FÜLEP LAJOS LEVELEZÉSE IV.

FÜLEP LAJOS
LEVELEZÉSE
IV.
1939–1944

FÜLEP LAJOS LEVELEZÉSE IV.

1939–1944

Budapest, 1998

Szerkesztette,
a jegyzeteket és a mutatókat összeállította

F. Csanak Dóra

Készült
az MTA Könyvtára és az MTA Művészettörténeti Kutató Intézete
együttműködésében
az OTKA T 018580. sz. témája keretében

ISBN 963 7381 38 4 összkiadás
ISBN 963 7381 64 3 IV. kötet

A kiadásért felel az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének igazgatója
Felelős szerkesztő Tímár Árpád
Szedte az Argumentum Kiadó
Tördelte Láng András
Terjedelem 56,94 A/5 ív + 8 oldal melléklet
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme
Felelős vezető Roznai Zoltán

TARTALOM

BEVEZETÉS 17

LEVELEK
1282. Fülep Lajos – Kner Imrének 1939. I. 3. 21
1283. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1939. I. 4. 21
1284. Gál István – Fülep Lajosnak 1939. I. 4. 22
1285. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1939. I. 5. 25
1286. Németh László – Fülep Lajosnak 1939. I. 9. 26
1287. Fülep Lajos – Németh Lászlónak [1939. I. 9. után] 28
1288. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1939. I. 12. 29
1289. Gál István – Fülep Lajosnak 1939. I. 14. 29
1290. Németh László – Fülep Lajosnak [1939. I. 18.] 31
1291. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1939. I. 21. 32
1292. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1939. II. 9. 34
1293. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1939. II. 10. 35
1294. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1939. II. 14. 37
1295. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1939. II. 16. 37
1296. Fülep Lajos – Nagy Sándornak 1939. II. 28. 39
1297. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak 1939. IV. 1. 41
1298. Fülep Lajos – Kner Imrének 1939. IV. 22. 41
1299. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1939. IV. 25. 42
1300. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1939. IV. 29. 44
1301. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1939. V. 20. 45
1302. Fülep Lajos – Erdei Ferencnek 1939. VI. 1. 46
1303. Tolnay Károly – Fülep Lajosnak [1939.] VI. 20. 47
1304. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1939. VII. 18. 48
1305. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1939. VIII. 10. 52
1306. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1939. VIII. 29. 54
1307. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1939. VIII. 29. 55
1308. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1939. IX 7. 56
1309. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1939. IX. 11. 57
1310. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak [1939.] IX. 19. 59
1311. Vatai László – Fülep Lajosnak 1939. IX. 27. 59
1312. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1939. X. 2.] 61
1313. Karay Gyula – Fülep Lajosnak 1939. X. 18. 62
1314. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1939. X. 24. 63
1315. Tolnay Károly – Fülep Lajosnak [1939.] X. 29. 64
1316. Fülep Lajos – Péter Zoltánnak 1939. XI. 6. 66
1317. Tolnay Károly – Fülep Lajosnak [1939.] XI. 16. 66

1318. Fülep Lajos – Kner Imrének 1939. XI. 18. 67
1319. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1939. XI. 21. 68
1320. Fülep Lajos – Kner Imrének 1939. XI. 24. 71
1321. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1939. XI. 28. 72
1322. Fülep Lajos – Péter Zoltánnak 1939. XII. 8. 73
1323. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1940. I. 2. 75
1324. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1940. I. 12. 76
1325. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. II. 13. 77
1326. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1940. II. 18. 79
1327. Fülep Lajos – Kner Imrének 1940. II. 21. 80
1328. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. II. 23. 82
1329. Fülep Lajos – Kner Imrének 1940. III. 4. 83
1330. Fülep Lajos – Jánossy Imrének 1940. III. 5. 85
1331. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. III. 10. 86
1332. Fülep Lajos – Kner Imrének 1940. III. 13. 88
1333. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1940. III. 13. 89
1334. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. III. 17. 90
1335. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak [1940.] III. 21. 94
1336. Elek Artúr – Fülep Lajosnak [1940. III. 22.] 95
1337. Hevesi Mária és Sári – Fülep Lajosnak 1940. IV. 18. 97
1338. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1940. V. 3. 98
1339. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1940. V. 5. 99
1340. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1940. V. 24. 100
1341. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1940. VI. 5. 101
1342. Révész Imre – Fülep Lajosnak 1940. VI. 17. 101
1343. Fülep Lajos – Révész Imrének 1940. VI. 19. 102
1344. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1940. VII. 5. 103
1345. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1940. VII. 27. 104
1346. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1940. VIII. 18. 105
1347. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1940. VIII. 20. 106
1348. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. VIII. 28. 108
1349. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1940. VIII. 29. 109
1350. Fülep Lajos – Kner Imrének 1940. IX. 2. 110
1351. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak 1940. IX. 2. 111
1352. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1940. IX. 8. 112
1353. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1940.] IX. 10. 112
1354. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. IX. 11. 113
1355. Fülep Lajos – Kner Imrének 1940. IX. 12. 115
1356. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. IX. 15. 115
1357. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1940. X. 2. 117
1358. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1940. X. 2. 118
1359. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1940. X. 15. 119
1360. Fülep Lajos – Nagy Sándornak 1940. X. 15. 120

1361. Molnár Antal – Fülep Lajosnak 1940. X. 19. 121
1362. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1940. X. 22. 122
1363. Fülep Lajos – Molnár Antalnak 1940. X. 25. 122
1364. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1940. XI. 7. 123
1365. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1940. XII. 5. 124
1366. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak 1940. XII. 8. 126
1367. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak 1940. XII. 13. 127
1368. Fülep Lajos – Kner Imrének 1941. III. 8. 128
1369. Fülep Lajos – Kner Imrének 1941. III. 17. 128
1370. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1941. IV. 10. 129
1371. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. IV. 15. 129
1372. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1941. IV. 20. 130
1373. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1941. V. 20. 131
1374. Fülep Lajos – Tolnay Károlynak [1941.] VII. 22. 131
1375. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1941. VII. 29. 132
1376. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. VIII. 3. 134
1377. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1941. VIII. 8. 136
1378. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1941. VIII. 10. 137
1379. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak [1941.] VIII. 12. 138
1380. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1941. VIII. 27. 139
1381. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1941.] VIII. 30. 140
1382. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1941. IX. 1. 142
1383. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1941. IX. 1. 142
1384. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1941.] IX. 4. 143
1385. Fülep Lajos – Kner Imrének 1941. IX. 6. 144
1386. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1941.] IX. 8. 145
1387. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1941. IX. 9. 146
1388. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1941. IX. 9. 148
1389. Fülep Lajos – Kner Imrének 1941. IX. 11. 150
1390. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1941. IX. 11. 151
1391. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1941.] IX. 13. 152
1392. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. IX. 15. 153
1393. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1941. IX. 16. 154
1394. Fülep Lajos – Kner Imrének 1941. IX. 18. 156
1395. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1941. IX. 19. 156
1396. Csekey István – Fülep Lajosnak 1941. IX. 21. 157
1397. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1941.] IX. 22. 159
1398. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1941. IX. 23. 160
1399. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1941. IX. 26. 160
1400. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1941. IX. 27. 161
1401. Gyenes Károly – Fülep Lajosnak 1941. IX. 27. 162
1402. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1941. IX. 28. 163
1403. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. IX. 30. 166

1404. Gyenes Tamás – Fülep Lajosnak 1941. X. 7. ... 167
1405. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. X. 9. ... 168
1406. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1941. X. 17. ... 169
1407. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. X. 22. ... 171
1408. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. X. 31. ... 172
1409. Elek Artúr – Fülep Lajosnak [1941. XI. 3. előtt] ... 173
1410. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1941. XI. 3. ... 175
1411. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1941. XI. 6. ... 178
1412. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. XI. 11. ... 179
1413. Gilicze Sándor – Fülep Lajosnak 1941. XI. 12. ... 181
1414. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1941. XI. 14. ... 182
1415. Fülep Lajos – Kner Imrének 1941. XII. 5. ... 184
1416. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1941. XII. 8. ... 185
1417. Fülep Lajos – Gilicze Sándornak 1941. XII. 16. ... 186
1418. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1941. XII. 23. ... 188
1419. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1941. XII. 29. ... 189
1420. Páti Ferenc – Fülep Lajosnak 1941. XII. 29. ... 189
1421. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1941. XII. 31. ... 191
1422. Gyergyai Albert – Fülep Lajosnak 1942. I. ... 192
1423. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1942. I. 3. ... 192
1424. Fülep Lajos – Kner Imrének 1942. I. 5. ... 195
1425. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. I. 6. ... 196
1426. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. I. 8. ... 197
1427. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1942. I. 9. ... 201
1428. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. I. 9. ... 203
1429. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1942. II. 3. ... 205
1430. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1942. II. 9. ... 205
1431. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1942. II. 18. ... 206
1432. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1942. II. 24. ... 208
1433. Fülep Lajos – Illyés Gyulának 1942. III. 2. ... 209
1434. Fülep Lajos – Füst Milánnak [1942.] III. 19. ... 210
1435. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. III. 23. ... 211
1436. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1942. III. 26. ... 213
1437. Illyés Gyula – Fülep Lajosnak 1942. III. 28. ... 215
1438. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. III. 31. ... 215
1439. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. IV. 3. ... 216
1440. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. IV. 14. ... 221
1441. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. IV. 16. ... 222
1442. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. IV. 17. ... 223
1443. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1942. IV. 20. ... 228
1444. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. IV. 21. ... 230
1445. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. IV. 23. ... 232
1446. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1942. IV. 28. ... 235

1447. Fülep Lajos – Kner Imrének 1942. V. 5. ... 236
1448. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. V. 8. ... 237
1449. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. V. 11. ... 239
1450. Fülep Lajos – Lovász Pálnak 1942. V. 20. ... 243
1451. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1942. V. 20. ... 243
1452. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1942. V. 27. ... 246
1453. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. VI. 2. ... 247
1454. Fülep Lajos – Kner Imrének 1942. VI. 3. ... 249
1455. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. VI. 6. ... 250
1456. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. VI. 10. ... 255
1457. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. VI. 29. ... 257
1458. Fülep Lajos – Kner Imrének 1942. VII. 6. ... 259
1459. Karay Gyula – Fülep Lajosnak 1942. VII. 6. ... 260
1460. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. VII. 10. ... 261
1461. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. VIII. 3. ... 263
1462. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. VIII. 9. ... 265
1463. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. VIII. 21. ... 266
1464. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. VIII. 31. ... 266
1465. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1942. IX. 15. ... 267
1466. Révészné Alexander Magda – Fülep Lajosnak 1942. IX. 24. ... 270
1467. Fülep Lajos – Török Gyulának 1942. IX. 28. ... 270
1468. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1942. IX. 30. ... 271
1469. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1942. X. 3. ... 272
1470. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. X. 8. ... 275
1471. Fülep Lajos – Juhász Gézának 1942. X. 12. ... 276
1472. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. X. 14. ... 277
1473. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1942. X. 17. ... 278
1474. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1942. X. 21. ... 279
1475. Gyergyai Albert – Fülep Lajosnak 1942. X. 22. ... 280
1476. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. X. 25. ... 281
1477. Földes Papp Károly – Fülep Lajosnak 1942. X. 26. ... 282
1478. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. X. 26. ... 284
1479. Vas István – Fülep Lajosnak 1942. X. 27. ... 289
1480. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1942. X. 30. ... 290
1481. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1942. XI. 3. ... 290
1482. Fülep Lajos – Füst Milánnak [1942.] XI. 5. ... 293
1483. Fülep Lajos – Kner Imrének 1942. XI. 5. ... 294
1484. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. XI. 9. ... 295
1485. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. XI. 10. ... 296
1486. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. XI. 11. ... 298
1487. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1942. XI. 13. ... 298
1488. Gilicze Sándor – Fülep Lajosnak 1942. XI. 25. ... 299
1489. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1942. XI. 26. ... 300

1490. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1942. XII. 4. 301
1491. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1942. XII. 4. 302
1492. Fülep Lajos – Kner Imrének 1942. XII. 5. 303
1493. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1942. XII. 8. 304
1494. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1942. XII. 9. 307
1495. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1942. XII. 9. 309
1496. Vas István – Fülep Lajosnak 1942. XII. 10. 311
1497. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1942. XII. 19. 312
1498. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1942. XII. 23. 313
1499. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. I. 1. 315
1500. Földes Papp Károly – Fülep Lajosnak 1943. I. 1. 315
1501. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. I. 2. 318
1502. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. I. 4. 320
1503. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. I. 5. 321
1504. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. I. 6. 322
1505. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. I. 7. 324
1506. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1943. I. 7. 324
1507. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. I. 7. 326
1508. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1943. I. 8. 328
1509. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. I. 12. 329
1510. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. I. 13. 330
1511. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. I. 22. 332
1512. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. I. 25. 333
1513. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1943. I. 27. 335
1514. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. I. 29. 337
1515. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1943. I. 30. 338
1516. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. II. 1. 339
1517. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1943. II. 6. 340
1518. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1943. II. 6. 343
1519. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. II. 15. 344
1520. Fülep Lajos – a Dunamell. Ref. Ek. Püspöki Hivatalának 1943. II. 16. 346
1521. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1943. II. 16. 347
1522. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1943. II. 16. 348
1523. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. II. 18. 348
1524. Kellermann Emil – Fülep Lajosnak [1943.] II. 20. 349
1525. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. II. 24. 352
1526. Kellermann Emil – Fülep Lajosnak [1943.] II. 26. 353
1527. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. III. 1. 355
1528. Fülep Lajos – Bíró Sándornak 1943. III. 20. 357
1529. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. III. 21. 357
1530. Padányi-Gulyás Jenő – Fülep Lajosnak 1943. III. 29. 358
1531. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. III. 31. 358
1532. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1943. III. 31. 361

1533. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1943. IV. 4. 361
1534. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. IV. 5. 365
1535. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1943. IV. 8. 366
1536. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. IV. 10. 367
1537. Padányi-Gulyás Jenő – Fülep Lajosnak 1943. IV. 10. 367
1538. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. IV. 11. 368
1539. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1943. IV. 17. 370
1540. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. IV. 18. 373
1541. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. IV. 19. 374
1542. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1943. IV. 21. 375
1543. Csaba Rezső – Fülep Lajosnak 1943. IV. 23. 377
1544. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. IV. 23. 378
1545. Petrovics Elek – Fülep Lajosnak 1943. V. 2. 380
1546. Csaba Rezső – Fülep Lajosnak 1943. V. 3. 381
1547. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1943. V. 4. 382
1548. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek [1943.] V. 6. 383
1549. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. V. 6. 383
1550. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. V. 7. 384
1551. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. V. 7. 385
1552. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1943. V. 10. 386
1553. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. V. 14. 387
1554. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. V. 14. 388
1555. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1943. V. 16. 388
1556. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. V. 16. 389
1557. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1943. V. 16. 389
1558. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. V. 17. 390
1559. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1943. V. 19. 390
1560. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. V. 26. 391
1561. Fülep Lajos – Kner Imrének [1943.] V. 26. 392
1562. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. V. 29. 392
1563. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. V. 30. 393
1564. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1943. V. 31. 395
1565. Fülep Lajos – Vas Istvánnak [1943. VI. 2.] 397
1566. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1943. VI. 4. 398
1567. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1943. VI. 13. 398
1568. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. VI. 17. 399
1569. Fülep Lajos – Elek Artúrnak [1943.] VI. 22. 399
1570. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. VI. 22. 401
1571. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. VI. 22. 402
1572. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. VI. 22. 403
1573. Füst Milán – Fülep Lajosnak 1943. VI. 25. 404
1574. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1943. VI. 26. 405
1575. Kner Imréné – Fülep Lajosnak 1943. VI. 26. 405

1576. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. VI. 29. ... 406
1577. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1943. VII. 13. ... 408
1578. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1943. VII. 16. ... 410
1579. Baránszky-Jób László – Fülep Lajosnak 1943. VII. 20. ... 412
1580. Fülep Lajos – Kerényi Károlynak 1943. VII. 24. ... 413
1581. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. VII. 25. ... 413
1582. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1943. VII. 27. ... 415
1583. Fülep Lajos – Kner Imrének [1943. VII. 29.] ... 416
1584. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. VII. 29. ... 417
1585. Csaba Rezső – Fülep Lajosnak 1943. VII. 31. ... 418
1586. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1943. VIII. 9. ... 420
1587. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. VIII. 9. ... 421
1588. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1943. VIII. 9. ... 422
1589. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. VIII. 9. ... 423
1590. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. VIII. 13. ... 423
1591. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. VIII. 20. ... 426
1592. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. VIII. 23. ... 427
1593. Fülep Lajos – Füst Milánnak 1943. VIII. 30. ... 429
1594. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. VIII. 30. ... 429
1595. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1943. VIII. 30. ... 430
1596. Kner Imréné – Fülep Lajosnak [1943. VIII. 30. után] ... 431
1597. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. IX. 1. ... 432
1598. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1943. IX. 7. ... 434
1599. Fülep Lajos – Elek Artúrnak 1943. IX. 10. ... 436
1600. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. X. 6. ... 437
1601. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1943. X. 7. ... 438
1602. Fülep Lajos - Kerényi Károlynak 1943. X. 11. ... 439
1603. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. X. 11. ... 441
1604. Petrovics Elek – Fülep Lajosnak 1943. X. 17. ... 442
1605. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. X. 26. ... 442
1606. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1943. XI. 6. ... 443
1607. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. XI. 6. ... 444
1608. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. XI. 7. ... 444
1609. Fülep Lajos – Ravasz Lászlónak 1943. XI. 9. ... 445
1610. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. XI. 10. ... 446
1611. Fülep Lajos – Gerlőtei Jenőnek 1943. XI. 21. ... 447
1612. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1943. XI. 23. ... 448
1613. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1943. XII. 7. ... 450
1614. Fülep Lajos – Kner Imrének 1943. XII. 11. ... 453
1615. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1943. XII. 16. ... 454
1616. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1943. XII. 21. ... 454
1617. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1943. XII. 21. ... 456
1618. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1943. XÍI. 22. ... 457

1619. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1943. XII. 22. 458
1620. Fülep Lajos – Kner Imrének 1944. I. 3. 460
1621. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek [1944.] I. 3. 460
1622. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1944. I. 3. 461
1623. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek [1944. I. 5.] 462
1624. Fülep Lajos – Kner Imrének 1944. I. 12. 463
1625. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. I. 14. 464
1626. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1944. I. 16. 466
1627. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. I. 19. 468
1628. Fülep Lajos – Kner Imrének 1944. I. 20. 469
1629. Szabó Lajos – Fülep Lajosnak 1944. I. 21. 471
1630. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. I. 22. 472
1631. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1944. I. 25. 473
1632. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1944. I. 29. 476
1633. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1944. II. 2. 477
1634. Kerényi Károly – Fülep Lajosnak 1944. II. 10. 478
1635. Karay Gyula – Fülep Lajosnak 1944. II. 16. 480
1636. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1944. II. 16. 481
1637. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1944. II. 20. 483
1638. Athenaeum RT – Fülep Lajosnak 1944. II. 23. 485
1639. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. II. 24. 486
1640. Fülep Lajos – Kner Imrének 1944. II. 28. 488
1641. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. II. 28. 489
1642. Karay Gyula – Fülep Lajosnak 1944. II. 29. 490
1643. Karay Gyula – Fülep Lajosnak 1944. III. 1. 490
1644. Athenaeum RT – Fülep Lajosnak 1944. III. 3. 492
1645. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1944. III. 5. 492
1646. Fülep Lajos – Kerényi Károlynak 1944. III. 7. 497
1647. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1944. III. 7. 498
1648. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. III. 8. 500
1649. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. III. 8. 501
1650. Karay Gyula – Fülep Lajosnak 1944. III. 8. 502
1651. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. III. 11. 503
1652. Karay Gyula – Fülep Lajosnak 1944. III. 12. 507
1653. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1944. III. 13. 508
1654. Szabó László – Fülep Lajosnak [1944. III.] 509
1655. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1944. III. 16. 511
1656. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. III. 18. 512
1657. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1944. III. 19. 515
1658. Fülep Lajos – Kner Imrének 1944. III. 20. 517
1659. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1944. III. 20. 519
1660. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1944. III. 22. 520
1661. Kner Imre – Fülep Lajosnak 1944. III. 25. 521

1662. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1944. III. 27. 523
1663. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1944. III. 27. 524
1664. Padányi-Gulyás Jenő – Fülep Lajosnak 1944. IV. 3. 527
1665. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1944. IV. 6. 528
1666. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. [IV. 7.] 529
1667. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. IV. 14. 531
1668. Elek Artúr – Fülep Lajosnak 1944. IV. 15. 533
1669. Kner Imréné – Fülep Lajosnak 1944. IV. 15. 535
1670. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. IV. 17. 536
1671. Előd Géza – Fülep Lajosnak 1944. IV. 18. 537
1672. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1944. IV. 18. 538
1673. Kner Imréné – Fülep Lajosnak 1944. IV. 22. 540
1674. Kner Imréné – Fülep Lajosnak 1944. IV. 26. 542
1675. Weöres Sándor – Fülep Lajosnak 1944. IV. 26. 543
1676. Elek András – Fülep Lajosnak 1944. IV. 28. 543
1677. Kner Imréné – Fülep Lajosnak 1944. IV. 30. 544
1678. Rihmer Pál – Fülep Lajosnak 1944. [IV.] 546
1679. Az Építészet szerkesztősége – Fülep Lajosnak 1944. V. 1. 547
1680. Előd Imre – Fülep Lajosnak 1944. V. 5. 548
1681. Padányi-Gulyás Jenő – Fülep Lajosnak 1944. V. 5. 549
1682. Kner Imréné – Fülep Lajosnak 1944. V. 6. 549
1683. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. V. 7. 551
1684. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1944. V. 8. 553
1685. Fülep Lajos – Vas Istvánnak 1944. V. 9. 555
1686. Kner Imréné – Fülep Lajosnak [1944.] V. 14. 556
1687. Fülep Lajos – Gulyás Pálnénak [1944. V. 18.] 556
1688. Csaba Rezső – Fülep Lajosnak 1944. VI. 1. 557
1689. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. VI. 3. 558
1690. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1944. VI. 3. 559
1691. Csekey István – Fülep Lajosnak 1944. VI. 5. 560
1692. Csaba Rezső – Fülep Lajosnak 1944. VI. 10. 562
1693. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. VI. 13. 564
1694. Szigeti József – Fülep Lajosnak 1944. VI. 22. 566
1695. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. VI. 30. 568
1696. Fülep Lajos – Szigeti Józsefnek 1944. VII. 14. 570
1697. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. VII. 19. 570
1698. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. VII. 21. 572
1699. Eulenburg, Augusta zu – Fülep Lajosnak 1944. VIII. 18. 572
1700. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. VIII. 20. 573
1701. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. IX. 6. 575
1702. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. IX. 29. 576
1703. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. X. 3. 576
1704. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. X. 26. 578

1705. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. X. 31. 578
1706. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. XI. 4–9. 579
1707. Fülep Lajos – Lőrincz Ernőnek 1944. XI. 18. 581
1708. Lőrincz Ernő – Fülep Lajosnak 1944. XI. 28. 581

A levelezésben előforduló személyek 585
Rövidítések 588
Fülep Lajos levelei 590
Fülep Lajosnak írt levelek 595
Fülep Lajos megjelent, töredékben fennmaradt művei, műveinek meghiúsult kiadásai 601
Fülep Lajos tervezett vagy megrendelt művei 606
Idegen szavak, kifejezések 607
Életrajzi vázlat 615
Névmutató (Összeállította: Nagy Csaba.) 617

BEVEZETÉS

Fülep Lajos levelezésének IV. kötete az 1939–1944 közt küldött és kapott leveleket tartalmazza; a korábbi kötetekhez hasonlóan nem közli a hivatalos egyházi ügyekben írottakat, a kevéssé fontos tartalmú, vagy csak üdvözlő lapokat. A kötet szinte naptárszerű pontossággal a II. világháború éveit öleli fel, amely 1939 őszén tört ki, s országosan ugyan csak 1945 tavaszán ért véget, Zengővárkonyban azonban már 1944 végén befejeződött, s a kötet utolsó levelei azt a légüres teret érzékeltetik, amelyben az ott élők a közvetlen környezetet leszámítva minden kapcsolatukat elvesztették a külvilággal. A kötetben közölt utolsó levél nem is jutott el a címzett kezébe; évek múlva olvashatta csak el, amikor a levél írója hazatérve szovjetunióbeli fogságából, egyik első találkozásukkor megmutatta Fülepnek.

Az, amit Fülep a Magyar művészet 1923-as első megjelenésekor a könyv előszavában írt: „Már akkor éreztem, ami azóta goromba valóság, hogy a háborúval korszak zárult és korszak kezdődik. A történelem fölvilágosult tudósai tanítják ugyan, a világ élete nem olyatén oszlik korokra, mintha ollóval vagdosnák a nagy szövőszékről aláfolyó szövetét. De a történelem logikája nem lévén azonos az emberekével, bármily ésszerűnek látszik ez a fölfogás és észszerűtlennek az olló, mégis, az utóbbinak, melyről azt hittük, rég lomtárba került, lett ezúttal igaza. A háború oly élesen vágta ketté a világ életét, hogy amit néhány év választ el tőlünk, – máskor észrevétlenül! – idegen messzeségbe süllyedt mögöttünk" – a II. világháború végével ismét bekövetkezett. Nemcsak az ország életében, hanem Fülep Lajos személyes sorsában, leveleiben tükröződő baráti kapcsolataiban is éles határvonalat jelentett, drámai veszteséget okozott. Több mint egy emberöltőn át tartó, baráti kapcsolata tört ketté, két hozzá legközelebb álló barátját vesztette el: Elek Artúrt és Kner Imrét.

Elek Artúr meghasonlása régi keletű volt; maga ír róla 1939. II. 10-én és II. 16-án datált (1293. és 1295. sz.) levelében, de a végső lökést a sárga csillag viselésének elrendelése, a megalázás szándéka és a brutalitás megnyilvánulásai adták meg öngyilkosságához.

Kner Imre végső percéig próbált küzdeni az élete értelmét jelentő családi cég és hozzátartozói megmaradásáért.

Fülep Lajossal való hosszú éveken át tartó levelezésük az egyre sötétebbé váló kép tükröződése. Fülep Eleknek írt leveleiben baráti, testvéri együttérzését, aggodalmait fejezi ki s anyagi ellátatlansága esetére családi otthonát ajánlja fel barátjának. Kner Imrének írt leveleiben az ő elszántságát, küzdőképességét igyekszik erősíteni, végső és általános kérdésekben való optimizmusát hangsúlyozva, ami – tekintve a természetéből fakadó és a közvetlen jövőt illető borúlátását, elkeseredettségét, – nem lehetett könnyű a számára, hiszen az igazmondást és barátja lelkierejének támogatását kellett egyeztetnie leveleiben.

Külső eseményekben a kötet által felölelt hat év nem bővelkedik. Az előző esztendőkben a parókián kialakított ifjúsági szoba létrejötte után, ahol a falu fiatalsága

könyvtár, sakk, társasjátékok és beszélgetés révén színvonalasan tölthette el szabadidejét, nagyobb vállalkozásba, színpadot is magába foglaló ifjúsági ház építésébe kezdett, amely a háborús évek nehéz pénzügyi és építőanyag beszerzési lehetőségei közepette éppen a háború végére készült el, s otthont nyújtott a dalárdának, az amatőr színjátszásnak és a különböző tanfolyamoknak, amelyeket főleg Császár János tanító, Fülep segítőtársa szervezett és irányított.

A pécsi egyetemen 1940 őszén megszűnt a bölcsészkar működése, s vele megszakadtak Fülep művészettörténeti és filozófiai előadásai. Az általa évek óta helyetteskent betöltött olasz nyelvi és irodalmi katedra vezetése már 1940 elején abbamaradt.

Új tanítványok tehát ebben az időszakban nem támadtak. A régiek közül megmaradt a kapcsolat Weöres Sándorral, aki pécsi évei és a Csöngén töltött időben is felkereste Fülepet leveleivel, nyomtatott, kéziratos műveit küldte el, s beszámolt terveiről is. Fülep ekkori levelei – Károlyi Amy közlése szerint – nem maradtak fenn.

A volt hallgatók közül megmaradt a kapcsolat a debreceni egyetemre került Gerlőtei Jenővel és a munkácsi tanár Előd Gézával, aki munkaszolgálatban pusztult el.

A pécsi egyetem tanárai közül Kerényi Károllyal alakult ki levelezéskapcsolat a korábbi személyes találkozások nyomán, miután Kerényi a szegedi egyetemre került, majd Svájcba költözött. Fülep Kerényinek írt 1943 előtti levelei nem maradtak fenn.

A régi tanítványok közül a Párizsban élő Tolnay Károly 1939 őszén Princetonba emigrált, néhány ottani életének kezdetéről írt beszámolója és művei különnyomatainak elküldése után a háború évei alatt a levélbeli kapcsolat kényszerűen megszakadt.

A firenzei évek társaságából Augusta zu Eulenburggal kezdett újra, haláláig tartó levelezésbe Fülep. A hűséges régi barátnak az itt közölteknél sokkal több, de inkább életjelnek, mint levélnek tekinthető lapja maradt fenn Fülep kéziratos hagyatékában. Sok szó esik bennük egy tervezett, de meg nem valósult zengővárkonyi látogatásról, s a festőnő orosz fronton eltűnt egyik fiáért érzett aggodalmairól, akinek sorsáról még évtizedek múltán sem kapott biztos értesülést. Hogy Fülep levelei-lapjai fennmaradtak-e valahol Németországban, nem tudható.

Babits halála után újraéledt Illyés Gyulával való levelezése, elsősorban a Magyar Csillag szerkesztése és a Babits-emlékkönyv kapcsán.

Új, fontos levelezőpartner ezekben az években Füst Milán, s ekkor vált gyakrabban levelet a már korábban – levél útján – megismert Vas Istvánnal.

Megsokasodnak ezekben az években azoktól a fiatal értelmiségiektől származó levelek, amelyekben írásaikat küldik el, Fülep műveinek új kiadását sürgetik vagy készítik elő, cikkek, tanulmányok írására kérik.

A sort a festő Karay Gyula kezdi, Lőrincz Ernő folytatja, aki a legnagyobb agilitással szervezi a tervezett kiadásokat. Padányi-Gulyás Jenő az Építészetben megjelent tanulmányt és egy építészek számára tartott előadást rendel ill. szervez; továbbá Csaba Rezső, Szigeti József és Szabó Lajos, akik az ifjabb értelmiségi nemzedékkel való kapcsolatot jelentik Fülep ekkori éveiben.

Pesten egyetlen egyszer fordul meg, 1943 májusában, amikor Füst Milánt látogatja meg, s ekkor találkozik személyesen több, addig csak leveleikből ismert partnerével.

Pesti útjával egybekötve Gyomára is elutazik Kner Imréhez, s ez elmélyíti amúgyis szoros baráti kapcsolatukat, s az egész Kner-családdal szorosra fűzi viszonyát.

Ezt megelőzően 1939-ben Debrecenben tölt néhány hetet, ahol gyógyulást keres betegségére, ekkor ismeri meg személyesen Gulyás Pált, akivel öt évvel korábban a Választ szerkesztette. Pécsett természetesen gyakran megfordult, s járt környékbeli falvakban, Kajdacson, Decsen stb. – főleg lelkésztársainál látogatóban.

Zengővárkonyban többen felkeresték ezekben az években: Elek Artúr, Révész Imre, Szigeti József és Lőrincz Ernő; talán Weöres Sándor és Kerényi is, Vas István és Tolnay Károly látogatása azonban alighanem csak szándék maradt.

Joggal állítható mindezek alapján, hogy Fülep Lajos életének 1939–1944 közötti évei leginkább levelezésből ismerhetők meg.

A kötet 428 levelet tartalmaz, ebből 193-at Fülep Lajos írt, 235 darabot pedig neki írtak. Az első levél az 1282. számot viseli, így csatlakozik a III. kötet utolsó leveléhez.

A levelek kronológiai rendben követik egymást, először a Fülep Lajos által írt, majd a neki szóló levelek a levélírók betűrendjében. Hiányzó vagy hiányos dátum esetén a kikövetkeztetett adatokat a jegyzet megmagyarázza. A datálás – függetlenül a levélben használt formától – mindig a levél élén található, a hónapot római szám jelöli.

Személyekre vonatkozó és tárgyi magyarázatok, adatok lehetőleg az első előfordulásnál találhatók a jegyzetekben, későbbi ismétlődésnél a jegyzet erre a számra utal.

Néhány, a levelekben gyakran szereplő személy adatai külön, az illető lexikális adatait közlő mutatóban találhatók meg. E nevek mellett a szövegben nincsenek a jegyzetekre utaló számok.

A Fülep Lajosnak dedikált könyvek ajánlásának szövegét Fülepnek az MTA Művészettörténeti Intézetében őrzött könyvtára példányaiból, illetve a Könyvértékesítő Vállalat 1987. XI. 20–21-i antikvár könyvaukciójának katalógusából közlöm.

A kötetben a következő mutatók találhatók: a leggyakrabban előforduló személyek adatai; rövidítések; Fülep Lajos levelei; Fülep Lajosnak írt levelek; Fülep megírt, megjelent, vázlatban vagy töredékben fennmaradt műveinek említése, műveinek kiadástervei; Fülep tervezett írásai, illetve felkérések el nem készült írásokra; a levelekben előforduló idegen szavak és kifejezések: életrajzi vázlat; névmutató (amelyben a dőlt szedés azt a lapszámot jelzi, amelyen az illető személy adatai olvashatók).

Végül itt mondok köszönetet a leveleket őrző intézményeknek és munkatársaiknak: az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának, a Dunamelléki, a Tiszántúli, a Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltárának, a Tolnai Egyházmegye Zengővárkonyban őrzött levéltárának. A levelekben előforduló görög szavak és idézetek ellenőrzéséért Ritoókné Szalay Ágnest illeti köszönet. Köszönöm azok segítségét is, akiknek közléseire a jegyzetek megfelelő helyein hivatkozom.

LEVELEK

1282. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony ,] 1939. I. 3.

Kedves Barátom,

köszönöm a Nyul-at,[1] a jó kívánságokkal együtt, amit szívből és tetézve viszonzok. A Nyúl egyébként nagyon tanulságos olvasmány a többségi elv öntudatának idején, különösen végső strófája,[2] bárcsak teljesülne.

Szeretettel

Fülep L[ajos]

A datálásban a helynév értelem szerinti kiegészítés.
BML, XI. 9. Kner nyomda ir. C/30. 187. Megj.: Fülep–Kner lev. 142. p.
Autogr. a zengővárkonyi templomot ábrázoló képeslapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye

[1] Nyúl éneke, melyben a maga nyomorúságát sirattya, és ártatlanságát kinek-kinek eleibe adgya. Az ő maga tulajdon Nótájára. Ki-jött 1714. Esztendöben, és mostan nagyobb mulatságnak okáért újonnan ki-bocsáttatott Turóczi-Trostler József által. Gyoma, 1938. [december] (Lévayné–Haiman 1. 515. tétel.)

[2] „Futásomban néked engedtem,
Ha mit féltemben el-ejtettem,
Jó Vadász, prédát nem fogtál
Hanem holmi Nyúl szart láttál,
Tiéd az! Tiéd az!"

1283. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1939. I. 4.

Kedves Gerlőtei,

micsoda slamasztikába kevert már meg![1] Levelet írat nekem Hankissal,[2] azon a címen, „végre elérkezett az ideje annak a meghívásnak" melyre én „vártam" – de hát hol mondtam vagy írtam én valaha, hogy „várok" valamit, nem inkább azt írtam-e meg kereken és határozottan, hogy amíg nem érek rá, addig énrám ne számítsanak?[3] Mi a fene elrugaszkodott interpretálás az, ahol az ember szavait ellenkezőjére értelmezik? Nem vagyok én vieille grue, hogy így kerteljek. Fene megette az ilyen Vordeutungot,[4] ez inkább Afterdeutung.

Így aztán kénytelen voltam H[ankiss]-nak írni[5] s azt, hogy egyelőre nem tudok semmit, majd ha hozzájutok. Bár ahogy én ezt a Helicont nézem, el se tudom képzelni, hogy férek el benne, hiszen ha csak bele lépek, kinyomom az elejét meg a hátulját

– ezek mind afféle kongresszuson való referátumok, nem elveket tisztázó alapos tanulmányok. A kongresszusok pedig lasciano il tempo che trovano. No de hát vederemo.

A jó kívánságát viszonozva, szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/80.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr. Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen 10.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Gerlőtei Jenő (1908– ?, 1933-ig Gärtner) tanár, művészeti író. Pécsi egyetemi tanulmányai idején FL hallgatója volt. Tanult a gráci és a párizsi egyetemen is. Utóbb kecskeméti tanár, majd a debreceni egyetem francia irodalmi tanszékén tanársegéd lett. Professzora, Hankiss János mellett résztvett a Helicon c. nemzetközi folyóirat szerkesztésében. 1947-től budapesti tanár, 1956 után Francia-, majd Németországban élt.

[1] A levél előzménye: Gerlőtei 1938. IV. 30-án kelt levelében (FL-lev. III. 1249. sz.) a Helicon részéről könyvismertetésre kérte fel FL-t, ő azonban válaszában más írnivalóira hivatkozva nem vállalta a cikkírást. (FL-lev. III. 1252. sz.)

[2] Hankiss János (1893–1959) irodalomtörténész, 1929–1950 között a debreceni egyetem francia tanszékének professzora, a Debreceni Szemle, valamint a Forrás szerkesztője, a Helicon. Revue Internationale des problèmes généraux de la littérature. Publiée sous les auspices de la Commission Internationale d'Histoire Littéraire Moderne c., 1938–1943 között Debrecen–Amsterdam–Leipzigben kiadott többnyelvű folyóirat alapító szerkesztője. – Hankiss János FL-nek írt levele nem maradt fenn.

[3] Ld. FL-lev. III. 1252. sz.

[4] FL Gerlőtei Vordeutung [!] in der Dichtung c. kéziratban elküldött írására utal. Ld. Gerlőtei 1933. V. 2-i levele (FL-lev. III. 915. sz.) mellett. (A kézirat: MTAK Kézirattár Ms 4587/149.)
A cikk Eugen Gerlőtei: Die Vorausdeutung in der Dichtung címmel a Helicon 1939. II. 1. 21. p. jelent meg.

[5] FL Hankiss Jánosnak írt válasza nem maradt fenn Hankiss János hagyatékában. Szalacsi Rácz Mária közlése.

1284. GÁL ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1939. I. 4.

Kedves Nagytiszteletű Uram!

Nem lódítok, ha azt mondom, hónapok óta készülök írni. Mindig azzal halasztottam a levelet, előbb-utóbb úgyis hazajutunk s akkor átruccanunk Várkonyba. Most, hogy vége az esztendőnek, bizonyos már, hogy le nem jutunk. (Hiába vigasztaltam magam a nyilas jelszóval: 1938, jövünk! Ők se jöttek, mi se.) Novemberben ugyan otthon jártunk, családi gyászeset miatt, de csak egész rövid időre. Persze, azzal, hogy testileg nem érkeztünk meg a Zengő alá, nem jelenti, hogy nem emlegettük sokat. Nyárára komolyan foglalkozunk a tervvel, hogy Baranyában nagyobb körsétát teszünk. A múltkoriban kért szőtteseket[1] is akkor vinnénk el; főként kisebb vánkosokat kérnénk, aztán fafaragványokat, de ezekről nem is tudom, csinálják-e még, vagy akad-

ni-e rájuk? Ha a Nagytiszteletű Asszony lenne olyan szíves félrerakni, ha a kezébe jut egy s más, meghálálnánk. Cserébe pesti kommissiókat elvégzünk, könyv, vagy bármi más ügyében.

Cserépfalvinál[2] bent jártam Professzor úr, még az ünnepek előtt. Közölte, hogy állítólag ugyanaznap írtak Z[engő]v[árkony]ba. Roppant elfoglaltak, az egész kis üzletet hárman vezetik. Az olasz könyveket, őszerinte minden pesti könyvkereskedő Párison át hozatja; kicsit hihetetlenül hangzik. Fognak ezentúl írni, hamarább, nehogy harag legyen. Velük mindenesetre röviden kell levelezni, hányiveti, ha ugyan nem hanyag boltos ez. Párisi kávéházakban kapott kedvet francia könyvekre. Mindenkinek meg kell bocsátani, aki germánná züllött korunkban francia könyvet akar eladni Pesten.

Elég sok jó könyv jelent meg tavaly nyár óta, sejtelmem sincs, mi jutott Prof[esszor] Úr kezébe? A magyar Ortegát, Huizingát, Madariagát[3] látta-e? Mátrai könyvecskéjét[4] a modern gondolkodásról? Hát Hevesi Bandi remek, ragyogó új könyvét, az Irént?[5] Az angol Pelican-sorozatnak is van pár jó újabb füzete (Virg.[inia] Woolf új kiadású essayi, szépek.)[6] Itt jut eszembe: az Egyet.[emi] Nyomda csak a már másfél év előtt megjelölt összegért, á 17.60-ért, vagyis 2.40 engedménnyel tudja adni a Néprajz 3. és 4. kötetét;[7] akkor ezt sokallani tetszett, most se szállítják le az árát, eladják ők, mint mondják. Ennyi pénzem ritkán hever, azért előre kell kérnem, ha megvegyem.

Sajnálom, hogy nem beszélhetem meg a világ változásait nyár előtt. Bécsbe készülök pár hónapra; nehezen szánom rá magam, már nov.[ember]-ben kellett volna. Istentelen egy világ az, a hazai rothadás paradicsom hozzáképest. Pedig itt sem szűkölködünk másvilági jelenetekben. A politikai körhinta mellett nemkevésbbé érdekes az irodalmi panoptikum; potyapénzen látható itt jeles elmék megbomlása, árva figurák önkínzása, cézárok önfertőzése. Utóbbihoz tartozik Németh L.[ászló] önéletrajzi gyötrelme.[8] Azt állítja ez a heródesi méretű barátunk, hogy én az ő, egyik Tanubeli cikkét használtam föl arra, hogy Fülep Lajosnál névjegyként magam elé tartsam, Prof.[esszor] Úr ismeretségének elnyerésére.[9] Csodálatraméltó feledékenység! a Fülep névhez, ő nála laktamkor semmi közelebbit nem tudott fűzni; s ha én nem adom meg a z[engő]v[árkony]-i pap címét, talán sosem kerül ismeretségbe Prof.[esszor] úrral. Mi lett volna akkor az oly dicstelenül kimúlt Válasszal?[10] F.[ülep] L.[ajos] megkímélte volna magát egy nagy csalódástól. Bizony mondom, lelkiismeretfurdalást érzek, hogy beszéltem Némethnek, az asszimilált-kulák-származéknak, F.[ülep] L.[ajos]-ról. Mint jó orvos, tudja ő milyen betegségek után írtam Prof.[esszor] úrnak azokat a sajnálatraméltó leveleket, amikből legközelebbre szemelvényeket ígér barátunk.

A magam részéről csak azt kérném, ha könyvben megjelennek a könyvnapra, vagy még előbb, ezek az önéletrajzi hazugságok, tessék szíves lenni, akár a bíróság előtt személyesen, akár egy levélben igazolni, hogy nem Németh L.[ászló] cikke révén ismerkedtem meg Prof.[esszor] úrral, hanem még 1934 előtt 4 vagy 5 évvel.[11]

Egyébként megvagyunk, sajnos, pénz nélkül. A magyar állam pénzét még mindig széltoló protekciósok költik, nekem nem jutott belőle. Ezért élünk és lakunk még mindig itt, a külvárosnak is a legvégén. Hát Várkonyban mi készül? Tetszik írni valamit? mi van azzal a titokzatos nagy munkával?[12]

Boldog újévet kívánunk, igaz tisztelettel és kézcsókkal, feleségem szívbeli üdvözletével, hívük

Gál István

A dátumban szereplő helynév a feladó alapján kiegészítve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/133.
Gépirat autogr. aláírással.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony u. p. Pécsvárad
F. [eladó]: Gál, Budapest, XIV. Laky A.-u. 9.
Gál István (1912–1982) irodalomtörténész, szerkesztő, könyvtáros. Középiskolás korában FL számos angol íróval és misztikussal ismertette meg. Utóbb az egyetemista Gál Németh László albérlője lett Budapesten, s a Válasz szerkesztése idején (1934-ben) szó volt róla, hogy a folyóirat segédszerkesztője lesz. Ez Németh Lászlóval való összeütközése miatt nem valósult meg. 1934-ben Gál megindította és szerkesztette az Apolló c. folyóiratot. Az 1940-es években a Külügyminisztérium kulturális osztályán dolgozott, utóbb a British Council könyvtárosa lett.

[1] A szőttesekről Gál 1938. VII. 18-i levelében érdeklődött. Ld. FL-lev. III. 1257. sz.
[2] Cserépfalvi Imre (1900–1991) könyvkereskedő, majd kiadó. 1923 tavaszától 1928 nyaráig Párizsban élt s az Hachette kiadóvállalatnál dolgozott. Hazatérése után francia könyvek, folyóiratok és újságok terjesztésével foglalkozott, előbb az Hachette képviseletében, utóbb kiadóként 1934-től maga is számos francia szerző művét publikálta magyar fordításban.
[3] Ortega y Gasset, José: A tömegek lázadása. Ford. Puskás Lajos. Bp. 1938. Huizinga, Johan: A középkor alkonya Ford. Szerb Antal. [Bp. 1938.] – Madariaga, Salvador de: Elysiumi mezők. Ford. G. Beke Margit. Az előszót Kőhalmi Béla írta. Bp. [1938.]
[4] Mátrai László: A modern gondolkodás. Bp. 1938. Magyar Szemle Társaság, (Kincsestár 77.)
[5] Hevesi András: Irén. (Regény.) Bp. [1938.] Cserépfalvi.
[6] Woolf, Virginia: The Concise Reader. Middlesex, 1938. Penguin Books.
[7] A magyarság néprajza. Sajtó alá rend. Czakó Elemér. 1. kötetéről (Bp. 1933.) FL egyik Illyés Gyulának írt levele szerint (FL-lev. III. 965. sz.) írni kívánt a Nyugatba, de Kollár Kálmán azt tanácsolta neki, várja meg a cikkel a többi kötet megjelenését. A 3. és 4. kötet, amely a szellemi néprajz leírását tartalmazza, 1935-ben ill. 1937-ben jelent meg.
[8] Németh László: Tanu-évek c. önéletrajzi írására utal, amely a Kalangya 1938. 7–12. Számában látott napvilágot (289–299., 337–354., 433–446., 481–494. és 529–537. p.)
[9] „Gál levelében a kötet [a Tanu-ról van szó] más cikkeit dícsérte [t. i. nem Németh László neki írt „Világnézet" c. levelét], ettől igyekezett nem megilletődött lenni, később azonban, mint Fülephez írt leveléből látom, mégis csak ezt tartotta maga elé – névjegy helyett." = Tanu-évek, Kalangya, 1938. 11. sz. 481. p.)
[10] A Válasz utolsó száma 1938. júniusában (6. sz.) jelent meg, Sárközi György: Búcsú az olvasótól c. cikke szerint (309–310. p.) a megszűnés oka a politikai nyomás és a pénztelenség volt.
[11] Gál István Fl-nek szóló első fennmaradt levele 1934-ből származik. FL-ról szóló írásából tudni, hogy már korábban, gimnazistaként megfordult Zengővárkonyban, amikor gyalog bejárta Baranya megyét. (Gál István: Jegyzetek FL-ról.: Bartóktól Radnótiig. Bp. 1973. 43–55. p. Elvek és utak.)
[12] FL készülő művészetfilozófiájára utal. FL Zengővárkonyba kerülése idején kezdte írni művészetfilozófiai művét. 1929. XI. 5-én Babitsnak szóló levelében (FL-lev. II. 719. sz.) már a befejezés reményéről írt, de ezt a Kajdi-ügy izgalmai megakadályozták. 1930. XI. 7-én ugyancsak Babitsnak, majd 1930. XI. 25-én a Baumgarten-kuratóriumnak szóló leveleiben (FL-lev. II. 785. ill. 788. sz.) műve nagyjából való elkészültéről számol be, s azt tervezi, hogy egyes fejezeteit népszerűbb formában a Nyugatban adja közre.

Magántanári habilitációs előadását (Művészet és valóság címmel) ugyancsak e műve témájából választotta.

Babits 1932. II. 20-án (FL-lev. III. 854. sz.) kelt válaszában csak rövidebb cikkeket kér FL-tól, mivel a csökkent terjedelmű Nyugatban nem tud nagyobb terjedelmű tanulmányokat közölni. FL viszontválaszában, 1932. III. 20-án (FL-lev. III. 859. sz.) azt írja, hogy akkor várniok kell, mert hosszabb részletekről van szó.

1938. X. 8-án (FL-lev. III. 1262. sz.) az amsterdami Pantheon Akademische Verlagsanstalt igazgatója, Kollár Kálmán elfogadja a művet kiadásra, de mielőbb kéri a kéziratot, hogy megkezdhesse a fordíttatást.

A művészet filozófia nem jelent meg; első 1930 körül készült 340 lapnyi változata a FL-hagyatékban, MTAK Kézirattára Ms 4565/1. alatt, későbbi töredékei Ms 4565/2-Ms 4576 jelzeten találhatók.

1285. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1939. I. 5.

Kedves Barátom!

Örülök, ha a küldött kis füzettel[1] pár derűsebb percet szerezhettem. A küldött szép fotográfia[2] azonban szomorúsággal töltött el. Miért siettem el úgy onnan,[3] amikor arra sem jutott időm, hogy megnézzem a falut, amelybe a Zengőről jöve hátul a kertek alatt lopakodtam be. Nem láttam belőle csak annyit, amennyit a kocsiról menet láthattam. –

Mindig csak siettem, mindig csak bent ültem a nyomda falai között, minden erőmet, energiámat, időmet ennek az építésére és most már vagy huszonöt esztendeje a megtartására szántam, ezért... Közben elmúlt az élet, a maga sok szépségével, s nem jön vissza soha. Nem is sajnálom, nem érzem, hogy rosszul tettem, csak szomorú vagyok és nem értem az egészet. Fenyő Miksa is Hebbelt idézte búcsúcikkében. „Ich verstehe die Welt nicht mehr..."[4]

Azaz hogy ez sem igaz. Mert értem. Hiszen pontosan tudjuk azokat a mulasztásokat és bűnöket, amelyek idáig vezettek s amelyek ellen annyit küzdöttünk. Most azért üldöznek, mert ezek a problémák nincsenek megoldva, valamikor azért üldöztek, mert a megoldást sürgettük. Megírta valamint ezt szépen Schöpflin Aladár[5] is, de ez rajtunk mind nem segít. „Künn a világ haddal tele, de nem abba halunk bele, urak, asszonyságok!"[6] Most azonban nehány napja a Dunántúlért rettegek,[7] s emlékezem sok mindenre, amit Ön hiába kiáltott bele a pusztaságba...[8]

Adjon Isten minden jót Önnek, s minden jóakaratú embernek, a rosszakaratúaknak pedig adjon lelkiismeretet és világosságot. Isten Önnel, szeretettel köszönti régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/122. – Gépelt másodpéldánya: BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 188. Megj.: Fülep–Kner lev. 142–143. p.
Gépirat autogr. alárással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A Nyúl énekére utal. ld. 1282/1.
[2] FL 1939. I. 3-án kelt (1282. sz.) levelezőlapja a zengővárkonyi templomot ábrázolja.
[3] Kner Imre 1932. VIII. 25-én járt Zengővárkonyban FL-nál.
[4] Fenyő Miksa (1877–1972) politikai és közgazdasági ill. esszéíró, kritikus, szerkesztő. 1904-től a Gyáriparosok Országos Szövetségének titkára, később igazgatója. 1908-ban a Nyugat egyik alapítója, szerkesztője, majd főmunkatársa. Ady baráti körének tagja, FL ezen a réven került vele kapcsolatba. 1948-ban emigrált. Az itt említett cikket nem sikerült megtalálnom. A Pesti Napló 1938. XI. 25-i száma (3. p.) beszámol Fenyő lemondásáról a GyOSz igazgatóságáról, valamint az ezt követő búcsúztatásról (u. o. 21. p.) A cikk azonban csak kivonatosan közli Fenyő ott elhangzott beszédét.

Hebbel, Friedrich: Maria Magdalena c. drámájának zárómondata, Hevesi Sándor fordításában: „Nem értem én már a világot." Az idézet a 3. felvonásnak, s egyben az egész darabnak a zárómondata.
[5] Schöpflin Aladár (1872–1950) kritikus, irodalomtörténész, műfordító, a Nyugat munkatársa. 1909 óta a Franklin Társulat irodalmi titkára, utóbb a Magyar Csillag társszerkesztője. Kner itt valószínűleg ugyanarra a Schöpflin-cikkre utal, amelyet 1938. XII. 9-én írt levelében (FL-lev. III. 1273. sz.) is említ, amely szerint „az új magyar reformprogram [...] aggasztóan hasonlít az 1910–12-es galileista programhoz..." Kampisné Dedinszky Izabella: Schöpflin Aladár irodalmi munkássága Bp. 1943. c. bibliográfiája alapján nem sikerült a cikket azonosítanom.
[6] Balázs Béla: A kékszakállú herceg vára c. operaszövegében a regős prológjából való idézet.
[7] Kner ezelőtti dunántúli útjának élményeire céloz.
[8] FL „A magyarság pusztulása". (= Pesti Napló, 1929. XI. 28. 9. p.), „Minden évben egy község népe hal ki a Dunántúlon!" (= Pesti Napló, 1929. XI. 26. 9. p.) „Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki!" Látogatás FL-nál, a pusztuló baranyai magyarság pásztoránál." (= Pesti Napló, 1929. XI. 10. 13–14. p.) ill. „Mit mond a szemtanu?" (Nyugat, 1933. X. 1. 281–287. p.) írásaira utal.

1286. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1939. I. 9.

Kedves Barátom,

1938 szilveszterével örökre elbúcsúztam a magyar irodalomtól s azt hittem ezzel befejeződik tizenhárom éves, haszontalan kálváriám. Tévedtem; a legnagyobb pofon: a te leveled[1] még hátra volt. Úgy felelek, ahogy írtál 1/ Életrajzom írását még novemberben megszakítottam; a Kalangya januári száma hozza is rá a magyarázatot.[2] 2/ Sehol sem írtam vagy mondtam hogy azokat a leveleket Gál jellemzésére fölhasználom,[3] ez a rossz lelkiismeret félelme. Azokból a levelekből valóban kiderül ki a fiatal úr, magad is megállapítottad azt Gödön-létedkor,[4] de hogy föl akartam-e használni őket vagy sem, azt Gál nem tudhatja 3./ Kerényi[5] emlékezhetik mily skrupulózus voltam, amikor a te leveled közléséről volt szó. Ők azt mondták, hogy a Babits bírálat után írt leveled,[6] mely nekem valóban nagy vigasz és megerősítés volt, bátran közölhetem; én még a tartalmát sem részleteztem, nehogy kellemetlen helyzetbe hozzon. Most kétszeresen örülök neki: nem kell Gálék és Babitsék előtt irántam mutatott barátságodért szégyenkezned s én sem tüntettem egy olyan ember szeretetével, aki azt képzeli, hogy bosszúból írok életrajzot s munkásságom a Pesti Futárral[7] jellemzi. 4./ Gál hozzád írt

levelében valóban az én Tanu-beli cikkemmel mutatkozott be, ha nem is mint élőlény, de mint „író" teelőtted. Ha azonban csakugyan bíróság elé kerül a dolog, csak tanuskodj Gál mellett, én nem fogom a papírjaim közül tán előkotorható levelét igazolásomra felhasználni. 5./ Tanácsaidat, hogy mit írjak s mit ne, visszautasítom. Jót állok munkásságomért minden tiszta szívű nemzedék előtt.

Sajnos, magyar író voltam. De nyugtasd meg barátaid: már nem vagyok.

Isten veled:

Németh László

MTAK Kézirattár Ms 4589/84. Megj.: Németh László élete levelekben 1914–1948. Szerk., sajtó alá rend. Németh Ágnes. A jegyzeteket írta Grezsa Ferenc. Bp. 1993. 284–285. p.
Kézírás.
Címzés: Nagys. Dr Fülep Lajos egyetm. m. tanár úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Feladó: Németh László Törökvész út 41.
Németh László (1901–1975) regény- és drámaíró, kritikus, esszéista. FL-sal való kapcsolata 1933 februárjában jött létre, amikor FL ismeretlenül levelet írt Némethnek s elismeréssel írt benne az 1932–1936 között kiadott egyszemélyes folyóiratáról, a Tanuról, amelyet Babits a Nyugatban szigorúan megbírált. Egy évvel később Németh László meghívta FL-t tervezett s meg is valósult Válasz c. folyóirathoz harmadik szerkesztőnek Gulyás Pál mellett. FL elfogadta a felkérést, de lényegében csak az 1. szám létrehozásában vett részt. Személyesen 1934 nyarán találkoztak egymással.

[1] FL levele nem ismeretes.

[2] Ld. 1284/8. – A Kalangya 1939. januári számában a lap élén Németh László „Levél a szerkesztőhöz" címmel a következőket írja: „...ép ezért, mint november eleji levelemben is jeleztem már, a Tanu-éveket a nyilvánosság előtt folytatnom egyre nehezebbé, majd teljesen lehetetlenné is vált. Amikor a Kalangya olvasóitól ezért az állhatatlanságért bocsánatot kérek: legyen mentségem, hogy e levéllel nemcsak a Tanu-évek további fejezeteit vonom el előlük, hanem egész írói munkásságom a magyar közönség elől. Amit ezután írok, nem jelenik meg belátható időn belül; nem azért, mert durcáskodom – hanem mert műveim jobban és jobbaknak akarom megcsinálni."

[3] Ld. 1284. sz.

[4] FL 1934. VI. 28 körül Sárospatakról Zengővárkonyba utaztában három napot töltött Gödön Németh Lászlónál, akivel ekkor ismerkedett meg személyesen.

[5] Kerényi Károly mindkettejük barátja volt.

[6] Babits a Nyugatban elmarasztaló kritikát adott közre Németh László Tanu c. folyóiratáról.

FL ekkor ismeretlenül levelet írt Némethnek. A levél szövege nem maradt fenn; Németh a Tanu-évek c. írásában így emlékszik meg róla: „Az egész országból egyetlen rovásírásszerű levél hozta le hozzám a tiszta emberség szavát; aki írta, csak hírből ismertem odáig, Fülep Lajos volt, a zengővárkonyi pap." = Kalangya, 1938. 8–9. sz. 354. p.

[7] A Pesti Futár Nádas Sándor szerkesztésében megjelenő kulturális ill. irodalmi bulvárlap volt, 1907-től jelent meg.

FL-t elsősorban az indította a Gál István melletti kiállásra Németh Lászlóval szemben, hogy 1934-ben a Válasz szerkesztése során egy Németh Lászlónak szóló levelét, amelyben Gálról is véleményt mondott, Németh FL tudta és engedélye nélkül elküldte Gulyás Pálnak, aki többeknek is megmutatta. Ezt az indiszkréciót FL rossz néven vette Némethtől.

1287. FÜLEP LAJOS – NÉMETH LÁSZLÓNAK

[Zengővárkony, 1939. I. 9. után]

Sokkal jobban szeretlek, semhogy leveled[1] miatt érzékenykedésre vetemedjem, s ha Neked az az agyrémed, hogy tőlem pofont kaptál, amiben fölöttébb tévedsz, és meg akarsz erről győzni, tudd meg, hogy hiába erőlködöl. Ha pedig minden áron bele akarod magad lovalni a herostratesi pózba,[2] hogy az én barátságomat elégesd, hogy aztán elmondhasd végül magadról, hogy nincs senkid, – bár sose tételeztem volna fel Rólad ennek a barátságnak ilyen fokú meg-nem-értését és értékének ilyen fokú nem ismerését –, én erről a gyújtogató hadonászásról nem veszek tudomást s ezt a barátságot sértetlenül megőrzöm számodra. Nem kívánom, hogy valaha is szükséged legyen rá s ne csak fölösleges luxus legyen, mint ma, de sose tudjuk, mire jutunk. S ha bármikor azt akarod mondani, hogy nincs melletted senki, valótlanság mondására fogsz készülni, mert én mindig Veled leszek.

Azt látom, hogy megőrülő félen vagy, – ami ellen nekem semmi kifogásom, aki azt vallom, hogy ma minden valamire való embernek meg kell őrülnie, s az a próbája minőségének, hogy megőrül-e. De a te őrülésed még éretlen koraszülött. Az érdemes megőrülésnek legelőször is objektívnek, megtámadhatatlannak, neurózistól problémátlannak kell lennie – nem mintha az utóbbinak is nem volna éppen elegendő oka, de a kettőt el kell egymástól választani. Irántam való megnyilatkozásodból mint pars pro toto-ból következtetem és diagnosztálom – s én ebben nagyon megbízható szakértő vagyok –, hogy őrületed el van hamarkodva, nem az unum necessarium[3] útján jár, nem azért, mert még nem elég rajtad az örjítő materia, hanem mert úgy látszik a vele való kontaktusod még nem az igazi. Mivel tanácsaimból nem kérsz, nem tanácsképmondom, hanem csak prognosisképp, ha őrülési processusod revisio alá nem veszed, baj lesz. Nincs siralmasabb, mint az elvetélt őrület.

Dátuma: a levél válasz Németh László I. 9-én kelt levelére.
MTAK Kézirattár Ms 4589/85.
Ceruzaírásos fogalmazvány megszólítás és aláírás nélkül.
Németh László ld. 1286. sz.

[1] Előzményeit ld. 1284. és 1286. sz.
[2] Hérosztrátosz felgyújtotta az epheszoszi Artemisz-templomot, hogy nevét halhatatlanná tegye. A közügy rovására elkövetett tettet nevezik így.
[3] „Egy a szükséges dolog" – ld. Lk 10, 42.

1288. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, 1939. I. 12.

Kedves Professzor Úr,

hálás örömmel olvastam a szíves levelet.[1] Ahogy Professzor Úr tipográfiája hasonlít némelyik őskeleti írásfajtához, ugyanígy a gondolkozásmódja is egészen távoli és egyúttal egészen közeli is, egyszerre nyugtalanító és megnyugtató. Különösen megnyugtató számomra, hogy Professzor Úr nem kíván dogmatikus alapokat Önmagának, se másnak. Eszem ágában sincs, hogy kész világnézetbe akarjak belehelyezkedni;[2] vagy önmagamban egy saját és végleges világnézetet kitermelni sem akarok; hiszen végérvényes megoldások nincsenek. De úgy érzem, kell, hogy ne csak lírikus, de filozófus is legyek; úgy érzem, olyan mondanivalóim vannak, miket ki kell mondanom. Hogy a filozofálás iránti hajlamom benső-kényszerből ered-e, vagy csak ehhez megtévesztésig hasonló tévedésből: egyelőre nem tudom. Majd elválik.

Hogy más is akarok lenni, nemcsak poéta: nem azért van, mintha a poézis terrénumát kevesellném, vagy lebecsülném. Hanem a bennem kifejtetlenül, „ante res" létező műveknek csak egyrésze vers, a többi más formát követel. – Kronos módjára létezem:[3] leendő gyermekeim mind éles kövek a gyomromban; egyáltalán nem kellemes szakadatlanul cipelni őket.

Mégegyszer is nagy hálával köszönöm Professzor Úr levelét. Nagyságos Asszonynak kézcsók. Minden jót kíván hálás tisztelettel

Weöres Sándor

MTAK Kézirattár Ms 4590/227.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos és nagytiszteletű dr. Fülep Lajos egyetemi tanár, ref. lelkész úrnak Zengővárkony Baranya megye.
Feladó: Weöres Sándor, Csönge, Vas megye.

[1] A levél – Károlyi Amy közlése szerint – nem maradt fenn.
[2] Weöres előző, 1938. XII. 30-i (FL-lev. III. 1281. sz.) levelére ill. FL válaszára utal.
[3] A készülő Theomachia c. oratorium-drámáról van szó, amelynek részletét Weöres utóbb 1940. V. 5-i leveléhez mellékelte (1339. sz.). A mű nyomtatásban 1941-ben jelent meg a pécsi Sorsunk c. folyóiratban (1941. I. évf. 1–2. sz. 22–43. p.), majd különnyomatként a Janus Pannonius Társaság Könyvtára c. sorozat 14. füzeteként.

1289. GÁL ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1939. I. 14.

Nagytiszteletű Uram!
Tisztelt Professzor Úr!

Köszönöm hosszú levelét.[1] Bevallom, nem számítottam rá, hogy írni tetszik ebben a szerencsétlen ügyben N[émeth] L.[ászló]-nak.[2] Vele fölösleges minden kiegyenlítő-

békítő kísérlet. Én megpróbáltam közös nyomdászunk[3] révén a kiegyezést; elhárította a jószándékomat. Pedig azt hiszem én voltam az utolsó, aki, minden személyes sértődésről megfeledkezve, hajlandó lettem volna vele az emberi érintkezésre. Ez az író ma minden tehetsége dacára is közutálatnak örvend. Érdemtelenül: mert ha voltak is benne Führer-hajlamok és igények, tágabb szemhatárral nézte az élet-halál kérdéseket, mint a nyilas vezérek. Igaz, hogy ő volt a hazai nácizmus és hitlerizmus fő szálláscsinálója is. A német piacoknak szóló honi gyümölcskerttől a Gau-szellem[4] terjesztéséig minden német maszlag megtalálta benne a maga nagyformátumi prófétáját. Hiába! az anyja révén beleszivárgott bécsi-német vér nem felejtette el a kulák-családban sem a maga erejét. És még ő beszél a beszivárgott elemek veszélyességéről velem kapcsolatban. Mi már évszázadok óta törtük a dunántúli rögöket, mikor az ő germán ősei még uccai kutyamosók voltak Bécsben. De mindezekről most nem írok bővebben; sor kerül erre, ha az életrajzában fönntartja a hazugságok sorát velem szemben. Akkor aztán én kiadom az ő hozzám intézett leveleit, kiteregetem családi mozzanatait.

Nem a tények nyilvánosságrahozatala ellen tiltakozom. Hiszen Professzor Úrnak N.[émeth] L.[ászló] által beígért leveleit egy-két barátom már annakidején látta Gulyás Pálnál[5] Debrecenben. Ki is jegyzeteltek belőlük mondatokat; soha nem sértődtem meg értük, soha nem emeltem szót miattuk. Hiszen végtelenül hasznos volt az nekem; fölnyíltam a fiatal kutyák sorsának megértésére. Sőt az Apollo[6] megindítása is egyenesen e levelekre vezethető vissza. Ma már nem tudom eléggé meghálálni, hogy sikerült kikerülnöm a Válasz[7] nevű balesetet. De a tények közlésének is van módja. Megjegyzem, ahogy én szerepelek ebben a „regény"-ben, ahogy szerző nevezi, semmi ahhoz képest, ahogy másokról, p.[éldának] o.[káért] Illyésről, Babitsról ír. Oh mely jeles ész bomla itten össze! – kiáltanék föl, ha egyáltalán megérné. –

Igyekeztem mindent elintézni, amit rám tetszett bízni. Cserépfalviék[8] azóta már tényleg írtak, mint bevallották. Az olasz könyveket csakugyan Párison át hozatják; nekik ugyanis Párissal jó pénzügyi összeköttetéseik vannak. Viszont a francia–olasz viszály miatt nem megy minden rendben. Nekik olasz könyvkereskedőkkel érintkezésbe lépni most külön bonyodalmat jelent. Mást nem tudok ajánlani, megbízható könyvkereskedőt, nem adnak kedvezményt. Legföljebb az Egyetemi Nyomda Könyvesboltja, de azzal meg Prof[esszor] Úr nem akar érintkezni, mint hallottam. Cs.[erépfalvi] megígérte, hogy rendben fog elintézni, amennyire tőle telik persze.

Mellékelten küldök egy féloldalt a közejövő hivatalos magyar lapjából. Szelleme a legsötétebb barlangnál is sötétebb. Azt hiszem, jó mulatságot szerzek vele, ilyen tömör hülyeséget még nem láttam. – Ha Szvatkó könyvére[9] nincs már szüksége, arra kérem Prof[esszor] Úr, tessék az öcsémnek föladni; Dr Gál Lajos karp.[asszományos] tűzmester, Tolna, Laktanya. –

Feleségemmel együtt szeretettel gondolunk mindkettőjükre, a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókkal, Prof.[esszor] Úrnak őszinte tisztelettel híve

Gál István

A dátumban szereplő helynév a feladó alapján kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/134.

Gépirat autogr. aláírással.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony u. p. Pécsvárad
F.[eladó]: Gál, XIV, Laky A.-u. 9.

[1] FL levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1284., 1286. és 1287. sz.
[3] Tóth Lászlóra utal (1895–1964), újságíró, könyvkiadó, Németh László barátja. 1922-től az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt tisztviselője, majd igazgatója. Utóbb kecskeméti polgármester lett.
[4] Gau – körzet, tartomány (német). Gál itt a katonás német közigazgatás szellemére céloz.
[5] Ld. 1286/7. – Gulyás Pál (1899–1944) költő, irodalomtörténész, tanár, szerkesztő. Németh Lászlóval közösen alapította meg 1934-ben a Válasz c. folyóiratot, amelynek felelős szerkesztője és kiadója, utóbb szerkesztőbizottsági tagja volt. FL-sal Németh László révén került levelező kapcsolatba a Válasz szerkesztése idején. Személyesen évekkel később, 1939 őszén találkoztak, amikor FL Debrecenben gyógyfürdő-kúrán volt.
[6] Gál István szerkesztésében 1934. X-től 1940-ig megjelenő „irodalmi és tudományos folyóirat".
[7] A Válasz 1934–1938 között megjelenő folyóirat; alapítói Németh László és Gulyás Pál, harmadikként FL-t hívták meg szerkesztőnek. FL lényegében csak az 1. szám megjelenésekor tekintette magát szerkesztőnek. 1946-ban Illyés Gyula újraindította a lapot, amely 1949-i betiltásáig jelent meg. – Gál István 1284. sz. levelében ill. Németh 1286. sz. levelében említettekre utal.
[8] Ld. 1286/2.
[9] Szvatkó Pál: A visszatért magyarok. A felvidéki magyarság húsz éve. [Bp. 1938.]

1290. NÉMETH LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1939. I. 18.]

Kedves Barátom,

leveled[1] megörvendeztetett, de nem szégyenített meg. Ha úgy érzel, ahogy ez a leveled mutatja, akkor te hibáztad el előbb a hangot: felvilágosítást kellett volna kérni s nem lehurrogni. Én csak folytattam.

Amit őrültségemről írsz, nem talál el; egyáltalán nem tetszelgem semmiféle (!) őrültség-színében, sőt józanabbnak hiszem magam mint bármikor. Igaz, hogy a nyilvánosságról lemondtam, nem vagyok író többé abban az értelemben, ahogy nálunk ezt a szót használják; de ez a szakítás nem az őrültségé, hanem a belátásé. Amit ennek a nemzedéknek át lehet adni, azt nem érdemes megírni; viszont a magyar kulturának vannak olyan csírái, kezdései, amelyekért megéri dolgozni. Hogy egy ilyen szakítás munkásságban szakítással jár emberekben is, természetes. Szívünk Nóé-bárkájában csak a legbiztosabbat kívánjuk bevenni; aki habozik, kinn is maradt már. Én négy nevet tartottam meg: Kerényi, Tolnay, Gulyás[2] és Te. Épp ezért rendkívül kínos volt, hogy egy ilyen kis irodalmi ügynök beugratottjaként ugrasz nekem, mint Gál,[3] az után, ahogy én ép a bűnös életrajzban[4] is felőled írtam s méginkább gondolkoztam. Nagyon jól tudom, hogy barátaim engem sokban nem értenek; munkásságom egy részéhez nincs hitük vagy érzékük. De én nem is kívánom, hogy munkáim dicsérjék, (sőt a legjobban azt

szeretem, ha semmit sem mondanak róluk, elteszik, mint egy emléktárgyat) elég ha én reám, úgy ahogy vagyok, igent mondanak, ahogy én is azt mondok rájuk. A te első leveledből[5] (lehet hogy a fülem volt rossz vagy érzékeny), ez az „igen" nem hallatszott ki.

Azt amit az életrajzokról dogmatikusan kimondasz, én meg sem tudom érteni. Hogy egy élet megér, igazol-e egy életrajzot, az nem a műfajtól, hanem az élettől függ. Nem akarok Ágostonnal vagy Rousseauval érvelni, de nem önéletrajz-e Petőfi lírája, sőt Adyé is bizonyos értelemben. Vannak életek, melyek többek mint amennyik a belőlük kihasadó művek lehetnek. Az enyém egész biztosan ilyen. A nagy szenvedés szent és megszentel, ahogy a görögök tudták. S mért ne adhatnám én át, műfaji aggályokból, ezt a szenvedést ajándékul azoknak, akik okozták. Ha azt írod, hogy a választott forma nem méltó az élethez, föltétlen igazat adok, – hisz ezért hagytam abba, (én is a nyilvánosság bénító, elsekélyesítő befolyását éreztem benne), de ha te úgy érzed, hogy az élet sem jogosít fel a műfajra, akkor több cáfolatot hordok magamban, semhogy vitatkozni tudnék vagy kívánnék. Levelednek talán meglesz az az eredménye, hogy az egész „megtört-test-felmutatást" előlről kezdem s bizonyságot adok érveid ellen, – a fiókomnak.

Ennyit most Gál Pista jóvoltából. Nyáron talán felkeresem félretett barátságod,[6] tovább veszekszünk, addig is mint években és kínokban fiatalabb külön is kikérem már megadott elnézésed. Szeretettel:

Németh László

A dátum: postabélyegző.
MTAK Kézirattár Ms 4589/86. Megj.: Németh László élete levelekben. 286–287. p.
Kézírás.
Címzés: Nagys. dr. Fülep Lajos egyet. m. tanár úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Németh László ld. 1286. sz.

[1] Ld. 1287. sz.
[2] Ld. 1289/5.
[3] Ld. 1284. sz.
[4] Ld. 1284/8.
[5] Ld. 1386/6.
[6] Németh László nem járt Zengővárkonyban.

1291. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, 1939. I. 21.

Kedves Professzor Úr,

köszönöm a szíves sorokat.[1] Nagy örömmel olvastam a levelezőlapot, már csak azért is, mert most nem számítottam válaszra; de meg a tartalma miatt is.

A filozófiának költészetté-átlényegítése, azt hiszem, csak akaratlanul (de nem öntudatlanul), alkati kényszerből fakadhat. Ez talán már meg is valósult nálam (a „Régi

bölcsekre" cím alatt összekapcsolt négy szonettben[2] és ódáim egyrészében stb.) és akkor a jövőben kiteljesedhet; vagy pedig nem is valósul meg soha.

Tudományos filozófus aligha tudnék lenni. De vannak mondanivalóim, miket majd konkrét formában kell kifejeznem. Ezek a mondandók még nincsenek szilárd halmazállapotban, még chaotikusak mégis megpróbálom, hogy most itt valamelyes képet formáljak róluk. – Szenvedélyes ellenzést vált ki belőlem minden olyan filozófia és egyéb tan, mely a boldogságot öncélnak tekinti: a hedonizmus éppúgy, mint az égi üdvöt ígérő aszkézis. Képtelen vagyok belátni, mi szükség van az ideiglenes földi, vagy az örök égi boldogságra; mire jó az, hogy mennél kellemesebben érezzük magunkat. Viharos ellenzést vált ki nálam Schopenhauer, ki a boldogságot az akarat kiölése által akarja elérni; de hogy minek a boldogság, azt nem indokolja. Tudom, hogy akaratommal mit érek el és mit nem; de hogy a boldogsággal mire mennék, azt nem árulja el. (áthuzva: se Weininger,[3] se Nietzsche[4]) (Ellentétem ezekkel a gondolkodókkal nem gátol abban, hogy becsüljem őket. Platon is ellenvéleményre ingerel minden konkluziójával, de emellett a kedvenc íróm.) – Ellenben: a világfolyamatot tervszerűen-épülő dolognak látom, folytonos gyarapodásnak, mely valahonnan indul és valahová törekszik. Az ember, szerintem, ennek a gyarapodásnak munkása, igavonó barom. Célom, hogy a gyarapodás-folyamatot erőmtől telhetőleg elősegítsem; nem törődöm azzal, hogy kapok-e érte jutalmat, hiszen nincs szükségem semmire, semmi önmagáért-valóra; ami kell nekem, az csak a világ-gyarapodás elősegítésére kell. Nem látok célt a boldogságban, eszközt ellenben igen: testi-lelki jólétben, jobban munkálkodhatok, mint fejjel lefelé a füstre akasztva. – Az ismeretlen világtervnek mennél engedelmesebb és használhatóbb szolgái legyünk: ezt látom célnak. A szolgálathoz erő és akarat kell; a kellemességnek is, lemondásnak is csak akkor van értelme, ha általa az erőnket gyarapítjuk. – Az élni-vágyás, boldogság-vágy csak csaléteknek helyeztetett belénk; egyiknek sincs önmagában-való értelme, de míg ezeknek eleget-tenni igyekszünk, akaratlanul a nagy-egészet szolgáljuk. – A morálnak szerintem csak annyi jelentősége van, hogy egy csomó fölösleges súrlódást kiküszöböl, az előrejutást meggyorsítja. A művészet is csak építőanyag, a tudomány is. Semminek sincs önmagáért-való jelentősége; még az ismeretlen világtervnek sincs, az is valami miatt történik; csak nem ránk tartozik, hogy miért.

Azt hiszem, tipikusan XX. századi világkép ez. Ellentétben áll a kereszténységgel, szabadság-eszmével és bolsevizmussal egyaránt, hiszen ezek az elérhető legnagyobb személyi boldogságra törekszenek (szerintem egy alantas ösztön, a boldogság-vágy becsapottjai). Megegyezik az elméletem a hitlerizmussal, mely csak a közösséget akarja erősíteni és a személlyel csak mint résszel törődik. – Magam is mosolygok, ha elképzelem ennek a világnak a „sachlich", „Bauwut"-os Istenét, karján ősi jelvényével, a horogkereszttel. Mégis: szeretnék objektív cáfolatot kapni a teóriámra, minden szubjektív ellenszenvtől függetlenül.

Kérném Professzor Urat, tegye el ezt a levelemet, hogy majd egyszer beszélhessünk róla. Teóriám vagy érték, vagy pedig agyrém; és ha az utóbbi eset áll fönn, a „higyje el, hogy marhaság" nem gyógyithat ki belőle, csak az „ezért meg ezért marhaság".

Bocsánatot kérek a hosszú levélért. Nagyságos Asszonynak kézcsók. Hálás tisztelettel és ragaszkodással

Weöres Sándor

MTAK Kézirattár Ms 4590/228.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos és nagytiszteletű dr. Fülep Lajos egyetemi tanár, ref. lelkész úrnak Zengővárkony Baranya megye.
Feladó: Weöres Sándor, Csönge, Vas megye.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] A versek címe: Lao-ce; – A halálról; – Herakleitos; – Beszélgetés.
[3] Otto Weininger: Geschlecht und Charakter. Wien–Leipzig, 1903. (magyarul: Nem és jellem. Ford. Gábor Andor. Bp. 1913.) c. nagyhatású művére utal.
[4] Nietzsche, Friedrich (1844–1900) német filozófus. A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus c. műve FL fordításában és bevezető tanulmányával 1910-ben jelent meg. (Filozófiai Írók Tára XXIII.)

1292. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1939. II. 9.

Kedves Barátom,

bár én írtam utóljára[1] s választ nem kaptam még, nem várhatok tovább, mert naponta gondolok Magára, tele vagyok nyugtalansággal, valahogy tudnom kellene, mi van Magával, az a főrtelem, ami készül s amiről már volt szó köztünk, hogy emberileg milyen hatása van, existenciájában érinti-e.[2] Értem, hogy nincs kedve levél-írni, nem is kívánok hosszú epistolát, csak egy pár sort kérek. Legjobban persze azt szeretném, ha végre megvalósíthatná az ősszel elmaradt tervet és eljöhetne ide egy pár napra, nagyon kívánok Magával együtt lenni.[3]

Nagy szeretettel öleli

Fülep

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 103. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 253. p.
Kézírás, elázás nyomaival.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] FL utolsó levele 1938. XII. 28-án kelt. Ld. FL-lev. III. 1279. sz.
[2] A zsidótörvényre utal, közelebbről arra, hogy Eleknek, mivel nem volt a sajtókamara tagja, attól kellett tartania, hogy elveszítheti az állását.
[3] Elek legközelebbi zengővárkonyi látogatására 1940. őszén került sor.

1293. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1939. II. 10.

Kedves Barátom,

Köszönöm, hogy megtörte a csöndet és nem várta meg az én késedelmes levelemet.[1] Megírtam volna anélkül is, nem is később, mint ezt. Mégis köszönöm, hogy nem volt hozzám szigorú.

Röviden beszámolok arról, hogy mi történt bennem karácsony óta. Nehány hét olyanféle tompaságban telt el, aminőt az érez, akit hátulról főbe vágnak. Gépies kényszergondolatok nappal és éjszaka. Emberek társaságának teljes kerülése. Közben minden végső konzekvencia végiggondolása, a legapróbb részletekig. Az eredmény az lett, hogy elintéznivalóim vannak még ezen a földön; addig nem lehet szó távozásról, mert hisz nem éppen magamat érdekelnek az elintéznivalók, hanem másokat. Túlságosan nehéz teher lenne azzal a tudattal menni a szabadulásba, hogy másokat gondban és bajban hagyok. Azzal, hogy mindent végiggondoltam és végigképzeltem, a legvégső részleteket is a legaprólékosabban, meg is szabadultam a kínzó gondolatok terhétől. Az elhatározás kész, a megvalósítás részleteivel is tisztában vagyok: így felkészülten nyugodtan megvárhatom az óraütést. Ettől fogva egyébbel is tudtam foglalkozni és fölülkerekedett rajtam az a szerencsés képességem, hogy a jelentől és környezetemtől el tudom vonatkoztatni magamat. Kapóra jött az a körülmény, hogy a Cobden-Szövetségnek előadást ígértem még az ősszel.[2] A tárgyát én választottam meg, sőt nagy csodálkozásomra kapva kaptak rajta. Előadásom címe „Petrarca estéje" és tárgya a megöregedett Petrarcának utolsó négy esztendeje, az, a melyet Arquában töltött. Arquában 1935-ben jártam és annak hatása, amit ott láttam és éreztem, indította el bennem a megírás szándékát. Nagy munka volt, mert sokat összeolvastam. De nem riadtam meg a munkától, ellenkezőleg, nagy örömmel mélyedtem el belé. Közben az a szerencse is ért, hogy Budán a sáros gyalogjárón megcsúsztam, elvágódtam és a sánta lábam inja bokában meghúzódott. Egy hétig borogattam otthon, közben újságot nem láttam, csak Petrarcát és korát. Most 7-én volt az előadásom – életem első nyilvános szereplése – baj nélkül. Nyugodt vagyok, mert bármi következzék is végül, addig – az óraütésig – nincsen rajtam lidércnyomás. Lélekzeni tudok, mint szabad ember és gondolatban azzal foglalkozni, ami érdekel és ami nekem kedves.

Azt kérdi, hogy existentiámban érint-e az, ami készül? Annyira érint, hogy egyenesen megsemmisíti az existentiámat. Mert mi történik? A sajtókamara megalakulását a kormány elhúzza az új törvény életbeléptéig. A régi törvény szerint 80:20 volna az arány s a magam kvalifikációjú keresztények a 80 százalékba számítódnának. Az új törvény szerint az arány 94:6 és még 3 százalék a kitüntetéses tűzharcosok számára. Minthogy összesen k[ö]r[ül]b[elü]l. 400 keresztény jelentkezett felvételre a Kamarába, a kívülrekedtek száma legfölebb 30 lehet s ezt a harminc helyet kedvezményezett folyóiratok és kormánylapok számára tartják fönn. (Pld. a Pester Lloyd[3] számára, amelynek nagy baja támadna, ha zsidó munkatársait el kellene bocsátania.) Mindebből az következik, hogy semmi reményem a Kamarába bejutásra. Aki pedig a kamarának nem tagja, az lap szerkesztőségének sem lehet a tagja. Elképzelhetetlen, hogy mi lesz.

Mert például két főszerkesztőnk, Ágai Béla[4] és Kóbor[5] sem lesz tagja a kamarának. A lap mint vállalat viszont az övék. Ha a törvényjavaslatból módosítás nélkül törvény lesz, akkor ez következik: valószínűleg ápr.[ilis] 1-én felmondanak. A felmondási időm félesztendő. Tehát szeptemberig dolgozom és kapom a fizetésemet (a lapokat az év végéig működni hagyják; állítólag). Akkor egy évi fizetésem jár végkielégítésképpen. Erre a végkielégítésre nézve azonban már az I. sz. (még érvényben levő) törvény úgy intézkedett, hogy a munkáltató csak akkor köteles megfizetni, ha módja van reá. Tessék már most elképzelni azt a munkaadót, aki vállalja, hogy módja van reá. S ha vonakodik, akkor következhetik a végeláthatatlan pör.

Hát így vagyok existentia dolgában.

Ha elgondolom, micsoda embersalak dönt itt százezrek sorsáról. Milyen műveletlen, civilizálatlan horda. Micsoda érvekkel dolgoznak! Az egész eszükjárása! Csak egyben tökéletesek: a gonoszságban.

De nyugodt vagyok. Már nem érzem az idegeimet, és így jó. Succeda che succede. Nehány napja beléptem a 63-ik esztendőmbe. Nem eleget éltem? Szegény apámon, szegény anyámon[6] máris túltettem. Drága húgomon[7] is, pedig ő annyira szeretett volna tovább élni. Én már régen nem.

De mondom, egyensúlyba kerültem belül. Abból is láthatja, hogy már nem jajongok.

Talán március végén, vagy április elején – ha ugyan addig már tavasz lesz – módját tudom ejteni, hogy leruccanjak Magukhoz. Nagyon kívánom. Még van egy és más a begyemben, amit kiírni belőle nehéz feladat.

Mély szeretettel ölelem

Artúr

MTAK Kézirattár Ms 4586/89.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
A levélen piros ceruzajelek, valószínűleg FL Elek Artúr 1947-i emlékünnepsége alkalmából tartott előadásához.

[1] Ld. 1292. sz.
[2] Az előadás szövege Petrarca estéje címmel nyomtatásban is megjelent. (=Nyugat, 1939. 3. sz. 167–174. p.
[3] A Pester Lloyd 1854–1944 között megjelenő német nyelvű napilap, reggeli és esti kiadásban. Ekkori főszerkesztője Ottlik György volt.
[4] Ágai Béla (1870–1944) újságíró, író. 1908-tól az Az Újság, 1925-től az Újság felelős szerkesztője.
[5] Kóbor Tamás (1867–1942) író, publicista, a Hét, a Pesti Napló, a Pesti Hírlap, majd az Újság munkatársa.
[6] Elek Artúr szülei Fischer Sándor kereskedő és Róth Ida voltak.
[7] Nővére Román Vilmosné Elek Janka (1879–1938).

1294. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1939. I. 14.

Kedves Barátom,

levele kétségbeejt. Nem akarom most levélírásra zaklatni, de valamit, kérem, mégis írjon meg *egy sorban:* ha állását elveszti, csak fog *nyugdíjat* kapni? Úgy tudom, van újságírók nyugdíjintézete, s ha van, annak Maga biztosan tagja s akkor a nyugdíjat meg is kell kapnia. Tudom, ha erre talál kerülni a sor, nagyon más lesz, mint a fizetése, belőle Pesten tán meg se lehet élni, de hát ez magában még nem olyan baj! nemcsak Pesten lehet élni, sőt, amint tudja, én szerintem éppen ott nem lehet élni. Ott fogja hagyni azt a semmilyen nyelv szavával se megnevezhető helyet és eljön Várkonyba lakni, a rigók és a cinegék közé. Majd találunk itt Magának alkalmas lakást, kosztolni pedig nálunk fog, mindennel el lesz látva, amire szüksége lehet, azonfelül bőségben szeretettel. Ha minden elfogyatkozik is, az „sose fogy el",[2] mint az Írás mondja. Nemcsak, hanem pótol is minden mást.

Ha pedig nem lesz nyugdíja, akkor is eljön ide, mint családtag, ha Maga hívna engem, én habozás nélkül mennék.

Szeretettel öleli

Lodovico

A helynév a feladó alapján.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 104. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 254–255. p.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Kézírás.

[1] Ld. 1293. sz.
[2] „A szeretet soha el nem fogy" Kor. I. 13,8

1295. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1939. II. 16.

Drága Barátom,

a kérdéseire felelek, minekelőtte elmondanám, mennyire megindított levele:[1]

nyugdíjra nincsen jogosultságom, mert nem vagyok a nyugdíjintézet tagja. Oda fiatalon kellett volna beiratkoznom, hogy a mire megöregszem – úgy tudom, harminc évi befizetés után – nyugdíjat kaphassak. A nyugdíj jelenleg havi 160 p.[engő]. Ez a maximum. De fiatalon én nem tudtam a tagsági díj fejében havi 5 forintot nélkülözni. Ha emlékszik rá elbeszélésemből, én 24 éves koromban, amikor a havi jövedelmem elég messze volt a 100 forinttól, családfenntartó lettem, azonfelül egy önként vállalt súlyos teher törlesztője. A forradalmak után, a 20-as években, mikor a csaknem összeomlott nyugdíjintézetet lábra állították, újra lehetővé tették a belépést. De az olyan el-

késetteknek, mint magam, igen tetemes járulékot kellett volna vállalnunk. Ez idő szerint is havi 30 p.[engő] a legénytagok havi járuléka. Már-már beléptem, de azután meggondoltam a dolgot. Családom nincs, és embertelenül hosszú ideig kellene élnem ahhoz, hogy megérjem a teljes nyugdíj-igényem esedékességét. A havi 30 p.[engő] és ami azonfelül való, szintén sok lett volna.

Egészen nyílt leszek, olyanról is beszélni akarok, amiről sohase szoktam. Az életem befejezését én úgy képzeltem el, hogy addig élek, amíg dolgozni tudok és a kenyeremet megkeresem. Más lenne, ha kötelesség fűzne az élethez; ha például élne még az anyám. De emígy semmi, de semmi értelme sem maradna rám nézve az életnek. Nem tudom, beszéltem-e arról, hogy mennyire magammal meghasonlott ember vagyok. (Az ilyesmiről nem könnyű szívvel beszél az ember.) Az életideál mögött, amely bennem kialakult, olyan messze elmaradtam, hogy csak szégyenkezve tudok rágondolni és mély szégyenérzés fog el, hogy az után, amitől annyira elmaradtam, egyáltalán élni tudok.

Régesrégi érzéseim és gondolataim ezek. Régen szenderegnek bennem, de föléledtek, ha olyanféle válság elé kerülök, mint ez a mostani. Már régen nem fájnak, nagyon nyugodtan tudok velük foglalkozni.

Drága Barátom, úgy fogadja ezt a megszólítást, mint egy nagy és meleg ölelést. Abban, amit fölajánl nekem, ezt a mondatrészt éreztem legmeghatóbbnak: „ha maga hívna engem, én habozás nélkül mennék".

Nem kérdem, hogy vajjon csakugyan jönne-é, azt sem, hogy habozás nélkül-e? De a szívemhez jobban hozzá nem férhetett volna, mint ezzel a mondatával.

Úgy látom, hogy a határozás még nem annyira sürgős. Imrédy,[2] a dúvad, elment, és talán enyhül most a helyzet. Lehet, talán valószínű is, hogy a kamara most már előttem is megnyílik, s akkor a helyén marad Ágai[3] is Kóbor[4] is, s a helyemen én is. Volt idő, amikor katasztrófa árán is boldogan szabadultam volna az újságírásból. De az idő jól beléragasztott, s lám, úgy ragaszkodom most már hozzá, mint holmi buen retiróhoz.

Köszönöm, hogy felém nyújtotta kezét és még sokkal inkább azt, ami mögötte van: a szívét.

Akárhogy is próbálom magamban, nem tudok egyebet, mint hogy: köszönöm.

Magát öleli, a Señorát szeretettel üdvözli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/90.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

A levélen piros ceruzajelek, valószínűleg FL Elek Artúr 1947-i emlékünnepsége alkalmából tartott előadásához.

[1] Ld. 1294. sz.
[2] Imrédy Béla kormánya, amely 1938. V. 14-e óta volt hatalmon, 1939. II. 16-án megbukott.
[3] Ld. 1293/4.
[4] Ld. 1293/5.

1296. FÜLEP LAJOS – NAGY SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1939. II. 28.
u. p. Pécsvárad

Kedves Barátom!

Nem tudom, jó helyen kopogtatok-e Nálad kérésemmel, ha nem, légy kegyes az illetékes forumnak továbbítani: a miniszteriumtól kérendő építési segély[1] kérvényéhez szükségünk van az egyh.[áz]ker.[ületi] tanács 1938 június 22-i ülése 65. sz. határozatra (e.[gyház]ker.[ületi] jegyzőkönyv 198. lap.) hivatalos másolatára[2] – amit kértek, légy kegyes megküldeni vagy megküldetni.

Előre is hálás köszönettel

szeretettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/1. b. A ppi hiv. i. 1016/1939.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr Nagy Sándor ref. lelkész, püspöki titkár úrnak Budapest IX. Ráday utca 28.
Feladó: Ref. lelkészi hivatal Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Az iktatási pecséten: érk. 1939. III. 2-án Elint. III. 2.
Nagy Sándor ref. lelkész, 1927-től a Dunamelléki Ref. Egyházkerület püspöki titkára.

[1] A zengővárkonyi ifjúsági ház építésére utal. FL miután 1935-ben ifjúsági szobává alakította a zengővárkonyi parókia egyik helyiségét, ahol a fiatalok délutánonként egybegyűltek, sakkoztak, beszélgettek, társasjátékokat játszottak és könyveket kölcsönözhettek a könyvtárból, újabb közösségi életre, színielőadásokra és nagyobb összejövetelekre is alkalmas önálló épület, ifjúsági ház építésébe fogott. A Zengővárkonyi Dalkör nevében Császár János tanító adott be kérést a presbitériumhoz, amelyben a tanítói kert felső sarkán „Népház" építésének engedélyezését, s ehhez a kert 82 négyszögölnyi részének átengedését kérte.

A határozat szerint „a presbitérium, mivel a kérvényben felsorolt kulturális célokat maga is fontosnak, megvalósításukat népünk javára valónak tartja, s mivel a községben alkalmas helyiség nincsen, s az igényelt agyagos és rossz termékenységű terület, a tanítói javadalmat számottevő csorbulás nem éri, egyhangú határozattal megengedi, hogy a Zengővárkonyi Dalkör megnevezett területen Népházat építhessen s ezen engedélyét a következő feltételekhez köti:

1. Az egyház tulajdonjoga az egész területre változatlanul megmarad mindenkorra;
2. az épület megépítésére és karbantartására az egyház semminemű kötelezettséget nem vállal;
3. az épület bérbe nem adható, se semminő más célra, mint amilyen a Népház kulturális céljaival megegyezik, nem használható;
4. az egyház vagy a kebelében működő testületek és egyesületek (pl. fiú- és női ifjúsági egyesület stb.) ünnepélyek, estélyek, előadások tartása s ilyenekre készülésre mindenkor díjtalanul használhatja az egész Népházat vagy szükséges részét, az igénybe vevő azonban köteles ilyenkor a világítás, fűtés és takarítás költségeit fedezni a használat idejére;
5. Az épületben általában használatra átengedett területen szeszesitalt kimérni vagy szerencsejátékot játszani nem szabad;
6. Az épület politikai gyűlések céljára nem használható;

7. Az egyház presbitériumának felügyeleti joga van annak ellenőrzésére és biztosítására, hogy a fenti kikötések megtartassanak s az épületben mindenek, mindenkor ékesen és jó renddel follyanak;

8. Ha a Dalkör idővel más testületnek kívánná átadni a Népház vezetését, ez csak a presbiterium s az egyházi felsőbbség engedélyével történhet.

9. A Népház a tanítói javadalom kárpótlására fizet a tanítónak évi 10 arany pengőt." (A Tolnai Ref. Em. lt. A zengővárkonyi presbiteri ülések jegyzőkönyve. 1937. XII. 29. Zengővárkony.)

A zengővárkonyi presbitérium jóváhagyása után a határozatot felterjesztették a Tolnai Egyházmegye espereséhez, aki továbbította az Egyházkerülethez. Ez utóbbi 1938. VII. 22-én megadta hozzájárulását a kért terület átengedéséhez.

1939. III. 14-én FL ceruzavázlata alapján Kőszeghy pécsi mérnök elkészítette a Népház tervét, majd hozzáláttak a 12.000 pengős költségvetés anyagi alapjának megszerzéséhez.

Komoly támogatást nyújtott Horvát István, Baranya megyei alispán, akivel FL még pécsváradi főszolgabíró korában életük végéig tartó barátságot kötött. Az ő tanácsára két ízben is a Földművelésügyi Minisztériumhoz fordultak, amely a kérvényben „gazdasági népház"-nak nevezett intézmény építésére egyszer 1500, másodszor pedig 2000 pengő segítséget adott az építkezéshez. A vármegye többször gyűjtést indított a népház felépítésére, gyűjtöttek Zengővárkonyban és több környékbeli faluban, s adakoztak a Zengővárkonyban táborozó debreceni kollégiumi diákok is.

Ácsné dr. Császár Piroska őrzi azt a „Kimutatás a Kultúrház építésénél végzett közmunkákról" feliratu füzetet, amely az 1939. I. 20–VI. 16. közötti időben végzett kőfejtés, kőhordás, útjavítás, fahordás, fahuzatás, fűrészelés, tégla- és deszkaszállítás, vályogvetéshez polyvaszállítás, majd ablak- és ajtószállítás munkájában résztvett zengővárkonyi gazdáknak, illetve azoknak a nevét tartalmazza, akik homokot, töreket, faanyagot stb. adtak az építkezéshez.

A II. világháború kitörése, az építési anyagok árának emelkedése csak lassította, de nem akasztotta meg az építkezést. 1942-ben állt az épület, 1942. VIII. 20-án benyújtották a vármegyéhez az építkezés elszámolását, de a hibák kijavítását csak 1944-re végezték el azok az iparosok, akik ellen a rosszul végzett munka miatt pert kellett indítani. Az épületre vállalt egy éves garancia csak 1945-ben, a háború után járt le. (Az építkezés iratai a Tolnai Ref. Em. lt. A zengővárkonyi ek. iratai között találhatók Zengővárkonyban.)

Az ifjúsági ház építéséhez a falubeli gazdák főleg fuvarral, a Keresztyén Ifjusági Egyesület fiatal tagsága fizikai munkával járult hozzá. Megépülése után összejöveteleket tartottak, színielőadásokat rendeztek. A zengővárkonyi fiatalok előadtak operetteket mint a Mágnás Miska, Gül baba, de népszínműveket, mint Szigeti: A vén bakancsos és fia a huszár, és irodalmi értékű darabokat is, mint Móricz Zsigmond Nem élhetek muzsikaszó nélkül c. vigjátéka. A szervezés és rendezés munkájában a legnagyobb szerepet Császár János tanító és felesége vállalta, de résztvett benne FLné is.

Ld. még 1379., 1381., 1387., 1389., 1397., 1399., 1400., 1402., 1403., 1405., 1409., 1443., 1444., 1458., 1493. és 1528. sz.

1297. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony,] 1939. IV. 1.

Nagyon örülök a jó híreknek.[1] Ott maradásának, azt hiszem, aligha lehet akadálya, ha t.[udni]i.[llik] még úgy vannak a dolgok, mint egyszer elmondta. Jó volna a nyáron, végre, együtt lehetni.[2] Addig is minden alkalommal emlegetjük Kerényivel.

Öleli

F.[ülep] L.[ajos]

A helynév értelemszerű kiegészítés.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás „Pécs. A megyeháza kapuzata" feliratú képeslapon.
Címzés: Professor Charles de Tolnay New York Hotel Winslow 45, East 51th Street U. S. of America (áthúzva, helyette:) Paris 3 S[ain]ts Pères France

[1] Tolnay legutóbbi, 1938. XII. 20-án Párizsból írt levelében (FL-lev. III. 1276. sz.) tudatta FL-sal, hogy III. 1-jén néhány konferencián tartandó előadásra az Egyesült Államokba utazik. Ez után ott kapta meg a princetoni Institute for Advanced Studies tagságát, először csak az 1939/1940 tanévre, majd 1948-ig. 1965-ben tért vissza Európába és lett a firenzei Casa Buonarroti igazgatója.

[2] Az utazásra csak IX. 1-jén került sor. Ld. 1303., 1313. sz. Tolnay 1939-ben nem járt Zengővárkonyban.

1298. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1939. IV. 22.

Kedves Barátom,

köszönöm a füzetet[1] s hogy megint rám gondolt – ha én nem tudok ilyen szép „kéziratot" küldeni, hanem csak ilyen magam keze írta pocsékot, mégis nagyon gyakran gondolok Önre s igen kívánom a hírt hogylétéről, de nem is merem most írásra nógatni, elképzelem, hogy sok egyéb gondja van.

Igen örülnék ha a nyár valahol össze vezérelne bennünket s végre egyszer megint jól kibeszélhetnénk magunkat.[2] Egyebünk már úgy is alig marad.

Meleg kézszorítással

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 189. Megj.: Fülep–Kner-lev. 143. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Kner Imre Móricz Miklós: A magyar szegénység politikája c. 20 példányban magánkiadásban megjelent füzetét küldte el FL-nak, amely 1939. áprilisában került ki sajtója alól.

[2] Kner Imre egyszer járt csak Zengővárkonyban (ld. 1285/3.), személyesen legközelebb akkor találkoztak, amikor FL Füst Milánnál Budapesten tett látogatása alkalmával 1943. V. 22-én Gyomára utazott Knerékhez, ott töltötte az V. 23-i napot, majd 24-én hétfőn utazott vissza Budapestre.

1299. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1939. IV. 25.

Kedves Barátom!

Örömmel vettem kedves sorait,[1] hiszen még az írását is olyan ritkán látom. Igaz, hogy én sem igen adok életjelt. Miklós barátom[2] cikkét azért küldtem el, mert nagyon szerencsés formában mondja el mindazt, amit én a leglényegesebbnek látok a magyar problémában. Semmi nem lesz több azzal, hogy osztogatjuk, s ha el is tüntetünk bizonyos látszólagos igazságtalanságokat, megölünk rengeteg kezdeményező és szervező erőt, amire *soha* nagyobb szükségünk nem volt, mint ma. –

Persze, hogy keveset használ, ha kevesen látjuk is, miről van szó, mert hiszen kevesen nem sokat tehetünk. A polgár különben sohasem volt a direkt politikai cselekvés embere s nálunk mindig hallatlanul kicsiny volt a száma ennek a rétegnek. –

Németországnak is szerintem az a tragédiája, hogy azt a felelős és kezdeményezőképes középréteget, amely tudta mindig, hogy miről van szó, a jobb és baloldal két malomköve fölőrölte és ezzel az ország legjobb szellemi és erkölcsi erői őrlődtek fel, ha egyszer egy fordulat következik, nem lesz kivel és át fog fordulni minden egy ellenkező előjelű végletbe, amitől Európát az isten őrizze meg...

Ami engem illet: a múlt évi műtét[3] után bizonyos kis utóbajok jelentkeznek, s főként iszonyú fáradt vagyok. Muszáj elmennem pihenni. Mivel bizonyos elintézni valóim vannak a Dunántúlon, egy kis körutat teszek, Székesfehérvár–Veszprém–Fűzfőpapírgyár–Zirc–Pannonhalma–Győr–Esztergom körúton ismét Budapestre. Sajnos, Pécs felé ebben az esztendőben nem jutok el.[4] Ha azonban Ön Pestre jön, kérem, írja meg idejében, hátha össze lehetne a dolgot egyeztetni. Valószínűleg hétfőn vagy kedden indulok és 14 nap alatt – beleszámítva a pesti elintéznivalóimat is – már vissza is kell érkeznem. –

Ami pedig a zsidótörvényt illeti:[5] öcsém[6] frontharcos volta révén megússzuk valószínűleg a mostanit, de máris az a helyzet, hogy Mihály fiam[7] nem örökölheti az iparengedélyemet. A fiú nyolc éves kora óta dolgozik minden vakációban és most végzi a hatodikat, két év múlva, ha engedik, érettségizhet és kezdhetné a tanonci pályát. Most tudja, hogy ahogy jelenleg a helyzet áll, nem folytathatja azt, amit a nagyapja[8] kezdett és az apja folytatott. Azt is tudja, hogy ez az egész üzemnek egy adott időpontban való elkótyavetyélését jelenti, vagyis szeméttéés kiárusítási tömeggé válását mindennek, amin a munkánk alapul és ami szétszedve teljesen értéktelen vacakká válik, habár benne két élet tradíciója van (pl. a betűk összeválogatásában stbi) felhalmozva. –

Mit tegyen az ember? Kezdje már most, hogy hanyagoljon el mindent, hagyjon mindent szeméttê, ócskavassá válni, szüntesse be az üzem lelkiismeretes és gondos ápolását és inkább minden tartalékot vonjon ki belőle, hogy a gyerekeinek pénzt hagyjon, vagy folytassa tovább a lelkiismeretes karbantartást, minden mozgósítható tartalék beépítését, amit a mai viszonyok szükségessé tesznek, mert a lecsökkent forgalom mellett nem lévén meg a normális jövedelmezőség, a tartalékok harcbavetésével lehet úgy-ahogy a színvonalat fenntartani. Vagyis: áldozza fel a családja részére rezerválandó tartalékokat az ember azért, hogy az üzem a más prédájává váljon s maga hátvéd nélkül maradjon egy szerencsétlen fordulat esetén? És lelkileg: hitesse el a gyerekekkel továbbra is, amiben eddig nevelte: hogy magyarnak, hívő és bízó embernek kell maradnia, akinek jóban-rosszban ki kell tartania s tovább is készülnie kell arra a pályára és feladatkörre, amerre születése és körülményei predesztinálták? Olyan abszolút becsületes és jóhiszemű, annyira minden vágya kis gyerekkora óta ez a feladatkör, hogy állandóan hazarimánkodná magát Pestről, alig akar visszamenni a szünetek után és még az apró gyerekravaszkodások erejéig sem tud jogosulatlan előnyt igénybevenni, teljesen kiszolgáltatott a hazudni- és színlelninemtudásában. Dobjam oda áldozatul annak a vak véletlennek, hogy eltölt éveket az itt szükséges és sehol másutt fel nem használható dolgok megtanulásával és aztán mégis el kell kotródnia innen, hiszen egyelőre legfeljebb nyomdai munkás lehet, ameddig ki nem terjesztik az arányszámot a fizikaiakra is, ami a közszállító üzemekre nézve miniszteri rendelettel már meg is történt nehány hónap előtt? – Mit teszek, ha felbukkan benne a gondolat, hogy nem szabad jóhiszeműnek és tisztességesnek lennie, mert ez életveszélyes? Most erre képtelennek tartom, az anyjuk[9] is és mindkét gyerek is kijelentette, hogy nem tudna másutt élni, nem akar menni semerre sem és inkább itt nyomorog, mint másutt. A kislányom[10] most végzi a második akadémiát, a legjobbak között van az osztályában, egyszerre tanulta meg a Bartók–Kodály féle kis népdalokat a beszéddel, napi hat órát gyakorol, tanul szorgalmasan, szintén nyolc éves kora óta s feltétlenül számolnia kell azzal, hogy még magántanítással sem foglalkozhat majd, mert nem veszik fel a kamarába. –

Nem akarom Önt ezekkel tovább szomorítani, hiszen azt is felelheti természetesen, hogy hány százezer magyarnak megy nagyon rosszul a sora sok-sok esztendő óta, s nincsen meg a lehetősége arra, hogy a gyerekeit nevelje. De én ezektől soha életlehetőséget el nem vettem, sőt inkább adtam nekik. A múlt évben 86.000 p[engő] munkabért fizettem ki Gyomán, amiből úgyszólván semmit sem kerestem meg innen, hanem mind máshonnan hoztam ide s ha nem volnék, akkor ezt mind Pesten, városban költenék el a megrendelőim. Nem is szólva arról, hogy az itteni munkabérekre hogyan hat ki a példa, amit nyújtok. Személyzetem nagyobbik része itteni leányokból és fiúkból áll, akiknek ha itt nem volnának, fele vagy harmada sem volna az évi keresete, mint így. – És ha nem követnének el bizonyos oldalakról mindent ellenem, akkor legalább ötven százalékkal volna nagyobb a létszám nálam és vagy húsz százalékkal magasabb a bérek színvonala. Nem tudom semmiféle szempontból úgy nézni, hogy ne lenne hasznos és fontos éppen annak a magyarságnak a szempontjából az, amit csinálok s ne lenne helyes, ahogyan csinálom. Igen hamar bebizonyosodik majd ennek az

igazsága, mihelyt kiverik a szerszámot a kezemből. Hiszen a mai lapokban is vannak hírek, amelyek mutatják, hogy gazdasági vonatkozásban miről is van most szó, csak nem bírják tisztán látni az emberek.

No de befejezem: majd lesz valahogy. Egyelőre nincs fantáziám és képességem arra, hogy máskép csináljam a dolgaimat, mint eddig csináltam, még ha beleveszek is.

Szeretettel köszönti híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/123. Gépírásos másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 190–191. Megj.: Fülep–Kner lev. 143–145. p.
Gépirat autogr. aláírással, Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1298. sz.
[2] Móricz Miklós (1886–1966) statisztikus, író, szerkesztő, Móricz Zsigmond öccse. Kötetét ld. 1298/1.
[3] Kner Imre 1938. II. 24-én epeműtéten esett át.
[4] Találkozásukra ekkor nem került sor. Ld. 1298/2.
[5] A második zsidótörvényre (1938. IV. tc.) utal, amelyet 1938. XII. 23-án terjesztettek a parlament elé s 1939. V. 3-án szavaztak meg. „A zsidók gazdasági és közéleti térfoglalásának korlátozása" címén az első törvényben szereplő 20 %-hoz képest 6 %-ra korlátozta a zsidók engedélyezett számarányát szellemi pályákon.
[6] Kner Endre (1892–1943) Kner Imre öccse, a vállalat gazdasági ügyeinek vezetője, apjuk, Kner Izidor halála óta Kner Imre cégtársa volt. Munkaszolgálatosként halt meg.
[7] Kner Mihály (1923–1945) nyomdász, Kner Imre fia. A munkaszolgálatból hazatérve még megindította a nyomda működését, majd öngyilkos lett.
[8] Kner Izidor (1860–1935) nyomdász, könyvkiadó. 1882-ben ő alapította a gyomai Kner-nyomdát s ő kezdte el a közigazgatási nyomtatványokra való specializálódást. Szakcikkeket, aforizma- és anekdotagyűjteményeket is írt, ill. adott közre.
[9] Kner Imréné Kulka Etelka (?–1944) zongoratanári diplomát szerzett, zeneakadémiai tanára Bartók Béla volt.
[10] Kner Zsuzsa, Kner Imre leánya (1921–1973) zenetanár, utóbb Haás Pálné.

1300. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1939. IV. 29.

Kedves Barátom,

úgy látom, mentegetőzve említi, „hosszú hallgatását",[1] holott azt hiszem, én maradtam el az írással.

Akárhogy, – akármint, nagyon örülök, hogy írt. Sajnos, hírei éppen nem megnyugtatóak. Lapja[2] sorsát bizonytalannak látom, ha Ágai[3] megmaradhatásához fűződik. Mert a most létrejött kompromisszum szerint aligha maradhat.

Sajnos, nekem (feleségem majd beszámol önmagáról), kutya-rossz telem, s még rosszabb tavaszom volt. Most is nagyon komiszul vagyok, úgy látszik, mégiscsak eljutok a polyartritishez, mert minden tagom fáj, s ami a legrosszabb, lázas is vagyok.

A nyárra megpróbálom a debreceni vizet, jónak mondják.[4] De azért, amennyire tőlem telik, dolgozom. Amit csinálok, nem rossz, csak kevés.

Húsvétra nem mertem invitálni, olyan pocsék idő volt. De most *nagyon* örülnék, ha jöhetne, sőt, ha már itt lehetne – a nagy almafa most olyan, amilyet azt hiszem, még nem látott. Legalább egy pár napra kikapcsolódna a sok utálatosságból.[5]

Gondolatom mindig vissza-visszatér Magához és remélem, hamarosan itt ölelhetem,

Lodovico

A dátumban szereplő helynév a feladó alapján kiegészítés.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 105. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 256–257.
Elázott, rongált levél, benne külön cédulán FLné levele.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I., Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Elek utolsó fennmaradt levele II. 16-án kelt (ld. 1295. sz.), de ebben nem mentegetőzik „hosszú hallgatása" miatt. Feltehetőleg kellett lennie egy utóbb írott levélnek is, amely azonban nem maradt fenn.
[2] Elek az 1903-ban alapított, korábban Az Ujság, majd Ujság c., liberális színezetű napilap munkatársa volt. A lap 1944-ig jelent meg. Ekkori főszerkesztője Pánczél Lajos.
[3] Ld. 1293/4.
[4] A tervezett debreceni fürdőkúrára csak IX. 13. és X. 5. között került sor. Ld. 1307/1., 1308. ill. 1310/1.
[5] Ld. 1292/3.

1301. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1939. V. 20.

Kedves Professzor Úr!

Nagy hálával köszönöm, hogy Professzor Úr kijavította disszertációm[1] germanizmusait. Bízom benne, hogy Professzor Úr vesződsége nem veszik kárba... doktorálásom után idegen nyelveket akartam tanulni (angol, kínai), de először is majd magyarul tanulok. Kimondhatatlanul hálás vagyok, hogy talán legnagyobb hibámat Professzor Úr tudatosította bennem – és minden erőmmel igyekszem e hibától szabadulni.

A levelezőlapot is, a Keller-vendéglőben letett borítékot is megkaptam[2] és nagyon köszönöm. Sajnálom és restellem, hogy vesződséget és bosszúságot okoztam Professzor Úrnak magyartalanságaimmal és dilettáns filozofálásommal; talán javamra bírom fordítani a leckét.

Nagyságos Asszonynak kézcsókomat küldöm. Szép nyarat, minden jót kíván mély hálás tisztelettel

Weöres Sándor

MTAK Kézirattár Ms 4590/229.

Kézírás.
Címzés: Nagyságos és nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész, egyetemi magántanár úrnak Zengővárkony Baranya megye.
Feladó: Weöres Sándor, Pécs, Mór u. 5.

[1] Weöres Sándor Halasy-Nagy József professzorhoz írta A vers születése. (Meditáció és vallomás.) Pécs, 1939. megjelent doktori disszertációját. (Specimen Dissertationum Facultatis Philos. R. H. Univ. Elisabeth Quinqueecclesiensis, 168. A Filozófiai Intézetben készült dolgozatok. 15.)
[2] Az említett levelezőlap és a boríték tartalma nem ismeretes.

1302. FÜLEP LAJOS – ERDEI FERENCNEK

Zengővárkony, 1939. VI. 1.

Kedves Barátom,

persze, hogy ismerlek műveidből; és szívesen segítek tervedben.[1]

Egyet-mást kellene azonban tudnom előbb.

Könyvben-cikkben szerepel-e majd ez az én falum (s személyem) megnevezetten vagy kitalálhatóan? Mert ha igen, akkor énrám ne számíts – az ilyesmiből már annyi kellemetlenségem, keserűségem származott, hogy óvakodom tőle, mint ördög a tömjéntől.

Egy helyben akarsz-e ülni vagy táborhelyed változtatni? Egy hely, szerintem, kevés a tervezett tanulmányhoz. Pécs környéke sok tekintetben alkalmas, de az igazi falu megismeréséhez jó volna belevonni Somogyot és speciális okból Tolnát, különösen Sárközt. Vagyis, legalább 3 megyét: Baranyát, Somogyot, Tolnát. Mindhárom helyen bőven tanulmányozható a német kérdés is.

A szállásról tudnom kellene, hogy mennyi időre szólna. Mert lehet, hogy rövid időre nem is adják, legalább egyik-másik. Várkonyban a szállás kérdését valahogy még meg lehet oldani, de a kosztolást alig. „Pógár" kosztadásra nem vállalkozik – az itteni kocsmárosnak elve pedig keveset, rosszat, drágán. A szomszédos Pécsváradon azonban (ide 3 k[ilo]m[éter]) már berendezkedtek a „fizető vendég" intézményre s ott könnyű szállást és kosztot találni. Hajlandó vagy-e ott lakni, és, szintén, mennyi időre?

Végül: arra, sajnos, most nem tudok határozott választ adni, hogy mikor állhatok rendelkezésedre, mert pár hétre el szándékozom menni nyáron,[2] de hogy mikor kerül rá sor, azt az aratás-cséplés és még más körülmény szabja meg. Júniusban valószínűleg itthon leszek. Távollétem egyébként 4 hétre tervezem. Amint kialakul a helyzet, megírom.

Tehát a felvilágosítást várva, szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5823/539.
Kézírás.
Makóra írt levél.

Erdei Ferenc (1910–1971) politikus, szociográfus, agrár-közgazdász, író, utóbb az MTA főtitkára ill. alelnöke.

1939-ben ügyvédjelölt Makón, résztvesz a Nemzeti Parasztpárt megalapításában, valamint a Márciusi Front által támogatott falukutató mozgalomban.

[1] Erdei Ferenc levele nem maradt fenn. Addig megjelent művei: Futóhomok. Bp. 1937. – Parasztok. Bp. 1938. – Magyar város. Bp. 1939., valamint a Huszadik Század, a Gondolat, a Válasz, a Kelet Népe és napilapokban megjelent cikkek és tanulmányok. – Az említett terv feltehetőleg készülő s 1940-ben megjelent Magyar falu c. kötetéhez való gyűjtőmunka és tapasztalatszerzés volt.

[2] FL tervezett debreceni fürdőzésére utal. Ld. 1307/1.

1303. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Párizs, 1939.] VI. 20.
3, r[ue] des S[ain]ts Pères

Mélyen tisztelt Tanár úr, kedves Barátom,

vártam a válasszal,[1] mert magam sem csinálhattam nyári terveket mindaddig, amíg az amerikai vízum nincs kezemben. Nos, most végre megkaptam a végleges vízumot amely lehetővé teszi az átköltözést és szeptember 1-én utazom, ha minden jól megy. Itt viszont feladom a lakást, mert a nyár nagyrészét külföldön kell eltöltenem. Találkozhatnánk Olaszországban: július 1-én Milanóban leszek, (ott Leonardo kiállítás[2] van most) és onnan esetleg Sirmioneba[3] mehetnénk pár napra. Kerényi is odajön. Július második felében viszont Londonban kell lennem, mert erősen kell angolul tanulnom. Egy angol út nagy előnyökkel jár most, mert júl.[ius] 23-tól aug.[usztus] 1-ig nemzetközi *művészettörténeti kongresszus* van Londonban[4] (jelentékeny reduktiókkal). A Coock utazási iroda felvilágosítást ad mindenről: szép volna Londonban együtt lenni! Kongresszusi tagnak nincs szüksége angol vízumra.

Amerikai utamról szóban, remélem, bővebben beszámolhatok. Annyit már most is elárulhatok, hogy tudományos szempontból nagyon szép világ van odaát. A tudóst ott még megbecsülik! Princetonban jó társaságban leszek: ott van Panofsky,[5] Swarzenski,[6] Morey,[7] de Waal[8] – azonkívül Mann,[9] Einstein[10] és a sok kiváló amerikai tudós.

Kérem sürgősen szíves válaszát. Kézcsókkal Zsuzsának, öleli

Carlo.

Sok meleg üdvözlet Rinától.

A helynév a lakcím, az év a tartalom alapján.
MTAK Kézirattár Ms 4590/58.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL 1297. sz. levelére utal.

[2] 1939. V. 9.–IX. 30. között a milánói Palazzo dell'Arte-ban „Mostra di Leonardo da Vinci e dell' Invenzione Italiana" címmel nagyszabású kiállítás volt látható, amely – mint címe is

mutatja – nemcsak Leonardo művészi alkotásainak, hanem egyetemességének bemutatását is célul tűzte ki. Autentikus festmények, szobrok mellett elveszett és befejezetlen műveinek másolatait, könyvtárát, biológiai, optikai, a perspektívára vonatkozó, akusztikai, mechanikai, hidraulikai, tipográfiai kutatásait, gépmodelljeit, az általa rendezett ünnepségek makettjeit, iskolájából származó mintegy 300 festményt is kiállítottak.

[3] Feltehetőleg Kerényivel való ekkori találkozásakor írta Tolnay a hagyatékában fennmaradt, töredékes FL-nak szóló „Lago di Garda – Sirmione – Il Castello" feliratú képeslapot a következő szövegtöredékkel: „A Catullus-lakta gyönyörű félszigetről, ahol Károllyal együtt" – a szöveg itt megszakad.

[4] 1939. VII. 24 és 29. között tartották Londonban a XV. művészettörténeti világkongresszust 6 szekcióban. Tolnay nem tartott előadást. Bardoly István közlése.

[5] Panofsky, Ervin (1892–1968) német művészettörténész, 1933 és 1960 között a princetoni Institute for Advanced Studies tagja, majd a Harvard egyetem tanára.

[6] Swarzenski, Georg (1876–1957) német művészettörténész, egyetemi tanár, a középkor kutatója. 1938-ban költözött az USÁba.

[7] Morey, Charles Rufus (1877–1955) amerikai művészettörténész, elsősorban a középkori művészet szakértője.

[8] Waal, Henri van de (1910–?) holland művészettörténész, 1945 után leideni professzor.

[9] Amikor Thomas Mannt (1875–1955) 1936-ban megfosztották német állampolgárságától, Svájcba, majd 1938 őszén Princetonba emigrált. 1941-ig élt ott, ekkor áttelepült Californiába.

[10] Einstein, Albert (1879–1955) 1933-ban emigrált az Egyesült Államokba, haláláig Princetonban volt professzor.

1304. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, 1939. VII. 18.

Mélyen Tisztelt Professzor Úr!

Sok töprengés után, éjszaka írom ezt a levelet. Szeretnék valamiről beszámolni és esetleg tanácsot kérni. Nagyjából készen hever a fejemben egy aeschylosi tragédia; kész a hangulata, a szerkezete, csak meg kéne írni, ami több hónapi teljes elmerülést kívánó óriási munka. Ettől nem félnék. Hanem attól félek, hogy rettentő vesződség árán fércmunkát írnék, sok nagyhangú, egetdöngető szólamot, mennydörgés helyett zacskó-durrogtatást; és valahogy olcsó dolognak érzem, hogy egy mai poéta belehelyezkedjék egy ősi forma- és styluskincsbe, örökölt javakkal legénykedjék. Engem többnyire jól elirányítgat a benső-kényszerem, de itt még az is tanácstalan. A tragédia megírására ösztökél, hogy a mű tulajdonképpen kész, csak versbe kéne szedni; és a megírástól eltántorít, hogy leendő művem értékében nem bízom, már pedig önbizalom nélkül semmi se sikerülhet. A sarkaló és eltántorító erő meglehetősen kiegyenlíti egymást, ezért a megíratlan művet se sutba vágni, se létrehozni nem bírom. Kívülről várok egy lökést, ami elirányít jobbra vagy balra.

Engedje meg Professzor Úr, hogy vázoljam a dolgot. A megíratlan tragédia címe: „Kuretes";[1] terjedelme c[ir]ca 1000 verssor lenne. Személyei: Kronos; Okeanos; a kurétek, Rhea szolgái (kar); Rhea; Gaia; Typhon; Eros.

A munka legeleje nagyjából kész (de még ez se végleges alakú):

Kronos:
Nem nyughatom, csak hánykolódom úntalan
s megreng határtalan medrem, ha fordulok
s amerre könnyem elgurul: lángkúp hasad
a mennyek izzó csillagköd-csigáiból.
Nagyszívű Okeanos, áramlás ura,
erős fivér, ki mindenségem őre vagy,
ó, halld szavam – bölcsességnek kör-pántja te!
Atyánknak átka rámlép és belémnyilall.
Tudod: megöltem egykor őt, Uranos őst,
a millió csillaggal égő ős-eget,
mert nem virult, csak élet nélkül tündökölt
s én vágytam, hogy tenyészet és élet legyen.
Gyomrára térdepeltem, torkon-nyestem és
a mindenség élettelen leplére dús
élő pirosság szökkent. Vastagon lefolyt
szétnyílt nyakán s vonagló két szájszögletén.
S amint a gégéjébe markolt görcsösen,
még dünnyögött, hogy így-úgy, majd egy gyermekem
úgy bánik el kurtán velem, mint én vele.
Ezért elnyeltem három lányom s két fiam.
Nyugtom még-sincs. Mindig csak forgolódom én,
gondolkozásom mindig egy körül forog.
Tudd meg: legapróbb és utolsó gyermekem
világra jött, kiről a jóslat készen áll,
hogy énnállam külömb lesz mindenek fölött
és országlásomat meg fogja rontani.
Okeanos:
Felséges Kronos, legfőbb úr, valót beszélsz:
a bolyhos csöppség itt rózsállik anyja két
parázs-fehér almája közt; rugódozik
s kacsóival fürgén kaszál a semmiben;
de majd másképpen jő eléd – bizony, nem így!
markában villám, száján éles görbe fém,
rád-tör, földúlja mélységes nagy ágyadat,
ősz üstöködnél vonszol és cibál, rikít:
„Add vissza, hé! bátyáimat, nénéimet,
fölfaltad őket sorra irgalmatlanul,
add vissza mind! mert itt tiporlak addig én,
mert addig rúglak, míg nem adtad vissza mind."
Így győz feletted és kifosztja kebledet
s te nemtelen meg lángtalan maradsz, király.

Kronos:
Ne mondd tovább! Káromlás mind, amit beszélsz
s hazug bolondság. Mint a többi sarjamat,
ezt is magamba gyúrom: éntőlem fakadt
és mindörökké újra egy legyen velem
– s nyugtot lelek. A jóslat rajtam nem lesz úr.
Atyánknak átka rajtam nem győzhet soha.
Okeanos:
Megállj, testvér titán, várj még – ne hirtelen!

(Eddig a megírt rész.) Okeanos kifejti, hogy a titánok fölött is úr a végzet, a Moirák világon-túli parancsa; és ez ellen minden tett hiábavaló. Kronos dühöng és fenyegetőzik; erre Okeanos abbahagyja a tanácsadást és egykedvűen várja Kronos rendeletét. Kronos megparancsolja, hogy mire medrében egyet fordul, a gyermek Zeus bepólyálva itt legyen.

A kurétek kara magasztalja Kronost: „sziklaevő, vízivó – tág-szemű szörny te... Dicsérik az uranosi örökséget, a szervetlen világot, mindennek alapját; és dicsérik azt, ami erre ráépült: Kronos művét, a szerves életet, a tenyészés boldogságát. Minden lény örül az életnek, mert nem sejtik leendő pusztulásukat; nincs eszük, mely életörömüket megzavarná.

Föllép Rhéa: kétségbeesetten zokog és átkozza a percet, mikor gyereket fogant. Okeanoshoz fordul tanácsért: hogyan menthetné meg Zeust? Okeanos tanácsot ád: egy bepólyált sziklát nyújtson Kronosnak és rejtse a csecsemőt a kurétek barlangjába, azok lármázzanak körülötte, hogy ne hallatszódjék a csecsemő-sírás.

A kurétek kara énekel: értetlenül körülugrálják a barlangjukba került isten-csecsemőt.

Rhea hozza Kronosnak a sziklát.

Kronos:
Testén a pólyát átkötötted rendesen?
Rhea:
Háromszor rácsavartam, föl nem nyílhatik.
Kronos:
Nem sírsz? parancsom ellen nem rimánkodol?
Rhea:
Az asszony dolga engedelmesség, uram.
[Áthuzva:]
(*Kronos:*
Jól értek-e? nem így beszéltél hajdanán.
Rhea:
Parancsod bölcs; bánkódnom érte nem való.)

Kronos:
A többit szántad, ezt meg szívesen hozod.
Rhea:
Parancsod bölcs; bánkódnom érte nem való.
Kronos:
Jól értek-e? nem így beszéltél hajdanán.
Rhea:
Ládd, gyönge ész az asszonyé: lassan tanul.
Kronos:
Hát add ide.

Kronos elnyeli a sziklát.

Fölcsattan a kurétek lármája: lármájukban emberi ész és emberi érzelem kezd csillámlani, zűrzavaros szenvedés és félelem.

Kronos gyanút fog, nyugtalankodik. Felidézi az öntudatlanságba taszított Gaiát, anyját, hogy megtudja tőle az igazat. Gaia panaszkodik, hogy már nem oly szép ő, mint valaha, mikor Uranos oldalán uralkodott; melle kiszáradt és hegyek-völgyek ráncolódnak rajta, kínja verítéke hánytorgó tenger, megvakult pupillájából tűzhányó fakad, füléből erdők nőnek. – Kronos nyugtalanul unszolja, hogy a csecsemőről beszéljen. Gaia elmondja az igazat, aztán Kronos visszalöki a homályba.

A kurétek lármája egyre emberibb, követelőzőbb és lázadóbb.

Kronos összevész Okeanossal. Okeanos elmondja, hogy most már Zeus világa, az emberi világ kezdődött és odavan Kronos, a tudat-nélküli puszta virulás uralma. Okeanos kikerüli Kronos ütését és átpártol az új világba.

A kurétek zavarognak és fenyegetőznek.

Kronos hívja Typhont, ragadja el Zeust a kurétektől. Typhon ott Erossal, Chaos sarjával találkozik, ki a csecsemő védőjéül szegődött. Eros és Typhon éles vitája után kéziharc kezdődik, Typhon eredmény nélkül visszakullog.

Kronos üti-veri, átkozza Typhont, az sántítva és vonítva zuhan az alvilágba.

Kronos megroggyan: „jaj! jaj! már érzem ágyékomban a sarlót!" Rhea vele-jajgat: „Moira, dugott-arcu, – mért adtál fiat énnekem?" És Rhea elmondja, hogy Phrygiába vonul, ahol ragadozó fenevadak és örjöngő emberek üvöltik majd az ő múlhatatlan fájdalmát.

A kurétek záró-kórusa: A világon győzött a szellemiség és igába fogja az uranosi anyagot és kronosi tenyészetet; és ezentúl a szellemiség egyre szélesebb hullámokban gyűrűzik ismeretlen célja felé, szakadatlanul tökéletesítve és újra-teremtve önmagát.

Eddig a vázlat. – Megbocsásson Professzor Úr, hogy ilyen hosszú levéllel terhelem és a tetejébe még az „Istar pokoljárása"[2] újra-költését is mellékelem.

Nagyon hálás vagyok Professzor Úrnak eddigi irányításaiért – méghálásabb már akkor se lehetnék, ha Professzor Úr útbaigazítana a drámám „be or not to be"-je[3] tekintetében.

Doktori értekezésemből,[4] amennyire bírtam, kiküszöböltem a germanizmusokat. Bízom benne, hogy ez a levelem már kevesebb-germanizmusú.

Nagyságos Asszony kezét csókolom.

Minden jót kíván hálás tisztelettel

Weöres Sándor

MTAK Kézirattár Ms 4590/230.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos dr. Fülep Lajos ref. lelkész, egyetemi tanár úrnak Zengővárkony, Baranya megye.
Feladó: Weöres Sándor, Csönge, Vas megye.
A levélen piros aláhúzások, valószínűleg FL-től.
Mellette az Istar pokoljárása autogr. variáns kézirata.

[1] Az e levélben „Kuretes" címmel, máskor „Kurészek"-ként említett mű utóbb Theomachia, Oratórium-dráma címmel jelent meg. (Ld. 1288/3.) A levélben közölt szöveg a kötetbeli megjelenéshez képest variáns.
[2] Az Istar pokoljárása. (Babylon rege) a Meduza. Versek. Bp. [1943.] c. kötetben látott napvilágot. A levélhez mellékelt autogr. kézirat ugyancsak variáns.
[3] Utalás Hamlet 1. felv. 1. színbeli monológjára.
[4] Ld. 1301/1.

1305. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, 1939. VIII. 10.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Hálásan köszönöm a szíves és kedves sorokat.[1] – Eltűnődtem azon, hogy Professzor Úr szembeállítja a két tételt: „mindegy, miről ír valaki, csak jól legyen megírva" és hogy „csak olyan mű igazságában hiszek, amelyik az író egész mivoltában és életében gyökerezik". Szerintem a két állítás közt nincs contradictio, csak az első tétel hiányos és kiegészítése éppen a második tétel (de csak részleges kiegészítése; szükség lesz még egy harmadikra is).

Először hadd bizonyítsam az első tételt, mely két tagra oszlik. „Mindegy, miről ír valaki": ha ezt el nem fogadjuk, vállalnunk kell a pontos kicövekelését annak, hogy miről szabad írni. „Csak jól legyen megírva": ha a mű jól (és szépen) van megírva, ehhez semmit hozzá nem adhatunk, hiszen a jónál, szépnél magasabb fogalmunk nincsen.

A tétel tehát bizonyítható, de második fele hiányos; mert kérdeznünk kell: mikor van jól megírva? – Talán akkor, ha a kifejezésmód pontos és a külső-forma hibátlan? Nem: hiszen akkor pl. a szabályos Ábrányit,[2] Endrődyt[3] el kéne fogadnunk, már pedig munkásságuk alig okozhat műélvezetet; viszont pl. a sokszor dadogó és hibás-formájú Vajda János-verseket[4] el kéne utasítanunk. – Vagy akkor van jól megírva a mű, ha az írójának egész mivoltában gyökerezik? Erre igennel felelhetünk: mert ha az író nem

a saját mivoltából vájja elő a művét, csak a máséból veheti, a már meglévőből, ezzel pedig szükségtelen munkát végez. (Persze más eset, ha a saját benső tartalmának kifejezéséhez vesz mástól eszközt, mint Goethe; és ha a már-meglévőt arra használja, hogy önmagából hozzáadjon, mint Shakespeare).

De ha a mű az írónak egész mivoltában gyökerezik: következik-e ebből, hogy jól van megírva? Nem: mert ha önmagából csak szokványosat tudott venni, akkor a mű nem szép, nem jó; ha olyat adott, ami nem gyarapítja a nélküle már meglévőt, akkor nem adott semmit. Szükséges tehát, hogy amit a művész önmagából merít, az valami csak-egyszeri lényeget, senki mástól nem származható többletet jelentsen.

Összegezve a dolgot: Mindegy, miről ír valaki, csak műve jól legyen megírva; és akkor van jól megírva, ha a mű a szerzőnek egész mivoltában gyökerezik és ha a szerző önmagából valamely csak-egyszeri többletet tudott meríteni. Az ilyen mű szép; s minthogy a szerző önmaga mélyéről merítette, tehát igaz; és ami szép is, igaz is, az szükségképpen jó.

Mégegyszer visszatérve arra, hogy „csak olyan mű igaz, amelyik az író egész mivoltában és életében gyökerezik": ez bizonnyal elfogadható, mint a művészet egyik organikus alaptörvényének felismerése; de mint parancs, veszélyes, sőt mérgező. Hiszen ez a tétel a spontaneitás parancsa – és lehet-e kívülről parancsolni a spontaneitást?

A művészek, minthogy *intuitív* alkotó-munkával vannak elfoglalva, többnyire nem vesződnek azzal, hogy *logikusan* gondolják végig a feléjük-áradó szabályokat, hanem kinyilatkoztatásként elfogadják, vagy puszta ellenszenvből el nem fogadják. Éppezért sokkal helyesebb afféle szabályt hangoztatni a művészek előtt, hogy „mindegy, miről ír valaki, csak jól legyen megírva", mert akkor azt érzik, hogy akárhogyan írhatnak és ennélfogva önmaguk mivoltának mernek engedelmeskedni, merik a saját benső parancsaikat követni. Míg ha azt hallják, hogy „csak oly mű igaz, mely az író mivoltában gyökerezik", akkor kölöncöt éreznek magukon; és annyira igyekeznek a saját mivoltukat adni, hogy végtére pózolni kezdenek. Tehát az I. tétel bármennyire hiányos is, mégis általa érjük el a II. tétel kívánta eredményt – míg a II. tétel, bármennyire mély felismerés is, ha szabályként alkalmaznánk, nem volna más, mint „pózolásra vezérlő kalauz".

Ami a tragédia-tervemet[5] illeti: bizonnyal a legsajátabb hajlamom nyomán nyúltam a kozmogónikus témához; hiszen munkáim is tanusítják, hogy mindig a kozmogónia és egyáltalán mindenfajta eredet és előbontakozás érdekelt leginkább. Mindamellett, minthogy most úgyis a doktorálásomra[6] kell készülnöm, egyelőre nem dolgozom a drámámon; és néhány hónap múlva remélhetőleg majd tisztábban látom, hogy megírjam-e.

Doktorálásom után a magyar nyelvhelyességet akarom alaposan tanulmányozni; és emellett feltétlenül meg akarok tanulni görögül is, főleg hogy Pindarost[7] fordíthassam. – A homerosi himnuszokat most Devecseri Gábor fordítja,[8] szerintem nagyon szépen; ámbár, sajnos, az eredetivel nincs módomban összehasonlítani és így véleményt se mondhatok róla. Fordításai a „Szépszó"-ban olvashatók.

– Hálás és mély tisztelettel

Weöres Sándor.

MTAK Kézirattár Ms 4590/232.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Ábrányi Emil (1851–1920) költő, műfordító.
[3] Endrődi Sándor (1850–1920) költő, író. Három veréb hat szemmel c. kötetének összeállításakor Weöres állandóan használta Endrődi A magyar költészet kincsestára Bp. 1895. c. antológiáját.
[4] Vajda János (1827–1897) költő.
[5] A Theomachiára utal. Ld. 1304/1.
[6] Ld. 1301/1 ill. 1304/3.
[7] Weöresnek sem A lélek idézése (Bp. 1958), sem az 1976-os Egybegyűjtött műfordítások c. kötetében nem szerepel Pindaros-fordítás.
[8] Hermés és Apollon vitája. Részlet a Homérosi Hermés hymnusból. (Vers.) = Szép Szó, 1939. VIII. köt. 34. sz. 211–214. p.

1306. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1939. VIII. 29.

Kedves Sándor,

Külön is kérem csatolt kérvényem[1] szíves elintézését.

És még valamit kérek. A leltárt most semmiképp se tudom megcsinálni – valami nagyobb dologgal[2] határidőre el kellene készülnöm – kérlek ne kívánd tőlem az idén, engedd meg, hogy majd a tél folyamán csinálhassam meg.

Szeretettel ölel

Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 704/1939. A bélyegzőn: IX. 1.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor (?–1947) kajdacsi ref. lelkész, 1932-től haláláig a Tolnai Ref. Egyházmegye esperese, e minőségében FL egyházi felettese.

[1] Az említett kérvény a következő, ugyancsak VIII. 29-i keletű szabadságkérés. Ld. 1307. sz.
[2] A nemzeti jelleg a művészetben c. töredékben maradt műről van szó. Kézirata MTAK Kézirattár Ms 4563/2–3.

1307. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1939. VIII. 29.

Nagytiszteletű Esperes Úr!

Ischiasom gyógyíttatására fürdőkre van szükségem,[1] miknek használatára a nyár folyamán nem utazhattam el, részben, mivel felesem még a nyár elején kiment Németországba s így a javadalmi föld ügyének rendezése ide kötött, részben pedig a debreceni telepítés ügye[2] lefoglalt. Így csak most mehetek szabadságra, amiben ha a fenyegető háborús bonyodalmak nem gátolnak, három hétig, szept.[ember] 4. vagy 5-től 25 vagy 26-ig távol lennék, amihez szíves hozzájárulását tisztelettel kérem.

Ha sikerül elmennem, tartózkodási helyem Debrecen lesz (Poroszlay út 99.)[3] – de indulásom előtt vagy érkezésem után még újra írni fogok, hogy közöljem, csakugyan elmentem-e. Távollétemben Császár János[4] kántortanító fog helyettesíteni.

Teljes tisztelettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 703/1939. A bélyegzőn: érk. IX. 1.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Ld. 1300/4.

[2] A debreceni ref. kollégium ifjúsága (ld. FL-lev. III. 1256/1.) 1938. III. 28-án a nemzet sorskérdéseit, a dunántúli egyke problémáit megvitatva arra az elhatározásra jutott, hogy „szimbolikusan" (ház, föld, felszerelés stb. vásárlásával) támogatja s vállalja egy népes tisztántúli család áttelepítését a Dunántúlra. Fakultásonként 2–2 tagból álló diákbizottságot hoztak létre és gyűjtést kezdtek, elsősorban a nekik járó kollégiumi juttatásokról lemondva a pénzalap javára. Három hónap alatt 3600 pengőt gyűjtöttek össze. 1938 nyarán elsőként Kisgyörgy Sándor matolcsi földművest és hét tagú családját telepítették Drávafokra, majd 1939-ben két debreceni családot, Fiú Ferencet hét, Nagy Istvánt pedig öt gyermekével Zengővárkonyba. Utóbb még egy Őri, és egy Kacsándi nevű család Zengővárkonyba telepítésére is sor került.

A diákok országos telepítési mozgalom szervezését is tervezték, de némi rész-eredménytől eltekintve a mozgalmat irányító tanár, Péter Zoltán megállapítása szerint a mozgalomnak inkább csak pedagógiai jelentősége volt; az ifjúság megismerkedett a telepítés, az egyke, a földreform időszerű problémáival. (Péter Zoltán: Telepítés a magyar jövő szolgálatában. Bp. 1943. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása. Nagymagyarország könyvtára. IV.)

1939. nyarán a debreceni ref. gimnázium VII. osztályt végzett növendékeinek 22 fős csoportja 3 tanár vezetésével „telepítési kiránduláson" vett részt, hogy Drávafokon és Zengővárkonyban szakképzett kőműves irányításával kezük munkájával hozzák rendbe a Kollégium diáksága által a telepeseknek vásárolt házakat és gazdasági épületeket.

Június 18-án indultak el Debrecenből Budapest–Baja–Pécs–Drávafok útvonalon, VI. 20–VI. 24. között Drávafokon átalakítást végeztek a lakóházon és istállót építettek. VI. 25-én érkeztek Zengővárkonyba, ahol egy hétig dolgoztak a két telepes család házának rendbehozatalán és újjáépítésén. VII. 2-án FL záró istentiszteletet tartott, amelyen megemlékezett a diákok munkájáról is. VII. 4-én búcsúestet rendeztek a falu lakosságának részvételével, majd 5-én elindultak haza. A debreceni ref. főgimnázium 1938/1939. évi értesítője részletesen beszámol a kirándulás történetéről, a napi munkarendről, a diákok egyéb programjairól, valamint a kirándulás erkölcsi és anyagi jelentőségéről. (29–43. p.)

„Debreceni diákok telepesházakat építettek Baranyában" címmel híradás jelent meg a kollégiumi diákok munkájáról a Pécsi Napló 1939. VII. 19-i sz.-nak 5. lapján. Ld. még 1322. ill. 1330. sz.

[3] FLné szüleinek debreceni címe.

[4] Császár János (1910–1987) 1924–1929 között végezte a bajai tanítóképzőt, ahol 1927-ig, bajai lelkészsége végéig FL volt a vallástanára. 1929-ben FL Zengővárkonyba hívta kántortanítónak Császárt. 1932-ben dalárdát szervezett, amely hamarosan díjat nyert. Zengővárkonyban évente több hangversenyt és műsoros estet is rendeztek, más falvakban is felléptek. Egy Váralján 1938-ban rendezett ünnepségen egyebek mellett pl. Liszt-, Bárdos Lajos- és Kodály-kórusokat adtak elő. A dalárda a II. világháború során szűnt meg, mivel több tagja elesett, s a kis falu lakosságából nem lehetett pótolni őket. 1951-ben pedig Császárt – egyházi funkciója, a kántorság miatt – áthelyezték, s tovább nem tudott a kórussal foglalkozni.

Már az 1933-as esperesi jelentés megjegyzi a zengővárkonyi iskoláról, hogy „messze kiemelkedik a többi iskolák fölé, a növendékek még a hangjegy olvasásban is olyan tökéletességre tettek szert, hogy bármit leénekelnek első látásra." (A Tolnai Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve. Szekszárt, 1933. 37. p.)

A Gyöngyösbokréta mozgalom keretében tánccsoportot is szervezett Császár János, majd feleségével együtt színjátszó kört hozott létre, faragó-, szövő-, hímzőtanfolyamot rendezett.

1957-ben letartóztatták és három évre ítélték. 1959-ben amnesztiával szabadult. Ezután nem engedték tanítani s tartania kellett attól, hogy nyugdíjjogosultságát is elveszti. Ekkor FL latbavetette tekintélyét, kihallgatást kért, majd felkereste Ilku Pál akkori művelődésügyi miniszterhelyettest, aki 1939-ig maga is falusi tanító, 1945 után pedig Pécsett városi párttitkár volt. FL kérésére Szalatnai Rezső, Ilku egykori pozsonyi tanítóképzőintézeti tanára is közbenjárt az ügyben. Tanítói alkalmazást azonban Császár János továbbra sem kapott, más munkát kellett vállalnia.

A zengővárkonyi iskola falán emléktábla őrzi emlékét.

1308. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1939. IX. 7.

Kedves Sándor!

VIII. 29-én írtam Neked,[1] szabadságot kérve – mivel eddig nem válaszoltál, úgy értelmezem, hogy qui tacet consentire videtur, hétfőn, 11-én végre útra kelek Debrecenbe a három heti förödésre; a bejelentett időben nem mertem elindulni a bizonytalan politikai helyzet miatt.[2] Most már talán csak nem lesz baj, remélhetőleg megmaradunk semlegesnek – ami legokosabb volna.

Csatoltan küldöm az isk[olai] könyvtár alapján a kívánt jelentést.[3]

S még egy jelenteni való van, nem tudom, már most jelentsem-e hivatalosan, vagy meg kell várnom, amíg a világi hatóság dönt az ügyben: tegnap d.[él]u.[tán] (6-án) 3 órakor tízperci szünetben (bár nem tudom, mi címen van d.[él]u.[tán] „tíz perc") a felügyelet nélkül az iskola udvarán nyargalászó gyerekek az utcára is kirohangáltak, kettőt egy arra menő auto elütött; egyiknek semmi baja se lett, a másikat (Fiú Károly I. o.[sztályos] t.[anuló]t – az egyik debreceni telepes fia) koponyaalapi töréssel haldokolva szállították Pécsre, a klinikára; ott azt mondták, nincs remény. Ma, mikor e sorokat írom, még nem kaptam hírt róla. Kérlek, adj utasítást, hogy most jelentsem-e hivatalo-

san, vagy várjunk még vele. (Ha a gyerek meg talál halni, úgyis másképp minősül az ügy, – bár a fegyelmi vétség ugyanaz így is, legfeljebb amúgy súlyosabban ítélnék meg.)[4]

Szeretettel

Fülep Lajos

Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. Iktatatlan iratok.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Ld. 1306. és 1307. sz.
[2] Szeptember 1-jén Németország lerohanta Lengyelországot, szeptember 3-án Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak.
[3] A jelentés nincs a levél mellett.
[4] A Pécsi Napló 1939. IX. 16-i száma (6. p.) beszámol az esetről: egy autófuvarozó elütötte a vigyázatlanul autója elé kiszaladó 6 éves Fiú Károlyt, akit agyrázkódással a pécsi gyermeksebészetre szállítottak. Az újságcikk megjelenésekor a gyerek állapota már javult, s a következő tanévben a zengővárkonyi iskolai iratok II. osztályosként tartják nyilván.

1309. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1939. IX. 11.

Kedves Barátom,

„bár annyi ideig néma volt", arra ok, hogy ne válaszoljak mindjárt,[1] nem az ellenkezőjére?

Kezdem azon, aminek máskor nagyon örültünk volna, most azonban aligha lehet benne részünk: jövetelén. Eredeti tervünk szerint egy hét óta Debrecenben kellene lennünk.[2] Egy s más beleszólván, mára halasztottuk indulásunkat. Most meg az történt, hogy öcsém uramék[3] Párkánynánára mentek fiúkhoz s tegnapelőtt értesítést kaptunk, hogy öcsém uram nem tud hazaindulni, mert szívének valami baja van. Most várjuk a táviratot, hogy indulhatunk-e s mikor; ha öcsém uramat valami nem éri (quod deus avertat!), akkor talán szerdán indulhatunk, távollétünket pedig a legalis 21 fürdőre és 2 napi utazásra számítva = 23 nap, tehát október első hetének végén kerülnénk haza, amikorra a Maga szabadsága aligha le nem telik. Ha pedig nem, akkor természetesen eljön s a régi szeretettel várjuk. A közbenső időben tehát meg kellene tartanunk az érintkezést. Mivel hévízi címét nem írta meg, kérem, írja majd meg egy lapon debreceni címünkre (Poroszlay út 99.) – remélem, az égiek odasegítenek most már (θέων ἐν γόυνασι κεῖται).[4]

Debreceni utunk célja pedig ugyanaz, mint a Maga hévízi útjáé: fürdés, nyavalyás tagok áztatása. Amivel azt is megmondtam, hogy nyavalyám még nem múlt el egészen, s azt hiszem, nem is fog soha – ennek a fajtának az a tulajdonsága, hogy elkíséri az embert a sírig. De valamivel jobban vagyok, s ez is valami. Ezt a javulást pedig semmi másnak se tulajdonítom, mint a zöldön élésnek, s Magának megint nagyon ajánl-

lom, de nem ám úgy, amint írja „kevés hús"-sal, hanem *semmivel.* Vagy-vagy! Mi már ott tartunk, hogy hetenként 3 nap még főttet se eszünk, hanem csak gyümölcsöt. És nagyon jól megvagyunk vele! Szerencsére, az idén megtehetjük, mert nagyon sok a gyümölcs. Ismétlem, tökéletesen nem múlt el a nyavalya még így se, de határozottan sokat javult – s mit kívánjak többet, mikor még csak féléve élek ilyen módon, s tudván tudom, hogy ez a fajta nyavalya milyen szörnyen makacs. Hogy mégis mért akarok fürdeni is (a debreceni víz olyanféle, mint a szoboszlói) – mert két felől akarom ostromolni a disznót s lehetőleg úgy menni neki a télnek. Nem szoktam beleavatkozni a kuruzslásba, bár a sámánok hivatalát folytatom, de ennek az életmódnak kitűnő hatását nemcsak magamon, másokon is tapasztaltam. Úgy látszik, csakugyan igaz, hogy az ember ilyen módon sok rossz materiától megtisztul. Próbálja meg, de úgy Isten igazában, és legalább egy évig – poi ne parleremo! Nem olyan nagy áldozat – én legalább szívesebben eszem jó almát vagy körtét, mint dögöt. De eszem is annyit, amennyi belém fér. És úgy látszik, amit a caloriáról fecsegnek, olyan humbug, mint sok más, mert zöldön és gyümölcsön élve semmit se fogytunk s a gyümölcs napokon se érezzük semminek híjját. Pár hét alatt úgy meg lehet szokni, hogy eszibe se jut az embernek mást kívánni.

Nagyon bízom abban, hogy ez az egész mostani őrület most már múlófélben van, s akkor a Maga külső és belső élete is jóra fordul. Tán tudja, hogy a háború óta én voltam a legnagyobb pesszimista – most bízom először. Sok áldozattal fog járni, de remélem, hogy Sobri Jóskáék bandáját most már csakugyan felkötik, s akkor végre új élet kezdődhet. Ennyi rossz után ezt még meg kellene érnünk. Én már most is egész másnak érzem a levegőt, amit beszívok. Eddig még mindig jó meteorológus voltam, táncsak nem fogok éppen ebben a legnagyobb prognózisban tévedni.

Nievo[5] és Alfieri[6] csakugyan feledtségből maradt ki utolsó levelemből, aztán jutott eszembe, mikor levelem már elment. Bár mindakettő megvan olcsó kiadásban, köszönettel veszem, de majd csak hazajövetelünk utánra kérem, mert most talán már nem érne itt.

Szeretettel ölelem, Zs[uzsa] baráti üdvözletével

Lodovico

Hevesit[7] nagyon fájlalom!
Nem volt s nem lesz még egy ilyen.

A dátumbeli helynév a feladó alapján kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 107. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 259–261. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Elek Artúr levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1300/4.
[3] FLné szüleire, Gábor Bélára és feleségére utal. Az „öcsém uram" tréfás túlzás: FLné 11 évvel volt fiatalabb férjénél, édesapja tehát nyilvánvalóan idősebb volt mint FL.
[4] Homéroszi idézet: az istenek térdén nyugszik.
[5] Nievo, Ippolito (1831–1861) romantikus olasz költő, próza- és drámaíró.

[6] Alfieri, Vittorio (1749–1803) olasz költő, drámaíró. Elek feltehetőleg FL pécsi egyetemi olasz irodalmi előadásaihoz ajánlotta fel a könyveket. FL előadásainak fennmaradt jegyzeteiben mindkettőről szó van. (MTAK Kézirattár Ms 4595/5.)

[7] Hevesi Sándor (1873–1939) író, rendező, színigazgató. FL az 1900-as évek elején, Budapestre költözése után kötött vele barátságot. Utóbb ő hozta össze Hevesit E. Gordon Craiggel, akivel FL Firenzében került baráti viszonyba. 1911-ben Lukács György Hevesi Sándor és FL együtt szerkesztette A Szellem c. folyóiratot. Hevesi 1939. IX. 8-án halt meg; ekkor a Magyar Színház rendezője volt.

1310. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Debrecen, [1939.] IX. 19.
Poroszlay út 99.

Kedves Sándor!

Még két napi késedelemmel (hétfő helyett csak szerdán indulhattunk) végre el tudtunk jönni, de így aztán a törvényes 21 fürdő után csak X. 5-re kerülök haza, nem lehetek tehát ott a tractus-gyűlésen[2] – aminek igazolását ezúton már most kérem.

Arra is kérlek, légy szíves ne pellengérezz ki bennünket az esperesi jelentésben,[3] hogy nálunk a presb.[iteriumi] gyűlések ima nélkül kezdődnek – mindig valami érdemesebb gyűlést vártam, hogy akkor kezdjem el, de közben nem igen akadt olyan. Ezután azonban úgy lesz, tehát máris megtörténtnek tekintheted.

Sajnos, az idő most már hűvösebbre fordul, a meleg fürdő után egy kicsit kockázatos is, de most már hiába, fürdeni muszáj, akármi történik.

Szeretettel ölel

Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. lta. A Tolna Em ir. 802/1939. A bélyegzőn: IX. 21.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Ld. 1300/4.
[2] FL mint igazoltan távollevő szerepel a közgyűlési jegyzőkönyvben.
[3] Az esperesi jelentésben Gilicze nem írt egyenként az egyházközségekről.

1311. VATAI LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1939. IX. 27.

Kedves Nagytiszteletű Úr!

Mint szövetségünk[1] régi tagját[2] és munkását ismételten szeretnénk megkérni Nagytiszteletű Urat egy előadás megtartására. Mint minden esztendőben úgy az idén is megrendezi Szövetségünk ú.[gy]n.[evezett] „Szerda-estéit",[3] amely szellemi életünk-

nek központja és kifelé való megnyilatkozása. Az előadásnak a címe, melyet ennek az előadás sorozatnak a keretében szeretnénk megtartani: „Az erő vallása: Nietzsche." Az előadást Budapesten Szövetségünk központi nagytermében kellene megtartani október 11.-én, d.[él]u.[tán] 6 órakor.

Az előadás a következő sorozatban foglal helyet:

A modern élet prófétái.

1./ A hit lovagja: Kierkegaard. Dr. Koncz Sándor[4]
2./ Az erő vallása: Nietzsche. Dr. Fülep Lajos
3./ A Nyugat alkonya: Spengler. Dr. Ujszászy Kálmán[5]
4./ A szenvedés vallása: Dosztojevszkij. Vatai László
5./ A megszentelt pénz: Troltsch. Szőke Imre[6]
6./ Kísért a középkor: Berdiaeff. Dr. Földes Papp Károly[7]
7./ A modern élet gátlásai: Freud. Dr. Vasady Béla[8]
8./ „Uj istenek" születése: Rosenberg. Dr. Kiss Sándor[9]
9./ A hit vallása: Barth. Dr. Nagy Barna[10]
10./ A modern élet Krisztusa. Dr. Szabó Zoltán[11]

Nagyon szeretnénk, ha módja volna Nagytiszteletű Úrnak elvállalni ezt az előadást. Oda-visszautazásra szóló vasúti jegyet természetesen küldünk. Nagytiszteletű Úr válaszát minden órában várom, mert a legsürgetőbben nyomdába kell adnom a műsort.

Nagytiszteletű Úr életére, munkájára Isten gazdag áldását kérem, s vagyok a Szövetség nevében is mély tisztelettel

Vatai László
főtitkár

MTAK Kézirattár Ms 4593/93.
Gépírás Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége Budapest, IX. Kálvin-tér 8. I. Telefon: 388–054 feliratú levélpapíron autogr. aláírással.
Zengővárkonyba írt levél.
Vatai László (1914–1993) a teológiát 1932–1936 között Sárospatakon végezte; ekkor megbízott főiskolai lelkész. Utóbb az USA-ban működött, mint magyar ref. lelkész. 1935-ben verseskötete, majd filozófiai és irodalmi tanulmányai is megjelentek.

[1] A Soli Deo Gloria ref. ifjúsági szövetség 1921–1949 között működött. Célja „a református életideál kialakítása és propagálása, a kálvinizmus, mint világnézet terjesztése, a kálvini teológia megismerése és művelése; természetszerűleg a magyar Református Egyház szolgálata." (Ref. Zsinati lt. SDG iratai a/1. doboz. Alapszabálytervezet.)

[2] FL 1934. VII. 29-én lépett be „senior"-ként a SDG tagjai közé. (Ref. Zsinati lt. SDG iratai c/1. doboz. Taganyakönyv, 1543. tétel.)

[3] Az SDG 1939-es, az Egyetemes Konventnek szóló jelentése szerint a „szerda esték", a ref. főiskolás ifjúság részére rendezett előadássorozatok 1939. III. 1-jén kezdődtek. Az e levélben vázolt terv a második, 1939. X. 11. és XII. 6. között tartott előadássorozatra vonatkozik. A levélben említett előadások – más sorrendben – jórészt megvalósultak. Ujszászy Kálmán Spengler-előadása elmaradt, Vasady Béla helyett Veres Jenő, FL helyett pedig Kibédi Varga Sándor tartotta meg a levélben közölt címen az előadást.

[4] Koncz Sándor (1913–1983) 1939-ben a Ref. Egyetemes Konvent missziói lelkésze, a főiskolás ifjúsággal foglalkozott. 1943-ban a debreceni egyetemen magántanári képesítést szer-

zett, 1947–1951 között a sárospataki Teológiai Akadémia Ószövetségi Tanszékén professzor.

5 Ujszászy Kálmán (1902–1994) 1929-től egyetemi magántanár, 1931-től a sárospataki Teológiai Akadémia filozófia és neveléstan professzora.

6 Szőke Imre 1930 óta budapesti ref. lelkész.

7 Földes Papp Károly (1911–1976) ekkor budapesti óraadó vallástanár. 1942-ben a szegedi egyetemen ismeretelmélet és logika tárgykörből magántanár lett. Utóbb tábori lelkészként működött. Egyházi szolgálatát többször megszakította, volt minisztériumi tisztviselő, gazdálkodó, főiskolai tanár, könyvtáros.

8 Vasady Béla ref. lelkész, ekkor a debreceni egyetemen a dogmatika tanára. Utóbb az USÁban működött.

9 Kiss Sándor ekkor a Ref. Egyetemes Konvent missziói lelkésze, a középiskolák felsőosztályos ifjúságával foglalkozott.

10 Nagy Barna (1909–1969) 1937 és 1951 között a sárospataki Teológiai Akadémia Rendszeres Teológiai tanszék professzora.

11 Szabó Zoltán (1902–1965) 1926 és 1951 között a sárospataki Teológiai Akadémia Gyakorlati Teológiai tanszék tanára.

1312. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Debrecen, 1939. X. 2.]

Carissimo,

minden reggel elhatároztam: ma írok Magának – de a délelőtti fürdés után csak nem lett belőle semmi, mert a meleg víz annyira eltikkasztott, hogy már semmihez se volt energiám.[1] Így tologatódott napról-napra, míg most eljött a terminus is, amikor Maga Hévíznek búcsút kellett mondjon. Mikor azok a fene hideg napok voltak, sokat gondoltunk Magára és emlegettük, vajjon tud-e ott fürdeni – mert a szabadban bizony nem lehetett. Mi mindig fedél alatt fürödtünk s így arra az időnek nem volt hatása, mégis sokat szenvedtünk tőle, feleségem meg is hűlt.

Nagyon örültünk levele vidám hangjának és jó híreinek.[2] Reméljük, hogy a javulás folytatódott s megmenekedik a nyavalyától. Ami minket illet, feleségemnek szokott használni a debreceni víz – hogy nekem használ-e majd, a tél mutatja meg.

Azt azonban nagyon sajnálnók, ha az idén is elmaradna Várkonyba jövetele.[3] Ha az ősz még ilyen szép marad, talán talál rá módot, hogy eljöhessen. A lapok most oly kicsik, hogy fél gőzzel is össze lehet csapni őket, szabaddá tehetné magát. Tervünk az, hogy 7-én megyünk haza. Legalább is nekem muszáj, mert az olaszt megint csak rám sózták.[4]

Írja meg, hogy használt a fürdőzés és jöhet-e s mikor – s bízzunk tovább is a jobb kor eljövetelében. Én még mindig változatlanul várom!

Szeretettel öleli

Lodovico

A dátum: postabélyegző.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 108. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 262–263. p.

Kézírás, a papír erősen elázott.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Debrecen Poroszlay u. 99.
A levélhez mellékelve FLné Eleknek szóló levele.

[1] A debreceni fürdőzésről ld. még 1300/4.
[2] A levél – amelyet Elek Debrecenbe küldött – nem maradt fenn.
[3] Ld. 1292/3.
[4] FL az 1931–32-es tanév II. féléve óta magántanárként művészetfilozófiát, a Tanárképző Intézet keretében pedig művészettörténetet tanított a pécsi egyetemen. Koltay-Kastner Jenőt, aki 1924 óta az olasz tanszék professzora volt, 1936-ban kinevezték a római Magyar Intézet igazgatójának és a római egyetem tanárának. Pécsi helyettesítésére 1936. VII.-ban FL, Birkás Géza és Kerényi Károly kapott megbízást; az 1937–38-as tanévtől 1940-ig, amikor a pécsi egyetem bölcsészeti karát megszüntették, egyedül FL látta el a tanszék vezetését.

1313. KARAY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1939. X. 18.

Igen tisztelt Fülep Lajos,

Ha az Ön neve jut tudatomba, bármilyen körülmények között is, mindig meghatódottság vesz erőt rajtam. Ne vegye tehát rosz néven azt, hogy Önhöz intézett szavaim a feszéjezettség [!] s az ebből következő merevség bélyegét viselik magukon. De úgy gondolom, hogy mert szólnom kell, inkább szólok akárhogy, mint sehogy sem.

Olvastam az Ön összes munkáit s mert megértettem Önt, büszkén vallom magam az Ön tanítványának.

Ne vegye ezt tolakodásnak, hiszen nem is ismer, tehát nem lehet tudatában szellemi befogadóképességemnek és fogalmaim világnézeti tisztázottságának. De előlegezze bizalmát és hallgasson meg. Különben mint gondolkodó arisztokratikusan gondolkodom és úgy érzem, hogy ma már jogom van Önről és Önhöz szót intéznem.

Az utóbbi időkben sokat harcoltam azért, hogy Önt, helyesebben művészetről vallott felfogását, ami különben az emberiség egyetemességének művészi felfogása, népszerűsítsem. Ne kérdezze, hogy milyen jogon, mert nem jogosultságomnak éreztem ezt, hanem kötelességemnek, melyet akkor is meg kell tennem, ha éppen akár akaratom is ellenezné.

Nagyon szeretném, ha újra bekapcsolódna művészeti életünkbe, ha újra hallhatnánk szavát, amit híveinek hatalmassá vált tábora oly nagyon vár.

A Turul szövetség kereteibe tartozó, „Székely Bertalan" művészeti egyesület patronusává választotta.[1] Nagyon kérem tehát, fogadja el, tisztelje meg e csoportot, híveinek csoportját azzal, hogy e tiszteletbeli szerepet elfogadja.

S ha majd időnk engedi küldöttségileg fogjuk felkeresni Önt zengővárkonyi elvonultságában s majd akkor adjuk szavakkal is tudtára, hogy szeretnénk újra látni és szavait hallani abban a világban, amelynek megformálásában Önnek oly nagy része volt.

Bocsássa meg közeledésünket, melynek oka, az Ön iránt érzett tiszteletünk és szeretetünk.

Megtisztelő válaszát várja híve és hálás tanítványa

Karay Gyula
festőművész

MTAK Kézirattár Ms 4587/331.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Karay (Kádár) Gyula (1913–1945) festő. 1934–1938 között végezte a Képzőművészeti Főiskola festészeti szakát. Lőrincz Ernő közlése szerint „a népi képzőművészet megteremtésén fáradozott, a Sinka István köré csoportosult körhöz tartozott. A paraszt és munkás származású művészek felfedezésén és összefogásán munkálkodott. A konzervatív műcsarnoki, a piaci és a Gerevich-féle novocentisták ellen szervezte társait: Boda Gábort, Kerényi Jenőt, Koffán Károlyt, Megyeri Barnabást, Miháltz Pált, Mikus Sándort, Tar Istvánt." 1945 tavaszán Baján hadifogolytáborban halt meg.

[1] A Turul Szövetség 1919 végén alakult, de belügyminiszteri jóváhagyást csak 1926-ban kapott. A magyar egyetemi és főiskolai bajtársi egyesültek országos központja volt, célja alapszabálya szerint az egyetemisták és főiskolások egy szervezetbe való tömörítése volt speciális tanulmányi, kulturális és gazdasági kérdéseik előmozdításáért. Erősen jobboldali szellem jellemezte. A hozzá tartozó számos tagegyesület közé tartozott a budapesti Képzőművészeti Főiskola szervezete, a Székely Bertalan Bajtársi Egyesület, amely teljes jogú rendes tagegyesület volt a szövetségen belül. FL válaszát erre a levélre nem ismerjük, nagyon valószínű, hogy nem jött létre kapcsolat közte és a Képzőművészeti Főiskola Turul szervezete között. Lehet, hogy válaszlevelében elhatárolta magát a bajtársi szövetségekkel való együttműködéstől is, ezt látszik bizonyítani, hogy Karay későbbi leveleiben, amikor FL írásait a Turul kiadónál akarta megjelentetni, többször hangsúlyozza, hogy a kettőnek nincs köze egymáshoz. Ld. 1642., 1650., 1652. ill. 1653. és 1662. sz.

1314. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1939. X. 24.

Carissimo,

több két heténél itthon vagyunk s csak most jutok az íráshoz. Az ősz egyházi és gazdasági dolgokban mindig nagyobb elfoglaltságot jelent, most a 3 heti távollét alatt[1] meg is gyűlt a restancia, az egyetemen is, noha úgy volt, hogy nem lesz rá szükség, megint behívtak az olasz helyettesítésre,[2] így aztán eddig még semmi érdemes dologhoz se jutottam.

7.-én este, szombaton érkeztünk haza, egyvégtében való utazással, mert másnap nekem már fungálnom kellett. Sajnáljuk, hogy jövet már nem találkozhattunk, még inkább, hogy nem jött el Várkonyba. Most már sehogyse lehet? Még jöhetnek szép őszi napok. Próbáljon meg jegyet szerezni.[3]

Levelét[4] egyébként már Várkonyba utánunk küldve kaptuk meg. Nagyon örültünk a benne levő jó híreknek s kívánjuk, hogy a folytatás is jó legyen.

Hogy nekem a debreceni fürdő igazán használt-e, majd a tél s tavasz mondja meg. Az ischiasom most kevésbbé bánt, de eleget vesződöm a krónikus bronchitisemmel, amelyről azt mondják, tipikus papi–tanári nyavalya. Engem tehát duplán megillet. Majd ha az előadások befejeződtek, tehát decemberben, meg akarom nézetni magam specialistával, mert lehetséges, hogy néhány napot bent kell akkor töltenem s azt most nem lehet. Fene egye meg az ilyen állapotot, mikor az embernek hol ezét hol azát kell nézetnie, reparáltatnia.

Remélem, hogy majd az újságnál is elrendeződik helyzete. Még mindig hiszem, hogy csak némi türelem kell, jobbra fordul majd minden. Ha másutt nem a brigantizmus fog uralkodni, itt is megérzik majd. Ha valami változás történik ott, kérem, írja meg.

Tolnai Carlonak szerencsére még sikerült idején kimennie Amerikába. A princetoni egyetemre hívták meg, Amerika legjobb egyeteme.[5] Nagy megkönnyebbülés nekem, hogy itt hagyhatta ezt a veszedelmes földrészt. Bár mindnyájan mehetnénk innen!

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 109. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 264–265. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
A levél végén FLné soraival.

[1] Ld. 1300/4.
[2] Ld. 1312/4.
[3] Ld. 1292/3.
[4] Elek említett levele nem lehet azonos az 1312/1-ben említettel, mert arra FL még Debrecenből válaszolt. Eszerint Elek legalább 2 levelet írt Debrecenbe, az említett levél valószínűleg nem maradt fenn.
[5] Tolnay olasz nyelvű Curriculum vitae c. gépírásos önéletrajzában azt írja, hogy 1939–1948 között az Institute for Advanced Studies tagja volt, 1953–1965 között pedig a New York-i Columbia egyetem „visiting professor"-a.

1315. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Princeton, (N[ew]-J.[ersey]) [1939.] X. 29.
293 Nassau Street.

Mélyen tisztelt Tanár úr,

már régen szerettem volna írni, de előbb túl kellett esni a költözködés nehézségein, ami sok időt vett igénybe. Most már megvolnánk: nagyjában fel van állítva a könyvtár és a munkát is megkezdtem. Amint még Párisból írtam, szeptember 1-én utaztam el az utolsó francia hajón, az „Ile de France"-on. Már áprilisban lefoglaltam a helyeket – és ez volt a szerencsénk, mert a hajón 2000 utas utazott. Az utazás eseménytelen és szo-

morú volt, mint mindig az atlanti óceánon – szürke tenger ez, a földközi tenger ragyogó színei híjján.

Princeton egy órányira van vonaton New Yorktól, de karakterben egy világ választja el. Ez egy kis, előkelő kertváros; kizárólag villák alkotják. A középen az egyetem, amelyet a 18. században alapítottak, számos épületével, ugyancsak nagy kerttől övezve; Oxfordra emlékeztet. Amerika legjobb egyeteme, Harvarddal együtt. Könyvtárai gyönyörűek, éjjel-nappal nyitva vannak – úgy, hogy dolgozni tényleg lehet. Páris után, *ebből* a szempontból, nagyszerűen érzem magam. – Viszont a klíma, folytonos változásaival, még szokatlan; a levegő érdes és nincs meg neki az az édes, szellemet is stimuláló íze, mint a párisi vagy pesti atmosphérának. Hiányzik itt sok minden: de ami pozitív van, az szép, és úgy érzem, hogy nincs okom megbánni lépésemet. Európában most már amúgysem lehet dolgozni: és nekem semmi kilátásom nem volt, magyar útlevéllel, akárcsak a létminimumot is biztosítani. Itt mindez megvan; az emberek kedvesek és jók; szeretnek segíteni. A munkát sokra becsülik és megadják a lehetőségeket ahhoz, hogy az ember dolgozzon. Most végre remélem, hogy tető alá kerül a „Michelangelo";[2] – az anyagot teljes egészében sikerült kihoznom. A francia szöveget persze angolra kell lefordítanom és ezen dolgozom most egy angol leány segítségével. Az első kötet, ha minden jól megy, még ebben az esztendőben kijön. Persze azonnal küldök belőle egy példányt. És Önök hogy vannak? Boldog vagyok, hogy Magyarország semleges maradt és remélem, hogy mindvégig az is marad. Nagyon-nagyon örülnék, ha hírt kapnék Öntől. Ha az ember ilyen messze van barátaitól, még gyakrabban gondol reájuk.

Kézcsókomat Zsuzsának és meleg, baráti és tanítványi öleléssel

Carlo.

Rina[3] sokszor melegen üdvözli mindkettejüket.

Az évszám értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4590/59.
Kézírás nyomtatott „Princeton-University" feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Princeton (New Jersey) 12.000 lakosú kisváros. Egyeteme a Harvard-dal és Yale-lel a legrégibbek közé tartozik az Egyesült Államokban. Alapításáról 1739-ben döntöttek, Princetonban 1754-ben kezdett működni. A városban több más felsőfokú ill. postgraduális képzést szolgáló intézmény van, köztük az 1930-ban alapított Institute for Advanced Studies, amelyhez Tolnay Károly is tartozott.

[2] Tolnay párizsi évei (1934–1939) alatt folytatta korábban megkezdett anyaggyűjtését. Számos résztanulmánya megjelent már, „chargé de mission" minőségében előadott a Sorbonne-on is Michelangelóról. Ezért beszél levelében francia szövegről, amelyet a tervezett angol nyelvű kiadás számára angolra fordítottak.

Ez a szöveg lett az alapja Werk und Weltbild des Michelangelo. (Vorlesungen gehalten am Collège de France 1948. Fondation Michonis) Zürich, 1949. c. kötetének.

[3] Tolnay első felesége, [Cata]Rina (?–1965) olasz születésű volt. 1930-ban kötöttek házasságot.

1316. FÜLEP LAJOS – PÉTER ZOLTÁNNAK

Z[engő]Várkony, 1939. XI. 6.

Kedves Barátom!

Még X. 13-án írtam Neked ajánlott levelet[1] megküldve az elszámolást és nyugtákat,[2] tehát idestova egy hónapja, de választ még nem kaptam, holott a kérdezett ügyekben is nagyon kellene már tudnom, mit tegyek, s új, fontos dolgok is vannak, amikben valamit tennünk kellene, de addig se írom, amíg nem tudom, mi van Veled? Beteg vagy? Kérlek, küldj, vagy küldess valami értesítést.

Szeretettel

Fülep Lajos

TtREL II. 24. r. 1.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr. Péter Zoltán egyetemi internátusi igazgató úrnak Debrecen Ref. Kollégium Egyetemi Internátusa
[Feladó:] Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Péter Zoltán 1930 óta a debreceni ref. gimnázium tanára, utóbb internátusának igazgatója. Filozófiai és lélektani tankönyveket írt fiú- és leánygimnáziumok számára.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Az elszámolás s a nyugta a Zengővárkonyba telepített tiszántúli családoknak juttatott pénzre vonatkozik, amit a debreceni református Kollégium ifjúsága FL útján küldött a telepeseknek. Ld. 1307/2.

1317. TOLNAY KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Princeton, (N.[ew]-J.[ersey]) 1939. XI. 16.
293. Nassau Street

Mélyen tisztelt Tanár úr,

október 14-i kártyáját[1] most kaptam meg; azonnal válaszolok reá, noha valószínűleg időközben megkapta kb. két hete elküldött levelemet.[2] Mi miattunk nincs aggodalomra oka, mert Rinával[3] együtt épen megérkeztünk itt, és – ez különös öröm volt – egész könyvtáram és kéziratim (közöttük a „Michelangelo" is) jól megérkeztek. Új, immár harmadik lakásunk már be van rendezve (a bútorokat is kihoztam), könyvtáram fel van állítva. Külsőleg tehát minden rendben volna, sőt szituációm jobb mint Párisban volt – ez ismét olyan ország, ahol még egy műtörténészt is megbecsülnek! (Úgy látszik, csak azokban az országokban lehetséges ez, ahol nincs művészet...). A munkalehetőségek a lehető legjobbak számomra, mivel remek könyvtárak állanak rendelkezésemre – éjjel-nappal. Az igaz, hogy művészet nincs és talán nem is lesz soha ezen a vidéken. A kitűnő lehetőségek ellenére is, sajnos egyelőre keveset és rosszul dolgozom – meg kell szokni az új környezetet, a sajátos tájat, a rendkívül változékony éghajlatot. És meg kell szokni a kisvárosi életet, – ami kicsit nehéz Páris után. Nagy

nosztalgiában szenvedek – ez már nem a régi honvágy Magyarország után, hanem Európa után... Remélem azonban, hogy idővel megemberelem magam és megszeretem új életemet... Persze Európa nélkül nem bírom elképzelni jövőmet. Végtelenül örülök, hogy „művészetfilozófiája" nemsokára megjelenik[4] és előre is köszönöm, hogy egy példányt fog küldeni nekem.

Remélem, hogy Magyarország semleges marad, és hogy az Önök életét nem fogja semmi zavarni. Szép volna, ha kijönnének ide látogatóba! Minden, ami otthon történik nagyon-nagyon érdekel és boldog lennék, ha nemsokára hírt kapnék ismét Önöktől.

Kézcsókkal Zsuzsának, öleli

Carlo.

Rina sokszor melegen üdvözli Önöket.

Az évszám értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4590/60.
Kézírás.

[1] FL kártyája nem maradt fenn Tolnay hagyatékában.
[2] Ld. 1315. sz.
[3] Ld. 1315/3.
[4] FL 1938 őszén váltott levelet Kollár Kálmánnal, az amszterdami Pantheon kiadó igazgatójával készülő művészetfilozófiájának német nyelvű publikálásáról. (FL-lev. III. 1262. sz.) A kiadás nem valósult meg. Ld. 1284/12.

1318. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1939. XI. 18.

Kedves Barátom,

megjöttek hát az idén is a Kner-naptárak,[1] ugyanúgy, mint más években – s csak jöjjenek meg még ezután is, éljünk mi is, éljenek ők is, amíg jobb világot érhetünk. Köszönöm a rám gondolást – higyje el, nem túlzok, sőt keveset mondok, ha azt mondom, hogy én is gyakran, naponta gondolok Magukra, mert inkább azt kellene mondanom, hogy állandóan, s ha nem tudatosan, hát a tudat alatt, s ha nem gondolom, hát érzem állandóan azoknak állapotát, akiknek ez a mai világ még mondhatatlanul keservesebb, mint nekem, mert otthonukat, kenyerüket is veszélyezteti.

Az is igaz, hogy a háború óta mind mostanig reménytelen voltam – most kezdek bízni s hiszem, hogy ha nagy, kínos áldozatok árán is, de csakugyan most készül az új, jobb világ.

Mikor a P.[esti] N.[apló] megszűnt,[2] írtam külpolitikai szerkesztőjének, Szántó Rudolfnak,[3] egykori tanítványomnak, és sorsukat tudakoltam. Megnyugtatott s azzal végezte levelét, hogy hisz „végső győzelmünkben" rendíthetetlenül. Örülök, hogy még vannak velem egy hiten – mert ez az igazi „hit", s én is ebben a felekezetben vagyok.

De azt nagyon sajnálom, hogy sose találkozunk, ez a nyár is nélküle múlt el.

Nem akarom dolgában-gondjában zavarni, de ha mégis akad majd ráérő ideje, kérem, írjon egy pár sort hogylétükről s munkájáról.

A régi szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 192–193. Megj.: Fülep–Kner lev. 145–146. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] A Kner-nyomda ajándékozásra szánt különféle naptárait 1933–1944 között Haiman György tervezte.

[2] Az 1850–1939. X. 31. között megjelenő Pesti Napló c. politikai napilap az Est-lapok egyike volt. Utolsó főszerkesztője Gratz Gusztáv.

[3] Szántó Rudolf (Rezső) (1900–1943) író, újságíró. 1926–1939 között a Pesti Napló külpolitikai rovatvezetője. Ő adta közre az egykéről írt FL-cikkeket és a FL-sal e tárgyban készült interjút 1929-ben. Szántó Tolnay Károly barátja volt, aki egy osztállyal járt feljebb nála a Budapesti Kereskedelmi Akadémia felsőkereskedelmi iskolájában, ahol FL 1915–1917 között francia nyelvet és irodalmat tanított. – Az említett levél nem ismeretes.

1319. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1939. XI. 21.

Kedves Barátom!

Éppen tegnap beszélgettünk ismét Önről feleségemmel,[1] talán éppen abban az órában, amikor levelét írta. Nagyon megörültem kedves sorainak,[2] habár szerettem volna, ha írt volna valamit önmagáról is, s arról, hogy dolgozik-e valamit és ha igen, mit. Talán nem vagyok túlságosan szerénytelen, ha arra kérem, hogy ezt legközelebbi levelében s nem nagyon sokára. – [!]

Mielőtt válaszolok, elővettem legutóbbi leveleinket. Látom, hogy közvetlen dunántúli utam előtt írtam Önnek s beszámoltam a zsidótörvénynek helyzetünkre való hatásáról is. A napokban elküldtem Önnek egy körlevelet,[3] melyet a közigazgatási hatóságokon kívül csak nehány személyes ismerősnek és barátnak küldtünk meg, valamint nehány olyan cégnek, akivel üzleti összeköttetésben vagyunk. Nem szívesen ad ki ilyen körlevelet az ember, de kénytelen vele. Ebből a körlevélből láthatja Ön is, hogy sikerült egyelőre úgy megoldani a dolgunkat, ahogy jeleztem. Kettőnk közül én vagyok az idősebb, fivérem[4] azonban két kitüntetéses frontharcos. Régebbi céhbeli múltam folytán az én tulajdonrészem volt nehány százalékkal nagyobb, most az enyém a kisebb s ezzel eleget tettünk a törvénynek. Nem megnyugtató érzés azonban, mondhatom. Öcsém is most már 20 éve dolgozik keményen és kitartó szorgalommal a cégben s ha nem is nyomdász, mint kereskedő is sok szép kezdeményezés indult ki tőle és igen szép munkát végzett. Felesége[5] keresztény nő. De mindez és a magam és Apám[6] 57 esztendei munkája nem számítana semmit, ha nem volna meg a második kitüntetése. Járt volna neki egy igen fiatalkorban véghezvitt nagyobb katonai teljesítményért

egy harmadik, nagyobb kitüntetés is, amelyet egy feljebbvalója rosszindulatból elsikkasztott. Ha ez véletlenül nem a harmadik, hanem a második kitüntetéssel történik, akkor nem tudjuk megmenteni vállalatunkat, amely hosszú évtizedek óta termelésének háromnegyedét, néha több részét is közhivataloknak szállítja. – Nem hinném, hogy a jövőt szolgálja az a berendezkedés, amely a teljesítménytől függetleníti az érvényesülést és attól félek, igen rossz kihatása lesz ennek a következő évekre. Máris észre lehet ezt venni a fiatalságnál, amely egyáltalán nem igyekszik megfelelő teljesítménnyel rászolgálni az előmenetelre. De ez a téma nem alkalmas a levélben való megtárgyalásra. – Önnek van annyi fantáziája és emberismerete, hogy el tudja képzelni, milyen helyzetek és viszonyok adódnak ebből az üzemek falain belül...

Inkább arról írok, hogy milyen felejthetetlenül gyönyörű volt a tavaszi utam. Székesfehérváron megnéztem a püspöki könyvtárt, egy rendkívül kedves úr, Kuthy István,[7] volt Eötvös-kollegista, pápai kamarás az igazgató, ő volt szíves mindent megmutogatni. Veszprém is felejthetetlen s nagyon érdekes a környéke. Zirc kevésbbé volt érdekes. Pannonhalmai látogatásom azonban olyan mély benyomást hagyott bennem, hogy sohasem fogom elfelejteni. Rendkívül kedvesen is fogadtak, meghívtak ebédre, éppen nagy társaság volt együtt, mert a benczésplébánosok voltak bent lelkigyakorlaton s egy visszacsatolt plébánia küldöttsége volt ott. Felejthetetlen benyomás volt a régi refektórium benne a feketeruhás tömeggel. Azt gondolom, hogy felekezeti különbség nélkül minden magyarnak el kellene életében egyszer legalább zarándokolni Pannonhalmára. Én eddig a történelmi Magyarország emlékeiből nagyon keveset ismerek, mert a háború előtt nem tudtam utazgatni, az elszakított területekre pedig nem tudok menni, nem tudtam rá elszánni magam soha. Az Alföld pedig olyan kevés tradíciót őriz s építészeti emléket úgyszólván semmit sem. Nagyon érdekes volt Győr is, rengeteg szép könyvet láttam a szemináriumi könyvtárban s nagyon szép Esztergom és gyönyörű onnan a dunai út Pestig, ahol szintén nem jártam még, illetve eddig – hajókésés miatt, – csak éjjel mentem arra. Bár volna időm és lehetőségem arra, hogy bejárhassam lassanként az országot. Pécsre is milyen jó volna még egyszer elmenni. Akkor nem nagyon sokat láttam a környékből, mert Fitz-cel[8] beszélgettünk és inkunabulumokat nézegettünk, csak egy pár nagy sétát tehettem. Mindig azt vártam, hogy a gyerekeimmel[9] mehessek el egyszer nagy gyalogtúrára, de a betegség és a postoperációs állapot ezt lehetetlenné tette. Az idén már jól bírtam a túrázást, hálistennek, de most az idők olyan bizonytalanok. –

Borzasztó dolgok történnek a világban. Kiszámíthatatlanok a következmények. Úgy érzem, naponta rengeteg érték pusztul el, s ha igaza van Önnek abban, hogy új, jobb világ születik, akkor ennek bizony igen nagy ára van. De én is úgy érzem, hogy lassan válaszútra érünk és el kell dőlni mindennek. Csak azt nem tudom, kik csinálják meg az új világot. A mi elkallódott, fáradt és csalódott, szerteszórt generációnkra nem lehet számítani, a fiatalok között pedig nagyon kevés értéket látok. Sokszor úgy érzem, nincsenek az országnak erkölcsi és szellemi tartalékjai. Amit a német szaklapokból látok, az a rohamos süllyedést mutatja. Itt is felbomlóban vannak a szakma szervezetei, új emberek nyomulnak előre, akikről nem sokat tudok, amit tudok, az nagyon szomorú. A napokban elővettem a Könyvnyomdászok Szakköre 1900-as évekből való Évkönv-

veit.[10] Milyen lendület, mennyi szeretet, tudás és áldozatkészség van bennük felhalmozva. És kik jöttek annak a generációnak a helyébe. Ma negyedrésznyi tanulási és fejlődési lehetőség sem áll a fiatal nyomdász előtt s ott tartunk, hogy ha megnyílna ismét az ilyen kollektív munka lehetősége (amit akkor a munkások tettek tönkre, mert a nem szociáldemokrata tényezőket kizárták a szakmai közéletben való közreműködésből), nem volna, aki csinálja nekik. Mégis talán igaza van Önnek abban is, hogy a legroszszabbon túl vagyunk. Több barátom írta ezt mostanában. Még nem látom tisztán, hogy ezt mire alapítják, hiszen félelmetes lehetőségek lógnak a világszínpad szuffitái között, de talán nem csal az előérzetünk. Hacsak arra nem alapítják ezt, hogy mennél rosszabb, annál jobb, annál hamarabb kell az embereknek belátniok, hogy zsákuccában vagyunk. –

Nem untatom tovább. Köszönöm jókívánságait, én állok a posztomon, s amíg hagynak, minden törekvésem az, hogy a rámbízott üzem lehetőségeit megőrizzem. Ötven éves leszek két hónap múlva – tőlem már túlsok kezdeményezést nem lehet várni, de ha megőrzöm a tradíciót, amelyet újra építettem, az is valami, az se sokaknak sikerül a világban. Igaz, hogy egyetlen repülőbomba ma mindent tönkretehet, amit két életen át teremtettünk, de tán megment ettől bennünket a Magyarok Istene.

A viszontlátásig szeretettel kívánok minden jót s várva válaszát, vagyok régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/125. Gépírásos másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 194–195. Megj.: Fülep–Kner lev. 146–148. p.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.

[1] Ld. 1299/9.
[2] Ld. 1318. sz.
[3] A körlevél a következőképpen szól:

Gyoma, 1939. november 17.

Tekintetes Cím!

Van szerencsénk ezen az úton becses tudomására hozni, hogy a gyomai járási Főszolgabíró Úr a 7720/1929. ME. r. 37 §-ának 8. bekezdése alapján, 1939. évi november hó 14-én 3904/1939. szám alatt hozott határozatával vállalatunkat – az 1939. évi IV. törvénycikk 2. § 1. bekezdése 2. pontjában s a 7720/1939. ME. r. 62. § 1. bekezdése 2. pontjában foglalt rendelkezésekre való tekintettel – azon vállalatok közé sorozta, amelyekre az 1939. évi IV. törvénycikk 12–16. §-aiban és a 7720/1939. ME. r. 32–39. §-aiban foglalt rendelkezéseket nem kell alkalmazni, így tehát

vállalatunk a közszállítások tekintetében sem esik semmiféle korlátozás alá.

Amidőn ezt szíves tudomásukra hozzuk, kérjük, hogy 57 éve fennálló vállalatunkat, amely úgy a nyomdaipar, mint különösen a közigazgatási nyomtatványok terén közismert eredményeket ért el, a jövőben is támogatni szíveskedjék és vagyunk kiváló tisztelettel

Kner Izidor könyvnyomdája
Kner Imre Kner Endre

[4] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[5] Kner Endréné Török Ilona.
[6] Kner Izidor ld. 1299/8.
[7] Kuthy István (1889–?) katolikus pap. Mint bölcsészhallgató 1907-ben lett az Eötvös Collegium tagja. 1925-től a budai Szent Imre Kollégium prefektusa, 1926–1930 között teológiai

tanár, 1934-től székesfehérvári püspöki könyvtáros és levéltáros, 1937-től az egyházművészeti bizottság referense, 1936-tól pápai kamarás.

8 Fitz József (1888–1964) könyvtáros, nyomdászattörténész. 1930–1934 között a pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1932-től a pécsi egyetem magántanára, 1934–1945 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. Pécsi éveiben jó viszonyban volt FL-sal. Amikor Kner 1932 augusztusában Zengővárkonyban járt, szó volt róla, hogy együtt mennek ki Pécsről, végül erre közbejött akadályok miatt nem került sor.

9 Ld. 1299/7. és 10.

10 A Könyvnyomdászok Szakköri szaktanfolyamainak évi értesítői. Szerk. Tanay József és Novák László 1904–1905 és 1905–1906. Részletesen tartalmazzák a budapesti és kolozsvári szaktanfolyamok tananyagát.

1320. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1939. XI. 24.

Kedves Barátom,

főleg azért írok most mindjárt, hogy megnyugtassam – az én jobb világban való hitem nem olyan, mint amilyet említ.[1] Az én külpolitikai prognózisaim eddig (s már az előző háborúban) nagyrészt beváltak – azért bízom, hogy most is úgy lesz. Hogy miből prófétálok? Hát amiből a próféták mindig: jelekből. Persze, nekem kevés jel jut az orrom elé, s mint Cuviernek,[2] néha egyetlen csontból kell rekonstruálnom az egész barmot – de néha egy csont is elég, abból is jól meglátni, mekkora marha a marha s csak mi lehet a vége. Hogy azután még mi minden sül ki ebből az ős-állat-tudományból (illő, hogy mikor minden „ős", az állat is az legyen), hosszas volna így elmondani, tartogatom egy beszélgetésre, amelyről mégiscsak hiszem, hogy előbb-utóbb sor kerül rá.

Levelével együtt kaptam meg a benne említett körlevelet[3] – eltettem gyűjteményembe a kor dokumentumai közé. Hogy ilyet is meg kellett érnem!

Amit levele elején kérdez, hogy dolgozom,-e stb., arra most, sajnos, csak annyit írhatok, hogy ép valami unalmas dologban vagyok. A Pannonia[4] folyóirat (ismeri? pécsi egyet.[emi] tanárok csinálják) szerkesztője a nyáron arra nógatott, írjak nekik valami 3–4 íves dolgot.[5] Megmondtam neki, hogy én akkorika területen nem férek el, de mivel nem tágított s pénz is kellett volna nagyon (80 p[engő]-t kínált ívenként) gondoltam, megpróbálom. Nohát 300 kézirat-lap lett belőle. Most aztán minden reggel biztatom magam, hogy lássak hozzá, s rövidítsem meg 10–12 ívre – mert így, állítólag – ki lehet adni, amit én nem hiszek. S minek is? kinek is?

A magyarok istene egyébként aligha ment meg bennünket, mert az közben kikeresztelkedett árjává – hanem ama Zabaót[6] talán igen, akinek specialitása a nagy-marha tömegeket agyoncsapni. Ainsi soit-il! Amen

Szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. Kner nyomda ir. C/30. 196–197. Megj.: Fülep–Kner lev. 148–149. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1319. sz.
[2] Cuvier, Georges (1769–1832) francia zoológus, elsőként állította össze és rekonstruálta kihalt állatfajták csontvázát.
[3] Ld. 1319/3.
[4] A Pannonia a pécsi egyetem tudományos folyóirata volt 1935–1943. között. 1935-ben Koltay-Kastner Jenő, 1936-ban Koltay-Kastner Jenő és Prinz Gyula, 1937-től Kerényi Károly és Prinz Gyula közreműködésével Halasy-Nagy József szerkesztette.
[5] Ld. 1306/2.
[6] Zabaóth – a zsidó vallásban Isten neve „a seregek ura" értelmében.

1321. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1939. XI. 28.

Kedves Barátom!

Hát azt elhiszem, hogy furcsállotta a beküldött körlevelet.[1] Ritkán volt még ilyen nehéz fogalmazási feladatom. A közkeletű kifejezés az ugyanis, hogy mi most már keresztény cégnek számítunk, de ezt igazán nagy ízléstelenségnek tartottam volna rátenni, de azt sem, hogy nem vagyunk zsidó cég. Igy hát körül kellett valahogy írni a dolgot, de nagyon berzenkedett az ízlésem ellene. Viszont a dolgok természete szerint ezt a körlevelet mégis ki kellett adnom, mert másként lehetetlen lenne az üzletet folytatnom, hiszen én nem helybeli rendelőkkel dolgozom, hanem több ezer, de igen apró kis rendelővel, akiket egyenként felkeresni úgysem lehet. És amellett számolni kell azzal is, hogy ez a körlevél nagyon sok esetben olvasatlanul megy a papírkosárba s hiába vagyunk elismerten a legelsők a piacon, már maga ez az átmeneti helyzet is roppant kárt okoz nekem. A helyzet itt az, hogy úgynevezett intellektuális alkalmazottaim között egyáltalában nincs zsidó,[2] az üzemi személyzetben pedig talán hat-hét százalék körüli a zsidók száma, s így nemcsak a mi kenyerünkről van szó, de a személyzetéről is. Tudnék mesélni egyetmást, milyen szempontok érvényesülnek, egyik-másik rendelőmnél, csodálkozna rajta, vagy talán nem is csodálkozna...

Ami a jóslatot illeti, arra nagyon kíváncsi volnék. Én ugyanis nagyon is sokféle eshetőséget tudok elképzelni és némelyiktől nagyon borsódzik a hátam, nem is akarom ezeket fejtegetni.

Viszont nagyon örülök annak a hírnek, hogy nagyobb munkát fejezett be.[3] Azt a kérdést, hogy kinek és minek, jogosultnak tartom, de viszont értelme nem sok van. Ha az ember ezt a kérdést nagyon sokszor, vagy pláne mindig feltenné, akkor rég megette volna a fene már a világot. –

Hát bizony nagyon jó volna egyszer már elbeszélgetni, – én egyre jobban érzem a magányt és az árvaságot. Kortársaim, barátaim közül sokan elmentek, sokan eltávolodtak körömből, valahogy ez az idő olyan mint a választóvíz. És sokan keresztülestek

az idők rostáján. Ama fentérintett kérdés, hogy kinek és minek, az én szakmámban különösen jogosult, mert a minőségi igények roppant nagyot csökkentek és akik ma dolgozhatnak, azok egészen más irányt követnek, mint én, pedig én is meg vagyok győződve a magaménak helyességéről. Lassanként már nem is igen lesz kivel diskurálni a dolgokról, nem is értik már az emberek a szempontjaimat, és így én sem mondhatok mást, mint Meister Anton: Ich verstehe die Welt nicht mehr...[4] A baj ott van, hogy a fiamat mégsem tudom másként nevelni, mint ezek szerint a szempontok szerint, mert mégiscsak – bár csak most leszek ötven éves – 37 éve már, hogy dolgozom a mesterségemben, sok dolognak közelférkőztem a lényegéhez és ami ebből a lényegből következik, az érvényes akkor is, ha az idők átmeneti jelenségei másfelé mutatnak s nem tudok a dolgok belső igazsága ellen állástfoglalni. Egy barátom szokta idézni egy német írónak azt a mondását, hogy „Bekanntlich haben die Chinesen keine Backenzähne". Ha az ember azzal kezdi a mondatot, hogy „bekanntlich", senki sem mer ellentmondani, de ettől abszurdumok mégsem válnak igazsággá. –

Ez az, amibe nem tudok belenyugodni. Most már annyit és oly régen beszélnek az emberek abszurdumokról, mint feltétlen igazságokról, hogy lehetetlen szembeszállni velük. Valósággal különböző nyelven beszélünk, különösen, ha gazdasági kérdésekről van szó. Már teljesen reménytelenné vált a vita is, ezt egyre jobban érzem s csak attól rettegek, hogy egyszer majd a realitások úgy találják fejbekólintani a tisztelt társadalmat, hogy megint egy generáció arról koldul. Mert most csak „aprókat ütöget a fejére", mint Erdélyi Béla[5] mondta, és ez amint látjuk, nem elegendő. –

Nem untatom azonban tovább ezekkel a sirámokkal. Minden jót kívánok és vagyok szeretettel régi híve és barátja

[Kner Imre]

BML, XI. 9. Kner Nyomda ir. C/30. 198–199. Megj.: Fülep–Kner lev. 149–150. p.
Gépelt másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1319/3.
[2] Ld. 1299/5.
[3] A nemzeti jelleg a művészetben c. kéziratban maradt munkára utal. Ld. 1306/2.
[4] Hebbel, Friedrich: Maria Magdalena c. drámájának egyik szereplője. Ld. még 1285/4.
[5] Kner Mihály ld. 1299/7.
[6] Erdélyi Béla kilétét nem sikerült megállapítanom.

1322. FÜLEP LAJOS – PÉTER ZOLTÁNNAK

Z[engő]Várkony, 1939. XII. 8.

Kedves Barátom!

Kár, hogy mindjárt első leveledben[1] nem írtad meg, valami más nyelven írjak Neked, ne magyarul, mert magyarul nem értetek. Amit magyarul írtam, abból nem értet-

tetek meg semmit. Pedig nagyon elemien egyszerű dolgot mondtam, nagyon világosan.

Hát most ismételjem el, nem tudom hanyadszor, hogy én nem sajnáltam az időmet, szívesen foglalkoztam volna az üggyel, ha az értelmesen megy? de hogy értelmetlen és káros dologgal nem foglalkozhatom? ismételjem el, nem tudom hányadszor, hogy nem célja a telepítésnek, sőt ellenkezik vele, proletárokat idehozni drága pénzen, szűsztereket és szobafestőket, akik vagy nem akarnak vagy nem tudnak gazdálkodni? hogy nem vagyok hajlandó olyan pénzt átvenni, amit ilyen abszurdumra továbbítsak? hogy Ti házra és *felszerelésre* utaltok ki pénzt, s aztán olyannak adjátok, akinek nincs szüksége felszerelésre, mert nem akar földműves lenni? s hogy eszerint az Őriék[2] ügyében nemcsak az az abszurdum, hogy aki földműves akarna és tudna lenni, nem lehet azzá – ugyanakkor a pénzt a másikra elpocsékoljátok? amit pedig vissza sose kaphattok, mert napszámoskodásból lehetetlen törleszteni?

Mindezt elmondtam néhányszor – de akár a falnak. Hát itt az angyalok türelme és jóindulata is elfogyna. Úgy látszik, csakugyan arra van itt szükség, amit első levelemben írtam. Attól talán majd fölébredtek.

Nem tudom, miféle leveledről beszélsz, amire én nem válaszoltam. Én eddig mindig, minden leveledre válaszoltam. XI. 27-én küldtem Neked ajánlott levelet,[3] azóta nem kaptam Tőled mást, mint ezt az express-ajánlottat XII. 7-i kelettel.[4] Talán már megint elveszett egy leveled? Viccnek is vaskos volna.

Annyit mondhatok, hogy ha XI. 27.-i levelem után még lett volna bennem valami remény, ez a mostani leveled azt is kiirtotta volna.

A postát egyidejűleg utasítottam, hogy a nevemre ideküldött pénzt irányítsa vissza.

Szíves üdvözlettel

Fülep

TtREL II. 24. r. 1.
Kézírás.
Debrecenbe írt levél.

Péter Zoltán ld. 1316. sz.

[1] Péter Zoltán levelei nem maradtak fenn.
[2] Őri volt a neve a Tiszántúlról Zengővárkonyba telepített egyik családnak. Ld. 1307/2.
[3] FL XI. 27-i levele nem ismeretes.
[4] Péter Zoltán XII. 7-i levele nem maradt fenn.

1323. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1940. I. 2.

Carissimo,

kereken egy hónap múltával válaszolok XII. 2-i levelére.[1] Bocsásson meg érte. Azokban a hetekben, mikor lapja jött, igen komisz állapotban voltam – éjjel-nappal láz, örökös krákogás, köhögés, fájdalmak stb. Már azt hittem, meg kell vesznem. Kínomban aztán kifundáltam, hogy ez az egész nyavalya valami influenza maradvány s nekiláttam a magam kigondolta drasztikus módon kiűzni az ördögöt: valami gurgulyát szedtem (így hívják itt a pastillákat), este az ágyban nagy csésze forralt bort ittam, fejemre nagy bárányból sapkát huztam s izzadtam – illetve ezt csinálom még ma is, noha állapotom ettől az elszánt rohamtól jelentékenyen javult. De karácsonykor 3, újévkor 2 nap kellett délelőtt-délután a jéghideg templomban lennem, hajadonfőtt, s ami a fő, beszélnem! ezt a jeges levegőt a torkomra eregetnem – hát bizony az nem nekem való, abba bele is fogok gebedni.

A könyveket köszönettel megkaptam.[2]

Nagyon aggaszt mindaz, amit helyzetéről ír – csak már végre elrendeződnék és megfelelő módon. Hát bizony, nem tudom, hogy lehet Pesten olyan kevés pénzből megélnie. Egyébként én is abban bízom, hogy ez a mostani őrület elmúlik s még mi is érhetünk jobb világot.

De mit csinálnak addig az olyanok, mint Tóth Aladár?[3] Igazán kitűnő zenekritikus. És Káldor[4] és mások? Ha majd megint ír, kérem írja meg Káldor címét – vagy ha találkozik vele, legyen szíves megmondani neki, hogy írjon nekem.

Bocsásson meg ezért a rendesnél is rendetlenebb írásért – hideg van itt, gémberedett az ujjam.

Szívből minden jót kívánva szeretettel öleli

Lodovico

A helynév a feladó alapján.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 110. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 266–267. p.
Ceruzaírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5. A boríték csonka.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Elek Artúr 1939. XII. 2-án írt levele nem maradt fenn.
[2] Nem tudni, milyen könyveket küldött Elek FL-nak.
[3] Tóth Aladár (1898–1968) zenekritikus, zenetudós, utóbb az Operaház igazgatója. 1923–1939 között a Nyugat és a Pesti Napló zenekritikusa, ez utóbbi lap 1939. X. 31-én megszűnt. Tóth Aladár feleségével, Fischer Annieval Svédországba emigrált, ahonnan 1946-ban tért haza. FL itt valószínűleg valamilyen, a sajtóban dolgozókat sújtó intézkedésre utal, mivel Tóth Aladár a Pesti Napló, Elek az Újság, Káldor György pedig a Pester Lloyd munkatársa volt.
[4] Káldor György (1900–1958) ekkor a Pester Lloyd munkatársa; középiskolás korában FL tanítványa volt a Kereskedelmi Akadémia felsőkereskedelmi tagozatán. 1919-ben Heidelbergbe emigrált, ott járt egyetemre s 1924-ben Paneuropa c. disszertációjával közgazdasági doktorátust szerzett.

1324. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1940. I. 12.

Carissimo,

hát bizony annyi szomorú hír egy papírlapon, mint a Maga levelében[1] – több a soknál. Mindig csak azon jártatom az eszem, mi lesz annyi emberrel, de persze nem tudok semmit se kisütni. Csak azt csodálom, hogy sorozatos öngyilkosság nem indult még meg köztük. Mert hiszen ha kimehetnének máshova – de ketrecbe zárva éhhalálra ítéltetni, ez mégis csak borzasztó. S nem értem, hogy enyhítés helyett még inkább szigorítják a dolgot, mikor már pl. Itáliában – értesülésem szerint – nagy változás történt. Legalább is azt írta egy fiumei barátom,[2] de csak en passant említve, abban a föltevésben, hogy én már tudok róla. Holott nem tudok, mert mikor azok a marhák azokat a disznóságokat csinálták, akkor lapjaink napról-napra írtak róla – de a változásról egy kukorika szót se olvastam sehol. Maga tud róla? Ez jó volna, ha igaz, mert lassanként nálunk is éreztetné a hatását, amint a német példa veszít az erejéből – ami, azt hiszem, a német megdöbbenéssel párhuzamosan megy majd. Nagyon bízom benne, hogy ez az esztendő meghozza a döntést, a németek végül is majd csak letaglózzák azt a nyakukra ült gangster bandát. Az olaszoknál is bizonyára ennek a sejtelme okozta a változást. A rossz példa ugyan ragadósabb szokott lenni, mint a jó, de remélem, angol uraimék is beleszólnak majd a dologba.

Hogy az én nyavalyámnak mi a természete, a fene se tudja, az orvosok legkevésbbé – én mondtam ki rá, hogy influenza-maradvány, s most már hiszem is, hogy az, mert az izzasztás néhány tünetét elmulasztotta. Láztalan nem vagyok, de azért jobb az állapotom. Azt hiszem, most már a baj forrását is kétségtelenül megtaláltam: a téli hideg templom (lehet odabenn -3–4°), ahol nekem fedetlen fővel kell ülnöm; most karácsonykor 3 nap egymás után, ó-év – újév 2 nap, karácsony előtt hétköznapokon is – s abban az istentelen hidegben beszélni, torkomra eregetni azt a levegőt. „Ez visz engem a sötét sír fenekére" – mint a nóta mondja.

A reumájáról szóló jó hírnek igen örülök – hasonlót kívánok lelki téren is. Tudom, ez nehezebb, de meg kell lennie. Valamibe emigrálni kell.

Az egyetemen az olaszt nem helyettesítem ezen a féléven,[3] s nyilván utánna se. Milyenek a tapasztalataim? A legrosszabbak! A tanszékhez tartozik egy ordinarius, 3 lektor, én helyettesítettem az ordinariust = 5, hallgató volt 5, eredmény: 0. Számítsa ki, mibe kerül ez a nulla!

In attesa di migliori novelle
abbracciovi

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 111. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 268–270. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Elek levele nem maradt fenn.

[2] Szegő Gyula fiumei ügyvédről lehet szó, akivel FL 1918. XII. 30. – 1919. I. 20. közötti kormánybiztosi megbízatása idején kötött barátságot, amikor az ott élő magyar tisztviselők és alkalmazottak személyi és anyagi ügyeinek rendezésére kapott megbízást. Barátságuk Szegő haláláig tartott, utána özvegyével és leányaival is megmaradt FL kapcsolata.

[3] Ld. 1312/4.

1325. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. II. 13.

Kedves Barátom!

Egy szerénytelen kérésem volna. Van egy kis gyűjteményem különféle vidékekről való parasztkorsókból, amelyek kb. 12 méteres fronton vannak végig rakva a könyvespolcom tetején, a könyvtár két fala mentén. Néminemű hiányok miatt kellene ide pótlásként vagy 5–6 darab újabb korsó. Szeretnék azonban más színeket, mint az eddigiek s arról a vidékről nem igen van nekem, de emlékszem, milyen gyönyörűeket láttam Önnél annakidején. Írtam is akkoriban Mórágyra, de a főjegyző mást küldött, mint amiket kértem, nem értette a dolgot. Megkérdezem hát, nem tudna-e valakit vagy valakiket ajánlani, akinek írhatnék. Láttam Önnél sötétbarna alapú korsókat, amelyek gyönyörűek voltak, s olyan nem igen van nekem.

Nem tudom, nem mosolyog-e ezen a kérésemen, hiszen sohase lehet tudni, hogy mikor pottyantanak ma le valamit az égből, ami majd 40 esztendő alatt gyüjtött könyveimet korsóstul-mindenestül megsemmisíti. De erre csak egyet felelhetek. Amikor, 1938. őszén a legnagyobb volt az elkeseredés és a rémület zsidó körökben s amikor nem tudhattuk, mi lesz velünk, Pesten egy társaságban Gyuri[1] unokaöcsémmel és tanítványommal félrehuzódva Bodoniról[2] beszélgetttünk. Valaki odajön és dühösen ránk szól: hogy lehet ilyenkor ilyesmivel foglalkozni? Amire Gyuri, akkor 24 éves korában, ezt felelte: ma csak örökérvényű dolgokkal lehet foglalkozni.

Mi itt most nem járunk sehova, legfeljebb egyszer egy héten a moziba. Egyetlen életkeretünk a műhely és a lakás, de a Feleségem[3] egész napját a lakásban tölti, sokszor hetekig az uccára sem megy ki. Ezért nekünk a környezetünk roppantul fontos és időnként szerzünk bele valami újat, amiben örömünk telik s ami nem kerül sokba. Most látom, hogy a környezetnek, amit teremtettünk magunknak, mekkora hatása volt a gyerekeinkre.[4] És éppen ezért kitartok amellett, hogy ezt a környezetet frissítsem időnként, még pedig magyar dolgokkal és főként népi eredetűekkel. – Ehhez kérem most az Ön segítségét. –

Nem tudom, olvasta-e már a Szegfű[!] féle „Mi a magyar?" című anthologiában Kodály cikkét?[5] Felejthetetlen mély élmény volt mindnyájunk számára. A kislányom most tanul nála magyar népzenét s időnként beszámol arról, miket szokott Kodály ezeken az órákon mondani. –

Most egy szép tervvel foglalkozom, nagy üzleti elfoglaltságom mellett. Előkészítem a Misztótfalusi Kis Miklós Mentségének betűhív kiadását.[6] Egyszer ezt már kiadta Gyalui Farkas 1902-ben,[7] de nagyon csúnya formában s ez a kiadás sem szerezhető

meg. Csak Privatdruck gyanánt csinálom, a nyomdászat 500 éves jubileumára. Sok gonddal jár, s lassan megy előre, de talán meg tudom valósítani. –

Más újságot nem igen tudok mondani. Október vége óta most voltam először ismét Pesten, vagy 8 napig. Második nap majdnem hazaszöktem, annyi szomorú és csúnya dolgot tapasztaltam, de azért vannak jelek, amelyek vigasztalóknak látszanak. Én nem vagyok próféta, mint Ön, s így nem tudok ezekből jósolni, de talán most már én is optimistábban látom a jövőt. Csak nagyon kell imádkozni, hogy meg tudjuk őrizni semlegességünket és távol tudjunk maradni a háborútól. Annak erkölcsi, anyagi és idegerőpróbája megint nagy kárt tenne a nemzettestben, sok értéket pusztítana el, amit nagyon nehéz volna megint pótolni.

Nem tudom, megírtam-e már, hogy a múlt év végén a teljesség kedvéért kinyomtattam újra kiadványjegyzékemet[8] és szétküldettem a könyvkereskedőknek. Bevezetését szíves figyelmébe ajánlom s egyben megkérem: ha van valami a jegyzékben, ami Önt érdekli, és ami még nincs meg Önnek, írja meg nekem, hogy elküldhessem. Persze a keresletben semmi jele annak, hogy a könyvkereskedők a szétküldött katalógusokat fel is használták. Egy antikváriussal diskuráltam most Pesten, aki elmesélte, hogy egy ismerőse, egy intelligens zsidó hölgy, akit most nemrég leépítettek, karácsony előtt egy hétig álldogált a kirakata előtt, a végén bejött, vett vagy 25 pengőért Kner-kiadványokat s aztán egyenesen meghatva, könnyes szemekkel simogatta, amikor becsomagolta neki. És van egy vevője, egy Mayer Ferenc nevü levélhordó, aki időnként vesz egy-egy Kner-kiadványt. Ugyanakkor bejött egy elegánsan öltözött vidékinek látszó úr és a Kner-féle Madáchért[9] „egy pengőn aluli" összeget kínált. –

Ennek az antikváriusnak adok időnként cserébe régi könyvekért kiadványokat nagy engedménnyel, hogy legyen mégis egy hely Pesten, ahol a könyveim kirakatba kerülnek s az ilyen emberek meg tudják venni. Összes netto-forgalmam 100 pengő körül szokott lenni kiadványaimból a könyvkereskedelemben, évente. –

Most szereztem vagy 30–40 kötet régi könyvet. Egy igen szép velencei Vergiliust, csodálatos szedésmegoldásokkal, egy 1501-es Temesvári Pelbártust,[10] és egy nagyon szép Plantint, (Justus Lipsius leveleit)[11] s a többi csupa 18. századvégi és 19. század első feléből való magyar nyomtatvány. Nagyrészt a Kodály cikke tette tudatossá bennem megint, hogy van valami, amit úgy hívunk, hogy „latinitás" s aminek nálunk olyan döntő szerepe van, nyilván akkora az affinitásunk vele szemben, hogy ezért állt ellent a tipográfiánk kezdettől fogva a gotikus és fraktur tipografia hatásának. Ebből a szempontból figyelem most régi magyar könyveimet, amelyekből most már szép gyüjteményem van s nagy örömem telik bennük. Kodály tavaly egyszer kétségbeesve mondta a feleségemnek, hogyan lehetséges az, hogy *ma* sokkal kevesebbet tudnak a magyar nyomdászok, mint régen s hogy vannak dolgok, amiket régen tudtunk és ma nem tudunk. Haj, haj.

Jó lenne, ha írna megint, – nagy vigasztalás nekem, hogy az a pár ember, akinek a véleménye olyan fontos nekem, ma optimistább, mint régebben volt.

Minden jót kívánok s szeretettel köszöntöm, régi barátja és híve

[Kner Imre]

BML, XÍ. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 200–201. Megj.: Fülep–Kner lev. 150–152. p.
Gépelt másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Haiman György (1914–1996) Haiman Hugo tanár és Kner Ilona (Kner Imre húga) fia. Nyomdász, tipografus, utóbb főiskolai tanár. 1932-ben és 1934-ben – összesen mintegy egy évet – a gyomai Kner-nyomdában dolgozott.
[2] Bodoni, Giambattista (1740–1813) olasz klasszicista nyomdász, betűmetsző. Elegáns antikva-betűi máig használatosak.
[3] Ld. 1299/9.
[4] Kner Zsuzsa és Mihály ld. 1299/7. és 10.
[5] Kodály Zoltán: Magyarság a zenében. = Mi a magyar? Szerk. Szekfű Gyula. Bp. 1939. Magyar Szemle Könyvei XV. 379–418. p.
[6] M. Tótfalusi K[is] Miklósnak maga személyének, életének és különös tselekedeinek mentsége. Mellyet az Irégyek ellen, kik a' közönséges Jónak ezaránt meggátolói, írni kénszerittetett. Kolozsváratt, 1698 esztendőben Mellyet most ujjólag kinyomtattak Tolnai Gábor bérekesztő-beszédével. Gyomán. Nyomtattatott Kner Izidor Betűivel 1940 Esztendőben. (Lévayné-Haiman 1. 539. tétel.)
[7] M. Tótfalusi Kis Miklósnak maga személyének, életének [...] mentsége. Kiadja Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1902.
[8] Kner Izidor Könyvnyomdája kiadásában megjelent könyvek jegyzéke. 1939. Karácsony. (Lévayné-Haiman 6. 383. tétel.)
[9] Madách Imre: Az ember tragédiája. Utószó: Király György. 1921. (Kner-Klasszikusok 12.) (Lévayné-Haiman 1. 309. tétel.)
[10] Pelbartus de Themeswar: Stellarium corone benedicte Marie virginis. Sermones pomerii de tempore. Sermones pomerii de sanctis. Hagenau, 1501.
[11] Feltehetőleg Justus Lipsius: Epistolarum selectarum centuria prima. Antwerpen, 1586. c. kiadványról van szó. (A későbbi kiadások Chr. Plantin halála után, a Plantin-Moretus nyomdában készültek, s Kner Imre bizonyosan pontosan utalt volna a nyomda nevére.)

1326. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

[Starnberg,] 1940. II. 18.

Lieber alter Freund!

Warum höre ich garnichts? Erhielten Sie meinen langen Brief aus Gnadenwald?[1] Die Ausstellung ist sehr geglückt! sehr gute Kritiken und viel besucht. Mittwoch fahre ich wieder hin. Ich habe momentan meine Schwester hier, die grosse Musikerin,[2] und wir sind glücklich zusammen. Ich muss Haus und die vielen Tiere jetzt hüten in Fiamettas[3] Abwesenheit. Bitte *bald* Nachricht. Alles Liebe und Gute Ihre

L. [ycki] zu Eulenburg

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4586/169.
Kézírás Augusta zu Eulenburg: Einsames Kreuz c. festményéről készült levelezőlapon.
Címzés: Ungarn Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad
Abs.[ender:] Gräfin Eulenburg Starnberg am See Ober-Bayern Otto Str. 4.

Eulenburg, Augusta zu (1882–1974) porosz arisztokratacsalád leánya, festő. Apja, Philipp zu Eulenburg-Hertefeld herceg II. Vilmos császár bizalmas barátja és politikai tanácsadója, diplomata volt. FL Firenzében ismerkedett meg vele, ahol férjével és gyermekeivel élt. Meleg barátság alakult ki köztük, Augusta zu Eulenburg talán portrét is festett FL-ról. FL a Jaroljmek-házaspár levantoi nyaralásai idején több Magyarországról érkezett barátját, Alexander Bernátékat, Odry Árpádot stb. megismertette velük. Az I. világháború kitörésekor Augusta gyermekeivel visszatért Németországba, Edmund Jaroljmek Teheránban élt. 1931-ben törvényesen elváltak, az asszony ekkor visszavette leánykori nevét. FL-sal 1940-ben kezdett el újra levelezni, s ez a kapcsolat FL haláláig tartott.

Kedves öreg barátom!

Miért nem hallok Magáról semmit? Megkapta Gnadenwaldból írt hosszú levelemet? A kiállítás nagyon jól sikerült! Nagyon jó kritikák és sok látogató. Szerdán megint odautazom. E pillanatban itt van a nővérem (húgom?) a nagy muzsikus, és nagyon boldogok vagyunk együtt. Nekem most Fiametta távollétében őriznem kell a házat és a sok állatot. *Mielőbbi* híradást kérek. Minden szépet és jót a Maga

Lycki zu Eulenburg-ja

[1] Az említett levél nem maradt fenn, nem tudni, hogyan vették fel újra a kapcsolatot. Gnadenwald tiroli község Innsbruck közelében, ahol Augusta zu Eulenburgnak kiállítása volt.

[2] Augustának két leánytestvére volt: Alexandrine, férjezett Schwerin grófnő és Viktória, ezek valamelyikéről lehet szó.

A családnak szinte valamennyi tagja komolyan foglalkozott művészettel: az apa komponált, gyermekkönyve nyomtatásban is megjelent, az anya akvarellista volt, az egyik fiútestvér, Sigwart zu Eulenburg, aki elesett az I. világháborúban, zeneszerző, Karl zu Eulenburg hivatásos író volt, Augusta maga festő.

[3] Fiametta Jaroljmek (szül. 1912.) Augusta zu Eulenburg harmadik gyermeke, utóbb egy üzletember felesége lett, s Magyarországon birtokot vettek.

1327. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1940. II. 21.

Kedves Barátom!

Nagyon örülök, hogy ismét hírt kaptam Öntől – s főleg, hogy az a hír most reménykedésről szól.[1] Hát persze, még mindig bizonytalan minden, de a mérleg nyelve ahogy kezdetben egy kicsit *felénk* hajolt, ma is úgy áll. Most már csak nyomjuk tovább!

Ami a korsókat illeti, sajnos, itt már nem igen akad. Ami kevés még volt, összevásárolták pesti vigécek. Nekem az itteniek nem adták el, de azok kikunyerálták belőlük. Nekem helybeli nincs egy darab se, mind úgy hoztam ide. De azért még megpróbálom, hátha rábukkanok valahol 1–2 darabra. Szívesen adnék az enyémekből, de ezek is olyan pontosan töltik meg a helyet, hogy foghíjjas lenne a sor, ha kivennék belőle. Amint és amennyit majd találok, azonnal küldöm. Nem fogom elhanyagolni a dolgot. Megírom egyúttal hol találtam a legtöbb ilyen korsót: Érsekcsanád, Szeremle, Bogyiszló – azóta ugyan, úgy tudom, ezeket is kifosztották, de mégis meg lehetne próbálni, ha van ott valami jó embere. Mórágy a legrosszabb tip: ott ilyenek sose voltak.

A Szekfű-féle könyvet[2] nem olvastam, mert nem érdekel. Hasbeszédnek tartom az egészet.

A jegyzéket[3] átnéztem, Ön már elhalmozott belőle minden jóval, ami érdekelt. De ha nagyon keresem, akad még 1–2, ami nincs meg. Az egész Balázs[4] meg van, tőle, fellengző dedikációkkal, csak a Szélpál Margit – valahogy – elmaradt. Nincs meg Kunos Török hodzsája,[5] Mann Halál Velencében-je[6] és Szabó: Föld, erdő, isten-je,[7] megvallom, ezek is inkább csak tipográfiaként érdekelnek. Tudja, hogy Szabó Te meg a világ-ját[8] tartom a legszebb magyar könyvnek? Igazam van, vagy túlzás?

Hanem aztán a tavaszt már nagyon várom! Jóllaktam a téllel egy életre. Azelőtt szerettem, de most visszaélt a szeretetemmel. Minden elromlik már ezen a keserves világon. Én is azt mondom, most, amit az itteni néhai öreg kisbíró: „Csak még egyszer legyen nyár, sose fogok az árnyékba menni!"

Meleg kézszorítással ebben a hidegben öreg barátja

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 202–203. Megj.: Fülep–Kner lev. 152–153. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1325. sz.
[2] Ld. 1325/5.
[3] Ld. 1325/8.
[4] Balázs Bélának 1916 és 1919 között 12 kötete jelent meg Kner kiadásában. FL könyvtárában dedikált példány volt a Tristan hajóján (Gyoma, 1916), a Halálos fiatalság (Gyoma, 1917.), a Hét mese (Gyoma, [1918.]), a Kalandok és figurák (Gyoma, 1918.), A vándor énekel (Gyoma, 1918.) és A fekete korsó (Gyoma, 1919.) c. műből. Megvolt a Doktor Szélpál Margit. Tragédia (Gyoma, 1918.) is átdolgozott, új kiadásban, a következő dedikációval: „Fülep Lajosnak bizakodva abban, hogy végül mégis szeretni fogja az írásaimat. Szeretettel Balázs Béla", de a kötet úgy látszik, ekkor elkeveredett a könyvek között. (Lévayné-Haiman 1. 273. tétel.)
[5] Kunos Ignác: A török hodzsa tréfái. Naszreddin mesternek, a közel és távol Keleten ismert bölcs és híres kisázsiai hodzsának csalafintaságai és mulatságos esetei. Török eredetijét gyűjtötte és magyarul megírta – –. 1926. (Lévayné-Haiman 1. 379. tétel.)
[6] Mann, Thomas: Halál Velencében. Novella. Ford. Lányi Viktor. 1914. 2. jav. kiadása 1922. (Lévayné-Haiman 1. 239. ill. 1. 332. tétel.)
[7] Föld, erdő isten. Szabó Lőrinc versei. Gyoma, 1922. (Lévayné-Haiman 1. 347. tétel.)
[8] Szabó Lőrinc: Te meg a világ. Versek. [Bp.] (1932.) Pantheon kiad. A Kner-nyomdában jelent meg. FL Kner Imrének 1933. I. 20-án írt levelében (FL-lev. III. 899. sz.) „tökéletesnek" mondja. (Lévayné-Haiman 1. 458. tétel.)

1328. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. II. 23.

Kedves Barátom!

Nagyon hálásan köszönöm kedves sorait.[1] Ami azt a bizonyos mérlegnyelvet illeti, sajnos, az bizony eléggé ingadozik és mintha az idegeink is össze volnának vele kötve. Bár már az ember elfásul, s arra gondol, hogy lesz ahogy lesz, mert sehogy még sohase volt. Az a legnehezebb, hogy magamfajta embernek időhöz kötött kötelezettségei vannak, amelyek feltétlenül esedékessé válnak. Szegény jó apám[2] mondta mindig, hogy amivel tartozunk, az mindig 100 %, s ami nekünk jár, az ritkán annyi. S ha az embernek, mint nekem is, az a törekvése, hogy a személyzete foglalkoztatottságát állandóan biztosítsa, akkor bármennyire hazárdul, könnyelműen vagy fatalistán fogja fel a mai helyzetet, óránként fel kell tennie a kérdést, hogy pl. szeptemberre, decemberre, vagy jövő márciusra mit vél helyesnek és ez bizony nagyon felőrli az embert.

A korsók dolgában nagyon köszönöm a három községnevet. Mind a három megrendelőm s szerencsére dacára bizonyos dolgoknak, az utóbbi két évben is inkább többet rendeltek nálam, mint kevesebbet. Írok mindhárom helyre a főjegyzőnek, hátha sikerül tőlük kapni valamit. Valamirevaló nótárius mindent el tud intézni a falujában. Az önéből a világért sem fogadnék el semmit, – nagyon jól emlékszem, milyen szépek ott a helyükön és nem szeretném, ha a sor ott lenne foghíjas. –

A felsorolt könyveket itt küldöm s mellékelten hozzájuk még kettőt. Az egyik a 18. századi Cochin-betűvel van nyomva. Ez nem nyomdai betűt rekonstruál, hanem azt a betűt, amellyel a két Cochin (apa és fiú)[3] rézmetszeteinek aláírását csinálta, illetve helyesebben nem az aláírását, hanem a szövegét. A gravírozó véső adja ezeknek a betűknek szálkás jellegét. A másik betű ugyanaz a Bodoni,[4] amellyel a Szabó Lőrinc Te meg a világja[5] készült. Az Ön véleménye nagyon hízelgő erről a könyvről, én is nagyon szeretem azt a könyvet, de végeredményben nagyon szomorú ez az ítélet. Nem tudom, ismeri-e azt a cikket, amelyet az 1928. évi Bibliofil Évkönyvben írtam „A tipográfia és a könyvművészet határai"[6] címen. Ebben megírtam, mit tartok egy korrektül megcsinált könyvnél annak a minimális határnak, amelyen *túl* kezdődik a könyvművészet. Úgy érzem, hogy az említett könyvemben csak ennek a minimale Forderungnak tettem eleget, hiszen valósággal alázattal kerültem el benne mindent, amit művészi alakításnak neveznék, hanem csak egy a célnak megfelelő, anyagszerű és korrekt tipográfiára törekedtem, amelynek szükségszerűen szépnek is kell lenni. Szomorú, hogy ez nálunk már ekkora érdem... Most vettem különben egy csomó régi könyvet megint. Van közöttük egy philosophiai műszótár, a múlt század elejéről, az Egyetemi Nyomda csinálta.[7] Művészi szempontból minden benne van, amit ez a Szabó Lőrinc-kötet képvisel, tehát már éppen száz év előtt is tudtak annyit a magyar tipografusok s nyilván szerényebbek voltak annál, hogy ezt már művészi teljesítménynek tekintsék. Hanem aztán tartalmilag tele van ez a műszótár a legédesebb naivitásokkal és a legnagyobb marhaságokkal, nyelvújítási furcsaságokkal. Kedves olvasmány. –

Amit a hasbeszédről ír,[8] abban igaza van, nyilván, mert nem nagyon tud engem sem érdekelni. Talán tünet az is, sőt egész bizonyosan az, hogy tele van a házam olyan

könyvekkel, amelyek a magyarságot akarják nekem megmagyarázni. Egy sorozathoz kéretlenül is jutottam. De ez nem von le abból semmit, hogy a Kodály cikke[9] csakugyan gyönyörű és valósággal cselekedet. Abban ugyan nincsen halandzsa semmi.

Bizony a tavaszt én is nagyon várom, pedig annyi lesz a dolgom, hogy akkor is nyilván csak az ablakon keresztül nézem majd a kinti napsütést. Bizony, jó lenne elmenni arra a vidékre.[10] Amikor arra jártam, kevesebbet láttam belőle, mint szerettem volna. Annyit beszélgettünk, hogy a falura rá se került a sor. Pedig ezen a nyáron, ha egyáltalában elmozdulhatok, inkább az északi végekre szeretnék menni a gyerekekkel. – De remélem, hogy mégis csak találkozunk, még pedig a mainál boldogabb és szebb időkben. Még egyszer nagyon köszönöm kedves válaszát és ma írok a három nótáriusnak, hátha kaphatok tőlük valamit.

Minden jót kíván az Ön régi híve és barátja

[Kner Imre]

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 204–205. Megj.: Fülep–Kner lev. 153–154. p.
Gépelt másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1327. sz.
[2] Kner Izidor ld. 1299/8.
[3] A két Cochin francia betű- és rézmetsző, illusztrátor volt. Az apa, Charles-Nicolas (1688–1754), a fiú, ugyancsak Charles-Nicolas (1715–1790).
[4] Ld. 1325/2.
[5] Ld. 1327/8.
[6] Kner Imre: A tipográfia és a könyvművészet határai. = A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve I. 1921–1928. Bp. 1928. 20–39. p. Kner 1932. IX. 5-i levelével (FL-lev. III. 878. sz.) küldte el FL-nak, aki 1932. IX. 11-i levelében (FL-lev. III. 879. sz.) reagált rá.
[7] Philosophiai Műszótár. Közrebocsátja a magyar tudós társaság. Buda, 1834.
[8] A Szekfű Gyula szerkesztésében megjelent Mi a magyar? c. kötetre utal. Ld. 1325/5. ill. 1327/2.
[9] Ld. 1325/5.
[10] Kner 1932 augusztusában töltött egy napot Zengővárkonyban. Többet nem járt ott.

1329. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1940. III. 4.

Kedves Barátom,

bocsásson meg, hogy ily soká válaszolok és köszönöm meg a könyveket.[1] A hetedik fagyhullám meghozta nekem a hetvenhetedik hűlést gyönyörű influenzával, úgy hogy még a szemem is bedagadt és könnyezett, beszélni se tudtam, mert a torkom is bedagadt, aludni se, mert az orrom is bedagadt, gondolkodni se, mert a fejem is bedagadt – szóval, nagyon szép volt. Most kezdek kinyílni, mint a bimbó.

Hanem hát, Barátom, mi lenne, ha Maga isten lenne! hogy az ember alig fejezi ki valami kívánságát, sőt, nem is kívánságát, csak valami olyan bágyadt nem-tudom-mi-

csodáját, s az már teljesül s a könyveket már hozzák is a postáról, mikor azt hittem, a levelem még oda se ért! ha ilyen hamar tudná teljesíteni határozott és jó kívánságaimat, azonnal megküldeném az én jegyzékem (mert nekem is van jegyzékem, nemcsak a Kner-cégnek) első tavaszi kivonatát azokról, akiket legyen szíves hasonló gyorsasággal a pokol fészkes fenekére expediálni.

A könyveket tehát nagyon köszönöm. A Cochin-betűktől[2] nem vagyok elragadtatva és pedig azért, mert éppen az érzik rajtuk nagyon, amit a franciaságban legkevésbbé szeretek: a nőies, az uterus és vagina, ami persze a maga helyén mind nagyon jó, de hogy egy egész kultúra a vagina körül forogjon, hogy egy egész irodalom ne szóljon másról, mint erről, s hogy a betűk is olyanok legyenek, mint holmi kis serdülő vaginák – hát ez nekem egy kicsit sok. Parisban mindenütt ezt a szagot érzi az ember – a vaginaét azon melegiben a coitus után.

Csodálkozik azon, hogy a Szabó L.[őrinc] könyvről[3] olyan specialis a véleményem, *pedig* ez a könyv innen van azon a határon, ahol a „könyvművészet" kezdődik. Nos hát, én éppen *ezért* tartom nagyra. Hosszú volna ezt itt részletesen megindokolnom, majd egyszer szóval – most röviden ennyit: igazi épkézláb korszak az, melyben nincs különbség művészet és nem-művészet közt, melyben a szobor, a tányér, villa, cipő stb. egyformán jó és igazi a maga nemében, amikor nem is tudnak rosszat csinálni; mert a csinálás mint a beszéd, a beszédnek egy fajtája. Hogy mire gondolok, mai nyelven meg se lehet mondani, mert nincsen meg rá a fogalom se, ennélfogva természetesen a szó se. A renaissance végéig volt meg differenciálatlanul, amit a görög Τέχνη-nek nevez: *mindenféle* csinálás idetartozik, minden mesterség, művészet, ipar stb. (még a prófétaság is: τ. μαντική, a kormányzás is: τ. βασιλική stb. stb.). S eszerint nincs különbség „a célnak megfelelő, anyagszerű és korrekt tipográfia" s a „könyvművészet" közt – vagy ha van, az nagy baj. Nos hát, ez a könyv ilyen ma nem létező, virtuális kor terméke, valamit hirdet, ami nincs, de amit valaki mégis tud és megcsinál malgré tout. Ön a régieket említi; de könnyü volt azoknak! Ma ilyet csinálni – ez a nagy valami! (A „könyvművészetről" való véleményemet egyébként ismeri még A Szellem[4] idejéből, amikor még Ön is azt hitte, hogy van különbség ipar és iparművészet közt; persze – ma van, de ezért is evett meg a fene mindent.)

A tipográfia és könyvművészet határai c. cikkére[5] nem emlékeztem, így nyilván rég olvastam, most újra el fogom olvasni, elővettem. De ahogy most belenézek, úgy látom, azonos az alapgondolata az enyimmel.

Szeretettel

Fülep

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 206–207. Megj.: Fülep–Kner lev. 155–156. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Kner levele ld. 1328. sz. A küldött könyvekről 1325/8. és 1327/3–7.
[2] Ld. 1328/3.
[3] Ld. 1327/8.

[4] A Szellem c. filozófiai folyóirat FL, Lukács György és Hevesi Sándor szerkesztésében jelent meg 1911-ben. Két száma látott napvilágot, majd 1913-ban folytatását tervezték, de több nem jelent meg. Az 1. számot Kner Izidor gyomai nyomdája nyomta. Kner Imre reneszánsz stílusú iniciálékkal díszítette a címlap-tervet, amelyt FL piros ceruzával áthúzott és ráírta: „Amelyik nyomdász pedig *csak* betűvel nem tud szép könyvet csinálni, úgyse lesz nyomdász soha." (= A könyv mestere. Kner Imre levelezése. Bp. 1969. 344. p.) Kner ezt nevezte később a jótékony hatású „pofon"-nak.

[5] Ld. 1328/6.

1330. FÜLEP LAJOS – JÁNOSSY IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1940. III. 5.

Kedves Esküdtfelügyelő Úr!

Itt járt ma nálam Nagy István,[1] takarmányravalót kért – azt mondja – éhen vesznek az állatai. Ezért az állapotért az időt, a hosszú telet okolja s hogy a hó miatt sehova se lehetett mennie. Én, mint mondtam, nem avatkozom a dologba, mindössze a kérést továbbítom. Annyit tudok, hogy a lovak a végét járják. Nekem nincs már miből adnom, mert mindössze 14.14 p[engő] van már csak nálam. 150 p[engő]-t kér, úgy, hogy a pénz nálam lenne s a vásárolt takarmányt én fizetném ki.[2]

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

TtREL II. 24. r. 1.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Tiszteletes Jánossy Imre ref. kollégiumi esküdtfelügyelő úrnak Debrecen Ref. Kollégium.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

Jánossy Imre (1916–1988) a teológiát Debrecenben végezte 1934–1938 között. 1939–1940-ben kollégiumi esküdtfelügyelő. (Az esküdtfelügyelő a debreceni kollégium önigazgatási rendjében a tanári kar mellett a diákság képviselője volt. Az egyetem 4 fakultásán végzett olyan hallgatók közül választották felváltva, akik rendszerint már végeztek, de néhány évig még a kollégiumban laktak. Feladatuk a középiskolás diákok, az egyetemi hallgatók közül pedig a teológusok körében a rend és fegyelem biztosítása, a legációk szervezése stb.) 1941–1959 között nagyhódosi, hajdúböszörményi és debreceni lelkész, 1959-től a debreceni Teológiai Akadémia társadalomtudományi tanszékének professzora, zsinati tag.

[1] Az 1939 elején Debrecenből Zengővárkonyba telepített ötgyermekes család feje.
[2] Jánossy Imre válasza nem maradt fenn.

1331. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. III. 10.

Kedves Barátom!

Két napig Pesten voltam, két napig pedig az összegyűlt restanciáimon dolgoztam s most, vasárnap is gépelek reggel óta. Igy csak ma válaszolhatok[1] s kívánok gyors és teljes gyógyulást. Én egy erősebb náthától eltekintve megúsztam ezt a telet eddig, pedig egyre többet kuksolok az irodában s nem vagyok akklimatizálva, nem járok eleget szabadban. – Régebben én is sok ilyen keserves dolgon mentem át télen, de amióta többet napozok legalább a legmelegebb hónapokban, amióta különféle intézkedésekkel erősen csökkentettem a porképződést itt az üzemben, és amióta nem öltözöm olyan melegen, a teleket elég jól bírom. Remélem, mire ez a levél odaér, már Ön is jobban lesz. –

Ne csodálkozzon a gyors elintézésen. Én naponta írok 20–30 levelet s néha többet is. A fő elfoglaltságom ez, s amellett a dolgaim állandóan fluktuálnak. Hétfőn sok van, kedden és szerdán kevés, a hét vége felé mindig több s vasárnapra hagyom a nagyobb nyugalmat igénylő dolgokat. Igy hát mindent lehetőleg aznap elintézek, mert ha több napi gyűlik össze, az igen keserves. Az üzleti eredményeinknek pedig egyik alapja az, hogy gyorsak és pontosak vagyunk. Itt megrendelő nem terem helyben és ide csak az jön, aki gyors és pontos kiszolgálást akar és közelebb nem kapja meg, ami kell neki. Mivel minden egyes üzleti momentumnál két napi postajárással hátrányban vagyunk a helybeli szállítókkal együtt, ezt most már régen annyira túlkompenzáltuk, hogy éppen ezzel kötjük magunkhoz a rendelőt. Már a háború előtt jóval egyszer Tátrafüreden volt Apám[2] s nagy társasággal felmentek valamelyik híres kilátóhelyre. A jelenlevő bártfai polgármester elszámlálta, hogy a láthatáron látható tornyok mely községekhez tartoznak, mire Apám azt mondta, hogy ezek mind rendelői. Valaki azt hitte, hogy nagyzol s erre valami megjegyzést tett. Erre azt felelte a bártfai polgármester, hogy hát igen, ami ráér, azt helyben szokták rendelni s ami sürgős, azt Gyomáról. Ez a dolog magyarázata. Mit gondol, ha ezt fenn nem tudnánk tartani, sőt egyre javítani, mi lett volna velünk, amikor már húsz esztendeje zsidózik ellenünk a konkurrencia. – Mint ahogy más téren is így van ez. Mivel teljesen izolálva élek és magamra vagyok utalva, szervesen gondoskodom arról, hogy ami engem érdekel, arról informálva legyek. Ez kb. 60 újságot és folyóiratot jelent, amelyeket állandóan figyelnem kell. Az eredmény az, hogy mindig jobban vagyok informálva, mint fővárosi kollégáim, akik a forrásnál ülnek. –

Nagyon jót mulattam arról, amit a franciákról és a párisi szagokról ír. Én sohasem jártam ott, de valahogy ez a benyomásom róluk. Nem vagyok prűd, álszent és tudom, hogy mindezeknek a dolgoknak mi a jelentősége az életben, de valahogy azt hiszem, hogy folytonos és túlzott érvényesülésük nagyon alkalmas arra, hogy az ember tárgyilagosságát és koncentrációképességét megsemmisítse. Én sem állom azokat az embereket, akik mintha mindig állandó izgalmi állapotban élnének. De a Cochin[3] betűn nem érzem ezt s megszoktam azt, hogy minden jó betűt egyformán értékeljek, a mediae valt[4] éppen úgy, mint a klasszicista betűt. Örülök, hogy a Szabó Lőrinc könyvben[5] azt

látja, amit ír, mert pontosan erre törekedtem. Magából a betűből, a papirosszerű papirosból (vagyis abból, amelyiknek van valódi, meg nem hamisított texturája) s a szedés és a szöveg szerkezetéből kihozni egy *jó* könyvet, amelyik azért szép, mert becsületes és jó. Valahogy titokban az az érzésem, hogy ha *minden* emberi munka ezek szerint a szempontok szerint készülne, szebb és jobb volna a világ és igyekszem is mindenben ezt a szempontot érvényesíteni. Nagyon érthető, – azt hiszem – hogy ilyen alapon nem is lehet kiadói tevékenységet folytatnom...

Kíváncsi vagyok, ha elolvassa újra azt a cikkemet,[6] egyetért-e vele s sikerült-e éppen ezt páthoszmentesen kifejeznem és technikai alapjaira rá is mutatnom. – Kár, hogy a görög idézeteket nem értem,[7] de abban, hogy könyvcsinálás és iparművészet dolgában mi a helyzet, szintén egyetértünk, bárha az utóbbi időben nagyon szép dolgokat láttam angol illusztrált könyvekben. De az angolok ezt is egészen másként csinálják, mint a többiek s sokkal magasabbrendüen még, mint a németek. – Akik az utóbbi időben e téren nagyon csusznak lefelé, mert mostani szemléletükkel ez a dolog nehezen is lenne összeegyeztethető.

Ha már azonban a franciáknál tartunk, megkérdezem, ismeri-e a Deberny et Peignot féle vállalat által kiadott „Arts et Métiers graphiques"[8] című folyóiratot? Van benne tipográfia és mindenféle művészet. A tipográfia többnyire rossz, franciás, tudatlan, stílustalan és olyan szagú, ahogyan Ön írja. De viszont rengeteg művészeti és műtörténeti anyag van benne, csodás fotoművészeti dolgok és igen sok grafikatörténeti, könyvtörténeti és könyvművészeti anyag, éppen azok a dolgok, amiket eddig a német szakirodalom soha észre sem vett. Nagyon sokat lehet tanulni belőle s látni olyasmit, aminek igen nagy a művészet- és kultúrtörténeti érdekessége és értéke és máskor nem kerül az ember szeme elé. Ha érdekli, szívesen elküldöm az utóbbi évfolyamokat átnézés céljából. Zengővárkonyba talán mégis nehezebben jutnak el a dolgok, mint hozzám, aki kötelességszerűen beállítok egy nagyobb összeget a büdzsémbe ilyesmire, mert nem szabad tájékozatlannak lennem szakmai dolgokban. Sokszor már terhemre is van ez, valósággal rabja vagyok ezeknek az olvasmányoknak, sokszor csak egészen felületesen nézegethetem, de ebben a környezetben feltétlenül szükségem van rájuk. –

Most azonban befejezem az írást, minden jót kívánok s vagyok régi barátsággal és szeretettel az Ön régi híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/126. Gépírásos másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 208–209. Megj.: Fülep–Kner lev. 156–157. p.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Rajta fent ceruzával: „Én húzgáltam meg F. L." Valószínűleg az 1958. V. 22-én rendezett Kner-emlékülésen tartott beszédéhez készültek a jelzések.

[1] FL levele ld. 1329. sz.
[2] Kner Izidor ld. 1299/8.
[3] Ld. 1328/3.
[4] medieval = Jenson velencei ősnyomdász által metszett antikva-betűtípus. Virágkora a 15–16. század, de a 19. század végén angol hatásra Németországban is újra divatba jött.
[5] Ld. 1327/8.

[6] Ld. 1328/6.
[7] Ld. 1329. sz.
[8] Arts et Métiers Graphiques, 1927 és 1939 között Párizsban megjelenő szakfolyóirat.

1332. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1940. III. 13.

Kedves Barátom,

amit a gyors elintézés módszeréről ír, sejtettem, hogy körülbelül így lehet – máskép hogy' is lehetne? Inkább az lep meg, hogy így a vevők jó részét mégis meg lehetett tartani. Mert én bizony mindig szorongva gondolok Magukra. Mert azt hiszem, ha az emberek így megmarhulnak, akkor hiábavaló minden. De ha nincs akkora baj, mint én gondolom, nagyon örülök neki.

Elolvastam újra értekezését,[1] s olvasás közben persze minden eszembe jutott róla. Annak idején, úgy emlékszem, meg is írtam róla a véleményemet, amely természetesen ma is ugyanaz, mi is lehetne más: kitűnő, teljesen egyet értek vele, csak a végső konkluzióját („hogy a „művészi" könyv előállításának lehetősége csak az ezekben az elvekben körülírt határokon *túl* kezdődik"), amely különben se fedi a cikk tartalmát és tendenciáját, és ebben a formában félreértésre adhat alkalmat – máskép fogalmaztam volna meg. Mert hiszen mindkettőnk szerint nem a határokon *túl* hanem *belül* kezdődik, sőt végződik is a könyv művészisége – legfeljebb azokat a határokat lehet még valamelyest tágítani, de azért azok még mindig *ugyanazok* a határok, vagyis az elv nem változik. A dolog szerintem igen egyszerű s én már rég elintéztem. A Parthenon tele van szobordísszel, a paestumi templomon nincs semmi dísz – kérdés: az az utóbbi, *qua architectura,* kevésbbé művészi? Nyilvánvaló, hogy nem. Mi következik ebből? az, hogy a szobrászat, és minden dísz, az épületen *nem architectura, hanem másik művészet,* amely azonban *társulhat* az architecturához, de akkor persze sok mindenre tekintettel kell lennie (nézet stb.). Hasonlóképpen: az illusztráció (a régi fametszetek se), *nem „könyvművészet",* hanem egy másik művészet, saját törvényeivel, de szintén alkalmazkodnia kell a könyvhöz. Egy illusztrált és egy illusztrálatlan Aldus[2] között, *qua könyvművészet,* semmi különbség sincs – az illusztrácio máshonnan származó plus, amely legföljebb némi rokonságot tart a könyvművészettel, de *nem azonos vele.* Bele kell nyugodni, hogy *vannak műtárgyak, amelyeken több műfaj találkozik* – ezt meg nem érteni tipikus XIX. sz.[ázad]-i abstrakt „gondolkodás" és dogmatizmus. Ez elméleti műfaji kérdés – ha majd megjelenik a művészetfilozófiám, akkor, azt hiszem, ezek a dolgok elvileg egész világosan és meggyőzően mutatkoznak meg. A Szabó L.[őrinc] könyv[3] is eszerint nem a könyvművészeten innen van, hanem benne: *ép ez a könyvművészet és semmi más!* Csak, persze, könyvművészet, mint minden más művészet, lehet nem egyféle, hanem sokféle – másíthatatlan alapelvek agyonütése nélkül.

Az „Arts et Métiers Gr.[aphiques]"-ot[4] nagyon köszönöm, elfogadom, de nem most kérem, hanem majd egyszer később, mert most úgy se jutnék hozzá. Megjön az ideje, amikor szükségem is lesz rá, és akkor majd mást is fogok kérni.

Kancsót eddig itt, sajnos, nem sikerült szereznem. De azért még próbálkozom. Ha az ajánlottam helyeken kerül, kérem, közölje majd, mert igazán örülnék, ha sikerülne.

De leveléből is látva, amit amúgy is tudok, hogy sok a dolga, világért se kívánom és várom, hogy most mindjárt írjon – lelkifurdalást okozna. Majd, amikor nagyon ráér – ha van ilyen időszak.

Szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 210–211. Megj.: Fülep–Kner lev. 158. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1328/6.
[2] Aldus Manutius (1449–1515) velencei humanista ősnyomdász; az ő tiszta tipográfiai stílusát tartotta FL legtöbbre a nyomdászatban.
[3] Ld. 1327/8.
[4] Ld. 1331/8.

1333. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Starnberg, 1940. III. 13.

Lieber alter Fülep!

Tausend dank für lieben Brief vom 20. II. und für die Karte vom 26. II.[1] beides kam sehr spät. Heute nur diese Karte, ausführlicher Brief[2] folgt. Hier sehn Sie unseren Starnberger See. Allerdings sieht man die Berge nur sehr selten so klaar, oft ist der See wie das Meer ohne Ende. Nicht weit von der Kirche wohnen wir. Die Ausstellung[3] war *sehr* geglückt, gute Kritiken, viele Briefe bekam ich von Privat u.[nd] Kunsthändlern, die welche haben wollten. Verkauft nichts, aber – das kommt vielleicht jetzt (aus den Schaufenstern wo sie jetzt hängen.) Seit 3 Tagen endlich Tauwetter, aber über dem See kann man noch sehn.

Liebe Grüsse Ihre

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/170.
Kézírás Starnberg feliratú képeslapon.
Címzés: Ungarn Herrn dr. Ludwig Fülep Pécsvárad
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves öreg Fülep!

Ezer köszönet a II. 20-i kedves levélért és a II. 26-i lapért, mindkettő nagy késéssel érkezett. Ma csak ezt a lapot, részletes levél megy. Itt láthatja a mi starnbergi tavunkat. A hegyeket

egyébként ritkán látni ilyen tisztán, a tó gyakran olyan, mint a végtelen tenger. A templomtól nem messze lakunk. A kiállítás *nagyon* sikeres volt, jó kritikák, sok levelet is kaptam magánszemélyektől és műkereskedőktől, akik képet akartak. El nem adtam, de talán sor kerül most rá, a kirakatból, ahol most függenek. Három napja végre olvad, de a tavon még átlátni. Szíves üdvözlettel

Lyckije

[1] A levél ill. a lap nem ismeretes.
[2] A levél – ha megíródott – nem maradt fenn.
[3] Ld. 1326/1.

1334. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. III. 17.

Kedves Barátom!

A vasárnap délelőttöt használom fel a válaszolásra,[1] mert e héten öcsém[2] megy szabadságra, s amellett nekem kell egy nagyobb munkálatba kezdenem, ami hosszabb időre le fog foglalni megint.

Amit az emberek nekimarhulásáról és a mi gyors kiszolgálásunkról ír, az nagyon komplikált kérdés. Egyszer Ön írt arról, hogy nekem „közigazgatási marhaságokkal" kell foglalkoznom.[3] Hát – mint minden egyéb – ez sem egy egyszerű kérdés s engem most már, hogy beledolgoztam magam, érdekel is, a sokféle fontos nemzeti, közéleti s minden egyéb vonatkozása révén. Higyje el, egy egészséges, jól működő, a nemzeti léleknek, karakternek és az adottságoknak megfelelő szervezet döntő jelentőségü egy nép fejlődése szempontjából és ennek a szervezetnek a külső megjelenési formája mégiscsak a közigazgatás. Két példát mondok erre: a finnekét és a lengyelekét. Olvastam mindkettőnek életéből egyes adatokat. A Pester Lloyd gazdasági melléklapjában, a Lloyd-Economistban megjelent egy lengyel menekült vállalkozónak egy cikke arról, hogy a lengyel igazgatás miként mondott csődöt. Azt mondja, egyetlen vállalat nem kapott a miként viselkedésére semmiféle utasítást felülről, s teljesen felkészületlenül ment bele a lengyel közgazdaság a háborúba. Szokás volt, hogy a minisztériumok mindent a zöldasztalnál döntöttek el s soha semmiben az érdekeltségeket meg nem kérdezték. Hibás volt a pénz- és bankpolitikájuk s emiatt a közgazdaságuknak semmiféle rugalmassága nem volt stbi. Ezzel szemben a nyomdászszakszervezet lapjában, a Typographiában volt e héten egy levél egy Finnországba menekült svájci nyomdásztól,[4] aki írt haza, hogy hogy élnek és milyenek a viszonyok. Azt írja, elképzelhetetlenül borzalmas az óvóhelyen kuksolva várni a halált, de a szervezet olyan, hogy amikor kijönnek az óvóhelyről, az asszony elszalajtja őt bevásárolni s öt perccel a légitámadás, illetve a riasztás megszűnése után tejet, vajat, kenyeret, mindent azonnal tud vásárolni. Más közszellem és más közigazgatás. Heteket tudnék erről mesélni Önnek, olyasmiket, amiket csak az én munkámon keresztül lehet meglátni és tudni s amik néha izgalmasan érdekesek. –

Ami mármost bennünket illet: azon a területen, amelyen dolgozunk, szinte intézménnyé fejlődtünk s rengeteg apróság van, amit csak mi tudunk szállítani s ezt persze csak kellő szellemi és anyagi áldozatkészség mellett lehet produkálni. Többé-kevésbbé mindenki ránk van szorulva és azt állíthatjuk, hogy a mi rendelőink jobban közigazgatnak, mint mások. Olyan segédeszközöket, mint mi, senki nem szállít és ezért a közigazgatásnak a java tartozik a mi rendelőink közzé, akiknek fontos, hogy ilyet kapjanak s akik ezt értik és értékelik is. Van persze, aki fogcsikorgatva rendel nálunk, de rendel, viszont igen meleg elismerőleveleket kapunk ma is. A Dunántúlon járva tavaly egy községben a főjegyzőnek mondtam, hogy zsidók vagyunk, mert szóbakerült ez, az öregúr tiltakozott, mondván, hogy ő tudja, hogy reformátusok vagyunk. Húsz éve óta van erről szó a közigazgatásban s ő igyekszik bebeszélni magának, szegény, hogy nem vagyunk zsidók.

Persze hogy ahol direkt tilalom működik, ott igen sokat ártanak nekünk, de arra is volt már gyakran jelünk, hogy amint ez a tilalom megszűnik, azonnal visszatérés kezdődik, mert a protezsáltak olyan rosszul szolgálnak ki, hogy menekül tőlük a rendelő. Mégis elég sok helyen vesztettünk teret, de ezért most a visszacsatolt területek kárpótolnak bennünket. Végeredményben ez is olyan dolog, amit csak bővebben lehetne megvilágítani, a dolgok fluktuációja az izgalmas és érdekes. Ha most egyszerre kiderülne, hogy nem vagyunk zsidók és sohasem voltunk azok, akkor rohamos emelkedés állana be forgalmunkban. De ha nem volnánk zsidók, akkor nem volnánk azok, akik és amik vagyunk. Nem azért, mert a zsidó kiválasztott népe istennek (Istenem, válassz most egy időre mást is, mint a mostani zsidó vicc mondja). Hanem azért, mert ha nem lettünk volna zsidók, akkor sohasem nyomott volna bennünket a verseny annyira, nem lett volna nekünk annyira *muszáj* dolgozni. Azért tartom, hogy helytelen a mai úgynevezett keresztény irányzat, mert egy csomó fiatalemberről, éppen azokról, akikből valamit csinálni akar, leveszi a muszáj nyomását. „Necessitas mester" a legnagyobb tanítómester, ahogy Jókai írja valahol. És mindig eszembejut egy ma szereplő, illetve most már kevésbbé szereplő ifjúsági vezér és politikus, akinek ma nemzeti ortografiájú neve van régi délszláv neve helyett s aki mikor bejutott a Szent István kórházba, szegény elhunyt sógorom,[5] mint fültanú elbeszélése szerint, a következő kijelentést tette: a jelenlegi egyetemi orvostanári kar nagyrésze zsidó vagy kikeresztelkedett zsidó s mivel ez a verseny a jövőre nézve ki van kapcsolva, nem muszáj nekünk olyan nagyon tanulni. Az illető honhazafyas frázisai után az ember ezt várná: mivel az orvosi karban a zsidók száma erősen csökkenni fog, s a helyüket mi fogjuk elfoglalni, ezentúl minekünk, keresztény ifjúságnak kell az eddiginél nagyobb arányú felelősséget vállalnunk a keresztény magyarság egészségéért, ezért tehát többet kell tanulnunk, mint eddig. – Nem tudom, nagyon destruktív gondolkozás-e ez, de én eddig mindig így gondolkoztam és így is cselekedtem taknyoskoromtól fogva. Képzelhető, hogy miképpen nézem az élet jelenségeit ma, amikor a közigazgatási élet tükrében mindent nagyítva látok, úgy valahogy, mint a nagyító borotválkozótükrökben. Sokszor rossz az álmom és nehezek az éjszakáim, sajnos. –

De rátérek levelének második részére. Igaza van és nem is, az én felfogásom szempontjából. De ez terminológia kérdése, mert a kifejezések nem mindig ugyanazt jelen-

tik mindenki számára. – Én azt hiszem, hogy nem mindig fejeztem ki magam abban a tanulmányban[6] elég pontosan és hogy az a tanulmány nem abszolútum, hanem egy bizonyos korszak és egy bizonyos helyzet terméke, vagyis polémikus dolog. Az a korszak az úgynevezett „bibliophilia" korszakában íródott. Van egy sorozat elszörnyesztő magyar kiadvány abból a korból összegyűjtve. Művészek, írók, kiadók, nyomdászok és főként könyvvásárlók azt hitték, hogy akármilyen rossz betűvel akármilyen rosszul szedett és nyomott könyvbe belerakott illusztrációk már könyvművészet. Én azt szerettem volna akkor megmondani, hogy a könyvművészet elsődleges területe a szedés és nyomás és ennek egy magasabbrendű egysége. És van a tudásnak, az eszközök céltudatos alkalmazási módjának egy minimális köre, amelyen belül lehet csak egyáltalán könyvművészetről beszélni. Illetve: akinél az anyagok, eszközök és lehetőségek bizonyos fokú ismerete hiányzik, véletlenül sikerülhet ugyan valami, de tudatos alakításról szó nem lehet. (Hogy egy ilyen véletlennek a százalékszerű lehetősége mekkora, arról lehet beszélni, vagy röhögni). A cikk címe is ezt fejezi ki. Azóta persze egyes részleteket másként látok, mert azóta ismét sokat tanultam. És rájöttem, hogy ha egy bizonyos színvonalon meg akarnék maradni, sőt azon feljebb emelkedni, akkor mindig szűkebbre és szűkebbre kell vonni a kört, amelyben dolgozom. Igényeim ugyanis emelkednek s egyre többet követelek azoktól, akikkel együtt dolgozom. Viszont az anyag, amellyel ma kulturált iparosnak vagy művésznek bánnia kell, egyre nagyobb, egyre többet kell tudni és az élet egyre kevesebb lehetőséget nyújt ennek teljes elsajátítására. Most pl. egy külföldön élő magyar betűművésszel, bizonyos Reiner Imrével[7] levelezek pár hete, aki Luganóban él és most amerikai betűöntődének rajzol betűt. Verseci magyar zsidó fiú, vagy húsz éve él kint, a legjobb német iskolákat járta, a legjobb német betűöntődének dolgozott s aztán átváltott angol kultúrterületre. (Többek között azt írja, hogy ha német konskolarisainak és barátainak viselkedésére gondol a politikai fordulatokban, már a rágondolás beteggé teszi. Ez is a totális rendszerek egyik erkölcsnemesítő hatása. Nem élhet többféle állásfoglalású és gondolkozású ember egymás mellett, már pedig a Werdegangja mindenkinek különböző, eltekintve a magávalhozott különbözőségektől. A legtöbb embernek tehát önmagát kell meggyaláznia és hazudnia, hogy a rendszer keretén belül élhessen. Hová fog mindez vezetni? (Hát látom, hogy ez a fiatalember hihetetlen szorgalommal tanult és dolgozott, annyit elsajátított ebből a szakmából, mint igen kevesen, amellett azonban minden kitűnő érzéke dacára vannak kérdések, amelyeket abszolute nem ért, mert nem volt soha szedő és nem élte át a könyvnek a tektonikus és technológiai problémáit, belülről nézve. –

Mármost azt mondhatnám, hogy minden mögött ugyanazok a végső igazságok rejlenek. Málinak[8] egyszer valami gúnyos megjegyzést mondtam társasága örökös, szerintem improduktív filozofálásáról – persze tudom, hogy én vagyok műveletlen a filozófiához, mert nincs meg bennem a képesség az abszolutumokban való gondolkozáshoz, vizuális típusú ember lévén – amire ő azt felelte: nézd kérlek, aki egész életében csak asztallábakat csinál, az az asztallábon keresztül is eljuthat Istenhez. De akinek még asztalláb sem adatott csinálnia, annak más út nincs Istenhez, mint a filozófia. Ezt nagyon megjegyeztem magamnak. Vagyis szerintem minden művészetnek végső eredményben azonos a problematikája, de más a kifejezési nyelve. Mármost szerintem épp

ez a különböző nyelv a lényeg s minden művészet maradjon meg ennek határain belül, mert csak azt kell és szabad elmondania, amit csak az ő nyelvén lehet elmondani, s ami ugyanazon végső igazságoknak más-más oldalát mutatja. A Fuzsijama egy majdnem szabályos alakú kúp és már ezer esztendeje rajzolják mindig más és más oldalát és sohasem lehet megunni. – A könyvet illetően azt hiszem, hogy olyan Gesamtkunstról van szó, mint az opera, amelyben mindennek egy magasabbrendű egységbe kell illeszkednie és ha az, aki dolgozik bele, nem engedelmeskedik annak, akinek a kezében a karmesteri pálca van s az aki az egésznek erkölcsi és szellemi egységéért felelős, megette a fene az egészet. – A német nyomdákban van valaki, akit úgy hívnak, hogy der Disponent: Ő az, aki a közvetítő a megrendelő, a főnök és a végrehajtó üzem között, akin keresztül a művészek felé is mennek a rendelkezések. Az ilyen ember technikus, organizátor, üzletember, művész és jogász egy személyben. És egyre ritkábban lehet ilyen embereket kapni. Nálunk egyáltalán nem nevelik ezt a típust. Más gyáriparokban úgy hívják az ilyet, hogy mester. Eddig a magyar közigazgatás soha nem vette tudomásul, hogy ez a típus létezik, csak kevés szakmában képezték őket, pedig ez a fajta kell, hogy az üzemben kezdje a munkáját, von der Pike auf mesterember legyen, de jövedelme és társadalmi helyzete, munkaideje stbi kellő lehetőséget kell hogy nyújtson az önképzésre. De itt, ahol a legtöbb gyűjtemény akkor nem látható, amikor a nyomdász szabad, mi ennek a lehetősége? Érdekes, hogy ezt a kategóriát most egyszerre Kultsár[9] őméltósága észrevette. Eddig nálunk aféle előmunkások voltak közigazgatási jogi tekintetben, de most Kultsár őméltósága bevonta az intellektuálisok közé, mert bizonyos szakmákban ez az ő zsidótlanítási munkájában a zsidók helyzetét rontotta. Más szakmákban ismét másként csinálják ezt. Most egyszerre, hirtelen, átmenet nélkül kijelentették azt, hogy a korrektorok nem munkások, hanem intellektuálisok, s ezzel hirtelen katasztrofálisan romlott a zsidó arányszám sok nyomdában. Régen folyik ugyanis a harc azért, hogy ebbe a pozicióba benyomjanak újságírókat, egyetemi hallgatókat stbi, pedig intellektuálisoknak nincs meg a bogarászó figyelme és türelme a korrigáláshoz, igen rossz eredményeket érnek el s arról, amit a korrektorok a nyomdászati technikai és művészi ellenőrzésben végeznek, sejtelmük sincsen.

Szóval a baj az, hogy az ilyen diszponens feladata óriási, s erre embereket képezni szinte lehetetlen. A munkamegosztás előrehaladásával és a mechanizálással egyre több és nagyobb szükség van rá s az üzemben bent egyre nehezebb megtanulni, ami kell hozzá, s azt, hogy hogyan kellene nevelni őket, kívülálló nem is sejti. Így eszi meg aztán majd a fene a jövőt. Apám[10] szokta mindig mondani, hogy nem a gép a fontos, hanem a nyele, ami alatt ő mindig az embert értette. –

A vitapont közöttünk az, hogy igaz, hogy a rajznak mások a törvényei, mint a tipográfiának, de mégis találkozniok kell egy bizonyos kifejezési módban, egy bizonyos formanyelvben, egy bizonyos térökonómiában, egy bizonyos optikai léptékben és egy bizonyos stílusegységben. Amit én ott írok, az csak a szedéssel előállított könyvre vonatkozik s ott is csak féligazság, mert hiszen azon *túl* kezdődik a betűk hallatlan gazdagsága és minden egyes betű saját megkívánt atmoszférájának megteremtése. (Ha érdekli egyszer, küldök szívesen egy-két betűtörténeti könyvet, elég csak a képanyagukat átnézni). De vannak esetek, amikor a könyvdísz és az illusztráció adhat pluszt a könyv-

höz és szükség lehet rá. Hát ez esetben ezt az egységet meg kell teremteni. E téren az utóbbi években angol nyelvterületről csodás dolgokat láthattam. Sajnos, csak mutatványokban, mert egész publikációkat csak igen nagy pénzzel lehetne megszereznem. Mindez amit itt írtam s amivel foglalkozni nagyon jól esett, csak bevezetése azoknak a dolgoknak, amikről jó volna Önnel megint egyszer eldiskurálni egy kicsit. –

Szeretettel köszönti régi híve

Kner Imre

Pardon, az írógép összegyűrte a papirost!

MTAK Kézirattár Ms 4588/127. Gépírásos másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 212–215. Megj.: Fülep–Kner lev. 159–162. p.
Gépirat autogr. aláírással, autogr. utóirattal Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner Imre FL 1332. sz. levelére válaszol.
[2] Kner Endrére utal ld. 1299/6.
[3] FL 1938. V. 4-én írt (FL-Lev. III. 1250. sz.) levelében méltatlankodott amiatt, hogy Kner közigazgatási nyomtatványokat gyárt.
[4] A cikk C'est la guerre címmel, X. Y. aláírással jelent meg a Typographia. A magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők egyesületének hivatalos közlönye c. hetilap 1940. III. 15-i 11. sz. 2. p.-n.
[5] Kulka Zoltán (?–1937) orvos, Kner Imréné testvére.
[6] Ld. 1328/6.
[7] Reiner Imre (1900–1987) magyar születésű, Svájcban élő könyvművész, illusztrátor, betűtervező, szakíró.
[8] Máli = Lesznai Anna (családi nevén Moskovitz Amália, 1885–1966) költő, regényíró, grafikus, iparművész. FL az első világháború idején ismerte meg, főleg a Vasárnapi Körben találkoztak. Két kötetéről írt kritikát: Lesznai Anna: Édenkert. = Esztendő, 1919. 1. sz. 138–142. p. és Lesznai Anna lírája (Az „eltévedt litániák" alkalmából.) = Nyugat, 1923. szept. 12. 17–18. sz. 282–290. p. Kner kiadásában jelent meg Lesznai Anna: Édenkert. Versek 1918. és Mese a bútorokról és a kisfiúról. 1918. c. kötete.
[9] Talán Kultsár István VKM miniszteri osztályfőnök, az Értelmiségi munkanélküliség ügyeinek kormánybiztosa.
[10] Kner Izidor ld. 1299/8.

1335. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1940.] III. 21.

Kedves Carlo,

nagyon örülök híreinek.[1] Maga meg örüljön annak, hogy ott lehet, ahol van, s nyugodtan dolgozhat – s ha azonfelül még arra az örömre is áhítozik, hogy innen hírt kapjon, szívesen küldök akár minden nap, csak béküljön meg Amerikával. Az europai levegő most nagyon nem egészséges. Mi van Michelangeloval?[2] Nyomják már? Az én dolgom[3] is megkésett az idei tél miatt, amely a legnagyobb volt, amit megértem, sokat

nyavalyogtam. Egyébként még most is, március vége felé, tél van itt: hó és fagy. Eddig az egyetemre se tudtam bejárni,[4] nem volt közlekedés, vasút, auto, minden megbénult.

Zsuzsa[5] üdvözletével mindkettejüket szeretettel öleli

Fülep

A helynév értelemszerűen, az évszám postabélyegzőről kiegészítve.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Professor Charles de Tolnay Princeton 293, Nassau Street 27. II. 40. U. S. of America.
Sent by: L. Fülep Pécsvárad, Hungary.

[1] Tolnay 1939. XI. 16-án beszámolt FL-nak Princetonba érkezéséről. Ld. 1317. sz.
[2] Ld. 1315/2.
[3] A művészetfilozófiára vagy a Nemzeti jelleg a művészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1284/12. ill. 1306/2.
[4] Ld. 1324/3.
[5] Fülep Lajosné.

1336. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Nagypéntek éjjelén.
[Bp. 1940. III. 22.]

Carissimo,

az imént jöttem meg a János passio előadásáról[1] és vígasztaló szomorúsággal megtelt szívvel fordulok maguk felé. Hónapok múltak el, amióta utóljára írtam. Azóta nem sok történt velem. A hosszú időt, sajnos, tespedésben töltöttem. Nem tudok dolgozni, mert nincsen semmi kedvem hozzá. Pedig bővében volnék a mondanivalónak és jól tudom, hogy az óra mutatója forog. Mindaz, amiben benne élek, nem izgatottá tesz, hanem közömbössé. S ez rossz állapot. Ez az oka hosszú hallgatásomnak is. Kevés a közölnivalóm és annak a kevésnek leírásához is hiányzott az energiám.

Tudom, hogy a szerk.[esztőség]-beli helyzetem érdekli, ezért első sorban arról essék szó. Egyelőre semmi változás. A kamara III-ik osztályából (szakírók) átminősíttettem magamat az I-be (hivatásos újságírók, akiknek az újságírás a főfoglalkozásuk). Nem a nagyobb dekórum kedvéért tettem (No iszen szép dekórum!), hanem azért, mert bizonyos eddig is élvezett kedvezményektől elestem volna a III-ik osztályban. Mint I-sső osztályú pld. az adóbevalláskor jövedelmem végső összegéből levonhatok 30 százalékot. Ezzel a jövedelmi adó határán (évi 3600 p.[engő]) innen maradok, s nem vetnek ki reám jövedelmi adót. Holott régebben, amíg ez a kedvezmény érvényben nem volt, évi 150 p[engő]-t fizettem az alkalmazotti kereseti adón fölül jövedelmi adó címén. A kamara – általában a kamarák – a zsidótörvény fogdmegei. Világos most már a rendeltetésük. Arra valók, hogy ami bestialitást a törvény szavakba nem foglalt, azt ők kihámozzák a paragrafusokból és érvényesítsék. A törvény pld. pontosan meghatároz-

za, hogy vannak zsidó és vannak zsidóknak tekinthető keresztények, azután vannak olyan egykori zsidók, akik zsidóknak nem tekinthetők. Tehát, úgy-e keresztények. Keresztény és keresztény között a törvény nem tesz különbséget, de a kamarák annál inkább. Külön lajstromban tartják számon a zsidókat, a zsidóknak nem tekintendő egykori zsidókat és a keresztényeket. Az utóbbiak között a zsidó eredetűeket kereszttel különböztetik meg. Az ilyenekre nagyon vigyáznak, semmiféle hivatalos szerepet nem juttatnak nekik stb.

Hogy a zsidótlanítás irányában meddig mennek, arról nehány érdekes esetet hallottam. Karácsonykor Lichtenberg Emil énekkara előadta Händel Messiását.[2] Csak az utolsó pillanatban sikerült a hangversenyt megmenteni, hogy be ne tiltsák. Egy rendőrfogalmazóra tartozik a hangversenyek engedélyezése. Az illető megtagadta az engedélyt azzal, hogy a megengedett arányszámon jóval túltesz a karban szereplő zsidók száma. Mikor azzal érveltek neki, hogy az oratórium előadása valójában igazi keresztényi cselekedet és egyáltalán nem üzlet, mert mindenki tudja, hogy Lichtenberg a magáéból rendszeresen ráfizet oratóriumelőadásaira, a hetyke fiatalúr azt felelte, hogy zsidók ne ünnepeljék Jézust, hanem maradjanak Mózesnél. Egy belügyminiszteri előkelőséget kellett megmozdítani, hogy az oratórium mégis előadásra kerülhessen. Basilides Mária első hangversenyét[3] csak azután engedte meg ugyanaz a konstábler, hogy egy hattagú női énekkart iktatott utólagosan műsorába. Igy kellett helyreállítani a törvényes arányt, amelyet Kósa György[4] szerepeltetése (zongorakísérő) megrontott. Pécsi Blanka szavaló művésznő úgy fogott ki a rendőrségen, hogy előadására a Cecília-kórust[5] szerződtette. Mindezek olyan hangversenyek voltak, amelyeken senki sem keresett s a jegyek legtöbbjét ajándékkép osztották szét (az oratórium kivételével). Tudok még egy csomó esetet elsorolni, de akkor egyébre nem jutna helyem.

Pedig azt is el akarom mondani, hogy a rheumám nagyszerűen javul. Bizonyos karmozdulatok még fájnak ugyan, de azok olyan kicsavart mozdulatok, amilyenekre a magam életmódú embernek semmi szüksége. Egész télen át jártam gyógy-gymnastikára hetenként kétszer-háromszor. Még a legszörnyűségesebb hidegben is. Most is járok.

Az ám: tél, hideg, egészség! Hogyan múlt el a telük? Győzték-e fával? Úgy számítom, hogy a Zengő hasábfáiból nem nagy lehet a készlet. Én megvoltam valahogy. Még december elején meghozattam a szokásos brikettmennyiséget, s abból takarékosan két szobát is tudtunk fűteni. Még most is van belőle valamelyeske. Óh be várom már a tavaszt! És mennyire örülök minden kicsike jelének. Az ablakommal szemközt, az amerikai követ kertjéből az olvadó hó leve vígan csobog át a kerítésen, le az utcára s ott vidám kis ér alakjában folytatja útját lefelé. A madaraknak is kezd már megjönni a hangjuk. Cudar tél volt, de az emberiség alapjában különbet nem is érdemel.

Legutóbbi levelében[6] azt kérdezte, nem tudok-e arról, hogy Olaszországban enyhítettek ama bizonyos törvényen? Nem tudok róla, de nem is tudhatok, mert nem enyhítettek rajta. Az ottani lapok már nem közölnek minden számukban gyalázkodó cikkeket, de a zsidó siberek eseteit szélesen kiteregetik és megfelelő kommentárral kísérik.

Káldor Györggyel[7] nemrégiben találkoztam. Lelkére kötöttem, hogy írjon magának. Írt-e vajjon? Nagyon megígérte mint régi elhatározásának és vágyának teljesítését.

Hogy van az egészségük? Hogyan tűrte a telet? Képzelem, micsoda lucsokban fürdik Várkony. Házuk tövében a sekély vízű kis patak mostanában bizonyára rohanó sárga tenger?

Mindkettejüknek nyugalmas húsvéti ünnepet, békességet, nyugalmat kívánok igaz szeretettel.

Con abbraccio Vostro

Arturo

Datálás: 1940-ben III. 22-re esett nagypéntek.
MTAK Kézirattár Ms 4586/119.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Bach: János passióját Lichtenberg Emil vezényletével adták elő, Báthy Anna, Basilides Mária, Rösler Endre és Kálmán Oszkár felléptével.
[2] Lichtenberg Emil (1874–1944) karmester, zenei író. A Budapesti Ének és Zenekar Egyesület alapítója. A Händel-koncert 1939. XII. 27-én volt a Zeneakadémián.
[3] Valószínűleg az ezt követően rendezett Bach–Händel–Schütz-művekből álló Basilides-koncertről van szó. A koncertre 1940. IV. 3-án került sor, nem énekkar, hanem női kamarazenekar kíséretével adta elő Bach: Egyedül Istené legyen a szívem c. kantátáját.
[4] Kósa György (1897–1984) zeneszerző, zongoraművész. 1927–1962 között a Zeneakadémia tanára.
[5] Pécsi Blanka estjéről nem találtam híradást. – A Cecília-kórus Bárdos Lajos vezényletével működött.
[6] Ld. FL 1324/2. levelét.
[7] Ld. 1323/4.

1337. HEVESI MÁRIA ÉS SÁRI – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1940. IV. 18.

Kedves Barátom

– hónapokig várta Magát a gyászbeszéd,[1] melyet ezennel elküldünk Magának. Imrének[2] öt fényképe van itt,[3] ebből majd kiválaszthatja azt, melyből maga legjobban ráismer. Mert hát egyszer majd csak jár erre.

A régi barátsággal köszöntjük

Mária és Sári

MTAK Kézirattár Ms 4603/27.
Hevesi Mária kézírása.
Zengővárkonyba írt levél.
Hevesi Mária és Sári Hevesi Sándor (ld. 1309/7.) leánytestvérei.

[1] Hevesi Sándor 1924-ben Pethes Imre ravatalánál tartott gyászbeszédére utal, amely FL hagyatékában Hevesi Mária másolatában maradt fenn. (MTAK Kézirattár Ms 4603/26.)
[2] Imre = Pethes Imre (1864–1924) drámai színész, 1903-tól a Nemzeti Színház tagja. FL Budapestre kerülése után szinte naponta együtt volt Hevesivel és Pethessel, akit különösképpen

tisztelt és szeretett. Halálakor Pethes Imre címmel írt róla a Nyugatban. (1924. XII. 2. 23. sz. 722–727. p.) Hosszan szól róla utóbb Ady éjszakái és éjszakája c. írásában is. (Magyar Nemzet 1969. I. 26., 28., 29., 30., 31. 21., 22., 23., 24., 25. sz.)

[3] FL hagyatékában három Pethes-kép maradt fenn (MTAK Kézirattár Ms 4599/69–71.) A 69. sz. civil portré, hátlapján ismeretlennek szóló, „Lilikének Pethes Imre" dedikációval. A 70. sz. Rostand: Cyrano de Bergerac-jának címszerepében ábrázolja, hátlapján „Hevesyéknek mély tisztelettel Pethes Imre" dedikációval, ez tehát Hevesi Sándor hagyatékából származik, s feltehetően Hevesi Mária és Sári ajándékozta FL-nak. A 71. sz. Shakespeare: Lear királya címszerepében ábrázolja a művészt, dedikálva nincs. FL szobája falán egy kisebb, Pethest ábrázoló bekeretezett fénykép is függött.

FL hagyatékában található egy Hevesi Sándort idősebb korában ábrázoló fénykép, hátlapján FL ceruzaírásával „Hevesi Sándor", talán ez is Hevesi Mária és Sári ajándéka volt, bár a levélben nem esik róla szó.

1338. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Liebenberg, 1940. V. 3.

Lieber alter Freund!

Wenn Sie no pünktlich antworten, muss ich es wohl auch tun!! Also tausend Dank für Ihre letzten 2 Karten (von 23. IV. und von 27. IV.),[1] sie kamen hintereinander. Also Ihre Heimat war es und nicht Italien! Lange liegt ein Fragebogen da, den ich abschicken will mit einem Brief. Aber – die Zensur hat lieber Karten! Briefe gehen länger, trotzdem werde ich ihn bald abschicken.

Würden Sie mir einen grossen Gefallen tun? Ein kleines Päckchen schicken mit etwas Kaffee (schon gemalen), eine Toilettenseife u.[nd] eine Tafel Schokolade es würde mich sehr, sehr freuen. Es ist *erlaubt* Wenn ich komme[2] wäre am besten Ende Juli o.[der] September, aber – wird es denn erlaubt sein über die Grenze zu gehen? Und – ob ich etwas Devisen bekomme? Alles andere brieflich, viele liebe Grüsse Ihre

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/172.
Kézírás Liebenberg-Mark. An der Schlossterrasse feliratú képeslapon.
Címzés: Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad Ungarn
Rajta FL ceruzaírásával: érk. V. 10.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves öreg barátom!

Ha ilyen pontosan válaszol, bizonyára nekem is ezt kell tennem. Tehát ezer köszönet a két utolsó lapért (a IV. 23-i és a IV. 27-i), egymás után érkeztek. Tehát a hazája volt az, és nem Itália! Már régen megvan a kérdőív, amelyet levéllel együtt akarok elküldeni. De – a cenzúra jobban szereti a levelezőlapokat! A levelek hosszabb ideig mennek, de azért mégis hamarosan küldöm. Megtenne egy nagy szívességet? Küldene egy kis csomagot, egy kis kávét, (darálva), egy mosdószappant és egy tábla csokoládét; nagyon örülnék neki. *Meg van engedve.* Ha odamennék, legjobb lenne június vége vagy szeptember. De – szabad lesz átlépnem a határt? És – vajon kapok-e valamicske devizát? Minden mást levélben. Sok szíves üdvözlettel

Lyckije

[1] FL lapjai nem ismeretesek.
[2] Augusta zu Eulenburg látogatására – bár még többször szó esik róla – nem került sor.

1339. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1940. V. 5.

Mélyen tisztelt Professzor Úr!

Verses-drámám, melynek vázlatát elküldtem egyszer, elkészült; mellékelten küldöm,[1] kérve Professzor Urat, hogy fogadja szívesen. – Mostanában Pécsett lézengek állás nélkül; az egyetemi könyvtárban dolgozgatok, hogy valamelyes könyvtári gyakorlatot szerezzek.[2] Többször kerestem Professzor Urat az egyetemen; az altisztek nem tudták megmondani, hogy milyen időtájban sikerülhetne a találkozás. Kerényi professzor úr[3] nálam érdeklődött, hogy mikor találkozhatik az egyetemen Professzor Úrral; persze nem tudtam rá felelni. – Kérném Professzor Urat, ha nincs terhére, értesítsen, hogy mikor mondana bírálatot a munkámról. Még nincs kellő idő-távlatom a drámához és ezért alig van valamelyes sejtelmem arról, hogy milyen mértékben sikerült vagy nem-sikerült.

Szüleim[4] azt kívánják, hogy pünkösd előtt utazzak haza Csöngére, betegség-utáni néhány-hetes pihenőre (sulyos csecsemőbetegség bántott, kanyaró, egy hónapig). Ezért legkésőbb szombaton utaznom kell; nem tudom, addig találkozhatnék-e Professzor Úrral.

Minden jót kívánok mély és hálás tisztelettel

Weöres Sándor.

Címem: Pécs, Kisflórián u. 4.

MTAK Kézirattár Ms 4590/233.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos dr. Fülep Lajos egyetemi tanár, ref. lelkész úrnak Zengővárkony, Baranya megye.
Feladó: Weöres Sándor Pécs, Kisflórián u. 4.
Mellette: (Gépirat:) A kurétek. (Kézzel:) A kúrészek. A tragédia gépelt szövege autogr. javításokkal. A címlapon kézzel: „A szövegben is 'kurétek' helyett 'kurészek' olvasandó.") A szövegen néhány piros ceruzás aláhúzás, valószínűleg FL nyelvi megjegyzései.

[1] Ld. 1288/3.
[2] Esztergár Lajos pécsi polgármester városi könyvtár felállítását határozta el s Weöres Sándort szemelte ki a vezetésére. A könyvtár 1941-ben kezdte meg a működését. Munkábaállása előtt Weöres gyakorló évet töltött a budapesti ill. a pécsi Egytemi Könyvtárban. 1941. júliusában foglalta el állását, 1943 őszén végleg távozott Pécsről.
[3] Kerényi Károly 1934. VII.-től 1940-ig volt pécsi professzor; utána 1941–1943 között szegedi egyetemi tanár lett.
[4] Weöres Sándor nyug. katonatiszt, földbirtokos és Draskovich Mária.

1340. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

[Liebenberg,] 1940. V. 24.

Lieber Freund!

Ihre 2 Karten[1] bekam ich gleichzeitig (vom 11. und 12. V.) tausend Dank, und tausend Dank für gutem Wille! Zur Zeit ist an eine Auslandreise für uns nicht zu denken, aber ich hoffe auch sehr dass sich bald vieles ändert. Ich will aus verschiedenen Gründen noch länger hier bleiben. meine Mutter u.[nd] Geschwister[2] wollen mich auch absolut nicht fortlassen. Ich habe ja hier auch alles zur Erholung, und werde schon wieder dicker. Übrigens bin ich sonst gar kein so wilder Milchtrinker! Aber der Artzt verlangte es (ich hatte ja fast 35 kg. abgenommen). Mit Attest bekomme ich es hier auch nur! Bei Ihnen will ich nur Wein trinken, guten ungarischen Wein! Und starken Kaffee! Kann ich denn wirklich als Ihr Gast nach Pécsvárad kommen? Die Stadt Ihrer Jugend kommt mir so bekannt vor, vielleicht war ich schon dort einmal. Lieber Fülep, es ist so dumm, dass wir so weit getrennt sind!

Viele liebe Grüsse Ihre

[aláírás hiányzik]

Mein Reiseplan ist ganz ernst, aber von Starnberg aus, bleibe dann 3 Tage Wien und ein paar Tage bei Ihnen.[3]

A helynév a postabélyegzőről véve.
MTAK Kézirattár Ms 4586/173.
Kézírás Johannesnacht L. zu Eulenburg feliratú, Augusta zu Eulenburg festményéről készült képeslapon.
Címzés: Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad Ungarn.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves Barátom!

Két lapját (V. 11-ről és 12-ről) egyszerre kaptam meg, ezer köszönet értük és ezer köszönet a jószándékért! Mi most nem is gondolhatunk külföldi utazásra, de én is nagyon remélem, hogy hamarosan sok minden megváltozik. Különböző okok miatt még továbbra is itt akarok maradni. Anyám és testvéreim sem akarnak elengedni. Hiszen itt mindenem megvan a gyógyuláshoz, és már hízom is. Egyébként nem vagyok olyan nekivadult tejivó! Az orvos azonban így kívánta (majdnem 35 kilót fogytam). Itt is csak igazolásra kapom meg! Maguknál csak bort akarok inni, jó magyar bort! És erős kávét! Hát igazán a vendégük lehetek Pécsváradon? Ifjúságának városa olyan ismerősnek tetszik, talán már jártam is ott egyszer. Kedves Fülep, olyan buta dolog, hogy így el vagyunk szakítva egymástól!

Sok szeretetteljes üdvözlettel

[aláírás nélkül]

Útitervem egészen komoly, de majd Starnbergből indulok, három napig Bécsben, egy pár napot pedig Maguknál.

[1] FL említett 2 lapja nem ismeretes.
[2] Anyja: Augusta von Sandels svéd grófnő, testvérei ld. 1326/2.
[3] Az utazásra nem került sor. Ld. 1338/2.

1341. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

[Berlin,] 1940. VI. 5.

Lieber Freund!

Für Ihre 2 letzten Karten dankte ich schon.[1] Bin einige Tage hier, was immer anregend aber – unendlich anstrengend ist. Ganz Berlin rot in Flaggenschmuck. Ach käme nur bald Frieden! Alf[2] ist auch seit 1. Mai eingezogen und in 4 Wochen, fürchte ich, kommt er heraus an die Front!

Sehr viel herzliche Grüsse immer Ihre alte

Lycki

A helynév kiegészítés a képeslapról.
MTAK Kézirattár Ms 4586/174.
Kézírás Berlin. Denkmahl Friedrich Wilhelm IV. und altes Museum feliratú képeslapon.
Címzés: Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad Ungarn.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves Barátom!

Két utolsó lapját már megköszöntem. Itt töltök pár napot, ami mindig felpezsdít, de – végtelenül fárasztó. Egész Berlin vörös zászlódíszben. Oh, csak hamarosan béke lenne! Május 1-jén Alf is bevonult, és attól félek, négy hét múlva kikerül a frontra! Mindig sok szerető üdvözlettel

öregb Lyckije

[1] Ld. 1338/1.
[2] Alfred Jaroljmek, Augusta zu Eulenburg kisebbik fia 1944-ben eltűnt az orosz fronton.

1342. RÉVÉSZ IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Debrecen, 1940. VI. 17.

Kedves Lajosom!

Nagy köszönettel értesültem arról, hogy folyó hó 22-re szombat délutánra Nálad tervezett látogatásomat szívesen várod és fogadod.[1] Ennek kapcsán azonban hadd kérjelek meg szeretettel arra, légy jó, amennyiben terhedre nem esik, előkészíteni, illetőleg lehetővé tenni azt, hogy Zengővárkonyban tartózkodásom ideje alatt látogatást tehessek a három tiszántúli telepesnél, Fiu Ferencnél, Nagy Istvánnál és Őri Józsefnél.[2] Úgy érzem, hogy ha már ott járok, kötelességem előttük arról bizonyságot tenni, hogy az őket kitelepítő Tiszántúl a távolból is szeretettel figyeli boldogulásukat. Ha netalán a családfők esetleg a falutól távolabb vannak munkában, én miattam munkájukat ne szakítsák félbe, az asszonyt és a gyerekeket bizonyára otthon találom.

Szívességedet előre is igaz hálával köszöni és kézcsókjai jelentését kéri szerető és tisztelő régi barátod:

R[évész] I[mre]

TtREL I. e. 81 829/1940.
Gépírás, másodpéldány a debreceni egyházkerületi levéltárban.
Zengővárkonyba írt levél.

Révész Imre (1889–1967) ref. lelkész, egyháztörténész, 1912–1920 között kolozsvári teológiai tanár. 1920-tól debreceni lelkész, 1930-tól egyetemi tanár, 1938–1949 között a Tiszántúli Ref. Egyházkerület püspöke. Az MTA tagja. FL-sal Kolozsvárt ismerkedett meg, amikor 1918-ban FL Szovátára készült lelkésznek.

[1] A látogatásról szóló első híradás és FL válasza nem ismeretes.
[2] Ld. 1307/2.

1343. FÜLEP LAJOS – RÉVÉSZ IMRÉNEK

Zengővárkony, 1940. VI. 19.

Kedves Imrém!

Most kapom leveled,[1] nyomban válaszolok is rá, tán még ott ér – bár a távolság nagy, a közlekedés lassú, a remény csalfa.

Egyébként amit mondani akarok, szóra igen kevés, amúgy is tudnod kell: nagy szeretettel várlak. Azt azonban aligha tudod, milyen gyakran szoktam Rád gondolni. S ha már ezt megmondtam, azt is hozzáteszem, mért esik jól Rád gondolnom: a Veled asszociált biztonság-érzés miatt. Úgy van előttem, mint akit semmise változtat meg – hogy a mai bizonytalanságban ez mit jelent, könnyű megérteni, de hogy különösképp nekem mit jelent, rajtam kívül csak a jó Isten a tudója. Ezért kívánván kívántam Veled lenni régóta.

A telepesek meglátogatásában, mint bármi egyébben, rendelkezésedre állok. Előre előkészítelek azonban, hogy itt hirtelen ne érjen meglepetés, a valóság és Péter Zoltán úrék[2] legendái közt levő nagy különbségre, sőt ellentétre. Ezen a figyelmeztetésen túl nem akarok eléje vágni véleményed kialakulásának, és semmiképpen se akarom befolyásolni. Eleget beszélnek a tények s Te elég ember vagy ahhoz, hogy mindent megérts belőlük.[3] Sajnos, hogy ilyen későn kerülhet erre a sor; mert ha előbb, bizonyosan minden máskép történt volna; ma már reparálhatatlan.

A Főtiszteletű Asszony kezét csókolva, szeretettel ölel

Fülep Lajos

TtREL I. 1. e. 81. 829/1940.
Kézírás.
Debrecenbe írt levél.
Révész Imre ld. 1342. sz.

[1] Ld. 1342. sz.
[2] Ld. 1307/2. ill. 1316. sz.
[3] Révész Imre vélhetően Ravasz Lászlóval együtt szeretett volna Zengővárkonyba látogatni: VI. 4-én kelt levelében ezt írja Ravasznak: „Bármennyire elesik számomra a baranyai kirán-

dulás egyik legfőbb vonzereje azzal, hogy Te nem jöhetsz..." (A Dunamell. Ref. Ek. lt. Elnöki ir. 1315/1940.) Révész VI. 13-án már Budapesten volt, s 15-én estig ott maradt.

1344. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Liebenberg, 1940. VII. 5.

Lieber Freund!

Eben höre ich so schöne Zigeunermusik bei mir im Radio! Es tauchen alle ungarischen Erinnerungen auf, Die grossen Feste in Budapest,[1] in der Burg, im Parkklub u.[nd]s.[o]w.[eiter] auf.[!] Fast unwahrscheinlich kommt einem das alles vor! Eine versunkene Welt! die doch schön war mit all ihrer Leichtlebigkeit, Luxus, Schönheit, Trunkenheit. – Wissen Sie, ich kann mir Sie eigentlich garnicht in Ungarn vorstellen! Sie waren so ganz ausgefüllt von Italien, und sprachen so viel von Paris; Ungarn wurde eigentlich nie berührt. Ich glaube auch mich zu erinnern, dass Sie garnicht gerne dort zurückgingen, so sind Sie für mich eigentlich nicht ungarisch! – Ich bin noch immer hier, meine Mutter u.[nd] Geschwister[2] wollen mich nicht fortlassen, Ende Mai wollte ich schon nach Starnberg zurück. Der Frühling mit all seiner unbeschreiblichen [...],[3] blühenden Büschen u.[nd] Düfte im Park, ist schon vorbei, das Korn wird reif, der gelbe Raps schon gemäht, die Linden blühen u.[nd] der Hollunder, der Jasmin u.[nd] die Rosen, und – ich bin noch hier! Meine Reise nach Ungarn[4] verschiebt sich nun doch bis zum Herbst, September (mein Geburtsmonat) ist ja auch so schön, wenn die Weintrauben reif sind, und es auch nicht mehr so heiss. – Nun haben wir, Gott sei Lob und Dank den Waffenstillstand mit Frankreich. Gebe Gott, dass es jetzt nicht mehr allzu lange dauert, und das furchtbare Leiden aufhört. Alf[5] wird noch ausgebildet, kommt dann wohl zur Besatzung irgendwo hin. Meine arme Schwester[6] hörte noch immer nichts von ihrem Sohn, der in Brüssel lebte, und am 10 Mai verschleppt u.[nd] interniert wurde, angeblich nach Südfrankreich. – Meine letzte Karte haben Sie noch *nicht* beantwortet.

Adieu lieber Fülep tausend herzliche Grüsse u.[nd] alles Gute von Ihrer

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/175.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad Ungarn.
Abs.[ender:] Gräfin L. Eulenburg Liebenberg bei Löwenberg-Mark über Berlin N. Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves Barátom!

Éppen oly szép cigányzenét hallgatok itthon a rádióban. Minden magyarországi emlékem feltámadt, a budapesti nagy ünnepségek a várban, a Park klubban stb. Mindez szinte valószínűtlennek tűnik! Elsüllyedt világ! amely mégis szép volt, könnyű életével, luxusával, szépségével, bódultságával. Tudja-e, hogy tulajdonképpen el se tudom Magát Magyarországon képzelni! Annyira tele volt Itáliával és annyit beszélt Párizsról; Magyarországot tulajdonképpen sose em-

lítette. Emlékezetem szerint egyáltalán nem szívesen ment vissza. Maga nekem tulajdonképpen nem is magyar! – Még mindig itt vagyok, anyám és testvéreim nem engednek el. Már május végén vissza akartam menni Starnbergbe. Elmúlt a tavasz minden leírhatatlan [...], virágzó bokraival, illatával a parkban; érik a gabona, a sárga repcét már lekaszálták, virágzik a hárs, a bodza, a jázmin és a rózsa és – én még mindig itt vagyok. Magyarországi utazásom mégiscsak őszre halasztódik, dehát a szeptember (születésem hónapja) oly szép, érik a szőlő, és már nincs olyan forróság. – Hála Istennek megvan a fegyverszünet Franciaországgal. Adja Isten, hogy most már ne tartson soká, és szűnjék meg a rettenetes szenvedés. Alf még kiképzésen van, utána bizonyosan megszállóként kerül majd valahová. Szegény nővérem még mindig semmit se tud a fiáról, aki Brüsszelben élt; május 10-én elhurcolták és internálták, feltehetően Dél-Franciaországba. – Utolsó lapomra még *nem* válaszolt.

Isten vele, kedves Fülep, sok szeretetteljes üdvözlet és minden jót

Lyckijétől.

[1] Augusta zu Eulenburg feltehetően leánykorában vett részt a budai várban és a Park klubban tartott ünnepségeken, amikor apja, Philipp zu Eulenburg-Hertefeld herceg a Monarchia idején Poroszország bécsi követe volt.
[2] Ld. 1326/2. és 1340/2.
[3] [...] olvashatatlan szó.
[4] Ld. 1338/2.
[5] Ld. 1341/2.
[6] Valószínűleg Alexandrine, 1910 óta Schwerin grófnéra utal. Ld. 1326/2.

1345. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Liebenberg, 1940. VII. 27.

Lieber alter Freund!

Nun erhielt ich Ihre Karte vom 16. VII.[1] tausend Dank. Die Karte mit Ihrem Haus habe ich *nicht* erhalten. Man kann nur noch einfache Karten schreiben *ohne* Bilder. Sven[2] arbeitet in München in einer Fabrik und ist bis jetzt *nicht* beim Militär; er ist verheiratet und hat 2 kl.[eine] Söhnchen. Wenn nicht September dann hoffe ich Oktober das Wiedersehen.[3] Es wird ja sehr sonderbar werden! Ein langes, ereignissvolles Leben hat jeder gelebt seitdem wir das letzte mal zusammen waren, wann war das? Und wo war das? In Florenz? In Levanto? Ich weiss es nicht mehr. Kommen Sie garnicht von Ungarn weg? Sie sind doch hoffentlich nicht schwerfällig geworden! Ich geniesse jedenfalls das Leben mehr denn je (in Friedenszeit), Schwierigkeiten giebt es nicht, auch in den Zeiten grosser Not. – Es wird mir sehr schwer bald Liebenberg verlassen zu müssen, die Natur ist so wundervoll hier, 20 Tausend Morgen gross, 5 Seen mit herrlichem Strand, Eichenwälder u.[nd] tiefste Einsamkeit. Nur das Schloss, der Hof und paar Häuser die dazu gehören.

Es gedenkt Ihrer in alter Freundschaft

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/177.
Kézírás postai levelezőlapon.

Címzés: Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad Ungarn.
Abs.[ender:] Gräfin L. Eulenburg Liebenberg bei Löwenberg-Mark über Berlin N.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves öreg barátom!

Most kaptam VII. 16-i lapját, ezer köszönet érte. A lapot rajta a házával *nem* kaptam meg. Csak egyszerű lapot lehet írni, kép *nélkül*. Sven Münchenben dolgozik egy gyárban és mindeddig nem katona; házas, és két kisfia van. Ha nem szeptemberben, akkor októberre remélem a viszontlátást. Bizony, furcsa lesz! Mindketten hosszú, eseménydús életet éltünk, mióta utoljára együtt voltunk, mikor is? És hol volt? Firenzében? Levantóban? Már nem is tudom. Maga sose jön el Magyarországról? Remélem, csak nem lett nehézkes! Én mindenesetre jobban élvezem az életet, mint valaha (békében), nehézségek nincsenek, még ínséges időkben sem. – Nagyon nehéz lesz hamarosan elmennem Liebenbergből, a természet olyan csodás itt, 20 ezer hold, 5 tó remek parttal, tölgyerdők és teljes magány. Csak a kastély, az udvar és néhány hozzátartozó ház.

Régi barátsággal gondol magára

Lycki

[1] A lap nem ismeretes.
[2] Sven Jaroljmek Augusta zu Eulenburg nagyobbik fia.
[3] Ld. 1338/2.

1346. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1940. VIII. 18.

Carissimo,

hát úgy múljék el, nem mondom, hogy: ez az év, de ez a tavasz–nyár, hogy levelet se váltsunk? Bennem rég feszeng az írnivaló és Isten a tanúm, hányszor halasztottam reggel estére, este meg reggelre. De nincsen erőm ahhoz, hogy mindent kiöntsek magamból és kevesebbet nem akartam.

Emlékszik még régi vitáinkról,[1] amelynek tárgyi symboluma az ördög volt? Az ördög, aki látszólagos jótetteken át készíti elő a maga rontó terveit? A Maga képe volt, s én akkoriban úgy vélekedtem, hogy a jó, még ha rossz szándék előkészítésére való is, jó marad és javára írandó annak, aki elkövette.

Nem egyszer tértem vissza gondolatban erre a mi vitánkra. S ma már nagyon közel vagyok Magához. Amit május óta megértünk,[2] az Magát igazolta.

Szörnyű idegpróbákat értem meg. Úgy védekeztem az összeomlás ellen, hogy abbahagytam az újságolvasást. Belé sem nézek a lapokba, a rádiót pedig úgy kerülöm, mint a régiek a pestist.

Ilyen mesterséges módon valahogy megvoltam. De ami az életnek értelmet és írt ád, a munkakedv elkerült. Nem csak írni nem írtam semmit ebben az egész esztendőben, de olvasni sem tudtam igazán. Pedig mennyi minden érdekel, és mennyi tervem vár megvalósításra!

Most Hévízre készülök, 23-án, vagy 24-én utazom. Egész télen át jártam gyógygimnasztikára, és az állapotom annyira javult, hogy rheumától teljesen mentesnek

érezhetném magamat, ha bizonyos mozdulatok – igaz, csupa olyan, amely valójában fölösleges mozdulat, mert életmódomban nincsen szerepe – szóval ha bizonyos erőltetett mozdulatok fájdalmat nem okoznának. Azt remélem, hogy Hévíz megszabadít tőle. Ugyanaz ott a fürdőorvos, aki itthon a karjaimat csavargatta.

Hát maguk, don Felipe? Milyen volt a telük, milyen a tavaszuk és ez a szomorú nyár? Hogy viselkedett az egészségük? A munka kívánság szerint ment-é?

És vannak-e terveik a nyárutóra? Debrecen lesz-é?[3] A Señora hazalátogat-e az idén? Vagy talán túl is van rajta, s akkor engem átutaztában elkerült volna?

Tanti questioni. Ha hamarosan választ kaphatnék, a levél még itthon találna.

Hévízről majd jelentkezem.

Oda azzal a reménységgel és vággyal is megyek, hogy sok tétlen időmet munkával tudom eltölteni. Tavaly jól tudtam ott dolgozni, és megvigasztalódva tértem haza a vigasztalanságba.

Óh, bár tudnék kiszakadni az időből és olyan mértékig beléfeledkezni abba, amivel foglalkoznom olyan kívánatos, hogy semmit se lássak, semmit se halljak, semmit sem érezzek abból, ami körülöttem történik!

A ténta kifogyóban pennámból, itt tehát abba kell hagynom.

Egy jó szót, és addig is szeretettel üdvözli mindkettejüket

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/92.
Kézírás. Rajta piros ceruzajelzések, valószínűleg FL jelei az 1947-es Elek-emlékünnepélyen tartott előadásához.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A vita, amelyre Elek utal, valószínűleg szóban zajlott. Levelezésbeli nyomát ld. 1938. X. 29. ill. XI. 17. (FL-lev. III. 1268. és 1269. sz.).

[2] Elek a politikai helyzetre utal: Belgium, Hollandia és Luxemburg lerohanása, a dunkerque-i csata, a Chamberlain-kormány bukása Angliában V. 10-én, a compiègne-i francia fegyverszünet VI. 22-én.

[3] 1939 őszén FL Debrecenben töltött néhány hetet gyógyfürdőn. 1940-ben nem ismételte meg a kúrát.

1347. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1940. VIII. 20.

Carissimo,

mea culpa! most én maradtam el a levélírással, válaszul a Maga „nagypéntek éjjelén" írt levelére.[1] De én is úgy voltam azóta a levélírással, mint Maga – a levele itt volt mementonak előttem az asztalon, de nem volt lelki erőm az íráshoz. A Maga állapotát tökéletesen átérzem, tán nem kell mondanom – de mit tudjak szólni? Teljesen tehetetlenek vagyunk. Szüntelenül gondoltam Magára, talán érezte is. Ruth Noéminak: Ahova te mégy, oda megyek, és ahol te megszállsz, ott szállok meg; néped az én népem, és

Istened az én Istenem[2] – nem így vagyunk-e mind, akik vagyunk még a lélek és szellem emberei?

Hogy nekem igazamnak kellett lenni a vitában,[3] természetes. De emlékezetét korrigálnom kell. Én sohase fogadtam el, hogy amit azok a gangsterek tesznek, jó valakinek, akár az ő népüknek. Az ellenkezőjét mondtam mindig. Jó a csőcseléknek, ha még jobban elbutítják és aljasítják? Vagy nem is kellett, nem is lehetett jobban elbutítani és aljasítani? De igen – ha meggyőzik arról, hogy amit tesz, nem aljas, hanem dicsőséges, s ő nem csőcselék, hanem a világ elit-je, s az a jó, amit tesz. Igaz, ehhez nem kell Umwertung aller Werte, mert az érték-táblák úgyis fordítva álltak, de eddig legalább érezték, hogy amit csinálnak, silány – most megkapták rá a legfőbb pecsétet, hogy dehogy, inkább nagyszerű! Hogy néhány ócskaságot kiásnak vagy a vonatok pontosan járnak vagy munkás-otthonokat építenek, mi jó ez ahhoz képest, hogy közben teljesen elállatiasítják azokat, akik ezeket használják?[4]

Ennek mi már nem érjük meg a végét.

Fák, madarak közt, munkában el tudok még felejteni mindent. De hogy erre is meddig lesz módom, chi sa? Bizonyosan sor kerül ránk is!

Egyébként dolgozom.[5] Most járok valaminek a vége felé. Nagyon jelentékenynek ítélem.

De a fő, amiért sietve válaszolok, hogy még Pesten érje levelem: Hévízzel kapcsolatban nem tudna eljönni? *Nagyon* örülnénk neki. Én itthon ülök, nem mozdulhatok se Debrecenbe, se máshova, a tanító[6] katona, nincs kire hagyjam az ekklézsiát. Feleségem tervei se rögződtek még, úgy volt, hogy egy német nagyon jó barátnőm akit nem láttam 26 éve, néhai Eulenburg Fülöp herceg lánya, festőnő, eljön a nyáron,[7] de eddig mindig halasztódott az útja, nem is tudom, lesz-e még belőle valami – szóval emiatt se lehetett itt végleges tervet csinálni.

Kérem, írjon majd Hévízből, de ami a fő, jöjjön el – Várkony az idén tán még szebb, mint valaha. Azt hiszem, jót tenne Magának az itt létel.

Abbracci!

Lodovico

A helynév a feladó helymegjelölése alapján kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 112. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 271–272. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1336. sz.
[2] Ruth 1, 16.
[3] Ld. 1346/1.
[4] FL a Mussolini fasiszta rendszerének kapcsán gyakran hangoztatott elismerő vélekedésekre céloz.
[5] A nemzeti jelleg a művészetben c. művére utal. Ld. 1306/2.
[6] Ld. 1307/4.
[7] Ld. 1338/2.

1348. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. VIII. 28.

Kedves Barátom!

Már régen nem adtam életjelt,[1] de ez nem jelenti azt, hogy nem gondoltam Önre. Az utóbbi hónapokat két munka szépítette meg számomra, amelyek során sokszor gondoltam arra, hogy ezeket majd egyszer meg fogom Önnek is küldeni. Van egy unokaöcsém,[2] aki most második éve katona. Fiatal apa, 26 éves, van egy 8 hónapos kisfia, s a levegőben lóg, mert kérdéses, hogy ha leszerel, visszakaphatja-e az ismert okok miatt az állását. Az én tanítványom, nagyon közel áll hozzám. 1938-ban egyszer, amikor az első nagy ijedtség szakadt ránk, zsidókra, egy társaságban Gutenbergről beszélgettünk és nyomdabetűkről vele. Odajön valaki egyszer s azt mondja: hogy lehet ilyenkor ilyesmivel foglalkozni. Mire öcsém ezt felelte: ilyenkor csak örökérvényű dolgokkal lehet foglalkozni. –

Tavaly nyáron egyszer Kodály Zoltánnal[3] tölthettem egy estét. Ő beszélt rá arra, hogy kiadjam M.[isz] Tótfalusi Kis Miklós Mentségét.[4] Igy kezdtem ezzel foglalkozni, megszereztem Fitzéktől[5] a könyv fotokópiáit s meg is oldottam. Ha elolvassa a hozzá írt kis cikkecskémet,[6] meglátja, milyen aprólékos, nehéz dologról van szó. Nem tudom, ismeri-e a szöveget, mert az eddig csak a Gyalui féle kiadásban volt hozzáférhető,[7] de azt hiszem, éppen ma nagyon időszerű olvasmány. –

A másik könyv Szentkuty Pál könyve a régi magyar nyomdai mintakönyvekről.[8] Mikor a könyv ideája megszületett, nem is hittem, hogy ennyit fel lehet kutatni. Igaz, hogy egyik, az Oderlitzky féle,[9] éppen az én tulajdonomban van. Van amellett két másik ritka mintakönyv is, a Trattner 1769-es kiadása[10] és az Egyetemi Nyomda 1824-ese,[11] amelyek csak kevés példányban ismeretesek. Sokat foglalkoztam ezzel a könyvvel a tipografizáláson kívül is, mert Drescher barátom[12] módot adott arra, hogy egyes részletproblémákhoz hozzászólhassak. Hiszem, hogy a könyv tipografiai megoldása is megfelel az Ön ízlésének. –

Ez a két könyv az én csendes ünnepem a Gutenberg-jubileum alkalmából[13] s szeretném ebben az ünnepben Önt is részeltetni. Közlöm egyben, hogy július 11. óta szolgálok, úgynevezett különleges munkásszázadban. Egyelőre helyben s így esténként egy-két órát dolgozhatom itthon. Hogy ez a szolgálat meddig tart, nem tudhatom. Erről nem is akarok bővebben írni. Nem lehet tudni, mit hoz a jövő, s így egyelőre örülnöm kell annak, amit a nehézségek dacára el lehetett végeznem. Készül közben nagy nyomtatványkatalógusom[14] is, amelynek olyan roppant nagy jelentősége volt 1938-ban a visszacsatolt területek szempontjából és remélem, hogy ugyanakkora szolgálatot tehetek vele nemsokára Kelet felé is.[15]

Kérem, írjon pár sort, nagy örömet szerez vele s vagyok, minden jót kívánva, az Ön régi híve és szolgája

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár, ref. lelkész úrnak
Zengővárkony U. p. Pécsvárad. Baranya megye. –

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 216. Megj.: Fülep–Kner lev. 162–163. p.
Gépírásos másodpéldány.
A címzés a levél szövege után.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1334. sz.
[2] Haiman György ld. 1325/1. Az esetet Kner az 1325/1. levélben is elmondja, csekély eltéréssel.
[3] Kodály Zoltán Kner Zsuzsa tanára volt a Zeneakadémián.
[4] Ld. 1325/6.
[5] Fitz József ld. 1319/8.
[6] Tipográfiai megjegyzések. Írta Kner Imre. (Lévayné-Haiman 1539. tétel.)
[7] Ld. 1325/7.
[8] Szentkúty Pál: Régi hazai nyomdák mintakönyvei. Adalékok a magyar betű és a nyomdai „cifra" történetéhez. Bp. 1940. Magyar Bibliophil Társaság. (Lévayné-Haiman 1. 538. tétel.)
[9] Specimen characterum seu typorum latinorum quibus typographia Oderlitzky, typographi Posoniensis, ornata est. Posonii, 1792.
[10] Specimen characterum Latinorum existentium in caesarea ac regio-aulica typorum fusura apud Joannem Thomam Trattner. Vindobonae, 1760.
[11] Proben aus der Schriftgiesserey der königlichen ungarischen Universitäts-Buchdruckerey. Ofen, 1824.
[12] Drescher = Szentkúty Pál (1889–1957) eredeti családi neve. Könyvtörténész, költő, műfordító. A Fővárosi Könyvtár tisztviselője, egy ideig a Magyar Bibliophil Társaság titkára. Könyvei részben Drescher, részben Szentkúty néven jelentek meg.
[13] A könyvnyomtatás feltalálásának 500 éves jubileumára utal.
[14] Közigazgatási nyomtatványok jegyzéke. Gyoma, 1940. (Lévayné-Haiman 6. 412. tétel.)
[15] A küszöbön álló, 1940. VIII. 30-i II. bécsi döntésre utal, amely Észak-Erdélyt visszacsatolta Magyarországhoz.

1349. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1940. VIII. 29.

Carissimo,

mi rallegro delle buone nuove sulla vostra salute e Vi auguro che quel Dott.[ore] Scuolacorte assieme al lago Vi guarisca perfettamente, e mi rallegro altresi della vostra finalmente buona intenzione di venire, e non ho che una condizione: state poco a Peste che potrate godere poi a sazio, e state invece molto a Varconio-Sonante che godete troppo poco, mentre vale più di mille pesti.[1] Caterum censeo, Iddio ci liberi intanto dai nostri amici.

Una buona stretta di mano da Vostro

Lodovico

A helynév a feladó alapján.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 113. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 273.

Kézírás postai levelezőlapon, a végén FLné soraival.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Hévízfürdő Pálfy-villa I. 16.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

Kedves Barátom,

nagyon örülök a jó híreknek az egészségéről, s kívánom, hogy az a féltanulatlan doktor meg a tó tökéletesen meggyógyítsa; örülök még annak a szándékának is, hogy végre eljön, csak egy feltételem van: minél kevesebbet maradjon Pesten, abból még utóbb elege is lehet, maradjon viszont minél tovább Zengővárkonyban, amelyből túl keveset élvez, pedig többet ér ezernyi pest[is]nél. Egyébként pedig: az Úristen mentsen meg a barátainktól.

Baráti kézszorítás

Lodovicojától

[1] Elek látogatására valószínűleg IX. 26. után került sor. ld. még 1359. sz.

1350. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1940. IX. 2.

Kedves Barátom,

mea culpával kell kezdenem, hogy mindmáig nem válaszoltam III. 17-i levelére,[1] mely azóta is ide volt készítve az íróasztalomra válaszolás végett, de egyrészt hosszan kellett volna írnom rá, amihez vártam a jó alkalmat, másrészt reméltem, a nyáron mégis csak találkozunk valahol s élőszóval jobban győzzük a vitát, harmadszor, szerettem volna már valami vigasztalóbb atmoszférában írhatni – de erre, egyelőre, úgy látszik, hiába várok. Azt a vitát most már tegyük is el a találkozás alkalmára, ami csak megjön egyszer.

A két könyvet[2] hálásan köszönöm. Mindakettő nagyon érdekel. Milyen betű-kultúra volt nálunk – bár idegenek is csinálták – s hova jutottunk! Igaz, másutt is nagy a hanyatlás, de tán mégse annyira. Másutt a tömeg-gyártás diktálja a stílust s az akceptálható; nálunk még a szörnyű ízléstelenség is hozzáadódik, ami már nem bocsátható meg. És a felfuvódás, hencegés, szemfényvesztés, szélhámosság, nagyképűség – a tudás helyett.

Misztótfalusi éppen nekem való olvasmány. Nem ismertem eddig. Látom, mennyi dolog lehetett vele, nagyon honorálom is. Egy szavam van ellene. Nincs ínyemre a címlapon való archaizálás: a mai szövegnek a régihez való hozzástilizálása. Ezt nyilván valami tévesen értelmezett stílus-egység sugalmazta. A tiszta elválasztásnak vagyok híve, tehát: külön a cím, és külön a sajtó-alá rendező, mindegyik a maga nyelvén.

Nagyon elszomorít, amit katonai szolgálatáról ír, bár nem részletezi, érzem, amit érezhet.

Kelet felé-t[3] említi levelében – kívánom, teljesüljenek reményei. Én tovább is megmaradok eredeti állásomon és nem várok semmi jót az ilyen ajándékoktól. Egyébként továbbra is azt hiszem, hogy az ellenségek viribus unitis érlelik a helyzetet az orosz számára.

De bűnöm, igaz, nagy hosszú hallgatásom miatt – mégis, arányban van a büntetéssel, hogy levele borítékján „Őméltóságú"-vá degradált? Vagy tévedésből történt? Nyilván annyi őméltóságával levelez, hogy elkevert engem is közéjük. Én már csak Aranynyal[4] tartok: nem érzek rá méltóságot.

Igaz szeretettel öreg barátja

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 217–218. Megj.: Fülep–Kner lev. 164. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1334. sz.
[2] Ld. 1348/4. és 8. ill. 1325/6.
[3] Ld. 1348/15.
[4] Amikor Arany 1867-ben megkapta a Szent István-rendet, a következő verset írta, amelyre FL utal: Járnak hozzám méltóságok / Kötik rám a méltóságot / Megbocsásson méltóságtok / Nem érzek rá méltóságot.

1351. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

Z[engő]Várkony, 1940. IX. 2.

Kedves Carlo,

egy hónapi utazás után megkaptam a Michelangelo-különnyomatot,[1] nagyon köszönöm, nagyon örülök neki, csak azt sajnálom, hogy egy pár sort is nem kaptam hogy létéről és az egész Michelangelo sorsáról – megjelenik-e mostanában?[2] Az idő nagyon alkalmatlan rá, de legalább túl volna rajta – és mi is hozzájutnánk végre az egészhez a felcsigázó részletek után. Én se tétlenkedem, most csinálom a végleges szövegezését egy cikknek indult, könyvvé dagadt munkának, melyben a nemzet elméletével kapcsolatban, azt hiszem, használható kultúra-filozófia bontakozik ki.[3] Sajnos, a terjedelme miatt a megjelenése bizonytalanná vált, de mégis remélem, hogy sikerül nyélbe ütni.

Szeretettel

Fülep Lajos

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Megj.: Lackó Miklós: Fülep Lajos levelei Tolnay Károlyhoz. = Jelenkor, 1987. 11. sz. 1019–1020. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Prof. Charles de Tolnay 293, Nassau Street Princeton N. J. U. S. A.
Exp. L. Fülep Pécsvárad Hungary.

[1] Tolnay 1940-es Michelangelo-publikációi közül a dedikáció dátuma alapján valószínűleg a Le jugement dernier de Michel Ange. Essai d'interprétation. = The Art Quarterly, Spring

1940. 125–147. p. c. műről van szó. Dedikációja: „Fülep Lajosnak szeretettel Carlo. 12. VII. 40."

[2] A „nagy" Michelangelo-kötetek 1943-tól kezdve jelentek meg, elsőnek a The Youth of Michelangelo. Princeton, 1943. Ld. még 1315/2.

[3] A nemzeti jelleg a művészetben c. írásra utal. Ld. 1306/2.

1352. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Hévízfürdő, 1940. IX. 8.

Carissimi,

si sta bene qui, benedetto sia l'estate che per quanto tardi, non a mancato di presentarsi. Parto di qua il 14 corr.[ente] e spero di vedervi ben presto. Il biglietto di ferrovia ho già in mani, garanzia sicura della mia partenza.[1]

Vi saluta in tal attesa cordialmente, Vostro

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/93.
Kézírás Hévíz-gyógyfürdő. Egregyi Árpád-korabeli templom feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony, u. p. Pécsvárad.

Kedveseim,

ha jól van ott, áldott legyen a nyár, amely ha későn is, de mégiscsak megjött. Folyó hó 14-én utazom el innen, és remélem hamarosan látom Magukat. A vasúti jegyem már megvan, ami biztos garanciája elutazásomnak.

Ezt várva szíves üdvözlettel

Arturo-juk

[1] Ld. 1349/1.

1353. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Zengővárkony, [1940.] IX. 10.

Carissimo,

ebbi la vostra dell'8,[1] e lessi con piacerone la notizia sul biglietto.[2] Sarete, dunque, ormai obbligato di venire, meno male. Il tempo, lo scieglerete a vostro comodo – magari potreste anche quello del brutto e del bello!

Nella seconda meta del mese dobbiamo assentarci per due giorni: il 25 c'è veduta ecclesiastica a Szekszárd a cui devo prender parte; nello stesso giorno dobbiamo andare alle nozze di un giovanotto di gran ad Őcsény, e l'indomani proseguire per Kajdacs, dovendo rendere la visita al decano. Intutto saremo assenti dalla mattina 25 alla sera 26. A Voi a decidere se preferite venire prima o dopo, od anche se non Vi e contrario rimaner qui solo in questi due giorni – la casa nostra e a los pies de Usted.

Fatemi sapere 2 giorni prima il vostro arrivo, per piacere.
Abbracciandovi vostro

Fülep

Az évszám postabélyegzőről.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 114. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 274–275. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Hévíz fürdő Pálfy-villa I. 16.

Kedves Barátom,
megkaptam 8-i levelét és nagy örömmel olvastam a vonatjegyről szóló közlést. Annál jobb, hogy így tehát most már kénytelen lesz eljönni. Az időpontot válassza meg kedve szerint – bárcsak választani tudna a csúnya és a szép idő között is!

A hónap második felében két napra el kell mennünk: 25-én Szekszárdon egyházi gyűlés van, amelyen részt kell vennem; ugyanaznap el kell mennünk Őcsénybe egy derék ifjú lakodalmába, másnap pedig tovább kell mennünk Kajdacsra viszonozni az esperes látogatását. Mindent egybevetve 25-ikén reggeltől 26-án estig leszünk távol. Maga döntse el, hogy előtte vagy utána jön, vagy ha nincs ellenére itt marad egyedül ezen a két napon – házunk rendelkezésére áll (szószerint: lábainál hever).

Kérem, tudassa velem két nappal korábban az érkezését.
Öleli

Fülepje

[1] Ld. 1352. sz.
[2] FL jelen volt a IX. 25-i egyházmegyei közgyűlésen. Ld. 1357. sz.
[3] A kajdacsi látogatásra ekkor nem került sor.
[4] Elek valószínűleg IX. 26. után járt Zengővárkonyban.

1354. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. IX. 11.

Kedves Barátom!

Röviden válaszolok legutóbbi kedves soraira,[1] mert csak párnapos szabadságom van és nagyon sok a dolgom. Nem akarok kizökkenni a gondolatkörből, amelyben most, a nagy árjegyzék szerkesztésénél dolgozom,[2] mert ehhez a munkához nagy szükség van a memóriámra, de nem akarom a választ sem sokáig halasztani. Közölni akarom ugyanis, hogy reményem van arra, amint hírlik, hogy mégis vége lesz a szolgálatomnak.[3] Ezzel mégis valamivel optimistábban ítélem meg közelebbi jövőmet. Többet erről nem akarok írni. –

Örülök, hogy érdekli a küldött két könyv,[4] erről előre meg is voltam győződve. Kodály egyszer nagy felháborodással mondta a feleségemnek, hogy elképzelhetetlen, hogy ma kevesebbet értünk a nyomdászathoz, mint régen értettek. Bizony, a civilizatorikus, technikai haladásnak néha kevés köze van a dolgok szelleméhez. Itt válaszolok a címlapra tett megjegyzésére is. Amit én tipográfiáról tudok, azt annak köszönhetem, hogy nemcsak nézegettem, hanem utánoztam is régi címlapokat. A Monumentán[5] és

a Klasszikusokon[6] tanultam meg, mik a tipográfiai alakítás törvényei és lényeges szempontjai. Igyekszem tehát mindent ezen tapasztalataim alapján, szerves stílusegységben megoldani. A Mentség meglevő két példányának külső címlapja nincsen. A kezdőoldalt az adott lehetőségek szerint próbáltam megoldani a fotokopia alapján, a lehető legnagyobb hűséggel. Hogy az eredeti miként volt fűzve, milyen fedele volt, volt-e címlapja, – ma már megállapítani nem tudom, Tolnai Gábor[7] szerint a Múzeum példányának kötése sokkal fiatalabb a könyvnél. Megnéztem tehát más Tótfalusi-kiadványokat és szerkesztettem hozzá olyan címlapot, amilyet feltehetően ő maga szedett volna hozzá. Lehet, hogy magasabb szempontból ez helytelen, de úgy érzem, hogy a könyv megjelenése szempontjából ez a helyes, s a tipográfiai szemléletre való nevelés szempontjából is. – Ennyit talán szabad volt magamból is hozzátennem, különösen akkor, amikor az utószóban pontosan megadtam minden adatot, s megmondottam őszintén azt is, hogy így jártam el. –

Nagyon érdekelne, mit szól a szöveghez, amelyben annyi mai magyar kultúrprobléma csírája is ott van! –

Amit a jövőről ír, – sajnos, – azt én már régen mondom, tudom, érzem. A Zauberlehrling[8] jut mindig az eszembe s Ludendorff,[9] aki leplombált vagonban szállította azt, amit nem szánt a saját nemzetének. Nekem pedig mindegy lehet: farkas esz meg, ördög esz meg...[10]

Az őméltóságát írógépkisasszonyunk adományozta díjmentesen, kérem érte elnézését. Már igazán nem lehet tudni, kinek melyik címzés jár, ebben a címinflációban. Nagy erővel dolgozom, amennyire csak a koncentrációképességem engedi, mégis csak akkora üzem, mint az enyém, amelyhez majdnem 80 család existenciája fűződik, meg kell, hogy maradjon a realitások mezején. Ott kell a maga feladatait keresnie, a többi csak személyes szívügy.

Szeretettel köszönti régi barátja

[Kner Imre]

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 219. Megj.: Fülep–Kner lev. 164–165. p.
Gépírásos másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1350. sz.
[2] Ld. 1348/14.
[3] Kner VIII. 28-án kelt, 1348. sz. levelében írta, hogy behívták munkaszolgálatra, bár Gyomán maradhatott.
[4] Ld. 1325/6. ill. 1348/4. és 8.
[5] Monumenta Literarum. A világirodalom kisebb remekművei legkiválóbb műfordítóink új fordításaiban. Szerk. és ajtó alá rendezte Király György. A könyvdíszeket tervezte Kozma Lajos. 1921–1922-ben két, egyenként 12 füzetből álló sorozat Kner-kiadásában. (Lévayné-Haiman I. 311-1. 322 és 1. 333–1. 344. tétel.)
[6] Kner-Klasszikusok. (A magyar költészet remekei Balassitól Tompáig. Összeáll. Király György.) Kner kiadásában 1921-ben megjelent 12 kötetes sorozat. (Lévayné-Haiman I. 1. 298–1. 309. tétel.)
[7] Tolnai Gábor (1910–1990) irodalomtörténész, utóbb római követ, egyetemi tanár. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának egyik alapítója. 1934–1942. V. 1. között az OSzK

munkatársa. Ifjúkorában erdélyi művelődéstörténettel foglalkozott. Ő írta az utószót Misztótfalusi Mentségének Kner-féle kiadásában.

[8] Goethe: Der Zauberlehrling (A bűvészinas) c. versére utal.

[9] Erich Ludendorf, a német vezérkar főnöke ún. „lepecsételt vagonban" szállíttatta vissza 1917-ben Oroszországba az emigrációban élő Lenint.

[10] Kner Ady: Kurucok így beszélnek c. versét idézi.

1355. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1940. IX. 12.

Kedves Barátom,

tökéletesen megértem és méltányolom állapotát,[1] azért világért se akarom zavarni, csak egy néhány választ nem kívánó rektifikáló sort küldök.

Félreértette a címlapra tett megjegyzésemet.[2] *Nem a tipográfiára vonatkozott,* hanem az *archaizáló szövegezésre.* Ha jól emlékszem, idéztem is a kifogásolt szöveget: „Melyet most újjolag stb." A tipografiai intenciot nagyon is megértettem, az ellen dehogy is volt egy szavam se! Sőt, az jobb nem is lehet.

A szöveg, mint írtam, nagyon érdekel, de még jobban, hogy mindaz így igaz-e, amint M[isz]t.[ótfalusi] K[iss] M[iklós] írja. Ezt persze aligha fogom valaha megtudni. Néhol dicsekvést érzek, ami feszélyez – de ez lehet nálam túlzott érzékenység is, mert nagyon meg tudom érteni, hogy vakoknak és süketeknek ordítani kell.

Teljes szabadulását minél előbbre kívánva

szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 220–221. Megj.: Fülep–Kner lev. 166. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. Kner Imre 1354. sz. levelét.

[2] Misztótfalusi Kis Miklós Mentségére utal. Ld. 1325/6. FL véleménye a címlap szövegezéséről ld. 1350. sz.

1356. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. IX. 15.

Kedves Barátom!

Sietve és röviden válaszolok kedves soraira.[1] Nagyon sok a dolgom ugyanis, mert a nagy árjegyzék[2] korrektúráin dolgozom s mivel ma beérkezett Máramarosszigetről az első sürgős megrendelés és Szilágysomlyóról az első tanácskérés, minden nagyon

sürgős. Nyakig vagyok a dologban, de mégis írok, mert jelezni akarom, hogy tegnap óta ismét civil ember[3] vagyok. Tudom, hogy érdekli Önt.

Nagyon örülök, hogy tipográfiai szempontból helyesli a címlap megoldását, de akkor a szövegezési megoldás is ebből folyik. Akkori stílusú címlapot csak úgy lehet megoldani, ha a szöveg kitölti a keret egész belső síkját és a nyomdai jelzés fölött üres hely nincsen. Ismerem a magyar közönséget, rengetegen vannak úgynevezett művelt emberek is, akik még régi könyvbe bele sem kukkantottak. Ha stílusos tipográfiai megoldást akartam, nem igen maradt más szövegezési megoldás hátra. Én kértem ezt Tolnaitól,[4] én vagyok érte felelős.

Arra, amit Ön felvet, én is gondoltam. Ilyen szubjektív dolognál természetesen felmerül a kérdés, hogy mások szemüvegén keresztül miként állhat a dolog. De vannak közvetett bizonyítékok. Az egyik az, hogy Kis Miklós sohasem érte el többé azt a színvonalat, amelyet odakint elért, tehát nyilvánvalóan nem sikerült neki azt a magasabbrendü kollektív egységet létrehoznia, amit egy jólszervezett üzem jelent. Még a Mentségen végig is észre lehet venni a tipográfia rohamos romlását, ezért volt nekem fontos az, hogy minden hibát is hűen adjak vissza. A másik pedig: mindnyájunk élettapasztalatai. Nem hiába írja Gyalui az 1900-as kiadás[5] bevezetésében, hogy Kis Miklós ellenfeleit mustrálván ma is személy szerint megtalálhatjuk környezetünkben ezeket a típusokat.

Ha érzékeny volt, azt nem lehet csodálni, hiszen művész volt és amellett volt egy súlyos baja: hamis mértéket alkalmazott. Az Első Magyar Papíripar RT vezérigazgatója, Dr Herz Henrik mondta nekem egyszer, amikor egyik magyar papírgyár túlságosan nagystílűen rendezkedett be, hogy „másként építek papírgyárat a Rajna mellett és másként a Balaton mellett." Ha én is ragaszkodtam volna ábrándjaimhoz, pl. a könyvkiadáshoz és nem tanultam volna meg, reális gazdasági szemmértéket alkalmazni, engem is megütött volna már a gutta s így is elég gyakran vagyok közel hozzá. Különben igen érdekes tanulmány az is, hogy ki miképpen reagál erre a könyvre. –

Szeretettel köszönti régi, őszinte híve

[Kner Imre]

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 222. Megj.: Fülep–Kner lev. 166–167. p.
Gépírásos másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1355. sz.
[2] Ld. 1348/14.
[3] Ld. 1348. és 1354. sz.
[4] Ld. 1354/7.
[5] Ld. 1325/7.

1357. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1940. X. 2.

Kedves Sándor!

A tractus-gyűlésen[1] nem tudtam búcsúzásul kezet szorítani Veled, mert a gyűlés még folyt, mikor el kellett jönnöm, nem lévén más hazatérési alkalmatosságom, mint az autobusz. Zavarogni pedig nem akartam.

Ámbár meg is szerettem volna kérdezni, nem haragudtatok-e, amiért Jánosi[2] idétlenkedéséhez hozzászóltam s elhagyni indítványoztam. Tudom, hogy az ilyesmi az elnökségnek kényelmetlen, de azt gondoltam, még ezen az áron is talán szolgálatot teszek vele Nektek is, akiknek bizonyára nem volt semmiféle Jánosi-szerű intentiotok, mert ha lett volna, magatok fejeztétek volna ki, nem várva, hogy ő tukmálja Rátok és rágja a szátokba. Ha mégis tévedtem, gratia fejemnek!

Mellékelten küldöm a tanácsod nyomán és szerint megkészített kápláni kérvényt,[3] ezúttal is kérve, légy kegyes pártolóan és sürgősen felterjeszteni. Nagyon kérlek, ne hevertesd, mert már kikoptunk az időből.

A Csapó-dologról nem szusszantottál.[4] Ezt is, kérlek, intézd el, mert hiába, most már nem hagyom.

S a díjleveleinket[5] nem lehetne végre a kerülettel jóváhagyatnunk? Állandó gondban vagyok miattuk.

Nagyon sajnáljuk, hogy a jól eltervezett látogatásunk[6] a közlekedés megbomlása s leveled fatalis, máig is érthetetlen késése miatt ezúttal nem sikerült – a szándékot melegen tartjuk. Ha tudnám, melyik nap lesztek Pécsett, s a nap melyik szakában hol, ha tudok rá módot találni, megkeresnélek; feleségem ugyan már nem lehet velem, mert e hét végén Debrecenbe utazik.

A Nagytiszteletű Asszonynak kezét csókolom, szeretettel ölel

Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. Lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. 1940. Iktatatlan.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Az egyházmegyei közgyűlés IX. 25-én volt Szekszárdon.
[2] Jánosi György váraljai lelkész volt. Az egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyvből nem állapítható meg, mire utal FL.
[3] A kérvényt ld. 1358. sz.
[4] Csapó Ödön nagypalli lelkész az ellene lefolytatott, elmarasztaló fegyelmi vizsgálat után nyugdíjaztatását kérte s távozott Nagypallról. FL – mint 1941. IX. 9-i (1387. sz.) leveléből kiderül – valószínűleg pénzt kölcsönzött neki, amit nem kapott vissza.
[5] Díjlevél – a ref. lelkészek pénzbeli és természetbeni járandóságát rögzítő irat.
[6] FL Gilicze Sándornak 1940. IX.-ben írt – e kötetben jórészt nem közölt – leveleiben olvasható, feleségével együtt Kajdacsra készült az esperes meghívására. A látogatás közlekedési nehézségek és egy levél elkallódása miatt meghiúsult.

1358. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Zengővárkony, 1940. X. 2.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Tisztelettel kérem, kegyeskedjék nekem segítőül a sakramentumok kiszolgáltatására is fakultált káplánt rendelni a téli hónapokra, november 1-től február végéig, esetleg március közepéig vagy végéig.[1]

A segítségre azért van szükségem, mert az elmúlt kemény és hosszú tél nagyon megviselte egészségemet, s a hideg és rövid nyár nem volt elég helyreállítására. Rendszerint a templomban s temetéseken hűlt meg a fejem és torkom, úgy hogy az egész telet lázasan küzködtem végig. A terméskőből épült, méter vastag falú templom annyira át tud hűlni s úgy tartja a hideget, hogy a karácsonyi Úrvacsora alkalmával vastagon befagyott a víz, amit a kelyhek időnként való öblítésére be szoktam készíteni.

Természetesen nem kívánok beleavatkozni a káplán személyének kiválasztásába, mindössze lehetőleg olyat kérek, aki nagyon jó erkölcsű, mert ez itt exponált hely.

A káplán lakást, teljes ellátást s a hivatalosan megállapított díjazást kapná itt.

Mély tisztelettel

Fülep Lajos
lelkipásztor

A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 5639/1940.
Kézírás.
Mellette Gilicze Sándor esperes pártoló felterjesztése X. 4. dátummal, 811–1940. ikt. számmal.
Ravasz László (1882–1975) ref. lelkész, püspök. FL az I. világháború idején ismerte meg. Ravasz intézte 1918-ban FL szovátai lelkészségének ügyét, amely a háborús események miatt nem valósult meg. Ravasz 1921–1948 között a Dunamellékei Ref. Egyházkerület püspöke volt, s mint ilyen FL egyházi feljebbvalója.

[1] A FL kérésére Zengővárkonyba kiküldött segédlelkész ügyére vonatkozó eredeti iratok nincsenek a helyükön. Az iktatókönyv alapján megállapítható, hogy a Tolnai Egyházmegye esperese, Gilicze Sándor 811./1940. sz. a. X. 4-én küldte el FL kérvényét a püspöki hivatalnak. X. 19-én kirendelték Nagy Ernő Erdélyből jött segédlelkészt Zengővárkonyba (Ppi hiv. ir. 6042/1940.), akit a kirendelésről Kákicsra címezve értesítettek. FL X. 22-i kelettel kap értesítést kérése elintézéséről. – A zengővárkonyi anyakönyvben 1941. 1. 12-én szerepel Nagy Ernő neve, mint temetést végző lelkészé. – Utóbb a Tolnai Egyházmegye iktatókönyve 370/1941. sz. a. VI. 20-i kelettel küldi Nagy Ernő volt segédlelkész működési bizonyítványát megerősítés végett a püspöki hivatalnak, s Szilágysomlyóra címezve küldik el a volt káplánnak.

1359. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]Várkony, 1940. X. 15.

Carissimo!

Nincs mit szégyenkezni, nincs mit köszöngetni,[1] csak azt sajnáljuk, hogy oly rövid volt ittléte, s én külön, hogy a kevésben is oly keveset lehettem Magával. Un altra volta si farà meglio!

Sajnálom, hogy még mindig nyavalyás – megvigasztalhatom, azóta én is mindig az vagyok. Megint meghűlt a fejem, még akkortájt, azóta lázas vagyok, nem tudtam csinálni semmit. Most egy kicsit enyhült, de még nem múlt el.

Levelét továbbítottam feleségemnek D[ebrecen]be.

A könyvekre vonatkozólag közlöm: a lírai antológia[2] nincs meg, de ha olyan ritka, nem sajnálja? – Drescher könyvét[3] Kner megküldte nekem. – A felsorolt franciák vagy megvannak vagy nem érdekelnek – hacsak Loti[4] nem, akitől semmit se olvastam, semmim sincs, akit jó írónak mondanak, de fene tudja, nem nagyon bízom benne.

Az Árv.[erési] cs.[arnok] dolgában,[5] kérem, ne fáradjon sokat, attól tartok, nem igen lesz pénzem könyvre.

A N.[ouvelle] R[evue] F[rançaise]-ről[6] szóló hírt köszönöm s arra kérem, ha valahol hírt lát arról, hogy megjelent újra, tudósítson, mert megreklamálnám.

Elszomorító a Babitsról szóló hír[7] – de talán mint annyiszor, most is kigázol belőle.

Még az egyetemen se voltam. Mára hirdettem meg az index-aláírást, de reggel távirattal lefújtam. Nincs kedvem ilyen lázasan mászkálni. Egyébként is azt írják onnan, hogy a facultas sorsa egészen bizonytalan – ha pedig igaz, amit Hóman a Házban mondott,[8] nem bizonytalan, hanem bizonyos, hogy itt „szünetelni fog", mint ahogy finoman definiálta. Bárcsak már ő szünetelne és örökre.

Magára visszatérve – mert ezeket csak el akartam intézni, hogy aztán nyugodtan Magával foglalkozhassam –, bár részvéttel gondolok állapotára, mindarra, amit magáról ír, de bizalommal is. Megnéztem jól, mikor itt volt, – jó fából van faragva! Meggyőződésem, hogy nyavalyája jórészt lelki eredetű – nem is csoda, sőt, csoda, hogy csak ennyi! –, s a fogékony és még tenni hivatott lélek nagyon ravasz portéka, megtalálja a gyógyulás útját-módját. Ainsi soit-il!

Egyébként mind jobban bízom, hogy a veszett kutyákat végül is agyon verik.

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 115. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 276–277. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Elek Artúr levele, amelyben zengővárkonyi látogatása után köszönetet mond, nem maradt fenn. – FL mint írja, elküldte feleségének, aki szüleinél volt Debrecenben.

[2] Újabb magyar költők. Lírai anthológia 1890–1910. Összevál. Elek Artúr. Bp. [1911.] Nyugat. Ajánlása: „Ezt az antikváriumból kihalászott könyvet kései ajándékul küldöm baráti szeretettel és hálával Fülep Lajosnak. 1940. okt. 17-én Elek Artúr."

[3] ld. 1348/8.

[4] Pierre Loti (Julien Viaud, 1850–1923) francia író.

[5] Az Árverési csarnokban műtárgyakon kívül könyveket is árvereztek.

[6] A párizsi Bibliothèque Nationale kiadásában megjelent Catalogue collectif des périodiques (Paris, 1973) szerint a Nouvelle Revue Française kiadása csak 1914. szept. és 1919. május között szünetelt, később nem.

[7] A gégerákban szenvedő Babits Mihályt először 1938. II. 10-én operálta Rudolf Nissen professzor a Park szanatóriumban. Elek bizonyára Babits állapota romlásáról számolt be FL-nak fenn nem maradt levelében. Az újabb műtétet 1940. XI. 18-án Schmidt Lajos végezte a Siesta-szanatóriumban.

[8] Hóman Bálint kultuszminiszter X. 10-én beszédet mondott a parlamentben, amelyben bejelentette a kolozsvári magyar egyetem újraindítását s ezzel egyidejűleg Pécsett a bölcsészkar, Szegeden a jogi kar, Debrecenben pedig 5 természettudományi tanszék szüneteltetését.

1360. FÜLEP LAJOS – NAGY SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1940. X. 15.
u. p. Pécsvárad

Kedves Barátom!

E hó 3.-án a püspök úrhoz intézett kérvényt küldtem a tolnai e.[gyház]m.[egye] esperesének (azóta, remélem, elérkezett Hozzátok), télire káplánt kérve benne, megindokoltan.

Téged külön megkérlek, légy kegyes pártfogója kérésemnek. Másik kérésem Hozzád az, légy szíves jó előre értesíteni kérésem sorsáról és – amiben bízom – a káplán jöveteléről, hogy akkorra hazahívjam feleségemet Debrecenből, ahol most szüleinél van, s a káplánnak alkalmas helyet készíthessünk. Ha csak lehet, szeretném a káplánt nov.[ember] 1-re megkapni, úgy, amint kértem, s lehetőleg jóravaló legyen.

Előre is köszönettel – és igaz szeretettel

Fülep Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. b. A ppi hiv. ir. 5639/1940.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Nagy Sándor ld. 1296. sz.

Ld. a Gilicze Sándornak szóló 1357/3. ill. a Ravasz Lászlónak írt 1358. sz. levelet.

1361. MOLNÁR ANTAL – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1940. X. 19.

Kedves Lajos!

Régi könyveimben lapozgatva, több helyen is olvasom: „Köszönet Fülep Lajosnak" „Fülepnek sokat köszönhetek" és hasonlókat.

Eszembe jutottak a régi szép idők,[1] amikor Lógody-utcai műtermedben kérdéseimmel nyomorítottalak, Te pedig – akkori idegfájdalmad ellenére is – annyi türelemmel oktatattál. Bizony: tanításod nélkül sokkal kevesebbre vittem volna az esztétikában.[2]

Ne gondold, amiért ritkán jelentkezem, hogy hálátlan volnék! Hiszen aki hálás természetű (én pedig az vagyok,) az nem tudja elfojtani ezt az érzését, még ha nem gondol is a régi mondásra:

a hála azt díszíti, aki érzi.

Csak hát úgy volt az: egyrészt ki kellett építenem a magam tudományát s ez évtizedekig tartott, másrészt nős ember lévén, feleségem igényei szerint kell élnem. Ő rendkívül érzékeny természetű; a mimóza kezeléséhez *egész* kertész kell. Nem épp mentegetőzésnek írom ezt, hiszen ismersz annyira, hogy ilyenre ne szoruljak. Csak azt szeretném, ha tudnád: sohasem szakadtam el Tőled lélekben, gondolatban.

Üdvözlöm Zsuzsát, Neked melegen kívánok jó egészséget és minden jót.

Igaz barátod

Molnár Antal

Bp. XI. Verpeléti-út 14.

MTAK Kézirattár Ms 4589/13.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Molnár Antal (1890–1983) zenetudós, zeneszerző, 1919–1959 között zeneakadémiai tanár. FL-sal kötött barátsága 1918-ban kezdődött.

[1] Az „idegfájdalom" említése arra utal, hogy az itt említett találkozások 1920-ban lehettek. FL 1920 tavaszán római kiküldetése idején – és nyilván hazatérése után is – szenvedett súlyos ischiászban.

[2] Molnár Antal: Zeneesztétika. Bp. 1938. c. művében hivatkozik FL-ra. „A műformához rendelt anyag – mondja Fülep Lajos – akármilyen állapotában nézzük, már megformált valami, sohasem az indifferencia, hanem a meghatározottság állapotában levő anyag, amelyhez meghatározott formát követel." (41. p.) – „A művészet világát – mondja Fülep Lajos – a formák világának szokták nevezni s helyesen... Csak az analízis választhatja el a műben a formát az anyagtól." (48. p.)

1362. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1940. X. 22.

Carissimo,

i libri sono arrivati,[1] Ve ne ringrazio! Specie dell' antologia.[2] È un interessante e bel documento. Ma curioso poi quel nome li, del primo proprietario – devo vederci qualche segno di predestinazione? Il muso del gran profeta mi ha molto divertito, particolarmente la zanna!

Peccato, non siete qui in questo tempo meraviglioso!

Auguri e abbracci

Lodovico

A helynév postabélyegző alapján.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 116. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 278. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.

Kedves barátom,

a könyvek megjöttek. Köszönet értük! Különösen az antológiáért. Érdekes és szép dokumentum. Érdekes azonban az első tulajdonos neve – a predestináció jelét kell felfedeznem? Jót mulattam a nagy próféta arcán, különösképpen az agyarán.

Kár, hogy nincs itt ebben a csodás időben.

Minden jót kíván és öleli

Lodovico

[1] Ld. 1359. sz.
[2] Ld. 1359/2. A kötet a Könyvértékesítő Vállalat 1987-es aukcióján piacra került, így az előző tulajdonos nevét nem sikerült megállapítanom.

1363. FÜLEP LAJOS – MOLNÁR ANTALNAK

Z[engő]Várkony, 1940. X. 25.

Kedves Anti!

Leveled[1] nagyon meghatott, nem azért mert tán valami újságot mondott – hiszen, amit magadról írsz, természetesen mind jól tudom, többet is, – hanem mert azt gondolom, nemcsak a könyvek indítottak írásra, nyilván amúgy is eszedbe juthattam valamikép, valami örömben vagy keserűségben (attól tartok, inkább az utóbbiban, jóval gyakoribb lévén), amikor jó az embernek elevenné idéznie a különben lappangó bizonyosságot, hogy van valahol egy nem-változó hű valakije.

A mimózát kezelni pedig egyáltalán nem kell – ez a legjobb módszer.

Ezúttal meg is kérdezek Tőled valami szakmabeli dolgot. A Zeitschrift für Sozialforschung 1936. 2. számában – szerintem legalább – kitűnő értekezést olvastam:[2] Über Jazz, von Hektor Rottweiler. Címe alatt ez a jegyzet: „Für informatorische u.[nd] kri-

tische Mitwirkung an den hier publizierten, durchaus vorläufigen Anmerkungen ist der Autor Herrn *Mátyás Seiber,*[3] Budapest, zu Dank verpflichtet." Ki ez a Mátyás Seiber? Persze, nem kell emiatt azonnal írnod, nekem nem sürgős, csak már rég fúrja az oldalamat, ki lehet Pesten (!!), aki ilyeneket tud. Majd egyszer alkalmilag megírod.

Zsuzsa most ép Döbröcenben van, de hamarosan meg kell már jönnie.

A régi szeretettel ölel

Lajos

OSzK Kézirattár Levelestár FL – Molnár Antalnak 2. sz.
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Molnár Antal ld. 1361. sz.

[1] Ld. 1361. sz.
[2] Hektor Rottweiler: Über Jazz c. cikke a Zeitschrift für Sozialforschung. Herausgegeben vom Institut für Sozialforschung. Leipzig, utóbb Paris, 1936. 2. sz. 235–259. p. jelent meg.
[2] Seiber Mátyás (1905–1960) zeneszerző. A Zeneakadémián Kodály Zoltán tanítványa volt. 1928-tól Frankfurtban a konzervatórium jazz-tanszékének vezetője. 1935-től Londonban élt.

1364. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1940. XI. 7.

Kedves Barátom,

azt reméltem, hogy az egyik költői ködös lejövetelem alkalmával még ki tudok menni Hozzád, Várkonyba. Búcsúzom a vidéktől,[1] s az egyetlen Embertől e vidéken. Lehet, hogy decemberben ennek sorát is ejthetem. Bár mint lesz is, ölellek ebben a – hogy szavaddal éljek – „m. f."[2] világban, e „m. f." országnak e „m. f." sarkában. Ahová dobtak még „m. f."-bb lesz, előre látom.

Szeretettel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/3.
Kézírás Az Erzsébet Tudományegyetem Ókortudományi Intézete Pécs feliratú levélpapíron.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos dr. professzor úrnak Zengővárkony Pécsvárad.
A borítékon a levélével azonos nyomt. fejléc és azonos szövegű gumibélyegző.

[1] Kerényi Károly pécsi professzorsága a bölcsészeti kar szüneteltetése miatt megszűnt, a szegedi egyetem tanára lett.
[2] m. f. = talán: „megette a fene".

1365. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1940. XII. 5.

Kedves Barátom!

Régen nem írtam Önnek, nem válaszoltam arra a kedves pár sorra[1] sem, amelyben nyugtázta a rádióelőadásom megküldését.[2] – Örülök, hogy egyetért velem, hiszen úgyis tudtam, hogy csak fogalmazás kérdése volt az eddigi félreértés is. –

Mostanában ismét sokat gondoltam Önre és a Zengővárkonyban töltött napra.[3] Látva a tömzsi kis tornyot, illetve apszist a képen, még mindig rossz a lelkiismeretem, hogy annyira siettem és nem néztem meg akkor jobban a falut és a környékét, meg a templomot. Annyi volt a beszélnivalónk, hogy alig valamit beszélhettünk meg és semmi másra nem jutott időnk. Pedig-pedig az élet elmúlik a nagy sietségben. Félő, hogy akármennyit dolgozom és igyekszem is, akárhogy sietek is, ugyanoda fogok eljutni így is, úgy is, ahová majd a harmadik zsidótörvény[4] eljuttat és akkor fájhat majd a szívem azért a sok szép és kedves dologért, amire nem jutott időm, pedig meg kellett volna néznem. Sokszor gondolkozom esti sétánkon fenn azon a tetőn, ahol az őszikék énekét hallgattuk s arra, mennyire más lett volna az életem, ha csak egy barátom élt volna itt a közelemben, akivel néha együtt sétálhattam és beszélgethettem volna. Nagyon izolálva vagyok itt, nincs is környezetem, társaságom, amellett reggeltől estig emberek között vagyok az üzemben, s reggeltől estig beszélek, – de ez az összezártság sem az igazi és ha nagyon rendesek is az emberek, az üzem egész hangulata és közszelleme sokkal jobb, mint általában másutt, mégse társaság ez, s nem is lehet. –

Nem tudom, meddig lehet még meg a lehetőségem arra, hogy a magam kedvére dolgozhassak, habár csak szűk korlátok között is, és meddig dolgozhatom egyáltalában! Nagyon pesszimista vagyok sokszor, – félek, hogy az Ön jóslatai beteljesednek és Isten tudja csak, mi lesz velem. Ezért fel akarom használni az időt és szeretnék még egyet-mást csinálni. Néha van egy kis üres ideje a szedőimnek s ezért ezt most arra használom fel, hogy újra kinyomatom és kiadom Király György[5] három kis csepke könyvét,[6] amelyeket nagyon szerettem, hadd maradjon utánunk ez is, bár eladni ezeket szinte lehetetlen, de ez nem is nagyon fontos. És elvállaltam egy másik Privatdruckot. Hevesy Iványnak 24 tájképfotografiáját[7] adom ki Privatdruck gyanánt, Magyar Tájak címén. Azt hiszem, nagyon érdekes lesz. –

És Önnek – nagyon ritka találkozásaink dacára – igen sokat köszönhetek, így többek között amaz első, nagyon hasznos pofont is,[8] amely igen korán nagyon hatékonyan megmutatta nekem azt a helyes utat, amelyen járnom kell. És most, Máli[9] távozása után Ön az egyetlen egy régi, elszéledt baráti körből,[10] aki még itt maradt. Talán ha itt maradnak, sok irányban elfejlődtünk volna egymástól, de nagyon sok termékeny indítékot kaptam ettől a körtől és nagyon nagy élmény volt nekem, amit tőlük kaptam. Amíg még lehet, szeretném ezt Önnek valahogy viszonozni. Sajnos mint kiadó nyilvánosságot adni Önnek nem tudok. De ha volna valami olyan írása, amit egy olyan egykét íves kis Privatdruckban szívesen látna nyomtatásban, amit úgy „...et amicorum" meg lehetne szépen csinálni és szétküldözgetné vagy alkalmilag személyesen eloszto-

gatná, – ha nem is olyasmi, ami a cenzúránál bajokat okozhatna – örömmel megcsinálnám Önnek, baráti emlékül, addig, amíg még csinálhatom. –[11]

Kérem, gondolkozzon ezen, határozza el gyorsan és küldje be a kéziratot, hogy örömet szerezne vele nekem és igyekeznék tőlem telhetően szépen megcsinálni. –

Más újságot nem tudok írni. Vagyok valahogy, dolgozom, nem sok kedvvel és nem sok hittel, de változatlan kötelességtudással és igyekezettel. Most aztán igazán azt érzem, hogy a sors kezében vagyok. De még mindig azt hiszem, hogy semmi revideálni valóm nincsen. Hogy szociális téren nem tehettem többet, a munkásaim irányában, azt az egyet fájlalom, de arról tehetek legkevésbbé. Ennek nem magam vagyok az oka, hanem az a rendszer, amely a nyomdai munkásság színvonalát tönkretette, s nyakunkra nevelt egy nagy csomó „nyomdát" és „nyomdászt" s két évtizedig tűrte, hogy kalandorok és iparlovagok pont ebben a szakmában igyekezhessenek mértéktelen inastenyésztés és munkásnyúzás segítségével, boldogulni. Mi nagyon korán nagyon jelentős áldozatokat hoztunk azért, hogy ezen a téren sokat tehessünk és nagy eredménnyel tettük ezt mindaddig, amíg politikai áru nem lett egyeseknél a kereszténységből és lehetségessé nem vált, hogy szociális jelszavakat ordíthasson az, aki közben hajnali kettőig inasokkal szedeti a lapját és közben akkor teszi ki felszabadulás *előtt* az inast az utcára, amikor jól esik neki. Ilyesmire számtalan esetet láttunk itt közvetlen közelünkben. Nemrég beszéltem egy fiatal emberrel, aki nemrég tért haza Genfből és ott a Munkahivatal tisztviselője volt. Azt mondotta nekem, hogy meggyőződése szerint egyetlen helyes és mindkét félre nézve megnyugtató szabályozási módja van a munkaviszonyoknak, és ez a kollektív szerződés. Apám[12] ennek úttörője volt, s mi mindig kerestük ebben az irányban a lehetőségeket a viszonyok fejlesztésére és javítására. Ma is erről vagyok meggyőződve. És éppen a napokban is éles támadás hangzott el ez ellen a parlamentben, tisztán érzelmi okokból, olyanoktól, akik ebbe a dologba soha bele nem láthattak. No de most már ez mindegy. Ha el kell pusztulni, nem szabad érzelegni, annál nehezebb. Tisztában vagyok azonban azzal, hogy velem és az üzemmel olyan tradíciókincs süllyed el, amelyik komoly értéket jelentett volna a nemzetre és nincs egyelőre, aki megmentse vagy folytassa. – Mostanában az a Heine-sor jár mindig az eszemben, hogy: „nur wem es just passieret..."[13] Ott egye meg a fene az egészet.

Szeretettel kívánok minden jót és érdeklődéssel várom válaszát
régi barátja és híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/128. Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 222. A. Megj.: Fülep–Kner lev. 167–169. p.
Gépirat autogr. aláírással, Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL köszönősorai nem maradtak fenn.
[2] Kner Imre: A könyv művészete. 1940. VII. 10-én tartott rádióelőadás. (Lévayné-Haiman 1. 530. tétel.)
[3] Ld. 1328/10.

[4] A III. „fajvédő" zsidótörvényt (1941. XV. tc.) 1941. VII. 18-án szavazták meg, VIII. 8-án lépett életbe. A korábbi gazdasági és tanulmányi megszorításokon túl tiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságot is.

[5] Király György (1887–1922) irodalomtörténész. A Tanácsköztársaság idején a régi magyar irodalom professzora lett, a Nyugat munkatársa, a Kner-kiadó irodalmi szerkesztője, fordítója volt.

[6] A Három cseppke könyvek első kiadása 1920-ban (Lévayné-Haiman 1. 291–1. 293. tétel), a második 1942-ben jelent meg (Lévayné-Haiman 1. 554–1. 556. tétel.)

[7] Magyar tájképek. Hevesy Iván fényképei. A magyar táj és a magyar tájkép. Írta – –. Gyoma, 1941. (Lévayné-Haiman 1. 542. tétel).

[8] Ld. 1329/4.

[9] Máli – Lesznai Anna ld. 1334/8. 1939-ben meghívták egy amerikai magániskolába a magyar népművészetről tartandó tanfolyamra; utána férjével, Gergely Tiborral együtt az USÁ-ban telepedett le.

[10] A Vasárnapi Körre utal, amelynek FL és Pesten jártában Kner Imre is látogatója volt. Az első világháború éveiben Balázs Béla Naphegy-utcai lakásán jöttek össze kötetlen filozófiai beszélgetésre vasárnap délutántól hétfő hajnalig Lukács György, Balázs Béla, Hauser Arnold, FL, Lesznai Anna, Mannheim Károly. Hallgatóként jelen voltak az ifjak: Tolnay Károly, Káldor György, Sinkó Ervin, Gergely Tibor és mások is.

[11] Amikor Kner Imre elküldte FL-nak Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények az irodalomtörténet, esztétika és filozófia köréből (Gyoma, 1934.) c. kötetét, FL ezt írta: „Földessy könyvét köszönöm, láttára olyan sárga lettem az irígységtől, mint a borítékja. Micsoda remek tipográfia! Fog-e nekem valaha könyvem így megjelenni?" (FL-lev. III. 1093. sz.) – Kner következő levelében (FL-lev. III. 1100. sz.) kitérően reagált. – FL-nak nem jelent meg „Privatdruckja" Kner kiadásában.

[12] Kner Izidorra utal. Ld. 1299/8.

[13] Heine, Heinrich: Deutschland. Ein Wintermärchen c. versének Caput V. 77–80. sorára céloz, a versétől némileg eltérő értelemmel: „Und trommelt er dir einen schlechten Witz / So pfeifen wir ihm einen schlimmern, / Wir pfeifen ihm vor was ihm passiert / Bei schönen Frauenzimmern." – A Kner által idézett értelem a vers Kardos László-készítette fordításában nem jelenik meg. Kner idézete: „csak hát, akivel éppen megesik..."

1366. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony,] 1940. XII. 8.

Kedves Carlo,

nem nagyon bízom ugyan benne, hogy Magát eléri, útnak eresztem e lapot, megköszönendő a különnyomatokat.[1] Előző küldeménye[2] is rendben megjött, azután is rögtön írtam,[3] de mivel nem reagált rá, az a gyanum, nem kapta meg. Ha ez mégis odaér, kérem, írjon egy sort, hadd tudjam, lehet-e ilyen módon levelezni, vagy ajánlottan kell, ahogy Maga a különyomatokat küldeni szokta. Én most már elég jól vagyok, most már a munka is jobban megy. Szeretnék már Magukról hírt kapni s a nagy Michel.[angelo]-ról, megjelenik-e mostanában.[4]

Szeretettel öleli

F.[ülep] L.[ajos]

Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Prof. Charles de Tolnay Princeton N. J. 293, Nassau Street U. S. A.
Feladó: L. Fülep Pécsvárad Hungary (FLné írása).
A szöveg végén FLné Tolnaynak írt sorai.

[1] A két különnyomat: Le Menu de Michel Ange. = The Art Quarterly, Summer 1940. 240–243. p. „Fülep Lajosnak" dedikációval; erre a füzetre vonatkozik FLné utóirata férje levelében: „Kedves Carlo, – a kulinariákkal való affinitáson mosolyogtam magamban kicsit rezignáltan. Node legalább M.[ichel] A.[ngelo]-val kapcsolatban! S ez vígasztaló! Köszönöm és Rinával együtt szívből köszöntöm Zsuzsa. – A másik különnyomat a Michelangelo Studies = Art Bulletin XXII. Sept. 1940. 127–137. p. – ez utóbbiból Tolnay két példányt is küldött, „Fülep Lajosnak szeretettel Carlo" és „Fülep Lajosnak" dedikációval.
[2] Ld. 1351/1.
[3] Ld. FL 1351. sz. levelét.
[4] Ld. 1315/2.

1367. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony,] 1940. XII. 13.

Kedves Carlo,

a két Michelang.[elo] levonat[1] megérkezett s 3 nappal utánna X. 14-i lapja[2] – megírom ezt azonnal, hogy tudjon róla, mert eszerint az előző lapomon[3] kifejezett reklamálás tárgytalan. Úgy látszik tehát, a levelek nem vesznek el. Itthon nincs semmi újság, csak az, hogy szétszóródtunk: a pécsi egyetem fil.[ozófiai] fakultásának elhelyezésével Kerényit nem látom;[4] Németh L.[ászló] meg teljesen, s úgy látszik, végkép, meghülyült.[5] Nagyon örülök a munkáról szóló jó híreinek.

Szeretettel ölelem

Fülep Lajos

A helynév értelemszerű kiegészítés.
Firenze, Casa Buonarroti, Tolnay Károly hagyatéka. Megj.: Lackó Miklós: Fülep Lajos levelei Tolnay Károlynak. = Jelenkor, 1987. 11. sz. 1020. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Prof. Charles de Tolnay Princeton N. J. 293 Nassau Street U. S. A.
Sent by Fülep L. Pécsvárad Hungary.

[1] Ld. 1366/1.
[2] Tolnay lapja nem maradt fenn.
[3] Ld. 1366. sz.
[4] A pécsi egyetem bölcsészeti kara működésének szüneteltetése ld. 1359/8., Kerényi Károly búcsúja ld. 1364. sz.
[5] FL 1934. X. 18-án kelt (FL-lev. III. 1076. sz.) levelében melegen írt Tolnaynak Németh Lászlóról, s ezzel hozzájárult kapcsolatuk létrejöttéhez. E levélbeli megjegyzése előzményét ld. 1286., 1287. és 1290. sz.

1368. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony,] 1941. III. 8.

Kedves Barátom!

Köszönöm a nagyon szép könyvet[1] – mert az! Kár, hogy nincs benne mecseki rész, sőt várkonyi – a gesztenyés! – azaz ahogy nevezzük: a magyar Provence. A libák helyett[2] elfért volna. Tanácsolja egyszer ide Hevesyt.[3]

Találkozunk-e az idén?

Szeretettel

Fülep

A helynév értelemszerű kiegészítés.
BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 224. Megj.: Fülep–Kner lev. 169. p.
Kézírás Baranya – zengővárkonyi magyar leány feliratú képeslapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.

[1] Hevesy Iván könyvéről van szó. Ld. 1365/7.
[2] A „Tiszán innen" c. 12 részes képsorozat „Boldog világ: négy liba szemben a nappal" c. képére utal.
[3] Hevesy Iván (1893–1966) művészettörténész, kritikus, szerkesztő. Foglalkozott a fotóművészet elméletével és gyakorlatával is.

1369. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony,] 1941. III. 17.

Kedves Barátom,

hát ezután már hetenként arra kérnek bennünket, hogy a legszebb könyveket[1] szívesen fogadjuk? Éppen ebben a veszett korszakban jön meg a könyvbarátok El Doradoja? Hát ezt is nagyon szépen köszönöm, de már komolyan zavarban vagyok, nem tudom, éberkedem-e vagy álmodok – a másik asztalra tettem ezt a két könyvet, időnként felkelek, odamegyek, megnézem, megvan-e? Még megvan!

Szeretettel

Fülep Lajos

A helynév értelemszerű kiegészítés.
BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 223. Megj.: Fülep–Kner lev. 169. p.
Kézírás képes levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.

[1] Az egyik a Hevesy-kötet ld. 1365/7., a második Kölcsey Ferenc: Nemzeti hagyományok. 1826. Joó Tibor utószavával. A kötet 1941 februárjában készült a Kner-nyomdában. (Lévayné–Haiman 1. 543. tétel.)

1370. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1941. IV. 10.

Kedves Gerlőtei,

elvi akadálya nincs a dolognak, de az odaküldéssel[1] várni akarnék 8–10 napig – az okot most nem bízhatom papírra, majd később, ha elveszti aktualitását.

Addig is, kérem, küldje el Friedmann könyvét[2] s a levelében[3] említett rá vonatkozót. Természetesen *utánvéttel,* semmi esetre se költsön portóra. Ez szigorú!

Mindkettőnk üdvözletével mindkettőjüknek

poignée de main

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 4163/81.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen 10. Egyetem.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Gerlőtei Jenő ld. 1283. sz.

[1] Gerlőtei valamilyen Brueghelről szóló könyvet kért kölcsön FL-tól. Ld. 1372/2.
[2] Valószínűleg Friedmann, Hermann: Die Welt der Formen. System eines morphologischen Idealismus. München, 1930. c. műről van szó.
[3] Gerlőtei levele nem maradt fenn.

1371. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1941. IV. 15.

Carissimo,

én is rég készültem már írni, s a nagyhétben is – de mindig halasztottam.

Hogy arról ne szóljak, ami bennem van, lehetetlen; hogy pedig szóljak róla, az alkalmat lehetőség szerint kerültem.

Egyre közeledni láttam a katasztrofális időt, amely most megérkezett. Nem azért, mert Baranyára bombák hullanak[1] és sokan ok és cél nélkül elpusztulnak – ami borzasztó, de még nem a vég –, hanem azért, mert az egész országot belerántották abba a veszedelembe, amelyből menekvést nem hiszek.

Mit mondhatok ez után magamról, magunkról? Feleségem hűléssel nyavalyog, de ez még hagyján, mert valamennyire eltereli a gondját. De én meg se hűltem, s azt hiszem, vagy 10 kilót fogytam pár hét alatt, gatyáim, nadrágjaim leesnek rólam, emberek közé nem megyek, de ha mégis találkozom egy falusival, az meghökkenve kérdezi, beteg vagyok-e – és kénytelen vagyok neki azt hazudni, hogy az vagyok, holott semmi diagnosztizálható bajom sincs, csak tele vagyok iszonyattal.

Munkát gondolhatja. Erőltetem, de az eszem nincs rajta.

Ha július 1-ig biztonságban van a helyén – addig nagyon nagy változások lesznek. *Már* nem lesz a helyén, tán senki se.

Babitsot nagyon sajnálom, de irígyelve.[2]

Fogjuk-e még látni egymást?

Én mindenre készen vagyok.

Mindkettőnk szeretetével öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 117. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 279–280. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Magyarország 1941. IV. 10-én csatlakozott az IV. 6-án Jugoszlávia ellen megindult támadáshoz.

[2] Babits betegségének rosszra fordulásáról van szó; Elek levele, amelyben erről írt, nem maradt fenn. Az utolsó meglévő levél 1940. IX. 8-án kelt.

1372. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1941. IV. 20.

Kedves Gerlőtei,

a küldeményt[1]megkaptam, nagyon köszönöm, azonnal munkábavettem, igyekszem hamar végezni vele s utána azonnal visszaküldöm.

Itt küldöm tehát a Breughelt,[2] kérem, küldje vissza, amint teheti, mert ez a könyv ép mostanában elég gyakran forog a kezemben. Kérem vigyázzon is rá nagyon. Visszaküldéskor csomagolja be olyan túlzottan, mint én tettem, a portón ez már úgy se változtat, mert 5 k[ilo]g[ramm]-ig egy ár, és *100 p.[engő] értéket deklaráljon,* mint én tettem, ami szintén nem drágítja, mert 100 p[engő]-ig egyaránt 20 fill.[ér] a biztosítási díj.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4163/82.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő úrnak Debrecen 10. Egyetem.
Gerlőtei Jenő ld. 1283. sz.

[1] Ld. 1370/2.

[2] FL könyvtárjegyzéke alapján valószínűnek tűnik, hogy Pieter Bruegel: Flämisches Volksleben. Eingeleitet von M. Dvořak. Berlin, 1935. vagy Pieter Bruegel: Landschaften. Eingeleitet von Kurt Zoege von Manteuffel. Berlin, 1934. valamelyikéről lehet szó. Nem valószínű ugyanis, hogy Tolnay Károly dedikált Bruegel-kiadványát FL postára adva odakölcsönözte volna.

1373. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]Várkony, 1941. V. 20.

Kedves Gerlőtei!

Íme a könyvek[1] – vissza – még egyszer nagyon köszönöm.

A „nagy mű"-ből,[2] sajnos, nem profitáltam. Akik sajátos forma értelmét keressük, nem sokat lendít rajtunk annak tudata, hogy minden forma – amit úgyis tudtunk. Talán inkább hasznát vehetik ennek a természettudósok, akik ezt, úgy látszik, még nem tudják.

Előző levelemben említett aggodalmam még nem múlt el, csak eltolódott. Timeo Barbaros.

A könyveket nem küldöm „értéknyilvánítva" mert Maga 30 p[engő]-t deklarálva küldte ide, már pedig a posta a deklarálatlan csomagért is *40 p[engő]-t* fizet, ha elvesz. Tehát nem érdemes, sőt kár 30 p[engő]-t deklarálni.

Kérem, ne sajnáljon egy lev.[elező]lapot megnyugtatásomra, a könyvek jó odaérkezéséről.[3]

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4163/83.
Kézírás.
Debrecenbe írt levél.
Gerlőtei Jenő ld. 1283. sz.

[1] Ld. 1370/2. A másik vagy többi könyv mibenléte megállapíthatatlan.
[2] Ld. 1370/2.
[3] Gerlőtei lapja nem maradt fenn.

1374. FÜLEP LAJOS – TOLNAY KÁROLYNAK

[Zengővárkony, 1941.] VII. 22.

Dear Charles,

I got your paper on the Flemish Painters[1] and am exceedingly glad of this sign of life, although I much wished and wish to know more about you than that you are living and working. That is, of course, the most important thing, nevertheless you shouldn't be so extremely penurious of details. More than a month since Kerényi has been here and we together sent you a card – have you got is? I wonder, because it was written in hungarian (!), so the examinal could hardly read and understand it. That's why I scratch now these few lines in English considering that he more likely will understand the worst english (!) than the best hungarian. (!)

We are all right. You probably know that the Philos.[ophical] Faculty of Pécs has been transferred to Szeged and Kolozsvár,[2] so I am no more lectureing, which does not offend me at all.

Warm regards to you both

L[ajos] Fülep

A hely és év postabélyegzőről kiegészítve.
Firenze, Casa Buonarroti Tolnay Károly hagyatéka.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Prof. Charles de Tolnay Princeton N. J. 293. Nassau Street U. S. A.
Feladó: L. Fülep Pécsárad Hungary
Az aláírás egybeesik és azonos a feladóval.

Kedves Károly,

megkaptam értekezését a flamand festőkről és rendkívül örülök ennek az életjelnek, már nagyon szerettem volna többet tudni magáról annál, minthogy él és dolgozik. Persze az a legfontosabb, mégsem lennék olyan fösvény a részleteket illetően. Kerényi több mint egy hónapja itt volt, együtt küldtünk magának egy lapot – megkapta? Szeretném megtudni, mert magyarul írtuk, és így a cenzor aligha tudta elolvasni és megérteni. Ezért firkálom ezt a pár sort angolul, gondolván, hogy valószínűleg inkább megérti a legrosszabb angolságot a legjobb magyar nyelvnél.

Mi rendben vagyunk. Valószínűleg tudja, hogy a pécsi bölcsészeti kart áthelyezték Szegedre és Kolozsvárra, így nem tanítok már, ami egyáltalán nem bánt.

Meleg üdvözlettel mindkettejüknek

[1] Flemish Painters in the National Gallery of Art = Magazine of Arts 1941. 174–200. p. FL könyvtárában 2 dedikált példányban van meg: „Fülep Lajosnak küldi T. K." ill. „Fülep Lajosnak szeretettel Carlo" szöveggel.
[2] Ld. 1312/4.

1375. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. VII. 29.

Don Lodovico Carissimo,

most én késtem a válasszal, helyesebben azzal, hogy életjelet adjak magamról. Folyton készültem rá és folyton halasztottam. A legutóbbi levele[1] annyira emlékeztetett a magam időnként megismétlődő kétségbeesett állapotára, hogy arra gondoltam, a Maga lelke szomorúságán is majd az idő múlása segít. Nehéz lett volna vígasztaló érveket találnom. Az én lelkem, nem tudom, minek köszönjem – úgy rendezkedett be, hogy ami csapásnak és katasztrofális fordulatnak látszik, azt nem bocsátja magába. Nem hagyja, hogy tudatra ébredjen benne. A gyér és sovány kedvező hírekből igyekszik táplálkozni és erőben maradni. Valószínűleg mások is így vannak vele olyanok, akik nem igyekeznek fejüket az események közé (már mint az eseményekről beszámoló, vagy hazudó újsághírek közé) fúrni.

Azokban a húsvétkörnyéki vigasztalan napokban egyébiránt abban kerestem megnyugvást, hogy a tatárjárás korát igyekeztem elképzelni. Az akkori magyaroknak épp olyan reménytelen lehetett a helyzete, mint amilyennek mai nap látszik. De még is csak két évig tartott. Akkoriban is az egész világ meghódításáról volt szó, s a hódító azzal jutott eredményhez, hogy fölkészületlen országokat rohant meg gondosan fölkészülve és addig ismeretlen harci módszerekkel. Világos, hogy egy egész világ ellenében mindez a katonai előny csak pillanatnyi előny, egy pillanaton – némi pesszimizmussal – emberöltőket értve.

Másik vigasztaló motívum annak a sok német katonának a látása volt, aki abban az időben Pest és Buda utcáin cikázott. Hát nem csupa Übermensch volt. Ellenkezőleg, kicsiben, nagyban olyan mint a katonák általában. Csodatételről az ő esetükben sem lehet szó, legfölebb sokkal alaposabb előkészítésről és vak fegyelembe törésről. Ezt sem nehéz utánozni, ha bizonyos időt reá szánnak. Tehát ez is ephemer előny, erre sem lehet világuralmat alapítani. Hogy nem megállíthatatlanok, azt most megmutatták az oroszok.

Én persze (és erről nem tehetek) nem tudom a helyzetet olyan megnyugtatónak látni, mint sokan mások. A jövő fejleményeinek kitalálásához semmi képességem sincsen. Várom a dolgok és bennök a magam végét. Szívből sajnálom a nálam fiatalabbakat, mert az ő életük legértékesebb része nyilván elromlott. A magamé szóra sem érdemes, mert az már csak nehány év, ha ugyan annyi is.

Szomorú, hogy az emberiség előrefelé való útján visszavetődik, de majd elölről kezdődik minden. Az emberiség jövőjét nem féltem, csak a jelenét sajnálom.

Mikor legutóbb írtam,[2] arról adhattam hírt, hogy július 1-jéig nem fenyeget veszély a helyemen. Most már arról adhatok hírt, hogy január 1-jéig biztosított az existentiám. Ezúttal azonban már komoly veszedelem fenyegetett. Hallottam, hogy azon a tanácskozáson, amelyen a felmondásokról döntöttek, én is szóba kerültem. Azt hiszem jövő január elsején utólér a végzet. A felmondás természetesen nem jelent rögtönös elintézést. Félévi felmondási időm jár s azt megszokott munkakörömben töltöm el. Utána végkielégítésképpen egy évi fizetésem esedékes. Azt, sajnos, nem kapom meg egy összegben, hanem havonkénti részletekben. Mindent összevéve ez körülbelül két esztendei respíriumot jelent. E dopo vedremo. Most elsején Török Sándornak[3] mondtak föl (ő már azután került hozzánk, hogy zsidót fölvenni nem lehetett volna), és elbocsátották, mert a kamara törölte a tagok sorából, Szűcs Nándor rendőri riporterünket. Mint a kopó, úgy leselkedik a szerkesztőségbeli életre a szellemi termékek kormánybiztossága. Ágai[4] igazán szépen viselkedik és áldozatot is szívesen vállalna, de a kormánybiztosság ebbe is beleszól. Megtiltotta legutóbb, hogy Zsolt Bélának[5] (akit a kamara föl nem vett) kegydíjat folyósítson. Ugyanakkor Kóbor Tamás[6] nyugdíját (Kóbor már vagy másfél éve visszavonult, mert valami szörnyű öregségi baj – agyérelmeszesedésről beszélnek – munkára képtelenné tette) 1000 pengőre szállította le. Holott Kóbor tulajdonképpen társtulajdonosa volna a lapnak, mert övé volt a részvények többsége, amíg végzetes módon ki nem csavarták a kezéből. Kóbor eddig a leányának adott havonkint 1000 pengőt.

Hogy hová fejlődnek a dolgok, lehetetlen elképzelni. Ha a törvényt kérlelhetetlenül végigviszik, akkor 1943. január 1-jén ahhoz hogy három zsidó, vagy szerkesztőségi viszonylatban annak minősülő tagja lehessen a szerkesztőségnek, 47 nem zsidó munkatársat kell szerződtetnie. A Kamara első osztályába sorozott újságíró havi fizetése 300 pengőnél nem lehet kevesebb. Ennélfogva 47 x 300 pengőt kell a vállalatnak havonként áldoznia, hogy három zsidó tagjának összesen 900 pengőt juttathasson. De a nemkeresztények között jóval nagyobb fizetésűek is vannak. A felelős szerkesztő, azt hallom, havi 1500 pengőt kap és a felelős kiadó is 1000-t. Az a kérdés, hogy ha akarja is, bírhatja-e ezt a vállalat és meddig? Harminc fölösleges ember fizetésének terhét? (mert 20 ember kényelmesen elvégezhet minden munkát.).

A levegő ilyen körülmények között természetesen fojtogató. Az elítéltek úgy érzik, mintha az újonjöttek vagy a régiek közül azok, akik szerencsésebb csillagzat alatt születtek, kinéznék őket. Az új emberek java része derék fiú, de a helyzetükből következik, abból, hogy se barátság, se régi bajtárság kötelékei nem fűzik őket az „őslakók"-hoz, hogy kevéssé érzik azt, ami ebben az embervadászatban olyan fájdalmas, olyan megszégyenítő és megalázó. Szegény ördögök ők maguk is, örülnek, hogy biztos helyre kerültek. Ami egyébiránt nagyon kérdéses, mert mi sem könnyebb, mint hogy még az olyan jól fundált vállalat is, mint az Újság, egyik napról a másikra megszünjék.

No de itt búcsúzom. Egyéb közölnivalómat a Señorának szóló levélben írom meg.

Öleli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/94.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1371. sz.
[2] Elek ezt megelőzőn utolsó fennmaradt levele 1352. sz.
[3] Török Sándor (1904–1985) író, újságíró, 1931-től az Újság munkatársa volt.
[4] Ld. 1293/4.
[5] Zsolt Béla (1895–1949) publicista, költő, író. 1933-tól az Újság főmunkatársa.
[6] Ld. 1293/5.

1376. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1941. VIII. 3.

Carissimo,

örömmel és lelkifurdalással olvastam hosszú, részletes levelét.[1] Örömmel, mert jövetelének remélhetőségéről szól,[2] Furdalással, mert úgy érzem, valami adósságot akart letörleszteni, azért írt ennyit – azaz ezért töltött vele ennyi időt. Nekem pedig nagyon kényelmetlen a más miattam való kényelmetlenségének tudata. Természetesen, nagyon örülök, minden hírének, de nem szeretném, hogy ilyen ára legyen.

Én, viszonzásul, nagyon röviden fogok írni. Levele nyomán jogot érzek hozzá, hogy könnyítsek a lelkiismeretemen – bizonyosnak tekintem jövetelét (nemcsak a könnyítés önzéséből!) s azt gondolom, majd szóval úgyis megmondhatunk mindent. Hát jöjjön is minél előbb. Most, úgy látszik, az idő visszatér a jó útra, ki tudja, meddig – nagyon hiszterikus jellemű. Legutóbb, mikor itt volt, alig jártunk kint, most szeretném néhány szép helyre elvinni.

Várjuk tehát értesítését és várjuk Magát is, szeretettel.

Nézesse meg majd a menetj[egy]irodában, merre alkalmasabb most jönni – Pécsnek vagy Bátaszéknek. Mert mindakét felé lehet, s néha az egyik, néha a másik alkalmasabb. Nem lévén menetrendem, nem tudok benne tanácsolni.

Abban pedig, hogy milyen ruhában, gallérban stb. jöjjön, már nem merek, attól tartok, hogy merő ellenkezésből, – t. i. ha azt mondom, csak jöjjön, ha tetszik, akár ferencjóskában, cilinderben – hogy ellenkezzen az ellenkezés vádjával, csak azért is úgy jönne. Mivel azt szeretném, hogy itt jól érezze magát, nem akarom masochista vagy cilicista örömeit zavarni – nem bánom, ha acélsisakban, gránit-gallérban és cementcsizmában jár. Suum cuique. Az a fő, hogy én quasi Ádám-kösztümben lehessek.

Ami az akut szorongást illeti, azt én is inkább csak valami – bár előre látott – fordulat alkalmával érzem, vagy ha rángondolok. Mert ha Maga tiltakozik a jövőbe-látás képessége ellen, nekem hivatásom, de éppen, mivel előre elintézem a jövőt, nem foglalkozom vele örökké. Különösen, mikor nekünk most is, mint mindig, az a remek helyzetünk, amit Várkonyban így fogalmazunk: akár nyakon, akár pofon, egy fene.

Most pedig megkérném valamire, *ha nem terhelem vele.* Legutóbb, inkább próbaképp, megpróbáltam a Postatak[arék] árverésen venni v[ala]mit. Bár ne tettem volna! Én, régi könyv-császár, így még nem jártam soha. Mindent megtettem, úgy, amint kívánták, pénzbeküldés stb., nagy fittyel értesítettek, hogy a két könyv (Wölfflin: Klass[ische] Kunst,[3] Rapaics: A magyarság virágai)[4] enyém lett – vártam őket, csak nem jöttek. A napokban a pécsváradi posta értesítőt küldött (így szokás, nem küldik ki a száll[ító]levelet és csomagot) hogy Pestről címemre csomag jött, feladó *Herczeg Kálmán,* terheli 2.30 p.[engő] portó és utánvét. Mivel már jártam meg ismeretlen cégek és egyének ilyenféle küldeményével, azt írtam az értesítőre, hogy nem fogadom el. *Két nappal utóbb* kapok végre *ajánlott levelet!* a Postatak[arék]-tól, hogy a két könyvet címemre elküldték. Hát nyilván a Herczeg K.[álmán] féle csomag! Hát ilyenek szabadon járnak? A feladó nem Postatak[arék], hanem H.[erczeg] K.[álmán]! És én tudjam, ki az!

A mellékelt két bárcával kihozathatná valakivel a két könyvet s majd, ha jön, elhozhatná? Maga ne járjon utánna, küldjön érte valakit, majd megtérítem a költséget. Azt azonban nem bánnám, ha telefonon megmondaná neki az *én* véleményemet róluk. De ezt hamar kéne, mert ki tudja, még mit találnak ki.

Feleségem most nem írhat, vendégekre készül, csak azt üzeni most, hogy örül a levelének és jövetelének. Venite, venite, venite!

Abbracci

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 118. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 281–283. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1375. sz.
[2] Ld. 1380. sz.
[3] Wölfflin, Heinrich: Die klassische Kunst. Einführung in die italienische Renaissance. München, 1899. majd számos további kiadásban.
[4] Rapaics Raymund: A magyarság virágai. A virágkultusz története. Bp. 1932. Természettudományi Könyvkiadóvállalat 51. köt. 20. ciklus 1.

1377. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. VIII. 8.

Don Carissimo,

a könyvcsomag már tegnapelőtt óta nálam van. Magam mentem érte, mert leveléből nem láttam tisztán a helyzetet és mert nincsen eléggé értelmes altisztünk, akire az ilyen feladatot rábízhatnám. A csomag éppen aznap érkezett vissza Várkonyból. Herczegh Kálmán a Postatak[arék] egyik altisztje. Vele szokták föladatni vidékre a küldeményeket. Hogy mért nem ütötték rá a Postatak.[arék] bélyegzőjét, arra nem kaptam választ. A bonyodalmat szerintük az okozta, hogy a csomag előbb érkezett Pécsváradra, mint Magához az azt bejelentő ajánlott levél. Továbbá az is, hogy a csomagot nem látta, mert annak címzéséből és egyéb föliratából rögtön megállapította volna, hogy milyen küldeményről van szó. A csomagolás egyébiránt olyan tökéletes, hogy Herczegh úr művét nem akartam elrontani. Azt eredeti és módosítatlan állapotában fogja meglátni.

Közben meghalt szegény Babits.[1] Hetek óta készültem ki hozzá Esztergomba Gellérttel.[2] Gellért egy ideig beteg volt, azután a hőség nőtt gyötrővé, végül elromlott a közlekedés stb. Mindezért egyre halasztódott a kirándulás.

Hétfőn este telefonon kérdeztem meg Gellérttől, hogy miért nem jelentkezett az egész héten, noha megígérte. Akkor tudtam meg, hogy Babitsot vasárnap délután a vármegyei mentők Pestre hozták és azóta is a Siesta-szanatóriumban fekszik. Esti 10 órakor elmentem a szanatóriumba. Senkit sem találtam a beteg mellett, csak az ápolónőt. Babitsné,[3] úgy mondták, összetört állapotban többek kíséretében vacsorázni és erőt gyűjteni ment azzal, hogy 10-re visszajön. Szegény Babits hamuszínűre vált arccal, mély morfiumálomba merülten feküdt és hangosan lélekzett. 11-ig vártam a feleségét. Közben az éjjeli ápolónő megállapította hogy nehéz lett a lélekzete és telefonon hívta az inspekciós orvoskisasszonyt. Bemutatkoztam neki és megkérdeztem, hogy kell-e hirtelen katasztrófától tartani? Azt felelte, hogy a jó Isten mívelt már csodát. Nehéz szívvel mentem haza, mert úgy éreztem, hogy magára hagytam a haldoklót. Lelkifur-

dalással is feküdtem le. Másnap aztán megtudtam, hogy 1/2 12-kor megérkezett a felesége és fél órával utóbb megállt Babits szíve.

Nehéz napok következtek. Tegnap volt a temetése. A felesége leírhatatlan állapotban van. Nem csoda: embertelen volt az, amit tíz esztendő alatt, mint szemtanúnak és ápolónak végig kellett szenvednie.

Nagyon megfogyatkoztunk. Alig vagyunk már nehányan azok közül, akik valamikor egy csapatban haladtunk.

Hogy mikor tudok indulni,[4] holnap fog eldőlni. Mert holnap tudom meg, hogy kapok-e jegyet és ha igen, hogy mikor. Azt hiszem, kedden nekilódulhatok. Ágai[5] már hozzájárult egy heti szabadsághoz, mert maga is látja, hogy nagyon rossz állapotban vagyok. S éppen most igen néptelen a szerkesztőség, és rám fokozott szükség van.

Nem folytatom, mert azzal gyanusított meg, hogy par revanche és par obligation írok hosszú levelet, amikor olyat írok. Nagy tévedés. Akkor írok hosszan, amikor sok közölnivalóm gyűlt össze.

Ha kedden utazhatom, táviratban értesítem.

A Señorának kézcsókomat küldöm, magát ölelem

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/95.
Kézírás.
A levélen piros ceruzás jelek, valószínűleg FL Elek Artúr emlékünnepén tartott 1947-es előadásához.

[1] Babits 1941. VIII. 4-én halt meg gégerákban.
[2] Gellért Oszkár (1882-1967) költő, író, újságíró, szerkesztő. 1920–1941 között a Nyugat egyik szerkesztője. A folyóirat megszűnése után résztvett a Magyar Csillag szerkesztésében, bár neve a lapon nem szerepelt. Ő intézte a Nyugat könyvek kiadását.
[3] Babits Mihályné Török Sophie (családi nevén Tanner Ilona 1895–1955) költő, író.
[4] Elek FL-hoz készült Zengővárkonyba. A látogatásra sor került ld. 1380. sz.
[5] Ld. 1293/4.

1378. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. VIII. 10.

Kedves Barátunk,

a Nyugat emlékkönyvet ad ki Babits Mihály emlékezetére.[1] A könyv szeptember elején jelenik meg. Arra kérünk, járulj hozzá közreműködéseddel[2] a terv méltó megvalósításához, olyan terjedelemben és formában, amilyet jónak látsz. Az idő rövidsége miatt kérünk, hogy kéziratodat legkésőbb augusztus 20-ig juttasd el szerkesztőségünkbe.

Szívességedet előre is köszönjük s fogadd őszinte nagyrabecsülésünket.

Illyés Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/274.
Gépirat autogr. aláírással a Nyugat cégjelzéses levélpapírján.

[1] Babits Mihály Emlékkönyv. Szerk. Illyés Gyula. 40 fényképmelléklettel. Bp. [1941.] Nyugat kiadás.
A Magyar Csillag 1941. X. 1. száma október közepére ígéri a kötet megjelenését, a XI. 1-i 2. szám már megjelentként hirdeti.

[2] FL vállalta a felkérés teljesítését, utóbb azonban, amikor kiderült, hogy a résztvevők nagy száma miatt csak 5–6 oldalas cikkeket közölhetnek, lemondott a részvételről. A megkezdett terjedelmesebb tanulmány (A költő és a műveltség vádja) töredéke a hagyatékában maradt fenn. (MTAK Kézirattár Ms 4564/1.) Később FL Kner Imrénél magánkiadásként szerette volna közreadni a tanulmányt, erre azonban nem került sor. Ld. még 1380., 1381., 1383., 1384., 1385., 1388., 1389., 1393., 1394., 1399., 1400., 1407., 1408., 1410., 1411., 1412., 1415., 1416., 1599. sz.

1379. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

[Zengővárkony, 1941.] VIII. 12.

Kedves Sándor,

a bekebeleztetési eljárás, melyhez a tegnap küldött nyilatkozat szükséges, a telekben elég hosszadalmas, de az eljárás megindultának igazolására kiadják a segélyt. Az eljárás megindulását azonban addig nem tudom igazoltatni, amíg a nyilatkozat Tőletek vissza nem érkezik.[1] Mivel nyár van, s az aláírásra hivatottak nyilván megannyi felé vannak s így az iratot esetleg soká kapom meg – *ami nagyon nagy baj volna, mert az építkezés megakadna,* közben minden még jobban drágulna stb. stb. – nagyon kérlek, küldjél *postafordultával* pár sort *vitéz Horvát István*[2] *dr. Baranya m.[egye] alispánja, Pécs* címre, megírva, hogy az eljárás folyamatban van és semmi akadálya. – (Hiszen csak formaság az egész; a bekebeleztetés úgyis a segélyből épülő házra történik – az egyház átengedte 72 □ ölre való bekebelezés merő fikcio.)

Nagyon fontos, hogy ez azonnal megtörténjen.

Megismételt kéréssel, szeretettel ölel

Fülep Lajos

A hely és évszám postabélyegzőről.
A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. lt. Iktatatlan ir.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Gilicze Sándor ref. esperes úr Kajdacs Tolna megye.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Zengővárkonyi ikt. száma 61/1941.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] A zengővárkonyi ifjúsági ház építéséről van szó. Ld. 1296/1.
[2] Ld. 1379/2.

1380. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. VIII. 27.

Carissimo,

Gellérttel[1] az imént beszéltem. Megdöbbentő dolgokat hallottam tőle. Mindenek előtt azt, hogy a Nyugatot a miniszterelnökség megszüntette. Érvényesítette a miniszteri rendeletnek (Imrédy)[2] azt a pontját, amely a lapengedélyt személyhez köti (Babits). B. [abits] halálával a folyóirat önmagától megszűnt. Erről már polgármesteri végzést is kapott a vállalat. De még ezt megelőzően beadta Illyés a kérvényt, amelyben a maga számára kéri az engedélyt. Megmozgattak minden követ, igen magas helyzetű urak jártak el: ott hallani sem akartak a Nyugat életének meghosszabbításáról. Már annak idején, mikor a lapokra és folyóiratokra rávetették magukat, csak a legnagyobb munkával sikerült kivívni, hogy a folyóirat továbbra is megjelenhessék a maga régi nevén. Illyésnek volt ez köszönhető, mert személyes kapacitálással sikerült meggyőznie Imrédyt arról, hogy a Nyugat és Babits személye elválaszthatatlan egymástól. Ezúttal azonban nem sikerült. A Nyugatnak éppen a neve az, amiről tudni nem akarnak. Abban látják a folyóirat múltját, szabadkőművesi (!) jellegét és egykori zsidó vezetőinek emlékét megörökülve.

A helyzet most az, hogy Illyés engedelmet kap új folyóirat indítására. (A Nyugat tervezett Babits-száma már nem jelenik meg, összegyűlt anyaga az Emlékkönyvbe[3] kerül.) Az új folyóiratnak mindjárt a címe körül nagy bonyodalom támadt. A miniszterelnökség (sajtóosztály) jó nehány címet elutasított, semleges, szagtalan és ízetlen címet követelt. Végre nagynehezen elfogadta azt, hogy „Magyar Csillag"[4] legyen a címe. (Che bello! – mondaná legmélyebbre leeresztett baritonján olasz barátom.)

A Nyugat előfizetőit körlevélben értesítik, hogy kárpótlásul a Babits-emlékkönyvet küldik nekik, az elmaradt szám fejében. Éppen ezért nagyon sürgőssé lett a kötet megjelenése. Október közepére ígéri a körlevél. Nagy baj ez, jól tudom, mert az következik belőle, hogy szeptember 1-je a legvégső határideje a Maga kézirata beküldésének. Addigra meg is kell kapnia Gellértnek. A másik baj az, hogy 5–6 lapnál nagyobb kéziratra nincsen hely. Eddig körülbelül 50 író kézirata gyűlt össze úgy, hogy az eredetileg 10 ívesre tervezett kötet 13 ívesre dagadt s ez idő szerint már is 15 íves a 2 ívnyi képes melléklettel. Ekkora terjedelmű könyv kiadása azzal a kockázattal jár, hogy tekintélyes ára miatt (körülbelül 16 p.[engő]) eladhatatlan lesz. Ezért nem is gondolhat a vállalat a terjedelem növelésére. Gellért arra kéri nagyon, hogy ne veszítse el kedvét s már kész kéziratából engedjen át 5–6 lapnyit (a könyv a Nyugat alakjában és szövegnyelő betűivel jelenik meg), talán azzal az alcímmel fölszerelten, hogy: „Részlet egy készülő tanulmányból".[5]

Nehéz az én közvetítői szerepem, mert teljesen átérzem azt, amit ezekre a híreimre érezni fog. Amiket fönnebb elmondtam, arról két héttel ezelőtt még szó sem volt. Az elutazásom előtt való nap estéjén a lakásán kerestem fel Gellértet, hogy minden tudnivalót megbeszéljek vele. S két hét alatt mi minden történt!

Nem tudom, lehetséges-e Gellért kívánságát teljesítenie? Igen örülnék, ha lehetséges volna.

Megjegyzem, hogy amiket a Nyugatra, meg az új folyóiratra vonatkozóan megírtam, még nem publikus dolog. Eddig még az új engedély sincsen meg, de bármelyik nap esedékes.

Magamról csak annyit, hogy Várkony békessége után nem boldog ebben a hangyabolyban a magyar.

Igaz: a könyveket[6] még nem említettem Gellértnek. Azt legközelebbi találkozásunkra hagyom. Ma még csak telefonon beszéltem vele.

Itt ma délre elromlott az idő. Képzelem, milyen borús a képe Várkonyban.

Még egyszer: szánja el magát és küldjön kéziratot.

Tanti saluti affettuosi da Vostro

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/96.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1377/2.

[2] Imrédy Béla (1891–1946) pénzügyi szakember, politikus. 1926-tól a Magyar Nemzeti Bank igazgatóhelyettese, 1928-tól igazgatója, 1938-tól elnöke. 1932–1935-ben pénzügyminiszter, 1938-ban közgazdasági miniszter, 1938. V.–1939. II. 6-ig miniszterelnök, közben rövidebb ideig kereskedelemügyi és közlekedésügyi, ill. külügyminiszter is. Lemondása után Pécs országgyűlési képviselője. Számos jobboldali párt és politikai mozgalom alapítója ill. vezetője. Háborús bűnösként kivégezték.

[3] Ld. 1378/1.

[4] A Magyar Csillag 1. száma 1941. X.-ben jelent meg Illyés Gyula és társszerkesztőként Schöpflin Aladár szerkesztésében. Utolsó száma 1944. IV. 15-én jelent meg. 1941–1942. XI.-ig havi lap, 1942. XI. 16-tól megszűnéséig havonta kétszer látott napvilágot. – Gellért Oszkár feljegyzése szerint a Csillag címet ő ajánlotta, a Miniszterelnökség sajtóosztálya pedig a Magyar-t tette hozzá. (Gellért Oszkár: Egy író élete. II. Bp. 1962. 644. p.)

[5] Ld. 1378/2.

[6] FL nyilvánvalóan Babitsnak azokat a műveit kérte készülő tanulmányához, amelyek nem voltak meg a könyvtárában.

1381. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1940. [helyesen 1941.] VIII. 30.

Carissimo,

engedelmével tehát ceruzával firkálok.

Amit a Nyugattal tesznek, definiálhatatlan aljasság.[1] De mit lehet ilyenektől várni? Bestiáktól csak bestialitás telik.

Az új Nyugatnak legalább adhattak volna valami épkézláb nevet! De ha még ebbe is beledisznólkodnak! Magyar Csillag! A radai-rosseb essen bele! Ezér a pénzér lehetne akár „Magyar Tejút" vagy „Magyar Andromeda ködképe" vagy „Magyar Világmindenség", vagy „Magyar Úristen"!

A B.[abits]-emlékkönyvről[2] legalább ne írták volna, hogy akármilyen lehet a terjedelem. Nem fogtam volna bele. Amit írok – s ha már elkezdtem, megcsinálom – 2–3 ívnyi lesz, kiszakítani belőle nem lehet. Egyszer megtettem ilyet, ép Gellért kedvéért, róla írva,[3] Osvát[4] kérésére, amikor szintén a hellyel volt baj, odaadtam az elejét, a többit aztán sose írtam meg. Pedig teljesen elő volt készítve. És nagy kár volt érte, mert szép lett volna. Úgy meg, ahogy megjelent, értelmetlenség. Ilyet nem teszek többé. Nem tudok darabolható kolbászt írni. Minden sor és gondolat a másikból következik. Tehát nem jelenek meg az emlékkönyvben, c'est tout. Hogy aztán mikor, nem rajtam áll. A kész írást majd elküldöm Magának, csináljanak vele, amit akarnak. Ha nincs másutt se hely a publikálására, marad a fiókban a többi mellett, ott még van hely.

A könyvekről[5] megismétlem, hogy nem sürgősek. Tehát ne siessen velük.

Várkonyban pedig az idő képe nem borús. Azért, hogy rohadt Pesten olyan, itt nem olyan, itt nem a Magyar Nap süt nappal és a Magyar Csillag világít éjjel, amelyik szépen szaval, de egyebet se tud. Ez még süt hét ágra, és világít mediterránul. Semmi közünk amahhoz.

Kérem, gondoljon majd Fenyő[6]–Hegedüsre.[7]

Szeretettel

Lodovico

A dátum évszáma téves, mind a postabélyegző, mind a levél tartalma bizonyítja, hogy 1941-ben íródott.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 119. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 284–285. p.
Ceruzás kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak I. Budapest Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 1380. sz.
[2] Ld. 1378/1.
[3] FL: Gellért Oszkár. (Részletek egy nagyobb tanulmány első feléből.) = Nyugat 1928. IV. 1. 7. sz. 480–490. p.
[4] Osvát Ernőre (1876–78?–1929), a Nyugat szerkesztőjére utal.
[5] ld. 1380/6.
[6] Fenyő Miksa ld. 1285/4.
[7] Hegedüs Lóránt (1872–1943) politikus, pénzügyi szakember, író. 1920–21-ben pénzügyminiszter. Ekkor a TÉBE elnöke, a Pesti Hírlap főmunkatársa, a Kisfaludy Társaság tagja. FL a zengővárkonyi ifjúsági ház építéséhez szeretett volna Elek Artúr útján anyagi segítséget szerezni; Hegedüs a ref. zsinat tagja, a Pesti Egyházmegye gondnoka, egyházkerületi tanácsbíró is volt. Ld. még 1296/1.

1382. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1941. IX. 1.

Kedves Sándor!

Itt küldöm a könyvtár-kimutatást. Még VIII. 11-én küldtem a K[eresztyén] I[fjúsági] E[gyesület]-ház bekebeleztetési nyilatkozatát, kérve, hogy nagyon sürgősen intézd el és nagyon sürgősen add tovább a kerületnek. 12-én kértelek, hogy írj egy sort az alispánnak.[1] Se ezt nem tetted meg, se a nyilatkozatot nem kaptam még vissza, három hét alatt! Holott megírtam, hogy a késedelem *a legnagyobb bajba sodor.*

De hát ez persze csak a mi bajunk. S a felelősség is csak a mienk. És a gorombaság is a mienk, amit a tetejébe kaphatunk.

Nagyon elkeseredve köszönt

Fülep Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em ir. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Ld. 1379/2.

1383. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. IX. 1.

Don Lodovico carissimo,

ecco um campionetto di carta a mano di Fabriano.[1] Ne ho pochi fogli e per ciò li riserbo ad occasioni festevoli. Di festa, certo, non si puo parlare questa volta; vi offro questa carta regale per far dilettarvi e gustare la sua qualità veramente non comune.

Ezt előrebocsátva (dies vorgeschickt), sietek referálni arról, amit ma Gellérttel[2] végeztem. Nagyon sajnálja (er bedauert sehr), hogy az emlékkönyvből[3] kimarad. De kéri, hogy amit megkezdett, mindenesetre fejezze be; semmi akadálya annak, hogy az új folyóiratban[4] megjelenjék. Fő, hogy túlságosan hosszúra ne nyúljék az írás.

Az emlékkönyvet a Nyugat előfizetői az esedékes könyvajándék helyett kapják, s mint egyébkor is, más kiadóval osztozik a Nyugat a kockázatban. A Nyugat könyvkiadó r[észvény]t.[ársaság] t. i. változatlanul tovább él és működik régebben megszerzett iparengedélyének hála (Dank etc.).

Az új folyóirat valószínűleg bővebb terjedelmű lesz majd a Nyugatnál és első száma kettős szám lesz. Október elsején jelenik meg.

Ezzel minden újságról beszámoltam volna.

Az új folyóirat címéül ajánlott ötleteit közöltem Gellérttel. Nevetve fogadta őket, de nevetése helyeslő volt.

Igaz! a megvételre följegyzett könyvek között szerepel a „Keresztül-kasul az életemen" is.[5] Nem azért kívánja ezt a könyvet, mert az én téves tájékoztatásomból azt hitte, hogy benne foglaltatik Babitsnak a nemzedéki ellentéttel foglalkozó tanulmánya? Ha igen, akkor sietve javítom a hibát: a szóbanforgó értekezés B.[abits] utolsó kötetében jelent meg, az „Írók két háború közt"-ben.[6]

Fenyőt[7] még ezen a héten fölkeresem hegyi várában. Eddig azért nem tettem, mert a múlt héten Babitsnét[8] látta magánál vendégül s nem akartam alkalmatlan lenni senkinek.

Itt olyan gyászosra változott az idő képe, hogy téli borzongás fut végig az ember testén. Hideg szél, de milyen vad szél! és őszi eső senza fine. Várkonyban hihetőleg melegen süt továbbra is (bis auf weiteres) a nap.

Addio carissimo tanti abbracci da V[ostr]o

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/97.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

Kedves Don Lodovico, itt van egy kis mutató a Fabriano-féle merített papírból. Nekem is kevés van belőle, s ezért ünnepi alkalmakra tartogatom. Ez alkalommal persze nem lehet ünnepről beszélni, ezt a lapot azért ajándékozom, hogy gyönyörködjék benne, s próbálja ki valóban nem akármilyen minőségét. (Folytatása magyarul.)

[1] Elek a levél elején említett merített papírra írta FL-nak szóló levelét.
[2] Ld. 1377/2.
[3] Ld. 1378/1.
[4] A Magyar Csillagra utal. Ld. 1380/4.
[5] Ld. 1380/6. – Babits Mihály: Keresztül-kasul az életemen. Bp. [1939.] Nyugat kiadás.
[6] Babits Mihály: Írók két háború közt. Bp. A „Könyvről-könyvre" rovat írásaiból megjelent válogatás.
[7] Ld. 1285/4. ill. 1381/6.
[8] Ld. 1377/3.

1384. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1941.] IX. 4.

Carissimo,

Vi ringrazio del campioncino fabrianesco,[1] e ne ho tagliato la metà bianca per quando potrò scrivervi più lungamente: Ora brevissimamente e, a modo vostro, in stile ungaro-lutheriano: a Keresztül-kasult[2] csak azért kértem, hogy meglegyen, ha nem késő még, ugyanezen a címen kérem az Írók két háború közt[3] hozzápakolását is. Ha azonban azzal külön dolgot adok Magának, akkor hagyjuk, ha *alkalmilag* (gelegentlich) még szólhat érte, akkor kérem. – Az írás hosszúra fog nyúlni.[4] – Sajnos, a pesti

szél ide is megérkezett s annyira tetszik neki itt, hogy el se akar menni. Már fele almáinkat legórálta.

Abbracci

Lodovico

Hely és év a feladóból ill. a postabélyegzőről kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 120. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 286. p.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

Kedves Barátom, köszönöm a Fabriano-féle merített papírmintát, levágtam róla az üres felét akkorra, amikor hosszabban írhatok Önnek. Most csak röviden és az Ön magyar–lutheránus stílusában: (a folytatás magyarul).

[1] Ld. 1383. sz. A levélpapír üres felét FL levágta.
[2] Babits Mihály: Kersztül-kasul az életemen c. könyvére utal. Ld. 1383/5.
[3] Ld. 1383/6.
[4] Ld. 1378/2.

1385. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1941. IX. 6.

Kedves Barátom!

Elmúlt a nyár – nem is igen volt – s nem találkoztunk. Így múlik el minden, vele mi is. Ezt kevésbbé bánom, mint amazt.

Beszámolok egy tervemről. Mikor szegény Babits meghalt, megkértek az emlékkönyvben való részvételre.[1] Természetesen igent mondtam, s mivel azt írták, a terjedelmet nem korlátozzák, valami komolyabb dologra gondoltam. Közben kiderült, hogy valami ötvenen lesznek s így egyre maximum 4–5 lap jut. Erre az emlékkönyvből kivonultam, de amit terveztem, mégis meg akarom írni, elvi okból. Ha valaha, most kell helyt állni egy s másért, amit B[abits]-al nexusban szándékozom elmondani. Címül szántam: A költő és a műveltség vádja. Terjedelme 3–4 Nyugat-ív lenne, kisebb könyv formájában 7–8 ív.

Azért írom meg ezt, mert legalább egyszer azt ajánlotta,[2] hogy ha akad valami kisebb dolgom, kinyomatná. Ez tehát olyan valami volna, s a Kner-tradícióba nagyon bele illő.

Kérem, legyen szíves közölni velem, hogy mai szituációjuk megengedi-e ezt a luxust.

A kis könyvvel egyébként ez a tervem: mivel nem szeretném, hogy teljesen à fonds perdu menjen, azt gondoltam, megpróbálom besoroztatni a megszűnt Nyugat utódjának illetmény-kötetei közé – ha még adnak ilyeneket.[3] Így nekik valamit meg kellene téríteniök a nyomdaköltségből.

Magamnak is óhajtok tőlük valamennyit.

Olyan formájúra gondolok, mint a M.[isztótfalusi] Kis Miklós-könyv[4] volt, hasonlóan kemény papírban.

Mindez egyelőre bizalmas.

Szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 225–226. Megj.: Fülep–Kner lev. 170. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1378/1.
[2] Ld. 1365. sz.
[3] Mint Kner Imre IX. 9-i 1388. sz. leveléből kiderül, az illetménykötetek megszűntek.
[4] Ld. 1325/6.

1386. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1941.] IX. 8.

Carissimo,

hát ezt aztán megcsinálta! Füst Milánról beszélgetve kértem, hogy IV. Henrikjét is küldesse el a Nyugat-könyvekkel, mire zordul mordulta: Majd elküldi Füst![1] Erre én visszamordultam: Aztán ne! Hát persze, mégis szólt neki s elküldette vele. De azért én vagyok a terrorista, nem Maga. Mert aki kutyát el akarnak veszteni, veszett hírit költik. Füst nem is egy, hanem 4 könyvit[2] küldte meg – örülök neki, de mikor mivel fogom viszonozni? Fatevi friggere!

Tudós úr, ki tudna segíteni? Ezek az – azt hiszem goethei sorok kellenének nekem teljesen:

- - - - - - - - - - - - -

Denn gesprächig sind die Zeiten,
Und dann sind sie wieder stumm.[3]

Hol található?

Saluti e abbracci

Lodovico

A helynév a feladóból, az év a postabélyegzőről kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 121. sz. Megj. Fülep–Elek lev. 187–188. p.
FLné hosszabb levele mellett elküldött ceruzaírásos cédula.
Címzés (FLné írása): Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Füst Milán: Negyedik Henrik király. Bp. [1941.] „Fülep Lajosnak, nagyrabecsülése jeléül: Füst Milán Budapest, 1941, szeptember 4." dedikációval.
[2] A három további kötet: Amine emlékezete. Két novella. [Bp.] 1940. „Fülep Lajosnak, szíves emlékezésül Füst Milán Budapest, 1941, szeptember 4." – Boldogtalanok. Dráma 4 fel-

vonásban. Bp. 1923. „Fülep Lajosnak, régi híve: Füst Milán Bpest, 1941, szeptember 4." – Füst Milán válogatott versei. Bp. 1941. „Fülep Lajosnak, szeretettel: Füst Milán, Budapest, 1941., szeptember 4." dedikációval.

[3] Az idézet Goethe: Wilhelm Meisters Wanderjahre c. műve előtt olvasható, Ottilien von Goethe c. vers 3–4 sora. Az idézet pontos szövege: [Ehe wir nun weiterschreiten / Halte still und sieh Dich um/] Denn geschwätzig sind die Zeiten, / und sie sind auch wieder stumm." – Magyarul: „mert a korok hol fecsegnek, hol pedig megint némák."

1387. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Z[engő]Várkony, 1941. IX. 9.

Kedves Sándor!

Örülök, hogy ezúttal rossz prófétának bizonyultam, s nem gorombasággal feleltél,[1] hanem, mint írod, „szeretettel kérsz". Én is hasonlóval válaszolok.

Mivel azonban én nagyon érzékeny vagyok, – hát ezt tudjuk! mondod Te most triumfálva, pedig nem *úgy* értem, mert *úgy* nem vagyok érzékeny, még ha az lettem volna, akkor is elszoktatott volna tőle az élet, – érzékeny és kényes lelkiismeretű vagyok, aki nem bírom el magamon az igazságtalanságnak még a látszatát se; s mivel az igazságot és igazságosságot mindennél jobban szeretem, kénytelen vagyok jóindulatú leveledben mégis nekem imputáltakat pontról-pontra helyre igazítani, mert annyira tévesek, hogy ha a szövegből egyébként nem látnám, azt hinném, a nekem szánt levelet összecserélted más valakiéval.

1./ Hogy tények alapján panaszkodtam-e, döntsd el magad. VIII. 12.-i levelemben[2] kértelek, írjál pár megnyugtató sort az alispánnak,[3] minek alapján talán majd kiadhatja a pénzt.[4] (Mert a rendelet szerint nem szabad neki, csak a telekkönyv hivatalos igazolása után.) Ugyanakkor megírtam neki, hogy Tőled ilyen nyilatkozatot fog kapni. *Két héttel utóbb* feleségem Pécsre ment, s mivel éppen az alispánékhoz is készült, megbíztam, kérdezze meg, megkapta-e Tőled az előre bejelentett írást. Azt felelte rá, hogy *nem.* Lehetett-e ezt nem *ténynek* tekintenem? Borzasztóan restelkedtem, mert előre beharangoztam az alispánnál, hogy Te írsz majd neki – s e szerint meg voltam hazudtolva. Remélem, nem teszed fel rólam, hogy 4.-i leveled[5] ide vonatkozó állításában kételkedem, de azt is megértheted, hogy *akkor* mindent gondolhattam, csak azt nem, hogy írtál neki. Hogy aztán 493. sz. iratod[6] hova tévedt el, nem tudhatom. De ha nekem akkortájban egy sort írtál volna (közben jött Tőled hiv.[atalos] levél arról, hogy a kért írást elküldted, nem lett volna ez az egész galiba, s nekem sok szenvedést megspóroltál volna. Tudom én jól, hogy az *esperestől* nem várhatok értesítést kéréseim mimódon történt teljesítéséről, de a megértő és megérző *barát* megtehette volna ilyen *kivételes esetben,* melyről megírtam, mennyi gondot okoz, hogy egy megnyugtató szót ír róla, különösen, mikor alkalma is van hozzá.

2./ Nem tudom, mi az a „minden késedelmes ügy", amelyért „egy idő óta" Téged „korhollak". Nem néztem végig az iktató könyvet esperességed óta, hogy össze tudjam hasonlítani, mi volt régebben s mi újabban, de pontosan átvizsgáltam 1939. I. óta,

s összesen *két* tárgyat találtam, amely miatt több ízben intéztem Hozzád kérdést és kérést.

a./ Az új mértékre átszámított díjlevelek.[7] *Te magad utasítottál arra,* hogyan csináljuk meg s mikor küldjem. A beküldés után 1–2 évig nem is mukkantam, mikor aztán *hivatalos célra szükség volt a tanítói díjlevélre,* kértem. Azt a választ kaptam, hogy majd a ker.[ületi] közgyűlés után elküldöd. Mivel nem jöttek meg, 1939. II. 9. újra kértem.[8] Kérésem válasz nélkül maradt. Kérdeztem a can.[onica] visitán, azt felelted, nem lehetett, mert nem volt együtt a többi – hanem majd azon az őszön. Ekkor se lett meg. Utoljára aztán azt mondtad, hogy *nem tudod megkapni a többi egyháztól.* Ezóta *én hallgatok róla.* Bár nem tudom megérteni, hogyan törődhet bele az esperes abba, hogy rendeleteit nem teljesítik, de hát ez nem ingem, nem veszem föl. Arra pedig, hogy mit csinálok, ha egyszer megint kelleni talál az új díjlevél, inkább nem is gondolok.

b./ A másik tárgy: Csapó tartozása.[9] Az első években azt mondtad, ne legyen miatta gondom, Csapónak van még Pallban valami járandósága, abból levonatod. 1940. V. 22-én aztán, a can.[onica] visita alkalmából azt mondtad, küldjek Neked a Konventhez címzett kérvényt a levonása miatt, Te majd igazolod és véleményezed. Rögtön, V. 28.-án elküldtem Neked a kérvényt.[10] *Négy hónap múlva,* IX. 16.-án[11] kérdeztelek a kérvény sorsáról. *Választ sose kaptam.* 1941.-ben aztán, a can.[onica] vis.[ita] alkalmával[12] megmondtad, hogy a Konvent nem vonhatja le és azt is, hogy miért. Persze, máig se értem, hogy hát akkor egy évvel előbb mért irattad velem azt a kérvényt. A pénzem elvesztésébe pedig most már beletörődhetem, holott az elején még meg lehetett volna menteni. De hát úgy kell nekem, mért voltam olyan marha, hogy egy bajba jutott szerencsétlen kollegán segítettem. Még a címét se tudtam sose megkapni, mert talán ha írok neki, megküldte volna.

Ezek az én érthetetlen és igazságtalan sürgetéseim, amik miatt Neked van okod az elkeseredésre. Hát ha Te így tudod érezni a dolgot, szívesen bízom a döntést pártatlan juryre, s ha az egy hajszál árnyékjányit talál benne igaztalan és oktalan sürgetésből s a Te elkeseredésed okából, kész vagyok azonnal letenni a palástot. Ha pedig nem talál, Tőled csak annyit kívánok, építs a mostani időben 18 m.[éter] hosszú épületet, amikor az építéshez a következő anyagok hiányzanak; tégla, cserép, cement, léc, szög – a többi aztán, t.[udni]i.[llik] sár, víz és levegő, az kapható. És teremtsd elő a nem-kapható anyagokat, mikor a pénzhez se jutsz hozzá. És el kelljen számolnod mindenről októberre, mert így szól a miniszter rendelete. S aztán ne légy nyugtalan, ne légy elkeseredett, sőt értsd meg, hogy nem Neked van okod elkeseredésre, hanem annak, akinek nincs ilyen baja.

Hát persze, ennek is meg van a tanulsága, mint a Csapó-ügynek: ne akartam volna az ifjúságnak otthont építeni, most nyugodtan csinálhatnám a magam dolgát – s nem kellett volna ezt a hosszú levelet se írnom, Téged keserítenem. De már késő, és, sajnos, úgy látszik, javíthatatlan vagyok.

Szeretettel köszönt

Fülep Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Gilicze Sándor levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1379. sz.
[3] Ld. 1379/2.
[4] Az ifjúsági ház építéséről van szó. Ld. 1296/1.
[5] Gilicze Sándor IX. 4-i levele nem maradt fenn.
[6] A 493. sz. leirat nem ismeretes.
[7] Ld. 1357/5.
[8] FL 1939. II. 9-i levele nem maradt fenn.
[9] Ld. 1357/4.
[10] FL kérvénye VI. 19-i dátummal, itt nem közölt sorok kíséretében ment el: „Itt küldöm a kérvényt tanácsod szerint. Légy szíves tehát úgy véleményezni, a rá érdemességet, hogy ha már úgy megalázkodom, valamire való összeget adjanak." Gilicze 381–941. sz. alatt továbbította, a Dunamell. Ref. Ek. püspöki hivatala VI. 26-án iktatta 3200/941. sz. a. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba VII. 4-én ment tovább. Az irat nincs a helyén. A VKM válasza – több lelkésznek, köztük FL-nak 260 pengős segély megadásáról – X. 28-án érkezett meg a püspöki hivatalhoz (5854/94. sz. a. iktatva.) Az átvételről szóló nyugták XI. 6–XI. 24. között datálódtak.
[11] A levél pontos dátuma IX. 19. (A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. iktatatlan ir.) A segélyről a következőket írja benne FL: „A kért segélyt bizony mindmáig nem kaptuk meg, így nem is mehettünk el kúrára, s most már nem is mehetünk, én megszaporodó egyházi-iskolai teendők miatt, feleségem pedig az iskolája miatt" (FLné ezen a napon kezdett el tanítani egy pécsváradi magán-polgári iskolában.)
[12] Az esperesi látogatás VI. 16-án volt.

1388. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

[Gyoma,] 1941. IX. 9.

Kedves Barátom!

Sietek válaszolni kedves soraira,[1] éspedig a következőket: persze hogy állom az igéretet, de csak a kinyomatást illetően s a következő feltételekkel:

1/. sürgős volna a dolog, mert rövidesen kezdődik az őszi szezón és akkor nem érünk rá,

2/. olvasható kéziratot kell kapnunk, mert az Ön kezeírását nem bízhatom szedőkre, nagyon lassú és nehéz munka volna és igen fáradságos a korrektúrája,

3/. mint kiadó nem vállalhatom a dolgot, arra mást kell keresnie,

4/. a szerzői jog felelősségét természetesen a cenzúrával szemben Ön vállalja, amint ezt a törvény is előírja,

5/. csak fűzve készíthetem a könyvet, részben, mert megfelelő anyagot nem tudok szerezni hozzá, részben pedig mert a kötészet roppantul túl van nálam halmozva munkával. –

Mint kiadó azért nem vállalhatom a dolgot, mert kiadói tevékenységet nem folytatok egyelőre. Számtalan embert utasítottam el már az utóbbi két-három évben, s ha most ez alól kivételt teszek, akkor nagyon sok szemrehányást és magyarázkodást idézek fel s főként újra elözönlenek kiadási ajánlatokkal. De egyébként is: nem érzem most magam sem feljogosítva, sem kötelezve arra, hogy mint kiadó állást foglaljak. Ezt Ön bizonyára meg fogja érteni. – A három legutóbbi kiadvány (Tótfalusi,[2] Kölcsey[3] és Hevesy[4]) alkalmi akció volt a Gutenberg-év[5] alkalmából, amiből magam is ki akartam venni a részemet, de ezeket is részben megbántam. Nem tudom ezeket sem terjeszteni, mert nincs kiadói apparátusom. –

Nem tudom, lehetséges lesz-e, hogy a Nyugat utódja kiadjon illetménykötetteket, mert rendelet van, hogy egyetlen lap sem adhat ingyen semmit, csak magát a lapot adhatja. Tudtommal emiatt a Nyugat illetménykötet-akciója is megszűnt volna. De ha megvan a könyv, Ön bizonyára oda tudja adni valakinek terjesztésre bizományba, aki majd elszámol vele Önnek. Például a Turóczi-Trosztler féle Privatdruckokból[6] ő mindig kapott bizonyos mennyiséget, ezeket az öreg Ranschburgnak[7] adta át s annak sikerült is eladnia a példányokat mindig. –

Szeretném, ha megcsinálhatnánk a könyvet s ezért kérem válaszát, mit tud csinálni vele terjesztésileg és mikorra lehet a kéziratra számítani. –

Magamról semmi különöset nem írhatok. Egész idei szabadságom öt nap volt, egy pesti úttal kapcsolatban kirándulás Zebegénybe és Nógrádverőcére. Meg egyszer voltam Váradon és a Királyhágónál két napig. Többre nem jutott időmből, mert az idén ismét nagy átalakítások és rendezgetések voltak az üzemben s mérhetetlen sok gondom-bajom-dolgom volt azzal is, meg az üzlettel, amelynek forgalma rohamosan nő és nem lehet előteremteni a pénzt hozzá. Mert a fizetés senkinek se olyan sürgős, mint a megrendelés. – De majd csak lesz valahogy. –

Majd talán rövidesen hozzájutok ahhoz, hogy írjak magánlevelet is, s még titokban gondolok arra, hogy egyszer az ősz folyamán leutazhatok Pécsre Mihály fiammal és akkor kiruccanhatunk Zengővárkonyba is.[8] De ez nagyon bizonytalan, mert szeptemberben már nem lesz rá időm és az október már nagyon bizonytalan, időjárási szempontból. –

Még egyszer minden jót kívánva várom szíves értesítését és a kéziratot és vagyok szíves üdvözlettel régi híve és barátja

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos egyetemi magántanár ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony
U. p. Pécsvárad.
Baranya megye. –

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 227–228. Megj.: Fülep–Kner lev. 170–171. p.
Gépírásos másodpéldány.
A címzés a levél szövegének végén van.

[1] Ld. 1385. sz.
[2] Ld. 1325/6.
[3] Ld. 1369/1.
[4] Ld. 1365/7.
[5] 1940-ben ünnepelték a nyomdászat feltalálásának ötszázadik évfordulóját.
[6] Turóczi-Trostler József (1888–1962) összehasonlító irodalomtörténész. 1922-től gimnáziumi tanár, a Pester Lloyd munkatársa, 1945-től egyetemi tanár. Knernél megjelent magánkiadásai: Laus podagrae az az az köszvénynek ditsíreti. (Utószó – –) Gyoma, 1936. A 600 példányos kiadásból 200 példány a Magyar Bibliophil Társaság tagjai részére készült. (Lévayné-Haiman 1. 497. tétel.) – Kegyességre serkentő, szíveket vídámító, elmét mulattató históriák és mesés fabulák, mellyeket [...] újonnan kibocsájtott Turóczi-Trostler József. Gyoma, 1939. (Lévayné-Haiman 1. 525. tétel.)
[7] Ranschburg Gusztáv 1886 óta működő budapesti könyvkereskedés.
[8] Az utazásra nem került sor.

1389. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]Várkony, 1941. IX. 11.

Kedves Barátom,

igen köszönöm szíves és gyors válaszát,[1] s feltételeit ha még annyi volna is, látatlanba elfogadom.

Bizonytalan csak egy: a hamar elkészülés.[2] Igyekezni fogok, de attól tartok, egy hónap mégis fog kelleni hozzá. Nem rendelkezem szabadon magammal s időmmel, különösen most, amikor itt egy ifjúsági otthon építését vettem a nyakamba[3] (ma, amikor semmi anyagot se kapni!), minden gondjával, azaz nem adtam ki a munkát átaljában, hanem, hogy meg ne csaljanak-lopjanak, az iparosokat nap szerint fizetem, minden anyagot én állítok. Gondolhatja, mennyit kell vesződnöm, időt töltenem, mérgelődnöm. De nincs itt senki, akire bízhassam.

Fájdalmas csak egy: a fűzöttség. Utálom a fűzött könyvet. Erre talán találunk megoldást.

A kéziratom? Persze, hogy nem gondoltam a nyomdába adására. Múzeumba való, nem nyomdába. Vagy leiratom vagy legépeltetem.

A kérdés majd meg fog oldódni. Céget, módot stb. ma még nem tudom, nem is töröm rajta a fejem, annak majd megjön az ideje – addig nem mukkanok róla senkinek, amíg kifelé nem megyek a kéziratból, s nem látom, mennyi lesz. Ez nekem kabalám.

Nagyon örülök a várkonyi út tervének.[4] Októberben még nagyon szép idő lehet, most már évek óta inkább akkor van, mint szeptemberben, az idén is. Ez ugyan ronda. Csekey Pista[5] ép ma megy el kb. 10 napi itt létel után, mindössze kétszer tudtunk vele fél napra kirándulni.

Mivel jövetelére számítok, megkérdem már most: nem jöhetnének pár napra legalább? Úgy hogy ha az idő szép talál lenni, tehetnénk valami szép kirándulásokat.

Amint a munka annyira halad, hogy merek róla beszélni, azonnal értesítem.

Szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 229–230. Megj.: Fülep–Kner lev. 172. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1388. sz.
[2] FL az eredetileg a Babits Mihály Emlékkönyvbe szánt tanulmány kiadására utal. Ld. 1378/2.
[3] Ld. 1296/1.
[4] Ld. 1388/8.
[5] Csekey István (1889–1963) jogász, 1923-tól tartui, 1931–1940 és 1945–1946 között szegedi, 1940–1945 között kolozsvári, 1946–1951 között pécsi egyetemi tanár. Nagyapja, Csekey István (1824–1909) zengővárkonyi ref. lelkész, 1855–1901 között a Tolnai Egyházmegye esperese volt.

1390. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. IX. 11.

Kedves Fülep Lajos,

nem tagadom le a könnyemet, amelyet levele[1] csalt ki. Hogy is van ez velem? Mióta rohamosan öregszem, olyan könnyen megy-e sírás, vagy a szívem van úgy megkínozva? Egyszóval: meghatva köszönöm e távoli baráti hangot, – Istenemre, ha nem röstellném a gesztus ünnepélyességét, fölemelném poharamat s lehúnyva szemem próbálnám még egyszer elképzelni Önt. Csakugyan, mint mikor egy kis tűz ég a hegyen valahol s a remete azt gondolja magában: aha, ott is van egy s ezt most nekem gyújtja – s a szíve megtelik meleggel.

De hogy a kérdéseire is válaszoljak: a Nyugat nem közölt bírálatot az Aminéről,[2] a Nyugat nem fogadta el tíz év előtt írt Henrik királyomat,[3] nem hogy könyvalakban kiadta volna, – a Nyugat egyáltalán még egyetlen könyvemet sem adta ki, (a verskötetemet, az utolsót[4] a magam pénzén jelentettem meg, csak az ő cégérük van rajta), – a Nyugat nem adta ki még egy másik drámámat sem, amelyet még nem volt pénzem kiadni... és így tovább. Panaszkodjam, utálkozzam, gyűlölködjem? Úgyis morgós embernek tartanak, aki ide s tova jobban szereti már a haragját, mint a szeretetét.

Aki Henrikemet bírálta[5] a Nyugatban, e számomra ismeretlen fiatalember számára két köszönőlevelet fogalmaztam meg magamban, az egyik ez: „Köszönöm Uram, hogy megtalálta az egyetlen módot, amellyel Babitson és kegyeltjein kívül, valakiről a Nyugatban írni lehet." – – S a másik: „Uram, ki kell javítanom cikkének egy hibáját. Elfelejtette megemlíteni, hogy voltakép Török Sophie[6] a legnagyobb magyar drámaíró. Igaz, még nem írt drámát, de ha írna! ezt ne feledjük el, ha írna!"

Látja, ilyen mérges ember vagyok én.

Hát megkínoztak no, mindenfelé, de mindegy. Az élet lejárt s a végén mindegy is, hogy hogy töltötte el az ember. Én csak két emberről tudok, aki azt mondta az utolsó pillanatában, hogy „szép volt!" Az egyik Korányi Frigyes,[7] az idősebb, a másik egy német, az „Igé" vegyigyár egy elég állati vezérigazgatója. Minden ment náluk, mint

a karikacsapás – s ez nekik elég volt. S hogy másnak esetleg görvélykórja van... – no de hagyjuk.

Megint kiderülne, hogy mindig mérgelődöm.

Isten áldja, nagy jó Uram! S ha *nagy* örömet akar szerezni nékem, írjon mihamarabb megint néhány szót! Csak azt, hogy hogy van, ha nincs máshoz kedve.

Barátsággal s még megmaradt szeretetemmel:

Füst Milánja

N.[ota] B.[ene] Hogy én is Önt mennyire becsülöm, röstelltem most elmondani.

MTAK Kézirattár Ms 4587/92.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL első levele, amelyben Füst Milán dedikált köteteit megköszönte, nem maradt fenn. Ld. 1386/1–2.
[2] Az Amine emlékezete a Nyugat 1933. XI. 16. 22. sz. 439–449. p. és XII. 1. 23. sz. 519–531. p. jelent meg. Kötetben Amine emlékezete. Két novella címmel 1940-ben az Almanach kiadó adta ki.
[3] A Negyedik Henrik király c. dráma ld. 1386/1.
[4] Füst Milán válogatott versei ld. 1386/2.
[5] Bóka László: Negyedik Henrik király. Füst Milán királydrámája. = Nyugat, 1941. IV. 1. 4. sz. 171–172. p.
[6] Ld. 1377/3.
[7] id. Korányi Frigyes báró (1827–1913) belgyógyász, egyetemi tanár, a magyar orvostudomány egyik megalapítója.

1391. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Zengővárkony, [1941.] IX. 13.

Carissimo,

megkaptam és igen köszönöm az I[zsó]-dissertatiot,[1] mert rám gondolt, s mert talán akad benne, aminek még hasznát vehetem. Belenéztem, bájos dolgok vannak benne.

Hanem azt hiszem, kétszer is írtam azóta, mindakétszer szándékoztam, mégis elfelejtettem megköszönni a zürichi újságból küldött kivágást, melynek nemcsak nekem szánt cikkét olvastam el, hanem a többit is, és meglepetéssel láttam, milyen okos, művelt, tisztességes társaság ez. Ha lát még néha benne olyat, amiről azt gondolja, hogy érdekel, s ráér, és nem sajnálja a fáradságot, igen megköszönném a megküldését. Annyi év óta nem látok ilyenféle holmit, hogy tanulságos megtudnom, mi történik a nagy világban.

Como està Usted? Abbracci

Lodovico

A helynév a feladóból, az év a postabélyegzőről kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 122. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 289. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Weisz Anna: Izsó Miklós élete és művészete 1831–1875. Bp. 1939.

1392. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1941. IX. 15.

Carissimo,

eccomi di nuovo. Attól tartok, hogy ami miatt írok, nem valami kellemes, de ha nem az, nem kell tennie az ügyben semmit, ha azonban elviselhető, kérem, mozdítson rajta, ahogy tud.

Egy pécsváradi fakereskedőnek[1] (aki ép most tett nekem szívességet az építés körül) a fia: *Gyenes Tamás*[2] ezen a héten felvételizik a Képzőmű[vészeti] Főisk[ola] *szobrászati* szakán – s a kérelem az, hogy mivel *zsidó,* segítsünk neki. Megnéztem a fiú munkáit – hogy milyen művész lesz majd belőle, csak a jó Isten tudhatja, de hogy egészen meglepő, sőt elképesztő, amit ez a gyerek már ma tud, most meg lehet mondani, s ezt mondom is. Úgy tudom, 22 éves, tanulni még sehol se tanult, de már ma olyan portraitkat csinál, mint kevesen a Főiskola elvégzése után, ez pedig még előtte van. Szóval a *tárgyi* föltétele a fölvételének megvan, csak az a kérdés, hogy más, kevesebbet tudók, de nagy protekciójúak nem foglalják-e el a helyet az orra előtt, s akkor ez a gyerek agyon van ütve, mert az egyetemre se vették fel, noha mindig jeles tanuló és praematurus is volt.

A sorsáról döntő bizottság: Stróbl,[3] Bory,[4] Sidló,[5] Pilch[6] (a rektor); – ezen a héten csinálják a próbaművet, *szombaton, 20.-án van a döntés.* Van-e ezekkel az emberekkel valami nexusa, vagy tudna-e valakivel közvetve szólatni egyiknek-másiknak?

Ha igen, kérem, tegye meg, amilyen hamar lehet, és ne levélben, hanem élőszóval (akár telefonon.) S ha tud valamit tenni, kérem, egy sorban értesítsen mielőbb, mert az apa szorongva várja a hírt.

Ha éppen Lauffernél[7] jár, kérem, ajánljon be neki. (De emiatt külön egy lépést se!!)

Jól vagyunk, fázunk, szidjuk az időt – meg akiket illet.

Szeretettel

Lodovico

Ép most kapom levelét.[8]

A Hegedüsről[9] szóló hír bizony elég keserves. Annyira bíztam benne! S ép most bolondul meg nekem! Nem várhatott még egy kicsit? És Fenyő,[10] aki okos ember, nem

tudott valami okosat kisütni? Mert hogy Kresz urat[11] nem ajánlja, azzal nem sokra jutok.

Megígérem, hogy Budára megyünk nyaralni, ha meglesz a gesztenyeerdő. Az az egy fa vajjon igazi-e?

Denn gesprächlich sind die Zeiten,

Und dann sind sie wieder stumm.

Így olvasható? Azt hittem, csak ránéz, s azt mondja, na, ez a Lodovico ilyen műveletlen szamár, ennyit se tud. De ha Fenyő se tudja!?

A Népr[ajzi] Múz[eumi] Értesítőt köszönettel elfogadnám, de sok év óta tagja vagyok a Társaságnak s így az Értesítő jár nekem.

A csodaszer hogy' vált be? Ez fontos, szeretnék tudni róla.

Da capo molti abbracci

L.[odovico

A német vers lehet, hogy nem valamelyik költeményben, hanem drámában van. De még az is lehet, hogy nem Goethe, hanem más. Trostler[13] tudná ezt megmondani!

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 123. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 290–292. p.
Ceruzával írt levél.
Címzés Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Gyenes Károlyról van szó.
[2] Gyenes Tamás (1920–1963) szobrász, művészeti író, szerkesztő. Sidló Ferenc után Pátzay Pál tanítványa lett.
[3] Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884–1975) szobrász, a Képzőművészeti Főiskola tanára.
[4] Bory Jenő (1879–1959) építész, szobrász, 1912 óta a Képzőművészeti Főiskola tanára.
[5] Sidló Ferenc (1882–1953) szobrász, 1926-tól a Képzőművészeti Főiskola tanára.
[6] Pécsi Pilch Dezső (1888–1949) festő, a Képzőművészeti Főiskola tanára.
[7] Lauffer Tivadar nagy múltú könyvkereskedő a Váci utcában, angol kiadók képviseletét is ellátta.
[8] Elek levele nem maradt fenn.
[9] Ld. 1381/7. Hegedüs Lóránt betegségére utal.
[10] Fenyő Miksa ld. 1285/4.
[11] Kresz Károly (1886–1943) közgazdasági író, 1925-től a TÉBE igazgatója, 1943-ban vezérigazgató.
[12] ld. 1386/3.
[13] Turóczi-Trostler Józsefre utal. Ld. 1388/6.

1393. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1941. IX. 16.

Kedves Barátom!

Sietek válaszolni.[1] Nálunk az a helyzet, hogy az esztendő 10 hónapjában a forgalom nem fedezi a regieket, s az év 2 hónapja alatt aratjuk azt, amit elvetettünk, akkor

kell megkeresni azt, ami az egész esztendő egyensúlyát megteremti és újra lehetővé teszi, hogy a következő 10 hónapban együtt tartsuk a személyzetet. – Természetesen éppen ezért semmi olyasmit nem szabad tennünk, ami a munkáink lebonyolítását ez alatt a rövid szezón alatt veszélyezteti. – Ezt azért mondom: én mindent el fogok követni, amit a fenti szempontból szabad, azért hogy az Ön munkáját elvégezhessük, de ha éppen beleesik abba az időszakba, amelyről szó van, nem szabad szemrehányást tennie, ha éppen akkor nem bírom csinálni s pár heti halasztást szenved. Van ugyan egy kis szélcsendes idő a főidény bekövetkezése előtt, de az idén ez alighanem rövidebb lesz, mint máskor s lehet, hogy bizonyos, várható események következtében el is marad. Én tehát megígérem, hogy ami hatalmamban és módomban áll, azt elkövetem, a többit a Jóistenre kell bíznunk.

Nem ígérhetek azonban semmit a kötések dolgában. Már a Mentség[2] és a Hevesy[3] kötését is roppant nehezen tudtam összehozni, s azóta az anyagok még fogytak és romlottak. Százszor inkább legyen egy könyv csinosan fűzve, mint hogy görbe és rosszul nyíló rossz táblája legyen. A kötészet viszont abban az időben egész bizonyosan nem is fog már ráérni, mert addig még egy igen nagy és egy nagyon nagy munkát kell befejezni, amelyeket már úgyis nehezen tudunk majd elvégezni. –

Hogy a kirándulásból lehet-e valami, az persze szintén nem rajtam múlik. *Nagyon* szeretnék eljutni oda megint, hisz olyan régen voltam ott, 9 éve már. És az idén különösen rámférne egy kis pihenés, egy kis szabadság. Majd meglátjuk. –

Minden jót kívánok addig is, amíg személyesen, vagy levélben találkozhatunk s vagyok régi barátsággal híve

[Kner Imre]

Elmúlt hát a sokat szidott Nyugat, s vajjon mikor és ki tud helyette összehozni valamit, amit komoly irodalmi folyóiratnak lehet nevezni.[4] Nekem kb. 1912 óta járt, de az előző négy évfolyamot is megszereztem, így most van egy teljes sorozatom. Én is sokszor nem értettem vele egyet, de tudom, milyen nehéz valamit megcsinálni. Ezt is könnyebb volt elpusztítani, mint újat csinálni helyette.

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 231. Megj.: Fülep–Kner lev. 172–173. p.
Gépírásos másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1389. sz.
[2] Ld. 1325/6.
[3] Ld. 1365/7.
[4] A Nyugat utóda a Magyar Csillag. Ld. 1380/4.

1394. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1941. IX. 18.

Kedves Barátom!

Dehogy fog eszembe jutni „szemrehányást tenni".[1] Jókat tételez fel rólam! Amit munkájukról stb. ír, azt én úgyis előre tudtam – de ha nem tudtam volna, az se változtatna a dolgon semmit.

A Nyugat utódjának (Magyar Csillag – a név csak győzött)[2] okt.[óber] elején kell megjelennie. Mivel úgy tudom, ugyanazok fogják csinálni, nyilván nem is lesz semmi változás. Hol is van ma, akitől változás várható?

Jövetelében továbbra is nagyon bízva, melegen üdvözli

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 232. Megj.: Fülep–Kner lev. 173–174. p.
Kézírás Pécsvárad látképét ábrázoló képeslapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.

[1] A tervezett Babits-tanulmányra utal. Ld. 1393. sz.
[2] Ld. 1380/4.

1395. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1941. IX. 19.

Kedves Sándor,

mellékelten küldöm a kívánt adatokat.

Feleségem ma d.[él]e.[lőtt] (péntek) telefonon keresett Téged Pécsváradról, hogy megkérdezzen egyet-mást a Szekszárdra menetelre vonatkozólag (ha el tudunk menni 23-án, hol hálunk? Te haza szoktál-e menni aludni s Veled mehetünk-e stb. stb.), s megmondja azt is, hogy mindkettőnk menetele nagyon bizonytalanná vált; az övé: mert éppen ma kezdődött Pécsváradon a rég óhajtott polgári iskola, melynek – egyelőre legalább, azért egyelőre, mert megpróbálja, hogy' megy a bejárás – őt hívták meg egyik tanáraul, s aligha lehet neki mindjárt az elején két napra itt hagynia az egészet; az enyém: mert kb. egy hét óta megint fáj és dagadt a lábom, cipőt se tudok húzni, lázas is vagyok; beadott ez a veszett idő – szóval jól kezdődik! Ha tehát emiatt nem tudok elmenni az e.[gyház]m.[egyei] közgyűlésre,[1] kérlek tekintsd igazoltnak távollétemet. Ha azonban addig javul az állapotom, okvetlen elmegyek, akár feleségestől, akár egyedül.[2] A kért segélyt[3] bizony mindmáig nem kaptuk meg, így nem is mehettünk el kúrára, s most már nem is mehetünk, én a megszaporodó egyházi-iskolai teendők miatt, feleségem pedig az iskolája miatt. (Hacsak majd ott nem kell hagynia, mert megárt majd neki rossz időben a bejárás.)

Kérlek, légy szíves tervünkről és megvalósításának labilitásáról a Nagytiszteletű asszonyt is tájékoztatni, akinek feleségem meleg üdvözletét, én kézcsókomat küldöm,

Téged pedig szeretettel ölellek, abban bízva, hogy ami ma feleségemnek nem sikerült, hogy t.[udni]i.[llik] Veled telefonon beszéljen, mert nem győzte kivárni Kajdacs jelentkezését, holnap, szombaton d.[él]e.[lőtt] majd sikerül neki, s elmondja élőszóval, amit idefirkáltam

Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.

[1] A szekszárdi egyházmegyei közgyűlés IX. 24-én volt.
[2] Zengővárkonyt Magyar János gondnok képviselte, FL nem volt jelen.
[3] Ld. 1387/11.

1396. CSEKEY ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Szolnok, 1941. IX. 21.

Kedves Lajos,

Keblovszkyval, Albrecht főherceg[1] főtitkárával nem sikerült Pesten beszélnem, mert távol volt gazdájával együtt. Így már útközben írtam neki levelet.[2] Mellékletben csatoltam másolatát. Roppant sajnálom, hogy TÉBE-[3]segéllyel látszólag befagytál. Most már mindent meg kell mozgatnod, hogy egyéb helyekről sikerüljön. A vármegyétől nem kaphatnál valamit? Keresztes-Fischer Miklóst[4] se ejteném el. Talán gavallér lesz vállalata útján.

Lehel[5] elutazásom előtt elküldötte hozzá írt leveledet, amelyet sajnos képtelen vagyok elolvasni. Nagyjából azt vettem ki belőle, hogy a homokkőtömb kibányászása a robbantások miatt halasztást szenved. Ez magában nem lenne baj, csak meg kellene alkudni a kőfaragóval, mert különben az előirányzott ezer pengőt majd jóval túllépi. Ha esetleg nem lesz nagyon nedves az ősz, a felállításnak sem lehet nagyobb akadálya. A keretezést most nyomban elkészíttetném a rusztikával. Amint szükség lesz rá, légy szíves a költségeket reánk kiróni, és a pénzt küldeni fogjuk.

Édesanyámék nagyon meg vannak a várkonyi mézzel elégedve. Légy szíves azonban Zsuzsát megkérni nevemben, hogy figyelmeztesse Dezső bácsit[6] a nekem Kolozsvárra küldendő mézesbödönök alaposabb lezárására. Az úton engedett, úgyhogy tejjelmézzel folyó Kánaánná vált az egész küldemény. Édesanyám elgondolása szerint celofánnal kellene beborítani a tetejét a fedőlap lezárása előtt.

Mellékelek még egy kártyát Viipurista barátunktól, Garázda Pétertől,[7] amelyet finn stílusban intézett hozzám, Benneteket is aposztrofálva. Ha Zsuzsa is kinevette magát rajta, kérem vissza alkalmilag egy sírkőépítő levélben.

Amikor lekötelező baráti fáradozásaidért előre is meleg köszönetet mondok, Zsuzsának tiszteletteljes kézcsókomat jelentve és az enyémek köszöntését is küldve, szeretettel ölel holnap már Kolozsvárott szigorlatoztató

őszinte barátod

István

MTAK Kézirattár Ms 4585/231.
Gépirat autogr. aláírással. Dr Csekey István a M. Kir Ferenc József-Tudomány egyetemen a magyar közjog ny. r. tanára Kolozsvár I. Majális-utca 40. Telefon 30–60 feliratú levélpapíron. Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos úrnak református pap, egyetemi magántanár Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
A borítékon nyomt. fejléc Kolozsvári M. Kir Ferenc József-Tudományegyetem közjogi szeminárium szöveggel.
Csekey István ld. 1389/4.

[1] Habsburg Albrecht főherceg (1897–1955) a legitimisták által a magyar trón egyik várományosának tartott jobboldali politikus. 1925-től a Társadalmi Egyesületek Szövetségének kormányzó elnöke. Politikai pályája a frankhamisítási botrány miatt szakadt meg. 1941-ben béllyei uradalmának nagy része visszakerült Jugoszláviától Magyarországhoz, de nagyrészét szétosztották vitézi birtokként. FL mint délmagyarországi birtokostól remélt tőle anyagi támogatást az ifjúsági ház építéséhez.

[2] Csekey másolatban mellékelt, Kolozsvár, 1941. IX. 21-i keletű, Keblovszky Lajos miniszteri tanácsosnak írt levele így hangzik:
Kedves Barátom,

a zengővárkonyi református egyház, melynek lelkésze dr. Fülep Lajos, az ismert nevű művészetfilozófus egyetemi magántanár, állami és társadalmi támogatással kultúrházat épít. A munka már javában folyik, az épület félig készen, de az ígért segítségek egy jó része befagyott, viszont a költségek a változott viszonyok között egyre emelkednek. Ilyen viszonyok közt fordult az egyház Albrecht királyi herceg úr ő fenségéhez is kéréssel. Ennek kedvező elintézését megértő jóindulatodba ajánlom.

Zengővárkony kis, hatszáz lakosú, kies fekvésű falu a Mecsekben, a Zengő hegy aljában Pécsvárad tőszomszédságában. Nagyatyám, Csekey István esperes, a volt 48-as huszártiszt egy emberöltőt töltött a faluban mint annak lelkipásztora. Akkor még kisebbségben voltak ott a svábok, akik az utóbbi öntudatosodási korszakban mértéken felül elszaporodtak. Az egyke és egyéb társadalmi meg gazdasági bajok pusztítják az ottani árpádkori ősmagyarságot. Ha nem sietünk segítségére, másfél emberöltő után híre sem lesz ott magyarnak. Jó magam is, akinek van ott még egy kis ingatlanom, mindent elkövetek az ügy érdekében.

Mivel a fenséges úr baranyai nagybirtokos, aki most Isten segítségével birtokainak hatalmas részét kapta vissza a baranyai háromszögben, bizonyára megértéssel lesz az ősi magyar község kálvinista színmagyarjainak törekvése iránt. Ha egy ezer pengős támogatást ki tudnál eszközölni, ennek országos visszhangja lehetne. Mintegy tettel való megvalósítója annak a programnak, amelyet maga a kormányzó úr hirdetett néhány évvel ezelőtt, amikor Harkányban megindította a baranyai egyke ellen való küzdelem országos mozgalmát. Soha sem lenne a fenséges úr nemes gesztusa példát adóbb, mint épen most a bekövetkezett események után.

Nagyon kérlek, kedves Barátom, tedd szívügyeddé ezt a kérést, amiért áldani fog egy gyönyörű magyar község élet-halállal vívódó ősi magyarsága.

A legszívesebb köszöntéssel vagyok őszintén tisztelő
régi igaz híved

[Csekey István]

[3] TÉBE – Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete. 1919 őszén alakult, elnöke 1925-től Hegedüs Lóránt volt.

[4] Keresztes Fischer Miklós (1929-ig Fischer) 1932-ig Baranya megye pécsváradi járásának főszolgabírája, 1932–1935-től országgyűlési képviselő, 1936–1939 között a siklósi járás főszolgabírája. 1940-től nem töltött be közfunkciót.

[5] Lehel kiléte nem ismeretes. Egy Csekey István által felállított családi sírkőről van szó, amelynek munkálataiban FL Csekey segítségére volt.

[6] Csekey Dezső (?–1949) Csekey István Zengővárkonyban élő nagybátyja.

[7] Garázda Péter – Zolnai Béla (1890–1969) ekkor kolozsvári professzor egyik írói álneve. Csekeynek szóló levele nem maradt fenn Csekey Istvánnak az MTAK Kézirattárába került kéziratos hagyatékában.

1397. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1941.] IX. 22.

Carissimo,

még mindig csak egészen röviden írhatok – a ház építéséhez[1] szükséges pénz előteremtése miatt most mindenfelé annyi levelet kell írnom, hogy máshoz nem jutok. Most hát csak egészen röviden meg akarom köszönni közbenjárását abban az ügyben – értesülésem még nincs az eredményről, de remélem, hogy jó lesz. – Pozitív értesülésem szerint Hegedüs L.[orántt][2] már visszatért az életbe és hivatalába. Tegnap kint volt nálunk a volt baranyai alispán,[3] ma felsőházi tag, az mondta, hogy a napokban kapott tőle levelet, melyben ép egy Tébe-ülés[4] eredményéről ír neki. Így hát ő megint aktuálissá vált. Nekem nagy könnyebbség volna, ha sikerülne, mert sok irkafirkát, izgalmat stb. megspórolna. De vajjon Fenyő[5] hajlandónak látta-e, vagy inkább kapott a kibúvón? Mert erőltetni nem akarom, úgyse érne semmit.

A csodainjekcióról mindketten nagyon szeretnénk már tudni. Megpróbálta-? És bevált? Mi az?

S a kérdezett német sorok? Noch immer nicht?[6]

Füst a könyvekkel nagyon megható levelet írt.[7]

Szeretettel öleli

Fülep Lajos

A hely és év postabélyegzőről.
MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattár MKCs–C–I–169/54.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 1296/1.
[2] Ld. 1381/7.
[3] Fischer Bélára utal, aki 1921–1937 között volt Baranya megye alispánja.
[4] Ld. 1396/3.
[5] Ld. 1285/4. ill. 1381/6.
[6] Ld. 1386/3.
[7] Ld. 1390. sz.

1398. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1941. IX. 23.

Kedves Lajos,

nagy örömmel hallottam Elek Artúrtól, hogy dolgozol. Épp oly türelmetlenül várjuk már, hogy elkészülj.[1]

Ettől függetlenül is nagyon kérlek, tiszteld meg írásaiddal minél többször a Magyar Csillagot,[2] írd meg majd róla véleményedet is. S hogy te mit csinálnál legszívesebben benne?

Szeretettel üdvözöllek mindkettőtöket,

Illyés Gyula

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/275.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A Babits-tanulmányra utal. Ld. 1378/2.
[2] FL nem írt a Magyar Csillagba.

1399. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]Várkony, 1941. IX. 26.

Kedves Gyula,

jól mondta Elek,[1] de most már 8–10 napja nem jutok hozzá, hogy a magam dolgához leüljek. Mint afféle nép-szamara, nyakamba vettem itt nép-háza építését (itt úgy mondják, kultúrház, azaz Kulturhaus),[2] mellyel aztán fele úton elakadtam a pénz fogytán; nem elég, hogy bakterkednem, veszekednem, intézkednem kell, szünet nélkül kérő leveleket írok és küldözök mindenfelé (azám, nem mondhatnád meg a nemzet bankjának, küldjön pénzt a népnek?[3] 100 p[engő]-n kezdve már mindent elfogadunk.)

Babitsról kezdtem írni,[4] alig várom már, hogy visszatérhessek hozzá s elkészüljek vele. Az emlékkönyvbe szánt írásból 7–8 ívnyi kis könyv lesz. Kiadását hogyan gondolom, majd megírom idejekor.

Ha ezen túl leszek, szívesen írok a M.[agyar]Cs.[illag]-ba[5] mindenről. Ha pedig valamiben kellek, ahol helyt álljak, szóljatok. Az öreg Toldi még elbírja héttollú buzogányát, fej is van elég, akihez szívesen hozzá vágja.

Hanem az Isten áldjon meg, nem tudtatok valami kevésbbé hazafias-ünnepi-szavalmányos címet választani? Tudok a kényszerről, de tán mégis lehetett volna. Kár, hogy nem szóltatok.

Szeretettel köszönt

Fülep Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula szerkesztő úrnak Budapest V. Vilmos császár út 34. „Magyar Csillag" szerkesztősége.

[1] Ld. 1398. sz.
[2] Ld. 1296/1.
[3] Illyés 1937-től mint francia referens a Nemzeti Bank sajtóosztályán dolgozott, ezért remélte FL, hogy segítségével anyagi támogatáshoz juthat az Ifjúsági Ház felépítéséhez.
[4] Ld. 1378/2.
[5] Ld. 1380/4. ill. 1398/2.

1400. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony,] 1941. IX. 27.

Kedves Barátom,

levelére[1] rögtön akartam válaszolni, de mostanában még meghalni se érek rá. Házat építek, – no, nem magamnak, az itteni ifjúságnak,[2] ami egyúttal afféle Kulturhaus, s mivel mindent nekem kell intéznem, rengeteg vele a bajom, fele úton a pénz is elfogyott, s reggeltől estig leveleket írok, hogy pénzt kérjek boldog-boldogtalantól. Hogy az eddigi munka kárba ne vesszen, kell még 3500–4000 p.[engő], már meg is van belőle 100.

Ezt akartam megírni azon melegében, hogy amit mondani szoktak: sorsát senkise kerüli el – mennyire nem igaz. Ha mindenki sorsa sors, akkor nincs sors; ahol minden fehér, ott nincs szín semmi. De sors az, hogy F.[üst] M.[ilán]-nak és F.[ülep] L.[ajos]-nak előbb utóbb meg kellett találnia egymást. Most már aztán az kellene, hogy találkozásra is sort keríthessen a sors, s művét befejezhesse. Hol, hogyan, mikor? Én nagyon nehezen megyek Pestre, irtózom a várostól, a gondolatától is hányhatnék, nincs is hol szállnom, a hotelek szagát nem bírom. Maga hogy' van az utazással? Rá tudná szánni magát az idejövetelre?[3] Nem kívánja a mérgét egyszer jó alaposan kiönteni? Szívesen segítenék benne. Mert én is mérges ember vagyok, s hol találok méltó partnert? Tudja-e, hogy a mérges ember a legritkább? Nem is ismerek senkit. Végre valaki! Az Isten tartsa meg a mérgességét! A mérgesség ma az ember mértéke. Amíg mérges vagyok, ember vagyok. S addig az élet se jár le. Gondosan figyelem a mérgességemet, s látom, hogy ifjú korom óta nem csökkent. Sőt. Virulóbb, mint valaha. Persze, il y a fagots et fagots, nem szabad összetéveszteni a vénség zsémbességével. Az enyim még tiszta – furie pure. S így akarok tisztán meghalni. Ilyeneké a pokol feneke.

Meglepetéssel olvastam, amiket a Nyugatról írt. Nem képzeltem – de hát én nem ismerem az ott való állapotokat. Babits volt az oka? Most majd másképp lesz?

Egyébként most mindjárt rám is mérges lehet. Babitsról írok, még az emlékkönyv számára[4] rábeszéltek, nehány lapnyit akartam, lesz belőle 7–8 ív, mert kevesebben nem tudom magam kiönteni, – csak részben szól B.[abits]-ról, inkább sok egyébről.

Rajtam mit becsülnie nincsen, mert hát mit? Alig publikáltam. Az igazi még hátra van.[5] Mert nem tétlenkedem, dolgozom, de hát az én munkám nagy terjedelmű, sokat kell hozzá meditálni is, olvasni is.

Szeretettel

Fülep Lajos

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
PIM Kézirattár V 4140/271/1.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1390. sz.
[2] Ld. 1296/1.
[3] Tudomásom szerint Füst Milán nem járt Zengővárkonyban. FL 1943. V. 18-án látogatta meg Füst Milánékat Budapesten szállóvendégként. 22-én Gyomára utazott Kner Imréhez, 23-án visszament Füstékhez és 25-én ért haza Zengővárkonyba.
[4] Ld. 1378/1–2.
[5] A művészetfilozófiára utal. ld. 1284/12.

1401. GYENES KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Pécsvárad, 1941. IX. 27.

Mélyen tisztelt Nagytiszteletű Uram!

Elkésettnek látszó köszönő soraim igazolásául előadhatom, hogy amikor megtelefonáltam, hogy fiamat[1] a főiskolába felvették, ez csak magánértesüléseknek volt a folyománya. A kari űlés csupán 25.-én történt és hivatalosan csak tegnap hozták a felvettek névsorát nyilvánosságra.

Az imént kaptam fiamtól hírt, hogy tegnap külön engedéllyel már be is iratkozott a katonaság miatt, hogy esetleges behívásnál látogatási bizonyítványt produkálhasson. Ezt a rektor engedélyezte.

Sidló[2] tanítvány lett. Összesen 120 jelentkező volt, akik közül 62 növendéket vettek fel. Zsidónak minősülő 12 volt, felvettek 3 hallgatót, köztük fiamat.

A fenti számok bizonyítják, hogy a fiú tehetsége mellett mennyire volt szükség a hathatós támogatásra.

Kérem fogadja Nagytiszteletű Uram legmélyebb hálám kifejezését, mert meg vagyok róla győződve, hogy az Ön támogatása nélkül fiam nem jutott volna be a főiskolára. Méltóztassék meggyőződve lenni, hogy boldog leszek, ha lekötelező előzékenységét tehetségem szerint viszonozni tudom.

Ismételt hálás köszönetem kifejezése mellett vagyok őszinte tisztelő híve

Gyenes Károly

MTAK Kézirattár Ms 4587/181.
Gépirat autogr. aláírással Schwarz Hermann fakereskedő és téglagyáros Pécsvárad Telefon: 32 fejlécű levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Gyenes Károly ld. 1392/1.

[1] Fiáról, Gyenes Tamásról van szó. ld. 1392/2. Mint az idézett levélből kiolvasható, FL ottjártakor Elek Artúrt kérte meg, járjon közbe művészbarátainál Gyenes Tamás Képzőművészeti főiskolai felvétele érdekében.
[2] Ld. 1392/5.

1402. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. IX. 28.

Carissimo,

Gyenes Tamás ügye[1] kedvezően intéztetett el. Sidló[2] tanítványának vállalta, Ferenczy[3] pedig a katonaságra tekintettel rávette a rektort, hogy soron kívül beiktassa az anyakönyvbe a fiatalembert, hogy legyen mivel igazolnia magát. Már a villamosjegyét is megkapta.

Fenyővel[4] újra beszéltem. Azt mondta, hogy nem egészen olyan a dolog, amilyennek a volt alispán[5] előadása szerint látszik. Mert igaz, hogy H.[egedüs][6] ki-kilép a nyilvánosság elé (Babitsnét[7] is meglátogatta Sándor öccse[8] kíséretében, de alig ismertek rá, mert néhány résztvevő mondat után hallgatott, mint a csuka, ő a hírhedt szajkó), de mindig ápolónő kíséri. Fenyő telefonon jelentkezett hozzá, és azt a választ kapta, hogy majd értesítik, ha H.[egedüs] olyan állapotban lesz, hogy fogadhatja. Legközelebb meg akarja kísérelni, hogy magát H[egedüs]-t kapja a telefonhoz, s ha sikerül hozzá bejutnia, a kultúrház ügyét is szóvá teszi. Hogy ki máshoz lehetne fordulni, nem tudja megmondani. Ő – úgy mondja – teljesen otthagyta a közéletet és vele való minden kapcsolatát elszakította.

Az elmúlt hétfőn elmentem a volt Nyugat-asztal tanácskozására. Babits honosította meg az egyik dunaparti kávéházban.[9] Különös érzéssel ültem és hallgattam, ami körülöttem történik. A Nyugat régi emberei közül rajtam kívül Schöpflin,[10] Gellért,[11] Nagy Zoltán[12] és Mohácsi Jenő[13] volt jelen. A többi mind csupa fiatalabb. De az előbbiek hallgattak; az utóbbiaké volt a szó. Illyés nyitotta meg a tanácskozást azzal, hogy hozzászólásokat kért, tanácsokat, ötleteket. Szerkesztői elgondolása nem sok volt. Rovatokat szeretne az új folyóiratba, általuk az aktualitásokba kapcsolódást és főként kemény sajtókritikát. (A sajtó a vesszőparipája.) Szeretne egy rovatot a múltra vonatkozó adatok számára. El is mondta, hogy kezében volt valami falusi kupaktanácsi jegyzőkönyv, de valahogy elkerült tőle, pedig azt szívesen kiadta volna. Cs. Szabó László[14] megemlítette, hogy Gyalui Farkas most készíti sajtó alá Kolozsvárott Újfalvy Sándor emlékezéseit.[15] Ami mutatvány belőle eddig megjelent, rendkívül érdekes legyen. Talán átengedne belőle valamit előzetes közlésre Gyalui? A szót aztán Cs. Szabó vette át

és polemikát sürgetett a napisajtó bizonyos orgánumai ellen, amelyek tervszerűen támadják a Nyugat íróit és valóságos rágalmazó hadjáratot indítottak ellenök. Különösen fájnak neki Gogolák támadásai.[16] A kérdés körül heves vita fejlődött. Volt, aki harcot kívánt, mások a mellett voltak, hogy észre sem kell venni Gogolákot, hiszen rossz író, mások meg azt gondolták, hogy talán a mellőzöttség ágaskodik G[ogolák]-ban, azért hát föl kellene szólítani, hogy dolgozzon a Magyar Csillagba, hadd derüljön ki róla ott, hogy milyen rossz író stb. A szót ekkor Keresztúry Dezső[17] vette kezébe és tette szájába. Majd olyan hangos legény, mint Cs. Szabó, hangos és erőszakos. Ő is a sajtó kritizálását sürgette, és szörnyűködve beszélt kollegáiról (ő a P.[ester] Lloyd színházi kritikusa és irodalmi, meg tárcarovatának vezetője), akik olyan értetleneknek mutatkoztak a nagy Pirandello[18] megítélésében.

Mondhatom, nagyon idegenül éreztem magamat a társaságban. Ott most csupa egy generációbeli van együtt és igen összetartanak. De valami ideát nem hallottam vitatkozásuk folyamán. Gogoláknak valójában igaza van, amikor epigoninak minősíti az egész nemzedéküket. Halász Gábor[19] olyasmit hangoztatott, hogy az új folyóiratnak szűkre kell nyitni a kapuját, mert nem kívánatos, hogy – ez volt szavainak az értelme – más generációbeli jövevényeket bocsássanak be rajta. Ilyet mondani a Nyugat nevében, amelynek az volt az elve és létének a dicsősége, hogy minden tehetségnek megnyitotta a kapuját! Igen elkedvetlenedve mentem haza, és azt hiszem, nem egyhamar megyek el újra közéjük. Schöpflin és Gellért szemlátomást átengedte a gyeplőt a fiatalabbak hangosainak. Illyés meg bevallja, hogy a szerkesztéshez nem érez különösebb kedvet, nem is van igazi elképzelése arról, hogy milyen legyen az új folyóirat. Úgy látom, hogy nem is alkalmas irodalmi folyóirat szerkesztésére. Nem elég hozzá sem a műveltsége, sem a tájékozottsága, sem az ízlése, sem az ítélete.

Legutóbbi kártyájának[20] megint volt egy mondata, amelynek legfontosabb szavát nem sikerült kibetűznöm s azért az egész mondatot nem értettem meg. Azt írja: „A csoda...,ról mindketten nagyon szeretnénk már szedni." Amilyen ármányos és kötekedő ember, nem lehetetlen, hogy még mindig kételkedik a budai gesztenyefa létezésében. Most hát újra megnéztem és újra megállapítottam, hogy egész Várkonyban nem láttam az idén olyan dús termésű gesztenyefát. Nem csak tele van szúrós burkú gyümölccsel, de a gyümölcs mind nagyra fejlett. A helyét is pontosan leírom, ha mint szeretném, Debrecenbe menet megállana a Duna partján. Tehát: Virányos-köz, annak is a jobboldali utolsó telkén, amely nagy gyümölcsös kert. Fenyőnek is megmutattam a fát, ő tanúskodhatik róla, hogy jól láttam.

A német sorokra pedig nem sikerült rátalálnunk. Fenyő is hasztalan kereste Goethében, én pedig egy német idézet-gyűjteményben.

De visszatérek Debrecenhez.[22] Mikor szándékoznak útra kelni? A nyár már elszaladt, s bár a nap még süt, foga van az időnek. Azért kérdem megint, mert örülnék, ha egy szóra megállnának itt.

A Señorának hálásan köszönöm levelét. Neki legközelebb külön írok.

Addig is tanti abbracci a Voi ed i miei rispetti alla Signora

Suo

Arturo

Valamiről majd megfeledkeztem! Én örököltem szegény kedves nagynéném könyveit, sajnos, legnagyobbrészt olyant, aminek hasznát nem vehetem. De kérdem, nem vehetné-e hasznát maga a mellékelt cédulán olvasható könyveknek? Ha igen, nagy örömmel küldeném.

MTAK Kézirattár Ms 4586/98.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
A szövegben előforduló H.-nál +-tel megjelölve FL ceruzaírásos kiegészítése: Hegedüs Lóránt.

[1] Ld. 1392. ill. 1401. sz.
[2] Ld. 1392/5.
[3] Dr Ferenczy József, a Képzőművészeti Főiskola főtitkára.
[4] Ld. 1285/4. Az Ifjúsági ház építéséről van szó. Ld. 1296/1.
[5] Fischer Bélára, a volt Baranya megyei alispánra utal. Ld. 1397/3.
[6] Hegedüs Lóránt ld. 1381/7.
[7] Ld. 1377/3. – Hegedüs kondoleáló látogatáson volt Babits Mihály halála után.
[8] ifj. Hegedüs Sándor (1875–1953) író, Hegedüs Lóránt öccse. Különcségei és csekély írói tehetsége révén tartották számon.
[9] Az összejöveteleket a budai Lánchíd kávéházban tartották. (Ld. Gellért Oszkár: Egy író élete. Bp. 1962. 394. p.)
[10] Ld. 1285/5. Schöpflin írta az 1. szám beköszöntőjét, utóbb cikkeket, könyv- és színikritikákat publikált a lapban.
[11] Ld. 1377/2.
[12] Nagy Zoltán (1884–1945) költő, író, kritikus, a Nyugat munkatársa. A Magyar Csillagban versei jelentek meg.
[13] Mohácsi Jenő (1886–1944) költő, műfordító. A Magyar Csillagban egy „1841. szeptember 21-én" c. írása jelent meg az 1941. 1. évf. 1. sz. 30–33. p.
[14] Cs. Szabó László (1905–1984) író, esszéista. 1935–1944 között a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője. A Magyar Csillagban elbeszélései, cikkei és könyvkritikái jelentek meg.
[15] Gyalui Farkas: Letűnt világ. Újfalvy Sándor életének regénye. Kolozsvár, 1940.
[16] Valószínűleg Gogolák Lajos (1910–1987) történész, újságíró, majd egyetemi tanár Irodalmi válság – társadalmi változás c. cikkére utal. = Magyar Szemle, 1941. XLI. köt. 3. (szept.) sz. 215–222. p.
[17] Keresztúry Dezső (1904–1996) kritikus, irodalomtörténész, költő. Ekkor az Eötvös Collegium tanára, utóbb igazgatója, a Pester Lloyd kulturális rovatának szerkesztője. 1945–1947 között Vallás- és Közoktatásügyi miniszter, 1948–1950 között az MTAK igazgatója, 1950-től az OSzK főosztályvezetője. A Magyar Csillagban könyv- és színikritikái jelentek meg.
[18] Pirandello, Luigi (1867–1936) Nobel-díjas olasz drámaíró, költő, író, esztéta. Budapesten ekkor mutatták be 1922-ben írt IV. Henrik c. drámáját. A Magyar Csillagban Schöpflin Aladár írt róla. (1941. X. 1. 1. sz. 56–60. p.)
[19] Halász Gábor (1901–1945) kritikus, irodalomtörténész, az OSzK munkatársa. A Magyar Csillagban cikkei, könyvkritikái jelentek meg.
[20] FL kártyáját ld. 1397. sz.
[21] Ld. 1386/3.
[22] FL ebben az évben az ifjúsági ház építése miatt nem utazhatott Debrecenbe. Ld. 1395/3.

1403. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1941. IX. 30.

Carissimo,

hosszú, részletes és szemléltető levele[1] jól megmérgesített. Hát ilyen coglionik ezek a mi utódaink? Szinte látom őket, amint ott ülnek, s mindegyik arról beszél, ami neki fontos. Illyés szerkesztői képességeiről pontosan az a véleményem, ami Magának – azt hiszem, mondtam is ittlétekor. S aztán ép az csináljon folyóiratot, akinek csupa negatív qualificatioja van hozzá. De ma talán így illik. Egyébként írt nekem nemrég,[2] azt óhajtja, hogy „minél többször" szerepeljek náluk. De hát ha ezeknek csak az ő nemzedékük kell? Vagy a náluk öregebbeknek kegyelmeznek, csak az ifjabbaknak nem? Hogy lehet olyan tehetséges valaki, mint Halász G[ábor][3] olyan szamár? Akinek pedig Pirandello[4] (korunk legsilányabb bluffje) nagy író, annak tojok a fejire. Sajnálom Magukat, hogy ilyen alakokkal kell egy tálból kávézniok. Azt hiszem, nem is fog soká tartani. Attól tartok, a folyóirat se. Ki a fene látott megélni olyan lapot, amelyiknek a szerkesztője nem kedvvel csinálja a dolgát?

Hegedüs L.[oránt-t]-al,[5] azt hiszem, úgy se mehetünk semmire. Hagyjuk fenébe. Kodolányi[6] (múlt vasárnap itt járt, az alispánékkal[7] jött ki – volt képe hozzá) azt mondja, hogy csak szimulál. Ez persze marhaság, de nekünk mindegy, akár igazi bolond, akár nem, annyi esze nálunk mindenfajta bolondnak szokott lenni, hogy pénzt nem igen ad.

Kártyám mondata arról szólt, hogy a csodaszert, akit Peterdi[8] ajánlott, mi is szeretnénk már tudni, hogy mi, és hogy' vált be.

Mivel pedig most már végkép azt látom, hogy a római betűket nem képes megtanulni, etruszkul tanulok, s legközelebbi levelemet így fogom írni.

A gesztenyefa miatt meg vagyunk sértve, mind erdőstől. Hát ez a hűség? S a hűtlenségéhez még tanúkat is hív? Vagy talán az a gesztenyefa mégis szomorúfűz, és Musset nyugszik alatta?[9]

Debrecenbe menni én nem tudok, nem hagyhatom itt az építkezést[10] – a feleségem útja is bizonytalanná vált, mert ő meg tanítást vállalt.[11]

A Herbartokat[12] köszönettel fogadom. Kár ugyan, hogy nem a fő művei, de hát nem tehetünk róla. Nem akad ott még más filozófia is?

Ha pedig a Nyugat pislákoló Csillagának kupaktanácsi jegyzőkönyv[13] kell, én küldhetek innen, nagyon érdekesek vannak pl. a disznóól reparálásáról és ama gödör pucolásáról.

Vi abbraccio teneramente

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 124. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 293–295. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1402. sz.

[2] Ld. 1398. sz.
[3] Ld.1402/19.
[4] Ld. 1402/18.
[5] Ld. 1381/7.
[6] Kodolányi Jánosra (1899–1969) utal, akit FL 1934-ben ismert meg személyesen, amikor Illyllyés: Pusztulás c. cikkének megjelenése után Bajcsy-Zsilinszky Endre és Talpassy Tibor társaságában Zengővárkonyban járt.
[7] Az alispán: Horvát István. ld. 1379/2.
[8] Peterdi István (1888?–1944?) orvos, költő és műfordító, a Nyugat munkatársa. FL említett kártyája: 1397. sz. Ld. még 1402/20.
[9] Musset, Alfred de (1810–1857) francia romantikus költő. Sírkövére vésett verssoraiban kéri barátait, hogy szomorúfűzt ültessenek sírjára.
[10] Az ifjúsági ház építésére utal. Ld. 1296/1.
[11] Ld. 1395/2.
[12] FL könyvtárában halálakor J. F., Herbart: Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie. Lpz. 1912. és Kurze Enzyklopedie der Philosophie. Halle, 1842. c. művei voltak meg; talán ezeket küldte Elek Artúr.
[13] Utalás Elek 1402. sz. levelére.

1404. GYENES TAMÁS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. X. 7.

Mélyen tisztelt Nagytiszteletű Uram!

Amint már bizonyára értesülni méltóztatott, életem folyama az új, annyira óhajtott mederbe tért.[1] Hogy ez merre vezet, lassan hömpölyögve végig a síkon, vagy vad iramban élet sziklák között, azt csak a Magasságos tárhatná fel előttünk. Vajjon helyesen választottam-e? szintén nagy kérdőjel. De mikor valaki elindul, ezzel a Nagy kérdőjellel mindig számolnia kell.

Hogy azonban sorsom alakulása így történt, ezért legelsősorban Nagytiszteletű Úrnak mondok hálás köszönetet. Nem kell itt részleteznem, mit jelent nekem az, hogy annak a nemes hivatásnak szolgájaként dolgozhatom, amely iránt oly nagy szeretettel viseltetem és amelynek felajánlottam egész erőmet és elmémet. Nagytiszteletű Uram ennek teljes tudatában volt, midőn segítő kezét felém nyújtotta és a legnagyobb kétség sötétjéből a Művészet fényébe emelt. Banális és nem a helyzethez méltó volna most sablonos köszönő szavakat papírra vetnem és ezekben kifejezni érzelmeimet. Nagytiszteletű Uram magasztos szelleme, amely a hétköznap szürkesége felett lebeg, enélkül is teljes mértékben megérti azt, amit e sorokkal tolmácsolni óhajtok.

Fogadja tehát mélyen tisztelt Nagytiszteletű Uram – Nagytiszteletű Asszonynak történő kézcsókom tolmácsolásának kérése mellett – nagyrabecsülésem és tiszteletemet

tisztelő hívétől

Gyenes Tamástól

MTAK Kézirattár Ms 4587/182.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos úrnak egyetemi m. tanár Zengővárkony u. p. Pécsárad Baranya vm.
Feladó: Gyenes Tamás Budapest IX. Üllői u. 11–13. I. 10.
Gyenes Tamás ld. 1392/2.

[1] Előzményeit ld. 1392., 1401. és 1402. sz.

1405. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1941. X. 9.

Carissimo,

tegnap este megjöttek a Herbartok[1] – nagyon köszönöm őket, de rossz lelkiismerettel, elgondolván, hogy mennyit kellett dolgoznia a csomagolásukkal. Összevissza forgattam a csomagoló papírt, lapoztam a könyveket, keresve, hogy valahova pár sort tán tett, de nem találtam – nyilván nem tudja, hogy nem úgy van, mint régen, a nagy szaladás előtt, amikor nem volt szabad, most (most = vagy húsz év óta) szabad levelet tenni a *csomagba.* De az is lehet, hogy tudja, csak éppen nem volt kedve vagy ideje írni. Ha így van, jól tette. Majd akkor írjon, amikor kedve és ideje van hozzá.

Utolsó levelemből kimaradt, amit a végére tartogattam: köszönet a Gy[enes] T[amás][2] ügyéről való értesítésért. Ebből láthatja, milyen zavarosan élek. Most kezdek csak megint a magam dolgához hozzájutni, eddig kolduló leveleket írtam, iparosokkal harcoltam, egyházi adókivetést csináltam.

A sok levél eredménye eddig: 20 p[engő] (Sic! 2 és utána egy nulla). De ez is csak igéret. Meg Zsolnayék egy kályhát kínálnak – de mi csak gyorsan fűtő vaskályhát használhatunk. Ezért érdemes volt annyi időt elvesztegetni. A ház így használhatatlan – se ajtaja, se ablaka.[3]

Tegnapelőtt a tetőn napoztam – tegnap megjött az ősz – ma befűtöttem. Ahogy Várkonyban mondják: vinc-vánc változik a világ – et nos mutamur in illo?

Hát a csodaszer Használ? Hogy' hívják?[4]

How do you do?

Tanti abbracci affettuosi

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 125. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 296–297. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1403/11.
[2] Ld. 1392/2. és 1402. sz.
[3] Az Ifjúsági ház építésére utal. Ld. 1296/1.
[4] Ld. 1402. ill. 1403/8.

1406. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. X. 17.

Kedves, jó Barátom,

bocsásson meg, hogy ilyen elkésve felelek s most is csak néhány szót. Pokoli, gyalázatos munkában vagyok, életem poklával most készülök el. S vagy legyűröm a kígyót, vagy ő engem. *Hét* éve dolgozom ugyanis (gondolja el: *7* éve,) egyetlen taknyos munkán, vagy hogy nevezzem? egy regényen, amelynek végre tegnap hét év után megtaláltam magamban a címét is, – tehát

A fényes útitárs.[1]

(Drőhn kapitány feljegyzéseiből.)

Illetve, – ez a név: Drőhn még mindig túlszép nekem. Felírtam körülbelül négyezer nevet s egyik se felel meg. Mert a névnek meggyőzőnek kell lennie s ha túlszép, hangzatos, akkor nem igaz, akkor az író találta ki. Viszont azért mégis hangzatosnak kell lennie. *Nyers* nevet szerettem volna, az első ötletem Leimrock (Jakab) volt, csak evvel a német író-barátok kinevettek, mondván, hogy olyan ez, mintha magyarul például paprikának hívnának valakit. S erre tehetségtelen népség lévén a legremekebb ősi hajós-neveket hozták nekem, (hősöm, hajóskapitány!) – szamarak. A legszebb és legjellegzetesebb nevek rosszak. A hajós embernek olyan neve legyen, mint egy fogorvosnak, az jó. Továbbá: hollandus ember, tehát *francia* neve legyen, vagy német s ne valami Van der Boschke, vagy ilyesmi, – lévén Hollandiának épp elég köze a francia, vagy német múlthoz. S most válságban vagyok, hogy ne inkább a következő nevek közzűl válogassak, (a mai éjszaka ötletei): Kuppert, Raschaba vagy Elvehjem. A legutolsó tetszik nekem a legjobban, csak nem túlságosan tenyeres-talpas? (Hősöm megjegyzem az, ormótlan fráter s különösen a szerelemben s erről szól a regény.) Attól is félek, hogy zsidó-gyanús név volna.

No de elég ebből. Bocsásson meg, hogy ennyit foglalkoztatom ilyen együgyű problémával. – Szó, ami szó, most diktálom hét évem poklát. E hét év alatt Isten úgy segéljen, se éjjelem, se nappalom nem volt tőle. Megoldhatatlannak látszott. Vannak jelenetei, amelyeket nem negyvenszer, hanem hatvanszor, hanem hatszázszor írtam meg, mert azt mondtam magamnak: – nem hagyom legyűrni magamat s műmárványt se teszek bele egy ilyen jó épületbe. Csodálatos, hogy milyen nehezen ment, (lehet, hogy ez az öregedéssel is kapcsolatos,) – arra is kell gondolnom, hogy talán a téma nem volt igazán jó, helyre kellett hát pofoznom, addig dolgoztam rajta, amíg jó nem lett a téma is. Szó ami szó: körülbelül húszezer oldal vázlatom van, – a padláson bőröndök és ládák vannak teli vele. – Még egy bajom volt: hogy pongyola előadás legyen, mintha most jutna valakinek mindaz eszébe, amit mond, (szóval az „in statu nascendi", az improvizáció szuggesztiójával beszéljen,) – s ez a lapidaris odavetett előadás mindent tartalmazzon, amire fokozatosan szükség van, szerkezeti szempontból – *s amellett még mondat-ritmusa is legyen.* Mert nem vagyok ma már képes aritmikus mondatokat írni. Például: „Kend mi a fenét akar?" – nekem nem teljes. „Kend mi a fenét akar *itt*? – ez nekem a teljes hangzat. Vagy: „ne légy olyan ostoba!" – nem jó, nem elég jó. „Ne légy *már* olyan ostoba!" – jobb. „Mit vagy olyan dögletesen ostoba?" –

legjobb. – Azt amit a magyar paraszt úgy fejez ki, hogy: toszata legyen a szónak, – ez pedig ritmus nélkül non existens. „Feljegyzem ezt itt azért," – rossz. „Azért jegyzem ezt itt fel" – rossz. „Feljegyzem pedig ezt amiatt", – már jobb. Satöbbi. S mármost elkerülni, nehogy töltelék-szavak döglesszék meg a szövegemet, – mindez pokoli nehéz volt.

De evvel se terhelem tovább. (Mindezt különben avval az érzéssel írom, hogy lehetetlen, hogy ne érdekelje.) – Hogy én Önt mért becsülöm?[2] Egyelőre annyit erről: hogy én már húsz éves koromban tudtam, hogy Ön az *egyetlen* Magyarországon, aki a festészethez ért. Akkor Lengyel Géza[3] volt itt forgalomban s szegény Bálint Aladár,[4] később Feleky Géza,[5] – mindezeket nevettük. A drága, tisztalelkű Elek Artúr tudása nagy, de az érzéke? – Önnek minden szavát mindig komolyan vettük, nagy tekintélye volt, mondhatom, már akkor, vagyis harminchárom évnek előtte, azok szemében, akiknek stúdiuma volt a képzőművészet. S magam is ezek közé tartozom. De dícsérni sem akarom tovább, máskor többet erről, ha szívesen veszi.

Mai levelemmel egyidejűleg postára tettem egy tavalyi arcképemet,[6] köszönetképen, hogy küldött egy kis felvételt magáról.[7] (Megjegyzem, nem jó, mert nem látom az arcát, nem küldene jobbat?) – S írja meg, legyen szíves, hogy mit szól ehhez a Lear királyhoz? Magam is meg voltam döbbenve, mikor megláttam. Ilyen öreg vagyok és ilyen keserű? Mennyi mindent kóstolt már ez a fráter, akit ez ábrázol? Nem hittem volna, hogy így meglátszanak rajtam a keserű évszázadok.

És még egyet: tegye meg nekem, vegyen erőt magán és mégiscsak jöjjön fel Pestre,[8] – Magának nem betegek a lábai, de nekem igen. Súlyos érelmeszesedésem támadt a láb-ereimben, tönkretettem magam a mértéktelen dohányzással. (S amellett mégis dohányzom, gyalázatosan, mert nem lehet másképp.) – Isten áldja!

És ne feledkezzen meg rólam!

Ölelem szeretettel:

Füst Milánja

N.[ota] B.[ene]

Budapest rossz, – de nálunk idekinn jó, fenn vagyunk Budán, a Sas-hegy alatt.[9] (S én sose megyek be a városba, már egy éve nem voltam, utálom. Amerikanizálódott nyomor – s valami vöröses fénye van az utcáknak, nem is tudom, mitől? Talán porladnak?)

MTAK Kézirattár Ms 4587/93.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A feleségem története-re utal. A regény az 1942-es könyvnapra jelent meg a Hungaria kiadónál. Ld. még 1411., 1414., 1419., 1426., 1435., 1436., 1438., 1440., 1443., 1445., 1449., 1452., 1456., 1473., 1478., 1493. sz.

[2] Ld. 1400. ill. 1390. sz.

[3] Lengyel Géza (1881–1967) művészeti és közgazdasági író, kritikus, a Nyugat, a Pesti Napló, a Magyar Művészet, az Új Idők, a Vasárnapi Újság és más lapok munkatársa.

[4] Bálint Aladár (1881–1924) író, újságíró, műkritikus. Írásai a Népszavában és a Nyugatban jelentek meg.
[5] Feleky Géza (1890–1936) művészeti író, újságíró, a Pesti Napló ill. a Világ főszerkesztője, a Nyugat, a Hét, a Renaissance és a Pester Lloyd munkatársa.
[6] A kép megvan (MTAK Kézirattár Ms 4599/46.) Dedikációja: „Fülep Lajosnak szerető barátja: Füst Milán Budapest, 1941., október 17."
[7] Füst első fennmaradt levelében (ld. 1390. sz.) írja: „lehúnyva szemem próbálnám még egyszer elképzelni Önt" – erre küldhetett FL egy fényképet.
[8] FL látogatása: ld. 1400/3.
[9] Füst a Vércse utca 27 alatt lakott.

1407. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1941. X. 22.

Carissimo,

már annyiszor próbáltam utánozni – kis helyre sokat írni, de sikertelenül. Hiába kezdem el apró betűkkel, sűrű sorokkal, csakhamar az ellenkezőjével folytatom. De mostani két levelével[1] fölülmúlta önmagát – bámulom és irígylem ezt az írást, újra nekidurálom magam.

Amit a M.[agyarok] D.[icső?] Cs.[illagá]ról (vagy csak M.[agyar] Cs.[illag]?)[2] ír, előre látható volt. Ki is tudna ma ilyen lapot szerkeszteni? Megmondom: Maga vagy én. De hát mi vén csáklyások úgyse kellenénk nekik, ha vállalkoznánk se. De csakugyan fiataloknak való dolog, próbálják meg, mire mennek vele.

A B[abits] emlékkönyvet[3] még nem láttam, remélem, csak megküldik majd. A B[abits]ról szóló írást[4] csinálom úgy, ahogy hozzájutok. Beszélni nem merek róla, mert félek, valami ki találja ütni a kezemből, de ha Úristen a végéhez segít, akkor a fiatalok megláthatják, mit tudunk mi vének.

B[abits]nét[5] nagyon sajnálom. Ha még találkozik vele, kérem, adja át neki *nagyon meleg üdvözletemet,* s mondja meg, hogy igen gyakran gondolok rá.

H[egedüs] L.[óránt]ot,[6] mint már írtam, egészen félre tettem. Azért is, mert azt mondják róla, úgy se ad. Csak a szája jár.

Ellenben nagy kár, hogy már akkor nem mondta, vagy azóta nem írta előbb, hogy a Budapesti Élelmiszerüzemmel olyan módon lehetne valamit csinálni, mint most írja. Én csakugyan nem gondolhattam másra, mint az itteni igazgatóra (Bányai László), akinek át is adtam a kérvényt kb. 2 hete, aki maga Pestre is vitte, de nem biztat többel, mint 300 p[engő]-vel (esetleg!), de még azt se kaptuk meg – pedig 1000-t reméltem és hamar. Hátha csakugyan tudna ott segíteni valaki útján, akár újságíró, akár más révén, s ha még nem késő (ha t. i. még nem döntöttek és nem utaltak ki v[ala]mit), *nagyon jól volna.* Ezzel, azt hiszem, megoldódna minden, s végre lemenne a vállamról ez a fene gond. *Ha tehát tudna v[ala]mit tenni, igen kérem, tegye meg.*

Az időről már nem érdemes lamentálni – most már joga van mindenhez. Nagyobb baj, amit a „közeljövőről" ír, s amiben teljesen megegyezünk.

Feleségem köszöni a levelet, momentán nem tud írni, mert nagymosás van, s a tanítványa is itt van. Hanem quanto prima.

Igyekezetem fölsülését konstatálva,

szeretettel öleli

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 126. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 298–299. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1383. és 1402. sz.
[2] Ld. 1380/4.
[3] Ld. 1378/2.
[4] Ld. 1378/1.
[5] Ld. 1377/3.
[6] Ld. 1381/7. Az ifjúsági ház építésére kért pénzre utal. Ld. 1296/1.

1408. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1941. X. 31.

Carissi[mo,]

[úgy em]lékszem, Babitsnak a Nyugatban valamikor m[egjelent] „Ezüstkor" c[ímű] tanulmánya.[1] Vagy tévedek? S h[a nem té]vedek, megjelent kötetben is? A nekem megle[vő essa]y-kötetben (Irod.[almi] probl.[émák], Gondolat és Írás, Élet és [Irodalom)[2] n]incs benne. Van ezeken kívül még essay-kötete, amelyikben az említett című essay benne van? S ha van, elküldhetné nekem? De csak úgy, ha nem terhelem vele.

A B[abits]-emlékkönyvet[3] ezek a moccicosi csakugyan nem küldték meg nekem. 20 p[engő]-t pedig nem adhatok érte. Majd lesz még olcsóbb is. Megvárom.

Előre is köszönettel abbracciovi

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 127. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 300. p.
Kézírás megcsonkított levelezőlapon. Az első sorokban [...] közötti szavak kikövetkeztetett szöveg, az alsó B[abits] FL rövidítése.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ezüstkor. = Nyugat, 1930. III. 1. 5. sz. 331–333. p.
[2] Babits Mihály: Irodalmi problémák. Bp. 1917. Nyugat. – Babits Mihály: Gondolat és Írás. [Tanulmányok.] Bp. 1922. Athenaeum. (Gondolat és Írás 1.) – Babits Mihály: Élet és irodalom. Bp. [1929?] Athenaeum.
[3] Ld. 1378/1.

1409. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1941. XI. 3. előtt]

Carissimo,

most hétfőn mégis elmentem a Magyar Csillag[1] asztalához, bár semmi sem húzott feléje. Ott láttam ugyanazokat az öregeket, akiket legutóbb, ugyanazon hallgatagságban, mint akkor. Hangjuk ott csak a fiataloknak van. Olyan fesztelenek és mókásak, mintha a Nyugat bölcsője ringatta volna őket. Illyés szerkesztői funkciót végzett. Olvasta a szerkesztőségekbe küldött könyvek címét és mindenik után megkérdezte, hogy ki vállalná a kritikát? Különös módja a szerkesztésnek. Osvát nem így csinálta, hanem maga jelölte ki a recenzenst, mert ismerte embereit és képességeiket. Ha valamelyik nem vállalta a feladatot, mindig volt készenlétben más jelölt. Bajos elképzelni, hogy jóra vigyen az ilyen népszavazás-szerű szerkesztési módszer. Végül is nemcsak azok vannak a világon és nem csak azok alkalmasok a lapban való szereplésre, akik a hosszú asztalt körül ülik. Illyésnek amellett, úgy látom, nincsen is meg eléggé a tekintélye. Kortársai, de a nála fiatalabbak is fraternizálnak vele és jó egy és mást megengednek maguknak véle szemben. Persze, hogy Maga volt az, aki keveselte Illyés műveltségét, amikor szerkesztőségéről beszélgettünk Várkonyban. Azóta magam is látom. Olyan tájékozatlanul néz szét a beküldött könyvek között. Úgy látom, nem nagy olvasó, ami szintén negatív szerkesztői tulajdonság.

Egyébként kézről-kézre járt a társaságban a már kész Babits-emlékkönyv.[2] Hatalmas kötet. Volumenével a Statisztikai Hivatal vaskos kiadványaira emlékeztet, de közelről megnézve, barátságosabb a képe. A tartalmáról nincsen véleményem, mert arra már nem jutott időm, hogy olvasgassak benne. Úgy láttam, hogy összefoglaló címek alatt külön-külön csoportokba osztva szerepelnek a különböző közlemények. November elején Babits emlékest is lesz a Zeneakadémián.[3] Bevezeti Illyés, Babitsról beszél Cs. Szabó László.[4] A többi szereplő színész, színésznő és énekkar. Előre borzong a hátam a szavalatoktól.

Közben meglátogattam Babitsnét.[5] Elég rossz idegállapotban van még mindig, s hozzá az élet gondjai is nyomják. Logodi-utcai négy szobás öröklakását eladta, mint ő mondja, jó áron, ami természetes is, mert az ingatlanoknak mostanában növekvően nagy az ára. A lakás másodmagának túlságosan nagy: ez volt elhatározásának az egyik oka. De hogy olyan hirtelen intézte el a dolgot, azért volt, mert nagyon ránehezednek a szenvedések házának emlékei. Minden bútordarab, a szobáknak minden zuga szegény Mihályt juttatja eszébe, keresztútjának legborzalmasabb stációit, s ezt nem bírja. De szerencséje nincs a szegény asszonynak. A négyszobás lakás jó árán csak egy kétszobás lakást sikerült vásárolnia, s annak árából is adós maradt 10,000 pengővel (ugyanennyivel tartozik a Logodi-utcai lakásra is). Az egyetlen vígasztalás – ha ugyan az – hogy modern, vagyis mindenféle kényelmi berendezéssel felszerelt lakást kapott az ócska házbeli régiért, igaz, hogy jóval kisebb terjedelmű térfogatú szobájút. Bútorainak nagy részétől nyilván meg kell válnia és az is kérdés, hogy hogyan talál helyet Babits könyvtárának.[6]

Szomorú az, amit a kultúrház befejezésének nehézségeiről ír.[7] Különös balsors, hogy H.[egedüs] L.[óránt]-nak[8] éppen mostanában kellett megbetegednie. Fenyővel[9] azóta nem beszéltem és nem tudom, hogy sikerült-e H[egedüs]-sel érintkezést találnia. Hát Budapest székesfőváros, mint sajtgyáros és Várkony tejfogyasztója? Halálosan bizonyos, hogy a kellő utat megtalálva, meg lehetne csapolni valamennyire ő nagypénzűségét. Erre volt is valami elgondolása, úgy emlékszem a pécsváradi gyár igazgatójára számított. De az kicsi ember a pesti városházán. Annál egy benfentes újságíró is többet tudna megmozgatni.

Bizony megyünk bele a télbe. Moszkva körül már bőven havazik, s mint olvasom, az éjszakák csikorgóan hidegek. Erre nálunk még látjuk a napot, sőt a melegét is érezzük, ami nagy vígasztalás. De meddig lesz részünk benne? Az éjszakák már erre is hidegek. Csodálatosképpen még lombosak a fák. A múltheti orkán sem tudta mind lekopasztani őket. Az ember ilyenféle megállapításokkal vigasztalódik úgy, ahogy. Szerencsére megvan már a fűtőszerem, ha hat hónapig fogom is nyögni az árát.

Szeretnék örülni tudni, de mintha elmúlt volna belőlem az öröm képessége. Nagyon kevés vígasztalót látok a világban s a jövő, a közeljövő, borzalmas fenyegetésekkel vemhes.

Addio, caro amico, gradite, i miei abbracci fraterni

Arturo

Dátum a levél tartalma alapján: megelőzi az 1410. sz. levelet.
MTAK Kézirattár Ms 4586/117.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1380/4.
[2] Ld. 1378/1.
[3] A Babits-est a Zeneakadémia nagytermében volt. Fellépett Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Abonyi Géza, Bajor Gizi, Gellért Endre, Gobbi Hilda, Lehotai Árpád, Medgyaszay Vilma, Nagykovácsi Ilona, Pécsi Blanka. Polgár Tibor, Simonffy Margot, Szendrő József és Ungváry László, valamint egy énekegyüttes Papp Géza vezényletével. A Magyar Nemzet 1941. XI. 5.-i beszámolója szerint (7. p.) az estet a Magyar Csillag rendezte, az első részt Illyés, a másodikat Cs. Szabó László vezette be. Medgyaszay Vilma és Nagykovácsi Ilona megzenésített Babits-verseket adott elő (a kritika Medgyaszay Vilma előadását ítélte jobbnak), Pécsi Blanka az Esti kérdést, Simonffy Margot a Jónás könyvét mondta el.
[4] Ld. 1402/14.
[5] Ld. 1377/3.
[6] Babits könyvtára Budapest 1944–1945-ös ostroma idején a Baumgarten Alapítvány Sas utcai bérházában megsemmisült.
[7] Ld. 1296/1. ill. 1407. sz.
[8] Ld. 1381/7.
[9] Ld. 1285/4.

1410. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. XI. 3.

Carissimo,

ma érkezett lapjára[1] felelek elsőbben. Babits „Ezüstkor" című írása[2] valóban megjelent a Nyugatban, még pedig 1930-iki évfolyamának első kötetében, a 331–333-ik lapon. A Babits-Emlékkönyv[3] Babits-bibliográfiájából írom ki ezt az adatot, azért tudom ennyire részletezni. Babits összegyűjtött munkáinak III. kötetének éppen „Ezüstkor" az összefoglaló címe[4] s benne jelent meg újra a tanulmány. Az összegyűjtött munkákból azonban külön kötetek nem kaphatók. Azaz talán Sárközi György[5] segítségével mégis. (Sárközi az Athenaeumnál valami igazgatói (?) címmel lektor, sőt főlektor). A „Körülcsillagos a Magyar Ég" szerkesztői összejövetelére ma éppen azért mentem el, hogy kérdésére választ szerezzek. Hát bizony Isten, senki, sem öreg, sem ifjú meg nem tudta mondani, hogy megjelent-e valahol az Ezüstkor c. tanulmány, sem azt, hogy hol és mikor. Végre valakinek az a szerencsés ötlete támadt, hogy az Emlékkönyv bibliográfiájában kellene megnézni. Gellért[6] különben megígérte, hogy megkeresteti a cikket s ha van még fölös példány a Nyugat kérdéses számából, megküldeti Magának.

Nagyon kedvem ellenére és vonakodva mentem el a conventiculumra. Ott megint ékes dolgoknak voltam fültanúja. Megjelent Szerb Antal[7] és hangosan elolvasta írását, amellyel Szentkuthy (che bel nome si è scelto il Signor Pfisterer) Miklós Kerényit bántó írására felelt meg.[8] Igen keményeket mondott benne neki a maga szellemeskedő módján, de sajnos, nem éppen meggyőzően, mert a lényeget kerülte és inkább csak személyeskedett. Nagyon, sőt lelkesen védelmébe vette Kerényit. Heves vita gyulladt ki írása körül.

A rosszhiszemű vitázók szokása szerint beleakaszkodtak olyan mellékmondataiba, amelyeket Szerb, mint maga hangoztatta, csak mellékesen szúrt írásába. Például arra az utalásra, hogy Kerényi Szentgyörgyi Alberttel,[9] meg nehány mathematikusunkkal azoknak a keveseknek egyike, akiket a külföld is ösmer és becsül. Szintén mellékes érvként hivatkozott Kerényi nagy és lelkes közönségére. Azt a gúnyos választ kapta reá a vékonyhangú Halász Gábortól,[10] hogy igen nagy a hallgatósága a Szabad Egyetemen, ahol aggszüzek ülik körül, maga (Halász) győződött meg erről. Mások megvetően jegyezték meg, hogy a külföld elismerésére hivatkozás rég ismert és elnyűtt fogás. Általában meglehetősen ellenségesnek éreztem Kerényi iránt a hangulatot. Némelyek kaján örömet mutattak azon, hogy akadt végre, aki beleharapjon. Kiderült az is, hogy nem csak Szerb Antal szeretne válaszolni Szentkuthynak (dal bel nome), hanem a fiatal Devecseri[11] is feni a tollát. Ő állítólag szakszerűen (a klasszika-filológus módján) készül vele foglalkozni. Azon folyt ezután a vita, hogy egyáltalán helyes-e bírálatra ellenbírálatot kiadni. Illyés hajlott rá, sőt a jelenvolt Szentkuthynak[12] felajánlotta, hogy röviden reflektáljon a támadásokra. De azután azzal vége is legyen az egész ügynek. Gellért azon a nézeten volt, (azaz hogy dehogy volt bármiféle nézeten: egyszerűen Babits felfogására hivatkozott), hogy ellenkritikának nincsen helye. A vélemények és nézetek így röpködtek és cikáztak keresztbe az asztal fölött. Szerb Antalt

tréfás és csúfondáros megjegyzésekkel spékelték meg. Gellért mellett ültem és meg nem állhattam, hogy halkan ezt ne mondjam neki:

– Ez a népszavazás-szerű szerkesztés okvetlenül zsákutcába visz. Kinek lesz kedve valami szándékával, vagy ötletével előállani, ha annak teszi ki magát vele, hogy lehurrogják, vagy diákosan kiröhögik?

Gellért, megkérdezésem nélkül jónak látta ezt a megjegyzésemet, értelmét kissé meghamisítva, a plénum elé tárni. Úgy mondta, hogy helytelennek látom a lapszerkesztés demokratikus módját. (N.[ota]b.[ene] Gellérttel igen elégedetlen vagyok, noha nagyra becsülöm mint költőt és szeretem, mint barátot. Derék jó embernek tartom. De kétségbeejtő az önállótlansága és az alkalmazkodása a többséghez, vagy a vezetőséghez. Osvát[13] mellett teljesen más szerkesztési elveket vallott magáénak, mint mostanság. Az éretlenség kritikátlan kultusza a mostani viselkedése, holott az volna a feladata, hogy a maga tapasztaltságával vezetője és irányítója legyen az olyan fegyelmezetlen gondolkodású fiatalembernek, mint Illyés.) Gellért enunciációjának nem lett visszhangja. Másra fordult a beszéd.

A munkatársak vetekedve igyekeznek Illyés újságíróellenszenvének kedvében járni. Szabó Zoltán[14] arra vállalkozott, hogy miként Keresztury Dezső[15] az újságok színikritikusait, ő az újságok irodalmi rovatát szerkeszti ki. Egy hónapig figyeli, hogy mit és hogyan írnak a lapok könyvekről és irodalmi kérdésekről, s akkor idézetek sorával csúffá teszi őket. Nem rossz gondolat. Sokkal szerencsésebb, mint Kereszturynak az az ötlete, hogy egy sornyi színésszel és színésznővel kellene megiratni viszonyukat bizonyos szerepeikhez. Itt Schöpflin,[16] aki meggyöngült hallásának oltalmában is egy szót sem szólt eddig, megjegyezte, hogy veszedelmes dologról van szó, s nem is sikerülhet a megvalósítása. Mások is ilyen véleményen voltak, s maga Keresztúry is elejtette ötletét.

Megérkezett a hangos Cs. Szabó László,[17] s én nem sokkal utóbb távoztam.

Tegnap este ott voltam a Zeneakadémiában, a Babits-estén.[18] Bizony nem szívesen mentem, s ha Gellért jegyet nem küld, elmaradtam volna róla. Nem szeretem a hanggal szóló irodalmat, mert nem bírom elviselni a rossz szavalatot. Már pedig minden színész rossz szavaló, és nem csak a színész. Időnként valósággal szenvedtem. Nem tudom, kinek a lelkét terheli az a példátlan ízléstelenség, hogy valami Nagykovácsy Ilona[19] nevű diseuse-zel énekeltettek el nehány megzenésített babitsi költeményt. Képzelje el ezt a jelenetet: a teremben egyszerre elalusznak a lámpák, előbb a pódium felett lógók, azután a mennyezetiek. Ugyanakkor kigyullad a zongora lámpája, a következő pillanatban pedig a karzat fölött elhelyezett reflektor rikító fénykévét sugároz a pódiumra. A fénykévébe egyszer csak beleugrik egy fantasztikus ruhájú nő és táncolólebegő mozdulatokkal megy a zongora felé. A fény végigkíséri. S aztán énekelni kezd kialudt és feneketlenségben megalvadt hangján. Hozzá fogható csúf ábrázatot színpadon még nem láttam. Annyira csúf volt – csontos idős arcával, rettentő szájvonalával – hogy fejemet mélyen lehajtva hallgattam énekét. Rosszul esett ránéznem. És micsoda ének volt. Fel-felkurjantott, az ember nem tudta, miért. És megjátszotta a költemény tartalmát, azaz hogy azt, amit ő annak értett belőle. 1/2 9-kor kezdődött és 1/2 12-kor

végződött az este. Nem voltunk sokan, azok se mind pénzen váltották meg jegyüket. A legfeltűnőbb volt a csaknem üres karzat. Pedig a karzat a lelkes ifjúság nézőhelye.

Megkérdeztem társamat, a fővárosi rovat vezetőjét,[20] hogy nem tudna-e valamit a kultúrházi szubvenció érdekében tenni? Még három-négy évvel ezelőtt okvetlenül el tudta volna intézni (mindenkivel pertu a Városházán, Szendyvel[21] is), de a zs.[idó] törvény óta nagyon megcsökkent a befolyása és elfogyott a bátorsága is. Más lapok fővárosi rovatvezetői azok, akik eljárhatnának a dologban. De nekem nincsen közöttük ismerősöm.

Apró betűvel azért írtam múltkori két levelemet, mert nem otthon ültem hozzájuk és csak az az egy levélpapiros volt velem. Most is azért kisebbedtek meg betűim, mert hosszú locsogásom elfogyasztotta a helyet s már csak így összezsugorodva férek el a papiroson. Éppen csak annyi helyem maradt, amennyi egy baráti kézszorításhoz elég.

Tanti saluti et abbracci da

Arturo

A babitsi írást[22] ne hagyja! Illyés is érdeklődött iránta.

MTAK Kézirattár Ms 4586/99.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A lap nem maradt fenn.
[2] Ld. 1408/1.
[3] Ld. 1378/1.
[4] Az Ezüstkor c. Babits-kötet utóbb sem volt meg FL könyvtárában.
[5] Sárközi György (1899–1945) költő, író. 1935–1938-ban a Válasz szerkesztője. 1919 óta az Athenaeum kiadó lektora, majd igazgatója.
[6] Gellért Oszkárra utal. Ld. 1377/2.
[7] Szerb Antal (1901–1945) A mítosz mítosza címmel szólt hozzá a Kerényi Károly elleni támadáshoz. = Magyar Csillag, 1941. 3. sz. 209–211. p.
[8] Szentkuthy Miklós (1908–1988) = A mítosz mítosza (Kerényi Károly újabb vallástörténeti munkái) címmel írt a Homéroszi Himnuszokhoz készült két bevezető tanulmányról és a Die antike Religion c. Amsterdam, 1940. megjelent kötetről a Magyar Csillag 1941. 2. sz. 86–90. p.
[9] Szent-Györgyi Albert (1893–1986) biokémikus, szegedi egyetemi tanár, az MTA tagja. 1937-ben Nobel-díjat kapott.
[10] Ld. 1402/19.
[11] Devecseri Gábor (1917–1971) válasza A mítosz mítosza címmel a Magyar Csillag 1941. 3. sz. 211–213. p. jelent meg.
[12] Szentkuthy válasza u. o. 213–215. p.
[13] Gellért Oszkár 1920–1929 között volt Osvát Ernő mellett a Nyugat szerkesztője.
[14] Szabó Zoltán (1912–1984) író, szerkesztő, ekkor a Magyar Nemzet munkatársa, irodalmi rovatának vezetője volt. A Magyar Nemzetben nem találtam ilyen tárgyú cikkét.
[15] Keresztury Dezső: Színikritikus a színikritikáról c. cikke a Magyar Csillag 1941. 2. sz. 107–111. p. jelent meg. Rédey Tivadar válaszolt rá Színikritika vagy színházi riport címmel. = Magyar Csillag, 1941. 3. sz. 207–219. p.
[16] Ld. 1285/5.
[17] Ld. 1402/14.
[18] Ld. 1409/3.

[19] Nagykovácsi Ilona sanzonénekesnő, Polgár Tibor zeneszerző felesége.
[20] György Endrére (1898–1976) utal; író, újságíró. Főleg közgazdasági cikkeket írt, 1944-ig az Újság munkatársa volt.
[21] Szendy Károly (1885–1953) 1934–1944 között Budapest főpolgármestere.
[22] Ld. 1378/2.

1411. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]Várkony, 1941. XI. 6.

Kedves Barátom,

Ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Micsoda gondolatokat forgat abban a kupolás koponyájában, hogy valamivel tán megbántott!?[1] De mivel? Azzal a különlegesen kedves levelével, melynek minden sorának annyira örültem, különösen, hogy a gondjait-bajait így kitárta? Ezzel a bizalommal és megtiszteléssel?

Egyébként is, once for all mondom, nem vagyok bántódékony, sértődékeny ember – csak azért említem, mert látom, hogy ilyen gondolatok tudnak eszébe jutni. Aki barátom, azt becsülöm, azért barátom – barátom nem bánthat meg. Mondhat nekem, amit akar, nem bánt. Aki meg nem barátom – nem az idegent értem, hanem az ismerőst, – azért nem az, mert nem becsülöm, tehát szintén nem bánthat meg. Az egyik nagyon közel van hozzám, azért nem; a másik nagyon messze, azért nem. Tudja meg, hogy én a barátságban görög vagyok, életre-halálra, És: vagy-vagy.

A címmel és névvel való kínját nagyon megértem,[2] minden atomjában. Gondolkoztam is rajta magam is, bár persze, annak a néhány szónak nyomán amit a témáról írt, csak sötétben tapogatózom. A Drőhn-ről nekem is az az érzésem, hogy túl szép, illetőleg egy kicsit drőnol. Ilyenek kóválygotak bennem: Crum (angolosan), vagy Kruum (hollandusabban); Wedderkop; Tuckett – vagy ezek is még túl szépek? Nekem a Crum nagyon tetszik. Maga forgassa meg a szájában, nevet nem elég látni, az ízét kell érezni.

Hát ami a kínlódást illeti, nekem is van benne részem elég. De ezen nem panaszkodom, sőt, ezért vagyunk a világon – az a baj, hogy nem tudok egyfolytában zavartalanul kínlódni. Csak megszakítva, szélen-hosszan, rapszodikusan. S ez a legrosszabb. Más foglalkozásom is lévén, örökké kizökkenek a dolgomból, a visszatalálás kegyetlen dolog.

Igen köszönöm a képet.[3] Gyakran előveszem és megnézem. Nem tudom, azért-e, mert már megszoktam, de most az az érzésem, mindig ilyennek képzeltem. Az bizonyos, hogy ilyennek kell lennie. Milyen más lehetne F.[üst] M.[ilán], aki azokat írta? Hát jó kupolás koponyája van, és semmivel se mérgesebb, mint dukál.

Amikor csak hozzájutok, olvasom könyveit. Újra azt is, amit már ismerek. Együtt a többivel minden más, mint magában. Ha érdekli, a végén majd megírom, amit gondolok. Annak idején engem különösen az Advent[4] ragadott meg, sőt el. (Az meg is van,) A Nevetők[5] (szintén megvan) kevésbbé – értem, az Adventhez mérve.

Azt a kis képet[6] csak azért küldtem a múltkor, mert nem tudom, mit küldjek. Úgy éreztem, muszáj valamit küldenem, kerestem, nem találtam, s mivel jegykendőt nem küldhettem, azért akadtam meg a képen, amelyen legalább azt látni, milyen helyen tanyázom.

Pest! Ha majd egyszer muszáj![7] Előbb Magának kell eljönnie, itt legalább nem undorodik az ember ha kinyitja a szemét; Vagy majd úgy mehetek egyszer Magához bekötött szemmel? És az orrom? Mert a szagát se bírom.

Egyébként nekem nemcsak a lábam beteg, mindenem. Noha csak kétszer füstölik naponta, reggel és este. De volt elég egyéb az életemben, ami kerékbe tört.

Most aztán én kérem, ne haragudjon, amiért X. 17-i levelére ilyen késve válaszolok. Hosszú idő, s mégis oly rövid volt. Csak a dátum hiteti el velem a hosszát. Észre se veszem az időt.

Fülep Lajos

Találtam egy képet,[8] de az tíz éves. Nincs újabb. Szóval úgy vagyok mint a színésznők. Itt küldöm – hát bizony azóta jól megszürkültem és ritkásodtam. Könnyű hozzágondolni.

PIM Kézirattár V 4140/271/2.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Homéroszi idézet: minő szavak hagyták el fogaid tornácát? – Füst X. 17-i (1406. sz.) levele után feltehetően nem maradt fenn egy közben írt levele.
[2] A feleségem történetére utal. Ld. 1406/1.
[3] Ld. 1406/6.
[4] Az Advent c. Füst-regény a Nyugat 1922. I. 1. – III. 16. 1–6. sz.-ban jelent meg (1–12., 100–108., 195–202., 278–285., 324–332., 415–422. p.), kötetben 1923-ban az Amicus kiadónál.
[5] A Nevetők c. kisregény a Nyugat 1918. III. 16. 6. sz. 454–483. és a IV. 1. 7. sz. 535–568. p. jelent meg, kötetben 1920-ban az Amicus kiadónál.
[6] FL eszerint valamilyen zengővárkonyi környezetét is ábrázoló kisebb képet küldött Füstnek. Ld. 1406/7.
[7] Ld. 1400/3.
[8] A kép nem maradt fenn Füst Milán hagyatékában.

1412. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1941. XI. 11.

Carissimo,

legelőször is köszönöm törődését a Babits-tanulmányra vonatkozó kérésemmel s érte való fáradozását. De kérem, ne fáradjon miatta. Én azt hittem, az „Ezüstkor"[1] valami nagyobb és fontosabb értekezés, hacsak a mondott évfolyam 331–333. lapján van, már nem is érdekel. Én csak a címre emlékeztem, tartalomra, terjedelemre nem.

Sajnálom, hogy emiatt azt a conventiculumot még egyszer végigszenvedte. Szép kis társaság! Éppen mostanában olvastam el Cs. Szabónak a júliusi számban megjelent „Mérleg"-jét[2] – elképzelem, ha írva ennyit fecseg, akkor szóval még mennyit! És milyen önhitt!

Az a másik frater[3] is, amit Kerényivel csinált, nem azért disznóság, mert a „külföldi", „Szentgyörgyi"[4] stb. – hanem mert olyanról beszél, amihez nem ért. Nem az a fontos, hogy a „külföld" hogy vélekedik, mert százmillió külföldi nem-szakértő véleménye semmivel se több, mint akármelyik hazaié – hanem az, hogy mi a legjobb és legalaposabb szakemberek véleménye, akárhova valók. Nálunk nincsenek, szükségből marad a külföldire, de csak a szakemberre való utalás. Ez olyan szakkérdés, mint a vasúti híd építése. S itt az a döntő, hogy a legjobb külföldiek közt K[erényi] nemcsak elismert, hanem első helyre helyezett valaki. Annak a Pf[isterer] fraternak a rosszhiszeműségét egyébként eléggé mutatja, hogy azt mondja: az ilyenek írnak egy általánosságokban mozgó „Grundlegung"-ot,[5] de annál nem jutnak tovább. Holott az igazság az, hogy K[erényi] „Grundlegung" alcímű könyve előtt egy könyvtárnyit írt és publikált, sok részletes és részletező filológiai munkát is köztük, tehát a Grundlegung *után* követelt és állítólag elmaradni szokott detail-munkát ő már *előbb* elvégezte. Arról nem is beszélve, hogy már a Grundlegung óta is írt annyi részlet-művet, ami már maga is jelentékeny Leistung.

Szegény Gellértet[6] sajnálom, de megértem. Ez a rongy Cs. Szabó is ír a régi Nyugat nagy költőiről[7] – Gellértet még csak nem is említi. Mintha a világon se volna. Hogyne félne az, akinek még a nevét említeni is félnek? Mert vagy nem tudják, kicsoda G[ellért], s akkor marhák; vagy tudják, de nem merik nyíltan megmondani, akkor hitványak.

Nem tudom, mit akarnak különben a zsurnalizmussal olyan helyen, ahol a legsilányabb zsurnalizmust, a Pfisterer-félét: a hozzáértés nélkül mindenről írását melengetik. Persze, Szerb se különb.

Elképzelem szemléltető leírása nyomán azt a Babits-estet.[9] Szegény B[abits]! És szegény Maga! Olvasgatom most B[abits] írásait, sok meglepően jót találok. Nagy utat járt meg ez az ember. A róla való írást nem szándékozom hagyni. Ha kész lesz, meg fogja érteni a lassúságot, a külső élet-okokon kívül is. Nem formám az essay – viszont egy ad hoc témát megegyeztetni, egy helyen elféretni, szükségkép népszerűvé könnyített általános elmélettel: nagyon keserves feladat.

Hogy bírja ezt a vizes ősz? Nekem, mint mindig, a homály és sötét keserves. Luce, luce! (nem duce!) A pokolba is szívesen megyek, ha a tűz, akin perzselnek, eléggé világít.

Tanti auguri ed abbracci

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 128. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 301–303. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1408/1. és 1410/2. és 4.
[2] Cs. Szabó László: Mérleg. = Nyugat, 1941. VII. 1. 7. sz. 475–489. p. – Cs. Szabó tanulmányában FL-ra is utal: „...a magyar író leghatékonyabb megtestesülése a protestáns prédikátor. Ő az nekünk, ami a franciának az írástudó, az angolnak az irodalmár lelkész, az olasznak az udvari humanista. Belül Európát éli, de sorsát egy faluba helyezi. Folyton Európából érkezik s szüntelenül a nép között munkál. Ilyen volt a korán elhunyt erdélyi Balázs Ferenc, ilyen ma is Fülep Lajos." (485. p.)
[3] Szentkuthy Miklósra utal. Ld. 1410/8.
[4] Ld. 1410/9.
[5] Kerényi Károly: Die Antike Religion. Eine Grundlegung. Amsterdam, 1940. Pantheon Akademische Verlagsanstalt.
[6] FL Elek 1410. sz. levelére reagál.
[7] Ld. a 2. jegyzetet.
[8] Ld. 1410/7.
[9] Ld. 1409/3.

1413. GILICZE SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Kajdacs, 1941. XI. 12.

Kedves Lajosom!

Leveled[1] sorrendjét a válaszadásban én is megtartom: Először is hálásan megköszönjük kedves figyelmedet, hogy gondoltatok reánk ebben a gyümölcs nélküli esztendőben. Almafánk nekünk is volna elég, azonban még fiatalok és így csak megmutatták, hogy mit tudnak és hogy milyen gyümölcsözéssel fogják viszonozni azt a sok gondoskodást, amiben eddig részük volt. Így Mező Benőhöz[2] folyamodtam egy kis téli almáért, akinek ezidén volt gyümölcsből kánaáni aratása, mert csak a téli alma 9/10 részét adta el 9000 Pengőért. Ő azután adott is, illetve juttatott nekem is egy keveset. Azonban ha Tőletek is kapunk – természetesen pénzért – azt is hálás köszönettel vesszük és fogadjuk, de csakis ellenérték fejében. Ami most már a várkonyi fiúcska konfirmációi oktatását illeti, azt az iskola vallásoktatójának kell ellátni, ha az iskolának nyilvános tanulója; tehát jelen esetben Nagykálózy Sándornak,[3] ő is konfirmálja, csupán az úrvacsoravételt eszközölheti szülőfalujában – de ezt is engedéllyel. A dátumra való hivatkozás – valóságos igazolás akart lenni és pedig minden él nélkül, hogy hol feküdt el oly sokáig a sürgetett irat.

Ami most már jöveteletek bejelentését illeti, ez volt leveled legörvendetesebb része. Azt tudnotok kell – hogy bármikor jöttök – nagy szeretettel fogadunk... egyszerű hajlékunk adható kényelméhez ez a szeretet csatlakozik. Úgy jöjjetek, hogy egy éjszakát itt töltötök, mert csupán ez a lehetőség van az utazást illetőleg. Sürgönyözd meg a jövetel idejét, hogy kocsi várjon az állomáson. Mi most 17-én hétfőn megyünk Pestre a kerületi gyűlésre és az ezt megelőző bizottsági gyűlésekre, szombaton fogunk hazajönni. Ezt azért írom meg, nehogy részetekről ezek a napok valamelyike legyen „a bármikor".

Kézcsókom jelentve Téged sok szeretettel ölel

Gilicze Sándor

Zengővárkonyi egyházközségi ir. Zengővárkony.
Kézírás.
Címzés (nyomt.): Nagytiszteletű Református lekészi hivatalnak (kézzel:) Zengővárkony up. Pécsvárad.
A boríték fejléce: Tolnai Ref. Egyházmegye esperese, Kajdacs.
A levélen kézzel: 708. szám.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Gilicze levele válasz FL 1941. XI. 11-i keltezésű, e kötetben nem közölt levelére. Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai em. ir.
[2] Mező Benő madocsai ref. lelkész.
[3] Nagykálozy Sándor pécsváradi ref. lelkész.
[4] FLék ekkori kajdacsi látogatásáról nincs adat.

1414. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. XI. 14.

Kedves jó Barátom,

szóbéli köszönet mindenért, bár őszintén szólva, ma se vagyok egész biztos benne, hogy mit írt?[1] Vannak még egyes szavak, amelyek a feleségemmel[2] együtt való szorgos analyzis után is bizonytalanok maradtak. Illetve, azért mégis tudom, mit jelenthetnek, mert érzem s ezért a köszönet!

Holtfáradtan. Lediktáltam.[3] Most van tetvészés alatt. Fiatal (és kedves) barátaim, köztük a *kiváló* Gelléri Andor Endre,[4] (ismeri a munkáit?) – már nekiestek, megállapítandó, nincs-e benne túlsokszor az „a" betű? Semmi szuverenitásom. Hét évet dolgoztam rajta s úgy, ahogy mondom, éjt nappá téve s most, hogy befejeztem, oly gyenge vagyok s oly bizonytalan, – semmi öntudatom, önhittségem, az első szél elfúj. Istenemre mint a diák drukkoltam, szól-e már a telefon, olvasott-e már belőle valamit s nincs-e roppanás valahol a munkában? – Mikor készen lettem, *kedves* feleségem biztatására, (aki különben nagyon szíves üdvözleteit küldi,) – no, szóval, a feleségem akaratából megittam egy kis üveg Heidsicket, – tíz éve van itthon s mindenféle nagyszerű percekre, halogattuk, tartogattuk s most azt mondtuk egymásnak: itt a nagyszerű perc, – csakhogy nem ízlett. Amit akar az ember, vagy megrendez: sose szokott sikerülni, csak a véletlen tudja felemelni az embert. – S mármost mit csináljak? Pihenjek? Hogy kell azt? Megtöltöttem tehát négyszáz cigarettát. Tudnia kell ugyanis, hogy olyan emberrel van dolga, – nyughatatlan emberrel. Én nemcsak hogy nem tudok tétlen lenni, de lehetőleg mind *a két kezemet foglalkoztatom egyszerre.* Isten úgy segéljen. De még az is van, hogy ugyanakkor a lábammal is csinálok valamit. Száz példát tudnék erre, de nem szeretném, hogy kinevessen. Megtöltöttem tehát a cigarettákat. Két villamoslámpa kijött a foglalatából (jobban mondva: körte,) – vagyis a ragasztékja kiszáradt s a belső finom huzalocskák a forgás folytán elszakadtak, – 4 pengő kár, – megcsináljuk. Gipszet, enyvvel elegyítve beragasztottam, a huzalocskákat megtoldottam, odaforrasztottam, – a lámpák égtek, remek! – Gyerünk tovább! Mi baj van még

a házban? Jó volna a kisszobában még egy konnektor, mert nem lehet rendesen gépelni, sötét van, essünk neki. Mi az nekem egy kis falvésés? Bergmann-csövet bele, két dobozt, kész. – Viszont a ház előtti külső lámpának jelzőlámpácska kellene idebenn, – a múltkor is két napig szüntelenül égett, égve felejtették... – mi az nekem? Essünk neki! – És így tovább.

A tökélyek őrültje vagyok, drága Barátom, s ebbe bele lehet ám gebedni. Bele is gebedtem. Lévén itt a pusztulási tendencia oly óriási... nincs az a lihegés, amely versenyt futhatna vele. Kezdi a házát építeni, már reped, törik, morzsolódik, szakad, alig hogy belekezdett, – mintha csakugyan az ördög vetne gáncsot s aki erre figyel, annak egy perc nyugta sincs. Egy írlandi öregember járt néhány évig hozzánk, (meghalt Isten nyugosztalja, nagyon szerettem,) az áldott, édes Fegan bácsi magyarázta nekem mindig:

– Don't be particular! Egy kastély akkor is kastély, ha megvan repedve az egyik ablaka! És egy zsebóra akkor is zsebóra, ha be van horpadva. – Megsimogattam, megöleltem, igazat adtam neki s aztán folytattam úgy, mint azelőtt.

Mivelhogy ami a vérben van... és ha második természete is az embernek, – én ugyanis lusta ember volnék eredetileg, megintcsak az Isten úgy segéljen. És nincs nálam szorgalmasabb!

Ötvennegyedikben vagyok, törődött, állandóan fáradt, (aktív, *fájó* fáradtságban szenvedek,) – s amit én most dolgoztam! Nem hittem volna, hogy erre még képes leszek. Tizenkét-tizennégy órát naponta, – ötperces ebéddel, – s négy-öt napot így egyfolytában, csak épp, hogy aludtam, vagy nem-aludtam, szóval lefeküdtem, – s csak akkor dőltem ki négy-öt nap után.

De nem untatom tovább e nekem érdekes, de Önnek talán egyhangú vallomásokkal. – A következő két címet variálom most magamban:

Fények a pokolban.

Takéter kapitány feljegyzéseiből. Vagy:

Egy rossz asszony története. – A Takéter-névnél, azt hiszem, megmaradok. – A nevekért is köszönet, jók, csak nem jól illenek az emberemhez. (Bizonyos hangzási képzeteim is vannak persze vele kapcsolatban.) Különben az is lehet, hogy az Ön Tacketje után jutottam a Takéter-hez. Mégpedig „é'-vel, törjék rajta a fejüket, hogy mért?

Most még egy kicsit dohányzom, – jutalmul. Nikotex-Mirjamot, a javából még két-három hétig. Mert: amíg dolgoztam, nem lehetett abbahagyni, mert nem tudok egyszerre költő és próféta lenni, valami kis öröm is kell az embernek, különben megreped, (testi örömöt, életörömöt gondolok,) – s most: csak nem kínzom magamat ennyi munka után? Valami jutalom is csak kell s ami a fő: nyugalom. Márpedig milyen nyugalom az, ha nem dohányzom? – – – Csak aztán mégis be kell telni a végzetnek, sajnos. Hozzá kell kezdenem az elvonó-kúrához, *amely végleges eredményű legyen* s ennélfogva rettenetes is lesz. Nekem az, egy kis halál. Mert jó dohányos voltam, mindennél jobban szerettem, ha füsttel van teli a szobám. Még a vizi-pipát is megpróbáltam. S most vége. Még két hét. Éjszaka van, hogy e levelet írom, teljes csönd és én úgy szívom ez utolsó cigaretták egyikét, mintha nemcsak a gondolataimat, a lelkemet is onnan szívnám.

A képét is nagyon köszönöm,[5] mondani se kell. Néhány napig itt volt az íróasztalomon, nézegettük a feleségemmel s azt mondtuk rá: milyen töretlen, milyen ép. Csak az alig észrevehető gúnyos mosoly jelzi az ingást. Aztán beragasztottam abba az albumba, amelyben a barátaimat őrzöm s azt írtam alája: The world ist not they [!] friend nor the world's law![6]

Szeretettel ölelem!

Füst Milánja

N.[ota] B.[ene] Különben holnap, szombaton este, berúgás van kötelezővé téve: itt lesz néhány kedves, szegény fiú, – jó[!] be lesz fűtve, jó vacsora, cigaretta, feketekávé, (remek!) – s utána 2–3 üveg bort! – 5öt is esetleg, kár, hogy nincs Pesten, kedves Fülep Lajos!

MTAK Kézirattár Ms 4587/94.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL XI. 6-i levelére utal. Ld. 1411. sz.
[2] Füst Milán egykori tanítványát, Helfer Erzsébetet vette feleségül.
[3] A feleségem történetéről van szó. ld. 1406/1.
[4] Gelléri Andor Endrét (1906–1945) kezdő íróként Füst Milán és Móricz Zsigmond támogatta. Füst Milán Villám és esti tűz. Gelléri Andor Endre novellái címmel írt róla. (= Nyugat, 1940. III. 22. 4. sz. 214–216. p.)
[5] Ld. 1411/6. és 8.
[6] Az idézet pontosan: The world is not thy friend... = Shakespeare: Rómeó és Júlia. V. felv. 1. jelenet. „Mit néked a világ s törvényei!" (Mészöly Dezső fordítása.)

1415. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Zengővárkony, 1941. XII.

Kedves Barátom,

hálásan köszönöm a kalendáriumokat![1] Mondhatom, nem kevéssé voltam elhűlve, mikor azt a nagy paksamétát meghozták a postáról és felbontottam – hát ez meg? gondoltam, mikor mindennek egyre jobban szűkében vagyunk, honnan és miért ez a más, bővebb esztendőket meghaladó bőség? Csak mikor az évszámokat megnéztem, akkor értettem meg, hogy hát ez jubileumi ajándék. Hatvan évig dolgoztak és alkottak s azért most nagyobb ajándékot adnak. Ez csak logikus.

Nagyon sajnálom, hogy nyár s ősz találkozásunk nélkül múlt el.

Tegnap kint volt nálam François Gachot[2] néhányad magával (ismeri ezt a kis franciát?), persze, meghánytuk-vetettük a világ sorát. Én csak megmaradok amellett, hogy minél jobban sötétedik, annál jobban bízom.

Gyakran gondolva magukra és jókívánságaimat arra küldve

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

P.[ost] S.[criptum] A tervezett kis könyv,[3] persze másik munka mellett, inkább mellékesen, készül. Remélem, ép olyankorra lesz meg, amikor üzemüknek a legalkalmasabb.

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 233. Megj.: Fülep–Kner lev. 174. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Knerék előjegyzési, fali, zseb- és tömbnaptárt, valamint írómappát ajándékoztak üzletfeleiknek és barátaiknak. A naptárakat Haiman György tervezte.
[2] Gachot, François (1901–1986) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. 1924-től az Eötvös Collegium és a Kemény Zsigmond gimnázium tanára, a budapesti francia követség kulturális attaséja. 1949-ben kiutasították Magyarországról. 1941. XI. 29-én a pécsi egyetem francia lektorátusának meghívására Marcel Proustról tartott előadást az egyetemen.
[3] A tervezett könyv a Babits-tanulmány. Ld. 1378/2.

1416. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1941. XII. 8.

Kedves Barátom!

örömmel vettem szíves sorait.[1] Utánanéztem a naptárszétküldési jegyzékben, de nem küldtem többet, mint más években szoktam, csak egy írómappát is tétettem hozzá. Ezt is csináljuk már vagy harminc esztendeje, de Önnek eddig nem küldtem. Mivel a „kuncsaftok" körében igen népszerű, arra gondoltam, hátha Önnek is jó szolgálatot tesz s azért küldtem. Nem vagyunk tehát általában gavallérabbak, mint eddig, csak megtartjuk a gavallériát. A dolog nyitja ugyanis szociális ponton van. Reklámot csinálni muszáj, de a mi speciális munkakörünkben más módszerekkel, mint másban. Mivel pedig a decemberi forgalom annyi, mint *öt* nyári hónapé s nyáron az üzem erősen deficites, évtizedek óta az a legnagyobb gondunk, hogy miképpen tartsuk egész évben a személyzetet együtt, hogy folytonos munkájuk legyen. Ezért az árjegyzékeken és szükséges körleveleken túli reklámköltségvetés egész összegét a naptárakra fordítjuk és csak olyan naptárt csinálunk, amelyeket egészükben itthon tudunk előállítani. Vagyis önmagunknál költjük el a reklámra szánt összegeket, így van az embereknek egész évben folytonos kenyere. – És mivel ezekhez a dolgokhoz még februárban fogtunk hozzá s akkor még lehetett kapni anyagot, meg lehetett ezeket mind csinálni. Németországban már be van tiltva a naptárajándékozás. A közigazgatási hatóságoknál azonban az ügyviteli szabályzatok több helyen írják elő az előjegyzési naptár használatát, tehát talán sikerül nekem kiharcolni, hogy csinálhassam ezeket most is, anyag iránt már minden erőfeszítést megtettem, pedig roppant összeget kell belefektetni. Képzelheti.

Az írómappából 2200 drb készült az idén, a többi fajta naptárból 17–17,000 drb. És ezt bérmentve küldjük széjjel. Látja, most is ilyen gondjaim vannak, amikor egy non putarem esetére személyes tartalékom 0 és a cég adóssága rá van táblázva a ma-

gam és az öcsém[2] lakóházára, tehát amim van, az azonnal megkapja a – előjelet, mihelyt történik velem valami. Félek, igaza lesz annak, aki – egy igen nagy vállalat vezérigazgatója – nehány hónap előtt azzal támadt rám, hogy én, mint olyan szakember, aki vagyok, mit keresek még itt s nem tudom-e, hogy igen csúnya végem lesz? Azt feleltem rá, hogy mégse bírok elmenni s ezt érzem ma is. Hozzá se tudnék fogni. Pedig amúgy személyileg igen-igen rossz sejtelmeim vannak magamat, családomat, jövőmet illetően. Ha emlékszik, tavaly egyszer egy kissé összevesztünk valamin. Most íme megmutattam egy kissé a másik oldalát is annak a bizonyos problémának. Pedig milyen sok oldala is van még ennek! A fene egye meg, de nehéz sokszor!...

No de mindegy, nem panaszkodom egyelőre tovább. Minden jót kívánok az új esztendőre is egyúttal, ha addig már nem váltanánk levelet. Fiammal[3] együtt nagyon szeretnénk elmenni oda nehány napra, de hogy mikor és hogy egyáltalán lehetséges lesz-e ez még, azt nem is sejtem. Jó volna nyugodtan diskurálni és pihenni s hegyekben és völgyekben mászkálni vagy egy hétig. Lehetne-e erről fizetővendégi alapon szó? Másként ezt a mai viszonyok között lehetetlen elfogadni. És ha Önöknél nincs hely, van-e esetleg ott máshol? Vagy esetleg csak Pécsváradon? De hát ez is csak ábránd és nosztalgia, hiszen úgy be vagyok fogva, mint egy rossz konflisló, mert az igásökröt jobban megbecsülik... A tervezett kis könyvvel[4] majd csinálunk valamit, amit lehet! Gachot-t[5] csak névről ismerem.

Szíves üdvözlettel vagyok régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/129.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos szignetjével díszített levélpapíron.
Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 234–235. Megj.: Fülep–Kner lev. 174–175. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1415. sz.
[2] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[3] Ld. 1299/7.
[4] Ld. 1378/2.
[5] Ld. 1415/2.

1417. FÜLEP LAJOS – GILICZE SÁNDORNAK

[Zengővárkony,] 1941. XII. 16.

Kedves Sándorom,

mellékelten küldöm az adósegély-nyugtát.[1]

6.-i leveled[2] után még kevésbbé értem a menetrendi csodát. Eddig az volt a szokás, hogy a menetrend okt.[óber] 15.-én változott meg, télire, a mai hadi világban persze utána is történnek változások, de leginkább az, hogy egyik-másik vonatot megszüntetik – de az a menetrend, amit nekünk a Neked is elküldött cédulára kiírtak, meg az,

amit Te leveledben ismertetsz, még csak nem is hasonlít egymásra! Hát ezért nem értem a dolgot. Mert Pécs és Bátaszék közt *semmi* változás nincs – úgy látszik, csak Bátaszéktől fölfelé forgattak föl mindent.

Hát mondhatom, még most is nagyon bánt a dolog. Táviratod[3] nyomán igazán nem tudtuk mit csináljunk – mit se tudtunk azokról a vonatokról. Azon a félelmen kívül pedig, amit a Nagyt.[iszteletű] Asszony írt a feleségemnek, tudniillik az állomásokon való hosszas várakozás, volt még egy másik, amelyik tulajdonképpen még jobban visszatartott: táviratod szerint éjjel 11-kor értünk volna oda, a mai vonatjárásokkal talán 12-kor, nem tudom, mennyire van az állomás, de azt hiszem, nem túlzok, 1 óra lett volna, mire a háziak is ágyba kerülnek – ezt olyan illetlenségnek éreztük, hogy nem mertük vállalni, különösen, mikor másnap délben már megint az állomáson kellett volna lennünk, mert a harmadnapot nem várhattuk volna meg, feleségemnek tanítania kellvén.[4] Hát szabad ilyen kényelmetlenséget okozni valahol, csak azért, hogy másnap együtt reggelizzünk? Nem könnyen mondtunk le, sokat tanácskoztunk a dolgon, de úgy éreztük, nem tehetünk mást. Szegény pulyka! sajnálom őt is – a tanulság: nem kell készülni.

Mivel, mint látod, a mi menetrendi információink ilyen megbízhatatlanok, arra kérlek, kíséred Te figyelemmel a változást, s ha alkalmasra fordul, légy szíves, írd meg. Majd csak akad közben valami jó pápista ünnep, amikor az iskola szünetel, tehát mehetünk.

Megírom egyúttal, hogy Neked a reklamálást, portót stb. megspóroljam: ezúttal a vál.[asztási] névjegyzéket és költségvetést csak késedelemmel küldhetem majd meg. Képzeld, a jobb arcomon, felső és alsó soron olyan fogtő gyulladás támadt rajta, hogy csonthártya gyulladástól vagy orbánctól lehetett tartani. Már akkor megvolt, mikor Hozzátok készültünk, de még nem látszott olyan komolynak, hamarosan azonban rettenetesen megnőtt, a szemem is bedagadt, állandóan nagy lázam volt, csak feküdni tudtam – a fájdalomról nem is beszélek. Gyűlést így aztán bizony nem tarthattam. Talán holnapután, csütörtökön sikerül. Ez a két hét úgy megviselt, 10 évet öregedtem. Tehát kegyelmet kérek.

A Nagytiszt.[eletű] Asszonynak kezét csókolva, mindkettőnk meleg üdvözletével, szeretettel ölel

Lajos

A Dunamell. Ref. Ek. lt. A/10. b. A Tolnai Em. ir. Iktatatlan ir.
Kézírás.
Kajdacsra írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] A szegényebb egyházközségek segélyezésének egyik formája. Az esperes javaslatára a püspöki hivatal utalta ki a Konvent kezelésében lévő pénzalapból.
[2] A levél nem maradt fenn.
[3] A távirat nem maradt fenn.
[4] Ld. 1395/2.

1418. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. XII. 23.

Carissimo,

régen írtam, mert nem igen tudtam volna miről. A Magyar Csillag asztalát elhanyagoltam. Annak különben az a szomorú újsága, hogy Illyés gyomorfekélyesen szanatóriumba vonult, állítólag hat hétre, látogatókat nem fogadhat, ágyban kell feküdnie. Hát ennyire gyönge a paraszti gyomor? Ilyen fiatalon! Mindenfelől azt hallom különben róla, hogy nagyon terhére van a szerkesztés. Elhiszem.

Móricz is beteg.[1] Talán másfél héttel ezelőtt találkoztam véle. Rossz színben volt és panaszkodott. Kérdeztem, hogy az orvos mit lát? Azt felelte, hogy orvosnak ő még életében színét sem látta. Túlzás, mert hiszen a trombózisából is orvos gyógyította ki. Most, úgy hallom, valamelyik klinikán generális vizsgálatot végeztet magán. Úgy mint annak idején Maga a Bálint-klinikán,[2] én meg a Korányi-klinikán. Csak többet és okosabbat süssenek ki az ő bajáról, mint a magunk idején a mienkről.

Hogy vannak egyébként? Azt olvasom, hogy a Mecseket hó borítja. Itt ma szállingózott nehány száz pehely, de el is olvadt nyomban, még nedvesség is alig maradt utána. Mindjárt derűsebb, vagy színesebb a képe a világnak, mihelyt hó lepi be a fenekét, a barnát és a piszkosat.

Mély megindultsággal indulok neki az ünnepnek. Elmondhatatlan hálát érzek, hogy ember alakjában megszületett ezen a földön a Szeretet és minden jótét léleknek elérhetetlen vágyává lett: életideáljává. Szeretni minden helyzetben mindent, ami él és ami nem is él, föltétel nélkül és önzetlenül, szeretni akkor is, amikor a szeretet talán bűnnek látszik: olyan ideál ez, amely felé reménytelenül nyújtja a karját a vágyódás.

Szép és békességes ünnepnapokat kívánok mindkettejüknek és egész Várkonynak.

Szeretetnek szeretetével öleli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/100.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Móricz Virág leírja Apám regénye c. könyvében (Bp. 1953. 488. p.) hogy 1941. december közepén édesapját Leányfaluban fellökte egy autó s elesett. Néhány nappal később befeküdt a Szent László kórházba kivizsgáltatni magát.

[2] FL 1926. V–VI.-ban volt Budapesten klinikai kivizsgáláson.

1419. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1941. XII. 29.

Tiszteletes Úr,

ez nem szép. Még egyszer mondom: nem szép. Én egy hosszú levelet írtam Kegyednek,[1] s vártam rá három hónapot, hogy feleljen, de hiába.

Mégis azt mondom: Isten éltesse az új évben. S ha kedvesebb akar lenni, mint az utolsó hónapokban s mégiscsak rászánja magát és értesít hogylétéről, – még inkább!

Munkámat befejeztem[2] s kókkadt vagyok. Az elismerés nagy, mondhatnám egyöntetű, de hiába! Készül az írói kamara s a kiadók a szemembe beszélik jóvátehetetlen hibámat.

Hét év munka, nem tudom, hány ezer oldal vázlat, (két láda teli,) s ezzel szemben egy szó. – Lehajtom hát a fejem és szomorú vagyok. Ezért és minden egyébért, ami van. Mást nem tehetek.

Isten áldja és legyen épp oly barátságos irántam, mint azelőtt volt, arra kérem.

Igaz barátja:

F.[üst] M.[ilán]

N.[ota] B.[ene] Vagy megsértődött, hogy nehezen olvasom a kezeírását?[3] Ez igaz, de szívesen vesződöm vele két hétig is, ezt se feledje. S öröm nekem, ha meglátom levelét. Mert egy tisztaszívű embertől ered, – ezt annyira érzem, mintha áram volna benne.

Még egyszer és százszor is barátja:

F.[üst]M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/95.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. Füst Milán 1414. sz. levelét.
[2] A feleségem történetére utal. Ld. 1406/1.
[3] Ld. 1414. sz.

1420. PÁTI FERENC – FÜLEP LAJOSNAK

Kaposvár, 1941. XII.29.

Nagytiszteletű Uram! Nagyságos Professzor Úr!

Először is Professzor Úrnak és családjának Istentől megáldott boldog új évet kívánok.

A tervbevett előadások[1] megvalósulnak. Novemberben Makkai János[2] képviselő, az Esti Újság szerkesztője adott elő „A faji kérdés illúziók nélkül", decemberben Ádám Jenő[3] zeneakadémiai tanár „Az igazi magyar népdal", januárban Bíró Lajos[4] leánygimnáziumi igazgató ad elő „Nyelvében él a nemzet" címmel, februárban valószí-

nűleg vitéz Andorka Rudolf[5] tábornok lesz előadónk, márciusban pedig, ha Professzor Úr beleegyezését adná, – Fülep Lajos. Ez lenne az utolsó előadásunk, de ha valaha állt, itt kiváltképpen állna: last, not least!

Én és Professzor Úr többi tisztelői (köztük helyi Szövetségünk[6] elnöke: László Sándor[7] törvényszéki elnök úr) nagyon szeretnénk, ha városunk és megyénk megismerhetné Fülep Lajost. Nemcsak témáról van szó, hanem személyről is, nemcsak tudományt akarunk terjeszteni, hanem meg akarjuk a somogyi magyarsággal ismertetni a magyar szellem kiemelkedő de – sajnos – nem eléggé ismert nagy értékét.

Előadásaink – örvendetesen nagy a publicitásuk felekezeti különbség nélkül – mindig hétfői napon vannak. Ref.[ormátus] Gyülekezeti Házunk színpaddal ellátott nagytermében, este 6–7. Ez városunk egyik legnagyobb terme. Méltóztassék március valamelyik hétfői napját kiválasztani.

Professzor Úr szíves válaszát várva (esetleg a téma megjelölésével is) maradtam mély tisztelettel igaz híve:

Kaposvár – Állami gimnázium

Páti Ferenc dr.
gimn.[áziumi] tanár
a kulturális szakosztály vezetője

MTAK Kézirattár Ms 4589/129.
Kézírás Országos Bethlen Gábor Szövetség Fiókja, Kaposvár feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Páti Ferenc (szül. 1895 körül) a kaposvári Áll. Somssich Pál gimnázium latin–történelem szakos tanára, a helybeli ref. egyháztanács tagja volt.

[1] A kaposvári Bethlen Gábor Szövetség által több éven át a ref. gyülekezeti teremben tartott kulturális előadásokról van szó.
[2] Makkai János (1905–1994) publicista, az Esti Újság szerkesztője, országgyűlési képviselő. Itt említett című előadását 1941. XI. 10-én tartotta.
[3] Ádám Jenő (1896–1982) zeneszerző, karnagy, 1929–1959 között a Zeneművészeti Főiskola tanára. Az előadás dátuma XII. 6.
[4] Előadása 1942. I. 12-én volt.
[5] Andorka Rudolf (1891–1961) diplomata, vezérőrnagy, több országban katonai attasé, 1939–1941 között madridi követ. Nem tartott előadást; helyette dr. Ittzés Zsigmond, Kaposvár ny. tisztifőorvosa „Egészségvédelem" címmel adott elő.
[6] FL nem tartott előadást. Helyette III. 8-án irodalmi estet rendeztek, meghívott és helybeli szereplőkkel.
[7] A Bethlen Gábor Szövetség 1924-ben alakult, célja a magyar protestáns társadalom kulturális szervezése, összetartása és irányítása iskola- és könyvtáralapítás, tudományos és irodalmi pályázatok, kulturális összejövetelek rendezése stb. útján. Tevékenységének egyik fő területe a protestáns egyetemi ifjúsággal való foglalkozás volt.

1421. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1941. XII. 31.

Carissimo,

egy hónapi levél-restancia van előttem az asztalon, a Maga utóljára érkezett levelére[1] válaszolok először. Még arra se mindjárt, csak 1–2 napi késedelemmel, nekem ilyenkor nagyon sok a hivatalos dolgom, funkciók, gyűlések, számadás, stb. Az egy hónapos restanciának még rosszabb oka van: nem elég az embernek a már megszokott, elfogadott baja, új is kell hozzá. Egy hónapja jobb képemen felső–alsó fogtőgyulladás támadt, mely aztán annyira fajult, hogy attól tartottunk, orbánc lesz belőle, a szemem is bedagadt, kék volt a képem, jókora láz, se éjjelem se nappalom – azt mondhatom, egy hónap kiesett az életemből, semmit se tudtam csinálni, éppen csak a hivatalos dolgaimat el tudtam végezni valahogy. Szerencsére a múlt hétre, amikor igen sokat kellett a hideg templomban lennem, annyira enyhült, hogy baj nélkül megúsztam. Már volt ilyen nyavalyám máskor is, akkor pár nap alatt elmúlt, most nem tudom mért ilyen veszettül makacs, még mindig van belőle, ami főleg azért rossz, mert így akármikor föllobbanhat. Nem merek kijárni, pedig szép az idő. Amint lehet, bemegyek Pécsre a dentistához, bár az se sokat tud. Hát ilyen volt nekem az esztendő vége s így kezdődik az új.

Megindultan olvastam a szeretetről írt sorait.[2] Bizony csak ez van s csak ez marad meg, s ha megfeszítik, nekünk mellette a helyünk. Még ha akár a vele megfeszített latror módjára is.

Most aztán én kipanaszkodtam magam, remélem Maga jól van. Legyen is.

Igen köszönöm a Zürcher Z[eitung]-kivágásokat. Nem terheli ez?

Tudna-e nekem egy jóravaló könyvkereskedőt ajánlani, akitől legalább a magyar könyveket hozathatnám? és engedményt adna rájuk? Győző A[ndor]?[3] Grillet[4] ott kellett hagynom, piszokul viselkedett.

Mit szól ehhez az íráshoz? Most tanulom, hogy el tudjanak olvasni. Keservesen megy.

Hogy jót kívánok Magának, tudja. God bless you my friend.

Szeretettel öleli

Lodovico

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 129. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 304–305. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Elek előző levele ld. 1418. sz.
[2] Ld. 1418. sz.
[3] Győző Andor (1874–1945) könyvkereskedő, kiadó, antikvárius. Üzlete a Vilmos császár út 34. sz. alatt volt.
[4] A Grill-könyvkereskedés tulajdonosa Gergely Rezső (1888–1970) volt.

1422. GYERGYAI ALBERT – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1942. I.

Boldog újévet kívánnak a Nagytiszteletű Úrnak és a Tiszteletes Asszonynak és hálás szeretettel emlékeznek a Zengőn töltött feledhetetlen órákra[1]

Gyergyai Albert

Kousz (Szávai) Nándor[2]
és Magda[3]

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/189.
Kézírás Cézanne: Oignons et Bouteille c. csendéletét ábrázoló képeslapon.
Zengővárkonyba írt levél.

Gyergyai (családi nevén Szegő) Albert (1893–1981) író, műfordító, irodalomtörténész. 1926–1938 között az Eötvös Collegium francia tanára, 1945-től genfi kulturális attasé, majd 1950-től a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem francia professzora.

[1] Ahogy Gyergyai 1942. X. 22-én kelt 1475. sz. lapjából kiderül, ezt az újévi kártyát csak utóbb küldte el FL-nak.
[2] Szávai (eredeti nevén Kousz) Nándor (1906–1979) tanár, műfordító, esszéista. Ekkor budapesti kereskedelmi iskolai tanár, 1944-ben ő bújtatta Gyergyai Albertet. Utóbb tankerületi főigazgató, majd VKM államtitkár.
[3] Szávainé Demény Magda (1909–1976) pécsi születésű zenepedagógus, zongoraművész. Ezekben az években magántanítást vállalt, 1949–1976 között a Magyar Zeneművészek Szövetségének ügyvezető elnöke, a Jeunesse Musicale magyar szervezetének létrehozója.

1423. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. I. 3.

Carissimo,

– ma kaptam meg levelét,[1] s hogy nyomban írom a magamét, nem is annyira a felelet kedvéért van, hanem mert amúgy is készülőben volt bennem ez a levél. Részvéttel olvastam azt, amit az egészsége állapotáról írt. Teljesen átérzem fájdalmas állapotát, mert hozzá hasonlóban nekem is volt részem, nem is olyan régen. Három beteg fogam várja a betömést hónapok sora óta, de még a vattatampont is alig bírják el: minden kísérletre gyulladással felelnek. A nagyobb bajt orvosom, szerencsére, meg tudta előzni eddig. Addig kaparászott a fogüregben, sőt az idegcsatornában, amíg rést nem nyitott a felgyülemlett gázoknak. S arra nyomban elmúlt a fájás. Magának is valami ilyen szerencsés és gyors elintézést kívánok. Nem szép állapot, de mennyivel jobb dolog fogatlannak lenni! Csak ne lenne a vénség attribútuma.

Az új kezeírását valósággal bámulom. Vége a rébusz-fejtésnek, minden szava könnyen olvasható. De mért vibrálnak annyira a húzásai? A régi módszer idején ilyet nem tapasztaltam rajtok.

Ha magyar könyvre van szüksége, leginkább a Nyugatot ajánlom, mert attól nagyobb százalékú engedményt kap, s Gellért[2] azonfelül gyorsan le is bonyolíttatja a megrendeléseket. De ha a Nyugathoz nem volna kedve, dr. Bendetz és T[ár]sa boltját ajánlom. Bendetz dr. igen jóravaló, intelligens és jóindulatú ember. Ha kívánja akár vele, akár Gellérttel megtárgyalhatom az ügyet minden vonatkozásában.

Et nunc veniam ad fortissimum.

December 30-án bekéretett magához Ágai[3] és értésemre adta, hogy következő napon megkapom a felmondó levelemet. Arra kért, hogy ne bocsássam szívemre a dolgot, se el ne keseredjem, se kedvemet ne veszítsem. Nem tehetett másként, mert a törvény kényszeríti. Tele van a lelke fölháborodással és undorral és legszívesebben becsukná a boltot. A felmondásom június utolsó napján, vagyis félesztendő múlva jár le. Utána egy évi fizetésemet húzom végkielégítésképpen. Ez másfél esztendő, s közben egy és más kedvező fordulat történhet. Ő mindent meg fog kísérteni, hogy továbbra is megtarthasson. Egy kollegám esetében, akinek másfél évvel ezelőtt mondtak föl, már három ízben sikerült újabb félesztendővel kitolni a felmondási idő lejáratát. Remélhetőleg valamennyire vélem is sikerül. Nagy elcsodálkozásomra azt is megtudtam tőle, hogy velem együtt még két öreg kap felmondó levelet: Szomory Emil[4] és Szőllősi Zsigmond,[5] azonfelül a fiatal (csak 43 éves) György Endre,[6] a fővárosi rovat vezetője s különben egyik legderekabb társam, aki számtalan esetben volt nagy szolgálatomra. Roppant meglepett ez a névsor, mert arra, hogy nekem kiadják az obsitot, el voltam készülve, de ami Szomoryt illeti, bizonyosra vettem, hogy ő lesz az az egyetlen zsidó, aki végül megmarad a szerkesztőségben, annyira meghitt viszonyban volt Ágaival és feleségével. Ágai azzal magyarázta az öregek kitakarítását, hogy életének úgyszólván osztályosai között lehetetlen volt különbséget tennie. Még négyen maradtak a legközelebbi hekatombára, mind a négyen olyanok, akik nemrég idő óta tagjai a szerkesztőségnek és azért csak rövid felmondási időre (3 hónap) tarthatnak számot, végkielégítésre pedig semennyire. Olyat is mondott Ágai, hogy velünk, öregekkel fog meghalni ő is, vagy pedig tovább élni. Ágai nem sentimentális lélek és gyöngédségével nem kényeztetett el bennünket. Nem kételkedem benne, hogy mindent elkövet, ami egyáltalán lehetséges, hogy sorsunk a nyomorúság ne legyen. Azokért is, akik ugyanannak a törvénynek parancsára távoztak, amelyre mi fogunk, sok mindent megtett. Nem csak szerkesztőségi tagokért, hanem kiadóhivataliakért is. Csak az a kérdés, hogy egyáltalán lesz-é módjában? A vállalat elvégre csak bizonyos mértékű terhet bír el. Azonfelül maga Ágai már 72 éves. Igaz, hogy nagyszerű karban van és minden képességének birtokában. De minden attól függ, hogy miként érvényesül a jövőben a német akarat. Nagyon kevés kell ahhoz, hogy egyszerűen kitekerjék az egész vállalatnak a nyakát. – Alig, hogy Ágaival elintéztem a magam dolgát, a telefonhoz hívtak. Ágainé jelentkezett és kért, hogy látogassam meg következő nap. Tudni kell, hogy Ágainé, akit mi egyszerűen Tercsinek hívunk, az egész vállalatnak legfőbb mindenegyebe. Egyebek közt ő is tagja, még pedig döntő súlyú tagja annak a kisebb bizottságnak, amely az el-

bocsátandók személyéről dönt. Mézes-mázas szavú teremtés, aki azonban nagyon kíméletlen, sőt kegyetlen is tud lenni. Engem – nem tudom, miért; nem is sejtem – mindig nagy sympathiájával tüntetett ki. Ezúttal is úgy fogadott, és bizonyára nagyon készült arra, hogy engem, a szegény összecsuklott embert, lábra állítson. De nem volt erre szükség, mert az egész eset a legcsekélyebb emotiót sem keltette bennem. Bizonyosra vettem, minden körülményt mérlegre téve, hogy én leszek a soros, bár az öregek között én vagyok a legfiatalabb és noha hármunk közül én töltöttem együtt Ágaival legtöbb időt.

1939 óta, hogy az emberi gonoszság törvény[7] alakját öltötte, bőven volt időm a felkészülésre, már mint a lélek ellenállásának előkészítésére. Másfél esztendőm van s annyival is öregebb leszek, mire döntenem kell, hogy mivé legyek. A pur es chomuv[8] állapotára nagy lelki megnyugvással gondolok, de egyelőre nem foglalkozom a gondolatával. Ha a vállalat megmarad, azt hiszem, kapok majd „kegydíj" címén (más címen és módon nem lehet) valami olyan minimumot, amiből megvárhatom a haza hívó óraütést. Zsolt Béla is kapott olyat, de azt letiltotta az értelmiségi kormánybiztosság, azzal, hogy kegydíjat csak legalább tíz esztendei szolgálati idő után szabad adni, Zsolt[9] pedig még nem volt annyi ideje tagja a szerkesztőségnek. A sógorom,[10] akivel testvéri viszonyban vagyok, már a törvény jelentkezése idején felajánlotta, hogy költözködjem hozzá és ne legyen gondom semmire. Vígasztaló érzés ez is, az is, ha Magára gondolok, de az életet pusztán azért, hogy végig éljem, vagyis inkább végig tengessem, igazán nem kívánom. Élni csak addig kívánok, amíg dolgozni tudok. És ahhoz, hogy dolgozni tudjak, szükséges, hogy az önérzetem kikezdetlen maradjon.

Jézusról és a szeretetről sokat gondolkoztam mostanság, de arról legközelebb. Most éppen csak, de nyomatékosan jó egészséget kívánok Magának és a Señorának és véget vetek ennek a hosszúra nyúlt írásnak.

Szeretettel öleli

Artúro

MTAK Kézirattár Ms 4586/101.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1421. sz.
[2] Gellért Oszkár ld. 1377/2.
[3] Ágai Béla ld. 1293/4.
[4] Szomory Emil (1874–1944) újságíró, műfordító, Szomory Dezső testvére. 1918–1940 között az Az Újság ill. Újság színházi rovatának vezetője.
[5] Szőllősi Zsigmond (1872–1953) újságíró, író. 1914-től az Az Újság ill. Újság munkatársa.
[6] Ld. 1410/19.
[7] A parlament 1939. V. 3-án szavazta meg a XV. tc. 2. zsidótörvényt.
[8] A halotti beszédre utal.
[9] Ld. 1375/5.
[10] Román Vilmos (1873–1945) Elek Janka férje.

1424. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1942. I. 5.

Kedves Barátom,

XII. 9-i levelére[1] csak jókora késéssel tudok válaszolni. Oka ennek a mulasztásnak bizony elég kellemetlen: kb. 1 hónapja a jobb képemen alsó–felső fogtő-gyulladás kezdődött, s aztán olyan gyönyörűvé fejlődött, hogy hetekre megbénított, nemcsak hogy nem volt tőle se éjjelem, se nappalom, hanem olyan alapos lázat is produkált, hogy még az ujjam mozdításához se volt elég energiám. Pedig akkor rögtön írni akartam, mert levele nagyon jó kedvre derített – mikor azt olvastam, hogy „talán sikerül kiharcolnia" a naptárak ajándékozásához szükséges kellékeket, szóval oroszlánként harcol azért, hogy évente ezreket tudjon elajándékozni, mondhatom, soká kacagtam s még a levegő „állaga" is megváltozott körülöttem. Az egész érvelést is, persze, megértettem, és kitűnőnek találtam. Ezek után természetesen nem csodálnám, ha mint világtól elmaradt, vérszopó, destruktív zsidó kapitalistát a magasabb rendű új erkölcs nevében egy kicsit agyonütnék. Node nem jó az ördögöt a falra festeni!

Tehát az író-mappa nem jubilaris ajándék, hanem 30 éve szokott ajándék! Érdemes volna egyszer összeszámolni ezeknek az ajándékoknak az értékét.

Nem emlékszem, hogy tavaly valamin „összevesztünk".[2] Valami vitára emlékszem, de összeveszésre nem. Nagyon lényeges néhány dologban nem értünk ugyan egyet, de az nem ok az összeveszésre.

Nagyon megörvendeztetett a tervvel, hogy fiával eljönne egy hétre is.[3] Hogy aztán a fizető-vendég alapban milyen méltányosságot lát olyan valaki irányában, akit éveken át elhalmozott ajándékaival, s aki ezt még semmivel se tudta viszonozni – nem nagyon tudom megérteni. De nem is nagyon igyekszem. A fő, hogy jöjjenek, amikor tudnak és akarnak, hely van nálunk, a részleteket majd itt megbeszéljük. Várkonyból remek kirándulásokat lehet csinálni, s akkor végre én is megismételném a legszebbet, amelyre két év óta hiába fenem a fogam, mert kiránduláshoz jó idő kell, az meg nem volt. De talán lesz még egyszer nyár a világon!

Egyébként változatlanul „derülátó" vagyok. Mi, lehet, hogy elmerülünk majd a chaosban, de az új világnak jobbnak kell lennie a réginél. A kés most az elevenig ér.

A jó kívánságot szívből viszonozva szeretettel köszönti öreg barátja

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 236–237. Megj.: Fülep–Kner lev. 176. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1416. sz.
[2] Az „összeveszés" vagy „vita" 1938. április–májusban váltott leveleikben olvasható. Ld. FL-lev. III. 1246., 1247., 1248., 1250. és 1253. sz.
[3] Knerék látogatására nem került sor.

1425. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1942. I. 6.

Carissimo,

köszönöm gyors válaszát,[1] még inkább, hogy tulajdonképpen nem is válasz, leginkább, hogy a Maga dolgában megnyugtatott. Talán furcsa, hogy az elítélt nyugtatja meg a még szabadon járót, de azt hiszem, ez nem is olyan ritkaság. Azzal, hogy csak addig érdemes élni, amíg dolgozni tudunk, teljesen egyet értek. De azt is hiszem, Maga azok matériájából való, akiknél a munka képessége csak az élettel szűnik meg. Csak eggyel nem tudok egyetérteni – s a lélekzetem, mely az első sornál elakadt, aztán sorról-sorra könnyült, itt újra elakadt –, azzal, hogy az önérzetéhez a mostani hitványságnak köze lehet. Ezt megérteni se tudom. Mi köze a Maga önérzetéhez a más gazságának, még ha akár az életére tör is? Ezen lehet fölháborodni, lehet szomorkodni, lehet kétségbe esni, csak ép az önérzetet megsértettnek érezni nem lehet vagy nem szabad. Az önérzetnek autonómnak kell lennie, mint minden erkölcsi kategóriának, amihez a külső dolgok változásainak nem szabad elérnie, legkevésbbé a mások gazságának. Milyen önérzet az, amelyik a szél fújásához igazodik? Írja, hogy sokat gondolkozik Jézusról – akkor hányat megkövezett a régi törvény az újért? ma az új kövez meg a régiért. Ott szót se ejtenek az önérzet sérelméről. „Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért".[2] Minden zsidó nem szenved az igazságért, sőt nagyon sok szenved a gazságért – mint szenvedne minden felekezetben több gaz, mint igaz, amelyikre ilyen törvényt csinálnak. De mindenki, aki igazságtalanul szenved, az igazságért szenved. S ez csorbítsa az önérzetét? Ezt már több felől hallottam, mindig tiltakoztam ellene. Szenvedni fájdalmas, kapálózunk ellene, az ösztönszerű menekülésünk tőle keres alibit az önérzetünk sérelmében. Ismerem ezt tapasztalatból. De ha az ember megértette és leleplezte a természetnek ezt a mesterkedését, akkor már le is győzte. S hogy visszaminősítik oda, ahonnan kijött, ez sérti az önérzetét? Se az ottlétének, se a kívül létének nem lehet köze hozzá.

A másfél évről persze nekem is az a véleményem, hogy addig sok változhat. Fog is. Hetek óta egyre intenzívebben érzem a dög-szagot.

Tanácsa szerint megpróbálom a Nyugat könyvkereskedését. A rendelést Gellért-nek[3] címezzen, vagy anonime a k.[önyv]kereskedésnek? (Ez a kérdés nem kíván gyors választ, nincs semmi sürgős rendelni valóm.) Csak azt nem tudom, van-e ott virtigli könyvkereskedő. Mert előfordul, hogy olyan könyvet rendelek, aminek nem tudom se kiadóját, se évét – meg tudják-e majd az ilyet keresni?

Az új módi írás azért vibrál, mert egészen más kéztartással készül, mint a másik, az még nagyon benne van, tán örökre benne is lesz a kezemben, az húzza egyik felé, az akarat másik felé, így rángatnak minden vonást ide-oda. Aztán meg ez a görcsösség hamar elfárasztja a kezet. Hát még nem is dőlt el, le tudom-e győzni annyi évtized szokását. Lélektani kísérletnek, mondhatom elég érdekes. Bár jobb szeretnék úgy írni tudni, mint Maga.

Szeretettel öleli

Lodovico

A helynév a feladó alapján kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 130. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 306–307. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1423. sz.
[2] Máté 5, 10.
[3] Ld. 1377/2.

1426. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. I. 8.

Maga Aranyos!

A levele[1] nemcsak, hogy remekül volt olvasható, de remekül is éreztem magam, mikor olvastam. Oly kedves volt, aranyos volt. De másról kell szólanom előbb, az ember önmagával kezdi az életet is, hiába!

Mit szól ehhez a címhez:

A feleségem története.
Roch kapitány feljegyzéseiből.

Megvallom, ez nekem tetszik végre. Mert az olvasó azt mondja magában: – Mi? A feleségének külön története van? – Ez érdekes. – Mit gondol?

Mármost, ami a Fatalint illeti: kitűnő név. De Pesten azt mondják: Fata! Gyere csak ide! (Erre is gondolnom kell.) És a második baja: hogy a neve, ujjmutatást tartalmaz, – (különben csakugyan és valóban fatális az élete szegénynek, mint mindnyájunké, egyszóval a neve olyan mértékben azonos a sorsával... – erre is vigyáznom kell.)

Viszont a „Roch" névvel, szintén bármily nekemvaló mégsem vagyok egészen megbékülve, mert attól félek zsidós hangzású. Az ember erre gondol: Toch Manó, sajtkereskedő.

Ez volt az első tétel. S a második: képzeljen el egy nagyon vékony, beteges, vérszegény gyereket, aki mindig azt mondja: „ne tessék haragudni". No de mért? Mert árvagyerek. Úgy, hogy Gaál Mózes tanár úr,[2] (Isten nyugosztalja és áldja meg, akárhogy megbántott is aztán,) – mondom, ez az áldott jóságú tanár úr, rá is szól: – Mért mondod mindig, ne tessék haragudni? – A gyerek ráemeli izzó, fekete szemét és nem szól semmit. Pedig azt szeretné mondani: – Téged imádlak, Te vagy az apám, meghalnék érted. – Képzelje el továbbá ugyanezt a fiút, mikor társainak, sőt felnőtteknek is megérinti a karját és azt kérdezi: – Megbántottam talán?

Ez voltam én. Illetve vagyok, mert ez nem múlt el. Nem is múlhat, mert az alapvető tulajdonságai már csecsszopó korában megvannak az emberben, amint erről az *emlékeim alapján* egész határozottan meggyőződtem. Ugyanaz voltam egy éves koromban, ami ma: boldogtalanságra hajlamos s boldogtalanságát felidéző. Minek csodálkozni tehát?

Sóhajtsunk, híveim.

Ne csodálkozzon tehát, ha féltem Önt a magam számára, hogy hamar megúnja ezt a keserű levest, ami én vagyok. – Megbántottam talán? – fogom még kérdezni máskor is, mert ez szomorú törvényszerűség nálam. Maga pedig kiáltsa bele a fülembe, legyen szíves, de jó hangosan, hogy el is higyjem:

– Nem bántott meg, nem bántott meg.

Akkor egy kicsit megnyugszom. – –

Harmadik tétel:

Én a Catullust[3] nem szeretem. S hogy mért nem? Három hónapig tudnék róla beszélni. Sőt: ez az a munkám, amelyet szégyellek, (két más kisebbel együtt), – s ha lehetne visszaszaladni az időben, nem adnám ki, – meg sem írtam, úgy tekinteném. De jó volna, ha nem adtam volna ki! – néha, mikor éjjel eszembejut, hogy megjelent, felülök az ágyon. S ilyenkor alkalmazom a kereplőt, – ahogy más mindenféle ügyeimben is, amelyeket szégyenlek. Még őszintébbek legyünk: az egész életem ilyen. Mert az én életem a pokol volt, ezt legyen szíves tudomásul venni, – s a szép fiatalságom leginkább, a csúnya fiatalságom. Hogy egyetlen olyan emlékem nincs, amelyen megpihennék. Jövőm pedig szintén nincs, – mire gondoljak tehát, legyen szíves, mondja meg! Mikor álmatlanul forgolódom.

Erre lenne most jó a gyerek, ha olyan önző tudtam volna lenni. De nem tudtam, mert mindig azt mondtam magamnak: – ebbe a pokolba gyereket? Már én elkezdeném őt rugdalni, mert muszáj, (állítólagos nevelés,) – hátmég a többi! A hivatalfőnöke, meg a szerelme. S ha nem azok, hát a tulajdon ördöge, – mert ördög igenis van!!! – ez a végső meggyőződésem.

(A jó princípiumról nem is vagyok annyira meggyőződve, mint a rosszról.)

Egyszóval: kereplő. Hangosan beszélek néha magam elé a sötétbe. Sokat: – igen, igen, nem, nem, egye meg a fene, – percekig. S a Catullust-t is sokszor etettem a fenével: mert akkor érte meg zenitjét terméketlen húsz évem: evvel a munkával. Megjegyzem: másnak ezt nem vallanám meg, mert minek? Tudom, hogy van benne jó is, de az egészet nem szeretem, megvetem. Valami szörnyű lelki fáradtság, fásultság műve, – nem akarok róla tudni, azóta se vettem még egyszer sem a kezembe, amióta megjelent, – azt szoktam mondani bizalmasaimnak: a Catullust nem én írtam, hanem a Karinthy. S Magának is ezt mondom most, ha szívesen fogadja tőlem. – –

Újabb tétel: nehogy a villanyhoz hozzányúljon az Istenért, mert Maguknál 220 Volt van s az csakugyan életveszélyes. A 110 is nagyot üt, a múltkor is jókorát kaptam tőle, mert történetesen kövön is álltam, az előszobában, de a 220-ashoz én se mernék nyúlni! Tehát: nehogy eszébejusson. – –

S ami mármost a dohányzás, tragikumára kell felelnem: – hát azt hitte, hogy én valami szabad ember vagyok? Lemondani róla, ehhez lelkierő kellene, de hol van nekem lelkierőm? Különben is: dolgozni hét évig, még az utcára is alig mentem ki, mást se csináltam, mint forrtam és dühöngtem, hogy milyen rossz ez a mű (annál furcsább meglepetés most, hogy nem is olyan rossz, mert magam is ezt vallom,) – szóval dolgoztam és dolgoztam, – ettem, aludtam és dolgoztam, ebből álltam (igazán híven szolgáltam az Istent,) – s még szabad ember is lettem volna – hogy lehessen az? A teljes

aszkézis boldog szabadja, (nirupadhi vagy anupadânâ,) aminek mind a hat érzéke szabad (salajatana,) aki szabad a vágytól, (kâma,) és a bűntől, (kilesa,) – hogy is telt volna még ez is tőlem? Mikor még beteg is vagyok. Bűnös voltam tehát és szomjas, oly mértékben, hogy reggel 1/2 5–5 óra felé úgy ittam üvegből a konyakot, mint a vizet. Szemben velem a falon egy Amerikába vándorolt szegény jóbarátom arcképe, Isten úgy segéljen, nem egyszer ráemeltem a flaskát és így szóltam hozzá:

– Iszákos lettem, – mit szólsz ehhez drága Pista?[4]

A kép bólintott. Amire én megint nekiláttam.

Pedig nem vagyok iszákos természet, csak folyton nyugtalan és folyton vágyakozó. És milyen halálosan fáradt voltam én! Hisz valósággal halálra dolgoztam magam. Nem lévén se múltam, se jövőm, (lásd fenn,) – tudom, hogy nem való nekem más, mint a megfeszített munka s mihelyst annak vége van, megintcsak boldogtalan vagyok, (lásd most,) – ez azonban mégis túlsok volt, emberfeletti, más számára elképzelhetetlen. Két láda vázlat, – gondolja el! Sok tízezer oldal kézirat, – némely jelenetet öt-hatszázszor is megírtam. Mert azt mondtam magamnak: – nem tágítok, és ha beledöglök, akkor sem.

Most pedig a jutalom ideje volna, – gondolja meg. Most jutalmamul hagyjam abba ezt az áldott dohányzást, ifjú szenvedélyeim egyetlen maradékát, – megér annyit ez a rongy élet? Ezt a gyönyörű dohányzást?

Talán, majd, – még egy-két hónapot várjunk, – mondom magamnak, akkor hat hétre ágyba fekszem, teljes mértékben aszkéta (jatila) csak úgy lehetek, akkor a raksászszellemek kevésbbé kísértenek, akkor nem érzem annyira, hogy mindenem ég: a szemem, a fülem, a nyelvem, a testem és az eszem. (Âyattanâni.) Az ágy nekem az őserdő csendje.

Egyébként: a kéziratim tömegét égetem most, remek hatvan fokos fürdővizet csinálok belőle, – már a tizediket s 110 litert minden alkalommal.

A dolog így áll evvel a levéllel: s szeretném befejezni, de nem bírom. A helyzet az, hogy szeretem Magát, mit csináljak?

Mert még a könyvről[5] is kell írnom. Sokat mondták nekem a hét év alatt, hogy siessek, mert majd nem adhatom ki, – magam is éreztem, hogy ez így lesz, – csak hogy lehet sietni? Adjam ki úgy, hogy nem vagyok megelégedve vele? Ki van zárva. Akármi lesz is, én nyugodtan és nyugtalanul dolgozom tovább. És, ha majd bejön hozzám a karddal a katona, én is azt fogom mondani: noli tangere.

S most megint kapuzáráshoz érkeztem, mint mindenben eddig az életem folyamán. (Ha elmondanám Önnek, csodálkozna, – törvényszerű nálam, bele is törődtem rég.) Tegnap végre megegyeztem egy kiadóval,[6] hogy könyvnapra kihozza, csakhogy az még hat hónap, (június 2-ig) s mi lesz, ha addigra meglesz a kamara, – mert nem vesznek fel, ez biztosra vehető s akkor már nem lehet kihozni. – S itt van még a cenzúra is. Mert én egy szót se hagyok törölni, inkább ne jelenjen meg. Muszáj tehát összeköttetéseket szereznem az ügyészek közt, – hamar, hamar, amíg még lehet.

Mit szól ehhez: Störr kapitány, – jobb, mint Rock? – Vagy Maccus?

És most zárom is a levelemet a következő szóval: Végső tétel: hogy lehet egy hónapig kitartani a gyökhártyagyulladást? Mert a csalódott szerelmet 30 évig is lehet,[7]

– bizonyítja az én példám, – no de a hasogatást? Az én édes feleségem[8] úgy nevetett a levelén, hogy a könnyei potyogtak. (Ellenpólusú reakció, vagyis kontraszt-hatás.)

– Szegény! – azt mondja, – rettenetes! – És mondom, a könnyei potyogtak a nevetéstől.

– Hát mér nem hozatott egy autót Pécsről? Az Isten áldja meg őt? – kérdezi riadozva.

És én is azt kérdezem. Az Isten áldja meg Magát! Érdemes egy hónapot feláldozni ebből a ritkán adódó életből? (Mert ha olyan gyakran születnénk újra s pláne az íróasztal mellé, azt én nem hiszem.)

Egyszóval az a javaslatom: ha ne adj Isten, még egyszer fájna a foga, táviratozzon nekem s én lemegyek Magához autóval és elviszem egy fogorvoshoz. Elég, ha ennyit telegrafál: – a fogam! – És én már jövök is. Csak nem hagyom mégegyszer egy hónapig senyvedni? Borzasztó!

Kedves, jó Barátom! Ha a kafferek közt élne, nem csodálnám. De itt? Százötven kilométeres légvonalban Budapesttől? Kihúzatni, az Isten áldja meg.

Mert, ha muszáj szenvedni, rendben van, – de ha nem muszáj? Hacsak nem a megváltást, (mokkha,) reméli az önfegyelmezés útján. (Satisampajañña.)

Megint egyszóval: Tizennégy éve nem voltam Budapesten kívül, hat hónapja nem a Sashegyi körzeten kívül, négy hónapja nem a házamon kívül, egy hónapja nem a szobámon kívül, de Magához okvetlen ellátogatok még az életben.[9] Vagyis: nem lepedőben, éjjel, hanem remek másfélmétermázsás bundámban és perzsia-sapkával ékesítve. Ez a szándékom, Isten úgy segéljen. Csak menni fog-e, nem tudom biztosan. Mert: a lábaim, a lábaim.

S a cigaretta, a cigaretta.

És most Isten áldja! És bocsássa meg ezt a rendszertelen, szabad kószálásomat a papíron és a Maga idegein.

Kézcsókom kedves Feleségének. És az én kedves, jó feleségem is szívből üdvözli.

Szerető: Füst Milánja.

N.[ota] B.[ene] Mit szól, hogy tudok én pâli-szanszkrit-nyelven? Nem tudok. Mindez egy könyvből van kiírva, igaz, hogy harminc éves ön-elmélyedés után. (Samâdhi.)

II. N.[ota] B.[ene] Nekem a legjobban az tetszik az egészben, hogy Buddha, élete utolsó idejében egy Ambapâlî nevű courtisane vendége volt, sőt nála is vacsorázott. Ez már igen! Nyolcvanegynéhányéves korában! Gondolom magamban: elég az önelmélyedésből, (samâdhi) jó volna példát venni. (Kâma.)

MTAK Kézirattár Ms 4587/96.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL utolsó fennmaradt levele 1941. XI. 6-án kelt (ld. 1411. sz.), mivel azonban Füst Milántól azóta 2 levél érkezett, itt alighanem egy elveszett FL-levélre utal Füst.

[2] Gaál Mózes (1863–1936) ifjúsági író, szerkesztő, tanár, tankerületi főigazgató. A Lovag-úti gimnáziumban Füst Milán tanára, sőt osztályfőnöke volt.

[3] A Catullus a Nyugat 1928. IV. 16. 8. sz.-tól a VI. 1. 11. sz.-ig jelent meg folytatásokban. (577–591., 653–668., 701–719. és 807–815. p.)
[4] Valószínűleg Varró Istvánról van szó. Ld. 1512/4.
[5] A feleségem történetére utal. Ld. 1406/1.
[6] A regény a Hungária kiadónál jelent meg.
[7] Jaulusz Erzsébetről van szó, akit Füst 1905-ben ismert meg, s akivel való kapcsolata – megszakításokkal – Füst Milán haláláig tartott.
[8] Ld. 1414/2.
[9] Füst Milán nem járt Zengővárkonyban.

1427. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Szeged, 1942. I. 9.

Kedves Barátom,

leveled[1] nagyon megörvendeztetett, köszönöm hogy megvédelmezésemre a szándék feltámadt Benned.[2] Ez az a természetes emberi reakció, amelynek elmaradása Németh Laciban kétségtelenül emberi hiány. Igazad van, hogy neki kellett volna válaszolnia: Pfisterer „felfedezését" nem csak én vetettem neki ezzel az üggyel kapcsolatban újólag is a szemére.[3]

Másfelől azt is megértem, hogy Téged Pestről a védelemről mindenféle ürügyekkel lebeszéltek. Nincs fogalmad arról a gyűlöletről, amely abban a körben – talán egyedül a két védelmemre megszólaló[4] kivételével – ellenem dühöng. (Mellékesen: Devecserit,[5] aki egyáltalán nem szakember, csak jó beleélő és fordító, azóta a folyóirat munkatársai közül egyszerűen kidobták, valami nevetséges ürüggyel.) E gyűlöletnél csak a képmutatásuk nagyobb. Szép példája ennek az a pár bevezető sor, amellyel helyreigazításomat közölték.[6] Én a jogi formák közt való megszólalásra kénytelen voltam, mert előadásaimat támadták, egyenesen plágiummal és a hallgatóság ámításával vádoltak s ez egyetemi meghitt ellenségeimnek nagyon kapóra jött. Hát még ha nem is tagadom! Az azonban hazugság, hogy a helyreigazítást úgyis közölték volna. Láttam Illyésnek egy levelét, amelyben valakinek tudomására hozza, hogy a vitához több hozzászólást nem enged meg. Az egész támadás különben az ő szerkesztői hőstette. Ilyen az, ha a puszták népe irányítja a magas szellemi életet.

A Te leveled mindenesetre nagyon megnyugtatott: úgy látszik, igazam van azzal a meggyőződésemmel, hogy a múlt háború és forradalom után letűnt magas szellemiség vonalát – a Ti „Szellem"[7]-etekét – egyedül képviselem ma a nyilvánosság előtt. Ezért pedig csakugyan kijár az a közös sors, amelyről írsz.

Ne feledkezz meg tehát rólam, ha ritkán írok is. A nyáron Asconában voltam előadásokat tartani mitológiáról és gnózisról. Onnan egyedül Carlónak[8] írtam, de arra már választ nem kaptam. Most elküldtem neki az Énekek Énekét[9] is, s azt a posta nem hozta vissza (egy pár nappal későbbi amerikai küldeményemet már visszahozta). Most úgy van, hogy január végén, február elején 6 előadást kell tartanom Baselben és Zürichben. Ha kiengednek – az még nem egészen biztos – megpróbálok onnan írni neki.

Portugál hajón talán még kimegy a posta. Ha valamit izennél, írd meg rögtön szegedi címemre.

A telet eddig itt töltöttem Budán a Virányoson annak a villának, amelyben eddig laktam, csak a tornyát tartottam meg s ez télire nem alkalmas tartózkodási hely egyelőre. Később ki tudja?

Ha egyszer elmozdulsz Várkonyból, írd meg. S természetesen én is igyekszem majd lejutni ismét Hozzád.[10] Vagyis inkább – több tekintetben is – *fel.* A mecseki táj emlékei gyakran kísértenek itt, hiába nagyobb az „Intézet" és „méltóbbak" a tudományos keretek.

Szeretettel ölel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/4.
Gépírás autogr. aláírással, kézzel áthúzott Az Erzsébet Tudományegyetem Ókortudományi Intézete Szeged feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] A Kerényi ellen a Magyar Csillagban megjelent támadásra utal. Ld. 1410. ill. 1412. sz. ill. 1431/7.
[3] Németh László a Tanú 5. sz.-ban (1933. 302–303. p.) írt Szentkuthy Miklós Prae c. regényéről, majd a Válasz 1934. 1. sz. 26–39. p.-n részletet közölt a néhány héttel később kötetben is megjelent regényből.
[4] Ld. 1410/7.
[5] Ld. 1410/10.
[6] Kerényi válasza a Magyar Csillag 1942. 1. sz.-ban (52–53. p.) jelent meg a következő szerkesztői bevezetéssel: „Kaptuk és adjuk az alábbi két levelet, azzal a megjegyzéssel, hogy Kerényi Károly sorainak természetesen akkor is helytadtunk volna, ha nem a sajtótörvényre való figyelmeztetéssel kapjuk; tesszük ezt annál készségesebben is, mert a sajtótörvény nyilván nem kötelezne bennünket, tekintettel arra, hogy a helyreigazító nyilatkozat Szentkuthy Miklós cikkének nem tényállásaival, csupán a jogos kritika határát túl nem lépő véleményével száll szembe."
[7] A Szellem c. filozófiai folyóirat Fülep Lajos, Hevesi Sándor és Lukács György szerkesztésében 1911-ben 2 számot ért meg. 1913-ban FL szerette volna folytatni a kiadását, de erre nem került sor.
[8] Tolnay Károlyra utal.
[9] Az Énekek Éneke Szent Jeromos latin fordításában. – Canticum Canticorum quod latine vertit Sanctus Eusebius Hieronymus. Kerényi Károly bevezetésével és párhuzamos magyar szövegével. Bp. 1941. Officina. Kétnyelvű Klasszikusok 7.
[10] Nem tudni, sor került-e a látogatásra.

1428. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. I. 9.

Kedves Barátom!

Tegnapi levelére[1] már ma válaszolok, mert holnap el kell két napra utaznom s nem tudom, mennyire gyűlnek össze a dolgaim, mire visszatérek. Így van ez, ha falun él az ember. Ez a foghistória, amelyről nagy részvéttel értesültem, se esik meg, ha az ember városban él. Nekem is most szemorvoshoz kell mennem sürgősen. Nem a látóapparátussal van bajom, az jó, de a szemhéjaim alatt van egy kis duzzanat, a por és füst, amiben dolgozom, irritálja, úgy látszik, meg azt mondja az orvosom, hogy a hajszálerecskék megduzzadnak, mert a szemem túlsokat van igénybevéve. Tudja a fene, már vagy húszféle magyarázatot kaptam a doktoroktól, de rettentő, mit szenvedek vele. Most is már napok óta két órakor reggel felébredek rá, úgy fáj és nem tudok aludni. Most hát megint felmegyek, hátha akkor, ha akut állapotban látják, többet tudnak mondani.

Ami mármost a naptárügyet illeti, nem is olyan vidám ügy ez, rettentő gond és küzdelem az, hogy az üzemet mindig foglalkoztatni tudjam. Nem is akarom ezt részletesebben fejtegetni, csak arra hívom fel a figyelmét, hogy se lapunk, se semmiféle állandó jellegű visszatérő munkánk nincsen, de meg kell tudni csinálni azt, hogy minden nap az országban szanaszét vagy 100 embernek eszébe jussunk és rendeljen valamit, ha csak 10–20–50 drb nyomtatványt is. Ezt meg is csináljuk. De a megrendelések áramlása olyan rapszódikus, hogy ezt kiegyenlíteni és termelési programmot rá felépíteni, elképzelhetetlenül nehéz és kockázatos. A fiam[2] most egy féléve inas, s ezeket a dolgokat magyarázom neki. A fene egye meg, olyan marhák az emberek, hogy az képtelenség. Itt is, külföldön is van mestervizsga, szakiskolák, szakirodalom s telezsúfolják az emberek fejét rengeteg anyaggal, de arról, ami az üzletpolitika lényege s ami nélkül üzlet fenn nem állhat, semmit nem írnak, s nem is beszélnek. Fogalmuk sincs, mi a dolog lényege. Szerencsém az, hogy 33 esztendeig dolgoztam egy zseniális üzletember[3] árnyékában, aki a maga 3 elemijével és Gyomán leélt életével éppen ezeket a dolgokat tudta és érezte kitűnően és megtanított azokra. Most ezt próbálom továbbadni. –

De azért a reklámban is kételkedem sokszor. Vagy egy hónappal ezelőtt Szegeden voltam s bementem a Kereskedelmi Bank ottani fiókjához, ahol az igazgató régi ismerősöm, meg akartam látogatni. Láttam, hogy az íróasztalokon végig csupa Kner-féle előjegyzési naptár áll. Odamentem egy fiatalemberhez, hogy jelentsen be a direktor úrnál. Négyszer mondtam el a nevemet, lakóhelyemet és foglalkozásomat, amíg a fiatalember megértette. Pedig ott áll előtte a naptár folyton az íróasztalon. Van valami, amit a német úgy hív, hogy „lange Leitung" és ezen a vezetéken a legjobb reklám sem megy keresztül.

Ami a zengővárkonyi utazást illeti, nagy vita volt róla a héten. Kislányom[4] felháborodott azon, hogy Mihály fiam természetesnek találja, hogy csak a két férfi menne, más nem. Feleségem[5] is azt mondja, rá is ráférne egyszer egy ilyen utazás. Csak ne lenne Várkony olyan messze, s ne lenne olyan roppant sok az útiköltség. De más baj is

van. Feleségem nem tud gyalogolni, ő tehát nem tehet kirándulásokat. Úgy lehetne csinálni a dolgot, hogy vagy két-három napot az ember eltöltene Pécsett, az Asszony szétnézhetne a városban, míg mi a kilátóhoz elmennénk s aztán mennénk ki pár napra Várkonyba. De kérdés, el lehet-e ott ennyi embernek helyezkedni? – Viszont mindez olyan roppantul messze van, hogy még kár terveket csinálni. Majd még ráérünk írni erről. –

Ami az összeveszésünket illeti: Ön tavaly nekem szemrehányást tett állítólagos szociális érzéketlenségemért, illetve nem személyesen nekem, hanem osztályomnak. Ilyesmikre céloztam, mint ez a naptárügy is, amikor azt jeleztem, hogy engem ilyen szemrehányás nem illethet. Persze, hogy sok dolgot másként látok és tartok helyesnek én, s másként kell, hogy lássa Ön. De a haladás helyes iránya éppen az lenne, ha minnél több jószándékú ember elgondolásának eredője lenne. De hát hol vagyunk ma ettől? És a jószándékon túl van más is. Volt itt egy nagyon kedves, aranyszívű öreg doktor az én gyerekkoromban, akinek mindenkin megesett a szíve, akin csak tudott volna, segített volna, de sajnos nem értett hozzá. Mesélik róla, hogy amikor még karról karra oltottak, nagy sereg kisgyereket oltott be egy luetikus gyerek karjáról. Ezzel szemben volt egy másik doktor itt, egy materialista, áldott rossz ember, aki pénzért mindenre hajlandó volt, rideg és önző ember, de aki két beteg között szakadatlanul olvasta a szaklapokat és holtig folyton tanult. Még öreg korában is tudott fizikát és kémiát, amit a doktorok el szoktak felejteni. Kérdés mármost, melyik volt hasznára inkább az itteni szegény népnek? – Vagyis: nem elég a szeretet és a jóindulat, a segíteni akarás, vannak dolgok, amikhez *muszáj* érteni, ha hozzá akar nyúlni az ember. S nagyon, nagyon sok dolog van, ami belülről másként néz ki, mint kívülről. No de nagyon messze vezetne mindez, majd ha egyszer csakugyan találkozhatunk, megbeszéljük a világ sorját. Úgyis tíz éve múlt már az idén, hogy ott jártam Önnél.[6]–

Addig is, amíg ismét írhatunk egymásnak, minden jót kívánva vagyok régi híve

[Kner Imre]

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 238–239. Megj.: Fülep–Kner lev. 176–178. p.
Gépírásos másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1424. sz.
[2] Ld. 1299/7.
[3] Apjára, Kner Izidorra utal. Ld. 1299/8.
[4] Kner Zsuzsa ld. 1299/10.
[5] Ld. 1299/9.
[6] Kner Imre 1932. VIII. 25-én járt Zengővárkonyban.

1429. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. II. 3.

Kedves Lajos,

türelmesen vártam, várom jelentkezésedet.[1] (Sajnos én nem jelentkezhettem a pénzzel a kultúrházhoz.)[2] Most csak azt kérdem, hogy a nagyobb lélekzetű munka közben nem vállalnál rövidebb természetűt is? Figyelőt, hozzászólást, disputát? Nem írnál – bizonyosan ismered – Karácsony Sándor magyarországi tűnődéseiről?[3] Vagy bármiről, amit fontosnak tartasz! Azt szeretném, ha a lap szerves részének éreznéd magad, így bővíthetnénk [?] egésszé valahogy.

Kézcsókkal, baráti kézszorítással,

Illyés Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/276.
Kézírás a Magyar Csillag levélpapírján.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Illyés 1941. IX. 23-án (1398. sz.) felkérte FL-t, dolgozzon a Magyar Csillagba. FL IX. 26-án (1399. sz.) válaszolt a levélre, de azóta sem küldött írást a lapba.
[2] Ld. 1399/3.
[3] Karácsony Sándor (1891–1952) pedagógiai író, 1942–1951 között a debreceni egyetem tanára. Illyés feltehetőleg a Magyar Csillag 1942. XII. számában hirdetett, az Exodus kiadásában megjelent valamelyik Karácsony-kötetről várta FL írását.

1430. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1942. II. 9.

Kedves Lajos,

még nem kaptam választ első levelemre,[1] de menesztem máris a másodikat.

A tervem, hogy a Csillagban kezdjünk rendszeres – hogy is mondjam – magyarságfejtő, vagy a magyarság lényegét tapogató sorozatot. Ide tartozik Lajtha tanulmánya a táncról,[2] ezt szolgálja Szabolcsi megjelenendő cikke a zenéről.[3] A témát – mivel igen újszerű – szinte lirikusan, szubjektíven is lehet kezelni, ha másképp nem megy. Igen becsülöm Karácsony Sándor *szándékát,* neki kellene segíteni.[4] Azért gondoltam, nem volna-e kedved, hozzászólni az ő fejtegetéséhez. Ha nem, s így tán még jobb volna – nem írnál-e teljesen független cikket a magyar lényeg valamilyen, eddig még nem igen tárgyalt megnyilatkozásairól.

Természetesen, bármi természetű írásodat örömmel vesszük. Írjál valamit terveidről, esetleges ötleteidről.

Nem jössz mostanában erre? Ha igen, ne feledkezz meg értesíteni engem.

Szívélyesen üdvözöllek, híved,

Illyés Gyula

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/277.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1429. sz.
[2] Lajtha László: A magyar néptánc. = Magyar Csillag, 1942. 2. sz. 67–71. p.
[3] Szabolcsi Bence: A magyar népzene nyomában kelet felé. = Magyar Csillag, 1942. 4. sz. 221–225. p.
[4] Ld. 1429/3.

1431. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. II. 18.

Kedves Gyula,

megkaptam mindkét leveled.[1] Az elsőre nem válaszoltam mndjárt (este jött, s akkor nekem nem tanácsos írnom, nem t'ok aludni utána), másnap hivatalos firkáim voltak, aztán – megállt itt a világ, posta se be, se ki. Majd megjött második leveled egy felülről valahogy átvergődött vonattal (különben Pécsről kapjuk a postát), de mire haza hozták s elolvastam, újra elakadt minden. Most aztán katonákkal kiásatták a vasutat s írhatok – ha csak, mire beviszik a postára, a hó megint be nem takar mindent.

A másodikra felelek előbb. Valahogy jobban kellett volna meghatároznod a „magyarságfejtő" vagy „lényegét" tapogató sorozat tervét, hogy érdemesen hozzászólhassak. A „lirikus", „szubjektív" kezelésnek nem vagyok híve. Senki se szeretheti nálam jobban a lírát, de – a helyén. Másutt a contrôle elől való menekülés. Már pedig ilyen témáknál vagy objektíven szembenézni, vagy andalogni. De az utóbbi nem érdekel.

Karácsony Sándorról[2] nagyon röviden megmondhatom a véleményem: „az vén bial orrába akasztott karika." Költő vagy, nem muszáj a filozófiához értened, de azért megérezhetnéd, hogy itt Hazafy Veray János[3] halhatatlan lelke él tovább – valahogy el ne vesszen! Diák koromban H[azafy] V[eray]-nak volt ilyen sikere – zeneszóval fogadták az állomáson, fáklyásmenettel kísérték be a városba. Csak éppen az akkori ifjúság jó viccnek gondolta, a mai komolyan csinálja. Ez a különbség. Előre látható volt, hogy nagyon le fogunk jutni a nagy kultúrfölény korában, de ez még az én prognózisomra is rálicitál.

Nem nagyon látván a tervet, akit pedzesz, elmondom röviden a magam gondolatát. Állandó rovat, vagy hely „Mai magyarság" címen[4] v.[agy] cím nélkül, benne a magyarság mai képe (szellemi, anyagi stb.), a nagy átalakulás (parasztság megszűnése stb.), a mai magyarság *tudata,* amiben tehát az is benne van, hogy az egész magyar múlt belevág a témába, a mára való jelentőségében nézve; sőt, ilyen módon föl is kellene újra dolgozni az egész múltat (benne persze az irodalomét is stb.). De tervszerűen kellene csinálni az egészet, sőt, a Te szavaddal élve, „rendszeresen". Mert így, mikor ennyi együtt van, könyvbe gyűjtve is ki lehetne adni a folyóiratban már megjelent értekezéseket, ami megmaradóbbá tenné őket s növelné nevelő hatásukat.

Itt kellene végre tiszta pólyába tenni a magyar nyelvi kérdést, amely, szerintem, ma váltott gyerek, senkise beszél az igaziról.

Ennek a tervnek sok ága-boga van, egy levélben nem írhatom meg mind, amit gondolok, apróra meg kellene beszélni, s aztán gondos tervezetet csinálni – rendszereset, amint nagyon jól mondod, nem győzöm ismételni.

Hogy viszont egyáltalán beválik-e Neked, az más kérdés, – én, természetesen, nem erőltetem, sőt még nem is úgy kínálom, mint háziasszony a főztjét, amiben, mivel ő főzte, mindig van egy kis étiquette-kényszer. Tán emlékszel rá, megmondtam, nekem ezen a téren nincs semmi ambícióm.

Hogy végül, ha akceptálod a megvalósítod a tervet, én mennyire vehetek részt benne, előre nem mondhatom meg.[5] Egészségem gyakran megvesz, maradék energiám meglehetősen engagée egyéb dolgokban.

No most aztán első leveled – úgy látom, itt valami malentendu kísért. Mikor a M.[agyar] Cs.[illag] kezdődött s részvételre invitáltál, azt feleltem, szívesen, majd írjátok meg, mikor, miben kellek. Hiszen én itt nem tudhatom, mi készül ott Nálatok, se azt, hogy épen mi érdekel, se azt, hogy miről lehet írni ebben a szépséges világban. Mert hát a szerkesztőnek dolga tudni, hogy kit mikor, mire vegyen elő. Te meg, íme, az én jelentkezésemet vártad.

„Ettől eltekintve" – ahogy olyan szépen mondják édes anyanyelvünkön – a múltkoriban jelentkezni akartam, mikor az a Pfisterer-féle saláta[7] megjelent, de aki közületek valónak[7] megírtam szándékomat, azt válaszolta, Szerb A.[ntal][8] reflektál rá, s mikor erre megismételtem elhatározásom, azzal, hogy Sz.[erb] ehez nem ért, azt kaptam válaszul, hogy Devecseri[9] fog „szakszerűen" felelni s ezzel a dolognak végét is dekretáltad. Így veszteg maradtam. Sajnos, mindkét hozzászólás szerencsétlenül gyenge. S akik nem vagytok szakemberek a témában, nem éreztétek a cikk minden sorából-szavából bűzlő rosszindulatot és rosszhiszeműséget? Úgy látszik, a szerkesztési elvben itt az írói szabadság dolgában nagy zavarok „forognak fenn".

Öreg barátod

Fülep L.[ajos]

Magántulajdon.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1429. és 1430. sz.
[2] Ld. 1429/3. és 1430/4.
[3] Hazafi Verai János (1846–1905) „népköltő", együgyű versek költője, aki maga terjesztette műveit.
[4] Ilyen rovat nem lett a Magyar Csillagban.
[5] FL nem írt a Magyar Csillagba.
[6] A Kerényi Károly elleni Szentkuthy-támadásra utal. Ld. 1410/3.
[7] Talán Elek Artúrnak vagy Gellért Oszkárnak írhatott FL, de sem az ő levele, sem a válasz nem maradt fenn. Ld. még 1427/2.
[8] Ld. 1410/7.
[9] Ld. 1410/10.

1432. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1942. II. 24.

Kedves Lajos,

a lényeget, azt hiszem, nem kell fejtegetnem.[1] A módszer pedig – Szekfű Mi a magyarja[2] mutatja – annyiféle, ahány az ember. Ezért mondtam, vágjunk szinte líraian bele. De igen örülök, hogy te annyira tartod a rendszerhez magad. De hát hol is kezdhetnénk el rendszeresen?

Arra gondoltam, legjobb volna, ha az első cikket rögtön a rendszerről, annak nehézségéről, de mégis szükséges voltáról írnád. Szóval tanulmányban mondanád el, amit nekem megírtál: hogyan kellene nyúlnunk ehhez a tárgykörhöz. Afféle munkatervet készítenél. Vagy magad elé, (illetve a többi író elé is) szabnád a feladatot, ha a terv túlságosan nehéznek látszódnék így előre.

Elvben semmi akadálya nincs, hogy a M.[agyar] Cs.[illag] minden számában közöljünk egy ilyen cikket, vagy akár külön rovatot nyissunk. Bár hitem szerint csaknem minden rovat felét ebből a körből vehetnénk. A lap szempontja csak az lehet, hogy minden cikk külön is megálljon a talpán, jó legyen s a lap terjedelméhez arányoljon, vagyis ne legyen 8–10 gépelt oldalnál, 5–8 lapoldalnál több. Azt mondod, sok ágaboga van ennek a kérdésnek. Röviden arra kérlek tehát: ezeket írd meg nyitányul, akár levélformában, ha úgy könnyebben megy! Természetesen, kiadhatnánk aztán könyvben is. Bár ez az „ankét" esztendőkig is vígan eltarthat, akkor sem dolgozzuk fel az egész anyagot. Mégegyszer tehát: a dolgod az volna, hogy megmutasd, merre s hogyan kell kezdeni az ásást, hol van a kincs elásva s még merre lehet keresni.

Igen nagy baj, hogy messze vagy. Levelet nem tudok írni s ha tudnék is, egész könyvet kellene összeírnom csak arról, hogy neked szerintem mit kellene megcsinálnod. Nem jössz fel mostanában? Nem volna mód rá? Szívesen mennék én le, de harmadfél hónapos fekvés után most jöttem ki a kórházból s még beteg vagyok.

Szeretném, ha a cikked március 10.-ig elküldenéd. Az áprilisi számban ugyanis – azt hiszem – dokumentálódni fog első nagy tervem: a jobbak összefogása; Németh, Kodolányi, Tamási írnak bele, mindazok, akik elszakadtak a Nyugattól.[3]

Szeretettel üdvözöllek,

Illyés Gyula

Szeretettel

Gellért Oszkár[4]

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/278.
Kézírás, rajta Gellért Oszkár aláírásával.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1429., 1430. és 1431. sz.
[2] Ld. 1325/5.
[3] Illyés 1942. II. 10-én kelt naplójegyzetében ír e tervével kapcsolatos megbeszélésről. (Naplójegyzetek 1929–1945. Bp. 1986. 225–226. p.) Ezt követően Németh Lászlótól a Fantomok

ellen (= Magyar Csillag, 1942. 4. sz. 215–219. p.) és Mély magyarság (= Magyar Csillag, 1942. 5. sz. 257–262. p.) c. cikk jelent meg. – Kodolánytól a Nyúlcsánk meg a – Jajgató c. novella (= Magyar Csillag, 1942. 9. sz. 127–135. p.), Tamásitól a Levél Erdélyről (= Magyar Csillag, 1942. 8. sz. 61–64. p.)

[4] Ld. 1377/2. – Gellért azt írja önéletírásában, hogy ő a Magyar Csillag anyagi alapjaihoz hozzájáruló Nyugat-könyveket szerkesztette.

1433. FÜLEP LAJOS – ILLYÉS GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. III. 2.

Kedves Gyula,

a módszer a lényeg, s ebben látom, nagyon messze járunk egymástól. Nekem a „líraiban" nem a lirizálás nincs ínyemre, hanem a rendszertelenség. A rendszert tehát úgy gondolom, hogy előbb pontosan tudni kellene, kik mivel vennének részt a vállalkozásban. Legalább egy évre való tervet előre meg kellene csinálni s egy pár hónapra való anyagot is összeszedni a publikálás megkezdése előtt, hogy aztán később fennakadás ne történjen, hanem campagne-szerűen menjen végig.

Ezért nem látom értelmét, hogy teljes számbavétel és szereposztás nélkül írjam meg előre, mit „kellene" játszani. Hát ha nem lesz szereplő, vagy aki lesz, mást akar játszani? Mit ér az olyan programm, amely nem köt? S ha a kötés később születik meg, egyáltalán minek az előzetes programm? Nagy barátja vagyok a commedia dell'artenak, de ott is meg csinálták előre a canovacciot, s mindenki tudta, mit fog játszani s a végén Arlecchino elveszi-e Colombinát vagy kolostorba vonul – ezen belül aztán bőven improvisálhatott.

Tudom, hogy ez afféle tudósi „nehézkesség" – de hát, úgy tudom, nem vagy híve a zsurnalista tuttizmusnak.

Így persze az egész ügy nem indulhatna meg olyan vinc-vánc. De hát mért nem pendítettétek meg még az ősszel, még a M.[agyar] Cs.[illag] indulásakor? Azóta már javában szólhatna az ágyú.

Hasonlóképpen nem értek egyet a terjedelem korlátozásával. Hát ha valaminek elmondásához nem 5–8, hanem 30 lap kell? Akkor az elmarad, vagy 8 lapra kell rövidíteni? Zsurnaliszta elv, hogy mindent el lehet pár lapon mondani, mert a többi úgyis csak sallang, „irodalom". Tudom a szerkesztői gondolat – de itt megint kiböki a fejét az örök magyar kérdés: mi a fontos, az ügy vagy a lap? Holott egyáltalán nem bizonyos, hogy a kettő incompatibilis, sőt, nagyon valószínű, korrelatív. Az 5–8 lap: babona. És meg kellene már egyszer próbálni exorcisálni.

Hát persze, hogy csak tanácskozással lehetne dűlőre vinni a dolgot. De hát – Te nem jöhetsz, én se igen mehetek. Az egészségem nekem se jó, de pénzem sincs az utazgatásra, 1–2 napig Pesten lakásra–élésre. Ezért éppen annak nem tudok megfelelni, amit nekem szánsz: az indításnak. Amiből természetesen nem következik, hogy ne induljatok – vagynak már ifjabb próféták Izráelben szép számmal; se az, hogy, ha ar-

ról amit végeztetek, tudni akarjátok véleményem: tanácsom, megtagadom; se az, hogy a menethez időnként nem csatlakozom, ha t. i. lesz ott hely a magam kifújására.

Gellért megemlékezését köszönve és hasonlóval viszonozva,

szívből üdvözöl

Fülep Lajos

Magántulajdonban.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Illyés Gyula szerkesztő úrnak Budapest V. Vilmos császár út 34. „Magyar Csillag" szerkesztősége.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

Előzményét ld. 1429., 1430., 1431. és 1432. sz.
[1] Gellért Oszkár ld. 1377/2.

1434. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony, 1942.] III. 19.

Kedves Barátom,

most kellene a sok nyavalyám miatt felgyülemlett restanciámból megkezdeni a kimászást – ha tudnék írni. De közben a szemem is annyira meggyengült, hogy a mostani üveggel már igen rosszul látok. Már mikor a fogorvosnál bent voltam, akartam az oculistához is menni, de egyrészt, bár észleltem a látásom romlását, nem éreztem enynyire imminensnek az üvegcserét, másrészt éppen eléggé meg voltam macerálva ahhoz, hogy ne legyen kedvem semmihez. Így hát most csak azért írom ezt a pár sort, hogy megmondjam, most nem tudok írni, s megkérjem, hogy ha már eddig olyan toleráns volt, legyen még addig, amíg megint bejutok Pécsre s üveget cserélhetek.

Remélve, hogy egyszer csak megjön a tavasz s vele Maga is ide,

szeretettel

Fülep Lajos

A helynév értelem szerinti, az évszám a postabélyegzőről vett kiegészítés.
PIM Kézirattár V. 4140/271/3.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr. Füst Milán író úrnak Budapest XI. Vércse utca 27.
Feladó: Fülep Lajos (ez egyben a lap aláírása is), Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

1435. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. III. 23.

Kedves Barátom,

nagy betűvel írok, hogy jobban olvashassa.[1] Fájlalom nagyon, hogy nincs jól. Magam is: erkölcsileg és testileg egyaránt, – s undorodás és rosszullétek közt telik rövid kis életem s ami még nagyobb baj: magamtól undorodom a legjobban. S mármost, hogy mért és hogyan? Nincs kedvem Magát rosszullétében még jobban keseríteni, de nem is szeretek már magamról beszélni, – elég volt.

Elég volt ebből a fickóból.

A regényemet már kiszedték.[2] (Végül mégiscsak megállapodtam az egyik kiadóval,[3] – nagyon lelkesnek mutatkozott s nagyon megtisztelt, – mit mondjak? Első esete életemnek, hogy kaptak a munkám után. Márcsak a cenzúra van hátra s hogy a könyvnapig ne hozzanak még valami törvényt, vagy kamarát, amely lehetetlenné tesz. (Hetvenegy nap van még hátra június 2-ig.) Ami pedig e terminus után következik: – sajnálni fogom szerencsétlen társaimat, de nekem már mindegy. Nyugodtan mehetek egy házzal odébb, egy lépéssel tovább, egy jókora lépéssel. És ha nem is adhatom már ki jó pár ezer oldalas naplómat,[4] (húsz éves korom óta írom s javarészt benne van, amit az életben gondoltam,) – legfeljebb elvész, mindegy, alászolgája. Életunt vagyok.

És halálosan fáradt.

Dögletes munka volt még ez a korrektúra is, – ötszáz könyvoldalt kétszer elolvasni s egyszer hangosan az egészet: pont, vessző, zárójel – s valamit, amitől már émelyedem, amit százezerszer olvastam s már alig értem a benne levő szavakat. Most csinálom a revízióját.

Most pedig Magát egy igen nagy szívességre kérem. Hallgasson meg engem.

Én már latinul nem igen tudok. Húsz éve nem olvasok semmit, – alig valamit, nem hogy latinul. S egy nap most itt ülök a szobámban, nagyon rosszkedvű vagyok szokásom szerint, egyszercsak megszáll engem egy latin dörgedelem. Elkezdek latinul írni. S minthogy e hét év alatt, mialatt e regényemet írtam, többször felmerült annak a vágya, hogy ezt a nagy és gyötrelmes regényt jó volna egy szép mottóval, quasi alaphanggal bevezetni, – abban a pillanatban, mikor írni kezdtem, már éreztem is, hogy, úgy látszik, ez lesz a mottó. Egy szóval: megírom, meg vagyok hatva, meg vagyok rázva, főként attól, hogy én még így tudok latinul? – nagyon tetszik nekem a szövegem, – nagynehezen lefordítom, (Istenemre, nehezebb volt, mint latinul megírni,) – s nosza most egy jó latinistát, középkorit, aki ezt megítélje. Révay Józsefhez[5] nem akartam fordulni, mert, köztünk legyen mondva, nagyon hetyke lett az új törvénykezés óta, én legalább úgy vettem észre, – felhívom hát Waldapfel Imrét.[6] – Nagyszerű! – azt mondja, – remek. – És semmi hiba benne? – Semmi, – azt mondja. Tétován tettem le a telefont. – Lehet az? Nem valószínű. (Megjegyzem, leirattam vele, lediktáltam a szöveget.) – Este felhívom Honti Rezső,[7] kiváló romanistát. – Remek, – azt mondja, miután ő is leírta a szöveget, – és semmi hiba benne. Amire éjjel magam találok két hibát. Másnap újra felhívom Waldapfelt, – megnézted? gondolkodtál rajta? – Igen. És semmi hiba? – Semmi. – No és ez meg ez? – No igen, azok apróságok, csekélységek

és a középkori nyelvbe nagyon belepászolnak. – Ez már gyanút keltett. S minthogy rá-hagyásos óvatosságban szenvedek, (ezért nevez engem a feleségem[8] Tökély Nácinak, vagy Tökély Nác-nak is!) – felhívtam hát egy derék, jó latintanárt a Barcsay-utcai gimnáziumban, Magyar Samut.[9] Ez már talál hibákat. Tyű, a teremtésit.

No, szóval, ma már tudom, hogy, bár hangzatos, de nem jó a szöveg. Mert, aztán mégiscsak felhívtam Révay Józsefet s történetesen nagyon szíves volt. Csak vakaró-zott, – itt bajok vannak. Az ő latin lelke sértve érzi magát. Írjam le, küldjem el neki, ő majd kijavítja.

Csakhogy másnap megbetegedett s a nyomda vár engem. Ezenfelül pedig félek is, őszintén szólva, hogy ellaposítja a szövegemet, – márpedig a hangzása, a dörgedelme, a keménysége minden örömöm.

Beküldöm hát Magának, ugy-e nem haragszik? legyen olyan kedves és szíves, néz-ze meg. Leírtam Magának is a szándékaim és aggodalmaim glosszáriumával együtt, épp úgy, mint Révaynak.[10] Tegye meg nekem, ha van már szemüvege, talán nem eről-teti meg túlságosan. Pár sor az egész.

Előre köszönöm a jóságát.

És ölelem!

Füst Milánja.

N.[ota] B.[ene] Talán diktálná a feleségének, Angyalom! És mondja meg neki, legyen szíves, hogy csókolom érte a kezét. Egy szegény, beteg, toprongyos fráternek tesz vele szívességet. (Úgy utálom magamat, hogy még én is kínozom Magukat.)

MTAK Kézirattár Ms 4587/97.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1434. sz.
[2] A feleségem történetéről van szó. Ld. 1406/1.
[3] A regényt a Hungária kiadó adta ki.
[4] Füst Milán naplójának kézirata nem maradt fenn sértetlenül, egy része elveszett ill. elpusz-tult. A kézirat a PIM kézirattárában van. Első kötetes megjelenése: Füst Milán: Napló. I–II. Vál. Pók Lajos. Bp. 1976. Tények és tanúk.
[5] Révay József (1881–1970) klasszikus filológus, író, műfordító, tanár. 1932–1942 között a Tükör c. folyóirat szerkesztője.
[6] Trencsényi-Waldapfel Imre (1908–1970) klasszikus filológus, vallástörténész, 1938 óta egye-temi magántanár. 1938–1946 között az Új Idők irodalmi lektora, 1946-tól egyetemi tanár, az MTA tagja.
[7] Honti Rezső (1879–1956) nyelvész, irodalomtörténész, főleg a francia, olasz és spanyol nyelvvel és irodalommal foglalkozott.
[8] Ld. 1414/2.
[9] Adatai ismeretlenek. Füst Milán a Barcsay utcai gimnáziumban végezte a gimnázium 8. osztályát.
[10] A „Kommentár Fülepnek" feliratú Füst-kézirat (PIM Kézirattár, V, 4140/4/17.) szövege a következő:

„Motto: „*Te vocamus* (már itt baj van, mert: nem annyit jelent, hogy Rád hivatkozunk, pedig az kéne,) *hominem sic creavisse* (accus.[ativus] c.[um] infinit.[ivo], de alany nélkül,

mert ott van a mondat elején a „te" – itt ugyanaz volna az alany, – mármost lehet ezt? – továbbá: *sic* creavisse, – a „sic" henye, de én szándékosan csináltam, gondoltam, ez középkori henyeség) *et hominem itidem vocamus,* (a „vocamus" ugyanolyan baj itt is, – idézzük az embert, törvényszékünk elé idézzük, – továbbá: – „itidem" – ehhez ragaszkodnék, ha lehetne, mert tetszik nekem) *qui tamen debet praestare seipsum* – – – (Nem tudom, hogy a „tamen" elég hangsúlyos-e, mert itt fontos az, hogy *mégis* ő felelős magamagáért, holott az Isten teremtette őt, – viszont a „praestare seipsum" nem fejezi ki eléggé, hogy *felelős,* mert inkább helytállást fejez ki, ide jobb ige kellene,) *percipe hanc altercationem in corde nostro diabolicam, Domine!* (Altercatio – mert nem vitát, feleselést, karattyolást akar kifejezni, – valaki felelősségre akarja bennünk vonni az Istent,)

Et oculos sanctos tuos in inopiam nostram coniicere ne gravator (a „gravator" remekül hangzik, vérzik is a szívem, ha nem használható. Révay különben franciásnak mondta ezt a formát, hogy „ne tartóztasd meg" – ő inkább ezt ajánlta telefonon hamar: „coniicere digneris" – ami erőtlen, *videre portentum in nobis quod velatum habitat...* (hibás, most már tudom, mert: ne gravator coniicere *et* videre, – tehát szintén a gravator függvénye, ezt valahogy máskép kellene és: – quod velatum habitat: erőteljesebben kellene kifejezni, hogy bennünk szörnyeteg lakik, a lelkünk mélyén) *...accedit, quod allectationes nutriunt ipsum, velut allece.* (szörnyeteget táplálják a kísértések.)

Et ne nos inducas in tentationem, supplicamus ad vesperum („sub vesperum" – jobb volna?)

peccatum tamen ostium pulsat et intrat ad aedem, (többféle baj van: 1/ „intrat ad" – gyengébb erejű belépést jelent, – viszont „in"-nel nem szép, egyszerűen accusativus-szal nem elég erőteljes, – aztán 2/ ez a szó „aedes" – római szentélyt jelent, csak a többesben jelent házat, úgy nem nagyon tetszik nekem, „domm" lapos itt, – nincs egy szép szó arra, hogy „szoba"? –)

intrat prorsus ad mensam. (Nagyon jó, erőteljes fokozás, kemény hangzású, csak „intrare" – belépést jelent, s mikor már belépett valaki, nem léphet be mégegyszer az asztalhoz, – attól félek!

Amore ergo sartaginem igneam, qua carnis siccatur, („caro" helyett, – lehet ez? vulgárisabb forma)

nam animal in me debile crebro. („Est", vagyis állítmány nélkül, mert erőteljesebb, „Debile" itt csak erkölcsi értelemben, minthogy az állat bennem testileg erős, táplháltatik hallevessel. Mármost ilyen értelmű a „debile"?) Mellékelem különben az egész szöveget is megszakítás nélkül és a fordítását is."

A regényben megjelent motto végleges latin változatát és magyar fordítását ld. 1441/1. Füst Milán hagyatékában az itt közölt iraton kívül a latin mottóval kapcsolatos iratok között található még a tervezett első szövegváltozat, Kerényi Károly levele, benne a végleges változattal (ld. 1441/1.), Révay József 2 levele, a „Kommentár Révaynak" feliratú Füst-szöveg, valamint a „Harmadik szöveg (Dr. Kertész)" c. darab.

1436. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. III. 26.

Kedves Barátom!

Sietve írok,[1] tehát nagyon röviden, lóhalálában és kutyafuttában, mert 1/ azt írja, hogy sürgős, 2/ tegnap este kaptam levelét, én este nem írhatok, most pedig, reggel, már indulnak a postára Pécsváradra.

Tehát: én *nem merek* a latin szövegről felelősséggel véleményt mondani, illetőleg változtatni, csak annyit, hogy *kell* változtatni rajta. A középkori latin olyan a maga idején, mint a a hellenizmusban: nemzetközi nyelv, de országonként-népenként változatokkal, úgy hogy minden lehet benne, de – indokoltan. Most gondolja el, mi kell a döntéshez! Siettemben egy fontos pontra mégis proponálok (ez nem középkori): *szoba: conclave* (minden, ami zárható – de általában is minden szoba), és: *cubiculum:* hálószoba, de általában is szoba, sőt: *sírhely* is! *Ezt ajánlom hangzása és gazdag jelentése miatt.*

A többire nézve pedig *Kerényi Károly* barátomat ajánlom, az ókortudomány professzora, és képzelje, noha honfitársunk, szakjában ma a világon az öt első közt az egyik. Szegeden lakik ugyan (Kárász u. 8.), de hetenként Pestre jár – írjon neki azonnal, kérdezze meg, hol mikor találkozhatna vele (persze, rám hivatkozzon, én egyidejűleg neki is írok.) Mert ilyesmit telefonon (!) elintézni nem lehet. S ha valami miatt mégse találkozhatnak (ha netán a húsvéti vakációban ő mégse megy Pestre), küldje el neki az itt visszaszármaztatott szöveget s írja meg neki óhaját. Amit ő mond, föltétlenül megbízható nemcsak helyességként, hanem művésziként is. Aggályai pedig ne legyenek, amit én proponálok, mindig meg lehet tenni. Olyan barátom ő, hogy úgy fogja megtenni Magának, mint ha nekem tenné. Elküldtem volna neki direkt, de nem mertem Maga nélkül.

Tehát a regényt[2] már ki is szedték! Nagyszerű, nagyon boldog vagyok és nagyon türelmetlenül várom. De nem írja, hogy végül is melyik címben és névben állapodott meg. Nekem nem tetszik se a I. 8-i levelében írt „A feleségem története" cím, se a Roch név. – A Fatalinról akkor azt írta, kitűnő, „de Pesten azt mondják: Fata! gyere csak ide! (Erre is gondolnom kell.)" – hát csakugyan? gondolni kell arra, amit Pesten mondanak? hát Pestnek ír?

Holnap szándékozom Pécsre szemüvegért. De azon már látni szeretném Magát, Füst Milán!

Addig is, míg megint írhatok, ölelem szeretettel

Fülep Lajos

PIM Kézirattár V 4140/271/4.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1435. sz. A feleségem története latin mottójáról van szó.
[2] A feleségem története ld. 1406/1.

1437. ILLYÉS GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1942. III. 28.

Kedves Lajos,

Ismét betegeskedem,[1] de levélben úgy sem tudnánk megérteni egymást; azért összefoglalásul csak azt írom: vágj bele a témába úgy, mintha egyedül volnál (körülbelül egyedül is vagy) ismereteiddel. De lehetőleg oszd szét mondandódat 5–7 oldalas szakaszokra; ennyi illenék egy számba.[2]

Jó munkát, jó egészséget kívánok s szeretettel üdvözöllek,

I.[llyés] Gyula

A helynév értelem szerinti kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4587/279.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Illyés gyomorfekély miatt heteket töltött kórházban.
[2] Ld. 1432. és 1433. sz.

1438. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. III. 31.

Kedves, jó Barátom!

Szívből köszönöm.

S csak egy pár sort most. Révay[1] igen kevéssé szívélyesen válaszolt, – rámutatott *nagy* hibákra, kijelentette, hogy ez nincs is latinul, (rendben van, nem tudok én latinul írni,) – s azzal a sorsomra bízott, azzal a tanáccsal, hogy elégedjem meg a magyar szöveggel. Csakhogy ez nekem olyan a regény elején, mint az orgonaszó, – épp a latin szó szépsége, remek alaphang. Ezt meg is írtam neki válaszképen, továbbá mérgemben, a harag hipokrízisével: hogy ugyan ajánljon nekem valakit, aki ezt a nyolc sort megcsinálná nekem, számomra elviselhető honoráriumért.

Kerényire[2] magam is gondoltam, ismerem őt személyesen is, – csak szerencsétlenségemre nem tudtam, nem képzeltem, hogy ez ily nehéz dolog, – hogy jó latinisták (Waldapfel,[3] Honti Rezső,[4] Keszi Imre,[5] Havas Géza[6]) azt mondhatják rá, hogy *kitűnő,* mikor *rossz* s így hát el is késtem. Mert kedves, szíves levele után rögtön felhívtam telefonon Kerényi pesti lakását, (mert van ilyen is) – s kiderült, hogy Kerényi Schweitz-ban van. Felhívtam az anyósát is: csak április 15-dike táján jön haza. – Most mit csináljak?

Menjek be az egyetemre, ismeretlenül egy theológiai tanárhoz?

Így állok. A nyomda vár, nem tudok mit csinálni. – –

A regény címe csakugyan:

A feleségem története.
Störr kapitány feljegyzései.

Jobbat nem tudtam kitalálni. S ami a Fatalint illeti: képzelheti, hogy nem Pestnek írok, de Pest a kiadó vásárlóközönsége. S a kiadó nem akarta, hogy az emberek egymást bökdössék: – nézd fata, milyen jó történet.

Ölelem, szeretettel:

Füst Milánja.

N.[ota] B.[ene] Boldog ünnepeket! És jó szemüveget, amelyet önző okokból is kívánok, hogy írna már egyszer sajátmagáról is.

MTAK Kézirattár Ms 4587/98.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos Úrnak, ref. lelkész, egyet. m. tanár, Zengővárkony, Utolsó posta: Pécsvárad.
Feladó (gumibélyegző): Dr. Füst Milán Budapest, XI., Vércse-utca 27. szám. Telefon: 457–144

[1] Révay József ld. 1435/5. Révay III. 27-én kelt válasza PIM Kézirattár V 4140/4/17.
[2] Füst végül is Kerényi Károlyhoz fordult. Ld. 1441. sz.
[3] Ld. 1435/6.
[4] Ld. 1435/7.
[5] Keszi Imre (1910–1976) író, kritikus, ekkor középiskolai tanár.
[6] Feltehetően Havas Géza (K. Havas) (1905–1945) újságíró, kritikus.

1439. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. IV. 3.

Kedves Barátom!

Már napok óta készülök Önnek írni, de vagy harmadszor kezdem el a levelet. Nem is tudom, mit írjak, s hogyan írjak, hisz olyan nehéz ezeket a dolgokat papirosra vetni, csak valahogy szükségét érzem, hogy írjak. Az idők folyamán megszoktam, hogy ha különösen nagy a szorongás bennem, Önhöz forduljak. Hiszen valahogy úgy elsodródtak mellőlem a barátaim az évek folyamán s sokan át is estek a nagy idők rostáján. Nem azért talán, amiért Ön gondolná, mert etekintetben szerencsém volt. Bizonyos fokig talán elég jól voltak megválogatva a barátaim, a mostani idők folyamán sem változtatták meg irántam való viselkedésüket. Talán csak egy volt közöttük, egy nemrég elhunyt neves festő,[1] aki egyideig mintha valahogy tartózkodóbban viselkedett volna, de a halála előtti félévben kétszer is felkerestem s ekkor – talán sub specie mortis – ismét a régi barátsággal beszélgettünk, úgy, hogy ezzel legalább emléke megszépült ismét, halványabban érzem azt, amit előbb éreztem. De úgy érzem, elég sokan nem bírták a kellő erővel és méltósággal elviselni a nehéz időket, s ha velem nem is éreztettek semmit, nem tudok a régi elfogulatlansággal közeledni hozzájuk. Nem csakis és pusztán a zsidókérdésre gondolok most, hiszen zsidók is vannak, akikben csalódtam. De nagyon megpróbáló idők ezek s azt hiszem, azok lesznek még elég sokáig. Most nemrég a fiammal[2] sétálgattam és meséltem neki egyetmást gyerekkoromból.

Csak akkor vált bennem tudatossá, milyen másforma volt itt az élet s bár én itt teljesen kirekesztettem magamat a társadalomból, ha jól körülnézek, azt kell látnom, hogy a helybeli keresztények sem élnek többé társadalmi életet, az a régi társadalmi egység, amely valamikor, ezelőtt 30 évvel még megvolt, teljesen eltűnt. Építő, erősítő, összetartó társadalmi szervezet itt nincsen, az embereket ezer és ezer ellentét választja el. Akik vezető szerepre vállalkoztak, kivétel nélkül önző célokért tették és nem összefogtak, hanem a válogatással és a kirekesztéssel kezdték, egy aféle neobarokk előkelősködés szellemében. Az eredmény a megalázottak és megbántottak nagy serege, – kicsiny és gyenge emberek tömege, akik nem képesek semmiféle síkon, semilyen gondolat jegyében összefogni, s az intelligencia ezért nem képes magához emelni senkit. Volt idő, amikor három szellemi pozíciót egyszerre három olyan ember töltött itt be, akik után nagyon maradandó szellemi értékek maradtak, mind a három benne van a lexikonokban s örökükbe vajjon kik jöttenek? Most azonban nem is erről akarok tulajdonképpen írni.

Én eddig sem mint zsidó éreztem magam megbántva és sértve sohasem, mert nem kaptam vallásos nevelést, s nem láttam vallásosságot magam előtt soha. Nincs bennem zsidó nemzeti vagy faji, vagy szellemi öntudat, bármint vizsgálom magam, elsősorban magyarnak éreztem és ma is annak érzem magam, a zsidóság inkább csak az idegeimben van és a tudatomban az, hogy viselnem kell ezt, mint konzekvenciát. Mindig úgy éreztem, hogy a nemzet legjobb rétege elfogad bennünket magyarnak s mivel mindig a konzekvenciák viselése volt az elvünk, se megkeresztelkedésre, sem névmagyarosításra, semmiféle külső asszimilációra nem gondoltam soha, s ezt feleslegesnek és méltatlannak is tartottam. Azóta az is bebizonyosodott, hogy hiábavaló is lett volna. Mindig úgy éreztem, hogy ami sérelem ér, az mint magyart ér. És valahogy úgy hittem mindig, hogy Isten csodát tesz és az egész nem lesz igaz, mint a régi zsidó anekdota mondja. Nagyon fáj ugyan, hogy a Kislányom,[3] aki igazán nagyon szép eredménnyel végezte el a negyedik akadémiát és aki már régi magyar nótát énekelt, amikor még beszélni alig tudott s aki Kodálynál kitűnőre kollokvált és egymaga talán több magyar dalt tudott, mint az egész osztálya, nem juthat be a Tanárképzőbe és nem tudok kenyeret adni a kezébe. Fáj az is, hogy a fiam egyelőre nem lehet utódom, s semmi más nem lehet, mint egyelőre inas, később egyszerű munkás a szakmában. De mindez nem annyira akut még, s nem olyan sürgős, hogy túlságosan tudomásul kelljen vennem. A fiút júniusban szerződtettük inasnak, s még több mint egy éve van hátra a felszabadulásig.[4] Azután is még két és félévi segédi gyakorlata van a mestervizsgáig és ha pl. irodai munkát nem is szabad végeznie, addig még, ha az Isten is úgy akarja, gyakorolhatja magát és készülhet esetleges későbbi feladatára. Zsuzsa pedig ezt az évet arra használta fel, hogy a hetedik és nyolcadikból vizsgázzon, az érettségit megszerezze, ami később esetleg a tanári oklevél feltétele lesz. Így hát tulajdonképpen időt eddig nem veszített, a veszteség majd csak az ősztől kezdődik, amikor esetleg bejuthatna már tanulmányai alapján, de egyébként nem juthat be.

Most mégis egy ideje olyan szorongás van bennem, amit meg se tudnék indokolni. És most igazán nem mint zsidó szorongok, hanem mint magyar. Mindig úgy éreztem, hogy amíg a magyar társadalom, a magyar állami, közigazgatási, nemzeti, szellemi

szervezet él, addig bármi érjen is, van remény arra, hogy újra teljes munkalehetőséghez juthatok. Most azonban valahogy már nem az én kis részletsorsomért aggódom, hanem mindenért, az egészért. Meg se tudnám mondani, mitől félek és miért s miért félek jobban, vagy mit érzek konkrétabb veszedelemnek, mint eddig. Az ilyesminek nem lehet nevet adni, csak úgy érzem, hogy jó volna, ha valakivel beszélgethetnék néha, ha valaki némi bátorítást adna s bizalmat a távolabbi jövő iránt. –

Nem nagyon szerettem, ha kitanítgatnak arra, miként kell magyarnak lenni. Ezt mindig olyannak éreztem, mint ha valakit arra tanítanának, hogy lélegezzen, hogyan keringjen a vére, és hogy működjön pl. a belei perisztaltikája, vagyis hogyan bánjon az akaratán kívüli életjelenségeivel. Furcsának éreztem, hogy egyszerre olyan sok tanítómester lépett fel ezen a téren. De most mégis kezembe került Illyés Gyula egész sor könyve. A „Kora Tavaszt"[5] olvastam el s sorban előszedtem az utóbbi években megjelent azokat a könyveit, amelyeket még eddig nem olvastam el. Nagyon a hatása alá kerültem ennek s eszembe jut nehány hajnalba nyúló beszélgetésem szegény jó Móra Ferenccel[6] itt Gyomán, s egy-két szegedi beszélgetésem is. Olvastam Illyésnél nehány utalást az Önnel való találkozására is,[7] s erről eszembe jutott sok minden, amiről Várkonyban beszélgettünk. Így éreztem már vagy egy hete, hogy Önnek írjak. Hátha Ön másként látja a dolgokat, hátha Önben több a bizakodás és a hit s hátha talán az évek mégis másként fordították a dolgokat, hátha az ottani helyzet sem olyan rossz, mint ahogy Ön valamikor jósolta. – Bárha erre nem lehet sok a remény.

Talán az is hozzájárult mostani lelkiállapotomhoz, hogy olyasmi következett be, amit sohasem gondoltam volna lehetségesnek. Megalakult itt ugyanis ezekben a hetekben a Volksbund[8] helyi szervezete. – Tudnia kell, hogy (az 1930. évi népszámlálás szerint), Gyomának 12,244 lakosa van. Ebből evangélikus vallású volt 1132, akik Mezőberényből idevándorolt svábok, kivéve nehány indigénát. A népszámláláskor, 1930-ban német anyanyelvűnek vallotta magát 257, akik között szintén lehet nehány indigéna. És most egyszerre ilyen szervezkedés kezdődik. Talán tudja Ön, hogy bizonyos fajta szervezkedésnek régen központja már Mezőberény itt a szomszédban. Ott 1930-ban 14,410 lakosból 8391 volt magyar, 2197 német és 3809 tót anyanyelvű. Most az ottani szervezkedés leveti lassankénti régi jellegét és más színt vált. Onnan járnak át ide fiatal agitátorok és szervezik a mozgalmat, amelyet az idősebb generáció erősen ellenez és ellenzi az evangélikus lelkész is. De úgy hallom, hogy ez a mozgalom Mezőberényben és pl. Tótkomlóson is igen erős visszhangot váltott ki a – tótok körében, akik most mindenre jogot formálnak, amit a németek követelnek. Azt beszélik a községben, hogy innen több fiatalember jelentkezett a német hadseregbe s ezeknek le kellett mondani a magyar állampolgárságról is. Van itt egy magyar szabómester, akinek a felesége a szüleivel Grác környékéről vándorolt ide, kis foltozó suszterek itt az asszony szülei. S bár régi gyomai magyar családból származik a szabómester, most a fiuk is jelentkezett. Úgy hallom, hogy mindez igen nagy megdöbbenést váltott ki az itteni lakosság körében. –

Engem, őszintén megírom, nagyon súlyosan érintett ez. Csak keveseket ismerek az itteni svábok közül, mert a falu túlsó sarkában elég zárt közösségben élnek, de van közöttük egy pár kisiparos, akikkel néha dolgom van, s akik igen derék emberek. A nyom-

dában is vannak munkásnők arról a környékről. Ezek ma is elítélik ezt a szervezkedést és őszintén kijelentik, hogy ők magyarnak érzik magukat. A fiatalok között van sikere a mozgalomnak, de hallottam olyat is, hogy akadt középkorú gazda, igen jómódú ember is nehány, aki odaállott.

Tudom, hogy az ilyen jelenségeket nem szabad túlkomolyan venni s meg is értem, ha ennek vannak belső rugói is, hiszen az idők annyi minden iránt vertek megértést belénk, de mégis – nem voltam erre felkészülve. Nem hittem volna, hogy itt, az ország kellős közepén lehetséges legyen ilyesmi. –

Kérem, kezelje ezeket a dolgokat bizalmasan, nem jó ma ilyesmiről beszélni sem, írni meg éppen nem. – Már vagy a harmadik levelet kezdtem el írni erről s széttéptem. Hiszen azt sem hiszem, hogy mostani lelkiállapotomnak *csak* ez lenne az okozója. Nyilván sok mindenből tevődik ez össze.

Fáj és hiányzik az is, hogy talán hosszú időre nem foglalkozhatom kiadással, kiadási tervekkel sem. Vannak ennek mindenféle okai, el sem kezdem, hogy felvonultassam ezeket, de talán a legfőbb oka ennek az, hogy nem tudok már hinni ebben sem. Ha megállok néha a 8000 kötet könyvem között, amelyekhez úgy hozzá voltam nőve, sokszor azt érzem, hogy megcsaltak a könyvek is. Érdekes, hogy milyen kicsiny is az ember és mennyire nem ura azoknak az eszközöknek, amelyeket maga alkotott magának. És ennek nyilván az az oka, hogy nem képes felismerni a szellemet, amelyik az anyagok és eszközök mögött van. A múlt hónapban egy előadást tartottam Pesten, s egy barátom elhozta Berény Róbertet[9] is, akit még az első háború alatt ismertem meg s nagyon szerettem. Azóta csak futólag találkoztam vele, a nyáron egyszer Zebegényben például. Most egy estét végigbeszélgettem vele s olyan érdekes volt megállapítani, mennyire egyformán látunk sok mindent, s hogy rá kell jönni, minden mesterség mögött ugyanazok az igazságok rejlenek. Ma már ötvenharmadik évemben járok, de alig volt súlyosabb felfedezésem, mint amikor vagy tíz év előtt kezdtem észrevenni, hogy hányan élik végig az életüket egy-egy pályán úgy, hogy nem is sejtik: mi az, amit csinálnak. Most a fiamat tanítgatom. Nem akarom elméletekkel túlterhelni, mert a saját fejlődésemből tudom, hogy a felismerések csak bizonyos fokú anyagi tudás birtokában lehetségesek, vagy érkeznek el, de mégsem várhatok egyes dolgokkal sokáig, mert elmúlik az idő felettem. Most esténként azzal foglalkozunk, hogy egy-két polcot leszedünk a könyvespolcból és végiglapozzuk a könyveket. Van egy nagy gyűjteményem Privatdruckokból, amelyek között nagyon ritka dolgok is vannak. Az utóbbi 30 év alatt gyűltek ezek össze, egyrészét vettem, másrészét a világ majd minden tájáról kaptam, generációm vezető nyomdászaitól. Nem is hinné, mennyi tudatlan, szellemtelen, csak egy-egy vérszegény ötleten felépített, hamvábaholt dolog van közöttük és milyen kevés a jó, igazán egészségesen elgondolt és rendesen megcsinált könyv, – alig marad benne a rostában valami, a legtöbbnek csak történeti értéke és érdekessége van, inkább mint negatív példákat mutogatom Mihálynak. – És főként: mennyire nem értették meg és nem értik az emberek, hogy a könyv célja a nyilvánosság, s a kiemelkedő excluzív értékek helyett a tömegtermelés megnemesítésére kellene törekedni. Azok, akiket helyzetük, pártállásuk, programmjuk kényszerítene arra, hogy ebben az irányban próbálkozzanak, a legtöbb dilettantizmust és a legnagyobb felelőtlenséget mutat-

ják és a legkevésbbé termékenyeknek mutatkoztak. Olyan tisztán és világosan látom, mit kellene csinálni ezen a téren és hogyan, és most már tudom, hogy az életben sohasem lesz meg a lehetőségem rá, hogy meg is valósítsam. Hiszen én képtelen vagyok másként diszponálni, mint a magam felelősségére és a jót nem lehet paranccsal megvalósítani. Sokszor úgy érzem, kár értem és azért, amit dolgoztam s sokszor foglalkoztat – már ebben a korban – hogy mi marad meg abból, amit csináltam. Talán a legtöbb lett volna, ha tanítványaimat: unokaöcsémet[10] és fiamat elindíthattam volna, s még néhány fiatalt, akikre befolyásom lehetett, egy olyan irányba, amely felé a helyes és jó megoldások fekszenek s most azt látom, hogy őelőlük el van intézményesen zárva a munkalehetőség. Nem tehetek róla, hogy hasonló szellemi képességű keresztény fiatalembereket nem érdekelt az, hogy nyomdászok lehessenek. – No de most már be kell fejeznem az írást. Talán meg tud vigasztalni s ne haragudjon, ha Önt is éppen hasonló periódusban éri levelem és ezzel még nehezítem az állapotját.

Szeretettel köszönti régi barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/130.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Gépiratos másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 240–243. Megj.: Fülep–Kner lev. 178–182. p. – A könyv mestere 281–287. p.
Zengővárkonyba írt levél.
Rajta: „Én húzgáltam meg – előadáshoz F. L." ceruzával írt szavak.

[1] Sümegi György szerint Aba Novák Vilmosra (1894–1941) utal.
[2] Kner Mihály ld. 1299/7.
[3] Kner Zsuzsa ld. 1299/10.
[4] Kner Mihály 1943-ban szabadult, ebből az alkalomból jelent meg „Néhány szó a betűszedésről. Néhány modern üzleti nyomtatvány" c. kiadványa. (Lévayné–Haiman 1. 561. tétel). A kolofon szövege: „Ezt a könyvet felszabadulása alkalmából Kner Mihály tervezte, írta és szedte. Nyomtatta Kner Izidor Könyvnyomdája Gyomán az 1943. év január havában."
[5] Illyés Gyula: Kora tavasz. I–II. Bp. 1941.
[6] Móra Ferenc már az 1900-as évektől kapcsolatban volt Kner Izidorral, Kner Imrével pedig 1928-tól Móra 1933-ban bekövetkezett haláláig szoros barátságban volt.
[7] Illyés Gyula: Magyarok. Bp. 1939. c. művére utal.
[8] Volksbund der Deutschen in Ungarn a magyarországi németek nemzeti szocialista politikai szervezete. Ezen a néven 1938 óta működött, korábban, 1924-től más neveket viselt. Német származású magyar állampolgárságú tagjai a hitleri birodalomhoz tartozónak vallották magukat.
[9] Berény Róbert (1887–1953) festő, 1934 óta Zebegényben élt. 1948 után a Képzőművészeti Főiskola tanára volt.
[10] Haiman Györgyre utal. Ld. 1325/1.

1440. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. IV. 14.

Kedves Barátom!

Ma postára tettem a címére regényem[1] tördelt levonatát, avval a meleg kéréssel, hogy olvassa el úgy Maga, mint kedves felesége, s aztán, ennek megtörténte után ne terheltessék azt nekem visszaküldeni, mert a nyomás előtt még szükségem lehet rá. Egyszerűbben szólván: ha volna már szemüvege, nagyon örülnék, mert szeretném mielőbb tudni véleményét.

Kerényi[2] már megjött, átutazott Pesten, Szegeden van, – nem írok neki, mert az anyósa lakásán azt mondták, hogy pénteken Pesten lesz. A latin szövegemet azóta Kertész Ármin[3] gimnáziumi tanár, híres latinista nézte át s azt mondta rá, hogy egész jó. – Csakhogy Révay József[4] is ajánlott valakit, Wagner József mintagimnáziumi tanárt, c.[ímzetes] igazgatót, a „Iuventus"[5] szerkesztőjét. Nagyon kedves, derék ember, de hogy az mit csinált ebből a szövegből, el nem mondhatom. Gázszámla lett belőle, minden szárnyalás és lendület nélkül, – nem is értem, kitűnő emberek, akik már olvastak, sőt tanítottak költőket és imádkoztak is már néhányszor az életben, hogy ezek ilyesmit leírnak?

Csak arról nem tudok még, hogy hogy van? Mi az az ezer baj? Szemüvege van-e már? S a rossz fogait kihúzták-e már? – Ami engem illet: tizenkét napja nem dohányzom, azzal a végzetes szándékkal, hogy nem is fogok *soha* többé. (Soha? – két év, félév, amíg még itt vagyok.) Képzelheti, hogy érzem én magam. Továbbá, hogy ne unatkozzam, gyomorfekélyt állapítottak meg nálam a héten. Ezek szerint a következő bajaim vannak:

Táblázat:

1/ Érelmeszesedésből eredő állandó fülzúgás.

(Ez semmi baj, ebbe belemegyek, ha dohányozni szabadna, viselném akármeddig.)

2/ Érelmeszesedésből származó, sántítást okozó lábfájás. (Claudicatio intermittens.)

3/ Cukorbaj insulinnal és keserves diétával, nem lehet semmit enni.

4/ És most már gyomorfekély is, nem lehet még úgy se semmit enni, sem *inni,* és tessék most kettős diétát tartani.

5/ Reumatikus fájdalmak, – ezek már dögletesek. Nem is értem, hogy bírom, hogy mért nem lövöm már főbe magamat?

És még vagy egy féltucat apró dolog. Amelynél sokkal jobbakat kívánok szerető szívvel:

Füst Milánja.

N.[ota] B.[ene] Nem kell válaszolni, ha terhére van, majd csak akkor írjon, ha könnyen megy. Én majd időnként írok azért, ez csak nem esik nehezére?

A munka átment a cenzúrán, baj nélkül. Ölelem sokszor!

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/99.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos Úrnak ref. lelkész egyet. m. tanár, Zengővárkony, Utolsó posta: Pécsvárad.
Feladó (gumibélyegző:) Dr. Füst Milán Budapest, XI. Vércse-utca 27. szám Telefon: 457–144.

[1] A feleségem történetére utal. Ld. 1406/1.
[2] Kerényit a regény latin nyelvű mottója kapcsán kereste meg Füst.
[3] Ld. 1435. sz.
[4] Ld. 1435/5.
[5] A Juventus a Katholikus Középiskolai Tanáregyesület 1910–1919 és 1926–1945 között megjelent latin nyelvű lapja volt. Szerkesztői Székely István, Irsik József, Huszti József, Kemenes Illés, Fray Jenő és Wagner József.

1441. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. IV. 16.

Drága Barátom!

Csak egy szót, ne sokallja tőlem. Kerényinek expressz elküldtem s oly kedvesen válaszolt,[1] hogy szívembe zártam, felejthetetlen. Végtelenül jól esett épp most, hogy oly boldogtalan vagyok a sofkéle betegségemmel, gyengeségemmel, – dohány nélkül élni s ízetlen ételeken, hogy bírom én ezt ki? Én ehhez gyenge vagyok. – S a szövegemet quasi megdícsérte, hogy milyen szép, alig változtatott rajta. S rögtön válaszolt, micsoda ember ez, igazán meg vagyok hatva, még könnyeztem is, megvallom. Csak ennyit most s ha tud, írjon pár sort mielőbb. De ne erőltesse, ha nem megy, – türelemmel leszek.

Szerető barátja:

Füst Milánja.

Nagyon boldogtalanul. A munka kész, s az ember is kész, – ahogy itt mondják: készen vagyok.

MTAK Kézirattár Ms 4587/100.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos Úrnak, ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkány [!] Utolsó posta: Pécsvárad.

[1] A feleségem története latin mottójáról van szó. Ld. 1406. ill. 1435/10.
Kerényi Füst Milánnak a következő levelet írta:
Kedves Mester,

Lajos ajánló sorait megkaptam, s bár örülök a ritka alkalomnak, hogy Neki is kedvébe járhatok, válaszom mégis, engedje meg, hogy egyedül Önnek Önért szóljon. A legcsekélyebb, amit Ön minden magyarul beszélőtől elvárhat, a ceremóniátlan szolgálatkészség.

Levelén jól mulattam. A dolgot ugyanis ott hibázta el, hogy nem írta a szöveg alá egy nem létező középkori auktor nevét. Dehogy mertek volna akkor a részben igen derék (Wagner, Kertész), részben – no, enyhén szólva: hóhstápler – latinértők rajta változtatni. De ha már a hiba

megtörtént, megpróbálom leírni az *Ön* latin szövegét úgy, ahogy szükség esetén megvédhetőnek gondolom. Megjegyzéseimet közbeiktatom.

„Te vocamus, quod (ez nagyon bibliás és szép mélyhangú, de ha tetszik, maradhat qui is) sic plasmavisti hominem et hominem (nem baj ha kétszer egymás után közel esik ugyanaz a szó: a latin ebben a tekintetben nem kényes!) itidem vocamus, qui tamen debet praestare seipsum... percipe hanc altercationem in corde nostro diabolicam, Domine! Et oculos sanctos Tuos in inopiam nostram conjicere (ez a középkori helyesírásnak megfelelő) non gravator (Non tiltásban még klasszikus is!), sed conspice portentum clam nobis abditum in extis... accedit, quod allectationes nutriunt ipsum velut alece (egy l!). Et ne nos inducas in tentationem, suplicamus ad vesperum, peccatum tamen ostium pulsat intratque domum et intrat prorsus ad mensam. Amove ergo sartaginem igneam, qua caro siccatur, nam animal in me debile crebro."

Kár volna ezen változtatni. A hang mélyről jön s az eredetinek csupán az első mondata, az acc.[usativus] c.[um] inf.[initito]-val volt esetlen iskolai emlék. A többi már ott a mélyben létre jött alkotás, amelyen változtatni idegennek nincs joga.

Sajnálom, hogy csak ez a csekélység az, amivel szolgálatára lehettem. Ne vegye üres szónak, amikor arra kérem, fogadja tiszteletem kifejezését.

Kerényi Károly

(PIM Kézirattár V. 4140/4/17.)

A kötetben a fenti szöveg jelent meg, utána Füst Milán magyar fodítása:

Téged fennen szólítunk, hogy ilyennek teremtetted az embert s az embert szintúgy szólítjuk, hogy önmagáért mégis ő felelős... tekintsd hát ezt is, az ördögi feleselést emberi szívünkben, Uram! És ne tartóztasd meg szent szemeid, hogy meglássák e nyomorúságot, de a szörnyeteget is, amely a bensőnkben rejtőzve lakik, mert hozzájárul ám az is ehhez, hogy a kísértések úgy etetik őt, valamint mikor hallevest adnának eléje. És ne vígy minket a kísértetbe könyörgünk estefelé, csakhogy a bűn az ajtón kopog ám, sőt bejön a szobánkba, sőt egész az asztalig jön előre. Távoztasd hát el a forró serpenyőt, amelyen ég a husunk, lévén az állat énbennem oly igen esendő." (Egy középkori könyörgésből.)

1442. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. IV. 17.

Kedves Barátom!

Köszönettel vettem szíves levelét,[1] amelyen nagyon sokat gondolkoztam és gondolkozni fogok még napokig. Sok tekintetben azonosan látjuk a dolgokat, de nem mindenben. Jóslatainak bizonyos részéről másként gondolkozom, nem látom a kifejlést olyan gyorsnak, és annak irányáról sem vagyok így meggyőződve, de viszont változatlanul a legnagyobb szorongással és félelemmel gondolok hazám és népem sorsára, – már-már szinte szégyell az ember ilyen szavakat leírni. – Nagyon sokat gondolok egy mondatra, amelyet 1919. augusztus 5-én vagy 6-án Jászai Mari írt bele a naplójába és amelyet az események nagyon igazoltak.[2] No de mindezekről nem akarok most bővebben írni, csak köszönöm részletes válaszát. Nekem is az az érzésem, hogy mindenkinek nagyon sokat kell szenvedni a végső kifejlésig és hogy rengeteg érték fog veszendőbe menni és ezen nem lehet változtatni. –

Hogy eljuthatunk-e a nyáron Zengővárkonyba, azt még mindig nem lehet tudni.[3] Feleségem[4] szegény nem bír gyalogolni, túrázni, hegyet mászni és ezért Vele nem tu-

dunk közös programmokat csinálni. Ha egyáltalában lehetséges lesz elmenni – hiszen négy személy költsége sem mellékes dolog, – akkor meg lehetne azt csinálni, hogy Pécsre mennénk esetleg s mi hárman, a két gyerek[5] és én, – onnan túrázgatnánk s Feleségemhez térnénk vissza esténként. Egyszer egy napra ő is kijöhetne Önökhöz, s kint hálni legfeljebb hárman hálnánk kint, vagy a fiammal ketten, ha a túraprogramm éppen úgy hozná magával. Hiszen sok időt úgysem lehet hazulról távol töltenem, mert az üzlet vezetése roppant nehéz. És nehéz az élelmezés kérdését is megoldani. Most nem lehet hosszú időre előre tervezni, még két hétre se, nyilván csak lopni lehet az időt ilyesmire. Valahogy minden gyereknek kijár egy kis utazás érettségi után. Az én fiam csak egy heti biciklitúrán volt érettségi után a Balaton körül és már július 1-én beállt inasnak tavaly. Nagy szorgalommal és kitartással dolgozik. Most hát elmennék vele. Kislányom, mint tán írtam, a Zeneakadémia negyedik osztályát végezte tavaly és most pótolja az érettségit. A hetediket tavaly két hónap alatt csinálta meg. A nyolcadikat január közepétől kezdte s holnap készül el az anyaggal, aztán kezdi az ismétlést. Ennyi és ilyen munka után (naponta közben 2–3 órát gyakorol is), neki is kijárna egy kis nyaralás, s erre a Mecsek és Pécs nagyon alkalmas lenne. Ma is sokat gondolok vissza arra a vidékre. – Majd meglátjuk.

Amit I.[llyés] úrról[6] ir, nagyon érdekes. Nagy beleéléssel olvastam el ezt a könyvet, s hasonló tárgyút is sokat. Feleségem foglalkozott annakidején, amikor az elemi osztályokra a gyerekeket tanította, azokkal a pszichotechnikai vizsgálatokkal, amelyeket ő egyik könyvében leír.[7] Úgy látom, hogy egyszerűen átvettek olyan kísérleti képecskéket, amelyek[et] külföldi és városi gyerekek vizsgálatára rajzoltak s amelyeknek tárgyköre és alakjai is idegenek a falusi gyerek tapasztalataitól. Ha annyi fáradságot szántak volna rá, hogy valakivel a gyerekeknek ismerősebb alakokat és miliőt rajzoljanak, máris jobb eredményt érhettek volna el. Utóvégre a gyereknek abban a korban még csak kevés emlékanyaga lehet s falusi környezetben csak bizonyos körből. Ez azonban a legkisebb baj. Nagy baj ennek az egész irodalomnak erős és majdnem kizárólagos érzelmi színezettsége és beállítása. Utóvégre bizonyos kérdéseknek tárgyalásánál kötelező némi szakértelem is. Sohase felejtem el annak a dunatiszaközi származású magyar írónak esetét,[8] aki kiment írókongresszusra Oroszországba, ott eszébe jutott, hogy még nem volt tengeren s leküldette magát szovjetköltségen a Krímbe üdülni, de a vonatablakból megállapította, hogy a mezőgazdaság nem áll elég magas fokon Oroszországban, mert a kukorica töve nincs feltöltögetve. Holott – ezt én mint abszolút laikus is tudom, – újabban már nem tartják helyesnek a kukoricatövét feltölteni. Arra is kíváncsi volnék, hogy I.[llyés] úr, aki meglátogatott odakint ipartelepeket, itthon hány ipartelepet tekintett már meg. De ez nem is olyan fontos talán. A fontos és súlyos az, hogy ifjúsága történetét I.[llyés] már kétszer, két könyvben írta meg, kétféle perspektívából.[9] Megírta ugyanúgy életét kétszer, kétféle perspektívából Veres Péter is.[10] De egyetlen szó sincsen egyik könyvben sem arról, hogy egy és más történt ez alatt a hosszú évsorozat alatt a búzával és más fontos terményekkel a világpiacon. Egy szó sincs arról, hogy a Monarchia mint olyan beviteli egység volt s 6,5 aranykorona vámmal védte a búzáját a tengerentúli verseny elől. És hogy mi kiviteli állam lettünk, s mert mégis, bizonyos érdekeltségek kívánságára védővámot alkalmaztunk, tönkre-

tettük azt a malomipart, amely Chicago és ha jól tudom Winnipeg után a harmadik malompiac volt a világon s ezzel elveszítettük a hízlalási alapot képező malmi melléktermékeket. Egy betű sincsen a könyvekben a búzaválságról, amelyről pedig egyik párisi magyar követünk francia nyelven egy nagy monográfiát írt és amelynek óriási irodalma van. Egy szó sincsen arról, amit Móricz Miklós írt meg a STUD-ban,[11] hogy a Duna–Majna–Rajna csatorna egyszer majd, ha a világforgalom megnyílik, behozza a búzát uszályon Pozsonyig és ezzel még sokkal kisebbre szűkíti a magyar búza akciórádiusát. Egy szó sincsen ezekben a könyvekben arról, hogy ezek alatt az évek alatt a világ termelési rendszere változott meg teljesen és alapvetően és hogy a világ azért birkózik, hogy megtalálja azt a társadalmi és elosztási formát, amely mellett a gépek erőkifejtésének optimális lehetőségét lehet megtalálni az összesség számára. Csak egy nosztalgia van bennük egy olyan életforma után, amelyet a népesség rohamos növekedése elsöpört és amelyet visszahozni csak akkor lehetne, ha harmadrésznyi ember élne ezen a földön és ha meg lehetne csinálni azt, hogy a „magyar glóbus" határain túli erők ide ne hassanak. Vagyis teljes szellemi, termelési és gazdálkodási autarchia mellett, ami sohase volt, mert hiszen már Grünwald Béla[12] rámutatott arra, mit jelentett az, amikor a magyar hajdú Nürnbergbe vonult be a magyar marhával, évszázadokkal ezelőtt. –

Nem szívesen keverem bele a dolgokba ezt a szempontot, de Veres Péter sem veszi észre, hogy ott, ahol a gróf abbahagyta a gazdálkodást, átadta a zsidónak, aki kihozta a földből a gróf megélhetését, a magáét, az adót és egyéb terheket és valahogy a parasztét is. Köztudomású, hogy a parasztnak is többet, mint a gróf, mert hiszen gazdálkodásának a termelőerő fenntartása volt az alapja. És kevésbbé köztudomású, hogy mindezek a problémák milyen régiek és merre van a megoldásuk. Nagyon sok mindenre rámutatott már Berzeviczy Gergely,[13] Széchenyi és Grünwald Béla, és még nagyon, nagyon sokan. Van birtokomban egy könyv, az 1908. évi iparfejlesztési javaslat indokolása, amelyet Kossuth Ferenc[14] szignált, de köztudomás szerint Szterényi[15] szerkesztett. Képviselőnk[16] kapta akkor meg hivatalból, de nem tudott vele mit kezdeni s Apámnak[17] adta át. Alig ismerek izgalmasabb olvasmányt ennél. Olyan pontos Tatbestandaufnahme, amilyen azóta sem készült még soha. Pontosan ki van benne mutatva 16 szakmára csoportonként és alcsoportonként, hogy mennyit fogyasztunk, mennyi a nyersanyagunk, mennyi anyagot viszünk ki és mennyi készárút hozunk be. És ki van mutatva, hogy hány szakképzett munkás, hány lóerőnyi energia, mennyi befektetett tőke és mennyi forgótőke kellene ahhoz, hogy jóvátegyük mindazt, aminek ki nem fejlődését Grünwald Béla emlékezetes könyvében[18] megmagyarázta és megindokolta. És a könyv bevezetése idézi Carey mondását: „amely ország élelmiszert visz ki, exportálja országa termőföldjét és csakhamar kénytelen lesz embert is utánaküldeni". Meg van benne magyarázva a kivándorlás és ki van fejtve benne minden, ami ennek egyetlen lehetséges ellenszere volna. –

Úgy érzem, katasztrofális, hogy ennek a munkának alig-alig volt visszhangja. Hogy az akkori társadalom vezetői Cunard-szerződésekkel[19] kísérelték meg azt a kérdést megoldani (Tonelli Sándor[20] emlékezetes amerikai útja bizonyítja, hogy ezt is rosszul)

és hogy ma is azokat támadják legerősebben, akik ennek az állapotnak a megváltoztatásán dolgoztak. –

Végzetesnek érzem, hogy gazdasági és termelési kérdéseket érzelmi szemüvegen keresztül szemlélünk. Gustaf Cassel mondja „Sozialismus oder Fortschritt" című izgalmasan érdekes könyvében,[21] hogy minden érzelmi politika annak árt elsősorban, akinek használni szeretne. Én nem tudom szocialista szemüvegen keresztül nézni a dolgokat, de negyven éve lesz az idén, hogy termelő és termelést szervező munkát végzek s azt látom, hogy az emberek nagy részének fogalma nincsen az élet valódi erő- és hatótényezőiről. És az, hogy kétszer kettő négy, utóvégre természeti törvény, ezen semmiféle módszerrel változtatni nem lehet. Serényi Gusztáv[22] idézte egyik könyvében Rubinek Gyulának[23] egyik kijelentését, amellyel 1910-ben vagy tíz pontban megindokolta, hogy miért nem kell a magyar búzának sohasem számolni a tengeren túli búza versenyével. És ezen a héten jelent meg hivatalos kiadású publikációban egy cikk, amely ugyanezt fejti ki. Pedig 1910-ben már megjelent németül is Frank Norris regénye, a Búza Éposza,[24] amelynek első kötete leír egy kaliforniai búzagyárat, olyat, amelynek rémségeit a szovjetről szóló tudósítások szokták ábrázolni, sőt leírja a könyv második kötetében annak a gazdasági következményeit is. –

Nem lehet dolgokat nem tudomásulvenni. Van egy axioma, amelyet orvosoknak szoktak az orra alá dörgölni: nem a betegséget kell gyógyítani, hanem a beteget. Mindig csak tüneteket kezelünk, nem tudunk szert tenni összefoglaló szemléletre. És örökké Prügelknabékat keresünk. És mindenki csalhatatlan, mindenkinek van mindenre generális gyógyszere, amilyet a középkorban kerestek. Mindig Eötvös Károly boszniai katonaorvosára kell gondolnom, akinek csak két orvossága volt: a kinin és a könnyű bakkancs, de rendesen felcserélte a kettőt. – Utóvégre negyven éve dolgozom és 35 éve vagyok vezető, felelős helyzetben. Ez alatt az idő alatt – például – egyetlen olyan papírkereskedőt ismertem, aki megérdemelte ezt a nevet, mert nemcsak vett és eladott, hanem értett a gyártáshoz és tudott *gyárttatni,* amellett igyekezett alkalmazkodni a fogyasztás és a feldolgozás igényeihez. Sikereit annak köszönhette, hogy ezeket a dolgokat össze tudta egyeztetni. Tragédiája pedig az lett, hogy a negyven éves békekorszakban csak ösztönös tudásra tett szert s amikor az értékmérő felrobbant, elveszítette reális szemmértékét és elméretezett mindent. De ma *is még* a papírnagykereskedelemben rajta kívül csak két embert ismerek (igaz, hogy ezek gyárosok), akikkel szakszerűen lehet együttdolgozni, s a kereskedelemben csak azoknak van sejtelmük valamennyire a dolgokról, akik az első háború előtt és a két háború közötti idők kezdetén ennél az egy bizonyos kereskedőnél tanultak, vagy dolgoztak. A többi mind bürokrata vagy kartellközeg, akinek sejtelme sincsen annak az anyagnak természetéről, amellyel kereskedik. –

Van egy híres mondása Engel pécsi borkereskedőnek, a híres borhamisítónak. Nyílván apokrif mondás. A halálos ágyán összehívta a fiait és ezt mondotta: Fiaim, egy nagy titkot bízok rátok. Szőlőből is lehet bort csinálni. – Egyszer láttam egy karrikatúrát. Ezen Professor Bumke behauptet, ein Verfahren gefunden zu haben, gemäss welcher er im Stande ist, aus Milch Butter herzustellen. Valahogy vissza kell térni az alapvető közgazdasági tényekhez. Az ember nem tud csinálni semmit, csak átalakítani

tud. Vagyis semmiből sohasem lesz valami csak valamiből. A társadalmat az tartja fenn, hogy az emberek munkájuk eredményét kicserélik és így hozzák létre a munkamegosztást. Vagyis magyarán: senkinek se lesz jobb azzal, hogy a másiknak rosszul megy a dolga. De ha a szomszédnak jól megy dolga, igényei vannak s azokat ki tudja elégíteni, akkor módot nyújt nekem arra, hogy ezeket az igényeket kielégíthessem. – Ha kifejteném itt részletesen, hogy mi minden történik ezeknek az elveknek ellenére, hát nagyon sok mindent el tudnék mondani, s sok mindent meg tudnék magyarázni. De azt látom: egész nevelési rendszerünk ezeknek a gondolatoknak elhomályosítására irányul s azok erősebbek a világon, akik ezeket a dolgokat tisztán látják s úgy nőnek fel, hogy ezt a példát látják maguk előtt. Ezen – sajnos – nem lehet változtatni. Aki ezt végiggondolja, sokszor tudja, hogy mikor több a kevesebb például. De sem időm, sem helyem nincsen arra, hogy mindezt kifejtsem s sok vonatkozásban végleg el is késett az a kísérlet, hogy így lehessen a világon segíteni. Én még sem tudok másként dolgozni. Kevés vállalat dolgozott olyan romantikusan, mint mi, szegény jó apámban nagyon sok donkihótizmus volt s bennem is. De visszanézve hatvan évre, érdekesen meg lehet állapítani, hogy mindig csak az sikerült igazán, aminek reális magva volt. És azt is meg lehet állapítani, mennyi haszna volt a sok szép romantikus kezdeményezésnek is, ha volt ész, amelyik kivegye belőle a hasznos elemet és levonja a konzekvenciát.

Ne haragudjon, hogy ennyi mindent összeírtam, tudom, hogy sok mindennel nem ért egyet abból, amit írtam, de higyje el, hogy emögött a materiálisnak látszó elgondolás mögött igen mély erkölcsi értelem is van.

Szeretettel köszönti régi barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/131.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 244–247. Megj.: Fülep–Kner lev. 182–186. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL előző levele nem maradt fenn; IV. 3-án Kner Imre írt utóljára. Ld. 1439. sz.
[2] „Nos, igen, végre fellobog a nemzeti zászló és én sírtam a felindulástól, mikor megláttam. De nem örömömben. Mert zászló ugyan van még a múltból, de nemzet nincs hozzá. És nem azért nincs, mert meg van nyirbálva és ki van rabolva a végkimerülésig, hanem mert műveletlen és erkölcstelen. Megromlott éretlenül."
1919. aug. 2-i bejegyzés. (= Jászai Mari emlékiratai. Sajtó alá rend. Lehel István. Rajzokkal ellátta Haranghy Jenő. Bp. [1927.] 226. p.)
[3] Knerék nem jutottak el Zengővárkonyba.
[4] Ld. 1299/9.
[5] Kner Zsuzsa és Mihály ld. 1299/10. és 7.
[6] Illyés Gyuláról van szó; nem tudni, mit írt róla FL elveszett levelében.
[7] Lélek és kenyér. Kozmutza Flóra értelmességi és ösztön-vizsgálataival. Bp. [1939.]
[8] Nagy Lajosra utal, akinek oroszországi utazásáról szóló feljegyzései a Szabadság 1934. X. 6. – 1935. III. 17. közötti számaiban jelentek meg.
[9] Egyik bizonyosan a Koratavasz (ld. 1439/5.), a másik nem állapítható meg teljes bizonyossággal.
[10] Veres Péter: Számadás. Bp. 1937. és valószínűleg a Falusi krónika. Bp. 1941.

[11] Ld. 1299/1. – STUD = Statisztikai Tudósító, 1933–1944 között Móricz Miklós és Sényi Pál szerkesztésében megjelenő könyomatos lap.
[12] Grünwald Béla: A régi Magyarország 1711–1825 Bp. 1888.
[13] Berzeviczy Gergely: De commercio et industria Hungariae. Lőcse, 1797.
[14] Emlékirat a hazai kisipar és gyáripar állásáról és fejlesztésének szükségéről. Bp. [1908.]
[15] Szterényi József (1861–1941) politikus, közgazdasági író, egy ideig kereskedelmi miniszter. Része volt az iparosoktatás megszervezésében, az ipartörvény megteremtésében.
[16] 1908-ban, a könyv megjelenésekor Fábry Károly volt Gyoma képviselője.
[17] Kner Izidor ld. 1299/8.
[18] Nem állapítható meg, melyik Grünwald-könyvre utal Kner Imre. Bevezetésükben nincs Carey-idézet; feltehetőleg magában a szövegben idézi az amerikai közgazdászt.
[19] A Cunard-line angol hajózási társaság, amely a magyar kivándorlókat az Amerikai Egyesült Államokba szállította.
[20] Tonelli Sándor (1882–1950) közgazdasági író, a szegedi Kereskedelmi Kamara főtitkára, Knerék ismerőse.
[21] Cassel, Gustav: Sozialismus oder Fortschritt. Berlin, 1929. Kner gyakran hivatkozik a könyvre, FL-nak is elküldte elolvasásra.
[22] Serényi Gusztáv (1880–1950) újságíró, mezőgazdasági szakember. Kner valószínűleg A gabonaár megjavítása Bp. [1918.] c. művére utal.
[23] Rubinek Gyula (1865–1922) gazdasági szakíró.
[24] Norris, Frank: Das Epos des Weizens. I–II. Stuttgart-Lpz. 1907. ill. Stuttgart–Berlin, 1912.

1443. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony,] 1942. IV. 20.

Amicissimo!

Múlt szerdán reggel azzal keltem, hogy d. u. írok Magának. D. u. le kellett mennem a „kultúrház" építéséhez[1] (írtam már, hogy milyen bajt vettem a nyakamba?), ott aztán jól megmérgesedtem, olyan állapotban az ember legfeljebb hivatalos leveleket ír, hogy mérge tökéletes legyen. Maradt másnap délutánra – s akkor megjött levele a regénynyel.[2] Nyomban neki láttam s másnap estig mást se csináltam, végigolvastam. Hát ilyen barátja vagyok.

Na most aztán a „vélemény". Pontokba foglalom.

1/ Végig nagyon érdekelt, sőt izgatott. Jelentékeny leistung. Ez az első impresszió. Azért is nem írtam róla rögtön, hogy legyen ideje higgadni. De sokat gondoltam rá s idézgettem magamban az ízét. Eredmény:

2/ Az író különb a művénél. Mert vannak olyan kitűnő részei, ahova az egész mű nem ér föl. Legalább az én igényeim szerint. A regény, szerintem, nagy formátum, két vagy néhány ember magánügye nem elég a megtöltéséhez. Valami mást óhajtok még mögé, ami átlátszik rajtuk: egy világot. Ezt nem pótolhatja semmi művészet. Ez a regény nagy veszedelme: ha ez a világ elavul, maga a regény is elavul vele; nélküle viszont eleve hontalan. Hiába, a regénynek – hybrid forma – ezt a kockázatot vállalnia kell, s ha nem vállalja is, hozzá van kötve. – Változatlanul marad az impressio, hogy utóbb is nagyon foglalkoztat, érdekel, bravúros a két főalak végigvitele, részletek pe-

dig különösen kitűnőek. Ha majd könyvként megkapom (ha t. i. megkapom, s nem haragszik meg és nem tagad ki a szívéből), még visszatérek hozzá.

3/ Et nunc venio! Talán nem kell mondanom, hogy nincs olyan nyelvi, stiláris árnyalat és intentio, amit nem érzek s nem apreciálok. Nálam érzékenyebb instrumentum aligha lehet valaki. Amiket levelében ritmusról stb. írt, azzal mind egyetértek. De itt mégis van valami, ami nekem nem konveniál, s aminek ritmushoz stb. nincs is köze, ami fordításban, más nyelven persze eltűnne, de így ahogy van engem mégis zavar: a pesti nyelv. Remélem, nem ért félre, nem puristáskodom itt, a művészet souverain ura a nyelvnek is, mint mindennek (a Maga Störrje „habaréknak" nevezi az Ulyssest[3] – bár nem mondja, gondolom a Joyceé, nos én remek habaréknak tartom, sőt a nála még sokkal habarékabb „Finnigan's Wake"[4]-et, ami a Work in Progress[5] lett, még remekebbnek, éppen és főleg a nyelve miatt) – de az más, ez jórészt a nekem olyan nem kedves pesti jargonban íródott, mely nem a magyarnak, mint némelyek állították, hanem a jiddisnek egyik dialektusa. Tudom jól, hogy aki Pesten él, arra ráragad óhatatlanul, de nem tehetek róla, nem szeretem a szagát sehol és senkin. Hogy mikre gondolok, sok volna írásban elmondani, ha eljön (megbocsátva) és érdekli, könyvvel a kézben megmutathatom. Szerencse, hogy ez, mint mondtam, fordításban eltűnik s ez a fontosabb.

14.-i levelében közölt táblázata[6] után pedig csak levett kalappal tudok gondolni Magára, kedves Barátom! Aki a bajok ilyen gyönyörű listáját össze tudta gyűjteni, amellett én igazán eltörpülök. Én csak jelentéktelen kis epizodista vagyok bent a könyvben, Maga a címlapon az, akire minden nyavalyát díszül ráaggattak. Példatár. A szigorlók csak ránéznek, s minden az eszükbe jut. Az anyjuk keserve is. De hogy a fenébe tudta így összegyűjteni? De ha már így sikerült, vétek is volna meghalni, ezért hiszem is, hogy ez a gyűjtemény még nagyon sokáig együtt fog maradni, nem fog elkótyavetyélődni. Ainsi soit-il! De ha én egyszer mégis Pestre vetődöm[7] – ami aligha lesz egyhamar, tán soha –, hogy isszuk meg azt az elmaradt áldomást, ha se ennie, se innia nem szabad? (Et faire l'amour?)

Meglep, hogy Kerényi így meglepte.[8] Hisz megírtam, hogy a barátom.

Végül – last and least – magamról is hadd mondjam el, hogy a szemüvegem megújították, de a szemem nem s bizony estefelé fáradtnak érzem, ami újság, mert nagyon jó szemem volt. De hát elkopunk. S ott bűnhődünk, ahol leginkább vétkeztünk.

Két zápfogamat is kihúzták, mivel gyulladással voltak, persze injekció nélkül. Kellemes az ilyen, de nekem a fájdalom nem újság. No, nem óhajtom, de ha muszáj, állom. Hát igen, előbb jobb lett volna átesni rajta, de mikor az utazás olyan bizonytalan volt. Meg aztán, mentem volna Pécsre bekötött képpel? Ilyen profillal márcsak mégse tehetem.

Feleségemnél most van a regény, azzal a szigorú föltétellel, hogy holnap este vissza kell adnia. S utána rögtön küldöm vissza. Hanem bámulom a cenzúrát, hogy ezt átengedte.

Ha nem válaszol rögtön, abból azt fogom látni, hogy haragszik. S addig nyugtalan leszek. Ha tehát nem haragszik, kérem, írjon azonnal, nyugtasson meg. Ne felejtse, az én mértékem nagyon magas, s Magától különösen sokat követelek.

Ez a levél nem hosszú, de már féldélutánja írom – most hívnak ki hatodszor. Ilyen az én életem, a fene enné meg.

Apropos, ki a kiadója? Ügyes? A könyvnek sikerét remélem. A gójimban lehet, hogy visítanak majd, de az nem árt. Sőt.

Másik apropos: azt a sok nyavalyát nem csak azért írta, hogy ne kelljen Várkonyba jönnie?

Szeretettel öleli

Fülep Lajos

Postára indításig a feleségem is elolvasta. Véleménye: gyönyörű! – nagyon igaz és szép. A Füst M.[ilán] könyvek közt is – amiket pedig nagyon szeret – első helyen van.

Így tehát a könyvet is becsomagolhattam és egyidejűleg postára is tétettem.

A helynév értelemszerű kiegészítés.
PIM Kézirattár V 4140/271/5.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1296/1.
[2] A feleségem történetére utal. Ld. 1406/1.
[3] James Joyce: Ulysses. Paris, 1922. jelent meg először.
[4] James Joyce: Finnigan's Wake. London, New York, 1939.
[5] James Joyce: Work in Progress. (Portions of the Early Version of Finnigan's Wake = Transition, Paris, 1928. No 11–15, 18, 22–23, 26–27 p.
[6] Füst Milán 1440. sz. levelében betegségeit sorolta fel.
[7] Ld. 1400/3.
[8] Kerényinek A feleségem történetével kapcsolatos levelére utal. Ld. 1441/1.

1444. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony] 942. IV. 21.

Carissimo,

no, most aztán hosszú idő múltán válaszolok utolsó levelére.[1] Nem is merem ideírni a dátumát, remélem, már nem emlékszik rá. Csak az vigasztal, hogy Maga is mentegetőzéssel kezdte, mint én most, – kérem, bocsásson is meg, mert úgy van, amint gyanítja, a szörnyű tél nagyon megviselt, aztán a fogtő-gyulladás, meg sok egyéb bajom is volt, amiket el se sorolok. Csak most kezdek egy kissé magamhoz térni.

Még mindig sok bajom van ezzel az építéssel is.[2] Most aztán a pénz is elfogyott, kellene még vagy 1500 p.[engő], s minden forrás kimerült.

A Baumgartent[3] nem bánom, mert most csak annyi pénze legyen az embernek, hogy ehessen, a többivel úgy se csinálhat semmit – csak a munka el-nem-készültét sajnálom, mert ez újabb lelki teher rajtam, s egyéb dolgomban béklyó.

Csúnya dolgok, amiket a szerkesztőségről ír – el tudom képzelni, mit jelent Magának ez a környezet.

Illyés hetek óta valami magyarság-vizsgáló rovat v.[agy] cikksorozat miatt nyaggat,[4] a végén mindig az derül ki, hogy az egészet nekem kellene csinálni. Még nincs elég bajom.

Közben nekem húsvétkor még ajándékot is küldött! Nagyon köszönöm a rámgondolást, az intentiot s a fáradságot, de ez a könyv megvan nekem – minden ettől az úrtól,[5] akiről, úgy rémlik, írtam egyszer,[6] s aki aztán elhalmozott műveivel, s leveleivel, amikben róla szóló értekezést reklamált rajtam. Hát most aztán mit tegyek ezzel a könyvvel? Visszaküldjem?

Igen köszönöm az újságkivágásokat is. Nem teher a velük való babra?

Egy időben leveleztünk arról, hogy ha magyar könyv kell, kitől rendeljem – Gellértet[7] ajánlotta s azt is, hogy majd beszél vele. (t. i. a sconto miatt.) Nem sürgetésképp említem, mert nincs semmi sürgős rendelni valóm, de a beszélgetés eredményéről még nem kaptam hírt.

Lauffer[8] decemberi katalógusán szerepel: Die Kunst d.[er] Naturvölker Propyläen Kunstgesch[ichte][9] 57.40 – nem mertem látatlanba megrendelni, mert újabb kiadás lévén, nem tudom, a reprodukciók nem halványak-e. Megnézné egyszer *arrajártában* (de csak úgy, ha az nem ad külön dolgot, s megírná egy sorban, azt is, hogy egyáltalán érdemes-e? A tárgy igen érdekel.

Hausenstein: Barbaren u.[nd] Klassiker-jét[10] meg akartam már szerezni, de nem kaptam meg.

No most én is azzal végzem, amivel Maga: „ígérem, hogy következő levelemmel nem fogok ennyi ideig várni". Egészségéről szóló jó hírének igen örültem, kérem, írjon arról is újra.

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 131. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 308–309. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Elek utolsó fennmaradt levele I. 3-ról kelteződött (Ld. 1423. sz.) Egy azóta írt levél feltehetőleg elkallódott.
[2] Ld. 1296/1.
[3] A Baumgarten-díjat Baumgarten Ferenc (1880–1927) író, kritikus alapította olyan szépirodalmi és tudományos művek jutalmazására, amelyek „minden vallási, faji és társadalmi előítélettől mentesek és csakis eszményi célokat szolgálnak." FL 1930-ban részesült benne. Eszerint felmerülhetett FL 1942-es jutalmazása, az alapítvány csonkán fennmaradt irataiban azonban nem található róla adat.
[4] Ld. 1398., 1429., 1430., 1432. és 1437. sz.
[5] Elek Keleti Artúr köteteit ajánlotta fel FL-nak.
[6] FL Keleti Artúr Angyali üdvözlet c. kötetéről írt. = Nyugat, 1928. II. 16. 4. sz. 311–313. p.
[7] Ld. 1377/2.
[8] Ld. 1392/7.
[9] Sydow, Eckhart von: Die Kunst der Naturvölker und der Vorzeit. Berlin, 1923. Die Propyläen Kunstgeschichte Bd. 1.

[10] Hausenstein, Wilhelm: Barbaren und Klassiker. Ein Buch von der Bildnerei exotischer Völker. München, 1922. A könyv haláláig megvolt FL könyvtárában.

1445. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. IV. 23.

Kedves jó Barátom!

Sietek válaszolni.[1] Haragudni? Hát olyan fából vagyok én faragva, aki nem bírja el a bírálatot, csak a magasztalást? Ellenkezőleg, rég unom – erről a regényemről ugyanis egyebet se hallok, mint azt, hogy „remek" s ezt unom. Egy barátom, (Dr Holló Gyula, orvos, kitűnő ember) akit sokat dícsértem, hogy milyen okos, így szólt egyszer hozzám: – Ne dícsérj már annyit, a királyokat is mindig az butította el, hogy annyit dícsérték őket.

No végre, egy kis bírálat is, – gondoltam magamban, mikor a levelét olvasni kezdtem. De azért nem örültem neki, mikor a végére jutottam. Mert, hogy erről a műről ilyen egyszerű véleménye lehessen valakinek, ezt sose gondoltam volna. Kezdjük a nyelvével, mert e pillanatban ez foglalkoztat a legjobban.

1/ Maga biztosan jobban ért a magyar nyelvhez, mint én. (Bár eddig is magyarul írtam és sokan voltak, akik erőteljes, jó magyar nyelvnek tartották az enyémet.) De, hogy ez jiddis nyelven volna írva, ezt én még magának se tudom elhinni. Hogy én ennyire ne tudnék magyarul, csak jiddisül, amelyet nem tudok. Vagy, hogy ennyire korrumpálta volna nyelvemet Budapest városa. Élő nyelven van írva, nem nyelvtani nyelven, se folyamodvány-stílusban, – tudatosan nem így, – mert undorodom attól, ami papír. Kísérje figyelemmel a magyar nyelv legnagyobb mesterét, az élő magyar nyelvet: Móricz Zsigmondot, hogy miket enged az meg magának a hivatalos „jó magyarság" rovására s az élő nyelv érdekében. Vagy kire hivatkozzak még? Jókaira, Petőfire? Nem hivatkozom erre a jiddis sorára: (Petőfinek!!!)

„Kívüled *rám nézve*

Nincs élet, nincs világ"[2]... – mert ez rossz. De hivatkozhatnék, ha volna most időm kikeresni számos más, nagyon szép helyére. Az élő nyelv ugyanis töri a nyelvtani nyelvet, okvetlenül, muszáj, hogy törje, különösen az ilyen életteljes műben. (Mert van neki biztosan számos hibája, – gyanakszom is erre meg arra, hogy mi mindenre, nem alkalmas pillanat, hogy elmondjam, – de hogy minden szava él, hogy nincs benne egy papírmasé hangzócska sem, abban biztos vagyok. Hisz ez a legfőbb érdeme talán.)

Azt írja, hogy jiddisül van s a magyar nyelv csodás dallamait benne észre se veszi. Mert, ha írtam valaha szépet magyarul, akkor ebben. Hiszen valóságos szonátákat – mégpedig a magyar nyelv szonátáit Uram, a dallam szépségeinek megfelelőket, hiszen az egész alig más, mint egy szonáta-sorozat. (Hisz épp ez volt egyik legfőbb nehézsége: köznapinak, lapidárisnak maradni s amellett dallamosnak lenni.) Melyik helyére hivatkozzam, hogy meggyőzzem vele? Mondjam azt, hogy a pesszimizmusról írt összefoglalás életem legszebb pár sora? Vagy a francia nők nevetéséről szóló? Vagy

a hajnali katonácskák leírása, amely ezzel végződik: – sem az életben, sem a halálban soha többé! Vagy a meggazdagodásának történetére, mikor fáradtan megáll az almafák árnyékában és meglátja odalenn a tengert? – Órákig tudnám felsorolni, Barátom, mert tudom én azért, hogy mit csináltam. Aki nekem ennél szebb dallamokat mutat a magyar próza nyelvében, annak fizetek valamit. (Vagy az utolsó szonáta: a befejezés előtti rész.)

A legkeservesebb azonban, mikor azzal kecsegtet, hogy majd lefordítják, akkor szebb lesz a mű. Váltig nevettem és iszonyodtam a hét év alatt, valahányszor az jutott az eszembe, hogy le is fogják fordítani talán. S akkor ebből mi lesz? Ebből a műgondból, zengésből, ritmusból? Ebből a kényességből, a magyar nyelvnek ebből a végtelen szeretetéből és csodás zenei lehetőségeiből? – Meg vagyok lepve nagyon.

Rosszul olvasta ezt a munkát Barátom Uram, rosszkedvűen, úgy látom.

2/ S ami mármost a konstrukturális fökifogásait illeti:

Évtizedeken át abban az iskolás hitben éltem, hogy a nagy regény, epopeia lévén kell, hogy abból a talajból nőjjön ki, amelyen írója él, – vagyis hogy egy világot tükrözzön, azt a földet, társadalmat mutassa be, ahonnan származik. Nagyon rendben van – Gogoly az oroszokról írt, Flaubert a franciákról és így tovább. Csak mi legyen azzal, aki mindig magános volt, soha kifelé nem tekintett, csak mindig befelé s végül, aki nem is tartozott soha sehova... akinek a szájából nagyon rosszul hangzanék a helyi sajátosság:

Mögmondtam ke-e-e-ednek, hogy ne egyík szalánnát... – hogy írjam én ezt le Barátom? Nem tartozom én sehova. (A jiddis néphez legkevésbbé.) S mármost nekem nem lehet nagy regényt írnom? Ha van rá szusz, mondanivaló, minden egyéb, – például türelmem és kitartásom is? Hallgatnom kell? Nem inkább írok a bolygó hollandusról, aki nem tartozik sehova, de viszont lelke mégiscsak volt neki, szegénynek, – nem inkább írok arról, hogy hontalan voltam egy életen át, semmint hogy hallgassak? – És hátha igazolja magát a mű és lerontja majd összes iskolás feltevéseimet és elhatározásaimat?

Mert ez a legfőbb kérdés, hogy igazolja-e magát és megáll-e?

(Abból láthatja, hogy mennyire szeretem és becsülöm Magát, hogy ilyen keményen őszinte vagyok. – Egész rosszul olvasta ezt a munkát Barátom Uram.)

A holdban nem játszódhat le egy regény? Swift műve[3] nem mű? – Hogy pedig csak két emberről szól? Hátha csak egyről szól, de mindvégig érdekes és izgató? Pláne, ha még szép is. – Mert nincs más törvénye a művészetnek.

Azt írja, hogy bravúros, hogy a részleteiben bravúros. Egy nagy munkát egyetlen érzelemről írni, de úgy, hogy ne legyen egy percig sem unalmas, sem önmagát megismétlő, nem is lehet bravúrok nélkül. De csak bravúros? Ennyiből áll? Nincs benne semmi a szentlélekből? Az érzések és indulatok csodás viharzása nincs benne? Hát a földöntúli szerelem, – amely tudvalevőleg alig van jól megírva ezen a világon.

Nagy mű ez, drága Barátom s ezzel a pár egyszerű szóval aligha intézhető el, az az érzésem. Ha vannak is hibái.

Egyszóval: ceterum censeo – rosszul olvasta ezt a nagy művet, drága Barátom. Még nem fogta fel egészen, úgy érzem. De talán majd nyomtatásban, ebben reménykedem.

Ölelem minden szeretetemmel:

Füst Milánja

K[edves] feleségének szíves kézcsókomat.

N.[ota] B.[ene] Felhívom továbbá figyelmét a gondolati és művészi elem arányára e műben s e kettő művészi egységére, ami nem kicsiség, – még Tolstojnál sincs minden rendben ekörül. – S végül az elbeszélő személye maga sem érdektelen, nemcsak hangjának mindenkori természetességére célzok, elbeszélése könnyed, improvizációs jellegére, hanem arra, hogy milyen érdekes, eszes ember, ami szintén figyelemreméltó, mert hisz gyakran van az úgy, hogy az ábrázolás remek s az elbeszélő érdektelen, – például Móricznál.

Bámulatos, hogy ennyire elhaladt Maga mellett ez a munka, anélkül, hogy észrevette volna. Hogy ennyire is megbotlott életemnek ez az édese a nyelvi kifogásain. Lehet, hogy van benne néhány zsidós származék, de baj az?

Mert akkor is több ez, mint amit magamtól bármikor is reméltem, minden hibáival együtt.

S hogy lesz-e sikere? A Singer és Wolfner annakidején világsikerrel biztatott, csak ezen, megvallom, nem tudok izgulni. Ennek az ideje lejárt. Amíg anyám élt, nagyon kellett volna, hogy ezzel bizonyítsak neki. Vagy mikor reménytelenül voltam szerelmes fiatalkoromban. De ma már? – A barátaim véleménye érdekel s hogy a Magáé mennyire, annak bizonysága ez a hosszú levél.

N.[ota] B.[ene] Hallottam én az Ulysses[4] dicséretét sokfelé, hisz nemrég valóságos divatja volt. Viszont magam sem tudtam élvezni, letettem. Mert merőben mást érzek és értek művészet alatt, mint ez az író. –

A munkát végül is a Hungária adta ki, mert a Singer és Wolfner mégse mert velem kiállni, ismert okokból. –

Tersánszky jó magyar ember ugy-e? Olvassa el kérem „A margarétás dal"[5] című munkáját, vagy a többi bitangos, jassz elbeszélését. Hogy mi minden zsargon van abban! – illetve, nem is jól mondom, mert abból áll az egész. És nagyon helyénvalón, nagyon élvezem, mert valóban így beszélnek az emberek: hírlapírók, katonák, színésznők és nemcsak itt, Párisban is, Londonban is, Berlinben is, a hajókon, a tengerpartokon, – csak itt sok németes elem van a zsargonban, könnyű hát rögtön ráfogni, hogy zsidó eredetű. Nem igaz, van abban mindenféle elementum s kitűnő, kifejező, szellemes találat egész csomó. „Ellógott" – ennél jobbat nem is lehet kitalálni! „Te hólyag!" ez csak nem rossz? – – Hát ez már *direkt* érdekes, – kapom ki Tersánszkynak egy szavát, (kitűnő, odavaló, pedig nem is zsidók mondják nála.) – Vegye Krúdy Gyulát, – dehát hogy is bizonyítsam, hogy ez a finnyásság nem jogosult s éppen olyan munkával szemben nem, amelyben ilyen kevés a zsargon. Hogy az egész javarészt pesti zsargonban van írva, – micsoda túlzás! Szinte prófétai!

No de mindegy. Belenyugszom ebbe is.

„Pályám bére
éget, mint a Nessus vére."[6] – Nem baj.

Azért mégis lemegyek Várkonyba,[7] mihelyt evvel a kúrámmal készen vagyok. Márcsak azért is, hogy lássa, hogy ha nem is értünk egyet a művészet kérdéseiben, azért az érzéseim változatlanok. (Csak ki fog ott grammra főzni nekem?) – Illetve, egy föltételem is van, ha megengedi. Hogy erről a könyvről nem beszélünk soha többé.

Az elküldött példány MTAK Kézirattár Ms 4587/101. – Eredeti fogalmazványa PIM Kézirattár V 4140/559. Néhány szónyi jelentéktelen eltéréssel.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL 1443. sz. levelére válaszol.
[2] Petőfi: Szeretlek kedvesem... c. verséből vett idézet.
[3] Jonathan Swift: Gulliver utazásaira utal.
[4] Ld. 1443/3.
[5] Tersánszky Józsi Jenő: A margarétás dal. Regény Bp. 1929.
[6] Arany János: Epilógus c. verséből idéz.
[7] Füst Milán nem járt Zengővárkonyban.

1446. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1942. IV. 28.

Kedves Gerlőtei,

kívánságát nehezemre esik teljesíteni. Nem vagyok a könyvvel megelégedve.[1] Változatosságból én nem „nehéznek" találom, hanem zavarosan fogalmazottnak, ami más. Hogy magyarul nincs, abba bele tudnék törődni (ki ír magyarul?), de hogy világosan nincs, abba már nem. Igazán nehéz csak a világos, s csak a világosnak szabad nehéznek lennie. Ami nem világos, eltereli a figyelmet a nehézről. A nehéz ezért maximalisan igyekszik a világosságra, hogy úgy mondjam, platóni entelecheiájá ez a törekvés. S nem nyugszik, míg oda nem ér. Előbb megállni: megalkuvás; enélkül indulni: gondolati zavar. Akármilyen iskolásnak látszik, változtathatatlan érvényű, mint a kétszer kettőn se változtat, hogy már az elemiben tudják: on énonce clairement ce que l'on conçoit bien.

Utazásra bizony nem gondolok, örülök, amíg veszteg ülhetek.

Revisiora mindig nagyon hajlandóan, szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

Most kapom az újságot, köszönet a figyelmességért!

MTAK Kézirattár Ms 4163/84.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen Egyetemi Francia Intézet.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

Gerlőtei Jenő ld. 1283. sz.

[1] Valószínűleg Gerlőtei Jenő: A költő Valéry távlatai. Debrecen, 1942. Helicon. Irodalomtudomány II. c. kötetre utal, amely a következő dedikációt tartalmazza: „Nagyságos Dr eőry Fülep Lajos professzor Úrnak nagyrabecsüléssel tanítványi ragaszkodása jeleül Gerlőtei."

1447. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1942. V. 5.

Kedves Barátom,

levele[1] végén kezdem, hogy t. i. ne haragudjak, amért annyit összeírt stb. Hát éppen ellenkezőleg, nagyon örültem neki, többször is elolvastam, különösen, mert azt hiszem, most kezdem megérteni, mi az, amiről Ön azt tartja, nem értünk benne egyet, s miért hangsúlyozom, hogy a materialisnak látszó gondolatok mögött mély erkölcsi értelem is van. Az a gyanúm, hogy engem is valami szentimentalis dilettánsok közé sorozott, mint amilyenekről levelében ír. Hát, kedves Barátom, érzelem nyomán semmiről se szoktam ítélni, amiben pedig dilettans vagyok, arról vagy hallgatok, vagy kérdezgetek, de nem állítok.

Levele nyomán azt hiszem, hogy *mindenben egyetértünk,* csak talán más sorrendben beszéltünk, s egyik se jutott el a mondanivalója végére. Én, legalább is, levelével *mindenben egyetértek,* mind nagyon okosnak, nagyon igaznak tartom, amit mond, azt a levelet százezerszám sokszorosítani kellene a Kner-nyomdában és terjeszteni. A különbség itt nem ratio és érzelem, szakértelem és dilettantizmus (nem is lehet, mert nem tartom magam gazdasági szakértőnek, itt a szó a gazdasági embert illeti meg, nem engem), hanem: az economia vagy az ember elsősége. Önnek az economia az első, nekem az ember s hogy mért, meg tudom okolni, *nem érzelmekkel, hanem gazdasági okokkal,* teljesen megmaradva a gazdasági érdekszférában. Mert az már nem tisztán economiai kérdés, hanem történelmi is, s ehhez joggal vélek szólhatni. Én nem hiszem, hogy a gazdaságnak az ember rovására kell vagy szabad válnia – ahol így van, ott baj van, s mivel az ember szükségletein nem lehet, a gazdaságon kell változtatni.

Nem az ember van a szombatért, hanem a szombat az emberért[2] – mondja Jézus, aki nagyon gyakorlati érzékű volt. Lám, amit a kivándorlás elkerülésének lehetőségéről, Szterényi elaboratumáról[3] stb. ír, mind ugyanazt mondja: a gazdasági feltételek meglettek volna, felrúgták az emberit, s beledöglött a gazdaság is.

Ennek, amit mondok, semmi köze ahhoz a dilettantizmushoz, amelyről Ön is ír, amely emberi és kulturalis értékek kedvéért vissza akarja szorítani a világ útját. Azokat az értékeket nálam senki se szeretheti jobban, s nagyobb nosztalgiát se érezhet senki irántuk, se ezt a civilizált világot jobban nem utálhatja senki – mégis mindig azt tartottam, hogy a világ megállítása vagy visszafordítása lehetetlen, s lehetetlenről nem érdemes fecsegni. Inkább azt kell keresnünk, hogy annak a bonyolult világnak urai lehessünk, s úgy tudjuk berendezni, hogy mindenki *emberhez méltón* élhessen benne, mert minden olyan rendszer, amelyik erre nem képes, méltó a gyehennára – gazdasá-

gilag is csak rossz lehet, mert a forradalmat hordja magában, tehát a pusztítást. S az a legrosszabb üzlet.

Pécset nyárra nem ajánlom. Nagyon meleg, poros, bűzös. Ha csakugyan sor kerül a dologra, majd találunk itt valami megoldást, esetleg Pécsváraddal kombinálva. Van rá mód!

Attól félek, megint olvashatatlanul írtam! A rossz idegeim! Bocsásson meg!

Szeretettel köszönti

Fülep

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 248–251. Megj.: Fülep–Kner lev. 186–187. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1442. sz.
[2] Mk 2,27
[3] Ld. 1442/15.

1448. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. V. 8.

Kedves Barátom!

Több ízben is figyelemmel elolvastam ma érkezett kedves sorait[1] és én is azt hiszem, hogy tulajdonképpen nem őrölünk két malomban, de még sem értjük meg egymást. –

Nem is kellene talán hangsúlyoznom, hogy nekem sem a gazdaság a fontos, hanem csak az ember és az ember a cél. Minden érte van és mindennek ő ad értelmet. A magunk példájára hivatkozhatunk: természetesen mi sem tudjuk áthidalni magunk azt az életszínvonalbeli különbséget, amely a munkásaink és a mi életszínvonalunk között van, de mindent elkövetünk ennek csökkentésére, ami egy fennálló gazdasági rendszer keretén belül emberileg lehetséges. Nem is annyira a fizetések nagysága a döntő ebben, hiszen akkor, amikor helyben is két üzem dolgozik a rendeletben előírt munkabérek felével és a munkaidőt többszörösen átlépve, valóságos csoda, hogy fenn tudjuk tartani a bérszínvonalat egyáltalában. De mérhetetlen áldozatokat hoztunk és hozunk s elképzelhetetlen kockázatot viselünk azért, hogy ne kelljen minden konjunkturális hullámzásnál kitenni az embereket a munkanélküliségnek. Kiadási és egyéb téren sok minden vállalkozásunknak ez volt az egyetlen célja: az egész évben való egyenletes foglalkoztatás megteremtésének a kísérlete. Ezt tudja a szakmában mindenki. Éppen ezekben a hetekben szereztem tudomást arról, hogy az új vállalatok közül a legnagyobb, amely a liberális anarchizmust legjobban szidja és leghangosabban dícséri az új szociális jelszavakat, szintén úgy tesz, mint a régi vállalatok közül csak a legroszszabbak tettek: húsvét utáni hétre kiléptet egy csomó embert és munkanélkülivé teszi őket, hogy ne kelljen ötnapos munkahétre teljes hetibért kifizetnie. Utolsó üzletpoliti-

ka az ilyen, és nagyon nagy szegénységi bizonyítvány, mert akkora üzemnek a rezsije és az elkallódása akkora, hogy ennek nem volna szabad szerepet játszania, pláne akkor, amikor úgyis csak a személyzet egy kis részével lehet ezt megtenni. –

Nem tudom még mindig elég világosan megmondani, amit gondolok, de megkísérlem. –

Lám, hogy mi érzelmi és tisztességbeli dolgokra mindig annyit áldozhattunk, annak köszönhető, hogy az üzleti elgondolásaink reálisak voltak. Ezért volt miből. És hiába még olyan jószívű is bármely kapitalista, vagy bármely politikai vagy gazdasági rendszer, ha nem vezeti dolgait kellő gazdasági érzékkel és helyes gazdasági törvények szerint, akkor csak rombolhat és nem építhet és csakhamar nem lesz abban a helyzetben, hogy adhasson. Vagyis előbb meg kell teremtenie annak a lehetőségét, hogy adhasson. Vagy még inkább: annak, hogy ne kelljen adnia. Mert nem adni kell, hanem mennél több embert abba a helyzetbe hozni, hogy maga teremthessen a maga számára lehetőségeket. Csak az nem proletár, aki bizonyos keretek között maga irányíthatja a sorsát, önálló életprogrammja lehet és érzi, hogy erőfeszítése, teljesítménye és előrejutása között okozati összefüggés van. Mindenki más többé-kevésbbé rabszolga és előbb-utóbb demoralizálódik, aminek számtalan nagyon szomorú jelét látom. Nekem az ad erőt nagyon-nagyon sok borzalmas dolog elviselésére, hogy a magam és egy csomó ember sorsáért való felelősséget kell viselnem állandóan. És amikor másokkal beszélek, látom, hogy milyen kevesen vagyunk már ilyenek a társadalomban s milyen kevesen értik meg ezért, amit teszek és amit akarok, vagy gondolok. Azelőtt, amíg a monopolizmus nem fejlődött ki ennyire, sokkal többen voltunk ilyenek...

Én úgy látom a dolgot, hogy a gazdasági életnek éppen olyan törvényei vannak, amilyenek a fizika vagy a matematika törvényei és azok ellen a legszentebb célok érdekében sem szabad tartósan véteni. Mert éppen ezek a legszentebb célok sínylik ezt meg. Minden olyan juttatásért, amely ellentétes ezekkel a gazdasági törvényekkel, mások fizetnek borzalmas árat, de legtöbbször a gazdasági élet, vagyis az illető emberi közösség *egésze,* ami a gyakorlatban mindig a legalsó és legszegényebb rétegeket jelenti. Amikor Oroszország helyreállította az aranyvalutát, akkor is a béréből közvetlenül élő legszegényebb réteg fizetett rá legjobban a cserére. És ez törvényszerűen mindig így van. – És így van ez a legnagyobb gazdasági akciók vonatkozásában is. Azért ajánlanám egyszer, hogy rágja magát végig Gustaf Cassel: Sozialismus oder Fortschritt című könyvén,[2] mert szebben és világosabban ezt még nem fejtette ki senki. Mert olyan gazdasági prófétát, aki holnap az ellenkezőjét fejti ki és indokolja meg részletesen a mai álláspontjának, már ezrével ismerek. –

Amikor valaki mögött olyan múlt van, mint mögöttem és annyira belelát a szakmája minden vonatkozásába, annak pontosan látnia kell, mibe kerültek az utóbbi harminc-negyven évben egyes protezsált vállalatok a köznek, – mit lehetett volna például abból alkotni vagy juttatni a szegény népnek, amibe R. J.[3] és lapjai kerültek negyven éven át az országnak. És eddig *egyetlen* ilyen vállalat sem jutott el oda, hogy az indítás lendületét valami kulturálisan vagy nyomdailag értelmes, okos, szép dologra fel tudta volna használni, hogy egy ponton azt mondotta volna: köszönöm a támogatást, most már meg tudok állani a saját lábamon, s most már kezdem visszatörleszteni a köznek,

amit kaptam. Erre egyetlen példa nincsen, de katasztrofális összeomlásokra, mihelyt a támogatás megszűnt, annál több. Az ilyenek sohasem tudják megtanulni a *gazdaságosság* módszereit, mindig sokkal többe kerülnek a köznek, mint amennyit a maguk erejére utalt vállalatok ugyanazon idő alatt tudtak volna csinálni, szóval – globálisan nézve azt, amit az ország társadalma mindenkori termelékenységi fokán produkálni tud, – minden esetben másoktól vontak el életerőt azért, hogy egyesek kisded érdekecskéit ápolgathassák. Képzelje el, hova vezet az, ha minden téren, minden termelési ágban ez történik és mi kallódik el abból, amit föld és ember létrehoz. Éppen az *ember* érdekében volna fontos a *tiszta* gazdasági élet megteremtése, amely megfelelőbb emberszelekciót hoz létre és ezért fokozza a milliók összefogott erejét, ahelyett, hogy elszívná azt. Ha lesz a nyáron idő rá, majd részleteket fogok erről elmondani. Most elnézést kérek az alábbiakért. A gép elszakította a papirost és nincs időm újra leírni a levelet.

Őszinte barátsággal és sok szeretettel köszönti régi, igaz híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/132.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 252–253. Megj.: Fülep–Kner lev. 187–189. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1447 sz.
[2] Ld. 1442/20.
[3] Feltehetően Rákosi Jenő (1842–1929) író, publicista, aki 1881-től a Budapesti Hírlap szerkesztője, majd 1891–1925 között főszerkesztője.

1449. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. V. 11.

Kedves Barátom,

nem tudok kedvem szerint felelni,[1] igen rosszul vagyok, holnap be is fekszem az Új Sz[en]t. János-kórházba.

Örülök, hogy félreértettem. Mert: ha úgy érti, hogy ez a *művészet* nem elégíti ki egészen, ezt szívesen elhiszem. Olyan művészetet létrehozni, amely teljesen kielégítő volna, én nem tudok, evvel már akkor is tisztában voltam, mikor e nagy munkába belekezdtem. (Úgy, hogy nagy meglepetés volt számomra, hogy ennyire is sikerült.) Igaz viszont, ott tartok ma már, hogy nagyon kevés olyan művészet van és volt a világon, amely teljesen kielégítene, – ezzel vigasztalom magamat. Korántsem csodálkozom tehát, ha valaki, aki az én koromban van és hasonló nagy iskolán ment át, ha ilyen ember ugyanúgy van evvel.

Viszont muszáj is volt félreértenem, be kell látnia. Mert, amit a bravúrról írt, hagyján, még, ha úgy értjük is, a „bravúr" szót, ahogy én, akkor se megbecstelenítő.

Csakhogy azt is írta ám, hogy vígasztalódjam, a munkát majdcsak lefordítják idegen nyelvekre s végül is ez a *fontosabb.* Egy magyar költőnek írta ezt, édes, jó Barátom. Mert, akármi voltam is, magyar költeményeket írtam, – de minek is folytassam? Lehet az nekem fontosabb, ha lefordítják? Pénzt hozhat, vagy hírnevet, – (elviheti az ördög,) – de hogy az én keserű és konok erőfeszítéssel létrehozott szövegem akkor lesz jobb, ha majd egy kontár fordító elrondítja? Vagy hogy értsem ezt máskép? Én úgyse voltam magyar író, hanem valami internacionális fajta, nálam tehát úgyse fontos a magyar szöveg? – – Azt is írta továbbá, hogy a mű *részletei* érdekelték, *az egész* azonban bizonyos okoknál fogva nem tudta kielégíteni. „Az író különb a művénél." Holott: milyen fajta műre lehet azt mondani, hogy a részletei igen, – az egész kevésbbé? Nem magyarázom, tudjuk. A Catullusnak[2] például vannak egyes szavai, részletei, – az egész azonban semmi. S itt épp arról van szó, arra vagyok büszke, hogy éppen *az egész* ilyen egész lett, hogy ezt az egyetlen érzést így végig lehetett vinni, vezetni s hogy a részletekből egyetlen ilyen tömb lett a végén, de oly kompakt, keserű tömb, hogy szinte neki akar menni az égnek. Itt tehát éppen az a lényeg, hogy az egész ilyen, ha talán a részletekben némi baj van is, itt-ott. Viszont bánom én azt, ha van is némi baja? Who he looks for perfection here below, looks for such a thing wich (!) never was and never shall be, – said Pope, the poet.[3] Ha tehát azt írta volna, hogy éppen az egész igen, ha a részletek nem is mindig, – s ha nincs is mögötte az a világ hátterül, amit az érzése most már megkíván, – ezt meg tudtam volna érteni. (Bárha Robinson Crusoe[4] történetében sincs s az csak *egyetlen* emberről szól ötszáz oldalon és ha nem is jó a mű, de mégiscsak tehetséges ember munkája.) – Egyszóval: nagy szusszal kezdődik és ez a szusz mégse fullad ki benne soha, erre vagyok én büszke.

És végül: nem tudom, feltűnt-e Magának is, milyen nagy feladat egy nagy művet úgy befejezni, hogy be is legyen fejezve. E tekintetben még Tolsztoj is bajba került nem egyszer. Mert például a Levin idilli, becsületes, marha boldogsága a Kareninában nekem akkor se kell, ha szajhaság csakugyan a halálba vezet is.[5] Vagyis: inkább vállalom a szajhaságot, mint ezt a Gartenlaubeból[6] kivágott pásztorjátékot, – olyannyira, hogy egész savanyú érzéssel teszem le ezt a nagyszerű művet. S még órákig tudnám felsorolni, hogy Tolstoj még hol és még ki mindenki leledzik ilyen befejezési bajokban. S nem vette észre azt az isteni szerencsét, amellyel ez a munka végleg és végérvényesen be van fejezve? Mintegy az Ítélet harsonáival? Soha még engem Isten úgy meg nem segített, mint ennek a befejezésekor. – –

Egyszóval: egy *lelkes* szó is elég lett volna nekem a Maga részéről, – de hogy egy lelkes szava se volt, ezt nagyon csodáltam. Meg kell bocsátania ezt az őszinteségemet.

S mármost, ami a magyar nyelv szeretetét illeti. Hogy chauvin vagyok-e, vagy nem, sose kérdeztem, mert sose voltam pragmatikus. De hogy imádom a magyar nyelvet, azon már annálfogva se szabad csodálkoznia, mert hisz ide s tova negyven éve dolgozom vele s rajta és hogy is tehetném ezt ekkora meggyőződéssel, ha nem szeretném? (Ezt különben meg is írtam a „Magyarokhoz" intézett versben[7] s *fiatalkoromban,* Barátom, amikor a chauvin-ség még nem volt divat.) A világ legszebb zenéjének tartom azt, amire ez a nyelv képes, – lehet, azért is, mert ezt a nyelvet jól tudom, a lelkem mélyéből ismerem s a többit csak utólag szedtem fel s nem vagyok otthonos egyikben

sem. Látja, például Shakespeareval gyerekkorom óta foglalkozom s az angollal is, – de az Arany János Hamletjét ma is jobban szeretem az eredetinél. Mert, amire Arany képes volt, az a csodával határos. A bolond Hamlet például a leszúrt Poloniusra azt mondja: „lusta bendő," vagy azt mondja: „megyek könyörgeni" – (nem könyörögni!) – amit ő evvel a nyelvvel csinálni tudott, az minden képzeletet fölülmúl. – Megvallom továbbá, hogy nemcsak Arany e fordítását csodálom *gyerekkorom óta* (tehát nem amióta divat,) – hanem Berzsenyit is a világ legnagyobb költőjének tartom s ezt meg is írtam huszonöt év előtt.[8] Sőt, még tovább megyek, – a magyar lírát általában is a világ legremekebb lírájának ítélem, – mert, hogy mit produkált ebben ez a kis nép, az szinte érthetetlen. Berzsenyinek van legalább is öt olyan verse, amelynél szebbet senkisem írt, Vörösmartynak három vagy négy, Petőfinek is legalább öt, – nem is szólva Arany Őszikéiről, amelyek a világ gyöngyei. – S hogy ez a nyelv holt nyelv volna, amely nem fejlődik? (A túlnagy puritanizmus mindenesetre árt a fejlődésének. Mert az csak nem szervilizmus, hogy a longobardok latin elemeket vettek át, vagy fordítva, a latinok longobardokat, a spanyolok mór elemeket, a franciák dán és más germán gyököket és így tovább, az angolokról nem is szólván, – ez az élet útja, kölcsönhatás nélkül nem is létezik élet. S én épp azt tartanám teljesen szabad szellemnek, aki a saját követelményeitől is szabadulni tud, vagyis nem engedi, hogy vágyai és ideáljai előítéletekké váljanak benne, magyarosabban: balítéletekké,) és elfogulttá tegyék ítéleteiben. – Mért? Török elemeket nem vett át a magyar? Szlávokat megmérhetetlen quantumot, – mert még a nyelvi logika módjait is, mint azt az orosz nyelv művelőitől hallom, – és nem vált kárára! Mért éppen a németet nem? honnan ez az irtózás? Hacsak politikai, kuruc háttere nincs!) – – És hogy az utolsó nagy lírai periódus alatt ez a nyelv ne fejlődött volna? De rosszul mondom, mert nemcsak a lírától fejlődött, – egy hajlékony-simulékony, gyöngyös, remek nyelv virágzott itt ki pár évtized alatt, oly gyors és fordulatos, szinte csattan, – igaz, drámai nyelve még mindig nincs, mert e tekintetben nincs tradíciója, – (a Boldogtalanokhoz[9] és a Henrikemhez[10] nekem kellett ilyet fabrikálnom magamnak,) – filozófiai nyelve sincs még, de micsoda versek nőttek itt s micsoda próza! Móricz Zsigmond „Árvalányai"-ban van tíz olyan sor, amelyre azt mondtam magamnak, – ha ilyen erőteljeset s amellett hajlékonyat nekem a marha Thomas Mannban vagy a még marhább, Schöngeisteknek-való Proustban mutattok, – (akik mégiscsak a nyelvük reprezentánsainak tekintetnek ebben az ostoba világban,) – akkor leveszem a sipkámat és valamennyi nadrágomat.

Mert amellett, hogy zengő, – az erőteljessége az, amiben alig van párja a magyarnak. Szinte, mint a héber, olyan ebben, – (viszont a héber nekünk, nyugati füleknek nem zengő.) – S most még hajlékony is lett, mint egy finom, izmos úri kisasszony. A hajlékonyság első mestere kétségtelenül Kármán József volt – s most hasonlítsuk őt össze Móricz Zsigmonddal. Ég és föld.

S ez a nyelv ne fejlődött volna?

Úgy képzelem, hogy túlságosan elbúsúlta magát, ha ennyire reménytelenül tekinti.

Ölelem szeretettel:

Füst Milánja.

N.[ota] B.[ene] Mi előre nem is igen tudjuk megmondani, mi a nyelvrontás? Hogy nem derül-e majd ki róla, hogy javítás? Ami új, az idegenszerű is, az ember az ilyesmit sose fogadta szívesen, különösen nem az idősebb ember.

N.[ota] B.[ene] – A képzőművészethez érteni semmi? Barátom Uram? Én gyerekkorom óta foglalkozom vele, beutaztam a félvilágot, csakis ezért. Láttam Grünewald összes műveit a föld színén,[12] – mit szól ehhez? Galícia és Lodoméria templomait, a délnémet dómokat külön útvonalon – és mégis azt mondom, hogy Ön ért hozzá és nem én, sem Artúr bácsi.[13] Ez semmi?

N.[ota] B.[ene] Egyszer Kosztolányinak, (aki szintén nagy purista volt, – gyanítom is, hogy ő hozta divatba, – illetve hisz a korszellemnek is nagyon megfelel,) – no, szóval Kosztolányinak nagyon dícsérték az eszperantót. – Hogy mondják eszperantóul: beteg? – kérdezi K.[osztolányi]. Malad, (mondjuk) – felelte neki. – És hogy mondják azt, hogy bŕeteg? – Azt nem lehet mondani eszperantóúl, – volt a válasz. – Akkor az eszperato nem nyelv, – jelentette ki K.[osztolányi] D[ezső]. – Ha nem lehet azt mondani, hogy link gyerek, vagy linkóci sem azt, hogy „gyengus", – ezt hiányolta a nagy purista. És ebben igaza is volt. Minden élő nyelvnek van argot-ja, slang-je és abból remek szavak szűrődnek át. Például ez a szó: „selyemfiú", csak nem rossz szó? A pesti utcalányok találták ki.

MTAK Kézirattár Ms 4587/102.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1426/3.
[3] A pontos idézet: „Whoever thinks a faultless piece to see / Thinks what ne'er was, nor is, nor e"er shall be." = Pope, Alexander: Essay on Criticism I. 253–254.
[4] Defoe, Daniel regényére utal.
[5] Ld. még 1478/7.
[6] Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt. Lpz.–Berlin, 1853–1937. között jelent meg; a kispolgári szellemű limonádé szinonímája.
[7] Füst Milán: A magyarokhoz c. verses kötetben a Füst Milán válogatott versei. Bp. 1934-ben jelent meg.
[8] Füst Milán írt bevezetést Berzsenyi Dániel válogatott versei. Bp. 1921. c. kötethez.
[9] Füst Milán: Boldogtalanok. = Nyugat, 1915. I. 1. 1. sz. – II. 16. 4. sz. (5–23, 61–76, 125–141, 175–186. p.) Kötetben Bp. 1923. a Világirodalom c. kiadónál.
[10] A Negyedik Henrik király-ra utal. Ld. 1386/1.
[11] Móricz: Árvalányok. Regény. – Tragédia. Elbeszélések. Bp. 1917.
[12] Grünewald, Matthias (1470/83–1529) német festő művei Berlinben, Colmarban, Bázelben, Karlsruhéban, Stuppachban, Münchenben, Aschaffenburgban, Lindenhardtban és Washingtonban találhatók.
[13] Elek Artúrra utal.

1450. FÜLEP LAJOS – LOVÁSZ PÁLNAK

Z[engő]várkony, 1942. V. 20.

Kedves Barátom!

Hálásan köszönöm a rám gondolást s a szép ajándék meglepetést.[1] Mert az, – nem követhettem alakulásodat, s most egyszerre látom, hogy itt stílus született meg kezed alatt. Egyre növekvő érdeklődéssel olvastam végig a könyvet s a képek mögött külön öröm volt a stílus alkatának mintázódását látni.

Remélve és óhajtva, hogy mielőbb megszoríthatom érte a kezed,
szeretettel köszönt

Fülep Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás postai levelezőlapon.
Megj.: Tüskés I. 271. p. – Tüskés II. 465. p. – Tüskés III. 35. p.
Pécsre írt levél.
Lovász Pál (1896–1975) költő, pécsi tisztviselő. 1931-től a Janus Pannonius Társaság titkára, 1941–1942-ben a Sorsunk társszerkesztője.

[1] Lovász Pál: Vándorévek. versek. Pécs, [1942.] A Janus Pannonius Társaság Könyvtára 20. c. kötetét küldte el FL-nak.

1451. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. V. 20.

Carissimo,

nem lettem olyan gyors a válaszolásban, mint ahogy ígértem, mert előbb be akartam nézni Laufferhoz,[1] hogy kívánságát teljesítsem, s arra csak mostanában került a sor. Nos, hogy a végén kezdjem: a Die Kunst d.[er] Naturvölkerből[2] még van példánya. Végig is lapoztam rajta. A képanyaga gyönyörű. Nemcsak a ma is élő vadnépekre terjeszkedik ki, hanem Európa népeinek őseire is (Amerika és Ázsia ősnépeire is) és olyan ásatásokból került anyagot közöl, amelyet magam is most láttam először. Ami a képek minőségét (a reprodukcióét) illeti, persze nem egyenletes az anyag. Vannak erőtlen és elhomályosult ábrák is, de a többség kiváló. A színesek mind azok. Hausenstein[3] könyvére kár lett volna költenie. Igen silány belsejű könyvszaporító az az úr.

Gellérttel[4] én akkor rögtön megtárgyaltam a kérdést, és nem értem, hogyan felejtettem el az eredményről Magát értesíteni. Kész örömmel vállalja minden magyar könyv megszerzését olyan áron, amilyenen ő kapja a kiadótól. Átlagban ez 25–40 %-os engedményt jelent, mert különbözőek a kiadók scontói.

Illyéssel való levelezéséről[5] hallottam Gellérttől, de nem tudtam, hogy miről van szó. A Maga leveléből látom, hogy ismét magyarság-vizsgálásról. Tartok tőle, hogy mint a falukutatás, ez is a nagy és ronda politikába torkollik s a vége baj és bűz lesz.

Kár lenne Magának beleelegyednie. Fülep Lajos egyébre nem jó a Csillagnak, mint magyarság-vizsgálásra?[6] Ezt a kérdést Illyésnek szegzem.

Illyés és a Magyarok Csillaga körül különben egy és más észleletem van. Még az év elején, vagy a múlt év végén jeleztem Gellértnek, hogy ez év márciusában lesz Stendhal halálának századik évfordulója és hogy szeretnék róla ebből az alkalomból megemlékezni. Gellért közölte szándékomat Illyéssel és helybenhagyó választ kapott tőle. Még februárban (17-én) elküldtem az írást. A címe: „Stendhal Volterrában",[7] és Stendhal levelei, a De l'Amour bizonyos helyei, azután a reá vonatkozó irodalom segítségével megírtam benne St.[endhal] legnagyobb szerelmének (az egyetlen igazi és mély szerelme volt) történetét. Dembowskiné Viscontini Matildához való viszonyát. Nem kuriózum-hajszolás volt az indítóm, hanem az a meggyőződésem, hogy ami a Le Rouge et le Noir, meg a Chartreuse de Parme hősnőiben idealisztikus ábrázolás, annak Métilde emléke volt a sugallója. Hetekig olvastam hozzá, amíg megírtam. És teljes ambitióval írtam rajta. Miután a kéziratot elküldtem, azt a választ kaptam, hogy a márciusi számról már lekéstem, különben is akkora anyag várt arra a számra, hogy az én cikkem belé nem fért volna. Telefonon tudtam ezt meg Gellérttől, miután a levonatra hiába vártam. Nem vagyok reklamáló természetű a szerkesztők intézkedéseivel szemben, mert tudom, hogy bármit csak egy ember szerkeszthet, jól vagy rosszul. De Gellért egyebet is mondott, amikor előzetes bejelentésemre hivatkoztam. Hogy írásomnak nincsen is tulajdonképpen aktualitása, amely egy bizonyos dátumhoz fűzné (talán St.[endhal] haláláról kellett volna írnom?), továbbá hogy Illyés folyóiratában a magyar tárgyú dolgozatokat preferálja. A különös beszélgetés után arra gondoltam, hogy visszakérem a kéziratomat. De nem akartam elhirtelenkedni a dolgot és vártam néhány napig. (Igaz, azt is mondta Gellért, hogy Illyés arra gondol, hogy a Nouvelle Revue de Hongrienak[8] ajánlja föl tanulmányomat.) Akkor összeültem Gellérttel és megtudtam tőle a következőket: Illyés nem tekinti a M.[agyar]Cs.[illag]-ot a Nyugat folytatójának. Ha a címe a régi maradt volna, akkor is teljesen a maga képére alakította volna, hagyománnyal és a belőle következő összefüggésekkel nem törődve. Az ő programmja: minden téren a magyar vonatkozásokkal foglalkozás. Az én írásom a St.[endhal] essay tetszik neki, ki is fogja adni, s a N.[ouvelle] R.[evue] de Hongrieval való megállapodását úgy képzelte, hogy ott és a M.[agyar] Cs.[illag]-ban egyszerre jelennék meg (n.[ota]b.[ene] az én megkérdezésem nélkül. Mert hátha nincs kedvem kitenni magamat annak, hogy a N.[ouvelle] R.[evue] de H.[ongrie] ijedős Balogh Józsefe[9] refus-vel feleljen a jelentkezésre?), de még nem tudja, mikor. Majd ha helye lesz több. Azzal az elhatározással váltam el G[ellért]-től, hogy a kéziratot ezek után visszakérem és a M.[agyar] Cs.[illag]-tól örökre elbúcsúzom. Megint nem valósítottam meg azonnal elhatározásomat, és úgy történt, hogy egy szép napon váratlanul megkaptam cikkem kefelevonatát. Ez még márciusban volt, s azóta sem jelent meg az írás. Gellért mentegetőzött. Mondja, mennyire bosszantotta, hogy a májusi számból is kiszorult. Én egy szóval sem reklamáltam. Hisz annyira nyilvánvaló, hogy a M.[agyar] Cs.[illag]-ra egy kis írócsoport telepedett rá és azé ott minden hely. Nehány nappal ezelőtt itt Budán, a lakásom közelében véletlenül találkoztam Illyéssel. Nagyon barátságosan üdvözöltük egymást (bennem semmi, de semmi neheztelés sincsen iránta),

nehány szót váltottunk, azután ő említette mentegetőző hangon, hogy a júniusi, vagy júliusi számban kiadja írásomat. (N.[ota]b.[ene] a terjedelme 9–10 lap). Nem mondtam rá semmit, csak biccentettem.

A hétfő délutáni szerkesztőségi összejöveteleknek (a Duna-corso kávéházban) különben véget vetett Illyés. Az történt, hogy bizonyos kijelentéseit némelyek hírül vitték annak, akire vonatkozott s az – Fodor József[10] – a Népszavában, ahol Illyést is, a M.[agyar] Cs.[illag]-ot is többször megtámadta, reflektált reájuk. Ez az álnokság nagyon felháborította Illyést, aki különben is nehezen tűri a kritikát, mint a legtöbbje azoknak, akik maguk szívesen marnak a más lábikrájába. (Ez a metaphora különben kellemetlenül túlozza a dolgot. Illyés kíméletlen kritizáló, de nem mar senki lába ikrájába.)

Bosszankodva gondolok reá, hogy Keleti A.[rtúr][11] könyvét elküldtem. Igazán elképzelhettem volna, hogy az a szorgalmas könyvküldöző annak idején Magát is megprezentálta vele. Azért küldtem, mert mint tipográfiai alkotás igen szép mű. Különben a nagynéném könyveivel örököltem. Kár lenne a visszaküldésével vesződnie. Majd egyszer magammal viszem Várkonyból.

Erre körülöttünk csodás pompával virágzik a természet. Csak úgy hömpölyögnek a levegőben az illathullámok. Budapest egyetlen igazi gesztenyefáját figyelem. Még csak a lombja bújt ki, az is a kezdetén van önmagának, de hiszen a virágzása jóval később kezdődik, mint a többi gyümölcsfáé. Alma, körte és szilva, úgy látszik, bőven lesz az idén.

Mindkettejüket szeretettel köszönti

Arturo il vecchiotto.

MTAK Kézirattár Ms 4586/102.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1392/7.
[2] Sydow művéről van szó. Ld. 1444/9.
[3] Ld. 1444/10.
[4] Ld. 1377/2.
[5] Ld. 1429., 1430., 1431., 1432., 1433. és 1437. sz.
[6] Elek már a Válasz szerkesztése ill. a Nemzeti öncélúság c. FL-tanulmány írásakor aggódott és helytelenítette, hogy FL a politikai cselekvés ill. a publicisztika területére lépett. Ld. FL-lev. III. 1064. sz.
[7] Elek Artúr: Stendhal Volterrában. = Magyar Csillag, 1942. 6. sz. 348–356. p.
[8] A Nouvelle Revue de Hongrie (előzménye 1908–1931 között a Revue de Hongrie volt) c. havi lap 1932–1944 között jelent meg a Société de la Nouvelle Revue de Hongrie kiadásában. Főszerkesztője Balogh József.

Az Illyés Gyulának írt Balogh József-levelekből kiderül, hogy Illyés 1938–1944 között szerkesztői munkát végzett a lapnál; rendszeres, heti kétszeri bemenetelről, különféle szerkesztési feladatokról van bennük szó.
[9] Balogh József (1893–1944) klasszikus filológus, irodalomtörténész, szerkesztő, 1927–1935 között a Magyar Szemle Társaság főtitkára, a Nouvelle Revue de Hongrie főszerkesztője.
[10] Fodor József (1898–1973) költő, újságíró, 1937-től az Athenaeum kiadó lektora. A cikk Irodalom Kft címen jelent meg (Népszava, 1942. IV. 12. 15. p.), név szerint nem említi Ily-

lyés Gyulát. Illyés: Naplójegyzetek 1929–1945. Bp. 1986. 260–261. p. 1943. II. 12. dátummal írt róla.

[11] Keleti Artúr ld. 1444/5. Kötetei FL halálakor már nem voltak meg könyvtárában.

1452. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Szeged, 1942. V. 27.

Kedves Barátom,

Svájcból visszatérve – remélem asconai lapomat[1] megkaptad – itt találtam kedves leveledet.[2] Időközben Füst Milánt is megnyugtattam „középkori" szövegét illetőleg[3] s megérkezésem óta mindmáig martaléka voltam az otthonnak, az egyetemnek, itteni és pesti barátoknak, hallgatóknak, nyakamon lógóknak. Most – ma voltak az utolsó vizsgák és colloquiumok – lélekzem fel.

Itteni barátaim közül – kevesen vannak! – arra szeretném felhívni a figyelmedet, akinek itt küldöm néhány festménye fotografiáját: Vinkler Lászlóra.[4] Kettő freskó, egy – az „Apokalypsis" – freskótervezet, a festmény pedig legkisebb leányom, Lucia[5] képe. Most olvastattam el Vinklerrel a magyar művészetről szóló könyvecskédet,[6] mert rendkívül intelligens és komolyan fogékony fiatalember, s ő kért, hogy küldjem el Neked a fényképeket.[7]

Téged persze inkább Svájc érdekelne s terveztem is, hogy leutazom Hozzád beszélgetni.[7] De a közlekedés ismét átkozottul rossz. Tehát röviden csak annyit, hogy *az* olyan ország, amelynek lakossága ma is túlnyomórészt emberekből áll. Előadásaimból – tavaly nyáron kezdtem őket Asconában, most Baselben s egy nagyobb sorozattal Zürichben folytattam, s talán tovább folytathatom Augusztusban Asconában ismét – lassankint svájci institució lesz. S ha meg akarták akadályozni azt, hogy utazó-tanár legyek Pécs és Budapest között, most körülbelül az lettem Szeged, Zürich és Ascona között. Ha hirtelenében béke lenne, ez állandósulhatna is. (Hogy mi lesz, vagy lehet, azt Svájcban sem sejtik.) Zürichi szemináriumomra 80-nál többen jelentkeztek, s ez, ha nem is volnának barátaim, akiknél bármeddig lakhatom odakint, a költségeket busásan fedezné. A dolgot csak itthonról, vagy az átutazásnál elkerülhetetlen országokban ronthatják el, ha egyszer majd kiutazási vagy átutazási engedélyeket sem adnak. A svájciak, bár igen szigorúak, a beutazást nyárra kérésem nélkül, előre megadták.

Élek az alkalommal, amíg lehet s szabad. Károlynak[9] is írtam, remélem, nyárra lesz tőle válaszom. Megírtam neki, hogy itthon már majdnem csak mi ketten vagyunk a régiek. Azt hiszem, nem túloztam: valahányszor visszatérek, mindig újra megdöbbent, ami ú. n. szellemi életünkben történik.

Mostantól kezdve visszahúzódom budapesti tornyomba – annak a villának a tornyába, ahol azelőtt laktunk (Zalai-út 5/c) – családom már ott is van. A legfelső szobában, remélem, zavartalanul engedhetem át magam sok írásra megért, s részben már előszóval előadott témám valamelyikének. Csordultig vagyok, de itt nincs meg az atmoszférám a nagylendületű munkához.

Három könyvem jelent meg ezekben az utóbbi hónapokban odakint Kollárnál:[10] Lanckoronskiékkal együtt: Der Mythos der Hellenen in Meisterwerken der Münzkunst,[11] Junggal együtt: Einführung in das Wesen der Mythologie[12] s kommentárom Goethe: Faust II. tengeri jelenetéhez Das Aegäische Fest címen.[13] Példányaim azonban sehogysem akarnak megérkezni. Írj Magadról, munkádról!

Ölel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/5.
Gépirat autogr. aláírással, kiegészítéssel és javításokkal, áthúzott, Az Erzsébet Tudományegyetem Ókortudományi Intézete Pécs feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A lap nincs FL hagyatékában.
[2] FL 1943 előtti levelei nem maradtak fenn Kerényi Károly hagyatékában.
[3] A feleségem története latin mottójára utal. Ld. 1435. ill. 1441/1.
[4] Vinkler László (1912–1980) Szegeden élő festő. 1947-ben a Pedagógiai Főiskola tanára lett. Mitológiai tárgyú képeket és portrékat festett.
[5] Kerényi Lucia (szül. 1940), Luganóban középiskolai tanár, Mauro Marella felesége.
[6] Fülep Lajos: Magyar művészet. Bp. 1923. Athenaeum. Gondolat és Írás II.
[7] A levél mellett található 5 db. Vinkler képeit ábrázoló fénykép.
[8] Kerényi ez utáni zengővárkonyi látogatásáról nincs adat.
[9] Tolnay Károlyra utal.
[10] Kollár Kálmán könyvkereskedő, kiadó, aki 1929-től az Egyetemi nyomdában dolgozott. 1936-tól a bécsi Verlag Franz Leo and Company, 1938-tól emellett az amsterdami Pantheon Akademische Verlagsanstalt igazgatója, amely kiadó főleg irodalom- és vallástörténeti munkákat publikált. FL az 1910-es évektől fogva ismerte; nála tervezte kiadni készülő művészetfilozófiáját. Kollár 1938-ban elfogadta a művet kiadásra (FL-lev. III. 1262. sz.) de ez végülis nem valósult meg.
[11] Kerényi, Karl – Lanckoronski, Leo: Der Mythos der Hellenen in Meisterwerken der Münzenkunst. Albae Vigiliae III. Amsterdam, 1941.
[12] Einführung in das Wesen der Mythologia von C. G. Jung und Karl Kerényi. Amsterdam – Leipzig, 1941. Pantheon.
[13] Kerényi, Karl: Das Aegäische Fest. Die Meeresgöttinszene in Goethes Faust II. Albae Vigiliae II. Amsterdam–Leipzig, 1941.

1453. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. VI. 2.

Carissimo,

közben pünkösd volt, azaz a legszorgosabb munka-idő, utána fahordás, ami még sose ment ily pocsékul, mint az idén – máskor 2 nap bejött az egész s ilyenkor fogadtam egy embert, aki az átvétel, számontartás stb. műveletét végezte, most kb. 2 hétig tartott, tehát nem fogadhattam hozzá embert (napi 5 p.[engő]), magam csináltam s nem volt egy nyugodt napom se – ezért írok csak most V. 20-i levelére.[1]

Stendhal-cikke[2] a mostani számban megjelent, még nem olvastam, csak ép fölvágtam, de ma vagy holnap elolvasom, mert Maga írta s mert St[endhal]ról szól, aki idő jártával mind kevesebbed magával marad azok közt, akiket, hozzájuk visszatérve, változatlanul nagynak vagy még nagyobbnak találok.

Maga küldözgetett nekem mostanában régi olasz folyóiratokat (apropos, nem tudom, megköszöntem-e már őket s a svájci kivágásokat, ha nem most köszönöm hálásan!) – nohát, most én küldök Magának egyet![3] amilyet Maga nem tud nekem küldeni! pedig én is sokat ültem az Augusteoban![4] Molnár Antitól[5] jött pünkösdkor, jellemző, hogy a Magára vonatkozó holmit nekem küldik el.

Igen köszönöm a Lauffernél[6] való fáradozását, azóta már írtam is neki a könyvért, de eddig még nem küldte. Ha pedig valahol Hausenstein Barbaren u.[nd] Klassikerjét[7] látja, kérem vegye meg nekem, akármi a véleménye az írójáról, és nézze meg, meglátja, milyen kitünő képek vannak benne. Engem az elméleteim miatt specialisan érdekel ez a téma.

Köszönöm a Gellérttel[8] való elintézést is, már írtam is neki, válaszolt is – pár sornyi levelet,[9] de örülök, hogy megint kezet fogtunk a távolból. Gyakran gondolok rá, és aggódva. Azzal biztat, hogy még találkozunk. A purgatóriumban? Vagy tán arra gondol, hogy Magával ő is eljön? Ez volna jó! S Maga mikorra gondolja jövetelét, mert remélem, nem fog elmaradni.

Az idő bolondos, a gyümölcsről még – valamennyi mutatkozik – nem lehet nyilatkozni, mert sok a hernyó, permetezni pedig nincs mivel.

Végül, hogy benne maradjak a tradícióban, megint megkérem könyv ügyben. Mellékelem Grill[10] pár hét előtti jegyzékéből ezt a kivágást, melyen Popp könyve[11] érdekel – megtehetné, hogy megnézi, s ha jónak találja, elküldetné velük? Vagy nem jár arra? Ha igen, per favore!

Egészségi állapotáról nem ír, amiből azt következtetem, hogy jól van. Così sia!

Tanti abbracci da

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 132. Megj.: Fülep–Elek lev. 310–312. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1451. sz.
[2] Ld. 1451/7.
[3] Mellette: „All'Augusteo Nell'ultima recente serata di gala" cím alatt fénykép. Rajta: „Elek Artúr piros nyíllal megjelölve. (Orfeo folyóirat 1911. febr.) Pünkösdi üdvözletet küld szeretettel Anti 1942."
[4] Augustus császár síremléke, FL római tartózkodása idején koncertterem volt.
[5] Ld. 1361. sz.
[6] Ld. 1392/7. ill. 1444/9–10.
[7] Ld. 1444/10.
[8] Ld. 1377/2., a könyvbeszerzés: 1423/2. és 1451/4.
[9] Gellért Oszkár levele nem maradt fenn.
[10] Ld. 1421/4.

[11] Fülep Katalin szerint (Fülep–Elek lev. 311–312. p.) Hermann Popp valamelyik művéről lehet szó. FL könyvtárában azonban – legalábbis halála idején – nem volt egyetlen Hermann Popp-mű sem, megvolt viszont Anny Popp: Leonardo da Vinci Zeichnungen 1928. és Unbeachtete Projekte Michel Angelos. 1927. c. műve. Valószínűleg ezek valamelyikére utal a levél.

1454. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1942. VI. 3.

Kedves Barátom,

közhely a romantikus irodalomban, hogy két ember sohase érti meg egymást, két világ, beszédjük egymással csak monológ lehet stb. stb. Hát ez igaz szerelmesek közt, mert érzelmeket csakugyan nem lehet érteni, vagy olyan emberek közt, akikben hiányzanak az egymást megértés feltételei a kor, a szellemi színvonal, műveltség stb. különbségei miatt. Mindez nincs köztünk. S ezért kezdettől fogva tudtam, hogy *egyet* értünk – csak éppen a levél nehézkes formája a dialogizálásnak. Hogy mennyire így van, utolsó levele[1] kitűnő – mindenképpen kitűnő – bizonysága. Legjobban úgy válaszolhatnék rá, hogy a személyes vonatkozású sorait elhagyva, leírnám, aláírnám s elküldeném Magának – mert hát éppen ez az, amit én gondolok, s amit jobban megmondani nem tudnék.

Azaz – én még valamit elhagynék: az érzelmi és tisztességbeli dolgok említését. Mert hogy a gazdaság nem érzelmi és tisztességbeli dolog, olyan tétel, sőt az Ön szavával élve, törvény, mint a „tiszta" gazdasági élet megteremtésének szükségessége – a kettő tulajdonképpen egy –, s annyira magától értetődően ilyen, hogy róla én még csak nem is beszélnék. Annyira nem volt soha eszemben a kettőnek összekeverése. Ön mégis még mindig ilyesfélével gyanusít, különben nem argumentálna még mindig a nem-érzelmek-szerint-himbálózó, nem-támogatással-kalózkodó gazdasággal. Nincs nálam nagyobb ellensége a támogatás olyan fajtáinak, amilyenekről ír, és R. J.-t[2] s hasonlókat. Al Caponenál[3] sokkal veszedelmesebb közellenségnek tartom.

De semmi se változtat azon, hogy a gazdaság nem öncélú, mint a művészet. Magán kívül eső célja van, de azt önmagán belül kell néznie, vagyis olyannak lennie, hogy az a cél – minél több ember emberi megélhetése – benne megvalósulhasson. Természetes, hogy belül, hiszen valamiképpen mindenkinek „belül" volna a helye, mindenki beletartozik valamikép. De ennek semmi köze a juttatáshoz, támogatáshoz, osztogatáshoz stb. Ellenkezőleg, olyannak kell lennie, hogy ilyesmire sor se kerülhessen. Ön azt mondja: ne kelljen adnia. Én még hozzátenném: ne is adhasson. A *kell*-t sehogyse ismerem el itt. Mért kell? Caritasból? Ez a legnagyobb humbug.

Azonban mindez azon se változtat, hogy mindennek, ami nem öncélú, valami mértékének kell lennie. Ezt a mértéket Ön is alkalmazza: „nem adni kell, hanem minél több embert abba a helyzetbe juttatni, hogy maga teremthessen a maga számára lehetőségeket." Ennél én még sokkal kevesebbel is beérem: az emberi élet anyagi feltételeinek megszervezésével. Mert az önállóság általánosításának lehetőségében nem hi-

szek. Az Ön formulája kizárja a kommunizmust, az enyém nem. De a dolog lényegében teljesen egyet értünk.

A felelősség gondjában is, csak éppen itt is az az eltérés, hogy én, úgy látszik, előbbrevalónak tartom a közösségért, az egészért való felelősséget a részlegesnél. Ezért a gazdaság mértéke nálam még ezzel határozódik meg: „amelyikben teljesebben tud megvalósulni a közösségért való felelősség". Aminek megint a gazdaság látja hasznát s alkalmas módja a „tiszta" gazdaság megteremtésének, törvényei megismerésének, tiszteletének, alkalmazásának. Csak az egészből lehet megérteni és helyére utalni a részlegest. Das Wahre ist das Ganze.

Ha jövetelük[4] idejéhez közeledünk, kérem, közölje velem a részleteket jókor, hogy mindent meglevelezhessünk, s itt kellően elrendezhessünk. Egy új ötletem is van, amivel azt hiszem, minden jól megoldható. (Csekey Pista[5] agglegény nagybátyja[6] tőlünk pár lépésnyire maga lakik egy egész házban – a Kner-család 1–2 tagját ott is szállásolhatnánk.) Ők is szálltak már nálunk, ha sokan voltak.

Szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 254–257. Megj.: Fülep–Kner lev. 189–190. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1448. sz.
[2] Valószínűleg Rákosi Jenőre tett megjegyzésére utal. Ld. 1448/3.
[3] Chicagoi gengszter az 1920-as években, főként szeszcsempészéssel foglalkozott.
[4] Knerék nem jutottak el Zengővárkonyba.
[5] Ld. 1389/4.
[6] Ld. 1396/6.

1455. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. VI. 6.

Kedves Barátom!

Most vettem 3-án kelt sorait,[1] amelyekre azonnal válaszolok. Furcsa lehet Önnek, hogy ennyire ostromlom az álláspontommal és ennyire keresem a megértését, de hiszen Ön is annyira izolálva van s ezért éreznie kell, mi ennek az oka. Nem élhet és nem dolgozhat ember úgy, felelős és érdemleges munkát, hogy ne legyen szüksége legalább kevés ember elismerésére és arra az érzésre, hogy azok, akiknek a véleménye fontos számára, méltányolják, elismerik, vagy legalább is helyeslik azt, amit csinál és ahogyan csinálja. A mai társadalmi viszonyok atomizálták a társadalmat. Itt már aligalig van társadalmi érintkezés, csak nehány kis klikk marakszik egymással, de ezt mi már régen kívülről nézzük. Én otthagytam szakmai szervezeteinkben is a helyemet, nem akartam megvárni, míg elküldenek. Az a szerencsétlenség ért, hogy az utóbbi tíz

évben rengetegen haltak el közeli barátaim közül. Így egyik sógorom, nővérem férje, Dr Haiman Hugó,[2] aki orosz kiadványainkat fordította s aki rendkívül értékes, nagyműveltségű, tudású és kitűnő emberségű barátom volt. Kevéssel rá elhalt egy orvos barátom, Dr Nyitrai Béla Békéscsabán. Éjjel jött haza betegtől, télen, átázott kabátban s bement valamit igazítani a Röntgenkészülékén s mire felesége a zuhanásra bement hozzá, már holtan feküdt a földön. 1937-ben elhalt Feleségem öccse,[3] szintén fiatal orvos, aki nagyon közel állott hozzám. Családomban is eltávolodás állott be félreértések következtében. Egyik öcsém[4] is elment Amerikába, mert felesége amerikai állampolgár volt s ez az állampolgárság kiterjedt a két gyerekre is, kötelességének érezte, hogy elmenjen, annál is inkább, mert állása itt a törvény következtében megingott s nem volt lehetőség arra, hogy hazatérjen a vállalatunkhoz. Régi barátaim nagyrésze eltűnt, elhalt vagy kivándorolt és elszóródott a világ minden tájára. Mióta Máli[5] elment, a régi körből[6] már nem találkozom senkivel soha. Az egy Dr Molnár Antal[7] zeneakad.[émiai] tanárral találkozom néha, aki Kislányomnak[8] atyai jóakarója és támogatója volt tanulmányai során s akit mint nagyon tiszta és felelős embert nagyon szeretek, s Pátzayról[9] tudom, hogy van, de öt–hat évben egyszer találkozom vele. Az én koromban már nagyon nehezen barátkozik az ember. Egy unokaöcsém és tanítványom[10] van Pesten, akivel levelezek üzleti kapcsolat révén is és egyébként is, egy kollégám Dr Bródy László,[11] akivel gondjaink és gondolataink közösek, s Dr Móricz Miklós[12] barátom, akivel szintén kollégai viszonyban vagyunk, – ez az a kis kör, amellyel még érintkezem, mint magánember. Régebbi időből Kozma Lajos[13] és Ön az, akik ismertek, tudják ki voltam, amikor elindultam s úgy érzem, hogy csak Önöknek vagyok emberileg, személyileg felelős azért az útért, amelyet megtettem. Nem lehet hát közömbös számomra, hogy Ön, aki más nézőpontról figyeli a magyar életet, miként vélekedik állásfoglalásomról, munkámról, nézeteimről és arról, miképen viselem a magyar felelősségnek azt a részét, amelyik rám esik. Én jól tudom, számtalanszor megbizonyosodtam róla, hogy a dolgok mögött nagyjában ugyanazok az igazságok rejtőznek s nagyon nehéz ezekhez eljutni. Ha igaz ember igaz lélekkel igaz munkát végez, előbb-utóbb el kell jutnia ezekhez az igazságokhoz. De én kapitalista vagyok, vállalkozó, aki ma a támadások kereszttüzében él. Olyan ember vagyok, akinek a személyében ezerféle érdek és felelősség találkozik, és akit ezerfelől támadnak. Ugyanazok, akik támadnak, akik existenciám egész jogosságát vonják kétségbe, lépnek fel természetesen a legnagyobb igényekkel és követelésekkel, s jóformán nem is sejtik, mit jelentenek a követeléseik. Honnan is sejtenék, hiszen kívülről minden másképen néz ki, belülről pedig sohase próbálták. Ha tisztességes embernek érzem magamat, akkor feltétlen kötelességem a magambaszállás, helyzetemnek, lehetőségeimnek a lehető leggondosabb, folytonos vizsgálata. Hozzájárul ehhez még az is, hogy zsidó vagyok, akinek léte az itteni életlehetősége kétszeresen problematikus s aki persze többször kollektív felelősséget visel. Ebben a folytonos önrevízióban nincsen is hiány, ez nem lankad bennem soha s sokszor elbírhatatlan a felelősségnek az érzése. Muszáj néha szinte mesterségesen tompítani, hogy a folytonos tépelődés a tettrekészséget meg ne ölje bennem. Ezért van szükségem arra, hogy az a kevés ember, akinek a véleménye még egyáltalán fontos számomra (hiszen legkeményebb bírája én magam vagyok ma-

gamnak), helyeseljen néha és támogasson. Önről tudom, hogy szigorú bíró, – mint ember, mint szociológus, mint pap és mint író többszörösen az. Most már látom, hogy nézeteink egyeznek, – legfeljebb a szavakban térünk el és abban az egy kérdésben, amelyet Ön megjelölt mostani levelében, de amely csak gyakorlati kérdés, bár döntő számomra. Majd talán kerül egyszer alkalom arra, hogy a részletkérdéseket megvilágítsam hosszabb beszélgetésekben, konkrét példákkal. Mert bizony, nagyon nagy bajok vannak. Az első világháború óta a kartelltörvény, a tisztességtelen versenyről szóló törvény és egész sor más törvény útján próbálták megtisztítani az üzleti életet. Már olyan szép és gazdag rendszabálygyűjtemény szabályozza a gazdasági életet, amilyenre a régi gazdasági életben nem is mertünk gondolni, legfeljebb vágytunk utána. És most látjuk, hogy mennyire igaza van az angol mondásnak, amely szerint „men, not measures" a fontos. És ember nincs, úgy látszik. Mert az üzleti erkölcs leromlása egyenesen katasztrofális. Olyan jelenségek vannak már régen az üzleti életben, amelyek lehetőségére régen gondolni sem lehetett. Nem tudom és nem akarom ezt fejtegetni. De határozottan meg merem állapítani, hogy szakmánk erkölcsi és technikai színvonala, nagyon kevés kivételtől eltekintve, katasztrofálisan süllyed. És nem látok kivezető utat ebből a helyzetből. Én magam és vállalatunk minden erejét megfeszítve küzd ez ellen és igyekszik az abszolute tiszta és tisztességes állapotot érvényesíteni. Nem jól fejeztem ki magam: nem igyekszik, hanem száz százalékosan érvényesíti is, amennyire ezt maga döntheti el, amennyiben nem kényszerítik az ellenkezőjére, de olyan esetben, amikor ez az ő elhatározásán múlik: inkább lemond az üzletről, mint hogy a nem tisztességes megoldást válassza. És erre naponta csúnyán ráfizet. És naponta kapja a bizonyítékok tömegét arra, hogy amikor más más módszerrel oldja meg a konkrét kérdéseket, az mindig és mindenben a közösség rovására történik. Ami ama bizonyos „érzelmeket" illeti, arra céloztam itt, hogy érzelmi okokból történik a rossz és tisztátalan megoldások támogatása és így ez az érzelmi állásfoglalás az, amely igazolja Gustaf Casselt,[14] aki szerint az érzelmi politika annak árt elsősorban, akinek használni szeretne. – Nagy a tudatlanság, nagy a zűrzavar minden téren, sokan vannak a felelőtlenek, akik magukat kívánatos elemnek minősítve skrupulus nélkül választják a helytelen megoldást, fel- és kihasználván különféle helyzeti előnyöket, s csak kevés akad közöttük olyan, akinél jóhiszeműséget látok, s nincsen mód rá, hogy megmutassuk nekik állásfoglalásuk és tevékenységük ártalmas és veszedelmes voltát.

Ne haragudjon, ha fárasztom ezzel a levélváltással és belekényszerítem egy aféle gyóntatói és lelki tanácsadói szerepbe, s csak azt fájlalom, hogy erre nincsen személyesen mód és alkalom, akkor ez mindkettőnknek könnyebb volna és régen túlkerültünk volna már sok félreértésen. –

Abba is hagyom most már ezt a kérdéscsoportot, illetve ennek fejtegetését, csak ki akarom egészíteni a fentieket, amit egyre szűkülő baráti körömről mondtam. A gyerekeimről van szó. Nem akarok igazságtalan lenni, mert ha barátaim száma egyre fogy is, van családom. A Feleségem[15] igazi társam gondjaimban és bajaimban, felelősségviselésben és törekvésekben. Csak azt fájlalom mindig, hogy nem tudok neki több nyugalmat, több derűt és biztonságot nyújtani, de ez most igazán nem rajtam múlik. Ő is olyan komolyan fogta fel mindig a feladatait, feleségnek és anyának lenni neki mindig

százszázalékos kötelességvállalást jelentett. A Kislányom,[16] talán ezt már írtam, tavaly végezte el a zeneakadémia negyedik osztályát. Mikor ezzel végzett, került volna rá a sor a tanárképzőre, amelybe már nem juthatott be. Hogy ezt az évet el ne veszítse, elhatároztuk, hogy megszerzi az érettségit, mert évek óta volt szó róla, hogy ehhez kötik a tanárképzőt. Nagyon tehetséges, lelkes és lelkiismeretes gyerek, aki igen-igen komoly eredményt ért el. Az idén elvégezte a fiú- és leánygimnázium közötti 5. és 6. osztálybeli különbözetit és a 7-ből letette decemberben az osztályvizsgát. Most pedig letette a 8. osztályvizsgát és az írásbeli érettségit. A szóbelire a jövő héten kerül a sor Békésen. Akkor kérdezem majd meg, lehet-e szó arról, hogy bekerüljön a tanárképzőbe. Ha nem: nem tudom, mit fog kezdeni. Sajnos, van olyan új rendelet, amelyik szabályozza a magánzeneoktatást. Csak engedéllyel tarthat tanfolyamot vagy iskolát fenn, s ha erre engedélye nincs, akkor csak „saját családi otthonukban" oktathat növendékeket, vagyis házról-házra járva, s pl. vizsgát, magánhangversenyt, stbit nem rendezhet közöttük s a kollektív oktatás minden formája el van zárva a növendékei elől. Ez majdnem azt jelenti, hogy nem taníthat, mert ma már mindenki csoportokban igyekszik tanítani, gazdasági és pedagógiai okokból. Nem tudom, gondolt-e a zsidó apák sorsára az, aki ilyen rendelkezéseket csinál s arra, miként mondhatom meg a gyerekemnek 21 éves korában, hogy: fiam, mindenféle munkalehetőség el van intézményesen zárva előled. Ki vállalja ennek az emberi felelősségét tehetséges emberekkel, vagy egyszerűen emberekkel szemben?

Ami a fiamat[17] illeti: ő tavaly érettségizett s július 1. óta inas. A személyzet komolyan becsüli és szereti. Abszolút pontosan betartja a munkaidőt, vas szorgalommal és igyekezettel dolgozik és eddig még nagyon szerencsésen helyezkedett bele a személyzetbe. Fejlett szociális érzéke van s tud alkalmazkodni, helyesen értékeli az embereket és megbecsüli őket és ezzel már is megnyert egy csatát: semmiféle ellenérzés nincs iránta a személyzetben, mert semmiben nem szerez magának jogosulatlan előnyt, de a kiváltságos helyzetét kiváltságos munkapenzum elvégzésére kötelező dolognak érzi. Ez az egyetlen, aminek segítségével a főnök fia tisztességesen érvényesülhet. Még egy évet kell tanoncként eltöltenie. De nem tudom, nem kerül-e hamarabb sor alá, mint ahogy ez az esztendő eltelik. Pedig még a két tanoncév után két és fél évi szakbavágó gyakorlat van hátra, amíg mestervizsgát tehet és addig nem is kaphat iparengedélyt. Egyébként most semmiképp sem kaphat. A fennálló rendelkezések szerint ha engem valami érne, nem örökölhetné a nyomdai jogosítványt s el kellene az üzemet kótyavetyélnie. – Elhelyezkedése akkor is nagyon problematikus lenne, munkásként is, mert zsidót és pláne érettségizettet nem szívesen alkalmaznak még munkásnak sem. – Ami emberi fejlődését illeti: azzal meg vagyok elégedve. Nyugodtan, minden különösebb érzelmi reakció nélkül viseli a sárga karszalagot a leventegyakorlatokon és vállalja azt, ami ezzel jár. Eddig sem önérzetén, sem magyarságán, vagy ennek tudatán nem látok sérülést. És ez nagyon fontos. Nagyon nehéz ma elérni magyar zsidó apának azt, hogy a gyereke tisztességes ember és jó magyar maradjon. Nekünk sikerült, de ezt sem kaptuk ingyen. Mindakettő kerüli a henye és laza megoldásokat, mind a ketten teljesítmény révén akarnak boldogulni az életben. nem tudom, nem rossz útravaló-e ez, mert aki intézményesen el van zárva az elől, hogy teljesítményt hozhasson létre, köny-

nyen kerülhet kétségbeejtő örvénybe. Még se tudok mást adni nekik az útra, mint azt, amit adtam. A tisztességes és tiszta megoldások keresésének útját jelöltük ki nekik, a felelősséget és a magyar utat, vagyis az idetartozásnak azt az érzését, amellyel alkudni nem lehet. De hiszen olyan emberek számára, akiknek nyelv, környezet, táj, múlt azt jelenti, mint nekünk, nincs is más út, mert nem tudunk ezeknek a hatása alól menekülni. Láttam, hogy az öcsémnél,[18] akiben nem olyan erősek ezek a dolgok, mert hiszen ő nyolc évig élt távol a középiskolában, az érettségi után mindjárt a harctérre került, a leszerelés után Pestre, azután másfél évre külföldre s egy évi itthoni munka után mindig másutt dolgozott, – tehát sokkal kevésbbé volt idenőve, – mit jelentett a válás az országtól. Aki azt végignézte, sohase tudja elfelejteni. –

Azt akartam mindezekből elmondani, hogy a fiam kezd lassan a barátommá fejlődni. Már meg tudok vele beszélni fontos problémákat is, lassan belenevelem abba, hogy érezze az én az egészért való felelősségemet s vállalja ezt. Vállalja is. Remélnem lehet, hogy ha megadja neki az élet a lehetőséget, – talán nem azonos művészi fokon – de meg tudja oldani ezeket a kérdéseket és meg tudja tartani a nyomdát annak, ami volt. Ő sok mindenkit és mindent pótol számomra. De mennél érdemesebbnek és méltóbbnak érzem őt arra a szerepre, amelyet majd be kell töltenie, annál nehezebb viselni a sorsot, amely ránk van mérve. –

Nem terhelem tovább ezekkel a dolgokkal. Nagyon köszönöm a meghívást és a lehetőséget. Csekey[19] beszélt egyszer nekem erről a rokonáról. Akkoriban nem jutottam túl a paplak kerítésén s nem tudom, merre van ez a lehetőség, de bizonyosan jó lenne. Más baj van azonban. Nem tudom, el merhetünk-e innen mozdulni a mostani viszonyok között, sokféle okból. Öcsém[20] még csak 46 éves, nemrég vették el a tart.[alékos] hadnagyi rangját. Megkaphatja a behívóját bármely percben s nem tartozik a kizárt dolgok közé az sem, hogy én megkapom. Hogy akkor mi lesz az üzemmel, nem is sejthető persze, de kérdés, szabad-e elmozdulni, ilyen viszonyok között, pedig nagyon nagy szükségem volna rá. Majd meglátjuk, mit hoznak a közelebbi hónapok, mennyire tudok jutni a munkáimmal. Ha lehet, akkor élni fogunk ezzel a szép lehetőséggel.

Addig is szeretettel és köszönettel vagyok régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/133.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 258–261. Megj.: Fülep–Kner lev. 190–194. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1454. sz.
[2] Haiman Hugó (1881–1932) középiskolai tanár. Ő szerkesztette és fordította a Kner-kiadásban megjelent Az orosz novellaírás remekei (1926–1927) c. 12 kötetes sorozatot. Felesége Kner Ilona (1892–1950), Kner Izidor idősebbik leánya.
[3] Dr Kulka Zoltánra utal ld. 1334/5.
[4] Kner Albert (1899–1976) nyomdász, grafikus. Budapesten a Hungária nyomda művészeti vezetője volt, 1940-től Chicagóban élt.
[5] Lesznai Annára utal ld. 1334/8.

[6] A Vasárnapi körről van szó ld. 1365/10.
[7] Ld. 1361. sz.
[8] Kner Zsuzsa ld. 1299/10.
[9] Pátzay Pál (1898–1979) szobrász, 1945–1970 között a Képzőművészeti Főiskola tanára.
[10] Haiman György ld. 1325/1.
[11] Bródy László (1889–1960) nyomdai vezérigazgató, nyomdászati szakíró.
[12] Ld. 1299/2.
[13] Kozma Lajos (1884–1948) építész, iparművész, grafikus, műegyetemi tanár. Ő készítette a Kner-nyomda könyvdíszeit.
[14] Ld. 1442/20.
[15] Ld. 1299/9.
[16] Ld. 1299/10.
[17] Kner Mihály ld. 1299/7.
[18] Kner Albertre utal. Ld. a 4. jegyzetet.
[19] Ld. 1389/4.
[20] Kner Endréről van szó. Ld. 1299/6.

1456. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. VI. 10.

Kedves Barátom Uram!

Megbocsásson, kénytelen vagyok ceruzával írni, kórházban vagyok. Nem is vagyok képes összeszedni magam.

S csak arra akarom most kérni, ne nézzen olyan ostoba embernek. Én sohase találtam nevetségesnek, amit Ön mond, de nem is szeretném, ha idáig fajulna el a vita.[1] – – Továbbá, – ha nem is hiszem el, hogy Lukács Györgynek[2] érzéke volt a művészetekhez, (amely nélkül pedig az elméletesdi ekörül mit sem ér) – hogy *bármi* érzéke lett volna, – szívből óhajtanám tehát, hogy kiválóbb emberrel hasonlítsa össze magát, – Önről azonban készséggel és szívesen elhiszem, ha mondja, hogy a legjobban ért a művészet elméletéhez, (a képzőművészeti képességeiről magam is meggyőződtem,) csak arra kérem, azt ne kívánja tőlem, hogy minden elméletét fenntartás nélkül elfogadjam, anélkül, hogy meggyőződtem volna annak igazságáról.

Várnia kell, amíg kikeresem Önnek otthon Arany János *latin-szerkezetű* remek mondatait, amelyekben nem latin szó magyaros használata fénylik, hanem a latinos szerkezet. S mért magyartalanabb a németes fordulat a latinosnál? hacsak azzal nem magyarázom ezt az idegenkedést, hogy az idősebb emberek, (mint amilyen magam is vagyok,) nem szoktak még hozzá, tehát idegenkednek tőle. Mert mért ne fejlődhetne egy nyelv akárhogy? Olaszhon latinjai Dante idejében nagyon undorodtak, mikor a latinba betört a longobard, – míg aztán nyelv nem lett belőle. (Minthogy azt csak utólag lehet megtudni, mi a romlás, mi a fejlődés.) Nos jól van, longobard és latin állítólag rokonok. De mi van a finnel? Mikor elsvédült? ? A bolgárral, mikor elszlávosodott? A románnal, mikor elszlávosodott? A törökkel, mikor elarabosodott? A középfelnémettel, mikor teli lett héber elementumokkal és életteljes nyelv lett belőle, a jiddis? A spanyollal, mikor a mór befolyás alá került? Az indiók nyelvével, mikor a különbö-

ző indián nyelvek egyesültek a spanyollal és portugállal, sőt az angollal is, meg a franciával? A lappok nyelvével mikor svéd befolyás alá került? A régi magyarok nyelvével, mikor a szláv át meg átjárta, előbb az északi, aztán a déli s végül még a török is? És így tovább?

Néhány évtized előtt egy francia hölgy álmélkodva hallotta tőlem, hogy nálunk a paraszt beszél szépen magyarul s nem a művelt városi fajta. Nem értette a dolgot. Mikor ugyanezt angolomnak, az édes Fegan bácsinak szintén elmondtam, nem akarta elhinni. Így felelt: – nálunk mindenki rosszul beszél angolul, kivéve a nagyon művelt elemeket, akik a King's English-t beszélik, minthogy az angol olyan nyelv, amelyet rosszul beszélnek általában, ez egy „slipshod language", – és hogy a parasztoktól, a falutól lehessen nyelvet tanulni, ilyet még nem is hallottam az életben, minthogy nálunk azok beszélnek a legrosszabbul. – A németek ugyanígy: ott egész külön irodalmi nyelv alakult, amelyet nem is beszélnek sehol: a Hochdeutsch, évszázadokig fúrták-faragták, hogy a népi nyelvtől elkülönüljön.

Nyilván mindezt Ön is tudja, (amit azért jegyzek meg, nehogy megint olyan mulatságosak legyenek szavaim,) és azt is tudja, hogy Kazinczyék is ebben az irányban haladtak. A nyelv aztán túlédes lett, jött az ellenhatás... rendben van. Szeretem ezt az ellenhatást, de hogy erre tegyem fel minden reménységemet nyelvünket illetőleg, hogy csak a tősgyökér tudja megmenteni, fejleszteni, arról szó sincs. Nem szegényítem így el a képzeletemet még a nyelvfejlődést illetőleg sem. Ezernyi mindenféle hoz létre valamit, egy nyelvet is. S ha ma az urbánus német-befolyást, (amely igenis sokban gazdagította a nyelvet, – ha mással nem, például az állapot-határozóval: „meg vagyok hűlve",) – ha a mai tősgyökér-áramlatok ezt nem is szeretik, nem baj. Pázmányról is sokat beszéltek, hogy milyen latinos, pedig ő tudott a legjobban magyarul. Órákig tudnám a latinos *szerkezeteket* citálni nyelvéből, (nem a latin szavakat.) Aranyt lapozgatom most megint az Ön kedvéért, teli van pikáns idegen szófűzéssel, például: „Honnan kicsi szellő, ég vándora jöttél,"[3] – – „Veszi éles kését, az aranyos metszőt"[4] – „Bíró, ha ítélnék, kalmár noha mérnék",[5] – módom volt itt is bepillantani néhány elbeszélő költeményébe, – hemzseg a *gyönyörű* „magyartalanságtól". – S hogy aztán a latinosság mért lehet nekünk gyönyörű s a németesség mért nem? – megint más kérdés. Rendkívül nehéz kérdés. Ellenszenv a német iránt? lehet. Vagy a latin olyan régi hatás rajtunk, amelyet megszoktunk? Szintén lehet. (Mert hisz a latin nem rokonabb a magyarral, mint a német.) – Vagy a németet egyszersmind zsidósnak is érezzük? Szintén lehet. Egy szó mint száz: egyáltalán nem megyek bele a mostanság annyira közkedvelt tősgyökér iránti egyoldalú rajongásba. Annál kevésbbé, mert még az Ön leveleiben is egész sereg sérelem esik e tősgyökéren. S mikor ezt látom, megvallom Önnek, nagyon meg vagyok elégedve. Mert a puritán elkeseredésünkben egészen elszegényíteni egy *irodalmi* nyelvet, amelynek ezernyi árnyalatra van szüksége, mégse szabad. Helytelen, rossz irányba vezető finnyásság. Magam se nagyon szeretem a magyartalanságot – s hogy aztán ennek hol a határa? Nem tudom olyan biztosan, mint Ön, úgy látszik, ennyi a különbség köztünk. Valószínűleg a művészet szabja meg,

– mert mihelyt művészinek érzek valamit, akkor megszűnt a kifogás. S akármilyen nagy szakértő vagyok is, leveszem a kalapomat. És ennyi az egész.

Szeretettel ölelem!

Barátja: Füst Milán.

N.[ota] B.[ene] Ami pedig a Karenina Annát[6] illeti: sose tudtam volna ilyen kedvemrevaló munkát írni, – megvallom Önnek ezt is, – ha Tolstoj nem élt volna! Ez az óriás! Istennek ez az óriása! S ha ez a csoda nem lett volna már a világon, – ez a csoda, amelynek tanulmányozásához kevés volt az eddigi életem s amelyet hibáival együtt úgy hívnak, hogy: Karenina Anna, világ remeke.

MTAK Kézirattár Ms 4587/103.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

Mellette FL ceruzaírásos cédulája: „Abstract, általánosító nézet, minden eset külön vizsgálandó és ítélendő meg. Nálunk a művelt osztály teljesen *elfelejtett* magyarul, úgy tanulta meg, mint idegen nyelvet vagy esperantót; úgy bánt ő vele (Széchenyi, Kazinczy); gyökértelen, színtelen, ízetlen. Erre nincs analógia sehol, tehát nem lehet más példák szerint megítélni. A nyelvet a nép őrizte meg, mint a népzenét is.

A művészet nyelve megtanult mű-nyelv."

[1] FL levele, amelyre Füst Milán utal, nem maradt fenn. Utolsó meglévő levele IV. 20-án kelt (1443. sz.), Füstnek azóta ez már a harmadik levele.

[2] Lukács György (1885–1971) FL valószínűleg Lukácsra hivatkozott az említett levélben. FL 1910 őszén ismerkedett meg vele, 1911-ben együtt szerkesztették A Szellem c. folyóiratot, majd az 1910-es évek második felében gyakran voltak együtt a Vasárnapi kör találkozóin, mindketten előadtak a Szellemi Tudományok Szabadiskolájában. 1919-et követően csak a háború után, Lukács hazatérése után találkoztak személyesen.

[3] Buda halála XI. ének 197. sor.

[4] Az idézet pontosan: „Veszi hegyes tőrét, az aranyos metszőt..." Buda halála III. ének 5. sor.

[5] Buda halála I. ének 79. sor.

[6] Ld. még 1478/7.

1457. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. VI. 29.

Carissimo,

nagyon örültem a sajátmagáról szóló jó hírnek,[1] bízom benne, hogy ezután is jól fog menni a dolog. Sok okom van rá hinni. Nagyon megdöbbentett viszont, amit Káldorról[2] és Szántóról[3] írt. Mi lesz velük? A távolabbi jövőben nem féltem őket, de most és addig? És ki adhatja vissza nekik, amit elvesznek tőlük?

Amit Magáról ír – bágyadság, álmosság stb. – magamon is tapasztalom hónapok óta. Nálam is csekély vérnyomás? Úgy látszik, meg kell nézetnem magam valami kuruzslóval.

Ez a nyár eddig itt gyönyörű szép. Ha kint vagyok, minduntalan Magára gondolok. Hogy tudná élvezni! Most kezd nyílni a gesztenye – szagos tőle az egész határ.

Sokat nem írok. Inkább jövetelét várom. Mikorra tervezi? Mert reméljük, már beleillesztette nyári programmjába. Igaz, most nem valami öröm utazni, de hát à la guerre comme à la guerre. S ha már itt van, másnapra elfelejti az út rosszát. Itt még enni is van mit. Venite dunque, caro, e quanto prima.

Köszönöm a könyvekért való fáradozását. Gergely[4] azonban nem küldte el Popp könyvét.[5] S már nem is fogja. Vagy elfelejtette, vagy eladta. Megtehetné, hogy megérdeklődi? S ha megvan, legyen szíves elküldetni, nem megtekintésre, hanem megvételre számlával.

Hanem Laufferrel[6] megjártam! A D.[ie] Kunst d.[er] Naturvölker-ről[7] (a Maga levele után nyomban írtam neki) azt írta, hogy közben elkelt, de megszerezhető – pár nap múlva már „megszerezte" 80 p-ért! Persze, nem reflektáltam rá.

Akartam még egyetmást rendelni *decemberi* árjegyzékéből, de ezen a tapasztalaton okulva, nem tettem, hanem itt küldöm a jegyzékét s arra kérem, nézze meg, mi van meg nála, – nem mondva meg, hogy nekem kell, Magával nem fog úgy tenni, mint velem, s csak akkor mondva meg neki, hogy nekem küldje el, amikor már összeszedte, ami még kapható. Ami tehát meg van, *kérem, küldesse el ohne weiteres,* mert közben ezekkel is svindlit csinál. Hacsak lehet, a *Picasso*[8] ki ne maradjon! E scusate l'incommodo! Pronto ad altrettanto!

Eladtam a fát, venni a pénzen úgy sincs mit, utazni se lehet – így hát képeken utazom.

Feleségem üdvözletével is, jövetele hírét várva, szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 133. Megj.: Fülep–Elek lev. 313–314. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Egy Elek Artúr-levél valószínűleg elveszett: utolsó levele V. 20-i keltezésű (1451. sz.), de abban sem Káldorról,[2] sem Szántóról[3] nem ír.
[2] Káldor György ld. 1323/4. Feltehetőleg munkaszolgálatra való behívásáról lehetett szó.
[3] Ld. 1318/3.
4 Gergely Rezső, a Grill-könyvkereskedés tulajdonosa ld. 1421/4.
[5] Ld. 1453/9.
[6] Ld. 1392/7.
[7] Ld. 1444/9.
[8] FL könyvtárának halála után készült listájának alapján nem lehet azonosítani az utóbb (ld. 1461/14.) amerikai kiadásként említett Picasso-könyvet. Fülep Katalin jegyzete szerint Picasso. Fourty Years of his Art. Ed. by Alfred Barr. Jr. New York, 1939. c. könyvről van szó. (Fülep–Elek lev. 314. p.)

1458. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1942. VII. 6.

Kedves Barátom,

most látom, levelét[1] a válaszoláshoz elővéve, mily rég nem írtam! Ép egy hónapja! A nyár! Mikor az embernek észrevétlenül szalad el az ideje akkor is, ha semmi bajadolga, hát még ha annyi van, mint nekem még mindig ezzel az átkozott építéssel.[2] Nem is lesz ennek már soha vége. Másutt egy várost hamarabb meg lehet építeni, mint itt egy vityillót ezekkel a sváb iparosokkal. Nem emberek ezek.

Megismétlem, hogy leveléért nem az Ön részéről jár mentegetőzés, hanem az enyémről köszönet. Motívumukat nem is mondhatom hogy „megértem", túlságos nagyhangú szó volna olyasmire alkalmazva, ami bennem azonosan megvan. Hát én nem ugyanazért írom az én leveleimet, amiért Ön az Önéit? s nem mondtam-e is már néhányszor? s nem ugyanazért óhajtom a találkozást is? Mi egy közös világnak megfogyott, s annál inkább egymásra utalt részei vagyunk. De magában még ez se elég. „Közös" nem értékfogalom s nem indokolná ahhoz a világhoz való ragaszkodást, ahol a múlton való merőben szentimentális merengés annyira nincs jelen, mint, gondolom, egyikünkben se. Ahhoz a világhoz csak azért érdemes és kell ragaszkodnunk, mert a – szerintem – mainál semmivel se kevésbbé gyalázatos világban (ez a mai csak amannak a termése) a szellem és a lélek világa volt. Mannheim[3] mondta itt nekem pár éve, hogy soha sehol se találta meg annak aequivalensét, ami a „vasárnapok" voltak.

Azt hiszem, akkor is én voltam éppen az, akit baráti körünk tagjainak élete és magánügyei is érdekeltek az intellektuális-elméleti szférán túl, s akihez leginkább fordultak is minden dolgukban-bajukban. (Napokig kellett pihennem azután, mikor egyszer Máli[4] Lógodi utcai lakásom híres diván-bárkáján heverve estétől reggel 5-ig ontotta elém és ízekig vitatta gondjait. Egyszer majd elmondom ugyancsak M.[áli] veszedelmes kalandját a kommün kitörése napján. Leírni hosszú volna.) Nyilván ez az emlék maradt rajta valamilyen auraként azóta is, és ezért írja nekem Ön is ezeket az elméleti és meghitt leveleket, amiknek duplán örülök, mert a/ tanulok belőlük, b/ eleven-, nem emlékként, folytatják a mi világunkat. Egyelőre ketten őrizzük a continuitást – lehetetlen-e, hogy egyszer még a viszonylagos teljesség helyre áll? Én nem tartom annak, gondolok rá! S mily nagy dolog lenne, ha mi mindnyájan még valaha összeülhetnénk, s elmondhatnánk, mit tapasztaltunk, hová jutottunk stb. Csoda kellene hozzá, de éppen nekünk muszáj hinnünk a csodában, hogy élhessünk.

Írjon tehát nekem mindig, akkor is, ha én éppen nem írok a sok nyavalyám miatt, s írjon meg mindent. Sose tudhatni, mennyire jó lehet ez valamelyikünkenk vagy mindkettőnknek.

A nehezen mozdulást, sajnos, éppen elég momentum megérteti velem. Hónapok óta készülünk egy látogatás visszaadására, Kajdacsra,[5] s alighanem csak úgy tudjuk megtenni, ha – holott 90 km. az egész – 20 km-t gyalog megyünk. Pedig ez még csak a közlekedési baj, hát még az élelmezési! Mégis, újra azt mondom, ha *ott* nem nélkülözhetetlen, csak jöjjenek, ennivaló van itt még, ha drágán is. Holnapután fejezi be it-

teni táborozását a gesztenyésbeni sátrakban a debreceni kollégium 20 főnyi csoportja[6] – ezek se éheztek, ellenkezőleg.

Csekey P.[ista][7] mostanában készül ide. Már néhányszor akartam írni, mindig kimaradt a levélből, hogy ha nem esnék terhére Cassel könyvét[8] elküldeni vagy elhozni, igen óhajtanám, ha nem is tudnám egykettőre elolvasni, s ha ez nem baj.

Mostanában tervezünk egy-két kirándulást, de megvárom a válaszát, hátha együtt mehetnénk.

Szeretettel

Fülep

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 262–265. Megj.: Fülep–Kner lev. 194–195. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] ld. 1455. sz.
[2] Az ifjúsági ház építésére utal. Ld. 1296/1.
[3] Mannheim Károly (1893–1947) szociológus. FL az 1910-es években, a Vasárnapi Kör összejövetelein kötött vele barátságot. Mannheim 1919 után Frankfurt am Mainban a szocilógia és közgazdaságtan professzora, 1933-ban Angliába emigrált, ahol előbb a London School of Economics, 1946-ban pedig az University of London tanára lett. 1938-ban Magyarországon járva ellátogatott Zengővárkonyba is.
[4] A Vasárnapi Körre utal. ld. 1365/10.
[5] Máli – Lesznai Anna ld. 1334/8.
[6] FLék Gilicze Sándor esperesékhez készültek látogatóba.
[7] A debreceni ref. kollégium gimnáziumának 172. sz. „Erő" cserkészcsapata VII. 17-től három héten át Pécsváradon táborozott.
[8] Ld. 1389/4.
[9] Ld. 1442/21.

1459. KARAY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. VII. 6.

Mélyen tisztelt Fülep Lajos,

Közel három éve felkerestem Önt levelemmel.[1] Ez a három év elég hosszú idő ahhoz, hogy elfelejtse az esetet. Ezért újra megokolom, miért fordulok Önhöz.

Annak a nemzedéknek vagyok egyik tagja, amelyet az Ön proféciája nevelt fel s vezeti tevékenységét. Ha látná Ön eredményeinket, el nem hinné, hogy a Magyar művészet,[2] Dante,[3] Művészet és világnézet[4] stb. írója, ma a legidőszerűbb és legnyugtalanítóbb probléma sorainkban.

Ma azonban többet akarunk, vagy helyesebben, követelünk. Birtokolni akarjuk az egész Fülep Lajost maradéktalanul és fenntartás nélkül.

A Bólyai [!] Akadémia könyvkiadó,[5] az Ön műveinek kiadására készül. Ezért, a vállalkozás vezetője, Kovách Aladár[6] mielőbb fel fogja Önt keresni. Természetesen a látogatás számunkra kívánatos, ill. alkalmas idejét közölni fogjuk Önnel. Valószínűleg

a jövő hét első napjaiban keressük fel Önt,[7] ha az időpont ellen nem tiltakozik. Mert egyébként vissza nem utasíthat, mint olyan csecsemőt az anya, kinek szervezete igényli még az anyatejet.

Annak ellenére, hogy sokat kaptunk Öntől, mégsem vagyunk elégedettek. Többet várunk, többet követelünk. Zaklatjuk remeteségében, amit az utóbbi húsz év folyamán elrejtett előlünk.

Nem hisszük, mert nem hihetjük el, hogy bővízű forrás máról holnapra elapadhasson. Tehát várjuk Önt, szellemi vezérünket az új szellemi honfoglalás idején.

Néhány napon belül újabb levelet írok Önnek,[8] amelyben látogatásunk pontos idejét közöljük majd.

Abban a reményben búcsúzom Öntől, hogy az Önnel való szellemi kapcsolat megteremtésének nem lesz akadálya

maradok készséges híve

Karay Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/332.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Karay Gyula ld. 1313. sz.

[1] Ld. 1313. sz.
[2] Ld. 1452/6.
[3] Fülep Lajos: Dante. (Részletek a tizes években írt nagy Dante-tanulmányból.) = Nyugat, 1921. IX. 16. 16. sz. 1369–1382. p.
[4] Megj.: Ars Una, 1923. 1. évf. 1. sz. 1–11., 2. sz. 41–46. és 3. sz. 75–91. p.
[5] A Bolyai Akadémia kiadó Bolyai Könyvek címmel publikált 1939–1944 között Budapesten ill. 1940-ben Kolozsvárt is; többek között Ady, Berzsenyi, Bözödi György, Jankovich Ferenc, Mikecs László, Mályusz Elemér, Szabédi László stb. műveit, verses és prózai munkákat.
[6] Kovách Aladár (1908–1970) a Bolyai Akadémia kiadó vezetője, több kiadványának szerkesztője és válogatója. Téli zsoltár [Apáczai Csere János] c. drámai játéka a Bolyai könyvek között jelent meg [Kolozsvár, 1940.]
[7] A látogatásról nincs adat.
[8] Ilyen levél nem maradt fenn, Karay legközelebbi 1944. II. 10-én (ld. 1636. sz.) írt FL-nak – ugyancsak műveinek kiadása tárgyában. A kiadásról ld. 1533/29.

1460. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. VII. 10.

Kedves Barátom!

Ezúttal én is hűtlen voltam. Közben más útitervet kellett megvalósítanunk. Lehetetlen volt mindnyájunknak elmozdulni innen, s Kislányomnak[1] sürgős pihenésre volt szüksége. Ebben az évben elvégezte az V–VI. különbözeti vizsgát a leány és fiúgimnázium között, levizsgázott a VII. és VIII-ból és letette az érettségit. Hirtelen elhatározással június utolsó napjaiban elutaztam vele Kolozsvárra. Én tegnapelőtt érkeztem

haza, ő még vagy tíz napra ott maradt. Nagyon érdekes volt Kolozsvár, kitűnő emberekkel ismerkedtem meg s sok mindent megnéztem. Kelemen Lajos[2] levéltári főigazgató, Kolozsvár legnagyobb ismerője megmutogatta az Egyetemi Könyvtár régi kolozsvári nyomtatványait, s fentmaradt fametszeteket Tótfalusi nyomdájából. A ferences kolostorban láttam, sőt fel is nyitottam és újra becsuktam Kájoni János[3] régi csíksomlyói sajtóját, amelyen 1849-ben nyomtatták Bem plakátjait. Elmentem a Farkas utcai templomba, amelynek környékén volt Heltai,[4] majd később Tótfalusi nyomdája s felkerestem a házsongárdi temetőben Tótfalusi és Szenczi Molnár[6] sírját. Most nehezen tudok újra munkához látni, mert rettenetes a hőség, s a légnyomás itt sokkal nagyobb, mint Kolozsváron. De nagyon szép volt ez a tíz nap, – nekem nagyon fontos dolog a hagyomány és itt körülöttem nincsen. Ami volna, az is gyorsan pusztul. Sokszor rossz a lelkiismeretem, én sem gyűjtöttem össze elég gondosan mindent, amit kellett volna, de nem akartam soha szerénytelen lenni.

Ma érkezett levele nagyon meghatott. Igaza van, nagyrészben, abban, hogy régi emlékek kedvéért ragaszkodom Önhöz, de csak részben. Én azt hiszem, hogy régi baráti körünk sok tagjával nem tudnék többé harmonikus barátságban élni, mert nézeteink nagyon eltávolodtak egymástól. Én ma más pontról nézem a dolgokat s sok mindent kipróbáltam, sok minden tanulságot szereztem, amit nem lehetne összeegyeztetni egyesek nézeteivel. Érdekes volt etekintetben találkozásom Kolozsváron valakivel, aki ma is igen-igen nagy hálával gondol Önre és a Nagytiszteletű Asszonyra, akik egyesegyedül siettek segítségére, mikor bajban volt. Nem tudok az ő nézeteinek alapjára helyezkedni, ha mint embert nagyon tisztelem és becsülöm is. Ma elküldtem a Cassel könyvét,[7] amelyet régen olvastam, de azt hiszem, sok mindent meg fog mutatni Önnek mai nézeteim alapindokaiból. – De azt is érzem, hogy a mi korunkban az ember már nem igen tud új barátokat szerezni, mert egyénisége túlságosan kész és mert a kor megtanította arra, hogy nehezen higyjen az embereknek. Annak a baráti körnek volt azonban nehány igen nagy értéke, legfőként az, hogy ideáljait roppant komolyan vette és hogy állásfoglalásaiban a komoly erkölcsi és őszinte emberi célokat kereste. Nekem is sokszor van honvágyam ez után a kor után, habár én csak kültagja voltam azért, mert a vitákat nagyon sokszor nem tudtam követni, – hiányzik belőlem az elvont dolgok megértésének képessége. Nem értek a filozófiához. –

Lehet, hogy Önhöz is ezek az emlékek és ez a honvágy hozott közel, de azóta kapcsolatunk más jelleget öltött. Kell az embernek valaki, akinek időnként beszámoljon s akiről tudja, hogy külső sikereken túl a belső fejlődést, az erkölcsi célkitűzésekhez való hűséget is keresi. És olyan kevesen vannak ma, akik értik azt, amit csinálok. Ön számomra az a valaki, akinek időnként beszámolhatok s akinél most már egy hosszabb korszak eredményei vannak nyilvántartva. No meg, mint említettem már, Ön volt az első, akitől azt a bizonyos, termékeny, elindító pofont kaptam,[8] Önnek tehát szinte kötelessége is az, hogy meghallgassa beszámolóimat. – Az évek folyamán megismertem gondolkozását és láttam, mennyire megvesztegethetetlenül kitart nézetei mellett, amelyeket csak belső fejlődés irányít és nem a múló divatok. Megengedheti magának ezt a függetlenséget, mert életformáját úgy építette ki, hogy ezt megtehesse. Ha tudná, milyen kevesen vannak ilyenek! –

Bizony, nagyon jó volna sok mindenről elbeszélgetni, de nem is adtam fel ezt a tervemet. Fiam[9] most elmegy öcsémmel[10] egy erdélyi biciklitúrára. A nyár későbbi részében, talán augusztus végén esetleg el tudnék ismét szabadulni s akkor vele együtt, kettesben jönnénk el arra a vidékre. Megmutatnám neki Pécset, felmásznánk a Zengőre, egy-két mecseki túrát is tennénk, s egy-két-három napot, ha még lehet, Zengővárkonyban töltenénk. De mert az ember tervei ma jégre vannak építve, kérem, hogy miattam ne halogasson semmit. Ha lehet, okvetlen eljövünk, s nagyon szeretném, ha lehetne. –

Csekeyt[11] üdvözlöm s köszönöm útbaigazításait. Kelemen főigazgató úrral való megismerkedésemnek nagyon örülök, s nagyon hálás vagyok Csekeynek az ajánlásáért. –

Még egyszer köszönöm Önnek is mai levelét és vagyok a reménybeli viszontlátásig is a régi szeretettel és ragaszkodással régi híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/134.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 266–267. Megj.: Fülep–Kner lev. 196–197. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner Zsuzsára utal ld. 1299/10.
[2] Kelemen Lajos (1877–1963) történész, levéltáros. 1918–1938 között az Erdélyi Múzeum levéltárosa, 1940–1944 között főigazgatója.
[3] Kájoni János (1629/30–1687) énekgyűjtő és -szerző, kiadó, nyomdász, ferences szerzetes.
[4] Heltai Gáspár (1490/1510–1574) protestáns lelkész, nyomdász. 1544-től kolozsvári lelkész, 1550-ben alapította a kolozsvári nyomdát, amelyet Hofgreff Györggyel, majd 1559-től egyedül vezetett.
[5] Tótfalusi [Misztótfalusi] Kis Miklós (1650–1702) tudós nyomdász, betűmetsző, betűöntő, könyvkiadó. Az amsterdami Blaeu-nyomdában tanult, nemzetközi sikereket ért el. 1690-ben Kolozsvárt telepedett le nyomdászként, szembekerült a helyi egyházi vezetéssel. Erről írt „Maga mentsége..." c. művében, amelyet Kner is kiadott. Ld. 1325/6.
[6] Szenci Molnár Albert (1574–1634) lelkész, zsoltárfordító. Göncön résztvett a Károli Gáspár-féle bibliafordítás kinyomtatásában. 1626-ban Kolozsvárra költözött, ott is halt meg.
[7] Ld. 1442/21.
[8] Ld. 1329/4.
[9] Kner Mihály ld. 1299/7.
[10] Haiman György közlése szerint Kner Endre volt Mihály útitársa.
[11] Ld. 1389/4. Csekey ekkor a kolozsvári egyetem professzora volt.

1461. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1942. VIII. 3.

Carissimo,

előző levelére[1] hamar akartam válaszolni, de közben el kellett mennünk Kajdacsra,[2] az esperesékhez látogatás viszonzására, és Decsre,[3] hasonló okkal, s most ilyen nem messzi utazás is napokig tart s elég kalandos. Megérkezve kaptam második levelét.[4]

Először tehát a legsürgősebb s fontosabb: az ifjú ügye.[5] Nagyon szeretném a Maga hasonló actusát[6] viszonozni, sajnos, semmi jóval nem biztathatom, különösen nem gyors döntéssel. A profok jórésze most távol van, az időszak a legalkalmatlanabb! Még nagyobb baj, hogy információim a legrosszabbak. Egy teljesen hasonló jogosultságú ifjú ügyében Fenyvesi prof.[esszor][7] (maga is kiker[esztelkedett] zsidó!) azt a választ adta, hogy zs[idó]t egyáltalán nem vesznek föl, mert a MONE[8] fenyegetve figyelmeztető iratot küldött az egyet[emi] tanácsnak, hogy ha zs[idó]t felvesznek, az ifjúság nagy zavargásokat fog csinálni. S a tanács deferál... Leginkább Entz[9] útján lehetne elérni valamit, de éppen ő nincs itthon, tehát csak levelezéssel lehet neki fogni, ami elég hosszadalmas. Ámbár! pár év előtt (már akkor!) a fogorvosunk szintén praem[aturus] fiát – pécsi, ami extra jogcím! – nem sikerült felvétetni, s akkor úgy oldtuk meg a dolgot, hogy benyomtuk a filoz.[ófiá]-ra, s onnan aztán egy év múlva átnyergelhetett. Egy évet vesztett, de még így is örült, hogy legalább bent van, s azóta nem háborgatták. De most nincs itt filoz[ófiai] facultas! Szóval, minden összeesküdött. Roppant bánt, hogy ennél többet és jobbat most nem tudok mondani, ez lévén a legrosszabb, ez a bizonytalanság. De mikor még a Képzőmű[vészeti] Főiskolán is azt mondta a rektor a katonai szolgálatra októberre behívott Gyenes Tamásnak,[10] örüljön, hogy bent van, mert az idén nem vennék föl. Pedig most is járt nálam egy pécsi ifjú, aki szept[ember]-ben próbálkozni akar. Tehát majd hiába.

A Popp-könyvet[11] nemrég, a Maga sürgetésére, megkaptam, hálásan köszönöm sok fáradozását. Nem írtam érte G[ellért]-nek,[12] mert a Maga leveléből azt értettem, hogy nem szükséges. Sajnáltam aztán, hogy nem írtam akkor mindjárt s nem kértem meg, hogy ha ott jár, egy füst alatt kérdezze meg őket, nincs-e meg náluk a Lauffernél[13] már eladott amerikai kiadású Picasso.[14] Külön emiatt a világért se fárasztom, de ha könyvesboltban jár, kérem, legyen szíves megérdeklődni.

Sok rettenetességet ír, Carissimo! Nagyon megdöbbentett Révész[15] dolga, s többi barátunk miatt is csupa aggodalom vagyok.

S most, annyi idő múlva, köszönöm Lauffernél való fáradozását s a részletes referálást. Némelyik könyvben nagy örömem telik, naponta előveszem, nézegetem – ebben az Ersatz-világban ez is valami. Márcsak meg fogok halni Hellasban jártom nélkül. De hát akkor minek is születtem. Lélekben mindinkább ott élek. Mindennap iszom egy kupa Homerost, ez tartja bennem a lelket.

Mivel már aug.[usztus]-ban vagyunk, nem is írok többet – várjuk jövetelét.[16] Ne legyen gondja az itteni gondok miatt, egyelőre minden van itt, drágán, de van. A tél lesz majd nagy próba, remélhetőleg az utolsó.

Insomma dunque, készüljön, jöjjön!

Szeretettel öleli

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 134. Megj.: Fülep–Elek lev. 315–317. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Elek utolsó fennmaradt levele V. 20-án kelt (1451. sz.), de FL VIII. 21-én írt (1463. sz.) levelében egy VII. 27-i Elek-levélről van említés, amely nem ismeretes.
[2] Gilicze Sándor espereshez készültek.
[3] A decsi lelkész Arany Dénes volt.
[4] A levél nem maradt fenn.
[5] Mint Elek X. 31-i (1469. sz.) leveléből kiderül, Révész Béla unokaöccsének pécsi egyetemi felvételéről volt szó. ld. még 1470/2.
[6] A „hasonló aktus" Gyenes Tamás felvétele a Képzőművészeti Főiskolára. Ld. 1392. sz.
[7] Fenyvessy Béla (1873–1954) 1918-tól a pozsonyi, 1924-től a pécsi egyetem közegészségtani professzora.
[8] A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, 1920-ban alakult.
[9] Entz Béla (1877–1959) 1918-tól a pozsonyi, 1921-től a pécsi egyetem patológiai professzora.
[10] Ld. 1392/2.
[11] Ld. 1453/11.
[12] Ld. 1377/2.
[13] Ld. 1392/7.
[14] Ld. 1457/8.
[15] Elek elveszett levelében Révész Bélának (1876–1944), Ady író–újságíró barátjának sorsáról írt.
[16] Ld. 1464. sz.

1462. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. VIII. 9.

Kedves Barátom!

Most még a szokottnál is jobban el vagyok foglalva, de mégis írok. Azt akarom megírni, hogy erre az esztendőre ismét lőttek a találkozásnak. Ugyanis Bandi öcsémet[1] behívták munkaszolgálatra és most odavan Gyergyóban. Ha igaz, és ha a legkedvezőbb esetet vesszük, akkor is eltart ez három hónapig, vagyis a tél beálltáig és akkor már kezdődik a főszezón. Addig viszont nekem itt el muszáj végeznem az ő munkáját is, ami bizony igen-igen nagy lekötöttséget és munkát jelent, mert neki is bizony mindig nagyon sok volt a dolga. Ő azonban sokkal gyakorlottabb a kalkulációban, jobb érzéke van hozzá, mint nekem, tehát nekem az ő munkájának elvégzésére több munkaórára van szükségem. Bizony, némelykor azt sem tudom, hogy hogy férjen bele a munkám a napba, mert hiszen már az én koromban nem bírok annyit, mint régen. –

No de nem baj, mindent ki kell bírni és hálistennek, mint a kiválasztott nép tagjainak, van benne elegendő trainingünk.

Minden jót kívánok és nagyon, nagyon sajnálom, hogy megint nem lesz alkalmunk eldiskurálni, pedig nagyon örültem annak, hogy fiammal[2] együtt elmehetek oda egy kiadós, alapos beszélgetésre.

A viszontlátásig is vagyok őszinte barátsággal régi, igaz híve

[Kner Imre]

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 268. Megj.: Fülep–Kner lev. 197–198. p.
Gépírásos másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner Endre ld. 1299/6.
[2] Kner Mihály ld. 1299/7.

1463. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1942. VIII. 21.

Carissimo,

VII. 27-i levelére[1] azonnal válaszoltam, – érkezése másnapján – de már kifelé megyünk aug.[usztus]-ból, s még mindig nincs hír Magától, hogy mikor jön. Pedig hát ez volna a fontos – akkor azért is írtam oly röviden, mert, mint mondtam, várjuk minél előbb való érkezését.[2] Csak nem beteg tán? Vagy más programmot csinált? Ha nem, s ha lehet, igyekezzen, míg jó az idő! – Abban a beiratási ügyben talán holnap tudok valamit írni.

Hírét s jövetelét várva
szeretettel öleli

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 135. Megj.: Fülep–Elek lev. 318. p.
Kézírás posta levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Ld. 1464. sz.

1464. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. VIII. 31.

Carissimo,

28-i keletű lapját[1] csak 31.-én délben kaptam meg, válaszom így már csak holnap, d. u. megy el hogy még idejében odaér-e, nem tudom. In ogni modo: 1/ Vi aspettiamo, 2/ quei libri non m'importano molto, ma può venir tempo che mi possano servire, se dunque non V'incomodono, portateli pure.

A bientôt, cher ami,

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 136. Megj.: Fülep–Elek lev. 319. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Elek Artúr VIII. 28-i levelezőlapja nem maradt fenn.

1465. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. IX. 15.

Carissimo,

– tegnap megjártam a Képzőművészeti Főiskolát.[1] Legelsőbb Ferenczy főtitkárral[2] beszéltem, aki ott az oraculum. Király Lajost más is ajánlotta, még pedig Pécsről Sugár László.[3] Pilch Dezső rektornak[4] írta levelét. Ferenczy felolvasta nekem. Nem volt benne semmi különös, még melegség sem igen. Azután megtudtam Ferenczytől, hogy zsidók számára 2 hely van és hogy 11 a pályázó reá. Azt ajánlotta, hogy beszéljek a rektorral. Az olyan szívesen fogadott, mint aki eleve kész teljesíteni minden kívánságomat. Csak akkor borult el az arca, amikor megtudta, hogy milyen tehertétellel megáldott ifjúról van szó. Bizalmasan közölte, hogy a Tud.[omány] Egyetemen az idén numerus nullus érvényesült. A főiskolára nézve is ezt kívánta a minisztérium, de sikerült meggyőznie az ott ülő fogvicsorgatókat, hogy az országban vagy tizenöt zsidó középiskola működik, azok számára nélkülözhetetlen a rajztanár-pótlás. Arra megengedték, hogy három éven át 2–2 zs[idó]-t vehessen föl a főiskola. Egyébként megígérte, hogy minden tőle telhetőt megtesz. Itt jut eszembe, amit Ferenczytől hallottam, hogy t. i. az egyik ifjút a b[uda]pesti izr.[aelita] hitközség ajánlotta azzal az ígérettel, hogy tanulmányainak végeztével tanárnak alkalmazza iskoláiban. Nem nagyon tisztességes módja a protegálásnak. Mert hátha tehetségtelennek bizonyul majd négy vagy hat év múltán a pártfogolt ifjú? És a többi pályázó, akit ugyanolyan jogok illetnek meg, mint a protekciósat, mit szóljon ehhez a kiváltságoláshoz? Pilch Dezső egyébiránt azzal búcsúztatott, hogy a döntésről mindenesetre értesíteni fog.

Kellermann dr.[5] csakugyan megvárt a külvárosi állomáson. Nem kiáltotta a nevemet, de szerencsére olyan kevesen voltak az állomáson, hogy nem nagy munkába került egymásra ismernünk. Villamosra ültem, ő pedig biciklin sietett előre és megvárt a megállónál. Megmutatta egész gyűjteményét. Jó másfél órát töltöttem vele és érdekes dolgokat hallottam tőle. Az orvoshoz nagy bizalmat éreznék. Jóleső önbizalma, amely nem dicsekvő, ellenkezőleg, szerény hangú, azt hiszem minden betegre megnyugtató hatású lehet. Azután eredményei is vannak, meglepő gyógyulási esetek. És nem csak belgyógyász, hanem szükség esetén sebész is. Az ember is szimpatikus benne. Szegény tele van rettegéssel a jövője miatt. Ezt az idegzetkínozó érzést igyekszik a festéssel „levezetni". Hallucinációs képei és rajzai ilyen „levezetők". Hogy ne gondoljam azért bolondnak, vagy idegbajosnak! Egy pillanatig sem. Csak sajnálatot érzek iránta, annál nagyobbat, mert festői eredményeiben nem látok fejlődési lehetőséget. Elvégre már 47 éves, s nem képes teljes magát a festésnek szentelni, legfölebb vasárnaponként. Nem volt soha tanítója. Nem volna baj, de úgy látom, hogy a tanulás, vagyis a fejlődés képessége sincs meg benne. Amit tud, az dilettantizmusnál nem több, ha dilettantizmuson a mesterség dolgában föl nem készültséget értjük. Szó sincs róla, nagyon érdekes elgondolásai vannak, megragadó képtémái, különösen a kórházi, vagy egyéb betegségtárgyúak. De nem tudja megnyugtatóan és főként meggyőzően előadni őket. Rajztudása nagyon bizonytalan, igen kezdetleges rajzhibák ütköztetik meg a szemet. A színek iránt semmi érzékenység sem mutatkozik kompozícióiban. Leginkább

még táji vázlatait tudtam élvezni. Azok között nehány finom darabot találtam. Mindebből semmit sem mondtam neki, mert szerencsére nem is kérte véleményemet. Csak általánosságban mondtam egyet-mást és azt tanácsoltam, hogy természettanulmányon (aktrajz) készüljön festményeire. De ő már kiállításra készül. Már meg is történtek feléje az első lépések. Kállai Ernő[6] vállalta a közvetítést, és a Tamás-Galéria[7] hajlandónak is mutatkozott a kiállítás megrendezésére. Kállait azonban katonai szolgálatra hívták be (főhadnagy), s az ügy ezzel lebegő állapotba került. Kállai fürge és lelkes ember, ő nyélbe is ütötte volna a dolgot. Azok után amit fönnebb elmondtam, természetesen nem sok értelmét látom a kiállításnak. K.[ellermann] dr. nem kész festő, még csak nem is fejlődőben levő, hanem egy bizonyos fokon megrekedt művészjelölt. Ha fiatalabb volna, azt mondanám, hogy pótolja azt, amit megtanulni elmulasztott, de így...

Nem szívesen írom ezeket már csak azért sem, mert annyira ellenkeznek a Maga vélekedésével. De azt csak nem tehetem, hogy semmit sem írjak arról, amit láttam; ha pedig írok, mi egyebet írjak, mint ami meggyőződésképpen kialakult bennem?

A bombázásról.[8] Megnéztem a városmajori templomot és környékét. Azóta bizonyára megkapta a Képes Vasárnap legutóbbi számát. Az többet beszél, mint a legékesebb leírás. Nem is a templomba csapott a bomba, hanem melléje, még is leszakította az épület tömbjéről a hozzáragasztott sekrestye-részt, a légnyomás (Luftdruck. De honnan vegyek helyette magyar észjárású szót?) pedig a templom valamennyi színes ablakát (Árkayné Sztehlo Lili[9] műveit) elpusztította. A szerte fröccsent repeszdarabok minden falban lyukakat nyitottak, a templom legszebb részét, a külön álló campanilét is keresztül-kasul lyugatták. A templom szentélye körül a szép régi hippocastaniákat úgy megkopasztotta a robbanás feszítő ereje (= Luftdruck), ahogy csak a télelő szélviharai szokták. Az ágak mind letördelve, lombnak semmi nyoma, a fák törzsében tágas lékek, amiket a repeszdarabok nyitottak benne. A környék házaiban nem maradt ép ablak. Legtöbb helyen, ahol spaléta van, azzal helyettesítik a hiányzó ablakokat, ahol spaléta nincs, ott függönnyel úgy, ahogy. Némely helyen az ablakkeretet is kitépte a helyéből a vad levegő (= Luftdruck). A mongol császár palotájának (a fene postaépületnek) ablakai is sírtak. Ma már pótolták őket. De elfogyott az üvegtábla is és bizonyára éktelenül megdrágult. S úton a tél! Még a szénatéri házak egynémelyikének ablakait is elpusztította a viheder. (nem lehetne ezt a bányász-műszót a „légnyomás" helyére tenni? Nem is hosszabb nála.)

Itt értesültem arról a hihetetlen disznóságról, hogy az első bombavetés éjszakáján a szirénák nem jelezték előre a veszedelmet. Csak az első bombák robbanása után szólaltak meg. Így történt, hogy az áldozatokat álmukban ölték meg (Macbeth does murder sleep, the innocent sleep),[10] azt a két szegény gyermeket is nevelőnőjükkel Zilahy Lajos házában.[11] Különben azt is a viheder ereje pusztította el. A bomba nem beléje esett, hanem melléje. Azóta persze már fölébredtek álmukból a szirénák őrzői.

Vasárnap este magam is megismerkedtem a „légoltalmi" pincével. A rádió „vigyázz, vigyázz, vigyázz!" jelzése közelgő veszedelmet látszott bejelenteni. Házam lakói annyira nem bíztak a szirénákban, hogy óvatosságból inkább előre levonultak az óvóba. Sógornőm,[12] a ház parancsnoka, ugyan azt mondta, hogy a maga felelősségére mindenki a lakásában maradhat, de nem akartam kivétel lenni, s ezért lementem. Dohos

szagú pincében hosszú fehér deszkalócákon kuporogtak az öreg bácsik, nénik, kisdedüket szoptató anyák és nagyobb gyerekek. A gondosabbak heverőt szállítottak le még nappal, azon nyúltak végig. Világítás ugyan volt, de olyan gyönge, hogy annál olvasni nem lehetett. Éjfél tájon hazatértünk azzal, hogy már csak a sziréna hangjára megyünk le újra. Azóta hivatalosan értesítették az emberiséget, hogy a rádió idegnyúzó jelzése csak katonai intézményeknek szól, a közönséges halandók ne hallgassanak reá, és csak a sziréna bömbölésére vonuljanak biztosabb helyre.

A két bombás éjjel, szem- és fültanúk szerint, borzalmas volt. A sógorom[13] lakásának erkélyéről (az ötödik emeleten lakik) nézte az eget és látta a reflektor-fénysugarak össze-vissza cikázását, meg a repülgépekre lövöldöző ágyúk rakétaszerű lövedékeinek fénysávjait. Látta azt is, amint egy világító bombát, amely a levegőben egyhelyben lebegett ernyője alatt, szétlőttek ágyúink.

Miközben ezeket éjfél táján írom, a besötétített és becsukott ablakon át régen hallott zaj hangzik be. Megeredt az eső és zuhog jó sűrűn. Közben villámlik és utána hatalmasakat dörög. Olyan bombahang, amelyet szívesen hall a fül. Magára gondolok, a barométerére és a tikkadt várkonyi természetre. Vajjon megeredt-e az áldás maguknál is? Bár úgy lenne. Ezzel a reménységgel végzem ezt a végtelen epistolát és kívánok jó éjszakát mára és mindenkorra.

Öleli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/103.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Feltehetőleg az utóbb említett pécsi Király Lajos – akinek kiléte ismeretlen – bejuttatásáról van szó a Képzőművészeti Főiskolára.
[2] Ld. 1402/3.
[3] Sugár László kiléte ismeretlen.
[4] Ld. 1392/6.
[5] Kellermann Emil orvos, festő. 1924–1932 között a pécsi belgyógyászati klinikán gyakornok, majd tanársegéd. E levél tanúsítja, hogy 1942-ben is Pécsett élt, mivel Elek ott szakította meg hazautazását Pestre, hogy megnézze Kellermann képeit. 1943-ban, budapesti kiállítása idején Kellermann már tatai orvos volt. Kiállításáról Elek az Újság 1943. II. 7.-i sz. (8. p.) írt Kellermann Emil dr. képei címmel (ea.) aláírással.
[6] Kállai Ernő (1890–1954) a modern művészeti irányzatok elismertetéséért munkálkodó művészeti író, kritikus. 1940–1944 között a Pester Lloyd kritikusa, 1946–1948 között az Iparművészeti Főiskola tanára. Ő írta a Kellermann-kiállítás katalógusának bevezetését.
[7] A Tamás Galéria 1927-ben alapított, a 2. világháborúig működő, a modern művészetet támogató intézmény. Alapítója Tamás Henrik (1879–1960), gyűjtő, műkereskedő, a Singer és Wolfner kiadó igazgatója.
[8] Szeptember 4-ről 5-re virradóra volt Budapest első bombázása, ekkor sérült meg a városmajori templom.
[9] Árkay Bertalanné, Sztehlo Lili (1897–1959) iparművész, főleg egyházi épületek festett üvegablakainak tervezője (Budapest, városmajori és pasaréti rom. kat. templom, győri gyárvárosi templom stb.)
[10] Shakespeare: Macbeth II. felv. 2. jelenet. „Macbeth öli az álmot... A tiszta álmot." (Szabó Lőrinc ford.)

[11] A városmajori templommal egyidőben bombatalálat érte Zilahy Lajos Áfonya-utcai villáját, ahol az egyik lakás bérlőjének két kislánya, Jankó Beáta és Mária nevelőnőjükkel, Keresztfalvy Irmával együtt meghalt. Zilahy Lajos ennek az eseménynek a hatására írta „Ami a romok alatt és ami a romok felett van" c. írását, amelyben a ház megmaradt részét és telkét a Kitűnőek Iskolájának ajándékozta.
[12] Elek Andrásné.
[13] Román Vilmosra utal. Ld. 1423/10.

1466. RÉVÉSZNÉ ALEXANDER MAGDA – FÜLEP LAJOSNAK

Kassa, 1942. IX. 24.
Nádor u. 24. III. 8.

Mon cher ami,

ma voici à Kassa c"est pour passer le temps. Aujourd'hui j'ai visité la ville – il y a des valeurs, le cadre n'est pas mal, je vais pouvoir travailler pour moi presque autant que d'habitude et je pense aussi de pouvoir retourner a P.[est?] bientôt, – donc au revoir! A quand ta conférence de Pécs? Bonne poignée de main

M.[agda]

MTAK Kézirattár Ms 4589/185.
Kézírás Kassa Dóm feliratú képeslapon.
Címzés: dr. Fülep Lajos úrnak egyetemi magántanár Zengővárkony Baranya megye.
Révészné Alexander Magda (1885–1972) művészettörténész, Alexander Bernát leánya, 1910-től Révész Géza pszichológus felesége. 1919-től Hollandiában élt. FL ifjúkorától haláláig baráti kapcsolatban volt vele.

Kedves Barátom,

itt vagyok Kassán, hogy eltöltsem az időt. Ma bejártam a várost – vannak értékei, a környezet nem rossz, majdnem annyit fogok tudni magamnak dolgozni, mint amennyit szoktam és arra is gondolok, hogy hamarosan visszatérhetek P[est?]-re – tehát a viszontlátásra! Mikor lesz a pécsi előadásod?[1] Meleg kézszorítással M.[agda]

[1] A pécsi előadás ld. 1467/2.

1467. FÜLEP LAJOS – TÖRÖK GYULÁNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. IX. 28.

Kedves Barátom,

nem tudom, Martynnak, akit mint hallom, behívtak, volt-e ideje találkoznia Veled s referálnia előző vasárnapi beszélgetésünkről, mint lehet (igen, a részleteket mellőzve megismétlem a lényeget), t. i. 30 évvel ezelőtt se kaptam egy előadásért 50 p[engő]-

nél kevesebbet, amikor annyi pénzzel Londonba lehetett utazni – ez egy; másik: az ilyesmiért áldozni kell tudni, én is áldoztam egész életemben eleget; harmadszor: nekem sok veszteséggel jár a dolog, mert idegen helyen, pláne hotelben aludni nem tudok, a másnapom agyon van ütve, az napom csonkítva; egyszóval: 100 p[engő] költségek a minimum, amiért a dologra vállalkozhatom, s még így is nem kis áldozatnak érzem. Azt hiszem, Te is érezni fogod, s ez nem zsugoriság, ellenkezőleg.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

Janus Pannonius Múzeum (Pécs) Képzőművészeti Adattár 200/6–73.
Kézírás. Nyomtatásból közölve. Megj.: Tüskés I. 272. p. – Tüskés II. 467–468. p. – Tüskés III. 37. p.
Pécsre írt levél.
Török Gyula (1911–1997) régész, a pécsi városi múzeum igazgatója, a Képzőművészek és Műbarátok Társaságának titkára.

[1] Martyn Ferenc (1899–1986) festő, grafikus, 1925–1940 között Párizsban, majd hazatérve Pécsett élt.

[2] Martyn közvetítette Török Gyula kérését, hogy FL vállaljon előadást. A művészet szükségessége címen a pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága rendezésében. Az előadás XI. 19-én volt a városháza közgyűlési termében. FL megkapta a kért 100 pengős tiszteletdíjat. Az előadás napján a Pécsi Napló és a Dunántúl c. lapokban a következő előzetes híradás jelent meg: „A nagy tudású előadó filozófiai és történeti alapon magyarázza azt az emberi adottságot, amely minden korban létrehozott műalkotásokat és műélvezőket. Az emberiség alkotó- és műélvező képessége a mai gépesített életben nem halt ki, inkább a modern élet szükségleteként fokozottabban jelentkezik. Ezt az érdekes kérdést fejtegeti és világítja meg FL ma esti előadásában."

1468. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Szeged, 1942. IX. 30.

Kedves Barátom,

ismét megjártam Svájcot, olasz falvakat és francia kisvárosokat Tessiben, a Val Bregaglioban, Vallisban. Hogy másról ne beszéljek. Bevettem őket ellenméregnek, még egy időre. Károlytól[1] hírt vártam a tavasszal megadott címre. Csak ezt a prospektust[2] kaptam az ő kezétől megcímezve. Úgy látszik, Amerika egyáltalán nem levelez Európával. A svájciak – ezt talán már megírtam – jobbak, mint régen voltak s optimizmusuk rendíthetetlen. Az Eranos előadások az idén Hermésről szóltak, az enyimek Hermes, der Seelenführer-ről.[3] A tavaly nyáriakat itt küldöm. Talán fog érdekelni. Ha az idén már nem láthatlak, szívesen hallanék Rólad többet. Mélységes egyetértésünk ugyan nem kíván sok szót. De azon túl is érdekelne, mit csinálsz, miket gondolsz? Nincs-e megjegyzésed ahhoz, amit én csinálok. Tudod, hogy Te vagy számomra itthon az egyetlen ember, akinek a véleménye érdekel.

Egyelőre a hét végén még mindig zugligeti (helyesebben: virányosi) tornyomban vagyok (XII. Zalai-út 5/c), ott családom is, amely e nyáron ismét egy leánnyal szaporodott.[4] Hangulatunk kitűnő.

Ölel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/6.
Kézírás Inst. Phil. Class. Univ. Szeged Prof. Kerényi feliratú fejléces levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Tolnay Károlyra utal.
[2] A prospektus nincs a levél mellett.
[3] Hermes der Seelenführer. Das Mythologem vom männlichen Lebensursprung. = Eranos Jahrbuch, 1942. Zürich 9–10. p. Dedikációja: „Lajosnak szeretettel Ascona 1943 Károly".
[4] Kerényi Kornélia szül. 1942. VI. 6. klasszikus régész Svájcban, férje Dr Hans Peter Isler zürichi régészprofesszor.

1469. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. X. 3.

Carissimo,

tegnapelőtt az utcán találkoztam Révész Bélával.[1] Megtudtam tőle, hogy unokaöccsét[2] Pécsett is, egyebütt is (mert valamennyi egyetemünkön megpróbálkozott) elutasították. Sajnos, előrelátható volt. Egyebekben a leányáról, az unokájáról és a vejéről semmi hír, pedig minden erejének megfeszítésével nyomoz utánuk. Búsás pénzért a Gestapo emberei vállalták keresését. A pénzt zsebre vágták és az eredmény annyi lett, hogy Lengyelországban nincsenek. Egy másik hírforrás szerint – szintén hivatalos személyiség, de nem pénzért vállalta, tehát amazoknál megbízhatóbb – Oroszországba vitték őket. Az orosz rengetegbe! Még sem hagyja annyiban, bármennyire reménytelennek látja a dolgot. Milyen szomorú!

Tegnap telefonon kérdeztem meg Ferenczy dr-tól,[3] hogy mi történt Király Lajossal? Sajnos, semmi jó. Két zsidót vettek föl, egy Földes nevű fiút, meg egy leányt, akinek neve nem maradt meg bennem. A fölvételnek az a módja, hogy az alakrajz tanárai, azaz hogy a festőtanárok, rendre megnézik a rajzokat, és amelyik megtetszik nekik, arra ráírják, hogy gazdáját tanítványuknak vállalják. Amolyan szavazás ez, s föl végül azt veszik, aki a legtöbb szavazatot kapta. A két föntemlített 5–5 szavazatot kapott (ha jól emlékszem, hat tanártól), az utánok következő kettő 4–4 szavazatot, Király egyetlenegyet sem. N.[ota]B.[ene] a tanárok nem tudják, hogy kire adják voksukat, mert a pályázó neve nem szerepel a rajzon, csak a száma. A névsort a hozzátartozó számmal a főtitkár (Ferenczy dr.) őrzi. nem tudom, megírtam-e múltkori levelemben, amit Pilch[4] mondott: hogy ha valami igazi tehetség botlik föl, azt lehetetlen lesz mellőzni a beajánlottak kedvéért.

Találkoztam Kállai Ernővel[5] is. Sikerült leszerelnie és egyidőre megszabadulnia a katonai szolgálattól. Megkérdeztem, hogyan áll Kellermann dr. kiállításának ügye?[6] Azt felelte, hogy még nem beszélt visszatérése óta Tamással.[7] Úgy látta, hogy a nagy Mahomet-ember húzódozik, mert fél zs[idó]-t kiállítani. Fél nyilasék és társaik vad támadásaitól, amikben már bőven volt része. De Kállai nem az az ember, akit könnyen lerázhat magáról. Ha hozzám fordul Tamás – szokása, hogy minden véleményt összegyűjt, minekelőtte határozna – teljes erővel támogatni fogom Kállait.

Most még nehány szót arról a témáról, amelyet Várkonyban is érintettünk, nem is először. Olyasfélét éreztem ki megjegyzéséből, mintha elítélné az én könyvgyűjtő „mánia"-mat. Ilyenféle vádban nem egyszer volt részem olyanoktól, akik javamat akarták. Nem mindenkinek feleltem reá, de Maga bárki másnál jogosultabb számon kérni tőlem ezt a gyöngémet. Könyvvásárlásra, úgy-e volt pénzem; arra nem, hogy nyugdíjintézeti tagsági járulékomat fizessem? A kérdés (amely nem ilyen alakban hangzott el tavaly) jogos, elismerem. A válaszom ez: igazán könnyelmű sohasem voltam a könyvvásárlásban. Voltak életemben esztendők tekintélyes számmal, hogy könyvet egyáltalán nem vásároltam. Amíg Anyám[8] élt, csöndes szemrehányást éreztem közelében, valahányszor új könyvvel tértem haza. Pedig könyvre én soha pénzt el nem vontam attól, ami neki járt. A teljes fizetésemet átadtam neki a hó elején. Könyvet én legfölebb a mellékjövedelmemből vásároltam. Az Újságban, vagy a Nyugatban megjelent írásaimért kapott honoráriumból. Azzal az érzéssel vettem meg a könyvet, hogy munkámnak az az igazi jutalma.

Nem vagyok maniákus könyvgyűjtő. Csak azt veszem meg, ami érdekel és aminek valamikor használt tudom majd venni, mert érdeklődésemnek körébe tartozik. Érdeklődésemnek a köre jóval szűkebb, mint a Magáé, de a művészeten és az irodalmon túl beléje tartozik a történelem is, különösen az, amit műveltségtörténelemnek neveznek. Meglepődni látszott azon, hogy filozófiai tárgyú könyveim is vannak. Vannak, mert a filozófia iránt valamikor nagy volt bennem az érdeklődés. Condillac és Berkeley könyvét (azokat a példányokat, amelyeket Várkonyba vittem) még egyetemi hallgató koromban vásároltam. Az egyetemen én rendszeresen hallgattam Alexander Bernátot,[9] sőt u.[gy]n.[evezett] filozófiai szemináriumi gyakorlataira is eljártam (a lakására), amelyen Kantot és Spinozát olvastatta velünk. Dolgozatot is írtam s fel is olvastam. Alexander kitűnő tanár volt, remek előadó, érdeklődést keltő és kedvcsináló. Hálásan gondolok reá, noha emberi sajátságait nem kedveltem.

A fenti két filozófus annálfogva is nagyon érdekelt, mert egyetemi korom végefelé nyakig belemerültem a XVIII-ik század felvilágosodási irodalmába. Rousseauról készültem disszertatiómat írni. S akkor, talán 1899-ben, szereztem meg Diderot összes műveinek 20 kötetes kritikai (Assézat–Tourneux-féle) kiadását,[10] továbbá 1898-ban, első olaszországi utamon a Système de la nature-nek egy korai kiadását Velencében.[11]

Filozófiai érdeklődésem a spekulatív filozófia iránt volt nagy. Szánt szándékkal szakítottam el tőle magamat, amikor észrevettem, hogy fogalmakban kezdem látni a világot és az életet, holott én szépírónak éreztem magamat és elbeszélő művész kívántam lenni, vagyis érzékelő.

Könyvre én, jól megnézve a dolgot, sohasem költöttem többet, mint amennyit más ember cigarettára költ. Nem is kell ahhoz elvadult dohányzónak lenni, hogy valaki havi 50–60 pengőt költsön cigarettára. Nem beszélek egyéb férfi-passziókról, amelyek jóval költségesebbek és amelyeknek az én életemben semmi részük sem volt. Milyen lett volna az életem könyv és utazás nélkül? Amúgy is elég sivár volt. Milyen lenne hátralevő életem havi 150 pengőni nyugdíjjal, de könyvek nélkül?

És még egy valami: könyveimet én sohasem tekintettem a magam önző tulajdonának. Mindig arra gondoltam, hogy valamikor kiegészítésére szolgáljanak majd azoknak a hiányoknak, amelyek szakkönyvtárainkban tátonganak.

Bibliofil én csak annyiban vagyok, hogy élvezni tudom a külső megjelenésére is szép könyvet. A Bibliofil Társaság[12] választmányába alighanem – sohasem kérdeztem meg tőle – boldogult Majovszky Pál[13] ajánlására hívtak meg. Ott sikerült egy és más helytelen szándék megvalósulását megakadályoznom, viszont elérnem, hogy nehány nekem kedves író könyve művészi köntösben jelenjék meg (Ambrus,[14] Színi novellái,[15] Riedl Frigyes Magyarok Rómábanja).[16] Nem vadászom első kiadásokra, sem ritkaságokra (nem is lenne hozzá módom), de ha utamba vetődik valamelyikük és áldozat nélkül megkeríthetem, ráteszem a kezemet. Stendhallal[17] sem járok el mániákusan. Kérdezte tőlem, hogy a Le Rouge et Noir hány kiadásban van meg? Nem hatban, amint rögtönözve mondtam, hanem nyolcban. Csakhogy mindeniknek más-más a jelentősége, részben más-más a szövege is. Nem érzek abban semmi bűnt, önmagam iránt való vétket, vagy mulasztást sem, hogy Stendhalból olyan gyűjteményem van, amilyen, azt hiszem, senkinek ebben az országban. Nem vagyok rá büszke, sem hiú, csak azt gondolom magamban, hogy talán jó az, ha olyan nagy író mindenfelől való megismerésére megadatik a lehetőség olyan kicsiny és távoli országban is, mint a mienk.

Még sokat tudnék erről a tárgyról írni, de legalább ennyit el kellett mondanom, hogy bizonyos dolgokat tisztán láthasson.

Abbracci affettuosi de V[ostr]o

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/104.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1461/14.
[2] U. o.
[3] Ld. 1402/3.
[4] Ld. 1392/6.
[5] Ld. 1465/6.
[6] Ld. 1465/5.
[7] Ld. 1465/7.
[8] Ld. 1293/6.
[9] Alexander Bernát (1850–1927) filozófiai író, publicista, kritikus, a budapesti egyetem filozófiaprofesszora. Az ifjú FL támogatója volt; ő rendelte tőle Nietzsche: A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus c. művének fordítását és bevezető tanulmányát, valamint több cikket a Műveltség Könyvtára ill. a Világirodalmi Lexikon számára.
[10] Diderot, Denis: Oeuvres complètes... I–XX. Paris, 1875–1877.

[11] Holbach, Paul-Henri d': Système de la nature ou les lois du monde physique et du monde moral. Első kiadása London, 1770.
[12] Magyar Bibliophil Társaság – a magyar művészi könyv kultuszának terjesztését és a könyvművészet ápolását célul kitűző 1920–1948 között működő szervezet.
[13] Majovszky Pál (1871–1935) publicista, szerkesztő, műgyűjtő. 1913-tól a VKM művészeti ügyosztályának vezetője, a Műemlékek Országos Bizottságának tagja, 1925–1935 között a Magyar Művészet c. folyóirat szerkesztője.
[14] Ambrus Zoltán: Elbeszélések. Bp. 1926. Kiadja a Magyar Bibliophil Társaság.
[15] Színi Gyula válogatott elbeszélései. Bp. 1933. Kiadja a Magyar Bibliophil Társaság.
[16] Riedl Frigyes: Magyarok Rómában. Bp. 1930. Kiadja a Magyar Bibliophil Társaság.
[17] Stendhal Elek Artúrnak és FL-nak egyaránt kedves írója volt. Nem sokkal ezelőtt jelent meg Elek: Stendhal Volterrában c. írása. Ld. 1451/7.

1470. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1942. X. 8.

Carissimo,

igen örültem levelének,[1] bár hossza aggasztott, mert lelkifurdalást éreztem azon, hogy annyi időt töltött vele. Aztán vigasztalódtam azzal, hogy tán jókedve vitte rá.

Király L.[ajos][2] azóta megírta, hogy nem vették föl – és megköszönte a támogatást. Itt továbbítom!

Hát persze, hogy meg kellett írnia Kellermannról[3] a véleményét. Mi oka lehetett volna a meg-nem-írásának? Intolerans vagyok? Úgy tudom, soha, semmiben. Persze, megmaradok a magam nézetén. Én nem hiszek semmiféle absztrakt és abszolút, „rajztudásban" és hasonlókban. Ez nem volt meg Cézanne-ban se, nekem a legnagyobb festő. Az a tudás relatív ahhoz, amit valaki csinál, mond – hogy azt meg tudja csinálni, mondani. Valami absztrakt tudásra a zongora-virtuóznak van szüksége, hogy mindent játszani tudjon. Az alkotó művésznek elég egyet tudnia. K.[ellermann]-ban én ezt értékelem: a művészet merő artisticummá vált, vissza kell találnia oda, hogy több legyen; erre a nagy artisták képtelenek, különösen azok; itt van vagy lesz szerepe azoknak, akiket Maga dilettánsnak nevez. Ilyen volt Derkovits is, szerintem nálunk a legkülönb; és K.[ellermann]-t a D[erkovits] vonalán látom, szándéktalanul. Itt a genius temporis feszeleg.

Könyvkereskedők jelentkezéseiből látom, hogy ahol megfordul, protegál. Hálás köszönet.

Itt bizony nem esett azóta se, még csak felhő se mutatkozott. A múlt héten néhány reggel felkeltem 5-kor s felmentem a síkra; persze még éjszaka volt, de világos, mert holdvilág volt; aztán 1/2 7 tájban feljött a nap – s már előbb és akkor úgy szólt az erdei pacsírta, mint tavasszal; s a gesztenyésben is a seregély. Nem lepne meg, ha a fecskék visszajönnének. Most azonban, hogy írok, beborult. Meglátjuk, lesz-e belőle valami. Vetni kellene már, de nem lehet szántani, olyan kemény a föld.

Emlékszik, egyszer megküldte Kerényi Mythologia u.[nd] Gnosis című Eranos-előadásának[4] referatumát a Züricherből? Most megkaptam tőle a belőle lett kis könyvet. Megszégyenítő dedicatioval „F.[ülep] L.[ajos]-nak az egyetlen"-nek. Egyetlen a nya-

valygásban, megint nincs hónapok óta egy napom se láz nélkül. Meg kell már tisztára bolondulni. Tantalus[5] csak odaát szenvedte, amit én már itt.

Szeretettel öleli

Lodovico

A helynév a feladóból kiegészítve.
OSzK Kézirattár Fond 253/174. 137. Megj.: Fülep–Elek lev. 320–321. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1469. sz.
[2] Ld. 1464. és 1469. sz.
[3] Ld. 1465/5.
[4] Mythologie und Gnosis. Zwei Vorträge von Prof. Dr. K. Kerényi. I. Erster Vortrag. prolegomena. Zweiter Vortrag. Das Wissen vom Wege. Zürich, 1942. Sonderdruck Eranos Jahrbuch 1940/41. A dedikáció pontos szövege: „Fülep Lajosnak az egyetlennek változatlanul K."
[5] Mondabeli görög király, akit az istenek a túlvilágon csillapíthatatlan éhséggel és szomjúsággal büntettek.

1471. FÜLEP LAJOS – JUHÁSZ GÉZÁNAK

Z[engő]várkony,] 1942. X. 12.

Kedves Barátom!

Meleg kézszorítás a távolból a gyönyörű, megrázó versért.[1] Irigyellek, amiért amit a prózaíró nem mondhat Benned (s másban) van hova szabadulnod, a költő mondhatja, az ember utolsó valamelyest szabad cellája, nem mert tisztelettel torpannak meg előtte, mint állítólag a barbárok Roma kapui előtt, hanem, mert ártalmatlan játéknak fitymálják. Pedig! Ha volna még, aki lázadni tud, itt volna min. Nem győzöm elégszer olvasni, melegít, tüzel.

Ajánlom figyelmedbe a szuszékot,[2] akin paleo-sex-motivumok római legiojelvénnyel és ΧΡΙΣΤΟΣ-monogrammal fornicálnak. Soi-disant magyar népművészet. S az is!

Szeretettel

Fülep Lajos

PIM Kézirattár 12.3671/108/1. Megj.: Juhász Géza levelesládája. (A válogatás és ajtó alá rendezés Juhász Gézáné és Lévay Botond munkája.) Bp. 1987. 251. p. Kézírás egy FL tulajdonában lévő „szökröny"-t ábrázoló képeslapon.
Címzés: Nagyságos Dr. Juhász Géza tanár, író úrnak Debrecen Péterfia u. 12.
Feladó: Fülep Lajos, Zengővárkony, u.p. Pécsvárad
Juhász Géza (1894–1968) irodalomtörténész, kritikus, költő, tanár. Ekkor a debreceni Ref. Dóczy Leánygimnázium tanára, 1945–1968 között a debreceni egyetem magyar irodalmi professzora.

[1] A vers: Táncos parasztok., [Fülep Lajosnak.] = Sorsunk, 1942. 2. évf. 537. p.
[2] A képeslapon látható, FL tulajdonában (ma a Néprajzi Múzeumban) lévő szuszékra (szökrönyre) utal.

1472. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. X. 14.

Carissimo,

oly lassan jár most a posta, hogy 3.-i levelét[1] csak tegnapelőtt kaptam – már nem emlékszem jól, én mikor írtam, de az a gyanúm, hogy a Maga levele valahol már úton volt, mikor az enyim íródott, erre következtetek abból is, hogy nem tesz rá semmi utalást. Ha így van, közben, azt hiszem, az enyém is odaért.

Két nap óta ámulok a levelén! Érzékelőnek és szépírónak nem szabad ekkorát buknia pszichológiából. De micsoda fantasztikus mimóza Maga, Carissimo, aki ártatlan böllönködést „számon kérésnek" érez, s azt hiszi, hogy én „elítélem" a könyvgyűjtés mániáját. S épen nálam érez ilyet, aki szintén mániákus vagyok. (S elgondolom: micsoda kín lehet ilyen valakinek az élet, s a más emberekkel való érintkezés, ha velem...) Hanem, hogy az ártatlan böllönködést ennyire félre érette, hagyján; de hogy nem érezte meg – s itt a nagy bukás –, hanem nekem kell megmondanom, sőt meggyónnom: Belőlem az irigység is beszél! S ezt nem érezte-értette meg soha? Oh gyanútlan, jámbor, szent ember! Persze, ha eszibe jutott volna, akkor is elhessegette volna, mint hozzám méltatlan gyanúsítást. Már pedig akár méltó, akár nem, ez az igazság – könyveket irigyelni szoktam, ha mást nem is. Mindig az az érzésem, hogy más nem tudja őket úgy élvezni, mint én – még Maga se. Minden könyvről az az érzésem, hogy igazán jó helyen csak nálam volna. S ha már benne vagyok, azt is megvallom – nem dicsekszem, csak megmondom –, hogy már loptam is könyvet, egyik nagybátyámtól[2] Bárótzi Erkölcsi mesék 1775-t,[3] igaz, hogy úgy is ideadta volna, de restelltem kérni, s meg is jártam vele, mert otthon kiderült, hogy néhány lap hiányzik belőle, s igaz, hogy lányának expiálásul egy rám öröklődött, százakat érő arany óraláncot adtam – de mindez nem változtat a tényen, megtörtént. No és aztán éppen Stendhal! Akit, ahogy revideálok, s rostálok, mindig nagyobbnak, egyetlennek érzek – s akinek Champion-féle kiadását[4] a múlt háború végén vagy után (válás stb.) elkótyavetyéltem! életem sose gyógyuló sebe! beteg vagyok, ha rágondolok. Ha Stendhalról beszélek, már nemcsak irigység, hanem masochismus is. O Santi Alessio e Arturo, o quattro santi coronati![5]

Ma lasciamo questo! A Magy. [ar] Csill.[ag] okt. számát még nem kaptam meg, s már bizonyosan nem is fogom. Ingyen szokták küldeni, amért hébe-hóba írok valamit – persze, már rég nem írtam.[6] Nem tudom, ezért szüntették meg, vagy elküldték, s valahogy nem jött meg? Ha meg akarják szüntetni, várjanak vele legalább ebben az évben jövő évben szívesen előfizetek. Van alkalma ezt megemlíteni Gellért-nek[7] vagy írjak én neki? Ha van, kérem, tegye meg. Tehát pótolva küldjék meg az októberi számot – Zsiga miatt is.[8]

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 138. Megj.: Fülep–Elek lev. 322–324. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad

[1] Ld. 1469. sz.
[2] Feltehetően Kócsi Dániel székelyvajai ref. lelkészről van szó, akinek felesége, Sándor Emma FL édesanyjának, Sándor Rózának a húga volt.
[3] Dusch, Johann Jakob: Erköltsi mesék. Ford. Bárótzi Sándor. Béts, 1775. Trattner.
[4] A Champion-féle Stendhal-kiadásról FL 1921. II. 11-i (FL-lev. II. 356. sz.) levelében ír.
[5] Santi Alessio e Arturo – Elek Artúr nevének tréfás fordítása. A quattro santi coronati a kora középkor óta tisztelt, a hagyomány szerint pannoniai származású négy szent.
[6] FL nem írt a Magyar Csillagban.
[7] Ld. 1377/2.
[8] A magyar Csillag 1942. X.-i Móricz-emlékszámába Szabó Lőrinc, Halász Gábor, Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula, Kelemen János, Szabó Zoltán, Bóka László és Schöpflin Aladár írt.

1473. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. X. 17.

No, kedves Barátom,

most aztán azt gondolja, hát ehhez mi a fene ütött, hónapokig nem írt,[1] most egyszerre eszébe jutott, pedig már azt hittem sose fog. Hát nem egyszerre jutott eszembe, hanem százszorra és ezerszerre, de vagy nagyon kedvetlen voltam, vagy más ügyem-bajom, vagy mind a kettő, szóval halogatódott. S aki levelet az ember nem ír meg két hét alatt, sose írja meg. Ez se az, aki lett volna, ez csak afféle kurta híradás arról, hogy még vagyok s Magára gondolok, kedves mérges emberem, szóval ez nem válasz, a magyar nyelvért prókátoroskodására, mert hát, amint mondtam, arról a dologról élő szóval lehetne csak s kellene beszélnünk úgy, hogy engem megérthessen. Mert így nem fog megérteni soha. Az érvei okosak, nagyon okosak, rettenetesen okosak (persze, kopottak is), csak egy nagy bajuk van: nincs a valósághoz semmi közük. Jó absztrakt érvek, minden nyelvre szólhatnak, csak ép a magyarra nem találnak. S ez mégis fatális pech. Valamit u.i. elfelejt, kedves Milánom, t.i. hogy ezt a nyelvet a magyarságnak kulturális rétege századokra elfelejtette, és a múlt század elején tanulta meg újra, úgy, ahogy mi angolul vagy kínaiul tanulunk. S a legrosszabb korban! Századokig nem fejlődött a nyelv, s akkor egyszerre kellett századok mulasztását pótolni olyanoknak, akik maguk se tudtak magyarul.

Csináltak hát egy gyönyörű esperantot, magyar tövekből német szerkezettel, ezt a *pidgin* Hungariant, vagy germano-jiddisch-hungariant, amelyen általában írunk és beszélünk. Kétféle magyar nyelv van: a népé, s ez a *volapük*. Vannak persze, akik mindakettőt tudják. S vannak, akik olyan nagy művészek, hogy a volapükön is művészetet teremtettek. De az irodalom nyelve nem élhet önmagából – az élő nyelv tengerére van szüksége. S ez itt nem tenger, hanem pocsolya. Ezen nem tud változtatni semmilyen okosság, szerelem, lángész.

No itt van, mégis csak belekeveredtem, fene egye! Nagyon is.

A nyárra mondta, hogy eljön.[2] Nem jött, hallottam Elektől, hogy kórházban hetölt, de utána jöhetett volna. Nem ér fenét az irkálás, együtt lenni szeretnék már Magával –

nem jönne el még most, amíg az idő meg nem vesz? Annyira kívánom már Magát, hogy – s ez a legnagyobb, amit mondhatok – képes volnék már Pestre is elmenni Maga miatt, ha volna, hol megaludnom.[3]

Nekem nagyon rossz nyaram volt. Állandó láz – főkép azért nem írtam. (Ezt hagytam utóljára.) Most kezdek egy kicsit jobb állapotba jutni. Meddig?

Szeretettel öleli

Fülep Lajos

PIM Kézirattár V 4140/271/6.
Kézírás.
Budapestre ír levél.

[1] FL utolsó Füst Milánnak írt levele IV. 20-án kelt (ld. 1443. sz.), ld. még 1445. és 1456. sz.
[2] Füst Milán nem járt Zengővárkonyban.
[3] Füst valószínűleg e levél vétele után hívta meg FL-t Budapestre szállóvendégnek. Ld. 1400/3.

1474. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. X. 21.

Kedves Barátom,

megjöttek a könyvek[1] s milyen örömes meglepetésként, nem kell mondanom az után, amit – most már nyilvánvaló – hallott. De nem így vártam. Weöressel[2] megígértettem – elmondván neki, mennyire szeretem a költészetét s mennyire érdekel a sorsa –, hogy elküldi őket s a szarházi így teljesítette az ígéretét: Magára továbbította. (Általában nagy továbbító ökelme.)

Nagy-nagy köszönet érte, s restelkedés is: mivel fogom egyhamar viszonozni?

Elekkel is sokat beszéltem a nyáron Magáról, sőt meg is üzentem vele, amit művéről gondolok; egy percig rá is gyanakodtam, hogy ő bujtotta föl a könyv-küldésre, de nem, mégis csak W.[eöres] a tettes.

Hanem, ha ennyire értékelem, mért nincsenek meg ezek a könyvek? A versekről magam se igen tudom. Ami verse csak megjelenik nekem hozzáférhető helyen, mind elolvasom, s nem egyszer; s kívánom is őket együtt. De a könyvrendelésnek, fene tudja, valami lelki mechanizmusa van; ha az ember *akkor* valami miatt elmulasztja, rendszerint végkép elmarad. Az emlékkönyvről a Nyugatból értesültem[3] – már nem emlékszem, azért nem kerestem-e, mert a Ny.[ugat] recenzióinak szokása szerint a könyv címének, kiadójának közlése nélkül írt róla v[ala]ki, vagy mert a recenzióból úgy véltem, a könyv nem is került forgalomba, Privatdruck barátoknak; de így valahogy lemaradtam róla. Pedig ez is nagyon érdekelt. Magánéletéről semmit se tudtam – abból a recenzióból értesültem; nagyon megrendített, hogy ilyen veszteség érte.[4] Sejtettem, hogy ennek költészetére nagy hatást kell tennie. S úgy látom, jól sejtettem. Amiket azóta írt, legjobbjainké mellé testvérülő remekművek.

Röviden ezt gondolom: az Ady–Babits–Gellért–Tóth utáni nemzedékből a legkülömb tehetséggel s a legnagyobb igénnyel, nemzedékek, irányok stb. negligálásával, külön úton megy (mint Tóth Á.[rpád]), a nálunk annyira hiányzó „nagy vers" megcsinálójaként; 1939-ig még részben kész formák foglyaként, mintegy készületképen a mindenestül, kívül-belül nagyra; 39 után, egy nagy élmény jóvoltából, a tűzben megolvad a merev forma, lélek és forma eggyé lényegül, megérkezik s újra indul – legnagyobbjaink mellé nő. Ez az igazi útja – ha tovább növekedik rajta. Így van, vagy tévedek?

Mindent szeretnék tudni magáról, kedves barátom, sorsáról, életéről, állapotáról – ha majd nincs jobb dolga, kérem, írjon meg mindent.

Meleg kézszorítással

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Vas István hagyatéka. Feldolgozatlan.
Kézírás.
Vas István (1910–1991) költő, író, műfordító. Ekkor vállalati tisztviselő, 1945-ben belügyminisztériumi tisztviselő, majd kiadói lektor. Személyesen csak utóbb, FL 1943. V-ban Füst Milánnál tett budapesti látogatása (ld. 1400/3.) idején ismerkedtek meg.

[1] Az említett könyvek: Vas István: Menekülő múzsa. Bp. 1938. „Fülep Lajosnak őszinte tisztelettel Vas István 1942. okt. 19." dedikációval, valamint az Egy magyar táncosnő. Nagy Etel emléke. Bp. 1940. c. kötet volt.
[2] Weöres Sándor eszerint nem sokkal korábban Zengővárkonyban járt.
[3] Az emlékkönyv adatait ld. az 1. jegyzetben. A Nyugatban Bálint György írt róla (1940. VI. 1. 6. sz. 264–265. p.)
[4] Nagy Etel (1907–1939) táncosnő, mozdulatművész, Kassák Lajos mostohalánya, a modern magyar táncművészet kiemelkedő személyisége. 1935-ben lett Vas István felesége, 1939-ben agytumorban meghalt.

1475. GYERGYAI ALBERT – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. X. 22.

Avant de vous envoyer cette carte de B[uda]p.[est], voici que je retrouve parmi mes papiers la carte de Nouvel-An collective que j'aurais dû vous envoyer il y a presque 10 mois![1] Toutes mes excuses et promesse formelle d'être un peu moins lent à l'avenir. Encore avec tous mes compliments et mes voeux les meilleurs pour votre travail (en tout sens), votre admirateur dévoué

A.[lbert] Gy.[ergyai]

MTAK Kézirattár Ms 4587/190.
Kézírás Musée de Luxembourg Georges Rouault Tête de Christ feliratú képeslapon. Zengővárkonyba írt levél.
Címzése nincs, valószínűleg borítékban küldte el a 1442. sz. lappal együtt.
Gyergyai Albert ld. 1442. sz.

Mielőtt elküldöm Önnek ezt a lapot Budapestről, egyszercsak megtaláltam a papírjaim között a közös újévi lapot, amelyet majdnem 10 hónappal ezelőtt kellett volna elküldenem. Elnézést kérek és ünnepélyesen ígérem, hogy a jövőben kissé kevésbé lassú leszek. Nagy tisztelettel és legjobb kívánságaimmal munkájához (minden értelemben) odaadó csodálója

A.[lbert] Gy.[ergyai]

[1] Ld. az 1442. sz. levelezőlapot

1476. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. X. 25.

Kedves Barátom!

Az utóbbi hetekben megint nagyon sokat gondoltam Önre, de fizikai lehetetlenség volt írnom. Megírtam tán, hogy öcsém[1] július 23-ika óta kisegítőszolgálaton van s azóta egyedül dolgozom. Majd megbolondulok sokszor, olyan nehezek a dolgok és még nehezebbek lesznek. De most nem erről akarok írni. Mint tán olvasta, számolnom kell azzal, hogy meg kell válnom a lakásomtól. Ezzel szinte megoldhatatlan problémák elé kerülünk, mert itt bérlakás nincsen. És én késő este, éjjel is dolgozom gyakran otthon, vagy rendeleteket olvasok. Nem is tudom, mi és hogy lesz s hol helyezem el a családomat. Régi házunkban 74 éves Anyám[2] lakik, aki beteges. Ővele se tudom, mi lesz. – De van egy külön gondom. A könyvtáram. Van vagy 8000 kötet, amit gyűjtögetek már negyven éve. Ennek nagyrészét el kell dobálnom, vagy eladnom, ami ma szinte lehetetlen, mert hiszen leraktározására se lenne helyem, az üzemben sem fér el. – Kétségbeesésemben gondoltam arra, hogy azt a részt, amit mégis meg akarnék tartani, tán vállalná nehány barátom, hogy újra hozzájuthassak. Nem tudhatom, lesz-e az életben már rá lehetőségem, hogy a fiamat[3] kiküldhessem tanulni, itthon szakiskola nincsen s nem is lehet, mert a szükséges szellemi erők hiányoznak. De a könyvek között van olyan, nem is kevés, ami nélkülözhetetlen tanulmányi anyag az ő tovább- és kiképzéséhez. Most még a technikai alapokat szerzi meg, de már foglalkozik esténként a könyvekkel is. Viszont január 1-től szolgálatköteles, sorozzák és viszik s így egyideig nem juthat könyvekhez, de későbbre életbevágóan fontos lesz számára. –

Ma délelőtt hát írok 4-5 helyre, hogy hol lehetne elhelyezni nehány láda könyvet. Tudom, hogy Zengővárkony messze van a vasúttól s emlékszem, mennyire zsúfolt volt az Ön könyvtára, de mégis megkérdezem, el tudna-e helyezni valamit? Ha sikerül közelebb és középületben elhelyezni ezt az anyagot, ami tanulmányi szempontból fontos, akkor legalább egy sorozat Kner-kiadványt küldenék el Önhöz, amelyet felbontatlanul lehet megőrizni s azért volna fontos, hogy legyen belőle, ha kell majd egyszer megint, legalább tudják utódaim, mi volt ez.

Ne higyje, hogy mindez megtör bennünket. Talán kibírunk mindent, a Feleségem[4] is el fogja bírni, gyenge egészsége dacára, csak azt az egyet nem, ha engem is elvisznek. Más nevetségesnek találja gondoskodásomat. Legrégibb bizalmas munkatársam,

aki végignézett mindent Oroszországban, azt mondja: a puszta falatra legyen gondom, ha rákerül a zsidókra a sor és ne a könyvekre. Én viszont így gondolkozom: ha túlélek mindent, és lesz még egészségem, munkaképességem, és meglesz a fiam, akkor kötelességem megtartani a *szellemi* tőkét, mert az anyagi ennél kevésbé fontos. Talán jogom van értékelni annyira, amit hatvan év alatt létrehoztunk, hogy kötelesek vagyunk gondoskodni róla. – Ne haragudjon, hogy ezzel terhelem s megkérdezem, Cassellel[5] hogy halad. Tegnap olvasva egy beszédet, ismét eszembejutott egy megállapítása: Man kann nicht über Kapital nach Belieben verfügen, denn Kapital hat bereits eine Verwendung. – Ami magyarán azt jelenti, hogy ha likvidáltatni akarják velem a befektetett tőke egyrészét, akkor az *egész* apparátus sokkal kevésbé lesz képes teljesíteni a szociális funkcióit. –

No de hagyjuk mindezt. Kérem, ne vegye rossz néven, hogy mindezzel zavarom s terhelem gondjaimmal. Isten Önnel, s ha úgy fordulna, hogy sokáig nem írhatok, mert hiszen lehet, hogy pár hét múlva be kell vonulnom s nem tudom, mi lesz velem, nagyon köszönöm Önnek a gondjaimban és gondolataimban való osztozást. Nagy kérdés: segíthet-e ember embernek egyáltalában, de úgy érzem, hogy Ön sokszor segített nekem. Én hálás természetű ember vagyok s nagyon sokszor gondoltam Önre szeretettel akkor is, amikor nem jelentkezhettem írásban, mert nem volt rá időm. Nagyon sokat dolgoztam ez alatt az elmúlt negyven év alatt s az utolsó években is. Nem lehet felállítani a mérleget. De úgy érzem: nem adhatják vissza nekem azt, amit ez alatt dolgoztam, de el sem vehetik tőlem. –

Szeretettel köszönti régi barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/135.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Gépírásos másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 272–273. Megj.: Fülep–Kner lev. 198–199. p.

[1] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[2] Kner Izidorné Netter Kornélia (1871–1944)
[3] Kner Mihály ld. 1299/7.
[4] Ld. 1299/9.
[5] Ld. 1442/21.

1477. FÖLDES PAPP KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. X. 26.
XI. Elek-u. 18.

Igen tisztelt Professzor Úr,

Hálásan köszönöm f.[olyó] hó 19-én kelt szíves, kitüntető sorait[1] s az aut.[onom] ism.[eret]elm.[élet] fogalma c. munkám[2] iránti megtisztelő érdeklődését. A könyv a M.[a-

gyar] Tud.[ományos] Akadémia kiadásában jelent meg s így csak az Akad.[émia] könyvesboltja árulja. Sajnos, a hír – hogy minden példány elfogyott – így valótlant állít. Szíves örömmel küldeném meg e munkámat is Professzor Úrnak, de az Akad.[émia] néhány példányt bocsátott rendelkezésemre s abból már csak egy ütött-kopott darab van.

Méltóztatott írni, hogy érdekli Professzor Urat, vajon hová jutottam el. Erre nézve akadémiai könyvem nem ad választ, mert előbb írtam, mint A megismerés tragikumát.[3] Inkább az aut.[onom] ism.[eret]elm.[élet] fogalma az a kritikai alap, melyből a tragikus életérzéshez eljutottam. S hogy innen lehet-e tovább jutni, – nem hiszem legfeljebb visszafelé van csak út, a dogmatikus hiedelmek félhomályába és közönséges biztonságába: ettől azonban az Ég őrizzen meg minden gondolkodó embert!

Méltóztassék megengedni, hogy még annyit hozzáfűzhessek vallomásszerűleg: amint teoretikusan nincs „kiút" számomra, akként exisztenciálisan sincs. Theol.[ógiai] tanár nem vagyok, csak – kizsákmányolt órabéres. Mint 32 éves hitokt.[ató] s.[egéd]-lelkészt most választottak volna meg – örökös szegénységre – hitokt.[ató] lelkészé,[4] de le kellett mondanom, mert egy évemet nem számították be. Meg kibírhatatlan is ez a korrupt b[uda]pesti egyházmegye, a buták és akarnokok, az egzaltáltak és műveletlenek sivár társasága. Kiút nincs becsületes ember számára, hacsak nem ostoba. Katona pap lettem – akaratom ellenére –, tartalékos főhadnagy, s pár nap múlva indulok a frontra.

Bocsásson meg, Professzor Uram, bőbeszédű őszinteségemért. Szeretnék kifutni a világból, minthogy képtelen vagyok kifutni az egyházból. Rosszul startoltam: ennyi az egész.

Végül hadd írhassam meg azt is, hogy Professzor Uram egészen valószínűtlenül nagynak tűnik fel előttem, nagynak és a dolgok felett állónak. Professzor Úrhoz ugyanazzal a szemérmes tisztelettel vonzódom, mint pl. Nietzschéhez, akiről írt remek tanulmánya először láttatta meg velem az igazi N[ietzsche]-t, mint gut-gesinnt theologus olvastam a könyvet. Hogyan lehet ott a sivár, szomorú Baranyában, alföldi vidéken élni? Mi menti meg ott a lángeszű embert az őrülettől vagy öngyilkosságtól?

Bocsánat hosszúra nyúlt levelemért.

Mély tisztelettel vagyok Professzor Uramnak igaz híve

F.[öldes] Papp Károly

MTAK Kézirattár Ms 4586/317.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos úrnak ref. lelkész, egyet. rk. tanár, Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Feladó: F. Papp Károly Bp. XI. Elek u. 28.
Földes Papp Károly ld. 1311/7.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Az autonom ismeretelmélet fogalma Bp. 1941. Az Akadémia Filozófiai Könyvtára 13. c. kötet eredetileg a Magyar Filozófiai Társaságban „Az ismeretelmélet autonómiájának problémái" címmel előadásként hangzott el 1939-ben.

[3] Földes Papp Károly: A megismerés tragikuma. Bp. – Szeged, 1941. Philosophia. A m.kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Filozófiai Intézetének kiadványai 2. köt. Dedikációja: „Fülep Lajos professzor úrnak mély tisztelettel F. Papp Károly".
[4] Földes Papp Károly ekkor budapesti hitoktató lelkész volt, magántanárként előadott a szegedi egyetemen.
[5] 1943. XI.-tól szolgált a fronton, 1944. február végén leszerelt.
[6] Ld. 1291/4.

1478. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. X. 26.

Kedves, jó Barátom!

Szívből köszönöm levelét.[1] Régen írtam volna, de nagyon életunt vagyok, – nem ezért és nem azért, mindenért. Túl sokat éltem, úgy látszik, – nem való nekem. S a körülmények is, – sosem voltak nekemvalók, nincs az a társadalmi rend, amelyben én a helyemet lelném, tudom, de ez a mai, képzelheti: milyen pólusa, milyen diametrális ellentéte annak, amit még el tudok viselni. S ezenfelül beteges vagyok nagyon, aktív kimerültségben szenvedek, – de mit panaszkodjam? azt is utálom. A telefonomat felmondták, minthogy a zsidókét elveszik – s itt a Sashegy tetején mit fogok anélkül csinálni? Még orvost se hívhatok, pedig az gyakran kell, még éjjel is. (Sohase megyek ki a házból, járni nagyon rosszul tudok, fájnak a lábaim, meszesek az ereim.) – S Kállay bácsi[2] most meg is fenyegetett minket, vagyonadót vet erre a kis házra, – hagyján, ha lesz miből, majd megfizetem. Csakhogy el is veszi a lakásomat, avval fenyeget és behív betegen munkaszolgálatra. (Nehogy azzal vigasztaljon, hogy ilyen betegen nem lehet szolgálni, – lehet, hallom, tudom, nincs kegyelem, ott kell meggebedni. Ezt pedig nem fogom csinálni, előbb fogok meggebedni. Egyszóval: megígérem mindenkinek, hogy nem sokáig leszek már itt.)

Dolgozni pedig nem dolgozom többé. Nem ezért és nem azért, – a könyvnek[3] úgynevezett óriási sikere volt, az első kiadása már el is fogyott, állítólag már fordítják is néhány nyelvre,[4] – de én már nem tudok dolgozni, akárhogy bíztatnak. Részben: nincs is több mondanivalóm, – (mert nem vagyok én író, aki falja a világot és alig győzi leírni, amit akarna – én csak néha vagyok író, vagy voltam, amikor éppen Isten adta) – másrészt nem is merném többé ezt a koncentrációt vállalni, de nincs is már ehhez erőm. Sokezer oldal jegyzetre még egyszer rászánnom magam, éjjel-nappali permenenciára éveken át, – nem megy ez többé. Kisebb munkákhoz pedig nincs kedvem e nagy után. De nem baj, mert minek ötvenezer kötetet összeírni? (Mindig utáltam a fenséges Goethét, nemcsak a fensége miatt, a laposságai miatt, hanem a grafomániájáért is.) – De majdcsak eltöltjük ezt a kis időt.

Villanyt szereltem rengeteget, kivezettem a kertbe, minden zárat rendbehoztam, az órákat, egy eltört antik székemet, amelyet már egy asztalos sem akart vállalni, tökéletesen, – lemázoltam a mázolnivalókat, most aztán jöhet Hitler és elveheti az egészet. (Ötvennégy méter huzalt raktam be például a falba, Bergmann-csőbe, képzelje csak,

betegen, mikor alig bírom már ki, úgy fáj a hátam. Minek? Őrült vagyok én? mikor úgyis elveszik. Épp most telefonált a feleségem,[5] aki ugyancsak betegen, – öt hete fekszik dagadt térdével, – nagy-nehezen felkászálódott s bement Dr. Bertalan Istvánhoz, a Gyosz[6] igazgatójához, nagyon kedves, okos, derék emberhez könyörögni, tegyen valamit az istenért, nehogy elvegyék a telefonunkat, mert itt különben alig tudunk megmaradni, – de Bertalan azt felelte, hogy az nem fog menni, – most mit csináljak? Most telefonálta meg, mialatt ezt írom.) S amellett még dicsérni kell azt, ami van, – gondolja csak meg, milyen jól bánnak itt velünk, ha telefonelvételről és lakásveszélyről panaszkodhatunk, mert mi ez Lublinhoz képest? Voltakép köszönet járna mindezért, ha meggondolom. Csakhogy nekem nincs már kedvem ahhoz, hogy bármit is meggondoljak.

Amit a magyar nyelv fejlődéséről ír, abban alighanem tökéletesen igaza van, csak épp, hogy nekem az ellen, ha valaki Arany János nyelvét, vagy Petőfiét, vagy Móriczét, vagy horribile dictu Szomory Dezsőét végső analyzisében zsargonnak tartja, – ez ellen nekem semmi kifogásom. Minthogy Arany nyelvét gyönyörűnek tartom, Petőfiét sokszor gyönyörűnek, Móriczét kifejezőképességben és erejében példátlannak, Szomoryét pedig hol mulatságosan, hol élvezetesen csillogónak, – baj-e tehát, ha zsargon? Bánom is én azt, ha egyszer gyönyörű? Az angol például, (hiszen közhely ez a hivatkozás az angolra), de ha az angol nem zsargon, akkor Miska legyen a nevem. És, ha a francia nem artificiális konstrukció, akkor szintén. És mégis, ilyen szépeket lehet írni ezeken a nyelveken, milyen nagy művészei vannak s a magyarnak még inkább. (Mert Arany, Berzsenyi, Móricz, Petőfi olyan művészek a teremtésit, hogy nagyon meg kell gondolnom, hogy franciában például van-e olyan? Különösen Móriczcal van baj, mert nagy novellista még kevesebb van a világon, mint nagy költő.) S azt mondani, hogy az a nyelv reménytelen, amelyen ilyen gyönyörűket lehet írni, nem merném.

Mert mi a nyelv virága, legteljesebb szépsége? Ahogy a művészei szólnak. Mert, hogy általánosságban milyen? (lehet valamelyes fontossága azok számára, akik a közület barátai, – engem az ilyen nagyarányú kérdések sosem érdekeltek.

De van egy másik ügyünk is, amelyben most jobban értem az Ön álláspontját édes Barátom. Én Tolstojt a világ legnagyobb művészének tartom. A Háború és békét ugyan sose szívelhettem, de annál jobban a Kareninát,[7] amelyet harminc év óta állandóan tanulmányozok. (Hasonlóképpen a Feltámadás első hetven oldalát, a többit sose bírtam elolvasni, mert unalmas és egyforma fennsík.) – De maradjunk a Kareninánál, – mert végre rájöttem valamire. Hogy én mindeddig az első kötet kétharmadát olvastam újra meg újra, – szóval azt, amit annyira csodálok benne, a többit soha újra. S most megpróbáltam végigolvasni megint. Alig voltam képes, már az első kötet vége is annyira gyenge! – a második kötet meg éppen, szinte olvashatatlan. Viszont az első 350–400 oldal változatlan remekműként ragyog a szívemben. – Én ezt a szaros Levint a boldogságával és liba-feleségével együtt mindig utáltam, de hogy ilyen utálatos, nem hittem volna. De a többi is: a motívumok az unalomig ismétlődnek, túlérettekké válnak, de mit magyarázzam? Nem kellett. Óvakodni fogok tehát, hogy a Copperfield második kötetét valaha is a kezembe vegyem még egyszer.[8] Mert tudom, hogy rossz s nem szeretném, ha ezt a másik világcsodáját, az első kötetet elhomályosítaná bennem a többi.

És most még egy dologról, amelyről gyakran beszélgettem magamban Magával. Ezek ibolyás urak, – hogy kik mindjárt meghallja. Ezek ifjúkorukban elhatározták, hogy tökéletesek lesznek: az irigységet ők nem akarják ismerni, a kárörömöt meg fogják vetni, *disznólkodni* nem fognak, sem káromkodni, – a „hitveseket" ők tisztelni fogják, mértékletesek lesznek hangban és cselekedetben, mert ők nem szeretik a túlzást, egyszóval mindig higgadtak lesznek a keservét, s minthogy a trágárságot annyira megvetik s mindent annyira szeretnek, ami derék, tiszta, egyszerű, nemes, igaz, becsületes, megbízható, gyengéd és hűséges, megvetnek minden olyat, ami csélcsap, huncut, széllel bélelt, borsos és bitang, mert erkölcsi magatartásukat sérti, – s az ilyesmi nem is „férfiakhoz" illő, hanem „fickókhoz." Tehát még a viccet sem szeretik, – csak az évődést. Évődnek tehát szüntelenül s oly ártatlanul, mint ahogy nagybácsik szoktak a kisbabákkal. Egyszóval ezek ártatlanok, akár a szűzleányok. Csakhogy a szűzleányok olyan ártatlanok? Tudjuk, hogy nem. Ők sem.

Nos, ki az, akiről beszélek?

Ezek továbbá folyamodvány-stílusban fejezik ki magukat. Ha tetszik nekik egy lány, nem kapnak a mellecskéje után, hanem ráütnek saját illetlen kezükre s azt mondják rá: „nagyon derék egy leányzó." – „Kedves személy" – ezt is szokták rá mondani, ha már „a személy" nagyon felizgatta képzeletüket. Kosztolányi, az édes bitang, akinek a cipőjében több esze és életismerete volt, mint ezeknek a fejében s a csélcsap Karinthy nekik „fickó." A szóban forgó úr mesélt nekem egyszer az unokanővéréről s nehogy a megvágyásnak halvány árnyalata mutatkozzék szavaiban, így fejezte ki magát: „A múltkor is itt volt Pesten, nagyon csinos személy, de igazán csinos, *látszott az arcán."* Érted ezt ember és embernek mindkét nembeli fia! És te is édes Isten? Ezt az objektivitást és ezt a higgadtságot. Látszott az arcán, hogy csinos. – Ugyanő, ugyanakkor egy „*ledér* könyvkereskedőről" is beszélt nekem. Papírból van, úgy látszik, a lelkük. Papírrá stilizálták, kilúgoztak magukból mindent, ami cuna, pfui kakás. Egy barátom egyszer Drehr Imrére[9] azt mondta neki: – ejnye, ez a gazember! – Nem gazember, csak széltoló! – javította ki szavait mosolyogva barátunk. Érted ezt a magyarosságot ember és embernek fia? Mert ők azt is elhatározták, hogy magyarok lesznek, tökéletesen beszélnek majd magyarul. És érti ezt a higgadtságot is Nagytiszteletű Uram! És ezt a leintő fölényt! Mert fölényesek is, ők helyreigazítják az embereket. – Ugyanő azt mondja nekem: „Ezek meg ezek azért haragszanak rám, mert azt hiszik, hogy én mindent tudok. Nos, kijelentem, hogy én nem tudok mindent, nagyon sok olyasmi van, amit én nem tudok." (Szóról-szóra citálok, könyörgök, higyjen nekem, rögtön felírtam a naplómba.[10] – No, ne mondd, – szerettem volna megjegyezni, de semmit se szóltam. Isten úgy segélje a lelkemet, hogy szóról-szóra idézek. Mert hisz be is magoltam én mindezt, nem akarom én ezeket elfelejteni.)

Ezek a papírkedvelők, ezek az Ambrus Zoltán-imádók, ezek a szép-lelkek! Ezek a literary gentelemanok ibolyával a gomblyukaikban.

No tudja-e már, kiről beszélek?

Becsületes emberek ezek persze, csak épp, hogy pomádéból vannak, pedig nem ilyennek teremtette őket az Úr! Egy porcikájuk sem él. Az aggszüzek! – így szoktam őket hívni magamban, lévén ma már mind a kettő öregember, sajnos. Mert azért sze-

retem is őket, ez a furcsa. Mert, ami fiatalkoromból maradt reám, azt nem tudom én nem szeretni. (Kettő is van belőlük, barátok, sőt egy harmadik tanítványuk is van, de én csak az egyikről szólok.)

S hogy aztán az ilyen embernek mi köze van a művészethez, irodalomhoz, azt kérdezni se kell, mikor ebben minden az ösztönösség s az érzékek életteljes frissessége a legfőbb bíró? Azt kérdezem tőle telefonon, hogy hogy tetszett a regényem?

„No, szó sincs róla, nagyon szép, sőt érdekes is... de azért persze megvannak a magam kritikai észrevételei is," – feleli fürgén. Nyugodtan, közönyösen.

Kritikai észrevételei... igen, minthogy ő kritikus. Elszomorodtam. Nem kérdeztem melyek azok. Csak azt szerettem volna megkérdezni tőle, hogy hát, hogy van ez? Ha ő egy dómot lát, azt mondja-e rá: csinos? s ha kelta, zord síremléket azt-e, hogy hercig? Hát a lelkesség gyűlöletben, vagy elragadtatásban? Milyen kedves ez a szakadék, – mondja ő higgadtan, – igazán joviális egy szakadék. Aztán eljött hozzám, akkor se kérdeztem, melyek a kifogásai? De ő azért megjegyezte: – Hát a részletek igazán nagyon jók, a hajótűz például megszakításaival...

hogy szinte izgatott lettem, pedig hát nem volt okom rá, mert hisz a hős élve maradt, különben nem írhatta volna meg az emlékiratait.

Nagyságos Uram! Mit szól ehhez a higgadtsághoz? És ha Szindbad hajós[11] történetét olvasom, hogy felemeli őt a Roch-madár, még ma is szívdobogást kapok, pedig ötvenöt leszek nemsokára, már százszor elolvastam Szindbad történeteit és szintén tudom, hogy élve maradt. De ő „szinte" izgatott lett. Hát hiába az ember ne legyen túlzó!

De azért én okádtam, mert túlzó vagyok.

.....

S most a dolog velejéről: mért van láza? Ha Pestre jönne megvizsgáltatnám: kitűnő, megbízható orvosaimmal, (Nem vagyok az orvosok ellensége.) Jöjjön Pestre, Jöjjön Pestre, nagyon elhagyatott vagyok, olyan jól esne itt tudni Magát, ha csak pár napig is, Isten bizony megölelném.[12] Ami pedig a hálást illeti, ne legyen gondja: nálunk ha egy kis tatár táborozást elbír egy kis szobában és fotelből átalakítható ágyban, nagyszerűen lakhat, kosztot is jót kap és áldott, kedves jóságos gondviselője lesz: az én kedves feleségem. Akivel e percben beszéltem meg a dolgot s aki így felelt:

„Senkit sem hívtam eddig ide, tudod, de Fülepnek nagyon örülnék." S már be is rendezte fejben, fürgén a kis szükségszobáját. (Ne féljen, jó bútorok vannak benne, csak szűk egy kicsit, az én hálószobám mellett van s addig beszélgethetünk benne magánosan, világtól távol, jó feketekávé mellett, amíg akarunk. Négy nap, négy éjjel egyfolytában. Senki nincs itt, aki zavarna, kártyázni lehet, bort inni, beszélgetni... mit szól ehhez? Egy kis diákéletet újra. Úgyis oly komor vagyok már, mint egy beteg ló.) – És nem is mosakodnék mindaddig, amíg itt van, ezt is megígérem. Mert unom ezt a sok higiéniát, árt a léleknek. (A testnek is sok tekintetben, majd meghallja.) – Szóval: én aligha mehetek le Magához, márcsak azért sem, mert egy érelszorító-gépet konstruáltak itt nekem hat-száz-pengőért, mégpedig villamos erőre, amilyen nincs is több Európában, (mert amerikai ötlet s itt még nem tudnak róla,) – három percre elszorítja a két láb ütőereit térden felül s három percre kiengedi szegényeket automati-

kusan. S ezáltal, a vértorlódás által tágítja az ereket. S ebbe kell nekem sürgősen belefeküdni: vagy két hétre éjjel és nappal egyfolytában, rajtam legyen, vagy négy hétig csak nappal, (minthogy én így aludni valószínűleg nem tudnék.) S hónapok óta tologatom, hogy majd holnap, holnap – iszonyodom tőle, nem bírtam rászánni magam, de most már muszáj. Rosenthal tanár úr nagyon rámcsördített. De ha Maga feljönne, még eltolnám Istenemre, örömmel, (képzelheti!) viszont, hogy én lemenjek enélkül, hogy ezt elvégeztem volna, becstelenség volna. – Egyszóval jöjjön drága Barátom, magam is nagyon kívánkozom már Maga után, boldog volnék, ha látnám.

De most már befejezem: reggel kezdtem ezt a levelet s most éjszaka van.

Szeretettel ölelem!

Füst Milánja.

N.[ota] B.[ene] Mint hallom, a Magyar Csillagban nekimentek a regényemnek.[13] S mint hallom: arcátlan butasággal és rosszindulattal. Mit szól hozzá, hogy tanítványom és fölfedezettem, a Gyuszika[14] milyen kedves hozzám. No de oda se neki, nem múlik ezen semmi. Nem olvastam a tehénke cikkét, ha Maga olvasta, majd elmondja, hogy hatott. –

MTAK Kézirattár Ms 4587/104.
Kézírás.
Zengővárkonyba ír levél.

[1] Ld. 1473. sz.
[2] Az 1942. X. 24-i lapokban jelent meg Kállay Miklós miniszterelnök beszéde, amelyben a zsidók lakásának igénybevételét, földbirtokaik kisajátítását és kulcspozíciókból való eltávolításukat jelentette be.
[3] A feleségem történetére utal. Ld. 1406/1. A regény 2. kiadása 1946-ban jelent meg.
[4] A könyv idegen nyelvű fordításai 1958 után készültek (francia, német, holland, spanyol, román, cseh, lengyel, litván, szlovén, szlovák stb.) nyelven.
[5] Ld. 1414/2.
[6] Gyáriparosok Országos Szövetsége.
[7] Füst Milán naplójában (ld. 1435/4.) hosszan foglalkozik a Karenina Annával. (Ld. II. 44–450., 453–465. p.)
[8] Dickens: Copperfield Dávid c. regénye Füst Milán egyik kedves könyve volt. Copperfield c. versét ld. 1449/6.
[9] Drehr Imre (1899–1936) jogász, bankember, képviselő. 1926–1930 között Vass József miniszter mellett a Népjóléti Minisztérium államtitkára volt.
[10] Az Elek Artúrról írott kritika ugyancsak szerepel Füst Milán naplójában. (Ld. 1435/4.) II. 404–405. p.
[11] Az Ezeregy éjszaka egyik meseciklusának hőse.
[12] FL látogatása Füst Milánéknál ld. 1400/3.
[13] Kádár Erzsébet: A feleségem története. Füst Milán regénye. = Magyar Csillag, 1942. 8. sz. 111–113. p.
[14] Miután Illyés hazatért Párizsból, Füst Milán olvasta verseit a Láthatár c. folyóiratban, s 1927. III. 2-i keltezésű levelében kérte, küldje el neki versei gyűjteményét és írjon néhány szót önmagáról, majd III. 18-i dátummal Gellért Oszkárnak írt és figyelmébe ajánlotta Illyést, akinek ezt követően az 1928. I. 16-i számban jelentek meg első versei a Nyugatban. (Petrányi Ilona: Illyés Gyula és Füst Milán. „Költő, felelj!" = Tanulmányok Illyés Gyuláról. Bp. 1993. 161–167. p.

1479. VAS ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. X. 27.

Kedves Uram!

Nem Weöres Sanyi,[1] hanem mégis Elek Arthur értesített arról, hogy Önt érdeklik verseim. (Sanyitól hónapok óta nem kaptam levelet.) Mentegetőzni csak nekem van okom, hogy mindeddig nem küldtem el Önnek köteteimet. Holott a Magyar Művészet[2] kb. 8 év előtt döntően hatott gondolkodásomra. De a kötetküldéssel[3] kapcsolatban is meglehetősen neurotikus vagyok; azokon kívül, akiknek hivatalosan jár a kötet, csak olyanoknak küldöm el, akikről biztosan tudom, hogy érdekli őket. Különben tolakodásnak érzem. Az emlékkönyvet[4] pedig különösen el kellett volna küldenem, éppen a Magyar Művészet szerzőjének.

Sorsom nagyon egyszerű: 1910-ben születtem, gondtalan gyermekkor, de 19 éves koromtól kezdve irodába kellett járni, ami – gondolom – kissé megnyomorított. 28 éves koromban állásomból, mint zsidót kidobtak. Ezután egy komisz év következett, mert feleségem[5] is ekkor betegeskedett és halt meg. Halála után megint kaptam állást, mert a II. zsidótörvény szerint már nem számítok zsidónak. Most már három éve itt dolgozom és ha marad időm és kedvem, írok. Legfőbb – és kissé hajótörött-vágyam az, hogy szabadon fejthessem ki azt, ami, érzésem szerint rám van bízva. Ehhez pedig a világ részéről két dologra volna szükségem. Először is, hogy a politika – akár cenzúrák, akár munkatábori behívások, akár jobb és baloldali támadások vagy ösztökélések révén – minél kevesebbet szóljon bele a dolgainkba. Másodszor pedig valami tűrhetőbb állásra, mert most reggeltől estig dolgozom és ez elég nyomasztóan hat rám, különösen mert mást is szeretnék írni, mint verset.

Amit költészetem fejlődéséről ír, azzal nagyon is egyet értek. Persze eltekintve értékelésétől. (Ez elől sem szerénységből térek ki, hanem tanácstalanságból a saját értékem tekintetében. De annyit megjegyezhetek, hogy a nagy Nyugat utáni költők közül egy van, akinek már a puszta tehetségét is többre tartom a magaménál és ez éppen Weöres Sanyi.) Életemre, tehetségemre a feleségem rendkívüli módon és formálóan hatott, életével is, halálával is. Most Önnek is már szégyenkezve küldtem el a Menekülő Muzsát,[6] mert már nagyon túl vagyok rajta, mindössze négy-öt verset szeretek belőle ma is. S amellett még jobb verseimnek is csak kisebb része jelenik meg, kezdőkoromban összehasonlíthatatlanul jobbak voltak megjelenési lehetőségeim, mint ma. (Szemérmetlenül bevallom, hogy ez leverően hat munkakedvemre.) Ki is adnék új kötetet,[7] ha a mai viszonyok közt értelmét látnám és nem félnék a cenzúrától. És persze, ha meg tudnám oldani anyagilag.

Ön sohase jár Pesten?[8] Mert ha igen, úgy szívesen mutatnám meg Önnek új verseim nagyobb részét. Az is nagyon érdekelne, hogy jelentett-e Önnek valamit az emlékkönyv, szóval, lehetett-e visszaadni valamit feleségem művészetéből annak számára is, aki sohase látta őt?

Most látom, hogy levelem bizony jobbára panaszkodás. De Ön biztatott fel arra, hogy sorsomról és állapotomról írjak. Máskor talán sor kerülhet általánosabb dolgokra

is, hiszen az Ön gondolkodása kultúránk, Európánk és Magyarországunk mai helyzetéről egész különösen érdekel.

Hogy pedig levele és jó véleménye milyen jóleső volt (mai viszonyok közt persze tízszeresen) és megtisztelő rám nézve, ez előttem oly nyilvánvaló, hogy kimondani is szégyellem.

Szeretettel köszönti igaz híve

Vas István

MTAK Kézirattár Ms 4590/181.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Ld. 1474/1.
[2] Ld. 1452/6.
[3] Ld. 1474/1.
[4] Ld. 1474/1.
[5] Ld. 1474/4.
[6] Ld. 147461.
[7] Vas István legközelebbi kötete, a Kettős örvény 1947-ben jelent meg.
[8] FL Füst Milánnál tett látogatása idején ismerte meg személyesen Vas Istvánt. Ld. 1400/3.

1480. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony.] 1942. X. 30.

Carissimo,

küldök néhány szem kóstolót az almából (sajnos, nagyobb ládát nem kapni) mert még se járja, hogy Maga csak nézze és szagolja.

Affettuosissimo

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 139. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 325. p.
Ceruzaírás cédulán.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.

1481. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. XI. 3.

Carissimo,

az előbb kerültem haza (esti 7 táján) s a szobámban valami kedves, nekem sokszorosan kedves illat fogadott: a Maga almáinak a ládán és papirosburkon keresztül kiol-

dódzó illata.[1] Ilyent én utoljára jó Gyulai Pál otthonában éreztem. Késő ősszel, amikor Leányfaluról visszaköltözött Sándor-utcai lakásában, az almáriumok tetején sűrű glédákban sorakoztak a piros almák. És olyan jószagú volt tőlük az egész lakás, mint most az én szobám.

Köszönöm.

Egyelőre gyönyörködöm bennök és hagyom, hogy megpuhuljon a húsuk. De bámulok, hogy ennyi tellett a fáitól olyan száraz nyár és ősz után. Hiszen amíg Várkonyban voltam, folyton potyogtak az almák és annyi volt közöttük a férges! Ezek mind épek. Hogy lehet az, hogy ennyire megkímélték őket az almafa fenevadjai? A nagyobbakban mintha a Bismarck nevű fajtára ismernék, amelyről azt mondta Maga, hogy férgek nem látogatják.

Régen készülök írni, mert be akartam számolni egy és másról. Elsősorban arról, hogy a Magyar Csillag beszüntetéséről szó sincsen (már t.i. a Magának járó példányáról),[2] a posta mostanában végtelenül szeszélyes, az októberi számot a vidéken mások sem kapták meg. Gellért[3] elküldette a hiányzó számot, egyben pedig nagyon kéri, hogy írjon már valamit nekik. Erre kéri Illyés is. Azt panaszolta, hogy senkivel sem váltott annyi levelet, mint Magával[4] és senkivel sem ilyen eredménytelenül.

A héten különben Schöpflint ünnepelte a M.[agyar] Cs.[illag] Fölvonultunk hozzá a lakására és átadták neki a róla készült szép ezüstérmet.[5] Ki tudja, mennyi ideig tud majd örülni neki!

Mellékelem ehhez a levelemhez a Vörös kereszt blankettáját. Leghelyesebb ha angolul tölti ki rovatait és angolul írja a 25 szót is. Azután ajánlott levélként küldje be a Vörös Keresztnek (VIII. Baross-u. 15.)

A Schöpflin-ünneplés összekerített a M.[agyar] Cs.[illag] gárdájával. Újra megállapítottam magamban, hogy nem jól érzem magamat közöttük. Cs. Szabó[6] a hangosságával, amely már prepotentia, elviselhetetlen. Illyés is egyre ellenszenvesebb hetyke hanghordozásával és cinikus beszédével. Van a modorában valami, ami arra emlékeztet, ahogyan a kisgazda a cselédnépével bánik. Kedélyesen, de válogatatlan szóval szidja őket. Régebbe nem ilyennek ismertem. Szerényebb és melegebb volt. Ott van azután Keresztury Dezső.[7] Valakivel egész idő alatt Tamási áron új színdarabjáról[8] vitatkozott. Mindenhez tudó fiatalember. Abban, amit Schöpflinről a M.[agyar] Cs.[illagba] írt,[9] összehasonlítja Schöpflinnek és Lengyel Menyhértnek[10] egyazon színdarabról a Nyugatba írt kritikáját. Idéz is belőlük és miután szembeállította őket egymással, (a Lengyelből vett idézetet „magas és ájult" hangneműnek minősíti. Egyebekben is lesajnálja Lengyelt. Bizony Isten sohasem lelkesedtem Lengyel Menyhértért (azt átengedtem Hatvany Lajosnak),[11] de az, amit belőle Keresztury idéz, szép és költői és szuggesztív hatású, azután meg Lengyel a maga műfajában mégis csak különb legény volt, mint akármelyike azoknak, akik mostanában a színpadokon garázdálkodnak és akikkel Keresztury komolyan foglalkozik. Elvégre az ő szövegkönyve inspirálta a „Csodálatos mandarin" megköltésére Bartók Bélát. A minap olvastam a pantomimia milanói előadásának[12] bírálatát az Illustrazione Italianaban.[13] Nem csak a zenéről írt nagy tisztelettel, hanem külön foglalkozott Lengyel szövegkönyvével, még pedig nagy dicsérettel. Régi tapasztalat, hogy a színházi bíráló a sok silányság között elveszti a mér-

téket és rendkívülit vél látni abban, ami éppen csak az átlagosnál különb. Ezt teszi Keresztury Tamási Áron esetében. De ezen nem bosszankodnám, hanem azon az elfogultságon igen, amellyel mindenben és mindenben a maga nemzedékét látja különbnek. Az egész M.[agyar] Cs.[illag] társaságban (Illyésben is) is megvan ez az elfogultság. Siketek és vakok minden iránt, ami nem az ő nemzedékükből került ki. Nem is értem, hogyan dolgozták bele magukat annyira ebbe az állapotba? Bizonyára Babits hibázott nagyot, amikor annyira dédelgette őket és szabad prédául engedett át nekik mindenkit, aki előttük élt és dolgozott.

Mind nem volna baj, csak igazán tehetségesek, még pedig elődjeiknél annyival tehetségesebbek volnának. De meggyőződésem szerint nem azok. A műveltségük és készültségük körül természetesen nincsen baj, de az még nem tehetség.

Vas Istvánnal közöltem izenetét, Gellérttel is. Mind a kettőt igen meghatotta. Vas el is akarja küldeni verseskönyveit.[14] Talán már el is küldte.

Tamás Henriknek[15] szóba hoztam Kellermannt.[16] Nem őszinte ember, kivált ha bókol. Azt mondta, hogy az én érdeklődésem jóval előrébb vitte a dolgot. Már látta K.[ellermann] néhány képét; újakat szándékozik kérni. Az ő főtanácsadója – ő maga vallotta – Kárpáti Aurél.[17] Még vele akarja megbeszélni. Kállai Ernőtől is szokott tanácsot kérni, de benne nem bízik annyira.

Hogyan sikerült a kukorica-termés? Szeretném, ha pessimismusa nem igazolódott volna.

És van-e hír szegény Kurucz Jancsiról?[19] Roppant temető a Don partja.

És mi van a lázakkal? Azt igazán nem szabad tűrni. Meg kell találni az okát, ha fenét eszik is a pécsi klinika.

Arra, amit könyvgyűjtői mivoltomról írtam, elég csúfondárosan felelt. Nagyon is éreztem, hogy irigykedés bujkál a szavaiban, de jól mondja, nem akartam elhinni, helyesebben: nem akartam elfogadni, hogy úgy van. Az irigységet a főbűnök legcsúnyábbjának érzem, és amióta benőtt a fejem lágya, szabadulni igyekszem tőle. Azt hiszem, sikerült is magamban a minimumra összezsugorítanom.

Di nuovo: tanti ringraziamenti.

E un buon stretto di mano cordiale a Voi, i miei rispetti alla cara Signora

Suo

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/105.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1480. sz.
[2] Ld. 1472. sz.
[3] Ld. 1377/2.
[4] Ld. 1378., 1399., 1429., 1430., 1431., 1432., 1433. és 1437. sz.
[5] Schöpflin Aladár (ld. 1285/5.) 70. születésnapjának megünnepléséről van szó. Az ezüst plakettet Beck András készítette, fényképe a Magyar Csillag 1942. 11. sz.-ban jelent meg.
[6] Ld. 1402/14.
[7] Ld. 1402/17.

[8] Tamási Áron: Csalóka szivárvány c. darabjára utal, amelyet X. 24-én mutatott be a Nemzeti Színház.
[9] Keresztury Dezső: A színikritikus. = Magyar Csillag, 1942. 11. sz. 258–261. p.
[10] Lengyel Menyhért (1880–1974) drámaíró. 1917-ben ő írta Bartók: A csodálatos mandarin c. művének szövegkönyvét. 1937 óta külföldön élt.
[11] Hatvany Lajos: Lengyel, a drámaíró. = Nyugat, 1915. XII. 16. 24. sz. 1418–1427. p.
[12] Bartók: A csodálatos mandarin-ját 1942. X. 12-én mutatták be a milánói Scalában.
[13] Illustrazione Italiana = Milánóban megjelenő népszerű olasz képes folyóirat. (1864–1873 között Illustrazione Universale ill. Nuova Illustrazione Universale volt a címe.)
[14] Ld. 1474/1. és 1479. sz.
[15] Ld. 1465/7.
[15] 1465/6.
[15] Kárpáti Aurél (1884–1963) író, kritikus, költő, újságíró. FL ifjúkora óta ismerte.
[15] Ld. 1465/6.
[15] Kurucz János zengővárkonyi ifjú, aki eltűnt a Donnál vívott harcokban. valószínűleg az ő felkutatására szerezte be Elek FL számára a levélben korábban említett vöröskeresztes blankettát.

1482. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony, 1942.] XI. 5.

Kedves Barátom,

nagyon köszönöm hosszú és – nem tudok rá más szót – bájos (nem a mai jelentésben, mely buta, hanem a régiben, mely, sajnos elveszett) levelét.[1] Nagyon megkönnyebbültem tőle, mert látom, hogy nem haragszik hosszú hallgatásomért. Ne is haragudjon rám soha, akár írok, akár nem, attól én változatlanul ugyanaz vagyok, csak sok a bajom.

A szomszédasszony, pedig finnugor, cukorbajos, tőle hallottam, hogy körtét nem szabad ennie, mert abban cukor van, de almát igen – eszi is vígan. Összeszedtem hát Magának az almáimból néhány *savanyú* fajtát, hogy nyugodtan ehesse – sajnos (már megint!) a láda kicsi, s nagyobbat nem kapok, csak ilyen élesztőset. De kérem, ne köszönje meg, csak azt írja majd meg, hogy hogyan ért oda.

Most csak ennyit, hogy a láda útra kelhessen. S még csak annyit, hogy hiába töröm a fejem, nem tudom kitalálni, kik azok az ibolyás cretinek,[2] akikről ír. Elárulom, hogy rossz rejtvényfejtő vagyok. De hol a fenébe keveredett össze Maga ilyen gácsérokkal?

Pesti útból[3] – harmadszor is sajnos – nem tudom, hogy lesz-e valami. Nézze meg a menetrendet! mit csináltak nov.[ember] 1-től! Szegény Gachot-val[4] beszéltem tegnap Pécsett, egész éjjel a folyosón állt.

Amint lehet, többet!

Szeretettel öleli

F.[ülep] Lajos

A hely értelem szerint, az év a levélben szereplő téma – az „ibolyás lovag" alapján kiegészítve.
PIM Kézirattár v 4140/271/24.

Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Füst Milán 1478. sz. levelére utal.
[2] Ld. 1478/10.
[3] Ld. 1400/3.
[4] Ld. 1415/2. Gachot előző nap, XI. 4-én este Balzacról tartott előadást a pécsi egyetem aulájában.

1483. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1942. XI. 5.

Kedves Barátom,

bocsásson meg, hogy előző levelére oly soká nem válaszoltam, s a másodikra is csak néhány napi késéssel. Nagyon sok bajom volt, egészségileg is, s van is még (fogorvoshoz járok be Pécsre etc.[etera] ami hogy mennyi időpocsékolással jár, tán elképzeli), úgy hogy most is csak egészen röviden írok, s amint némi nyugalomhoz jutok, akkor bővebben.

Most egészen röviden csak annyit: a könyvekről való gondoskodását túlzottnak tartom. Azokból a nagyhangú fogadkozásokból nem lesz semmi: Megértettem, hogy netán történő behívatása előtt mindent rendben akar itt hagyni, magam is ilyen mindenre gondoló vagyok, mégis azt hiszem, éppen a dologban nem kell gondokat csinálnia Magának. Ha azonban mégis ragaszkodik a tervhez, bármennyire szeretném, sajnos, csak keveset segíthetek. Idelenn egyáltalán nincs már helyem, úgy hogy sok könyvem van a padláson. Amennyit azonban ott el tudok helyezni, annyit szívesen vállalok. S ha nem kell átcsomagolni őket, hanem maradhatnak azokban a ládákban, amikben küldi, akkor *küldhet, amennyit csak akar.* T.i. nekem már ládám is kevés van üres, nagy részében könyv van. De hely ládák számára, az van bőven. S ne akadjon meg azon, hogy a padlást ajánlom, könyvbarát létemre – évek óta vannak fenn könyveim, figyelem őket, nem lett semmi bajuk, ellenben lent a könyvtárban néhány értékes reprodukciós műv.[észet]tört.[éneti] könyvem bizony vízfoltos lett. Ezért merem a padlást ajánlani. Kner sorozatot is szívesen elhelyezek ott. Ha tehát ez a propozícióm megfelel, kérem, rendelkezzen velem korlátlanul.

Szertettel öreg barátja

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 274–275. Megj.: Fülep–Kner lev. 199–200. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1462. sz.
[2] Ld. 1476. sz.
[3] Ld. 1476. sz.
[4] Kner Imre végül is nem küldött könyveket Zengővárkonyba.

1484. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. XI. 9.

Drága Barátom,

de megszégyenített. A helyzet a következő: Néhány hónap előtt azt írta nekem: innék, ha volna borom,[1] – ilyesmit. Erre Erzsikém, a feleségem[2] felvette a telefonkagylót s rendelt néhány üveg igen jó, no de igen jó bort. Megjött a bor, erre nem volt láda. Lévén az én kedves feleségem igen gyors az elhatározásban, de igen lassú és gyönge a kivitelben. Néhányszor szóltam neki: – mi lesz a Fülep-féle borral? – Jó, jó ne kínozz. – Elhallgattam. – Néhány hónap múlva kérdem – Látod, hogy beteg vagyok, – azt mondja s ez, sajnos igaz volt. Mert, hogy nekünk mennyi és mennyiféle bajunk volt az idén, le nem írhatom. Először: az aggodalom bizonyos elvekért, aztán a beszerzés nehézsége, én kórházban voltam, a feleségem, – üzletasszony lett a szegényke, hogy megélhessünk, – a feleségem agyonfáradva, akkor egy nap elesett az irodájuk vaslépcsőjén, megsértette a térdízületét, (miután félév előtt operálták ugyanazt a lábát, izom alatti gennyesedés miatt s miután újból operálni kellene, sajnos, mind a két lábát nagy visszeres fájdalmak miatt,) – no, szóval, hat hét fekvés, erre a Burow-oldatos borogatások kimarják szegény kis lábát, erre újra furunkulózis ugyanezen a lábon, (miután előzőleg már leküzdöttünk nagy-nehezen egy furunkulózist előbb hormon-injekciókkal aztán vakcinával,) – no de mit folytassam? Isten gondoskodik róla, hogy el ne lustuljunk. – Mi lesz a borral? – kérdeztem időnként. – Ne nyugtalankodj, jön Lajos napja, augusztus 25-dike, akkorra elküldjük, az legalább szép figyelem lesz. – És így tovább. Utoljára négy nap előtt kérdeztem, (most számítottam ki, hogy négy nap előtt,) akkor leverten azt felelte szegényke: – Előbb a függönyöket kell felraknom, mert hogy néz ki így a lakás? És az ő szobája, ha eljön, épp ott nincs most függöny. – De mit mondjak? Fel is mászott beteg lábával a létrára és felrakta legalább a Maga szobájában a függönyt. (Mert én ugyan minden munkát elvégzek, kalapáccsal, fúróval, benzinlámpával, de a függönyöket felvarrnom nem szabad, mert az „kényes dolog". Holott nem is kényes dolog, jobban csinálnám, mint ő, de hagyjuk ezt. Féléve nincs ebben a szobában függöny.) – És ha eljön, minek küldjük akkor a bort? Hogy néz az ki? Mintha marasztalni akarnám, hogy ne jöjjön. Majd beleteszem a pakktáskájába, ha itt lesz.

De most aztán leverten álldogált az alma előtt. – No látod, – mondtam én. – Látod, milyen szamár vagy? Mert ha most akármit csinálsz avval a borral, az mind utálatos lesz, mert olyan, mintha viszonozni akarnád az almát, azt pedig útálom. Ha ugyanabban a ládában küldöd vissza, – milyen pofája van annak? Ennyit küldtél, ennyit küldök. Mert láda még most sincs, ugy-e? (Beszereznem, megrendelnem ugyanis nem szabad semmit, mert én gyermek vagyok, engem becsapnak.) – De, mondom, a legfőbb baj az, hogy az ilyen kedves és megható figyelmet, hogy nekem *savanyú* almát küld, az ember most gyorsan viszonozza. – Majd karácsonyra talán, – nyögte végre szegényke tűnődve s egyben bocsánatkérőn, – de meg vagyok győződve róla Barátom, ha nem veszem energikusan kezembe a kalapácsot és nem ácsolok össze egy ládát,

akkor karácsonykor megint tűnődve fog ott állni a bor előtt és azt fogja kérdezni: – No most mit csináljak, nincs láda.

Ez a helyzet. Csúnyán megelőzött maga engem. És ezt még meg is köszönjem? Ami pedig pesti utazását illeti,[3] nem tudom, mi a menetrend, sose volt nekem és meg se tudom nézni, mert nem értem. Csak azt tudom, hogy éjjel utazni nagyon jó. Az ember megérkezik valahova csupa téli zúzmarában és ködben, hajnali félnégykor, mondjuk, beül egy remek kültelki kávéházba, ahol még takarítanak éppen, mondjuk, mindenki álmos benne, vagy túl éber – az ember rendel valami forró italt és mialatt issza és cigarettázik hozzá, borzong. Ennél remekebb pedig nincs. Végre nagyúri tempóval, lassú mozdulatokkal felkászálódik, nyújtózkodik és még nagyúribb tempóval, hanyagul így szól: – Kérek egy autót. – Megnézi az aranyóráját: – félnyolc. – Nagyon jó. – Az óra fedelét rányomja: kellemesen kattan és ez is nagyon jól esik bódult fejének. – Gyerünk a Füstékhez. Vajon miféle emberek ezek? – Szinte mint egy kalandos utazás, valami dzsungeli vidéken.

Vagyis mért ne jöhetne? Nem értem a dolgot. Mikor én már ennek reményében elhalasztottam a gépbe való belefekvés áldását. Egyszóval, nagyon kérem, szánja rá magát és ne vegyen Gachotról[4] példát, aki gyenge legényke, nem frontra való.

De én igen, én igen, erről azonban ne beszéljünk.

Hogy pedig ki az az ibolyás irodalmi gavallér,[5] nem mondom meg, ha ennyi jellemzésem után sem találta ki, nem, a világért se, mert Isten őrizz, még elájul, ha megtudja. Mert, úgy látszik, túlságosan szereti a barátait s ennélfogva nem jól ismeri őket. De én igen, én igen, mert én egy gonosz disznó vagyok. De erről majd személyesen. Egyszóval várom, nagyon várom.

Addig is ölelem, minden szeretetemmel:

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/105.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Valószínűleg egy fenn nem maradt FL-levélről van szó, amelyben borról írt.
[2] Ld. 1414/2.
[3] Ld. 1400/3.
[4] Ld. 1415/2.
[5] Ld. 1478/10.

1485. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. XI. 10.

Kedves Barátom!

Köszönettel vettem kedves sorait.[1] Talán igaza van, s túl korai a gondoskodásom. De látom, hogy meg se tudom csinálni. Most alkalmam nyílik arra, hogy nehány ládát,

kettőt-hármat egy előkelő közintézmény őrizetébe adjak. És látom, hogy annyi a dolgom, hogy lehetetlen megkezdeni még csak az összeszedését is annak, amit el kellene tenni. Nyilván azt csinálom, hogy ha fiam[2] hazajön – most ugyanis Békéscsabán van három hétre Tevanéknál[3] – esténként kiválogatunk 2-3 ládára valót és azt elküldöm, – a legfontosabbakat, a többit pedig sorsára bízom. Ha sorsom változik, úgysem lesz módom akkora lakás fenntartására, ahol nagy tömegeket el tudok helyezni, konzerválni és szegény Feleségem nem is bírna akkora lakást gondozni, segítség nélkül. Igaza van, az ember gondoskodjon az üzemről, és a személyzetről, a folytonosságot biztosítsa, ameddig ereje és lehetősége van rá, a többivel könnyelműen kell bánni. Ha fiam majd csak egyszerű munkás lehet, lakásviszonyai szerint azt a kis mennyiségű könyvet, amit így kiválogatok, is nehezen tudja kezelni és elhelyezni majd. A többit egye meg a fene, úgyis mindegy akkor.

Nagy mennyiséget elszállítani nagy gond volna, mert költsége is jelentékeny s a csomagolóanyag, láda stbi sincs hozzá.

Ha azonban úgy fordul a dolog, hogy kell, kis mértékben esetleg élni fogok szíves engedelmével. –

Ma elküldtem b.[ecses] címére egy kis Officina-könyvet, amelyet unokaöcsém és tanítványom, Haiman-Kner György írt.[4] Igen jó összefoglalásnak tartom, amely minden álszemponttól mentesen közli mindazt, ami a lényeges a betűkérdésben s amit itthon annyira nem ismernek. – Kíváncsi vagyok, hogy fog tetszeni. –

Sajnálattal olvasom a fog-kalandjait. Én annyit szenvedtem a fiatalságom hosszú esztendei alatt a fogaimmal, mint kevesen. De aztán egyszer sikerült nagy türelemmel és igen jó fogorvos segítségével a fogkérdést nyugvópontra juttatni és most már ritkán van vele bajom. Azt szoktam mondani magamban, hogy ha semmit nem tehettem a gyerekeimért, csak annyit, hogy a gyerekkor két rémétől, amelyek annyi szenvedést okoztak nekem: a fogfájástól és a cselédek rémmeséi által okozott rettentő félelmektől megszabadítottam őket, akkor máris sokat tettem értük. Ez volt gyerekkorom két legnagyobb szenvedése. De talán ennek is megvan a maga hivatása, Isten tudja, hogy miért méri az emberre. –

Minden jót kívánva és szíves, kedves együttérzését megköszönve vagyok régi, igaz híve és barátja

[Kner Imre]

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 276. Megj.: Fülep-Kner lev. 200–201. p.
Gépelt másodpéldány.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] ld. 1483. sz.
[2] Kner Mihály ld. 1299/7.
[3] Tevanék: békéscsabai nyomdászdinasztia. A nyomdát Tevan Adolf könyvkereskedő alapította 1903-ban, fénykorát fia, Tevan Andor (1889–1955) vezetése alatt élte. Tartalmilag értékes, modern műveket adott ki 1913-tól Tevan Könyvtár c. sorozatában, majd a Nyugat számos jelentős írójának műveit, valamint külföldi szerzők munkáit. Régi szerzők műveit is tartalmazó, 14 kötetből álló amatőr bibliofil sorozata 1913–1948 között jelent meg.
[4] Ld. 1299/9.

[5] Ld. 1325/1. Itt A nyomtatott betű művészete. Bp. 1942. Officina Képeskönyvek 44. c. munkáról van szó. Ezt, valamint Nyomtatott betű, mai betű, magyar betű. = Tíz írás a nyomdászatról. Bp. 1942. c. művét a szerző Haiman-Kner György néven jelentette meg.

1486. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. XI. 11.

Drága Barátom,

most látom csak milyen csodaszép almákat[1] küldött nekem. És milyen remekek, milyen nekemvalók! Az Isten áldja meg érte. Ha éjjel rosszkedvű vagyok fölkelek és eszem egyet-egyet a kicsi, simákból, – csodásan épek és csodás színük van, úgy néznek ki, mint a tökéletesség! – Hát Magának ilyen kertészete van? S hát még a nagyok! – Erzsim[2] tegnap behozott egyet, – csodás! Mikor jön?

Ölelem!

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/106.
Kézírás levelezőlapként elküldött kartonlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos Úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] ld. 1482. sz.
[2] ld. 1414/2.

1487. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. XI. 13.

Kedves Barátom,

meglehetős késéssel válaszolok levelére;[1] egyébként is rossz egészségi állapotomat megkoronázta, hogy Pécsre kellett járnom fogorvoshoz, fáradtság, időpocsékolás – legsürgősebb teendőimre se maradt időm s energiám.

Ami az értékelést illeti, főleg az utolsó évek műveinek szólt. Az előbbiekben is tisztelni való a képesség, az intentio, de még inkább: keret – a lélek aztán költözött bele. Emezek jelentőségének percipiálásához azonban idő kell, s főleg, hogy együtt lehessen látni őket. Nincs mód a megjelentetésükre?[2] A cenzúra, persze, kiszámíthatatlan, de ha azt mégis megúszná valahogy, nem lehetne az anyagira módot találni? Kner szokott néha ilyet megjelentetni, jó barátom, ne kérdezzem meg?[3] S ha most ő nem teheti – igen sok a baja –, nem lehetne a pénzt valahogy összeszedni? Szegény vagyok, de erre a célra szívesen szánok 100 p[engő]-t. S tán akad még néhány. Gondolkozzon rajta. *Mindenképpen* nagyon fontosnak tartom a megjelenést: azért is, hogy

ezek a versek kijussanak, s együtt, a levegőre, a Maga fejlődéséért is, mert teljesen megértem, amit a rossz publikálási lehetőség hatásáról ír.

Az emlékkönyvvel[4] napokig foglalkoztam. A képekből igyekeztem megérteni, amiért az írások szavatolnak – de hát a mozdulatlan kép hogy adjon hírt a mozgó elevenről? Annyit látok így is, hogy valami nagyon jelentékenyről maradtam le, ami bizonyosan nekem is sokat jelentett volna. Les inconvénients de la vie d'hermite! Még azt szeretném tudni, hogy Etel írásaiban mennyi része van Magának. A dialogus: Leistung.[5]

Pestre bizony sose járok.[6] De most gondolok rá, Füst úgy hív, hogy nem lehet neki ellenállni, magam is nagyon kívánok vele lenni, s Magával is szeretnék találkozni és beszélni – csak éppen e hó kezdetével annyira redukálták a járatokat, s a meghagyottakat olyan gyötrelmessé tették, hogy még várom az istent vagy istennőt, aki elegendő erőt fuvall belém ehhez a vállalkozáshoz, melynél a Hectorral való viadalt könnyebbnek gondolom, különösen pelioni dárdával és héphaistosi pajzzsal.[7]

Meleg kézszorítással

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Ld. 1479. sz.
[2] Ld. 1479/7.
[3] Ld. 1502/3. ill. 1507. sz.
[4] Ld. 1474/3.
[5] Dialógus: Az Egy magyar táncosnő. Nagy Etel emléke Bp. 1940. c. kötetben Vas István, Szentkuthy Miklós, Radnóti Miklós, Boldizsár Iván és Keszi Imre megemlékezésein kívül Nagy Etel három írása is megjelent, köztük a Beszélgetés a táncról című (37–46. p.). Ld. még 1474/1.
[6] FL és Vas István 1943. V.-ban, a Füst Milánéknál tett látogatás alkalmával ismerkedett meg személyesen.
[7] Utalás Homérosz Iliászára.

1488. GILICZE SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Kajdacs, 1942. XI. 25.

Kedves Lajosom!

Mellékelten küldöm a pécsváradi határozatot,[1] föltétlenül meg kell fellebbezni, mert az aláhúzott 25%-os adó nincs jóváhagyva. Egyébként is a határozat sántít!

Küldeményedet megkaptam, az almát hálásan köszönjük – ezért majd valami olyannal fogunk meglepni, ami talán méltó lesz ehhez a nem várt meglepetésszerű ajándékhoz.

Most válaszolok arra a kijelentésedre, hogy miért halasztottam a burgonya küldést arra az időre, amikor már igazolvány kellett a küldéshez. Egyszerűen azért, mert szeptember 13–20 közötti héten lett felszedve s az igazolványos küldés pedig már ekkor érvényben volt, mit Joó András[2] hasonló esetével – vagy a hivatalos lappal is – tudnék igazolni! Tehát ezt a lehetetlen intézkedést okold és ne engem! Egyébként az a fontos, hogy megkaptad és hogy meg vagytok vele elégedve. Pesten lévén a múlt héten, nagyon sokan kértek, hogy posta csomagban küldjek valamennyit, mert ott csak marha – takarmány – krumplit lehet kapni. Szomorú állapotok!

Gilicze Sándor

Zengővárkony, egyházközségi irattár. 1942.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Gilicze Sándor ld. 1306. sz.

[1] Nem tudni, milyen határozatra utal.
[2] Joó András (1881–) 1906 óta nagydorogi lelkész.

1489. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Szeged, 1942. XI. 26.

Kedves Barátom,

ne vedd rossz néven, hogy géppel írok: a tintám e pillanatban fogyott ki, s miért várassalak tovább a válasszal kedves leveledre[1] és Epiktétosunkkal,[2] amelyről bizonyára olvastál már. Nem olyan, amilyennek szerettem volna, rajta van a háború negyedik éve, de mégis van, és azt hiszem többszörös jogosultsággal. Fogadd elnézéssel.

Leveled okt.[óber] elején igazán megörvendeztetett s nagyon vágyom arra, hogy ismét őgyeleghessek gesztenyés hegyoldaladon Veled, sőt Nélküled is, miközben egyházad ügyeit intézed, a közelség kellemes tudatában. Itt Szegeden az egy Vinkler László,[3] a festőn kívül alig van felnőtt férfi, akivel egyáltalán szót lehetne váltani, de mert az ember mégis belé-belé ütközik a többiekbe is, rosszabb ez a Te magányodnál. A budai tornyot október végéig laktuk s most is oda búvok meg hét végén, mikor a pesti előadásaim vannak. Ennek a működésemnek a zavartalanságán magam is csodálkozom néha. Szinte félelmetes az ilyen „szigetek"-nek mint a Tied és az enyém, a változatlan fennúszása ekkora árvízben. Csak még az utolsó nagy zúdulást, melynek moraja már hallatszik, ugyanígy átéljük.

A legnagyobb baj e pillanatban a hideg. Fát nem kapni, cserépkályhás szobáim használhatatlanok, a gyerekek kis szobájában kölcsönfával fűtök még nehény napig: azután mi lesz, nem is sejtem. Hermesről szóló dolgozatomat,[4] amely áttörést jelentett számomra a nagy filozófia területére, szerencsére megírtam az ujj-gémberedési idő beállta előtt s el is küldtem Svájcba. Ott is nehéz lesz különben a tél, de mindenki reménységgel tekint a tavasz felé. Talán akkorra mégis le tudok utazni Hozzád, vagy Te

fel tudsz jönni Pestre, komoly dolgokról beszélni. Mindenesetre ismét felvétetem bérletembe a pécsi vonalat, talán sikerül egyszer megint használni is.

Újabb híreim közös barátokról, ismerősökről nincsenek. Ha Te tudsz valamit, vagy ha ilyesmit nem is tudsz, írj. Szegedi lakáscímem: Kárász-u. 8.

Szeretettel ölel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/7.
Gépirat autogr. aláírással Inst. Phil. Class. Univ. Szeged Prof. Kerényi fejlécű levélpapíron. Zengővárkonyba írt levél.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Epiktétos kézikönyvecskéje vagyis a stoikus bölcs breviáriuma. (Encheiridion). Kerényi Károly előszavával. Sárosi Gyula fordításában. Bp. 1942. Officina Kétnyelvű Klasszikusok B. Szövegek.
[3] Ld. 1452/4.
[4] Ld. 1468/3.

1490. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1942. XII. 4.

Kedves Barátom,

végre hozzájutok, hogy pár sort írjak – fene ezt az életet, nincs egy nyugodt órám, amikor azt csináljam, ami takarok, legjobb volna már a föld alá menni. De mit emlegetem én a magam baját, mikor a Maga levelét[1] olvasom, s benne olyanokat, hogy a szív majd megszakad bennem. Szegény asszony, nem vagyok leboruló természetű, hanem Előtte mélyen meghajlok, nem is tudok rá másképp gondolni, csak így.

Most aztán hogy mondjam meg, mennyire megmérgesített a borral tervezett merénylettel.[2] Hát így értette a „nincs borom"-at? *Úgy* nekem is lehetett volna, de felháborított a gondolat, hogy 3-3.50 p[engő]-t adjak literjéért. Inkább nem ittam, elveim vannak, s abban ne zavarjanak. Azóta már van, noha nem vettem, mert az ősszel termett, nem nekem, mert nekem nincs szőlőm, hanem másnak, s hoztak az atyafiak. S a mostani árát, ha arra kerül a sor, hajlandó vagyok megadni, mert így már emberséges. Vessenek hát ki a fejükből mindenféle küldési szándékot, mert komolyan megharagszom. A bort igyák meg, ha már megvették, vagy majd megisszuk együtt, ha valaha oda jutok.

Csudába van nekem kertészetem! Van némi kertem, benne néhány fám, aki hol terem, hol nem, kedve s ideje szerint, az idén lett 7-8 q. abból néhány szemet emlegetni rám pirítás. Hordta ezt boldog-boldogtalan. Tehát szóra se érdemes. Még mindig van annyi, hogy ha ládát kapok, küldhetek s küldök is.

Hanem azzal a függönnyel lelkiismeretileg úgy pressionáltak, hogy azóta bűnösnek érzem magam, pedig nem tudom, mikor absolváltathatom magam, most már nagyon

nehéz nekem innen mozdulnom, ez az idő az év legelfoglaltabb szaka, de amikor mehetek, menni fogok, nem akarok ilyen bűnösen meghalni, a sírban se lenne nyugalmam azoktól a függönyöktől. (Apropos, az én szobámban még sohase volt függöny.)

Inkább ájuljak el, de mondja már meg az ibolyás gavallérokat[3] – én előttem senki olyan módon nem szólt még, barátaimat nagyon is jól ismerem, Maga csak addig képzeli magát gonosz disznónak, míg velem nem találkozott, de hát mit csináljak, ha sose mutatkozott meg előttem semmi ilyesmi. Tőlem úgy látszik, jobban félnek, mint Magától.

Végül: persze, persze, a jó Gachot[4] nem a frontra való, – s mi igen? Pedig, ha élünk, még oda kerülünk mindnyájan, valamilyen frontra. Az ár közeledik, nő, nem tudom, szigeteink meddig úsznak még rajta. (Homerosban a szigetek úsznak, s ezt érzem én is állandóan.)

Feleségének[5] kézcsókom küldve, szeretettel ölelem

F.[ülep] Lajos

PIM Kézirattár V 4140/271/7.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1484. sz.
[2] Ld. 1484/1.
[3] Ld. 1478/10.
[4] Ld. 1415/2.
[5] Ld. 1414/2.

1491. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Szeged, 1942. XII. 4.

Kedves Barátom,

ím én is rögtön válaszolok[1] két munka közti rövid hézagban élvén e pár napot. Pozitív véleményed gnosis-meghatározásomról annál jobban esett, mivel ép ennek a jelentőségét értették meg kevesen svájci pszichológus-hallgatóim közül akkor, mikor az előadás elhangzott. Már szinte el is ejtettem a fonalat, amelyen a múlt évi nyáron így elindultam. Szerencsére közbejött találkozásom Szilasi Vilmossal[2] Brissagoban, aki ép ezen az előadáson (ill. olvasásán) lángolt fel, s most a Te megerősítő szavaid. Szilasit a legjobb Heidegger[3]-irányú filozófusnak ismertem meg azok közül, akikről tudok s különben is kitűnő embernek. Te mit tudsz róla?

Sajnálom, hogy „Hermes"-emből[4] nincs itthon nélkülözhető másolatom: ami volt, sietve elküldtem Svájcba. De mihelyt visszakapok egyet, vagy több korrektura-példányom lesz, rögtön elküldöm Neked. Most fogadd ezt a „függelékét" a „Mythologie und Gnosis" első felének.[5] Talán kellemes emlékeket fog felkelteni Benned.

Ha Epiktetos-duplumodat[6] elküldöd és megírod, mit szeretnél helyette Officináéktól,[7] megpróbálom kicserélni számodra.

Örülök, hogy nem ismered eddig azokat a megélhetési mizériákat, amelyek nem csak hogy Pesten, de Szegeden is mind nagyobbak lesznek, legfőképp annak a rétegnek teljes tehetségtelensége miatt, amelynek „gondoskodására" vagyunk bízva. Ez pedig már „kiválasztott" réteg!

S még jobban örülök, hogy a lassú morajjal közelgőket így ítéled meg. Közérzésed, amely – mind írod – most ebben a vonatkozásban jobb, mint a múltban volt, engem is megnyugtat s én is jobbat remélek – az emberiség és emberség szempontjából.

Remélem hamarosan megint írsz: hogylétedről, munkádról s ami még eszedbe jut.

Szeretettel ölel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/8.
Kézírás Inst. Phil. Class. Univ. Szeged Prof. Kerényi fejléces levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL levele nem maradt fenn.
[2] Szilasi Vilmos (1889–1966) filozófus, E. Husserl tanítványa, majd munkatársa a freiburgi egyetemen. 1933-ban Svájcba emigrált, 1947-ben visszatért Freiburgba; 1956-tól az ottani egyetem tanára volt.
[3] Heidegger, Martin (1889–1976) német filozófus, ekkor a freiburgi egyetem professzora.
[4] Ld. 1468/3.
[5] Ld. 1470/4.
[6] Ld. 1489/2.
[7] Ld. 1497/1.

1492. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1942. XII. 5.

Kedves Barátom,

végre hozzájutok, hogy ha csak pár sort is, de írjak – kissé gémberedett ujjakkal, mert este van, s ez a hely már meglehetősen kihűlt. De tán el lehet olvasni.

Mióta az új rendelkezések[1] nyilvánossá tétettek, állandóan azt forgatom a fejemben, mennyire „érintik" (azaz sújtják) Magát s környezetét, kinek kellett mennie. Ha ír, kérem, tegyen erről említést.

A könyvek elhelyezésére[2] nézve megújítom, amit írtam, ha szükség talál rá lenni (amit nem hiszek), az említett módon tudok helyet adni, sőt most már egy jókora ládának az irodában is, ahol egy hely fölszabadul. Egyébként 8-10 napja tartottam szemlét a padláson évek óta fent levő könyveken, a legkisebb hibát se találtam bennük. Úgy látszik, könyvnek legjobb helye a padlás, ezt tudták már a régi bölcs magyarok is, legalább is én ifjú koromban atyafiaknál jártomban mindig átkutattam a padlást, s különb könyveket találtam ott, mint a szalonban.

A kis Officina-könyvet[3] nagyon köszönöm, már föl is volt írva a meghozatandó könyvek listájára. Örülök, hogy végre nálunk is megjelent ilyen könyv. S örömmel olvastam is, nézgéltem is. Terve, elgondolása, a szakértelem kitűnő, a megírásával nem vagyok egészen megbékélve. Szívesen átfésültem volna a kéziratot.

Casselt[4] csak most tudtam elővenni, amint elkészültem vele, küldöm s megírom vélekedésem.

Nagyon-nagyon sajnálom a nyári találkozás elmaradását. Arra gondolok, hogy néhány napra Pestre mennék (ha lehet, mert ilyenkor legnehezebb a mozdulás), Füst M.[ilán] nagyon hív,[5] én is nagyon kívánok nála lenni, beteg – ha lesz a tervből valami, jó idején megírom, hátha Magának is ép akkor akadna arra dolga, s találkozhatnánk. De jó volna!

Közben megjöttek Maguktól a naptárak is![6] Hálás köszönet értük. Ismét itt a figyelmeztetés az idő gyors múlására, s arra, hogy mennyi mindent kellene még megcsinálni. S arra, hogy egyre szorítóbb idő következik. Mert ez az év, ha a véget tán actualisan nem, de láthatóvá válását bizonnyal meghozza. S a magány egyre nő körülöttünk. Az, ami dagályossággá üresedett: a végzet, megint kemény, frázistalan kíméletlen valóságként nő ki a szemünk láttára, egy egész világ végzete, s benne egyenként mindnyájunké. Ez lesz az igazi nagy lecke, a húsz egynéhány évvel ezelőtti nem tudott megtanítani semmire. Készülnünk kell.

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 277–278. Megj.: Fülep-Kner lev. 201–202. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. Kner XII. 9-én írt 1494. sz. válaszát.
[2] Ld. 1476 és 1483. sz.
[3] Ld. 1485/4.
[4] Ld. 1442/21.
[5] Ld. 1400/3. ill. 1398/2.
[6] Ld. 1415/1.

1493. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. XII. 8.
Az ágyban, töltőtollak közt.

Drága Barátom!

Csak aztán meg is legyen elégedve a kis szobájával. Mert kicsinyelni fogja, attól félek, – van benne egy régi csukott íróasztal, egy könyvállvány, (mennyezetig érő,) egy sublót, és egy kéziratszekrény s már most jóelőre készüljön el rá, hogy a szobácska közepén kell aludnia. Viszont és ezzel szemben *remeknl* meleg, van egy remek

meleg fürdőszobánk s nap közben az egész tágas lakás rendelkezésére van, mégpedig Magának egyedül, – minthogy a feleségem,[1] szegény egész nap az irodájában van Pesten, én pedig fekszem. (Központi fűtésünk is van, – meleg víz fürdésre mindig, rádió, – sose használtam még, – gramafán, ahogy itt mondják, gyönyörű Bachokkal, – sose hallgatom, – mivel csábítsam még? Kijön a sógornőm túróscsuszát csinálni, olyat még nem evett. Ebből már szívesen ennék, csak nem lehet. Mim is van még? Érelszorítógépem hatszáz pengőért, ja igaz. Erre viszont sose legyen szüksége, mert pokoli.)

Egyszóval, benne fekszem a gépben[2] már huszonkét napja. Szorít és abbahagyja, szorít és abbahagyja, a tébolyig, 3 percenként, napi 10 órát, 12-őt, mikor hogy bírom. Ma már sehogyse bírom. 334 órát kell összesen benne lennem s minthogy óránként tíz a szorítás: 3340-szer fog összesen megszorítani, föltéve, hogy megmaradok, december 19-dikéig, szombat este 11-ig. Mert még ez se biztos, lévén ez nem éppen tréfa-dolog, elég undok szívtüneteket okoz nálam, (a vérkeringést a combokon elszorítván,) a mellcsontom fáj a szívemtől s néhány napja majd elvágódtam, úgy elszédültem, mikor fölkeltem kicsit. Egész rendes kis roham volt s a fürdőben még ismétlődött is. Brutális kúra. De nem mulattatom, szomorítom evvel még tovább. A következőkre kérem: ha netán megvolnának még múltkori leveleim, kérem, olvassa el még egyszer az ibolyacsokros irodalmi finom lelkekről írottakat,[3] (akik sose káromkodnak, sose túloznak, sose mondanak cunákat senkiről, vagyis mindig higgadtak, mértékletesek, magyarosak és perfektek (akik előre föltették magukban, hogy mit fognak szépnek és mit csúnyának tartani, akik tehát mindig tiszták, rendesek, erkölcsösek, méltányosak... egyszóval, akik elhatározták, hogy tökéletesek lesznek mindig, – akik a kárörömet száműzik, az irigységet ismerni sem akarják, akik olyan wohlgesinnt tréfálnak mindig, mindenkivel, mint a nagypapák,) – egyszóval olvassa el az eddig róluk írottakat, aztán hunyja be a szemét s összegezvén lelkében a mondottakat, tépje fel borítékomat. Mert egy kis borítékot is mellékelek ide.[4] Uram, Ön meg lesz lepve! Főtiszteletű Úr, Ön meg fog engem gyilkolni, kést márt a szívembe. De nem baj, legyen meg az Isten akarata. Én a vérpadon is azt fogom vallani, hogy az illető, az egyszerűségnek, természetességnek, igazságosságnak, mértékletességnek, szendeségnek, továbbá a folyamodványi szabatosságnak legremekebbül csinált homunkulusza. Műember, aki becsületes is, igaz is, valóban, (s ezért szeretem is,) csakhogy túlságosan az, ennélfogva egyetlen szava sem igaz. Saját irányában túllendült túlutrírozta azt, ami benne van. Aki, ha egyszer végre félreállana az utcán faire le pipi, vagy elcsábítana egy szűz özvegyasszonyt, megcsókolnám a hátsórészét örömömben. Mert, akiben egy csöppnyi nincs a csirkefogóból, – Úristen, nem ember az, s az egy krajcárt nem ér. – –

Szóval egy ember, aki annyira annak állította be önmagát és önmaga előtt is, ami szeretne lenni, annyira ártatlanná egyszerűsítette le magát, az állatot annyira megvetette és „szublimálta" magában, (hogy Freud-i zsargonban fejezzem ki magamat,) – amit csúnyának tart, annyira kilúgozta magából, hogy végre is nagyon egyszerű, szép, tiszta, igaz kristályos hazugság jött ki az egészből. Ámen, vagy nem ámen. Olyan ártatlan lélek, mint egy bárányka. Olyan egyszerű, amilyen már nem is létezik. Olyan

megbízható, hogy rettenetes. S ha most maga ájuldozni fog a meglepetéstől, akkor nagyon csodálkozni fogok Magán, ezt is megvallom előre.

Egyébként pedig: amitől eddig iszonyodtam tömege és föltételezhető egyhangúsága miatt, ahhoz, most fektemben mégiscsak kedvet kaptam. Én ugyanis a fiatalkorom óta naplót írok,[5] – ez nem személyes természetű, nem az életemről szól, hanem úgyszólván mindaz megvan benne, amit negyven év óta érzek és gondolok az életről általában s ha nem is fejez ki engem teljesen, (még ez sem! nincs olyasmi a világon!) nagyon sok érdekes dolog van benne, erről mostanában magam is meggyőződtem újra. Nos, – minthogy semmi reményem nem lehet, hogy még egy hasonló arányú művet írok az életben, mint az utolsó[6] volt, – kiadnám mégiscsak *ezt* a nagy művet, márcsak azért is, hogy el ne vesszen, ha meghalok, egyetlen példányban van meg, még meghalni se tudok emiatt, – föltéve persze, hogy van még annyi időm, hogy sajtó alá rendezzem, (amihez egy nagyszerűen eszes gépírókisasszony kellene, amilyen alig is létezik talán, – nem tud egyet? Aki amellett igényeiben még szerény is, minthogy sok pénzem nincs ugyebár, – továbbá három-négy év időhaladék is kellene az Úristentől, hogy addig még megmaradjak, – az egész családom ötvenhét körül vette a kalapját, maradna tehát nekem még két és fél, ha szabályszerűek volnának a dolgok, csakhogy nem azok, a szabálytalanságok viszont sose voltak még eddig a javamra, mindig póruljártam eddig úgy a törvényen belüli, mint kívüli dolgokkal, nem baj, – kellene továbbá még egy kis zsák pénz is, hogy el ne feledjem, három-négy vaskos kötet kiadásához, minthogy ilyesminek kiadója nem akad, nem is akadhat, minthogy nem üzlet ez nekik, a szentségit, tudvalevő, – egyszóval összesen kellene hozzá körülbelül tizennégy-tizenötezer pengő. Nem tud egy mecénást? Nem, ugy-e? Minthogy az ilyesmihez, ami tudtommal példátlanul áll a világon, hogy valaki, érdemes ember, gyerekkora óta beteges szenvedéllyel és halálos fáradtsággal, egyszóval valamely lelki átok következtében kénytelen legyen felírni mindazt, amit a maga számára leszögezni érdemesnek tartott, – az ilyesminek a kiadásához persze nem akad mecénás, műzsírt venni a condrájuknak ötvenezerért, azt igen, tudjuk. Plakátokat nyomtatni a Hácsy-Mácsy-párt vacsoraigényeire vonatkozólag, azt is, szintén tudjuk. Valahányszor választási cécó volt szép hazánkban, mindig szomorúan néztem az után a plakátokat s a rengeteg, waggon-számra való nyomtatványt, mondván magamnak: látod, erre van pénz, meg nyomda, meg papír, de ami példátlanul van a világon, a naplód számára nincs. Mondja, kire hagyjam a naplómat, ha meghalok, minthogy ha jobban meggondolom, mégse valószínű, hogy a sajtóalárendezéséhez és kiadásához elég időm és pénzem lenne, akárhogy számítom és akarom is? – No de mindegy. Ringyóké az élet, tudvalevő, úgy látszik tehát, így is van rendjén. Bezárom a zárójelet.)

S ezt a levelemet is, mert nem bírom tovább a fejem magasra tartásának, a gép nyomásának s a töltőtollak nyomorúságának együttes áldását.

Ölelem sokszor és szeretettel. És jöjjön mielőbb, mihelyt teheti.

A kedves feleségem melegen üdvözli, kedves feleségének kézcsókomat!

Hű barátja,

Füst Milánja.

MTAK Kézirattár Ms 4587/107.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Mellette MS 4587/108. jelzettel külön kis boríték, benne cédulával. Ld. a 4. sz. jegyzetet.

[1] Ld. 1414/2.
[2] Füst Milán naplójában olvasható: [1942.] „Okt. 31. óta az ér-szorító gépben. Pokoli." = Füst Milán: Napló. Bp. 1976. II. 461. p.
[3] Ld. 1478/9. és 11. ill. 1484/4.
[4] A borítékon kívül: „Lehunyni a szemet! Borzalmas!" – Belül a cédulán: „Szegény, szeretve tisztelt barátom: E.[lek] A.[rtúr]".
[5] Füst Milán naplóját ld. 1435/4.
[6] A feleségem történetére utal. Ld. 1406. 1.

1494. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1942. XII. 9.

Kedves Barátom!

Örömmel vettem kedves sorait.[1] Mindenekelőtt azt tudatom, hogy letettem a könyvek elgondozásáról, mert nem is tudok vele most már foglalkozni, a szezón nagyon előrehaladt és nincs rá időm. Valamennyit elhelyezek Pesten egy közgyűjteményben. Egy ládában a napokban elküldöm a közigazgatási nyomtatványaim és árjegyzékeim két-két példányát banksafe-be, ugyanebből egy sorozatot máshová küldtem Pestre magánlakásba. Rövidesen elmegy két sorozat kiadvány a debreceni egyetemi könyvtárnak, s ezenkívül egy nagy közintézmény vállal letétnek egy-két ládával, de ezt már nincs időm összeszedni, ha csak januárban nem. – Egye meg a fene, meg kell ezt reszkírozni, lesz ahogy lesz. –

A kis Officina-könyvhöz[2] azt jegyzem meg: nem lehet azon változtatni, hogy az alapfogalmakat német szakkönyvekből szereztük meg és pl. én is, aki csak nehezen tanultam meg németül, 15 éves koromban és főként az után, nagyon sokszor németül magyarázok meg egyes dolgokat a fiamnak.[3] Egyszer egy kis tanulmányomat németül írtam meg,[4] és alig tudtam lefordítani magyarra. – És egyszer viszont amikor egy a Gutenberg-Jahrbuchnak írt tanulmányomat[5] odaadtam a szerkesztőnek, hogy nyelvi szempontból javítsa át, három mondatot változtatott meg, de mind a háromnál elsikkasztotta a tartalmat, mert hiszen ő csak történész és bibliográfus volt, nem tipográfus és nem értette meg, hogy mit akarok mondani. – Sajnos, most nem volt idő átjavíttatásra, mert öcsémnek[6] feje fölött volt a behívás már régen s sietett ezzel is, meg egy másik munkájával is, amely ezt egészítette ki.

A rendelkezések hatása a következő: Endre öcsém[7] odavan július óta. Kérvényt adtunk be legfelsőbb helyre, hogy két kitüntetés mellé ismertessék el a sebesülése, amelyre tanuk vannak és ma is élő akkori parancsnokai igazolványai. De az új rendelkezések mellett ez most már tárgytalan, mert 46 éves és 48 éven alul szolgálatköteles, minden kivételezettség érvénytelen. Így hát egyelőre leváltására sem számíthatunk.

– Magam egyelőre mentes vagyok, mert a jelentkezési határidő 48 év és én 52 vagyok. De bevonult unokaöcsém, Haiman Gyuri, a küldött Officina könyv szerzője. Tüzértizedes volt, két évet most nemrég szolgált le, aztán behívták az erdélyi és a délvidéki bevonulásra, mindkét érmet is megkapta, de most ezeket, illetve rangját elveszítette. Tán írtam már, hogy szolgálata alatt a zs.[idótörvény] értelmében elvesztette tisztviselői állását és most csak mint munkás volt már állásban. Az ő öccse[8] most szabadult fel s ő is sorrakerült. Apjuk,[9] aki orosz novelláim fordítója volt és tanár, ritka képzett és derék ember, aki vagy kilenc nyelven beszélt, 1914-től 1920-ig volt hadifogoly, többek között Vladivosztok mellett a fogságban leánygimnáziumban angolt is tanított, s 31-ben influenzában halt meg. Most már mindkét fia is elmegy. Az én fiam, aki július 1-én szabadulna, 1923-ban született, szintén jelentkezett s most már behívható. Szeretném, ha február közepéig nem kerülne rá a sor, hogy legalább mint felszabadult segéd és ne mint tanonc menne el. Így közben bármi történne vele, mint munkás megélhetést találhatna a hazatérése után, de ha mint tanonc megy el, akkor leszerelése után még előbb után kellene töltenie a tanoncidő hátralevő részét. A most érvényes rendelkezések szerint ugyanis csak azt lehet felszabadítani, aki tanidejének 4/5-ét kitöltötte és ez február közepetáján telik le.

Nagyon sajnálnám, ha Pesten nem találkozhatnánk,[10] de ennek – sajnos – semmi kilátása sincs, mert öcsém távollétében nem mozdulhatok, szinte egy napra sem. Minden nap adódik valami rendkívüli és váratlan dolog, ma is éppen volt ilyen, szegény Anyámat[11] egy főhadnagy, akit idehelyeztek, ki akarta szorítani a lakásából, a fennálló világos rendelkezések mellőzésével. Nagynehezen sikerült – tán – megakadályozni. És az üzlet is produkál naponta meglepetéseket. –

Amit a jövőről és a végzetről ír, azt én is érzem. Sajnos, nem tudom, lehet-e tanulni a dolgokból, úgy, ahogy Ön gondolja. Nem is tudom, hogyan gondolja. Éppen ma is hallottam furcsa dolgokat, egy vezető alkalmazottam leánya Pesten van állásban s egy nagy cégnél történt furcsa dolog vele. Az emberek igen furcsán gondolkoznak, egészen másként, mint én. Nálam olyan dolgok, amilyeneket naponta hallok más cégek viszonyairól, soha elő sem fordulhatnak. És ezt nem hogy méltányolná személyzetem, hanem ellenkezőleg. Ebben az esztendőben is igen sok áldozatot hoztam értük, s ezt belátni nincsen hajlandóság. Attól félek, nagyon, nagyon keserű tapasztalatokban lesz még részem ebben a vonatkozásban, pedig saját személyemben szinte áldozatának nevezhetem magam annak, hogy mindig igen messzemenő módon érvényesítettem a szociális szempontokat. Az a küzdelem, amelyet ma folytatok, valóságos szélmalomharc, vagy annál is rosszabb, nem is két, hanem több malomkő között őrlődöm több oldalról is, és ezzel szemben jogom, rendelkezési szabadságom, biztonságom folyton csökkenőben, mindig az az érzésem, hogy hajszálon függ minden, amit csináltam s a legnagyobb elővigyázatosság, gondosság mellett is, olyan korrekt és tisztességes üzleti politika mellett, amilyet alig folytat ma vállalat az országban, sohasem tudhatom, mikor ütközöm valamibe, ami soha jóvá nem tehető dolgot idéz fel. Mégis dolgoznom kell, minden fenntartás és tartalék nélkül. Sokszor úgy érzem, nem múlhatott el felettem a szorongásnak ez a sok-sok esztendeje s kérdés, meddig bírom, meddig bírhatom ezt a harcot, egyedül, öcsém távollétében és anélkül, hogy természetes, erre alkalmas és

méltó munkatársam, a fiam segíthetne. Most is az a helyzet, hogy fűtőanyaghiány miatt rövidített munkaidő van az üzemben, ő háromkor hazamegy, én itt ülök még hétkor is, sőt most már majd még tovább, s őneki nem szabad segítenie, pedig mennyire szükség volna arra, amit munka közben tanulhatna. –

Hagyjuk ezt, nem jó róla gondolkozni és írni sem. Ezt a levelet ajánlva küldöm, mert több levelem elkallódott az utóbbi időben. Majd csak lesz valahogy, a fő, hogy az ember meg ne tántorodjon és becsülettel tegye meg azt, ami a kötelessége, az utolsó pillanatig is. –

Szeretettel és barátsággal köszönti régi híve

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/136.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Megj.: Fülep-Kner lev. 202–203. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1492. sz.
[2] Ld. 1485/5.
[3] Kner Mihály ld. 1299/7.
[4] Valószínűleg a Die Elemente des typographischen Stils c., a Carl Ernst Poeschel-emlékkönyvben megjelent tanulmányra utal (ld. 81–96. p.). Magyarul A tipográfiai stílus elemei címen Kner magánkiadásában, a Magyar Grafikai Almanach (szerk. Bíró Miklós) 1933. látott napvilágot. A magyar kiadás megelőzte a németet. (Lévayné–Haiman 1.484. ill. 1.469. tétel.)
[5] Kner Imre: Handgemachtes Buch und Maschinenbuch. – Gutenberg Jahrbuch, Mainz, 1929. 221–231. p.
[6] Haiman Györgyre utal. Ld. 1325/1.
[7] Kner Endre ld. 1299/6.
[8] Haiman Ferenc (1922–1945) 1940-től budapesti nyomdász, Haiman György öccse.
[9] Haiman Hugó ld. 1455/2.
[10] Nem Pesten találkoztak, hanem FL pesti látogatása során leutazott Gyomára Knerékhez. Ld. 1298/2.
[11] Kner Izidorné ld. 1476/2.

1495. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1942. XII. 9.

Kedves Professzor Úr!

Köszönöm a szíves levelet.[1] Szerettem volna Csorbával[2] kedden kiutazni Várkonyba, de őneki közbejött valami, így aztán és is lemaradtam.

Ezzel a levéllel egyidejűleg egy csomagban küldöm a felsorolt könyveket,[3] kettő kivételével, melyek közül az egyik (Hekler: Válogatott kisebb dolgozatok) nincs meg a könyvtárnak, másik pedig (Ortutay: Tréfásszavú magyarok) ki van kölcsönözve.[4] A küldött könyv így 5 db.

Csorba verskötet-anyagát[5] majd postán küldjük, kérve Professzor Urat, hogy esetleg írna a kézirat-lapokra megjegyzéseket. – Azt hiszem és úgy érzem, élvezetes lesz a Csorba-versekkel való foglalkozás.

Most végeztem be egy versciklust, melynek címe: „Nyersfordítások egy képzelt idegen költőtől".[6] Próza-versek, melyeken átdereng egy-egy fiktív „eredeti forma", többnyire igen bonyolult formák. Az egész sorozat egyébként holmi idealizált önarckép: formalisztikus és tájékozódó „ifjúkori veresek", misztikus mámorú, istenes-himnikus „férfikori versek" és Istennel megtörten beszélgető, alázatos „öregkori versek". Ha szabad, majd elküldöm az egészet.

Most egy új kisregényt is tervezek, talán ez már jobb lesz a Bolond Istóknál.[7] – A „Theomachia"[8] elé szánt „Kosmogeneia" megírhatóságához is közeledem, talán egy éven belül annyira készen lesz bennem, hogy megvalósíthatom.

A keddi utunk elmaradására vonatkozó táviratot[9] remélhetőleg idejében megérkezett, még szombaton feladtuk.

– Nagyságos Asszonynak kézcsókomat küldöm és Mindnyájuknak jó egészséget kívánok.

Hálás tisztelettel

Weöres Sándor

MTAK Kézirattár Ms 4590/235.
Kézírás Sorsunk. A Janus Pannonius Társaság folyóirata. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Szepesy-u. 3. Telefon: 29-74 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Csorba Győző (1916–1995) költő, műfordító, ekkor közigazgatási tisztviselő Pécsett. 1944–1952 között a pécsi Városi Könyvtár vezetője, 1952–1976 között a Baranya megyei könyvtár igazgatóhelyettese.
[3] Weöres ekkor a pécsi Városi Könyvtár vezetője volt. Ld. 1339/2.
[4] Hekler Antal válogatott kisebb dolgozatai. Szerk. és életrajzzal ellátta Láng Nándor. Bp. 1942. MTA Könyvkiadó vállalat. – Tréfásszavú magyarok. Vidám népmesék mindnyájunk kedvére. Összeválogatta és bevezetéssel ellátta Ortutay Gyula. Bp. 1942. Dante.
[5] Csorba Győző legközelebbi verskötete: A híd panasza. Pécs, 1943. Janus Pannonius Társaság. A címlapot Martyn Ferenc tervezte.
[6] A ciklus Weöres Sándor versei. (Nyersfordítások egy képzelt idegen költőtől.) = Termés, 1943. évi téli kötet, 34–40. p.
[7] Weöres Sándor: Bolond Istók. Elbeszélő költemény prózában. [Bp. 1943.] Diarium Könyvtár. Szerk. Kenyeres Imre.
[8] Ld. 1288/3.
[9] A távirat nem maradt fenn.

1496. VAS ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. XII. 10.

Kedves Uram!

Ne haragudjon, hogy csak most válaszolok levelére.[1] De a levéllel egyidőben ért az a rendelet, amely szerint XII. 15-én be kell vonulnom munkaszolgálatra. Ez kissé kihozott sodromból. Most hogy már csak néhány nap választ el tőle, némileg megnyugodtam. Időközben „felszerelésre" kiadtam annyi pénzt, amennyi kb. egy verskötetre is elég lett volna. Átkozott dolog, hogy ilyesmire mégis csak össze tudja az ember szedni – koldulni a pénzt.

Az Ön ajánlatát[2] nagyon köszönöm és nagyon örültem neki, annál is inkább, mivel ez az első eset, hogy valaki ilyesféle irodalmi támogatásban akart részesíteni. Mecénást elvben szívesen is vennék, de csak olyat, aki nálam lényegesen gazdagabb. Örülnék, ha az Ön esetében ez volna az igazság, de félek, hogy nem így van. Meg aztán azt hiszem, most nem éppen alkalmas az idő verskötet kiadására, nemcsak azért, mert hamar bevonulok, hanem talán már egyébként is érdemes kivárnom a háború végét. Hanem az Ön alkalomadtán Knernek ajánlana, hálás lennék érte,[3] mert amint lehet, szeretném nyakoncsipni az alkalmat, hogy úgy mondjam két cenzúra között.

Remélem azért, hogy mire Ön Pestre jön, talán már én is itt leszek, mert igen szeretnék Önnel találkozni.[4] Nem tudom, tudja-e hogy Ön Budapestnek egy – igaz, ritka – rétegében valóságos szellemi legenda lett?

Ne haragudjon, hogy ezúttal nem írok többet. Remélem, lesz még idő folytatni. Még csak annyit, hogy az Ön levelei sokat jelentettek nekem.

Szeretettel és tisztelettel üdvözli

Vas István

N[ota] b.[ene] Etel dialogusában[5] majdnem semmi részem nincs. Mindössze egy kis bőbeszédűséget nyesegettem le. Hozzá nem tettem semmit. Persze, a „költő" nézeteivel én igyekeztem őt meggyőzni – elszórtan és prózaibban.

MTAK Kézirattár Ms 4590/182.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Ld. 1487. sz.
[2] Ld. 1487. sz.
[3] Ld. 1487/3.
[4] Ld. 1487/6.
[5] Ld. 1487/5.

1497. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Szeged, 1942. XII. 19.

Kedves Barátom!

engedd meg, hogy most csak röviden – és írógépen – köszönjem meg a nagyon kedves küldeményt. Az alma kitűnő, magam is, aki már leszoktam róla, újra nekilátam bőséges élvezetéhez, a ládikával pedig befűtünk. Villon Nagy Testamentuma[1] úgy tudom elfogyott, de azért írtam Officináéknak, kerítsenek egy kötött példányt. Egy kötetlen van itt is. De az újabb kiadás készül, abból biztosan kaphatsz.

Nagyon érdekel, amit Szilasiról[2] tudsz. Én reám a már erősen öregedő ember határozottan jó benyomást tett, modorával is és az egészen magas színvonalú beszélgetéssel is, amelyet folytatni lehetett vele. Legutóbbi levelét elküldöm Neked azzal a kéréssel, olvasd el, mondd meg, milyen benyomást tesz Rád és küldd azután – de lehetőleg minél előbb – vissza. A helyzet ugyanis az, hogy újabb s esetleg huzamosabb svájci utazás lehetősége van megnyílóban előttem, s ebben az esetben vele is ismét találkoznom kell. Nem szeretnék igazságtalan lenni vele szemben, ha talán voltak is ifjúkori pathologikus esetei, de viszont azt sem szeretném, ha bármilyen tekintetben pathologikusan félrevezetne. Helyzetem ugyanis odakint mindig nagy körültekintést igényel.

Németországba nem készülök. Van ugyan egy igen kecsegtető meghívásom a berlini Studia Humanitatis-tól, amelyet ott az olasz királyi akadémia ép most alapított, a vezetője Ernesto Grassi, jó barátom, de ki fogok térni az elfogadása elől. Amilyen lelki felüdülés számomra Svájcban lenni, ahol a régi kispolgári szűkkeblűség is felengedett, olyan nehéz a legjobb német barátaimmal is megértetni magamat. Ül rajtuk a fekete köd.

Nos, kívánjuk azt az egész emberiség érdekében, hogy az új esztendőben szakadozzék. Ebben a reményben kívánok Neked is, aki fölött a várkonyi égnek mindig kék foltja van, jó karácsonyt és újesztendőt!

Ölel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/9.
Gépírás autogr. aláírással Inst. Phil. Class. Univ. Szeged Prof. Kerényi fejlécű levélpapíron. Zengővárkonyba írt levél.

[1] A levél előzményét ld. 1489/2. és 1491/6. A FL által kért Francois Villon Nagy Testamentuma. Le grand testament. Vas István fordítása, Honti Rezső tanulmányával. Bp. 1940. Officina Kétnyelvű Klasszikusok. A sorozat 1. 2. kiadása 1943-ban jelent meg.

[2] Ld. 1491/2.

1498. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1942. XII. 23.

Kedves Bátyám!

Mindenekelőtt arra kell kérnem, bocsásson meg a szokatlan gesztusért, amivel betolakodom éltének csendjébe, – attól tartok, hogy idegenkedést és bizalmatlanságot fog szülni, s éppen ezért talán jó is, hogy mindjárt előljáróban ideírom, mennyi belső nehézséget és aggályt kellett leküzdenem, míg végre rászántam magam arra, amit könnyebb természetű ember talán a világ legtermészetesebb cselekedetének érezne. Egy bizonyos ponton túl azonban értelmét veszti minden töprenkedés s most már én sem halogathatom tovább levelem megírását. Bevallom, nehezen ömlik formába, amit mondani szeretnék, nem tudom hol s mint kezdjem; minden bizonnyal túl sokat vagy túl keveset fogok mondani, félek, hogy semmiképpen sem egészen pontosan azt, amit valójában mondani akarok.

A külső körülmények némi fogódzót nyújtanak: negyedéves bölcsészettan hallgató vagyok – 21 éves –, angol-magyar szakos, az Eötvös Collegium tagja. A szellemi atmoszférát, amiben élek a collegium levegője szolgáltatja; a könyvtár, ahol a legtöbb collegista oly otthonosan érzi magát, mint sehol másutt, s úgy színezet nélkül sokkal találóbb lenne; a collegiumi órák csak tautologikusan meghatározható „collegista" levegője: s a hosszún hajnalbanyúló nagy viták, világnézeti kérdésekről, vagy szaktudományi részletproblémákról, s még többször esztétikai problémákról, amiket változó tájékozottsággal, de egyazon hévvel és lendülettel vívunk. Szóval egy eléggé feszült intellektuális atmoszféra ez – talán fölösleges is ilyen részletesen beszélnem róla –, igaz, hogy úgyszólván napról napra enged intellektuális jellegéből és feszültségéből, mert az aktuális világnézeti áramlatok sajnos már ezt a szigetet is kezdik hatalmukba keríteni. Engem gimnáziumi éveimnek irodalmi érdeklődése és kísérletezése hozott ide.

Az irodalmi aztán határozott tudományos érdeklődéssel színeződött át, (már a középiskolába is Babits Mihály neve mellett a Horváth Jánosé[1] volt az egyik vezérlő csillag) s a szellemtudományos szakműveltségnek megvan az az előnye, hogy a filozófia felé taszítja az embert. Persze taszítani csak azt lehet, aki maga is megindult egy irányba; a filozófia, ami hosszú ideig csak perifériális érdeklődést jelentett a számomra, fokozatosan nyomult a tudatcentrumba. Max Weber[2] és Dilthey[3] nevei jelzik a főbb tájékozódási pontokat, s tőlük már ugrás nélkül juthatni be a tiszta filozófia szentélyébe. Fokozatosan és következetesen megtett út volt ez, problémától problémáig, (többnyire természetesen a maga mögött hagyott problémák is nyitva maradtak,) s most, hogy már nincs tovább, a tudományon följebb nem kapaszkodhatni, „csak" a problémák extenzív kidolgozása és megoldása maradt hátra.

A fejlődés legfontosabb stádiuma azonban kétségtelen az a pillanat volt, amikor kedves Bátyám könyve került a kezembe, a Magyar Művészetről[4], valamikor régen, gólyakorom vége felé. (Különben ezt az élményt is a collegium könyvtárának köszönhetem.) Ekkor láttam meg, hogy bizonyos dolgok már magyar földön és magyarul, de egyetemes emberséggel és egyetemes tájékozottsággal elmondattak. Nehéz lenne erről az élményről pontosan számot adnom és úgy gondolom, hogy jobban teszem, ha meg

sem is kísérlem... Ezután csakhamar kezembe kerültek a többi tanulmányok, beleértve az újabbakat is, és kezembe került a „Szellem"[5], majd a Lukács György írásai[6] s egyáltalán csaknem minden, ami ehhez a körhöz tartozott és hozzáférhető volt. Lukács György szintén nagy hatással volt rám, bár minden zsenialitása mellett is sok benne, legalább is számomra sok, a zavaró mozzanat – a tény például, hogy szívesebben olvasom őt németül, mint magyarul, mindenképpen disztanciáló, – és távol állok világnézeti radikalizmusától is.

A kérdések és feleletek, amiket kedves Bátyám és részben Lukács György írásai felvetettek és megválaszoltak, sokkal kevésbé tisztán és tudatosan, de valahogy bennem is éltek már korábban, s az út további irányát mindenesetre elhatározólag befolyásolták. Sajnos a collegiumi munka üteme és rendje gyakran teszi nehézzé helyzetem, mert sokszor kényszerít arra, hogy a palóc e-i hangváltozással vagy mondjuk a redukált u-val, jobb esetben az Arthur monda filologiai problémáival többet és behatóbban foglalkozzam, mint Hegellel vagy Sz[ent] Tamással. Részben ez magyarázza filozófiai tájékozottságom súlyos hiányait, amiket magam érzek legkínzóbban.

Mégis, a mellékelt tanulmány[7] talán hallat már valamit a saját hangomból és jelzi az utat, amin – ha erőm lesz hozzá – haladni fogok. Eredetileg egy Babits essayiről írandó dolgozat első részének készült, innen vázlatossága. Időm és egyetemi kötelezettségeim (szakdolgozatok, szakvizsgakészülés stb.) azonban nem engedik meg, hogy a második részt is megírhassam. A szigorú Goethei mértékkel mérve, jól tudom, nincs még a stílus, csak a „manier" stádiumában, és egyéb hibái is nyilvánvalóak előttem, elsősorban kifejtetlensége miatt néhány következetlennek látszó fordulata. Lehetséges azonban, hogy részben átsimítva, valahol megjelenik (bár manapság egy olyan dolgozatot, amely stílusában nem idomul a divatos „képies-magyaros" írmodorhoz, továbbá nem az urbánus és népi írók ellentétét tárgyalja, ugyancsak nehéz megjelentetni.) S ezzel kapcsolatban kérném kedves Bátyámat, ha arra érdemesnek találja ezt a tanulmányt, engedje meg, hogy a nyilvánosság előtt is az élére írhassam a nevét[8], amit gondolatban és vágyban már úgyis odaírtam.

Mégegyszer átolvasva ezt a levelet, valahogyan úgy érzem, hogy túlságosan is temperált; többet, sokkal többet szerettem volna elmondani, belevinni valamit az emócióból, ami Bátyám írásaival való találkozáskor felfakadt bennem. De a dadogás csak a személyes érintkezésben jogosult, s mert ez egyelőre nem adatott meg nekem, maradt a betű hidegebb és bizonyos pillanatokba inadaequat közlőmódja.

Ismételten kérem kedves Bátyám, ne haragudjék meg tolakodó merészségemért, szorongva várom válaszát, s azzal a nem titkolt reménnyel, hogy egyszer talán személyesen is találkozhatunk.

Szeretettel és mély tisztelettel üdvözli, boldog ünnepeket kívánva

Szigeti József

MTAK Kézirattár Ms 4589/293.
Gépirat autogr. aláírással, a „Bátyám" megszólítás piros gépszalaggal.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Horváth János (1878–1961) irodalomtörténész, 1908-tól az Eötvös Collegium tanára, 1923–1948-ig a budapesti egyetem magyar irodalomtörténet professzora.
[2] Weber, Max (1864–1920) német szociológus, gazdaságtörténész, a berlini, majd a heidelbergi, a bécsi ill. a müncheni egyetem tanára.
[3] Dilthey, Wilhelm (1833–1911) német filozófus, a szellemtörténeti iskola megalapítója, a bázeli, majd a berlini egyetem professzora.
[4] Ld. 1452/6.
[5] Ld. 1427/7.
[6] Ld. 1456/2.
[7] Szigeti József: Az essayről c. írásának 1942. novemberre datált, autogr. aláírással ellátott gépiratos példánya FL hagyatékában Ms 4603/42. sz. a. található.
[8] Szigeti a tanulmányt FL-nak akarta ajánlani megjelenésekor.

1499. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Zengővárkony, 1943. I. 1.
u.p. Pécsvárad

Kedves Szigeti,

mivel azt írja, szorongva várja a válaszom,[1] s mivel nekem fáj a más szorongása, azonnal írok, mivel azonban levele ép akkor érkezett, mikor legjobban el vagyok foglalva, mikor más ünnepel s vakációzik, akkor lévén nekem legtöbb dolgom, most hát csak annyit írok, hogy semmi oka a szorongásra, ellenkezőleg, jelentkezésével örömet szerzett, és értekezést[2] elolvastam, jó, részletesebb válaszomig pár napi türelmét kérem.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5889/93.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1498. sz.
[2] Ld. 1498/6.

1500. FÖLDES PAPP KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

A Don mellől, 1943. I. 1.

Igen tisztelt Professzor Úr,

hálásan köszönöm XII./21-én kelt szíves, kitüntető sorait.[1] Mindjárt élek is a felhatalmazással s igyekszem őszintén írni. Írni egyébként – azt hiszem – bármit csak őszintén volna szabad. De hát hol vagyunk ettől!

Először is méltóztassék megengedni, hogy Professzor Úrhoz úgy szólhassak, mint ahhoz a Fülep Lajoshoz, akit – sok címe közül – épp az általam választott titulus fejez ki mint címke. A tanárok és professzorok Professzorához, aki már sok minden emberi vonatkozáson felül és túl van, – úgy érzem – valami hallatlan naiv bizalommal és őszinteséggel lehet egy fiatal, kereső ember. Szinte mintha nem is élő emberhez írnék, hanem – mondjuk – Nietzsche szelleméhez.[2] Egy elvont, valószerűtlen valósághoz: Fülep Lajoshoz, az én Professzoromhoz, aki élő szellemi nagyjaink közül egyedül érdekel és izgat.

Végtelenül örülök, hogy a most érkezett kis lap a Professzor urammal való személyes kapcsolat felvételének lehetőségét nyitja meg számomra. Nem mintha társtalan volnék, vagy patrónus, nesztor[3] nélkül szűkölködő; nekem senkire sincs szükségem, emberfiára, sem okosra, sem hatalmasra. Az életemet szuverénül és autonóm módon a magam ízlése szerint, a magam szeszélyeitől és rigolyás reakcióitól vezetve s a magam kizárólagos felelősségére akarom megvalósítani. Így sem segítség, sem tanács nem kell senkitől, mindehhez még túl erős (fiatal) és gőgös vagyok. (Bár gőgöm rejtegetem, inkább lássanak ügyefogyottnak.) Professzor Uram azonban úgy vonz magához (akarata, szándéka ellenére), mint a mágnes a vasporszemet. Talán alkati dolog is ez nálam.

Mindezt – egyszer – el kellett mondanom előljáróban az igazság és hűség kedvéért.

Igen kedves és meleg Professzor Uram szíves közlése arról a szándékáról, mely szerint tanácsolni akarta, hogy mégse menjek ki. Talán nem volt lélektanilag eléggé indokolt Professzor Uram előtt az az erő, mely igyekezett minél messzebb hajítani engem pesti életszituációmból; vagy talán nagyon is az volt? Mindenesetre úgy érzem, hogy ki kellett jönnöm, s ezen elhatározásomat – bár igen hirtelen történt a döntés – ma sem bánom. Egy „befutott" „nagy" hazai filozófusunk azt írta ide nekem, hogy a kiút – lételemnek metafizikai jelentősége lesz rám nézve. Mikor e sorokat olvastam, hamisnak éreztem. S most már kezdem belátni, hogy e tudornak igaza volt. Jó ilyen drasztikusan belepillantani a humánumba, mint amire itt lépten-nyomon alkalmam nyílik. Érdekes és izgalmas ezerféle benyomást szerezni az emberről – reakcióinak itteni szélsőséges határszituációiban. Ha ép bőrrel megúszom, úgy tűnik majd fel utólag az egész szellemi kaland, mint egy lelki expedíció. Hisz az egész emberi élet nem egyéb számomra, mint alkalom nagyszerű megismerésekre, szellemi kalandokra. S talán a filozófusoknak még a közönséges kalandorokkal is van némi alkati rokonságuk, legalább is féktelen nyugtalanságuk, melynek égető hevét csak az izgalom narkotikuma képes enyhíteni: csak persze míg a közönséges pernahajderek narkózisa valami brutális és ordenáré dolog; tett, cselekedet (magas hatványra fokozva), addig a filozófusé nyilván az igazság, az igaz ismeret. Tehát nem bántam meg; sőt egyelőre nem is vágyom haza.[4] Remek tanulmány az ember mint saját énem. S itt vájkálhatok embervoltom mélységeiben. Milyen furcsa egy 31-32 éves férfinek pl. nő nélkül élni, különösen, ha olyan érzéki, mint én. Milyen érdekes egy betegesen pedáns embernek elszakadni a civilizáció hygienejétől (utóljára nov.[ember] 9-én fürödtem Kievben). S az elméleti embernek benne lenni a tettek, a következményekkel járó cselekedetek özönében! S mily hátborzongatóan izgalmas és érdekes: az ember mint harcos, erős,

gyilkos szörnyeteg. Az emberi borzalmak tömege s ahogy minderre „reagálnak" a különféle emberek: mennyire megdöbbentő, új ismeret a nagy Szfinxről, az emberről. (Egy órával ezelőtt érkeztem meg egy hátsó faluból, mai predikálásom színhelyéről, ahol ottlétem alatt egy aknabevágódás három 5-6 éves, játszadozó orosz kisfiút szétmarcangolt. A három kisfiút – kéz, láb nélkül, fél-fejjel, szénnéégett arccal – kiterítették egy pajtában a földre, egymás mellé. Az egyiknek egyik keze ép maradt s rajta egy kis édes gyerekkeztyű volt. Az egyik anya bejött, rám borult és zokogott. Ijedt tekintetű, semmibe pillantó orosz nép gyűlt össze. Volt, aki sírt, volt, aki *nevetett.* Mintha Dante poklában lettem volna. Mert jó, tudom, sok-sok derék magyar honvéd is elesett talán ugyanebben az órában. De ezek az ártatlan csöppségek, bűbájos kis szlávvirágok: játszottak! A konklúziót – az emberre és művére nézve – magamban vontam le. Van itt élmény, van itt tapasztalat. Mellesleg: az orosz gyerekek gyönyörűek: később azonban szép-ártatlan arckifejezésük eldurvul, csúnyák, állatiak, durvák lesznek. A kegyetlen orosz élet s az ázsiai egykedvűség nihilizmusa rávésődik az arcukra.)

S a sok új benyomás, meg a durva valóság: az állandó cselekvési kényszer így egyelőre eltereli figyelmemet töprengéseim, tépelődéseim tárgyáról, helyesebben nem hagy alkalmat a töprengésre-tépelődésre. Itt csak élni: létezni lehet, felfokozottan vagy lefokozottan? S szakadatlan, viaskodni egy kis jobb táplálékért, fáért, jobb lakásért, egy piciny kis kényelemért.

A csillagok szebbek, fényesebbek, mint otthon. (Talán, mert ez szárazabb klímájú táj.) A Tejút most, télen is remekül látszik, mint odahaza nyári éjjeleken. A szél, sőt vihar szinte mindig tombol s ettől sokat szenvedünk. Bár eddig 32-35 fokos hidegnél nem volt még lejjebb a hőmérő. De e száraz hideg, ha véletlenül nincs nagy szél, tűrhetőbb az ekvivalens hazainál. (Most jut eszembe, hogy Professzor uram esetleg járhatott már itt kint, talán az első világháborúban s igen untatom már hosszas fecsegésemmel.)

Még csak annyit, hogy nincs nagyobb ellentét, sőt ellentmondás, mint amit e két fogalom kifejez: katona és pap (háború és keresztyénség). De úgy látszik, sorsom iróniája, hogy szélsőséges ellentéteket, feszültségeket vállaljak. Hisz' már maga a tény is, hogy ember vagyok, leküzdhetetlen és – számomra – kikerülhetetlen konfliktusokat jelent. A tragikus életérzés számára tehát még végzetesebb iskola mostani helyzetem. Úgy látszik, sorsom száguldó kereke, a csalfa és álnok, nem valami szentimentális ellágyulás: „megtérés" felé viszen – mint a hozzám közelálló gutgesinnt lelkek reménylik –, hanem még inkább bele filozófiám feneketlen, hínáros mélységeibe. S bár az ember fájdalmát is tudja élvezni, őszintén írom: nekem e vivisectio nem élvezet, nem metafizikai gyönyör, mégha egy tehetséges fiatal barátom azon „szalonpapírjába" csomagolom is be, amit ez a tétele jelent: „Tragikus életérzése csak genie-nek lehet." De gondolataim, meggyőződéseim fogaskerekéből nincs menekvésem, vesszen bár oda mindenem, csupán egy módon: ha önbecsülésemet s vele emberi méltóságomat, ember-voltomat, mindenemet veszítem el. Csak két út lehetséges s mindkettőnek vége veszteség, bukás. S hogy melyiket válasszam, az sosem volt kétséges előttem, mióta exisztenciális dilemmámat felismertem.

Professzor Uram, nagyon kérem, kegyeskedjék hosszabb levéllel is kitüntetni. S igen kedves ajándék volna számomra ha az „empirikus Fülep Lajosból" is láthatnék valamit, ami egyúttal a „szellemi F.[ülep] L.[ajos]-hoz is legközelebb vinne. Mert személyes találkozásra nyár előtt nem kerülhet sor kintlétem miatt, talán még akkor se (vagy talán sose?)

A legmélyebb tisztelettel

F.[öldes] Papp Károly

MTAK Kézirattár Ms 4586/318.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos és Nagytiszteletű Fülep Lajos professzor úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Küldi: Nt. Földes Papp Károly táb. lelkész. 293/10. Rajta piros gumibélyegző: „Ellenőrizve 1943. jan. 2. olvashatatlan aláírással. 1/b osztály."
Földes Papp Károly ld. 1311/7.

[1] FL levelezőlapja nem ismeretes.
[2] Ld. 1291/4.
[3] Mondabeli görög király, a trójai háború vezérei között a legidősebb; neve nagytekintélyű tanácsadót jelent.
[4] Földes Papp Károly február végén leszerelt.

1501. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. I. 2.

Kedves Barátom,

rémes ember, azaz rémes emberek, két rémes egy-pár! hát nem megírtam, hogy ne küldjenek nekem semmit,[1] mert éppen ezt akarták? hát nem megmondtam, hogy amit én küldtem, semmi, mintha egy üveg vizet küldtem volna a kútból, terem, mint a fű meg a víz, Maguk meg pénzért vesznek valamit! hőpalack! ez nem terem, ezt a büdös németek gyártják! hát nem, nem köszönöm meg, hanem ha tudok edényt szerezni, küldök megint almát, s ha még egyszer mernek nekem valamit küldeni, akkor Algyő Tápé Szeged szomorúság.

Az év legnehezebb heteit élem, egyik ünnep a másik sarkába hág, karácsonykor három nap egymás után d.e, d.u, s este is fungálni, ó-év, újév, megint vasárnap, s aztán ilyenkor sok az adminisztratív dolog is: költségvetés, zárszámadás stb. (persze, nem is képzelte, hogy én ilyeneket is csinálok, s képzelheti-e egyáltalán, mit jelent ez olyan valakinek, akinek minden számoszlop, ahányszor csak összeadja, mindig mást eredményez? démon? a számokban van a démon, Barátom!) – hát csak azért mondom el ezeket, hogy megértse s megbocsássa e levél késését, különösen olyan után, mint amelyikben megírta nagy kínjait. Talán elhiszi nekem, aki nem vagyok ibolya-lovag, hogy együtt szenvedtem Magával, s megkönnyebbültem 19. este 11-kor, amikor a gépet levehette.[2] Hanem hát aztán érdemes volt-e? használt-e? ezt az amerikainak mon-

dott kínzógépet is nem valami gaz német találta ki? nagyon német Gemüth-re vall. Írja majd meg mire ment vele.

Hát az ibolya-lovagról[3] most már megmondhatom, kezdettől tudtam, csak, mivel láttam, hogy fél, ki kellett vallatnom. Mert mi a fenét fél és kertel én velem? Nem tudja, hogy én is rettenetesen megbízható vagyok, noha éppen nem vagyok ibolyaszagú? Hát, kedves Barátom, téved! A mi barátunk nem nevelte, csinálta magát azzá, ami, hanem annak született. Hogy aztán ez jobb-e, vagy rosszabb, Belzebub legyen a bíró, de akár hiszi, akár nem, – s Maga nagyon hajlamos a dogmatizmusra, nem hisz a természet tehetségében, nem hiszi, hogy az minden emberi segítség nélkül is tud természetellenes lényegeket produkálni, magakoholta szabályokat és korlátokat rak a természetre, a saját fantáziájában hisz, az övében nem, holott, mondom Magának, nagy mester! – amint vannak animae naturaliter christianae, úgy vannak a.[nimae] n[aturaliter] *violaceae.* Nemcsak a poeta non fit, szentnek is születni kell. Én mióta próbálom már, hiába. Képzelje, pár hét előtt azt írtam neki, hogy egyszer egy atyámfiától elloptam egy könyvet,[4] azóta, attól tartok, nagyon aggódik, de igaz is, ez egy kicsit vaskos volt, nem kellett volna. Csak néha az embert az ördög nem hagyja nyugton. No erről a témáról majd még szóval többet, ha élünk.

A naplójáról én már régóta hallok, ebben is téved, hogy ez kit érdekel. Sokat. Persze, hogy éppen most ki lehet-e adni, az más, én nem tudhatom, aki a kiadók és irodalmárok világától távol élek. De azt tanácsolom, hogy igenis készítse elő publikálásra, talán hamarább sor kerülhet rá, mint gondoljuk. Én legalább ettől az évtől nagy változást várok.

A nyáron csinálták rólam ezt a kis képet,[5] küldöm magam helyett addig is, míg mehetek. Hanem akkor aztán elő azzal a jó orvossal! Mert ha gépben éppen nem is ülök, de a nap nagy részében a kályhán tartom a lábam, hogy az ínhüvelygyulladásnak keresztelt fenevadat féken tartsam.

Szeretettel öleli, s kézcsókját küldi feleségének[6] (az enyém éppen Döbröcönben van)

Fülep Lajos

PIM Kézirattár V. 4140/271/8.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Füst Milán a FL-küldötte alma viszonzásául termoszt küldött ajándékba.
[2] Ld. 1493. sz.
[3] Ld. 1478. sz.
[4] Ld. 1472/2.
[5] A kép nincs meg Füst Milán hagyatékában. Petrányi Ilona közlése.
[6] Ld. 1414/2.

1502. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. I. 4.

Kedves Barátom,

megint késve írok, ez az időszak (dec.[ember] jan.[uár] febr.[uár]) nekem az év legnehezebb szaka, mert azon túl, hogy ilyenkor vagyok legnyavalyásabb is (hetekig egész nap úgy kellett ülnöm, hogy a lábam a kályhán tartsam), ilyenkor van karácsony, újév, állandóan hideg templomban, de már ez se elég, ilyenkor van a zárszámadás, költségvetés készítésének ideje, a jó Isten rogyassza az eget a kitalálójára. Maga persze nem is képzeli, hogy nekem ilyen dolgom is van, de van ám, s hozzá olyan bolond, hosszadalmas, bonyolult nyomtatványokon, hogy ha egyszer mégis erre jár s megmutatom, káprázik bele a szeme, hogy hát ilyen csoda is van a világon. Mert nem úgy van ám nálunk, mint azoknál a destruktív zsidóknál, ahol a pap nem foglalkozik anyagiakkal, még csak nem is tagja a hitközségi tanácsnak, nálunk a pap a mindenes, neki kell gondjának lennie arra, hogy az iskolai árnyékszéket kipucolják, a harangozó lámpájába olaj legyen – s mindehhez neki kell költségvetést és számadást csinálnia, és pedig olyat, amelyikben minden tétel legalább 10 helyen szerepel. De van az egyháznak kölcsöngabona magtárja is, afféle gabona-bank, ahol a helybeli és vidéki minden felekezetűek gabonát kapnak kamatra – ennek is minden számadása a pap dolga, mert hát a kurátor hogy a fenébe tudná megcsinálni. Ezek itt a csendes, munkás tél örömei.

Mondanom se kell, milyen együttérzéssel olvastam családtagjainak sorsát, s ezzel együtt a Maga állapotát. Soká már ez nem tarthat, de hát addig még szörnyű dolgok történhetnek, s fognak is történni, s aki elesett, annak már igen egy, hogy meddig tart.

Meglepett, amit a személyzetéről írt.[1] Azt hittem, hogy az az értelmes parasztság, amilyennek a Gondolatokban[2] is jellemezte! – mégis csak lát és ért.

Végül egy kérdés: az utolsó hónapokban 1-2 levelet váltottam egy nagyon tehetséges (szerintem a legtehetségesebb a nemzedékében) fiatal költővel, Vas Istvánnal,[3] aki felesége halála óta (Nagy Etel,[4] akit oly kitűnő táncosnőnek írnak – sajnos, én nem ismertem, mint ahogy Vast se ismerem személyesen sem) az utóbbi évek legszebb magyar verseit írta, de nem tudja őket kiadni, mert se kiadó, se pénz hozzá. Lehetne-e arról szó, hogy Maga kiadná? Ez csak kérdés, nem kérés, mert nem akarok a dolgaiba avatkozni, csak azért jutott az eszembe, mert már adott ki ilyen ifjakat (Radnóti,[5] Hajnal[6]), gondolom, szintén karitatív módon.

A brosúrát és naptárakat!![7] igen köszönöm, a jó kívánságokat szívből viszonzom, szeretettel üdvözli

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 269–270. Megj.: Fülep-Kner lev. 204. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1494. sz.
[2] Kner Imre: Gondolatok a nyomdaiparról. 1942. Klny. a Tíz írás a nyomdászatról c., a Hun-

gária Hírlapnyomda Rt 70. éves jubileumára kiadott, a Kner nyomdában 1942. decemberében nyomtatott műből.
[3] Ld. 1474. sz. ill. 1496/2.
[4] Ld. 1474/4.
[5] Radnóti Miklós: Meredek út. Versek. [Bp.] 1938. Cserépfalvi. (Lévayné-Haiman 1.513. tétel.)
[6] Hajnal Anna: Himnuszok és énekek. [Bp.] 1938. Argonauták. (Lévayné-Haiman 1.509. tétel.)
[7] Ld. a 2. jegyzetet. A naptárakat Haiman György tervezte.

1503. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. I. 5.

Kedves Barátom Uram!

Aggódom, hogy nem kapta meg kancsócskámat,[1] – tán elkallódott vagy eltört a postán... Vagy nem beteg talán, hogy egy szót se ír rá: tetszett-e s ivott-e már belőle újévre egy jó pohár hideg bort? – Ilyen gondolatok foglalkoztatnak. Továbbá: arra kérem, keresse ki azt a levelemet, amelyben a „ne haragudjék"[2]-ról írok, (ha netán megvolna még, aminek nagyon örülnék!) – amelyben azt írom, hogy én gyerekkoromban mindenkinek azt mondtam: „ne haragudjék" – s hogy Gaál Mózes[3] egyszer rám is szólt emiatt... – emlékszik rá? – Nagyon hálás volnék, ha elküldené nekem az első két oldalát, én csak megnézek benne valamit s rögtön visszaküldöm. Boldog újévet kívánunk mindkettőjüknek.

Ölelem!

F.[üst] M.[ilán]

N.[ota] B.[ene] kancsócska: hűtőpalack, (termosz,) – s az alja (ha megforgatja az alját,) levehető, – akkor kiesik az üveg, vigyázzon, el ne törje. Nagyon sajnálnám. Jól forgassa rá az alját, hogy le ne jőjjön.

MTAK Kézirattár Ms 4587/109.
Kézírás levelezőlap méretűre vágott kartonon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos Úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony. Utolsó posta: Pécsvárad.
Feladó (piros gumibélyegző): Dr. Füst Milán Budapest, XI., Vércse-utca 27. szám Telefon: 457-144.

[1] Ld. 1501/1.
[2] Ld. 1426. sz.
[3] Ld. 1426/2.

1504. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. I. 6.

Drága Barátom!

Hát nem örült igazán a kancsócskámnak?[1] Én úgy örültem, hogy elküldhetem, mert nagyon szép, nagyon tetszik nekem. A következőket gondoltam, (úgy éljek!) – ha van bora, igya legalább hidegen. És előre elképzeltem, hogy Maga, nagy formaszerető, hogy fogja nézegeti és simogatni, minthogy oly síkos és sima s a formája oly kecses! S amellett factum Hungaricum, úgy éljek, egy ismerősöm, Forgács Vilmos tervezte, (de genere Schwarz,) s a pesti villanykörte-gyár csinálja. Igya tehát nagy lelki megnyugvással a borát belőle s lehunyva szemét, gondoljon arra, ami elkövetkezendő, ha Isten, Zeboath is úgy akarja.

Amely is, ha olyan lesz, ahogy én gondolom, gummi-huzatot veszek a nyelvemre s felnyalom az Andrássy-utat. Titáni teljesítmény, de már régen elhatároztam.

De tudja-e azt, hogy a zsidók nem tudták soha saját istenüknek a nevét. Most hallom, hogy évente csak egyszer ejtette ki nevét a pap, de akkor is teljes magányban, bement az engesztelés napján a szentélybe s ott elsuttogta, belebeszélte a sötétbe. Hogy az embernek még a háta is borsózik bele. S az utódjának aztán szintén megmondta hétpecsétes titokként. Hát ilyen népség volt ez, – csak már megszűnne végrevalahára, csak már ne volna, örök átokként önmagának. No, szóval, mint hallom, ma se tudja senki biztosan, mi a hivatalos neve: Jahve, Jéhve, Jehova, Íhva és így tovább, tetszés szerinti változatban.

De milyen délceg legény Maga, most látom csak, milyen izmos.[2] És milyen töretlen az arca – hát így teltek el a párisi gyalázatos, szép idők, hogy nyomot se hagytak Magán? Nézzen meg engem, hogy a Dohány-utca és vidéke hogy megtette rajtam a magáét! – Az ajánlásnak pedig különösen örültem, már azért is, mert egy véleményen vagyunk, – illetve, ma már mégis enyhülök, úgy veszem észre. Van ugyanis egy varázsmondásom, amely teljesen leszerel és megnyugtat, jobban, mintha vadonba mentem volna. Én ugyanis nem olvasok újságot 30 éve, rádiót se hallgattam, fenn élek a hegyen s a városba sose megyek be, azt hihetné tehát, hogy nincs is alkalmam mérgelődnöm. Mégis néha egész éjszaka mérgelődöm. De most már kevésbé. Mert, ha eszembe jut például E.[lek] A.[rtur] vagy az első szerelmem döge, vagy a fő-fő bölcsek legszemtelenebbje, a lángeszű Osvát,[3] vagy az önkörös, (egocentrikus, most csináltam a szót,) az önkörkörös kedves csirkefogó Dezső,[4] vagy a mindennél okosabb és mindenkinél mindent jobban tudó s ugyancsak önkörkörös, de ugyancsak kedves Frigyes,[5] vagy a nagyon tehetséges szegény szakácsné: Somlyó Zoltán,[6] vagy a nem tehetséges, de arrogáns, önkörkörös Horváth Henrik,[7] vagy a példátlanul tehetséges, szinte geniális ökör: Gelléri Andor Endre,[8] (aki most metéltette dühömre köröskörül újszülött fiát, az afrikai ízlést vallván a magáénak, – megkérdeztem tőle, hogy vajon a vérző tagot a szájába vette-e a metélő-bácsi? Mert van ilyen szekta is, amely azt vörösborral műveli, vörösbort vesz előbb a szájába, – s ha már tradicionálisak vagyunk...) – egyszóval, azt akarom mondani, hogy ma már hiába jutnak ezek eszembe, nem mérgelődöm rajtuk, körülöttük, mert azt mondom magamnak: hát mindezekkel vitatkozni akarsz?

Meggyőzni mindezeket? Nem volna kedved a Gellért-hegyet is fölemelni? És máris megnyugszom. Metéltessen a Gelléri ahogy akar még kétszáz gyereket és egye is meg ezt a metéltet akár, mit bánom én? S hogy Osvát szemtelen volt, pimasz s én nem vágtam soha fejbe, (mert ez a legnagyobb bajom, ha nem jutott eszembe valahol a kellő felelet, márpedig sose jutott eszembe,) – ha Osvát fölényeskedése, kínzó-kedve, rosszakarata dögletes volt is, hagyd őt úszni szegényt a végtelen felé, Dezsővel, Frigyessel együtt, – csak nem akarod őket megnevelni a haláluk után? Ússzanak kedvük, legjobb kedvük szerint ahova akarnak. Ha pedig első szerelmem dögét[9] meg akarnám győzni dögsége felől: negyvenezer évig kéne beszélnem, akkor sem értené a tizedét sem, mert nem is figyelne egészen oda... Akkor hát minek vitatkozzam én?

Csak viszont akkor mit csináljak éjjel? Mikor nem tudok aludni? Ez a bökkenő. – Ezért hát tovább vitatkozom még mindig, csak már kisebb erővel. – – –

Inhüvely-gyulladás: – megy valaki Pécsre? Ott van még talán a gyógyszertárban egy „Antiphlogistin" nevű szer, hozassa el, biztos hatású. Ha nincs, táviratozzon, megpróbálom itt megszerezni.

Mikor jön végre Pestre?

Megkezdtem végre a Napló[10] rendezését, állandó kisasszonyt vettem fel s hajrá, megkezdődött a négy éves munka, ha megérjük a végét.

Ami pedig E.[lek] A.[rtur]-t illeti, – egyszer azt mondtam neki: Osvát mindig nagyon csodálkozott az irigy embereken, mondván, hogy ismeretlen neki ez az érzés. – Ismeretlen? – csodálkozott E.[lek] A.[rtur]. Nem volt ismeretlen, csak legyőzte magában. – Hát neked sem ismeretlen? – kérdeztem én nagymerészen. – Hogy volna? – kérdezi E.[lek] A.[rtur] – Nagyon is jól ismerem, csak legyőztem magamban. Hát erről van itt szó. Ezért mondom én, hogy csinálmány az egész ember s nem egy veleszületett, élettelen tökélyről van itt szó. Ezek elhatározták, hogy perfektek lesznek s oly hű barátok például, hogy mikor ki mertem ejteni a számon, hogy a lángeszű Osvát pénzpocsék morális-inszániás fráter volt, E.[lek] A.[rtur] feddőlegesen így szólt: – no, no csak nem tudott a pénzzel bánni. – Ezt a csinált jóhiszeműséget mindenkivel szemben! Ezt a mértékletes, megszólás nélküli szendeséget! Igaz dolog ez? Nem igaz dolog. Hamisítvány. Hogy itt a lélek mélyén rosszindulatok és irigységek settenkednek, parázna vágyak és maró keservek, azt jobban tudom, mint ahogy élek. Mert enélkül nem létezik ember.

Én mondom Nektek, hogy aki néha lop is egy kicsit s ezért szégyelli magát, az az igazabb ember.

Most pedig Isten áldja! Írjon az inhüvely-gyulladásáról legalább, mert azzal nem jó tréfálni!

és ölelem, szeretettel:

F.[üst] M.[ilán]-ja.

N.[ota] B.[ene] Pokol volt ez a gép.[11] S az első napokban utána: semmi javulásom nem volt tapasztalható. Aztán *talán* kicsit jobban ment a járás. Hogy mi van most, nem tudom, mert megint nem járok, megint dolgozom. *Szívből ölelem, hogy olyan jó iránt am és velem érzett.* Mondom, pokol volt ez a 33 nap.

Az írása megint istentelen, majd kiesett a szemem.

MTAK Kézirattár Ms 4587/110.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL és Füst levelei (1501. ill. 1503. sz.) keresztezték egymást.
[2] FL küldött fényképére utal. Ld. 1501/5.
[3] Ld. 1381/4.
[4] Kosztolányi Dezső (1885–1936).
[5] Karinthy Frigyes (1887–1938).
[6] Somlyó Zoltán (1882–1937) költő, műfordító, Füst Milán barátja.
[7] Horváth Henrik (1877–1947) újságíró, műfordító.
[8] Ld. 1414/4.
[9] Ld. 1426/6.
[10] Ld. 1435/4.
[11] Ld. 1493. sz.

1505. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. I. 7.

Kedves Barátom,

Most csak ennyit: lapját[1] ma kaptam, remélem, közben Maga is megkapta 4-én küldött levelem.[2] Erről majd értesítést kérek. Fontos! Meg ne szegjék, amit ott írtam!!!

Mellékelem a kívánt levél-részt – *visszavárólag.*

Szeretettel öleli

Fülep

Ezt nem tudja olvasni?! Sblood! „Szeretettel öleli" Mi a fene is lehetne más? Ennyit csak tudhatna.

PIM Kézirattár V. 4140/271/9.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1503. sz.
[2] Ld. 1501. sz.

1506. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. I. 7.

Carissimo,

nagyon, igen hálásan köszönöm sógorom[1] nevében a küldeményét és fáradozását a folytatása körül. Sajnos, túlságosan apró szemű a gesztenye, túlságosan ahhoz, hogy

sógorom céljának megfeleljen. Azért köszönettel lemond a folytatásról, és arra kéri, hogy alkalmatlankodását ne ítélje meg szigorúan. Boldog lesz, ha alkalom adtán viszontszolgálattal hálálhatja majd meg barátságosságát.

Et nunc ad fortissimum. Jan.[uár] elseje óta nem vagyok tagja az Újság szerkesztőségének. A nyug-, vagy kegydíjazás expedienséről az én esetemben lemondtak, nem tudom, miért. Csak annyit tudok, hogy helyettem Szőllősi Zsigmondot[2] nyugdíjazták. Szőllősi idősebb nálam, már a hetvenben jár, de a lapnál nincsen annyi ideje, mint én; neki csak 9 havi fizetése járna végkielégítés fejében, holott nekem 12 havi. Azután az ő nyugdíja jóval kisebb összegű, mint a fizetése volt. Ha engem nyugdíjaznak, az én fizetésemet is megkurtítják, holott az így is alig elég a legszükségesebbre ebben az éktelen drága világban. Nekem módomban van havonként három cikket írni a lapba, s azokért darabonként 25 pengőt kapok. Ezzel körülbelül helyre is billen mérlegem.

Mindent összevéve, furcsa érzéssel hagytam oda a lapot: negyven évemet töltöttem benne, s most egyszerre megszakad minden belőle eredő összeköttetésem. Ha ez a lépés igazán szabaddá és függetlenné tenne, boldog érzés lenne. De az anyagi biztosítottságomnak mindössze egy esztendő a tartama. 1943. december 31-én új problémák elé kerülök. Vajon megérem-e azt az időt? Kívánnám, hogy ne.

Mert lassanként eltemetek mindenkit, aki nekem kedves volt; akinek létele elfogadhatóvá tette a magamét. Most vasárnap szegény Reichard Piroskát temettem el.[3] A ritka nők közé tartozott: férfijellem, nagy felelősségtudat, kötelességtisztelet, hűség, állhatatosság, átható intelligentia, nagy műveltség, fáradhatatlan érdeklődés a kultúra dolgai iránt és amellett, helyesebben: ugyanakkor, a legszebb és legvonzóbb női tulajdonságok birtokosa: szelídség, kedvesség, jóság, gyöngédség, mély emberszeretettel és baráti érzéssel teli szív. Finom és nemes költő volt, ezt bizonyára tudja. Engem a barátságával ajándékozott meg, és ezt az ajándékot most magával vitte a sírba.

Férfi-lélekkel ment a halálba. Senkitől el nem búcsúzott, senkiben sem akart nyugtalanságot kelteni. Három óráig tartott a rettenetes bélműtét, s az orvosi tolvajnyelv szerint „jól sikerült." Már mint a műtét l'art pour l'art. De a páciens beléhalt!

Maholnap elérem Mathuzsálem korát. Sohase vágyódtam ilyen dicsőségre és már fiatalkoromban is Achilleus mellé álltam, aki a korai halált választotta.[4] Az öregséget egyre megalázóbb állapotnak érzem.

Tegnap szórakozottan, körülnézés nélkül vágtam keresztül a Krisztina-körúton a Horváth-kert felé. Egy sebesen közeledő villamos, amelyet az ellenkező irányból érkezett és a megállóhelyen veszteglő kocsi eltakart előlem, kevés híja, hogy el nem kapott. Szerencsémre (vagy balszerencsémre) lassan indultam neki és idején meg tudtam állni. Gyorsan visszahúzódtam a Krisztina-körút felé. Akkor hallom, amint a veszteglő kocsi vezetője azt ordítja, hogy: „Vén marha, nem tud vigyázni!" Így szoktam magamat titulálni én is, valahányszor megfeledkezem arról, hogy már nem vagyok fiatal és könnyelműségre ragadtatom magamat. De más még nem szólított ilyenformán. Furcsa érzés volt. Nem haragudtam, mert a durva fickónak igazat adtam. Bár a kockázatot én viseltem és a villamos engem lapított volna oda, nem őt, megértettem azon való felháborodását, hogy egy megfehéredett fejű öregember (vagy akár vén ember) olyan könnyelmű, mint egy gyerek.

Ennyit magamról. De Magáról régóta nem tudok semmit. A señorától Debrecenből kaptam egy kedves levelet és örömmel olvastam benne, hogy úgy látszik, végre megtalálták homloküregbántalmainak a gyógyító eszközét. Szívből kívánom, hogy a Maga lappangó bajának is megkerüljön valahára az orvossága.

A Mecsek szép fehér lehet mostanság, de a könyvtárszobája kegyetlenül hideg. A hideg miatt én is sokat szenvedek az idén. A szobám ugyan jó meleg egész nap, de az utca hidege ellen nem véd már sem a télikabát, sem az alsóruha.

Addio carissimo e siate salutato con affetto de V[ostr]o

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/11.
Kézírás FL piros ceruzás jeleivel.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Román Vilmos ld. 1423/10.
[2] Ld. 1423/6.
[3] Reichard Piroska (1884–1943) költő, kritikus, a Nyugat munkatársa. Elek Artúr Reichard Piroska sírjára címmel emlékezett meg róla a Magyar Csillag 1943. I. 15. 2. sz. 110–111. p.
[4] Utalás Homérosz Iliászára.

1507. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. I. 7.

Kedves Barátom!

Most kaptam kedves sorait[1] s azonnal válaszolok. Most ugyanis annyi a dolgom, hogy nem engedhetem meg magamnak a restancia luxusát, mert nem lehet tudni, holnap mennyi jön megint s ha az ember összehagyja gyűlni, sohase lábal ki belőle. – Azt írta egyszer, hogy miért kell nekem közigazgatási marhaságokkal foglalkozni.[2] Hát íme, Önnek is kell. Hiába, gazdálkodás nélkül nem megy az élet, s mindenre kell valakinek gondjának lenni. Ez a magyar élet egyik legfontosabb problémája. A közbirtokosságok már vagy száz esztendeje, vagy még régebben állanak fenn. A 7000/1914. Fmr. olyan egyszerű ügyvitelt állított nekik össze, hogy egyszerűbb már nem is lehet. Én tartom raktáron nekik a nyomtatványokat s látom a velük való levelezésből, milyen hallatlan primitív fokon állanak, alig bírnak eleget tenni ezeknek az egyszerű követelményeknek is. Hogy lehessen fejlettebb és magasabb társadalmi formák bevezetéséről álmodozni, amikor ez se megy! És látom a levelezésből az új kereskedelmi réteg színvonalát is. A legnagyobb marhaság, hogy százezrével kapcsolják ki az írástudó, számolni, adminisztrálni képes elemeket az életből, amikor soha senki nem gondoskodott arról, hogy legyen, aki pótolja őket. Mert attól, aki eddig lenézte, utálta és kerülte az ilyen foglalkozást, most pedig felülről akarja kezdeni, igazán nem lehet mást várni, mint amire képes. És végeredményben ez is iskolakérdés. És most is egyes marhák kitűnőek iskolájáról álmodoznak.[3] Én keserves tapasztalatok alapján tudnám megma-

gyarázni nekik, hogy ennél sürgősebb és fontosabb dolgunk volna iskolai téren, de nem illik. Hát hagyjuk inkább ezt a témát. –

Itt küldök egy sorozat nyomtatványt, amelyeket mi nehány évvel ezelőtt községi takarékmagtárak részére terveztünk és nyomtatunk. Ha kísérletet kívánna tenni velük, örömmel küldenék díjtalanul annyit, amennyi kell, s szeretném, ha aztán a tapasztalatairól később beszámolna. Tudtommal ott, ahol eddig használják, nagyon beváltak. – A 2964 rsz minta olyan, hogy sohase kell rovancsolni, minden tétel után látni kell, hogy mennyinek kell a készletnek lenni. –

Ma jött levelezőlap szegény Bandi öcsémtől,[4] hogy 23-án áthelyezték sokkal primitívebb helyzetbe és a legnehezebb kisegítő szolgálatba. Hogy ez mit jelent, nem tudom, de nagyon odavagyok szegényért. Neki tulajdonképpen már nem is kellene koránál fogva kint lennie. Csak szerencsétlen személyi körülmények találkozásánál fogva van kint, akik idebent ilyen korúak, azokat mind leszerelték már. Nem voltak elegek a borzalmas esztendők a Monte San Michelén és Wolhyniában[5] annak idején. Ha sebesülési érme volna, le kellene őt szerelni. És miért nincs sebesülési érme? Mert amikor megsebesült, 19 éves korában, a kötözőhelyen kijelentette, hogy vissza akar menni a vonalba a csapatjához. Súlyosan büntetendő dolog, úgy látszik. –

Ami a kiadási kérdést illeti: röviden csak annyit, hogy nem tudok és nem akarok most kiadni. Meg kell értenie ennek mindenféle okát-fokát bővebb magyarázat nélkül is. – Úgy érzem, hogy most nincs jogom hozzá. – És Hajnal Annát[6] és Radnótit[7] sem adtam én ki, hanem csak kinyomattam, megrendelésre, a szerzők költségére. Radnóti szegény kint van valahol, már régen nem tudok róla, a könyvet egy gazdag rokona fizette ki. Hajnal Annánál az volt a helyzet – köztünk mondva – évek múlva fizette ki nagynehezen. –

A baj ott van, hogy bármily olcsón nyomatja is ki ilyen fiatal költő a könyvet ha a saját kiadásában jelenik meg, nem tudja terjeszteni, csak ha különösen agilis és ügyes és jó összeköttetései is vannak. –

Lehet, hogy a tavasz elején lesz majd szükség valami kitöltő munkára és ha nem sokról van szó, s lesz valami maradvány papirosom, meg tudom csinálni, de ezt most még nem tudom megmondani, csak majd úgy hat hét múlva. Akkor esetleg átolvasom az egész kéziratot, kiszámítom a terjedelmet, alakot és teszek valami javaslatot a kinyomatásra, de a terjesztést nem tudom vállalni, mert nincs rá apparátusom és lehetőségem. –

Ha tehát addig nem kerül az illetőnek jobb lehetősége és meg tudja a terjesztést oldani, akkor a most erősen zajló főidény lezajlása után foglalkozhatom a dologgal, de cenzúrai felelősség szempontjából csak akkor, ha az egészet elolvastam.

Nagysietve befejezem ezt a levelet és mindnyájunk részéről viszonyozva szíves jó kívánságait, vagyok régi híve és barátja

Kner Imre

Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos egyetemi magántanár, ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony

U.p. Pécsvárad.
Baranya megye. –

MTAK Kézirattár Ms 4588/137.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 271–272. Megj.: Fülep-Kner lev. 205–206. p.
A címzés a levél szövege után van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1502. sz.
[2] Ld. FL Kner Imrének írt 1938. V. 4. levelét. (FL-lev. III. 1250. sz.)
[3] A „Kitűnőek iskolája" gondolatát Zilahy egy nyilatkozata szerint 1932-ben Amerikából hozta; az volt a célja, hogy a tehetségkutatás során felbukkant kiemelkedő képességű gyerekeket külön iskolában, magasabb fokú képzésben részesítsék. A tervet a Kelet Népe 1939. évfolyamában (11. sz. 5-7. p.) írt cikkében hozta nyilvánosságra. A cikk élénk visszhangot keltett, különösen azt követően került az érdeklődés központjába, hogy Zilahy villájának 1942. őszén történt lebombázása után (ld. 1465/11.) telkét és a megmaradt épületrészt e célra ajánlotta fel.
[4] Kner Endre l.d 1299/6.
[5] Az itáliai Monte San Michele és az oroszországi Volhinia az I. világháború idején véres harcok színhelye volt; a monarchia katonái között hírhedt nevek voltak.
[6] Ld. 1502/6.
[7] Ld. 1502/5.

1508. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony,] 1943. I. 8.

Carissimo,

primo: a gesztenye. 4.-én, hétfőn küldtem egy 2.5 k[iló]s kis csomagot R.[omán] V.[ilmos][1] címére, azzal, hogy mivel apró s most már mást nem kapni, (ezt is csak egyetlen helyen sikerült), gyors választ kérek, kell-e még belőle; ára 1.70 p.[engő]. Eddig nem kaptam hírt, de remélhetőleg hamarosan megjön, hogy a gazdát se várakoztassam hiába. Azt is megírtam, hogy ennek a kis küldeménynek nincs ára, ezt csak úgy küldöm. „Kényelmetlenségről" pedig kár beszélni, semmiség.

Nagyon várom hírét szerkesztőségi helyzetének elintézéséről. Bár a rosszabbikat is elég jónak írja. Egyébként ma mindez úgyis csak provizorikus. Ez az év – mint elsején ki is prédikáltam – a végső, nagy döntésé, s akkor Domeniddio tudja csak, mi lesz mindnyájunkkal. Jó aligha. Csak egy vigasztal, hogy a kutyák, mint mindig hittem, meg fognak veszni, utána majd jobb jön, de hogy mi ezt megérjük-e?...

Hát én csakugyan soká nem írtam. Eleget nyavalyogtam a lábam miatt, s a tőle való lázban, most valamelyest jobban vagyok, de ennek nagy ára van: fél napokig a kályhán kell tartanom a lábam, de azalatt mit tehetek egyebet, mint olvashatok? Néhány hónapig meglehetősen sokat tépelődtem a munkámban is, elintézettnek látszott dolgok megint problematikussá fordultak, el-elcsüggedtem, meg-megrugaszkodtam, hetekig

nem volt se éjjelem, se nappalom, végre, remélem úgy van, kijutottam az alagútból, de megviselt, elvesztettem az alvást, most valami idegkúrát kellene csinálnom. De nem bánok semmit, mert ha az eredmény csakugyan olyan, amilyennek gondolom, megérte. A legviccesebb a dologban, hogy a megoldás, persze, itt volt az orrom előtt, csak fel kellett venni – oly egyszerű. Ép ezért bízom is benne.

Kurucz Jancsiról[2] még mindig csak az a hivatalos hír, hogy „eltűnt". Egy vele volt s most megjött társa határozottan állítja, hogy foglyul esett. Bár úgy volna! De az ilyet sose lehet bizonyosan tudni. A föld alá is lehet „eltűnni."

Az irigységet persze én is olyan főbűnnek érzem, de a könyv! caro, az kivétel. Annak indulgenza plenaria jár. Legalább is nálam. Ne legyen Maga se szigorúbb.

Vas István[3] írt is, azóta be is hívták, de azt írta, úgy hiszi, nem soká lesz ott. Vajon sikerül-e neki? Knernek most írtam,[4] adja ki az újabb verseit, kíváncsi vagyok a válaszára. Kár azokért a remek versekért.

Ha ráér, kérem, írjon s minél részletesebben. Levelei nagyon sokat jelentenek nekem.

A jó kívánságokat szívből viszonozva,
szeretettel öleli sempre la stessa

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 140. Megj.: Fülep–Elek lev. 326–327. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1423/10. ill. 1516/1.
[2] Ld. 1481/19.
[3] Ld. 1474. sz. ill. 1496. sz.
[4] Ld. 1496/2.

1509. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. I. 12.

Drága Barátom,

Maga revanche-os ember, vegye tudomásul, hogy csodálatos aranyalmáinak *rendkívül* örültem, a feleségem pedig így szólt: – Jaj, de jól tette, hogy küldött. Isten bocsássa meg, hogy úgy örülök neki, de mikor itt ilyet úgyse kapok. Ennyi nekedvaló, remeket.

S hát még a diók. Azt mondja: – Nézd, papírhéjú, mennyivel jobb, mint a mienk. S milyen fehérbélű.

De mindevvel még nem is voltam annyira levéve a lábamról. De mikor láttam, hogy megvan Magának egy évvel ezelőtt írt levelem![1] Hát Maga *is* elteszi az én leveleimet?

Igazán szép, meg voltam hatva.

S itt mindjárt küldöm is vissza. Megmondom, hogy mire kellett: – Most kezdtem el a nagy munkát, a naplójegyzeteim sajtó alá rendezését[2] s az elején muszáj hamisítanom, – értse alatta, hogy nem érdektelen észrevételek vannak benne, csakhogy odavetve, papírszeleteken, nadrággombokon s ezeket muszáj összefésülnöm valahogy, ha azt akarom, hogy az anyag, – e fiatalos, kedves, szilaj anyag ne vesszen el. – S amit Magának írtam Gaál tanár úrról,[3] az én imádott tanáromról, szintén itt van persze, ákombákomokban. Gondoltam: én nem sokat okoskodom, beleveszem azt, amit Magának írtam róla s annál inkább, mert megeredt a könnyem, mikor ezt Magának leírtam. Jobban tehát most úgysem tudnám.

Valamint a Maga levelét is küldöm vissza, azzal az alázatos kéréssel, olvassa el az Isten áldja meg, az utolsó sort.[4] (Ha el tudja olvasni, kap valamit.) S persze, mondanom se kell, hogy a levelét majd kérem vissza.

És ölelem szívből, sőt csókolom is, ezt vegye tudomásul. (S ha most belépne az ajtón: az Isten se mentené meg tőle, nagyon megölelném.)

Drága Barátom, Isten vele. – Jó feleségem[4] is szeretettel üdvözli mindkettőjüket.

F.[üst] M.[ilán]

Mikor jön?

S a levelemet biztosan megkapta azóta, szóval én is megkaptam annak idején a Magáét. S tudom, hogy szigorúan bizalmas.

MTAK Kézirattár Ms 4587/111.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Füst Milán visszakért levele ld. 1426. sz.
[2] Ld. 1435/4.
[3] Ld. 1426/2.
[4] Füst Milán korábban az 1501. sz. levél végét nem tudta elolvasni (ld. még 1505. sz.), lehet azonban, hogy itt egy közben írt, fenn nem maradt FL-levélről van szó.

1510. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony], 1943. I. 13.

Kedves Szigeti,

no végre hozzájutok az íráshoz.

Az essayről szóló essayt[1] nagy érdeklődéssel olvastam, problema-látás van benne, s az a fő. Nagy dolog, hogy akad végre 21 éves, aki így nyúl a dolgokhoz. Publikálásra föltétlenül megérett, sőt kell is publikálni, mert tulajdonképpen akkor jut túl az ember valamin, ha másíthatatlanul készen s idegenként látja. De hol publikálja? Van hozzá helye? S ha ott nincs, nem lehetne-e a pécsi „Sorsunk"-at megpróbálni? (bár ott nagyon messze járnak a filozófiától.)

Hogy az essay-n Lukács hatása érzik,[2] gondolatjárásban, sőt külsőségekben is –, mellékes. Mindenkinek úgy kell kezdenie, csak jó legyen a hatás. S ez az.

Legfontosabbnak azt látom, hogy Maga valamilyen missing link-nek indul, annak pótlására, ami a mi szétszóródásunkkal[3] itt kiesett. S az érzéket vagy ösztönt, amellyel ránk talált, noha 24 év alatt minden megtörtént az eltemetésünkre. Nyilván nélkülözhetetlen az, amit mi elkezdtünk. S nyilván ezért fordulnak hozzám fiatalok, akik még meg se születtek, mikor minket eltemettek, noha 24-25 év óta belső emigrációban élek, jóformán hírt se adva magamról.

Nemrég írta nekem egy fiatal költő[4] (az utóbbi évek legszebb verseié): „Nem tudom, tudja-e hogy Ön Budapestnek egy – igaz, szűk – rétegében valóságos szellemi legenda lett?" Tudom. S még többet is. hogy szanaszét az országban is vannak ilyen szórványok. Elgondolhatatlan helyekről kapok néha elképesztő levelet. Olyan kevés és szégyelt publikácio után. Nem mi, személy szerint, kellünk itt, hanem az ügy s a szellemi forma, amit jelentettünk. S csodálatos, hogy azt még mindig érzik s megérzik.

Hanem akinek Lukács írása idegen a németessége miatt, annak magyarabbul kellene írnia. Jókora germanismusok akadnak benne.

Végül

ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεχέως κατάλεξον·
τίς, πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἠδὲ τοκῆες;

Ez azért érdekel, hogy magyari származás-e, akiben filozofiai véna mutatkozik. Mert eddig ilyet nem ismertem.

Nem írta, hogy a kéziratot visszaküldjem-e. Küldjem?

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5889/94.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1498/7-8.
[2] Ld. 1498/6.
[3] A Szellemre ill. a Vasárnapi körre utal. ld. 1427/7. ill. 1365/10.
[4] Vas Istvánról van szó. ld. 1474. sz.
[5] Homérosz: Odüsszeia I. ének 169–170. sor. „Most pedig áruld el nekem azt és szólj egyenes szót: /honnan jössz te, ki vagy? hol a városod és a szülőid?" (Devecseri Gábor ford.)

1511. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony,] 1943. I. 22.

Kedves Barátom,

hát hogy a várkonyi pógárok nem tudnak olvasni, hagyján, de hogy egy ci-devant író se tudjon, az már nem hagyján.[1] Én a Maga kedvéért elhagytam az ötvenhét évig tökéletesített gyönyörű írásomat, amellyel születtem, meghalni reméltem, amelynek emléket állítottak irodalmunkban, kínzom magam ezzel a másikkal, véresen (e lap közepén a piros az én vérem, tudja meg, de nem tréfa, igazán), s ez se jó. Hát csak nem tanulhatok minden évben másik írást? Mi vagyok én? Mezzofanti?[2]

Amit levele végén ír megnyugtatásomul, hogy tudja, amit írtam „szigorúan bizalmas", szintén olvasni tudatlanságra vall – én nem kívántam arra, amit írtam, semmi diszkreciot. Mert 1/ valaki vagy nem lotyog s akkor minek sértsem meg arra biztatással, hogy ne lotyogjon? 2/ vagy lotyog, s akkor térdenállva vagy a fejem tetejére állva kérhetem, ne lotyogjon, mégis lotyogni fog. Ezért nem szoktam én ilyet kérni. Más valamit mondtam én ott nagy szigorúan, no isz meg is fogadták! Azt, hogy ne merjenek ajándékot küldeni, mert sose fordulok képpel Maguk felé. S erre megjött a kancsó! És Maga mondja, hogy én vagyok a revanche-os ember. Hát kedves Barátom, ha ezt futurista viccnek szánta, annak remek, mert azok se tudták így kiherélni a logikát.

Hogy végre mégis örültek az almának, akármilyen kajánul mondja, örülök neki. Csak attól tartok, megfagyott az úton, de ezt nem írta meg, hogy ne bosszankodjam. T.i. amelyik nap a postára küldtem, nem továbbítottak csomagot (mert most ilyen is van, mint akkor megtudtam, hetenként kétszer), másnap ünnep volt, következő nap megint nem csomag-továbbító – mire elment, megjött a nagy hideg, s éjjel a legnagyobb hidegben utazott úgy, hogy szerintem muszáj volt megfagynia. S ezért nagyon mérges vagyok.

A kancsóról megnyugtathatom, nem történt semmi baja, jobb, mint volt, mert megjavítottam, hogy ne lötyögjön, tettem még parafát a fenekibe. Azóta úgy áll, mint Sztalingrád.[3] (De mit is mondok én ilyeneket valakinek, aki 30 éve nem olvas újságot, boldog victorianus! bur háború!)

Antiphlogostin-ről pécsi patikusok azt mondják, hogy már egy év óta nincs. Ha Pesten mégis lehet kapni, s valamelyik patikával tudna küldetni, köszönettel venném, de csak úgy, ha nem okozok vele dolgot. A patikus tegyen számlát mellé vagy küldje utánvéttel. De nem kell táviratilag küldeni, ha már meg voltam eddig a csodaszer nélkül, megleszek még néhány napig.

Az ibolyáról[4] megmaradok véleményemen. There are more things...[5] De attól lehet hamisítvány. Lehet hamisítványnak születni. Vannak tehát valódi hamisítványok. Hamisítatlan hamisítványok. Tőkén termett hamis borok.

Megyek – majd ha nem fagy!

Szeretettel öleli

F.[ülep] L.[ajos]

[Külön papíron:]

[1943. I. 22.]

A fene essen a szórakozottságomba, most veszem észre, mikor a levél már elment, hogy ezt a fecnit[6] kifeledtem belőle, pedig ide volt készítve az orrom elé – de tán azért nem láttam, mert az orrom elég nagy. Sietve borítékba teszem, mert még meggyanúsít valamivel, hogy most nem küldöm, noha rámparancsolt.

Még egyszer ölelem

F.[ülep] L.[ajos]

A helynév értelemszerű kiegészítése.
PIM Kézirattár V. 4140/271/10.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1509. sz.
[2] Mezzofanti, Giuseppe (1774–1849) bíboros, nyelvtudós. Élete végén 58 nyelven beszélt és írt.
[3] A sztálingrádi szovjet ellentámadás 1942. XI. 19-én kezdődött, 1943. II. 2-án Paulus tábornok kapitulált.
[4] Elek Artúrra utal. Ld. 1478.
[5] Hamlet I. felv. 5. szín: „Több dolgok vannak földön és égen..." (Arany János ford.)
[6] A „fecni" nincs a levél mellett. Valószínűleg a Füst által kiolvasásra küldött levélről van szó.

1512. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. I. 25.

Nagyon is szeretett Barátom!

Először is, lelkemre mondom, hogy nem gúnyolódtam almáival,[1] el nem képzeli, milyen örömöm volt már az első küldeményével is. Képzeljen el valakit, aki mindig éhes, (én,) mert nem szabad semmit ennie, húsz éve. Mármint ahhoz képest, amit én evésnek nevezek, mert én csak akkor érzem jól magam, ha nehéz vagyok, mint a kigyó, (okvetlen rövid „i"-vel, fontos!) Vegye példának firenzei utamat, ahol hat hónapos tanulmányaimat, (amelyek során Masaccio-t[2] engesztelhetetlen bánatomra kifelejtettem,) – ahol megrögzött németrendű alaposságomat a következő ebéddel vigasztaltam d.u. 4 órakor:

1/ Előétel: hat tojás nyersen pohárban, kávémódra, zsemlével, só nélkül, (gyerekkori tradíció, minthogy a rablók is só nélkül esznek az ezeregyéjben.)

2/ Előétel: tonhal, 30-40 deka, zsemlével, külön-vásárolt mártással, (a mártás kinyalva a tányérból, felnőttkori tradíció, hogy ne vesszenek kárba a drága anyagok, amelyekért olyan sokat fárad az emberiség.)

3/ Főétel: egy kiló 20 dekagramm sonka, felvágott, szárnyas, vagy ilyesmi, hidegen, (kellő mennyiségű filoncinoval,[3] – körülbelül vehetünk egy kilót átlagnak.)

4/ Tíz-tizenkét krémes pite, csemegeként.

5/ Harminc deka penészes, (zöld-penészű) olasz sajt, vagy vörös-héjú, szamár-tejből készült szicíliai, remek, csemegeként.

6/ Utóétel: tíz-tizenkét „portugalle" nevezetű zöldesszín kis narancs. Továbbá 30-40 friss, (nem konzervált) datolya, amennyiben érkezett ilyesmi saját külön hajómon Veneziába.

7/ Két angol-egyiptomi cigaretta mellre szíva.

8/ Közben: az a gyenge-fajta espresso-kávé, amit ott lötyögtetnek, (néha egész illatos, igaz,) négy bödönkével.

9/ Két holland-jávai méreg-szivar, vagy délamerikai vevey-fajta, (ami éppen kapható volt, mellre szíva az utolsó cseppig, a csutkája félretéve pipába, (nehogy kárbavesszenek a drága anyagok stb.) S itt vége van.

De mindezt lelkemre mondom ám! Kérdezze meg szegény feleségemtől.

Amire természetszerűleg következett a cukorbaj s a lábak elmeszesedése és korai halálom.

Közben persze koplalás volt a sora Konstantin úrfinak. (Én. Mert az én büszke nevem, vegye tudomásul: Füst Milán, Konstantin.) – S mármost vegye halálos fáradtságomat. Mikor ezt a regényemet írtam, hajnali 5–6 óra tájban bementem a kis szobába, (ahol Maga fog aludni s ahol eddig hiába várták a függönyök,) s Varró István[4] barátom szemrehányó tekintete kíséretében (kép a falon,) leöntöttem a butykosból jó 2 deci erőset egyszerre. Aztán már ezt se lehetett, mert, amivel én vétkeztem, avval bűnhődtem mindig. Jött a gyomorfekély hehehe. Most mit csináljak? Egyszerre csak eszembejut az alma. Gyerünk hát a mindenit neki! Képes voltam kiszállni a meleg ágyamból, hogy az előszobában, ahol a láda van, hajnali négykor vétkezzek az almával.

Képzelheti tehát milyen édes szemmel néztem újabb küldeményét. (Amiből nem következik, hogy *megint* küldjön, mert akkor szégyelném magam – s a szégyen a legerősebb indulatom, avval nálam semmi sem versenyezhet s akkor már el volnának keserítve az almák!!)

No de elég a locsogásból.

Tegnap néztem éppen a fiatalabb fényképét, a bajuszosat s a dedikációját, hát Maga még spanyolul is tud, a mindenit neki! S én semmit, de semmit!

Az antiphlogistint már nézi a feleségem.

Hogy én Sztalingrádot[5] ne tudnám! Azt hiszi Ön, Uram? Nem olvasok újságot, igaz, se rádiót nem halltok, – mert majd elmondják a *nagy* eredményeket úgyis. Így is történik. Szegény feleségem a vérét szívesen ontaná azért amit szeret, egész este a rádiót lesi tehát, (fejhallgatóval persze, kötelező, különben megőrülök!) – s mikor már sokat leste, kipirulva bejön és fénylő szemekkel szól: – az *én* embereimet Isten áldja! – Így tudok meg mindent.

Amit E.[lek] A.[rtúr]-ról[6] írt: az elmélete már az előbbi levelében feltűnt nekem, hogy milyen szép: a természet természetelleneset is gyakran termel. Tökéletesen méltányolom e szóban rejlő bonyolult szemléletét, mert magam is *csak* azt szeretem. Igen: contradictio in se – ebből állnak, ellentétes principiumok hozták létre küzdelmükben ezt az édes cseresznyeszájú világot. S lehet, hogy E.[lek] A.[rtúr] esetében is ennek

eklatáns példáját szerethetjük, hogy mint sikerül a természetnek néha, hogy a benne rejlő kontradikciót ilyen evidensen kimutassa. Lehet. De hogy ő maga is hozzájárult ehhez, azt esküvel is bizonyítani merem: e nemeslelkű társaság történelmével. Értem alatta Beck Ö. Fülöpöt,[7] (aki mindig úgy mondja be ezt a Fülöpöt és az Ő-t a telefonba, mintha puritánságával belelőne,) – értem alatta Osvát Ernőt,[8] e lángeszű embert, (aki mű-ember volt azért, én szalonkabátos kéjgyilkosnak neveztem el,) – és még néhányat, nem sokat, mert ilyen tisztalelkű kevés van e cseresznyeszájú világon. (Az új nemzedékből Gyergyai Albert[9] csatlakozott e mű-emberi feddhetetlenséghez szorosan.)

No de most már csakugyan elég. Még csak annyit, hogy szeretettel várjuk, mielőbbre. – A naplón[10] már így-úgy dolgozom. – S az almák csak keveset sérültek a fagytól.

Szeretettel ölelem!

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/112.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Talán az 1501. vagy az 1509. sz. levélre utal.
[2] Masaccio (1401–1428) főművei a firenzei Santa Maria del Carmine és a Santa Maria Novella templomban ill. az Uffiziben láthatók.
[3] filoncino: orsó alakú hosszúkás olasz kenyérfajta
[4] Varró István (1878–1963) szociológus, publicista, bibliográfus. A Századunk egyik szerkesztője. Füst Milán, Berény Róbert és Weiner Leó baráti köréhez tartozott. Az 1930-as évek végén Chicagóba emigrált.
[5] Ld. 1511/3.
[6] Ld. 1501/3. és 1511/4.
[7] Beck Ö. Fülöp (1873–1945) szobrász, éremművész. 1908-ban készített Mikes Kelemen plakettje a Nyugat emblémája lett.
[8] Ld. 1381/4.
[9] Ld. 1422. sz.
[10] Ld. 1435/4.

1513. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. I. 27.

Kedves Bátyám!

(talán nem neheztel, hogy így szólítom.)

Sajnos, az utóbbi héten nem tartózkodván a collegiumban csak megkésve vettem második levelét.[1] Innen a késedelmes válasz. – Igen boldog voltam, hogy a jelentkezés s a kérés nem volt eredménytelen, s azért is, hogy alkalmas időben történt. Hiszen ha később esik meg, midőn Bátyámék szellemujjának nyoma már elhalványul s hatás teljesen fölszívódik és átalakul bennem, akkor talán az egész jelentkezés értelme s hitele vált volna problematikussá. – Hogy Bátyám írásait, legalább kis-körben ismerik,

olvassák és értik még ma is, meglepett, s örömmel töltött el. (Nem tudom megismerhetném-e az említett költő nevét?)[2] Örülök, mert az én tapasztalataim bizony nagyon rosszak intellektueljeink filozófiai kultúráját illetőleg. Az egyetem ebből a szempontból oly sivár, hogy sivárabb már nem lehetne. Egy-két rabinus-növendék akad csak, akik filozofálgatnak, ők azonban időelőtt betokosodtak sz[en]t Tamásba és Aristotelesbe és nem hajlandók a világ többi részéről tudomást venni. Írói és irodalmi köreink – a múlt évben volt alkalmam megtapasztalni ezeket, legalább feliből-nagyjából – mégcsak nem is hajaznak a filozófia felé. Ha filozófiáról szó esik Karácsony Sándort[3] emlegetik, s magyar filozófiáról álmodoznak, amely objektív legyen, s mellérendelő és primitív, mint a Mester észjárása. Legföllebb, ha a Kerényi-kör[4] itatódott át némileg filozófiával, de az ő frobeniusi „Ergriffenheit"-jük[5] távol áll a tudomány tiszta ideájától, s alaposságuk ellen klasszika filológus barátaim[6] néha megdöbbentő adatokat hoznak.

Ami az essaym publikálását[7] illeti egyelőre semmi határozott dolgot nem mondhatok. Egyik collegiumi tanárom, Keresztury Dezső[8] kérte el tőlem; ha tudja a Magyar Csillagban hozza majd. Vele azonban hosszabb ideje nem beszéltem, mert beteg, ilymódon az ügy függőben maradt. Végső esetben az Athenaeumban vagy az Esztétikai Szemlében közlöm, collegiumi filozófia tanárom Mátrai László[9] révén vannak kapcsoltaim errefelé. (Ő írta az utóbbi évek legszellemesebb kulturfilozófiai érdekű könyvét, az „Élmény és Mű"-ről.)[10]

Hogy „magyari származás" vagyok-e? Biológiailag bizonnyal nem. (Persze „biológiai magyarságról" aligha beszélhetünk.) Apai ágon délszláv ősökre tekinthetek vissza, anyai ágon észak németekre. Mindkét ágon csak a nagyapa magyarosodik meg, de mindketten (okmányilag) törzsökös magyarnak számító családból házasodnak. Egyszerű emberek lévén asszimilációjuk nem különösebben mély, másrészről viszont megkötő hagyomány hiányában, nem is puszta önérdekből történik. A családi nyelv már náluk is a magyar, apám könyvtárában pedig – aki fiatalabb korában olvasó-ember volt, ma: megfáradt katonai tisztviselő – szinte kizárólag magyar klasszikusok foglalnak helyet. A „polis", honnan jöttem, Pest melletti kisváros, Rákospalota. Lakossága elég vegyes, jobbára az ország különböző tájairól összeverődött kishivatalnokokból áll. S mint eleim példája mutatja, nem is mindig „magyarokból". De első nevelőim és eszméltetőim nemzeti klasszikusaink voltak, s ez olyan szál, mely minden népi vagy másnemű származásnál jobban köt ide. Hosszú ideig ők voltak vezérlőim. Nem élvén intellektuális környezetben idegen nyelvek birtokába és idegen irodalmak megismeréséhez jó későn jutottam. Hogy angol, német és francia irodalom is van a világon, csak két utolsó gimnáziumi évemben kezdtem pedzeni. Magyarságom ilymódon a szellem síkján problémátlannak és spontánnak érzem! S lehet-e más értelmet adni a magyarságnak, jelenthet-e mást ez a fogalom, mint önkéntelen és spontán belenövést a nemzeti hagyományokba? Bizonyos szellemi formák elsajátítását, amik megszabják emberségünk mikéntjét egészen gyakorlati magatartásunk esetleges megnyilvánulásáig? Mindez, mondom, nem problematikus bennem. Kérdésessé csak egy pont válik: – érdemes-e filozofálni idehaza? S ez a kérdés úgy hiszem nem csak a praktikum, de akár a történetfilozófia síkján is felvethető. Megválaszolni ma még aligha merném.

De nem rabolom tovább Bátyám idejét s zárom levelem.
Mély tisztelettel üdvözli híve

Szigeti József

P.[ost] S.[criptum] A kéziratra[11] – jó, hogy eszembe jut! – nincs szükségem. A levelet 29.-én indítom útnak.

MTAK Kézirattár Ms 4589/294.
Gépirat autogr. aláírással és kiegészítésekkel, a „Kedves Bátyám!" és „P.S." piros írógépszalaggal.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1510. sz.
[2] Vas Istvánról van szó. Ld. 1510/4.
[3] Ld. 1429/3.
[4] Kerényi Károly és köré csoportosult baráti és tanítványi köre ezidőben – Kerényi 1941-es szegedi professzori kinevezése óta, amikor elköltözött Budapestről, – nem rendszeresen, csak alkalmilag találkozott. A kör ekkori tagjai Devecseri Gábor, Dobrovits Aladár, Ferdinandy Mihály, Hamvas Béla, Harkai Schiller Pál, Honti János, Szilágyi János György, (Trencsényi)-Waldapfel Imre és mások voltak. Szilágyi János György közlése.
[5] Frobenius, Leo (1873–1938) német etnológus, kulturfilozófus.
[6] Az információk Zulauf Teofiltől (utóbb Köves-Zulauf Tamás, szül. 1923.) ekkor egyetemi hallgató, utóbb a marburgi egyetem klasszikus filológiai professzora, Lám Leó (utóbb Lázár György, 1924–1978) szerkesztő, tanár, ekkor görög-latin szakos egyetemi hallgatótól származtak. Szigeti József közlése.
[7] Ld. 1498/6–7.
[8] Ld. 1402/17. A cikk nem jelent meg.
[9] Mátrai László (1909–1983) filozófus, esztéta, 1940–1944 között az Eötvös Collegium tanára, 1945-től az Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1964-től egyetemi tanár.
[10] Mátrai László: Élmény és mű. Bp. 1940.
[11] A 7. jegyzetben említett esszé kéziratáról van szó.

1514. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. I. 29.

Kedves Szigeti,

már rég írtam, napját nem jegyeztem meg, nem gondoltam, szükség lehet rá, csak azt tudom, rég volt, s nem a lapot[1] értem, akit nyomban levele[2] érkezése után küldtem, hanem a levelet,[3] akiben kérdeztem, visszaküldjem-e cikkét[4] – mivel erre a kérdésre máig se kaptam választ, attól tartok, levelem valahol elkallódott, ami igen bosszantana, mert közben tán azt gondolta, hogy nem írtam, de meg cikkére is szüksége lehetett, s végül, levelem illetéktelen kézbe kerülésének se igen örülnék. Kérem tehát, értesítsen azonnal, megkapta-e a levelem vagy nem, s mit tegyek a kézirattal.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5889/95.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Szigeti József egyet. hallg. úrnak Budapest XI. Nagyboldogasszony útja 11-13. Eötvös Kollegium.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1499. sz.
[2] Ld. 1498. sz.
[3] Ld. 1510. sz.
[4] Ld. 1498/6.

1515. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony] 1943. I. 30.

Carissimo,

elszoruló szívvel olvastam, amit a jan.[uár] 1.-ről írt.[1] Hát nem, nem öröm oda bejárni, de hát mi öröm nekünk az, amiből élünk? Mégis, Maga megszokta, s mellette mást is csinálhatott, nagyon meg tudom érteni, mit jelent Magának ez a változás. Hát persze, úgy lesz, amint gondoltuk, ebben az évben sok minden megfordul – de hogy mi lesz aztán, egyikünk se tudhatja. Ha még lesz Újság, oda vissza térhet – de lesz-e egyáltalán? That is the question.[2] Lesz-e még egyáltalán magyar újság, legalább is olyan, akit nem idegen parancsra írnak?

Közben csináljuk dolgunkat, come nulla fosse, mást úgy se tehetünk. Az Úristen átadott minket ezeknek a Belzebuboknak, nyilván ő tudja, miért. Tán meg akarta próbálni, hogy ez a világ megérdemli-e őket, mert ő, a mindentudó, ezt nem tudta elképzelni. Hát megérdemeltük őket, nagy embereket, isteneket csináltunk belőlük – legalább is azok, akik. Én nem mosom kezem, mert nincs mért, de ez a kísérlet az én világomat is tönkre tette, s így én is bűnhődöm. A meghalást nem bánom, de hogy' haljak meg nyugodt lélekkel, mikor még nem voltam Greciában? Maga könnyen beszél. De engem megemészt a nostalgia.

Kellermann írja, hogy febr.[uár] 7–8-án nyílik a kiállítása.[3] Eszerint Maga már aligha fog írni róla – ami egyébként neki szerencséje. Így van ez: egyiknek baja másiknak java.

Feleségem csakugyan azt állítja, hogy a rövid hullám sokat használt neki, s engem is biztat a megpróbálására. De hát most Pécsre járni! talán később. Én különben hol föl, hol le, mint a kerék, azaz többet le, mint föl.

Emlékszik arra a Gyenes Tamásra,[4] akit Maga segített be a szobrászatira? Egyideig a D[una] G[őzhajózási] T[ársaság] szenét lapátolta, most a kat[onai] élelmiszerraktárban csomagol vagy mosogat. Próbálom kihúzni onnan.

Az idén nincs a könyvtárban olyan nagy hideg, mert kint sincs. Sopportabile.

Sógorát[5] kérem, tegyen le minden revanche-gondolatról, bánt. Szóra se érdemes a dolog.

Augurandovi ogni bene
abbracciovi

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 141. Megj.: Fülep–Elek lev. 328–329. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1506. sz.
[2] Hamlet-idézet (III. felv. 1. szín): „Az itt a kérdés" (Arany János. ford.)
[3] Ld. 1465/6.
[4] Ld. 1392/2.
[5] A sógor: Román Vilmos. Ld. 1423/10.

1516. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. II. 1.

Kedves Barátom,

hogy gazdálkodás nélkül nem megy az élet, azt, persze, gondolhatja, én is mindig tudtam, nem is az ellen szoktam én káromkodni, hanem amiatt, hogy amit világosan, áttekinthetően, egyszerűen, mindenkinek érthetően *lehetne,* azt bonyolultan, bután, érthetetlenül *kell* csinálni rengeteg munkával. Én sose fáztam semmilyen munkától, egyszemélyben vagyok itt kőműves, asztalos, ács, lakatos stb. s elég gyakran csinálok mindenféle manuális munkát (sajnos, az itteni iparosoknak nem elég megmondani valamit, sokszor meg is kell mutatni – meg aztán nem hívhatok mindenhez iparost!), az ostoba, meddő, haszontalan munka háborít fel, mellyel tízszeres időben és fáradsággal a kívánt eredménynek az ellenkezőjét érjük el, ami tehát nem eredmény. S a szadizmus, ami az erőltetésében van.

Hálásan köszönöm a nyomtatványok megküldésében megnyilvánuló segítő szándékát.[1] Sajnos, nem tudom használni őket, bármily kitűnőek. De ezekhez írni kell... Márpedig a mi kurátorainkkal csak úgy boldogulok annyira mennyire, ha nem kell nekik írni, csak az előre odaírt számot piros ceruzával bekarikázni. S még ezzel is tudnak bajt csinálni. (A gabonaszedés borivással jár.) Úgy hogy az íveket én vonalazom, írom, rovatozom stb. S még szerencse, hogy tehetem, mert ezeket nem kell felsőbb egyházi hatósághoz terjeszteni, tehát nem kell vorschriftosnak lenniök, mint a költségvetésnek és zárszámadásnak, ami csak a debreceni városi nyomda készítette hivatalos nyomtatványokon készülhet. Ezeket látná! Akkor megértené siralmamat.

Közben köszönettel visszaküldtem Casselt.[2] Nagyon okos, s még se az, mert túlságosan kilóg a lóláb. Man markt die Absicht und wird verstimmt. Ilyen plaidoyerben

a kapitalizmus mellett mégse lehet olyan „természetes" következményként kezelni azt, ami forradalmak nélkül – sajnos! – sose lett volna. Amit a gazdasági életről ír, mind igazság, de csak féligazság. A másik fele, bár úgy volna, de nem úgy van. S az már nem gazdasági elmélet, hanem historia.

Szeretettel köszönti

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 273–274. Megj.: Fülep-Kner lev. 206–207. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1507. sz.
[2] Ld. 1442/21.

1517. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. II. 6.

Carissimo,

említettem legutóbbi levelemben[1] sorsomnak azt a megkönnyítését, hogy havonként három cikket írhatok az Újságba. Az utódom ott a művészet rovatjában a Csillagos cikkek néhai írójának[2] leánya, dr. Tápay-Szabó Gabriella[3] lett. Műtörténészi diplomája van és a Nemzeti Múzeum történeti osztályának tisztviselője. Kedves teremtés (bár kevésbé szeretem rajta, hogy túlzottan szeret jót mondani az ember szemébe) és tehetséges író. Az egész szerkesztőségben mindenesetre ő az egyetlen, aki művészet iránt érdeklődik és körötte ismeretei is vannak. De a művészeti kritikához még nem találta meg az utat. Novellisztikus módon írja tudósításait, bőbeszédűen és kissé maga körül szaporázva a lépést. Remélem, beletanul még idővel. De egyelőre elégedetlenek kritikusi működésével benn a szerkesztőségben is, künn a művészi berkekben is. Így merült föl az ötlete annak, hogy a havi három cikkemnek ugyanannyi tárlatkritikám legyen a tárgya; hogy miről írjak, azt döntsem el én, s a többi maradjon az utódomnak. Nekem ez a megoldás nagy könnyebbség, mert nem kell cikktémát keresnem és főként nem szükséges hozzájuk könyveket olvasnom. Másrészt lehetővé teszi, hogy a laptól elszakadásom némi átmenettel történjék, a mi inkább kifelé kívánatos, mert elejét veszi a részvevő kérdéseknek.

Így azután semmi akadálya nem lett annak, hogy Kellermann dr. kiállításáról én írjam a kritikát,[4] noha szívesen kitértem volna előle. De Tamás Henrik[5] már úgy informálta Kellermannt, hogy nekem is részem volt az ő elhatározásának kialakulásában. K.[ellermann] ezt megírta nekem s a válaszom után meg is látogatott. Ha Tamást csakugyan segítettem belevinni ebbe a kiállításba, úgy éreztem, hogy nem hagyhatom cserben. Ürügyem sincsen most már a kitérésre. Hát megnéztem a kiállítást és meg is írtam róla Isten nevében a véleményemet, azaz hogy annak csak a kisebbik részét, azt amiben kedvezőt tudtam mondani róla. A kiállítást igyekeztem teljesen elfogulatlanul

megnézni, de csak megerősített a régi véleményemben. Kállai Ernő ügyes előszót írt a katalógus elé.[6] Talán az ő hitelére engedékeny lesz a sajtókritika, amelyben különben nincsen egyetlenegy hozzáértő ember sem. Mert Gerevich felszabadult süvölvényeit, Balás-Piry Lászlót és hitvesét,[8] meg Kampis Jánost,[9] az elvetélt festőt stb. nem minősíthetem a művészet dolgaihoz értőknek.

Kellermann személye különben egyre szimpatikusabb nekem. Benne az orvoshoz nagy bizalmat érzek, és adott esetben szívesen rábíznám magamat az orvosi tudományára. Csak a festő esetleges sikere, vagy balsikere el ne fordítsa igazi hivatásától.

A hivatalomtól elszakadás nem volt könnyű érzés, de hamar túlvoltam rajta. Úristen, hány évtizede imádkoztam én magamban azért, hogy valami csoda, vagy akár katasztrófa kiszabadítana mindörökre az újságírásból és a szerkesztőségi életből. Persze nem éppen életemnek a végére kívántam ezt a fordulatot.

Ezen a héten, azaz hogy pontosabban: a múlt hét végén nagy szorongásban voltam szegény Réti Pista[10] miatt. Beszéltem róla a nyáron, sőt még az előtte valón is, hogy évek óta mennyit kínlódik valami fölismerhetetlen bajával, amelyet a Herzog-klinikán epehólyaggyulladásnak minősítettek. Réti Pista nehéz ember. Szántszándékos és bizonyára tudatos, bár önmagában elnémított elfogultságai vannak s azokhoz tűzön-vízen át ragaszkodik. Sokáig nem akarta elhinni, hogy beteg és nem is akarta a betegállapot következéseit levonni. Fiatalabb és ép korában megszokta, hogy dacoljon mindenféle fenyegető betegséggel. Azt szokta volt mondani, hogy minden bajra legjobb orvosság a szesz. Azonképpen is cselekedett. A diaeta, amit a klinikán ráerőszakoltak, sehogysem tetszett neki; legkevésbé az, hogy mindenféle szesztől eltiltották. Egy jó félévig csak kihúzta, addig amíg állapotának megjavulása tartott. De amikor félesztendő múlva újra jelentkezett a kínzó fájdalom, lázadozni kezdett. Kapóra jött ekkor neki, hogy a feleségének egy idős orvost ajánlottak, aki nagy specialistája a gyomorüregnek és minden szervének és aki több ismerősükön csodakúrát végzett. Azt a hírt kapták róla, hogy nem híve a szigorú diaetának, hanem sok minden olyant megenged betegének, amiket más orvosok tiltanak. Egyebek közt a vörösbor mérsékelt élvezését is. Egy szó, mint száz, erre az orvosra bízta magát Réti Pista, pedig a neve is óhatta volna tőle. Képzelje: Dögl dr.-nak hívják. Öregúr, nagyon elfoglalt, de megnyerte Pistát nem csak az engedékenységével, hanem azzal is, hogy órák hosszant vizsgálta, tapintotta és közben bőven tartotta szóval. Beszédes doktor, ellentéte a szűkszavú klinikusoknak, akikre e miatt annyira neheztelt Réti P.[ista]. Talán másfél éve kezelte a csodadoktor, s állapota eleinte javult, azután inkább romlott. Erős narkotikumokkal traktálta, cibalginnal, nem tudom, milyen összetételű kúpokkal. Mindez azonban nem gyógyítás volt, hanem csak a tünetekre utazás és a fájdalomérzés enyhítése. Dögl dr. szerint Rétinek nem az epehólyagja volt beteg, hanem annak közvetlen szomszédja, a vékonybélnek duodenum nevű része. De hogy mi a baja, azt nem tudta kisütni, gyógyítani pedig annál kevésbé. Réti pedig élt a szabadsággal és naponként elfogyasztott egy-egy liter vörösbort is, azonfelül pedig cognacot is hörpölgetett. (N.[ota] b.[ene] nehogy azt higyje, hogy iszákos ember. Szó sincs róla; de húsétel, vagy zsíros étel után nagyon megkívánja a szeszt.) A nyáron azután egy éjjel nagyon rosszul lett. A széklete is csupa vér volt. Dr. Miracle maga is megijedt és azt tanácsolta, hogy vizsgáltassa meg magát kli-

nikán. De minthogy nem szorgalmazta a dolgot, s Réti állapota közben megjavult, abbamaradt a dolog. Ősz óta azután szakadatlanul fájdalom gyötörte és a sok narkotikum miatt napjai nagyobb részét kábultságban töltötte. Talán két héttel ezelőtt végképpen elromlott az állapota. Bélatónia lépett föl és vele elviselhetetlen fájdalom. Az öreg orvos mint a nyáron, most is bélinfekciót emlegetett és mindenféle hashajtóval próbált segíteni. De hasztalan. Végül is az OTBA[11] sebészeti rendelőjébe kellett vinni és ott, „erőművi beavatkozás"-sal megindítani a bélműködést. Ezenközben már annyira lefogyott és elgyöngült, hogy a lábára sem tudott állni. Ekkor végre engedett felesége sürgetésének és felvételre jelentkezett Matolaynál,[12] Verebély tanár[13] utódjánál. Matolay régi ismerőse és tisztelője még ifjúkorából, amelynek egy részét Nagybányán töltötte. Klinikáján külön szobát nyittatott neki, és egyetemi tanárnak minősítve őt, minden költségtől mentesítette. Ratkóczy tanár[14] másnap megröntgenezte és a felvétel eredményéről azt közölte kérdésére feleségével, hogy a Röntgen-kép átfúródásos fekélyt mutat a duodenumban, s hogy azonnal meg kell operálni, de nem hiszi, hogy Matolay vállalja. Elképzelheti Rétiné megrendülését. Magam is oda voltam, mert bár balsejtelmek dolgoztak bennem és már régen féltem attól, hogy mire Réti elhanyagolt bajával a műtőbe kerül, már késő lehet, ilyen katasztrófára még sem akartam gondolni. De másnap szerencsésen kiderült, hogy Ratkóczy túlságosan pesszimistán ítélte meg a helyzetet. Matolay csakugyan nem vállalta a műtétet, de azzal, hogy arra nincsen is okvetlenül szükség, mert belső kezeléssel, hosszú fekvéssel és szigorú diaetával meggyógyítható a baj. Azóta Réti már a lakásán fekszik és állapota szépen javul. Noha semmi narkotikumot sem szed, fájdalma alig van. Egy hétig tejen élt, most már tojást és daraféléket is kap, de szeszt természetesen semmit. Ijesztően lefogyott és az ereje persze csak apránként tér vissza.

Nagyon borzalmas óráim voltak azok, amelyekben arra kellett gondolnom, hogy őt is elveszítem.

Szeretném, ha a maga egészségéről is jó híreket kapnék. Én megvolnék, csak a dispepsiám ne jelentkeznék időnként. De annak szerencsére megvan az orvossága.

Tanti abbracci affettuosi

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/107.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1506. sz.
[2] Tápay-Szabó László (1877–1941) újságíró, író, a Pesti Hírlap, a Budapesti Hírlap, az Az Est, 1939-től az Újság munkatársa. „Csillagos" cikkei főként ókori művelődéstörténeti tárgyú ismeretterjesztő írások voltak a Pesti Naplóban.
[3] Tápay-Szabó Gabriella (1902–1961) művészettörténész, a Történeti Múzeum újkori osztályának vezetője. Főképpen viselettörténettel és önművességgel foglalkozott.
[4] Ld. 1465/5.
[5] Ld. 1465/7.
[6] A Tamás-Galéria CXLII. kiállítása. Kellermann Emil dr. festőművész kiállítása. [Bp. 1943.] egy oldalas előszavát írta. Ld. 1465/6.

[7] Gerevich Tibor (1882–1954) művészettörténész, 1924-től egyetemi tanár, az MTA tagja. 1932-től a Műemlékek Országos Bizottsága elnöke, a római Magyar Intézet igazgatója, ill. kurátora.
[8] Balás-Piri László (1908–?) művészettörténész, 1936-tól a Szépművészeti Múzeum munkatársa. Felesége Bakay Margit (1912–?) művészettörténész.
[9] Kampis János (1886–?) festő, író.
[10] Réti István (1872–1945) festő, 1923–1938 között a Képzőművészeti Főiskola tanára, Elek Artúr közeli barátja.
[11] Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap; 1921-ben létesített biztosító intézet.
[12] Adatai ismeretlenek.
[13] Verebély Tibor (1875–1941) sebész, 1914-től egyetemi tanár.
[14] Ratkóczy Nándor (1891–1977) radiológus 1942–1962 között a röntgen-tanszék professzora.

1518. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Szeged, 1943. II. 6.

Kedves Barátom,

több mint egy hónap telt el leveled[1] óta – nehezen repült, annyi mindennel, lényeges meg instrumentális dologgal is, tele volt. Instrumentálisnak mondom az életem fenntartásának (az én stílusom szerint való életének), eszközeiről való gondoskodást. Mind valószínűbbnek látszik, hogy sikerül hivatalosan, és mégis teljes szellemi függetlenségben, hosszabb ideig Svájcba jutni. A dologról az egyetemen még nem tud senki (biztosan megfúrnák, vagy legalább is próbálnák) s a végső szó is késik. Csak el ne késsen, az események rohanása közben.

A mellékelt folyóiratszám az egyetlen, amelyben „H. M."[2] ebben a formában birtokomban van. Különnyomatot nem kaptam. Mivel más mód nincs, hogy Te is olvashasd, elküldöm azzal a kéréssel, hogy hamarosan küldd vissza.

Az „Einführung in das Wesen der Mythologie",[3] amelyről Szilasi[4] írt, részleteiben teljesen ismeretes előtted. Bevezetése a „Mythologie u.[nd] Gnosis"[5] első előadása, két főrésze a „Gyermekistenek"[6] és a „Prótogonos Koré" Homerosi himnus-bevezetések német fordítása.[7] Főkép a „Gyermekistenek" elvi részére vonatkoznak Sz.[ilasi] kifogásai. Sajnálom, hogy elmulasztottam ezt külön is megírni Neked.

Megjegyzéseidért így is hálás vagyok. Amire nekem szükségem volt: milyen benyomást tesz a levél egy egészen elfogulatlan olvasóra. Én, akit agyba-főbe dicsér, ennyire elfogulatlan nem lehettem. S azonkívül különösen meghatott, hogy dolgaimmal ilyen filozofikus elmélkedéssel foglalkozik. Sokkal felületesebb dicsérőkhöz és gáncsoskodókhoz vagyok általában szokva. A Te jó hallásodban bíztam, s nem is csalatkoztam: a túlzásokra figyelmeztettél, de a komoly tárgyi mérlegelést Te is szükségesnek tartottad. Mindkettővel megerősítetted azt, ami bennem is kialakult.

Nem tudom, le tudok e még utazni Hozzád,[8] mielőtt elhagyom, ha elhagyhatom, ezt az országot. Mindenesetre felvétettem bérletembe a pécsi vonalat is. Lehet, hogy lesz egy időszak még kora tavasszal, amikor a szabadságom már meglesz, de még nem in-

dulhatok. Akkor egy napra lemegyek Hozzád. Egyelőre azonban meg kellett kezdenem a félévet és itt várom válaszodat.

Baráti szeretettel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/10.
Kézírás Inst. Phil. Class. Univ. Szeged. Prof. Kerényi fejlécű levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Talán a *H*ölderlins *M*ysterien. Nachbemerkungen zu Hölderlins Hyperion oder der Eremit in Griechenland-ról van szó. Kötetben megjelent Amsterdam-Lpz. 1941. Itt valószínűleg a Neue Schweizer Rundschau 1942. VIII. sz.-ban (240–244. p.) megjelent folyóiratközlésről lehet szó. Kerényi Magda közlése.
[3] Ld. 1452/12.
[4] Szilasi Vilmos ld. 1491/2. Szilasi valószínűleg Kerényi 1497. sz. FL-nak írt levelével elküldött és visszakért levélben írt a kötetről.
[5] A Mythologie und Gnosis az Eranos-Jahrbuch 1940/41. Zürich, 1942. kötetben jelent meg. Alcíme: Vorträge gehalten auf den Tagungen in Ascona im August 1940 und im August 1941. A kötet második, 1941-es előadásokat tartalmazó részében olvasható Kerényi két előadása: 1. Prolegomena. Über Ursprung und Gründung in der Mythologie. (157–192. p.) és 2. Das Wissen vom Wege. Gesichtspunkte zur Bestimmung des Gnosis. (192–229. p.)
[6] Gyermekistenek. Bevezető tanulmány Homérosi himnuszok Herméshez, Pánhoz, Dionysoshoz. Devecseri Gábor fordításában Kerényi Károly bevezető tanulmányaival mitológiáról és gyermekistenekről. [Bp.] 1939. Kétnyelvű Klasszikusok. A. Szövegek V. A Gyermekistenek c. 2. bevezetés 36–82. p.
[7] Homérosi himnuszok Aphroditéhez, az istenanyákhoz, Hertiához, a naphoz és a holdhoz. Devecseri Gábor fordításában Kerényi Károly bevezető tanulmányával az eleusisi misztériumokról. [Bp.] 1941. Kétnyelvű Klasszikusok B. Szövegek VI., A Protogonos Koré c. bevezetés 7–75. p.
[8] Kerényi zengővárkonyi látogatásáról nincs adat.

1519. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. II. 15.

Kedves Barátom,

micsoda dilettáns ebéd ez[1] (akár egy német is ehetné), amelynek az elején hiányzik a minestra di magro,[2] mondjuk strisce e ceci,[3] vagy a minestra alla milanese,[4] vagy risotto, vagy maccheroni, fettucina,[5] cappelletti,[6] vagy néhány tucat kagyló és tengeri bolha, tetű és poloska, s utána néhány frissen sült vagy főtt hal, (triglie,[7] sogliole!),[8] amiket maga választ ki az ember a dézsából, melyben úszkálnak, aztán néhány tucat madár nyárson, belestül, fecske, stiglic, vagy pacsirta, aztán roston sült (így haladva előre, a coagulalódás rendszere szerint) bistecca,[9] amelynek semmi köze a buta angol névrokonához, ifjú marha bordája csontostul, akkora, hogy a tányérból köröskörül lelóg, külseje piros üveges hártyára sütve, a rost fehéren maradt kockáinak helyével

rajta, beleharapva halkat reccsen, mint a vékony jég, s aztán elomlik a leve az ember szájában, sajtnak pedig, no, jó a cacio cavallo[10] (bár nem készül se ló, se szamártejből, annyi szamár ott sincs, pedig sok van), de most veszem észre, hogy az elejéről még kifelejtettem a pacalt borjúlábbal, sajttal hintve, cseréptálban sütve (trippa e zampa in teganimo); ami nélkül pedig mi a fenét ér az ebéd. Nyers tojást ehetek akárhol, még Berlinben is. Hát most aztán mi fenét fog csinálni Kigyelmed, hogy ezt az istentelen mulasztást jóvátegye? Így akar meghalni? És volna szíve nyugodtan aludni, ha ez eszibe jut? Vagy addig akar élni, amíg még egyszer Firenzébe lehet menni, nemcsak, hanem ezeket ott ismét megkapni?

Táviraton v.[agy] telefonon akart tőlem választ, hogy repülőgépen küldje-e az Antiphlogistint, nem bánnám ha már tehervonaton küldetné. Vagy ennyire nem kapni? Dehát akkor miért csinált nekem hozzá akkora gusztust Főkuruzsló Úr?

Ennyi kérdés után végül még egy: tudja-e mi a „dörzsölt fickó"?[12] S ha igen, hogy került franciából, Giono-fordításban, a magyarba? Ha nem tudja, kérdezze meg a Magyar Csillag (Szép csillag a honszeretet, gyönyörűségesen ragyog)[13] szerkesztőjét.[14] És úgy-e, ez az, amit Maguk pesten nyelvfejlesztésnek vagy jelentésváltozásnak nevezznek?

Mikor megyek? Márciusban lesz a marha kiállítás, megnézném, mind ott vannak-e.

Szeretettel öleli

F.[ülep] L.[ajos]

PIM Kézirattár V/4140/271/11.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1512. sz.
[2] Hamisleves
[3] Borsóleves széles metélttel
[4] Húsból, zöldségekből, krumpliból, rizsből, spagettiből főzött sűrű, sajttal meghintett leves
[5] Széles metélt
[6] Húsos táska
[7] Márna
[8] Nyelvhal
[9] Rostélyos
[10] Sajtféle
[11] Sajt
[12] Utalás Giono, Jean: Örömmel élni c. regényére, amelyet Illyés Gyula fordított. [Bp. 1941.] Révai. (Világsikerek.)
[13] Petőfi: A hazáról c. versének 5-6. sora.
[14] Illyés Gyulára utal.

1520. FÜLEP LAJOS – A DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET PÜSPÖKI HIVATALÁNAK

Zengővárkony, 1943. II. 16.

A Főtiszteletű Püspöki Hivatalnak
Budapest

A 7129-1942 sz.[ámu] körlevélre[1] tisztelettel jelentem:

1) anyakönyveink 1733-tól vannak, de ezek hézagosak, megszakításokkal; rendszeresen 1768-tól; nyelvük a hétszázas években s a nyolcszázas évek elején váltakozva hol magyar, hol latin; azután csak magyar;

2) valódi „historia domus" nincs, 1804 táján írni kezdett könyvben van némi feljegyzés az ecclesia múltjáról, szájhagyomány nyomán, 1733-tól a prédikátorok felsorolása; részben, nagyon hiányosan, az oskolamestereké és kurátoroké;

3) egyéb forrásanyag nincs se az egyházközség, se a község tulajdonában;

4) az isteni tisztelet nyelve midig magyar volt;

5) a tanítás nyelve szintén;

6) a nemzetiségi viszonyokról annyit tudunk, hogy itt a magyarok reformátusok voltak és viszont; ha környékbeli német falvakba származtak el innen magyarok, ott elnémetesedtek; de hogy éppen innen származtak-e el, nem tudjuk; csak azt, hogy p[él]d.[ául] a 7 K[ilo]m[éter]-re levő Püspöknádasdon vannak magyar nevű németek, természetesen katholikusok, de hogy eredetileg is azok voltak-e, vagy ott lettek azzá, nem tudjuk; mintahogy az észak-baranyai német falvakban ilyen neveket viselő németek akadnak: Rákóczi, Pálffy (sic!), s közülük hangos Volksbundosok[2] kerülnek ki; németek magyarrá és reformátussá asszimilálódásáról itt nem tudunk;

7) az egyházközségnek se nyomatott, se kézírásos története nincs.

Teljes tisztelettel

Fülep Lajos
lelkipásztor

MTAK Kézirattár. Moravek Endre hagyatéka. „Egyházközségi anyaggyűjtés." Feldolgozatlan. Benne különböző felekezetű lelkészek jelentése egyházközségükről, továbbá Moravek Endre több levele a történettudományi Intézetnek, amelyekkel visszavárólag megküldte a jelentéseket az egyházközségek múltjának feldolgozására.
Moravek Endre (1902–1971) tanár, könyvtáros, ekkor a VKM VI. ügyosztályának főnökhelyettese miniszteri tanácsosi rangban. Az ügyosztály feladatai közé tartozott egyebek mellett a hazai nemzetiségek közművelődési és iskolai ügyeinek intézése.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] A sokszorosított körlevelet 7129–1942. számmal, 1943. II. 12-i keltezéssel Ravasz László püspök a VKM miniszter 239.065–1942. VI. 6. számú megkeresésére hivatkozva küldte el „valamennyi nagytiszteletű lelkészi hivatalnak az egyházközségek nemzetiségi múltjának feldolgozása tárgyában." Egy héten belüli választ kért.

[2] A körlevél pontjai FL válaszából rekonstruálhatók. A körlevélnek a zengővárkonyi egyházközségi irattárban található példányán FL kézírásos rájegyzései az 1. ponthoz: 1733, 1768, lat. magy. – a 2. ponthoz: 1804.

[3] Ld. 1439/8.

1521. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. II. 16.

Carissimo,

mivel jó hírnek tekintem, amit az Újságról ír, örülök neki.[1] Amit K.[ellermann]-ról írt bele,[2] talán hamarosan látni fogom, mert K.[ellermann] azt írja, hogy az újs.[ág]-recenziókat rábízta Martynra,[3] aki, szerinte, hamarosan elhozza őket nekem, viszont én Martyntól a napokban Kolozsvárról kaptam lapot,[4] amiből látom, hogy Pestről nem délnyugatra vette az útját, hanem keletnek. Kállai[5] szösszenését a kat.[alógus] elején láttam, erről pedig nekem más a véleményem, mint Magának, aki „ügyesnek" minősítette, szerintem még csak nem is ügyes, üres fecsegésnek és főleg mellébeszélésnek azonban éppen eléggé az.

Ha Rétit[6] látja, kérem, adja át neki meleg üdvözletemet, örömet gyógyulásán, és jó kívánságomat a további javuláshoz – remélem, azóta is javult. Én is nagyon fájlalnám korán (mert még dologtehető ember) elmúlását.

Az én állapotom, sajnos, változatlan. 10–12 komisz napra egy tűrhető. Persze, végét kellene már vetni, ki tudja ezt jobban, mint én, de hát mit nem tettem meg érte? Úgy látszik, ez nincs benne az orvosok catechismusában. Gondolok rá, hogy tavasszal Pestre megyek[7] – de azt se t'om, kihez. Dög ez mind.

Mikor írok, még csak Rosztov és Vorosilovgr.[ad] „kiürítéséről" tudok – mire ez odaér, ki tudja, még mit ürítenek ki. A keserű poharat nyilván fenékig kell majd üríteni, s ez, úgy látszik, most már majd hamar megy. És hol a kaukázusi hadsereg? S ha még a Kaukázusban, hogy' jön ki onnan? S ami ennél sokkal fontosabb: ki hozza végre haza a mieinket? Éjjel van min gondolkozni.

Augorandovi ogni bene,
abbracciovi affettuosamente

Lod.[ovico]

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 142. Megj.: Fülep–Elek lev. 330–331. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1517.
[2] Ld. 1517. ill. 1465/5.
[3] Ld. 1467/1.
[4] A lap nem maradt fenn.
[5] Ld. 1465/6. ill. 1517/6.
[6] Ld. 1517/10.
[7] FL budapesti látogatása során (ld. 1400/3.) orvosi vizitről nem maradt feljegyzés.

1522. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. II. 16.

Kedves Barátom,

XII. 10-én azt írta,[1] hogy XII. 15-én be kell vonulnia, s azt is, hogy mire én Pestre megyek, talán szintén ismét ott lesz. Ebből azt következtettem, hogy a bevonulást nem hosszúnak gondolta, s mivel azóta eltelt két hónap, talán már meg is jött. Ezt a pár sort tehát most csak ballon d'essainek szánva küldöm, Noé galambjaként, megtudni, itthon van-e csakugyan.

Melegen üdvözli

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 424.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Vas István író úrnak Budapest V. Sas utca 24. III. 5.
Feladó: Fülep Zengővárkony u. p. Pécsvárad
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Ld. 1496. sz.

1523. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. II. 18.

Drága Barátom!

ugyanis egyetlen budapesti gyógytárban: a Múzeum-Körúton volt egy *öt kilós fazék eredeti Antiphlogistin,* ha akkor táviratoz, rögtön küldhettük volna. S a feleségem[1] téveteg volt, az volt a hiba, ha akkor megkérdezése nélkül küldi, – de ő habozott, hogy jó lesz-e? S másnap reggelig szétszedték az öt kilót (két klinika.) – Erre ígértek két helyen, várjunk, nem lett belőle semmi. Már-már azon gondolkodtunk, hogy az itthonit küldjük, csak azt marha vasbádogos pakolása miatt átjárta a rozsda, nem mertük. Végül is a Kígyó-gyógytárban: hogy Dr Zinner főorvosnak van egy receptje, amely van olyan jó mit az eredeti s ezt ma végre postára tettük. De tudja-e, hogy kell használni? Tégelyestül meleg vízben felmelegíteni, rákenni a beteg helyre és *légmentesen* (lehetőleg, bár ezt nem okvetlen muszáj,) leragasztani. Vagy rákenni a vászonra, rá Billroth-batisztot s a sebre rakni s körülragasztani. – Jó eredményt hozzá, vele, általa.

Magyar Csillag?[2] mért említi nékem? Én úgy tudom, Gyuszus[3] Magának barátja s nincs kedvem, hogy összes barátján elöntsem az epémet. Arra kérem tehát barátságunk nevében: ezt a nevet úgy ne ejtse ki többé előttem, mint ahogy a sikhva-indiánok előtt nem szabad azt a szót kiejteni, hogy fekete lappantyú, különben, – ők tudják, miért, – megvadulnak. Én is tudom, hogy miért! Ez a fogalom: Gyuszus, nálam az okádással egyértékű. – Részlet-felvilágosítással szívesen szolgál a kiadóhivatal.

Ami pedig szegény egykori ebédemet illeti, – nézze csak! Én nem akartam Magát a szakismeretemmel vadítani, tehát csak a quantumokat közöltem, a qualitást javarészt elhanyagoltam. Tudja meg tehát: ha megérkeztünk egy helyre, feleségem első dolga volt, hogy a halpiacra menjen, (illetve én is, mert imádom a szagát,) – s ott szörnyetegeket vásároltunk azonnal, az első félórában. Tudja-e, miből főzik a világ legjobb *hús*levesét? Két kiló datteri nevű kagylóból egy féllitert. S tudja-e, hogy én népkonyhákban étkeztem mindenütt a közel-keleten, mondván: ha európai ételt akarok enni, otthon is lehet. S tudja-e, hogy az összes Dagninók (csemegés) segédei, ha megláttak, már messziről lobogtatták felém a szeretőjük ingét, kiáltván elébem: van friss csiga, tessék! Van friss disznó-méhe (volva) remek, méltóztassék! (Amelyet is legszívesebben az utcán vettem, kis kocsikról, kifőve egész egyszerűen és megsózva.) Van, tessék valamiféle üvegszerű tengeri kocsonya, amelynek nevét elfelejtettem. A sajtot pedig nekem Siciliában Mondello-fürdőn magyarázták el, mondván: nálunk, mint láthatja, rengeteg a füles, mégpedig megbecsült, jó karban tartott, nem úgy mint maguknál, ahol csenevész és korcs, – nagy méneseink vannak és így tovább. Akar egy kis finom szamártejből készült sajtot? – Egy pillanatra megmozdult a gyomrom, de aztán beleharaptam. Remek volt. De lehet, hogy becsaptak, lévén ezek nagyon kedves csirkefogók. A pacsirtákról stb. pedig nem is szólok, túlegyszerű a dolog, – rosticériákban töltöttem első ifjúságomat. Különben is: egy harapás az egész madár, mi volt az nekem negyven pacsirta? Bestiális fiatalúr voltam én! – No, Isten áldja!

Szívemmel ölelem!

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/113.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1414/2.
[2] Ld. 1519/12–14.
[3] Illyés Gyulára utal.

1524. KELLERMANN EMIL – FÜLEP LAJOSNAK

[H.n. 1943.] II. 20.

Kedves Bátyám!

Azon frissiben válaszolok. Mindjárt azzal kezdem, hogy nem okolok mást még ha igaz is, de miért menjek a szomszédba, mikor a legnagyobb marhát megtalálom magamban. Most, hogy ez a nagy erőfeszítéses cirkusz[1] lezajlott sok mindenre rájöttem, többek között arra is, hogy vagy abba kell hagyni, vagy másutt elölről kezdeni. Amit magamban a kiállítás előtt éreztem, az a kiállítás alatt fokozódott és most hogy az Ön levele[2] velősen összefogta saját gondolataimat betetőződött. Hát marha vagyok 1) hogy Önt nem fogtam erőszakkal legalább 6 éve, amikor Balláné tolmácsolta 3 ké-

pemről való véleményét. Ez az örökké végigvonuló sötét kicsinységi átok, amely fajtestvéreim túlzott szemtelen erőszakossága miatt kerekedett belém ez gátolt ebben és mindenben – Mióta vágytam arra, hogy Önt megkérjem nézze meg dolgaimat és mondjon goromba véleményt. Nem és nem, ha jönni akar jöjjön nem kéred meg – és így tovább. Egyebekben is az Ön kíméletlen keserű, kiábrándító beszélgetései mindig visszatartottak, nem azért mert esetleg ledorongol, hanem hiú fráter vagyok és nehezen tudom elviselni a visszautasítást. Az első találkozásunkkor intensiv rokonszenvet éreztem dacára annak, hogy Ön mindent elkövet arra nézve, hogy az ember elriadjon Öntől. – No de ezt nem akarom folyatni. Higyje el nem egyedül az én hibám, hogy Ön nem írt. Állandóan azt éreztem csak Ön írhat azért, mert Ön: Ön: Fülep Lajos, másrészt mert mindenki más harapófogóban van, nem lát tisztán. Kállai[3] írhatott volna kritikát objektív szemmel és nem előszót amelyet mindenki felhasznált, ő maga is hiszen a Lloydban azt fordította le – Most hogy Ön leírta: világosan látom, amit akartam az lett volna helyes: idegen névvel foglalkozás nélkül kiállni. Viszont nem ezt tanácsolták, és az én dorogi nagy elfoglaltságom, hajszoltságom mellett követnem kellett a tanácsot. Ön nem akart fogadatlan prókátor lenni? Szemrehányást nem tehetek Önnek, mi jogon is? De ugyanaz a valami gátolt engem, hogy Önt kérjem, mint ami Önt hogy felajánlja. Ön jól tudta, hogy én egy zöldhasú járatlan alak vagyok, egy olyan, aki már kifejezte zsidó kicsinységérzését, és éppen Ön mondta ezt, még is megállta, hogy ne adjon pár jó tanácsot. Nem szemrehányás ez, csak magyarázat, hogy nem tehettem másként – Utólag ismétlem, amit magamban éreztem: csak Ön írhatott volna műveimről. Mi a helyzet most. Nagyon találóan írta: belém van tetoválva a legrosszabb – de hát kérdem: ez fog engem akadályozni abban, hogy tovább dolgozzam. Akadályozza Önt bármi is a munkájában? Nem. Ha vannak is olyan pillanataim amelyekben néha abba hagynám az egészet csak újból erősen megindul bennem az alkotás vágya és tovább fogok dolgozni. És mi lenne ha Ön mégis írna erről az ügyről, valami folyóiratba,[4] objektív szemléletű dolgot a festőről és szétboncolná a hamis beállításokat, az az érzésem, hogy szinte érdemesebb volna mint egy csupasz beszámoló. Persze erre nézve Önnek jobban meglehet a véleménye. Azt kell mondanom ebben teljesen járatlan voltam, most se sokkal több, de szeretném, ha Ön szólna valahol Kellermannról, a festőről – Utólag hiába mondom hogy Martyn[5] is hiányzott, teljesen el voltam hagyva, sürgöny stílusban Kállaival találkoztam csak akinek sem ideje, sem gyakorlati érzéke nincsen, egész sereg hiba kerekedet és nem volt senki, aki – jártas – tanácsot adhatott volna. A dr.-t is rábeszélték, Kállai is, én végül oda módosítottam, hogy a végére tegyék és ne az elejére, ha már midenképpen akarják. Biz Isten szóról szóra idegen nevet akartam – Elpuskáztuk. – Martyn beszámol majd rólam, nekem őszintén szólva sok kedvem már nem is igen van. – Mégegyszer: nagyon szeretném, ha Ön részben tudna valahol írni folyóiratban rólam és nagyon szeretném haza ha kerülök – megnézné az összes dolgomat. Kissé szokatlan hogyan írtam, majdnem úgy mintha magammal beszélgetnék, de érthető, mert összes fél és egész kétségemnek Ön hangot adott, sajnos kicsit későn. – Nagyon szeretném ha mielőbb írna és határozottan kérem ha megteheti foglalkozzék írásban velem a festővel. A továbbiakban akár ha új névvel is

más módon kell bemutatkozni majd, de ha nem is sikerül az alkotások úgyis a maguk útján járnak.

Ferenc[6] már régen otthon van, írok neki, hogy sürgősen keresse fel Önt, ő talán a legobjectivebben tud beszámolni ezekről a dolgokról.

Még csak annyit, hogy nyertes ebben a kalandban a szőrösszívű Tamás Henriken[7] kívül még is volt más is (nem én), a mai modern festő csoport. Azt vettem ki belőlük ugyanis, hogy beskatulyázott bepenészesedettségükben meghökkentek és egymásra néztek: hát így is lehet. Valami új levegő szele csapta meg őket, és a vágyakozás egyszerű kifejezésmód után, nostalgia: a mesterség bénítja őszinteségüket. Mindezt persze nem én mondom, de a zümmögésben ez szűrődött le. Szeretném ha Ferenccel beszélgetne erről az ügyről és nagyon kérem mielőbb válaszoljon.

Jó egészséget és kézcsókom őnagyságának
őszinte tisztelettel híve

Kellermann

Most végig olvastam a kritikákat.[8] Minden van bennük jó-rossz, csak a festőről alig. Ezt kellene ha lehetne korrigálni. Ferencnek megvannak a kritikák.

Az évszám a tartalom alapján feltételezés; Kellermann kiállításának éve.
MTAK Kézirattár Ms 4587/344.
Kézírás. Rajta FL ceruzás feljegyzése.
Zengővárkonyba írt levél.
Kellermann Emil ld. 1465/5.

[1] Kiállítására utal. ld. 1465/6.
[2] A levél nem ismeretes.
[3] Kállai Ernő ld. 1465/6. ill. 1517/6. Cikke: Ein neuer Künstler. Emil Kellermann in der Galerie Tamás. = Pester Lloyd, 1943. II. 6. 10. p.
[4] Az MTA Művészettörténeti Intézet Magyar Művészek Lexikonában a Kellermannról szóló cikkek között van egy Orvos-festő a Tamás-galériában c. ismertetés, (Református Élet, 1943. II. 13.) Dr. F.L. aláírással. Ez azonban egyrészt korábbi, mint Kellermann levele, amelyben FL-t kéri, hogy írjon a képeiről, másrészt hangvétele is idegen a FL-étól. Tímár Árpád hívta fel rá a figyelmemet.
[5] Martyn Ferenc ld. 1467/1.
[6] Martyn Ferencre utal.
[7] Ld. 1467/7.
[8] A Magyar Művészek Lexikonában a 3-4. jegyzetben említett 2 ismertetésen kívül a következő lapokban olvasható recenziók szerepelnek: Pest (1943. II. 6.), Újság (1943. II. 7.), Népszava, (1943. II. 7.), Esti Magyarország (1943. II. 8.), Hétfő Reggel (1943. II. 8.), Pesti Hírlap (1943. II. 9.), Magyar Nemzet (1943. II. 19.), Híd (1943. III. 1.). Tímár Árpád közlése.

1525. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. II. 24.

Kedves Szigeti,

köszönöm Erdélyit.[1] Ne ítéljem meg a tévedésért?[2] Tréfál. Hol van ebben tévedés? Inkább nem győzöm bámulni, hogy ilyen fiatal, s ilyen kiforrott. Semmi fiatalos szélsőség vagy félszegség. Hogy ez jó jel-e, ma még nem tudható, hogy a gondolatai nem egymás mellett vannak, hanem egymásból, a gondolkodásának matériája van, de szerves materiája, benne minden a maga helyén, s akkor lép elő, amikor kell. Tipikus filozófus gondolkodás. S ezért kitűnően közöl, minden mondatnak logikai lokalizálásával.

Én Erdélyit nem ismerem, se általában a „magyar filozofiát", nagy élvezettel olvastam Hegel ősmagyar gondolkozását és Koppányék hegelizmusát. Ez remek. S milyen szerencse, hogy E.[rdélyi] nem tudta, százával vannak copula nélkül beszélő népek, különösen Afrikában és Ausztráliában. Vagy talán ebben még inkább Hegel igazolását látta volna?

Utolsó levelében[4] egy egész lapon válaszol a származását kérdő kérdésemre s valami igazolás=ízzel. Attól tartok, félreértett. Nem vagyok barátja az igazoltatásoknak se kapu alatt, se nyilvánosan. A származás nem érdekel, tőlem lehet valaki melanéziai is, sőt – csak az érdekel, mint írtam is, igaz-e, hogy a magyar származás, a biologicum, alkalmatlan a filozofiára, s valaki, akiben ilyen határozottan látszik a filozofus vena, magyar eredetű-e (tehát nem szellemiség és lelkiség.)

S ez is csak kuriozumkép érdekel, olyanfélekép, mint ahogy a várkonyi atyafiak mondják valami nagyon furcsára: ilyennek is kell lenni.

Lehet, hogy márciusban pár napra Pestre megyek,[5] akkor majd értesítem. Addig is, ha informál munkájáról, örülök neki.

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5889/96.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Szigeti: Erdélyi János c. tanulmányát küldte el. (Magyarságtudomány, 1942. I. évf. 3. sz. 420–435. p.)

[2] Feltehetően arra a fenn nem maradt levélre utal FL, amellyel Szigeti az Erdélyi tanulmányt küldte el.

[3] A tanulmány következő passzusáról van szó: „Az 'elmélődő, eszményi bölcsészetre mutató' nyelvhajlam után nem kell sokáig keresgélnie a népnyelvben. Nemcsak a németek lehetnek nagyra, hogy szavaik pontos bölcsészeti tartalmakat fejeznek ki, mi sem vagyunk szegények e téren. A dialektikus ellentmondásokat kedvelő nyelvhajlamból magyarázza, hogy az ellentétes jelentésű szavak, alakilag csaknem tökéletesen egyformák; csend és csendül, rend és rendül, vagy hűs és hő szavaink 'köznapi létükre is megütik a spekulatív gondolkodás mértékét'; s megtalálni a Dasein, Sosein, Anderssein-szerű szóképzéseknek magyar megfelelőjét is, a mibenlét, hogylét, mintlét, mivolt s voltszerű szóhasználatokban.'Úgy szövi be magát az ész, a nyelv szavaiba és gondolatformáiba, miképp gubójába a selyemér'. A legnagyobb érv, az ultima ratio azonban a copula! Hegel fedezte föl, hogy a logikai ítélet formájához

nem tartozik hozzá szervesen az *est*, vagy *ist* kapocs, mert az együvétartozó fogalmakat e nélkül is összeköti az elme. Az ítélet magyar alakjában azonban – látja meg Erdélyi – nincs copula: ez tehát az igazán bölcsészi! A hozzáfűzött kommentár kissé naivan hangzik, látszik, hogy a meglátás öröme hajtja: „Én sohasem bírom megfogni, miképp tudott egy német bölcs, Hegel, ily magyarosan vagy az ősmagyar ezelőtt már századokkal oly hegeli módra gondolkozni.'" (Idézett tanulmány 426–427. p.)

[4] Ld. 1513. sz.

[5] Az utazásra májusban került sor. Ld. 1400/3.

1526. KELLERMANN EMIL – FÜLEP LAJOSNAK

[H.n. 1943.] II. 26.

Kedves Bátyám!

Mint valaki aki mindig elkési a vonatot. Úgy érzem most is magam. A levelei[1] mégis nagy nagy vigasz nekem. Ha úgy fék nélkül bepillantást engednék magamba – persze úgy mintha magamnak mondanám el, és nem kellene félnem attól hogy a szavaknak súlya van, mint a kőnek, amely magasból esik, de néha zuhan és ott üt meg ahova esik menthetetlenül és változatlanul ott, ahova esik, esetleg üt – a szavaknak ezt a veszélyét akkor nem érzem, amikor magamnak beszélek. S most utóbbiakban Önnek is úgy írok, mintha magamnak beszélnék. Ez viszont most már értem van – azért mert én és Ön ebben az ügyben = egy. Önnek fáj és dühíti az, mi nekem fáj és dühit; de Ön tudatos és túlzásában is erős férfiú, akinek van svungja én pedig csak az orvosi kabátban a hívő pacienssel szemben és papírral amikor magamnak terítem, magam elé, vagyok szabad és szárnyaló. Ez az ügy mondom, ha így meg tudnék nyílni – ahogy jó lenne ha volna értelme, – akkor láthatóvá válna, hogy hasonlít sok hasonló ügyemhez. Így egy nevezőre lehetne hozni: ilyennek kellett lennie. Nem véletlen ez. Mert most hiába – és értelmetlen felsorakoztatni a miérteket, mégis annyit talán összefoglalóul, hogy hirtelen jött az elutazásom és a kiállítás gondolata. Kállai[2] ajánlata amelyben sok lelkesedés és önzetlenség volt, Feri[3] is annakidején ígérte hogy főnn lesz – beleestem egyrészt a dorogi igazán megerőltető munkába és a pesti hajszába. Egyszerűen mert olyan nehéz volt, nem mertem Önhöz fordulni. Viszont ha megéreztem volna azt amit most érzek Önben, hanyatt homlok kértem volna tanácsot és mást. – Ez így történt, nem véletlen, nincsenek véletlenek. Azt úgyis tudja, hogy nekem fontosabb az Ön véleménye, mint mindé együttvéve, vagy talán ne is mondjuk ezt egy napon. – Ja – úgy volt hogy III. 1-én már elszabadulok, most mégsem tudom mikor. Pedig igenis kellene, hogy egyrészt lássa többi dolgaimat és hogy beszélgessünk. Valamikor régen n[a]g[y]s[ágos] asszonynak pár szóval kifejeztem, hogy mennyire szükségét éreztem az Önnel való kapcsolódásnak és ugyanakkor: mennyire nehezen érzem megvalósulhatónak. Ezt csak mellesleg írom az okok magyarázatára. Hogy mi a helyes: írjon vagy ne? Az Ön véleménye föltétlenül helyes annyiban legalább is, hogy elmélyíteni a dolgot rosszabb és hogy sokat kellene most írni, egyben azonban nem látunk egyet, vagyis egyenlően. Még pedig: nekem az a véleményem, hogy Kállai dilettans-t jelzése és orvosi főfoglalkozás jelzése nélkül is a kritika körülbelül így fogadta volna munkáimat. Csak ha

valamilyen iskolát hazudunk vagy valami paraszt őstehetséget mímelek, csak akkor írtak volna részben másképen. Lehet, hogy Kállainak valami gyávasága volt az ok, amiért így írt, ezért nem szóltam neki – pedig fennakadtam, de a fene egye meg a szerénytelenség fájt volna önmagammal szemben és ezért hallgattam – no meg azt is éreztem, hátha így akarja önmagát igazolni, hogy ide figyeljetek: igaz hogy ez nem céhbeli és hogy orvos, látszik is de éppen azért figyeljetek: így is lehet, sőt ezzel a tehertétellel más oldalról még többet lehet mint a mesterségbelieknek, akiket fékez és kendőz szinte manirossá tesz a mesterség, a rutin, nincsen meg az ártatlanságuk, a spontanizmusuk. – Szóval belemagyaráztam a tényekbe dolgokat amelyeket én éreztem és – amelyeket később valóban festőktől egyik-másiktól hallottam. De ahogy az Ön levelét olvastam hajlandó vagyok hinni, hogy más oka-félelme lehetett Kállainak és balfogása. Pedig nem gyáva ember. Hogy védjem, inkább balfogásnak veszem. De annak aztán igazán súlyos. – Visszatérve: szóval az az érzésem, hogy a kritika hasonlóan fogadott volna, csak nem lett volna olyan könnyű dolguk. Egyben igaza van feltétlenül Önnek (no úgy értem hogy másban is, de ebben elsősorban), ha Ön írt volna 30 sort előszónak akkor egyrészt máskép indul és mennyire máskép, és Kállainak akkor könnyű és szabad kritikai írása jöhetett volna, amely meggátolhatta volna éppen az Ön előszava miatt mindazt a sok zöldséget, amit összeírtak dolgaimról. Mindezt azért említem meg, hogy elmondjam véleményemet: akkor is hasonlóan járhattam volna, ha Kállai az előszóban nem említi az orvost (dr. elmaradva) és a nem céhbelit. – Azonban erről de inkább sok másról remélem beszélgethetünk. Addig is örülnék ha Ferivel mielőbb találkozhatna, aki úgy hallom most Mohács-Pest között dolgozik sokat. Az volt az érzésem eddig, hogy a napi sajtó nem olyan fontos mint a folyóiratok, de míg én eljutok odáig, hogy ott beszámoljanak addigra olyan csömört kapok, hogy talán el is felejtem a kiállítást. Bár ahogy Ön írta ez a szűk ruha folyton szorítani fog, míg újat nem kapok. – Most hogy zárom levelem, nem tudom miért mindig visszatér a gondolat, hogy ilyen fogadtatásnak ki lettem volna mindenképpen téve, és hogy komoly kritika volna hivatva leszögezni dolgaim lényegét, mintha más semmit se mondott volna. – Mindenesetre alig várom, hogy személyesen beszélgethessünk és bocsánatot kérek előre ha írásom vetekszik az Önével olvashatóság szempontjából.

Igaz tisztelettel nagyrabecsüléssel és meleg barátsággal

Kellermann

Kézcsókom és üdvözletem Őnagyságának.

K.[ellermann] E.[mil]

A levél feltehetően Dorogon kelt, ahol Kellermann orvosként működött; az évszám a tartalom alapján állapítható meg: Kellermann Tamás-galériabeli kiállításának időpontjában.
MTAK Kézirattár Ms 4587/345.
Zengővárkonyba írt levél.
Kellermann Emil ld. 1465. sz.

[1] FL Kellermannak írt levelei nem ismeretesek.
[2] Kállai Ernő ld. 1465/6.
[3] Martyn Ferencre utal. ld. 1467/1.

1527. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. III. 1.

Kedves Barátom Uram!

Maga túlfölényesen kezeli nemzetét, úgy veszem észre. Vegye tehát tudomásul, hogy a magyar, nemzeti

hugyozás,

őselemű lelki összetétele egy serkenő és öncélú nép alakiságának. (Vagy hogy is kell ezt ma mondani? Oh ökrök ökrei és férfi-tehenei széles e honnak! Hogy is kell ezt ma mondani? Hogy a lelkem az orromon bugyogjon fel okádás formájában? Úgy kell mondani: „magyar harag", – mert az külön van, úgy kell mondani: „magyar erény", – mert az is külön van. Drága barátom! Minket négy év előtt Buenos Airesbe hívtak remek feltételekkel, de én nem akartam menni, mert azt mondtam: nem tudok másutt élni, itt akarok meghalni. Aztán lesütöttem a szememet és nagyon lassan azt mondtam: ez a hazám. Életemben először mondtam ki ezt a szót, de akkor is olyan szégyenlős érzéssel, mintha a szoknyáját emeltem volna fel nyilvánosan annak, akit szeretek, – hozzátettem tehát, fent leírt lelki okokból: – én csak Budapesten érzem jól magam. S most képzelheti, milyen jól érzem én most magam e vitézkötéses, nemzeti csalogányok közt.)

Illetve, hisz ez kitérés. A hugyozásról kell szólni. Nemrég dr. Rab, szemész feltalálta a következőket:

Hogy az a sebészi kísérlet, hogy konokul gennyező sebekbe légy-álcákat ültessenek, amelyek kikelvén aztán felemésztik a kórokozókat, nem azért sikerült olyan fényesen, mintha csakugyan a légy-álcák ették volna meg a baktériumokat, hanem, mert belepisiltek a sebbe. (A légyálcák.) Erre Dr Rab az eddig használt Ultraseptil-port *mesterséges húgy-anyaggal* karbamiddal keverte s nagyszerű eredményeket ért el. Méltóztassék parancsolni! Vagyis az Ön vad-magyarjainak tökéletesen igazuk volt, amint-hogy a népek marhaságaiktól eltekintve, kitűnő dolgokat produkáltak (egész sereget) a gyógyászat terén. De más kémiai világokban is, – íme még egy példa a hugyozásról:

A diófát azelőtt, miután kivágták, 8–10 évig szárították szellős padláson a magyar mester-asztalosok, (vastag deszkára vágva,) – utána be az istállóba, s hídlás alá, hat hónapra, ahol bőséges esőzés formájában lehugyozták a lovak. S a legszebb diófa-szín jött ki belőle, világhírű lett, majd olyan, mint a kaukázusi diófa. Vagy (ismét a gyógyászat terén) ugyane nemes anyaggal: lázas gyermeket a saját vizeletével lemosni. Tudatik, hogy az infekciózus betegségek kórokozóit a szervezet igyekszik a bőrfelületre kiszorítani, mert ott jobban bírja velük a küzdelmet. (Kiütéses betegségek.) Ismeretes továbbá, hogy lázas megbetegedéseknél az erős párolgás (izzadás amely szintén húgy-anyag-féle,) jót szokott tenni. Ismeretes továbbá, hogy mechanikus ingerek milyen jól szoktak hatni az izzadás megindításakor s nagyon jól elképzelhető, hogy az izzadtságmirigyek kiválasztására milyen serkentően hat az *azonos liquor* megindulása a bőrfelületen: mikor párologni kezd. El tudom képzelni, hogy még jobban is hat, mint a borogatások okozta hiperémia. – Mindezt pedig mellékesen azért is, hogy elszédítsem a marha tudományommal. Basta.

Egyébként pedig, hogy rokonszenvemet bizonyítsam, körömágygyulladásom van két hét óta a jobb lábam nagyujján, (gennyes, hehehe, majd megőrültem a fájdalomtól s ezenfelül ez nálam a cukorbajom + érelmeszesedésem miatt üszökveszéllyel is jár, tehát beletörhet a fogam a saját síromba, hehehe!) – s ezért írok ágyban és ceruzával. Még nem vagyok túl a bajon, a keservét, holnap is jön a sebész vágni, (negyedszer hehehe, az élő húsomat, mert fagyasztani engem, vagy injekciózni ott szintén az üszök veszélye miatt nem lehet,) – egyszóval, mit is mondjak már? Egyszóval élvezem az életemet nemde. A 33 napos gép-kúra úgyszólván semmi eredményt se hozott s most megint könyörögni kezdenek, hogy hagyjam abba a dohányzást.

Csak éppen, hogy nem lehet. Pedig nem is ízlik már és mégse lehet. Mert mit csináljak aztán, ha leszoktam? A bögyörőmmel kezdjek el játszani?

Beleőrülök én ebbe. Enni nem lehet, inni nem szabad se vizet, se bort, – pálinkát is lehetőleg legyek olyan szíves ne! – akkor mit? Hagyjanak engem békében, amíg szelíd vagyok, ezt ajánlom mindenkinek.

Hogy van a lábával? Tegye már rá azt az Antiphlogosint, a jó Isten áldja meg, ne legyen olyan finnyás. Ha tőlem csak ennyit követelnének! De mi mindent követelnek éntőlem! Mi mindent kellett nekem inni, szopni, rágni, – az volna a legkisebb bajom, ha bekennék már a lelkemet is lózsírral.

(Tudja-e, hogy kutyazsírral kínáltak gyerekkoromban a tüdőbajom miatt? Hogy azt egyem meg. De arra már mégiscsak azt mondtam, hogy nem teszem, inkább meghalok.)

És jöjjön már Pestre aranyom. Egy kicsit nevetnénk együtt Gyuszuson,[1] (jövendő miniszterelnökünkön – meglátja!) és egyebeken. – Ma azt mondja nekem az én jó feleségem:[2] – te, én átadom majd neki a saját szobámat, mit gondolsz? Én nagyon jól fogok majd aludni, ha nem is vagyok a saját ágyamban. – De aztán erről lebeszéltem, mert rossz alvó, hátmég, ha nem a saját ágyában alszik. – De milyen kedves, ugy-e?

A levelét most már *erősen* sejtem, kezdek kibetűzésében közeledni a végleges szöveghez. (Hat és félóra munka.) A renaissance-i ábrázolásért pedig szívbéli köszönetem, – különösen a karmester a torony felett, a levegőben rendkívül tetszik nekem.

Most pedig szívemből ölelem s ha megmaradok, még jobban!

Füst Milánja.

N.[ota] B.[ene] I. Micsoda gondolat? Nem tartozik semmivel s ha ezt még egyszer említi, levágom a sajgó nagyujjamat és elküldöm Magának postán.

II. S hogy én ne kóstoltam volna még meg a szótár volváját? Hát micsoda embernek képzel maga engem? Azt még az indiánusok is szeretik, nemhogy én.

MTAK Kézirattár Ms 4587/114.
Ceruzaírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Illyés Gyulára utal.
[2] Ld. 1414/2.

1528. FÜLEP LAJOS – BIRÓ SÁNDORNAK

Zengővárkony, 1943. III. 20.

Tek.[intetes] Biró Sándor úrnak Zengővárkony

A Keresztyén Ifjusági Egyesület hálás köszönetet mond Önnek a magyar zászlóért, melyet március 15-én a Kulturháznak[1] ünnepélyére volt szíves kölcsönözni.

Tisztelettel

Dr. Fülep
K.[eresztyén] I.[fjusági] E.[gyesület] felügyelő

Eredetije magántulajdonban.
Nyomtatásból közölve. Megj.: Tüskés I. 267. p. – Tüskés II. 454. p. – Tüskés III. 27. p.
Zengővárkonyba írt levél.
Bíró Sándor zengővárkonyi, a közéletben szerepet vállaló gazda. 1934-ben FL levelet írt neki Bajcsy-Zsilinszky Endrének a Magyarország c. lapban az örökösödési törvényről megjelent cikkével kapcsolatosan (FL-lev. III. 1028. sz.), utóbb pedig Bíró Sándor nevében jelent meg (FL által átdolgozva) az Üzenet a testvériségről c. cikk (Magyarország, 1934. IV. 26. 7. p.) ill. a Zengővárkonyban egyetértés uralkodik a magyarok és németek között. Bíró Sándor kisgazda levele c. írás (Szabadság, 1934. IV. 29. 11. p.).

[1] Ld. 1296/1. A levelet közlő Tüskés Tibor szerint „a magány szigetére szorult embert sejteti az a körülmény, hogy helyben lakó híveivel, a falu népével levelező viszonyban van. Például levélben köszöni meg a falu egyik lakójának, Bíró Sándornak egy zászló kölcsönzését." („Kedves professzor Úr!" Pécs, 1995. 27. p.) – holott itt a KIE-felügyelő lelkész hivatalos udvariassági gesztusáról van szó, amikor írásban köszöni meg az egyesületnek tett szívességet.

1529. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. III. 21.

Nemzetes Uram!

mi van Magával? Vártuk, – az ökrök rég felvették cilinderüket, megjöttek a gólyák, a természet nevet s a villamosvasutak pöszén beszélnek, de Maga ígéretével mitse törődve nem jön Pestre.[1] Mily dolog ez? – A körömágyam, (ilyenem is van, sose tudtam,) meggyógyult.

Hü barátja:

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/115.
Kézírás levelezőlap méretűre vágott kartonlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos Urnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony Utolsó posta: Pécsvárad.
Feladó (piros gumibélyegző): Dr Füst Milán Budapest, XI., Vércse-utca 27. szám. Telefon: 457-144.

[1] Ld. 1400/3.

1530. PADÁNYI-GULYÁS JENŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. III. 29.

Fülep Lajos úrnak,
Zengővárkony.

Ismeretlenül, de igaz tisztelettel küldöm ezt a pár sort és csatolva az ÉPITÉSZET első évfolyamát,[1] mint Noé küldhette galambját: hátha válasszal érkezik vissza a magyar művészetbölcselet azon művelőjétől, aki a vezetésem alatt éppen most is együtt ülő Képzőművészeti Értekezleten sokszor emleget és idéz főleg a magyar fiatalság.

Igaz tisztelettel:

Padányi-Gulyás Jenő
okl.[eveles] é[pitész]m[érnök] orsz.[ággyűlési] képv.[iselő,] szerkesztő

MTAK Kézirattár Ms 4589/98.
Gépirat autogr. aláírással Építészet. Negyedévi folyóirat a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet kiadásában Budapest, IV., Reáltanoda-u. 13-15. Telefon: 185-338 feliratú levélpapíron.
A címzés a levél élén.
Zengővárkonyba írt levél.
Padányi-Gulyás Jenő (1900–1982) építész, szerkesztő, a Mérnöki Kamara alelnöke, az Országos Iparügyi Tanács előadója. 1940–1944 között országgyűlési képviselő. Később az Egyesült Államokba emigrált. Ő volt az elnöke az Egyesületközi Együttműködés által 1943. III. 4-én, 24-én és 30-án rendezett értekezletnek a József nádor téri Erdélyi söröző fölötti teremben. Itt Lőrincz Ernő tartott előadást FL-ról. Kézirata MTAK Kézirattár MS 4588/216., megj.: Fülep Lajos emlékkönyv. Válogatta és szerkesztette Tímár Árpád. Bp. 1985. 44–55. p. Lőrincz Ernő közlése szerint Padányi-Gulyás ezt követően kérte el tőle FL címét és írta az itt közölt levelet.

[1] Építészet. Magyar Mérnök- és Építészegylet. Szerk. Padányi-Gulyás Jenő, Feyér Gyula, Bp. 1941–1944 között megjelenő folyóirat.

1531. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. III. 31.

Mindig kedves Barátom,

Nézem a levele dátumát, III. 1![1] – ép az egész március telt el azóta! Hogy a fenébe lehet ez? Tisztára meg van az idő is bolondulva – nem valami Hitler-féle nap-számítás csinálta ezt? Mert hiszen még csak mostanában kaptam a levelét, az igaz, hogy közben egy lapja is jött,[2] no de az meg éppen csak most volt. Tehát, ne fújjon Hitlerrel egy követ, és ne akarja magával s velem elhitetni, hogy igazán egy hónap telt el – minél jobban rágondolok, annál jobban látom, hogy svindli az egész. Ne engedje magát a kutyafejű némettől becsapni.

Most már két nap óta megint úgy ülök, mit itt Közel-Keleten vagy Kelet-Nyugaton szokás, lábommal a földön. Vagy is balpatám kevésbbé fáj. Hogy tegyem rá az Antiphogistint? Maga előbb sebről írt – rajtam nincs seb –, hogy kenjem rá s kössem be.

De meddig legyen rajta: éjjel v.[agy] nappal, v.[agy] éjjel-nappal? S feküdni kell véle v.[agy] ülni v.[agy] sétálni? Mondom, nincs seb, hanem, aszongyák, inhüvelygyulladás – aztán a rosseb tudja, minek olvasta Maga ezt a szót, ó szent Analfabéta! Inhüvely: ez nyilván olyasmi, mint a cigarettahüvely, csakhogy nem dohány van beletöltve, hanem in, és rágyújtás nélkül ég, Dauerbrenner, ha Magát a dohányzástól eltiltották, ajánlom helyette ezt.

Légykukac-tudományával[3] egyébként tökéletesen elkápráztatott. Mindig tudtam, hogy nagy ember, de idáig az én képzeletem nem ért el. S hogy ilyen pisilés-szakértő! Az egész légykukacteoria azonban – tud róla? – mostanában teljesen megváltozott, most osztályozzák a kukacokat fajok szerint, nem különben az urinát is faji-vegyi képlet szerint, s csak aztán fogják eldönteni, hogy melyik kukac és melyik urina kinek való. Mert a fajok téves alkalmazásából már eddig is a legnagyobb bajok származtak. A sémita kukacok s a zsidó urina lévén minden rossznak oka.

Menetelem idejét sajnos, még nem tudom.[4] Most valami hivatalos iratokat kellene megcsinálnom, ha lesz hozzá erőm, s hamar elkészülök vele, akkor még húsvét előtt megyek, ha nem akkor húsvét után. De hogy a kedves felesége[5] olyat el tud gondolni rólam, hogy én kitúrom a szobájából! s ezt tudva képes vagyok aludni! aki úgyis alig alszom! s ezért mindig mérges vagyok! csak nem akar még mérgesebbé tenni az az áldott asszony? – látszik, hogy nem ismer még. Egyébként az eddig valóban okulva, s a sok kedvezési gondolatot hálásan köszönve, most már, jó előre, megírom az ultimátumomat: minden azonmód maradjon s úgy történjen, mint szokott, s mintha ott se volnék, mert ha észre veszem, hogy én miattam, tudtom és áldásom nélkül egy gyufaszálat arrébb tolnak vagy az asztalra más ételt tesznek, mint szoktak, szó nélkül fölkelek, elmegyek, sose látnak többé. Nem ismernek engem, nem tudják, kivel enyelegnek, rettenetes ember vagyok én.

Hát szóval az indiánok és a volva![6] Most már tudom, honnan szedi Maga a volva tudományát. 1906-ban, Parisban, mikor erről a tárgyról kurzust tartottam a Sorbonne-on, legbuzgóbb és mondhatom legtehetségesebb tanítványom volt a navaho indiánok főnökének fia, Csobacsicsini, apostola lett a tannak, megtérítette a navahokat, ma ő főnök, nyilván tőle tanult Maga, Barátom, vagy egy tanítványától, úgy hogy nekem eszerint unokám vagy dédunokám. Én írtam a navahok spiritual song-ját, ma a nemzeti himnuszuk, azt fújják midig, mikor a főnök volvázni megy:

Eviva la volva
La volva della scrofa e quella della donna
La volva piccola, si, ma non troppo
La volva grande si, ma non troppo
Insomma la volva giusta.
La volva giovane ma non troppo
La volva attempata ma non troppo
Insomma la volva matura.
La volva intelligente obbediente saggia
La volva odorosa aromatica saporita

La volva palosa e quella spelata
La volva calda, magaritepida, ma non fradda
Al Diavolo la volva fredda!
La volva unida fresca rugiadosa a noi
A noi la volva di ogni razza
La volva bianca, semitica, finnico-ugra, latina,
germanica, russa, indiana,
malaica, slovacca, patagonese, a perfino la rumana,
La volva di ogni religione e ogni setta
Cristiana, musulmana, cattolica e reformata
quekera e luterana, ortodosse ed eteredossa,
La volva vergine e la volva fottuta
Perche volva fottuta non perde fortuna
Anzi rinnuova come la luna
Domina vobiscum
Volva nobiscum
In saecula saeculorum.

Hát szóval ez az.

A megőrüléssel pedig, kérem, várjon egy kicsit, őrült volna meg addig, amíg nem találkoztam Magával, de most már várja meg, ha eddig tudott várni, amíg kiélvezem, aztán nem bánom. Mert megőrülni kell: nem is értelmes ember, aki meg nem őrül, de a Magáéba most már beleszólási jogot váltottam.

Hogy szól a dal? Africa! Africa! Pár éve hallottam az utcán ablakból, radióból. Nagyon szép volt.

Nagy szeretettel öleli, úgy hogy ropogjon bele

F.[ülep] L.[ajos]

Madonna! hány nap fogja ezt sillabizálni? Legalább addig pihenteti a bögyörőjit.

PIM Kézirattár V. 4140/271/12.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1527. sz.
[2] Ld. 1529. sz.
[3] Ld. 1527. sz.
[4] Ld. 1400/3.
[5] Ld. Ld. 1414/2.
[6] Ld. az 1527. sz. utóiratát.

1532. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. III. 31.

Kedves Barátom,

lev.[elező]lapjaink[1] alighanem az úton találkoztak. Jó régen volt, de nyavalyás állapotom miatt nem igen írhattam előbb, s vártam is Kner jelentkezését, hogy valami érdemlegeset írhassak. T.[udni]i.[llik] mikor könyve kiadására őt gondoltam, írtam is neki, azt válaszolta, hogy ép közig.[azgatási] nyomtatványainak fő=saisonjában van, talán majd tavaszra csökken a munkájuk, s ha akkor foglalkozhat a dolgokkal, ír. Nem nagyon bíztatott. Igen sok baja van, minden a nyakába szakadt, legfontosabb segítői munkatáborban. Éppen ezért én nem akarom zaklatni, ha magától nem jelentkezik, bizonyosan oka van rá.[2]

Az a kérdés, kívánja-e mostanában könyve megjelentetését, vagy sem. Mert ha igen, módot kell rá találni, ha meg nem, megvárni a jobb időt – de lesz-e?

Pesti utamra még nem került sor, s még nem tudom, húsvét előtt megtörténik-e, vagy azutánra marad. Jó idején értesíteni fogom róla.[3]

Szeretettel

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 424.
Kézírás, fent Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad gumibélyegzővel.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Ld. 1522. sz. Vas István lapja nem maradt fenn.
[2] Ld. 1496. sz. ill. 1502/3.
[3] Ld. 1400/3. – A látogatásról Vas Istvánnak írt értesítések: 1547 ill. 1557. sz.

1533. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. IV. 4.

Ha nem találomra ütöm fel, amikor először kezembe került s ha nem csak félig olvasom el könyvének[1] éppen szemembe ötlő mondatát, – amelyik így, csonkán felébresztette a minden magyar művészeti írás iránt addig táplált kedvezőtlen előítéletemet, – két esztendővel előbb keresem fel soraimmal a „Magyar művészet" szerzőjét, akiben ma, a mű áttanulmányozása után (amit egy szerencsés véletlen ismét kezembe adott)[2] a magyar szellemtudományos műtörténet és egyáltalán műtörténeti „gondolkodásunk" megteremtőjét látom és tisztelem, s akinek a rehabilitálását első feladatomul tűztem ki – köteles hálából mindazért, amivel írásán keresztül gazdagabbá tett: öntudatosabbá s hivatástudóbbá egy fiatal tudományos pályaválasztottat.

– 1938 őszén, huszonnégy esztendős koromban, iratkoztam fel a kolozsvári, akkoriban még román tudományegyetemre – filozófiai tanulmányok végett. A filozófiát

választottam az esztétika kedvéért, amit viszont a műtörténetért voltam kénytelen hallgatni, minthogy ez utóbbi önmagában, vagy általam addig ismert féleségében semenynyiben sem elégített ki. Melléktárgyaim, a főtárgycsoportomat képező metafizika, logika s bölcsészettörténet mellett, a külön katedrájú esztétika és kulturfilozófia voltak. A műtörténetet, amit egy Strzygowski tanítvány[3] adott elő, fel se vettem. Ezt csak a harmadik évfolyamtól kezdve hallgattam ugyancsak Kolozsvárt – az idegenből 1940-ben magyarrá visszavedlett egyetemen. Tanárom Felvinczi Takács Zoltán[4] volt... Mindaz, amivel neki tartozom egy belföldi kutató ösztöndíj, amire felterjesztett s amivel tavaly a Fővárosba kerültem – mintha csak azért, hogy itt, Fülepet felfedezve, magamra találjak: hogy végre világosan felismerjem az irányt, amelybe eddig vakon tapogatóztam...

– A képzőművészetek iránti historiai s általános teoretikus hajlandóság, valamint az evvel párosult filozófiai ugyanis, kezdettől fogva a szellemtudományos műtörténet felé sodortak. De mert az elején mit sem tudtam az ilyen természetű próbálkozásokról, és megvalósulásukról sokáig, úgyszólván, csak sejtésként hordoztam magamban ezen új tájékozódás lehetőségeit – azzal a félig-meddig megnyomorító tudattal, amellyel – bizonyos fokú intellektuális lelkiismeretesség adva lévén, – a bizonyos téren való elsőség leghomályosabb érzése is jár... – s e tudat alól még a Riegl-lel,[5] Schmarsowval,[6] Worringerrel,[7] Wölfflinnel,[8] sőt még az egy Dvořakkal[9] esett találkozásom is csak kicsi részt szabadított fel. Az első, a „Kunstwollen" metafizikai jellege dacára is, még mindig pozitivista; a többiek és Worringer a pszychologizmus áldozatai; az utóbbi meg alig árul el valamit az általa művelt iránynak „alapjaiból", (már pedig engem legfőként a műtörténet ismeretelméleti kérdései nyugtalanítottak), amiért is ő maga sem elégített ki.

– Esztétikai, majd értékelméleti tanulmányaim s ez utóbbiak révén szerzett szellembölcseleti bepillantások úgy lehet, túl igényessé tettek időközben... Nem találva egyetlen kedvemre való műelméleti munkát sem, másfelé fordultam, jóideig csak filozófiával foglalkozva. Az esztetikum s a historikum viszonyának problémája azonban csak nem hagyott el s ez szabta meg tanulmányaim újabb menetét is, melyet történetfilozófiainak nevezhetnék. Kapkodva, egész szertelenül (amibe zilált anyagi viszonyaim is belejátszottak) Windelbandot,[10] Rickertet,[11] Th.[edor] Lessinget,[12] Simmelt[13] olvastam Condorcet-val,[14] Hegellel,[15] Burckhardttal[16] és Nietzschevel,[17] Taine-nel,[18] Spenglerrel,[19] a román Blagával[20] és Roscaval[21] felváltva... És eközben bukkantam ismét Fülepre, aki a műelméleti és műtörténeti rendszeresebb tanulmányaimhoz visszavezetett; aki irányt szabott tanulmányaimnak s aki, szellemi magatartásának tisztaságával és szigorával – mindezeken felül – erkölcsileg is felszerelt az általam választott tudományos életforma folytatására. – Nem véletlen tehát, hogy első megvalósítandó célomul ép az ő rehabilitálását tűztem magam elé, miután, – abból a csendből, amelylyel „szakirodalmunk" húsz és egynehány esztendőn keresztül elhallgatta, – arra következtettem, ami meggyőződésemmé vált idővel: úgy fosztották meg a helytől, ami szellemi életünkben, mint egyedül arra érdemest, megilleti. S már megtettem az első határozott lépést is az erre vezető úton...

Az illetékes miniszter[22] megbízta nemrég egyik kulturális egyesületünket (E.[gyesületközi] E.[gyüttműködés])[23] egy képzőművészeti ankét megrendezésével, melyre Karay Gyula festő[24] és Boda Gábor szobrász[25] ismerőseimen keresztül engem is meghívtak. A feladat képzőművészetünk életkérdéseinek megvitatása lett volna s nem utolsósorban az esztétikai és művészeti nevelés speciálisabb problémáinak, melyek kapcsán, – élve az alkalommal, – előállhattam végre a Fülep kérdéssel. Lelkesített a gondolat, hogy az elmélet képviseletében olyanok is ott lesznek majd, akiktől számonkérhetem Fülep elhallgatását. Tetemrehívásra készültem. Tudománytörténeti helyzetének és jelentőségének tisztázásával kimutatni, hogy ő az egyetlen korszerű és hivatása magaslatán álló műtörténészünk, s egyesegyedüli műtörténeti bölcselőnk: ezt akartam egy felolvasásra szánt dolgozatban. És dolgozatomat, bár az elsőre szerzett tapasztalatokkal előreláttam, hogy nem sok értelme lesz, s azért abba is hagytam, – felolvastam, csonkán, ahogy vele a második ülés ért. Persze, kevés kivétellel, érdektelenek előtt hangzott el, miután az elmélet nevében senki sem volt jelen s így azok sem, akiknek felolvasásomat szántam. Különben is, eredeti céljától eltérően, az értekezlet akkorra már a művészet életkérdéseinek rendezői, vagy rendezni akaróiból „megélhetésüket" mindenképpen biztosítani elszánt csőcselékké változott. Azaz, már elejétől fogva az volt – középpontjában egy képzőművészeti kamara felállításának „megváltó" kérdésével...

– Az érdektelenség azonban, amit csak egy-két ember figyelme oldott fel, nem szegte kedvemet; minthogy bátorítani sem igen bátorított az a körülmény, hogy felolvasásom hatása alatt az értekezlet elnöke[26] (aki Alexander Bernátban[27] „nagy magyar művészetbölcselőt" lát!) nyomban meghívót küldött Fülepnek is. Elhatároztam tehát a második lépést: befejezem dolgozatomat s megfelelőbb hiján rövidesen megjelenítem a „Nyugat" örökébe lépett „Magyar csillagban".[28] Ezt követően aztán egy terjedelmesebb tanulmányt írok, s amennyiben állani fogják az illetők erre vonatkozó ígértüket, s amennyiben az ő beleegyezését és hozzávaló segítségét is megnyerném: sajtó alá rendezem – e tanulmánnyal, mint bevezetővel, – Fülep összes képzőművészeti vonatkozású írásait.[29]

Ez bírt rá, tisztelt Uram, az Önnel való közvetlen kapcsolat felvételére – hogy most már második személyben szólítsam... Beleegyezésén kívül, amit ezennel kérek, szükségem volna e célból személyes közreműködésére. Tudnom kellene, mit írt a Magyar művészeten, a Művészet és világnézeten[30] és Nietzsche tanulmányán[31] kívül, amiket eddig megszereznem sikerült; és világosan látnom kellene az utat, amelyen ezekig eljutott, – szellemi fejlődésének vonalát; s a később megtett utat is – ha ugyan, amit nem hiszek, 1923-mal ilyen természetű munkássága végkép meg nem szűnt. Szükségem volna, egy szóval, mindama támogatásra, amit egy magamfajta kezdő, gyakorlatlan ember nem igen nélkülözhetne fentebb említett terve megvalósítása közben.

– Feltéve, hogy elhatározásommal egyetért, válaszlevelét az alábbi címre várom – tisztelettel:

Lőrincz Ernő

Budapest VIII. Baross utca 90. I. 2. –

MTAK Kézirattár Ms 4588/214.
Kézírás.
A levél két példányban van meg; az itt közölt szöveg az, amelyet FL ténylegesen megkapott. Másik, számos apró, jórészt stiláris eltérést tartalmazó ugyancsak autogr. példányát a mindig kézzel író levélíró, Lőrincz önmaga számára írta le, utóbb ez a levélcsomó is bekerült az MTAK Kézirattárába. Jelzete MS 5691/105.
Címzés: Tekintetes Fülep Lajos úrnak Zengővárkony Baranya vm. u.p. Pécsvárad.

[1] Lőrincz Ernő egy FL-sal váltott leveleit tartalmazó, tervezett, de meg nem valósult kötet előszavában (kézirata MTAK Kézirattár Ms 11.158) leírja, hogy egyetemistaként – 1941-ben – egy kolozsvári antikváriumban kezébe akadt FL Magyar művészet c. kötete, de csak beleolvasott, s mivel félreértette az olvasottakat, nem olvasta el a könyvet.
[2] Karay (Kádár) Gyulával (ld. 1313. sz.) való megismerkedésére utal.
[3] Petranu, Coriolan (1893–1945) román művészettörténész, 1922–1938 között a kolozsvári egyetem művészettörténet professzora, 1938-tól a kolozsvári ortodox teológiai akadémia tanára. Tanulmányban „leplezte le" Bartók Bélát, mit a román népzene „ellenségét".
[4] Felvinczi Takács Zoltán (1880–1964) művészettörténész, kritikus, múzeumigazgató 1939-től a szegedi, 1940–1946 között a kolozsvári, majd ismét a szegedi egyetem professzora.
[5] Riegl, Alois (1858–1905) osztrák művészettörténész, a szellemtörténeti iskola egyik megteremtője.
[6] Schmarsow, August (1853–1936) német művészettörténész, a lipcsei egyetem professzora.
[7] Worringer, Wilhelm (1881–1965) művészeti író.
[8] Wölfflin, Heinrich (1864–1945) svájci művészettörténész, egyetemi tanár.
[9] Dvořak, Max (1874–1921) osztrák művészettörténész, egyetemi tanár, a szellemtörténeti irányzat képviselője.
[10] Windelband, Wilhelm (1848–1915) német ujkantiánus filozófus.
[11] Rickert, Heinrich (1863–1936) német újkantiánus filozófus, a freiburgi iskola tagja.
[12] Lessing, Theodor (1872–1933) német kulturfilozófus, freiburgi ill. heidelbergi professzor.
[13] Simmel, Georg (1858–1918) német filozófus, szociológus.
[14] Condorcet, Marie Jean Antoine (1743–1794) francia filozófus, politikus.
[15] Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) német filozófus.
[16] Burckhardt, Jacob (1818–1897) svájci művészettörténész, egyetemi tanár.
[17] Ld. 1291/4.
[18] Taine, Hippolyte Adolphe (1828–1893) francia pozitivista filozófus.
[19] Spengler, Oswald (1880–1936) német filozófus.
[20] Blaga, Lucian (1895–1961) román filozófus, költő, 1938-tól a kolozsvári egyetem filozófia professzora.
[21] Rosca, Dumitru D. (1895–1980) a kolozsvári egyetem filozófia professzora.
[22] Szinyei Merse Jenő, 1942. VII. 3.–1944. III. 22. között a Kállay-kormány kultuszminisztere volt.
[23] Az Egyesületközi Együttműködés ankétja 1943. III. 4., 24. és 30.-án volt Ld. 1530. sz.
[24] Ld. a 2. jegyzetet.
[25] Boda Gábor (1907–1984) szobrász, ötvös. A népi írók baráti köréhez tartozott, 1940-ben a Dob-utcai postapalotára készített 8 kőszobra nagy vitát váltott ki.
[26] Padányi-Gulyás Jenőre utal. Ld. 1530. sz.
[27] Ld. 1469/9.
[28] A cikk nem jelent meg a Magyar Csillagban; kézirata FL hagyatékában maradt fenn Lőrincz Ernő 1943. IV. 21-i levele mellett. (Jelzete: MTAK Kézirattár Ms 4588/216.) Nyomtatásban a Fülep Lajos emlékkönyv. Cikkek, tanulmányok FL életéről és munkásságáról. Bp. 1985. Bp. 1985. Vál., szerk., a jegyzeteket és a bibliográfiát összeállította Tímár Árpád 44–45. p.-n jelent meg.
[29] Karay Gyula már 1942. VII. 6-i (1459. sz.) levelében írt FL-nak a Magyar művészet új kiadásának szükségességéről. Először a Magyar Élet kiadóra gondolt, Püski Sándor azonban

nem vállalta a kötet megjelentetését, ezután Petrovics Ilona Március kiadója (ld. 1542/1.), majd végül a Turul kiadó (ld. 1639/2.) került szóba.
Minthogy azonban a Magyar művészet 1923-as első kiadása az Athenaeumnál jelent meg, a publikálás jogát csak úgy lehetett megszerezni, ha az Athenaeum lemondott róla, ill. kinyilatkoztatta, hogy őmaga nem kívánja új kiadásban közreadni a művet. Az Athenaeum a megkeresés után vállalkozott a Magyar művészet c. kötet és hozzá csatolva a Művészet és világnézet c. tanulmány publikálására, s mivel FL-nak is jobban tetszett ez a megoldás, mint a Turul-kiadóbeli megjelentetés, megkötötték a szerződést. (ld. 1638. sz.)
Ezek után a Turulnak, amely semmiképpen sem akart lemondani FL írásainak kiadásáról, az Athenaeumnál megjelenendő műveken kívüli FL-tanulmányok, cikkek, recenziók közreadása maradt volna.
Az előkészületek során FL néhány régebbi írásának közreadhatóságáról Szigeti Józseftől és Lőrincz Ernőtől is véleményt kért.
Az Athenaeumnál megjelenendő kötet nemcsak tartalmilag lett volna gazdagabb a mű első, 1923-as kiadásánál, hanem nagyobb számú illusztráció közreadását is tervezték. A képeket Lőrincz Ernő válogatta volna, s végső soron FL döntötte volna el, mi kerüljön be. Ugyancsak Lőrincz készült bevezető tanulmányt írni a könyvhöz. FL hagyatékában is található egy ezidőből való bevezető-töredék, eszerint ő is készült írni az új kiadáshoz, bár leveleiben erről nem esik szó. (Jelzete: MTAK Kézirattár Ms 4564/3.)
A háborús események alakulása, Magyarország hadszíntérré válása miatt egyik kötet sem valósult meg.
A részleteket ld. a következő levelekben és jegyzeteikben: 1535, 1542., 1552., 1582., 1618., 1625., 15627., 1629., 1630., 1635., 1638., 1639., 1640., 1641., 1642., 1643., 1644., 1645., 1646., 1648., 1649., 1650., 1651., 1652., 1653., 1655., 1656., 1657., 1662., 1664., 1666., 1667., 1669., 1672., 1683., 1684., 1989., 1690., 1693., 1695., 1698., 1703. és 1706. sz.

[30] Ld. 1459/4.

[31] Ld. 1291/4.

1534. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. IV. 5.

Mestere a Szabad Művészeteknek!

Nem tudok most írni, be vagyok gyepesedve kínoktól és rosszkedvtől.

Evviva la volva,[1] mondom én is és esengve köszönöm himnikus szárnyalását, amely még ma is gyönyörködtet engem s remélem, fog is évszázadokig! (A sírban!) (A sírban, a sárban.) Jöjjön már, mert nagyon rosszkedvem van, majd megrepedek.

Szerető barátja

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/116..
Kézírás levelezőlap formájúra vágott kartonlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos Úrnak ref. lelkész, egyet.m. tanár Zengővárkony Utolsó posta: Pécsvárad.
Feladó (piros gumibélyegző): Dr. Füst Milán Budapest, XI., Vércse-utca 27. szám. Telefon: 457-144.

[1] Ld. 1531. sz.

1535. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

[Zengővárkony] 1943. IV. 8.

Kedves Barátom,

levele[1] végén kezdem: elhatározásával természetesen egyetértek és kívánsága szerint, amiben tudok, segítségére leszek.

Elő kell azonban majd szednem a ládát, melyben személyes dolgaim félre vannak téve, s megnéznem, mi akad köztük érdemes. Nagyon rég nem láttam őket.

Azonkívül meg kell néznem egy k[örül]b[elül] két év előtt hevenyészett, s akkor félre tett írást (nemzeti művészetről)[2] s megnéznem, mennyi dolgom lenne vele a nyomdába adhatásig. Akkor biztatásra fogtam hozzá, úgy emlékszem, k[örül]b.[elül] 15 ívre volt tervezve, külföldi kiadónak készült, aztán nem láttam érdemesnek a folytatását, ilyen világban, visszatértem az amúgy is nem szívesen ott hagyott nagy munkámhoz, a művészetfilozófiámhoz.[3] Ezt rég csinálom, jóformán van is belőle, részeit néhány évig elő is adtam a pécsi egyetemen (talán tudja, hogy docensségig fölvittem!)[4], de még van rajta jócskán csinálni való is.

Mert hát nem hagytam abba a munkát 923 óta, sőt. (ha ezt a dátumot azért írta a levelében, mert kis könyvem keletkezési idejének véli, tévedés: mert 1916-ban íródott, akkor meg is jelent a Nyugatban, csak könyvül jelent meg sokkal később, 1923-ban).

A M.[agyar] Cs.[illag]-ban közleni szánt cikket[5] érdeklődéssel várom. Addig majd előkeresem s átnézem a holmikat. Azután pedig legokosabb lesz, ha majd egyszer eljön ide,[6] s nyugodtan megbeszélhetünk mindent.

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/12.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2.
A boríték hátán és a levélpapír felső bal sarkán bélyegző: Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1533. sz. FL műveinek tervezett kiadásáról van szó. Ld. 1533/29.
[2] A nemzeti jelleg a művészetben. ld. 1306/2.
[3] Ld. 1284/12.
[4] 1930-ban Halasy-Nagy József a pécsi egyetem filozófiaprofesszora felszólította FL-t, hogy adja be kérvényét magántanári habilitációjára. 1930. XI. 20-án a pécsi egyetem filozófiai kara megszavazta a kérés teljesítését, XI. 24-én FL megtartotta Művészet és valóság c. próbaelőadását. Két jogász professzor – egyikük az egyetem akkori rektora – visszatartotta a miniszteri megerősítést kérő kari határozatot, s végül Vargha Damján akkori bölcsészkari dékán szerezte meg a jóváhagyást 1932. II. 18-án.
FL az 1931/1932. tanév II. felétől művészetfilozófiai és művészettörténeti előadásokat tartott, majd az olasz tanszéken is helyettesített a bölcsészkar 1940-beli megszüntetéséig. Ld. 1312/4.
[5] A cikk nem jelent meg. Ld. 1533/29.
[6] Lőrincz 1944. VII. 24-én utazott két napra Zengővárkonyba FL-hoz.

1536. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. IV. 10.

Drága Barátom,

hát ilyet még nem is hallottam az életben. Tizenötéves panaricium? És gennyedő? Tegye már rá, a jó Isten áldja meg azt az antiphlogot, (melegen kell, gőzben melegítve, vagy vízben tégelyestül,) hátha segít? Még ma megkérdem telefonon a sebészemet, (képzelje: udvari sebész, oda jutottunk, fene vigye) hogy mi ez? hallott-e már ilyet? s hogy mit kellene tenni vele? Hátha mond valami jót? S ha igen, rögtön megírom. Egyébként egyre mélyebb kútjában az önátkozási keservnek! (Ezt mondja angolul, ha tudja! Self-damnation's bitterness! hehehe!)

Ölelem:

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/117.
Kézírás levelezőlap méretűre vágott kartonlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos Úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony Utolsó posta Pécsvárad.
Feladó (piros gumibélyegző): Dr. Füst Milán Budapest, XI., Vércse-utca 27. szám. Telefon: 457-144

1537. PADÁNYI-GULYÁS JENŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. IV. 10.

Igen Tisztelt Uram, –

becses sorait[1] köszönettel vettem s külön örömmel ígéretét, hogy az ÉPITÉSZETbe[2] írására számíthatok. Csak szűkös terjedelmünk miatt – évente négyszer jelenünk meg 32 oldalon – vagyok kénytelen belenyugodni abba, hogy cikke[3] nem lesz terjedelmes. Igaz, mi gyakorlati célokat tűztünk ki, de bizonytalannak éreznők munkánkat, kellő elméleti alapok nélkül. Ezeket keressük s e keresgélés egyik nagyon szerény adalékát tessék tekinteni mellékelt kis tanulmányomban.[4]

Az építészeket ma a következő kérdések foglalkoztatják: hogyan lehetne építészetünk korszerűsége mellett is sajátosan magyar? Népépítészetünk felhasználható-e olyan forrásként, mint azt a zenében Bartók, Kodály s az irodalomban a népiesek tették? Van-e létjogosultsága annak a törekvésnek, amely az építészeti tökélyre való igyekezete mellett a tájnak, az embernek, a hagyományoknak hatásait is tudomásul venni, sőt tudatosan felhasználni óhajtja? Régi városképeinkbe, tereinkbe, utcáinkba törjünk be alkotásainkkal a környezetre való figyelem nélkül, avagy tekintsünk előbb körül és esetleg engedmények árán is inkább harmóniára törekedjünk?

Olyan kérdések ezek, amelyekre sokan határozottan válaszolni tudnak, sokan ingadoznak. Van egy csoport, amely mereven elutasít minden törekvést, kivéve a feladat megoldására való teljes igyekezetet. Jómagam azt vallom, hogy ez helyes, ha az építész előzőleg népe és saját múltja munkáját ismeri és ha elég sok magyar ember kerül

abba a helyzetbe, hogy a maga észjárása szerint keresi a feladatok tökéletes építészeti megoldását.

Mint látható, ezek a gondjaink kitűnően beilleszthetők a javasolt cím alá: „A gyakorlat és művészet kérdése az építészetben"[5] – ezért azzal zárom soraimat, hogy nagy érdeklődéssel várjuk írását s igen örülnénk, ha ahhoz pár szép képet is adhatnánk, tetszése és kívánsága szerint.

Abban a reményben, hogy egyszer talán találkozhatunk is, megemlítem, hogy általában minden hétfőn délután 6-8 közt a Mérnökegyletben[6] vagyok, rendszerint több kartársam társaságában. Sokat vitatkozunk. Legutóbb körülbelül oda lyukadtunk ki, ahová Tamási Áron, hogy t.i. „aki embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas", de még e súlyos feltétel mellett is nagyon szeretnénk magyarnak maradni.

Igaz tisztelettel:

Padányi-Gulyás Jenő

Nagyságos Fülep Lajos úrnak
Zengővárkony
u.p. Pécsvárad

MTAK Kézirattár Ms 4270/12.
Gépirat autogr. aláírással Padányi-Gulyás Jenő okl. építészmérnök. Országgyűlési képviselő Budapest, XI. Orlay-utca 11. Telefon 258-703 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Padányi-Gulyás Jenő ld. 1530. sz.
A címzés a levél végén van.

[1] FL levele nem ismeretes.
[2] Ld. 1530/2.
[3] A cikk Célszerűség és művészet az építészetben címmel jelent meg az Építészet 1944. IV. kötet mellékleteként. Töredékben maradt 2. részét Tímár Árpád adta közre az Ars Hungarica 1981/1. sz. 129–143. p.
[4] A mellékelt tanulmány Padányi-Gulyás Jenő. A népépítészet jelentősége. Művészetbölcseleti tanulmány. Adalékok a Felső Dunántúl és Csallóköz népépítészetének megismeréséhez. A Mérnöki Továbbképző Intézet 1941. évi tanfolyamainak anyaga. 8. füzet. Bp. 1942. A Mérnöki Továbbképző Intézet Kiadványai V. kötet, 8. füzet; dedikációja: Fülep Lajos úrnak tisztelete jeléül 943. IV. 10. a szerző.
[5] A FL-tanulmány címe a 3. sz. jegyzetben közölt formára módosult.
[6] 1867-ben alapították Magyar Mérnökegyesület címmel, 1872 óta Magyar Mérnök- és Építészegyesület néven működött.

1538. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. IV. 11.

Kedves Barátom,

Nagyon régen nem adtam életjelt. Most sincs kevesebb dolgom, de már nem halogatom tovább az írást. – Tán megírtam, hogy a főkönyvelőnket február 1-én behívták

a szolnoki Vöröskereszt kórházhoz s így egyedül maradtam. De március elején kint járt a hadtestparancsnok s látván, hogy 56 éves tart.[alékos] főhadnagy létére hívták be, intézkedett, hogy hazaküldjék. Március közepetáján aztán hazakerült s persze azonnal a felgyűlt restanciának, az adómérlegnek és a negyedévi zárlatnak kellett nekilátnia. Majd csak most jutunk egyenesbe, mert közben nekem is igen sok rendkívüli munkám volt, légoltalmi terv, új árjegyzék kidolgozása és effélékkel. Alig élek, mert a munka nehezemre esik, roppant el vagyok fáradva s annyira nem tudtam magam koncentrálni, hogy emiatt a teljesítményem is csökkent, hiszen semmit sem végezhetek egyfolytában, minden második-harmadik mondatból másba kell fognom, fogalmazás közben is. Öcsém[1] még mindig nincs itthon, január 3. óta közvetlen hír nincs tőle, de vannak szállongó hírek arról, hogy elindult hazafelé. Bár már itthon volna szegény. –

Nagyon lehangolt és szomorú vagyok mostanában. A minőségért való harmincéves küzdelmemben egyre inkább magamra maradtam. A most megjelenő rengeteg könyv nemcsak tartalmilag selejtes, de nagy nyomdák is olyan munkát adnak ki a kezükből, hogy csak szörnyűködni lehet rajta. Itthon pedig látom az üzem folytonos, fokozatos, de gyorsuló tempójú leromlását és ami a legborzasztóbb, lelki egységének megbomlását is. Erről levélben nagyon nehéz írni, de ez még rosszabb a gépek leromlásánál, a betűk elkopásánál is. A Landflucht olyan fokú, hogy ha nehány idősebb emberem elhal, nem lesz fiamnak[2] rendes munkatársa, mert a fiatalok az utazgatás, a gyakori helyváltoztatás által szerzett tapasztalatok hiánya miatt itt nem tudnak fejlődni, lelkileg lezüllenek, és intelligens munkatársakat idehozni nem lehet. Csak családi alapon lehetne bevonni valakiket, de nem szeretem összekapcsolni a gyerekek boldogulását az üzleti tervekkel. Egyiket is nehéz ma megoldani, hát még kettőt együtt. És ennek ma bizonyos rendelkezések is útjában állanak. –

Azt, hogy én meddig bírom, nem is sejtem, félek, hogy túlságosan visszaéltem több mint negyven évig a saját munkaerőmmel. De elvihetik a fiút is, aki pedig alkalmasnak látszik a munka folytatására. Unokaöcsém[3] már bevonult, aki eddig legtehetségesebb tanítványom s legjobban érti a tipográfiai részét annak, amit csináltam. Nagyon fájt látni, mint hull szét, mint vész el az, amit produkáltam s mennyire hatástalan a mai magyar nyomdászatban és könyvtermelésben. A gyerekek[4] és feleségem[5] sorsa is nagyon aggaszt, – ha ők nem volnának, a magamé nem aggasztana. –

Sokszor úgy érzem, nagyon nehéz kitartani, de nagyon muszáj és csak ezért bírom. Túlságosan sok van rám bízva. –

Szeretném tudni, hogy Ön hogy van, mint csinál, dolgozik-e valamin s hogy a jövőt hogy látja, azt már nem merem megkérdezni. Nagyon jó volna megint találkozni, elbeszélgetni, de – sajnos – erre semmiféle kilátásom nincsen. Ha öcsém hazajön, hosszabb pihenőt akarok neki engedélyezni, de lehet, hogy nem is bírna dolgozni. Akik januárban látták, azt mondják, roppantul le van soványodva. Szegény rettenetes telet csinálhatott végig és ő bizonyos dolgokat lelkileg is nehezebben visel el, mint én. – Lehet, hogy sokáig nem is fog dolgozni tudni s ha már tud, idő kell ahhoz is, amíg beletanul, mert sok minden megváltozott tavaly július óta. – Csak akkor mozdulhatok majd el, amikor már látom, hogy simán tudja csinálni a dolgokat s akkor is csak kis időre. – Ma már egyre kevesebb ember tartozik hozzám, de egyre izoláltabban élek az

itteni környezetemtől s egyre inkább érzem a hiányát annak, hogy ezzel a nehány barátommal sem tudok beszélgetni. –

Ha nincs terhére, s hangulata van hozzá, írjon pár sort, s ezt előre is nagyon köszöni régi, őszinte híve és barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/138.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 275–276. Megj.: Fülep-Kner lev. 207–208. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[2] Kner Mihály ld. 1299/7.
[3] Haiman Györgyről van szó. ld. 1325/1.
[4] Kner Mihály és Zsuzsa ld. 1299/7. és 10.
[5] Ld. 1299/9.

1539. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. IV. 17.

Carissimo,

szíven döfött a levele.[1] Ijedten látom, milyen régen kelt a Maga utolsó levele. Igaz, hogy nem kért benne semmire választ: mert akkor már régen írtam volna. Nem egyszer készültem rá így is, de mindannyiszor elgyöngültem és olyan órára halasztottam, amikor teljesebb lesz lelkemben az egyensúly. Azóta sem lett teljesebb, sőt inkább romlott a helyzet. Tele vagyok lelkifurdalással, be nem váltott ígéretek hosszú sora miatt. Megint rám ütött a munkátlanság tehetetlensége. Mindenfélét vállaltam, ahhoz, hogy nekiüljek, nincsen energiám. Nem jó állapot ez, ha van is valamelyes magyarázata.

A magyarázata pedig az, hogy karácsony óta hiányos volt az egészségem. Ereim feszültsége akkorát csökkent, hogy jelentéktelen indispositio elég volt ájulások fölidézésére. Egyik vasárnap a sógorom[2] lakásán vágódtam el. Úgy szedtek föl. Egyszerű agyvértelenségi eset volt, jelentéktelen és kicsiny tartalmú bélhurut következtében. Nagyon megviselt ez az eset. Mikor utána megmérettem magamat, kiderült, hogy egy esztendő alatt – februártól februárig – éppen hét kilóval lettem könnyebb; lementem 55.9 k[ilo]-g[ram]ra. Azóta feltornáztam magamat 58.30-ra. Közben sympathol-kúrán estem át, azonfelül sósavat fogyasztok étkezés közben, mert elmúltnak hitt dispepsiám újra jelentkezett.

De ebből elég ennyi. Csak azért részleteztem, mert magyarázatnak szántam.

Egyébként nem volnék rosszul. A nehány napos tavasznak gyermek módjára örülök. Bár lehetne megörökíteni, azaz hogy örökössé tenni a napsütést és melegét!

Nem tudom, milyen értesülései vannak az itteni dolgokról. Kellermann dr. elégedett volt kiállításának a sikerével.[3] Eladni ő nem is kívánt semmit. Martyn[4] kiállítására készült az Alkotás nevű idén megnyílt új kiállító helyiségben, de úgy hallom, letett szándékáról, mert nagy vásznai vannak és azoknak bajos most a szállítása, ha ugyan nem lehetetlen.

Réti[5] állapota, hála Istennek, pompásan javul. Pontosan alkalmazkodik a szigorú diétához és még csak nem is panaszkodik egyhangúsága és mérsékelt ízessége miatt. A jövő hét elején már a klinikára megy megmutatkozni és újabb utasításokért. Közben nagy könyvével is elkészült.[6] Még csak a függeléknek szánt jegyzetek megírása van hátra. Nagyon köszöni a Maga érdeklődését és jó kívánságait. Petrovics Ferenczy Károlyról készül olyan pazar képeskönyvet kiadni, mint idén megjelent Rippl-Rónaija volt.[7] Az Athenaeum bízta meg véle, s a színes reprodukciók már javában készülnek.

A Jelenkor[8] nevű folyóiratot nem tudom, látja-e. Egyik nemrégeni számában Oltványi Imre ismertette éppen Petrovics Rippli-könyvét[9], s bevezetőben rámutatott arra az aknafúró munkára, amelyet Gerevich[10] és iskolája végez Rippli híre körül. Jól megfogalmazott kemény igazságokat mondott. Nehány nappal utóbb telefonon kereste Gerevich. Azzal kezdte, hogy esze ágában sincs neheztelnie a támadás miatt. Csak azt gondolja, hogy kár őnekik egymást marniok, mikor inkább arra valók volnának, hogy egymással összefogva dolgozzanak. Föl is ajánlja neki, hogy legyen segítő társa a Szépművészet című állami monopolium-folyóirat szerkesztésében.[11] Kenetes és alázatosan hízelkedő módján bókolt bele a telefonba, Oltványi pedig inkább szórakozottságában, mint megfontoltan, minthogy a ceruza éppen kezében volt, lesztenografozta G.[erevich] minden szavát.[12]

Remélem, lekopogtatja több példányban. Nehéz lesz letagadni, ámbár a megfelelő lelkiberendezésű embernek semmi sem nehéz. Az ügy azonban ezzel még nem ért véget. A Jelenkor legutóbbi számában Szekfű Gyula védelmére kel G[erevich]-nek és meglehetős gorombán támadja O[ltványi]-t.[13] Érvelése, sőt mondatai is elárulják, hogy G[erevich] volt a sugalmazójuk. Szekfű érthetetlen módon nagyra taksálja G[erevich]-et és minden hazudozását elhiszi. O[ltványi] válaszolni akar Szekfűnek és könnyű lett volna minden érvét megcáfolnia, de Sz.[ekfű] a folyóirat szerkesztő bizottságának tagja, s Katona Jenő (a szerkesztő)[14] nem merte a replikát vállalni.

A Babitsné contra Balogh József-esetnek[15] is uszálya nőtt. Gellért[16] szerint Illyést annyira elkeserítette a polémika, hogy meg akart válni a M.[agyar] Cs.[illag] szerkesztésétől. Babitsné támadó levelét ő eredetileg nem akarta kiadni s végül háromtagú bizottság döntésére bízta, hogy megjelenjék-e vagy ne, Schöpflinre,[17] Gellértre és Basch Lorántra.[18] Igennel szavaztak. B.[abitsné] azóta teljesen szakított a M.[agyar] Cs.[illag]-gal. Az ő felfogása szerint Babits hagyatékával hűtlenül bántak el az örökösök. Ő a Nyugatot hagyta Illyésnek, nem a Kelet Népét,[19] amivé B.[abits]-né szerint fejleszteni készül. Valamelyik folyóirat vagy újság (nem emlékszem rá, hogy melyik) durván megtámadta B.[abits]-nét, miközben Baloghnak kelt védelmére. A „Szabadság" c. folyóiratban[20] (Zsilinszky Endre alapította) kegyetlen szatírával felelt rá Fenyő Miksa (álnéven írta) és irgalmatlanul nekiment Balogh személyének.[21] Kitűnően megírt, érdekes és gyilkos támadás volt. Nem tudom, ismeri-e Baloghot és tud-e róla egyet-

mást. É sohasem láttam, de olyanoktól, akiknek valaha dolguk volt vele, azt hallom, hogy B[abits]-né utálata teljesen megokolt. Nagy katholikus, noha Balogh Árminnak a zsidó tanítóképző egykori tanárának fia s maga is zsidónak született. Ugyanakkor nagy arisztokrata is, ceremóniásan fogadja előkelő látogatóit és sértő fölényességgel a kevésbbé előkelőket. B[abits]-né sokat tud arról, hogy B.[abits] mekkora ellenszenvvel volt iránta. A különös csak az, hogy Illyés viszont annyira exponálta magát érte. I.[llyés] szerint ő maga biztatta föl cikke megírására. A magyarázat, úgy látszik, abban van, hogy I.[llyés] szerkesztőtársa Baloghnak a Nouvelle Revue de Hongrieban,[22] vagyis érdekelt fél.

Olvasta a M.[agyar] Cs.[illag]-ban Cs. Szabó excursusait a világürben?[23] Hogy tetszik a fiatalember mindenttudása? Nincs az az ismeretkör, amelyben otthon ne volna. Irodalom, zene, művészet, de közgazdaság, bel- és külpolitika, história és földrajz is. Csoda egy széplélek. Kár, hogy amit leír, metaphorákkal töményített ürességhél nem egyéb. Amikor elolvastam legutóbbi folytatását, megkíséreltem tartalmának összefoglalását, és megállapítani, hogy mért írta és mi volt vele a célja. De nem sikerült. Vajjon ezt az embert mért favorizálja annyira a M.[agyar] Cs.[illag]? Mert valóban kiváló tehetségnek ítéli? Akkor a szerkesztő úr ítélő képessége igen fogyatékos lehet. Vagy mert a rádió irodalmi tanácsadója és irányítója? De hát a purifikátor hajlandóságú szerkesztő ebben is érdekelt fél volna?

Legutóbbi levelében panaszosan írt az egészségéről. Mennyire van vele? Arra is gondolt, hogy a tavasszal feljön Pestre. Lesz-é belőle valami? Bizony szeretném már látni és hallani.

Gyönyörűségesen virágoznak erre tájt a gyümölcsfák. Bizonyára Várkonyban is, sőt ott még úgyabban.

A Señorának kezét csókoltatom, Magát mély szeretettel ölelem.

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/109.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1521. sz.
[2] Román Vilmosa utal. Ld. 1423/10.
[3] Ld. 1465/5.
[4] Martyn Ferenc ld. 1467/1.
[5] Réti István ld. 1517/10.
[6] Réti István: Képalkotó művészet. Bp. 1944. jelent meg ugyan ezután, itt azonban feltehetően A nagybányai művésztelep c. (Bp. 1954) készülő műről van szó.
[7] Petrovics Elek: Ferenczy Károly. Bp. 1943. – Petrovics: Rippl-Rónai József c. könyve Bp. [1943.] jelent meg, s még ugyanabban az évben második kiadása is napvilágot látott.
[8] Jelenkor. Társadalmi, politikai és kulturális lap. 1939–1944 között jelent meg, felelős szerkesztője Katona Jenő.
[9] Oltványi Imre: Művészetpolitika és művészettörténet. Rippl-Rónai. = Jelenkor, 1943. V. évf. 5. sz. III. 1. 9–10. p.
[10] Gerevich Tibor ld. 1517/7.

[11] A Szépművészet c. folyóirat 1940–1944 között jelent meg Mariay Ödön szerkesztésében, az 1942. VII. számtól „Gerevich Tibor közreműködésével szerkesztette Mariay Ödön".
[12] A lejegyzett beszélgetés szövegét ld. 1564/1.
[13] Szekfű Gyula: Kéretlen válasz hívatlan szerzőtől. = Jelenkor, 1943. 7. sz. IV. 1. 5. p. Szekfű a Jelenkor szerkesztőbizottságának tagja volt.
[14] Katona Jenő (1905–1978) szerkesztő, publicista, a Korunk Szava, továbbá a Jelenkor szerkesztője, 1940-től főszerkesztője.
[15] Balogh József (ld. 1451/9.) „Amor sanctus." Babits a himnusz-fordító címmel közreadta Babits Mihály 1930–1940 között neki írt leveleit a Magyar Csillag 1943. I. 1. sz. 15–24. p. – „A Magyar Csillag hírei" címmel ezután megjelent Babitsné tiltakozása, amelyben kijelentette, hogy Babits és Balogh József nem voltak barátok. = Magyar Csillag, 1943. II. 1. 3. sz. 186–187. p.
[16] Gellért Oszkár ld. 1377/2.
[17] Schöpflin Aladár ld. 1285/5.
[18] Basch Loránd (1885–1966) ügyvéd. Baumgarten Ferenc végrendelete alapján a Baumgarten-alapítvány jogi kurátora. Irodalomtörténeti tanulmányokat is írt, főleg Babits Mihállyal kapcsolatos témákról.
[19] Kelet Népe 1935–1942 szeptembere között megjelent irodalmi, társadalomtudományi és kritikai folyóirat. Utolsó főszerkesztője Móricz Zsigmond volt.
[20] Szabadság. Politikai és társadalmi hetilap, utóbb Politikai hetilap alcímmel Bajcsy-Zsilinszky Endre ill. a Nemzeti Radikális Párt orgánuma. Ekkori felelős szerkesztője Serényi Gusztáv.
[21] Fenyő Miksa cikke nem álnéven, hanem „Babits barátja." Levél a szerkesztőhöz címmel névtelenül jelent meg, a cím alatt a következő megjegyzéssel: Ismert, előkelő irodalmi kéztől kapjuk az alábbi sorokat. = Szabadság, 1943. II. 26. 8. sz. 2. p.
[22] Ld. 1451/8.
[23] Cs. Szabó László (ld. 1402/14.) Harminc esztendő c. írásában (Magyar Csillag, 1943. III. 15., IV. 1. és IV. 15. 6-7-8. sz. 349–358., 381–389. és 456–462. p.) ill. Úton és itthon (U.o. 1943. IV. 1. sz. 426–429. p.) valamint Napfoltok (U.o. 1943. IV. 1. sz. 426–429. p.) valamint Napfoltok (U.o. IV. 15. 488–491. p.) c. cikkeiben lévő gondolatokra utal.

1540. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony, 1943. IV. 18.]

Dicső Uram,

oly dolog ez, hogy megint kályhán a lábom ülök naphosszat, közben bele is teszem s megsütöm, ne mondják, hogy sületlenül járok, ha majd megint tudok, – addig is ebben a pozícióban csak úgy írhatnék, hogy nem tudná olvasni, aki az asztalon írottat se tudja, valamelyest azonban javulok, hamarosan tán megint asztal mellé ülhetek, ha addig meg nem halok, addig indulgenciát kérek. Ezt a napi sütés előtt írom – a kályha vár!

Saluts!

F.[ülep] L.[ajos]

A dátum: postabélyegző.
PIM Kézirattár V. 4140/271/19.
Kézírás „Üdvözlet Pécsváradról. Vár" feliratú képeslapon.
Címzés Nagyságos Dr. Füst Milán író úrnak Budapest XI. Vércse utca 27.

1541. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. IV. 19.

Kedves Barátom,

mivel legutóbb azzal fejeztem be a levelem,[1] hogy csak akkor írjon, ha majd könnyebben teheti, mint ahogy akkori leveléből következtethetően tehette volna, most, hogy mégis írt,[2] bár levele nem a gond és baj enyhüléséről, inkább növekedéséről tudósít, mégis azt gondolom, valahol valami lelki vagy idegi szelep megnyílt, s ha csak momentán is, egyet szabadabbat szusszanthatott, s már ez is valami ebben a hóhér világban.

A magam gondjai közt Maga, illetve Maguk is nagy gondom nekem, kedves barátom, az az abszurd természetem lévén, hogy nem szűnök meg a bőrömnél, úgy látszik, fene egye meg, nem szűnök meg sehol, nem tudok különbséget tenni az enyim és tied közt (azt hiszem, infantilizmusnak nevezik ezt a psychologusok), a más dolga az én dolgom, különösen, ha annak a másnak a dolga még közügy is – ha a Kner-cég családi beltagja lennék, akkor se keseríthetnének jobban a közlései, mint így. De mit tehet az ember? csak dühönghet, s én dühöngök is és káromkodom naphosszat annyit, amennyiből tíz kormány megeszesedne, ha be lehetne adni nekik. Így csak elpotyázódik, pedig nagy kár érte.

Attól tartok, mégis Magának lesz igaza, aki ennek az őrületnek végét későbbre prognosticálta, mint én. A Maguk jövőjében azonban föltétlenül bízom. Nem is ez aggaszt tehát, hanem, mint már máskor is írtam, az üresen elmúló, visszahozhatatlan drága sok idő és alkalom. Ha arra gondolok, mit tudott volna Maga ezekben az években produkálni! Mást majd fog még csinálhatni, de *ezt* már soha.

Bár írja, hogy szinte le van láncolva, májusra tervezett pesti utam idejét majd meg fogom írni,[3] hátha véletlenül valami miatt mégis Pestre kell mennie éppen akkor, s találkozhatunk. S ha nem, hát talán a nyáron talán elmennek majd valamerre (persze, legjobb szeretném, ha erre), s talán én is mozdulhatok úgy, hogy valahol összekerülhetünk. Pestre mennem, bár irtózom a helytől, most már muszáj, mert egyre nő a hozzám forduló ifjú filozófusok, költők, építészek stb. száma,[4] akiket egész csodálatos, kifürkészhetetlen módon, mert hiszen elköltöztem a világból, valami egészséges ösztön titokzatosan felém irányit. Honnan veszik a címemet? S igen tehetségesek akadnak köztük! Van mégis valami, amit nem lehet elpusztítani.

Szeretettel öleli

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 277–278. Megj.: Fülep-Kner lev. 208–209. p.
Kézírás, a levélpapír bal felső sarkán Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad feliratú bélyegző. Gyomára írt levél.

[1] FL előző, 1516. sz. levele nem így végződik, feltehetőleg egy közben írt levél nem maradt fenn.
[2] Ld. 1538. sz.
[3] Ld. 1400/3. ill. 1298/2.
[4] Ld. 1533/29.

1542. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Kolozsvár, 1943. IV. 21.

Vártam, míg a kiadóval[1] folytatott tárgyalások után konkrétumokról is írhatok. Emiatt késett alábbi válaszom.

– A kiadás anyagát illetően az eddig megjelent képzőművészeti s általános esztétikai vonatkozású (valami schopenhaueri esztétikáról szóló tanulmányról[2] is hallottam!) írások együttes kiadásában állapodtunk meg, melynek gerincét a Magyar m.[űvészet] és a Művészet és világnézet[3] képezné; és ugyanakkor kihoznánk az említett 15 ívet is a nemzeti művészetről.[4] A készülő művészetfilozófia[5] későbbre maradna – miután a kiadó szándéka az egész Fülep munkásságot illeti. (Beleértve a később kihozandó irodalom kritikai és – történeti dolgokat is. Dantera[6] gondolok e pillanatban, amit egy „készülő nagyobb tanulmány" töredékben ízleltem meg.) – Mármost csak attól tartunk, akadékoskodni fog az Athenaeum a Magyar m.[űvészet]-tel kapcsolatban. Nem tudjuk, mily feltételekkel kapta meg annak idején. Esetleg kizárólagos joggal s így vajmi nehezen kaparinthatnánk meg az egyébként is alig megmozdítható vállalattól.

– A magyar nyelvűvel egyazon időben francia nyelven is kiadnánk ezeket – Schweizban. Német kiadást is tervezünk. Ez nem a magam ötlete, ha annak nevezhető, s így túlzás vádja nem érintheti. Hanem a kiadóé magáé, egy fiatal franciás műveltségű nőé, aki az anyagiakon túl – még veszteség árán is kész belemenni a dologba számolva az itteni érdektelenséggel – szokatlan buzgóságot tanúsít az ügy iránt.

– A műveket (a Magyar m.[űvészet]-et mindenképpen) illusztrálni is fogjuk.

Mindezek érdemleges megbeszélése végett persze leutaznánk a kiadóval Zengővárkonyra.[7] Mondjuk, május közepe tájt vagy a vége felé. Előbb semmi szín alatt. Körülményeim nem engedik. Addig is azonban szeretnénk bizonyos dolgokat már most részleteikben is látni. Szükségünk volna elsősorban az eddig napvilágot látott dolgainak pontos jegyzékére, a terjedelem s a lelőhely megjelölésével. Nem ártana, ha rögzíthetnénk azt a pár nyomot is, amit „szakirodalmunkban" maga után hagyott. Egyikre is, másikra is mindkettőnknek szüksége volna, a kiadónak meg nekem is – a bevezető tanulmány megírásához, meg aztán ahhoz a sajtó előkészítéséhez, amit közelebbről megkezdenénk.

Említettem első ízben, hogy az „E.[gyesület] K.[özi] E.[gyüttműködés"]-ben felolvastam dolgozatot átgyúrnám s közzétenném a M.[agyar] Cs.[illag]-ban annak a kísérletnek első bizonyítékaképpen, amit megértésére elsőnek tettem, – amivel egyszersmind nagy nyilvánosság elé is hoznám az ügyet. Én azt most idecsatolom,[8] bár nem a legszívesebben eredeti formátlanságában... első írásom a köteles szemináriumi dolgozatokat letudva, magyarul meg éppen hogy az első. Így hát csak szándékában hordozhat valamelyes értéket. De elküldöm így is. Arra mindenesetre jó lesz, hogy gyarlóságával beláttassa, mennyire rá vagyok utalva személyes közreműködésére. – Túl sokat akartam benne egyszerre. Meglátszik rajta az alkalomszerűség is. Aztán minden meggyőződése dacára egy jóadag bizonytalanság, amit avval magyarázok, hogy he-

lyenként puszta feltevésre kellett építenem. Hogy csak egy példával szolgáljak: még ott is, ahol az elmélet alapjairól van szó! Hiszen Hegel s Böhm Károlyból[9] származtatom, holott eredhetett az bátran a maga forrásából is!

– Talán megvilágosodik mindezekből, mit értettem azon s hogy miért kellene ismernem, ha csak vázlatosan is, az utat, amelyen koncepciójáig jutott. Elméletének genezisébe szeretnék bepillantani, eredetiben megismerni azt, hogy maradéktalanul megérthessem, s teljes mértékben értékelni tudjam. És ezt úgy a jövő hetekben megírandó cikkre, mint a bevezetőnek szánt tanulmányra való tekintettel is – ha valóban érdemesnek tartana műveinek sajtó alá rendezésére. Megelégednék akár a mellékelt dolgokhoz fűzendő megjegyzéseivel is. Első kézből való értesülések volnának, melyek csak megszilárdítanák meggyőződésemet s megerősítenének a vállalt feladatra. Egyelőre természetesen főleg az eddig megjelent művekben érvényesülő koncepcióról van szó, mely 1923 óta, bármennyire határozottan körvonalazott, mégis csak változásokon mehetett keresztül.

– Terhére volnék-e, (tisztában vagyok az ünnepekkel járó elfoglaltsággal!) ha dolgozatomat a széljegyzetekkel még találkozásunk előtt visszavárnám? Ezek is csak egyengetnék az utat, amelyen feléje botladozom...

Bár előre láttam, mégis újság erejével hatott a válasz, hogy 1923 óta is dolgozik. A „Művészetfilozófai" híre meg ugyancsak váratlanul ért, ha még úgy rásejthettem volna is a Magyar művészetből. Ma, amikor az esztétika s a műtörténet közt ingadozom, még elhatározó lehet számomra. Türelmetlenül várom, hogy beletekinthessek.

Levelemet Kolozsvárról írom, ahol május 1-ig tartó hivatali szabadságomat töltöm. Az idő rövidségével s elfoglaltságával gondolva alig hiszem azonban, hogy válasza itt érhetne. Azt is budapesti címemre kérem tehát.

Tisztelettel

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 4588/215.
A levél két autogr. példányban van meg. A közölt szöveg az, amelyet FL ténylegesen megkapott. Több apró, jórészt stiláris eltérést tartalmazó, ugyancsak kézírásos másolatát Lőrincz Ernő a maga számára készítette; utóbb e példányok is az MTAK Kézirattárába kerültek, köztük olyanok is, amelyek FL hagyatékában, eredetiben nem maradtak fenn.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A kiadó, Petrovics Ilona, a „Március" könyvkiadó tulajdonosa a Csalogány-utcában működött, abban a házban, amelyben Gombos Gyula, a Magyar Élet szerkesztője, valamint Karay Gyula nővére is lakott. Lőrincz Ernő az ő révükön ismerkedett meg vele. Petrovics Ilona utóbb lemondott a Fülep-kiadás tervéről.

[2] Valószínűleg a croce-i esztétikát bíráló, Az emlékezés a művészi alkotásban c. tanulmányra gondol. = A Szellem, 1911. I. évf. 1. sz. 56–90. p.

[3] Művészet és világnézet. = Ars Una, 1923. I. évf. 1. sz. 1–11., 2. sz. 41–46. és 3. sz. 75–91. p. A kiadásról ld. 1533/29.

[4] A nemzeti jelleg a művészetben. ld. 1306/2.

[5] Ld. 1284/12.
[6] Ld. 1459/3.
[7] A közös utazásra nem került sor. Lőrincz 1944. VII. 24–25-én egyedül látogatott el Zengővárkonyba.
[8] Ld. 1533/28.
[9] Lőrincz Ernő már idézett, FL-sal való levelezését tartalmazó tervezett kötetéhez írt bevezetésében (MTAK Kézirattár Ms 11.158) azt írja, hogy amikor 1943-ban egy időre félretette FL-ról készítendő tanulmányát, „ürügyül erre Böhm Károly frissen megjelent esztétikája szolgált", – a mű Böhm Károly: Az aeshetikai érték tana. H.n. 1942. c. műve volt.

1543. CSABA REZSŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. IV. 23.

Nagytiszteletű Lelkész Úr!

A közel jövőben a Magyar Élet könyvkiadónál építőművészeti füzetsorozat jelenik meg, füzetenkint kb. 10 ív terjedelemben.[1] A tudományos jellegű füzetsorozat sorraveszi építészetünk minden időszerű kérdését. Célja a fogalmak tisztázása, a helyes és csökevényeitől megtisztított magyar építőművészeti szemlélet kialakítása, (helyesebben e szemlélet kialakulásának elősegítése.) Nagytiszteletű Uram előtt nem kell részleteznem, hogy Lechner[2] óta mennyi tévedés és milyen sűrű közöny késlelteti a sajátosan magyar építőművészet megszületését. Mostanában mégis történik valami. Másodízben lehetünk tanúi a felismerésnek, hogy a magyarságnak sajátos építőművészeti küldetését is vállalnia kell. Mi ez a küldetés? Erre keressük a választ. Ezért első utam Nagytiszteletű Uramhoz vezet, hogy megkérjem: legyen szíves az első füzetbe egy tanulmányt írni *„A magyarság építőművészeti küldetése"* címmel.[3] Eddigi írásait ismerve úgy érzem, hogy lényeges mondanivalói vannak e tárgyról. Sokan fájó szívvel látjuk Nagytiszteletű Úr hosszú hallgatását. A VÁLASZ-ban megjelent tanulmánya[4] óta hiába keressük értékes írásait a könyvpiacon, vagy a sajtóban. A HAJLÉK, mint címe is mutatja, egyszerű és csöndes tanyának épül, a magyar gondolat hajlékának, távol minden tülekedéstől, politikai és más érdekcsoporttól. Szeretettel és tisztelettel hívom Nagytiszteletű urat ebbe a hajlékba, ahol a gondolat kalákáját szeretnénk megrendezni a magyar építészet terítésre váró asztala körül.

A cikk terjedelme tetszésszerinti lehet a 10 íves kötet arányaihoz mérten, ahol még 5-6 író közreműködésére számítok. (Vargha László[5] építész, Antal Dezső építész,[6] Tóth Kálmán építész,[7] jómagam, Németh László, Veres Péter, Féja Géza, Karácsony Sándor...).[8] A kiadó ívenként 60 pengő tiszteletdíjat fizet. A tanulmány megírására kb. 2 hónap idő van.

Várva Nagytiszteletű uram mielőbbi beleegyező válaszát maradtam őszinte tisztelője

Csaba Rezső

MTAK Kézirattár Ms 4585/211.
Gépirat autogr. aláírással Hajlék. Építőművészeti füzetek. Szerkeszti Csaba Rezső Magyar Élet kiadása József körút 22. Telefon 149-862 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Csaba Rezső (1903–1955) építész. 1930 óta önálló irodát tartott fenn. Több ref. templomot tervezett. 1941-ben a Belügyminisztériumhoz tartozó Országos Szociális Felügyelőség műszaki osztályának vezetője. Építészet és iparművészet címmel 1940-ben könyve jelent meg. Felelős szerkesztője és kiadója volt az Építőmunkás (1933), az Építőmunka (1936), a Hajlék (1937) c. lapoknak, résztvett a Magyar Út, a Perspektíva, a Református Diákmozgalom és az Új Magyarság szerkesztésében.

[1] A Hajlék. Építőművészeti, építészettörténeti és kritikai füzetek. (Belül „füzetek" helyett „folyóirat" áll.) Szerk. Csaba Rezső, főmunkatárs Vámos Ferenc. Első száma 1937-ben jelent meg. 1944-ben Hajlék. Építőművészeti Füzetek címmel egy 106 lapos füzet jelent meg Csaba Rezső szerkesztésében.
[2] Lechner Ödön (1845–1914) építész, FL nagyra becsülte munkásságát s hosszan foglalkozott vele Magyar művészet c. műve építészeti fejezetében.
[3] FL nem írt ilyen tanulmányt.
[4] Nemzeti öncélúság. = Válasz, 1934. 1. évf. 1. sz. 2-23. p.
[5] Vargha László (1904–1984) építész.
[6] Antal Dezső (1897–?) építész. 1934–1946 között az Iparművészeti Főiskola tanára.
[7] Tóth Kálmán adatai ismeretlenek.
[8] A hajlék 1944-es füzetében Németh László, Karácsony Sándor, Veres Péter, Fejér Géza, Füsti-Molnár Sándor, Soltész Jenő és Csaba Rezső írásai jelentek meg.

1544. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. IV. 23.

Drága Barátom,

Azonnal válaszolok kedves soraira.[1] Igaza van, hogy valamit enyhült a helyzetem, annyiban, hogy a munkám kevesebb. Akkor, amikor a múltkori levelemet megírtam, valamennyire utólértem magam s amellett ilyenkor a forgalom is erősen csökken, – de más vonatkozásban nehezedett a helyzet. Nálam az irodában dolgozókon kívül maga az expedíció is vagy tíz embert foglalkoztat, akik egyrésze nyáron felesleges lenne, de télen nagyon kevés s ezért személyileg igen túl vagyunk nyáron terhelve. És erre a munkakörre nagyon nehéz rendes embert kapni, aki elég értelmes, jó memóriája van, eléggé önálló észjárású és amellett gyors is, mert a sok kis apró tétel nem bírja el a sok szöszmötörélést. Most az ősszel, látván, hogy öcsém[2] nem jön haza a főidényre, felvettem a két expeditor mellé egy harmadikat és egy tanoncot. A tanonc is és az új ember is december elején megbetegedtek, január elején pedig öten lettek influenzások. A fene majd megevett bennünket. Most aztán múlt levelem óta a novemberben felvett új expeditort, aki decemberben is hiányzott, behívták. Most a helyzet az, – hogy bizonyos szociális rendelkezések másik oldalát is megmutassam, hogy november eleje óta van ez az ember itt, decemberben – amikor legjobban kellett volna – hiányzott, de kapta a fizetését, s a hónap közepén bevonult s megkapta a fizetését a teljes hónapra

és kapja a fizetését beláthatatlan ideig. – Én nem sajnálom tőle s egyelőre bírom, de hát ez kissé egyoldalú szociálpolitika. A másik expeditort pedig besorozták. – Így hát háromból a szezonra megint csak egy marad s hogy hogy fogom majd bírni a jövő szezónt, ha lesz és leszek, hát el se tudom képzelni. – Akármit megteszek, hogy könnyítsek a dolgokon és biztosítsam a következő időszakot, azt mindig keresztülhúzzák az idők. És pótlásról ábrándozni sem lehet, mert aki már négy polgárit elvégzett, nem akar ilyen munkakört vállalni itt sem. A töltőtoll és az aktatáska, meg az íróasztal a fontos. És az, hogy a moziban az ilyen már páholyba ül, helyben, az intelligenciához számítja magát. Én persze családommal nem oda ülök. – Imre Kálmán, a kolozsvári Minerva[3] vezérigazgatója mesélte a nyáron, hogy fel akart venni egy ilyen fiatalt az irodába s azt kérdezte az ifjú: „Vezérigazgató uram, mi lesz itt az én puvoárom?" Ő erre elkezdte kérdezgetni, hogy mit tud, se gépelni, se gyorsírni, se könyvelni, se nyelveket, se levelezni, semmit az ég világon. Erre aztán azt mondta neki, hogy: „nézze fiam, ha majd ezeket mind tudja, akkor lehet szó puvoárról." Amin az ifjú szörnyen elcsodálkozott. Én nem csodálkozom már semmin. –

Látja, már megint panaszkodom. Pedig nem ezt akartam, inkább Önről akartam hallani. – Szeretném tudni, hogy van, mire nézi a nagy világot, ahogy Gyomán mondják s min dolgozik? Hogy fel tudok-e menni májusban,[4] nem is sejtem, mert ha nincs is annyi dolgom, mint az év elején volt, nem hagyhatom el a posztomat. Már hetek óta fel kellene menni szemorvoshoz és nem tudok rá egy napot szakítani. – Nyáron bizony mi nem szoktunk elmenni semerre. 1926-ban voltunk egyszer mindnyájan együtt Grácban, azóta se voltunk soha családostul egyszerre sehol. Az idén pedig nem is lehet ábrándozni elutazásról, de nem is volna hova. Reméltem, hogy fiammal[5] elmehetek a Mecseket bejárni és Zengővárkonyba is, de nem is merek erre számítani. Hiszen ma ez élelmezési kérdés is. Őnála pedig azt se lehet tudni, melyik percben hívják be. –

De megkérdezem: ha már felmegy Ön Pestre, lehetetlen volna, hogy leruccanjon Gyomára is? Azt meg tudom csinálni, ha lejön, hogy a napi munkámat pár órára redukálom s együtt lehetünk. – Nagy öröm volna mindnyájunknak! Talán mégis meg lehetne ezt csinálni. Kérem, gondolkozzon rajta, nagyon jó és szép volna! –

Nagyon fájdalmas húrt pendített meg bennem azzal, hogy arra célzott, mi mindent csinálhattam volna ezekben az években. Higyje el, hogy annyi dolgom nem lehetne, hogy ne vállaljak még ráadásul a mi szempontunkból értelmes dolgot, szép és jó könyvet is, ha számíthatnék arra, hogy *kell* az embereknek. De most már látom, hogy azt a generációt, amelynek én dolgoztam és dolgozhattam volna, szétkergette a szél a szélrózsa minden irányába. Volt pedig egy pár megrendítő találkozásom vele azóta is. Ez a legnagyobb veszteségem az életben. És ezért nem kárpótol senki és semmi. Nem vagyok hiú ember, nem tartok túl sokat magamról. De valahogy a sorsom hozta magával, hogy behatolhattam sok mindenbe, amivel mások nem törődtek eléggé és összehozott az életem nehány fontos emberrel. A körülmények változása okozta, hogy ezekből a találkozásokból nem lehetett egy termékeny egységes szervezet, nem lehetett egy kerek, egész dolgot összehozni, és olyan kiadói tevékenységet teremteni, amelynek maradandó hatása lett volna. Akkor egyszer, amikor folyóirat megindítására gondoltam, a józanságom őrzött meg, hogy nem engedtem azt mindjárt fogamzása percé-

ben a politikába átterelni. Ha az úgy történt volna, akkor hamvábahalt volna egész életem, az azóta eltelt 24 esztendő se vált volna lehetségessé. Most meg már öregnek érzem magam, nincsenek is munkatársaim, akikkel szolidáris lehetnék, – s nem tudnám vállalni azt a küzdelmet, amely nélkül a dolog nem megy. Nagyon megnőttek a személyes igényeim is az emberekkel szemben, sokat csalódtam, nem tudnék akárkikkel összefogni. És főként attól félek, hogy az anyagi alapjai is elvesznek a dolognak. Az üzem gyorsan kopik és romlik lefele, az ilyesminek gyorsuló tendenciája van, a román fosztogatást teljesen máig se sikerült jóvátenni, a felszerelésünk kiegészítése a háború után nagy és komoly probléma lesz majd. És az elevené még nagyobb. Ha kihal az a nehány idősebb emberem, akikkel együtt voltam inas és akikkel régen együtt dolgoztam, s akik igen kevesen vannak, nem marad utánpótlás. Csak olyan nagyon tehetségtelen és tudatlan emberek, akik mind mellőzött és félreismert zseniknek ismerik magukat. De vannak más bajok is, amelyekről levélben nem írhatok. Öcsém visszatérésétől rendkívül sok minden függ itt. Jogi és egyéb problémák, amelyek szinte megoldhatatlanok, s minden szinte késhegyen táncol. Hát majd meglátjuk. Itt kell ülni, s várni a taglót, amely vagy lecsap, vagy nem. Már annyira megszoktam, hogy félni és izgulni se tudok, csak húzni az igát, még nevetni és tréfálni is tudok esténkét a gyerekekkel. Az ember fatalista lesz. Azt kell hinni, a sorsnak szándéka van velem, ha eddig megtartott.

– Várom válaszát s szeretettel köszöntöm, régi barátja

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/139.
Gépirat. autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 279–280. Megj.: Fülep-Kner lev. 209–211. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL 1943. IV. 19-i levelére utal. ld. 1541. sz.
[2] Kner Endre ld. 1299/6.
[3] Minerva irodalmi és Nyomdai Műintézet RT 1920–1945 között működő kolozsvári kiadó. Újságokat, könyveket, könyvsorozatokat és folyóiratokat adott ki.
[4] FL pesti látogatására utal; nem Kner Imre utazott Pestre, hanem FL Gyomára. Ld. 1298/2.
[5] Kner Mihály ld. 1299/7.

1545. PETROVICS ELEK – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. V. 2.

Igen tisztelt Uram,

őszinte örömet szerzett azzal, hogy olyan szívesen fogadta kérésemet és részt vesz a Lyka-Emlékkönyv[1] munkájában. Hálásan köszönöm.

Lykával[2] azóta nem találkoztam (több napig nem is voltam Pesten), de a napokban készülök hozzá, s akkor átadom majd üdvözletét s elmondom, hogy milyen nagy melegséggel emlékezett meg róla.

Még egyszer nagyon köszönöm szíves válaszát. Elek Artúrral nem egyszer emlegetjük, s engedje meg megmondanom, hogy az ő mindkettőnkhöz való hű barátsága, de régi emlékeim alapján is ma is közelebb érzem magam Önhöz, akivel 25 éve nem találkoztam, mint sok „barát"-omhoz, akivel az élet közös útra terelt, de akiktől belsőleg messze jár az ember.

Meleg üdvözlettel

Tisztelő híve

Petrovics Elek

MTAK Kézirattár Ms 4589/131.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Petrovics Elek (1873–1945) művészettörténész, 1914–1935 között a Szépművészeti Múzeum főigazgatója.

[1] A felkérő levél és FL válasza nem ismeretes. A kötet: Emlékkönyv Lyka Károly 75. születésnapjára. Szerk. Petrovics Elek. Bp. 1944.

[2] Lyka Károly (1869–1965) festő, művészettörténész. 1902–1918 között a Művészet c. folyóirat szerkesztője, amelyben FL több cikkét is közreadta. 1914–1936 között a Képzőművészeti Főiskola tanára, majd igazgatója. FL igen sokra becsülte és szerette. Későbbi kapcsolatukra ld. F. Csanak Dóra: FL és Lyka Károly kapcsolatának néhány dokumentuma. = Magyar Tudomány, 1985. 396–398. p.

1546. CSABA REZSŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. V. 3.

Kedves Nagytiszteletű Uram!

Engedje meg, hogy előbb levelemben[1] elmondott kérésemmel kapcsolatban ismételten fölkeressem. Attól tartok, hogy kérésem szerénytelennek látszik, afféle szerkesztői okvetetlenkedésnek, amiben Nagytiszteletű Uramnak bizonyára gyakran része van. Nagyon kérem ne lásson bennem egy cikket kunyoráló szerkesztőt, aki lapját magyar kiválóságok szerepeltetésével szeretné tartalmasabbá tenni. HAJLÉK-ot[2] néhányunk lelkiismeretfurdalása hívja életre s (ami engem illet) e lelkiismeretfurdalás elindítója nagyrészt Nagytiszteletű Uram írásai voltak. Kérem ne értse félre ezt az őszinteséget, csupán azért apellálok erre, mert a lelkületet szeretném érzékeltetni, amivel Nagytiszteletű uramhoz fordulok. Meglehetősen kietlen pusztaságba születtünk, a meleg és biztató hangok, messziről, a múltból hangzanak felénk. Ilyen vigasztaló üzenet volt számomra a „Magyar művészet" c. könyv.[3] A kék, piros és fekete aláhúzásokkal tarkított kötetben már alig van sor, mit újabb és újabb átolvasásakor alá nem húztam volna. És minél többször menekültem a könyvhöz, annál világosabban láttam, hogy nem marad-

hatunk tétlenek s Nagytiszteletű Uramnak igen fontos mondanivalói lehetnek. A könyv megírása óta 30 esztendő telt el s tudjuk mi történt e három évtizedben. Még a fogalmak helyes használatáig sem jutottunk el. Iránytűre, útmutatásra, a fogalmak tisztázására van szükségünk. A HAJLÉK-ban ezt szeretnénk elvégezni s egészen természetes, hogy mielőtt egy lépést is tennénk, ahhoz fordulunk, akitől a helyes útmutatást remélhetjük. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a dolog könnyebbik végét keressük, a tennivalókból a magunk részét is vállalni szeretnénk, de amikor annyi szál vezet Zengővárkonyba, érthető, hogy annak hangját szeretnénk hallani, aki bennünk egy folyamatot elindított. Ha egészségi állapotom és időm megengedné, legszívesebben leutaznék Nagytiszteletű Uramhoz, hogy jobban megismerjem s bizalmát megnyerhessem. Nem tudom, hogy erre a közeli jövőben vállalkozhatom-e, ezért nagyon kérem fogadja így is szeretettel kérésemet s a mellékelt levél felhasználásával, (amit a válaszolás megkönnyítése céljából csatolok csupán),[4] legyen jó néhány sorban értesíteni elhatározásáról. Nagyon boldog lennék, ha arról értesítene Nagytiszteletű Úr, hogy vállalja a tanulmány megírását.[5] A cím és a tárgy természetesen egyéb is lehet.

Maradtam őszinte tisztelője

Csaba Rezső

MTAK Kézirattár Ms 4585/212.
Gépirat autogr. aláírással Hajlék. Építőművészeti Füzetek. Szerkesztő: Csaba Rezső Magyar Élet kiadása. Bp. VIII. József körút 22. – Telefon: 148-862 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Csaba Rezső ld. 1543. sz.

[1] Ld. 1543. sz.
[2] Ld. 1543/1. és 8.
[3] Ld. 1452/6.
[4] A mellékelt levél (talán boríték?) nincs meg.
[5] FL nem írt a Hajlékba.

1547. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. V. 4.

Kedves Barátom,

vártam a válaszát,[1] abban bízva, hogy magam mehetek ezen a héten. Valami meggátolt, a szándék a jövő hétre marad, de nagyon bizonytalan, mert akkorra éppen esedékes valami.

Ha mégis nem üt be, értesítem, s akkor végre megtörténhet az a rég óhajtott s rég halogatott találkozás. Füst Milánnál leszek szállva, majd megírom, mikor kellene telefonon fölhívnia.[2]

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 424.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Vas István író úrnak Budapest V. Sas utca 24. III/5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Vas István válasza FL III. 31-i (1532. sz.) levelére nem maradt fenn.
[2] Ld. 1400/3. ld. még 1557. sz.

1548. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

[Zengővárkony, 1943.] V. 6.

Nem tudom, megírtam-e, hogy Pestre készülök[1] néhány napra – ezért nem válaszoltam még IV. 21.-i levelére.[2] Tervem szerint ezen a héten mentem volna, de valami meggátolt, ha jövő héten nem lesz akadály, akkor megyek. S akkor majd idején értesítem a találkozás megbeszélésének módjáról. Ha nem mehetek, levelet írok.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

Az évszám a tartalom alapján értelemszerűen kiegészítve.
MTAK Kézirattár MS 5691/13.
Kézírás Zengővárkony feliratú, a paplakot és a templomot ábrázoló képeslapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross utca 90. I. 2.

[1] Ld. 1400/3.
[2] Ld. 1542. sz.

1549. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. V. 6.

Kedves Szigeti

utam[1] csakugyan elhalasztódott. Nem magam rendelkezem az időmmel, hanem a körülményeim – erre a hétre tettem, de valami megint beleszólt, jövő hétre marad, de ez már eleve is bizonytalan. Amikor azonban végre csakugyan mehetek, megírom, hova telefonáljon a találkozás megbeszélése végett.[2]

Litteraria Hungarica?[3] Nem is tudok róla, no nem csuda. És megjelent már a cikkével? Ha igen, kérem, küldesse el valamelyik könyvkereskedővel. Nem értem azonban, mért látja jobbnak utólag a lényegesnek kimaradását. Mert kikapott volna a „merészségért"? Hát ez ok?

Freyer tanulmányát várom.[4]

És megkérem valamire.

Talán megvan az Egy.[etemi] Könyvtárban, az egyetemen a volt Hekler intézetben bizonyosan: H.[enry] Stuart Jones: Select passages from ancient writers illustrative of the history of Greek sculpture[5] – megkeríthetné a nyári hónapokra? Ha most sokat kell is bifláznia, talán jár azért bent néha. Nekem megvolt, de most olyan valakinél van, aki Amsterdamban lakik. Onnan meg nem tudom megkapni.

A 18. már nem messze van. Van már terve a nyárra? Néhány napra szívesen látom, itt kipihenheti fáradalmait s ha akar, dolgozhat is.[6] Hozzá még méhesben, mint eleink! A hely pedig gyönyörű.

Apropos, az essay az essayről?[7] A tanítás miatt késik, vagy tán kész is?

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5889/97.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1400/3.
[2] Ld. 1556. sz.
[3] Litteraria Hungarica. Bibliographische Vierteljahrszeitschrift. Herausgegeben vom Landesverbande der Ungarischen Wissenschaftlichen Gesellschaften und Institute. Szerk. Mátrai László. Bp. 1941. A 34–53. p.-n Szigeti: Über den Ungarischen Nationalcharacter.
[4] Freyer, Hans: Nagy Frigyes. Történelmi arckép. Ford. Szigeti József. Bp. 1943. (A Magyar-Német Társaság kiadványa 18.) – Szigeti József levele, amelyben a tanulmányról ír, nem maradt fenn.
[5] A kötet Henry Stuart Jones fordításában és kiadásában London-New York, 1895. jelent meg.
[6] Szigeti 1943. júliusában járt Zengővárkonyban.
[7] Ld. 1498/7.

1550. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. V. 7.

Édes Barátom,

mi van Magával? Én: változatlanul epe-keserűbe borulva. És mikor jön már? Ki fogom állítani magam az Andrássy-úton: *az* barom-kiállítás lesz, (Isten úgy segéljen,) akkor talán eljön, – minthogy, úgy látom, csak arra hajlandó, hogy a butaság előtt emelje meg a kalapját, (perverzus ízlés, de van veleje!) – nos, erre egész életemmel alkalmat adok Önnek, biztosítom. És mi van a panariciummal? Megírtam Önnek házi sebészem véleményét, de semmit se felelt vagy nem kapta meg ezt a levelemet? Írjon, írjon!

Ölelem sokszor!

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/118.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos Úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony Utolsó posta: Pécsvárad.
Feladó (piros gumibélyegző): Dr. Füst Milán Budapest, XI., Vércse-utca 27. szám. Telefon: 457-144.

[1] Ld. 1400/3.
[2] Ld. 1536. sz. – FL közben IV. 18-án írt Füst Milánnak. Ld. 1540. sz.

1551. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. V. 7.

Kedves Barátom,

Ma kaptam meg nagy örömmel 4-én kelt levelezőlapját.[1] Holnap reggel Mezőtúrra kell mennem légoltalmi tanfolyamra s ezért sietve válaszolok is. –

Nagyon örülök jövetelének s nagyon örül annak egész családom is. Kislányom[2] most éppen Pesten van, de a jövő hét végén már ő is itthon lesz. –

Okvetlen várom értesítését arról, hogy melyik vonattal érkezik, hogy a vasútnál várhassuk és ha csak lehet, jó volna, ha egy-két napot pihenésképpen itt tölthetne.[3] Bármennyi is a dolgom, szabaddá tenném magam, hogy sok mindenről elbeszélgethessünk. – Nagyon sajnálnám ha utazása most elmaradna, mert ki tudhatja, mikor találkozhatnánk megint, hiszen öcsémről[4] még mindig nincsen semmi hír, bár mindenfelől hallani, hogy mostanában talán mégis hazakerülnek. Addig, amíg senki mástól nem érkezik hír – és most még ez a helyzét, – nem is akarok érte aggódni. –

A nagyon várt és remélt közeli találkozásig
régi, őszinte híve

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos egyetemi magántanár, ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony
U.p. Pécsvárad.
Baranya megye. –

Eredetije nem maradt fenn, gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 281.
Megj.: Fülep-Kner lev. 211-212. p.
A címzés a levél szövege után van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL V. 4-én írt levelezőlapja, amelyben Gyomára látogatását fixálja, nem maradt fenn.
[2] Kner Zsuzsa ld. 1299/10.
[3] Ld. 1298/2.
[4] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.

1552. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1943. V. 10.

Lapjából[1] örömmel vettem tudomásul az itteni találkozás lehetőségét.[2] A hivatalból ugyanis nehezen maradhatnék ki egy-két napra, amibe a zengővárkonyi kirándulás kerülne.[3] Ez viszont nem jelenti azt, hogy mégis ne utaznék le, ha idefent nem találkozhatnánk. – Az itteni találkozó megkönnyítésére a következőket: hivatali címem,[4] amelyen naponta d.[él] u.[tán] 4^h 30-ig található vagyok: Harmincad u.[tca] 3. II. „Hombár" nyilvántartó; hivatalom telefonszáma 186-900/97. mellék. Legcélszerűbb volna ezen a számon megbeszélni, hol s mikor találkozzunk – hivatali időn kívül lehetőleg s a kiadó bevonásával, akit erről magam értesítenék.

A képzőművészeti értekezlet[5] múlt héten tartotta záróülését a propaganda ügyi miniszter[6] jelenlétében. Az egész egy javaslat felolvasásából állt, amit az E[gyesület] K[özi] E[gyüttműködés] szerkesztett (összegezve azt, ami az értekezleten „ellentmondás nélkül" elhangzott) s amit az értekezlet anyagával együtt emlékiratként megküldenek az illetékes kormánytényezőknek. Nesze semmi! ... Ígéretet kaptunk egyébként egy lillafüredi őszi találkozóra,[7] amit a tavalyi irodalmiak a patronjára rendeznének meg a következő kérdések megtárgyalására:

1. A nemzeti öntudat és közízlés nevelése a képzőművészeten keresztül,
2. A képzőművészet és film viszonya,
3. Képzőművészeti kamara.

Az eddigiek után Lillafüredtől sem várok semmit. Legfeljebb alkalmul fogom felhasználni arra, hogy az első kérdés kapcsán ismét felhívjam a figyelmet Fülepre.

A közeli találkozásig tisztelettel üdvözli

Lőrincz Ernő

A FL-nak elküldött példány nem maradt fenn, Lőrincz Ernő kézírásos, magának megtartott másodpéldánya MTAK Kézirattár Ms 5691/107.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL lapja nem maradt fenn.
[2] Lőrincz Ernő meglátogatta FL-t Füst Milánnál, másnap pedig ismét találkoztak Karay Gyuláéknál Petrovics Ilona, a Március kiadó tulajdonosa társaságában.
[3] Ld. 1535/6.
[4] Lőrincz a Futura Gabonaforgalmi RT tisztviselője volt, a nyilvántartási osztályon dolgozott.
[5] Az Egyesületközi együttműködés értekezletét ld. 1533/23.
[6] Záróülése Antal István tárca nélküli nemzetvédelmi-propaganda miniszter jelenlétében zajlott le.
[7] A lillafüredi találkozóra nem került sor.

1553. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. V. 14.

Kedves Barátom,

brevissimamente: *18-án, kedden este* érkezem,[1] ha valami közbe nem vág (temetés stb.). Ha nem mehetek, megtáviratozom. De ha mehetek, lehet, nem bizonyos, hogy azt is megtáviratozom. T.i. arra gondolok: hátha a levelem nem kapja meg. Igaz, 4 nap van odáig. De sose lehet tudni.

Et nunc venio. Ez a vonat azelőtt este 3/4 8-kor ért Pestre, ép most változik, fene szaggassa el, és 3/4 10-kor ér a Keletire. Ez nekem késő. Tehát azt gondoltam: leszállok a *Kelenföldön.* Csakhogy ott attól félek, hátha nem kapok taxit, s akkor micsinyálok? Azért tovább ezt gondoltam: nem küldhetnének ki Maguk valakit az állomásra, aki a vonat érkezése előtt beleülne egy kistaxiba, s úgy várna engem, mikor pedig a Dombovár-sárbogárdi sebes vonat megérkezik, és utasai kimennek, a *nevem kiáltaná?* Természetesen nem Magukra gondolok, hanem van talán ott valami házmester féle, bótoslegény, akárki, aki elég ügyes ahhoz, hogy ezt rá lehessen bízni. Megfizetném neki a fáradságát és idejét. Ha ez így lehetne, *nagyon megnyugtatna,* kérem, találjanak reá módot. Korai fekvő, rossz alvó vagyok, ha későn fekszem, egyáltalán nem tudok aludni, s akkor másnap rongy vagyok. Már pedig én szellemes akarok lenni.

S éppen ezért szigorúan megírom ezt is: érkezésem után *nem eszem, nem iszom semmit.* Ezt nem buta udvariaskodásból teszem. Sőt, olyan udvariatlan leszek, hogy egy szusszal mondok Maguknak jóestét és jojcakát, mert nyomban lefekszem. A vonaton fogok vacsorálni, s én nem szoktam kétszer a herkópáternek se.

S végül a legfontosabb: ha menetelem most valami miatt alkalmatlan, akár valamelyikük, akár a spájzuk állapota, vagy akármi egyéb miatt, kérem, ne teketóriázzon, táviratozza meg, majd megyek máskor.

Apropos, a vonat érkezésének egész pontos idejét nem tudom, most változik, s itt nem kapni menetrendet. De valaki, aki gyakran utazik, s már tudakolta, úgy mondja, hogy 3/4 10-kor ér a Keletire, s eszerint 1/2 10-kor kell a Kelenföldire érnie.

Biztonság kedvéért kérem kérdezzék meg telefonon a kelenföldi állomást, azok majd megmondják. Mert aki ki talál menni, minek menjen túl korán, de minek későn? Idejében!

Na, megírtam mindent?

Nochamol,: ha ne menjek most, táviratozzon!

Öleli

Fülep

P.[ost] S.[criptum] Azért érdeklődöm menetelem alkalmasságáról, mert a telefonjáról tett kérdésemre még nem jött meg a válasz. Lehet, hogy ma megjön, de akkorra ez a levél már elmegy. Ha válaszából azt látom, hogy menetelem most alkalmas, megyek; ha azt, hogy nem, nem megyek, s akkor, ha már megírta, hogy nem alkalmas, természetesen nem kell megtáviratoznia.

PIM Kézirattár V. 4140/271/13.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1400/3.

1554. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. V. 14.

Kedves, jó Barátom,

van telefonom és örömmel várjuk, szeretettel, vagyis most már *mindenképen* várjuk, tehát nehogy becsapjon megint. Kaja most bőven van nálunk, tehát nehogy aggodalmaskodjon. Hely is van a Maga számára már régen, tehát semmi oka bizonytalankodnia. Vagyis intenzíven és véglegesen, még egyszer szuggesztív erővel: nehogy becsapjon!

Ölelem!

F.[üst] M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/119.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony Utolsó posta: Pécsvárad.
Feladó (piros gumibélyegző): Dr. Füst Milán Budapest, Vércse-utca 27. szám. Telefon: 457-144

1555. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. V. 16.

Mivel tapasztalatom szerint a hivatalokkal való telefonálás körülményes hívással szokott járni, kérem, inkább hívjon engem 457-144 számon, szerda, csüt.[örtök], péntek d.e. 10 óra tájban.

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 5691/14.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad

1556. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. V. 16.

Kedves Szigeti,

Pestre menetelem[1] Magával relacioban ép rosszkorra esik, mert ezekben a napokban vizsgázik. De tán mégis akad annyi ideje, hogy szerdán, 19.-én egész nap, csütörtökön, pénteken d.[él]e.[lőtt] 10 tájban fölhívjon ezen a számon: 457–144. Nem messze fogok lakni Magától (Vércse u.[tca] 27.), ha máskor nem, valamelyik este tán tud velem tölteni egy félórát.[2]

Szívből üdvözli

Fülep L.[ajos]

MTAK Kézirattár Ms 5889/98.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Szigeti József egyet. hallgató úrnak Budapest XI. Nagyboldogasszony útja 11-13. Eötvös Kollegium.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1400/3.
[2] A találkozásra és személyes megismerkedésre sor került.

1557. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. V. 16.

Kedves Barátom,

kedden este érkezem Pestre[1] egy olyan vonattal, amelyik valamikor 1/2 10 tájban ér a Kelenföldi állomásra (ott szállok le, mert, mint írtam, Füsthöz megyek), a kedd tehát utazással telik el, szerdán azonban már fölhívhatna (457-144), vagy ha e lapom későn találja megkapni, csüt.[örtökön] v.[agy] pénteken. Szombaton Gyomára megyek Knerhez.[2]

A telefonon hívásra tán legalkalmasabb d.[él]e.[lőtt] 10 ó.[ra], akkor megbeszélhetjük a találkozás idejét, helyét.

Szíves üdvözlettel

Fülep

OSzK Kézirattár Fond 424.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Vas István író úrnak Budapest V. Sas utca 24. III. 5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Rajta Vas István írásával: Vércse-u. 27. Fürj-u. 27.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Ld. 1522/1. ill. 1547/2. A személyes megismerkedés megtörtént.
[2] Ld. 1298/2.

1558. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. V. 17.

Kedves Barátom,

holnap megyek Pestre,[1] s úgy számítson, hogy szombaton v.[agy] vasárnap (22,23.) Magukhoz. Mivel ma sose tudni, mit hoz a holnap, megírom ezt jó előre, hogy ha valami miatt nem lehetne otthon (levelében is ír tanfolyamról), idejében értesíthessen Füst Milán címén (XI. Vércse utca 27, tel.[efon] 457-144.) Ha otthon lesz, nincs szükség értesítésre. Érkezésem pontos idejét majd Pestről fogom közölni.[2]

Tehát a közeli viszontlátásig szeretettel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 282. Megj.: Fülep-Kner lev. 212. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1298/2.

[2] FL Budapestről táviratozott Knernek: Ma este háromnegyed hétkor érkezem. Fülöp. [!] BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. Megj.: Fülep-Kner lev. 212. p.

1559. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Starnberg, 1943. V. 19.

Mein lieber alter Fülep.

Es quält mich schon lange, dass ich so lange schwieg. Aber – es war so viel Schweres. Auch die ständige Angst um meinen Alf[1] der seit Monaten in vorderster Linie steht, und Sven[2] ist auch eingezogen. Meine allernächste Familie machte so viel schweres, ja Grauenhaftes durch. Auch Fiamettas[3] Mann, ihre, und unsere ganze Zukunft drohte viele Monate, ganz zusammen zu brechen, damit wäre auch der ungarische Zukunftsplan restlos vernichtet. Aber das hat sich (vor paar Tagen erst) geklärt, zwar noch nicht ganz, aber wir haben wieder Hoffnung. Ja, mein lieber alter Freund, das Leben ist ja so – so ernst geworden. Wo sind die sonnigen goldenen Tage hin unter dem toskanischen Himmel! Versunken, ertrunken – ein Traum. Ich hoffe von Herzen dass es Ihnen u.[nd] Ihrer Frau aber gut geht. Und einmal wird die Sonne vielleicht doch wieder scheinen! Ich denke und dachte oft an Sie wenn auch icht schrieb.

Ihre alte immer treue

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/184.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Ungarn Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad
Abs.[ender]: Gräfin Augusta Eulenburg Starnberg bei München Otto str. 4.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves öreg Fülepem,

régóta gyötör, hogy oly régen hallgatok. – De – annyi sok nagy baj volt. Az Alfért való állandó aggodalom is, aki hónapok óta az első vonalban van, és Sven is bevonult. Legközelebbi családom annyi nehéz, sőt szörnyűséges dolgot élt már át. Fiametta férjét, az ő és a mi egész jövőnket is hosszú hónapokon át a teljes összeomlás fenyegette, magyarországi jövőjük is teljesen megsemmisült volna. Ez azonban (csak néhány napja) kitisztult, bár még nem egészen, de megint van remény. Bizony, kedves öreg barátom, az élet olyan komolyra fordult. Hol vannak a toszkán ég alatti napfényes, aranyos napok! Elsüllyedtek, elmerültek, mint az álom. Szívből remélem, hogy Maga és felesége jól van. És egyszer talán megint kisüt a nap! Gyakran gondoltam és gondolok magára, ha nem is írtam.

Régi, mindig hű

Lyckije

[1] Ld. 1341/2.
[2] Ld. 1345/2.
[3] Ld. 1326/3.

1560. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony,] 1943. V. 26.

Mon cher Milan de la Rue de Milan,[1]

elég kényelmes utazás után tegnap délután (mennyi út!...) haza értem. Nagyon jókor kiértem a Keletire, hely volt bőven. De ennél fontosabb: esett az eső! S aztán hazáig. De tapintatosan szünetelt, míg Pécsváradról Várkonyig vitt a kocsi. Hát ez a tekintély. Érted most már? Azóta megint esik, nagyon okosan, szükség van rá. Hagyom is, hadd essen. – Hanem: mivel a kis láda eddig nem jött meg, már attól tartok, nem adatott mindjárt postára,[2] mert feleséged[3] talán föl akarta bontani, hogy valamit még bele tegyen. Lehet, hogy ez az aggodalmam alaptalan – bár úgy volna! – de volt alkalmam megismerni adakozó természetét.

Állandóan Rátok gondolok – nem is gondolok, velem érezlek.

Még egyszer köszönöm a szíves látást, különösen feleségednek a rengeteg fáradozását. Csak most találtam meg, amit mondani akartam neki: Mamade Füst, vous êtes un home![4]

Szeretettel ölellek, feleségednek hálás kézcsókom, Gizikének meleg üdvözletem, a rigóknak baráti jobbom küldöm

Fülep Lajos

A helynév a feladóból kikövetkeztetve.
PIM V 4140/271/16.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr. Füst Milán író úrnak Budapest XII. Vércse utca 27.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] A szójáték a párizsi rue de Milan-ra utal, ahol – mint Silvio Pellico ismertté tette – a rendőrség és a börtön volt. Ezt az értelmét Stendhal is közli lapalji jegyzetben a La Chartreuse de Parme c. regényében.
[2] Mint FL Füst Milánnak írt 1943. V. 27-i sorai bizonyítják, „Ma este megjött a láda rendben, zacskóstul, Lipprestül (?)" utána FLné köszönő szavaival.
[3] Ld. 1414/2.
[4] Az idézett Napoleonnak a Geothével való találkozása után mondott szavaira utal.
[5] Csop Gizella, Füst Milán gépírónője.

1561. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony, 1943.] V. 26.

Tegnap, kedden d.u. alaposan elfáradva hazaértem.[1] Persze, engem is restanciák vártak. De nem bánom, mert esik végre az eső. Azt hiszem, Nálatok is, országosnak látszik. Ma aztán végre jót aludtam is az éjjel, Noctal-lal ugyan, de így is nagy áldás. Akárcsak az eső a földnek.

Sokat gondolva Rátok szeretettel köszönt mindnyájatokat

Fülep Lajos

A helynév és évszám értelemszerű, ill. postabélyegzőről vett kiegészítés.
BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 283. Megj.: Fülep-Kner lev. 212–213. p.
Kézírás a zengővárkonyi templomot ábrázoló képeslapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.

[1] 1298/2.

1562. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. V. 29.

Oh Ravaszom!

(nem ő eminenciáját gondolom) – esküszöm, eszembe se jutott eddig, hogy utcánk rólam, RÓLAM van elnevezve.[1] Látod, a *nagyság!* Már mutatkozik az utókor, amely Menkina Jánossal[2] tesz majd egy piedesztálra. (Van ugyanis egy utca róla elnevezve.) Szólj! Szólítlak! Mit gondoljak erről? – Jó, hogy itt voltál, nincs nap, hogy ne mondanók: – Ej, a Lajos, ugyan most mit csinál? Ma min mérgelődik? (Mert ifjú szívre való és megmásíthatatlan mérged kedve és kedvessége mint fluidum lengi be a nagy szobát.) – Ez a hatezeréves agy! – mondom én, ha görög templomaidra gondolok. – Egyszóval, mikor jössz? – Mert megint nagyon levert vagyok és mélyen horgasztott! Csak már jönne a halálom, Isten bizony, csak már jönne! No de most Isten áldjon, dél van, megint dél, – egyik a másik után, megyek fürödni.

Feleségem meleg szívével üdvözöl én is kézcsókomat küldöm és Téged ölellek!

M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/120.
Kézírás levelezőlap formájára vágott kartonlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Dr. Fülep Lajos Úrnak ref. lelkész, egyet. m. tanár Zengővárkony Utolsó posta: Pécsvárad.

[1] Füst a Vércse utca 27. sz. alatt lakott.
[2] Menkina János a Tanácsköztársaság idején kivégzett csendőrszázados volt. A róla elnevezett utca nevét 1949-ben a Tartsay Vilmos utcára változtatták.

1563. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. V. 30.

Kedves Barátom,

Ma érkezett levelezőlapodból[1] örömmel tudtuk meg, hogy épségben és egészségesen hazaérkeztél és az utazás, meg a szokatlan életmód fáradalmait kipihenhetted. Bizony, az eső nekünk is nagy öröm, nálunk is minden ettől függ. Ha nincs eső, nem tud a közigazgatás fizetni. Hiszen mindenki, aki itt él, annyira beletartozik a magyar sorsközösségbe, hogy még a fixfiztéseseknek is az időjárást kellene lesni, ha értenék ezt az összefüggést. –

El sem mondhatom, milyen öröm volt mindnyájunknak látogatásod s milyen hálásak vagyunk azért, hogy vállaltad az ideutazással járó sokféle személyes áldozatot. Végtelenül jól esett annyi esztendő után elbeszélgetni valakivel, akinek a nézetei, világszemlélte rokon a mienkkel, akinek ugyanazok a dolgok fontosak, aki ugyanott találja meg az élet értékeit, mint mi. Tudod, hiszen el is mondtam, meg is írtam nem egyszer, hogy milyen hálás vagyok Neked az életem folyamán többször kapott útmutatásért. De az utóbbi években annyira visszahúzódtunk az emberekkel való érintkezéstől, hogy azt szinte a lehető legminimálisabb mértékre szorítottuk. Nem akarjuk magunkat sem visszautasításnak, sem megalázásnak kitenni, inkább kitérünk előle és ebben a tekintetben tán túlzottan érzékenyek is vagyunk. El is mondhatjuk, hogy jól megválasztottuk a barátainkat, e téren alig egy-két esetben ért csalódás, igaz, hogy azt is gondosan elkerüljük, hogy ferde helyzetbe hozzuk a barátainkat. De én magam is öcsém[2] távolléte folytán el vagyok rekesztve a világtól, barátaink is nehezebben mozdulnak s még az a nehány ember is, aki néha eljött ide azelőtt, sokkal ritkábban jár erre. A személyes, illetve személyiségeddel összefüggő jelentőségén túl ez is fokozta látogatásod értékét. Milyen kár, hogy csak olyan ritkán találkozhatunk. Azt is sajnálom, hogy nem maradhattál tovább, ha időd lett volna rá, annyi mindent mutathattam volna, s annyi minden jut most eszembe, amiről nem volt idő beszélgetni, pedig szerettem volna tudni, miként vélekedsz felőlük.

Az az érzésem, hogy láthattál itt most valamit, ami két generáció 61 éves munkája során jött létre és sok tekintetben egyedül áll a világon, nemcsak Magyarországon. És az az érzésem, hogy ezt a valamit, ami egészen személyes dolgokon épült fel, a világ

halálra ítélte. Kétszeresen örülök annak, hogy még valamennyire egydarabban láthattad, s ezért szerettem volna többet megmutatni belőle. –

Szeretném tudni, hogy jól érezted-e magadat körünkben és megérezted-e azt a szeretetet és ragaszkodást, amit érzünk irántad. –

Ha időd és alkalmad van rá, szeretném, ha röviden megírnád azt is, hogy milyen benyomást nyertél a hétfő esti építésztalálkozóból.[3] Ez nagyon érdekelne, mert minden ilyen dolognak szimptomatikus jelentősége van. –

Mióta elmentél, elég sok izgalom jutott ki nekem. Akkor vasárnap érkezett meg a második ponyvarendelet.[4] Tudod, hogy igen csekély készleteim vannak a kiadványaimból. Ezek egy részét fel kell áldoznom, nem akarom újra cenzúráztatni, a többiért annyi cenzúradíjat kell majd befizetnem, ami megközelíti a készletek értékét. Az összes 3 pengős és annál olcsóbb könyveket érinti a dolog s vannak közöttük olyanok, amelyek megmaradásához, ha csak 40–50 példány is a készlet, erkölcsi érdekeim fűződnek, másként legjobb lett volna az egészet megsemmisíteni. – Mint láthatod, igazad volt, nemcsak légiveszély fenyegetheti a könyvkészleteket. Mindenesetre tegnap elindítottam egy majdnem teljes gyűjteményt a debreceni egyetemi könyvtárnak. A többinek a sorsát majd elintézem a jövő héten, mert ezen a héten a havi készletjelentésekkel leszek elfoglalva. –

Szegény Bandi öcsémről mindeddig nincs kézzelfogható hír, csak közvetett. Valaki látta február közepén, tehát már a közvetlen legnagyobb veszélyen túl. Sajnos, a legtöbb ilyen hír nem kontrollálható, csak valószínűségi találgatásokra vagyunk utalva. –

Most persze a mai lapokban ismét nagyon sok bennünket fenyegető dolog van. Majd szokott vasárnapi munkáim elvégzése után olvasom el figyelmesen. Hát én alaposan megfogadtam azt a tanácsot, hogy „vivere pericolosamente"[5] s mindig az az idézet jár az eszemben, hogy: „künn a világ haddal tele, de nem abba halunk bele."[6] –

Mihály[7] fényképei közül a párosak rosszul sikerültek, egészen eltorzító napfoltok kerültek ábrázatainkra. Szeles időben és lomb között ilyen kamerával nem lehet ezt elkerülni. Személyes portréd[8] azonban igen jó lett s azt hiszem, ha megnagyítjuk, nagyon érdekes kép lesz belőlük. –

Most pedig abbahagyom ezt a levelet. Sok minden kívánkozik bele, de nem győzném írni, időm sincsen s addig, amíg jobban utól nem érem magam a munkámban s Te is a rendes kerékvágásba nem kerülsz ismét, nem akarlak túl hosszú levéllel terhelni. –

Mindnyájunk nevében szeretettel köszöntünk s a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókomat küldve vagyok régi híved és barátod

Kner Imre

Mindig Zengővárkony szemrehányásának érzem azt a felvételt, amelyik a küldött lapon látható. Alulról jövet léptem be a kapudon, ki sem léptem rajta, míg ott voltam, a templomnak is csak az apszisát láttam, a kertből s nem is tudom, mi van a templomon túl. Vajon eljuthatok-e még oda valaha?

MTAK Kézirattár Ms 4588/140.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 284–285. Megj.: Fülep-Kner lev. 213–214. p.

[1] Ld. 1561. sz.
[2] Kner Endrére utal ld. 1299/6.
[3] FL budapesti látogatásakor az építészek meghívására tartott összejövetel helyszínéről és résztvevőiről nem sikerült adatokat találnom. A levélbeli említéseken (ld. 1571., 1576. sz.) kívül nyomtatott híradást nem találtam. Az összejövetelt feltehetőleg Padányi-Gulyás Jenő kezdeményezte, de sem az általa szerkesztett Építészet c. folyóiratban, sem a Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönyének 1943. évfolyamában nincs róla tudósítás, holott ez utóbbi „Egyleti hírek" c. rovatában más vendégelőadók szerepléséről találunk híradást. Feltehetően ezen az összejövetelen kérték fel ismét FL-t a Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmány megírására, s az év végén a Műegyetemen vagy az Építészegyletben előadás tartására. Csaba Rezső jelen kellett, hogy legyen az összejövetelen, mivel Levél a stílustalan korról c. cikkében (=Magyar Út, 1943. VIII. 8. 26–27. p.) olyan részletkérdés kapcsán említi FL-t (a szovátai templom építése), amelyről FL előadásában eshetett szó.
[4] A napilapokban V. 23-án jelent meg a rotációs nyomdapapír felhasználásának módosításáról szóló ún. II. ponyvarendelet, amely az előző évi júliusi rendelet megszorító módosítása volt; nemcsak a papírhasználat, hanem a cenzúra terén is: a 3 pengőnél olcsóbb könyvek, füzetek, naptárak kiadását miniszteri engedélyhez kötötte.
[5] Egy Mussolini által gyakran használt jelszóra utal.
[6] Balázs Béla: A kékszakállú herceg vára c. színművében a regős prológjának refrénje.
[7] Ld. 1299/7. A képek jelzete FL hagyatékában: Ms 4598/120–126.
[8] A FL-portrék jelzete: Ms 4598/117–119.

1564. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. V. 31.

Carissimo,

remélem, hogy már otthon van. Érdekelne az, amit budapesti és gyomai tapasztalatairól közölni tudna velem.

Mellékelem Oltványi Imre följegyzését[1] arról a telefonbeszélgetésről, amelyet annak idején Gerevich-csel[2] folytatott. Ma kaptam meg. A vén ravasz azzal az insinuatióval magyarázza O.[ltványi] támadását,[3] hogy a „Szépművészet"-hez[4] nem hítta meg munkatársnak. Teljese reá vall. Az is, hogy letagad mindent. Azt is, hogy tanítványait rendszeresen Rippl ellen uszította. Egyikük, egy Pewny Denise nevű hölgy, Rippliről írta a doktori disszertációját.[5] Alaposan lekicsinyli benne R[ippli]-t. Mikor kérdőre vonták miatta, azzal védekezett, hogy Gerevich nem csak utasította, de maga írta értekezésének szövegébe a R[ippli]-t lebecsülő mondatokat. A telefonban mennyire megszerényedett! Hogy ő régész és műtörténész, vagyis hogy az élő művészethez nem is ért. Holott valóságos diktátora a fiatal művészeknek, mert az ő kénye-kedvétől függ, hogy ki kerüljön ki Rómába és a külföld egyéb helyeire, s a Rómába kerülteket suggestióval, vagy egyéb eszközökkel is rákényszeríti, hogy az ú.n. olasz novecentisták[6] lelketlen és élettelen neo-klasszicizmusát utánozzák. Mániája a magyar művészet „ró-

mai iskolája." Ennek külföldön is propagandát csinál (pld. a velencei Biennalékon) úgy, hogy Ojettiék[7] már elégedetten állapították meg a magyar festőművészet vazallusi helyzetét.

A mai napon az én életemben is érdekes fordulat történt. Ágai Béla[8] magához hívatott és értésemre adta, hogy elveszi fejem felől Damokles kardját,[9] vagyis megszabadít attól a bizonytalanságtól, amely december 31-ike után vár reám. Egyszóval: kegydíjat fogok kapni, ami a nyugdíjtól abban különbözik, hogy nem kötelező és bármikor megszüntethető. De arra talán elég hosszú tartalmú lesz, hogy a háború végét megvárhassam vele. A kegydíj nem lehet akkora, mint volt a fizetésem, körülbelül 100 pengőről le kell mondanom. De Ágai megnyugtatott, hogy módot tud adni arra, hogy nehány cikk vállalásával megkeressem azt, amiről lemondtam.

A dologban az a jóleső, hogy semmit sem tettem ennek a megoldásnak érdekében. Még csak gondolatban sem.

Qu'en dites-vous?

Tanti saluti e abbracci

Arturo

Olvasott-e arról, hogy szegény Norsa[10] barátom meghalt? Súlyos csapás ez reám nézve.

MTAK Kézirattár Ms 4586/110.
Kézírás rajta piros ceruzás jelölések.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Oltványi Imre (1893–1963) művészeti író, politikus, bankember. Eredeti nevén Ártinger; 1935–1939 között Oltványi–Ártinger, majd Oltványi Imre néven szerepelt. 1944-ig banktisztviselő, majd igazgató. 1935–1938 között a Magyar Művészet c. folyóirat felelős szerkesztője. Egry Józsefről és Derkovits Gyuláról kötetei jelentek meg az Ars Hungarica c. sorozatban (Bp. 1932. ill. 1934.). 1945 után a Magyar Nemzeti Bank elnöke, pénzügyminiszter, svájci rendkívüli követ, a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója volt. Művészeti nézetei élesen szembenálltak Gerevich Tiboréival, aki az un. „római iskola" támogatója volt.
Oltványi feljegyzése a következő:
1943. márc. 17.

A „Jelenkor" 1943. III. 1.-i számában „Művészetpolitika és művészettörténet" címen cikket írtam Petrovics Elek Rippl-Rónairól szóló könyvéről. A cikk bevezető részében eléggé élesen megtámadtam Gerevich Tibort, mert szerintem tőle indult ki az a rosszindulatú támadás-sorozat, amelynek középpontjában R.(ippl)-R.[ónai] áll. (Nagy Zoltán, Balás-Piri stb.). Cikkemnek inkább azért volt nagy visszhangja, mert Gerevichet eddig nem igen támadták. – Főleg Szekfű Gyula és köre volt módfelett felháborodva. Katona Jenő közölte velem, hogy Szekfű „elvi" alapon álló választ fog írni.

Ma d.e. fél 12-kor Gerevich felhívott a bankban telefonon. Szavait gyorsírással lejegyeztem. A következőket mondta:

„Kedves Imre én nem haragszom rád. Edzve vagyok a támadásokhoz. Írásban nem feleltem neked, mert egyrészt későn olvastam cikkedet, másrészt pedig nem tartom közöttünk célravezetőnek a polemizálást. Elvégre munkatársad voltam a Magyar Művészetnél s te oly kedves voltál, hogy szívesen fogadtad az én szerény cikkeimet. Igazán nagylelkűen és minden cenzúra nélkül megengedted, hogy én lapodban a római iskoláról írjak. Elismerem, hogy most én vagyok a hibás, mert előbb nem szóltam neked. (?) Barátságos beszélgetésben

mindent elintézhettünk volna, minden ellentétet [Pátzay] Palinak és [Bernáth] Aurélnak már régebben szóltam. A „Szépművészet" jog szerint a te lapod is, senki sem lehetne hivatottabb nálad nagy tapasztalatodnál fogva arra, hogy ebből a lapból jó lapot csináljunk. Nem lehet fiatal gyerekekre bízni. A lap azért rossz, mert nem tudok munkatársakat találni. Az én szerepem csak irányító, mert hisz elsősorban régész és műtörténész vagyok s nem lehet hivatásom, hogy modern művészeti lapot szerkesszek, bár akár régi, akár új, a művészet mindig egy. Ami nézeteltérés van köztünk, azt egy pohár sör mellett játszva intézzük el. Felajánlom hát neked, hogy segíts a lapnál és vedd át a munkát. Elvégre mindnyájunk érdeke, hogy a lap jó legyen s hogy a magyar művészet ne legyen egyszínű, hanem minél gazdagabb. Azt hiszem azt tudod, hogy én mégsem vagyok azonos Nagy Zolival és Balás-Pirivel. Tudod azt is, hogy én mennyire becsülöm ideáljaidat Szinyeit, Ferenczyt, Ripplit és a te barátaidat Szőnyit, Palit, Aurélt. Talán arra is emlékszel, hogy én annak idején mindent megtettem a „Magyar Művészet" megmaradásának érdekében."

Én az egész beszéd alatt szóhoz sem jutottam. Végül ennyit mondtam: Kedves Tibor, nagyon zavarba hoztál. Elvégre én teljes meggyőződéssel támadtalak. Azonban, ha azt hiszed, hogy van megbeszélni valónk, bármikor rendelkezésedre állok.

Oltványi Imre naplójában 1943. III. 17. (d.e. 1/2 12[h]) alatt található ez a bejegyzés kisebb, főleg stiláris eltérésekkel. (MTAK Kézirattár, feldolgozatlan.)

[2] Ld. 1517/7.

[3] Ld. 1539/9.

[4] Ld. 1539/11.

[5] Pewny Denise: Rippl-Rónai József (1861–1927). Bp. 1940. A Budapesti M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Kereszténytörténeti Intézetének dolgozatai. 62.

[6] 1922-ben létrejött neoklasszicista olasz festészeti irányzat.

[7] Ojetti, Ugo (1871–1945) író, művészetkritikus, írásait eleven stílus, de kevéssé elmélyült tudás jellemzi.

[8] Ld. 1293/4.

[9] Egy lakomán a király Damokles feje fölé lógatva éles kardot függesztett fenyegetésül. Állandóan fenyegető veszedelemre utaló kifejezés.

[10] Norsa, Umberto (1866–1943) olasz műfordító; angol, német, lengyel és magyar költőket tolmácsolt olasz nyelvre. Petőfi-fordításai 1906-ban és 1912-ben, Arany Toldija és Toldi estéje 1931-ben, Madách: Az ember tragédiája 1936-ban jelent meg.

1565. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

[Zengővárkony, 1943. VI. 2.]

Eddig megírt véleményemben benne van nemcsak, hogy „megengedem", hanem nagy örömmel várom.[1]

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

OSzK Kézirattár Fond 424.
Kézírás Zengővárkonyi gesztenyés aláírású képeslapon.
Címzés: Nagyságos Vas István író úrnak Budapest V. Sas u. 24. III. 5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Vas István tudomásom szerint nem járt Zengővárkonyban. Lehet azonban, hogy versek küldéséről van szó.

1566. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VI. 4.

Kedves Gerlőtei,

nagy késedelemmel válaszolok utolsó levelére.[1] Közben Pesten is, egyebütt is voltam, dolgaim elhanyagolódtak.

A honorarium elmaradásába – bár szokatlan – még csak belenyugszom, de a terminusba nem. Ha egyéb dolgom nem volna! De nem vagyok eléggé a magam ura ahhoz, hogy ilyen szűk határidőre kötelezhessem magam. Ha a „legkésőbb jul.[ius] végét szerkesztői prudentiából írta, gondolván, hogy akkor aug.[usztus] végére megcsinálom, elárulom, hogy velem ez a legjobb módja az elriasztásnak. Meg kell nekem írni az *igazán utolsó napot,* s akkor megmondom, vállalkozhatom-e.[2]

A fordítás átnézését vállalom.[3]

Dodonában[4] se beszéltek titokzatosabban. Hogy nekem „is eljött a legkedvezőbb perc, melyben magas jóakaratra építhetek" – hát ez meg mi?

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. Kézirattár. Hankiss János hagyatéka.
Kézírás.
Debrecenbe írt levél.
Gerlőtei Jenő ld. 1283. sz.

[1] Gerlőtei Jenő 1938–1945 között írt levelei nem maradtak fenn.
[2] Gerlőtei talán a Helicon c. nemzetközi folyóirat számára kért cikket FL-tól. Ld. 1283/2.
[3] Nem tudni, milyen fordításról van szó.
[4] Dodona: ősi görög jóshely, a kifejezés homályos, kétértelmű beszédet jelent.

1567. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

[Ascona,] 1943. VI. 13.

Kedves Lajos,

legutóbbi levelezésünket betegségem szakította meg. Kétszer feküdtem a tavasszal vesebántalmakkal a szegedi belklinikán. Olyan *lent* voltam, hogy utam is kockán forgott. Idekint aztán felbukkantam, előbb 8 hétig Zürichben, s most, legalább a nyárra, ebben a kis villában, ahol oly szívesen látnálak! Kérlek, írj legalább s én is írok majd kimerítőbben. Most csak, hogy nagyon emlékezem Rád

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/11.
Kézírás Villino del Sogno, Ascona (Schweiz) feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos dr. prof. úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad. Ungarn.

1568. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma. 1943. VI. 17.

Kedves Barátom,

Mára készültek el a képek[1] s itt küldök egyet-egyet belőlük. Ma már igen rosszak a fotóanyagok, s annyi kis hiba volt a filmen, hogy ebben az igen erős nagyításban minden kis lyukból folt lett s eddig tartott, amíg a helybeli fotografusmester ezek retusálásával elkészült. Mi a képeket igen jónak találjuk, szeretnénk, ha Ti is meg volnátok vele elégedve. –

A kettős felvételek nem sikerültek, a táncoló napfoltok teljesen elrontották. –

Egyelőre semmi újságot és semmi jót nem írhatok. Öcsémről[2] még mindig nincsen semmi hír, a gond és nehézség pedig napról napra szaporodik. Nem szeretek még gondolkozni sem, de az én szerepköröm az üzemben éppen a gondolkozásé. – Muszáj, sajnos – a fene egye meg. –

Szeretettel köszönt mindnyájunk nevében
régi barátod

[Kner Imre]

Az elküldött példány nem maradt fenn. Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 286. Megj.: Fülep-Kner lev. 214–215. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1563/7–8.
[2] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.

1569. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

[Zengővárkony, 1943.] VI. 22.

Carissimo,

no, sokára válaszolok![1] De megjövet kellett egy hét, míg valamennyire összeszedtem magam. Rettenetesen elfáradtam. Knerék csináltak fényképeket,[2] mostanában kaptam meg őket, ezeken látom, milyen fáradt lehettem, szinte nem ismerem meg magam rajtuk, pedig hívek. Azután ostoba hivatalos dolgok következtek, amiktől elmegy a kedvem minden írástól.

Köszönöm a plakettet.[3] Elmélet?[4] Cosa è successo? Én gyakran gondolok irigykedve arra, akit nem bánt az elméleti nyavalya, szabadon csatangolhat a historia mezején, úgy látszik, Magának ellenkező kísértései vannak. Siamo tutti così!

Nagyon örülök az anyagi jó hírnek. Mindig is bíztam benne, hogy rendeződni fog. Adnának csak nekem kegydíjat, bánnám is én a többit!

Remek az Oltvány-Gerevich dialogus.[5] Köszönöm! Derék ember Oltványi! Különben is megkedveltem. Mint afféle megátalkodott élhetetlen szeretem az ilyen életrevalókat, ha egyúttal jóravalók is. Ő pedig annak látszik.

Pesti és gyomai tapasztalataimat kérdi.[6] Pest – főleg Füstékkel ismerkedés volt. Szegény Milánt rettenetesen sajnálom, hogy ilyen beteg, pedig tele van vitalitással. Különösen szeretem benne, hogy annyira azonos az írásaival. Tale quale! Képzelheti, mekkorákat csatáztunk. Felesége[7] kitűnő ember, sokkal több, mint asszony és feleség. Nagy dolog az, ahogy ő Milánnal van.

Gyomán az a nevezetes, ahogy a nemzedékek folytatják egymást. Imre mellett most már ott van a fia, Mihály,[8] már ma többet tud, mint nagy nyomdászaink együttvéve. A régi stílus ez, a hajdani művész-családoké, amikben a hagyomány apáról-fiúra öröklődött. De ehhez nemcsak tudás kellett és kell, hanem etika. Az egyiket is, a másikat is szinte a levegővel szívják ott magukba. Óriási dolog, mikor nem kell elölről kezdeni, hanem folytatni lehet.

Scusatemi, hívnak egy dühöngő schizofreniás miatt, aki a szomszédaival veszettül veszekszik. No, nem oda megyek, hanem csak ide a szomszéd szobába, ahol a panaszkodó és tanácskérő vár. Egyszer ugyan már odamentem, kimentettem a keziből az anyját, akit agyon akart verni. Így csak félig sikerült neki.

Abbracciovi

Lodovico

A helynév a feladóból, az év a postabélyegzőről vett kiegészítés. OSzK Kézirattár Fond 253/174. 143. sz. Megj. Fülep-Elek lev. 332–334. p.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray utca 5. I. 5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Elek Artúr utolsó fennmaradt levele. V. 31-én kelt. Ld. 1564. sz.
[2] Ld. 1563/7–8.
[3] Elek a Schöpflin Aladár 75. születésnapjára készült Beck András-alkotta plakettet küldhette el FL-nak, amelyet a Magyar Csillag ekkoriban megvételre is kínált. Ld. 1481/5.
[4] Ld. 1469. sz.
[5] Ld. 1564/1.
[6] Ld. 1400/3. ill. 1298/2.
[7] Ld. 1414/2.
[8] Ld. 1299/7.

1570. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

[Zengővárkony,] 1943. VI. 22.

Milánom,

rég nem írtam, de remélem, nem hiányoztam. Hiszen napjaid úgyis oly zsúfoltak! felkelés, fürdés, injekció, ebéd, telefon, cigarettára gyújtás! ki a fene győzi ezt mind! Értem is, hogy már megint a halált hívod. Soká él, aki a halált emlegeti, mondják errefelé. Aztán néha még az a napló is![1] Megérem én a végét? Vagy akkorra készül el, mint az én művészetfilozófiám?[2]

Hanem most aztán ura légy a szavadnak, és írd meg, hogy én mikor min mérgelődtem. Mert én valóban szoktam mérgelődni, de hogy Nálatok tettem, arra nem emlékszem, ha megszakadok se. Szóval tudnom kellene, hogy ennyire meghülyültem-e a hatezer éves agyamban. Meg aztán, hogy tudattalanul olyan kedves fluidumot hagyok magam után. Mert a kedvességemről titokban mindig meg voltam győződve, akárki akármit beszélt, de hogy a mérgem édes fludiumként árad ki belőlem s marad meg utánam, ezt magam se mertem gondolni, eddig mindig mást hallottam is róla. Tehát revideálnom kell ezt az egész complexust, de aztán ember légy, elő hozzá az adatokkal!

Talán tudok majd valamennyi insulint szerezni. A Kálmán Lehel gyógyszernagyárugyár cég (Podmaniczky u.[tca] tulajdonosa jó barátom, a napokban itt járt, Rád gondoltam, azt mondja várandós egy nagy insulin-rendeléssel, csak az a baj, hogy a Hivatal még a vámon lefoglal mindent és szétoszt a kisebb cégeknek – de azért, azt mondta, talál majd valami módot, hogy valamennyit valahogy kimentsen, s akkor majd értesít, én meg majd Titeket. (Persze, szót se róla senkinek!)

S most nyisd ki szemed, füled, orrod, és egyéb genitáliáid. Ilias XIV. 346 sq.

ἦ ῥα, καὶ ἀγκὰς ἔμαρπτε Κρόνου ποῖς ἣν ποράκοιτιν·
τοῖσι δ' ὑπὸ χθὼν δῖα φύεν νεοθηλέα ποίην,
λωτόν θ' ἑρσήεντα ἰδὲ κρόχον ἠδ' ὑάκινθον
πυκνὸν καὶ μαλακόν, ὃς ἀπὸ χθονὸς ὑφόσ' ἔεργε.
τῷ ἔνι λεξσθην, ἐπι δὲ νεφέλην ἔσσαντο
καλὴν χρυσείην· στιλπναὶ δ' ἀπέπιπτον ἔερσαι.

Baksay:[3]
Szólt és feleségét keblére ölelte;
Friss pázsitot a föld zsendite körülte;
Harmatozó lótosz, jáczint kel alájok,
Puha, buja, szálas: ez a nyoszojájok.
Szép aranyos felleg elborul felettek,
Hull a harmat rájok.

Az is huncut gazember, aki nem kíván a helyükbe lenni – ez már nem Baksay, ez Fülep.

Mikor megyek? mikor jössz? vagy mikor jön NŐD?

Hogy szeretlek benneteket, tudjátok, de azt nem, hogy milyen nagyon.

Feleségednek[4] kézcsókom, Neked ölelésem, Gizikének[5] üdvözletem, a rigóknak bánatom, fütyüljék el,

Lajos

A helynév értelemszerű kiegészítés.
PIM Kézirattár V. 4140/271 16.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1435/4.
[2] Ld. 1284/12.
[3] Baksay Sándor (1832–1915) író, műfordító, ref. püspök, az MTA tagja. Rímes tizenkettesekben készült fordítása: Homérosz Iliásza. Fordította Baksay Sándor. Bp. MTA 1901.
[4] Ld. 1414/2.
[5] Ld. 1560/3.

1571. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VI. 22.

Kedves Barátom,

bocsáss meg, hogy ilyen sokára válaszolok. Hazajövetem óta hivataloson kívül még nem is írtam levelet, ez az első. Az út etc.[etera] nagyon elfárasztott, valósággal megsoványodtam bele. Aztán ostoba hivatalos dolgok is voltak, közben esperesi látogatás,[1] és hasonlók, nem volt miattuk kedvem semmihez.

De gondolni sokat gondoltam Rátok. A két generáció munkájának látható eredménye természetesen nagy és szép dolog, olyannak is találtam, amilyennek elgondoltam. S maguk a generációk? Azok a fontosabbak, akik az eredményt produkálták, illetőleg a generációk folytonossága. Régi elvem, sőt mondhatnám, tanom, hogy vannak nagy dolgok, amiket csak generációk folytonossága valósíthat meg. A régi művészet nagyságának titka, hogy folytatólagos, hogy egy-egy témán nemzedékek, sőt századok dolgoznak. Nem kell új témákat kitalálniok, minden erejüket a régi tökéletesítésére fordíthatják. Manapság ez ritkaság, az élet struktúrája megváltozott. Ezért is becsülöm és szeretem Bennetek annyira a szerves növekedést; Ti úgy nőttetek, mint a fa, s ez az igazi. Mindenképpen jó tudni, hogy van még ilyen, nekem dupla öröm, hogy akik ilyenek, barátaim is. Visualis ember vagyok, mindent látok, a gondolatokat is, még a hangokat is. Titeket is látlak, egész külön, meg se tudom mondani, milyen élesen külön, mindnyájatokat együtt, széles margóval elválasztva a világtól, plasztikusan és a Magatok színében, mindig ugyanúgy. Egy darabban, egymásból növekedve. Pusztító időben élünk, de ha valamiben bízni lehet, hogy mindennek ellene áll, az, azt hiszem, az ilyen darab kompakt és masszív élet, ahol, mint egy ellen-bombában, a produktív erők vannak összesűrítve, az alkotó ekrazit. Bízom is benne, hogy Rólatok le fog pattanni minden.

Köszönöm a képeket,[2] annyira jók, hogy alig ismertem rajtuk magamra, t.i. annyira híven rögzítették az igazi mivoltomtól meglehetősen elütő fáradt ábrázatomat. Nagyítás nélküli levonatot kaphatnék belőlük 1-2-őt különösebb munka nélkül? S a közös kép annyira nem jó? Igen sajnálom, mert gyomai emlékül reméltem őket. Alkalmilag küldjetek belőlük mégis, hátha nem is olyan rosszak.

Apropos, kérded az építészeknél milyen benyomást szereztem.[3] Ennyi emberről egyszerre nehéz véleményt formálni, azt láttam, hogy nagy figyelemmel hallgatták, amit mondtam, sans façon nyilatkoztam, az is látszott, hogy tetszik nekik, egy kis magyarázkodás után akceptálták, láttam, hogy nézetek hirtelen megváltoznak. Nagyon invitáltak, hogy a télen tartsak előadásokat a Műegyetemen a mérnökök továbbképző tanfolyamán.[4] Vederemo.

Mindnyájatokat együtt és külön-külön szeretettel köszöntve ölel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 287–288. Megj.: Fülep-Kner lev. 215–216. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Gilicze Sándor esperes VI. 16-án látogatott el Zengővárkonyba.
[2] Ld. 1563/7–8.
[3] Ld. 1563. sz.
[4] FL nem tartott előadásokat a Műegyetemen.

1572. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Zengővárkony, 1943. VI. 22.
u.p. Pécsvárad.

Kedves Szigeti,

köszönöm a Litt.[eraria] Hung.[arica]-t.[1]

Nem tudom még, mikor ki lesz nálam, azért Magára bízom jövetele idejének megválasztását.[2] Csak arra kérem, írja meg 3-4 nappal előbb, hogy ha itt valami akadály támadna, táviratozhassak. Legjobb, ha hamarosan jön, amikor teheti, mert a közel jövőt szabadnak látom.

Megírom mindjárt a menetrendet is. Keletiről indul reggel 7^{25}-kor sebes vonat, Pécsre ér 12^{40}-kor, onnan vicinális indul 15^{00}-kor, Pécsváradra ér 17^{24}-kor. (A jegyet Pécsváradig váltja.) Nem kényelmetlen ez Magának Újpestről? de más nappali vonat nincs. Ha inkább éjjel utazik, van kettő: 1./ gyors Keletiről 19^{00}, érk.[ezik] Pécsre 23^{55}-kor; 2./ személy Keletiről 20^{10}, érk.[ezik] Pécsre 5^{16} Pécsről vicinális 5^{26} vagy 7^{40}; Pécsváradra ér 6^{27} vagy 8^{35}. Ha a nappalival jön, k[örül]b.[elül] 3 órát várakozik Pécsett – legfeljebb megnézi a várost, ha nem ismeri. Természetesen írja majd meg, hogy mikor érkező vonatot választott.

Avis important: turistaként jön ide, a legegyszerűbb felszereléssel, parádés ruha nélkül, inkább olyanban, akiben kirándulni, földre ülni s [a]t[öb]b[i] lehet.

Lukács könyvét[3] eszerint fölösleges elküldenie, majd inkább elhozza.

Tehát a közeli viszontlátásig szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5889/99.
Kézírás.
A levélen Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad szövegű bélyegző.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1549/3.
[2] Szigeti József az 1943. VII. 16. előtti napokban járt Zengővárkonyban.
[3] Szigeti József közlése szerint Lukács György: Geschichte und Klassenbewusstsein. Studien über marxistische Dialektik. Berlin, 1923. c. művéről van szó.

1573. FÜST MILÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. VI. 25.

Édes Lajosom,

igazad van: én mindenkor lusta, haszontalan, kényelemszerető és semmittevő ember voltam s innen van, tudod, hogy mindössze csak tizenkét kötet könyvet adtam ki, holott kiadhattam volna százszor annyit is, ahogy mások is tették. Dehát, tudod: amíg én felhúzom a harisnyámat... meg aztán nagyon szeretek a budin is ülni, – ott elmélázok, tudod s a műveltségemet is ott szerzem. (Ez is másfél óra naponta.) Bánkódok is ezért eleget, de aztán azt gondolom, amit a Copperfieldben Steerforth,[1] (ez a taknyos!): – „minek nekem, hogy bármi nagyot is hozzak létre? Hogy egy pár óriási elme eltátsa a száját buzgalmamon és bólogasson? Fütyülök a bólogatásukra." és tovább olvasok.

Egyszóval: mióta elmentél, azóta semmit se dolgozom. S azon tűnődöm: hogy tízezer oldal napló...[2] hogy hogy is jött ez létre, mikor egész életemben a harisnyámat huzigáltam? Meg aztán, képzelt beteg is voltam, tudod, egész életemben, – igaz, hogy mostanában már komolyságosan fájnak az ereim, de mi ez ahhoz képest, ha valakinek rákja van? Ilyesmiken tűnődöm.

Egyebekben pedig szeretettel gondolunk Rád, mind a ketten – nem tudom, hol és mikor mondtam azt, hogy mérges voltál itt – ha mondtam, bocsáss meg érte, nem gondoltam én azt komolyan. Egyszóval: most már nem mondom.

(Az ember mindenféléket összebeszél, keresztül-kasul jellemzi a barátait: nem kell e dolgokat oly komolyan venni.)

Minden szeretetünkkel gondolunk Rád, Erzsi[3] is, én is és gyakran emlegetünk. Erzsi még külön is nagyon melegen üdvözöl! És én ölellek szívemből s nagyon szép nyaratot kívánok kedves feleségednek is.

M.[ilán]

MTAK Kézirattár Ms 4587/121.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Dickens: Copperfield Dávid c. regénye Füst Milán egyik kedves könyve volt.
[2] Ld. 1435/4.
[3] Ld. 1414/2.

1574. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VI. 26.

Nem baj, hogy még nem küldtem vissza Schelert?[1] Hazajövet sok dolgom volt, most szándékozom majd elővenni.

Nem jár soha Pécsen? Mert ha igen, könnyen benézhetne ide is, szívesen látnám.

Üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/15.
Kézírás Zengővárkony. Református templom. – Gesztenyés feliratú képeslapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross utca 90. I. 2.

[1] Scheler, Max: Die Sinngesetze des emozionalen Lebens. I. Wesen und Form der Sympathie der Phänomenologie der Sympathiegefühle. Bonn, 1926. c. könyvét küldte el FL-nak. Lőrincz Ernő közlése.

1575. KNER IMRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. VI. 26.

Nagytiszteletű Uram!

Imre helyett írok most hogy megköszönjem levelét,[1] mellyel nekünk nagy örömet szerzett. Imre csak néhány nap múlva írhat, most érkezett Pestről, ahol egy kis szemhéjműtétet végeztek rajta. Sokat szenvedett szegény Imre, 2 jégárpája volt, melyek közül az egyik már gennyedt és az okozta a nagy fájdalmakat. Most már semmi baj sincs hála Istennek, csak nagyon csúnya még, de már kímélni sem kell. Inkább azért nem írhat, mert ezalatt az idő alatt embertelenül felgyűlt a munkája, szerencse, hogy holnap vasárnap lesz. Nagyon jól estek sorai drága Uram, talán nem is gondolja, mennyire. Elszigeteltségünkben az ilyen páratlan meleg baráti megnyilatkozás, mint az Ön látogatása, levelei, – egy-egy fénysugár életünkben, s mindig hitet ad nekünk. Köszönjük sokszor, sokszor emlegetjük ittléte óta nagy szeretettel. Bizony kár, hogy olyan rövid volt... De bízom benne, hogy valahogy, valahol mégis sikerülni fog együtt

lenni. Imrének olyan üdülést jelentene, hogy mindenképpen szeretném most már ezt. Sajnos, míg sógoromról[2] valami hírünk nincsen, nem tervezgethetünk, de talán ez is megjön.

A kép nem olyan nagyon rossz, a közös és okvetlen küldünk belőle![3]

– Sok meleg köszöntéssel, szeretettel üdvözlöm kedves Feleségével együtt, egész családom nevében

Kner Etus

MTAK Kézirattár Ms 4588/152.
Kézírás Kner Imréné feliratú levélpapíron. Megj.: Fülep-Kner lev. 253. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Knerné FL VI. 22-i (1571. sz.) levelére válaszol.
[2] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[3] Ld. 1563/7.

1576. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. VI. 29.

Drága Barátom,

Nehány napig Pesten voltam. Egy szemhéjműtétet kellett végrehajttatnom, amely egészen csekély dolog volt, de az ok, amely miatt meg kellett csináltatnom, már hosszú hónapok óta nem hagyott aludni. Így mozdultam ki végre, múlt szeptember óta először. Beszéltem sok ismerőssel Pesten s bizony olyan társadalmi és gazdasági jelenségeket tapasztaltam, amelyek nagy és sok aggodalommal töltöttek el. Jól tudod, hiszen Te vagy aggodalmaim letéteményese, hogy milyen sűrűn, szinte állandóan vizsgálom lelkiismeretemet. Végiggondoltam sok mindent, és most is azt kell mondanom: azoknak a kötöttségeknek tekintetbe vételével, amelyek között élek, s amelyek írott és íratlan társadalmi törvények következtében uralkodnak rajtam, semmit nem tehettem másként s mindig igyekeztem a maximumát teljesíteni annak, amire képes voltam. Ha nagy hangon akarnék beszélni, mondhatnám azt is, hogy feláldoztam az életemet a családnak (értve ez alatt a távolabbi családot), az üzemnek, és azoknak az erkölcsi törvényeknek, amelyeket magamra nézve kötelezőnek ismertem mindig. Tisztán látom azt, amit Apám[1] és én csináltunk itt 61 esztendő alatt. Igyekeztem a gyerekeimet[2] is úgy nevelni, hogy ők is tisztán ismerjék ennek az alkotásnak a jelentőségét, s vállalják az erkölcsi kötelezettségeit. El is értem azt, hogy számukra is az az egyetlen lehetséges életforma, amely az enyém volt, vagyis a kötelezettségek és feladatok teljes erővel való vállalása. Elmondhatom azt is, hogy feleségem[3] is mindig velem együtt vállalt mindent, sok áldozatot hozott azért, hogy vállalhassam azt, amit vállalnom kellett. Meg kell azonban értened, azt látva, amit itt láthattál, hogy az életformám lényege az, hogy magam határozhassak dolgaim felett s hogy ebben a felelősségben osztoznom nem lehet. Vagyis az én életformám az egyéni vállalkozással járó

polgári életforma. Jól tudom, hogy a szociális igazságtalanságok jelen vannak itt is, az én életszínvonalam és az alkalmazottaim életszínvonala közötti nagy különbségben. Azt is tudom azonban, hogy erről milyen fokban tehetek én s mennyire felelős érte a miliő, nemcsak Gyomát értve ez alatt, hanem azokat a köz- és magánvonatkozású intézkedéseket és jelenségeket, amelyek a bérszínvonalat általában befolyásolják. Én magam az általános bérnívón csak igen-igen keveset változtathattam, de igyekeztem ezt azzal ellensúlyozni, hogy a legsúlyosabb válságok idején is megteremtettem, magántartalékolási lehetőségeim teljes elhanyagolásával, a munkaviszony állandóságát, hogy legalább a munkanélküliségtől megóvjam azokat, akikért felelős vagyok. Hogy ez mekkora erőfeszítést és áldozatot jelent, azt kívülálló szinte el sem képzelhetné.

Hogy ezután majd hogy lesz s miként tudom átvészelni a dolgokat, azt persze nem is sejthetem. A mi üzletünket az jellemzi, mint ezt szegény Bandi öcsém[4] – akiről azóta sem tudunk semmit – kifejezte, hogy a momentán helyzet sohasem kedvezőtlen, mert roppant erőfeszítéssel mindig sikerült mindent parirozni és az egyensúlyt fenntartani, sőt: sokféle és sok biztosítékról is gondoskodni. – A veszedelem tehát nem itt van, hanem a fejlődés irányában, amelyet ma sok kívülálló tényező terel arra, amerre, anélkül, hogy befolyásolhatnánk. Mondhatnám úgy, hogy egy csupa ismeretlenből álló egyenletet kell megoldanom. Egyetlen erő, ami rendelkezésemre áll: az akarat, a tisztesség és a tudás, meg tapasztalat. – De mi ez ekkora viharban, amikor kívül-belül ezer ellenség veszi körül az embert?

Hát majd meglátjuk. Szeretném, ha a te optimizmusod igazolódna. Nemcsak azért, mert a magam és a családom bőréről és a vállalat jövőjéről, a gyerek jövőbeli munkalehetőségéről van szó. Hanem legfőként azért, mert igazolva volna a nevelés, amelyet alkalmaztunk és nem járnék rosszul azzal a felelősséggel, amelyet vállaltam, mikor a gyereket ebben az irányban és ilyen útravalóval indítottam el az útjára. Látom, hogy csak egyféle utat ismer, a saját meggyőződése útját, s nem tud egy szájból hideget és meleget fújni. Sőt még csak hallgatni és jó képet vágni sem tud. Még ehhez nincsen elegendő tapasztalata és higgadtsága. Van hát benne meglehetős nagy adag merevség, amit még le kell vetkőznie. – De hogy ezzel a felfogással miképpen állja meg a sarat az olyanfajta versenyben, amilyen ma van, nem lehet el sem képzelni. Hosszú távra ugyanis az én 41 éves pályámon mindig az abszolút tisztesség bizonyult helyesnek és üzletileg megfelelőnek is, – csak mindig az volt a kérdés, hogy az ember meddig bírja. – A másik kérdés pedig az, hogy adott esetekben nem is könnyű eldönteni, merre van ez az út, mert hiszen a felfogás, a fennálló rendelkezések sem mindig egységesek, nem világosak és nem egyértelműek. Gazdasági szempontból például éppen most átmeneti heteket élünk s ez roppant veszedelemmel jár, – amelyeket részletezni itt nem tudok. Ha nincsenek egy vállalatnak belső tartalékai, akkor nem is bírhatja ezeket. E belső tartalékok felélésére azonban minden megtörténik. –

Arra kell gondolnom: ha más bírja bármilyen eszközökkel, akkor nekem is bírnom kell a tisztességes eszközökkel, amelyekhez még a tapasztalat, erősebb akarat és iskolázottabb intellektus is járul. – Nem lehet mást mondani, mint azt, hogy „vederemo" és nem lehet mást tenni, mint az erőt a végsőkig megfeszíteni. Nagyon fárasztó azonban az, hogy az emberben folyton dolgozik és fúr a kétely. Nem bírok megtenni olyan dol-

gokat, amelyeket minden kartársam és kortársam minden skrupulus nélkül megtesz. Ebben a vonatkozásban hihetetlen saltomortalékat láthatunk.

Sajnálom, hogy a mérnökök között szerezett tapasztalataidról[5] nem tudunk személyesen beszélgetni, ez nagyon érdekelne. Én nagyon szerettem mindig fiataloknak előadásokat tartani, de már vagy másfél éve nem volt rá lehetőségem. A fényképeket[6] majd hamarosan elkészíti Mihály, ahogy lehet. Én pedig nagyon köszönöm kedves leveledet.[7] A Te mellémállásod és helyeslésed megkönnyíti a helytállást számomra és erre nagy szükségem van.

Lehet, hogy dolgaim úgy fordulnak, hogy az eddiginél is erősebb elfoglaltság ideje következik s ezért majd ritkábban írhatok, de mindig nagy öröm számomra, ha levelet kapok Tőled.

Mindnyájan szeretettel köszöntünk és vagyok régi, igaz híved és barátod

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/141.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 282. Megj.: Fülep-Kner lev. 216–218. p. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner Izidorra utal. ld. 1299/8.
[2] Kner Zsuzsa és Mihály ld. 1299/7. és 10.
[3] Kner Imréné ld. 1299/9.
[4] Kner Endre ld. 1299/5.
[5] FL építészekkel való találkozásáról van szó. ld. 1563/3.
[6] Ld. 1563/7–8.
[7] Ld. 1571. sz.

1577. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Nagyhát, 1943. VII. 13.

Carissimo,

harmadik napja itt töltöm időmet a nagyháti gazdaságban, Tiszaföldvár és Cibakháza között. Basch Lorántt[1] hívott és hozott ide a családi kisbirtokára, annak is minden kényelemmel fölszerelt pazar szép és nagy kertű házába. A föld is, az ég is végtelen erre. Javában folyik az aratás és nagy az élet a mezőkön. Madárismerő-tudományának nagy hasznát vehetném, mert csodálatosan szépséges madarakat látok és hallok. Egy gólyapárral naponként találkozom. Nem csodálom, hogy annyi költő énekelte meg.

Hoztam magammal különböző elvégezni való munkákat. De nem nagy a kedvem hozzájuk. Inkább olvastam eddig. Elolvastam például Jankovich Ferenc könyvét, A Téli szivárványt.[2] Élmény-törmelékekből egybegyúrt önéletrajzi regény. A torz alakok iránti érdeklődése és általában az embertorzító hajlandósága Tersánszkyra[3] emlékeztet. Sok benne az ízléstelenségig menő kíméletlen realizmus és ugyanakkor a hasonlathajszoló túlzás. Egészében mégis értékes munka. Tömérdek jól meglátott alak szerepel benne,

olyan sok, hogy sorsuk kiteljedésére (!) sem idejük, sem módjuk. Útját állja ennek az is, hogy a regény egy gyermekkor nehány esztendejének története, tehát valójában szűkre szabott keret. Ízesen tud magyarul Jankovich, de persze nem ajánlanám neki, hogy a Maga cenzori piros ceruzájára bízza magát.

Küldök két újságkivágmányt.[4] Régen tartogatom őket a Maga számára. Illyésnek egyre jobban szaporodnak a kritikusai. Sokat marakodik naplójegyzeteiben,[5] de inkább óvatosan. Milotay vezércikkéről,[6] amely végiglen vele foglalkozott és megrótta, leckéztette, elítélte azért, hogy egyik versében nem mert nyíltan antisémitának mutatkozni, nem nyilatkozott a Magyar Csillagban. Sokan, akik régebben az embert is kedvelték benne, egyre inkább távolodnak tőle. A tehetségét elismerik, de a jelleméről rossz a véleményük.

Pest-gyomai útjának fáradalmait hihetőleg kipihente már. Fokonként rájöttem, (drauf gekommen), hogy Pest antikváriusait majd mind fölkereste. Ebbe a munkába, magamról tudom, belé lehet fáradni.

Az a füzet, amelyet megküldtem, különlenyomat egy rajzalbumból, amelyhez nem congruens szövegnek adtam.[7] A rajzokat egy volt tanítványom (Iparművészeti Iskolás) készítette, s akármennyire nem vállalok velük közösséget, nem tagadhattam meg készítőjük kérését, mert derék, becsületes, naiv lelkű ember. Ami az állítólagos „elméleti" voltát illeti, tudnia szükséges, hogy két rádióbeli felolvasásom egybeszerkesztése. Annyi elmélkedő hajlandóság, mint amennyi beléje szorult, mindig volt és lesz is bennem. Elvégre micsoda ember volnék, ha nem gondolkoznám a felől, ami állandó érdeklődésem és foglalkozásom tárgya. Mikor én annak idején arról beszéltem (vagy írtam), hogy valamikor menekülni igyekeztem az elmélettől, az elvonástól az életszerűség és a valóság felé, a spekulatív filozófiára gondoltam. Ahhoz is nagy hajlandóságot éreztem ifjú koromban. (Még Péterfy Jenő keltette föl bennem.)[8]

A kegydíjam dolga különben még nincsen elintézve. A Közérdekeltségek (mi az értelme ennek a szónak?) Felügyelő Hivatalától azt a választ kapta a vállalat, hogy októberig ráér a dolog. Ágaitól[9] megkérdeztem, hogy mit jelent ez az elhalasztás? Árthat-e az ügy kedvező elintézésének? Azt felelte, hogy semmi esetre sem. A hosszúnevű hatóság hozzájárulását bizonyosra veszi.

Miközben ezt a levelet írom, elromlott a mára végre megjavuló idő. Még tegnap is fázódtam a hideg szél miatt. Ma azonban igazi téli-nyári nap volt, forrón sütő nap és tiszta levegő. Most megint esik, és szél tépázza a kert fáit. Holnapra bizonyosan hideg lesz és a cudar szél az utána következő napokat is elrontja.

Pénteken vagy szombaton (Júl[ius] 16–17.) utazom haza.

Az életem itt csupa pihenés és lustálkodás. Csak a gyomrommal nem vagyok elégedett.

Én is megvárakoztattam levelemmel, de láthatja belőle, hogy nem volt semmi lényeges közölnivalóm, különben már előbb írtam volna.

Tanti saluti alla Señora ed abbracci a voi

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/111.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1539/18.
[2] Jankovich Ferenc: Téli szivárvány. (Regény.) Bp. [1943.]
[3] Tersánszky Józsi Jenőre (1888–1969) utal.
[4] Az újságkivágatok nincsenek a levél mellett.
[5] Illyés Gyula naplójegyzetei a Magyar Csillag 1943. II. 1.–IV. 1. 3–7. sz.-ban, valamint a V. 1. 9. sz-ban ill. a VI. 1. 12. sz.-ban jelentek meg. (174–176., 230–233., 302–308., 365–368., 430–431., 553–557. és 747–750. p.)
[6] Milotay István az Új Nemzedék felelős szerkesztője 1943. II.–V.-ben 26 részből álló vezércikksorozatot publikált Népi válság, népi Magyarország címmel. Illyés Gyuláról igen sokszor esik benne szó, különösképpen a Dózsa és Táncsics nyomán (1943. III. 18. és III. 21.-i X-XI. részben, valamint A régi jó idők c. részekben (1943. III. 28. és IV. 2. XII-XIII.) foglalkozik személyével és tevékenységével. (Minden esetben a napi 1-2. p.-n)
[7] Roszner Károly: Akt-tanulmányok. Bev. Elek Artúr: Hogyan nézzünk és hogyan ne nézzünk képet? Bp. 1943.
[8] Péterfy Jenő (1850–1899) esszéíró, kritikus.
[9] Ágai Béla ld. 1293/4.

1578. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Újpest, 1943. VI. 16.

Kedves Bátyám!

Csak most jutok annyi lélegzethez, hogy ismételten, ezúton is megköszönjem szíves vendéglátását,[1] s az együtt töltött szép és serkentő órákat; – külön is a Nagyságos asszony kedvességét, valamint a jóféle útravalót, amivel ellátott. –

Elég kellemesen utaztam, csaknem menetrendszerűen érkezve haza. Sajnos az istenek – ellenségeim-e vagy barátaim? hamarjában nem is tudom – még most sem hagynak nyugtot, mert a vízum és kiutazási engedély megszerzésének hercehurcáin túl,[2] egy új és nem is túlságosan érdekes feladatot róttak a nyakamba. T.i. a Franklin Társulat is ráébredt – Kerényi Kétnyelvű Klasszikusainak[3] és a Parthenon kiadványainak[4] nyomán, – a bilinguis kiadásokban rejlő nagy anyagi lehetőségekre, s most ősszel Halász Gábor[5] szerkesztésében indít is egy sorozatot maga is, persze nem antik, hanem modern klasszikusok, – angol, francia, olasz és német szerzők műveiből. Az első sorozatban megjelenik: Dante Vita Nuovája Jékely Zoltán fordításában, C.[onrad] F.[erdinand] Meyer verseiből egy Auswahl a már meglévő magyar fordításokban,[6] franciából nem tudom mi,[7] angolból pedig Macaulay két essaye. Ez utóbbinak a tolmácsolására vállalkoztam, Halász kérésére, nem nagyon szívesen az igaz, mert sok időt veszítek vele, – viszont másrészről éppen kapóra jött, mert ha ősszel Berlinbe utazom, egynémely dolog bevásárlásához igencsak szükségem lesz a pénzmagra. A két essay különben: a Nagy Frigyesről s a Machiavelliről szóló.[8] Lassanként már egyedül jogosított fordítója leszek minden Nagy Frigyesről szóló tanulmánynak. (V.[esd] ö.[ssze] Freyer.)[9]

Egyik beszélgetésünkben felemlítődött hogy idehaza alig-alig ismerik a szellemtörténetet, legjobb termékeit pedig éppenséggel nem. Nos, íme egy újabb konkrét adat. Halásszal beszélgetve megemlítettem, hogy milyen kitűnő dolgokat találhatni szellemtörténeti téren idehaza, s Bátyámék mozgalmára és írásaira utaltam. Bátyámnak teljes tisztelettel adózott, Lukácsnak a Theorie des Romansát ismeri, de nem tudta végigolvasni, mert érthetetlenül homályos és különben is ez az elvontság inadekvát a regénnyel szemben. Ha az igazán jók is így, érthető, hogy a jelentéktelenek még „ígyebben"...

A napokban került a kezembe Bátyám egy régebbi cikke, a Huszadik Század 1919-es évfolyamában megjelent Magyar Könyv a Kereszténységről című (Pardon: Keresztyénségről!)[11] Csupa véletlenségből, az otthon lévő ócska folyóiratok közt turkálva akadtam rá. A bibliai profetizmus vallásfilozófiailag paradigmatikus mivoltáról emlékszem a Magyar Művészetben[12] is esett egy-két érdekes szó, sajnos kevés. Most, hogy itt bővebben találom kifejtve e vallás és vallástörténet filozófiai gondolatokat egészen magasra csigázódott az érdeklődésem. Ha netán Bátyám ezeket az új, a külső vallási formák történetén messze túllévő, egészen lent, a dolgok legmélyén fekvő összefüggéseket in détails kifejtette volna valahol – bár a cikk épp az ellenkezőjét sejteti – kérem értesítsen majd róla ősszel. De addig még több levéllel jelentkezem s nem feledkeztem meg a Jones féle Selectionsről sem.[13]

Az ausztriai útra testileg-lelkileg már tejesen felkészültem, az induláshoz csak a vízum hiányzik. De a jövő héten alighanem megérkezik már ez is és akkor mi sem tart vissza.

Szeretettel köszönti s a Nagyságos asszonynak mély tisztelettel kézcsókját küldi

Szigeti József

A hónap – a levélben VI. – géphiba, helyesen VII. FL Szigetinek írt VI. 22-i levelében (1527. sz.) azt írja, hogy rábízza jövetele időpontjának megválasztását, tehát még a látogatás előtt voltak, ez pedig köszönőlevél a vendéglátásért. – FL VIII. 9-i (1589. sz.) levelében reagál Szigetinek a Franklin Kétnyelvű Remekművekkel kapcsolatos e levélbeli közlésére.
MTAK Kézirattár MS 4589/295.
Gépirat autogr. aláírással, a „Bátyám" megszólítás piros gépszalaggal.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A látogatás pontos napjára Szigeti József nem emlékszik; feltehetően VII. 10-e körül kerülhetett rá sor.
[2] Szigeti Németországba készült ösztöndíjjal; utazására Berlinbe 1944. VI.-ban került sor, 1945 V. elején tért vissza Magyarországra. Szigeti József közlése.
[3] A Kerényi Károly-szerkesztette Kétnyelvű Klasszikusok c. sorozat kötetei A-B-C alsorozatokban jelentek meg az Officina kiadásában 1939–1948 között.
[4] A Parthenon kiadó Kétnyelvű Klasszikusai c. sorozat 1942–1944 között látott napvilágot.
[5] Ld. 1402/19. – A Kétnyelvű Remekművek c. Franklin-sorozatban 7 kötet jelent meg, első kötete Dante: Az új élet. (La vita nuova) volt Jékely Zoltán fordításában. A bevezetést FL írta. Bp. [1944.]
[6] Meyer, Conrad Ferdinand válogatott versei. Ausgewählte Gedichte. Ford. Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós stb. Bevezette Cs. Szabó László. Bp. 1944. Kétnyelvű Remekművek 4.

[7] A francia irodalmat a sorozatban La Fontaine: Válogatott mesék. (Fables choisies.) Radnóti Miklós fordításában és bevezetésével. Bp. [1943.] Kétnyelvű Remekművek 3. és Molière: Don Juan. (Vígjáték.) Ford. Illyés Gyula. Bp. [1944.] Kétnyelvű Remekművek 6. képviselte.
[8] Macaulay, Thomas Babington: Nagy Frigyes. Szigeti József fordítása. A bevezetés Joó Tibor műve. Bp. [1944.] A Machiavelli-esszé nem jelent meg a sorozatban.
[9] Ld. 1549/4.
[10] Lukács, Georg: Die Theorie des Romans. Ein geschichtspilosophischer Versuch über die Formen der Grossen Epik. Berlin, 1920.
[11] FL: Magyar könyv a keresztyénségről. = Huszadik Század, 1919. jan.-febr. 1-2. sz. 47–56. p.
[12] Ld. 1452/6.
[13] Ld. 1549/5.

1579. BARÁNSZKY JÓB LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

Tihany, 1943. VII. 20.

Mélyen tisztelt Kartársam!

Nem tudjuk megállni, hogy amikor „Nemzeti jelleg a művészetben" jövő évi előadássorozatunk[1] előadóit felkérjük, ne kíséreljük meg a „szobrászat" ilyen természetű problémáinak exponálására esetleg azok megjelölésével, akik hozzászólóként figyelembe jöhetnének, Igen tisztelt Kartársamat megnyerni.

Mindenképpen lehetővé szeretnénk tenni, hogy Mélyen Tisztelt Kartársunk, akinél többet, különbet ebben a problematikában senki sem mondott, részvételével a vitát érdemlegessé tegye: januártól-májusig bármely (szerdai) időpont rendelkezésére áll s a felutazás költségei a Társaságot[2] terhelnék.

Abban a reményben, hogy nem tagadja meg tőlünk azt, hogy nagy gonddal egybeválogatott a tárgyhoz méltó előadóink névsorát teljessé tegye, maradok bensőséges tisztelettel régi igaz híve

Baránszky Jób László

MTAK Kézirattár Ms 4585/75.
Kézírás Magyar Esztétikai Társaság Ügyvezető alelnökség Budapest, XII. Pilsudski-út 37. T.: 15-55-42. feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Baránszky Jób László (1897–1987) esztéta, irodalomtörténész. 1935-től a szegedi, majd a kolozsvári egyetemen magántanárként esztétikát adott elő. Az Esztétikai Társaság egyik szervezője, 1943-ban ügyvezető alelnöke.

[1] Lőrincz Ernő 1613. sz. 1943. XII. 7-i levelében a sorozat első előadásáról számol be FL-nak. FL 1618. sz. 1943. XII. 22-i levelében írja, hogy elfogadta az előadásra szóló meghívást. Valószínűleg nem került rá sor. Az Esztétikai Szemle 1943-as évfolyamában csak az 1-2. szám jelent meg, tehát nem jelenhetett meg beszámoló a sorozatról.
[2] A Magyar Esztétikai Társaság korábban a Magyar Psychologiai Társaság esztétikai szakosztályaként működött, vezetője Mitrovics Gyula volt. 1937-től önálló társaság lett – mint az Esztétikai Szemle megváltozott alcíme is mutatja. 1943-ban Mitrovics volt a Társaság elnöke.

1580. FÜLEP LAJOS – KERÉNYI KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VII. 24.

Kedves Károly,

örülök a híradásnak,[1] s benne a rosszra következett jónak. Sajnálom azonban, hogy elmeneteled előtt nem találkozhattunk. Lapod egyébként csak előhírnöknek tekintem, s várom a bejelentett „kimerítőbb" tudósítást, különösen munkádról. A Gnosis-t folytatod?[2] Nem rég járt nálam egy tehetséges ifjú,[3] elolvastattam vele, el volt ragadtatva tőle, de – a részletesebbet várja. Mint én is. Ha publikálsz, kérlek, ne feledkezz meg rólam. Remélem, most már csakugyan hamarosan elkezdhetem a törlesztést. Írok most egynéhány külön dolgot a „nagy"-ból.[4] Nem volt szándékom, de megígértették velem.

Ha Carloról[5] van híred, kérlek, közöld velem.

Szeretettel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Illmo Signore Professore Carlo Kerényi Ascona Villino del Sogno Schweiz
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad (kézírással): Hongrie

[1] Kerényi Károly utolsó fennmaradt lapja VI. 13-án kelt (ld. 1567. sz.) Közben feltehetőleg újra írt, s benne beszámolt valamilyen, a betegsége után bekövetkezett kedvező eseményről, de a levél nem maradt fenn.
[2] Valószínűleg a Mythologie und Gnosis c. műre utal, amely az Eranos Jahrbuch 1940–41. kötetében Zürichben jelent meg.
[3] Szigeti Józsefről van szó.
[4] A művészetfilozófiára utal. ld. 1284/12. – A „külön dolog" amelynek megírására FL ígéretet tett, valószínűleg a Célszerűség és művészet az építészetben. Ld. 1537/3.
[5] Tolnay Károlyról kér híradást.

1581. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VII. 25.

Kedves Barátom,

jó nagy idő telt el leveled, különösen a k.[edves] feleségedé érkezése óta.[1] A pokol útjai jó szándékkal lévén kikövezve, én azon az úton duce vagy Führer vagyok, de aztán igazán muszájból, mert ha jobb útra akarok térni, minduntalan visszatessékelnek oda, hogy még csak kétségem se legyen afelől, mire vagyok praedestinálva. Városi urak azon sápítoznak, milyen ráérő élete van az ilyen magamfajta falusi ngangának, holott amikor időm volna, bosszúságom is van hozzá bőven, mintha olykor csak azért adnák az időt, hogy ráérjek bosszankodni. Bocsássátok meg tehát, hogy előbb nem írtam, várva a kevesebb bosszúságot a kedvvel való íráshoz – míg aztán sikerült is ki-

várnom az eddigieknél nagyobb bosszúságot, javíthatatlan naivitásom megérdemelt büntetéseképpen.

Részvéttel értesültem a szemeddel való bajoskodásról,[2] örömmel is, hogy túlestél rajta.

Amit Magadról, munkádról írsz, az természetesen mind úgy van; de annak igazságában is hiszek, változatlanul, amit előbb írtam, hogy Titeket a vihar talán meg fog tépázni, de ledönteni nem fog. Akarat, tisztesség, tudás, tapasztalat az egyetlen erőd, írod. Dehát nem éppen most illusztrálja-e nagyban a historia, hogy ezen az erőn semmi, a legjobban megszervezett és fölkészült pusztító erő se tud kifogni? Mint írtam, Miattatok nem is ezért fáj a fejem, hanem az örökre pótolhatatlan mulasztásért, a teljesületlen sok lehetőségért. Valamikor elméleti urak sokat vitatkoztak azon, el lehet-e képzelni Raffaelt festői tehetséggel és kéz nélkül születve. Nem tudom, mire jutottak, de azt tudom, mert látom, hogy jó idő óta az épkézláb tehetségeknek igyekeznek a két karját levágni, vagy lehetőleg jól lekötni. S ez a tehetségeknek sokkal fájdalmasabb, mint a kar nélkül születés, mert ezt nem érzi, aki sose pingált, annak a hozzá való lehetőség hiánya se fáj. Szóval, egészen nem ütnek agyon, annyi életet meghagynak, hogy minél jobban fájjon a veszteség. Ez fáj igazán Neked is, kedves Barátom, amikor nem gondolsz is rá. Mert erre már gondolnunk se kell, bele van oltva csontunkba, velőnkbe.

Öcsédről van-e már hír?[3]

Természetesen csak akkor írj, ha majd ráérsz.

Ottlétemkor papirost kínáltál. Hát ha csakugyan olyan könnyen adhatnál belőle, mint mondtad, azaz nem fog hiányozni Neked, szívesen vennék 500 ív fehér írópapírt, de csak, ha előbb megírod az árát, s csak ha igazán nem fogod híjját érezni. Elvégre is, én írhatok, de Te nem nyomhatsz rosszabb papírra.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Kedves Nagyságos Asszonyom!

Ez ennek a levélnek első lapja, a látszat ellenére is, első lévén mindig a nő helye, akárhol van is.

Ha késve is, de nagyon köszönöm kitüntető kedvességét, nekem igen nagy örömet szerző levelét.

Hogy az együttlétet én is mennyire óhajtottam s óhajtom, bebizonyítottam – a következőt szeretném, ha nem az élysioni mezőn[4] lenne, ahol, igaz, nincs vihar, jégverés és hó, de ahol a görög hősök árnyai mégse igazán boldogok, mert már egyéb dolguk sincs, mint hogy boldogok legyenek.

Tervezgetésük tehát sógoráról való hír érkezésétől függ – ha ez megjött vagy jön, s valamerre útra kelhetnek, ahonnan Várkony nincs messzebb, mint volt nekem Pesttől Gyoma, akkor, úgy gondolom, automatikusan érvényesülnie kell a viszonosság elvének.

Mindnyájukat szívből üdvözölve, kezét csókolja

Fülep L.[ajos]

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 291–194. Megj.: Fülep-Kner lev. 218–219. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] L. 1576. ill. 1575. sz.
[2] U.o.
[3] Kner Endrére utal. ld. 1299/6.
[4] A görög-római hitvilágban a meghaltak túlvilági tartózkodási helye.

1582. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. VII. 27.

Scheler[1] megérkezett. Lelkiismeret furdalások közt vettem át. Eszembe juttatta múlt havi válasz nélkül hagyott sorait[2] és azt, hogy hallgatásom talán siettette a könyv áttanulmányozásában, márpedig ennél nagyobb kellemetlenséget alig ismerek – könyvvel kapcsolatban... Ígérem, figyelmesebb leszek, ha ismét sor kerülne arra, – amit szívesörömest megteszek bármikor, – hogy egyik-másik könyvemmel szolgáljak! És válaszaim se fognak hetekig késni! Mentségül hozom fel: ezúttal annak a Magyar Csillagba szánt cikknek a megírására vártam,[3] hogy egyszersmind azt is megküldhessem – ha ugyan mentheti egyik mulasztás a másikat. Annak a cikknek is csupán az elején tartok, tudniillik. Igaz, olvasgatok hozzá. Egy idő óta azonban mintha ezt is csak az írás halasztgatásáért tenném. Rendkívül nehezen írok: most meg, hogy az igazság az írás mikéntjétől is függ, valósággal megköti kezemet ennek tudata, hogy íráshibáimmal esetleg csak ártanék az ügynek.

Egyébként tárgyi nehézségekkel is küzdök, ha jól fejezem ki magamat. Nem vagyok képes rájönni, kik azok a tanítványok[4] akikre találkozásunkkor célzott s hogy mennyiben tanítványai azok, – hogy könyvének s egyáltalán munkásságának hatását láthatnám. Nem találom Alexander említett cikkét[5] sem az Athenaeumban (a Magyar művészetet méltatót!) És főleg azt sem tudom, történt-e mindezideig az enyémhez fogható olyan próbálkozás, amelyiknek célja a Magyar művészetben vázolt elmélet tudománytörténeti helyének s jelentőségének a megállapítása lett volna. Meg aztán arról a „forradalmi" csoportról[6] se tudok semmit, amelyik nálunk annakidején felvette a harcot a nagyrészt máig is uralkodó természettudományos világnézettel, arról, amelyiknek az ülésein a M.[agyar] m.[űvészet] egyes fejezeteit felolvasta.

Nem szívesen zaklatom kérdéseimmel, de nem ismerek senkit, aki feleletet adhatna rájuk. Sok utánajárásra meg nem igen futja aránylag kevés szabadidőmből. Hálával fogadnám tehát ha egyelőre bár a fentiek tekintetében eligazítana.

Meghívását köszönöm. Régóta vágyom Zengővárkonyra. Majd csak találok egy-két szabad napot és lerándulok. Meglátogatom esetleg közelebb is Petrovics Ilonával,[7] aki nagyban készül felkeresni a kiadásra vonatkozó megállapodásuk végett. – Bárcsak

megköthetnék valahogy! Hirtelen nem tudnám megokolni optimizmusomat, de nagyon sokat remélek a Magyar művészet tervbevett második kiadásától, nem szólva a többi, ma még véka alatt rejtegetett írás megjelentetéséről.[8]

Ebbeli reményem megvalósulásába vetett hitemmel üdvözlöm

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 5691/108.
A FL-nak elküldött példány nem maradt fenn; a közölt szöveg Lőrincz Ernő autogr. magának készült másolata, kisebb javításokkal, áthúzásokkal.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Mellette csomagszállító levél szelvénye, rajta 1943. VII. 24. keltezésű postabélyegző, FL címbélyegzője a következő autogr. szöveggel: Ismételt köszönettel! a 100–113. lapok felső szegélyén valami vízfolt-félét, a 150. lapon a jegyzetet ceruzával meghúzva találtam. F.L. – A feladóvevény nyilvánvalóan a visszaküldött Scheler-kötet feladásának igazolása.

[1] Ld. 1574/1.
[2] Ld. 1574. sz.
[3] Ld. 1533/28.
[4] Tolnay Károlyra utal. ld. 1588/5.
[5] Alexander Bernát: Ungarische Kunst. = Pester Lloyd, 1923. V. 29.
[6] A Vasárnapi körről (ld. 1365/10.) ill. a Szellemi Tudományok Szabadiskolájában tartott előadássorozatról van szó: az Előadások a szellemi tudományok köréből címen meghirdetett programot a Fővárosi Pedagógiai Könyvtárban (Balázs Béla ekkori munkahelyén) rendezték meg 1917 tavaszán. Előadott Balázs Béla, Fogarasi Béla, FL, Hauser Arnold, Lukács György, Mannheim Károly és Ritoók Emma, szemináriumokat tartott Antal Frigyes és Kodály Zoltán. FL előadásaira 5 alkalommal került sor IV. 17 és V. 15 között, címük két variánsban is szerepel: A nemzeti elem a magyar képzőművészetben ill. A nemzeti jelleg problémája a magyar képzőművészetben.
[7] Ld. 1542/1.
[8] Ld. 1533/29.

1583. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony, 1943. VII. 29.]

K.[edves] B.[arátom]!

Tegnapelőtt írtam,[1] s most kapom levelét[2] – úgy látszik, egyszerre egyet gondoltunk. Köszönöm a fotokat,[3] de én nem gondoltam ilyen rengeteget, hanem csak, mint írtam, hogy meglássam milyen, 1-2-t. Hiába ócsárlod, a Te képed nemcsak jó, hanem kitűnő! hát az enyémnek, persze beadott a nap.

Nagyon aggaszt az öcsédről[4] szóló hír, részvétre indít a k.[edves] Feleségedről[5] szóló – én tudom, mi az ischias, volt nekem belőle olyan, mint még soha senkinek.

Gyógyulást, mindnyájatoknak minden jót kívánok, ölel

F.[ülep] L.[ajos]

A dátum: postabélyegző.
BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 296. Megj.: Fülep-Kner lev. 220. p. Kézírás a zengővárkonyi ref. templomot és gesztenyést ábrázoló képeslapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.

[1] Ld. 1581. sz.
[2] Ld. 1576. sz.
[3] Ld. 1563/7–8.
[4] Kner Endrére utal. ld. 1299/6.
[5] Ld. 1299/9.

1584. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. VII. 29.

Drága Barátom,

Leveleink keresztezték egymást,[1] ahogy mondani szokták, nem tudom mi születik az ilyen keresztezésből. Most sietve írok és röviden.

A fene tudja, hogy és mint lesz, de úgy érzem, nem illik panaszkodni. Lehet, hogy igazad van s mindenben a legnagyobb veszteség az, amit nem csinálhattam meg. Mert hisz tulajdonképpen minden elmúlik idővel és a maradandó az emberből talán csak az, amit megcsinált. Nem tudom, mennyire figyelhetted meg, de a legfontosabb munkáimat éppen a gazdaságilag legnehezebb időkben csináltam. Olyankor, amikor a legsúlyosabb volt a gazdasági helyzet és a legnagyobb az anyagínség. De volt valami felfelé lendülő a korban, lehetett hinni a munka értelmében. Most az a nagy kérdés, hogy lesz-e akkor is még elég fiatalság bennem, amikor megint úgy fordul a dolog, hogy lesz értelme a munkának, mint pl. 1920–21–22-ben, amikor a Klasszikusokat[2] és a Monumentát[3] csináltam. De más volt a helyzet egészen: egyrészt velem volt Apám[4] és Öcsém,[5] tehát az elvégzendő munkában hárman osztoztunk, a kenyérmunkák mellett juthatott tehát erőm és időm másra is. Másrészt pedig: volt kenyérmunka olyan és annyi, hogy el lehetett mellette vonni anyagot és pénzt a kiadásra is. Mindezek mögött pedig még megvolt az a tévhit, hogy kell az embereknek, amit csinálok. Csak később derült ki, hogy nem kell. Hát majd meglátjuk, ha megérjük. –

Ami pedig a papirost illeti: nem akkora tétel ez, hogy bármely vonatkozásban számottevő lenne. Azonban a tiszta famentes papirost fel muszáj volt használni, mert rendelet volt rá, s most már csak úgynevezett famentespótló van, 30% fatartalommal. Küldök itt belőle egy vékonyabb és egy vastagabb fajtát, próbáld ki és írd meg, melyiket használhatod. – Erre én persze egyházi, irodai célra, vagy kéziratpapírnak gondoltam. Ha van szükséged finomabb beadványpapirosra, afféle miniszterpapirosra, abból tudok küldeni még egy keveset. –

Ha pedig magáncélra kellene levélpapiros, írd meg, milyet szeretsz. Fehéret, bankpostát, azaz mattfelületűt, vagy színeset? Talán tudok keríteni abból is. És ha valamilyen nyomást akarnál rá, igazán nem kerül semmi fáradságba, mindig van egy kis üres

idő rá. Írd meg akkor, mi legyen rányomva és kb. milyen betűből. Elég ideges ma az ember, ha annyit megtakarít, hogy ne kelljen a borítékra a feladót, címet, utolsó postát stbi ráírni, az is valami. És ne bánts meg azzal, hogy elszámoljuk, barátaimnak ez régen kijár már tőlem. –

Majd csak lesz valahogy, s Habakuk volt az utolsó próféta, legyen hát bennünk is elegendő türelem arra, hogy kivárjuk, mi lesz velünk.

Szeretettel köszönt öreg barátod

Kner Imre

Feleségem[6] nagyon köszöni igen kedves soraidat. Szegény negyedik hete fekszik már ischiassal. –

MTAK Kézirattár Ms 4588/142.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 295–296. Megj.: Fülep-Kner lev. 229–220. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL VII. 25-én írt Kner Imrének (ld. 1581. sz.); Kner ekkori levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1354/6.
[3] Ld. 1354/5.
[4] Kner Izidorra utal ld. 1299/8.
[5] Kner Endre ld. 1299/6.
[6] Ld. 1299/9.

1585. CSABA REZSŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. VII. 31.

Kedves Lajos Bátyám,

köszönöm kedves és részletes válaszodat.[1] Most, hogy az első kötet anyaga kialakul,[2] s akarva-akaratlan (– hiszen építész szakírót lámpával is alig lelek s ha lelek sem használhatom fel a cél érdekében, mit a Hajlék-kal[3] magam elé tűztem, –) laikus írók verődtek össze: magam is belátom, helytelen lenne ebben a környezetben közölni Lajos bátyám tanulmányát. Valóban helyesebb lesz megvárni a „laikus invázió" eredményét. Úgy gondolom ugyanis, hogy akár pozitív, akár negatív lesz az eredmény, mindenképpen jó alkalmat szolgáltat majd a tanulságok levonására, a felmerült gondolatok összegezésére a tévedések megmutatására. Ha egyszer a nyulak kiugrottak a bokorból, könnyebb lesz célba venni őket. (Nyulak alatt persze nem embereket, hanem gondolatokat értve). Ha beigazolódik, hogy a laikus szellem éppúgy megszűnt, mint az építészet, úgy gondolom ez esetben sem végeztünk hiábavaló munkát: igazabb önismeretre tettünk szert, mely egyik dokumentuma lehet a később kimondandó igazságoknak. A Hajlék-ot szellemi műhelynek szántam, ahol van mester és tanonc s ha a tanonc elvéti a dolgát, ott a mester, aki észre téríti a hibázót. Minden nagyképűség nélkül,

őszinte és becsületes szándékkal szeretném a célt szolgálni: a végzetes tévedéseket – melyeknek előjelei már felismerhetők – megelőzni, a fogalmakat tisztázni, a gyakorlati építészet mögé egy ichlető [!] szellemi hátteret teremteni. Tudom, hogy közülünk sokan még nem jártuk meg a probléma mélységeit úgy mint Lajos Bátyám, de a kiáltó bajok a nagyképűen képviselt tévedések már sokunk bőrét égetik. Számomra nem öncél a cikkezés, tizenöt éve élek a szakmában s közelről látom a közönyt, a kalmár szellemet, a művészi felelősséget nem ismerő iparoskodást, a nemzeti gondolat körül kavaró nyüzsgést, azokat, akiknek karrier kérdés a magyar építészet élvonalába kerülni... Ezért fordultam mindjárt a csendes zengővárkonyi parókia felé, mert úgy éreztem, hogy ott a tiszta gondolat forrására lelek s ez a tudat késztet ma is újabb és újabb leveleim megírására. Boldog volnék, ha a felajánlott néhány órát együtt tölthetném Zengővárkonyon Lajos Bátyámmal, sajnos olyan hajszában élek, hogy hamarosan aligha tudok odautazni. Ezért ezúton kérem a következőket: *a második füzetet,*[4] *akár teljes egészében, szeretném Lajos Bátyám tanulmányának szentelni.* Ennek a megjelenését karácsonyra tervezem, tehát idő van bőségesen. Tisztelettel kérlek, légy szíves ehhez elvi hozzájárulásodat adni.

Nem a széptevők szándékával mondom: ma nincs Magyarországon felkészült szakembere a kérdésnek Lajos Bátyámon kívül. Bierbauer Virgil[5] szempontjait egészen hibásnak tartom, ő különben sem alkalmasabb egyébre, mint szorgalmas lexikális munkára. Rihmer Pál,[6] aki most a nyugati új építészet propagátoraként egyre gyakrabban szerepel, csillagászati távolságban van pl. a „Magyar művészet" c. könyv gondolatvilágától. Padányi Gulyás Jenő[7] inkább politikus, mint gondolkodó. Műegyetemi tanáraink egytől egyig „analfabétái" az építészet-esztétikának... Amit én műveltem nem több lelkiismeretvizsgálatnál, s ha sikerült is itt-ott egy-két folyamatot elindítanom, magányosságom, kenyérharcom miatt teljes munkára nem voltam képes. De ezt valóban csak személyesen tudnám részletesebben kifejteni, ígéretet most még nem tehetek de keresni fogom erre az alkalmat. Addig is tisztelettel kérlek légy szíves értesíteni, hogy a fentiek szerint számíthatok-e szíves közreműködésedre.

Őszinte és tisztelő híved

Csaba Rezső

Egyidejűen elküldtem egyik legutóbbi (sajtóhibákkal agyontűzdelt) cikkemet,[8] mely talán alkalmas lesz levelem hiányos gondolatainak kiegészítésére.

MTAK Kézirattár Ms 4585/213.
Kézírás Hajlék. Építőművészeti Füzetek. Szerkeszti: Csaba Rezső * Magyar Élet kiadása Bp. VIII., József körút 22. – Telefon 149-862. feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Csaba Rezső ld. 1543. sz.

[1] FL válasza nem ismeretes.
[2] Ld. 1543/8.
[3] Ld. 1543/1.
[4] Csaba Rezső zengővárkonyi látogatásáról nincs adat. – Több kötet nem jelent meg.

[5] Bierbauer (utóbb Borbíró) Virgil (1893–1956) építész, építészeti szakíró, szerkesztő. Később a Fővárosi Közmunkák Tanácsának tagja, majd építésügyi államtitkár.
[6] Rihmer (utóbb Granasztói) Pál (1908–1985) építészmérnök, városrendezési, városépítési szakember, író. Ekkor a Főváros Városrendezési ügyosztályán dolgozott, majd a Fővárosi Közmunkák Tanácsának tagja, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium munkatársa.
[7] Ld. 1530. sz.
[8] Csaba cikke nincs meg FL hagyatékában.

1586. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VIII. 9.

Carissimo,

levele[1] óta bezzeg nem tud „megromlani" az idő! Mert az a megromlás most nagy megjavulás volna. Megsül már minden, mint a pokolban, s a föld megrepedezik, de megsülünk és megrepedezünk már mi magunk is. Ezt nevezik csak úgy „mérsékelt éghajlatnak"! Hiába lessük az eget.

Amit Illyésről közöl velem,[2] gondolhatja, hogy éppen *nekem* nem újság. Nem is lehet másképp. Csak megérteni nem fogom soha, mért *kell* – így mondják errefelé – valakinek ilyennek leni. Mikor ez még csak nem is okos dolog, már pedig esze van az ipsének. De hiába, az nem elég.

Örülök jó híreinek, remélem, majd lesznek még jobbak is.

Most csak röviden írok, mert ez ma 8 levél közül az egyik.

Valamit kérdenem kell. Petrovics a Lyka-könyvhöz cikket kért tőlem.[3] Meg is ígértem neki, meg is csinálom. De – szept.[ember] 1-i terminust írt. Attól tartok, akkorra nem leszek kész. Még mást is vállaltam,[4] amit szintén most kell csinálnom. S csak fél vagy negyed gőzzel dolgozhatom. Hetek óta naponta rövidhullámoznak, éjjel nem alszom, izzadok, nagyon meg vagyok viselve. Ki tudná venni belőle, mi az igazi végső terminus?

A Magy[ar] Csillag július 15-i számáról nem tudom megállapítani (s addig nem reklamálom), megkaptam-e, vagy már eltettem a nyelvi adatok raktárába, ahonnan most nem tudnám elővenni. Megírna a tartalmából 2-3 címet, ebből látni fogom, ismerős-e vagy nem? Előre is köszönet!

Mennyire van a könyve?[5]

Szeretettel öleli

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/144. Megj.: Fülep-Elek lev. 335–336. p.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1577. sz.
[2] Ld. 1577/5.
[3] Ld. 1545/1.

[4] Valószínűleg a Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.
[5] Nem állapítható meg teljes bizonyossággal, mire gondolt FL. Elek 1669. sz. 1944. IV. 15-i levelében több, végül is meg nem valósult kiadványtervről írt neki.

1587. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VIII. 9.

Kedves Barátom,

hát csak nincs hír még mindig öcsédről?[1] Ha fogságban van, mint előző leveledben lehetségesként írtad, még hagyján, bár nem lehet valami jó állapot, s ki tudja, mikor ér véget; de ha nem? rágondolni se jó.

K.[edves] feleségeden[2] nem lehetne segíteni? Ma már az ischiast, úgy tudom, injekcioval is gyorsan gyógyítják. Huszonöt évvel ezelőtt volt Pesten – azért írom meg, mert akkor hallottam róla, nem tudom, meg van-e még – ha jól emlékszem Irsay nevű orvos, aki az ischiast állítólag egyetlen injekcioval (a hátgerincbe) gyógyította. Se non è vero... De ha igaz, amit ő tudott más is tudhatja. Egyébként nekem volt 23 évvel ezelőtt a világtörténelemben eddig legnagyobb ischiasom, Romában, amelynek fájdalmához nem hiszem, van valami fogható. Egy romai „professore" kúrált iodo-guaiacolo-camforato injekciokkal, naponta morfium injekciokkal téve egy-két órát tűrhetővé – holott én megedződtem már mindenféle fájdalomban. De akkor, nem volt se éjjelem, se nappalom s a kis ujjam mozdítása a pokol minden kínjával járt. S lapot kellett szerkesztenem,[3] nagy részt írnom a magyar ügy érdekében! S amikor már lábra állhattam, tárgyalnom egész sereg emberrel, állandóan lázasan. Mert nekem lázat is csinált, nem is kicsit. Azt mondják, az idő megszépíti az emlékeket. Na, ezeket szépítse meg!

Köszönöm a papírmintákat, a *vékonyabbik*ból kérnék 500 ívet, de, ismétlem, csak áráért. Világért se akarlak megbántani, én igenis, szoktam kérni és elfogadni barátaimtól olyat, amit csak ők tudnak adni vagy tenni. Ez természetes. Velem is mindig rendelkezhetnek ilyenben. Mi is volna a barátság enélkül? De olyat nem szoktam se kérni, se elfogadni, amihez máskép is hozzájuthatok, mint pd. a papiroshoz, csak az kellene, hogy bemenjek Pécsre és széjjel nézzek. Mivel erre hamarosan nem kerül sor, ezért fordultam Hozzád, tehát csak *kényelmi* okból – ezt pedig ne keverjük össze a baráti szolgálattal. A papír kéziratnak kellvén, egy kérésem van még: légy kegyes vágatni, vagyis hogy minden ív 2 lap legyen.

Az egyéb ajánlatot is igen köszönöm,[4] igazad van, az ember ideges még feladó címének ráírásához is – de éppen ezért csináltattam gumibélyegzőt.

K.[edves] feleségednek javulást kívánva, szeretettel ölel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 298–199. Megj.: Fülep-Kner lev. 221. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Kner Endrére utal. ld. 1299/6.
[2] Ld. 1299/9.
[3] FL római diplomáciai kiküldetése idején szerkesztette és írta a L'Ungheria. Rassegna settimanale economica e politica c. lapot, amelynek 1920. I. 24. és V. 12. között 9 száma jelent meg.
[4] Kner fejléces levélpapír és boríték nyomtatását ajánlotta fel FL-nak.

1588. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VIII. 9.

Kedves Barátom,

ne legyenek gondjai Scheler[1] miatt. Így legalább túl vagyok az olvasásán. Egyéb könyvekre vonatkozó szíves ajánlatát köszönöm, élni is fogok vele, amikor szükségem lesz rá.

Alexander cikkét az Athenaeumban[2] persze hogy nem találta, mert nem ott jelent meg, hanem a Pester Lloydban, nem sokkal a M.[agyar] M.[űvészet] megjelenése után, pontosan is meg tudnám mondani, de ládában kellene turkálnom s ezt most nem tudom megtenni.

A M.[agyar] M.[űvészet]-el[3] úgy, mint kérdi, sose foglalkozott senki. Írtak róla 1-2 helyen (nem sokan), s azóta is hivatkozgattak rá itt-ott, de az, amire gondol, nem történt meg.

A kérdett csoportban a fontosabbak voltak Lukács György, Mannheim Károly, Balázs Béla.[4]

Tanítványaimról szólva főkép Tolnai Károlyra gondoltam, aki most a princetoni egyetemen tanít.[5]

Személyi dolgok, amik nem tartoznak a dolog lényegéhez, bár egyébként érdekesek. Érdeklődését[6] azonban írásban nehéz volna kielégítenem, hosszadalmas volna. Majd inkább élőszóval, úgy kis idő alatt többet lehet elmondani. Hiszen, amint írja, sor kerülhet rá.

Ha tehát csakugyan el tud jönni, akár egyedül, akár P.[etrovics] I.[loná]-val,[7] kérem, értesítsen majd jó néhány nappal előbb, hogy az idő alkalmasságáról még választ küldhessek. (Így nyáron néha meg-meglátogatnak.)

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/17.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2.
Feladó (bélyegző, felső része levágva): Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1574/1.
[2] Ld. 1582/5.
[3] Ld. 1452/6.

[4] Lőrincz kérdése a Vasárnapi körre vonatkozott. Ld. 1365/10. Lukács ld. 1456/2. – Mannheim Károly ld. 1458/3. – Balázs Béla (1884–1949) költő, drámaíró, utóbb filmteoretikus. FL Lukács György révén ismerte meg, akinek fiatalkori barátja volt. Az I. világháború idején az ő lakásán tartották a Vasárnapi kör összejöveteleit.
[5] Ld. 1314/5. ill. 1315/1.
[6] Ld. 1582. sz.
[7] Petrovics Ilona nem járt Zengővárkonyban, Lőrincz Ernő látogatását ld. 1542/6. – A kiadásról ld. 1533/29.

1589. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VIII. 9.

Kedves Szigeti,

Nem annyira válaszkép írom e néhány sort régjött levelére[1], mint inkább, hogy érdeklődjem, hol van s mit csinál. Azóta bizonyára már rég kint van[2], de mivel ausztriai címét nem tudom, a hazaira írok, gondolva, hogy tán majd utána küldik. – A vall.[ás]-filoz.[ófiai] témáról nem emlékszem, de aligha publikáltam még valamit[3], jegyzeteim vannak róla, persze, s a műv.[észet]fil.[ozófiá]-ban lesz majd egy fejezet, ahol az esztet.[ikai] érték beleillesztődik az értékek rendjébe, arról is. – A Franklin-kiadások dolgában hozzám is fordultak, az első kötetül tervezett Vita Nuovahoz kívánnak bevezetőt[4], ép ma írtam meg nekik, hogy később megcsinálhatom, de most nem. Lehet azonban, hogy nekik már most kellene. Legrosszabbkor!

Szívből üdvözlöm

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 5889/110.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Szigeti József tanárjelölt úrnak Újpest Dobó u. 17.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u.p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1578. sz.
[2] Ld. 1578/2.
[3] Ld. 1578/11.
[4] Ld. 1578/5.

1590. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. VIII. 13.

Drága Barátom,

Ma kaptam 9-én kelt leveledet.[1] Elküldöm hát a papirost s mellékelem a számlát egy befizetési lappal, mert tisztelni óhajtom álláspontodat. –

Gondjaim rohamosan szaporodnak. A papiros nagyon fogy, bizalmasan közlöm, hogy e percben tudtommal három papírgyár áll, mert nincsen szene, az egyik lehet, hogy a napokban nehány napra elindul. Ha sikerül kirimánkodnom, hogy az alatt a nehány nap alatt az én soron levő tételemet kigyártsák, ami persze nemcsak rajtuk múlik, hanem azon is, hogy a hivatalos szükséglet ezt mennyire engedi, akkor megint kapok egy kis Galgenfristet, de ha nem, nem is tudom, hogy mi lesz, mert nem fogom tudni majd a személyzetet foglalkoztatni. Ennek persze anyagilag is súlyos következményei lehetnek, nem csak rám, hanem sok-sok vállalatra. Egy másik gyár áll, mert a nagy szárazság miatt nincs vize, illetve erősen redukált üzemmel dolgozhat csak. A legnagyobb magyar gyárnak 5 papírgépe közül csak kettő dolgozhat. – Mindezeknek persze súlyos szociális kihatásai is lesznek. A papírszükséglet igen nagy, s ezek a kiesések a hátralékok felszaporodását és munkabeosztási zavarokat is okoznak. Ezt a papirostételt, amelyről szó van, januárban rendeltem meg júliusi szállításra, mert a gyár már akkor is csak egy félévre előre vehetett fel rendelést. Most aztán a július elmúlt és még nem tudom, mikor juthatok a papiroshoz. – Képzelheted, hogy olyan ütemben, amelyben annyira tervszerűen kell dolgozni, mint nálunk s ahol a felkészüléssel olyan naptárszerű pontossággal kell elkészülni, milyen súlyos gond és aggodalom ez. A naptárakhoz minden esztendőben már január végén szoktunk hozzáfogni. Akkor figyelmeztetést kaptunk, hogy rendeletben fogják a naptárakat szabályozni, senki se fogjon hozzá, mert kárt okozhat magának. Végre, miután a szakma számtalan deputációban sürgette, *tegnap* megjelent a naptárrendelet. Mindezek következtében az első félévben gépeink 29%-kal végeztek kevesebb nyomást, mint tavaly. – A rezsi persze sokkal több volt. És persze elkövetkezik az idő, amikor az úgynevezett „átmenetgazdaság" idején majd fokozott igényekkel lépnek fel az úgynevezett tőkével szemben, amelynek nagy része már nem lesz sehol. – Szép kis kecseg, ahogy M. barátunk annakidején mondta...

Ami Feleségem[2] betegségét illeti, egy vaccineurin- és B-vitaminkura következtében állapota nagyot javult, de ülni nem tud s járni csak igen keveset. Tegnap este fent volt, s puha ülőalkalmatosságon nehány órát először tudott velünk fenn tölteni. Most az a helyzet, hogy a kúráját nehány nap múlva befejezi s akkor el kellene mennie a Gellértbe, vagy a Lukácsfürdőbe, de nem akaródzik neki elmenni az adott körülmények között s mi nem tudtuk rábeszélni sem. Nagy gondunk van, hogy mit csináljunk. De már az is nagy dolog, hogy nem szenved annyit szegény. Láza csak egyszer-kétszer volt, kevés és az is az injekció reakciójaként. Ő különben roppant türelemmel tudja tűrni a kínokat. Annyit szenvedett már életében szegény, hogy hozzáedződött. Igyekszik mennél kevesebbet terhelni a környezetét, ez a természete, de hát bizonyos határig lehet csak ezt megcsinálni s betegsége kezdetén túljárt ezen a határon. Azt a szenvedést már nem lehetett eltitkolni. – Nehány nap múlva határozni kell, hogy mit csináljunk. –

Bandi öcsémről[3] sehol semmi hír. Érdekelt körökben egy stockholmi zsidó segítőiroda címét terjesztették. Írtam egy ottani barátomnak, aki nagyon tekintélyes ember odakint de azt válaszolja, hogy a megadott címen ilyen iroda nem létezik. Az ottani zsidó hitközséghez fordult tehát, amelyik azt írja, hogy Stockholmból nem lehet semmilyen hírt szerezni az orosz fogságba kerültekről. A vöröskereszt azelőtt a csapatjá-

hoz utasított, a csapatja pedig a Vöröskereszthez. Most nővérem[4] járt a Vöröskeresztnél, ahonnan kaptunk értesítést, hogy sem az eltűntek, sem az elesettek, sem a sebesültek között nem szerepel. Pirossal pedig az van rányomtatva a blankettára, hogy ne érdeklődjünk, mert ha a Vöröskereszt megtud valamit, majd értesít. Nekik mindenesetre kevésbé sürgős a dolog, mint nekünk. – Most egy barátunk svájci úton kísérletezik. Már írtunk Törökországba is, s Bulgáriába is. –

Hát nem könnyű ma élni, megfelelni az összes követelményeknek, a lehetőség szerint biztosítani a munka folytonosságát és egy kevéssé a jövőt is. Hogy anyagiakban mit jelent a dolog, arra csak annyit, hogy a július 1-én életbelépett terheket azóta viseljük, de eddig az árhivatal az áthárításról nem intézkedett s ezért azóta igen súlyos veszteségeket kell elszenvedni. Az utánpótlási elvet a gyártási dolgokra annyiban ismerik el, hogy *amikor* az új felár életbelép, akkortól kezdve az érvényes a raktári készletekre is, de ami az ilyen életbelépési időközökben elvész, azt nem lehet persze visszahozni és természetesen a rezsitételek drágulását nem ismerik el, csak az úgynevezett direkt felszámítható dolgokat. Mennél többet dolgozik az ember, annyival kevesebbje van. A kereskedelmi tételeknél, pl. papír, írószer, stbi, az utánpótlási ár elvét nem ismerik el s csökkentették a haszonkulcsokat, vagyis a készletek itt is rohamosan fogynak, s mire az árat megkapjuk, felét sem lehet pótolni annak, amit eladtunk. De hát ez így van a magánéletben is. Nem félek az anyagi veszteségektől, amíg élek, egészséges vagyok és dolgozhatom. De attól nagyon félek, amikor majd elérkezik az az idő, hogy az üzem közgazdasági és szociális feladatait nem bírja teljesíteni, mert ez a helyzet elszívta a forgótőkéjét. Már pedig ezek matematikai törvényszerűségek, amelyeket az egyén szorgalma, éleslátása, tudása, tapasztalata csökkenthet, ellensúlyozhat is bizonyos mértékig, de teljesen megszüntetni képtelen. Különösen akkor, ha a raktár folyamatos újrafeltöltéséhez az anyag hiányzik. – Mindezeket nem panaszképpen mondom el, mert ezt előre is lehetett tudni, hanem azért, hogy tisztábban lásd a helyzetet.

Szeretettel köszönt régi, öreg barátod

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/143.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron.
Megj. Fülep-Kner lev. 222–223. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1587. sz.
[2] Kner Imréné ischiasban szenvedett.
[3] Kner Endre ld. 1299/6.
[4] Haiman Hugoné Kner Ilona (ld. 1455/2.) vagy Kner Erzsébet (1897–1998) könyvkötő, aki 1924 óta Budapesten, 1948-tól kezdve Chicagoban élt.

1591. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VIII. 20.

Kedves Barátom,

csak most tudok válaszolni s a küldeményt[1] megköszönni. Csak tegnap este hozathattam ki a postáról, mert bár nem volt éppen nehéz, nem akartam vele a mi külön postásunkat terhelni 3k[ilo]m[éter] úton, megvártam, amíg Pécsváradra menő kocsiról hallok, ami tegnap este történt. Tehát nagyon köszönöm szívességedet!

El tudom képzelni – de persze, csak képzelni, ami nagyon más, mint megélni – a leveledben írtakat. Benne, s minden ilyenben, engem főkép az érdekel, mennyi az, amit a viszonyok kényszerében csakugyan nem lehet máskép csinálni, s mennyi az, ami a butaságnak, hanyagságnak stb. s néha a komiszságnak a következménye. Nekem u. i. ebben különös tapasztalataim vannak, mint pd. voltak az előző háború nyomán, 918 dec.-ben, amikor összehasonlítottam Bp-el a sokkal rosszabb helyzetben levő Bécset; a különbség nem kicsi, hanem óriási volt Bécs javára. Már pedig a muszájba az ember még csak belenyugszik, de a fent írt okokba nem. Ámbár – a butaság, hanyagság, komiszság és társaik nyilván ép olyan végzet fölöttünk, mint a muszáj.

Nem értem öcséd[2] dolgát – ha se eltűnt, se elesett, se sebesült, akkor hol van? mi van még? Hát ez is nagyon jellemző! Csak, sajnos, nagyon aggasztó is.

K.[edves] feleséged[3] pedig ne halogassa a radikális kúrát, úgy se kerülheti el, és akkor jobb előbb átesni rajta, mint később, mert ha valaki bírja is a kínokat, szükségtelen pazarlónak lenni velük, sose tudni, mikor jönnek megint, tehát spórolni kell. Azt hiszem, a Gellértbeli főtudor még Bilkei Pap Lajos,[4] s mellette van dr Széky Endréné, a pestszentimrei ref.[ormátus] pap felesége, Csekey Pistának[5] közeli rokona. Ott hát csupa ismerős közé kerülne. Les amis de nos amis sont nos amis. Ha csakugyan oda talál menni, üdvözlöm B.[ilkei]P.[ap]L.[ajos]-t és Sz.[éky]-nét.

Egyébként a dolgok fordulata aligha van már messze. S akkor majd csak lesz megint papiros is. Mire a most küldöttet teleírom...

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 300–301. Megj.: Fülep–Kner lev. 223–224. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Kner Imre papírt küldött FL-nak. Ld. 1584. sz.
[2] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[3] Ld. 1299/9.
[4] Bilkei Pap Lajos orvos rokona, Bilkei Pap István FL tanára volt a teológián.
[5] Ld. 1389/4.

1592. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. VIII. 23.

Kedves Barátom!

Ma kaptam meg 20-án kelt kedves soraidat[1] s sietve válaszolok. Azt akarom közölni, hogy végre kaptunk hírt öcsém[2] felől. Már régebben hallottuk, hogy állítólag üzent a rádióban, de a mi rádiónkat elvitték, s különben sem szoktuk az orosz adást hallgatni. Pozitív értesülést nem tudtunk kapni sohasem, mert senki sem merte megmondani, aki hallotta. Most végre egy ismerősünk, aki *hivatalból* hallgatja a külföldi adásokat, azt közölte velünk, hogy kb. három hét előtt üzent öcsém annyit, hogy egy békésmegyei nagy nyomda tulajdonosa üzeni, hogy egészséges, nincs semmi baja, de csak a háború után jöhet haza. Több körülmény valószínűsíti azt, hogy öcsém fogságba esett s így nincs okunk abban, [!] hogy ennek a hírnek valódiságában kételkedjünk. Már ez is nagy megnyugvás. Neki ugyan tavaly tavasszal súlyos eperohama volt, de a múlt télen azt írta még a harctérről, hogy az epéje nem kínozza. A múlt háborúból hozott valami szembajt is haza, amelyet folytonos becseppentéssel kell kezelnie, de talán ezen is tud segíteni. Így hát remény van rá, hogy hazakerül. Persze nem kevés időbe telik, amíg majd visszanyeri munkaképességét és beletanul a változott viszonyokba s így remélhetem, hogy levált majd néha-néha, mert az a kilátás, hogy ilyen rettentő kötöttségben kelljen leélni az életem hátralévő részét, borzalmas. Hiszen ez a teljes szellemi eltompulást jelentené. Soha nincs idő mással foglalkozni, elmélyedni, gondolkozni, este olyan fáradtan kerülök haza, hogy alig tudok mással foglalkozni, az újságot sem tudom már figyelmesen elolvasni, szakirodalomhoz nem jutok soha, és minden este azzal a rossz érzéssel megyek haza, hogy egy csomó dolog elintézetlenül megy át másnapra és egy csomó pedig végleg elhanyagolódik. Most, amikor a változó pénzérték miatt a statisztika fontosabb szinte a könyvelésnél, nem tudom a statisztikai munkát sem a kellő precizitással végezni, s ezzel egyre ingoványosabb lesz a talaj a lábam alatt. És persze fontos volna a tájékozódás, a szellemi felkészülés azokra a feladatokra, amelyeket az átmeneti idő és az újraépítés állít majd elénk, és erről ilyen intenzív elfoglaltság mellett szó sem lehet. – A fiamnak[3] pedig nem szabad irodai munkát végeznie, tehát nem tudom őt nevelni, előkészíteni arra, hogy felváltson, vagy kisegítsen és amellett számolnom kell azzal is, hogy be van sorozva és ha a háború tovább tart, rövidesen meg[!] fogják hívni. –

Amit a múlt háborúban szerzett tapasztalataidról írsz, hát erre azt jegyzem meg, hogy ez az életem egyik legfontosabb és legkeservesebb tapasztalata. Az, hogy az emberek igen nagy része buta, felületes, hanyag, felelőtlen és arra, ami rá van bízva, csak igen kevéssé van felkészülve, végzetszerű szociológiai, társadalmi, gazdasági és még mindenféle tény, amellyel számolni kell. Többek között azért is kell olyan politikai rendszer, amelyben több a szabadság, mert ezek ellen a dolgok ellen csak akkor lehet védekezni, ha a társadalmi automatizmus valamennyire érvényesülhet, tehát a társadalom kitermeli ellene az antitoxinokat és ha az egyes ember nagyobb fokban felelős a maga dolgaiért és kevesebbet árthat másoknak. Most a szándékos rosszindulatot és

aljasságot, önzést, haszonlesést nem is veszem számításba, hanem a szándéktalanságból eredő ártást.

Feleségem régebbi orvosa, egy más bajból kifolyólag a Bilkei Pap egyik munkatársa, Dr Chatel,[4] aki régebben Rusznyák István[5] szegedi egyetemi tanár barátunknak volt munkatársa. Valószínűleg rövidesen hozzá fordulunk, amint annyira lesz feleségem, hogy utazhat. Most ugyanis nem tudna még elmozdulni. Talán egy-két hét múlva rákerülhet egy átvilágításra is a sor, s akkor dönthetnek a doktorok a kezelés felől. Muszáj persze a dolgot rendbehozni, amennyire és amilyen gyorsan csak lehet.

Minden jót kívánva vagyok mindnyájunk nevében régi barátod

Kner Imre

Drága Nagytiszteletű Uram!

Kicsit kábán a rengeteg pyramidontól, de mégis meg akarom köszönni meleg érdeklődését irántam. Most már sokkal jobban vagyok, egészen jól tudok járni, csak ülni lehetetlen még, ezért kezdtem most, orvosaim tanácsára egy újabb pyr.[amidon] kúrába. El fogok menni, amint egy kicsit nyugvópontra jut mind az állapotom, mind a politikai helyzet. Úgy okoskodom, hogy a betegségem alapja bizonyára az én labilis idegállapotom és ezt nem hagyhatom figyelmen kívül akkor, amikor a családomtól 160 kilométerre kell a gyógyulást keresnem. Addig mindent elkövetek itthon, hogy elviselhetővé tegyem magamnak a fájdalmakat és a családomnak magamat... De ez csak rossz vicc volt, mert jól megvoltunk, legfeljebb túlságosan is összeszoktunk az utóbbi hetekben. Sok szeretettel emlegetjük még mindig és sokszor, őszinte együvétartozással.

Knernéje

MTAK Kézirattár Ms 4588/144.
Gépírás autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Kner Imre levele után Kner Imréné autogr. sorai.
Másodpéldánya (az utóirat nélkül) BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 302–303.
Megj.: Fülep–Kner lev. 224–225. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1591. sz.
[2] Kner Endrére utal. Ld. 1299/.
[3] Kner Mihály ld. 1299/7.
[4] Dr. Chatel Andor (más forrás szerint: István) (1902–?) reumatológus, ekkor a Szent Gellért fürdő orvosa.
[5] Rusznyák István (1899–1974) belgyógyász, 1931-től a szegedi, majd a budapesti egyetem professzora. 1949–1970 között az MTA elnöke.

1593. FÜLEP LAJOS – FÜST MILÁNNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VIII. 30.

Mon cher Milan de la Rue du Milan,[1]

mit csinálsz? mért hallgatsz? [...] hogy vagy? hányadik ezer lapjánál tartasz a memoarnak?[2] én nem vagyok még benne? avagy én tán nem tudok olyat mondani, mint Hamann?[3] de mi a fenének is kérdezek, ha úgyse válaszolsz rá, mintahogy előző leveleim kérdéseivel is tetted. Arra azonban majd válaszolsz, mert orvosi dolog, hogy az alphabetum melyik betűjéről van elkeresztelve az az ínyre kenendő csodás vitamin, s melyik gyártmány? (mert úgy emlékszem, kettő van.) Ha tehát ennyire még hajlandó vagy, kérlek írd meg.

Nekem rengeteg a bajom, el se kezdem az elmondását. De gondolj rám részvéttel.

Kézcsók, szeretettel ölel

Lajos

PIM Kézirattár V. 4140/271/17.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos Dr. Füst Milán író úrnak Budapest XII. Vércse utca 27.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
[...] között tintával kihúzott szavak.

[1] Ld. 1560/1.
[2] ld. 1435/4.
[3] Hamann, Johann Georg (1730–1788) német író, filozófiai és esztéikai művek szerzője. Füst Milán: Látomás és indulat a művészetben (első kiadása: Bp. 1946.) c. kötetében többször hosszabban ír róla.

1594. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. VIII. 30.

Kedves Barátom,

most csak igen röviden válaszolok nagy örömet okozó leveledre[1] – t. i. megint olyan kellemességekben volt s van részem, amilyenekről néha már azt hiszem, csak nekem jutnak, legalább is így sűrítve. Nem elég a lábam, múlt vas.[árnap] valamit kezdtem érezni a fogamon, de olyan jelentéktelen volt, hogy azt hittem, csak a fogkefével irritáltam. Keddre kivilágosodott a dolog, megdagadt s fájt, természetesen elhatároztam, hogy másnap reggel Pécsre megyek – d. u. hozták a hírt, hogy a kurátort szántás közben agyonrúgta a ló.[2] Éjjel már majd megvesztem a fájdalomtól, de nem mehettem be se szerdán, se csütörtökön, a katasztrófa miatt, csütörtökön temették (nem én, mert beszélni se tudtam), a temetésen jelen kellett lennem, idejére nem jöhettem volna meg Pécsről, ahova így csak pénteken jutottam el – kisült, hogy akkorára alapos csonthártyagyulladás lett belőle, két óra hosszat maceráltak (ki se tudtam nyitni a szám, s akkor ki kellett tátanom), végül elaltattak – egyszóval remekül ki vagyok készítve, Pécs-

re is kell járnom, minden alkalommal egy egész nap (úgy jár a vonat), a kurátor halála miatt számadás, átadás stb., s egy sereg elvállalt dolog a nyakamon, amit sürgetnek. Remekül vagyok, mondhatom, különben már nem is kell! De azért mégis nagyon tudtam örülni az öcsédről[3] szóló biztató hírnek, s inkább csak ezt akartam most megmondani, mint a fenti jeremiádot. Adja Isten, hogy a hír igaznak bizonyuljon s öcséd megússza a fogság idejét a bajaival, amikről írsz.

Szeretettel ölel

Fülep Lajos

Kedves Nagyságos Asszonyom!

Igen köszönöm szíves sorait, s kérem, bocsásson meg, hogy most ilyen kurtán válaszolok – a fentebb megírtak mindent megmagyaráznak. Azt se tudom, hova kapjak. Megnyugtat, hogy mint leveléből látom, valamelyest jobban van, s készül a radikális kúrára. Kívánom, hogy teljes sikerrel járjon!

Kezét csókolja igaz tisztelője

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 304–305. Megj.: Fülep–Kner lev. 226. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1592. sz.
[2] Magyar János kurátorról van szó, a szerencsétlenség VIII. 24-én történt. Az VIII. 28-i presbiteri gyűlésen FL meleg szavakkal emlékezett meg Magyar János egyéniségéről és érdemeiről, emlékét a jegyzőkönyvben is megörökítették.
[3] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.

1595. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

[Felsőbánya], 1943. VIII. 30.

Carissimo,

sei giorni di beatitudine. Saranno indemintecabili.

Uno stretto di mani cordiale a Voi, i miei rispetti alla gentile Señora

vostro

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/112.
Kézírás Felsőbánya. Városháza feliratú képeslapon.
Címzés: Nagytiszteletű dr. Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

Kedves barátom,

hat nap boldogság. Felejthetetlen emlék lesz.

Szíves kézszorítás Magának, tiszteletem a kedves Señorának

Artúrója

1596. KNER IMRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

[Gyoma, 1943. VIII. 30. után]

Drága Nagytiszteletű Uram!

Annyi kedvességgel gondol rám, törődik velem, hogy erre már magam akarok válaszolni. Nagy szomorúsággal olvastam sok szenvedéséről és mondhatom, mindannyian résztveszünk ezekben a nehéz hetekben. Annál inkább, mert egy kedves szomszédnőm, egy 70 éves néni, aki özvegye a járási orvosunknak, ugyanezen ment keresztül mostanában és végignéztem a szenvedéseit. Szegényke rengeteget szenved izületi fájdalmaktól kora ifjúsága óta és természetesen ezeket idegfájdalmak váltják fel időnkint. A nyáron aztán, mikor már elviselhetetlenül kínlódott, telefonáltam orvos fiának Debrecenbe, hogy jöjjön és nézze meg már, mit lehetne csinálni, hiszen ez embertelenség, még nézni is! Hát aztán elvitték Debrecenbe és a tudós orvosok megállapították, hogy vagy 5 foga alatt, gyermekkorából származó, hatalmas fekvő fog van és azt ki kell vésni. Meg is történt, de még többet szenvedett azután és itthon, az itteni fogorvos rájött, hogy csak részben történt meg a műtét és még sok maradt benne! Neki is fogott és alaposan felnyitotta, kivéste és most, Istennek hála, makkegészséges azóta! Nem mondom, a háta fáj sokat, de viszont az elviselhetetlen arcidegzsábája teljesen megszűnt. Azóta kijár megint és újra „embernek" számít, amint ő mondja.

Hát remélem, hogy Nagytiszteletű Uram is majd csak rendbejön most már, a sok sok vexatura után, hiszen ez olyasmi, ami kikezelhető. Nem is tudom, mi történhetett, hogy ennyi időbe telik és ennyiszer kell hozzányúlni, ennek régen rendbe kellett volna már jönni. Bárcsak közelebb volna hozzánk, hogy meglátogathatnánk. Ez persze csak álom, mert a szomszéd községbeli barátainkhoz sem jutunk el, sőt mi több, nem is fogadhattuk őket az ünnepek alatt, mert Imre és Mihály fiam[1] a szó szoros értelmében napi 18 órát dolgoznak hónapok óta már. Imre miatt nagyon sokat aggódom, mert egyre nő a vérnyomása, már alig-alig vonszolja ezt az elképzelhetetlen terhet, ami ránehezedik. Úgy, de úgy féltem Őt... Istenem, hát ilyen sorsot szántál az én édes Uramnak?

Az én becses egészségem most mégis egy kicsit jobb. Nagyon köszönöm szíves és jóságos tanácsait. A fogaimat meg fogom újra vizsgáltatni, bár nem olyan nagyon régen tettem ezt. De most tényleg, néha érzek kis nyilalást és lehet, hogy van valami alattomos baj bennük. Egyébként az a legegészségesebb, azaz egyetlen egészséges részem. Hamarosan átmegyek Békéscsabára és tanácsára meg fogom röntgeneztetni mind. Hej, kutyául kínlódtam én is, mióta nem láttuk egymást, dehát mit nem felejt el szívesen az ember, ha ilyen komisz emlékezni rá? Voltam majd egy hónapig a Gellért fürdőben, ott aztán mindent, de mindent megtettek értem, amit nagyszerű, pompásan hatalmas felszerelésükkel csak tehettek értem. De mint minden ilyesmi, olyan gépiessé vált az egész orvosi szervezet, olyan sematikusan nyúltak hozzám, hogy már eleve tiltakozott minden részem ellene. Ott nem az egyént nézik, csak az alany a fontos, aki fizet és akit márcsak a reklám miatt is meg kell gyógyítani tűzön-vízen át! Hát engem aztán megnyúztak mindenképen ott, de javulást nem értem el, igazán nem. Hazajöttem, csináltam jó forró fürdőket itthon, belebújtam az ágyamba és így lassan talpraálltam.

Nem akarok hálátlan lenni, talán hozzájárult a nyári kúra, de nem éreztem ebből semmit. Bevallom, soha nem vettem komolyan az ischiast, most már komolyan veszem...

Egyébként a szokott módon élünk. Imre és Mihály csak nehezen titkolják rejtett optimizmusukat, de én érzem és tudom, hogy még mindig nagyok ebben! Jaj, de kikapnék, ha ezt olvasnák! Rém pesszimisták mindketten, de ha egy pici kedvező szél fúj, azaz ha egy pici olyan munkalehetőség kínálkozik, ami kiemeli Őket a hétköznap szürkeségéből, dalolnak, fütyülnek mindketten! Aranyosak! – Zsuzsa kislányunk[2] erősen dolgozik. Most tanítványokat vállalt és emellett készül az óráira is, havonta jár fel Pestre. Nagyon szépen dolgozik, most egészen nagy műveken. Pl. a Bach Chaconne-t fejezte be ma, most jön a kidolgozás, ami nekem mérhetetlen öröm. A tanítást is végighallgatom mindig, kis nosztalgiával. Nagyon szerettem gyermekekkel foglalkozni, 15 évig csináltam, aztán egy félig vak zongoratanár letelepedése miatt vonultam visszsza. Most ez elment innen és így vállal Zsuzsa.

Milyen jó lenne néha elbeszélgetni, Istenem. Olyan kevés Ember maradt nekünk is, egyre kevesebb. Tegnap itt volt Kovács Imre.[3] Más világ. Élveztem jól forgó nyelvét, tájékozottságát ebben a számunkra idegen világban, – de... Kár, kár, hogy ilyen messze vagyunk. De nem annyira, hogy ne legyünk sokat ott gondolatban és ne kívánjunk szívből békességet, nyugodt esztendőt, sok szeretettel

[Kner Imréné]

Dátum: a levél FL VIII. 30-án kelt (1594. sz.) levelére írt válasz.
MTAK Kézirattár Ms 4588/151.
Gépírás aláírás nélkül Kner Imréné feliratú levélpapíron. Megj.: Fülep–Kner lev. 253–255. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner Mihály ld. 1299/7.
[2] Kner Zsuzsa ld. 1299/10.
[3] Kovács Imre (1913–1980) író, szociológus, politikus. A közgazdasági egyetem elvégzése után bekapcsolódott a falukutató munkába. Néma forradalom c. munkája (Bp. 1937.) megjelenése után börtönbüntetésre ítélték. 1948 után külföldi emigrációban élt.

1597. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. IX. 1.

Kedves Barátom,

ma kaptuk meg 30-án kelt leveledet,[1] amelyet őszinte együttérzéssel olvastunk. A baj csakugyan sohase jár egyedül, Teneked pedig most igazán kijutott. Én annyit szenvedtem régebben a fogaimmal, annyiféle műtétet végeztek már rajtam fogászok, hogy igazán nagyon együtt tudok érezni azzal, akinek eféle baja van. Volt olyan esetem is, amikor a fogászok sorozatosan okozták egyik bajt a másik után. Most az a szerencsém, hogy egy igen kedves régi barátom a fogászom, akivel 1920 végén ismerkedtem meg s ő sok esztendő alatt annyira vitte a fogaim állapotát, hogy most már szinte fe-

leslegessé tette önmagát nálam, annyira rendbehozott mindent. Ez jó is, mert most aztán ha valami fellépne egészen bizonyosan nagyon elhanyagolnám, nem tudnék vele foglalkozni. Az ilyesmi, – már az elhanyagolás persze – szintén a vidéki élet kellemetességei közé tartozik, ahol sokszor a legegyszerűbb orvosi ténykedés is mindjárt utazási időveszteséggel és költséggel jár...

Most különben nekem is sok a bajom és gondom. Ez a marha naptár-ügy, a fene egye meg. Végre több mint félévi késéssel megjelent a naptárrendelet. De éppen olyan anyagok, amilyeneket előír, nem szerezhetők most be. Én erre kieszeltem egy olyan naptárt, amelyhez 40 %-kal kevesebb papiros és 20 %-kal kevesebb papírlemez kell és ez most roppant baj. Igaz, hogy azt az anyagot, amelyiket előírt, nem tudja adni az anyaghivatal, de az illetékesek nem merik jóváhagyni a kérvényemet, mert bár kevesebb anyag kell hozzá, de *más* a megoldás, az előírtnál... Most hát az a kérdés, ki vállalja ezt a felelősséget és hogy sikerül jóváhagyást kapnom. Talán mégis sikerül. De a helyzet az, hogy itt az anyag, az üzemben úgyszólván semmi munka sincs, s az embereket nem tudom foglalkoztatni addig, amíg jóváhagyás nincsen. A júliusra esedékes papirosom nagyrésze más munkákhoz is majd csak ezután fut be. Eddig ebben az évben tehát 8 hónap alatt, 23 %-kal, vagyis majdnem 1,8000.000 nyomással végeztek kevesebb nyomást a gépeim, mint tavaly és két éve. Fűtőanyagunk pedig nincsen a télire. Így hát ki vagyok téve annak, hogy most állunk, alig megy valami munka az üzemben, s majd akkorra lesz engedély, amikor meg szénszünetet kell elrendelni. A fene majd megeszi az embert, pedig 3800 P[engő] a heti bérlista összege. –

De hát majd csak lesz valahogy, a fene egye meg. Ha eddig kibírtam, majd bírom ezután is és valahogy mindig sikerül valami megoldást találni. A múltkori leveledben foglalt megállapításra kell ennek kapcsán is gondolni, természetesen. – Kérlek, ezt a dolgot kezeld diszkréten, mert az indiszkréció könnyen végleg elronthatja az egészet. Azért írtam meg, hogy lásd: a § olyan Prokrustes-ágy,[2] amelyikből sem kilógni nem szabad, se lötyögni benne...

Szeretettel köszöntünk Feleségemmel és a gyerekekkel együtt, régi barátaid

Kner Imréék
akik gyors és teljes gyógyulást kívánnak

MTAK Kézirattár Ms 4588/145.
Gépirat autogr. aláírással és utóirattal Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 306. Megj.: Fülep–Kner lev. 226–227. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1594. sz.
[2] Prokrusztész görög mitológiai alak, aki a foglyul ejtett utasokat ágyába fektette, a magasabb termetűekből levágott, az alacsonyabbakat pedig az ágy hosszára nyújtotta.

1598. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Ascona „Sogno" 1943. IX. 7.

Kedves Lajos,

tegnap már postára adtam a „Hermes der Seelenführer"[1] egy példányát számodra. Tavaly itt tartott előadásom, amely csak most jelent meg. Ezen kívül a Neue Zürcher Zeitung hozta (Siracusa elfoglalásának napján) „Selbstbekenntnisse des Livius" című cikkemet.[2] Talán majd el fog jutni Hozzád. Ép így a „Der Geist" c. előadásom[3] szövege, amely először a zürichi diákság felszólítására az ottani egyetem auditorium maximumában, aztán külömbözőkép kibővítve Baselben s Leysin-ben, a diákok tüdőbetegszanatóriumában hangzott el. Az egész csak magva és kiindulópontja egy bontakozó nagyobb munkának. Az idei asconai előadásom címe „Vater Hélios"[4] volt s a „Hermes" vonalát vezeti tovább. A „Hermes" meg – nos, azt Magad ítélheted meg, menynyire halad ez a dolgozat előre abban az irányban, amelynek a „Mythologie und Gnosis"[5] előkészítése volt.

Örömmel, de némi szkepszissel olvastam lapodnak azt a híradását, hogy otthon rajtad kívül még valaki el volt ragadtatva tőle. Egy tehetséges ifjú,[6] írod. Ha valóban tehetséges és valóban megértette, azt kellett volna mondania: egyelőre ne többet, ez is sok egyszerre! Ifjúról lévén szó. Hogy Neked kevés, azt már értem. Joggal várhatod el ennek a végre valahára megragadott vezérfonálnak a nyomán most már az egész, történetileg adott gnózis lebonyolítását. S ez elvben lehetséges is volna. Sőt: csak időt és nem sok elmeélt igénylő munka volna. Egy jó tanítványom (ha még lesz), vagy magam, játékosabb öregségem napjaiban (ha megérem), megtehetem. De észrevehetted, hogy ami hajt, még mindig – és mind inkább – több a pusztán történeti igénynél (bár ebből sem adok fel semmit: ha valahol, hát itt végletes szigorúság!).

Ahová a görögség kutatójának el kellett jutnia, s ahová ép a vallásos, az abszolútummal meztelenül szembenálló ember megértésének el kell vezetnie: az *az* ember megértése. Mint tudomány *az* anthropológia, minden eddig anthropológiának nevezett tudománytól függetlenül az emberség csupasz talajára felépítve. Ehhez kell eljusson minden igazán humanisztikus törekvés. S csak ez lehet az alapja egy új, igazi humanizmusnak.

Ez az a cél, amelynek érdekében pszichológusokkal együtt dolgozhatok. És pedig ismersz annyira, hogy tudod: a *telos,* amely felé sorsom fejlődik, nem kitűzött cél. Hanem valami, amely fele kezdeteim kezdete óta sodródom s amely mindig csak annyival lesz világosabbá, amennyivel közelebb *vagyok* hozzá. Így találkozhatott „filológiám" előbb az ethnológiával (Frobenius;[7] angolul: anthropology), s azután most a pszihológiával, amely végeredményben anthropológiai kellene hogy legyen (a Junggal[8] való találkozás csak kezdet, Szondi[9] Jungnál anthropológiai szempontból több, a filozófiai alap egyelőre mindkettőnél hiányzik, Jungnál a gondolatok koherenciája is).

Szilasi[10] annak az útnak a tudatosításában, amelyet én inkább „megyek", mint „teszek", valóban segítségemre van. Korának lehiggadt bölcsesége filozofálását szófaragó művességnél többé teszi. Szomszédságunk ebből a szempontból is szerencsés. De, mint mindig, az elméletnél jobban előre visznek a feladatok. A télen egy szemeszteren

át előadások a zürichi Institut für Angewandte Psychologie keretében „Seele und Griechentum. Rolle des Seelischen in einer schöpferischen Hochkultur"[11] címen. Továbbá a „Geist"-előadások folytatása, többek között erről a témáról: „Geist oder Betörung? Probleme der nordischen Ekstatik am Beispiel des Schamanismus erörtert"[12] (kb. így fogalmazom most).

Milyen nehéz ezekről írni, ha nem fejtheti ki az ember egész terjedelmében azt, amit gondol! Magad tudod legjobban, mennyire nem lehet előre, levélnek megírni azt, amit műnek szántunk: a nagy műnek, vagy annak, ami (dolgozat vagy előadás) a művet teszi, készülésének addig a fokáig, amelyet elérni sorsunk. Bizalmadat kérem addig, míg készebbet mutatni nem tudok. S tudod, hogy Te is bizalmam tárgya vagy még otthon. Írj erről: mik a remények a szellemi jövőt illetőleg? Lesz-e még substantia valamilyen formához?

Az irányt mindketten láttuk s a jeleket is jól ítéltük meg. De a macabre bonyodalmak a kifejletig! Amendoláról[13] már a második nap utcát neveztek el Milánóban. De áll-e még ez az utca a bombázások után? (Leonardo Utolsó Vacsorája még megvan – csak az a kérdés, a falat állva lehet-e tartani, amelyre festve van?)[14]

Ha ide írsz, akkor is követségi címem teljes megadásával tedd (l. a borítékon), a levél így gyorsabban és zavartalanabbúl jön át a határokon. A télen valószínűleg itt maradhatunk. Bernben kevés dolgom van (e hó végén egy előadás: „Anamnese und Sympathie" egy pszihológiai kongresszuson)[15] s a zürichi előadásokat kéthetenkint mint utazótanár tartom. (Úgy látszik ez a végzetes formám. Meg akarták akadályozni Pécs–Budapestet? A Gotthardon át kétségtelenül szebb!)

A gyermekeknek itt kitűnő: mind a ketten – a már hároméves Lucia[16] s az egyéves Kornélia[17] – déli ég alatt nyiladozhatnak tovább. S csodálatosan teszik is! S velük s velem együtt Magdi,[18] aki szintén üdvözletét küldi. Komoly és biztos segítségem az új viszonyok között. Ezekről most keveset írtam. Talán majd máskor. Elég annyi, hogy a füge most érik, szívesen küldenék egy ládával, hálából a téli almáért, ha lehetne.

De várom válaszodat! Carlóról[19] nincs hírem. Mihelyt lesz, megírom.

Szeretettel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/12.
Gépirat autogr. aláírással Inst. Phil. Class. Univ. Szeged. prof. Kerényi feliratú levélpapíron. Megj.: Sziget. Kerényi Károly levelezéséből válogatott Lackó Miklós. Első rész. = 2000. Irodalmi és társadalmi havi lap. 1992. dec. 54–55. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Hermes der Seelenführer. Das Mythologem vom männlichen Lebensursprung. = Eranos–Jahrbuch. Zürich, 1942. Dedikációja: „Lajosnak szeretettel Ascona 1943. Károly." Az 1944-es zürichi kiadású példány dedikációja: „A Hermétikus Remetének az utas."

[2] A Neue Zürcher Zeitung 1943. VII. 13. sz.-ban jelent meg. Kötetben a Die Geburt der Helene samt humanistischen Schriften aus den Jahren 1943–1945. Zürich, 1945. 105–110. p. A kötet dedikációja: „Minden sor Fülep Lajosnak."

[3] Az előadás 1944-ben jelent meg az Officina kiadónál 120 számozott példányban.

[4] Kötetben: Eranos-Jahrbuch, Zürich, 1943.

[5] Ld. 1580/2.
[6] Szigeti Józsefre utal.
[7] Ld. 1513/5.
[8] Jung, Carl Gustav (1875–1961) svájci pszichiáter, az analitikai ill. komplex pszichológia megteremtője. Kerényivel közös munkája: Einführung in das Wesen der Mythologie. Amsterdam–Lpz. 1942.
[9] Szondi Lipót (1893–1986) pszichiáter, 1927-től a Gyógypedagógiai Tanárképző tanára, kórtani, gyógytani laboratóriumának vezetője. Sorsanalítikai kutatásai révén lett világhírűvé. 1944-től Svájcban élt.
[10] Ld. 1491/2.
[11] Hét előadás a zürichi Psychologisches Seminar des Institutes für Angewandte Psychologie: 1943. XI. 4., XI. 8., XII. 2., XII. 16., 1944. I. 6., I. 20. és II. 3. Kerényi Magda közlése.
[12] A zürichi Schweizerische Gesellschaft der Freunde ostasiatischer Kulturen 1944. II. 25-i előadásának címe Der Schamanismus. Über eine Auseinandersetzung Ostasiens mit Nordasien lett. Kerényi Magda közlése.
[13] Amendola, Giovanni (1882–1926) filozófus, politikus, firenzei éveiben FL egyik legközelebbi barátja.
[14] Leonardónak a Santa Maria delle Grazie kolostor számára 1498-ban elkészült utolsó vacsora-falképe – évszázadok óta rongált állapotban – csodával határos módon épen maradt az 1943-as milánói bombázások idején, amikor a kolostor is találatot kapott.
[15] Kerényi ezt írja egy levelében Németh Lászlónak: „A Szondi-féle sorsanalízis – véleményem szerint napjaink legnagyobb pszichológiai és antropológiai vívmánya – filozófiai megalapozásának [...] próbáltam meg." Az előadássorozat – amelynek szövege nyomtatásban Kerényi Magda közlése szerint nem maradt fenn, – Einführung in die schicksalanalytische Testmethode (Szondi) 10 Doppelstunde im Sommer-Semester 1944. címmel – részben az 1944–45-ös Wintersemester során hangzott el a Psychologisches Seminar des Institutes für Angewandte Psychologie-ban, Zürichben.
[16] Ld. 1452/5.
[17] Ld. 1468/4.
[18] Kerényiné Lukács Magda, kritikus, nyelvész.
[19] Tolnay Károlyra utal.

1599. FÜLEP LAJOS – ELEK ARTÚRNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. IX. 10.

Carissimo,

tegnap este megjött a könyvcsomag. Nagyon hálás köszönet érte! Ügön kedves ez a kis Vasari,[1] nem is adom vissza addig, míg Italiaban nem tudok szerezni helyette. Maga majd csak meg lesz addig a néhány tucatjával.

Néztem a csomagban, nem találok-e vaj' egy sor [írást], de nem találék. De [azt ír]ta előbb, hogy nem ér rá [levele]zni.

A Lyka-cikkel[1] [...] félek máris, nem készülök el vele kelletére, annyi baj közt. Ha úgy talál lenni, nem fogok vele úgy tenni, mint a Babitsról szólóval,[2] amelyet, mikor 6–8 ív volt, s kisült, hogy lemaradtam, kedvet vesztve félre tettem. Amúgy is untam. Ez munkáimba vágó és fontos. 'Sz ez is a baj. Mással könnyebben végeztem volna. De

hát olyan helyen nem akartam akármivel szerepelni. Ha lekések, kiadom külön L[yka] tiszteletére.

Abbracci

Lodovico

OSzK Kézirattár Fond 253/174. 145. sz. Megj.: Fülep–Elek lev. 337. p.
Kézírás zárt postai levelezőlapon, a bélyeg levágva, ezért a szöveg csonka.
A hiányzó részek, amennyiben a szöveg feltételezhető, kikövetkeztetve.
Címzés: Nagyságos Elek Artúr úrnak Budapest I. Mátray u. 5. I. 5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] FL könyvtárában halálakor Vasari: Le vite de' più eccellenti pittori e scultori e architetti... Firenze, 1915. ill. az Opere I–XVIII. Milano, 1829. c. művek voltak meg.
[2] Ld. 1545/1. A cikk nem készült el.
[3] Ld. 1378/2.

1600. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. X. 6.

Kedves Barátom!

Nagyon meghatott éppen most érkezett leveled[1] s jól esik baráti gondoskodásod. – Sietek azonban válaszolni s megnyugtatlak, hogy eféle veszedelem egyelőre nem fenyeget bennünket. A vállalat a község szempontjából olyan fontos, annyira benne van a köztudatban itt, hogy 75 család existenciájáról és a közület nagyon jelentős adóbevételéről van szó, hogy eféle lépéstől tartanunk nem kell. – Különben ilyen közjogi kérdésekben magunknak is tájékozva kell lennünk. Egyelőre, mint tudod, valamennyire meg vagyunk nyugodva öcsém felől.[2] Közben Erzsébet[3] húgom a Vöröskereszt útján táviratozott is Chicagóba másik öcsémnek[4] s tudatta azt, hogy Bandi fogságban van s kérte, hogy az ottani Vöröskereszt útján keressen vele kapcsolatot. Reiner Imrét[5] is megkértem, hogy írja meg ugyanezt levélben is Bercinek.

Ami az iparjogosítványt illeti, természetesen jogilag az a helyzet, amit Te írtál, vagyis még hosszasabb eltűnés esetén is, ha a H[onvédelmi] M[inisztérium] nem ad ki öcsémre nézve hivatalos közleményt, addig, természetesen, ő életbenlévőnek tekintendő, mindaddig, míg nem kérjük a holttányilvánítást. Erre pedig csak akkor kerülhet a sor, ha évek teltek el minden életjel nélkül. –

Nem hinném, hogy bármely oldalról is érhetne bennünket ezen a címen, bármilyen támadás. Ahhoz gyökeresen meg kellene a viszonyoknak változniok. –

Igaz, hogy a múlt év őszén, kb. egy évvel ezelőtt történt egy lépés, de nem ilyenszerű, hanem más. Azt azonban nem vettem komolyan s akkor úgy határoztam, hogy nem teszek ellene semmit sem s ez bizonyult a legokosabbnak. Majd jön még arra is idő és alkalom, hogy válaszoljak rá, bár egyszer már volt ilyen alkalom azóta és azt fel

is használtam. Enenk a körülményeit majd személyesen fogom elmesélni, amint találkozunk. –

Sajnos, erre a találkozásra nem sok a kilátás, mert újra bevonult egy emberem, rendes hároméves szolgálatra s nehezen lehet pótolni. Mostanában még a rendesnél is jobban el leszek foglalva, hónapokig. Pedig jó volna sok mindenről kiadósan elbeszélgetni. –

Addig is nagy hálával köszönöm meg kedves soraidat, amelynek tartalmát evidenciában tartom előre nem látható esetekre, s mindnyájunk őszinte üdvözletét és a magam kézcsókját is tolmácsolva vagyok mindnyájatok régi, őszinte híve

[Kner Imre]

Az elküldött példány nem maradt fenn.
Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 307. Megj.: Fülep–Kner lev. 227–228. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6. ill. 1592/2.
[3] Kner Erzsébet ld. 1590/4.
[4] Kner Albert ld. 1455/4.
[5] Ld. 1334/7.

1601. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

H. n. 1943. X. 7.

Kedves Professzor Úr!

Itt küldöm ezt a két verset, melyeket múltkori beszélgetésünk alkalmával említettem. Az egyik, a „Háromrészes ének"[1] azóta megjelent a „Magyar Csillag"-ban, talán tetszett is olvasni; másik a kolozsvári „Termés"-ben[2] jelent meg. – Kérném professzor Urat, írja meg, hogy mennyiben versenyezhetnek ezek az írások a legnagyobbakkal, mondjuk Pindarossal vagy Keats-szel; nem szabad alacsonyabb mértéket állítanom magam elé. Amennyire nincs személyes becsvágyam, éppannyira szándékom, hogy a magyar nyelvbe olyan műveket ágyazzak be, melyek ezt a nyelvet nélkülözhetetlenné teszik, részben közvetlenül az én munkáim által, részben közvetve azon munkák által, melyekhez én mint előzmény szükséges vagyok. – Arra is kérném Professzor Urat, hogy esetleges magyartalanságaimra figyelmeztessen; eddig is sok germanizmust fejtett le a stílusomról Professzor Úr. Ha lassan és nehezen is, ha talán nyolcadszorratizedszerre is, de tanulok Professzor Úr figyelmeztetéseiből.

Ungvárnémeti Tóth László,[3] Hari Péter[4] és Háló Kováts József[5] verseit még mindig nem kaptam meg, mert a bomba-veszély miatt ládákban vannak.

Hálás tisztelettel

Weöres Sanyi.

MTAK Kézirattár Ms 4590/236.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A vers gépirata autogr. javításokkal: Ms 4590/238. Variáns. Megj.: Magyar Csillag, 1943. X. 1. 19. sz. 410–413. p.
[2] Az Endymion c. költeményről van szó. Gépirata: Ms 4590/237. Megj.: Termés. Kolozsvár, 1943. nyári kötet, 15–23. p.
[3] Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820) költő. Görög nyelvű verseket és – többek között – Pindareosról szóló tanulmányt is írt. Weöres igen nagyra tartotta, Egy ismeretlen nagy magyar költő. Ungvárnémeti Tóth László címmel írt róla a Diarium 1943. 12. sz. 271–273. p.
[4] Hari Péter (1762–1828) ref. lelkész, költő.
[5] Háló Kováts József (1761–1830) ref. lelkész, költő, a debreceni kollégiumban Csokonai praeceptora.

1602. FÜLEP LAJOS – KERÉNYI KÁROLYNAK

Zengővárkony, 1943. X. 11.

Kedves Károly,

nagyon örültem levelednek,[1] mindennek, amiről benne értesítesz. Mindjárt akartam is írni, s a Hermest[2] is megköszönni – amit ezúttal teszek is –, de megint olyan nyomorúság szakadt rám, amiről már beszélni is röstellek, úgy érzem magam, mint Odysseus érezhette, amikor Aiolos elkergette, „akit meggyűlöltek a boldog istenek".[3]

Ennyi nyomorúság egy emberben már csakugyan meggondolkoztató. Nem foglak elmondásával untatni. Röviden csak annyit, hogy ú[gy] n[evezett] „szájműtétet" csináltak rajtam, azaz 2 $^{1}/_{4}$ óra hosszat vésték a mandibulámat egy teljesen, sőt túlságosan is kifejlett, de kifelé nem nőtt, hanem csak vízszintesen a csontban benne fekvő sapienst eltávolítandó. Az orvosok azt mondták, hogy mióta a klinika áll, ilyen eset nem volt, de még csak nem is hallottak, a könyveikben se olvastak soha ilyenről. Nekem jutott ez az unicum. Gondolhatod, unicum volt a szenvedés is – hogy is lehetséges átérezni? –, s az is, ami utána jött, hetekig, percnyi szünet nélkül, éjjel-nappal a legveszettebb fájdalomban (hiába ettem akármennyi csillapítót), s csak most kezdek oda jutni, hogy megint gondolhatok arra, hogy az első leveleket írhatom, legelőbb is ezt Neked.

Hát legalább Te teljes erővel dolgozhatol! És zavartalanul. Ez valamennyire megnyugtat és megbékít, mert különben mérhetetlenül el vagyok keseredve.

Nagyon érdekel, amit a bontakozó „nagyobb munkáról" írsz. Abból, hogy a „Der Geist"[4] már megvan, arra következtethetek, hogy tisztára filozófiai lesz? Ezért nagyon várom ennek az előadásnak a szövegét – a többit is persze, mert ha már nem beszélhetünk, így maradjon meg köztünk az érintkezés. T[udni]i.[llik] abból, amit kérdezel, „lesz-e még substantia valamilyen formában", sejtem, mennyire hajszol Téged is a mai ürességnek érzése, azt pedig, hogy hova akarsz eljutni, úgy hiszem, nem sejtem, hanem kérdem. De vajon lehet-e ma már még csak kérdezni is ezt a kérdést? A mi gyöt-

relmünk az, hogy a partot látjuk, de az odavivő útnak egyelőre még híre sincs. „Új, igazi humanizmust" mondasz – de van-e igazi humanizmus divinizmus nélkül? S hol az Isten? Végtelenül messze járunk tőle, s ő mitőlünk, még rengeteg szenvedés kell a találkozásig. A mostani, azt hiszem, még csak a kezdet. Ez a mai világ még nem épp „az emberség csupasz talaján" áll – az embertelenség emberségén, amely hozzá tartozik. El kellett jutni oda, ahol vagyunk, s még messzebb is, még nem vagyunk a végén, hogy minden láthatóvá váljék. El kell végre jutni a teljességig – a teljes megismerésig, teljes szembenézésig, teljes leszámolásig.

Nem tudom, igazad van-e az ifjúra nézve,[5] én épp ifjúban értem meg ezt a mohóságot. Tán nem volna jó, ha ilyen ifjú annyira megfontolt s mérsékelt volna. Az én követelésem az más természetű, olyan valakié, aki általában már gyakran beleütközött abba a botránkozás kövébe, amely hol itt, hol ott került a lába elé, és senki se tudta megmondani róla, mi hát az az örökké lábatlankodó kő. Most valaki végre megmondja – érthető, hogy szeretném az épületbe beépítve látni.

Junggal[6] említed Szondit[7] – s én nem is ismerem! A név elém került már egyszermásszor, de a műveiről nem tudok. Azt se tudom, hol él. Itthon? Ez is jellemző, hogy valakiről, akit Te Jungnál különbnek tartasz, magamfajta ember annyira nem tud. Kitűnő hővezető ez az itteni levegő. Hol, milyen címen jelentek meg az engem is érdekelhető, nem tisztán orvosi dolgai?

Köszönöm kedves feleséged[8] szíves rám emlékezését, tisztelettel köszöntöm, s a gyermekeknek[9] boldog virulást kívánok.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Nyomtatásból közölve. Megj.: Sziget. Kerényi Károly levelezéséből válogatott Lackó Miklós. Első rész. = 2000. Irodalmi és társadalmi havilap. 1992. dec. 55–56. p.
Asconába írt levél.

[1] Ld. 1598. sz.
[2] Ld. 1598/1.
[3] Homérosz: Odüsszeia. X. ének 73–74. sor.
[4] Ld. 1598/3.
[5] Szigeti Józsefre utal.
[6] Ld. 1598/8.
[7] Ld. 1598/9.
[8] Ld. 1598/18.
[9] Ld. 1452/5. ill. 1468/4.

1603. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. X. 11.

Kedves Szigeti,

nagyon örültem részletes levelének,[1] az igazolt próféta kaján érzésével olvastam a német állapotokról írottakat. Sajnos, igazolódott a Magára vonatkozó próféciám is, de ennek nem örültem – szóval meggyőződött róla, hogy nem lehet tanulmányozni menni olyan országba, ahol mindent a föld alá kell rejteni, s ahol örökké azt kell várni, hogy rájuk szakad az ég.

A próféta egyébként most kezd ismét ember lenni, ma van először olyan állapotban, hogy pár soros leveleket írhat, köztük ezt is. Közben a pokolban jártam, minden kínját végig próbálva. Nem tudom, írtam-e hogy még aug.[usztus]-ban milyen kellemetlen fog-ügyem volt, ami csak látszólag intéződött el, úgy hogy IX. 21-én 2 $^{1}/_{4}$ óra hosszat tartó u.[gy]n.[evezett] szájműtétet csináltak rajtam, vagyis ennyi ideig vésték, szakadatlanul a mandibulámat, legbelül, szétfeszítve a számat, nem is, szétszakítva – hogy ez mi volt, hiába is próbálnám elmondani. Abból gondolhatja, hogy az orvosok azt mondták, ilyen nem volt, mióta a klinika áll, ilyenről nem hallottak, a könyveikben se olvastak soha, és nem tudnak még valakit, akit így megkínoztak valaha. S utána – nem voltam utána, hetekig éjjel-nappal szüntelenül kín, hiába szedtem nyakló nélkül a csillapítót. Hogy meg nem őrül az ember az ilyentől!

Hát ezért nem írtam. Olvasni se tudtam. Ha Lukács[2] kell most Magának inkább visszaküldöm, s később megint elkérem; ha nem sürgős, akkor pár hét múlva talán visszaküldhetem. Addig nem fogok hozzá, amíg nem tudom, melyiket választja.

A várkonyi honvágyát[3] majd inkább itt elégítse ki, én soká nem fogok tudni mozdúlni.

Kerényitől pár hete kaptam részletes levelet,[4] nagyon sokat dolgozik, előad, publikál. Levelében Junggal[5] kapcsolatban oly módon említi Szondit,[6] hogy felkeltette az érdeklődésem iránta. Mit tud róla Maga? Én, megvallom, semmit.

Szeretettel öreg barátja

Fülep L[ajos]

MTAK Kézirattár Ms 5889/100.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Szigeti József levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1572/3.
[3] Szigeti 1943. VII.-ban Zengővárkonyba tett látogatására utal.
[4] Ld. 1598. sz.
[5] Ld. 1598/8.
[6] Ld. 1598/9.

1604. PETROVICS ELEK – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. X. 17.

Igen tisztelt Uram,

szomorúan olvastam sorait.[1] Nagyon sajnálom, hogy hiányozni fog az Emlékkönyvben,[2] melynek olyan nagy szüksége lett volna az Ön nevére és munkájára. Sajnálatomnál nem kisebb részvétem, melyet kiállott szenvedésén érzek. Kell-e mondanom, hogy elintéznivalóról szó sem lehet. Inkább őszinte hálát érzek azért, hogy olyan jószívvel készült a dologra. Mihelyt lehet Lykával[3] efféléről beszélni – mert egyelőre nem lehet, az Emlékkönyv meglepetésnek van szánva – elmondom neki ezt, s egyúttal az okot, mely gonoszul megakadályozta szándéka végrehajtásában. Remélem most már véglegesen átesett a bajon, s ezt szívből kívánva, maradtam sok meleg üdvözlettel

régi híve

Petrovics Elek

MTAK Kézirattár Ms 4589/132.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos ref. lelkész úrnak Zengővárkony U. p. Pécsvárad (Baranya vm.)
Feladó: Petrovics Elek Bpest IV. Ferenc József rakpart 3.
Petrovics Elek ld. 1546. sz.

[1] FL levele nem ismeretes, feltehetően szájműtétére hivatkozva mondta le benne a Lyka Károly-emlékkönyvbe írandó cikkét.
[2] Ld. 1545/1.
[3] Ld. 1545/2.

1605. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. X. 26.

Kedves Barátom!

Nagyon régen nem adtam életjelt[1] magamról, aminek igen sok és sokféle dolgombajom volt az oka. Ez most sem csökkent semmit, legfeljebb a tüzelőszergondom csökkent részben annyiban, hogy ma kaptam 15 tonna rossz barnaszenet, de a fával még mindig a várakozási álláspontón vagyok, némi halvány reményével annak, hogy tán mégsem fagyunk meg a télen és nem kell az üzemet leállítanom. –

Most azért írok, mert közölni akarom Veled, hogy végre az öcsémről[2] van pozitív hír. Voltak olyan hírek, hogy fogságba kerülhetett és egy személyes ismerősünk, aki hivatalból hallgatta a rádiót, hallotta, hogy üzent a fogságból. Most azonban annyival pozitívebb ez a tudomásunk, hogy hazaérkezett Kunszentmártonba egy ember, aki vele egy században volt és egész határozottsággal állítja, hogy öcsém január 17-én 47-edmagával került fogságba, kifogástalan egészségi és lelki állapotban és hogy akkor ruházata is kifogástalan volt. Így hát most már bizonyosra vehetjük, hogy a voronyezsi

rettenetes visszavonulás szenvedéseitől megmenekült és így hitelesnek vehetjük az üzeneteiről való híreket is. –

Igen-igen nagy megkönnyebbülés ez mindnyájunknak s mint régi, igaz barátommal közlöm ezt Veled. Majd csak hazasegíti a Jóisten onnan előbb vagy utóbb. –

Más újságot nem igen írhatok. A napok igen sok gonddal és munkával telnek. Egyetlen és fő törekvésem a folytonosság fenntartása és az, hogy amit lehet, átmentsek és konzerváljak olyan időkre, amikor ismét lehet és kell dolgozni. Ez bizony ma rettentő nagy és nehéz feladat, de eddig sikerült. A papirosellátási hírek azonban olyanok, hogy azt hiszem, rövidesen igen nagy nehézségekkel kell számolnunk. Ez a tél nagyon próbára fog tenni bennünket. –

Feleségem[3] betegsége eddig még nem múlt el nyomtalanul, de hála a Jóistennek, nagyon sokat javult. Remélem, hogy ha a télen csak kicsit tudunk fűteni, annyira, hogy meg ne hűtse a lábát, akkor helyre fog teljesen állani. – Egyébként pedig megvagyunk mindnyájan és szeretettel kívánva minden jót,

vagyunk régi barátaid

[Kner Imre]

Az elküldött példány nem maradt fenn. Gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 308. Megj.: Fülep–Kner lev. 228–229. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner utolsó levele X. 6-án kelt. Ld. 1600. sz.
[2] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[3] Ld. 1299/9.

1606. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. XI. 6.

Kedves Gerlőtei,

nincs mit „rossz néven venni".[1] Szándékát és óhaját értem és méltánylom, de mostanában nincs mivel kielégítenem.[2]

Köszönöm a lassacskán javuló állapotom iránt való érdeklődését[3] s a jó kívánságokat, amiket viszonzok és szívből üdvözlöm

F.[ülep] L.[ajos]

Az eredeti magántulajdonban.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr. Gerlőtei Jenő tanár úrnak Debrecen 10. Közp. Egyetem.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Gerlőtei Jenő ld. 1283. sz.

[1] Gerlőtei levele, amelyre FL utal, nem maradt fenn.
[2] Gerlőtei feltehetően cikket kért FL-tól, talán a Helicon c. folyóirat számára.
[3] Eszerint FL is írt ez idő tájt Gerlőteinek, a javulás a szájműtétre vonatkozhat.

1607. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

[Zengővárkony,] 1943. XI. 6.

Kedves Szigeti,

igen köszönöm részletes és tanulságos beszámolóját a szondizmusról.[1] Olyan sokat tanultam belőle, hogy egy hamar nem igen kívánom ismereteimet bővíteni. Nem mondom, ha Sz.[ondi] valami, a filozófiát is érdeklő spagobiasokat [?] is föltalál, de merőben e specialis psychológiai dolgokkal én már nem érek rá foglalkozni.

Sajnos, az én állapotom utolsó levelem óta csak most, ezekben a napokban javult érdemlegesen. Mind mostanáig sokat kínlódtam, s az utóbbi hetekben gyakran roszszabbul voltam, mint az elsőkben. Még most se tudom, megúszom-e új beavatkozás nélkül, mert a gyulladás, bár csökkenten, megvan, egy módban, teljesen elmúlni nem akar. Ezért is nem írtam s küldtem Lukácsot,[2] nem volt energiám az olvasásához, vagy türelmem. Most aztán belenéztem, de mivel már letelt a két hét határidő is, küldöm vissza azzal, hogy máskor egyszer megint el fogom kérni. Nem is sejtettem, hogy már másfél éve Magánál lappang. Kíváncsi vagyok, mit szól hozzá, írja majd meg. Nekem abban a kevésben, amit olvastam benne, nem nagy örömem telt. (Egyébként a könyvet ma, szombaton küldtem postára, de visszahozták azzal, hogy ajánlottat, ilyen súlyút nem vehetnek fel. Így hát csak hétfőn küldhetem, csomagként. Az a gyanúm, hogy a pécsváradi postának külön tarifája van.)

A kívánt vazelin féleség: *rhinovasogein,* de azt mondja a feleségem, már rég nem kapni, ellenben szerinte olyan könnyebb természetű bajra, mint a Magáé, kitűnő hatású a *rövidhullámú* sugárzás. (Ma mindent ezzel kúrálnak!) Meg kellene próbálnia.

Bocsánat a szinte olvashatatlan kaparásért. Ha ír, nagyon örülök neki.

Öreg barátja

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 5889/101.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] A levél nem maradt fenn.
[2] Ld. 1572/3.

1608. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. XI. 7.

Kedves Barátom,

nagyon jól esett leveled.[1] Éppen azokban a napokban kezdtem a pokol fenekéről annyira fölkerülni, hogy valamennyire már gondolkozni tudtam, és sok mulasztásom megjelent előttem. Úgy éreztem, hogy Te lehettél az utolsó, aki kettőnk közül írt – csak éreztem, nem tudtam, mert azokban a napokban nem tudtam tudni semmit, s mindjárt

elhatároztam, hogy amint rá tudom szánni magam az íróasztalhoz ülésre, nyomban írok Neked. S akkor jött leveled, ami megnyugtatott, mert láttam, nem tartod számon, melyikünk írt utóbb, s amit már nagyon kívántam, hírt Tőled, megkaptam, – így aztán megnyugodva halasztódott az írás máig.

Mit csináltam a pokol fenekén? Hát nem sétáltam, mint Dante, hanem szenvedtem, mint ama másik Filippo odalent, aki „in se medesmo si volgea co' denti".[2] Hát én magam ellen fordítottam a fogam. Nem emlékszem már, megírtam-e az augusztusi tortúrámat, az nem végződött el, a gyulladás megmaradt, s akkor azt sütötték ki, hogy az nem kifelé, hanem szinte vízszintesen nőtt, s az állkapocsban benne maradt bölcsességfog van ott, hibátlan, mégis bajt csináló, ki kell onnan vésni. Nem részletezem, 2 $^{1}/_{4}$ óra hosszat vésték egyfolytában, sose hittem volna, hogy ennyi és ilyen kínt ki lehet bírni – élve. Azt mondták, mióta a klinika fönnáll, nem volt ilyen esetük, de még a könyvekben se olvastak hasonlóról. Nekem jutott ez a világrekord. Utána 1 $^{1}/_{2}$ hónapig nem volt se éjjelem, se nappalom. Most kezdek magamhoz térni s abban bízni tudni, hogy a jó Isten most talán egyidőre megelégszik ennyivel.

S íme, tele írtam a papirost ezzel a nyomorúsággal, pedig rettenetesen nem szeretem, ha sajnálnak. De barátoknak csak tudni kell egymásról.

Nagyon örülök az öcsédről[3] szóló hírnek, csak végig jónak bizonyuljon!

Azóta k.[edves] feleséged[4] is remélhetőleg meggyógyult, s remélve, hogy Te és mindnyájan jól vagytok, amit kívánok, szeretettel ölel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 309–310. Megj.: Fülep–Kner lev. 229–230. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1605. sz.
[2] A pontos idézet: ... A Filippo Argenti! – / E il fiorentino spirito bizzarro / In se medesmo si volgea co' denti. = Dante: Divina Commedia, Inferno, Canto VIII. 21–23. – Babits Mihály fordításában: Hajrá! Argenti Filippora mordul / mindennap s a bizarr flórenci lélek / fogát saját húsába vájja mordul.
[3] Kner Endrére utal. 1299/6. ill. 1605/2.
[4] Ld. 1299/9.

1609. FÜLEP LAJOS – RAVASZ LÁSZLÓNAK

Z[engő]V[árkony,] 1943. XI. 9.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Hálásan köszönöm nagyon jóleső velem-érzését s jó kívánságát, különösen tudva, milyen elfoglaltság közepette szakított időt a csekélységemnek való írásra.[1]

Sajnos, még mindig nem dőlt el, nem lesz-e nálam ismét műtéti beavatkozásra szükség. Az előző műtét óta eltelt idő eddig nem hozta meg a várt eredményt.

Isten áldását kérve Főtiszteletűségedre és minden munkájára, mély tisztelettel

Fülep L.[ajos]

Dunamell. Ref. Ek. lt. A/1. c. Elnöki iratok. 1840–1943. Rajta Ravasz László írásával: tud.[omásul ?]
Kézírás.
Budapestre írt levél.
Ravasz László (1882–1975) ref. lelkész, 1921-től a Dunamelléki Ref. Egyházkerület püspöke. FL az I. világháború éveiben ismerte meg, 1918-ban Ravasz, akkor az Erdélyi Ref. Egyházkerület főjegyzője (püspökhelyettese) intézte FL tervezett szovátai lelkészi kinevezését, amelyre a politikai változások miatt nem kerülhetett sor.

[1] Eszerint Ravasz püspök, – megtudva FL szájműtétjét, – együttérző sorokat küldött. Levele nem maradt fenn.

1610. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. XI. 10.

Kedves Barátom!

Kevesen vannak a világon, akik több együttérzéssel olvashatnák kedves leveled[1] beszámolóját a szenvedéseidről. Nekem már vagy négy gyökérreszekcióm volt, ami persze gyerekjáték a Te bajodhoz képest. De kisdiák koromban egy aradi fogorvos félévig tartó művészkedéssel kiegyenesítette egy ferdén nőtt fogamat s roppant büszke volt az eredményre. Vagy öt évvel később derült ki, hogy a kiegyenesített fog állandó mozgása egy rejtett tályogot hozott létre, amely áttört észrevétlenül a Highmoore-üregbe. Erre egy békéscsabai fogorvos gyógyított meg, azzal a módszerrel, hogy felvéste a szájpadlást és az üreget elkezdte tamponozni. Most már a hely is alig látszik, de a művelet úgy folyt le, hogy vagy négy hónapig, télen, a legnagyobb hidegben, hetenként kétszer vagy háromszor fel kellett kelni négy órakor, beutazni Csabára, ott várni vagy két–három órát, míg a doktor felkel s akkor kiszedte a tampont s kezdetben egy méternyi hosszú, majd lassan fogyó gazecsíkot gyömöszölt bele a nyitott sebbe, hogy az idő előtt be ne záruljon. Mikor hozzáfogott, már a frász tört előre. Nem tudom, van-e erre modernebb módszer, de ez a tél volt a legrettenetesebb az életemben. Akkoriban lettem művezető, 17 éves koromban s annyi volt a dolgom, hogy 11-re hazaértem a gyorssal s akkor munkábaálltam és dolgoztam este 10-ig, 11-ig, hogy behozzam a késést. –

Hát vannak ilyen dolgok az életben és már én úgy látom, hogy ezekkel szándéka van az Úristennek. Ezek keményítik meg az embert, hogy bármely helyzetben, bármilyen testi-lelki állapotban is, a végső lehetőségek határáig nyugodtan és határozottan kitartson ott és abban, ahol és amiben muszáj. –

A fő, hogy ezen most már átestél, s remélem, hogy hamarosan már ez is csak rossz emlék marad. Én a magaméra sohase gondolok, csak ha valami emlékeztet rá és az egészből legélénkebben arra emlékszem, hogy a doktorom kezelés előtt minden reggel, vas következetességgel fokhagymás zsíros pirítóst reggelizett. –

Én bizony nem szoktam számontartani, hogy ki írt utoljára. Legfeljebb hiányérzetem van, ha azoktól, akikkel összetartozom, már régen nem kaptam levelet, de etikettkérdéseket nem vetek fel, hanem ha hozzájutok, írok. Veled is így vagyok. –

Feleségem,[2] sajnos, nem gyógyult meg egészen, sőt most éppen egy újabb rohama volt, ezúttal a hátában. Nehány napot feküdt, most kezd lábadozni. Bizony félek, hogy ha nem lesz fűtőanyagunk, nehezen tudja majd elviselni ezt a telet. És bizony fűtőanyag csak nagyon kevés van, még nagy redukcióval se lenne elég a télre, de valami kilátás van rá. –

Most kezdődik a szezón, egyre több dolgom lesz s az üzem meg éppen csak lézeng, termelni nem lehet, mert minden papírszállítmányunk késik. Ebben az évben másodszor kezdek el olyan időszakot, amikor vagy hat hetet kell lézengeni, mert az utolsó papírtartalékot felhasználni nem szabad s az újabb gyártásra várni kell. Panaszkodni azonban nem szabad, mert a fő az, hogy mégis *kapok* papirost, mert illetékes helyen tudják, mennyire fontos dolgokat készítek a közigazgatásnak. Magam pedig igen nagy előrelátással dolgozom és eleve számításbavettem az eféle zökkenőket. – Majd csak megússzuk ezt is. –

Annyi minden volt találkozásunk óta, ha visszagondolok rá, hogy olyan, mint ha hosszú esztendőkkel ezelőtt lettél volna itt. Rabságom azóta még nagyobb, elmozdulni lehetetlen, pedig jó volna nyugodtan megbeszélni mindent. Látogatásod csak arra volt jó, hogy gyakran eszembejusson, mi mindenről nem beszéltünk és éppen csak belekóstoltunk a kiadós, alapos és lényeges beszélgetésbe. Vajjon, eljön-e még ennek az ideje és mikor? –

Minden jót, főleg mennél gyorsabban mennél teljesebb egészséget kívánok szeretettel – mindnyájunk nevében –

régi barátod

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/146.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 311–312. Megj.: Fülep–Kner lev. 230–231. p. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1608. sz.
[2] Ld. 1299/9.

1611. FÜLEP LAJOS – GERLŐTEI JENŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. XI. 21.

Kedves Gerlőtei!

22.-én este jött meg az esemény hírét közlő lap,[1] így hát csak utána küldhetem hozzá s a folytatásához jó kívánságaimat.

Engem azonban közben meghalasztottak? igaz, hogy kínomban magam is azt kívántam, bár örökre vége volna, de hát élek s még fogok hallatni magamról. Azért kérdem, mert valahol olvasom, Helicon IV. megjelent,[2] s mivel ide nem jött, úgy látszik, töröltek az élők jegyzékéről.

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 4163/85.
Kézírás zárt postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Dr. Gerlőtei Jenő egyet. m. tanár úrnak Debrecen 10. Egyetem
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Gerlőtei Jenő ld. 1283. sz.

[1] A lap nem maradt fönn; nem tudni, mi volt az „esemény".
[2] A Helicon (ld. 1283/2.) 1942. évfolyamára utal.

1612. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. XI. 23.

Kedves Bátyám!

Lukácsot[1] megkaptam, már jó rég, vagy két héttel ezelőtt. Köszönöm. Egyelőre én sem jutottam hozzá az elolvasásához. A két–három tanulmány után, amit átfutottam csak annyit látok, hogy elveszítette, amire oly büszke volt, szellemének szabadságát, hogy a legmagasztosabbnak szánt etikai tette, az egyértelmű becsületességgel történt állásfoglalás, belévetette őt a merő pszichikumba s mostmár minden gondolata csak fasszád, amit azért emel a lélek, hogy meggyőzze a saját bizonytalanságát és kiirtsa magából a legszörnyűbb radikalitással annak utolsó magvát is. Lehet, hogy tévedek, de egyelőre nem érzem, hogy tévednék. – Valamelyik nap mesélte egy Berlinből megtért barátom, hogy a kitűnő berlini „StaBi"[2] – könyvtárban újabb műveit is megkapni, amik már oroszul jelentek meg; nem tudom köztük van-e vajjon az esztétika is?[3]

A külügyminisztériumba járva érdekes könyv került a kezembe ma, W.[illiam] H.[arold] Hutt-nak „Plan for Reconstruction"-ja,[4] mely az International Library of Sociology and Reconstruction c. sorozatban 1943-ban jelent meg. Egyik érdekessége az, hogy a sorozat kiadója: Dr. Karl Mannheim, aki, mint a „jacket"en olvashatni, a londoni School of Economics előadója, s „one of the leading authorities on these subjects". A sorozatban megjelent kötetekből látom, hogy az átkerült német–zsidó tudósok a Bizancból Itáliába menekült görögökhöz hasonló intenzitással terjesztgetik a német tudomány értékeit. Selectiont adtak ki Diltheyből,[6] lefordították von Martin szociológiai analízisét a renaissanceról,[7] Mannheim művét (a legújabbat mi már nem ismerjük: Diagnosis of our Time)[8] és még sok mást. Rá is fér az angolokra. Emlékszem egy igen nyavalyás angol könyvre, mely a régi és újabb utópiákról szól s valami Harry Ross ír-

ta; nos, Ross barátunk az ártatlanság naivitásával úgy leszedi a keresztvizet Mannheim „voluminous teutonic" Ideologie und Utopiejáról, hogy esküdni mernék, egy szót sem értett belőle.

Pest nagy eseménye az elmúlt héten Nicolai Hartmann[10] látogatása volt. Hartmann igen fragilis ember, gyönyörű, finom vonalú feje van, teljesen átszellemült arc, amiből a földiség utolsó salakja is eltűnt. Életeleme a katedra, az előadás. Csodálatos előadó! Halk és csendes, nincsenek nagy gesztusai, de mégis valami belső hév és visszafojtott tűz árad belőle. S ez a tűz időnként kicsap és ilyenkor iszonyatos hatalomnak látszik, amely minden anyagit fölperzsel, hogy csak a legbensőbb, a legtisztább maradjon. Cseppet sem túlzok! A harmadik, az etikai témáról – Schuld und Verantwortung – szóló előadás volt ilyen tökéletes alakítás. Tartalmilag is ez volt a legérdekesebb, a Vergebungról sok szépet tudott mondani; a másik kettő, a térről s az időről, meg az ontológiáról szóló már kevésbbé érdekes s most valóban éreztem a probléma fölvetésében és kezelésében valami katedra-ízt. A legérdekesebbről, a tér és idő fizikában fölvetett relativitás-problémájáról nem is szólt s egyetlen érvet sem hozott ellene.

Ami engem illet ezidőszerint semmi konkrét tervem nincs, minden időmet olvasással töltöm. Elsősorban filozófiát olvasok, a német idealizmust, melyben a szellem fogalmának Kanttól Hegelig fejlődő problematikáját kísérem nyomon, bár ennek a munkának még nagyon elején vagyok. Persze ez igen energikus Denkarbeitot jelent: és saját gondolataim is kezdenek mozgolódni bennem s jó anyaként figyelem növekedésöket. Szóval: bár látszólag semmit nem csinálok, én igen produktívnak érzem e semmittevést. Egy munkát mégis a nyakamba vállaltam, hosszas unszolásra. De most már ennek is örülök. Fieldingről fogok írni a következő szemester elején megjelenő Yolland-emlékkönyvbe.[11] A Mannheim témát[12] sem ejtettem még el egészen. – Az esszéelméletem[13] végre-végre megjelenik. Igaz, hogy nem magyarul, hanem németül. A Hankiss szerkesztette nemzetközi irodalomtudományi folyóiratban, a Heliconban.[14] Talán már a következő, a januári számban kijön. – Csak egy terhes kötelesség von el a munkától: a gyakorló tanítás. Szép hazánk egyik legrondább iskolájában kocáskodom,[15] a Madách-gimnáziumban: De már ez sem tart sokáig, a következő év elején három hétig tanítok, márciusban pedagógiai vizsgázok s aztán, ha még lehetséges és pillanatnyilag az az érzésem, hogy lehetséges, akkor áprilisban mégis csak kimegyek Németországba.[16] Természetesen nem Berlinbe, vagy Bécsbe, hanem valamelyik szép csendes egyetemi városba (gondoltam Freiburgra is, ahol állítólag Heidegger még mindig előad).[17] Dolgozni a legnagyobb égszakadás kellős közepén is jobban lehet, mint a katonaságnál. Már pedig ha itthon maradok bizonyosan bevonultatnak. A két rossz között a németországi út még mindig a hasonlíthatatlanul jobb.

Szeretettel s tisztelettel köszönti

Szigeti József

P.[ost] S.[criptum] Mivel nem tudom Bátyám valami úton-módon értesült-e róla, megírom, amit egy Nagybecskerekről Pestre érkezett festő barátomtól[18] hallottam a minap. Bátyám barátja Gyenes Viktor[19] meghalt, vagy másfél évvel ezelőtt, állítólag a svábok

ölték volna meg, öngyilkosságnak tüntetve fel a dolgot. Említett barátomnak első támogatója és kritikusa volt.

MTAK Kézirattár Ms 4589/296.
Gépírás autogr. kiegészítésekkel, aláírással. A Bátyám megszólítás piros gépszalaggal. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1572/3.
[2] Hivatalos neve 1946-ig Preussische Staatsbibliothek, majd Deutsche Staatsbibliothek. 1661-ben alapított tudományos nagykönyvtár.
[3] Lukács oroszul megjelent kötetei közül a Literaturniie teorii XIX. veka i markszizm. Moszkva, 1937., a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Filozófiai Intézetének kiadásában, ill. a K isztorii realizma. Moszkva, 1939. jöhet itt szóba.
[4] Hutt, William Harold: Plan for Reconstruction. A Project for Victory in War and Peace. London, 1943.
[5] Ld. 1458/3. International Library for Sociology and Social Reconstruction. Mannheim által alapított, Paul Kegan and Co. által 1942-től kiadott sorozat.
[6–7] A British Museum General Catalogue of Printed Books (London, 1961) e sorozatban sem Dilthey, sem von Martin által írt kötetet nem tart nyilván.
[8] Mannheimtól ekkor a Diagnosis of our Time. Wartime Essays of a Sociologist c. kötet jelent meg. London, 1943.
[9] Ross, Harry: Utopias Old and New. London, 1938.
[10] Hartmann, Nicolai (1882–1950) német filozófus, ekkor berlini professzor. Szigeti József emlékezete szerint a Magyar Filozófiai Társaságban vagy a budapesti német Wissenschaftliches Institutban tartott előadást. Az előadást nyomtatott kiadásban nem sikerült megtalálnom.
[11] Yolland, [Arthur Batishill] Memorial Volume. Bp. 1944. Angol filológiai tanulmányok 5–6. Szigeti József Fielding-tanulmánya nem jelent meg benne.
[12] A „Mannheim-témát" Szigeti József közlése szerint nem írta meg, de előadta az egyetemen Kornis Gyula szemináriumában.
[13] Ld. 1498/6.
[14] A Heliconban nem jelent meg. Ld. 1283/2. ill. 1498/7.
[15] koca: gyakorló tanárjelölt.
[16] Ld. 1578/2.
[17] Ld. 1491/3.
[18] Szabó György (1920–?) nagybecskereki születésű, a budapesti egyetemen előbb művészettörténetet és régészetet, majd az Eötvös Collegium tagjaként 1940-től szerb–magyar szakot hallgatott. 1943 IX.-ben lemondott Eötvös-Collegiumi tagságáról, s hazatért szüleihez.
[19] Gyenes Viktor nagybecskereki ügyvéd, FL ifjúkori barátja; neki dedikálta A Szellem 1911. 1. sz.-ban megjelent Az emlékezés a művészi alkotásban c. tanulmányát. Szigeti információja Szabó Györgytől származott, akit Gyenes Nagybecskereken támogatott.

1613. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. XII. 7.

Minden fogadkozás ellenére megismétlődött a múltkori eset – megkéstem a válaszszal. S a magyarázat is ugyanaz: még mindig nem készült el az a tanulmány...[1] Pedig

ugyancsak időszerű lett volna! A Magyar m[űvészet][2] húsztesztendős évfordulójára szántam s csak most, amikor illanóban az alkalom, most bánom igazán, hogy képtelen voltam a hozzá való összeszedettségre. – Igaza volt, belátom: hivatal mellett nem igen telik szellemi erőfeszítésre. Márpedig az írás mindenképpen komoly próbatételt jelent számomra. De mintha jobb is, hogy várnom kell vele. Érlelődhetik legalább s közben talán elcsendesedik a szenvedélyesség is, amellyel ma a kérdést kezelem. Igaz, erre kevés reményem van. „Szakembereink" gondoskodnak róla, hogy felforrjon bennem a vér valahányszor a Fülep probléma szóba kerül, vagy olvasok vele kapcsolatban.

– Kezdhetném mindjárt a Mitrovics[3] esztétikai irodalomtörténetének a tíz során; idézhetném Fettich Nándor[4] véleményét a M.[agyar] művészetről s feljegyezhetném mindazok nevét, kik hallomásból se hallottak a könyvről – köztük volt professzoromét[5] is. De legszívesebben az Esztétikai Társaság[6] ezidei első ülését írnám le, amelyen egy bizonyos Bartók Miklós,[7] – Mátrai László,[8] Joó Tibor[9] s Baránszky-Jób László[10] hozzászólása kíséretében, – a nemzeti művészet kérdésével hozakodott elő. Ezeket az urakat bizonyosan ismeri, amiből következtethet az ülésen elhangzottakra – azért nem is untatom azzal, amit ott tapasztaltam. Mindössze afölötti csodálkozásomat fejezem ki, hogy ez a társaság, amelyik a művészet nemzeti karakterét illető elméletével szembehelyezkedik, – Baránszky pl. a probléma megoldását a két szélsőség között keresi: az etnikai tartalomra építők, a romantikusok (Karácsony S.[ándor],[11] Lükő G.[ábor][12] s mások) és a *„formát" „technikai"* értelemben magyarázó Fülep között –, csodálatos, mondom, hogy ez a társaság mégis előadásra kérte fel és éppen ennek a kérdésnek a kapcsán! Az egész egyébként azt a gyanút ébresztette bennem, hogy ezek az urak sem igen ismerhetik írásait. Olyan szellemtörténeti s kultúrfilozófiai szempontok figyelembevételét sürgetik a probléma felvetésében s megoldásában – éppen olyanokét, amilyenek alapján három évtizeddel előbb a Magyar művészet íródott.

– Bosszúsággal gondolok vissza minderre, de vegyül bele egy adag jóérzés is – káröröm mondhatnám. Határozottan jólesik felidézni annak a négy–öt emberkének az erőlködését olyasmiért, amit már jóval előttük egy ember egymaga elvégzett...

Ha közben meg nem tudom, hogy feljön Pestre, megtartani azt az előadást az Eszt.[étikai] Társaságban,[13] ma vendége lennék.[14] Ugyanis hosszabb hivatali szünetem van és ez alatt akartam leutazni – s hogy mégse tettem annak egyéb oka is van az imént említettnél. Éspedig a következő: Petrovics Ilonával[15] félesztendő alatt sem jutottam annyira, hogy érdemlegesen megbeszéljem a dolgot: ő mindent a várkonyi látogatástól[16] tett függővé, amit viszont minduntalan halasztgat – emiatt aztán a felől kezdtem gondolkodni, nem volna-e sokkal célravezetőbb magával az Athenaeummal kiadatni a M.[agyar] művészetet, másodszor, a Művészet és világnézettel bővítve?[17]

– Én még egyszer elnézek Petrovics Ilonához s határozott választ kérek az eddig eltervezettekre vonatkozóan s ha tovább is ingadozna, – feltéve, hogy beleegyezik s megbízna vele, – haladéktalanul kapcsolatba lépnék az eredeti kiadóval.

– Azt hiszem érthető ezek szerint, hogy nem utaztam le. Pozitívumok híján valahogy nem érdemeltem volna meg a találkozást, mint ahogy annak a tanulmánynak a köz-

readásáig még csak levelezésre sem tartom érdemesnek magam... Éppen ezért kérem, kevésbbé szigorúan ítélje meg a helyzetet s válaszoljon őszinte hívének.

Tisztelettel:

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 4588/217.
Kézírás.
Autogr. másodpéldánya stiláris javításokkal Ms 5691/109.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1533/28.
[2] Ld. 1452/6.
[3] Mitrovics Gyula (1871–1965) esztéta, pedagógiai író. 1918–1941 között a debreceni egyetem tanára, a Magyar Esztétikai Társaság elnöke, 1935–1938 között az Esztétikai Szemle szerkesztője.
A magyar esztétikai irodalom története. Debrecen, 1928. c. munkájában a következőket írja FL-ról: Dóczyn kívül *Fülep Lajos* (1885–) is tanulmány tárgyává teszi nemzetiség és művészet viszonyát a Nyugatban *Európai művészet és magyar művészet* címmel. Kiinduló pontja a művészetek közössége és folyamatossága. Csak a közösségből lehet megítélni a folyamatot, mert közösség nélkül nincs különös és viszont. Így az egyetemes és nemzeti is korrelatív fogalmak. Erre a legnemzetibb, egyben legegyetemesebb értékű művészetet, a görögöt hozza fel például. Mindezek helyes megállapítások. A nemzeti problémát művészetekkel kapcsolatban csakis így lehet helyesen értelmezni." (266. p.)
[4] Fettich Nándor (1900–1971) régész, ötvös, ekkor a Magyar Nemzeti Múzeum mb. főigazgatója. Lőrincz Ernő közlése szerint Fettich szóban nyilatkozott FL Magyar művészetéről Karay Gyulának.
[5] Felvinczi Takács Zoltán ld. 1533/4.
[6] Ld. 1579/2.
[7] Bartók Jenő Miklós (1906–?) a debreceni ref. tanítóképző tanára, neveléstörténeti cikkek szerzője.
[8] Ld. 1513/9.
[9] Joó Tibor (1901–1945) Baumgarten-díjas író, 1933 óta az OSzK munkatársa, a Magyar Szemle, Nyugat, Protestáns Szemle, Válasz szerzője.
[10] Ld. 1579. sz.
[11] Ld. 1429/3.
[12] Lükő Gábor (szül. 1909.) néprajzkutató, ekkor 1937 óta a debreceni Déri Múzeum munkatársa. Főleg a magyar népzene, népköltészet és népművészet kelet-európai összehasonlításával foglalkozott.
[13] FL nem tartott előadást a Magyar Esztétikai Társaságban.
[14] Ld. 1535/6.
[15] Ld. 1542/1.
[16] Lőrincz Ernő és Petrovics Ilona eredetileg 1943. májusában készült Zengővárkonyba. Végül azonban FL budapesti látogatása idején, V. 21-én találkoztak Karay Gyuláéknál. Ld. 1552. sz.
[17] Ld. 1533/29.

1614. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. XII. 11.

Kedves Barátom,

hát ha Te, mint írod, különleges együttérzéssel olvastad beszámolómat[1] szenvedéseimről, én nem kevesebbel olvastam a Te ifjúkori reminiscenciádat.[2] Teljesen bele tudom élni magam, s borzongok bele. A méteres gaze s a fokhagymás pirítós – tökéletesen *jelen* van. Neked lehet, hogy csak sohase idézett emlék, nekem most jelenlevő valóság, mert kórságosan át szoktam élni a más fájdalmát. Ez már maga is betegség, amilyenekkel tele vagyok. Hogy aztán az Úr Isten olyan jó szándékból bocsátja-e ránk ezeket, mint Te jóindulatúan interpretálod, nem tudom, csak azt látom, hogy mindketten csakugyan kiszemeltjei vagyunk, s azt is, hogy én már sokallom is, s nem soká fogom bírni, de nem is óhajtom, hogy így folytatódjék. Egyébként még aligha messze nem vagyok attól, „hogy – mint írod – hamarosan már ez is csak rossz emlék marad." A klinikán olyan kitűnően dolgoztak, hogy eddig 16 (igen, tizenhat) bent hagyott szilánk (s nem is kicsi!) bújt ki, (ez volt az elmúlni nem akaró gyulladásnak és fájdalomnak oka.), még mindig kell benne lennie, mert még mindig van gyulladás. S mivel addig nem lehet a helyére fogat csinálni, egyik oldalon kell rágnom. Ez is elég nyomorúság, különösen nem tudva, mikor lesz vége.

De minden részvétem a Nagyságos Asszonyé[3] is, én tudom, miként senki más, hogy mi az ischias. Hogy nem tudnak már segíteni rajta? Kérdezek valamit a komámaszszonyok stílusában: nem volna jó minden fogát megröntgeneztetni? mert néha egy kölesnyi granuloma, melyről nem tudunk, okoz ischiast, vesebajt, s hasonlókat. Ennyire eggyé vagyunk szerkesztve.

Öcsédről[4] van-e valami új hír?

Hálásan köszönöm a naptárakat – a döntő esztendőről! Most már nem messze vagyunk a „leszünk vagy nem leszünk"-től. Az ítélet már bizonyosan megvan, csak végre kell hajtani.

Mindnyájatokat nagy szeretettel köszönt s ölel

Fülep Lajos

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 313–314. Megj.: Fülep–Kner lev. 231–232. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1610. sz.
[2] U. o.
[3] Ld. 1299/9.
[4] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.

1615. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Starnberg, 1943. XII. 16.

Lieber Freund!

Ihre Karte von 29. X.[1] sehr verspätet erhalten, tausend Dank. *Wie* verstehe ich Ihre Gefühle, und doch, wir haben wohl noch mehr Grund so zu empfinden, man ist resigniert, aber man giebt die Hoffnunk *nicht* auf. Einmal *muss* die Sonne ja wieder scheinen. Ewiger Regen, Sturm und Dunkelkeit giebt es nicht! – Diese Karte soll Ihnen als Gruss zu der seligen Weihenacht von mir und meinen Kindern, für Sie und Ihre Familie werden. Der fünfte Kriegsweihnachten, und jetzt vor 5 Jahren schrieben Sie mir das erste mal nach der langen Zeit. Und noch immer nicht haben wir uns wiedergesehen! Von Alf[2] gute Nachrichten, trotzdem habe ich ständig grosse Sorge. Ich will jetzt doch wieder einmal versuchen Ihnen einen Brief zu schreiben. Vielleicht kommt er doch mal an.

In alter treuer Freundschaft

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/186.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Ungarn Herrn dr. F. Fülep Pécsvárad.
Abs.[ender]: Gräfin Augusta Eulenburg Starnberg bei München Otto Str. 4.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves Barátom!

X. 29-i lapját nagy késéssel kaptam meg, ezer köszönet érte. Nagyon megértem, hogy így érez, de nekünk bizony még több okunk van így érezni, az ember rezignálttá válik, de a reményt *nem* adja fel. Egyszer csak ki *kell* sütnie a napnak. Nem lehet örökös az eső, a vihar és a sötétség! Ez a lap legyen áldott karácsonyi jókívánság tőlem és gyermekeimtől Magának és családjának. Az ötödik háborús karácsony, és most van öt éve, hogy oly hosszú idő után először írt nekem. És még mindig nem láttuk viszont egymást! Alfról jó hírek jöttek, mégis állandóan nagyon aggódom. Megint meg fogok próbálni levelet írni Magának. Talán mégiscsak odaér. Régi hűséges barátsággal

Lyckije

[1] A lap nem ismeretes.
[2] Ld. 1341/2.

1616. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

[Zengővárkony,] 1943. XII. 21.

Kedves Szigeti,

Lukácsról[1] azt hiszem, nem téved, sajnos. Úgy emlékszem, a könyv[2] visszaküldésekor nem írtam meg róla a véleményemet, nem akartam eléje vágni a Magáénak – nem mintha Magát olyan könnyen befolyásolhatónak tartanám, sőt! mégis a Magáé

utánra hagytam véleményeink egymáshoz viszonyulását, még egyszer sajnos, teljesen egyeznek. Igaz, hogy én, mint írtam, csak belekukkantottam, s ezért majd egyszer még kérni fogom a könyvet, de én is az önmeggyőzés elszánt akaratát éreztem benne. Pedig milyen éles eszű abban is, s milyen rengeteget tud! Neki az az óriási fölénye, hogy esztetikusként kezdte, s nagy az irodalmi tudása.

A külügymin.[isztérium] révén nem lehetne megszerezni Mannheim Diagnosisát?[3]

Igen érdekelt, amit N.[icolai] Hartmannról[4] írt, különösen mert – így jár az ember néha! – H[artmann]-t ép az ellenkezőjének képzeltem el: nagy nehézkes csontos öblös germánnak. Az előadásai hol fognak megjelenni? Egyik valószínűleg az Athenaeumban[5] – de a többi? Szeretném őket olvasni, különösen a Maga leírása után. Ha valahol hozzá lehet jutni, kérem, gondoljon rám. S erről jut eszembe, hogy Reinhardt tavaszi előadásáról mondta, a Parthenon évkönyvében jelenik meg[6] – megjelent már? Ha majd lehet, kérem, küldje el egy napra.

Nagy fájdalmat okozott a Gyenes V[iktor]-ról[7] szóló hír. Legelső értesülésem róla, valamikor másfél éve, az volt, hogy megölték, azután azonban valaki azt mondta, még idejében sikerült Pestre mennie, él. Ebben a tudatban voltam mostanig. Bár némileg gyanús volt, hogy egy közös barátunk és földink, akinek tudnia kellett a sorsáról, a Gy[enes]-re vonatkozó kérdéseimre nem válaszolt, címét nem közölte s[a]t[öb]b[i], levelében egy szó említést se tett róla, ismételt reklamálásomra se. De azt is gondoltam, hátha valami miatt nem szabad tudni pesti hollétéről. S most itt az igazság. Megölnek valakit, aki sose vétett senkinek, a művészet, irodalom szeretetében élt. Vígasztalhat-e a tudat, hogy az ilyen gazságokért fizetni fognak?

Végül arra kérem, hova bújjak a föld alá vagy akárhova szégyenemben. Mert én vagyok az a regős-énekbeli Rökökör, haj regő rejtem – aki képes vagyok arra vállalkozni, hogy a Vita Nuovaról 6–8 lapot írok![8] Mert hát a gondolatnak nincs kiterjedése, s így azt hiszem, amit mondani akarok, elfér ennyi helyen. Persze, mikor a 7.-ik lapon jártam, már láttam, hogy legalább 60–80 kellene, de akkor már későn volt, nem léphettem vissza. S ép aznap megjött a távirat is, kérve rögtön a kéziratot – mit tehettem, mint hogy összecsaptam még néhány lapot s elküldtem, s vártam a csodát, hogy majd visszaküldik azzal, használhatatlan, vagy légi támadás miatt egyelőre szünetel a könyvkiadás, vagy nincs papír, mit tudom én! de persze a csoda nem történt meg, helyette megjött tegnap a könyv (persze hozzá még megveszítő „értelmes" sajtóhibákkal), s azóta mindenki láthatja, micsoda marha vagyok, aki ekkora kérdésekhez hozzányúlok, de éppen csak hozzábökök, s már ott is hagyom. Most mit csináljak? Írjam meg külön, ami kimaradt? de mikor most eszem ágában se volt a V.[ita] N.[uova], más dolgom van. Vagy hagyjam magamon száradni ezt a disznóságot?

Munkájáról, haladásáról kérem tartson au courant, addig is, amíg eljöhet. Most nem merem invitálni, mert feleségem szüleihez[9] készül, s a ház erre a tökéletlen lányra marad.

Jó ünnepi nyugodalmat kívánva
szeretettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5889/102.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1612/1. ill. 1572/3.
[2] Ld. 1572/3.
[3] Ld. 1612/8.
[4] Ld. 1612/10.
[5] Az Athenaeum nem adta közre az előadást.
[6] A Parthenon Évkönyv utolsó kötete 1940–1941-ben jelent meg, így Reinhardt előadása nem jelenhetett meg benne.
[7] Ld. 1612/19.
[8] Ld. 1578/5.
[9] FLné szülei, Gábor Béla és felesége Debrecenben éltek.

1617. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1943. XII. 21.

Kedves Barátom!

Na ugyan Teveled elbántak. Úgy látszik, rajtad akarta a Klinika megmutatni, hogy mit tud! Íme, 1906 vagy 1907 tele óta, amióta én átestem ama elmesélt nyavalyákon, amelyek okozója 1901-ben egy aradi fogorvosdoktor volt, csak ennyit haladt a tudomány és a sebészeti technika! Móricz Miklós[1] mindig azt akarja nekem bebizonyítani statisztikai alapon, hogy feltétlen az új generációnak különbnek kell lennie, mint a régi volt, tekintve a világ haladását. Éppen nemrég is azt kifogásolta, hogy én nagyon szeretem a régieket, pedig íme itt van a dicső modern tipográfia az ő gépeivel. Persze hogy azt írhattam rá, hogy a régi élt a maga primitív szerszámával, a mai meg visszaél a remek gépeivel. –

No de nem filozofálok tovább, mert íme fél egy van, reggel nyolc óta szakadatlan dolgozom s ez így megy már hetek óta. Már annyit pereverálok, hogy meg se érted ezt a kopogtatmányt. –

Most röviden hát csak annyit, hogy a Kiadó engedélyével holnap elküldök Neked két Exodus-kiadványt.[2] Nem én adtam ki őket, én csak megoldottam a nekem adott tipográfiai feladatot. Nagyon szeretem a Te egészséges pofonjaidat, de ezúttal csak annyit juttass nekem belőlük, amennyire jussom van.

Feleségemnél[3] persze hogy az összes fogvizsgálat nem volt még meg. Miután eltöltött hosszú időt egy budapesti drága helyen, a Gellért-ben, a *végén* küldték azzal haza Gyomára, hogy még ezt a vizsgálatot csináltassa meg. Hol? Gyomán? Hogy mikor tudjuk sorját ejteni, még nem tudom.

Most pedig gyerünk aludni, azaz még elolvasni egyet-mást az ágyban, mert reggel kezdődik újra. Változatosság okából éppen most, amikor legtöbb a dolgom, 10 napos üzemszünetet rendeltek el, amely persze személyes elfoglaltságomat még jobban fokozza. Hogy hogy úszom meg, azt nem tudom, de remény van rá, hogy legalább az iroda és az expedíció dolgozhat majd s ez is valami. –

Kellemes, boldog ünnepeket és minden jót kívánunk mindnyájan mindkettőtöknek, öreg és régi barátaid

[Kner Imre]

Az elküldött példány nem maradt fenn; gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 315. Megj.: Fülep–Kner lev. 232–233. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Móricz Miklós (1886–1966) statisztikus, író, szerkesztő, Kner Imre barátja. A Központi Statisztikai Hivatal munkatársa, a Budapesti Hírlap közgazdasági rovatának vezetője, a S[tatisztikai] Tud[ósítás] c. könyomatos lap szerkesztője.
[2] Fényes István, Nagy-Kállói: Debrecen városának... siralmas sorsának... versekben foglalt Compendiuma... Bp. 1943. Az Exodus-kiadó 1943. novemberében a gyomai Kner-nyomdában készült kiadványa. (Lévayné–Haiman 1. 560. tétel) és Johann Wolfgang Goethe: Epigrammák és xéniák. Ford. és bev. Földessy Gyula. Bp. 1944. Exodus-kiadvány, nyomdai munkáit 1943. novemberében a Kner-nyomda végezte. (Lévayné–Haiman 1. 563. tétel).
[3] Ld. 1299/9.

1618. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1943. XII. 22.

Kedves Barátom,

ne csináljon magának lelkiismereti kérdést annak a tanulmánynak a megírásából.[1] Majd meglesz akkor, amikor. Amivel nem azt akarom mondani, hogy nem érdekel, ellenkezőleg, nagyon is, hogyne érdekelne, hogy olyan ember, mint Maga, mit lát a művemben, de mivel eddigi leveleiből ezt már némileg sejtem, tüzetesebb megmutatkozása miatt nincs ok a türelmetlenkedésre, – különösen mikor a nagyobb nyilvánossággal való elismertetésem alighanem már úgyis majd a másvilágra költözésem utánra marad (aki meg szellemi érték akad itt, az úgyis ismer; ez mértéknek is használható).

A levelében leírt társaság[2] megítéléshez elég az Esztetikai Szemle[3] bármelyik számát átnéznie. Volt, van és lesz-e még valahol a világon ilyen remekül egybegyűjtve ennyi és ilyen minőségű dilettantizmus és butaság? Sokat láttam-tapasztaltam már életemben, de még ilyet nem. Egyébként a felsorolt urakból egyetlen-egyet se ismerek, se személyüket, se írásukat, csak amit ép az E.[sztetikai] Sz.[emle] mostanában átnézett néhány füzetében láttam. Mitrovicsnak[4] se olvastam soha egy sorát se, nem is fogom. Így vagyok a többivel is. Fettichet[5] csak azért ismerem, mert járt nálam – de sejtelmem sincs, hol írt rólam.[6] Egyszer valahol hirdetve láttam valami könyvét az ősmagyarok művészetéről[7] – talán abban? ha igen, a könyvet mégis szeretném látni, mert Fettich nem elméleti ember, hanem archeológus, talán akad a könyvében valami engem érdeklő adat. Elküldhetné 2–3 napra? vagy megírhatná pontos címét, megjelenése helyét-idejét? talán megvan a pécsi könyvtárban.

Hogy aztán hogy' kerülök mégis ehhez az előadáshoz?[8] Úgy, hogy ezek az emberek csaknem évente invitáltak, de sose álltam kötélnek, s mivel már annyit nyaggattak,

s mivel tavaszra az Építészek egyesületének is ígértem egy előadást,[9] engedtem az unszolásnak. De azért még éppenséggel nem bizonyos az az előadás.

Az Athenaeummal,[10] ha ráér s van hozzá kedve, meg is kérem, legyen szíves beszélni.

Kár, hogy nem jött el, amikor szándéka volt. Mert most január közepéig nem invitálhatom, feleségem addig távol lesz, s én nem tudom a házi dolgokat. Egyébként, mint Pesten mondtam is, bármikor szívesen látom, csak olyan jó előre kérem jöveteléről értesítését, hogy még válaszolhassak rá, mert más is lehet éppen akkor esedékes, vagy nekem lehet valami olyan hivatalos elfoglaltságom. Általában a vasárnap télen (febr.[uár] végéig) teljesen elfoglalt napom (d. e., d. u., este).

Jó ünnepi napokat és jó munkát kívánva szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/18.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross utca 90. I. 2.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1613. sz.
[2] U. o. ill. 1579/2.
[3] Az Esztétikai Szemle 1935–1943 között jelent meg; első évfolyama még a Magyar Pszichológiai Társaság esztétikai szekciójának lapja volt Mitrovics Gyula szerkesztésében, 1937-től a Magyar Esztétikai Társaság folyóirata. 1939-től Baránszky-Jób László szerkesztette.
[4] Ld. 1613/3.
[5] Ld. 1613/4
[6] Lőrincz Ernő közlése szerint Fettich szóban nyilatkozott Karay Gyulának FL Magyar művészet c. könyvéről.
[7] Fettich Nándor: A honfoglaló magyarság fémművessége. Bp. 1934.
[8] Baránszky-Jób László 1579. sz. levele szerint FL vállalta az előadás megtartását, – erre azonban nem került sor.
[9] Ld. 1563/3.
[10] Ld. 1533/29.

1619. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1943. XII. 22.

Kedves Bátyám!

Míly véletlen! Az imént ültem hozzá ehhez a levélhez s a dátum, megszólítás már megírva, mikor eszembe ötlött, hogy most, 5 órakor lehet elköszönni Szabó Micutól,[1] a collegium igazgatójától. Leszaladok a portára s legnagyobb örömömre ott találom Bátyám levelét. Legjobbkor jött.

Mannheim Diagnosis-t[2] itt küldöm, mert csakugyan sikerült megszereznem; egy barátom „lopta el" számomra a minisztériumból. Jan.[uár] 15-én kell visszaszolgáltatnom s mivel a 3. és 4. tanulmányt még nem olvastam el, jan.[uár] 10 és 13 között várnám vissza. Tudom, hogy alkalmatlan időben küldöm, de sajnos nem rajtam múlik.

A könyv számomra a Mensch und Gesellschaft[3] után semmi meglepetést nem hozott; ezt vártam, hogy legközelebb egész konkrétan hozzákezd a Planung, illetve planninghöz, miután annak elméleti lehetőségét és értelmét már igazolta s íme, Mannheim világnézetének centrális problémája a teória és praxis egymáshoz-viszonyulása. Ha sikerülne időt szakítanom, hogy a tervezett Mannheim-tanulmányt megírjam – az anyag már teljesen együtt van – innen interpretálnám. Benne minden tendencia a praxis felé siet: ezért kellett a tudományszociológiában igazolnia (nem azt mondom, hogy ez sikerült neki!) a megismerő akarat pragmatikus voltát, ezért kellett a M.[ensch] u.[nd] G.[esellschaft]-ban minden gondolkodást szituációgondolkodássá tennie, s végső soron filozófusból is ezért lett szociológussá, hiszen a szociológiát teremtői mindig is valamiféle kulcs-tudománynak érezték, melynek segítségével a társadalom fejlődésmenete megkorrigálható. Mannheim fejlődésének tehát logikus láncszeme ez az utolsó, a planning mellett propagáló könyv. Az ismeretelmélettől a planningig még csak vezetett út, de a planningtől az ismeretelméletig, szóval visszafelé vezet-e majd? Félek, hogy nem. Másrészről viszont attól tartok, hogy az ő hangja Angliában csak egy hang a sok között és nem is a legerősebb s így az, ami mellett propagál, amivel szerinte egyedül lehetséges a háborút és békét egyképpen megnyerni, a planning, egyelőre csak teória marad.

Lukácsban[5] – csakugyan: sajnos – nagyon összetalálkoztunk. Különben könyvében sok minden megvan Mannheim Ideologie u.[nd] Utopie-jából,[6] sőt több is, de Mannheim előnye, hogy nem cipeli magával a marxi történetfilozófia kölöncét.

Képzelem mily nehezére esett Bátyámnak magába fojtani a szót a tizedik lap után! De bizonyos, hogy Magyarországon senki más nem látta volna meg a Bátyám fölvetette kérdéseket s így még a kérdéseiért is hálásak lehetnek. – A Parthenon-évkönyv[7] ről nem feledkeztem meg, de csak 44. tavaszán adják ki; a Hartmann-előadásokat is feltétlenül megszerzem.[8]

S ezzel zárom is levelem, mert a csomagolás kellemetlen terhe hárult rám, t. i. holnap 10–12 napi vakációra haza megyek. – Boldog ünnepeket kívánva tisztelettel és szeretettel köszönti

Szigeti József

MTAK Kézirattár Ms 4589/297.
Gépirat autogr. aláírással, a megszólító Bátyám,valamint Mannheim könyveinek címei piros gépszalaggal írva.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Szabó Miklós (1884–1960) magyar–görög–latin szakos tanár, 1909-től az Eötvös Collegium tanára, 1935–1947-ig, nyugdíjazásáig igazgatója.
[2] Ld. 1612/8.
[3] Mannheim, Karl: Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus. Leiden, 1935.
[4] Ld. 1612/12.
[5] Ld. 1572/3.
[6] Mannheim, Karl: Ideologie und Utopie. Bonn, 1929.
[7] Ld. 1616/6.
[8] Ld. 1612/10.

1620. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

[Zengővárkony,] 1944. I. 3.

Kedves Barátom,

közben eltelt Nálatok a 10. nap munkaszünet, s így remélhetőleg egy kicsit könnyebb állapotodban kívánja el idődet ez a pár sorom, mint amilyenben voltál utolsó leveled írásakor.

Csodálkozol, hogy a klinikák olyanok, mint 40 évvel ezelőtt. A klinikák változtak, csak az emberek maradtak meg bennük ugyanolyannak; a nagyképűség, a slendrián és társai örökkévalók, sőt mostanában hatalmasan megnövekedtek, mert most még több az alibi. Ma mindent szabad, mert háború van.

Nagyon bosszankodom magamra, hogy k.[edves] feleséged ügyében nem kommendáltam előbb a fogvizsgálatot. Bár persze kérdés, hajtottatok volna-e a laikus szavára. Ámbár én ebben nem laikus, hanem specialista vagyok. S tudom azt is, hogy ha valaki Amerikában *akármilyen* bajjal orvoshoz megy, az először a fogait vizsgáltatja meg.

A két könyvet[1] igen köszönöm, a typografus azonban hiába incselkedik velem remek munkájáért – mert az – nem küldhetek pofonokat, bármennyire szereti őket. A fametszetekről, s a fordításról[2] ő, szegény, nem tehet. Mintahogy nem tehet szegény Goethe se.

Végül: azt hittem, az a 10 névjegyem, amennyi még volt, elég lesz holtig. Úgy gondoltam, ma már ilyenkor az ember csak a barátaival levelezzen s íme mégis egész sereg névjegy érkezett újévkor, fejükben el kellett küldenem az enyéimet. Most nincs. Nagy alkalmatlanság volna most Nálatok csinálni? De kétféle kellene. Ha lehet róla szó, mintát küldök.

Mihály bájos újévi lapját[3] köszönöm a jókívánságokkal,
s mindnyájatokat melegen köszöntve szeretettel ölel

Fülep Lajos

A helynév értelemszerű kiegészítés.
BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 316. Megj.: Fülep–Kner lev. 233–234. p.
Kézírás postai zárt levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Kner Imre könyvnyomtató úrnak Gyoma Békés megye.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1617/2.
[2] Ld. 1617/2. Mata János fametszetére ill. Földessy Gyula fordítására utal.
[3] A lap nem maradt fenn.

1621. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

[Zengővárkony, 1944.] I. 3.

Kedves Szigeti,

most megértettem, mi a kívánság-hangverseny: az ember valami könyvet kíván, s postafordultával leteszik az asztalára. De megértettem a könyv[1] tartalmából is: igen, így

kell mindenkinek a kedve szerint muzsikálni, dalolni és táncolni. És ugyancsak most kezdem érteni a fajelméletet, melyhez mindeddig olyan impermeable voltam. Ennyi tanulságot hozott ez a kis könyv. Legfőkép pedig azt, hogy a sociologia képtelen felelni az első fontos kérdésre: mi és mért jobb, democracy vagy totalitarianism? A könyvből szinte az derül ki, hogy az utóbbi, mert a democracy most akarja megtanulni tőle a csíziót. Kitűnő dolgot lehetne írni róla. S akik nemzet-charakterologiát művelnek, azoknak remek documentum: az angolt is a tökéletes assimilansából lehet legjobban megismerni. Itt a praktikus-pragmatikus észjárás!

Már visszaküldtem volna a könyvet – amit igen köszönök, Varázsló Úr –, mert rögtön átmentem rajta, de előbb megkérdem, melyik címére küldjem, mert ezt nem írta meg.

A jó kívánságok is köszönve és szívből viszonozva, üdvözli

F.[ülep] L[ajos]

Az évszám postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 5889/103.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Szigeti József tanárjelölt úrnak Újpest Dobó utca 17.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1612/8. ill. 1619. sz.

1622. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. I. 3.

Kedves Barátom!

Jót mulattam azon, hogy azt hitted: az elrendelt 10 napi üzemszünet nekem pihenés. Annyi volt a dolgunk az expedícióban, hogy majd belebolondultunk. Még nem volt életemben ennyi dolgom, mint most. A fene majd megesz már, olyan fáradt vagyok, s nem tudok magamon segíteni. Egyre nehezebb és körülményesebb lesz minden. Képzeld el, hogy egész osztály áll majdnem munka nélkül, a kötészet, csak azért, mert akkora az elfoglaltságom, hogy egyszerűen nem jut időm rá, hogy összeállítsam és kiadjam nekik a munkát. –

Nem is tudom, hogy ez hová fog vezetni. –

Amit a klinikáról írtál,[1] az nagyon igaz, de minden elképzelhető vonatkozásban. –

Feleségem nagyon hálásan köszöni kedves gondoskodásodat.[2] Az állapota mostanában nagyon sokat javult. 14 esztendei kínlódás után kapott végre egy olyan gyógyszert, amely belei állapotát nagyon megjavította, egy bélnyálkahártyakivonatot tartalmazó organiterápiás készítményt. Sajnos, az előírás az volt, hogy évente négyszer kell egy-egy kúrát végigcsinálnia. Két kúrát végig is csinált, nagyszerű eredménnyel, de most már a szert semmi pénzért nem lehet megkapni. Íme: így pusztítja el az ember maga azt, amit létrehozott. –

Örülök, hogy tetszettek a könyvek.[3] A pofonokat elengedem. Ha az ember maga a kiadó, akkor mindenért felelős persze, így meg kell elégednie Stückwerkkel is. De már az is valami, ha az embernek legalább azt megengedi a rendelő, hogy azt, ami rá van bízva, jól végezhesse el. –

A névjegy persze hogy nem probléma, naponta többször csináljuk. Itt egy mintalap, amelyen a különféle betűk be vannak mutatva. Van egy modernebb groteszkünk is, amely ezen még nem látható. Küldd el a mintát s azonnal csináltatom. A papiros persze most már nem olyan szép fehér, mint volt. Ha a Nagytiszteletű Asszonynak is szüksége van rá, örömmel csinálnék neki is. –

No de most már e pár percnyi üdülés után visszatérek abba a bugyorba, amelybe bele vagyok átkozva. –

Szeretettel ölelünk mindnyájan régi barátaid

[Kner Imre]

Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos egyetemi magántanár ref.[ormátus] lelkész úrnak
Zengővárkony
U. p. Pécsvárad
Baranya megye. –

Az elküldött példány nem maradt fenn, gépelt másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 317. Megj.: Fülep–Kner lev. 234. p.
Gépirat aláírás nélkül.
A címzés a levél szövege után.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1620. sz.
[2] U. o.
[3] Ld. 1617/2.

1623. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

[Zengővárkony, 1944. I. 5.]

Hálás köszönet a fáradságért!

Hát íme, az embernek látatlanba még annyit se szabad leírnia valakiről – itt, nálunk –, hogy „archeologus".[1] Mert kisül róla, hogy az csak amolyan kenyérkeresete, mint Spinozának a gyémántköszörülés, igazi hivatására – no, nem filozófus, itthon vagyunk – megveszett dilettans. De ez nem elég. Tökéletes idiota. Ha az agylágyultság méretét a modern fizika energiára tudná változtatni, ezzel a holdba lehetne lőni. Ijfúkoromban gyűjtöttem az emberi butaság dokumentumait – de végül nem fértek el a lakásban. Ez az elsőrendű csillagok közül való.

S Maga még csodálkozik és háborog azon, kedves Lőrincz, hogy én itt nem kellek. Hát meglágyuljak?

De csodálom, hogy mérgét, amit a lap szélére pattogott, cikkben ki nem adta. A Maga korában én nem bírtam volna megállni. Remeket lehetne írni erről. A morbus hungaricus (vagy már nem így hívják az agylágyulást, mint ifjúságom idején? hanem kultúrfölénynek?) tömény példánya.

Üdv!

F.[ülep] L.[ajos]

A dátum a mellékelt csomagfeladóvevény bélyegzőjéről véve, amely nyilvánvalóan a Fettich-könyv visszaküldésére szolgált.
MTAK Kézirattár Ms 5691/19.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Fettich Nándorra (ld. 1613/4.) ill. kért könyvére (ld. 1618/7.) utal.

1624. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. I. 12.

Kedves Barátom,

nagyon örülök, hogy sok bajod közt derűs perceket szereztem Neked,[1] akaratlanul is. Mert dehogy hittem, hogy a 10 napi üzemszünet pihenés volt, hiszen írtad, hogy az ellenkezője. Éppen azért írtam én azt, hogy mivel most már az üzemszünet *elmúlt,* tehát írok, zavarás aggodalma nélkül. Legalább is ezt akartam írni, lehet, hogy rosszul fogalmaztam, vagy az írásom volt megint olyan rossz, hogy így olvastad. Mindegy, az a fő, hogy, mint írod, jót mulattál, ezt már nem veheti el senki.

Szívesen elmennék Hozzád segíteni, csak ne volna olyan messze. Ha közbe vasárnaponként haza lehetne jönni, meg, ha muszáj, temetni. Bár ez, szerencsére, elég ritkán van. Múlt évben csak kettő volt. Itt már nemcsak nem születnek és nem házasodnak, hanem nem is halnak. Megállt az élet, s vele a halál is. De a felsőbb hatalmak nem engednek kifogni magukon, elviszik őket orosz földre, ott aztán ott maradt jó néhány, ki holtan, ki foglyul.

A névjegyet kétféle szöveggel kérem, a mellékelt minta szerint, 100–100-at. Formájára, betűjére pedig küldöm mintául a prospektusból kivágottat. Az ott közöltek közt nem ez a legszebb betű? Méretet kisebbet gondoltam, mint a minta, úgy, ahogy belerajzoltam. Ha azonban a karton-lap nagysága jobban kiadja a mintátok méretét, azt se bánom. A papír minőségét azonban szeretném, ha jó lenne. Bizonyosan van is még ott valahol dugaszban annyi régi papír, amennyi ehhez kell. Mint ahogy volt az Exodus-könyvekhez.[2] Kérek melléjük összesen 50 borítékot. És természetesen számlát.

Öcsédtől[3] nincs új hír? A napokban mondta valaki – egy volt tanítványom, teljesen megbízható ember –, hogy foglyoktól Törökországon át már jöttek levelek. És pedig éppen munkaszolgálatosaktól is. Nagyszerű volna, ha ő is írhatna.

K.[edves] feleségednek külön írok,[4] légy szíves átadni.
Szeretettel ölel

F.[ülep] L.[ajos]

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 318–319. Megj.: Fülep–Kner lev. 253. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1620. sz.
[2] Ld. 1617/2.
[3] Kner Endrére utal ld. 1299/6.
[4] A levél nem ismeretes.

1625. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. I. 14.

A könyvet[1] Karay Gy.[ula][2] engedélyével küldtem, magam is tőle kaptam kölcsön. Karaytól származnak a benne található jegyzetek is (amelyeknél én sokkal „szigorúbbakat" jegyeztem volna) – s ugyancsak tőle hallottam azt, amire előző levelemben céloztam, hogy Fettich még csak az első fejezetét sem volt képes elolvasni annak az értelmetlen fércmunkának, aminek a Magyar művészetet[3] nevezi... Hát lám, mennyire mégis csak az ember a dolgok mértéke! Az egyiket a tudomány háborítja fel, míg a másikat a tudománytalanság hozza ki a sodrából.

– Kifakadása[4] kissé meglepett. Nem számítottam arra, hogy éppen oly komolyan fogja venni a dolgot. Hisz' ekkora ostobaság még csak fájni sem igen fájhat az embernek, akármennyire szívén viselje is a megcsúfolt értékeket. Vagy csak én lennék érzéketlen eziránt, eddigelé nem azonosíthatván magam eléggé tudományunk hazai érdekeivel? De hogy' is azonosíthattam volna magam, amikor ilyesmiről nálunk szó sem lehet! Mert ha elvétve akad is itt-ott érték, teljesen hijjával vagyunk annak a valaminek, mely a szellemi munka közösségét és folytonosságát biztosíthatná – ami nélkül nem hiszem, hogy errefelé valaha is meghonosodhatnék a tudomány. Ha csak kenyérkeresetet nem értünk alatta, mert mint olyan ugyancsak otthon van minálunk...

– Hogy mindezek után mégis miért fojtom magamba a mérget, amit az a könyv bennem is okozott, arra csak utálkozásommal felelhetnék: utálnám Fettichre lövelni egy cseppjét is mérgemnek! S ha nem utálnám, akkor se tenném ebben a feje tetejére állított világban, amelyben a cím, – tartalomra való tekintet nélkül, – egymaga is felvértezni képes egy könyvet minden kritika ellen. Írjon ellene az, aki majd kenyerét fogja félteni tőle, mert bizonyosan akadni fog ilyen szerencsétlen is „kultúránk" határain belül...

Az Athenaeumnál[5] decemberben jártam kevéssel azután, hogy írtam s a következőket tudtam meg egy bizonyos Sárközi[6] cégvezetőtől:

– A szerződésnek nyoma veszett. Egy feljegyzés szerint valami Szalosinszki?[7] ügyésznél lehetett utóljára, aki évekkel ezelőtt meghalt. Az viszont nem is fontos, miután állításuk szerint egy második kiadás amúgyis új szerződés tárgyát képezné. Ha meg az Ath.[enaeum] nem volna hajlandó újra kiadni a könyvet, a kiadás joga automatikusan visszaszállna a szerzőre. – Sárközi állítólag még akkoriban javasolta a 2. kiadást – előterjesztése fölött azonban, amint ma is értesültem, csak e hó 18.-án döntenek, mivel az illetékes tanács, mely az Ath.[enaeum] államosítása óta a kiadást intézi, akkor ül össze.

– Igazán kíváncsi vagyok, mit hoz a jövő hét. Szeretném piacon látni kis könyvét, amit már antikváriumban sem kaphatni. Másfél év alatt közel 30 példányt küldözgettem szét – ma egyetlen egyet sem vagyok képes szerezni... És nem furcsa, hogy az az írás, – ha aránylag hosszú idő alatt is, – anélkül fogyott el, hogy nyomot hagyott volna maga után! – Az új kiadás már sokkal fogékonyabb közönségre találna, s ha tiszta tudományos gyümölcsöt egyelőre nem is hozna talán – mindenesetre alakítólag hatna esztétikai s művészi nevelésünk terén. Fiatalabbakkal s idősebbekkel, művészethez és elméletéhez közelebb és távolabb állókkal kísérleteztem, könyve hatásának megállapítása végett, s az eredmény esetenként meggyőzött arról, hogy nagyon közel van tanításának ideje. Egyenesen várják és éppen ezt várják ma sokan, – azok az idegenből visszaszármazottak főleg, akik, mint annak idején magam is, őszintén keresik a magyar művészet felé vezető utat. És várja, soha nem látott elhagyatottságában, a fiatal művész nemzedék, amelyik azon a siralmas képzőművészeti értekezleten is nevelőket-oktatókat követelt elsősorban...

– Kételkedhetem ezekután az eltervezettek közeli megvalósulásában? Aligha – feltételezve, természetesen, hogy még mindig egyetért ebben tisztelő hívével.

Üdvözli

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 4588/218. Ugyancsak autogr. Lőrincz Ernő által önmagának megtartott másodpéldánya csekély eltérésekkel MTAK Kézirattár Ms 5691/110.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Fettich Nándor könyvére utal. Ld. 1618/7.
[2] Ld. 1313. sz.
[3] Ld. 1452/6.
[4] Ld. 1623. sz.
[5] Sárközi György ld. 1410/5.
[6] Helyesen: Salusinszky Imre (1883–1946) újságíró, szerkesztő, 1910 óta az Est-lapok munkatársa, az Athenaeum-kiadó igazgatója, 1934–1939 között igazgatósági tagja.

1626. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. I. 16.

Kedves Barátom!

Mostani leveleddel[1] ismét derűt ébresztettél bennünk. – Úgy jártál, mint Zolnai Béla[2] egyetemi tanár úr. Ő ugyanis írt egy tanulmányt a látható nyelvről, amely a pécsi Minerva-könyvtárban jelent meg.[3] Ebben a következő denunciáns mondatka fordul elő: „A Nyugat, amely a maga forradalmi voltát már betűivel is hangsúlyozni akarta stb... (nem állítom, hogy szó szerint idézem) s közben nem vette észre, hogy a tanulmány ugyanazzal a betűvel volt szedve, mint a Nyugat első évfolyama. – De járt már így más is. Például a Magyar Szemle[4] első előfizetési felhívásában – amelyet állítólag maga Szekfű Gyula[5] fogalmazott, ilyesmik fordulnak elő: „Egy folyóirat, amely a század nevét hordozta homlokán s amely sokban felelős mindazért, ami itt történt..." lejebb pedig: „Folyóiratunk célja, amennyiben egy folyóirat egyáltalán befolyásolhatja az eseményeket stbi."

Mikor megküldtem Neked Radnóti Miklós nálam nyomtatott Meredek Út c. verseskönyvét,[6] azt írtad, hogy nem tetszenek Neked ezek a betűk, mert formájuk emlékeztet valamire, aminek illata Franciaországban mindenen érezhető. Nagyon jót mulattunk akkor ezen. Hát most pedig éppen ugyanerre a betűre hibáztál rá a minták között. Képzelheted, hogy Mihály fiammal[7] mennyire derültünk ezen – anélkül persze, hogy ebből további következtetéseket kívántam volna levonni. –

Szóval: itt küldök próbanyomatot a névjegyekből, mert illő, hogy ne vaktában válassz belőle. A hátul 1/. és 2/. számmal jelzettek klasszicista, Bodoni-betűkből[8] vannak szedve. A 3/. és 4/. számmal jelzettek pedig az Általad választott Cochin-féle betűből.[9] Azért láttam jobbnak mintát küldeni belőle, mert ennél a Cochin-betűnél nem tudom az alsó sort kis verzálból szedetni, nem lévén megfelelő belőle s kisbetűből szedve pedig másként hat. – Viszont az Általad választott és itt visszaküldött mintán kissé ritkítva van szedve a sor. A 3/. számú ritkítva van szedve, a 4/. számú minta ritkítatlan. – Válassz ízlésed szerint, de esetleg további kísérletekkel is rendelkezésedre állunk. Viszont ebből láthatod, hogy kinek-kinek a sorsa a neve és a Zolnai Béla által ismertetett igazságok léteznek, mert íme más szónak más a tipográfiai képe, ugyanabból a betűből. Van a névjegynek is problematikája, csak észre kell venni. –

Boldog idő volt, amikor még volt ilyesmire idő, de ma az emberiségnek sürgősebb dolga van. Erről jut eszembe Apámnak[10] az az anekdotája, amelyet ő jegyzett fel, Pálffy Béla helybeli plébános elbeszéléséből. A Főúr rohant az ő hatalmas lépéseivel a tanyára, mert ellett a tehén. Utánakiabál egy jóképű idősebb magyar, aki nyilván a kocsmából dülöngélt haza: Ájjon meg, ájjon meg, Főtisztelendő Uram! – Na mi az, – kérdezi a Főúr. – Főtisztelendő Uram, sürgős gyónnivalóm vóna! – feleli a magyar. –

Nekem meg rengeteg kellemetlen és terhes munkám között jólesik sürgősen elbogarászni egy kicsit ilyen apró dologgal, ami számomra mégis csak lényeges és ilyenkor azt hiszem, hogy – még nyomdász vagyok. Te ezt bizonyosan meg tudod érteni. –

Ne gyere ide segíteni. Éppen elég baj az nekem, hogy ezekkel a dolgokkal kell bajlakodni, nem kívánom Neked. Akkor gyere ide, amikor ráérek s akkor majd meg-

beszéljük azt a sok mindent, amire a nyári szép, de rövid napokban nem jutott idő, hiszen annyi minden érdekes és szép megbeszélnivaló lett volna!

Öcsém[11] felől újabb hír nincsen. Nem tudom, írtam-e, mert nem érek rá kikeresni a levelet, hogy állítólag december 23-án olvastak be vagy tíz nevet, akik között szerepelt s akkor állítólag azt is mondták, hogy kikit a saját szakmájában dolgoztatnak. Ez annyiban volna öröm, hogy jó szer volna a drótsövénybetegség ellen, amelyben minden volt fogoly szenved ma is. – De hát persze ezek negyedkézből való hallomások, amiket ellenőrizni nem lehet. – Hallottam én is, hogy jönnek Törökországon keresztül levelek. Öcsémnek volt egy jóismerőse, akinek egy pasa, volt miniszter az apja. Szarvason járt gazdasági iskolába és most otthon gazdálkodik. Járt itt is egy párszor. Már annak is írtunk s bár van valami követ, vagy miniszter rokona, aki aktív, befolyásos ember, nem bírt híreket szerezni. Reméljük, hogy rövidesen tán mégis érkezik hír. A stockholmi zsidó hitközség, aki azt írta a nyáron, hogy semmi hírt nem tud szerezni, a napokban küldött sokszorosított körlevelet, hogy az utóbbi hónapokban sok magyar kérdezősködést kapott, s van tán valami halvány kilátás rá, hogy tud hírt szerezni, de ez bizonytalan, hosszú ideig tart és várjunk türelemmel, mert majd értesít, ha megtud valamit. –

Feleségemnek[12] átadtam kedves leveledet,[13] nagyon hálásan köszöni s mihelyt tud, ír. – Most Zsuzsa[14] Pestre ment vagy tíz napra, órát vesz odafent s egyéb háztartási programmok mellett addig feleségem tanítja a nevendékeket, akik most vannak vagy hatan s ezért egyelőre nagyon el van foglalva. Nagyon hálás kedves és baráti érdeklődésedért és tanácsodért és amint lehet, amint kicsit csihad a munkánk, megvizsgáltatja a fogait. Lehet, hogy együtt el tudunk menni a jövő hónapban Szegedig, ha engedik a viszonyok s akkor rákerítjük a sort. –

Minden jót kívánok s szeretettel köszöntlek – a Nagytiszteletű Asszonynak kézcsókomat küldve és várva a döntést a névjegykérdésben – öreg barátod

[Kner Imre]

Az elküldött példány nem maradt fenn, gépelt aláíratlan másodpéldánya BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 320–321. Megj.: Fülep–Kner lev. 235–237. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1624. sz.
[2] Ld. 1396/7.
[3] Zolnai Béla: A látható nyelv. Bp. 1926. (Minerva-Könyvtár 3.)
[4] Magyar Szemle 1927–1944 között megjelenő folyóirat. Szerk. Eckhardt Sándor.
[5] Szekfű Gyula a szerkesztőbizottság alelnöke volt. Kner A magyar folyóirat problémája. = Magyar Szemle, I. köt. 1927. szept. 1. 1–4. p. cikkére utal.
[6] Ld. 1502/5.
[7] Ld. 1299/7.
[8] Ld. 1325/2.
[9] Ld. 1328/3. ill. 1329/2.
[10] Kner Izidor ld. 1299/8.
[11] Kner Endrére utal. Ld. 1299/6.
[12] Ld. 1299/9.
[13] Ld. 1624/4. A levél nem ismeretes.
[14] Ld. 1299/10.

1627. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1944. I. 19.

Az Athenaeum kész a 2. kiadásra. A tanács tegnap határozott s rövidesen meglesz (ez már csak formaság) az Igazgatóság jóváhagyása is. Kállai Miklós[1] tájékoztatott távbeszélőn, – a továbbiakban, úgy látszik, vele lesz dolgunk. A hallottakat röviden közlöm. – Az Ath.[enaeum] is illusztrált kiadásra gondol, nem zárkózik el a bővítéstől sem s szívesen vennék a bevezetést is. Kállai kért, keressem fel rövidesen a „Művészet és világnézettel",[2] valamint arra is, hogy a szerződésre vonatkozó álláspontját ismertessem – már amennyiben a személyes megállapodásnak akadályai volnának. Mert megbízott útján is nyélbeüthető a dolog. Kállai igen sürgetően beszélt, talán azért is fogta ilyen rövidre az egészet – holnap-holnapután azonban a részleteket is meg fogom tudni és beszámolok róluk.

Énmagam kitörő örömmel fogadtam a hírt, amit csak a bevezetőnek[3] a gondolata fékezett egy kissé. Hogy miért – elmondtam decemberi levelemben.[4] De azért nekirugaszkodom, hátha mégis jónak találná írása elé bocsájtani, s ha nem, azt is megköszönöm, hogy egyáltalán buzgólkodnom adatott egy ilyen írás körül.

– Még csak annyit: ha az ebben foglaltak alapján nem is jutna végleges elhatározásra megbizatásomat illetően, olyan formában válaszoljon, hogy levele a személyes megállapodásig se akadályozza a dolgok menetét, ellenkező esetben viszont kérem, részletezze a megkötendő szerződés feltételeit.[5]

Tisztelettel

Lőrincz Ernő

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 5691/111.
Az elküldött példány nem maradt fenn, az itt közölt szöveg Lőrincz Ernő önmaga számára készített autogr. másodpéldánya.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Előzményét ld. 1533/29.

[1] Kállay Miklós (1885–1955) író, kritikus, szerkesztő. 1934-től az Athenaeum kiadó cégvezetője, 1940-től a kiadói osztály vezetője.
[2] Ld. 1542/3.
[3] Lőrincz Ernő úgy tervezte, hogy ő ír bevezetőt a megjelenendő FL-kötethez.
[4] Ld. 1613. sz.
[5] Lőrincz Ernő részvétele a kiadás munkájában bekerült az Athenaeummal kötött szerződésbe. Ld. 1638. sz.

1628. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. I. 20.

Kedves Barátom,

igen örülök, hogy megint megnevettettelek, s bár ez is tévedésből történt, megint azt mondom, nem baj, ezt már nem veheti el Tőled semmi, s mai időben úgyis ritkán adatik. S annak is örülök, hogy bár önkéntelen humor, s eddig nem is tudtam róla magamban, nyilván égi adomány, amit meg kell becsülni. Különösen, mikor ilyen hasznos is.

Tévedésedet, mivel barátaimnak én szoktam védőügyvédjük lenni, mostani surménage-odnak is rovására írtam azzal, hogy bizonyosan nem volt elég időd vagy rugalmasságod rögtön, kapásból megérteni a dolgot, ahogy éppen Neked *muszáj.* Mert hát én magyarázzam Neked, tipográfia Nagymestere, hogy egy nyomtatott lapnak a karakterét nem a 8–10–20 betűnyi cím adja meg, hanem a masszív tükör? Éppenséggel nem felejtettem el, amit Randóti könyvéről[1] írtam, hiszen azóta is volt néhányszor a kezemben, direkt elővettem időnként, hogy első impresszióimat kontrolláljam, (mániakus lelkiismeretes lévén), s mindig ugyanazt éreztem, s érzem most is, s ennyi próba után azt hiszem, fogom is érezni mindig. Annak idején nem részleteztem a dolgot, nem láttam értelmét, de ha kell, íme: a versaliak ellen nem volt (általában) kifogásom, a kis betűk ellen annál inkább, nem szeretem a hosszú betűk (k, f, d, l stb.) túlságos fölnyúlását, az y széles talpát, a hosszú (') accent-t, s még egyet-mást. A versaliak se egyformán tetszenek mind, sőt van köztük, amit egyáltalán nem szeretek. Kiválóan szép szerintem az O, S. C, V. U, G. kevésbbé a R, K, nagyon nem szeretem az M, N-t. De az utóbbiakat eltűröm az elsők kedvéért. Radnótiban a versaliákat annyira nem tartom összeillőnek a kis betűkkel, hogy hajlandó vagyok őket két nem összetartozó sorozatból valónak tartani. S ha Te erre triumfussal kivágsz elém egy Cochin-könyvet,[2] melyben ugyanazok a versaliák és kisbetűk vannak, mint a Radnótiban, arra csak azt mondom: um so schlimmer für die Tatsachen – a két betűforma mégse tartozik egymáshoz, nem egymáshoz való. (Ha kívánod a legapróbb részletekig, írásban hosszadalmas volna.) No de Magad is azt írod a Cochin-névjegyről: „nem tudom az alsó sort kis verzálból szedetni, nem lévén megfelelő belőle s kisbetűből szedve pedig másként hat". Persze: a kisbetű mindig másként hat, mint a versal, de ha *egy genusból* valók, akkor éppen az a szép, hogy más és mégis ugyanaz! egyik emeli, nem üti a másikat, mint a Radnótiban. Hogy pedig a Cochinből nincs megfelelő kis versaliád, azt én a mintából nem tudhattam. De mégis megmaradok a *ritkított* Cochin mellett, és pedig azért, mert itt ép ellenkezőleg, mint a könyvben, a nagy betű dirigál, a kicsit alig percipiálja az ember. Egyébként is: nekem nem volt fontos, akármilyen (láthattad az odaküldött mintákon, amiket még csak nem is nyomdában csináltattam, hanem boltban rendeltem ráhagyva a boltosra) – ha azonban Kner csinálja, akkor, gondoltam, *neki* tartozom azzal, hogy hozzá méltó legyen.

De hát akkor mért nem a Bodoni?[3] kérdezed. A választ bizonyosan furcsállni fogod, vagy tán meg is botránkozol rajta, vagy megint jót nevetsz – mindegy, mégis megmondom. Mikor leveled a mintákkal érkezett, előbb olvastam a levelet, csak azu-

tán néztem meg a mintákat. S mikor leveledben odaértem, hogy a mellékleten névjegy-minták vannak, rögtön tudtam, hogy Bodoni van köztük, s azt is, hogy én nem fogom választani. És mért? Szeretném, ha itt levelem olvasását megszakítanád, és kitalálnád. Kontroll kedvéért ide írom: Bodonit mindig szerettem, azt hiszem, előbb, mint Te, szép példányaim is voltak belőle, de nekem Bodoni annyira asszociálódik a könyvvel, hogy névjegyhez szinte profanációnak érzem; azután: B.[odoni] a maga nemében annyira bevégzett, kész, klasszikus, hogy névjegyemen hamisnak, praetensionak, nagyzolásnak érezném. Sajnos, én nem vagyok klasszikus, és attól tartok, már nem is leszek. Kinek, minek hazudjam?

Zolnai B.[éla][4] viszont crétin. S vele rám példálózni annyi, mint ha Téged Czakó Elemérrel[5] kötnek egy csokorba. Amit íme, szíves viszonzásul és hasonló igazsággal meg is teszek.

Te azt kérdezted Tőlem, hogy a Szellem[6] idején akkor! honnan tudtam, hogy amit csinálni akarsz, rossz. „Honnan" – hát lehet ilyet honnan tudni? Hát onnan, hogy az esztétikai érzéknek és ítéletnek ép úgy van génieje, mint másnak. Persze, az ember nem próféta a hazájában, s nehéz elhinni, hogy aki ma ebben legelső, az nem Párisban vagy Berlinben él, hanem Zengővárkonyban. Hát én nem tehetek róla, de így van. Egyébként a Szellem előtt sok évvel, 20 éves koromban, már intenzíven foglalkoztam tipográfiával,[7] írtam is róla nem egyszer – lehet, hogy szamárságokat, de én 17 éves koromban kerültem ki a világba egy olyan vidéki városból, ahol semmit se láthattam, s 1–2 év alatt kellett mindent meglátnom, ismernem, ennem. Ez nem megy botlások nélkül. A Szellem idején azonban már ölni tudtam – s tudtam, hogy miért. Hát akkor hogy ne ma? Erre gondolhattál volna – de akkor nem nevettél volna, jobb hát így.

Ez mind nem fontos, ennyi szót nem is érdemel. Fontosabb, ha már Szegedig elvergődtök, nem jöhetnétek el idáig is? Ez volna az útnak a kisebbik része. Különösen, ha az idő jó találna lenni, milyen szép volna együtt jókora utat tenni a hegyek közt, az erdőben. Még ilyenkor is szép.

A névjegyek mellé, mint írtam, 50 borítékot is kérek. De az egész *nem sürgős.* csak akkor nyúljatok hozzá, mikor ráértek.

Szeretettel ölel

F.[ülep] L.[ajos]

BML, XI. 9. A Kner Nyomda ir. C/30. 322–325. Megj.: Fülep–Kner lev. 237–238. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1502/5.
[2] Ld. 1329/2.
[3] Ld. 1325/2.
[4] Ld. 1396/7.
[5] Czakó Elemér (1876–1945) könyvkiadó, iparművészeti szakíró, 1925–1934 között az M. Kir. Egyetemi Nyomda főigazgatója. FL itt arra utal, hogy amikor 1927-ben a lipcsei Internationale Buchkunst Ausstellung alkalmából a kiállítási katalógus „Ungarn" fejezetét Kner Imre írta, Czakó élesen megtámadta, Kner pedig válaszolt a támadásra. A polémia a Magyar

Grafika 1927. 356., 522., 535., 538. ill. 1928. 1–2., 89–91., 138–139. p. jelent meg. Fülep és Kner levelezésében ld. FL-lev. III. 884. és 886. sz.

[6] Ld. 1329/4.

[7] FL: A könyv. = Magyar Szemle, 1906. 1. sz. 12–13. p.

1629. SZABÓ LAJOS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. I. 21.

Mélyen tisztelt Uram!

Megküldöm Önnek évekkel ezelőtt (1936–37) megjelent írásaimat[1] és tájékoz[ó-d]ásul valamit azóta készülő írásaimból.

A „Vádirat a szellem ellen" című könyvecskét,[2] melyet Tábor[3] barátommal írtam együtt azt hiszem megküldtük Önnek, de nem egészen pontos címzéssel és így a küldemény elkallódott.

Tudok az Ön visszavonult életéről és Vajda Júliának[4] írt kártyájából betegségéről is.

Nagyon fontos volna számomra, hogy amennyiben egészségi állapota ezt megengedi írna Önmagáról és beküldött írásaimról.[5] Írásaim részletes kidolgozására időm, energiám, módom nincsen. Az Ön gondolatainak megismerése írásaimmal kapcsolatban és attól függetlenül azontúl, hogy nekem nagyon jóleső volna két szellemi-generációs szempontból volna fontos. 1./ hogy személyi kontaktusba juthassak annak a generációnak képviselőjével, amelyiktől munkámban önmagam számára is áttekinthetetlenül sokat tanulhattam és 2./ hogy ezzel a kontaktussal megerősödve nálamnál fiatalabb barátaimmal a munkámat jól egy új folytonosság és tradíció oltalmában folytathassam.

(42 éves vagyok és pár éves betegség van a hátam mögött.) Tábor Bélával sokszor beszéltünk arról Önnel kapcsolatban, hogy ma csak a 60 körüli férfiak mernek és tudnak gondolkodni, pedig az volt az egyik legnagyobb nosztalgiánk, hogy velünk egyidős vagy nálunk fiatalabb emberekben lelhessünk erősítő társainkra. Komoly fiataljaink nagyon tájékozatlanok még. De titokban azt remélem, hogy a háború után ki fog derülni, hogy aggodalmaink azon a szimpla optikai csalódáson alapultak, hogy az események izolálták egymástól és így lehetetlenné tették önmaguk és egymás számára és a számunkra is ezt a fiatalságot.

Nagyon megtisztelő volna számomra, hogy ha esetleges Pestre jövetele esetén erről értesítene engem.[6]

(Hamvas Bélának[7] említettem, hogy milyen fontos volna az „Ars Una"-ban megjelent „Művészet és világnézet"[8] című tanulmányának komoly formában való kiadása! – 1936-ban v.[agy] 1937-ben hallottam Kerényi Károly professzor úrtól, hogy önnek Pécsett művészettörténeti előadásai voltak. Megtudhatnék közelebbit azokról?

Mély tisztelettel híve

Szabó Lajos

U. i. „Biblia és romantika"[9] című írásomat Enyvváry Jenőnek,[10] Fodor Józsefnek[11] és Szabó Istvánnak[12] is eljuttattam.

MTAK Kézirattár Ms 4589/273.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Szabó Lajos (1902–1967) filozófiai író, festő, grafikus. Hamvas Béla és Tábor Béla barátja. 1928–1930 között Kassák Munka-köréhez tartozott, 1931-től Berlinben, Frankfurtban, Bécsben és Párizsban járt. 1956-ban Bécsbe, majd Brüsszelbe emigrált, 1961–1966 között több kiállítása volt.

[1] Szabó Lajos ekkori művei: Tábor Bélával közösen írt Vádirat a szellem ellen. [Bp. 1935.] (Az idő könyvei.) és A hit logikája. Teocentrikus logika. 1. köt. 1. füz. Bp. 1937. (Az idő könyvei.), amelyből több nem jelent meg.
[2] Ld. az 1. jegyzetet.
[3] Tábor Béla (1907–1992) író, filozófus, műfordító. 1926–1945 között tisztviselőként dolgozott.
[4] Vajda (leánynevén Richter) Júlia (1913–1982) festő, grafikus, Vajda Lajos felesége. FL kártyája nem ismeretes.
[5] FL válasza nem ismeretes.
[6] FL ezután évekig nem járt Budapesten.
[7] Hamvas Béla (1897–1968) filozófiai író, 1927–1948 között a Fővárosi Könyvtár munkatársa, résztvett a Kerényi Károly szerkesztette Sziget alapításában.
[8] Ld. 1542/3.
[9] Biblia és romantika. = Életünk, 1989. 9–10. sz. 801–809. p.
[10] Enyvváry Jenő (1884–1959) filozófiai író, 1905–1945 között a Fővárosi Könyvtár munkatársa.
[11] Ld. 1451/10.
[12] Szabó István kiléte ismeretlen.

1630. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. I. 22.

Kedves Barátom,

köszönöm a könyvért való fáradozását. Ha az Athenaeum elhatározta a kiadást, akkor csak a gyakorlati, más szóval üzleti elintézés marad, aminek az a módja, hogy megküldik nekem a szerződés-tervezetet, ha megfelelő, aláírom, s én is kapok egy p[él]d[ány]-t az ő aláírásukkal. Az első kiadás honoráriuma a nálunk szokásos 10 % volt a bolti árból, s már akkor úgy volt kontemplálva, hogy az esetleges következő kiadások ugyanilyen feltétellel készülnének. Ez tehát most is a kiadás feltétele – hacsak nem tud jobbat elérni náluk, amit alig hiszek. (Föltéve, hogy nem változott meg közben ez a szokás, amiről nem tudok, de Pesten könnyű megtudni.)

Ha a Művészet és világnézet felvételét elhatározzák, akkor talán még egy cikket fel lehetne vétetni, amelyik mintegy kiegészítése a M.[agyar] M.[űvészet] egyik részének. A közben megszűnt A Ház c.[ímű] folyóirat valamikor még Rippl-Rónai életében külön számot adott ki róla, amelyhez a szöveget én írtam. Persze, nem emlékszem már

a tartalmára – elő kell majd keresnem, ha csakugyan aktualissá válik –, de úgy rémlik, elég fontos szöveg, az akkori sok fecsegés közt R[ippl]-R[ónai]-nak a helyét állapítottam meg, akkor úgy véltem, véglegesen. Ha ráér, megnézheti a Nemz.[eti] Múz.[eum] könyvtárában, vagy valamelyik más könyvtárban, s megírja majd, hogy felvételre érdemesnek ítéli-e. 1910 táján kellene keresni. De az A[thenaeum]-nak már most meg lehet mondani a tervet.

A bevezető értekezésnek pedig, ha csakugyan olyan nehezen megy az írás, mint mondja – bár az elkezdés szokott csak nehéz lenni, azután megy – neki kellene már feküdnie, mert valahogy meg kellene indokolni a 2. kiadást, t. i. hogy nem azért van, mert elfogyott, hanem másért; s ezt a mást kellene majd megmondani.

Fettichről és egyebekről nem érdemes most már írni, majd élőszóval – mert most már nálunk nincs akadálya a jövetelének, bármikor szívesen látom, csak, mint írtam, jó előre kérem az értesítést, esetleges „ütközés" elkerülése végett.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/20.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2.
Feladó (bélyegző, a név levágva): Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] A Magyar művészet kiadására utal. Ld. 1533/29.
[2] Ld. 1542/3.
[3] Rippl-Rónai József. = A Ház, 1910. 10. sz. 223–228. p.
[4] Ld. 1613/4.

1631. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. I. 25.

Kedves Barátom!

Ma elszállítottam a névjegyeket s idemellékelten küldöm a számlát. Tudom, hogy úgysem fogadod el másként. Annakidején csak próbanyomatot küldtem, ezek most gondosabban vannak nyomva, ezért kevésbbé feketék. –

Most olvastam el harmadszor leveledet,[1] este, fáradtan, a napi robot után. Rengeteg volna az írnivaló, megtárgyalni való, de hát nem bírja az ember, mert ilyenkor tele a feje. Attól félek, hogy egyes dolgokat, amelyek tréfásnak voltak szánva, komolyan vettél. Nem akarok most mindenre kitérni, de egy pár dolgot meg kell, hogy jegyezzek. Igen helyesen láttad meg, hogy a Cochin-betűvel[2] többféle bajok vannak. Igazság van abban, hogy valami a verzálisok és kurrensek viszonyában, sőt tónusértékében is hibás. Majd erről egyszer személyesen beszélgetünk, ha itt leszel, sorra vévén bizonyos részleteket. Én azonban a Cochinhoz érdekesen jutottam. Tudod tán, hogy én is autodidakta vagyok (mint Török Sándor[3] írta egyszer, magamtól lettem hülye, nem

mástól tanultam) s hogy innen faluról indulva el igyekeztem felhabzsolni mindent, ami számomra elérhető volt. De 12 éves koromban lettem inas, s 15 éves voltam, amikor Németországba kerültem, a szecesszió idején. Később nem volt rá időm, hogy nyelveket tanuljak s ha utaznom lehetett, akkor rendesen kellett is üzleti ügyekben s ezért csak a német nyelv, a német kultúra volt nyitva előttem. Abban a babonás hitben éltem, mint a pesti zsidók, akik szerint régen elég volt csak németül tudni, mert hiszen németül minden megjelenik! Hogy ez mennyire tévedés, azt csak sokkal, sokkal később tudtam meg. Ma sincs pl. teljes német Balzac, és az egyetlen teljes és komolyan vehető Zolát is Armin Schwarz fordította és Gustav Grimm adta ki Pesten 1900 körül.[4] – Csak annyi igaz ebből, hogy németül mindent el lehet olvasni – ami a németeket érdekli! És most már látom, hogy az Ullstein[5] elleni roppant düh és más hasonló kiadók és az ő íróik elleni roppant düh onnan datálódik, hogy ezek megkíséreltek egy integrációt létrehozni, francia és angol kultúrát közvetíteni. – Szóval hát én a német betűöntödék piaci monopolhatáskörében éltem s akkor még nem tudtam, mik azok a technikai akadályok, (eltérő betűmagasságok és más tipometriai szisztéma), amely miatt ennek a bűvkörnek a határát nem lépheti át angol és francia betű!!! – Már 1911-ben beküldte nekem Apám akkor Filadelfiában élő fivére[6] az American Type Founders nagy mintakönyvét, s abban láttam a Bodonit[7] (ez a mostani Bodonink amerikai rekonstrukció), de akkor azt onnan meghozatni reménytelen volt, bármennyire tetszett is. Egy oldalt ismertem a Manuale Tipograficoból[8] még inaskoromban, mert a Faulmann féle Geschichte der Buchdruckerkunstban[9] reprodukálva volt. Azt is nagyon szerettem. Szóval hát én csak 1923-ban léptem ki a német bűvkörből, amikor kimentem Göteborgba a kongresszusra. Ott láttam egy nagy csomó északi és angol, s nehány francia és olasz nyomtatványt és láttam, hogy két betű a nagy divat Nyugaton, a Bodoni és a Cochin. Láttam, hogy ezek egészen mások, egy igazi hagyomány van bennük s messze felülmúlják értékre és stílustisztaságra a kapható német betűket. Három esztendei munkába került, amíg sikerült megszerezni ezeket. – Programmom az volt, hogy ezeken kívül szerzek egy igazi, jó és nemes, olyan mediaevalt, amely alkalmas magyar szövegre, mert arra bizony nem minden betű alkalmas. De erre már az ismert gazdasági és politikai események miatt nem kerülhetett a sor. Én hát nem azokkal a betűkkel dolgozom, amelyekkel szeretnék, hanem amelyek vannak. Tudom, hogy Bodoni mire alkalmas és mire alkalmas a Cochin, de hát kénytelen vagyok kompromisszumokra, mert nincs meg az, aminek meg kellene lenni. Ráakadtál arra az igazságra is, hogy a mi mai betűnk főbaja az, hogy két forrásból ered. A kisbetűnk a karoling minuskulából ered, vagyis írott, duktusos eredetiből. A verzalisaink a kőbe vésett római nagybetűk utánzatai. Tehát egy betűszekrényben két teljesen fajidegen betű él együtt és igen-igen kevés betűmetszőnek sikerül ezt áthidalni valahogy.

Nagyon megértem az attitűdödet Bodonival szemben is. Én is így vagyok vele. Éppen ennek köszönhetem, hogy ez a betűm most, 18 évvel a beszerzése után is még ép, sértetlen és használható, hogy csak különleges feladatokra tartom fenn. –

Minden egyébre nem térek most rá, mert hiszen ebben a kis körben is van ezer beszélni való. Nem akarok szerénytelen lenni, de hát Te Zengővárkonyban élsz, én meg Gyomán. Szegény Apám ebben a kapcsolatban idézgetett egy régi verset, amelyet nem

tudom, honnan vett, s amely így szól: „Csendes magányban érik a búza". S arra, amit feleltél a kérdésre, hogy mit honnan tudsz, szintén az ő példájával felelek. Nála éreztem azt meg mindig, amit én nem bírok követni: az igazán tehetséges ember mindig sokkal többet tud, mint amennyit tanult. Most már azt is tudom, hogy miért: mert benne az, amit felvesz az életben, integrálódik és zsenije kitölti a hézagokat, áthidalja a szakadékokat, rejtett kapcsolatokra bukkan rá. – De hát ez ismét olyan téma, amelyhez sem Zolnai úr,[10] sem Czakó[11] őméltósága nem ért. Hagyjuk hát addig, amíg majd egyszer alaposan elbeszélgethetünk ezekről. –

Sajna, Zengővárkony mégis messzebb van, mint Szeged. Szegedre ugyanis muszáj menni, orvosi vizsgálat miatt. És abba annyi idő telik, hogy másra már nem jut idő. Tűkön fogok ott ülni. Egyszer a gyomai templomban a zsidók nagybőjt alatt arról beszélgettek, hogy ki hogyan vezekel. Azt mondja az egyik: tudjátok-e hogy az öreg Ehrmann borsókon áll? Az semmi, mondja nagyapám, az öreg Grimm tűkön ül. Amire persze mindenki elkezdett nevetni, tudván azt, hogy kirakodóvásár van, az öreg Grimm boltja a vásártéren van és neki zárva kell tartani, mert jomkippur van. Így fogom én magamat vizsgáltatni Szegeden s legfeljebb vágyakozni fogok a várkonyi csend és a szép hegyek után, meg a gesztenyés és a templomkert után.

Kiegészítésül küldök itt egy másolatot egy levélből,[12] amelyen bizonyosan jót mulatsz majd. És megkérlek valamire: ha nagyon ráérsz, jegyezd fel, hogy legközelebb mi mindenről kell majd személyesen beszélgetni. Addig is, amíg újra írhatok, őszinte szeretettel és barátsággal köszönt mindnyájunk nevében öreg híved

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/147.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Megj.: Fülep–Kner lev. 239–241. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1628. sz.
[2] Ld. 1328/3. ill. 1329/2.
[3] Ld. 1375/3.
[4] Gustav Grimm kiadásában, Armin Schwarz német fordításában 1881–1907 között Zola életművének jelentékeny része megjelent Budapesten.
[5] Ullstein, Rudolf német nyomdász, az 1877-ben Berlinben alapított nyomda, könyv- és újságkiadó tulajdonosa.
[6] Kner Izidor ld. 1299/8. ill. testvére, Vilmos.
[7] Ld. 1325/2.
[8] Bodoni, Giambattista: Manuale Tipografico. Parma, 1818.
[9] Faulmann, Karl: Illustrierte Geschichte der Buchdruckerkunt. Wien, Pest, Leipzig, 1882. Hartleben.
[10] Zolnai Béla ld. 1396/7.
[11] Czakó Elemér ld. 1628/5.
[12] A melléklet szövege:
Egy ifjú könyvkereskedő hölgy leveléből:
Most pedig hadd mondjak el egy jellemző esetet rövid tapasztalataimból. Személyes ismeretség révén kapcsolatba kerültem egy új „könyvkiadóvállalattal".

Két hölgy – foglalkozásra nézve tornatanárnők, – elhatározták, hogy kőszénrészvénybe fektetett vagyonukat jövedelmezőbben helyezik el, tehát könyvkiadással foglalkoznak. Iparengedélyük nem volt, tehát díjazásért kerestek egy iparengedélyest; szaktudásuk szintén nem volt, tehát alkalmazták egyik kollégámat, mint szaktanácsadót. A terjesztést átadták egy könyvterjesztőnek, aki 3 havi hitelt és 50 %-os rabattot kapott. A bemutatást még külön rám bízták, én is kerestem vele 200 P-t.

Két kiadványuk közül az egyiket egyidőben egy másik könyvkiadó is kiadta, ez tehát egyáltalán nem mehetett, a másiknál elkalkulálták magukat, úgy hogy csak akkor térülhet meg a kiállítási költség, ha minden egyes példány elkel. Háromezer körlevelet küldöttek szét vidékre, hogy a közvetlen terjesztéssel nagyobb jövedelemre tegyenek szert, de nem akartak a körlevélen csak két kiadványt propagálni, ezért idegen kiadványokat is szerepeltettek. Szóval iparengedély nélkül könyvterjesztéssel foglalkoztak, amiatti kellemetlenségeik még nem zajlottak le. A kalkulációt és terjesztést egyrészt a mi tanácsaink ellenére, másrészt a mi tudtunk nélkül végezték, mégis bennünk látják a hibát és a következő kiadványuknál már más az iparengedélyes, más a szaktanácsadó, a terjesztő és a bemutató.

1632. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Starnberg, 1944. I. 29.

Lieber alter Fülep!

Dank für liebe Karte von 28 XII. Ja der Brief ist angefangen und geht die nächsten Tage ab. Ich bin seit 10 Tagen in so grosser Angst um meinen Alf, der nun mitten in den schweeren Kämpfen im Osten ist, es ist alles so plötzlich gekommen, ich war so dankbar, dass es bei ihm meist ruhig war, obgleich er trotzdem schon viel den letzten Winter durchmachte. Aber jetzt! Ich weiss nicht, wie das enden soll! Wir hörten auch länger nichts von ihm. Es ist schon eine furchtbare Zeit in der wir leben müssen. – Mit meiner Fahrt nach Ungarn machen Sie sich leider Illusionen. Fiametta darf nur fahren als „Sekretärin" ihres Mannes, der doch in Budapest einen Wehrbetrieb hat. Seit fast 2 Jahren versuchen sie für mich Pass u.[nd] Visum zu bekommen, es geht aber nicht. Aber – trotz allem, wir wollen die Hoffnung nicht aufgeben; wenn nur mein armer Alf gesund heimkommt! Ich denke an Sie und möchte mich so gerne mit Ihnen aussprechen.

Immer in alter Freundschaft Ihre

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/187.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Ungarn Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad.
Abs.[ender]: Augusta Gräfin Eulenburg Starnberg bei München Otto Str. 4.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves öreg Fülep!

Köszönet a XII. 28-i kedves kártyáért. Igen, a levelet elkezdtem és a közeli napokban elmegy. Tíz napja annyira aggódom Alfért, aki a keleti front súlyos harcai közepén van; minden olyan hirtelen történt, olyan hálás voltam, hogy többnyire nyugalom volt körülötte, bár már az

elmúlt télen is sokmindenen ment át. De most! Nem tudom, mi lesz a vége! Hosszabb ideje nem is hallottunk róla. Borzasztó időkben kell élnünk. – Magyarországi utam kapcsán sajnos illúziói vannak. Fiametta csak férje „titkárnője"-ként utazhat, akinek pedig Budapesten hadiüzeme van. Csaknem két éve próbálnak nekem útlevelet és vízumot szerezni, de nem megy. De azért – mindennek ellenére – ne adjuk fel a reményt; csak Alfom jöjjön haza egészségesen! Gondolok Magára, és úgy szeretném magam kibeszélgetni Magával. Régi barátsággal

Lyckije

[1] Ld. 1341/2.
[2] Ld. 1326/3.

1633. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, 1944. II. 2.

Kedves Professzor Úr!

Végre sikerült otthagynom pécsi könyvtárosi foglalkozásomat;[1] mielőtt eljöttem Pécsről, szerettem volna kijutni Professzor Úrhoz, de sajnos nem lehetett.

Most szüleimnél, Csöngén élek, vagy jobban mondva Csöngén létezem, mert a legszükségesebb kötelékeken kívül már alig fűz az élethez valami; lassanként oly szabaddá válok, mintha nem is volna fizikumom. Magányom úgyszólván teljes; de olyan zsúfolt, mint egy népgyűlés és olyan gazdag, hogy az esztétikai lehetőségektől a mágikus és misztikus lehetőségekig mindenféle van benne.

Ezzel a levéllel egyidejűleg küldök egy „Diárium" példányt: benne van egy tanulmányom Ungvárnémeti Tóth Lászlóról,[2] az elfelejtett költőről, aki szerintem a magyar irodalomnak tán legnagyobb, de mindenesetre leg-nagyobbvonalúbb alakja. Sajnos, a tanulmányt Pesten-jártomban, lapzárta előtt, sebtében kellett összecsapnom, azért nyüzsögnek benne a germanizmusok és azért kusza és vázlatos. – A tanulmányban néhány Tóth-verset is közöltem és tulajdonképpen ezért küldöm; szeretném, ha Professzor Úr megírná, hogy Tóth csakugyan olyan nagy legény-e, mint amilyennek én látom. – Ugyanabban a „Diárium"-ban Hamvas Bélának egy igen érdekes tanulmánya van,[3] azt is figyelmébe ajánlom Professzor Úrnak

Tóth két könyvéből[4] mindössze csak két–két példány maradt országszerte, ezek a Nemzeti Múzeum könyvtárában vannak. Jórészt lemásoltam őket; másolataimat, ha érdekli Professzor Urat, szívesen kölcsönadom. Tóth kézirat-hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában van,[5] ezt a háború miatt egyelőre nem kaphatom kézhez, pedig szeretném kiadni az összes műveit. Utolsó két esztendejének termése majdnem mind kéziratban maradt; legnagyobb alkotásai ott lehetnek; kézirati hagyatékából Endrődi Sándor „A magyar költészet kincsesháza"[6] című antológiában kiadta „Az istenülés dicsősége" című hatalmas pindarosi ódát (ez az a vers, melyet Tóthtól legelőször olvastam és amely figyelmessé tett rá). – Egyelőre, ha kapok rá kiadót, közrebocsátom Tóthtól a Narcissus-drámát és 40–50 válogatott verset.

Nemsokára kapok a kiadómtól példányokat a most-megjelent „Medúza" verskötetemből;[7] ha megengedi Professzor Úr, majd küldök belőle. – Most egy szkitha mondai

tárgyú verses-tragédiát firkálok,[8] de igen lassan és nehezen készül, nincs hozzá elég kedvem és bizalmam, tán félbe is marad. Ami pedig mostani lírai verseimet illeti: csupa kísérletezés; próbálok hajlékonyabb, lebegőbb formákat találni és a tartalmat is lebegőbbé tenni, nem „valamiről", de „valamit" írni.

Minden jót kíván hálás mély tisztelettel

Weöres Sándor

Itt Csöngén majdnem minden éjjel távoli bombázás hallatszik déli és nyugati irányból, többnyire elég hosszasan. Ezt a levelet is ilyen koncert mellett kezdtem. –

Tisztelettel

W[eöres] S[ándor]

MTAK Kézirattár Ms 4590/239.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Weöres Sándor 1941. VII.-től 1943. őszéig volt a pécsi Városi Könyvtár vezetője.
[2] Egy ismeretlen nagy magyar költő. Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820). = Diarium. A magyar könyvbarátok lapja. 1943. 12. sz. 271–274. p.
[3] Hamvas Béla: A négy első levél a magyar Hyperionból. = Diarium, 1943. 12. sz. 267–270. p.
[4] Ungvárnémeti Tóth László versei. Pest, 1816. Trattner. és Ungvárnémeti Tóth László görög versei. Magyar tolmácsolattal. Pest, 1818. Trattner.
[5] A versek: MTAK Kézirattár M. Irod. Lev. 4-r. 30.
[6] Endrődi Sándor: A magyar költészet kincsesháza. Bp. 1903. Athenaeum.
[7] Medúza. Versek. Bp. [1943.]
[8] A holdbéli csónakosra utal.

1634. KERÉNYI KÁROLY – FÜLEP LAJOSNAK

Nagytiszteletű Fülep Lajos prof. úr, Zengővárkony, u. p. Pécsvárad

Ascona, 1944. II. 10.

Kedves Lajos,

szeptemberi hosszabb levelem[1] óta, azt hiszem, csak egy képeslapom[2] és Kallimachos himnuszai[3] juthattak el Hozzád – ha eljutottak. Tőled az októberi levél óta egy lap[4] és még nagyobb örömömre, igazán ünnepi napokra, a Vita Nuova.[5] Jékelytől[6] nem vagyok mindenütt elragadtatva, az utószótól legkevésbbé. De a Műhöz méltó bevezető sorok elérték azt a magasságot, ami magyarul e nemben egyáltalán lehetséges s töretlen lendületed felüdítő és megnyugtató hatását keltették bennem. Csak irányíthatná minél előbb ez a tiszta szellemi lendület azt, ami irányítani való egyáltalán megmarad.

De fölösleges, hogy pesszimizmusunkat cserélgessük. Hol Te látsz sötétebben valamiben, hol meg én. S eddig mindig annak volt igaza, aki sötétebben látott. Hagyjuk tehát ezt a versenyt. Ettől függetlenül: legutóbbi levelemben még macabre fejleményeket vártam Itáliában. Tegnap meséli valaki a legjobban értesült diplomácia köreiből, Ola-

szországban ma ez a felírás olvasható a falakon: Abasso tutti! Egy halhatatlan nép bölcsességének ezt a kissé kései, keserű gyümölcsét eltehetjük és használhatjuk. Egyelőre más területen is alkalmazható, ha a hanyatlókra és a feltörekvőkre tekintesz e pillanatban. A Magyar Nemzetet nem kisebb útálattal olvasom, mint azokat a lapokat olvasnám, amelyeket nem járatok.

Viszont a külpolitikai helyzet annak, akinek szeme van, otthon is ugyanúgy látható, mint itt. Az itáliai helyzet furcsaságához tartozik az is, hogy germánok ölik egymást Róma alatt. Az angolszászok, igaz, nagy kímélettel önmaguk iránt. Mindent pontosan kiszámítottak – de nem fog-e a végén ez a kímélet nekik maguknak is megártani? Jósolni innen sem lehet.

Szeptemberben még magamnak sem jósolhattam megbízhatóan. Előadás több lett, mint gondoltam (valami 25) s inkább konkrét mitológiai témákról, mint elméleti tovább-fejtegetései a Geist-előadásnak.[7] Ezt Budapesten nyomtattam ki, nemsokára kapsz példányt. Zürichi mitológiai előadásaimból keletkezett kis könyvem, a „Töchter der Sonne"[8] Raschernál jelenik meg, állítólag még e tavaszon. A következő könyvecske, amely ugyanott jön: Bachofen u.[nd] die Zukunft des Humanismus.[9] Egy nagyobb tanulmányra való anyag van a „Seele und Griechentum"[10] c. kurzusomban, amely most ért véget s ismét egy kis könyv az Ariadne-szemináriumban,[11] amelyet január első, ragyogó napjaiban itt Asconában tartottam.

A téli szemeszter Svájcban ilyenkor ér véget s én a következőre már sokkal kevesebbet vállalok, hogy még többet írhassak. Ha tématikusan nem is látható előre sohasem az út, amelyen tovább megyek, a telos felé való bontakozást nagyobb belső nyugalommal érzem biztosnak, mint valaha is életemben. S a külső teljességhez sem sok hiányzik itt. Tedd azt legalább levélben, hogy hiányodat, amelyet nagyon érzek, kevésbbé érezzem.

Ölel

Károly

MTAK Kézirattár Ms 4588/13.
Gépirat autogr. aláírással. A címzés a levél szövege előtt van.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1598. sz.
[2] A képeslap nem maradt fenn.
[3] Kallimachou hymnoi – Kallimachos himnuszai. Ford. Devecseri Gábor. Bev. Kerényi Károly. Bp. 1943. Officina. Kétnyelvű Klasszikusok. A. Szövegek X.
[4] FL októberi levele és levelezőlapja nem ismeretes.
[5] Ld. 1578/5.
[6] Jékely Zoltán fordította a Vita nuovat.
[7] Ld. 1598/3.
[8] Töchter der Sonne. Betrachtungen über griechische Gottheiten. Zürich, 1944. Rascher. Dedikációja: „Lajosnak a Vita nuova viszonzásául küldöm Károly."
[9] Backofen und die Zukunft des Humanismus. Zürich, 1945. Rascher. Dedikációja: „Lajosnak – »Nietzsche und Ariadne« még mindig a Vita Nuova jegyében – nagy szeretettel Károly".
[10] Ld. 1598/11.
[11] Talán azonos az 1598/11. jegyzetben említett 1944. I. 6. ill. I. 20.-i előadások valamelyikével.

1635. KARAY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. II. 16.

Mélyen tisztelt Fülep Lajos,

Mint mindenkit, aki szokatlan értékű munkássággal ajándékozta meg e furcsa szervezetű társadalmat, úgy Önt is elérte végre a végzete. Bár nem ezt érdemelte, népszerű lett. S akár akarja, akár nem a megértés helyett, a népszerűség kellemetlen következményeit kell elviselnie, a hívek türelmetlen, bár tisztelettudó és mértéktartó tolakodását.

Az Athenaeum ügy,[1] istennek hála, elintéződött, viszont ezzel még nem fejeződött be minden. Hozzáférhetővé akarják tenni Fülep Lajos minden – bocsánat a vulgáris kifejezésért – írását.

A Bolyai könyvkiadó,[2] ez év könyvnapjára két kötet művét szeretné kiadni. Az egyik kötet anyaga, a terv szerint, A tragédia eredete előszava, Nietzsche,[3] a Nyugat-ban 1918-ban megjelent Dante[4] és a Krisztus története előszava Papini.[5]

A második kötetben mindazokat a tanulmányokat foglalnák, amelyek még ezenkívül fellelhetők. Mint pl.: A Ház-ban Rippl-Rónai,[6] az Ars una-ban két kisebb terjedelmű recenzió,[7] A Szellemben egy esztetikai tanulmány stb.[8]

Feltéve, hogy ehhez beleegyezését adja, ami csak azért is ajánlatos, mert lelkes, elvakult emberek jobb híjján a karhatalmat is igénybeveszik, úgy kérnénk, szíveskedjék az itt fel nem sorolt tanulmányok, folyóiratcikkek megjelenési helyét, címét, és k.[örül]b[elül]-i időpontját közölni.

Aztán, tekintve, hogy lázas emberek torkomnak szegzett kése villog szemem előtt, tovább követelőzöm. Kérnék ehhez egy beleegyezést. A nyomda alkalmazottai felgyűrt ingujakkal állnak a betűszekrények előtt, a gépírólány már felkészülten várja, hogy a szerződést gépelje, stb. A könyvnap pedig, tekintve, hogy egy könyv elkészítése időt igényel, közel van. S hogy el ne felejtsem, a szerzői honorárium, azonnal és egy összegben fizetve 10 % lenne. Ennyi a szokásos, kivéve Herczeg Ferencet[9] és Harsányi Zsoltot[10] a nemrég elhantolt író-automatát. Ezek 12 %-ot szoktak kapni manapság. De ezek kiváltságosak.

Végül sűrű bocsánatkéréseket kellene esdekelnem e különös stílusú levélért. Azonban ennek elmaradásáért csupán elnézést kérek, mielőbbi válaszát várva

Tisztelő híve

Karay Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/333.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Karay Gyula ld. 1313. sz.

[1] A Magyar művészet kiadására utal. Ld. 1533/29.
[2] Ld. 1459/5.
[3] Ld. 1291/4.
[4] Ld. 1459/3.
[5] FL: A „Storia di Cristo" szerzőjéről. Giovanni Papini: Krisztus története. Ford. Révay József. A bevezetőt írta FL. Bp. [1925.] III–XL.

[6] Ld. 1630/3.
[7] A két recenzió: Műkedvelők bővedje. = Ars Una, 1923. 3. sz. 121–123. p. és Nagy Balogh János élete és művészete. Szerk. Elek Artúr. = Ars Una. 1924. 4. sz. 163. p.
[8] Ld. 1542/2.
[9] Herczeg Ferenc (1863–1954) novella-, regény- és drámaíró, az Új Idők szerkesztője, a Pesti Hírlap főmunkatársa.
[10] Harsányi Zsolt (1887–1943) író, újságíró, népszerű regény- és színműíró, az Új Idők, a Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap munkatársa.

1636. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. II. 16.

Kedves Bátyám!

Kocaságom[1] keserves ideje végre-valahára elmúlt s ismét emberként existálok. Mivel a tanárképző intézet jóvoltából egyelőre vizsgáznom sem kell, megmenekültem a különböző közoktatásügyi rendeletek stupid paragrafusainak biflázásától is. Egyetlen külső elfoglaltságom: a német vízum s a magyar kiutazási engedély megszerzésével együttjáró lótás-futás.[2] Ugyanis március végén, esetleg április derekán, mégis csak kiutazom Bécsbe, hogy felhasználva az ösztöndíjam, katonáktól nem zargatva, nyugodtan dolgozhassam tovább. Hacsak közbe nem jön valami...

Míg itthon tartózkodom szeretnék néhány olyan dolgot átnézni, amihöz odakint nem jutni hozzá. Elsősorban: Molnár Antal zene-esztétikájában[3] olvastam egy összefoglalást Bátyám elméletéről, mely az esztétikai értékszféra természetét magyarázza; az esztétikai tárgy specifikus megformáltságáról, a forma és tartalom indifferenciárajutásáról van benne szó; Molnár nem közli a tanulmány lelőhelyét s mivel az általam ismert könyvek, cikkek mindegyike csak sporadikusan szól erről a témáról (kivéve az Emlékezés a műalkotásban-t)[4] Bátyámtól szeretném megtudni, hol jelent meg a szóbanforgó írás? Azután: nagyon érdekelne, vajjon Zalai Béla publikált-e még valamit – a Szellemben lévő cikkén kívül[5] – a filozófiai rendszerezés problémájáról? Érdekelne, mert éppen most olvastam Rickert Gegenstand der Erkenntnisét,[6] és most kezdek hozzá Lask Kategorienlehrejéhez,[7] s ebben a problémakörben amennyire látom komoly súllyal esik latba mindaz, amit Zalai mond. Csak most jutok hozzá ezekhez a dolgokhoz, aminek oka elsősorban az, hogy itt Pesten csak lesújtó ítélettel illetik őket, s noha nem annyira a mélyebb megismerés, mint inkább a totális nem-ismerés alapján. S nagyon érzem magamon, mennyire hiányzik az az elengedhetetlen „logische Schulung", ami a neokantiánusokat feltétlenül kitüntette. Utálkozom attól a lehetetlen fecsegéstől, homályos és szétfolyó problémakezeléstől, amit nálunk a józan magyar ész, meg a közérthetőség nevében naponta elkövetnek. Attól a – hegeli értelemben – absztrakt gondolkodástól, ha ugyan ez még gondolkodásnak nevezhető, amit itt olyan fene mód konkrétnak éreznek. Most látom csak, miután a saját szemem valamelyest kinyílott már, azt a rettenetes léhaságot és készületlenséget, amivel a mi filozófjaink, fiatalok, öregek egymással versenyezve, a legsúlyosabb problémákat elintézni vélik. Különösebb illú-

ziókat sohasem tápláltam, de ezt soha nem hittem volna. Hogy egyáltalán említem őket csak az menti, hogy a megdöbbenés igen frissen él bennem, lévén az utóbbi hetek élménye.

Fielding-essaym[8] a befejezéshez közeledik. Azt próbáltam megmutatni, hogy az idea, amely Don Quijoteban[9] még szubjektíve feltétlen érvényű, F.[ielding]-nél már elveszíti ezt a szubjektív érvényét is, ideologikussá válik (a szót a legtágabb értelemben véve); innen Fielding „leleplező" pszichológiája, s innen a komikum kategóriája is, amit alakjaira borít. A komikum talán; az önmagát értékként kijátszó értéktelenség pozdorjává zúzódása az igazi értékkel folytatott ideális v.[agy] reális küzdelemben. Mindez persze nem marad hatástalan a F.[ielding] regény struktúrájára sem: a Tom Jones átmenet a Don Quijote és a Wilhelm Meister[10] féle regénytípusok között. – Ez a feladat újból közelebb segített az esztétikai problémákhoz, s ha az előbb említett „logische Schulung" nem volna eltökélt szándékom, úgy menten hozzálátnék az esztétikai irodalom alaposabb tanulmányozásához. Szükséges azonban megfegyelmeznem magam és jobban centralizálnom a munkát, mert eddigi munkamódszerem erősen rapszodikus volt, hol itt, hol ott kaptam bele egy-egy problémacsomóba, egyiket sem oldva ki „véglegesen". Igaz ugyan, ha a különböző szférák között mégiscsak akad valami szisztématikus kapocs, szóval; szabadságuk nem abszolút, hanem csak relatív, akkor jogosult az ilyen eljárás, mert az utak úgyis együvé futnak. S valóban – lehet ugyan, hogy ez malum omen – eddig nem igen éreztem, minden rapszodikusság ellenére sem, hogy utat tévesztettem volna, vagy, hogy az utak divergálnának gyökeresen. Ez azonban éppúgy, lehet a korlátoltság, mint a komoly tehetség jele s amíg az ember nem mutathat fel önmaga előtt semmi igazi pozitívumot, addig bizony időről-időre elfogja a kétely. – De nem is tudom, hogy csúsztak belé a levélbe ezek a skrupulusok; talán a környezet rontott meg s már kezdek én is többet beszélni önmagamról, mint a tárgyról.

Országh könyve[11] sajtó alatt. A mellékelt bibliográfiai bevezetés[12] kis terjedelme ellenére is alapos munka s jó hasznát venni. Számtalan sajtóhibája nem Országh felületességéről árulkodik – noha magyarul valóban nem tud ő sem, – hanem nyomdatechnikai okok következménye.

Kedves Bátyámat szeretettel üdvözli

Szigeti József

MTAK Kézirattár Ms 4589/298.
Gépirat autogr. aláírással, a „Bátyám" megszólítás piros gépszalaggal.
Zengővárkonyba írt levél.
Rajta FL ceruzás feljegyzései.

[1] Koca = gyakorló tanárjelölt.
[2] Ld. 1578/2.
[3] Ld. 1361/2.
[4] Ld. 1542/2.
[5] Zalai Béla: A filozófiai rendszerezés problémái. = A Szellem, 1911. I. évf. 2. sz. 159–186. p.
[6] Rickert, Heinrich: Der Gegenstand der Erkenntniss.Ein Beitrag zum Problem der philosophischen Transzendenz. Freiburg, 1892.

[7] Lask, Emil: Die Logik der Philosophie und die Kategorienlehre. Eine Stunde über den Herrschaftsbereich der logischen Form. Tübingen, 1911.
[8] Szigeti József Fielding-esszéje nem jelent meg nyomtatásban.
[9] Cervantes regénye Madrid, 1605. ill. 1615. jelent meg először.
[10] Goethe: Wilhelm Meisters Lehrjahre (1796) ill. Wilhelm Meisters Wanderjahre (Stuttgart–Tübingen, 1821.) c. művére utal.
[11] Országh László: Shakespeare. Bp. 1944. Magyar Szemle Társaság (Kincsestár 38.)
[12] Országh László: Bevezetés az angol nyelv- és irodalomtudomány bibliográfiájába. = A Műhely (Ergasterion) A Ferenc József Tudományegyetem Germán Philologiai Intézetének kiadása. Szerk. Koszó János [Kolozsvár] 1943. VII. évf. 3–64. p.

1637. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. II. 20.

Kedves Barátom!

Már megint régebben nem írtam, a névjegyvita óta, pedig mint nagy gondok idején, mindig sűrűn gondolok Rád. Az idők folyamán valahogy lelkiatyámmá nőtted ki magad, akihez lelkiismereti aggodalmak és bajok idején fordulni szoktam, szinte papi hivatásodat töltöd be nálam is. –

Valahogy egyre nehezebb lesz az idők járása felettem, s meg se tudom mondani, konkrete, hogy miért. Csak egyre jobban érzem azt az adyi mondást, hogy „farkas esz meg, medve esz meg, de megesznek minket".[1] Ha elgondolom sorsom lehetséges fordulatit, azokat, csak sötéten tudom látni. Jól tudom saját helyemet és értékemet. Én nem vagyok zseniális, vagy tehetséges, csak értelmes ember, aki az életküzdelem és a produktív munkába való korai bekapcsolódás szorított rá a külső életkörülmények sajátos alakulása mellett arra, hogy fel kellett ismernem lehetőségeimet, feladataimat és hivatásomat. Jól tudom, mit érek, mit végeztem el az életben s annak, amit eredményeimnek tekinthetek, mi a hazai és nemzetközi jelentősége, s azt is, hogy ezt éppen környezetem – értve ez alatt a közelebbit és távolabbit – érti legkevésbbé. – Ellenben jellegzetes osztály- és társadalmi helyzetem olyan roppant exponált és veszedelmes sokfelé, hogy arra sok vonatkozásban mentség vagy enyhítő körülmény nem is lehetséges, példaképpen fel kell esetleg áldoztatnom, akár így, akár úgy fordul a sors. És én annyira belefáradtam mindenbe, hogy ha kötelességszerűen húzni tudom is még soká az igát kedvezőtlen körülmények közt, változtatni a helyzeten nem tudok, erre erőm, de reális lehetőségem sincsen. És a borzalmas nem is az, hogy ha esetleg ez a sors beteljesedik rajtam, hanem két másik dolog a borzalmas. Az egyik, hogy esetleg egész munkám elvész, nyomtalanul, mert akikre vonatkozik, nem értik, nem értékelik, folytatni és értékesíteni nem tudják, – a másik pedig az, hogy minden, amit a sors esetleg nekem szán, nem rajtam sújt végig, akinek ez már mindegy lehetne, hanem ártatlanokon, akik nem tehetnek róla, hogy hozzám kötötte a Jóisten a sorsukat s hozzászoktak ahhoz, hogy sok-sok esztendeje én viselem gondjukat, és felelek értük és én segítettem át őket mindenen. –

Egyre nehezebb lesz az élet közegellenállása, egyre inkább ostromlott várnak érzem azt, amit védelmezek és vezetek, egyre nehezebb lesz a továbbélés feltételeit előteremtenem és egyre több a munkateher, amelyet vállalnom kell, amellett egyre kilátástalanabb is a dolog, – ne érts félre, ez nem az üzletember panasza, erre mérlegszerűen semmi okom sincsen, de egyre nehezebbek a körülmények, az értetlenség, elégedetlenség, elkeseredés egyre nő, és egyre nőnek a realizálás akadályai.

Vajjon ki tudhatja, mi jön, miért kell még ennyit dolgoznom, kinlódnom, ennyire túlfeszítenem az erőmet, idegeimet, képességeimet, víva ezt a szélmalomharcot s nem válik-e egyetlen pillanatban lehetetlenné s értelmetlenné minden?

És nincsen-e az az életforma, amelyet élek, amelynek kereteit annyi erőfeszítéssel felépítettem, s amelyeket most már megváltoztatni nem vagyok képes, végleg halálra ítélve?

Arra gondolok sokszor: mennyiszer voltam büszke arra, hogy amit Apámmal[2] együtt megalkottunk, teljesen a viszonyok ellenére, a körülmények dacára, egészen kivételes módon és formában valósítottunk meg, s nem éppen ez fog-e egyszer megfojtani, ha egyszer olyan helyzetbe kerülök, az enyéimmel együtt, mint a szárazra került hal, amikor megszűnik annak a lehetősége, hogy itt dolgozzunk tovább, de az is, hogy innen elmozduljunk s oda lehetünk bilincselve egy helyre, amelyen pont az, amit tudunk és amihez értünk, teljességgel hasznosíthatatlan és értéktelen? – És mi mindnyájan annyira megszoktuk ezt az alapjában véve független és izolált életformát, annyira nem tudunk alakoskodni, színeskedni, alkalmazkodni, hogy ez már szinte teljesen alkalmatlanná tesz bennünket a más életformába és más helyzetbe való beilleszkedésre? –

Mostanában ismét sokat foglalkoztat a Tótfalusi Uram[3] sorsa. Tán már mondtam Neked, hogy én sokáig hittem, hogy őt túlbecsültük, mert mindent, ami a mienk, túl szoktunk becsülni. Amit ő itthon nyomtatott, nem lehet olyan igen nagy értéknek tekinteni, egy vagy két olyan nyomtatványát láttam, amelyet igazán szépnek lehet nevezni. De amikor Kolozsváron voltam, a levéltári főigazgató,[4] akinek e percben nem jut eszembe a neve, közölte velem, hogy az Országos Levéltárban hol van, melyik családi iratcsomóban a Tótfalusi betűmintalapjának egyetlen példánya, s ezt Szentkuty elő is kereste és újra kiadta.[5] Azon láthatni, mekkora mester volt Tótfalusi akkor, amikor kezében megfelelő szerszám volt. Én nem vagyok festő, vagy író, aki beülhetek az elefántcsonttoronyba, én iparos vagyok, aki szerszám, apparátus, műhely, felszerelés nélkül tétlenségre vagyok kárhoztatva, ha ezt elveszítem, elvesztem magam is. De kerülhet az ország olyan helyzetbe, amelyben én elpusztítandó dúvad vagyok, akin példát kell statuálni, vagy másrészt ártalmas parazita, akit ki kell irtani. És harmadik eshetőséget már-már csak csoda teremthet. –

Egyre nehezebb lesz előteremteni azt az erőt és hitet, amely ilyen körülmények között a munka folytatásához szükséges, és egyre nehezebbnek látszik ebből annyit megmenteni, megőrizni, hogy ha ez a ma elképzelhetetlennek látszó csoda megtörténik, maradjon még belőle annyi, amennyire az újrakezdéshez, az új élet megalapozásához szükség lesz. –

Kérlek, írj már valamit, pár szót, ami megint segít egyidőre húzni az igát és ami megint értelmet adjon egyidőre ennek a brutálisan kemény, rideg küzdelemnek. – Bi-

zonyosan Neked is megvannak a magad nehéz napjai, el tudom ezt jól képzelni, a Te ottani szituációdban, de tán mesterséged és helyzeted jobban megengedi, vagy elősegíti az elmélkedést, a dolgok végiggondolását és talán látsz valami mentő gondolatot vagy lehetőséget, amiért egyideig megint érdemes küzködni.

Szeretettel és köszönettel várom válaszodat, régi barátod

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/148.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Megj.: Fülep–Kner lev. 241–243. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1354/10. A pontos idézet: „Nekem pajtás úgyis mindegy, / Farkas esz meg, ördög esz meg, / De megesznek bennünket. / Medve esz meg, az is mindegy..." Ady: Kurucok így beszélnek c. verséből.
[2] Kner Izidor ld. 1299/8.
[3] Ld. 1460/5. ill. 1325/6.
[4] Kelemen Lajosra utal. Ld. 1460/2.
[5] M. Tótfalusi Kis Miklós amszterdami betűmintalapja. = Magyar Könyvszemle, 1942. 368–374. p.

1638. ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RT. – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. II. 23.

Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak
Zengővárkony

A mai napon a következőkben állapodtunk meg:

1./ Ön átengedi nekünk új kiadásra a kiadásunkban már megjelent „MAGYAR MŰVÉSZET"[1] c. munkáját, amelyet az Ars una-ban megjelent „Művészet és világnézet"[2] c. nagyobb tanulmányával egészítünk ki. A kézirat birtokunkban van. A műhöz szükséges illusztrációkat az Ön megbízottjával, Lőrincz Ernő úrral közösen válogatjuk ki. Az illusztrációk számának és minőségének megállapítása a mi jogunk.

2./ A mű megjelenési időpontjának, az egyes kiadások példányszámának és bolti árának megállapítása a mi jogunk.

3./ Honorárium fejében Önt a mű fűzött bolti árának 10 %-a illeti meg. Erre az összegre jelen szerződés aláírásakor előlegül fizetünk P 800.- azaz Nyolcszáz pengőt, a honorárium hátralévő részét pedig három egyenlő részletben, és pedig: a megjelenéskor, a megjelenés után 6 hónappal és a megjelenés után 9 hónappal egyenlítjük ki.

4./ Jogunk van minden kiadáshoz tiszteletpéldányok, elkallódás és sérült példányok pótlása címén 10 %-ot honoráriummentesen hozzányomatni. Önt a műből 5 kötött és 5 fűzött példány illeti meg.

5./ Jogunk, de nem kötelességünk az egyes kiadások elfogyta után művét új kiadásokban a fenti feltételekkel közrebocsátani. Amennyiben valamely kiadás teljes el-

fogyta után művét felszólítására egy éven belül nem adjuk ki, a kiadói jog visszaszáll Önre és azzal szabadon rendelkezik.

6./ A korrektúra és a revízió pontos és gyors elvégzése az Ön vagy megbízottjának feladata.

Kiváló tisztelettel

Athenaeum
Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat
[Olvashatatlan aláírás] Kállay [Miklós][3]

MTAK Kézirattár Ms 4585/62.
Gépirat autogr. aláírásokkal Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Bp. VII., Erzsébet-körút 7. Telefon: 224–260, 225–413 fejléces levélpapíron.
Ugyanez a szöveg megvan OSzK Kézirattár Fond 3. 1757. sz., rajta „1944. febr. 29." bélyegzett dátummal, FL következő szövegű autogr. kiegészítésével:

„Fenti levél tartalmát tudomásul vettem és azt magamra nézve is kötelezőnek ismerem el.

Zengővárkony, 1944. február 28.

Fülep Lajos

Nyomdába-adás előtt a kéziratok megküldését kérem, hogy ahol szükségesnek látom, nyelvi-stiláris javítást tehessek rajtuk. Ez conditio sine qua non. A korrektúrát és revíziót magam óhajtom csinálni, a levonatok szíves megküldését kérem; gyors elvégzését vállalom. F.[ülep] L.[ajos]"

Az MTAK Kézirattárában lévő példány címzése: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak Zengővárkony, az Athenaeum fejléces borítékján.
Rajta FL piros ceruzaírásával: Szerződés.

[1] Ld. 1452/6. ill. 1533/29.
[2] Ld. 1542/3.
[3] Ld. 1627/1.

1639. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. II. 24.

Többszöri sürgetés után sikerült végre – már amennyire ez sikernek nevezhető tekintve az anyagi feltételeket – megkaparintanom a szerződést.[1] Nem a 10 %-ra gondolok, amit mindenképpen 8-ra akartak leszállítani, hanem a tervezett 2000 példánnyal s a példányonkénti c[irc]a 25 pengővel számított honoráriumnak részletekben való kiegyenlítésére. 5000 pengő másfél esztendő alatt – ilyen időkben! Az is furcsa, hogy ezutánra hagyták a kiadás példányszámának és idejének a megállapítását. Vagy ezeket utólag szokás kiegészíteni – újabb megállapodásban? Egyáltalán nem vagyok tisztában ezekkel már csak azért sem, mert ugyanakkor, amikor az Athenaeum így viselkedik, van kiadó, amelyik egy összegben honorálná a könyvet[2] és mindjárt a szerződés aláírásakor. És ez hamarább és nagyobb példányszámban adná is ki (az Ath.[enaeum] csak november–decemberben, holott az elején éppen ők sürgették a dolgot).

Igaz viszont, hogy emez csupán 10–15 pengős árral kalkulál, s lehet, hogy illusztrálni se tudná a könyvet.

A „Turul" kiadóról van szó. (A név azonosságán kívül semmi köze ahoz a nemzetiszínű egyesülethez.) Karaytól[3] hallottam, hogy ez tervbe vette más természetű dolgainak a kiadását – erre fel léptem érintkezésbe vele. Persze, kapva-kapott a dolgon s minél előbb nyélbe is szeretné ütni, hogy már a könyvnapra kiadhassa a Magyar művészetet,[4] a tervezett másik két kötet előtt.[5] (Ezek egyike Nietzsche tanulmányát,[6] másika pedig kisebb dolgait tartalmazná. – Itt említem meg, hogy a Turul megkért, sürgessem ez utóbbiakra vonatkozó válaszát; állítólag már szedésre készen várnak reá.)

Már most törésre vigyük-e a dolgot az Athenaeummal? Szerintem ezt kellene, ha nem volnának hajlandók oda módosítani a szerződést, hogy egy összegben fizetik ki a honorárium hátralévő részét és ezt legalább a könyv megjelenésekor. Ki kellene kényszerítenünk a könyv korábbi kiadását is, minek maradjon véka alatt, ameddig az Athenaeumnak tetszik, mikor fél évvel előbb is megjelenhetne!

– Ám tőlem maradhat minden annyiben, amennyiben van. A dolog anyagi része nem érdekel. De ha már ilyen oldala is van, kénytelen vagyok foglalkozni vele. Éppen olyan komolyan veszem, mint másik oldalát. Látszatra talán komolyabban is. Mert a szerződés itt van, míg ellenben a cikk[7] s a bevezető tanulmány[8] egyre halasztást szenvednek. Hogy mennyire vagyok ezekkel, arról következő levelemben. Vázolni fogom a bevezetőt s nehány útbaigazítást kérek majd megírását illetően, mivel nehézségeim támadtak a könyv mögött rejlő metafizika megértése körül.

Tisztelettel őszinte híve

Lőrincz Ernő

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 5691/112.
A FL-nak elküldött példány nem maradt fenn; a közölt szöveg Lőrincz Ernő önmagának megtartott autogr. fogalmazványa, mellette az elküldött példány ajánlott feladásáról szóló igazolás. Kézírás.
Címzés: (a feladóvevényen): Fülep Lajos Zengővárkony.
Feladó: Lőrincz Ernő.
A levél szövegének végén Lőrincz Ernő ceruzás feljegyzése: E levelemmel küldtem meg aláírásra az „Ath." szerződését.

[1] Ld. 1638. sz.
[2] A Turul-kiadóról van szó, amely a Bolyai Akadémiával (ld. 1459/5.) volt kapcsolatban. Kiadásában jelentek meg 1939-től a Turul falufüzetek, bennük Erdélyi József, Győrffy István, Sinka István, Veres Péter és mások munkái; 1941-től a Turul-könyvek c. sorozat, benne Ádám Jenő, Kodolányi János, Németh László, Oláh Gábor, Szabó Pál, Szíj Rezső, Várkonyi Nándor stb. művei.
[3] Karay Gyula ld. 1313. sz.
[4] Ld. 1452/6.
[5] Ld. 1635. sz.
[6] Ld. 1291/4.
[7] Ld. 1533/29.
[8] A Magyar művészet tervezett kiadásához készülő Lőrincz által írandó bevezetőre utal. Ld. 1533/29.

1640. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. II. 28.

Kedves Barátom,

igen nehéz feladatot róttál rám a lelkiatyasággal,[1] mikor magam is iszonyattal olvasom, ami naponként történik. S azért is, mert aligha fogadod el argumentumaimat. Pedig a kívülálló ilyen dologban jobban lát. Megismétlem, amit, azt hiszem, máskor is írtam már Neked, hogy helyzeted s jövődet éppenséggel nem látom olyan rossznak, mint Te. És pedig nem azért, mert mindenki rendesen kisebbnek látja a másét, mint a sajátját; ahogy ha egy várkonyinak valaki, aki halálos veszedelemben vagy betegségben volt, elmondani próbálja, a várkonyi legyint, hogy az semmi, de hát őneki milyen baja volt, fájt a foga, vagy elesett és *majdnem* eltörte a lábát; nem, én nagyon jól tudom, hogy az én helyzetem össze se hasonlítható a Tieddel, engem legfeljebb agyonvernek, s kész, nagyon jól tudom, Rajtad mennyi a gond és felelősség – mégis az az érzésem, hogy mind meg fogod úszni vállalatostól. A „példaképen feláldoztatás"-nak, azt hiszem, éppen az ellenkezőjére fog fordulni a sors. Olyan idő jöhet, s ez a valószínűbb, amikor Titeket zászlóként fognak lobogtatni, annak bizonyságául, hogy lám, itt mekkora a kultúra és az emberség. Nem állítom hogy így lesz, mert minden történhet és mindenenk az ellenkezője, mégis, a Kner-céget olyan intézménynek tartom, amelyik minden veszedelem és esetleges felfordulás közt fenn fog maradni. Hogy sokat kell tűrni, szenvedni, törődni, harcolni és dolgozni, az lehet, sőt bizonyos, de ha sok minden el fog is merülni, Ti nem. És abban is hiszek, hogy egyénileg bírni fogod. Ha az ember előre tudná, mi lesz, azt mondaná, lehetetlen elbírnia; én mentem már át olyan dolgokon, amikre ha most visszagondolok, azt mondom, lehetetlen, ezt lehetetlenség elbírni, s nem értem, mégis, hogy bírhattam el; akkor mondta is nem egy, hogy nem fogom elbírni; s mégis úgy van, ez az igazság, a teherrel arányban nő az ember ereje, s *mikor van miért,* a lelkileg élő ember mindenre képes. Nincs lehetetlen. Sok kárba veszett idő és áldozat, sajnos, az van, de az ember meg tudja tartani a posztját. Az az eshetőség, melyről azt mondod, csak csoda teremtheti, a legreálisabb csoda, az, amelyikre feltétlenül lehet számítani. Ez az a csoda, mely egész bizonyosan megtörténik. Semmi se olyan bizonyos, mint ez.

Előző leveledre késtem a válasszal, valami sürgős dologban voltam, s vagyok is, de én azt gondolom róla, amit írsz, hogy ezekről majd alkalmilag beszélgetni kell. Csak annyit most, hogy amiket a betűkről írtam, azokra nem ihlettel „ráakadtam", 18–20 éves koromban foglalkoztam tipográfiai dolgokkal, ez pedig elég nagy idő, hogy az ember valami tudásra is szert tegyen. Bár, persze, kick akkor is kell hozzá, azt nem pótolja az idő, legfeljebb aki marha volt, még nagyobb marha, ha megöregszik.

El nem képzeled, micsoda leveleket kapok. Minden ócska vacak írásomat kötetben ki akarják adni – könyv-konjunktúra![2] Persze, nem állok kötélnek.

Szeretettel ölel

Fülep

BML, XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 328–331. Megj.: Fülep–Kner lev. 243–244. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] Ld. 1637. sz.
[2] Ld. 1533/29.

1641. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. II. 28.

Kedves Barátom,

engedje meg, hogy egészen röviden írjak most, halaszthatatlanul sürgős dologban vagyok, s most mégis kénytelen vagyok a hetek óta felgyűlt hivatalos és egyéb levélre reagálni. (Hiv.[atalos] helyről már bírsággal fenyegetnek – ilyen is van.)

Legelőször ismételten nagyon köszönöm az ügyben való sok fáradozását.

A szerződést[1] aláírtam s elküldtem az A.[thenaeum]-nak. Indokaim: a/ az anyagi *most* nem fontos nekem, nem tudok a pénzzel mit csinálni; nem magamért ragaszkodtam hozzá, hanem hogy *ők* ne jussanak ingyen hozzá; b/ anyagilag jobb, ha most nem fizetik ki egyszerre, mivel nem tudom mibe belefektetni, nálam értéktelenülhet; viszont, ha romlik az értéke, ők megdrágítják a könyvet, s én is többet kapok érte; c/ a könyv külsejét, illusztrációkat stb. az A.[thenaeum] jobban meg tudja adni; s ez a fő.

A Rippl cikknek[2] a *minősége* érdekelne, hogy *értékileg* oda való-e a könyvbe (a M.[agyar] M.[űvészet]-ben[3] szó van arról, hogy R[ippl]-ről külön kell még beszélni), *kérem, írja meg véleményét;* ha a cikk minőségileg érdemes, fel kellene venni, mert a Turulokból[4] aligha lesz valami, amint ma Karaynak[5] meg is írtam. Nem akarok mindenféle csak pénzért írt szemetet (Papini!)[6] újra kiadni, amiket akkor is szégyeltem.

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/21.
Kézírás zárt postai levelezőlapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII., Baross u. 90. I. 2.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1638. sz.
[2] Ld. 1630/3.
[3] Ld. 1452/6.
[4] Ld. 1639/2.
[5] Ld. 1313. sz.
[6] Ld. 1635/5.

1642. KARAY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. II. 29.

Mélyentisztelt Fülep Lajos,

Mintegy két héttel ezelőtt levelet[1] írtam Önnek, amelyben műveinek további kiadása után érdeklődtem. Minthogy választ mai napig nem kaptam, ismét előadom mondanivalómat.

A „Turul" könyvkiadó[2] (nem azonos az ismert diákszövetséggel) hacsak mód van rá ki akarja adni a Tragédia eredete elé írott tanulmányt, Nietzsche-t,[3] a Krisztus története elé írt Papini-t,[4] a Nyugatban 1918-ban megjelent Dante-t,[5] továbbá azokat az írásokat, amelyek folyóiratokban fellelhetők. Úgymint Croce esztetikájáról,[6] Adyról,[7] Rippl-Rónairól[8] stb.-ről szóló cikkeket.

Mint ebből is láthatja Ön, Fülep: Összes művei-nek kiadása lenne a könyvkiadó célja, amelynek végrehajtásához csupán az Ön beleegyezése szükséges, kérem tehát a kiadó nevében, szíveskedjék közölni vajjon a részletek (szerződés, honorárium, példányszám stb.) megtárgyalására, valamint a tervbevett kiadványok megjelentetéséhez elvben hozzájárul-e.

Figyelmét egyelőre nem is foglalom le, csak ha e kérdésekre igenlő választ kapok, közlöm bővebben a további részleteket.

Tisztelő híve

Karay Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/334.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Karay Gyula ld. 1313. sz.

[1] Ld. 1635. sz.
[2] Ld. 1459/5. ill. 1639/2.
[3] Ld. 1291/4.
[4] Ld. 1635/5.
[5] Ld. 1459/3. A Nyugat-beli Dante-tanulmány nem 1918-ban, hanem 1921-ben jelent meg.
[6] Ld. 1542/2.
[7] FL: Ady Endre (Ady Endre: Új versek. Nagy Sándor címlapjával. Pallas kiadása.) = Az Ország, 1906. III. 7. 58. sz. 9. p.
[8] Ld. 1630/3.

1643. KARAY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. III. 1.

Mélyentisztelt Fülep Lajos,

Minthogy ebben a társadalomban élek eleve nem lehetek annyira naiv, hogy népszerűséget összetévesszek néhány lázas fiatalember buzgólkodásával, vagy a könyvki-

adók háború teremtette konjunktúrájával. Annak a bizonyos hűhónak pedig azért sem ülhetek fel, mert azt a hűhót öt–hat éve én, két éve pedig Lőrincz Ernővel együtt kavarjuk.

A közel jövőben írni fogják a lapok, hogy negyven fiatal ember kulturális egyesületet szervezett azzal a céllal, hogy Fülep munkásságát megismerje, megismertesse és népszerűsítse. Aztán eddig hat napilap, öt hetilap, két folyóirat és egy francia folyóirat munkatársai vannak megszervezve arra, hogy egy adott időponttól kezdve állandóan idézzenek Fülep műveiből és ismertessék Fülep munkásságát. Hát kérem többek között erről lenne szó. Akár hiszi Ön akár nem, katakombák mélyén egy fanatikus szekta bujkál, várva a felszínre emelkedés időpontját, ami kizárólag attól függ elég erős-e arra, hogy diadalra vigye a zászlót, Fülepet.

Ha ezek a sziporkák ismét derűs perceket szereznek Önnek, hát örülök. Jobb romantikát látni az olyan körülményekben, amelyek elemi ereje csak sejteti, a mindent elsöprő forradalom következményeit. Nagyon kérem ne féljen Danton[1] sorsától. A mi forradalmunk másként folyik le.

Mégsem írok egyebet, bár az ellenérveket hosszú sorban idézhetném az Ön vádjai ellen. És kérem Önt, nehogy válaszoljon ilyen levélre.

A ládában való turkálás eredményét izgatottan várjuk. A könyvkiadót értesítettem már, aki arra kért, ha lehet „egységes kötetbe való" legyen az anyag, a kézirat. Valószínűleg arra gondolt, hogy a Lear király, Hamlet, Coriolanus és mondjuk A sok hűhó semmiért nagyon szépen megférnek egy Shakespeare kötetben.

Tovább nem is kötöm le figyelmét, kérem jóhiszeműen bízzon abban, amiben hívei hisznek. Rövidesen bizonyítékokkal is szolgálunk, beigazolván, hogy az a bizonyos népszerűség nem humbug és nem hűhó.

Ha lehet, két héten belül várom a kiadandó kéziratokat, esetleg a nemleges választ. Bár az utóbbitól az isten mentsen meg.

Tisztelő híve

Karay Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/335.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Karay Gyula ld. 1313. sz.

Előzményét ld. 1635. sz.

[1] Danton, Georges (1759–1794) a francia forradalom egyik vezéralakja; Robespierre kivégeztette.

1644. ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RT – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. III. 3.

Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak,
Zengővárkony

Nagytiszteletű Uram!

A Magyar Művészet[1] új kiadására kötött szerződésünk eredeti másodpéldányát köszönettel megkaptam.

A szerződés aljára jegyzett kívánságának megfelelően vagyok bátor a Magyar Művészet egy példányát megküldeni,[2] hogy Nagytiszteletű Uram átnézhesse és a szükségeshez képest javíthasson rajta.

Ugyancsak elküldöm az Ars una-ban megjelent tanulmányainak[3] másolatát is átnézés végett.

Bátor vagyok szíves figyelmét felhívni arra, hogy az elküldött példány az egyetlen, amelyet fel tudtunk kutatni, úgy hogy az új kiadás is ebből készül, tehát arra okvetlen szükségünk van. Sajnos, másik példányt nem tudok küldeni, így az esetleges változtatásokat méltóztassék talán külön papírlapokra leírni és beleillesztésük helyét a szövegben megjelölni.

Egyidejűleg intézkedtem a szerződésben kikötött előleg kiutalása iránt is.

A kéziratot visszaküldve vagyok kiváló tisztelettel

készséges híve

Kállay Miklós

MTAK Kézirattár Ms 4585/63.
Gépirat autogr. aláírással az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Bp., VII., Erzsébet-körút 7. Telefon 224–260, 225–413 cégjelzéses levélpapírján.
A címzés a levél szövege előtt van.
Zengővárkonyba írt levél.

Előzményét ld. 1638. sz.

[1] Ld. 1452/6.
[2] A FL által javított példány MTAK Kézirattár Ms 4559/10. A meg nem valósult kiadáshoz írt előszó-töredék MTAK Kézirattár Ms 4564/3.
[3] Ld. 1542/3.
[4] Ld. 1627/1.

1645. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. III. 5.

Kedves Barátom!

Vasárnap délelőtt lopok annyi időt, hogy válaszolhassak Neked. Nagyon jól esik, hogy ennyire bízol bennünk és abban, hogy szükség van ránk. Én ezt *tudom,* de nem

érzem. Pontosan tudom, hogy ha el kellene tűnnünk, mi minden lenne rosszabbul az országban s addig, amíg valaki úgy-ahogy átveszi a munkánkat, mik volnának az átmeneti zavarok a közigazgatásban. Emlékszem arra, hogy 1919-ben, amikor a munkaelosztást centralizálták, felállott egy Sebők József nevű bizalmiférfi, egyszerű szedő s azt mondotta, hogy „ha az elvtársak így akarják a munkát elosztani, honnan vesznek majd üzemvezetőket, ha kihalnak azok, akiket még a kapitalizmus nevelt." A mai rendszerek arra ítélik az embereket, hogy holtig csak asztallábakat csináljanak s egyre kevesebb ember lehet, aki valami *egészért* felelős. Viszont végeredményben mégis csak az a nehány ember mozgat mindent, aki még más viszonyok között szerezte meg a tapasztalatot az *egészről,* ha az az egész még olyan kicsiny volt is. Az egészben, a pillanatnyi borzalmas szenvedéseken túl is *ez* a legborzasztóbb a jövő szempontjából. Nem tudom, mit meséltem el már Neked Berci öcsémről.[1] Talán elmondtam azt, hogy ő most Chicagoban az American Container Corp.[oration] tervezője, s ez a cég a világ legnagyobb dobozgyára. Csináltak egy Wabesh nevű indián faluban egy óriási cartongyárat, amelynek termelése nem volt teljesen kihasználva, mert ekkora befektetésnél mindig anticipálni kell a jövőt is. És évek óta törték a fejüket új lehetőségeken. Mikor Berci jelentkezett, azonnal fogadták. A vezér, aki egy 45 év körüli fiatalember, névszerint kérdezősködött Kozma,[2] Lukáts Kató[3] és más magyar doboztervezők után, mert az egész világ produkcióját annyira figyelemmel kísérik, hogy névszerint ismerik még olyan kis ország művészeit is, mint mi vagyunk. Persze öcsém nevét is ismerték s másnap már szerződtetve volt, igaz, hogy egészen nagyszerű, újszerű dobozterveket vitt ki tucatjával. Utolsó levelében azt írta nekem, hogy odakint sokkal nagyobb művészek vannak, mint ő. – De – ezt írja – nincsen olyan ember, aki ha tervez egy dobozt, maga sajátkezűleg meg tudja csinálni a modellt, tudja, hogy fogják azt nyomtatni, stancolni, ragasztani stbi. – Igaz, hogy amikor öcsém leérettségizett, előbb felszabadíttattam, mint szedőt, aztán mint könyvkötőt, aztán egy évig járt Bécsben szakiskolába, azután Leipzigben egy évig az Akadémia tipográfiai Meisterklassejára s aztán például amikor Temesvárra került, ott semmiből, három ócska összeolvasztott üzemből kellett egyet csinálni, szóval rengeteg tapasztalatot gyűjthetett. És ez a fajta tapasztalatgyűjtés nagyüzemekben, nagyországokban lehetetlen. Íme *ezt* adhatjuk mi Amerikának: a művességet, a tudomást az apró dolgokról, amik a nagy dolgokat összetartják stbi. Ez van meg bennem is, ezt igyekszem a fiamnak[4] átadni és ezt nem tudja ma a munkás megszerezni, mert ha a szedő egy perccel van tovább a gépteremben, mint ameddig a revízió elvégzése tart, már rászólnak, hogy mit keres itt. Nem is szólva arról, hogy némely nagyüzemben külön revizorok vannak és ott a szedő néha sok esztendőt dolgozik úgy, hogy a gépeket csak az ablakon keresztül láthatta. – Hát látod: ez veszne el velem és velünk, egy csomó eleven hagyomány, amely nélkül nem lehet újraépítés, egy csomó igény és szükséglet és ismeret, amiről egész pontosan tudom, hogy a *csak* iskolában nevelkedett tervező gépészmérnököknek fogalmuk sincsen. –

Hát szóval: én ezt mind *tudom,* de hogy nem érzem, annak az az oka, hogy látom: a köztudat nem is sejti ezeket, nem érti, miért nem tudnak mennyiségben és minőségben produkálni megfelelőt egyes agyonprotezsált nagyüzemek s hogy miért kell okvetlen erőszakhoz nyúlniok a versenyben egyes nagyüzemeknek, akik szellemmel és

átszellemítettséggel (nem jut eszembe más kifejezés) nem győzik a versenyt. – Ezért látom én a jövő egyetlen útját a verseny teljes szabadságának és a magánkezdeményezésnek fenntartásában. Szigorúan *bizalmasan* elmondok Neked valamit. Emlékszem, pár év előtt javasoltad nekem, hogy foglalkozzam ref.[ormátus] egyházi nyomtatványokkal. Valamikor Apám[5] csinálta is ezeket, de már Kiss Áron püspök[6] idejében kezdték a centralizációt. Mint tudod, nehány év előtt az egyetemes ref.[ormátus] egyház ezeket a nyomtatványokat monopóliummá tette, egységes nyomtatványokat rendelt el, azokon minden rajta van az utánnyomási tilalom jelzése. Most elkezdik egyes kisebb egyházak ezeket nálunk rendelni s amikor odautasítom őket a debreceni nyomdához, azt válaszolják, hogy az nem tud szállítani – papírhiány miatt. Én magam két év előtt rengeteg papirost láttam nála s tudom, hogy rengeteg forgalmat csinál – az üzletikönyvgyára. – Ma már tételes rendelet teszi lehetetlenné, hogy én papirost kapjak olyasmire, amivel 1942-ben nem foglalkoztam. – Én tehát nem segíthetek, – a monopolista azonban, aki élvezte a békében a monopólium előnyeit, – nem érezte *kötelességének,* hogy a monopólium kötelezettségeit is vállalja. Érdekelne, hogy Te be tudod-e azt, amire szükséged van, szerezni. Van másik ilyen esetem is. 1942. augusztusában az Egytemi Nyomda megtiltotta azt, hogy iskolai nyomtatványokat csináljak. Most is van 1300 kg súlyban kb. 300.000 drb raktáron, amelyet nem adhatok el. De máris több helyről írták, hogy az Egyetemi Nyomda, amely közben ad ki szépirodalmi nyomtatványokat s monopolizálja a háztartási cselédkönyvet és az ipari munkások munkakönyvét – már nem tud egyes iskolai nyomtatványokat szállítani. – Szóval: akik rám vannak szorulva, azok természetesnek tartják, hogy én helytállok, mert ezt 60 év alatt megszokták és ezért ma is békebeli, sőt halmozási szándékkal fokozott igényeket támasztanak velem szemben. Naponta jelentkeznek igen nagy igényekkel olyan rendelők, akik az ismert okból már évek óta nem vásárolnak nálunk. Viszont: a gyárak és az anyaghivatal nem tartanak olyan fontosnak, sem egyéb közhivatalok, akikhez bajaimmal fordulok, nem is szólva pl. saját vármegyémről, amely másfél év előtt megtiltotta a községeknek, hogy nálunk vásároljanak. Nem lehet tehát éreznem azt, hogy szükség van rám. Már Weis István megírta a mai magyar társadalomról szóló könyvében,[7] hogy a zsidóság kitöltötte a társadalom épületében azokat a hézagokat, amelyeket a középosztály üresen hagyott. Most meg pláne úgy kell éreznem, mint ha a §§§§§ hézagaiban élnék, úgy, amint azt az Egészség című hivatalos folyóirat múltkori számában a svábbogárról mutatta ki egy rajz, ábrázolván őt két deszka között a repedésben. –[8]

A hozzám legközelebb álló keresztény barátaim nem akarják és nem képesek megérteni, mit jelent az, majdnem 25 éve így élni. Azt hiszem, Te vagy az egyetlen közülük, aki magad is megérted ezt, mert hiszen Te egy önkéntes elvonultságban töltötted el ezeket a soha vissza nem térő és vissza nem adható esztendőket. –

De térjünk át a magánbajokról a közbajokra. Nem tudom, miért, de egyre jobban rémít és rettegtet az ország sorsa. Azt hiszem, az a csoda, amelyik eddig megtartotta az országot, nem tart örökké, sajnos. Én úgy látom, hogy a háború vége még messze van. A kimerültség jelei sehol sem mutatkoznak és az hogy valamelyik fél összeroppanjon, szintén távol van. És az abbahagyás lehetetlen. Világos, hogy aki abbahagyja,

az lesz az áldozat. Tisztán látni, hogy Finnország is az olasz sorstól retteg, pedig ő nem fekszik annyira az események országútján. Borzasztó lenne, ha a Balkán felől fenyegető események a Dunamedencében bontakoznának ki, itt ütköznének meg az erők. Nekünk nincs hová visszavonulni ebben az esetben s ez a pusztulás jóvátehetetlen károkat okozna az egyénnek és a nemzet egyetemének is. Attól tartok, hogy ettől csak csoda menthet meg bennünket, a szó szoros értelmében véve. –

A múlt hetekben véletlenül többféle hír jutott el hozzám. Volt egy német szakfolyóirat, amely legalább hetven éves, már 1894-ben írt először Apám nyomtatványairól, a régebbi vezetőivel a lapnak személyes kapcsolatot is tartottunk fenn, az alapító és szerkesztő már régebben meghalt persze, a másik a főmunkatárs 90 éves, régen kivált onnan. Most már régebben össze volt olvasztva más lappal, s nekünk nem járt. Decemberben rendeltem egy pár régebbi kötetet, a személyzetnek szemléltető célokra. A válasz: „unser ganzer Verlag ist durch Feindeseinwirkung total vernichtet." Egy másik hír: az Archiv für Buchgewerbe,[9] a szakma legelőkelőbb és legnívósabb szakfolyóirata közölte, hogy a november-decemberi kettős szám előállítása közben tűzkárt szenvedett, majd később jelenik meg. A német folyóirataim közül egyik sem jön már régen. Nem tudom, jártál-e Leipzigben. A Johanneskirche mögött (előtte van a Luther–Melanchton szobor, mögötte a Johannes-Friedhof, sok nagy ember temetkezési helye) terült el Reudnitz,[10] a „graphischer Viertel", ahogy ott hívták, Brockhaus, Teubner, Meyer, Spamer, a Buchhaendlerbörse, a Meisterschule, és újabban a Deutsche Bücherei és a Deutsches Museum für Buch und Schrift, több száz nyomda és kiadóvállalat, stbi telephelye. Állítólag – mint ezt a Magyar Nemzet nemrég megírta, – alig létezik már. Kislányom[11] pl. képtelen megszerezni a kottákat, amikre szüksége van. Azt hallottam, hogy már rég kitermelték a raktárakból a kották eredeti lemezeit a fém miatt, de most már nem lesznek meg az elraktározott mintalenyomatok sem. – Múlt héten Pesten hallottam, hogy egy igen jó barátom, Hans Schaefer, frankfurti nyomdász, a legjobb német nyomdászok egyike, kb. kortársam, aki 1937-ben a budapesti kongresszus idején feleségével együtt le is jött Gyomára, meghalt s a gyászjelentés szerint nyilván bombatámadás következtében.

Azt is hallottam, hogy a Rud.[olf] Becker cég is megsemmisült. Ez a cég volt a legnagyobb vállalat sorzók, apró szerszámok és felszerelésekre a mi szakmánkban, de amellett szakkönyvkereskedő is, akinél számos másutt már nem kapható régebbi kiadású szakkönyv készletei is el voltak raktározva. Ezzel a szakirodalom egy pótolhatatlan része vált semmivé. –

Nem is az anyagi kárról van itt szó. A Schaefer-féle emberek és a szakirodalom, a múzeum, a gyűjtemények és a régi üzemek megsemmisülésével olyan hagyománykincs vész oda, amelynek elveszése források eltömődését jelenti. – Ezzel tán materiális értékben az én könyvtáram tízszeres vagy százszoros értékre növekedett. De ez nekem nem öröm, hanem borzasztó veszedelem. Azt jelenti, hogy ha elveszne vagy megsemmisülne, igen nagy részét soha többé nem volna lehetséges megszerezni. –

Van azonban más jelenség is. Gépeim rohamosan romlanak, betűim ijesztően kopnak el. Az utánpótlás lehetősége pedig egyre sorvad. Hiszen ha ez a dolog tovább tart,

nagyrészét nem lesz honnan pótolni. Hogy *miből* nem lesz, az kevésbbé aggaszt, mert hiszen ha újra lehet egyszer dolgozni, akkor meg kell nyílni újra a hitelforrásoknak is.

Ugyanilyen nagy baj van azonban szellemi és erkölcsi téren is. Mióta öcsém[12] elment szegény, alig jutnak perceim arra, hogy az üzemben tartózkodjam s az emberekkel és az üzem dolgaival foglalkozzam. Odabent pedig történt nehány változás, amelyek a termelésnek minőségileg nem váltak előnyére. Ami hagyomány felhalmozódott, gyorsan tűnik el. Legjobb munkásaim öregszenek, nehány év múlva ki fognak válni a termelésből, utánpótlás nincsen, s csak hosszú nevelő munkával lehetne ismét színvonalat helyreállítani és teremteni. Ehhez pedig az én személyes közreműködésem kellene s sok idő, ami nincs. – Mihály fiam be van sorozva, ha a háborúnak nem lesz vége, ezen a nyáron feltétlenül behívják és akkor nem lehet tudni, mikor és hogyan kerül haza. Ha pedig a békeviszonyok helyreállanak, mielőtt elkezdi itt a robotot, amelyből – mint az én példám mutatja, – kikapcsolódni többé nem lehet, el kellene mennie külföldre tanulni egyidőre. Hogy ennek a politikai és pénzügyi lehetősége meglesz-e, azt nem is sejthetjük. Egyelőre a személyi előfeltételeket kell keresztülmentenünk a még elkövetkezendőkön. –

Mindezeket végiggondolva bizony megállapíthatom, hogy a feladat, ami negyvenkét évi munka után rám vár, szinte elbírhatatlan és megoldhatatlan és mégis vállalni kell. Nyomasztóan súlyos tudat az, ha egy emberen ilyen sok múlik s ott, ahol sok száz jó nyomdász van, mint például Németországban, az egyéni felelőssége egy-egynek mindenesetre kisebb.

Nem csodálom, hogy nyaggatnak kiadási tervekkel[13] s nem helyeslem, ha nem publikálod, amit lehet. Ez kötelességed volna. Bár ebbe igazán nehéz beleszólnom. Nekem ugyanis nincs meg rá a lehetőségem. Nem is tudom, kit ajánlhatnék, aki erre méltó volna. De ha valamiben segítségedre lehetek ekörül, kérlek, írd meg részletesen. – Most pedig bezárom ezt a jeremiádát, mert itt a mai második posta, azzal kell foglalkozni.

Szeretettel ölel régi, hálás barátod

Kner Imre

MTAK Kézirattár Ms 4588/149.
Gépirat autogr. aláírással Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Megj.: Fülep–Kner lev. 244–247. p.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Kner Albert ld. 1455/4.
[2] Kozma Lajos ld. 1455/13.
[3] Lukáts Kató (1900–1990) grafikus, könyvillusztrátor, egyik fő munkaterülete a csomagolástervezés volt.
[4] Kner Mihály ld. 1299/7.
[5] Kner Izidor ld. 1299/8.
[6] Kiss Áron (1815–1908) ref. lelkész, 1892–1908 között a Tiszántúli Ref. Egyházkerület püspöke.
[7] Weis István: A mai magyar társadalom. Bp. 1930. (A Magyar Szemle Könyvei 2.)
[8] Székessy Vilmos: A háziasszony réme c. cikkében azt fejtegette, hogy a svábbogarat mindenütt a legjobban utált szomszéd népről nevezik el: Északnémetországban „svábok", Dél-

németországban „poroszok", Keletnémetországban „oroszok" stb. = Egészség, 1944. 1–2. sz. 11–14. p.

[9] 1864-ben alapított lipcsei szaklap, többszöri címváltoztatás után 1920–1921-ben Archiv für Buchgewerbe und Graphik címmel jelent meg.

[10] Lipcse délkeleti városrészének neve, kiadók, könyvtárak, könyvkereskedők, a nyomdai főiskola és szakiskola központja.

[11] Kner Zsuzsa ld. 1299/10.

1646. FÜLEP LAJOS – KERÉNYI KÁROLYNAK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 7.

Kedves Károly,

némi késéssel válaszolok leveledre,[1] éppen valami sürgős dolgot írtam,[2] ami miatt zaklattak – hogy aztán majd tudják-e, s főleg merik-e közölni, még eztán dől el. Ugyan nem filozófiai, csak építészeti cikk, amit az építészmérnökök lapja[3] kért, de elég nagy gorombaságok vannak benne, s a bátorság is, a közlési lehetőség is ma elég kicsi. Harminc lapnyi felét már megírtam, a másik feléhez most látok, de ha ezek nem közölhetik, most már csak megcsinálom, s kiadom máskép, a kiadók úgyis ostromolnak. (A Magyar Művészetből is 2. kiadást akarnak csinálni, sőt már összeböngészték 10 soros könyvrecenzióimat is, mindent ki akarnak adni,[4] tán még amivel a pólyában törölgettek, azt is – tisztára megveszett a világ, amióta a pénzéért nem kap esernyőt és alsószoknyát.)

Nagy örömmel olvastam beszámolódat munka-menetedről. A Geist-ból[5] még nem kaptam. Igen várom a többit is.

Jó órában legyen mondva, most én is jobban hozzájutok a munkához. A művészetfilozófiámban,[6] ami homályos pont még volt, megvilágosodott, egészében véve nagyon jelentősnek érzem, egyedül méltónak az eddigi parancsra és megrendelésre írt-produkált kacat nyomorúsága után.

A világ helyzetét innen ugyanúgy látom, mint Te onnan. Itt a távolság-közelség igazán nem számít. Ma már, egyébként, bizakodó vagyok. Hogy azonban egyénileg itt nem ér-e valami baj, az természetesen más kérdés, de az egész képen mitse változtat. Magamért nem bánom, de a munkámat sajnálnám. Az embernek olyan mániája van, hogy ha ő nem mond meg valamit, akkor soha senki. S az tán nem is mánia – végül is minden igazán produktív szellem egyetlen és pótolhatatlan. Ezért van.

Carlóról[7] még mindig nincs híred? Hogy sokat gondol ránk, tudom, de az írásig nem jut el.

Gyönyörű február után a március megőrült, eltemetett a hóba, alig győztünk harcolni vele. De hiába, a cinkék már elkezdték a nyitni-kék nótát. Velük együtt nagyon várom már én is a nyitást, már itt van a levegőben.

Szeretettel ölel

Lajos

Eredetije magántulajdonban.
Kézírás.
Asconába írt levél.

[1] Ld. 1634. sz.
[2] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányról van szó. Ld. 1537/3.
[3] Az Építészetre utal. Ld. 1530/2.
[4] Ld. 1533/29.
[5] Ld. 1598/3.
[6] Ld. 1284/12.
[7] Carlo = Tolnay Károly.

1647. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 7.

Kedves Szigeti,

nagyot késett válaszom. Egyéb dolgom mellett sürgős írásban voltam (egy építészeti értekezésnek írtam meg első felét, 30 lapot, most akarom folytatni a második felét;[1] hogy tudják-e közölni, akik kérték, nagy kérdés, még nagyobb, merik-e; még nem kaptam róla hírt; de akárhogy is, most már megcsinálom; nem filozófiai, de igen érdekes; s igen mulatságos dolgok vannak benne).

Sorba veszem levele[2] tartalmát. Ha Molnár Anti[3] nem említ helyet, akkor az valószínűleg beszélgetés. Ő pontos szokott lenni a bibliografiában. M.[olnár] régi barátom, az előző háború idején Pesten laktomban találkozgattunk, s amiket tőlem hallott, jó tanítványként füzetbe jegyezte, s néha idézgeti. Ő t.[udni]i.[llik] nem úgy tesz, mint mások, akik szintén idézgetnek, de megnevezetlenül. (Amin persze csak mulatni szoktam, bár mondhatom, volt már meglepő, sőt kellemetlen esetem is, amin nem volt könnyű mulatni, de hát mit tehettem? jó képet kellett hozzá vágnom. Végre is nem lehet mindenki gentleman.)

A Fieldingről[4] szóló elmélet igen érdekel, egyelőre abból, amit írt, nem igen értem, dehát ezen nincs mit csodálni, sőt az volna a baj, ha 3 sorból meg lehetne érteni egy nyilván nagyobb értekezést. A komikum definícióját értem, csak egyetérteni nem tudok vele.

Zalainak,[5] azt hiszem (nem olvastam), a régi Athenaeumban jelent meg értekezése A realitás fajai címen. Én abban az időben nem éltem itthon, csak közvetve tudok arról, ami itt megjelent.

Nagyon földerített, amit filozófusainkon való „megdöbbenés"-éről ír. Hát még megdöbben? És kik voltak, s mit csináltak? Tudja, hogy nekem mindent meg lehet mondani, olyan vagyok, miként a sír. Derűm úgy volna teljes.

A logische Schulung-ot persze csak javalni tudom. Természetesen nem a hazai logikára gondolok, akkor inkább a Szaharára, ott több az oázis.

A rapszodikusságán csakugyan nincs mit skrupulizálni. Akárhogy s mint, a filozófia *nem* szaktudomány. Tetszik vagy nem, *mindenhez* közének kell lennie, éppen emi-

att, persze, mindig töredékes, de máskép, mint a szaktudományok. Az ő töredéke mindig valami egész kell hogy legyen. A filozófusnak mégis világot kell teremtenie, s ehhez sokféle kell. Hegelben az a nagyszerű, a sokféle és remekül értett anyag; az elméletet akár elviheti az ördög. Az anyaglátása örökre meg fog maradni.

Az Országh-féle bibliografiát[6] köszönöm. Sajnos, nem bibl.[iographie] raisonnée, s még inkább sajnos, nincsenek benne olyan folyóirati értekezések, amelyekre, azt hiszem, M.[agyar] Sz.[emle]-beli cikkében[7] utal. Ezt várom a Shakespeare-könyvecskétől. Úgy látszik, még mindig nem jelent meg, legalább is a könyves nem küldi, noha rég megrendeltem.

Végül néhány kérdés:

1/ Hartmann, Reinhardt[9] még mindig nem jelent meg?

2/ Az Ezüstkor[10] 1. 2. számát annak idején megküldte a könyves, a következőket nem. Azt írja, több nem jelent meg. Igaz?

3/ Németh Gyula[11] (valamikor az Eötvösben lakott – most is?) „Az észbeli gyarlóság kifejezése a magyarban" c.[ímű] könyvét meg tudná szerezni? A könyves nem tudta megküldeni.

4/ Valamikor 30–40 évvel ezelőtt olvasott 6 v.[agy] 8 soros strófájú vers utolsó két sora: Denn gesprächig sind die Zeiten, Und dann sind sie wieder stumm[12] – az ott levő német tudósoktól megtudhatná, hol van ez, kié (Goethe, Schiller?), s hogy' van az egész strófa?

5/ Csakugyan megy Bécsbe?[13] S ha igen, lehetne-e arról szó, és volna-e rá mód, hogy ott nekem német könyveket vegyen? t.[udni]i.[llik] adhatnék-e itt rá magyar pénzt, be tudná-e váltani, s ha igen, vállalkozna-e rá? nekem Hegelből, Diltheyből,[14] Scheler-ből[15] s[a]t[öb]b[i] sok minden hiányzik, nem volt baj, míg itt volt Pécsett az egyetem, de most érzem a hiányt. Persze, csak úgy kérdezem s kérem ezt, *ha könnyen megy* és szívesen megteszi.

Fielding elkészült? És az essay essayje? Az utóbbiról egyszer azt írta, hogy a Helicon-nak adja. Úgy történt?

Szívből üdvözli

Fülep

Még valami! Nem emlékszem, írtam-e a most készülő építészeti cikkről, első fele, mire ez odaér, talán már megjelent az *Építészet* idei 1. számában. Ha hozzájut, kérem, olvassa el és írja meg a véleményét. Tudom benne a rosszat; az elmélet (Verdinglichung stb.) néhány sorban, s inkább csak szellemeskedés. De hát itt igazán nem lehetett másképp – *mérnököknek* még így is sok. Bár így csak töredék, láthatni, milyen. Az Egyet.[emi] Nyomdában (Gólyavár) nyomják a lapot. De ne vegye meg! Kár a pénzért. A 2. rész megjelenése után külön kis könyvben is kiadódik, s abból úgyis küldök Magának.

MTAK Kézirattár Ms 5889/104.
Kézírás. Az utószón Szigeti József több aláírás-próbája.
Újpestre írt levél.

[1] A Célszerűség és művészet az építészetben-ről van szó. Ld. 1537/3.
[2] Ld. 1636. sz.
[3] Ld. 1636/3.
[4] Ld. 1636/8.
[5] Zalai Béla tanulmányának címe: A realitásfogalom típusairól. Ismeretelméleti tanulmány. = Athenaeum, 1911. 2. sz. 30–65. p., 3. sz. 28–36. p.
[6] Ld. 1636/12.
[7] A Magyar Szemlében FL Országh Lászlónak a Basic English és Társai c. cikkét olvashatta. = 1943. 5 (195). sz. 271–278. p., itt azonban Az újabb Shakespeare-irodalom c. a Műhely 1937. 6. sz. 274–281. p., 1938. 1. sz. 23–27. p., és 2. sz. 77–79. p. megjelent cikkre gondol.
[8] Ld. 1636/11.
[9] Ld. 1612/10., 1616/4–5–6.
[10] Az Ezüstkor csak 2 számot ért meg. 1943. III.-ban Lovass Gyula, VI.-ban Rónay György és Sőtér István közreműködésével Thurzó Gábor szerkesztette.
[11] Németh Gyula: Az észbeli gyarlóság kifejezése a magyarban. Bp. 1941. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 60.)
[12] Ld. 1386/3.
[13] Ld. 1578/2.
[14] Dilthey, Wilhelm (1833–1911) német filozófus, a szellemtörténeti iskola megalapítója.
[15] Scheler, Max (1874–1928) német filozófus, szociológus.

1648. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 8.

Kedves Barátom,

végre elküldtem a cikknek első felét,[1] aminek írásában mostanában benne voltam, s megint elővehetem a leveleket, s így az Athenaeum ügyét is.[2] Az Ön levele,[3] mellyel a szerződést[4] küldte, II. 24.-én kelt, mint írtam, hamarosan elküldtem utána az aláírt szerződést az A.[thenaeum]nak, azzal a záradékkal, (conditio sine qua non-ként), hogy a könyvhöz szükséges, a szerződés szerint náluk meglévő szövegeket megküldik nekem a helyenként szükséges stiláris javítások céljára. (A szövegen, a tartalmon egyébként nem szándékozom javítani vagy változtatni.) Azóta tehát jóformán eltelt idő, de a szövegeket nem küldték meg. Ha tán közben meggondolták a dolgot, nekem úgy is jó. Ha azonban csak hanyagság, akkor nem jó, mert bizonyosan olyankor küldik majd el, mikor nekem legalkalmatlanabb lesz, amikor nem érek rá, s akkor majd az lesz a baj, hogy miattam késik a dolog. Ha tehát jónak látja, legyen szíves telefonon megérdeklődni náluk.

Ha lesz a dologból valami, s a képek válogatására kerül sor, kérem, közölje velem, mikre gondol, hogy esetleges javaslataimat én is megtehessem.

A fönt említett cikk építészeti, agyon nyaggattak, adjak valamit az „Építészet"-nek.[5] Csakhogy náluk cikk = 6 lap, nálam pedig = 60 lap. Úgy hogy el se tudom képzelni, mit csinálnak vele. Ha sehogyse tudják elhelyezni, akkor még ennek a kiadásáról is lehetne szó Karay embereinél,[6] csak még meg kell írnom a cikk második felét. Jelentős, olyanok vannak benne, amit még nem mondtak meg soha. Nagy gorombasá-

gok is vannak benne, nem tudom, Padányi-Gulyásék[7] hányfelé ájulnak vagy szaladnak tőle. Még az is kérdés, ha tudják, *merik-e* kiadni. Ez persze, egyelőre, maradjon köztünk.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/22.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2.
Feladó (bélyegző, a név levágva): Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1537/3.
[2] Ld. 1533/29.
[3] Ld. 1639. sz.
[4] Ld. 1638. sz.
[5] Ld. 1530/2.
[6] Ld. 1313. sz. ill. 1459/5. és 1639/2.
[7] Ld. 1530. sz.

1649. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 8.

Kedves Barátom,

levelem[1] elküldése után egy órával meghozták a postáról az Athenaeum küldeményét, a szövegeket,[2] így hát ez rendben van, nem kell semmit se tenni.

Üdv!

F.[ülep] L.[ajos]

P.[ost] S.[criptum] Attól tartva, hogy ez a lapom későn talál odaérni, táviratot küldtem, fölösleges fáradozását megelőzendő.

Rippl-Rónairól[3] való véleményét várom, mert ha mégis fölvesszük, előszóban vagy jegyzetben mondanom kell róla egyetmást. A Turul-könyv[4] még nagyon bizonytalan. Íróasztalhulladékot nem adunk ki kötetben.

MTAK Kézirattár Ms 5691/23.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2.
Feladó: Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1648. sz. Másnap FL „Tegnapi levelemben kért sürgetés szükségtelen, szöveg megérkezett Fülep" szövegű táviratot küldött Lőrincz Ernőnek. MTAK Kézirattár Ms 5691/24.
[2] A Magyar művészetről és a Művészet és világnézetről van szó. Ld. 1644/2–3. ill. 1648. sz.
[3] Ld. 1630/3.
[4] Ld. 1642. sz.

1650. KARAY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. III. 8.

Mélyentisztelt Fülep Lajos,

Olyan légy módján viselkedem, amelyet ha elheseget az ember az orráról, hát rászáll a fülére. A két hetes határidő e levél megérkezése után következő második nap lejár. Tehát már lehet nyitni a „ládát", amelyben régi írások vannak.[1]

A Turul kiadóval[2] szemben táplált aggodalmakat is el kell oszlatnom néhány szóval. Ez a könyvkiadó, A Magyar Út c. hetilap[3] érdekeltségével azonos. Tehát semmi köze ahhoz a hazafias diákegyesülethez.[4]

Végül egy kérésem lenne. Jelenleg birtokomban vannak az alábbi Fülep „írások". Kérem, ha magyar nyelven, magyar sajtószervben megjelent még valami, szíveskedjék erről értesíteni:

1. Nietzsche A tragédia eredete (fordítás, előszó)[5]
2. A Ház-ban Rippl-Rónai József[6]
3. A Szellem 1911 (1–2. példány.)
   Az Emlékezés a művészi alkotásban.[7]
4. Nyugat-ban Dante[8]
5. Esztendő-ben Lesznai Anna verseiről.[9]
6. Magyar művészet. (Athenaeum.)[10]
7. Ars una-ban Művészet és világnézet.[11]
8. Ars una-ban négy könyvismertetés (kritika).[12]
9. Papini (előszó)[13]
10. Magyar Út-ban Bereczky Albert új könyvei.[14]

Szíves elnézését kérem, türelmetlen magatartásomért. A kiadandó kéziratot mielőbb várom.

Tisztelő híve

Karay Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/336.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Karay Gyula ld. 1313. sz.

1 Eszerint FL Karay 1635., 1642. és 1643. sz. leveleire válaszolva megígérte, hogy előkeresi régi írásait.
2 Ld. 1639. sz.
3 Magyar Út. Világnézeti és társadalompolitikai hetilap. 1934–1944 között jelent meg. 1944-ben Pap Béla volt a főszerkesztő, Gombos Gyula a felelős szerkesztő. Főbizományosa a Turul Szövetség Könyv- és Lapkiadó Kft.
4 Ld. 1313/1.
5 Ld. 1291/4.
6 Ld. 1630/3.
7 Az emlékezés a művészi alkotásban c. tanulmányra utal. Ld. 1542/2.
8 A „2. példány" feltehetően a Suso. új Suso-kiadás. = A Szellem, 1911. 1. évf. 2. sz. 245–255. p.-ra utal. A „példány" nyilván téves fogalmazás „szám" helyett.

[9] Ld. 1459/3.
[10] Ld. 1452/6.
[11] Ld. 1452/3.
[12] Ld. 1635/7.
[13] Ld. 1635/5.
[14] Bereczky Albert új könyvei. = Magyar Út, 1943. VI. 10. XII. évf. 22–23. sz. 5–6. p. és VI. 24. XII. évf. 24–25. sz. 5–6. p.

1651. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. III. 11.

Az 1910.-es cikk semmivel se több annál, ami R.[ippl]-Rónairól a Magy.[ar] m.[ű-vészet]-ben[1] van, csak terjedelmesebb. Úgy születik meg benne az, ami a könyvbe készen került. A kéthelyütt elmondottak között lényeges különbséget tehát nem látok, s elsősorban ezért tartom fölöslegesnek a cikk fölvételét. Más okom: annyira akkori és éppen abba a folyóiratba való ez az „írás", hogy nem vélem összehangolhatónak a M.[agyar] m.[űvészet]-tel. Szellemük azonossága ellenére képtelen vagyok egy testnek elképzelni őket – anélkül hogy az általánosságokon kívül egyebet is felhozhatnék erre.

– A képek kiválogatása![2] – Mindenek előtt az Ath.[enaeum] csak 32 oldalon elhelyezhető képanyaggal számol, vagyis legfeljebb 50 képpel. Hogy aztán melyek legyenek azok, az nem rajtam múlik. A nevem véletlenül cseppent bele a szerződésbe, amin magam is csodálkoztam – Kállay,[3] úgy látszik, félreértett, amikor a tetszetősebb kiadásért való túlságos lelkendezését mérséklendő megjegyeztem, hogy a könyvbe csak az kerülhet bele, amit a szöveg megbír, de annak aztán bele kell kerülnie. Aminek megemlítésével nem azt akarom mondani, hogy szívesen össze nem állítom a nézetem szerint bele való képek jegyzékét, amit majd megküldök korrigálás végett.

Rátérek az én bevezetőmre. – Esztendővel ezelőtt mily bőszen vállalkoztam reá! Ma, világosan látva kis könyve értékeit s tisztában léve jelentőségével, valósággal szégyenkezem vakmerőségemért. Szégyenkezem és várom a büntetést, biztosan tudva, hogy tetszését megnyerő dologra képtelen vagyok. De azért megbirkózom vele. S ha alul maradnék, ha nem felelne meg a M.[agyar] művészetnek, jó lenne talán valamelyik folyóiratba. Nagyjából a következőket tartalmazná:

I. – *A jelen kiadás indoklását.*

1. – Az írás örök aktualitású, mint minden úttörő, probléma felvető mű. Problémája pedig a magyar művészet problémája, mellyel kapcsolatban fölveti s megoldja magának a tudománynak problémáját, megteremtve közben nemcsak a magyar tudományos műtörténetet, hanem a századfordulón innen támadt szellemtudományos irányzat kibontakozásának alapföltételeit is.

2. – Indokolja a mű kiadását a szükség is, mely annak idején létrehívta s mely kielégítetlenül mindmáig fennáll mind művészeti, mind tudományos téren.

II. – *Futó visszapillantás a művészettörténet eddigi fejlődésére,* a tárgy és módszer szempontjából, a M.[agyar]m.[űvészet] helyének s tudománytörténeti jelentőségének megállapítása érdekében.

1. – A műv.[észet]tört.[énet] tudományelőtti, biográfikus kora. 2. – Tudományos kora – Winckelmanntól[4] Rieglig.[5] 3. – Szellemtudományos kezdetei – Riegltől máig.

– Célja kimutatni azt a belső ellentmondást, melybe e tudomány keveredett – azt, amelyik a múlt sz.[ázad] 90-es éveitől kezdődően a tárgya s módszere közt támadt s mely már Rieglnél nyilvánvaló. Megsejtik s mert szükségét érzik, keresik a művészetben a szellemi, a metafizikai momentumot, másfelől azonban makacsul kitartanak a természettudományos pozitív eljárás mellett – anélkül, hogy kevesek kivételével mindmáig belátták volna, hogy ezen az úton nincs tovább. Sok köszönet viszont abban sem igen volt, amit kivételesen egy Tietze[6] s kivált Dvořák[7] szorgalmazott: a művészetnek a szellemtörténeti közösségen belül való, jobbára tartalmi vizsgálatában. Ezzel mindenképpen döntő csapást mértek a megelőző merő formalizmusra. Túl reakciósak voltak azonban ahoz, hogy sem képesek lettek volna emennek a maguk szempontjával kívánatos szintézisére. E szintézis a Fülep érdeme és az övé (hogy eddig nem hatott, az mit sem változtat ezen) a művészettörténetnek a metafizikai momentum irányában való előbbrevitele is.

III. – *Fülep elmélete.*

1. – *A mögötte érvényesülő metafizika kihámozása a Műv.[észet] és világnézetből.* – Itt vált bizonytalanná lábam alatt a talaj. Itt torpantam meg. Amire leginkább szükségem volna, arra nem tudok kellő bizonyossággal visszakövetkeztetni abból, ami ilyen vonatkozású dolog tanulmányában van. Ehhez kértem a segítségét múlt alkalommal is.

– Álláspontja szerintem, dualizmus. Szellem és anyag irreduktibilisek. Egymáshoz való viszonyukban azonban, a magatehetetlen s határozatlan anyaggal szemben, a magamagáról mint szisztematikus tiszta tevékenységről tudó s e tudat által abszolút meghatározott szellemé az elsőség. Viszonyuk pedig az anyag fokozatos átszellemítésében határozódik meg, amelynek folyamán az anyag rendezett egésszé lényegül. Ennek az organikus egésznek részei a különböző létsíkok. Emezek szervezése során viszont maga a szellem is változáson megy át. Veszít szabadságából s öntudatából. De a fejlődés emberi fokán visszanyeri eredeti, metafizikai azonosságát.

– Az anyag felől tekintve e folyamat evolutív, a szellem felől nézve mutatív jellegű. Egészében véve pedig kumuláció (?): későbbi alakulatai fölveszik magukba a korábbiakat olyanformán, hogy ami előbb formai elem volt, az utóbb matériává lesz – az újabb alakulatok formája minden esetben magából a szellemből származván alá.

– A világ, ezek szerint, egy autotelikus alakulat volna, melyben a magateremtette létsíkok mindenikében a szellem a maga rendszer voltában kibontakozik. De csak adott pillanatban tekintve. Másként a világ szakadatlan létesülés úgy egészében, mint az emberi életre korlátozottan, vagyis abban a részében, mely belőle, a szellem formálása következtében, a mi számunkra felfoghatóan létezik. Akár öntudatlan, akár öntudatos

formálás következtében, – mint empíria, vagy mint erkölcsileg megélt, tudományosan fölfogott, művészileg megragadott valóság.

– Az öntudatos s a szellem természetéből folyó rendszeres formálás eredménye a világnézet: az a mindent átfogó képlet, jelentés-összefüggés, melyben a világ számunkra tartalmilag adatik – s amelyen keresztül a tartalmi mozzanatokat törvényének alárendelve, a szellem objektíve is megjelenik. És lesz belőle, a természeti mellett, kultúra világa. Törvénye pedig az önkény, ötlet és káprázat káoszából az etikai, filozófiai és művészi rendszereket elővarázsoló szisztematikus, konsztitutív forma: erkölcsi norma, logikai szükségszerűség, művészi kompozíció.

– A kultúra problémája: az örök ideának mint etikai, logikai s esztétikai abszolútnak, időben s térben való kinyilatkoztatása. És ez a történelemé is. A természetnek tulajdonkép való históriája nincs. Múltja van csupán. Jelene s jövője megrögzött típusok azon mód végbemenő számszerű ismétlése: homogén elemek sokasodása, összegezés. A historia viszont minőségileg különböző mozzanatok folyton változó összefüggése. De nem minden állandóság nélkül való. Már maga a változás utal valami állandóra, ami változik. E kettő egymást kölcsönösen feltételező. Korrelatívek. És állandóak, szubstanciálisan azonosak a történelemben a szellem megvalósulásának problémái, a változás nem érintvén csak emezeknek megoldásait.

– A világnézeten, mint tartalmi médiumon keresztül, a szellem, koronként s helyenként más és másféleképpen, más és más rendszerekké szerveződik. De, időnként más és más tartalmi mozzanat válván benne központi jelentésűvé, ami az egésznek éppen e jelentéstől függő átértékelését s újjászervezését vonja maga után – változik már maga a világnézet is. Úgy, hogy ez, végül is, az igazi történeti fogalom a szellem időtlen életében. A történelem tehát a változó tartalom és az e tartalmat a maga formáival átható örök szellem találkozásának eredménye. Lét és levés szintézise. Pontosabban szintézise annak a két korrelációnak, melyek egyikében, a lét felől tekintve a történelmet, érthetővé válik az egy abszolút szellemnek a maga történeti megvalósulásához, másikában pedig – ugyanazt a levés felől tekintve – az örök ideának az idő realitásához való viszonya.

2. – *Történettudomány és művészettörténet.*

Ha már most tudományon a dolgoknak s ezek viszonyainak logikai, fogalmi utánképzését értjük, az eddigiekből kiviláglik, hogy a tárgyához szorosan hozzáidomulni akaró történettudománynak szükségképpen szintetikusnak, összefoglalónak kell lennie. Úgy általában, mint bizonyos tárgykörre alkalmazottan – ebben az esetben a művészetre...

– Innen már könnyebben menne a dolog, tekintve, hogy a történelmet s a művészettörténetet illető nézete „kiolvasható". Vázolása közben utalni fogok mindenütt a megelőző pozitív, elemző, formalisztikus stb. műtörténeti szemlélet elégtelenségére.

3. *Művészet, nemzeti művészet és magyar művészet.*

Amióta hajdani folyóiratában az emlékezetből levezetett elméletét olvastam, azon gondolkodom, hogy kitérjek ehelyütt erre is. Vagy érjem be pusztán a tartalom és forma azonosságának taglalásával mielőtt a nemzeti művészet kérdését sorra keríteném? – Idevágó véleményét is kérem.

IV. – *Fülep elméletének gyakorlati vonatkozásai* az írás mögött érvényesülő erkölcsi magatartás kiemelésével (Ad I/2)

E többször megszakított levelet csak ma, 15-én fejezhetem be. Feleségem betegsége s kórházba utalása és egy félesztendei tartalékos tiszti tanfolyamot kilátásba helyező értesítés csapattestemtől – akadályoztak megírásában. (Ha ma nem érkezik meg behívóm, megszabadultam egyelőre!) – De nem bánom, hogy késett. Legalább szóvá tehetem már most Karay utolsó levelét, mely azt a látszatot kelthette, hogy kérése ellenére kifecsegtem az „Építészetnek" szánt cikkével kapcsolatos közléseit. Karayval mindössze annyit közöltem, hogy *„a lap terjedelme miatt"* kételkedik abban, hogy Padányiék valamit kezdhetnének írásával,[10] amiért is megtörténhetik, hogy átengedi az ő embereinek... Aztán hogy ő feltételezte Önről, hogy minden további nélkül átjátszaná a cikket a Turulnak,[11] az fölötte jellemző Karay megfontolatlanságára. Így siette el a Turulnál azt a bizonyos két kötetet is – hiába igyekeztem beláttatni vele, hogy keresztülvihetetlen, amit akar. Igaz viszont, hogy Nietzsche[12] kiadásában magam is bíztam; de bízhattam akkor, amikor az ugyancsak „népszerű hangú" Művészet és világnézetnek[13] az újra kiadásába belement... – Bizalmával tehát, amit már első levélváltásunk óta élvezek, mert valóban jó bizalmával megajándékozottnak lennem – nem éltem vissza s így joggal remélhetem, hogy továbbra is kiválasztottja maradok.

Tisztelettel

Lőrincz Ernő

A cikkről megtudtam, hogy Padányi kitörő lelkesedéssel olvasta s hogy folytatásban közli majd az „Építészetben", ugyanakkor azonban könyvalakban is kiadatja – és éppen a Turullal. – Hogy összejönnek a dolgok!

MTAK Kézirattár Ms 4588/219.
Kézírás.
Autogr. másodpéldánya kisebb stiláris változtatásokkal MTAK Kézirattár Ms 5691/113.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1630/3. ill. 1452/6.
[2] Ld. 1638. sz.
[3] Ld. 1627/1.
[4] Winckelmann, Johann Joachim (1717–1768) német régész, művészettörténész, az ókori művészettudomány megteremtője.
[5] Ld. 1533/5.
[6] Tietze, Hans (1880–1954) osztrák művészettörténész, 1918-tól a bécsi egyetem tanára, 1938-ban az USÁ-ba emigrált.
[7] Ld. 1533/9.
[8] Ld. 1313. sz.
[9] Ld. 1648. sz.
[10] Ld. 1537/3.
[11] Ld. 1639/2.
[12] Ld. 1291/4.
[13] Ld. 1542/3.

1652. KARAY GYULA – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. III. 12.

Mélyentisztelt Fülep Lajos,

Már restellem, hogy oly sűrű egymásutánban írok Önnek, de ezt nem azért teszem, hogy bosszantsam Önt, sem azért mert unatkozom. Gombos Gyula[1] a Turul kiadó lektora és a Magyar Út felelős szerkesztője megkért arra, tudjam meg, hogy az esetleg kiadandó építészeti tárgyú mű körülbelül mikorra készülne el és mi lenne annak címe.

Ugyanis a bizonyos kéthetes határidő hírére hirdetni kezdték a kiadandó könyvet az itt mellékelt módon.[2] Majd Lőrincz információja után törölték a hirdetést, minek következtében többen felkeresték levélben a szerkesztőséget érdeklődve az után, vajjon miért maradt el a hirdetés.

A Magyar Út a jövőben tartózkodni akar az ilyen jóhiszemű, de elhamarkodott lépéstől, ezért a körülményekhez képest határozottabb választ vár Öntől a kérdésre vonatkozóan. Kérem tehát szíveskedjék egy lapon értesíteni a Turul könyvkiadót (Bp. VII. Rákóczi út 20.) arról, hogy a kérdésben milyen álláspontra helyezkedjenek.

A körülmények arra kényszerítenek, hogy a Turul-lal szemben kialakult bizalmatlanságát végleg eloszlassam. A Turult nem a könyvkonjunktúra csábította Fülep kiadására, sem az Athenaeum. Mikor Gombos a Turul lektora lett, felkeresett engem a Magyar művészet[3] A művészet és világnézet[4] kiadása ügyében. Én azonnal érintkezésbe léptem az Athenaeummal a régi szerződés feloldása érdekében, mire az üzletet szimatolva, magának vitatta a kiadás jogát. Ezt közöltem Lőrinczcel. Az eset következményei tovább már Ön előtt is ismertek.

Azt is hangoztatnom kell, hogy a kiadás már a könyv dekonjunktúra idején 1938-ban is foglalkoztatott engem. 1939-ben felkerestem Önt levélben, amire Ön valószínűleg nem emlékszik már, én viszont őrzöm az Ön válaszát.[5] – Sajnos az akkori álpolitikai zavarok másfelé terelték az emberek figyelmét, tehát arra kényszerültem, hogy tervem megvalósítását jobb időkre halasszam. Ez az idő érkezett el.

A mindenáron való Turul kiadásnak rendeltetése lenne. A Magyar művészet csak őszre jelenik meg, a Turul kiadvány még a nyár elején, tehát a kettő közti idő éppen elegendő arra, hogy légkör teremtődjék a vita következtében, amelyet a kiadvány jogcímén provokálni lehet.

A Magyar művészet-et gyakorlati hatóerővé kell fokozni végre, mert művészet terén az anarchia ma nagyobb mint valaha is volt. Ma sokkal nagyobb szükség van erre, mint a múltban lett volna. De okulva a múlton és ismerve közönségünket, aligha elérhető e cél a könyv puszta megjelentetésével. Légkört kell teremteni számára, akár indirekt módszerekkel is.

A Nietzsche,[6] Papini,[7] Dante[8] stb. újabb publikálása ezt a célt akarta szolgálni és nem üzleti érdeket. S mert Ön megtiltotta ezek kiadását, mi megkerülve az Ön tilalmát, a törvényszabta keretek között idézetek formájában, apránként nyilvánosságra hozzuk azokat, természetesen abban a formában, hogy Önnek ne kelljen „szégyenkeznie", mint azt egyik levelében írja.

A szóban forgó írások némelyike csupán Ön számára minősülnek „íróasztal hulladéknak". De nem áll ott mindenki ahol Ön. Amire Ön lefelé néz, arra más még felfelé is nézhet. A „népszerűsítés" célját szolgáló Nietzsche például a németek szemében a világirodalom legjobb Nietzsche-tanulmánya.

Egy szó, mint száz. Nagyon örülnénk és égető szükségünk lenne arra, hogy kiadás céljára kéziratot kapjunk. A Turul-nak két sajtószerve van: a Magyar Út hetilap és a Magyar Élet[9] folyóirat. Az utóbbiban, mellékesen Lőrincz Ernő állandó rovatot vezet,[10] amelyben a hivatalos magyar művészi szakirodalmat bírálja Heklertől Gerevichen keresztül napjainkig. Azt hiszem erről Lőrincz részletesen beszámolt. Célja természetesen, a Magyar művészet egyedül valóságának kimutatása.

Szíves elnézését kérem a sok írásért.

Tisztelő híve

Karay Gyula

MTAK Kézirattár Ms 4587/337.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Karay Gyula ld. 1313. sz.

[1] Gombos Gyula (szül. 1913.) író, újságíró, 1939-től a Magyar Élet segédszerkesztője, 1941-től szerkesztője. 1942-től a Magyar Út felelős szerkesztője. 1948-ban Svájcba, majd az USÁ-ba emigrált.
[2] A Magyar Út 1944. III. 2-i 9. száma hirdeti FL Tanulmányok c. könyvét, mint a Turul kiadó munkatervében szereplő művet. A 10. számból a hirdetés kimaradt, a 11. számban ismét benne van.
[3] Ld. 1452/6.
[4] Ld. 1542/3.
[5] Ld. 1313. sz. FL válasza nem ismeretes.
[6] Ld. 1291/4.
[7] Ld. 1635/5.
[8] Ld. 1459/3.
[9] Magyar Élet. Nemzetpolitikai Szemle. Ekkori felelős szerkesztője Szíj Gábor. 1937–1944 között jelent meg.
[10] A rovat ill. cikksorozat nem valósult meg.

1653. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

[Zengővárkony,] 1944. III. 13.

Kedves Szigeti,

sürgős választ kívánó ügyben írok. Addig terrorizáltak, míg beleegyeztem, hogy a Magy.[ar] Művészetből[1] és a Művészet és világnézetből[2] (együtt, egy kötetben) 2. kiadást csináljanak. Már alá is írtam az Athenaeum szerződését.[3] De ez még semmi. Kikutatták mindenféle régi írásomat, még könyvrecenziókat is! s mindent újra ki akarnak adni, minden sort, ami csak valaha megjelent. Meg vannak ezek veszve. Valami

turáni, vagy turuli, vagy szittya, cserkesz, tunguz, kirgiz, mit tudom én milyen kiadóval akarják csinálni, de valami ilyennel.[4] Erre kínomban előhúztam a ládát, amiben az ócskaságaim vannak, s összekerestem egyet-mást. Köztük van az olasz fejezetek után (amik k[örül]b[elül] 1909–10-ből valók) 1912-ben írt elég hosszú (36 lexikon lap) értekezés; *A regény a XIX. sz.[ázad]-ban.*[5] Merőben lexikális, népszerű, ismeretterjesztő, ahogy a Műveltség Könyvtárának kellett. Kérem, írja meg, ha most elküldeném, el tudná-e rögtön olvasni, s megírni a véleményét *(de csak ha ráér, különben nem!!!)* Nem a tudományos értékéről kérek véleményt, azt én is tudom, hogy nulla, hanem, hogy egyáltalán ki lehet-e adni *szégyen nélkül,* nagyközönségnek való portéka gyanánt, – A *Nietzsche*-bevezetést[6] is ki akarják adni. Kérem, írja meg erről is, tegyem-e, tehetem-e szégyen nélkül. De még egyszer, csak ha ráér!

Szíves üdvözlettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 5889/105.
Kézírás postai zárt levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Szigeti József tanárjelölt úrnak Budapest XI. Nagyboldogasszony útja 11–13. Eötvös Kollégium.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1452/6.
[2] Ld. 1542/3.
[3] Ld. 1638. sz.
[4] A Turul kiadóról van szó. Ld. 1639/2.
[5] A regény a XIX. században. A Műveltség Könyvtára világirodalmi kötete számára készült tanulmány. Korrektúrája MTAK Kézirattár 4555/18.
[6] Ld. 1291/4.

1654. SZABÓ LÁSZLÓ – FÜLEP LAJOSNAK

H. n. [1944. III.]

Kedves Nagytiszteletű Úr!

Már majdnem egy hónapja, hogy kedves lapját[1] megkaptam, de csak most válaszolok rá. Március elején ugyanis torokgyulladással olyan beteg lettem, hogy hazautaztam, mivel itt senki sem gondozott, s magas lázzal feküdtem. Emiatt munkáimban is elmaradtam, úgyhogy levélírásra nem nagyon tudtam időt szakítani. Most azonban elég fontos esemény történt velem, mely Nagytiszteletű Urral kapcsolatos, ezért írok hát most.

Pénteken említette egyik kollegám, hogy a Ráday-Kollégiumban hely üresedett. Tegnap el is mentem, Sebestyén prof.[esszor] Úrral[2] szerettem volna beszélni, Őt azonban nem találván ott, bementem Csekey prof.[esszor] Úrhoz.[3] Először S.[ebestyén] p.[rofesszor] Úrra hivatkoztam, mivel Ő ígérte volt, hogy szólni fog érdekemben. Erre csak azt kérdezte, hogy honnan ismerem S.[ebestyén] p.[rofesszor] Urat?

„Dr. Fülep Lajos nagytiszteletű Úr révén ismertem meg" – mondtam. „Na és Őt honnan ismeri?" „Három nyáron voltam Z[engő]v.[árkony]-ban gyümölcsszedő táborban, s ott kerültem közelebbi ismeretségbe Vele." „Rendben van, akkor már fel is vettük." Szóval Nagytiszteletű Úr nevének említésére, mintegy varázsigére egy perc alatt elintéződött felvételem.

Most tehát köszönetet mondok a támogatásért, az érdekemben tett lépésekért. Nagyon szépen köszönöm jóságát, atyai gondoskodását és szeretetét, s ismételten köszönöm szíves vendéglátását. Én még nagyon kis-ember vagyok ahhoz, hogy mindezt valamivel viszonozni tudnám, de ha bármikor valamiben segítségére lehetek, a legkészségesebben fogok igyekezni, hogy legalább utólag érdemes legyek ennyi jóra. Addig is hálám jeléül tessék tőlem a küldött apróságokat ajándékképpen elfogadni.

Lehet, hogy felvételemről hamarabb tetszik értesülni Cs.[ekey] pr.[ofesszor] Úrtól, ugyanis éppen mutatta, hogy akkor írt levelet Nagytiszteletű Úrnak.[4] Már le is ragasztotta, de említette, hogy felbontja, s erről még beszámol.

A politikai élet elég zavaros ugyan, de szerencsére semmi esztelenséget: zavargást, tüntetést még a jogászok sem követtek el, így nálunk zavartalanul folyik a munka. Légiriadó még csak egyszer volt mostanában, s remélem Isten továbbra is megőriz bennünket.

Rémhírek és igaz-hírek számtalan sokaságban terjednek. Ezek között azonban eligazodni sem lehet, tehát nem írok róluk, nem akarok rémhírterjesztő lenni. Az igaz, hogy pár napig a Tisza vonala zárva volt, s már attól féltünk, hogy húsvétra haza sem mehetünk, vagy legfeljebb valahol csónakkal kelünk át, de 2 napja megindult újra a szabad forgalom.

Hát Várkonyban mi újság. Remélem azt az igazán békebeli kis falut nem zavarja fel a mai napok eseménye. Ha ideje van nagytiszteletű Úrnak, csak tessék máskor is írni.

Ismételten köszönetet mondva kívánok munkájához erőt, egészséget,

szerető üdvözlettel

Laci

Címem áprilistól kezdve:
IX. Ráday u. 28.
Ápr.[ilis] 13.-ig viszont itthon leszek.

A szövegből kikövetkeztethetően a levél valószínűleg 1944. III. második felében íródott (légiriadó, a Tisza lezárása stb.). A levél mellett FL hagyatékában egy 1944. X. 10. dátummal lebélyegzett FL által Szabó Lászlónak küldött 30 pengős összegről szóló feladóvevény van.
MTAK Kézirattár Ms 4589/275.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Szabó László adatai ismeretlenek; a budapesti teológiai akadémiára 1938-ban iratkozott be egy 1920-ban született Szabó László nevű ifjú.

[1] A lap nem ismeretes.
[2] Sebestyén Jenő (1884–1950) ref. lelkész, szerkesztő, 1918–1947 között a budapesti teológiai akadémián az elméleti teológia tanára.

[3] Csekey Sándor (1896–1956) lelkész, 1929–1956 között a budapesti teológia egyháztörténet-professzora.
[4] A levél nem maradt fenn.

1655. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. III. 16.

Kedves Bátyám!

Ma kaptam meg levelét;[1] mondhatom hatalmasan meglepett. Rég örvendeztem úgy valaminek, mint ennek a hírnek. A Magyar Művészetet[2] már rég nem kapni s nem egy embert ismerek itt a kollegiumban is, akik szívesen birtokolnák, plane így megnövelve egy kitűnő cikkel.[3] Mivel, mint Bátyám írja, ez már established fact, néhánnyal közöltem is, – nagy volt az öröm. A collected papers publikálását legalább ilyen fontosnak gondolom, éppen most, amikor a gondolatszegénység, a fecsegés, a szubjektív impressziók és szimplán vagy nyakatekerten buta elmélkedések ülik diadalukat; legalább az a pár fiatal, aki megérdemli, látni fogja, hogy máskép is lehet, így ahogyan ezekben van, ennyi erudicióval, a tárgyban-élés ily komolyságával és mélységével. Ha valaha szükség volt ezeknek összegyűjtésére, most a legsürgetőbb és legégetőbb; a bennök rejlő pedagogikum most válhat leggyümölcsözőbbé. Persze: túl minden pedagogikum[on], érzem és tudom jelentőségüket, egyébként is, – erről azonban már tanulmány kéne. Hogy lehet-e a Nietzsche-bevezetést publikálni?[4] De még mennyire! Csak – s ezt fölösleges is mondanom – meg kell hagyni úgy ahogy van, fiatalos könyvnek, hiszen ez is az, mint a Nietzscheé; így szép, ebben az erős, szélesen áradó, affektív stílusban. S Nietzschéhöz is így illik legjobban. – A regényről szóló értekezést[5] mihelyt megkapom, azonnal átolvasom. Csak minél hamarább, mert igen kíváncsi vagyok. A jövő hét elején hosszabb levelet menesztek Várkonyba, ezen a héten már nem tehetem, mert percnyi időm sincs; Vasárnap meg névnapom van és 23. évem betöltését „ünneplem", illetőleg nem én, hanem a család, hétfőtől kezdve azonban szabad vagyok és időmilliomos.

Mégegyszer köszönve Bátyámnak a hírt, mely egész napomat földerítette, szeretettel és tisztelettel üdvözlöm.

Szigeti József

MTAK Kézirattár Ms 4589/299.
Gépirat autogr. aláírással, a „Bátyám" és „collected papers" piros gépszalaggal.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Feladó: Szigeti J. Nagyboldogasszony útja 11–13. Bpest.

[1] Ld. 1653. sz.
[2] Ld. 1452/6.
[3] A Művészet és világnézetre utal. Ld. 1542/3.
[4] Ld. 1291/4.
[5] Ld. 1653/5.

1656. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 18.

Kedves Barátom,

ajánlva küldöm levelem a levele[1] vége felé levő közlés miatt, hogy tán tiszti tanfolyamra kell mennie. Így, ha nem éri ott, a posta egész bizonyosan visszahozza, amiből tudni fogom, hogy mennie kellett. Bár hiszen lehet, hogy azért otthon és Pesten lakhat, de mivel erről nem ír, minden lehetőségre gondolok. Remélni ugyan remélem, hogy nem kerül rá sor, de manap semmit se lehet tudni.

A Rippl-cikkről[2] teljesen igaza van. Én már nem emlékeztem rá. Mikor azonban egy hete Karay[3] miatt az ócskaságok ládáját előhúztam, benne az is megkerült, átfutottam rajta, s mindjárt láttam, hogy a M[agyar]M.[űvészet]-beli[4] résszel azonos. Akkor aztán eszembe jutott a nagy egyezés oka is: mikor az előadásokat tartottam – hetenként – nagyon el voltam foglalva, két iskolában s a Városi múzeumban (ahol akkor a kőtárat rendeztem, katalogizáltam, a régi sírkövek feliratait fejtegettem stb.),[5] úgy, hogy alig tudtam elkészülni egyik előadástól a másikig. Ripplhez érve, eszembe jutott ez a cikk, s felhasználtam. Mikor aztán a könyv kiadására került a sor, már nem változtattam az előadásoknak a Nyugatban megjelent szövegén.[6]

Karay írja, hogy az Athenaeum a M.[agyar]M.[űvészet]-et csak az ősszel jelenteti meg. Nekem meglepetés, azt hittem – a nagy sietségből –, hogy a könyvnapra. Hát persze, ők nem írtak semmi ilyet, én csak gondoltam. Ha csakugyan így van – bár, megvallom, jobb szerettem volna minél előbb túl lenni a dolgon, annyira meghaladottnak tartom a könyvet – most, újra olvasva (muszájból, a nyomda alá), s ha már akasztanak valakit, minél előbb, annál jobb – dehát ha csakugyan így van, akkor a reprodukciók dolga nem éppen sürgős, bár az is jobb, ha megvan, s nem kell vele később foglalkozni; ami megvan, ahogy mondani szokták, „nem kér enni". Amikor tehát ráér, kérem, állítsa össze a jegyzéküket s küldje meg, hogy megtegyem esetleges észrevételeimet. Valószínűnek tartom ugyan, hogy az Athenaeum nem szándékozik csupa új reprodukciót csinálni, bizonyosan vannak neki clichéi más művekből, azokat fel akarja majd használni. Egyelőre azt az óhajom közlöm, hogy Izsótól szeretnék 3–4 kis figuráról képet, kettő ugyanaz lenne, ami a M[agyar] M[űvészet]-ben van. Ezeket akkor én fotografáltattam, a clichéket aligha lehetne most fölhasználni, mert az új könyv nyilván nagyobb formátumú lesz; ha csak úgy nem, hogy kettőt tesznek belőle egy lapra. Akkor is kétséges, használhatók-e még, nem nagyon kopottak-e a clichék. (Mindenképpen jó volna, ha az A.[thenaeum]-mal már mostanában – *ha t. i. ráér* – megbeszélné a reprodukciókat, mert a múzeumi tárgyakhoz mindig nehezebb lesz hozzáférni, – ha nem lehetetlen már most!?) A másik óhajom: bár Csókról csak pár sor szól, képet lehetne, sőt kellene is közölni tőle 1–2-őt, és pedig egyik okvetlenül az legyen, amelyiket Pistával „a kakasos kép"-nek neveztünk;[7] nem tudom, volt-e valaha reprodukálva, én legjobb képének tartom, s ő mindig azt mondta, nem adja el soha, így hát valószínűleg meg van még nála. Vele kellene tehát szót érteni.

S most aztán én is rátérek a bevezetőre. Attól nem tartok, hogy nem lesz jó, s azért „nem lesz méltó a könyvhöz", inkább attól, hogy túlértékeli ezt az én apróságomat,

s emiatt nem lesz majd összeegyeztethető a könyvvel. Hogy ha folyóiratban közlődik, abba természetesen nem szólok, nem is szólhatok bele. Tehát majd elválik, ha készen lesz. A vázlatát nagy érdeklődéssel olvastam, bámulva, hogy mi mindent tud kihozni abból a két írásból. Én annyira messze vagyok tőlük, hogy nyomda alá újra olvasva, nem volt türelmem arra, figyelni, mi *van* bennük, csak azt láttam, mi *nincs*.

Talán nem kell mondanom, hogy nem mórikálom magam, szerénykedve, hogy a rámcáfolást provokáljam. Amint talán már említettem, alig publikáltam valaha valamit magam elhatározásából, mindig alkalmilag, felszólításra, s alkalmazkodni kénytelenül (előadás, folyóirat stb.). Az egyetlen, amivel azonosítom magam, s magamhoz méltónak tartok, a még kiadatlan művészetfilozófiám. Szóval, nem szerénykedem, inkább a legnagyobb mértékkel mérem magam, joggal-e vagy nem, majd elválik, de hadd tévedjek inkább abban, hogy túl sokat kívántam magamtól, mint abban, hogy eddigi publikációimban már valami nagyot elérni véltem. Amit eddig publikáltam, mind más lenne, ha azt csinálhattam volna, amit tudtam volna, vagy amit akartam. A legfontosát mindig el kellett hagynom. Ezért kell most Magának úgy keresnie a szöveg mögött az igazát, mint valami palimpsestuson. Segíteni ebben én nem igen tudok. Annyira teljesebb complexusban, annyira a totalitasban látom a dolgokat, hogy számomra csak a művészetfilozófiámban van teljes és világos értelmük. Így azon csodálkozom, hogy enélkül egyáltalán értelmet talál bennük valaki. Mert a művészetfilozófiám készült bennük, amikor még csak szándékként élt, – s most itt is, ott is azt látom, hogy ez vagy az a gondolata már 30–35 évvel ezelőtt megvolt – de úgy, a totalitas nélkül, nincs igazi értelme, sőt tévedésnek minősíthető.

Legkevésbbé a metafizikában tudok segíteni. A művészetfilozófiámban ez a vége mindennek, mindenre kiterjedő, nagyon részletes analízis után, s csak úgy lehet igazán meggyőző. De jóformán teljesen előkészítés nélkül? Csak hitvallás. De ez Magát ne riassza el. Közben legfeljebb a saját metafizikájából csinál meg valamit. Mert csakugyan nem az a fontos, hogy minden valamikép benne legyen azokban a kis írásaimban – az a fontos, mire inspiráltak!

Különösen fontosnak tartom – amit nagyon helyesen befejezéseül szán – az ethicumot. Hogy mért, nagyon hosszadalmas volna megírni. De remélem, hogy majd eljöhet, s akkor élő szóval félóra alatt többet tudok erről mondani, mint így egy napi írással.

No most még Karayról. Az építészeti essai-ről[9] ő csak annyit írt: „Gombos Gyula...[10] megkért arra, tudjam meg, hogy az esetleg kiadandó építészeti tárgyú mű kb. mikorra készülne el és mi lenne a címe." Nem történt tehát semmi megrovandó egyik részen se. Ha K.[aray] csakugyan „megfontolatlan", – véleményem nem lehet róla – akkor velem nexusban buzgóságból volt az, s mivel ebben az ő lobogó temperamentumát látom, tetszik nekem. Ez aztán fene gyerek! – de nem az voltam-e én is valaha? S olyan attaque-ot intézett ellenem, hogy kiütött a nyeregből. Nem akartam azokat az ócskaságokat újra publikálni. S az elveimért birokra szoktam menni. De K.[aray] eltalálta a legveszedelmesebb oldalamat, amerről még mindig le tudtak teríteni, s ez az, ha fejemre olvassák, hogy rám vagy arra, amit csinálok, valahol szükség van, hogy hasznomat vehetik. Ebben nem tudok eléggé objektív lenni, a lelkiismeret nyugtalanít – s engedek! S most aztán már nem vonhatom vissza, és itt vagyok tele szorongással,

hogy milyen szégyenletes dolgokkal állok ki a világ elé. S még magam is segítettem benne, mikor a ládából előkerült olyan dolgokról is írtam neki, amikről ő nem is tudott, amikről tehát hallgathattam volna. Hát nem én vagyok az igazán „megfontolatlan"?

Hiszen a M.[agyar] M[űvészet]-et is jobb szeretném visszaszívni még most is, a szerződés aláírása, s a részletekkel való foglalkozás után is. De éppen ma kaptam levelet egy igen tehetséges tanárjelölttől,[11] akit megkérdeztem, ki lehet-e adni újra a Nietzsche-t,[12] s közöltem vele a M.[agyar] M[űvészet] új kiadása tervét, azt írja: „Rég örültem úgy valaminek, mint ennek a hírnek. A M.[agyar] M[űvészet]-et már rég nem kapni; s nem egy embert ismerek itt a ...-ban is, aki szívesen birtokolná, plane így megnövelve egy kitűnő cikkel... néhánnyal közöltem is – nagy volt az öröm. A collected papers publikálását legalább ilyen fontosnak gondolom, éppen most, amikor a gondolatszegénység, a fecsegés, a szubjektív impressziók és szimplán vagy nyakatekerten buta elmélkedések ülik diadalukat; legalább az a pár fiatal, aki megérdemli, látni fogja, hogy máskép is lehet, így ahogyan ezekben van, ennyi erudicióval, a tárgyban-élés ilyen komolyságával és mélységével. Ha valaha szükség volt ezeknek összegyűjtésére, most a legsürgetőbb és legégetőbb; a bennük rejlő pedagogikum most válhat leggyümölcsözőbbé. Persze: túl minden pedagogikumon, érzem és tudom jelentőségüket, egyébként is – erről azonban már tanulmány kéne. Hogy lehet-e a Nietzsche-bevezetést publikálni? De még mennyire! Csak – s ezt fölösleges is mondanom – meg kell hagyni úgy ahogy van, fiatalos könyvnek, hiszen ez is az, mint a Nietzscheé; így szép, ebben az erős, szélesen áradó, affektív stílusban. S N[ietzsche]-hez is így illik legjobban!"[13] – Hát ilyenféléket írt nekem Karay is jóformán másodnaponként érkező leveleiben, s Maga is kezdettől fogva olyan komolyan lépett fel – mit tehettem? engedtem! A többi most már θἐτων ἐν γουνασι κειται.[14]

És végül – ez ugyan már líra, de nem kevésbbé fölém kerekedő – Magukban újra élem a fiatalságomat, mindkettőjük verekedő kedvében és elszántságában. Mert ha volt valaha verekedő, én az voltam. S mi lehet ifjítóbb a vén Toldinak, mint ifjakat látni a maga helyén? Hiszen Maga, kedves Barátom, valóságos alter-egója az én hajdani habitusomnak. Nincs most itt kezem ügyében Magával egyidős koromból való képem, ide teszek egy 15 év előttit, ebből visszakövetkeztethet.[15]

Az Építészet cikkét már korrigáltam, ép ma küldtem el a levonatot. (Tegnap kaptam.) Az eddig meglevő – az egésznek kb. a fele – kb. 30 könyv-lapnyi terjedelmű, ugyanennyit szándékozom még írni.

Padányi[16] még 10.-én táviratban közölte, hogy ki akarják adni. Most már pár nap múlva az Ép.[ítészet] meg fog jelenni, szeretném, ha elolvasná, ha hozzájut, s megírná róla a véleményét; már így is lehet látni, mit ér. Persze, ez is folyóirathoz alkalmazkodó írás, de így is fontos dolgok vannak benne.

Részvéttel olvastam, amit feleségéről írt. Remélhetem, hogy nem nagy a baj? Kérem, tolmácsolja üdvözletem és jókívánságom.

Nézem az írásom – attól tartok, sokat nem tud elolvasni belőle. Vagy már megszokta ezt a hieroglifet?

Amint készen leszek az építészeti cikkel, közlöm, – nem lehetne akkor elmaradt jövetelét pótolni? Talán akkorra a tavasz is megjön. Már a cinkék is nagyon hívják.

Szívből üdvözli

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 5691/25.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1651. sz.
[2] Ld. 1630/3.
[3] Ld. 1313. sz.
[4] Ld. 1452/6.
[5] FL ezen tevékenységének dokumentumait és összefoglalását ld. F. Csanak Dóra: FL az első világháború éveiben. = Sub Minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára. Bp. 1989. 224–231. p.
[6] Nyugat, 1922. III. 1. 5. sz. 361–362. p.
[7] A kép Züzü kakassal ill. Züzü és Coco címmel szerepel a reprodukciókon. 1912-ben készült, a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona.
[8] Ld. 1284/12.
[9] Célszerűség és művészet az építészetben. Ld. 1537/3.
[10] Ld. 1652/1.
[11] Szigeti Józsefre utal.
[12] Ld. 1291/4.
[13] Ld. 1655. sz.
[14] Homéroszi idézet: az istenek térdén nyugszik.
[15] A kép a levél mellett van: Ms 5691/25. „FL az 1920-as évek első felében" aláírással reprodukálva a FL-lev. II. kötetében.
[16] Ld. 1530. sz. A távirat nem maradt fenn.

1657. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 19.

Kedves Szigeti,

örülök, hogy valamivel örömet szerezhettem Magának, s levele szerint még másoknak is.[1] A mai világban olyan ritkán kerül ilyesmire alkalom, hogy még ebbe is – bele kell törődni. Azért mondom így, mert egészen más választ vártam Magától, s nagyon vártam azt, hogy azt írja: se Nietzsche-t,[2] se a többit ma már nem érdemes újra kiadni, idejét múlt dolgok, legfeljebb dokumentum-értékük lesz írójuk halála után, ha t.[udni]-i.[llik] még *ezután* olyat produkál, amitől ezek megbecsülendő documentummá értékesednek. De hát nem ezt írta, s mivel ezzel az utolsó szalmaszálam is elszakadt – Maga volt az! –, kénytelen vagyok néhány holmi publikálásába beletörődni. Bár még mindig várok valami csodát, s megjelenésük napjáig várni is fogok – talán hogy bombát dobnak a kiadóra, vagy már nem lesz papír se, mit tudom én.

Sajnálom, hogy erről a regény-irományról[3] szóltam. Megbántam, de most már nemküldeni is szégyellem. *Ebben* azonban bízom, hogy azt fogja mondani rá: ezt csakugyan ne! A Műv.[eltség] Könyv.[tára] világirodalom kötete számára íródott, évekkel az olasz fejezetek[4] után, amik 1909–10 tájáról valók, és pedig azért kellett rá vállalkoznom, mert Alexander[5] kikönyörögte belőlem azzal, hogy nincs senkije, aki megírja. (Ez is volt egyik fő oka a kötet megjelenése elmaradásának; végtelen soká készült, írók hiányában. Én ezt 913–14 táján írtam, a szedés 916-ból van, ha akkor kiszedték, azt bizonyítja, hogy a megjelenésnek nyomdai lehetősége megvolt de még mindig hiányoztak a kéziratok, s addig hiányoztak, amíg összedőlt a világ. Én meg csak nem írhattam meg az egész világirodalmat, – bár A.[lexander] azt szerette volna legjobban.) Szóval ez majdnem lexikális cikk, stricte ismeretterjesztő, ügyvédek, orvosok, min.[iszteri] tanácsosok, illetve főkép a feleségük és lányuk számára. *Ennek akkor* jó lehetett, ma már ezt se tudom megítélni – de ma! Szégyellem (hiszen pénzért kellett írnom akkor, foglalkozás nélküli új házas voltam!) – szóval itt van, a rosseb essen bele, kérem, fusson át rajta, s mindjárt küldje is vissza, ugyancsak ajánlva, a porto-költséget természetesen megküldöm. Azért nem már most, mert nem tudom mennyi lesz.

S ha már időmilliomosnak csapott föl, megkérem még valamire, amihez nem is kell idő, a világban jártában-keltében elintézheti. Más kell hozzá: diszkrecio és ügyesség, tudtommal mindkettő meg van Magában. Amire kérem, *nem relatíve, hanem abszolúte bizalmas.* Tehát: hetek óta ostromolnak a régi írások új kiadása miatt. Nem akartam engedni, végül kénytelen voltam – hogy mért, annyira szubjektív ízű, hogy írni nem érdemes róla, majd egyszer szóval. A leveleket egy Karay Gyula[6] nevű festő írta – nem tudom, ismeri-e a nevét. (Pár éve Orsós professzorral[7] volt pöre, mert azt lekutyap-ázta.) Hát ez az ember egymást érő leveleiben olyanokat írt, hogy kezdtem kételkedni – a magam épelméjűségében, t.[udni]i.[llik] azt hittem, hallucinálok. Hogy jobban megértsen, ideírok leveleiből egy pár idézetet: III. 1.-i levélből:[8] „A közeljövőben írni fogják a lapok, hogy negyven fiatal ember kulturális egyesületet szervezett azzal a céllal, hogy Fülep munkásságát megismerje, megismertesse és népszerűsítse. Aztán eddig hat napilap, öt hetilap, két folyóirat és egy francia folyóirat munkatársai vannak megszervezve arra, hogy egy adott időponttól kezdve állandóan idézzenek Fülep műveiből és ismertessék Fülep munkásságát. Hát kérem többek közt erről lenne szó. Akár hiszi Ön, akár nem, katakombák mélyén egy fanatikus szekta bujkál, várva a felszínre emelkedés időpontját, ami kizárólag attól függ, elég erős-e arra, hogy diadalra vigye a zászlót, Fülepet." – No Szigeti, pipált-e már ilyet? Persze, az utolsó sorok egy kicsit ütköznek az elsőkkel, de hát – kicsire nem nézünk. S mivel ez se használt, íme a III. 12-i levélből: „A... (cikk-címek) újabb publikálása ezt a célt akarta szolgálni és nem üzleti érdeket. S mert Ön megtiltotta ezek kiadását, mi megkerülve az Ön tilalmát, a törvényszabta keretek közt idézetek formájában, apránként nyilvánosságra hozzuk azokat, természetesen abban a formában, hogy ne kelljen „szégyenkeznie", mint egyik levelében írja. – A szóban forgó írások némelyike csupán az Ön számára minősülnek „íróasztal-hulladéknak". De nem áll ott mindenki, ahol Ön. Amire Ön lefelé néz, arra más még felfelé is nézhet. A „népszerűsítés" célját szolgáló Nietzsche például a németek szemében a világirodalom legjobb Nietzsche-tanulmánya." – Ezután már nem

folytatom – hanem arra kérem, ügyesen, hogy *föltűnő ne legyen,* tudakolja meg, kik, mifélék ezek az emberek. Én tavaly tavasszal találkoztam Karayval, félórát töltöttem vele mások társaságában, egy keveset beszéltünk is, de hát abból semmit se tudok róla.

Egyébként egy reményem még mindig van. Ezek az emberek sok régi írásomat felkutatták, de a Szabó D[ezső]-ről szólót[9] nem említik, azért-e, mert nem ismerik, vagy mert a Turulnál gondolni se lehetne a publikálására? ezért éppen ennek a publikálását fogom conditio sine qua non-ná tenni.

A nataliciumhoz én is elküldöm jó kívánságom és szívből üdvözlöm

Fülep

Éppen mikor ezt a levelet befejeztem s a paksamétát megcsinálni akartam, (este 9 óra), hozzák Pestről a hírt, hogy a várost megszállták a németek. Részleteket nem tudok, s azt se, hogy civil célra mennek-e Pest felé a vonatok, s hogy ez mikor ér oda. Holnap reggel elküldöm a postára.

MTAK Kézirattár Ms 5889/106.
Kézírás. Az utóirat ceruzával a levél szövegének eleje fölé van írva.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1655. sz.
[2] Ld. 1291/4.
[3] Ld. 1653/5.
[4] Dante. (Korrektúrája 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/9–11., megj.: Fülep I/II. 211–311. p.) – Humanizmus. – Ariosto. – Machiavelli. (Korrektúrája 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/16–17. Megj.: Fülep I/II. 331–402. p.) – Petrarca. (Korrektúrája 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/12–13. Megj.: Fülep I/II. 403–419. p.) – Torquato Tasso. (Korrektúrája 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/14–15. Megj.: Fülep I/II. 403–419. p.)
[5] Ld. 1469/9.
[6] Ld. 1313. sz.
[7] Talán Orsós Ferenc (1879–1962) patológusról lehet szó. Az eset nem ismeretes.
[8] Ld. 1643. sz.
[9] Szabó Dezső regénye. (Az elsodort falu. Regény két kötetben. Táltos kiadása. 1919.) = Nyugat, 1919. XII. évf. 16–17. sz. 1021–1031. p.

1658. FÜLEP LAJOS – KNER IMRÉNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 20.

Kedves Barátom,

Magad is írod,[1] hogy rólam feltételezed helyzeted, sorsod megértését, bár talán mégse vagyok az egyetlen ilyen – de nem is tudom, mit lehet rajta nem-érteni, s mihez kell itt valami különleges lelki diszpozíció. Te, természetesen, érzed, én inkább látom, bár, mint talán már írtam, a más állapotát ugyanúgy átélem, mint a magamét, s gyakran jobban aggaszt, mint a magamé. De ezt nem jól mondtam, a magamét már át se élem, és nem aggaszt – úgy kellene mondanom: ahogy az emberek a magukét szokták élni

s érte aggódni. Én teljes désinteressement-ben vagyok magam iránt, mintha magamhoz semmi közöm se volna. Éppen azért tudok tökéletesen objectiv lenni, de hiába revideálom újra meg újra, hogy a meglevő és még eljövendő nagy bajokon kívül a Titeket elnyeléssel fenyegető veszedelem hírével kielégítselek, seholse találom a horoszkópodon. Az én horoszkópjaim pedig eddig be szoktak válni. Nagyon szeretném is, ha a veszedelem felől megnyugodnál; elég a baj, s elég sok energia kell a birkózáshoz anélkül is.

Az, amit a specializálódásról, meglevő s még eljövendő következményéről írsz, természetesen mind igaz, de nemcsak a nyomda-iparban, hanem mindenütt. S ennek megvan nemcsak a termelési, hanem a szellemi-erkölcsi átka, ami nem kisebb amannál. Ezt már rég látják és mondják a gondolkodó emberek, csak az orvosságot nem tudja rá senki. Mert itt-ott, alkalmilag, kicsiben lehet segíteni, de az egészben! – mikor az egész rendszer beteg. S ez a folyamat aligha fog csökkenni, inkább nőni.

Arról érdeklődöl, az egyházi nyomtatványok közül be tudom-e szerezni, amire szükségem van. Egy részét már nem – hála Istennek! Így ennek köszönhetem, hogy az idén eddig még nem kellett költségvetést csinálnom. Az igazság az, hogy *nekem* nincs szükségem semmiféle nyomtatványra, a bürokráciának van. 350 lelkes gyülekezet teherbíró képességének határáig a falusi bakter is elláthat, s az egész tudomány az: annyi adót kivetni, amennyit lehet, s annyit költeni, amennyit muszáj és lehet. Én még életemben sose néztem meg a költségvetést – elkészülte után irattárba kerül. Ha valamire költenünk kell, hiába van rá fedezet a költségvetésben, ha a pénzt közben másra kellett elköltenünk; ha meg leszakad az iskola padlásán a szarufa, vagy leviszi a cserepeket a szél, meg kell csináltatnunk, akár van rá fedezet, akár nem. Nem az a gondunk, hogy mi van a költségvetésben, hanem az, hogy honnan teremtjük elő a pénzt, amikor kell. S amilyen a mienk, olyan a gyülekezetek 80–90 %-a. S ezeknek kell olyan költségvetést, zárszámadást stb. csinálni, amihez képest az Angol Banké csak elemista penzum. Aki nem látta a mi nyomtatványainkat, nem tudja, mi az agylágyulás. Hát ne örüljek, ha valami hiányzik belőle? Csak attól tartok, rövid öröm lesz, s utána még agylágyultabb nyomtatványokkal állnak bosszút érte.

A német könyvvel valóban az történt – de még sokkal inkább, mint tudod vagy találgatod. Még január közepén kelt levélben megírtam egy amsterdami könyvkiadó barátomnak[2] (aki a könyvemet[3] ki akarta adni) elég érdekes részletekkel. A levelet most el akartam küldeni Neked, de közben történt események miatt mellőztem.

Értesültetek arról, hogy Pécset vasárnap megszállták szövetségeseink? Pestről bizonyosan tudtok. Mi lesz most? A repülők erre járásáról bizonyosan tudtok.

Ha ráérsz, kérlek, írjál. Most talán még inkább kell tudnunk egymásról, mint valaha.

Szeretettel ölel

Fülep

BML., XI. 9. A Kner nyomda ir. C/30. 336–337. Megj.: Fülep–Kner lev. 248–249. p. ill. Sümegi György: Az Elveszett Éden. FL és Kner Imre levelezéséből. = Magyar Grafika, 1990. XXXIV. évf. 6. sz. 31–32. p.
Kézírás.
Gyomára írt levél.

[1] FL itt valószínűleg Kner 1631. sz. levelére reagál.
[2] Kollár Kálmánra utal. Ld. 1452/9.
[3] A művészetfilozófia kiadásáról ld. FL-lev. III. 1262. sz.

1659. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

[Starnberg,] 1944. III. 20.

Lieber Fülep!

Täglich wartete ich mit dem Schreiben an Sie um Ihnen doch Nachrichten von Alf[1] zu geben. Jetzt sind es 8 1/2 Wochen! Es ist namenlos schwer! Sein letzter Brief war am 19. I. datiert, kurz eh' die Kämpfe dort anfingen. Kann man überhaupt noch hoffen? Täglich die Enttäuschung wenn die Post kommt. Ich weiss dass Sie lieber Freund verstehen, wie unendlich schwer für mich das alles ist, doch habe ja keinen anderen Gedanken, wie meinen armen Alf. Ich gebe Ihnen sofort Nachricht, sobald ich was höre, wie es auch ausfällt! Wir haben noch immer tiefen Winter, das Leben spielt sich zwischen hohem Schneemauern ab, das passt zu allem anderen Schweren.

Es gedenkt Ihrer Ihre treue alte

Lycki

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4586/188.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad Ungarn
Abs.[ender] Gräfin A. zu Eulenburg, Starnberg a.[m.] See bei München Otto Str. 4.
Eulenburg, Augusta zu ld. 1326. sz.

Kedves Fülep!

Naponta halogatom az írást, hogy mégiscsak hírt adhassak magának Alfról. Már 8 1/2 hete! Elmondhatatlanul nehéz! Utolsó levele I. 19-ről kelt, kevéssel azelőtt, hogy ott megkezdődtek a harcok. Lehet-e még egyáltalán reménykedni? A mindennapos csalódás, amikor megjön a posta. Tudom, hogy Maga, kedves barátom, megérti, milyen végtelenül nehéz nekem mindez; nincs is más gondolatom, mint az én szegény Alfom. Azonnal értesítem Magát, amint hallok valamit, bárhogy forduljon is. Még mindig teljesen tél van, az élet magas hófalak között zajlik, ami illik is minden egyéb nehéz dologhoz. Magára emlékezve a hűséges öreg

Lycki

[1] Ld. 1341/2.

1660. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, 1944. III. 22.

Kedves Professzor Úr,

bocsánatot kérek, hogy csak most írok: úgy elborít a termékeny falusi magány, hogy csak néha bukkanok ki belőle egy-egy levél megírására. Hálásan köszönöm Professzor Úr ígéretét, hogy majd meglátogat Csöngén;[1] érdemes idejönni, mert igen finomszépségű vidék ez, furcsa szögletes dombjaival, csillogó levegőjével, a Rábavölggyel és a távolban látszó kőszegi hegyekkel. Vasútállomásunk Ostffyasszonyfa, a Budapest–Graz-i vonalon, tőlünk nyolc kilométerre; kérném Professzor Urat, hogy majd előre írja meg, hogy melyik napon, hány órás vonattal érkezik, hogy majd kocsival várhassam az állomáson. Szüleim[2] is, én is nagy örömmel várjuk bármikor.

Köszönöm Professzor Úr szíves sorait, nagyon jólesik hogy új verskötetem[3] tetszik; magam bizony csak azt érzem, hogy ez a könyv még mindig nem az, amit akarok; de talán a következő könyvem már nem hang-próbálgatás lesz, hanem végre igazi dolog. Azt írja Professzor Úr, hogy pécsi könyvtárosságomról[4] nagy lelkesedéssel beszéltem és mégis otthagytam; én bizony nem emlékszem, hogy valaha is nagyon lelkesedtem volna érte, mindig csak ideiglenes foglalkozásnak tekintettem. Amellett Pécs valahogy szétforgácsoló és züllesztő hatással volt rám, így hát igen jót tettek velem azok, akik szelíden lazítgatták az ottani helyzetemet és ezzel szelíden elpiszkáltak onnan. Áldja meg őket érte az Isten, jobban a saját apjukkal se cselekedhettek volna.

Ami mostani állapotomat illeti: próbálom magányomat arra hasznosítani, hogy a látható világ mellett a láthatatlan világban is eligazodjak. Sajnos, nincs vezetőm, így eléggé veszedelmes kísérlet. Gyakran történnek bennem és körülöttem olyan dolgok, melyek a polgári józan ésszel össze nem egyeztethetők s ezek bizony gyakran megviselnek. Azt se tudhatom, hogy mindaz, amit így átélek, mennyiben fantazmagória és mennyiben valóság; amíg történnek, inkább képzelődésnek látszanak, de az eredmények annyira gazdagok és annyira nem az én intellektusomból fakadók, hogy ez inkább valóságnak mutatja őket. Vakon tapogatózom egy ismeretlen világban; de úgy látszik, hogy az erők, melyeknek ott a kezébe kerültem, szelídek és jóindulatúak. – Sajnos, erre az útra nem a szeretet visz, hanem a tudásvágy; így hát nem az „unio mystica" vonz, hanem az érzékfölötti szférák megismerése.

Minden jót kívánok hálás tisztelettel

Weöres Sanyi.

MTAK Kézirattár Ms 4590/240.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Tudomásom szerint a látogatásra nem került sor.
[2] Ld. 1339/4.
[3] Az új verskötet a Medúza. Ld. 1633/7.
[4] Ld. 1633/1.

1661. KNER IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. III. 25.

Kedves Barátom!

Izgalmas pár nap után vagyok. Hónapok óta alig termelünk. A télen a gyárak nem bírtak szállítani, egyik fajta ok miatt, most nem bírnak másik fajta ok, az új igazolási rendszer megszervezése miatt. Így aztán a raktár végleg kiürült. – A statisztikám szerint évente kb. 6,000.000 példány nyomtatványt kell megtermelnem, s ebben az első negyedben sokkal kevesebbet termelhettem, mint kellett volna. Hat hétig dolgoztunk 5 órát 8 helyett (persze 8 órát fizettem) s majdnem az egész papírkészletet, még a vastartalék egyrészét is felhasználtuk. Most aztán végre múlt hét végén értesítettek, hogy indul egy nagy vagón papírom. Vasárnaptól egy drukkban voltam folyton, jön-e vagy nem jön? Nem kerül-e bele valami kavarodásba? Hiszen 18 októberében úgy jártam, hogy három vagón papirosom rekedt lenn Szászsebesen, a Péterfalvi Papírgyárban, ami sohasem érkezett meg. – De akkor itthon mégis volt valami készlet.

Ma reggel aztán beérkezett végre a papiros s ezzel igen nagy kő esett le a szívemről. –

A fene egye meg, most se magammal törődöm, hanem a folytonossággal. Annyi esztendő alatt meg kellett tanulnom, hogy minden ettől függ. –

Ami mármost a horoszkópodat illeti: vigasztaló, hogy semmi rosszat rámnézve nem találsz benne s most aztán már csak ki kell várni. Igaz, hogy ezzel is furcsa tapasztalataim vannak, már t. i. a valódi és szakszerű horoszkópokkal, majd egyszer nyugodtabb időkben elmesélem, nagyon mulatságos dolog. –

Nem tudok ma részletesen válaszolni kedves leveledre,[1] csak egy pár dolgot. Amit a specializálódásomról írsz, annak megvan az orvossága, nagyon is egyszerű, de most azt se írom meg.

Amit meg az agyalágyult nyomtatványokról írsz, azt is nagyon jól ismerem. Tudom is, mi az oka, az, amit úgy hívnak, hogy „a felelősségtől való rettegés". Pedig olyan nyomtatvány, amelyben minden eshetőségre való rubrika legyen, úgy sincsen. – Hiszen engem is ezért esz a fene. Ha nem tudnád, a mi üzletünk azt a típust képviseli, amelyet úgy hívnak, hogy „Auslieferungsgeschaeft" s ilyen az országban alig van, míg a külföldön igen gyakori. Kezdve a záróra rendelkezésektől, mindig mindennel az a baj, hogy nem férünk bele a rubrikába. A rubrika pedig Prokrusteság.[2] A többit képzelheted. Amikor – s ezt tapasztalhatom mindig – a legnagyobb jóindulattal igyekszenek segíteni rajtam a hatóságok, mert nálunk tényleg mindig ezzel találkozom – akkor is sokszor nagyon nehéz megoldást találni. –

A költségvetésedre pedig eszembe jutott egy nagyon jó mondás. Tavaly mesélte nekem az endrődi szélmolnár, aki e minőségben tán az utolsó a megyében. –

Azt mesélte, hogy amikor Gyoma a Tisza vonala és a román mezőberényi vámhatár közé esett s egy évig ide nem jött se vasút, se posta, s nem volt se nyersolaj, se benzin, se szén, csak ő tudott a környéken őrölni, s egész szekértábor állta körül a malmot, mennyi baja volt a sokféle írással és igazolvánnyal, ezt mondta: „pedig uram az olá csak úgy tudott elmenni az íráson, ha letette a fődre."!

Emlékszel, hogy Franchet D'Esperey[3] is azt mondta Belgrádban Károlyinak,[4] amikor panaszolta, hogy nincs szenünk s a malmaink nem tudnak őrölni, hogy bizonyosan vannak szélmalmaink...

Innen nem írhatok semmi különöset, csak amit a lapokból tudunk. Rádiónk nincs, azt rég elvették. Újságot napok óta nem kapok, s ma reggel egyértelműen megállapítottuk mind a négyen, hogy két nap óta úgy alszunk, mint a tej, mert nem tudunk semmiről semmit. De ez alatt a felszín alatt bizony nagyon nagy bennünk a belső nyugtalanság. Nem lehet elválasztani semmiféle sorsot a közöstől. Megint csak arra gondolok, hogy a Magyarok Istene és a Jehova egy és ugyanazon személy, hiszen az Amszterdami Biblia[5] rézmetszetű címlapján is ott lebeg a dicsfényben a négy héber betű. –

Még beszámolok egy érdekes megbízásomról, amely Téged mint papot érdekel. Budapesten alakult egy Görög Keleti Hittudományi Főiskola már tán egy vagy két éve. Most az igazgató, Berki Feriz[6] a saját és egy Popovics nevű tanártársa fordításában kinyomatja nálunk a Minisztérium megbízásából Aranyszájú Szent János Liturgiáját[7] magyar nyelven. Sikerült nagyon nemes papirost biztosítani hozzá s kétszínű tipográfiában csináljuk, egészen egyszerűen, írásos kompozíció formában. Azt hiszem, meg leszel vele elégedve. Így hát a magyar nyelvű görög keleti egyház születésénél a Kner-nyomda segédkezik tipografice. – Kérdeztem telefonon Berki igazgató úrtól, nem fél-e attól, hogy megtámadják érte. Azt mondta, hadd támadják, ezzel a munkával csak olyan nyomdához lehetett fordulni, amelyikről megvan az a megnyugvása, hogy jól fogja megoldani. –

Ha majd készen lesz, juttatok Neked is egy példányt belőle. –

Tudod, azért szép mesterség ez és jó, mert mindig akad szép, érdekes és méltó munka és ez, a vele való foglalkozás már eddig is rengeteg nehéz dolgon segítette át lelkileg az embert.

Nagyon köszönöm kedves leveledet s addig is, amíg újra hírt adhatok magunkról, szeretettel kívánunk mindnyájan minden jót és vagyunk régi barátaitok

Kner Imréék

MTAK Kézirattár Ms 4588/150. Megj.: Fülep–Kner lev. 249–250. p. ill. Sümegi György: Az Elveszett Éden. FL és Kner Imre levelezéséből. = Magyar Grafika, 1990. XXXIV. évf. 6. sz. 32–33. p.
Gépirat autogr. aláírással, Kozma Lajos fametszetes szignetjével díszített levélpapíron. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1658. sz.
[2] Ld. 1597/2.
[3] Franchet d'Esperey, Louis Félix (1856–1942) 1918. őszén a szövetségesek keleti (balkáni) hadseregének parancsnoka, 1921-től Franciaország marsallja.
[4] Károlyi Mihály (1875–1955) 1918. november 6-án miniszterelnökként tárgyalt Belgrádban Franchet d'Esperey-vel, aki nem ismerte el az 1918. X. 3-án Padovában aláírt fegyverszüneti szerződést.
[5] Misztótfalusi Kis Miklós 1685-ben Amszterdamban magyar nyelven megjelent bibliakiadása.

[6] Berki Feriz (szül. 1917.) görögkeleti egyházi író, 1942–1944 között a Görögkeleti Hittudományi Főiskola tanára.

[7] Aranyszájú szent János Konstantinápoly érsekének Isteni Liturgiája. Ford. Berki Feriz – Popovits István. Bp. 1944. (Lévayné–Haiman 1. 562. tétel.)

1662. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. III. 27.

Kedves Szigeti,

Maga volt ebben a kiadási históriában az *egyik végső* reménységem. Már a Nietzscheben[1] is bíztam, hogy nem-tanácsolni fogja, a regényről[2] meg azt reméltem, ilyen választ kapok: hát ezt aztán igazán ne! Erről is az ellenkezőjét kaptam. Ez után mit tehetek? Itthon Magát tartom egyedül kompetens kritikusnak, ezt a minősítését kellene visszavonnom, de akkor ki marad nekem itt, akinek a judiciumához fordulhatok? Ezt tehát sehogyse választhatom, – megadom magam. De Maga lesz a felelős.

A *másik* reménységem még nem szakadt így a markomba. Ebben inkább még nagyon bízom. Írtam, hogy a Szabó D.[ezső] cikkbe[3] kapaszkodom; ez, úgy látszik, bevált. Ettől nyilván hátratántorodtak, s így talán semmi se lesz az egészből. Említettem, de idézetekkel nem illusztráltam, hogy Karay[4] szerint mennyire nekikészülten és milyen türelmetlenül várja a kiadási engedélyt. *Most* pedig K.[aray] így ír: „Mivel manapság mindent u.[gy]n.[evezett] politikai mértékkel mérnek, és most kedvezőtlen lenne, ha Önt valamilyen politikai magatartás kisajátítaná, azért a kiadványokkal az alábbi megoldást választottam. Nietzschét a Franklin Társulat adta ki, tehát az Ön által javasolt eredeti kiadás ügyében (én t.[udni]i.[llik] azt mondtam, furcsállom egy bevezetésnek külön való kiadását, anélkül, amihez a bevezetés készült:) érintkezésbe léptem e kiadó vezetőjével. (Hogy mit végzett vele, még nincs róla hír:) A... tanulmányokat az Aurorá-nak[5] ajánlottam fel. A Turul,[6] mint hallom, az építészeti tanulmányt adja ki." (:nem tudok róla;)

Amint tehát látja, megváltozott minden. Előbb szó se lehetett másról, mint a Turulról, amelyik X. kötetet is kiadott volna, sőt, minél többet, annál inkább, most pedig jobbra-balra ajánlgatja s a Turulnak alig jut valami – s olyan, aminek oda juttatásáról én mitse tudok. A Turulról előbb azt írta, hogy már kész a szerződés, csak a könyv címét kell beleírni, s a 10 %-nyi honoráriumot rögtön küldik, sőt a Turul már hirdette is a könyvet a Magyar Út-ban Tanulmányok[7] címen, engem hogy sürgetett K.[aray]!! – most egyszerre se sürgős, se Turul! No, ezt adja össze, Szigeti, Maga okos ember. Insomma: van okom a reménykedésre.

A Turul-t egyébként K.[aray] kezdettől fogva magyarázgatta. Én nem írtam neki soha semmit, ő mégis azon kezdte, tudja, hogy ez a kiadó nem kedvemre való, de hát ennek a T.[urul] egyesülettel[8] csak a neve közös, egyébként semmi köze hozzá s[a]t[öb]b[i]. Mondom, sose írtam neki róla, mégis csaknem minden levelében magyarázta nekem aT[urul]-t, ki nem fejezett, de nyilván jól megsejtett érzést legyőzni igyekezve.

Az Építészet[9] úgy látszik, nem jelent még meg, legalább is én még nem kaptam meg. Mi lehet az oka ennek a késésnek, holott annyira sürgették a kéziratot, amely, szerintük, már egyedül hiányzott a kész laphoz? Cenzúra? Ennek a résznek a végén ugyanis olyasmi volt, amiről megírtam nekik, ha kellemetlenségtől félnek, kihagyhatják a kéziratból – de a kefelevonaton rajta volt. Ők tehát vállalták, – de lehet, hogy a cenzúra nem engedte, ha t.[udni]i.[llik] egyáltalán cenzúráznak ilyen szaklapokat, amit én persze nem tudok. Az említett rész ugyan ifjúkori szókimondásomnak nyomába se ér, de azóta sokat haladtunk neobarokkságban, ma a hülyét, a töketlent és a gazembert nem szabad nevén nevezni, – de meg nincs is már ilyen! (Töketlent itt nem ok nélkül mondok, a cikk végén ép róla esik szó. S vele együtt és nyomban utána Klebelsbergről, no persze, név nélkül.)

A portóról nem beszélek hát, de annyit hadd mondjak meg mégis, hogy nincs igaza. Ez nem levelek portója! Valakitől szívességet kérek, s az még költsön is miattam!

Ha ilyenkor nekem p[él]d.[ául] felbélyegzett borítékot küldenek, én nem érzem magam „kényelmetlenül". Nem a bélyeg ára kell nekem, hanem azt tartom, akitől szívességet kérünk, ne szaporítsuk a dolgát, s ne okozzunk neki költséget. Különösen pedig ne olyan fiatalembernek, aki bizonyára okosabb dologra is el tudja költeni a pénzét. No de nem ellenkezem.

Szívből üdvözli, s az olvasással való fáradozását nagyon köszöni öreg barátja

F.[ülep] L.[ajos]

MTAK Kézirattár Ms 5889/107.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Ld. 1291/4.
[2] Ld. 1653/5.
[3] Ld. 1657/9.
[4] Ld. 1313. sz.
[5] Ilyen tartalmú Karay-levél nem maradt fenn FL hagyatékában.
[6] Ld. 1639/2. ill. 1652. és 1651. sz.
[7] Ld. 1652/2.
[8] Ld. 1313/1.
[9] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.

1663. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. III. 27.

Carissimo,

– hosszú hallgatásomnak rövid oka a Burckhardt-fordítás[1] volt. November elején kezdtem bele és ennek a hónapnak elején készültem el véle. Már mint a nyers fordítással (gépbe mondtam) s az annál sokkalta kínosabb átdolgozással. Sok képpel jelenik meg, s azoknak túlnyomó részét magamnak kellett összekeresgélnem és rövid magya-

rázó szöveggel fölszerelnem. Hátra van még a név- tárgy- és helymutató, jó 2 ívre terjedő nem kissé fáradságos munka és az előszó. Nem szívesen vállaltam ezt a munkát, mert nem szeretek fordítani (túlságosan nagy igényű vagyok fordításokkal szemben), de rákényszerített az anyagi szükség és rácsábított a viszonyaink között szokatlanul kedvező honorárium. Még sem harapok belé, ha az a meggondolás nem ösztökél, hogy hasznos szolgálatot mívelek ennek a klasszikus könyvnek jó fordításával. Persze, hogy jónak sikerült a munkám, azt nem merném állítani. Bizonyos csak az, hogy mindent megtettem, ami tőlem telt. Nem kíméltem magamat. A kiadó nagyon sürgetett és a nyomda fokozta a tempót. Bizony így egy levélírásnyi időt sem tudtam kiszakítani a nap 24 órájából, már pedig hosszú levél készülődött bennem a Maga számára.

Azóta azután sok minden mondanivaló egyszerre értelmét vesztette. Be akartam például számolni arról, hogy a vállalat az utolsó percben mégis „kegydíj"-at szavazott meg nekem, a volt fizetésemnél mindössze ötven egynehány pengővel kisebb összeget. Egy ideig ezt hiánytalanul meg is kaptam, de febr[uár] utolsó napjainak egyikén a Közérdekeltségekre Felügyelő Hatóság (hogy mondanák ezt vaj' németül?) vétót jelentett be ellene, mert a vállalat formahibát követett el. Magam jártam el a dologban és sikerült elérnem, hogy letiltott márciusi illetményemet mégis folyósították és megnyugtató ígéretet kaptam, hogy az ügyet nem fogják rosszindulatúan kezelni.

De hát ezek – és minden egyéb – március huszonegyedike óta tárgyát és értelmét vesztett dolgok. A vállalatnak egyszerűen kitekerték a nyakát, s a „kegydíj" nem kötelező valami. Milyen szerencse, hogy a Burckhardtot elvégeztem. Most üres kézzel indulnék az elkövetkezendők elébe. Így három hónapra valóm mégis van, s három hónapnál tovább hihetőleg nem tart már ez az élet. Ez a nyomorult, rongyos és szennyes élet! Óh, mennyire kikívánkozom belőle. Mennyire szeretnék nem lenni. De úgy is vagyok már, mint az agonizálók, akik féltudattal a másvilágon járnak és derengeni látják benne azoknak alakját, akik rég elmentek előtte és akik olyan kedvesek voltak neki. Szegény drága húgom[2] emlegette, amikor már nem ismert meg közülünk senkit, a kedves halottjait és beszélgetett anyánkkal.[3] Nekem álmomban jelennek meg kedves halottaim, mint máskülönben csak messzi útjaimon, amikor hetek hosszant távol járok és végtelen magánosságban élek. De, én sajnos, nem vagyok eszméletlen.

A hozzám közelvalók közül eddig senkinek sem történt baja. Mass.[imo] del Pino,[4] aki miatt leginkább nyugtalankodtam, egyelőre bizton van. Még nem is keresték. A város természetesen tele rémhírrel, mint mindig, valahányszor befogják a sajtó száját és tájékozatlanul hagyják a közvéleményt. La macchina guerresca in piena funzione. Nelle vie non cessa il rombo dei carri infernali, i ponti tutti occupati di canonieri ed i cari ospiti abbondano in città. Fra giorni usciranno gli ordini del nuovo governo. E vedremo.

Káldor György[5] orosz fogságban van. Ő maga küldött hírt róla hozzátartozóinak. Nehány héttel előbb Szegi Pál,[6] a Pesti Hírlap munkatársa találkozott véle künn, s azt beszélte róla, hogy a megzavarodott lelkű ember hatását tette reá. Megdöbbentő volt. De a fogság nyugalma remélhetőleg helyre hozza majd.

Milánt[7] hónapok óta nem láttam. Maga bizonyára többet tud róla, mint én. Csak annyit hallottam, hogy naplójegyzeteit javában diktálja gépbe és hogy a Hungária igazgatója, Bródy László[8] dr. el van ragadtatva tőlük. Ő is vállalta kiadásukat.

M.[agyar] Csillagékról semmit sem tudok. Illyésről azt hallottam, hogy sietősen távozott a fővárosból.[9] De lehet, hogy ez is kacsa, mint annyi más.

Nem tudom, értesült-e Mannheim[10] anyjának haláláról? Gyászjelentését olvastam nehány újságban. Milyen érzés lehet az ilyen hír a távolkerült fiúban!

De magukról is szeretnék hírt hallani. Hogyan telt ez az elmúlni nem akaró tél? Hogy van fogaival? És hogy van a Señora rakoncátlan homlokürегével? – Tudott-e dolgozni annyi minden viszontagság között?

Szegény Réti Pistát[11] ugyan meglátogatja a balsors. Nagy betegségét kiheverte, de azóta elromlott a ballába. (A jobb lába térdben régóta merev volt.) Valahogy megmerevedett a bokája, úgy, hogy járás közben nem tudja a talpát emelni és ennek következtében a talaj legcsekélyebb egyenetlensége is elég hogy megbotoljék s minthogy másik lába erőtlen, egyensúlyát veszítse és fölbukjék. Az utcán ez már többször megtörtént vele, s egy ízben olyan szerencsétlenül zuhant le, hogy összetört szemüvege véresre sértette az arcát. Ezért aztán ki sem mer mozdulni hazulról. De otthon is nehezen mozog. S az otthona nem a legbarátságosabb: meglehetősen sötét földszinti lakás a Bajnok- és az Aradi-utca sarkán.

Petrovics[12] viszont aránylag jókarban van és tevékeny életet él. Az idén már több kiállítást szervezett és rendezett, és ő a lelke a Bajor Gizi-féle művészmegsegítő esteknek[13] is. De hogy meddig és hogy hogyan, azt persze ő sem tudja.

És most búcsúzom. A magamkorú ember sohasem tudhatja, hogy mikor búcsúzik utoljára. Tehát vegye ezt búcsú-ölelésnek és érezze meg benne szeretetemnek egész mélységét.

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/113.
Kézírás, rajta FL piros ceruzajelzései.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Burckhardt, Jacob: Az olasz renaissance műveltsége. (Bp. 1945.) Dante.
[2] Ld. 1293/7.
[3] Ld. 1293/6.
[4] Fenyő Miksára utal ld. 1285/4.
[5] Ld. 1323/4.
[6] Szegi Pál (1902–1958) kritikus, költő, a Nyugat, a Válasz, a Magyar Csillag munkatársa, a Pesti Hírlap vasárnapi mellékletének szerkesztője.
[7] Füst Milánra utal.
[8] Ld. 1455/11.
[9] A német megszállást követően Illyést figyelmeztették, hogy neve szerepel a letartóztatandók listáján, ezért előbb ozorai rokonaihoz, majd más dunántúli falvakban lakó rokonokhoz és barátokhoz ment, ahol kevésbé ismerték. (Illyés Mária közlése.)
[10] Ld. 1458/3.
[11] Ld. 1517/10.
[12] Ld. 1546. sz.
[13] Bajor Gizi műteremlátogatásokat szervezett, ahol a megjelent társadalmi notabilitások között a meglátogatott művész által felajánlott képet vagy szobrot tombolaszerűen kisorsolták. (Bernáth Mária közlése.) A cél az lehetett, hogy a meghívottak vásároljanak is a művészektől.

1664. PADÁNYI-GULYÁS JENŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. IV. 3.

Kedves Barátom, –

egy vallomással tartozom: abban a nagy várakozásban, amellyel kéziratod[1] megérkeztét lestük és amely miatt most végre már cenzúrába került és húsvét tájt postára menő számunk alaposan elkésett, – bizony én nem olvastam el tanulmányodat, amikor végre megjött, hanem azonnal nyomdába adtam. Kikötésed, mely szerint kefenyomathoz Zengővárkonyban is ragaszkodsz, külön időveszteséget jelentett. Egy szó mint száz, én a tanulmányt csak kefében olvastam el. Elolvastam pedig most, tegnap egy hete, vasárnap, falusi magányban, azokban az órákban, amelynek mindenki számára oly nyugtalanítók voltak, s a napipolitikában is élő magyar ember számára fokozottan azok voltak. – Nevetséges volna azt mondani, hogy a szerkesztő valami különösebb kockázatot vállalt volna azzal, hogy kéziratodat olvasatlanul adta nyomdába. Nekem sem volt egy pillanatnyira sem ez az érzésem, meg voltam győződve arról, hogy aki Tőled írást kap, az akkor jár el helyesen, ha nyomdába adja. E vallomást is csak azért írom, mert egyszerűen füllentettem, amíg – olvasatlanul is – érdemi megjegyzést tettem rá.

Most azonban, hogy elolvastam, még pedig sokszor tíz soronként újra kezdve olvastam, engedd meg, hogy legmelegebben gratuláljak hozzá s megköszönjem. Könyörtelen tiszta okfejtésedet követni ma, amikor annyi mindent bizonygatunk kínunkban hamisan – külön élvezet volt és külön élvezetet jelentett minden megállapításod olyan valaki számára, aki az építészeti alkotó munka keserves akadályversenyén botorkál immár két évtizede.

Nagyon hiszem, hogy szavaid el fognak találni sok olyan lélekhez, akinek szántad. A közben beállott események dacára mindent elkövetek, hogy a könyvecske[2] is megjelenjen, e célból a szedést állva hagytam. Engedelmedet kérem arra, hogy a kiadás, illetve a forgalombahozatal szempontjából ne csak Gergely úrral[3] tárgyaljak, hanem verseny-ajánlatot is beszerezzek. Ő az eladási ár 45 %-át igényli, amit én kissé sokallok. Meglátom, mit kér más, természetesen vigyázok arra, hogy kivel állok szóba. Lőrincz Ernő is ajánlkozott a Turul kiadóvállalat nevében,[4] őt is megkérdem, mert hűséges hívednek mutatja magát s megvallom, én is az ő révén olvastam el könyvedet a „Magyar művészet"-ről.[5]

Akkor még nem is gondoltam, hogy ilyen viharmadár vagy, aki ha tollat fog, megzendül az ég és orkán sivít. Nem furcsa, hogy az a tanulmányod is annyira nyugtalan időben jelent meg? De ne képzelegjünk. Elnézést kérek, hogy a sürgetések után úgy elhallgattam, de az események nagyon ránk rontottak, s közben még szerkeszteni is... néha saját magamat is kinevettem ezen a porszem buzgólkodáson. A tanulmányt mellékletként hozzuk, megjelölve, hogy ez az I. rész s megmagyarázva, hogy azért teszszük, hogy bekötéskor a két részt egymás mellé lehessen fűzni. Ezt a körülményt a címoldalon is közöl, [!] pár sorban, a lap alján. Abban a reményben, hogy nemsokára küldhetjük a kész számot

szívből üdvözöl:

Padányi-Gulyás Jenő

MTAK Kézirattár Ms 4589/99.
Gépirat autogr. aláírással az Építészet. negyedévi folyóirat a Magyar Mérnök- és Építész Egylet kiadásában Budapest, VI., Reáltanoda-u. 13–15. Telefon: 185–330. feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Padányi-Gulyás Jenő ld. 1530. sz.

[1] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.
[2] Uo.
[3] Talán Gergely Rezsőre utal. Ld. 1421/4.
[4] Ld. 1639/2. ill. 1650/2.
[5] Ld. 1452/6.

1665. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. IV. 6.

Carissimo,

dove siete? – mi chiedo da giorni, non sapendo nulla di Voi. Aspetto con angoscia novelle.

Intanto vi mando i miei augurii per la Santa Pasqua. Siamo, mi pare, all'inizio di una tremenda tragedia, e l'anima si volge spontaneamente verso Lui, chi fu unigenito e unico al mondo, sorgente di bontà e di sofferenze.

Addio amico del mio cuore, addio cara Señora.

Abbracci fraterni da

Arturo

La mia lettera,[1] inviata 7 giorni all'incirca, vi è pervenuta?

MTAK Kézirattár Ms 4586/114.
Kézírás, rajta FL ceruzaírásával: itt: SS-ek Kner Elöd
Zengővárkonyba írt levél.

Kedves barátom,

hol van? kérdezem magamtól napok óta, mivel semmit sem tudok Magáról. Aggódva várom a híreket.

Addig is jókívánságaimat küldöm a szent húsvét alkalmával. Úgy látom, szörnyű tragédia előtt állunk, és a lélek önkéntelenül is Feléje fordul, aki egyszülött és egyetlen volt a világon, a jóság és a szenvedés forrása. Isten áldja, szeretett barátom, isten vele, kedves Señora.

Testvéri öleléssel

Arturo

Kb. két napja küldött levelem megérkezett?

[1] Ld. 1663. sz.

1666. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. [IV. 7.] Nagypéntek

A reprodukciókról még nem beszéltem az Athenaeummal.[1] Elfoglaltak, megzavarodottak. Az események ott is terveket forgattak fel. Máskülönben ráérünk, mondják, van idő szeptember–októberig! (Mert már a szerződés megkötésekor ezt az időt emlegették nagy meglepetésemre, amiről én február 24-i levelemben értesítettem is. Sőt november–decembert írtam, remélve, hogy ilyenformán könnyebb lesz a „Turul"[2] javára billentenem a dolgot; ez könyvnapra hozta volna a Magyar m.[űvészet]-et,[3] amit én, az ügy érdekében, előnyösebbnek tartottam.) – A képek jegyzékét egyébként összeállítottam – helyesebben: a képekét és művészekét, miután nem tudom pontosan, kitől mit kellene bevenni. Nem volt időm bemenni a műv.[észet]történeti intézetbe, ahol a reprodukciókat kiválogathatnám. Egyelőre csak annyit írhatok, hogy nem érhetjük be a kiszámított 50–60 darabbal. Mert ha a képanyagban is érvényt akarunk szerezni az egyetemesség szempontjának, amelyről a könyv a m.[agyar] m.[űvészetet] vizsgálja, akkor legalább 120-nak kell helyet szorítanunk felerészben magyarnak, felerészben idegennek. És ez csak az egyik érv, amely a szám mellett szól!

– Csók Istvánnál[4] jártam. A „kakasos"[5] már a Szépművészeti múzeumé. Jelenleg a schweizi kiállításon van, de van kép róla. Csók e mellé a „Fülep rózsái"[6] címűt szeretné – azoknak az emlékeknek hatása alatt talán, amiket látogatásom felébresztett benne, üdvözletét küldi.

Az „Építészet"[7] még nem jelent meg. Cikkét levonatban futottam át. Ha majd elolvasom, írok róla. Önálló kiadása kérdéses. Csak terv az egész, ahogy Padányitól[8] magától hallom. – A Turul vállalkozásáról se közölhetek többet. Karay kiállít,[9] egyelőre nem igen nézhet utána a dolgoknak. Gombos[10] kutatja állítólag az írásokat. És pontosan így vagyok én is: mindegyre tervezgetek, forgatom magamban a dolgot anélkül, hogy papírra kerülne valami belőle. Amiel[11] egyik találó feljegyzésére gondolok: „D'habitude nous nous estimons en préparatifs et en anxiétés... Il est souvent bon d' avoir fait une chose avant de se demander comment on la fera, si on la fera, si elle est possible... si l'on attend de savoir par où il serait mieux de commencer, on n'arrive jamais au début, car l'étude de la méthode est elle-même sans terme" – és kérdem: hol van az a verekedő kedv és elszántság, amit bennem feltételezett! Habitusom igazán nem mása habitusának. Még az összehasonlítást sem érdemli meg. Tipródó tehetetlen emberke vagyok, aki idestova két esztendeje küzd eredménytelenül azokkal a nehézségekkel, amelyeket a szellem Toldija kisujjával hárított el az igazság útjából, holott nekem egyszer már felfedezett igazsággal van dolgom. Hát ilyen alter-egója vagyok! – (Arcképét köszönöm. Megnevezhetetlen örömet okozott vele – azzal, hogy oly közel engedett magához, mint emberhez is.)

Feleségem két hónapi betegeskedés után rendbejött. Annyira-amennyire tisztázódott katonaügyem is: megszabadultam a tanfolyamtól és még egyelőre a frontszolgá-

lattól is. Csapattestem tudniillik 3-án felkerekedett. Mindössze hárman maradtunk idehaza tartalékosok. – Már most csak ezek a bombázások hárulnának el felőlünk. Ki a megmondhatója, mily megpróbáltatások előtt állunk! – Alighanem rövidesen vidékre kényszerülök a vállalattal itt hagyva prédának kis könyvtáramat, ami nélkül – ha egyáltalán épen kerülök ki ebből a pokolból – el se tudom képzelni az elkövetkező néhány esztendőt, tanulóéveimet. Apokaliptikus idők! – Várkonyi kirándulásom is ezek elmúltától függ. Ilyen bizonytalanságban nem merek elindulni, s feleségemet se hagyhatom magára. – De lám a tavasz se mer beköszönteni! Elkerüli ezt a veszedelmekkel teli földrészt. Azokat a cinkéket pedig tessék türelemre inteni, hogy ha már annyira hívnak, hívják előbb a békét – mihelyt az megjön, az első utam a várkonyi lesz.

Húsvéti üdvözlettel

Lőrincz Ernő

A helység értelem szerint, a levél dátuma „nagypéntek", ami 1944-ben IV. 7-ére esett.
MTAK Kézirattár Ms 5691/114.
A FL-nak küldött példány nem maradt fenn, a szöveg a Lőrincz Ernő által önmagának készített autogr. példányról való.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1533/29.
[2] Ld. 1639/2.
[3] Ld. 1452/6.
[4] Csók István (1865–1961) festő. 1903–1910 között Párizsban élt, ott kötött barátságot FL-sal, s gyakran találkoztak. Az előzményt ld. 1656/7.
[5] Uo.
[6] Fülep rózsái c. képét Csók István emlékiratában kétszer említi. „Rákövetkező szerdán Fülep Lajos – két karja alig bírta, annyi őszirózsával állított be. – No, ezt az uram lefesti, – szólt a feleségem. –" (Csók István: Emlékezéseim. Bp. [1937 ?] Officina képeskönyvek 62/64. 136. p.) és „Október elsején nyit a Salon d'Automne. Három képpel mutatkoztam be. Az egyik harmadéve Fülep emlékezetes őszi rózsáiról készült, a másik egy napfürdőző asszonyt ábrázolt. Ezt egy argentínai milliomos meg is vásárolta. Pogányul alkudozott, akár egy Teleki-téri őszeres. A harmadik őcsényi emlék Hejus Vica rongybabájáról festve." A késő nyarat–kora tavaszt FL mindkét, 1904-es és 1906-os párizsi tartózkodásakor ott töltötte. Csók emlékezései alapján a kép festése 1904-re tehető, mivel a második említéskor a „harmadéve" festett őszirózsákról szól, előtte pedig Fülepnek a Salonnal kapcsolatban tett megjegyzését idézi, tehát ottléte idején volt a kiállítás. Csók 1965-ös emlékkiállításakor közreadott (nem teljes) oeuvre-listáján 1904-ből csak a Mézevők c. kép szerepel, virágcsendélet pedig csak 1907-ből van említve. Lázár Béla: Csók István. Bp. 1921. c. művében a XIV. tábla a teljes vásznat betöltő őszirózsa-tömeget ábrázol, de a képjegyzék sem a keletkezési évet, sem a kép akkori hollétét nem közli, így esetleges azonossága a Fülep rózsái-val csak feltételezés lehet.
[7] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.
[8] Ld. 1530. sz.
[9] Ld. 1313. sz. Karay a Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület 100. csoportkiállításán vett részt 1944. IV. 2–16. között. Tímár Árpád közlése.
[10] Ld. 1652/1.
[11] Talán Amiel, Henri Fréderic (1821–1881) svájci íróról van szó. Az idézet: Gyakran az előkészületekről és aggodalmakról ítéljük meg magunkat. Sokszor jó az, ha az ember megcsinál

valamit, mielőtt felteszi magának a kérdést, hogyan csinálja, ha megcsinálja, s lehetséges-e... ha arra várunk, hogy rájöjjünk, hol lenne a legjobb hozzákezdeni, sose érünk el a kezdetig, mert a módszer tanulmányozása önmagában végeláthatatlan.

1667. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. IV. 14.

Kedves Barátom,

nem tudom, érdemes-e ezekkel a dolgokkal[1] egyáltalán foglalkozni mostanában, – s később meg egyáltalán sor kerülhet-e rájuk? Nem sok, vagy inkább semmi bizalmam a könyvkiadás közeljövőjéhez.

De hát itt a levele, s benne válaszolandó kérdések, ill. tervek.

A 100 reprodukció lehetőségében nem bízom. Nagyon nagy költség a kiadónak. Úgy gondolom, a quantitást ne erőltessük. Ha túlságosan keveset akarnának, azt lehetne ellenezni, de ha jó közepest, azt rájuk hagyhatnók, inkább a minőséget kellene szorítani. Ha azonban önként is hajlandók többet vállalni, tant mieux.

Van azonban most egy aggodalmam. Mindkét szöveget (Magy.[ar] m.[űvészet][2] és Műv.[észet] és világn.[ézet][3]) átjavítva megküldtem nekik.[4] Természetesen nem változtattam sehol a tartalmon, de germanizmusokon – ma ebben sokkal kényesebb vagyok, s többet is tudok – igen. Ez elég nehéz munka volt, napokig tartott, nem szeretném, ha kárba veszne. Attól tartok, hogy ott a biztonságba helyezésben vagy általános zűrzavarban el talál kallódni. Én pedig másodszor nem csinálom meg ezt a munkát (nem is tudnám ugyanúgy), javítatlanul pedig nem engedem kiadni. Megtehetné, hogy elkérné tőlük a szövegeket, s elküldené, vagy velük elküldetné itt megírt okaimra hivatkozva? Ha igen, kérem, győzze meg őket arról, hogy a szövegek nálam jobb helyen, nagyobb biztonságban vannak, s amint kell nekik, rögtön küldöm. Tudom, hogy ezzel nagy dolgot kérek Magától, de mivel ez az ügy érdekében van, talán nem sajnálja tőle a fáradságot, ha hivatalától egyáltalán hozzájut ma, és ha megtalálható az Athenaeumnál, aki ebben illetékes.

Még egy másik, személyesebb természetű kérésem is van. A szerződés febr.[uár] 23.-án kelt,[5] s egyik pontja szerint azonnal fizetnek 800 p[engő]-t. Kállay[6] márc.[ius] 3.-i levelében írta is, hogy intézkedik rögtöni megküldéséről.[7] Mindez tehát jóval a fordulat előtt történt. A pénzt azonban máig se kaptam. Most pedig szükségem van rá, mert az egyházi épületeken nagy javíttatásokat kell csináltatnunk, az egyháznak nincs pénze, nekem kell előlegeznem (à fonds perdu), – s halaszthatatlan, mert az épület egyik része bedűlő félen, s ha csakugyan leszakad, akkora lesz a kár, hogy egyáltalán nem tudjuk megcsináltatni (anyag se volna hozzá, cserép stb.). Ha ez nem volna, nem törődnék azzal a pénzzel, én meglennék nélküle. Arra kérem, legyen szíves figyelmeztetni őket, hogy a terminus rég elmúlt, küldjék meg végre az esedékes 800 p[engő]-t. Én is megírhatnám nekik, de mivel olvasom, hogy a pestiek költöznek elfele, nem tudhatom, Kállay is ott van-e még, s levelem is nem kallódik-e el ott elintézetlenül.

Amit Amiel[8] az elkezdés módjáról mond, szó szerint igaz. Aki úszni akar, bele kell mennie a vízbe. A nehezen indulásnak Magánál, azt hiszem, tudom az okát. Mikor Pesten a hivataláról beszéltünk, helyeseltem az elvet, hogy ha az ember a hivatásából nem élhet, lehetőleg olyan hivatala legyen, amelyiknek a hivatásához nincs köze. Végzetes p[él]d.[ául] az újságírás az íróra. De akkor az a hivatal olyan legyen, amelyik időt hagy, és nem használ el túlságosan sok energiát. A Magáé pedig, azt hiszem, nem ilyen. Ezért volna sokkal jobb a tanárság. Már rég megszerezhette volna a hozzá való képesítést, s elhelyezkedni könnyű. Megvallom, éppen erről a témáról szeretnék Magával beszélgetni. Mert jövője is aggaszt. Az olyan alkalmi hivatalok, mint a mostani, az alkalommal együtt elmúlnak – s mi lesz aztán?

A verekedő temperamentumban tévedtem? Megtévesztődtem. Karay[9] azt írta, hogy Maga cikksorozatot ír a Magyar Életbe a magyar művészeti irodalomról,[10] s alaposan megmondogatja. Hát nem így van? Nem írt? Terv maradt? De hát a terv maga is nem verekedő kedvre vall? S ha írt, és meg is jelent, kérem, küldje el.

Feleségéről szóló jó hírnek igen örülök.

Ha könyveiért aggódik, jó volna legalább a javát ládákba csomagolni s valami biztos helyre tenni. Ha nem tud mást, vagy jobbat, én nagyon szívesen adok nekik helyet itt, sajnos, csak a padlásra tehetem, mert lent tele vagyok. De nekem is vannak már régóta könyveim a padláson, s nincs semmi bajuk. A német könyv Lipcsében elpusztult, a veszteség sokáig pótolhatatlan.

Én is gondban vagyok, feleségem 2 hét óta Debrecenben van beteg szüleinél, el se képzelem, hogy' tud megjönni.

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/26.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross utca 90. I. 2.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1533/29.
[2] Ld. 1452/6.
[3] Ld. 1542/3.
[4] Ld. 1644/2.
[5] Ld. 1638. sz.
[6] Ld. 1627/1.
[7] Ld. 1644. sz.
[8] Ld. 1666/9.
[9] Ld. 1313. sz.
[10] Ld. 1652/10. ill. 1670/3.

1668. ELEK ARTÚR – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. IV. 15.

Carissimo,

12-én írt levele[1] ma érkezett, tehát nem nagy késéssel, s én rögtön felelek reá. Roppant súlyt vett le rólam a levél, mert komoly aggodalomban voltam Maga miatt. Miután első levelemet[2] elindítottam, akkor jutott eszembe, hogy Magának Pécsváradon, vagy hol ellenségei vannak, s mi könnyebb és egyszerűbb, mint olyan időben, amelyet nem törvény szabályoz, puszta följelentéssel bajba dönteni valakit. Rossz érzések között vártam valami életjelt, s mikor olyan nem jött, elküldtem második levelemet.[3] Minthogy arra sem mutatkozott semmi, tegnapelőtt az apósa urának írtam Debrecenbe[4] és tőle kértem hírt. Most persze már szánom-bánom, mert félek, hogy ijedtséget okoztam, kivált hogy a Señora is ott van. Sajnos, már nem tudok változtatni rajta.

Természetes, hogy az olyan levélre, mint az enyém, bajos választ írni. Hiszen az a levél olyasféle volt, mint az az üvegpalackba zárt üzenet, amelyet a hajótörött dob a tengerbe. Mikor a fordulat bekövetkezett és megismerkedtem a körülményeivel, azonnal tisztában voltam azzal, hogy az életem befejeződött, de nem úgy, ahogy addig is éreztem: erkölcsi és tevékenységi értelemben, hanem fizikai mivoltában is. Belátom, olyan lelkiállapotban, mint akkor voltam, nem helyes dolog levelet írni. Az írón nem könnyít, annak aki olvassa, pedig összefacsarja a szívét. Segítség nincs és nem is lehetséges (nem is gondoltam reá). Ez is kései tanulság, már csak a másvilágon veszem majd hasznát. Pedig mint első levelemben jeleztem, nekem is biztató reménységeim voltak. Kiadóm, a Dante, Burckhardt egy másik művének fordítását is felajánlotta (Kultur in Griechenland),[5] de nem fogadtam el, azután egy nagyszabású képes kiadványnak szerkesztését is (az olasz festőművészet), de azt sem fogadtam el, mert a Béta kiadónak régről tartozom a művészéletrajzok alakjában megírt művészettörténettel,[6] s előbb azt kívántam befejezni. A Dante azonban annak a képmagyarázó sorozatomnak kiadására is nagy örömmel vállalkozott, amelynek szövegi része a remek freskókkal illusztrált szentek történetén alapult. Azoknak nagy része kész, csak nehány szent legendájával akartam még kiegészíteni. Ebből díszkiadványt, természetesen képekkel bővelkedőt tervezett a Dante. Ez is kútba esett. Hogy Bruckhardt-fordításom megjelenik-e, igaza van – nagy kérdés. A kormány legközelebbi intézkedései között várható a könyvkiadás „megtisztítása" is. A honoráriumomat azonban, kevés híján, megkaptam. Igazi szerencse, mert biztosítja azt a nehány hónapomat, amely talán még vár reám. Talán, mondom, mert nem bizonyos, nem is valószínű, hogy megvárjam azt, ami reám várakozik. Az eddigi intézkedések közül engem különösen kettő érintett mélyen. Az egyik a sárga jelvény. Nem viselem. Úgy térek ki előle, hogy nem mozdulok el hazulról. A sógorasszonyom gondoskodik testi ellátásomról, s itthon jóval egyszerűbben és olcsóbban élek, mint vendéglőben. – A másik intézkedés: lakásom igénybevételének fenyegetése. Húsvét vasárnapján a zsidó hitközség egy kisebb különítménye járt házunkban, s a sógornőmtől, mint a ház „légoltalmi" parancsnokától kért felvilágosítást. Azért jöttek, hogy a ház zsidó származású (tehát nem vallású) lakóit egybe költöztessék, s ily módon lakásokat felszabadítsanak. Az a szabály, hogy egy családnak egy szoba dukál.

Az öcsémék hárman vannak, én külön család vagyok, a szobák száma három. Sógornőm, aki igen erélyes teremtés és éppen ezekben a nehéz időkben férfiakat szégyenít meg lélekjelenlétével, határozottságával és energiájával, hamarosan bejelentette harmadik családnak a kishúgom egy barátnőjét, akinek csepeli otthonát szétbombázták és akinek nem sikerült ott más lakást kapnia, mert ő is Sém csillagzata alatt született, noha halott apja árja volt, Winterhalternak[7] hítták és rokonságot tartott Eugénia császárné[8] híres udvari festőjével. Így azután, remélem, completo a kocsi, legalább is addig, amíg egy újabb generális intézkedés mindent föl nem forgat. Ami a könyveimet illeti, megírtam végrendeletemet, aláírattam a kötelező négy tanúval és tartalmát megismertettem Enyvvárival.[9] Megígérte, hogy a végrendelet értelmében halálom után nyomban a Fővárosi Könyvtárba szállítja a könyveket s ő gondoskodik ott szétosztásukról úgy, ahogy azt végrendeletemben meghagytam.

Higyje meg, nem fáj a búcsú. Dolgomat én – rosszul és tökéletlenül – elvégeztem ezen a földön. Nem kívánok többet megérni, mint amennyiben jórészt akaratlanul részem volt. Hogy öreg koromra bujdokló lettem, aki nem mehet ki az utcára, mi tagadás, fáj, talán mindennél inkább fáj, pedig a sérelmek között talán a legjelentéktelenebb, mert merőben külsőséges. De fáj azért, mert olyan nyilvánvalóan a gonoszság, a megalázás szándéka az indítója. Nagyobb baj, hogy az idegeimet kezdte ki ez a hosszú állapot. A napról-napra várakozás izgalmát szívszorulásban érzem és abban, hogy semmibe sem tudok elmerülni, hogy gondolataim folyton egy körben járnak, hogy kényszerképzetek kínoznak nappal is, éjjel is. Azelőtt sohasem emlékeztem az álmaimra. Most a nappal eseményei valósággal kiszíneződnek, plasztikussá tömörülnek és fantasztikussá torzulnak álmomban. Fáradtan ébredek belőle. Különösnek tetszhetik, de aránylag legnyugodtabbnak légi támadás idején, a pincében érzem magamat. Ott egyformák vagyunk mi emberek, nem tesz különbséget közöttünk se származás, sem egyéb babona. Békés hely volna, ha közönsége nem fecsegne és nem nyilvánítana véleményt a zsidókérdésről. Érthetetlennek tetszik, hogy a propaganda ereje még az olyan helyzetben is érvényesülni tud.

Levelét, különösen a ceruzával írott részét, nem volt könnyű dolog kibetűznöm, de néhány krudélis szó kivételével, sikerült. Nagyon örülök, hogy a sok éhes kiadó Maga felé fordult.[10] Remélem, lesz folytatása a dolgoknak. Az Athenaeum mindenesetre tovább is élni fog. Jól tette volna, ha előleggel pecsételteti meg az alkut. Talán még nem késő.

Szeretettel öleli

Arturo

MTAK Kézirattár Ms 4586/115.
Kézírás rajta FL ceruzaírásával: Utolsó levele. † 25.-ére virradó éjjel.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] FL IV. 12-i levele nem maradt fenn.
[2] Ld. 1663. sz.
[3] Ld. 1665. sz.
[4] Gábor Bélára utal. Ld. 1309/3.

[5] Ld. 1663/1.
[6] A kötet nem jelent meg.
[7] Winterhalter, Franz Xaver (1805–1873) 1837 után Párizsban élő német festő, több országban kedvelt udvari festő volt. III. Napóleonnak is dolgozott.
[8] Eugenia Maria de Montijo de Guzmán (1826–1920) 1853-tól III. Napóleon francia császár felesége.
[9] Ld. 1629/10.
[10] Az Athenaeum és Turul kiadókról van szó. Ld. 1533/29.

1669. KNER IMRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. IV. 15.

Drága Nagytiszteletű Uram!

Nagyon szomorúan közlöm, hogy az én édes Uram 10 nap óta internálva van. Teljesen érthetetlen előttünk, miért történt az egész, legalább másfél év óta teljes energiájával csak a közigazgatási munkáinak élt, soha ember fiával nem beszélt, soha még a személyzetével sem volt egy megbeszélése, mert hiszen fizikailag lehetetlen lett volna ez a napi 18–20 órai munka mellett! Teljesen tanácstalan vagyok, a napokban elment a fellebbezési kérvényünk, jól felszerelve, de ennél több semmi nem történt, mert Imre annyira tisztának tudja magát, hogy itt nincs helye semmiféle közbenjárásnak sem. Ez azonban nem enyhíti kétségbeesésemet, mert ki tudja, meddig tart ez így?

Emellett Mihály fiamnak[1] holnap be kell vonulnia, Bandi sógoromról[2] semmi hírünk nincsen és ittmaradt a nyomda teljesen gazdátlanul, ebek harmincadjára.

Ne nehezteljen, hogy ilyen gonosz értesítést küldök, hiszen a kutyámnak is sok volna, ami velünk történt, de arra kérem, ha van egy pici nyugalma, írjon az én Drágámnak egy pár szót, hogy megnyugtassam ezzel is. Bár nem tudom, átadhatom-e még, mert az hírlik, hogy 20-án továbbviszik innen. Most naponta láthatom és magam láthatom el étellel, hála Istennek. De mit tartogat még az emberi gonoszság számunkra?

Szeretettel köszöntöm, kérve a jó Istent, tartson távol Öntől minden rosszat

Knerné je

MTAK Kézirattár Ms 4588/153.
Gépirat autogr. dátummal és aláírással Kner Imréné feliratú levélpapíron. Rajta FL ceruzajelzései.
Zengővárkonyba írt levél.
Kner Imréné ld. 1299/9.

[1] Ld. 1299/7.
[2] Kner Endre ld. 1299/6.

1670. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. IV. 17.

Kállaival[1] beszéltem – telefonon. De tapasztalatból tudva, hogy ezen az úton ritkán lehet ügyet elintézni, az az érzésem, el kell mennem hozzá. Ezt ma nem tehettem az ebédidei légiveszély miatt. Máskor meg nem távozhatom a hivatalból; Kállait se találnám késő délután.

– A távbeszélés eredménye: küldik a pénzt s ha okvetlen ragaszkodnék hozzá elküldik a szövegeket is – bár ezek, K.[állai] szerint, elég jó helyen vannak itt is; ő inkább attól tart, hogy egy szép napon megszűnik a postaforgalom Pécs és B[uda]p.[est] között s akkor hogy' küldené vissza nekik a szövegeket! – Én más megoldást ajánlok: a javításoknak megfelelően kijavítok magam 1–2 példányt a könyvből és a cikkből; az eredeti maradjon a kiadónál, aztán ha baja történnék, kiszedik majd az én példányaimból – talán csak nem fogja a bomba találni mind a kettőt.

Könyveim biztonságba helyezése felől még nem döntöttem. Egyelőre csomagolok, aztán meglátom, élni fogok-e szívességével, amit már most megköszönök. A c[irc]a. 600-ból 100–150 kötetnyit küldenék 4–5 csomagban, ha sor kerülne reá. Természetesen magammal is vinnék vagy két évre valót. A többit itt hagynám prédának. Sajnálom őket mert sok a szép közöttük s nehány ritkaságom is van – és főleg mert nagyon összeforrtam velük. Mindössze 5 esztendeje, hogy amire szükségem van és kapható, azt meg is szerezhetem magamnak, kicsi tehát a könyvtáram és éppen ezért valósággal él bennem minden darabja. E miatt nehéz megválnom tőle.

Jövőm... Ma, amikor életemet a pillanattal mérem, jól esik ilyenről hallani. Hát még arról, hogy aggódik is valaki érte! És ebből látom, hogy az a gondviselésre hagyatkozás, amellyel ma a forgatagban állok, megadás inkább, mint önkéntes sorsvállalás. Mert mindig tehetetlen voltam s mert nem volt aki tehetett volna értem, idáig a véletlenre bíztam magam – azért várom most is a csodát ölbetett kézzel. Igaz viszont, hogy amikor magam is akartam, akartam volna valamit magamért, akkor meg a körülmények támadtak ellenem. Két lendületes esztendő után az „oláh" egyetemen két esztendei szakadatlan csalódás a magyarban – ez az oka, hogy ma egyetem végezetlenül kishivatalnok sorban tengődöm a puszta megélhetésért. Persze, amikor elszegődtem, reméltem, hogy a napi elfoglaltság mellett hivatásomnak is élhetek. Hiú remény volt, ma tapasztalom. A bizonytalanság azonban, ami körülvesz, egyelőre megalkuvást parancsol. Háborúban semmi lehetősége annak az életnek, amit valamikor magamnak kontempláltam s amit csak béke beálltával kezdhetnék el... Hogy már most megvalósítható volna belőle valami? – Hát szívesen beszélnék ezekről magam is, ha lejuthatnék valahogy Várkonyra, ami persze ismét nem csak rajtam múlik, hanem a körülményeken is.

A M.[agyar] életbe[2] tervezett sorozat elakadt az első cikken, amely az ön fölfedezéséről szólna. Nem tudom, mit írhatott róla Karay;[3] legközelebb majd megírom magam, mit akarnék vele s hogy mint született meg a terv.

Tisztelettel üdvözli

Lőrincz Ernő

P.[ost] S.[criptum] Nem emlékszem, közöltem-e, hogy rövidesen vidékre távozom a vállalattal. Elinduláskor közölni fogom új címemet.

MTAK Kézirattár Ms 5691/115.
A FL-nak elküldött példány nem maradt fenn; a közölt szöveg a Lőrincz Ernő által önmagának megőrzött autogr. másolatról való.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1627/1.
[2] Ld. 1652/9.
[3] Ld. 1652/10. ill. 1667/10.

1671. ELŐD GÉZA – FÜLEP LAJOSNAK

[Munkács,] 1944. IV. 18.

Igen tisztelt s nagyon kedves Professzor Úr,

Szép és irodalmi hangú levelet kellene most írnom, valahogy a Lavoisier-k emberi magatartásával[1] – ne haragudjék, ha nem sikerül. Igen súlyos beteg vagyok, alighanem már menthetetlen és bizony ennek tudata éppenséggel nem felemelő.[2]

Búcsúzni szeretnék Professzor Úrtól azzal a régi szeretettel és – bizony most már mondhatom, mert nem hangozhatik túlzásnak helyzetemben ez őszinte szó – lelkes és derűs imádattal, amellyel tizenkét év előtt első előadását hallgattam. –

Így szeretnék búcsúzni mostan s kérni Professzor Urat, emlékezzék rám jó lélekkel.

G.[éza]

A helynév postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4586/124.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos egy. m. tanár úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Előd Géza (1912?–1944/45) tanár. Pécsi egyetemi évei idején hallgatta FL előadásait, „A látó ember" címen írt róla a Pécsi Napló 1932. X. 23. sz. 5. p. Utóbb munkácsi tanár lett, a munkaszolgálat során elpusztult. FL a következőket jegyezte fel róla: „a pécsi egyetemen nem volt beiratkozott hallgatóm, de eljárt óráimra, aztán kijött Várkonyba. Doctori dissertatioja témáját (Zilahy Károly) én ajánlottam neki. (Jellemző, hogy tőlem kért témát, nem a professzorától.) Tehetséges volt, komoly tudós lett volna belőle, az a typus volt. Zilahy-értekezése jó tudományos módszerrel készült. [Schöpflin ismertette a Nyugat 1936. I. 312–313. p.] Sorsáról apja levele tájékoztat. [MTAK Kézirattár Ms 4586/127. Ld. 1680. sz.] Próbálkoztam érdekében – persze hiába." (MTAK Kézirattár Ms 4586/126.)

[1] Lavoisier, Antoine Laurent (1743–1794) francia kémikus, a modern vegytan megalapítója, a forradalom idején kivégezték.
[2] FL feljegyzése szerint: „Igen súlyos beteg vagyok" etc. azt jelenti, hogy akkor már tudta, nincs menekvés, hamarosan végeznek vele is.

1672. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. IV. 18.

Kedves Bátyám,

Végre sikerült megszereznem a Németh Töcsök[1] disszertációját, – itt küldöm. Az ok azonban, amiért eddig nem írtam nem ez, hanem sajnos egészen más; az utóbbi hetekben annyi nyomorúság, baj, kellemetlenség ért, hogy a magam bajával való törődés teljesen abszorbeált és alig maradt másra időm. A német megszállás radikálisan megváltoztatta helyzetemet, mert amiben eddig bíztam, hogy külföldre jutok[2] s ott folytathatom stúdiumaimat, most lehetetlenné vált a német határ-zárlat következtében. Egyelőre hát se ki se be, hiába próbáltam végig összes német és magyar kapcsolataimat, német beutazási engedélyt nem kapni. Ez pedig azt jelenti, hogy talán már május derekán, de ősszel mindenképpen, bevonultatnak s hogy azután hova s merre az Isten se tudja. Mindenképpen a legrosszabbkor. Szubjektíve (csak a magam ügyét, s a világhelyzetet nem nézve) azért, mert az utóbbi időben sikerült közelebb jutnom néhány problémám megoldásához, olyan pontokon, amik úgy hiszem egészen fundamentalisak, legalább is *számomra* (azért hangsúlyozom ezt, mert a fejlődés logikája még szükségképpen a szubjektív általánosság stádiumában maradt, de az igazi objektivitás csak ebből nőhet ki, ennek átugrásával soha). A megoldás, pontosabban a megoldás felvillanó lehetősége egész sereg újabb problémát szül; ebben is az dokumentálódik, hogy a dolgok leggyökerébe vág, a kulminációspontba, ahol minden szál összefut. S éppen ez figyelmeztet arra is, hogy így ahogy van még csak az absztrakt általánosságok állapotában leledzik, ahonnan lehozni a konkrétumba felmérhetetlen munka. Ezt a rámváró munkát szakítaná meg most már a katonaság, hosszabb-rövidebb időre, vagy talán örökre is, nem tudni. Dehát a szituáció úgy látszik tökéletesen úrrá lehet az emberen, s fölibe kerekedve megfoszthatja az önmaga realizálásának jogától és szabadságától. S a paradox az, hogy éppen ezzel, a szabadság-problémával küzdök, ennek újrafelvételét jelentené az egész koncepció, de nem merőben az etikai szférára vonatkoztatva, hanem úgy, hogy a metafizikai megoldás átvilágítaná az emberi létet, megvilágosítaná a szellem problémát (a Hartmann[3] féle „empirikus szellemben" fölmutatva a „csodát", a benne-munkáló metafizikumot), fölvetné újból az érték, elsősorban az abszolút értékek problémáját, és sok-sok más konzekvenciája is lenne. Alkalom-adtán, ha több nyugalmat találok, részletesen megírom majd Bátyámnak az egész elképzelést, s várom bírálatát. Majd, május elején talán, akkor ugyanis kiköltözöm az Isten háta mögé, Erdővárosra,[4] a nagymamámhoz, ott talán nem kell minduntalan az óvóhelyre szaladgálni.

A legelső légitámadás igen közelről érte a kollegiumot, vagy 17–18 bomba esett a közvetlen környéken; a Zilahi Irén[5] villája is itt robbant szét, úgy 50 m[éter]nyi távolságban. Csaknem valamennyi ablakunk betört. Az épület s a könyvtár azonban még sértetlenül áll. Milyen pompás, remek dolog, hogy a technika fejlődése végre ismét, újból megajándékozott bennünket azokkal az érzésekkel, amiket hajdan az ostromlott vár lakói érezhettek! Hallom Pécset is gyakran riasszák, Várkony azonban gondolom nyugodt marad, hisz aligha látni felülről s így nincs mitől tartania.

Jó volna, ha Bátyám könyve, mihamarabb megjelenne, akár itt, akár ott,[6] mindegy, úgyis önmagáért beszél s aki a kiadót nézi, onnan akarván ellesni a szerző felekezeti, világnézeti hovatartozását az úgyis hülye. De csak jelenjen meg mielőbb még a nyakunkba szakad ez a világ. – Az „Építészet" úgy látszik még nem jött ki,[7] a napokban érdeklődtem utána és semmi pozitívumot nem tudtak róla mondani.

A Fielding essayvel[8] elkészültem már rég, de angolul írtam s mivel az utóbbi időben alaposan elfelejtettem a nyelvet, részben mert angolul most keveset olvasok, részben mert még kevesebb a beszéd-alkalmam, igen irritált az, hogy nehezemre esik az írás. Így azután rövidebb is lett mint szerettem volna, illetve mint ahogyan a tárgy megkövetelte volna, meg talán nem is egészen adekvát a gondolat és nyelvi kifejezése. Ebben a formájában csak kényszerűségből vállalom. Nem bizonyos, hogy megjelenik, t. i. a megváltozott viszonyok között – jellemző eset – a különböző intézetek, melyek a Yolland-emlékkönyv[9] kinyomásának költségét fedezték volna anyagilag, ma már nem garantálják ezt a fedezetet, ennek következtében a második transzportban nyomdába menő kéziratok, talán a szerkesztő asztalfiókjában maradnak. – Nincs szerencsém a publikálással!

Erről jut eszembe az essayről szóló essay.[10] Német verziót kértek a Heliconnál (Gerlőtei[11] – úgy tudom Bátyám ismeri őt) ezt azonban csak megkésve küldtem s ezért (vagy másért?) kimaradt. Gerlőtei ajánlására aztán juttattam, a „Műhely"[12] számára. Azóta nem tudok róla. Keresztury[13] egyszer elkérte tőlem a kéziratot, s Illyésnek[14] juttatta. Ő homályosnak és nagyképűnek találta, vagy talán fordított sorrendben; azt hiszem, igaza van, ahonnan ő, vagy ők nézik, egészen bizonyosan.

Még szívesen ideírtam volna Bátyám földerítésére a 2 x 2 = 4 igazságát a 2 x 2 = 4 almában, mint empirikus valóságban föltalált filozófnak szomorú és igaz történetét, aki szerint Kant a legnagyobb filozófiai zseni s Hegel csak szépíró, aki azonban, mint a fenti példa mutatja sohasem hallott még a szintetikus a priori ítéletek problémájáról, arról a bizonyos kanti 5 + 7-ről, – de sebaj, mert azért vígan és mindenki által tisztelve magántanárrá lőn,[15] s szívesen írtam volna a fanatikus hartmanniánusról, aki – monista és még sok egyéb badarságot is hisz mesteréről, noha, ki hinné, pedig így van, valóban olvasta, sőt tanulmányt is írt róla; és még egyről s másról szívderítő és mulattató történetkét, nyilvános rendes tanártól le egészen a magántanárig s aztán újból föl és megint le et sic in infinitum.

De hagyjuk ezt jobb időkre.

Tisztelettel és szeretettel köszönti

Szigeti József

MTAK Kézirattár Ms 4589/300.
Kézírás.
Címzés: Nagytiszteletű Dr Fülep Lajos lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1647/11.
[2] Ld. 1578/2.
[3] Ld. 1612/10.
[4] Erdőkertes, Veresegyháza mellett.
[5] Zilahy Irén (1904–1944) színésznő, Benedek László orvosprofesszor felesége, villájuk lebombázásakor vesztette életét IV. 4-én.
[6] Ld. 1533/29.
[7] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.
[8] Ld. 1636/8.
[9] Ld. 1612/11. Szigeti József tanulmánya nem jelent meg benne.
[10] Ld. 1498/6.
[11] Ld. 1283. sz.
[12] Műhely. Tanulmányok és bírálatok a szellemtörténeti kutatás köréből. Szerk. Koszó János. 1937–1943 között megjelenő kéthavi lap.
[13] Ld. 1402/17.
[14] A Magyar Csillag nem közölte a tanulmányt.
[15] Mátrai Lászlóról van szó. Szigeti József közlése.

1673. KNER IMRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. IV. 22.

Drága Nagytiszteletű Uram!

Most kaptam kimondhatatlanul jóleső levelét,[1] az első emberi szót szerencsétlenségemben, de nem tudok kézzel válaszolni záporként hulló könnyeim miatt. Sietek írni, hogy ne hagyjam kétségek között, de talán jobb lenne, ha nem írnék. Imrémet, az én drága krisztusian tiszta Lelkemet tegnap éjjel elhurcolták a toloncházba Pestre és a további sorsáról semmit nem tudok... Mit is írhatnék most, hogy köszönhetném meg drága sorait, amelyek minden rettentő fájdalmasságával mégis írként hatottak rám. Ugye tiszta volt? Ugye nagy volt? Ugye nemes volt? Ugye Ember volt? Ugye nem volt ártalmára ennek a szerencsétlen hazának? Ugye becsületet szerzett annak a községének, amely most ezzel hálálta meg, hogy világhírnevet szerzett neki?

Óh, hogy is folytathatnám én most ezt, ami feltolul bennem éjjel és nappal. Nincsen bennem bosszú, nincs bennem harag, csak egy: ismerjék fel, mit tettek, Isten világosítsa meg azoknak elméjét, akik elvakultan cselekedtek, mielőtt valami végzetes történhetne!

Amint valamit megtudok, azonnal írok újra, de nem várhatok semmit hamarosan. Én a törvény értelmében nem utazhatom, s nem kutathatom fel, hová vitték, de állítólag valamelyik pestkörnyéki internálótáborba fogják vinni. Két csendőr kíséretében ment fel tegnap éjszaka, miután 16 napig itt sinylődött a drága Lelkem. Ha utazhattam volna, felmegyek azzal a vonattal, amelyikkel vitték és addig ácsorogtam volna a toloncház kapujában, míg megtudom, hova viszik. De a csillagommal nem szállhattam

fel... Istenem, nem akarok rosszra gondolni, csak imádkozom. Úgy imádom, hogy nem történhetik baja, amíg én élek. És nekem most élnem kell, mert ha lehet, csomagokat kell küldenem és erősítenem kell. Most is előttem van halálsápadt drága arca, drága két szeme, amint engem vigasztalt, engem bátorított... Csodálatos erős volt és biztosított, hogy neki nagyon érdekes tanulmány lesz mindaz amit látni fog, hogy biztosan tanulni fog mindabból, ami most rávár és még hasznosíthatja az életben...

Nem tudom, megírtam a másik fájdalmamat, hogy Mihályomat[2] behívták és vasárnap éjjel bevonult? Tegnap kaptam az első lapot a kis Fiamtól, hogy Debrecenben van, de onnan hamarosan tovább viszik és értesít, hova írhatok. Normális körülmények között igazán csak büszke lennék, hogy egy ilyen derék, tisztességes, egészséges katonát adhatok az általunk annyira imádott hazának. De így? Sárga karszalaggal, csillaggal ásni, követ hordani, nem így álmodtam én ezt. Mihály bátran, büszkén ment el azzal, hogy Ő így is meg fogja mutatni, hogy ez a föld neki mindene és éppen olyan imádattal fog ásni rajta, mintha nem volna megbélyegzett... Vigyázni fog a földre, hogy annak ne fájjon semmi...

Most már búcsúzom, félek, hogy nem lett volna szabad felzaklatnom egy ilyen igaz, drága jó Barátot. Bocsásson meg érte, de nem volt, kinek öntsem ki rettenetes fájdalmamat és akkor azt hittem, hogy ha pár sorát adhatom Imrémnek, az jól esne Neki. Most már csak abban bízom, hogy hamarosan írhatok majd a Lelkemnek és akkor legépelem a levélben az Ön páratlan melegségű levelének tartalmát. Biztos, hogy új lelket fog verni belé ez, hiszen most semmi nem érhet annyit, mint a baráti együttérzés, ami még hitet is adhat!

Még csak annyit, hogy Imre úgy búcsúzott, hogy egyre azon töri a fejét, hogy hogy fog újra építeni...

A jó Isten áldását kérem Önre, Nagytiszteletű Uram és kérem, engedje meg, hogy sokszor írhassak, ha nem is mindig válaszol rá. Csak röviden fogom értesíteni az eseményekről. Egyébként ma van a nyomda átadásának napja is, de ez távolról sem fáj nekünk már. Ennél annyival több és nagyobb történt velünk, hogy semmiségnek tűnik az egész. Nagyon kevés pénz kell nekünk, s azt talán folyósítják majd, ha újabb rendelet nem törli el. Amit pedig csináltunk, az nem ebben a kis fészekben van letéve!

Meleg szeretettel vagyok hálás híve

Kner Imrénéje

MTAK Kézirattár Ms 4588/154.
Gépirat autogr. aláírással Kner Imréné feliratú levélpapíron.
Megj.: Fülep–Kner lev. 255–256. p.
Zengővárkonyba írt levél.
Kner Imréné ld. 1299/9.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] Ld. 1299/7.

1674. KNER IMRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. IV. 26.

Drága Nagytiszteletű Uram!

Szörnyű kétségeim után ma végre az első hír jött Imrémtől: Nagykanizsára vitték internáló táborba. Biztosít, hogy jól van és a ránk való gondolás erőt ad neki mindenhez! Ennivalót kér és most nagyon sietek, hogy az első vonattal már menjen is a csomag, biztosan nagyon nagy szüksége van rá a Lelkemnek.

Írni fogok most levelet is, melybe belefoglalom Nagytiszteletű Úr sorait, biztosan sokban elviselhetőbbé teszem a napjait, olyan jól fog esni az! Most azt kérdezem, nincs-e valami összeköttetése, vagy ismeretsége Nagykanizsán? Itt volna Zsuzsikámnak[1] egy tanítványa, akinek a szülei ott elég nagy összeköttetéssel bírnak, vegyek igénybe valamit? Olyan félelmek között teszek valamit, mert Ő oly határozottan megtiltotta ezt! De mit tegyek? Hagyjam sínylődni teljesen ártatlanul? És ha beteg lesz, ha a nagynehezen lenyomott magas vérnyomása újra nagy bajokat csinál? Olyan tanácstalan vagyok! És itt van a nyakamon az otthonunk, a nyomdánk bejelentési kötelezettsége, amihez kezdeni is alig tudok. És tegnap este heten megszállták a házunkat, lakók, oda az a pici nyugalmam is. De ez nem panasz akar lenni, mert igazán örülök és hálát adok Istennek, hogy még födelet adhatok az arra rászorulóknak.

Mihály[2] írt már többször, még Debrecenben van és egy óvodában vannak elszállásolva, ahol az óvónő jól ismeri apját és mindent megtesz érte. De sajnos a napokban mennek tovább munkára.

Drága jó Nagytiszteletű Uram, nem terhelem tovább, csak nagyon kérem, tanácsoljon, mit tegyek? Minden óra sok, amit tétlenül kell töltenem. Sejtik-e azok, akikhez ismeretlenül fordulok, ki az Imre? Nem fogják-e elutasítani a kérésemet? Szabad-e tilalma ellenére cselekednem? Mert hiszen a gyomaiak nem is sejtik, kiért írnak, csak legfeljebb Zsuzsa miatt teszik. Új emberek itt. –

Nagyon várva válaszát, a jó Isten segítségét kérem házunkra és meleg szeretettel üdvözlöm

Kner Imrénéje

Címe: K.[ner] I.[mre] Nagykanizsa 2. – Postafiók 20.

MTAK Kézirattár Ms 4588/155.
Gépirat autogr. aláírással és utóirattal Kner Imréné feliratú levélpapíron. Megj.: Fülep–Kner lev. 257. p.
Zengővárkonyba írt levél.
Kner Imréné ld. 1299/9.

[1] Ld. 1299/10.
[2] Ld. 1299/7.

1675. WEÖRES SÁNDOR – FÜLEP LAJOSNAK

Csönge, Vas megye.
1944. IV. 26.

Kedves Professzor Úr!

Ezt az iker-verset,[1] melyet itt küldök, körülbelül másfél hónapja írtam; reméltem, hogy Professzor Úr elolvassa majd a „Magyar Csillag"-ban, de mivel ez megszűnt,[2] hát elküldöm Professzor Úrnak a „Magyar Csillag"-tól hozzám visszajuttatott kéziratot. Hálás volnék, ha Professzor Úr mondana róla pár szót.

Szép nyárias idő van; mikor köszönthetem Csöngén[3] Professzor Urat? Hálás mély tisztelettel

Weöres Sándor

MTAK Kézirattár Ms 4590/241.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos dr. Fülep Lajos egyetemi tanár, ref. lelkész úrnak Zengővárkony Baranya megye.
Feladó: Weöres Sándor, Csönge, Vas megye.

[1] A levél mellett: Két dithyrambos. Anadyomené és Ungvárnémeti Tóth László emlékére c. autogr. versek.
[2] A német megszállás után 1944. IV. 15-én jelent meg a Magyar Csillag az évi 8., utolsó száma.
[3] Ld. 1660/1.

1676. ELEK ANDRÁS – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. IV. 28.

Nagytiszteletű Uram!

Szegény jó Artúr Bátyám elköltözéséről szóló szabványos híradást[1] már elküldöttem s feltételezem, hogy az időközben meg is érkezett. – Ezen túlmenőleg azonban – Elhunytam hozzám intézett utolsó levelében foglalt kívánságának megfelelően – azt is közlöm, hogy Bátyám azt a régi zsebórát, amit annakidején Osvát Ernőtől utolsó emlékképen kapott,[2] Nagytiszteletű Uramnak ajándékozta. – Az órát egyelőre mi őrizzük. – Nagyon szépen kérem, fogadja el Tőle emlékül és legyen kegyes közölni velem, hogy a hagyatéki eljárás befejezése után miképen juttassam el. –

Még egy személyes kérésem is volna Nagytiszteletű Uramhoz úgy is mint szegény Bátyám tudtommal egyik legjobb barátjához és úgy is, mint Isten szolgájához. Nagyon-nagyon kérem, imádkozzék szegény lelkéért minél többet. Azért kérem erre oly nagyon, mert Szegényke nem várta be az Úr hívását s most bizony rengeteg imára van szükség, hogy fel ne rója ezt az Úr neki. –

Erre kérem tehát Nagytiszteletű Uramat. Az órára vonatkozólag még csak annyit, hogy azt a lehetőség szerint mielőbb el fogom juttatni oda, ahova Nagytiszteletű Úr kívánja. –

Maradtam – bár egyelőre még ismeretlenül – készséges híve

Elek András

MTAK Kézirattár Ms 4586/50.
Kézírás Elek András feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Elek András Elek Artúr öccse volt, együtt lakhattak, mivel Elek azt írja, hogy sógornője gondoskodik ellátásáról.

[1] A gyászjelentést ld. MTAK Kézirattár Ms 4586/120.
[2] Osvát Ernő (ld. 1381/4.), aki 1929-ben leánya halálakor öngyilkos lett, óráját Elek Artúrra hagyta.

1677. KNER IMRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. IV. 30.

Drága Nagytiszteletű Uram!

Levele és lapja[1] egyszerre érkezett ma, nagyon köszönöm. Főleg azt, hogy írt az én Drágámnak, biztosan nagyon jól esett Neki.

Sajnos, nem írhatok semmi jót. A napokban elutasították másodfokon is a fellebbezést! Nagyon rosszul néz ki a dolog. Én valahogy nem tudom elveszíteni a reményemet most sem, egyre jobban érzem, hogy valami titkos erő dolgozik Érte. Ami ezekben a napokban történt az üzemünkben és általában egész helyzetünkben, jobb, hogy ott érte a Lelkemet. Nehezen tudta volna elviselni! Magam is csak a legnagyobb önfegyelemmel bírom tartani magamat, szörnyűségek vannak naponta körülöttem. Úgy érzem, hogy Neki el kellett mennie erre az időre, hogy ne kelljen átélnie, amik most vannak. Nagyon kétségbe voltam esve, mert egy időre elvesztettem a hitemet, ami a legnagyobb erősségem volt mindig életemben. De mintha újra belémköltözött volna valami, aminek még semmi alapja nincsen, de érzem és hiszem. Ugye nem lehet, hogy Imrének baja legyen?

Mihályomról[2] semmi hír. Már egy hete nem tudok róla. Addig szinte naponta írt, azóta semmit. Én írogatom a lapokat, de még egyre sem kaptam választ.

Most szörnyű gondom van a kislánnyal.[3] Nagyon rossz hírek vannak és egyelőre azt csináltam, hogy leszerződtettem az üzembe, mint segédmunkásnőt. Vajjon védi-e ez valamitől? Barátaink azt tanácsolják, hogy gyorsan kössön házasságot. Minden józan észt felülmúló képtelenségnek tűnik előttem, de egyre jobban sürgetik. Most nem tudom, mit tegyek Imrém nélkül? Aki számításba jöhetne, annak nincsen rendben az állampolgársága, azért is kellett a háború végét megvárni. Minden más barátja, aki számbajöhetne, távol van. Kitegyem egy névházasságnak? Ki lehet az, aki nem teszi

szerencsétlenné esetleg egész életére? Ugye nehéz kibírni ezeket az aggodalmakat egyszerre?

Imre dolgában az illető, – állítólag – még akkor írt. Kíváncsi vagyok, mit hoznak a közeli napok. Most a minisztériumba megy harmadfokon a dolog és én megpróbáltam a lehetetlent. Írtam valakinek, aki nagy tisztelője Imrének, aki tisztában van az Ő kulturális értékeivel és tudja, mit jelent a munkássága minden viszonylatban. Úgy hallom, hogy interveniált már, de persze semmi közelebbit nem tudhatok. Nem válaszolt nekem semmit. De ez nem is fontos. Csak tegyen. A fellebbezést *muszáj* volt beadni, nem magától tette. Ez a hivatalos forma.

6 nap után ma írt pár szót. Sajnos a csomagot nem kaphatta meg, amit küldtem, – 9 kg. – mert mire ideért a levél, betiltották a csomagküldést! Ez nagyon fáj most nekem. De remélem, valakit tudok küldeni, aki esetleg csomagot is bejuttat. – Ma el kellett bocsájtanom sok éves cselédeimet. Ez is nagyon fáj. Ha el kell mennem az otthonomból, az nem fáj. Az nem él, ha akármennyire hozzám tartozik is, sokkal könnyebben viselem, mint gondoltam. De még ez nem a legközelebbi jövőben lesz úgysem. Ha Imre mellettem volna, csak mosolyognék rajta!

Most már csak nagyon megköszönöm igaz baráti szavait, amik olyan végtelenül jólesnek nekem. Nagyon kérem, ha tud valamit tanácsolni a kislányom dolgában, álljon mellém Nagytiszteletű Uram, ez a második igazi csapás, ami ért, higyje el! Ha utazhatnék, elmennék, hogy megbeszéljük, mit tehetnék, de így nagyon kérem, írjon arról, mi a véleménye ebben a kérdésben? Tudom, hogy nehéz józan ésszel felfogni ezt a rémséget, de Ön olyan végtelenül jó, hogy biztosan beleéli egy kicsit magát az én nagy gondomba, s talán jön valami gondolata.

Szeretettel üdvözlöm és minden jót kívánok ebben a nagy viharban

Knerné je

A lakóim nagyon rendes, tisztességes emberek, szerencsére.

MTAK Kézirattár Ms 4588/156.
Gépirat autogr. aláírással és utóirattal Kner Imréné feliratú levélpapíron.
Megj.: Fülep–Kner lev. 258–259. p.
Zengővárkonyba írt levél.
Kner Imréné ld. 1299/9.

[1] A levél ill. lap nem ismeretes.
[2] Ld. 1299/7.
[3] Kner Zsuzsa ld. 1299/10.

1678. RIHMER PÁL – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp. 1944. V.]

Nagytiszteletű Uram!

Igen nagy érdeklődéssel olvastam értékes tanulmányát az Építészetben.[1] Noha befejezése még nem jelent meg, engedje meg, hogy ezúton hozzászóljak, nyilvános hozzászóláshoz ugyanis mostanában kevés kedvem és lehetőségem van.

Megállapításainak túlnyomó részét osztom és mélyrehatónak érzem, ámde a tanulmány gondolati felépítésének premisszáit nem tudom osztani, jobban mondva nélkülözöm.

Tanulmányában ugyanis abból a nyilvánvalónak vélt feltevésből indul ki, hogy az új építészet nem művészet, ámde – legalább is számomra – adós marad ennek indokolásával, jobban mondva azzal a szükségképen felmerülő és ez esetben tisztázandó kérdéssel: mi hát az építőművészet, mik az ismérvei, s ezek közül mit hiányolhatunk napjainkban.

Nagy jelentőséget szán érvelésében a nagyvárosi élet és építőformáknak, holott az új építészet útmutató, reprezentáns alkotásai korántsem nagyvárosi vonatkozásúak, nagy részük éppen azokból az országokból való (Svájc, Hollandia, Dánia, Finnország) amelyek megmenekedtek a nagyvárosias fejlődéstől, művelődésük jellege azon túlmutat. Ugyanakkor az új városépítésnek, mint alapvető szellemi és építészeti szervező folyamatnak egyik lényeges célkitűzése éppen a nagy agglomerációk felbontása, a tömegesedés ellensúlyozása. (Legyen szabad ezzel kapcsolatban felhívni n.[agy]b.[ecsű] figyelmét „Városok a múltban és jövőben" c. tanulmánykötetemre,[2] legutóbbi munkáim közül pedig a Tér és Forma 1943. 9. számában,[3] a Magy.[ar] Nemz.[et] 1944. II. 5.-i számában megjelent cikkeimre.[4]) Építészetünk tehát saját körén belül már felismerte a tanulmányában oly kitűnően jellemzett válságot és kilábalni igyekszik belőle, ami persze lassú folyamat. Mégis magam részéről a kulturális megújulás egyetlen járható és egyben megfigyelhető útjának ill. jelének éppen ezt tartom: az emberi tevékenység különböző területein szakszerűen jelentkező és végső fokon összefüggő tapogatózásokat új és jobb célok felé.

Mindezek ellenére nagy örömmel üdvözöltem tanulmányát az Építészetben, már csak azért is, mert – bár szkepszissel szemléli napjaink igaz és becsületes „csupán civilizációs" jellegű építészeti törekvéseit, mégis világosan kimutatja, hogy ez az egyetlen lehetséges út, amit követhetünk. Ennek a megállapításnak magam részéről nagy jelentőséget tulajdonítok, s főként annak, hogy abban a körben hangzott el, mely hajlamos a művészieség keresésére és erőltetésére.[5] Így legalább nyitva hagyja az utat egy bensőséges és konstruktív építőművészet kialakulásához, aminek megvalósulása már idő, hit és buzgalom dolga. Magam részéről hiszek benne és buzgólkodom rajta.

Felfogásomat nehéz volna és céltalan egy rövid levélben felvázolni. Ehelyett engedje meg, hogy egyidejűen elküldjem két, e témakörbe vágó tanulmányomat,[6] abban a reményben, hogy nagybecsű érdeklődésére találnak. Elnézését kérve, hogy levelemmel háborgattam, maradok Nagytiszteletű Uramnak igaz tisztelője

Rihmer Pál
építészmérnök

A dátum: A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmány Szigeti József levele szerint IV. 18-án még nem jelent meg, V. 1-jén már igen.
MTAK Kézirattár Ms 4587/162.
Gépirat autogr. aláírással és javításokkal.
Zengővárkonyba írt levél.
Rihmer Pál ld. 1585/6.

[1] Ld. 1537/3.
[2] Rihmer Pál: Városok a múltban és a jövőben. Városépítési tanulmányok. Bp. 1942.
[3] Granasztói Rihmer Pál: Népi építészet és az európai agrárcivilizáció. = Tér és Forma, 1943. 3. sz. 37–39. p.
[4] Granasztói Rihmer Pál: Megoldja-e a jövő lakáskérdését a bérkaszárnya vagy a családi ház rendszere? = Magyar Nemzet, 1944. II. 5. 9. p.
[5] Az Építészet c. folyóirat 1943. évf. 64. lapján Rihmer Pál: Levél a szerkesztőhöz címmel elhatárolja magát a lap céljától, a magyar nemzeti építőművészet megteremtésétől.
[6] A két közelebbről meg nem határozott tanulmányt nem sikerült azonosítanom.

1679. AZ ÉPÍTÉSZET SZERKESZTŐSÉGE – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. V. 1.

Nagytiszteletű Uram!

Az Építészet legutóbbi számának szerkesztői[1] a lap megjelenése után újból összejöve szemlét tartottunk szeretett lapunkon és igaz örömmel állapítottuk meg annak és szakmánknak gazdagodását Nagytiszteletű Uram cikkével.[2]

Midőn ennek az örömünknek kifejezést adunk, kérjük, hogy értékes munkásságával jövőben is gyarapítsa építészeti irodalmunkat.

Szívélyes üdvözlettel

Tóth Kálmán[3]
Wanner János[4]
Padányi-Gulyás Jenő[5]

(és kérjük a II. részt!)

MTAK Kézirattár Ms 4586/130.
Kézírás az Építészet. negyedévi folyóirat a Magyar Mérnök- és Építészet-Egylet kiadásában. Bp. IV. Reáltanoda-u. 13–15. Telefon: 185–330 feliratú levélpapíron.
Az aláírások alatti zárójelbe tett megjegyzés Padányi-Gulyás Jenő kézírása.
Zengővárkonyba írt levél.
Építészet ld. 1530/2.

[1] Az Építészet c. lap szerkesztőinek – Padányi-Gulyás Jenőnek és Feyér Gyulának – a nevén kívül minden számon szerepelt az illető szám összeállítójának neve is. Az 1944-es 1. számot Tóth Kálmán Géza, a 2. számot Rácz György állította össze.
[2] A Célszerűség és művészet az építészetben c. cikkre utal. Ld. 1537/3.
[3] Tóth Kálmán adatai nem ismeretesek.
[4] Wanner János (1906–?) építész, a modern magyar építészet képviselője, 1931–1932-ben Le Corbusier-nél dolgozott, 1946-tól Zürichben élt.
[5] Ld. 1530. sz.

1680. ELŐD IMRE – FÜLEP LAJOSNAK

Pécs, 1944. V. 5.

Mélyen tisztelt Professzor Úr,

alig-alig tudom megszövegezni leírnivalómat, annyira szégyenlem, hogy Professzor Urat – ismeretlenül – kéréssel bátorkodom zavarni. Enyhítő körülménynek a kétségbeesést méltóztassék minősíteni. A legszörnyűbb állapotban vagyok, feleségemmel együtt, a gondok miatt, amelyek szegény fiammal[1] kapcsolatosak. Ismerve azt a kegyes jóindulatot, melyet szegény Gézám iránt mindenkor tanusítani méltóztatott, úgy érzem, meg fog bocsátani nekem.

Gézám 48 hónapból 40 hónapon át, mint katona és mint munkaszolgálatos, sokat szenvedett. Oroszországban volt csaknem 18 hónapig, hálát adtunk a jó Istennek, aki októberben hazavezérelte. November 2. óta mint a munkácsi zsidógimnázium tanára teljesített szolgálatot.[2]

Most pedig Munkácson borzasztó környezetben, borzasztó helyzetben. A múltban gyakran írt és legutóbbi leveleiből, kivétel nélkül, a hazavágyakozás sír ki. Csaknem minden levelében említi Professzor Urat és mi úgy érezzük, hogy – látva a mi tehetetlenségünket – Professzor Úrhoz könyörög segítségért.

Ehhez a könyörgéshez csatoljuk saját könyörgésünket. Esedezve kérjük Professzor Urat, ha van rá lehetőség, segítse haza drága kis fiamat. Jól tudom, hogy az élettől mi sem remélhetünk már semmit, de szeretnénk legalább együtt meghalni.

Fiam nincs internálva, hisz nem is szolgáltatott semmi okot arra, hogy internálják, most már azonban levelet nem írhat. A neki szóló írásainkat – eddig egyszer történt meg – Ludányi Bay Gábor ny.[ugalmazott] polgármesterhez (Szent István út 3.) kell címeznünk.

Ismételten bocsánatot kérve alkalmatlankodásomért, ismételten esedezve kérem, ha lehet, segítsen Professzor Úr szegény, jó fiamon.

A leghálásabb köszönettel és a legmélyebb tisztelettel:

dr Előd Imre
ny.[ugalmazott] postatanácsos

MTAK Kézirattár Ms 4586/127.
Kézírás.
Címzés: Nagyságos és Nagytiszteletű Fülepp (!) Lajos professzor úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Feladó: dr. Előd Imre ny. postatanácsos Pécs Anna u. 51.
Előd Imre FL egykori pécsi tanítványának, Előd Gézának (ld. 1672. sz.) az apja.

[1] Ld. 1671. sz.

1681. PADÁNYI-GULYÁS JENŐ – FÜLEP LAJOSNAK

[Bp.] 1944. V. 5.

Kedves Barátom,

– a könyvesboltok kirakataiban szalagot tettek az „É[pítészet]"-re: „F.[ülep]L.[ajos] tanulmányával"[1] s hasonló feliratokkal. Hogy vita lesz-e, nem tudom, de hogy a számunk kapósabb, mint bármelyik volt, azt látom. A Magyar Út röviden megemlékezett már róla,[2] de legnagyobb örömöm, hogy Trócsányi György,[3] ez a komoly tudós figyelt fel rá. Ismertetni fogja a „Társadalomtudomány"-ban,[4] csak várja a befejező közleményt. Engedelmeddel: én is.

Sok üdvözlettel:

Padányi-Gulyás Jenő

A helynév értelemszerű kiegészítés.
MTAK Kézirattár Ms 4589/100.
Kézírás Pócsmegyer–Leányfalu (Pest vm.) Pusztahegy feliratú levelezőlapon, rajta egy nyaraló ráragasztott fényképével.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos úrnak református lelkipásztor Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Padányi-Gulyás Jenő ld. 1530. sz.

[1] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1530/2. ill. 1537/3.
[2] A megjelent szöveg: „Fülep Lajosnak, a kiváló művészetbölcselőnek és kultúrfilozófusnak Célszerűség és művészet az építészetben címen nagyjelentőségű tanulmánya jelent meg az Építészet című folyóiratban egy cikksorozat első részeként. Minthogy e tanulmány a szakmai szempontokon túl, kultúréletünk és társadalmunk válságát is megvilágítja és megjelöli a válság megoldásának lehetőségeit és módjait, megérdemli nemcsak az építészek, hanem az egyetemes szellemi élet és a társadalmi lét problémái iránt érdeklődők figyelmét." = Magyar Út, 1944. V. 4. 18. sz. 2. p.
[3] Trócsányi György (1896–1973) 1921-től az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, 1945–1949 között főigazgatója. Főleg orosz nyelvből fordított.
[4] Társadalomtudomány. A Magyar Néprajzi Társaság Társadalomtudományi szakosztályának folyóirata. 1944-ben felelős szerkesztője Szombatfalvy György.

1682. KNER IMRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, 1944. V. 6.

Nagytiszteletű Uram!

Oly sokszor ajánlotta fel jóságos segítségét, most megkérhetem-e egy nagy dologra? Közben, mint az alábbiakban látni méltóztatik, nagy események voltak itt és ezt Imrével közölnöm kellene valamiképpen, van-e lehetősége annak, hogy Nagytiszteletű Úr közölje Imrével? Nem tudom, milyen távolság onnan Nagykanizsa, vagy van-e valakije ott a Nagytiszteletű Úrnak, aki – ha az írásbeli közlésnek nincs lehetősége, – szóban elmondja Imrének? Bizony, létfontosságú kérdés volna, hogy Imre gondolkozhasson rajta, mielőtt döntenie kell esetleg percek alatt. Amennyiben lehetetlent kívá-

nok, kérem szépen sürgönyileg tudatni velem, hogy ne várjak tovább! Itt a vonatba fogom bedobni levelemet,[1] hogy lehetőleg ne kerüljön avatatlan kezekbe. Én nem mozdulhatok és innen senkit nem is küldhetek Hozzá! Márcsak azért sem, mert nem akarok azzal, hogy kiderül idő előtt a dolog, elébevágni! Tehát alább leírok mindent és aztán tessék esetleg levágni itt a levelemet. Azaz külön papírra fogok írni, ami Nagytiszteletű Úrnak is szól, hogy lássa, milyen nehéz életem van Imrém nélkül, az érzelmin kívül is!

Bocsásson meg nekem, hogy ilyet kérek, de nagy problémámban nem is tudok tájékozódni, hogy mit lehet és mit nem?

A kislánnyal[2] még most sem döntöttem. Lehetetlen ebbe belemenni, hiszen egy az őrülettel, hogy ilyenek elé van állítva egy anya! Előttem van a kilakoltatás is, nem kétlem, hogy hamar be fog következni! Ez nem fáj, számolok vele és teljesen bele vagyok máris nyugodva. Csak az enyémeknek bajuk ne legyen! Mihályról[3] jó hírek vannak, nagyon rendes lehet a keret, emberséges és megértő. Törökbálinton van Mihály Pest környékén. Jókedvvel ír és elégedetten, bár sokat dolgozhat, mert úgy remeg a keze, hogy alig lehet az írását elolvasni.

Most búcsúzom, sok szeretettel és bizalommal

Knernéje

Hangsúlyozom: ha lehetetlent kértem, tessék visszautasítani!

MTAK Kézirattár Ms 4588/157.
Gépirat autogr. aláírással és utóirattal Kner Imréné feliratú levélpapíron.
Megj.: Fülep–Kner lev. 259–261. p.
Zengővárkonyba írt levél.
Kner Imréné ld. 1299/9.

[1] A mellékelt levél:

3-án, szerdán este felkeresett Bernáth úr [Bernáth Gyula, korábban a Kner-nyomda, ekkor a Stádium Sajtóvállalat alkalmazottja], aki a következő javaslatot tette:

Bátori Hüttner János [(1896–1954) a Stádium Sajtóvállalat igazgatója, a Pallas Irodalmi és Nyomdai RT vezérigazgatója] és Zsilinszky Gábor [(1888–1953) a Stádium Sajtóvállalat vezérigazgatója, a GyOSz alelnöke, Bajcsy-Zsilinszky Endre testvére.] átvennék a nyomdát és részvénytársaságot alapítanának. Céljuk a személyzet együtt tartása, a vállalat minél nagyobbmérvű kifejlesztése és lehetőleg a K.[ner]-család együttmaradása. Erre az elhatározásra az az – egyelőre bizalmas – rendelet adott okot, hogy *kizártak* bennünket a közszállításból, megvonták a kiadói jogunkat és csak napok kérdése, hogy a nyomdai iparigazolványunkat bevonják.

Az itthoni helyzetről a következőket közlöm: A papírgyárak értesítettek, hogy megszűnt a kivételezettségünk az újabb törvények értelmében és papírt többet nem szállíthatnak. – A bizalmas rendelet következtében a forgalom rendkívül megcsappant, előfordult a héten, hogy délben egyetlen lap érkezett! Ezzel szemben azonban azt is megírhatom, hogy pl. egyik nagyon jó község egy ottani kiskereskedő útján tette meg a rendelését tegnap!! A képtelen helyzet miatt nincs kint munka, egy napig teljesen álltak a gépek és a személyzet a legkétségbeesettebb állapotban várja a döntésünket. Erről persze még nem tudnak, csak kombinálnak, mert B.[ernáth] úr mindent bejárt és megszemlélt! Egyelőre titokban tartjuk W.[ágner] úrral [Wágner Péter, a Kner-nyomda főkönyvelője] a dolgot, mert nem akarunk az események elé vágni. – Megírom, milyen előnyei és milyen hátrányai vannak ennek a tervnek s mivel búcsúztam B.[ernáth]-tól.

Előnyei: Kner Imrét lehetőleg hazahoznák. Mihálynak itt kellene lennie, mint szedőnek. Zsuzsa alkalmazása biztosítva lenne, sőt valószínűleg hadiüzemmé válna. A személyzet kenyere biztosítva lenne a háború tartamára. Az Általad nagyrafejlesztett vállalat nem sorvadna el, hanem virágzóvá fejlesztenék befolyásukkal.

Hátránya: Minthogy *megvennék* a vállalatot, teljesen a kezükbe menne át. Bár az ügyvédünk máskép látja a dolgot, mi W.[ágner] úrral mégis így értelmezzük. Egyéb hátránya nincs is, tekintve, hogy ha nem adjuk, úgyis veszik, mint B.[ernáth] úr szavaiból kivettem. Ebben a helyzetben ez a legokosabb, ami lehetséges, mert enélkül teljesen széthullik a vállalat és az embereink kenyér nélkül maradnak! Ez a legfontosabb kérdés ma! Az írószerek már 10 napja pecsét alatt vannak, kiszolgálni csak részben tudunk és emiatt sorvad minden. N. M. kollégád jelent meg a lepecsételésre és egyben sejteni engedte, hogy tervei vannak a céggel. Azonban kis leintést kapott felülről és az aktusra magára már csak a rendőr jött – nélküle!

Bernáth úrtól a következőkben váltam el: Első feltételem, hogy Téged hozzanak el a döntésre. Nekem nincsen jogom ehhez. De ezt megelőzőleg kérem, hogy írásbeli javaslatot nyújtsanak be előbb, hogy megbeszélhessük itthon, mielőtt valamit is határoznánk.

Vállalatunk egyetlen keresztény tagja [Kner Endrénére utal. Ld. 1319/5.] nagyon tiltakozik, azonban az ügyvéd és W.[ágner] úr szerint neked van csak cégjegyzési jogod ma és ha helyesnek ítéled a tervet, nélküle is jogod van határozni. A saját részét még akkor is kiigényelheti. Ami őt illeti, az összesen az akkori családi követelések összegének fele, mint közszerzemény, de annak is csak a fele, mert Bandi zsidó. Tehát kb. összesen 17–18 ezer pengő.

Én a magam részéről helyeselném ezt a tervet, bármily képtelenségnek tűnik is. Fájnia nem szabad a szívünknek, mikor ezzel megmenthetünk egy csomó családos embert a szakmában, elhelyezkedni nem tudnának. A magunk szempontja csak másodsorban jöhet, amennyiben a törvények értelmében úgyis meg vagyunk fosztva minden lehetőségtől, tehát emberbaráti szempontokat kell elsősorban tekintenünk.

Mi, Zsuzsa és én már teljesen beleéltük magunkat ebbe a tervbe, nem lévén más lehetőség arra, hogy apáink örökségét megőrizhessük. Rövid idő alatt csak a falak maradnának Gyomán. Kérlek, gondolkozz a dolgon, szép nyugodtan, tárgyilagosan és mindig arra gondolj, hogy egyet nem vehetnek el tőlünk, s ez az, hogy mi a síron túl is csak együtt maradhatunk és minden erőnkből arra fogunk törekedni, hogy építsünk a haza javára és a magunk boldogulására. A jó Isten áldása legyen Rajtad.

Mihály fiunk nagyon jól van Törökbálinton. Zsuzsa hallatlan igyekezettel dolgozik a raktárban Teréz mellett és nagyon sok dícséretet kap. Hétfőtől 6 órát dolgozunk az üzemben. A tervnek azért kell hamarosan dűlőre jutni, mert a pénzünk erősen fogy! A heti személyzetfizetések és a terhek nagyon emésztenek.

[2] Kner Zsuzsa ld. 1299/10. Az 1677. sz. levélben felvetett névházasságra utal.

[3] Ld. 1299/7.

1683. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. V. 7.

Istennek hála, leszereltem. Első dolgom volt megtudakolni, elküldte-e az Athenaeum a reklamált előleget, és, miután effelől megnyugodtam, elővettem ismét a „Magyar művészetet", hogy a kiadónak szánt példány átjavítása után a sajátomat is rendbehozzam. Eközben írtam ki a mellékelt dolgokat, melyek elkerülhették figyelmét, vagy amiket én tévesen helytelenítek. Idegen szavak főként, nem tudom, mit kezdjek éke-

zetükkel. Úgy írtam ide őket, ahogy a szövegben találtam, némelyiket 2–3 változatban, s helyenként az Ön által javított szót magát is. A néhány oldal átnézése félórát sem igényel, s így remélem, hogy rövidesen visszakapom őket. Aztán, ha rendben lesz a szöveg, nekilátok az illusztrációknak, s megírom végre azt a tanulmányt is.

Átböngészve könyvét ismét megerősödtem abban, – nem tudom, hányadszor, – amit felőle tartok. És ugyancsak nagyra vagyok vele. A művészettörténet felől tekintve hozzáfogható munkát legalább is nem találok, és engem elsősorban ez érdekel, mégpedig históriailag. Más szempontból aztán látszhatik hiányosnak, annak különösen, aki 30 évvel előbb írta, s akinek megadatott, hogy a benne mutatkozó lehetőségeket azóta maradék nélkül megvalósítsa. Mert én a M.[agyar] művészettel úgy vagyok, mint p[é]l.[dául] Descartes „Regulae"-jával s „Discours"[2]-jával: amikor a modern filozófia kezdetét keresem, mindenek előtt ezekre gondolok, és nem a Descartes későbbi – teljesebb s rendszeresebb – munkáira. És nem alaptalanul számítom kis könyvétől a szellem tudományos műtörténetét, amelynek pszichologizmusba vesző kezdeteit szigorúan elválasztom az ön spiritualizmusától. Mert hiszen a szellemtudományos szándék sokaknál megvolt. Talán már Winckelmannból[3] is kiolvasható. Csakhogy ezt, a Magyar m.[űvészet]-ig s a Művészet és világnézetig,[4] elvi szabatossággal s világossággal senkisem fogalmazta meg, és senki oly határozottan nem mutatta meg az irányt, amelyben, e tudományos szándék megvalósítható, – és nem valósított meg belőle senki annyit, mint ön, akármennyire csak a hiányokat látja is ma írásaiban. Nem *akarok* pápább lenni a pápánál, *kényszerből* nyilatkozom így dolgairól. Kényszerít az *elfogulatlan* vizsgálat. Aztán lehet, hogy ez a vizsgálat még nem *teljes*, s csak azért kedvezőbb ítéletem, jóllehet, tudásom szerint, többé-kevésbbé számot vetettem már mindazokkal, akik e téren valamit jelentenek.

Felfogására, formájára, s valamilyen totalitásból táplálkozó éles részletlátására, az eddigiekkel azonos legutóbbi írásának is egyszerre behódoltam. Oly kategorikus, világos, s a problémát annyira közvetlen életközelségből üstökön ragadó, hogy már az elején kirekeszti a legcsekélyebb ellenállási szándékot is. A kinyilatkoztatás hat ily elemi meggyőző erővel. – Most már nem csoda, hogy Padányiék[5] „gondolkozás nélkül" magukévá tették. – Türelmetlenül várom másik felét.[6]

Látva a bajokat, melyek az elmélyedő, rendszeres munkában jóideje akadályozzák, affelől kezdtem gondolkozni, ne hagyjam-e végleg abba azt a tanulmányt, s helyette inkább kezdeném meg a sajtó előkészítőt, mely kevesebb energiát kíván, s talán az ügyen is nagyobbat lendítene. Eközben jött – olaj a tűzre – a „Magyar élet" ajánlata: vállaljam a képzőművészeti rovat szerkesztését.[7] Ebből született meg, e kettő összekapcsolásából, az a terv, amelyről Önnek Karay[8] írt, s mely szorosan összefügg az Önnel kapcsolatos tanulmányaimmal. Arról volna szó, hogy miután magamnak fölfedeztem, különös tekintettel a hazai viszonyokra, ismertessem meg másokkal is, feltárva egyúttal azt a rengeteg ostobaságot, amivel megjelenése óta, traktálják mínálunk a művészetre éhes lelkeket.

– Ebben állapodtam meg a folyóirattal, úgy másfél hónappal ezelőtt. És meg is kezdtem a tervbe vett cikksorozat elsejét. Csakhogy az sem ment ám könnyebben a bevezetőnél! S így, ahelyett, hogy párhuzamosan csináltam volna, félretettem mind a kettőt – kevéssel az előtt, hogy a behívót „kiérdemeltem". Most aztán kíváncsi vagyok, megokosodtam-e annyira, hogy az újabb büntetésnek elejét veendő, elővegyem ismét valamelyiket és komolyan a végére járjak.

Tisztelettel

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 5691/116.
A FL-nak küldött példány nem maradt fenn, a szöveg a Lőrincz Ernő által önmagának megtartott autogr. fogalmazványból van.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1452/6. ill. 1644/2.
[2] Descartes, René: Regulae ad directionem ingeniii... Descartes 1628 körül írt befejezetlen műve. – Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences. Leyden, 1637.
[3] Ld. 1651/3.
[4] Ld. 1542/3.
[5] Az Építészet c. lapra utal. Ld. 1530/2.
[6] A Célszerűség és művészet az építészetben 2. feléről van szó. Ld. 1537/3.
[7] Ld. 1652/10.
[8] Karay Gyula ld. 1313. sz. ill. 1652. sz.

1684. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Újpest, 1944. V. 8.

Kedves Bátyám!

Már rég szerettem volna jelentkezni, de valahogy úgy sikeredett, hogy az elmúlt héten mégiscsak vizsgázhattam s vagy másfél hetet illőnek gondoltam a vizsgakészülésre fordítani. Kár volt, mert ha nem is a gyorstalpaló módszerrel, de régebbi pedagógiai ismeretei[m] centralizálásával sikerült olyan kiválóan elkészülnöm, hogy derék vizsgáztatóm, Staud János[1] főtanácsos úr egyetlen szót sem értett a feleletemből, az írásbelimből pedig ha lehetséges még kevesebbet, amiből aztán oda konkludált, hogy egy ilyen zavarosfejű embert el kellene vágnia. Szerencsére Kornis mester[2] kihúzott a pácból, „jó"-ra. Mondhatom kapitális egy barom ez a Staud, soha rosszabbul felkészült vizsgáztatót nem láttam. Filozófiából Kornisnál mentem, az persze nem volt problematikus. Így hát immár tanár vagyok.

Azért szerettem volna már írni, mert nem sokkal a Németh Töcsök féle disszertáció[3] elküldése után – nem tudom megkapta-e Bátyám? – sikerült némi értesüléseket szereznem a Karay társaságáról. Igaz, hogy csak közvetve, egy Barátom útján,[4] aki népi fi s néhanapján ellátogat a Turulba,[5] Győrffy-kollégiumba[6] s egyéb diákszerve-

zetekbe. Mivel tud levelezésünkről – nem a Karay-ügyről! – figyelmeztetett, hogy akad ott néhány ember, akik gyakran hangoztatják a Fülep nevet s hogy ezt feltűnőnek találja, mert egyébként nem valami tájékozottak. Közelebbit nem igen tud róluk, de én úgy gondolom, nem lehetetlen, hogy ezek a Karay emberei közé tartoznak. A másik adat már pozitívabb. Ugyancsak Barátom adta kezembe a Magyar Életet, annak áprilisi számát,[7] amely hirdeti a Tanulmányokat s hoz egy cikket is Kocogh [!] Ákos „Magyar Művészet" c. írását.[8] Ez a cikk sajnos az idézet-lavina megindulását jelentheti, t. i. mindjárt az elején Bátyámat idézi s aztán rögtön Karácsony Sándort,[9] mint a magyar önismeret egyik fő-főbajnokát. Ez még nem nagy baj, a baj inkább a bámulatos nívótlan locsogás, amit produkál. Persze ez is az ő baja. Aki olvasni tud, úgyis látja, hogy ez bizony csak a Karácsony tanítvány lehet s nem a Fülepé. Az egészben csak az lenne a bosszantó, ha permanensen citálgatnák Bátyámat ilyen vagy még rosszabb scribatumokban. Attól félek, hogy ezúttal az én próféciám válik valóra: Kocogh végre is a sandriánusok[10] között határozott nívót jelent, tud németül, Thienemann[11] tanársegéde (állítólag jól öltözködik s ezért jutott Th.[ienemann] kegyeibe) és lektor volt Münchben. Néhány kollegista meg akarta őt verni a magyar néplélekről tartott müncheni előadása miatt. De nehogy azt hihesse Bátyám, hogy csak személyeskedek, kérem vegyen annyi fáradságot s olvassa el ezt a Kocogh-cikket, ha még nem olvasta volna. Ugyanabban a számban ír Vatai[12] is talán Sinkáról; ennek alapján szívesen visszavonnám mindazt a jót, amit Dosztojevszki-könyve[13] után róla mondtam és írtam.

Hálás lennék ha megtudhatnám, hogyan áll a collected papers kiadása, beleértve Nietzschét[14] és a Magyar Művészetet[15] is. Mi van az Építészettel?[16]

A múlt levélben említett koncepció felvázolására még mindig nincs elegendő időm. Némi remény támadt ugyanis, hogy mégiscsak sikerül kiutaznom;[17] aztán meg Heideggert olvasom s nem tudom, hogy mennyiben fog rákényszeríteni elképzelésem megváltoztatására, bár eddig, igaz hogy az elején járok, még úgy látom, hogy bizonyos értelemben ez az én Ansatzpunktom tenné igazán lehetővé a heideggeri fenoméneket. – A „Szellem"-et[18] nemsokára visszaküldöm, csak előbb beköttetem, mert annyian olvasták, hogy szétrázódott.

Szeretettel s tisztelettel köszönti

Szigeti József

MTAK Kézirattár Ms 4589/301.
Gépirat, a végén autogr. sorok és aláírás. A „Bátyám" megszólítás piros gépszalaggal.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Staud János főtanácsos, a budapesti egyetem tanárképző intézetében a gyakorlati pedagógia tanára. Az Állami Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságban a filozófia és a pedagógia vizsgálatával megbízott tag. Szigeti jóra vizsgázott nála.
[2] Kornis Gyula (1885–1958) filozófus, piarista szerzetes, 1920–1947 között a budapesti egyetem filozófiaprofesszora, az MTA tagja. A vizsgán kitűnőt adott Szigetinek.
[3] Ld. 1647/11.
[4] Szigeti József emlékezete szerint Győrffy Sándor vagy Kicsi Sándor informálta.
[5] Ld. 1313/1.

[6] A Győrffy István Kollégium 1942. III. 27-én alakult társadalmi diákjóléti intézmény, alapszabályzata (Bp. 1943.) szerint: „a tehetséges és arra szoruló, elsősorban falusi származású felsőiskolás ifjúság részére egészséges és megfelelő kényelemmel berendezett otthonokat létesít. Ezekben az otthonokban keresztény és nemzeti szellemű nevelést és továbbképzést ad, azzal a céllal, hogy tanulmányaik elvégzése után közvetlen munkával vállalják a magyar vidék, elsősorban a falu és a tanyavilág felemelésének hivatását."

[7] Ld. 1652/9.

[8] Koczogh Ákos (1915–1986) tanár, művészeti író. Ekkor budapesti egyetemi tanársegéd, 1945 után debreceni gimnáziumi tanár, majd egyetemi docens.

[9] Ld. 1429/3.

[10] Sandriánus: a Karácsony Sándor köré tömörült, főleg tanítványaiból álló kör gyűjtőneve.

[11] Thienemann (Tas-Thienemann) Tivadar (1890–1985) irodalomtörténész, germanista. 1921–1934 között pécsi, 1934-től budapesti professzor. 1947-ben emigrált.

[12] Vatai László: Az impresszionizmustól az Istenig. (Sinka István). = Magyar Élet, 1944. 9. évf. 4. sz. 11–17. p.

[13] Vatai László: A szubjektív életérzés filozófiája (Dosztojevszky). Sárospatak – Bp. 1942. A Sárospataki Főiskola kiadványai. Dolgozatok a filozófiai-pedagógiai tudományok köréből. V. 1.) 1944-ben a Turul kiadónál 2. kiadásban jelent meg. Ld. 1311. sz.

[14] Ld. 1291/4.

[15] Ld. 1452/6.

[16] Ld. 1537/3.

[17] Ld. 1578/2.

[18] Ld. 1329/4.

1685. FÜLEP LAJOS – VAS ISTVÁNNAK

[Zengővárkony,] 1944. V. 9.

Kedves Uram,

bizonyára azért fordult hozzám, mert feltételezte rólam, hogy egész bizonyosan megteszem, amit lehet. Nagyon szeretném, ha ezen a feltételezésén válaszom mit se változtatna. Mert, sajnos, a legjobb szándékkal se tudok ügyükön lendíteni.

Egyrészt, mert csak olyan ajánlás ér valamit, amelyikbe beleírhatja az ember, hogy az illetőt személyesen, sőt jól ismeri. Ezt nem írhatom. Az ajánlás mindig garancia-vállalás is, enélkül értéktelen, a garanciának garanciája pedig csak a személyes ismeretségre való hivatkozás lehet.

De van itt még nagyobb baj is. Emlékezetem szerint a rendelet csak a *felszentelt* papokat, apácákat, diakonisszákat mentesíti, ezt pedig nem lehet itt sehogyse átugorni, mert a diakonisszaságot úgy tudom 3 évi próba-idő előzi meg. A számban tévedhetek, de *próba idő van,* s hosszú. A próbaidőre felvételnek tehát nem venné semmi hasznát.

Amiben lehet, mindenkor szívesen megteszem, amit tehetek.

Szíves üdvözlettel

Fülep Lajos

A helynév: postabélyegzőről.
OSzK Kézirattár Fond 424.

Kézírás zárt postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos Vas István úrnak Budapest V. Sas u. 24. III. 5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Vas István ld. 1474. sz.

[1] Vas István levele nem maradt fenn. Szántó Piroska mentéséről volt benne szó.

1686. KNER IMÉRÉNÉ – FÜLEP LAJOSNAK

Gyoma, [1944.] V. 14.

Nagytiszteletű Uram!

Új cím: Sárvár. Toloncház.[1] – Közben elköltöztem régi otthonomból. Mindent könnyen viseltem, mert azt hittem, Ő jól van. Ez az újabb dolog nagyon lesújtott. – Most nem tudok többet írni, leltár, gondok stb.

A jó Ég áldja, minden minden jót, sok szeretettel

K.[ner Imréné]

Az évszám postabélyegzőről.
MTAK Kézirattár Ms 4588/158.
Megj.: Fülep–Kner lev. 261. p.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Nagytiszteletű Fülep Lajos lelkész úrnak Zengővárkony u. p. Pécsvárad.
Rajta FL kézírásával: „ultima lettere de Lei".
Kner Imréné ld. 1299/9.

[1] Kner Imre hollétére utal.

1687. FÜLEP LAJOS – GULYÁS PÁLNÉNAK

[Zengővárkony, 1944. V. 18.]

Őszinte részvétét küldi

Fülep Lajos

Hely és dátum: postabélyegzőről.
PIM Kézirattár V. 4324/272.
Távirat.
Címzés: Gulyás Pálné Dobozi bérház Debrecen.
Gulyás Pálné Farkas Rozália. Nem tudni, hogy amikor FL 1939-ben személyesen megismerkedett Gulyás Pállal, találkozott-e a feleségével is.

[1] Gulyás Pál (ld. 1290/2.) hosszas betegség után 1944. V. 13-án gyomor- és agyvérzésben meghalt.

1688. CSABA REZSŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. VI. 1.

Kedves Lajos Bátyám!

Az „Építészet"-ben megjelent tanulmány[1] elolvasása után úgy érzem előbbi levelemben igen rosszul fogalmaztam meg a témát, melyről Lajos Bátyám tanulmányát kértem. Ezenkívül hátra van még a cikk II. befejező része. De már a megjelent első részből kitűnik, hogy mennyire átfogó, a probléma minden zugába élesen bevilágító tanulmányról van szó. Számomra olyan élmény már az eddig megjelent rész is, hogy gondolkozóba kellett esnem: szabad-e ezek után a magam dolgával ismételten előállnom? Mindazonáltal még remélek. Ha a „távirati stílus"-ban megírt tanulmányban is ilyen bő forrással ömlenek a gondolatok, bizonyos, hogy a mondanivalók sokasága vár még leírásra.

Ha szabad mégegyszer a téma megfogalmazásával kísérleteznem, a következő, bennünket most leginkább foglalkoztató problémára gondolnék: *Van-e. lehet-e szerepe a népi építészetnek az új magyar építőművészet kialakításában?*[2] A Hajlék[3] megjelenése kapcsán Gombos Gyula a „Magyar Élet"-ben egy veszedelemre hívja fel a figyelmet,[4] az ú. n. analógia-mákonyra. Az építész ne utánozza Kodályt, Bartókot s a népi írókat, járjon a maga sajátos útján és adottságai szerint. Mármost melyek ezek az adottságok, merre vezethet az út? Azok után, amit Németh László és a többiek elmondtak[5] a Hajlékban mondhatnám *felajzva várjuk a döntő szót, amit mástól, mint Tőled nem is várhatunk.*

Magam részéről szurkolva várom véleményedet a Hajlék első füzetéről. Biztatásra, tanácsra vagy leckére van szükségem. Az „Építészet"-ben megjelent tanulmány elolvasása több szempontból megnyugtatott. Problemáimra olyan választ adott, mely ha mást nem is, de építészetünkkel szemben kifejtett aggodalmaimat igazolta.

Nagyon szépen kérem ha csak néhány soros értesítést is, hogy szabad-e a fentiekben jó reményeket táplálnom.

Őszinte és igaz tisztelettel

Csaba Rezső

MTAK Kézirattár Ms 4585/214.
Kézírás Hajlék. Építőművészeti Füzetek. Szerkeszti: Csaba Rezső + Magyar Élet kiadása. Bp. VIII., József körút 22. – Telefon: 149–862 feliratú levélpapíron.
Zengővárkonyba írt levél.
Csaba Rezső ld. 1543. sz.

[1] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.
[2] FL nem írt ilyen tanulmányt.
[3] Hajlék. Építőművészeti, építészettörténeti és kritikai folyóirat. 1937. Szerk. Csaba Rezső. Főmunkatárs Vámos Ferenc. – 1944-ben Hajlék. Építőművészeti Füzetek 1. Szerk. Csaba Rezső. Magyar Élet kiadása címen jelent meg.
[4] Ld. 1652/1.
[5] A Hajlék 1944-es füzetében Németh László: Magyar építészet címmel írt. (5–17. p.) Rajta kívül: Karácsony Sándor: Magyar lélek–magyar építészet. (18–31. p.) – Veres Péter: A pa-

rasztok hajlékáról. (32–45. p.) – Féja Géza: Társadalom és építészet. (46–54. p.) – Füsti Molnár Sándor: Szociológia és építészet. (55–75. p.) – Soltész Jenő: A putritól az Oncsaházig. (76–90. p.) – Csaba Rezső: Sorsunk és építészetünk. (91–106. p.)

1689. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. VI. 3.

Kedves Barátom,

kérem, bocsásson meg, hogy ilyen sokára, csaknem egy hónapra válaszolom meg levelét.[1] Sok gondom-bajom volt – s van is még –, – levélben el se mondható. Majd ha eljön, – remélem, a nyáron sor kerül majd rá.

Leszerelése hírének igen örülök, – csak tartós is legyen!

Hanem aztán meglepett levele elején a hír, hogy az Athenaeumnál a pénz elküldése felől megnyugtatták. Mert hát nem küldték, ha csak úgy nem, mint az egyszeri ember a komájának a nyulat, akit a mezőn látott, s utána kiáltotta, hogy menjen el a komájához.

Igen örülök, hogy az építészeti cikk[2] tetszett; sajnos, a folytatásából nincs meg egy sor se (az elől mondott ok miatt), pedig már naponta reklamálják rajtam azzal, hogy a szám már kész, csak ez hiányzik belőle.

Érdeklődéssel várom a hírt munkájáról.

És nagy érdeklődéssel néztem át a M.[agyar]M[űvészet][3] szövegéből kipécézetteket. Tökéletesen igaza van mindenben, ami a magyartalan kifejezéseket illeti (terén stb.), – én nem javítottam ki ezeket, mert már sokalltam a bajmolódást. De honnan tudja ezeket? Hiszen ma már nem tud magyarul senki! *Akkor* én se tudtam, ma már tudok, amennyire egyáltalán lehet, de azt hittem, én vagyok az egyetlen. A többit (így az idegen szavakat is) majd szóval beszéljük meg.

Ezt a pár sort most inkább csak életjelként küldöm, de ajánlva, mert egyszer azt írta, hogy hivatalával valószínűleg vidékre kell mennie. Így legalább bizonyosabban utána küldik. Kérem, adjon is hírt róla, hogy megkapta-e.

Szeretettel

Fülep

MTAK Kézirattár Ms 5691/27.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2. Ajánlott.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1683. sz.
[2] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.
[3] Ld. 1452/6. ill. 1644/2.

1690. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

[Zengővárkony,] 1944. VI. 3.

Kedves Szigeti,

sajnálom, hogy aggódásra adtam okot Magának; az ok ugyancsak aggodalom volt, t.[udni]i.[llik] nekem is annyi okom volt aggódni sok mindenért, köztük magamért –, másra nem telt figyelmemből – idegeimből. Különlegesen kellett aggódnom néhány jó emberem-barátom miatt, akik miatt minden lehetőt meg kellett tennem, kockázat vállalása árán is, sajnos eredmény nélkül.[1] Én, egyelőre még megvagyok. Ennek az egyszerű kijelentő mondatnak a tartalmát levélben meg se írhatom, sok is volna, majd elbeszélgetünk róla, ha el tud jönni a nyáron, s ha még néhány ha teljesül.

Csendes kis falunkban egyébként igen megelevenedett az élet, mert k.[örül]b.[elül] 2 hónap óta SS katonák vannak itt, s amint hírlik, még jóformán maradni szándékoznak.

Előző leveleit megkaptam, Németh füzetét[2] is, mellyel való fáradozását nagyon köszönöm, de kérem, írja meg azt is, mivel tartozom érte. És kérem, ne kerteljen ebben, különben visszaküldöm a füzetet. Itt mindjárt azt is megjegyzem, hogy a Szellemet[3] *ne* köttesse be, ma nagyon drága mulatság, nincs is rá szükség, még van kívülük példányom.

Mivel reklamáló levelét már Újpestről írta, gondolom, akad ideje s alkalma problémájának részletesebb megírásához, nagy érdeklődéssel várom.

Köszönöm a Karay-társaságról írt ismertetést,[4] valami ilyennek képzeltem. A Magyar Életet[5] még sose láttam, a nevénél egyebet se tudok róla.

Csak társasjáték nekem, amiket a 2 x 2 = 4 almájú filozófusról s társairól ír, világ végéig se találom ki őket.[6] De mért ilyen diszkrét – nálam? Ha nálunk, kálvinistáknál nincs is, nálam van gyónás szentsége.

Az én könyveim kiadása?[7] Néma csend. De lehet-e más?

Sajnálom az Essay az essay-rőlt a Műhelynek.[8] Nagyobb publicitást érdemel. S egyáltalán megjelenik-e még az a lap is? Nem veszedelmes? Mert olvasom, hogy a Hadastyánok Lapját betiltották. Így tudtam meg, hogy a hadastyánok még élnek. Gyerekkoromban láttam őket, már akkor nagyon öregek voltak, milyen korúak lehetnek vajjon most?

És – Fielding-essay?[9] megjelenik-e mégis?

Igen szeretnék már Magával együtt lenni. Amint itt alkalmasnak látom, rögtön megírom, s Maga majd beilleszti a programmjába, s akkor jön, amikor Magának legalkalmasabb. Addig is nagy örömet szerez vele, ha ír, s minél részletesebben. Jól esett az aggódása, én is, ha nem írtam is, sokat gondoltam Magára.

Igaz is, majd elfelejtek gratulálni a tanárságához! Ad multos annos! És ad vocem tanár: áld.[ozó] csütörtökön kint volt nálam Angyal Endre[10] fiatal pécsi tanár, (úgy jött, mint szoktak hozzám az ifjak), ismeri? beszéltem neki Magáról, de nem hallotta hírét, most legalább már igen. Jó fiúnak látszik, egyébként a barokkra specializálja magát. Das ist sein Schigan.

Az Ép.[ítészet] cikk folytatásából, sajnos, egy sor sincs még meg. S naponta követelik rajtam. A szám már kész, csak ez hiányzik hozzá. Haj-haj!

Szeretettel

Fülep L.[ajos]

MTAK Kézirattár Ms 5889/108.
Kézírás.
Budapestre írt levél.

[1] Valószínűleg Kner Imrére (ld. 1669., 1673., 1674., 1678. és 1682. sz.) és Előd Gézára (ld. 1671. és 1682. sz.) utal.
[2] Ld. 1647/11.
[3] A Szellem-ben megjelent Az emlékezés a művészi alkotásban c. tanulmányról van szó. Ld. 1329/4.
[4] Ld. 1684. sz.
[5] Ld. 1652/9.
[6] Ld. 1672/15.
[7] Az Athenaeumnál ill. a Turul kiadónál megjelenendő kötetekről van szó. Ld. 1533/29. ill. 1639/2.
[8] Ld. 1498/7–8. ill. 1672/12.
[9] Ld. 1636/8.
[10] Angyal Endre (1915–1976) irodalomtörténész, 1942-től pécsi, majd budapesti tanár.

1691. CSEKEY ISTVÁN – FÜLEP LAJOSNAK

Kolozsvár, 1944. VI. 5.

Kedves Lajos!

Azóta készülök Neked írni, hogy vagy két héttel ezelőtt Pesten jártam és a legkülönbözőbb literátus, tudományos meg politikai körökben csak a Te félcikkedről[1] hallottam zengzeményket. Két napig hajszoltam, amíg magában a Mérnök-Egyesületben meg tudtam szerezni második látogatásomra az ÉPÍTÉSZET[2] utolsó számát. Akkor is azt mondotta a kezelő hölgy a szobájában lévő bennfenteseknek, hogy most forduljanak el és ne lássák, hogy honnan vesz még elő példányt. (Magam sem mertem odanézni, hogy mijéből húzta ki...) A folyóiratot valósággal elkapkodták az igaz írásra kíváncsi, sőt szomjúhozó emberek. Könyves boltokban, amikor példány után érdeklődtem, szinte stereotip válasz volt: „A Fülep-cikket tetszik keresni. Tessék megvárni a folytatását, meg fog különnyomatban is jelenni!" Trócsányi Gyurka,[2] a parlamenti könyvtár igazgatója, azt mondotta, hogy fene bátor ember lehet, aki ily rendőrállami korszakban meri bírálni a kort. De szerencsésnek tartotta, hogy egy ilyen folyóirat mást mondó címe alatt tudtál ilyen világképet festeni. Magam is mód felett élveztem eredeti gondolataidat, amelyeket egész filozófiai világképbe helyezel be. Csak aggódom a folytatás miatt, hisz közben már a szerkesztőt, Padányi-Gulyás Jenőt,[4] kiléptették a MÉPből.[5] Az én példányom itt jár Kolozsvárt kézről-kézre. Újból szívből és a legmelegebben gratulálok hozzá.

Hogy a magam dolgairól is beszámoljak, könyvemnek[6] már március 19-ike előtt teljesen kiszedett szövege a külügy politikai osztályán van engedélyezés végett. Ha változtatásokat kívánnának, elhalasztanám kiadását. Most szedik a könyvészeti függeléket, amely legalább négy ívet fog kitenni petit hasábos szedéssel. Szakértők szerint olyan munkát végeztem, amilyent helyettem aligha tudott volna más így elvégezni. Az ősz óta megszakítás nélkül fáradoztam vele. Ez külön is meg fog jelenni. 16-án indulok Pestre még néhány napra, hogy kiegészítsem a korrektúrákban.

Közben ünnep után kedden kivétettem manduláimat. E sorokat is még a gégegyógyászaton írom, de délután már elhagyom a klinikát. Ha még a műtét estjén nem riasztottak volna bennünket, bizonyára nagyobb láz nélkül is megúsztam volna. Azonban a szomszédos Egyetemi Könyvtár nyirkos, hideg pincéjében eltöltött egy óra másnap 38 fokra szöktette föl temperatúrámat. 2-án reggel pedig Kolozsvár fekete péntekjét is itt kellett végigcsinálnom. Három hullámban támadták a várost az amerikai bombázók. Az óvóhelyen egészen jól ki lehetett venni a tompa detonációkat. A pályaudvar az egész pályatesttel együtt teljesen a földdel egyenlő.

A pályaudvartól befelé a Horthy-úton és széles sávokban környékén szőnyegbombázást végeztek. Alig maradt egyetlen ép ház. A Marianumig minden elpusztult, sőt az utóbbi is kapott jó néhány találatot. A református diakonisszakórháznak csak a külső háromemeletes fala maradt meg, a főépület teljesen elpusztult. Ugyanígy az egyetem orthopéd-klinikája, a helyőrségi kórház és vagy két laktanya. Sok találatot kapott a Dermata- meg a vasgyár és környéke, leginkább kisemberek apró házai. Köztük egész forradalmi a hangulat. „Az urak háborújáról" beszélnek, de látják a mesterségesen elnyomott igazi oksági összefüggéseket is.

Szeretnék Pestről egyenest lemenni az öreghez[7] Várkonyba, Mily megnyugtató lehet ma egy ilyen pont. Hisz alig látszik ki a falu a hegyek és erdők közül.

Abban a reményben, hogy néhány hét múlva találkozunk és néhány szép erdei séta közben gondolatokat cserélhetünk, újból melegen gratulálok országos szenzációként ható tanulmányodhoz, amelynek befejezését mindannyian nagy érdeklődéssel várjuk.

Zsuzsáról azt írta nemrég az öreg, hogy Debrecenben van. Sajnos, az és Szolnok is megkapta a magáét. Pestről ide Szeged Nagyváradon át jön a vonat épen a szolnoki állomás tönkretétele miatt. A vasúti híd állítólag ép. Remélem, hogy Zsuzsának és szeretteinek nem történt semmi baja. Ha megérkezik, légy szíves neki is hódoló kézcsókjaimat jelenteni.

A közel háromszáz halottnak ma lesz itt a tömegtemetése.

Szeretettel szorítja baráti jobbodat ölelő híved

István

N.[ota] B.[ene] Hallottad, hogy Elek Artúr is öngyilkos lett?[8]

MTAK Kézirattár Ms 4585/233.
Gépirat autogr. aláírással és utóirattal Dr Stephan v. Csekey O. O. Professor für Politik an der Kgl. Ung. Franz Josephs-Universität Szeged (Ungarn) Erzsébet-rakpart 4. Telephon 30–30
Csekey István ld. 1389/5.

[1] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmányra utal. Ld. 1537/3.
[2] Ld. 1530/2.
[3] Ld. 1681/4.
[4] Ld. 1530. sz.
[5] Magyar Élet Pártja, 1939. II.-ban kormánypártként alapította Imrédy Béla, őmaga azonban már 1940. X.-ben kilépett. 1944-ben a pártnak a parlamentben nagy többsége volt.
[6] Talán Csekey István: Die Verfassung Ungarns. Bp.–Lpz. 1944. c. könyvéről lehet szó.
[7] Valószínűleg a Zengővárkonyban élő Csekey Dezsőre, nagybátyjára utal. Ld. 1396/6.
[8] Elek Artúr IV. 25-én lett öngyilkos, temetése IV. 29-én, az érte mondott gyászmise V. 2-án volt. Gyászjelentését ld. MTAK Kézirattár Ms 4586/120.

1692. CSABA REZSŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Székesfehérvár, 1944. VI. 10.

Kedves Lajos Bátyám,

bár nem szeretném, hogy gyakori levélírásommal terhedre legyek, most mégis válaszolnom kell kedves és megtisztelő soraidra,[1] különösen annak egy mondatára, amely egyfelől megnyugtat, másfelől nyugtalanít: „Pszichológiai rejtély számomra – így szól a mondat, – hogy aki olyan értelmeseket ír mint te, mit keres ebben a dilettáns locsogásban, s még kommentálja is." –

A reám vonatkozó rész számomra igen nagy kitüntetés, mert attól kaptam, akit igen nagyra becsülök s akinek boldogan szegődnék tanítványául. De így a távolból is, tanítványi tisztelettel figyelem s tanulom írásaidat. Nem szeretnék rossz tanítvány lenni. Helyzetem azonban igen nehéz. Lassan egy évtizede lesz, hogy írásaim visszhangtalanul s kritikai kontroll nélkül jelennek meg. Csak a bunkókra emlékszem, amellyel a megsértődött „szakma" minden esetben fejbevágott. S megvallom készültségem is hiányos. Sorsom – mely szüntelen verejtékezés a mindennapi kenyérért – nem engedte meg tanulmányaim befejezését. „Félbemaradt" építész vagyok (tehát nem mérnök, oklevelemet az iparművészeti iskola építészeti szakosztályán szereztem, ú. n. „építőiparművész" vagyok.) Ez az amit a „szakma" nem tud megbocsájtani. Végigjártam azonban az építészet gyakorlati iskoláját. Megfordultam s évekig dolgoztam a legfoglalkoztatottabb budapesti építészeknél. Árkay Aladárnál[2] kezdtem s az új lipótvárost felépítő zsidóknál végeztem. Tehát nagyon jól ismerem a rajzasztalok világát, ahol az utolsó évtized épületei megszülettek. Magam is építettem, többek között hat református templomot.[3] Ismerem az építtetőket is s megvívtam harcomat az építészet anyagaival. Tudom amit csináltam rossz, de éppen mert a saját ceruzám leplezett le, azt is tudom miért rossz. E küzdelmeim és tapasztalataim késztettek gondolataim leírására, amit legtöbbször a nyugtalan keresés, az elégedetlenség jellemzett s nem a nagyobbigényű szakirodalmi becsvággyal fűtött módszeres (tudományos) munka. Kétségtelen, hogy a hajlam igen nagy bennem az utóbbira s mostmár akarva-akaratlan vállalnom kell tízesztendős hadakozásom következményeit. Sorsom is ebbe az irányba terel s ha Isten megsegít talán lesz 1–2 nyugodtabb esztendőm az elmélyedésre.

Ilyen körülmények között érthető, miért tulajdonítok nagy jelentőséget annak, hogy írásomat értelmesnek találtad. Ha szabad, ez biztatás és erőforrás lesz számomra további munkáimban.

Azonban magyarázattal tartozom a „pszichológiai rejtélyt" illetően.

Ne vedd Lajos Bátyám behízelgő bóknak, ha a következőket mondom: van-e az egyetlen Fülep Lajoson kívül valaki, aki nem dilettáns ebben a tárgykörben? Nem hiszem. Építész köreinkben az egyetlen Bierbauer Virgilt[4] tartjuk számon, róla pedig megvan a magam jól megfontolt véleményem. Vannak mások is, akik kapásból „hozzászóltak" itt ott a problémához s vannak „műtörténészeink" is s újabban egyre több „néprajzosunk", – de ki az, akinek helyes szempontjai is vannak tárgykörükben. Szempontokat eddig csak egy valaki adott: Fülep Lajos.

Mármost ami a Hajlék íróit[5] illeti: nem is várhattam tőlük a tárgykörben felkészültséget. Más volt velük a célom. Azt mondhatnám talán a kíváncsiság vezetett: miként látja egy Németh László s a többi ezt a magyar kérdést? Én lettem volna a legboldogabb, ha a Hajlékot – mint ahogy terveztem – a Te írásoddal kezdhettem volna. Talán minden másképpen alakult volna. Ez azonban nem sikerült. Ehelyett felmutattam egy sereg – negatívumot. Kétségtelen, hogy a Te tudásod magaslatairól nézve mindez lehet dilettáns locsogás, de innen lentről nézve mégis csak a szellem mozgása. A poshadó állóvizekben indult meg egy kis mozgás. Építészeink már úgy keringtek a téma körül, mint az önnön farkát elkapni nem tudó kutya.

Elég-e célnak ez az *eszmélést, önvizsgálatot s leleplezést* provokáló szándék? Mert ez a cél: a lomha agyakat, a problémákat dölyfös közönnyel lefitymáló önhitteket eszmélésre késztetni, üresen kongó önhittségükben őket megszégyeníteni.

Röviden: megmutatni, hogy igenis vannak problémáink s igen súlyosak, hogy válság van s az építész, aki a Pénzintézeti Központ székházában[6] „korszakalkotó művet" lát, essen gondolkozóba. Ezek a negatívumok talán még ösztönzői lehetnek a felmutatandó pozitívumoknak. Ha valaki arra vállalkoznék, hogy kimutassa: Karácsony Sándornak[7] miért nincs igaza, indokolása új és tanulságos fejezete lehet a kérdés irodalmának. Tételek és ellentételek dialektikus feszültségéből talán kijöhet valami pozitívum is.

És még egyet: a szellem megnyilatkozásait én mindig bizonyos tisztelettel fogadom. Keresem bennük kultúránk lelki-szellemi potenciáját. Ha igaz az, hogy az építészet alakulásában lényeges szerepet játszik a kultúrközösség lelki-szellemi tartalma, magatartása, virulenciája talán nem érdektelen a gondolat embereit meghallgatni, problémásítva számukra azt, amit eddig, közömbösen, távolról szemléltek.

Úgy gondolom, az építészt – aki elszokott a gondolkozástól s csak számolni tud – be kell állítanunk a fogalmakat tisztázó, dölyföt és dogmákat romboló szellem sodrába. Nehéz, majdnem reménytelen vállalkozás, de a hit nagyobb és erősebb a reménynél.

Ha megtiszteltél azzal, hogy soraimat idáig elolvastad, kérlek még a következők meghallgatására.

Református lelkésznek készültem. Egy esztendőt végeztem a budapesti theológián, s ami a tehológiától való elszakadásom óta velem történt: nem én akartam. Szeretnék hinni abban, hogy amit csinálok, amire sorsom rávezetett, hivatás lehet számomra. Ezt

csak azért említem, mert a Hajlék-hoz igen nagy reményeket fűztem. Nem a gyors siker mértékével mérten nagyok a reményeim, hanem az ügy hasznát tekintve. Így talán megérted, miért időztem igen hosszasan idézett mondatodnál. S megérted talán azt is, miért vagyok igen kitartó a reménykedésben, hogy tanulmányodat a következő füzetben közölhetem. *Ha olcsó sikerekre pályáznék, s egyes jól helyezkedő stréberekhez hasonló módon szeretném más tudásával a magam jelentéktelenségéhez megszerezni a tekintélyt; nem ezt az utat járnám.* Munkámban mindig magányos voltam. Építészkörökben állandó gyanakvással (mégis hegyezett fülekkel) figyelték független megnyilatkozásaimat. Sohasem tartoztam semmiféle szakmai klikkhez, vállalkozásaim terhét mindig magam vállaltam s most történt először a Hajlék-kal, hogy egy kiadó[8] (kinek becsületességében és jó magyarságában nincs okom kételkedni) ismét életre hívta azt, amivel egy ízben már anyagi csődöt vallottam.

Ilyen körülmények között talán hitele van, ha azt mondom, hogy hiszek – negyven éves fejjel, sok megpróbáltatás után is – hiszek e vállalkozás hasznában.

E hitemben adott egyfelől biztatást, másfelől nyugtalanító kételyt idézett néhány sorod.

Nem tudom sikerült-e a „psichológiai rejtély"-t megmagyaráznom. Ha túlságosan szubjektívre sikerült levelem méltánylásodra érdemes, tisztelettel kérem néhány sorodat válaszul aggodalmaimra.

Őszinte és tanítványi tisztelettel

Csaba Rezső

MTAK Kézirattár Ms 4585/215.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.
Csaba Rezső ld. 1543. sz.

[1] A levél nem ismeretes.
[2] Árkay Aladár (1868–1932) építész, iparművész, festő.
[3] Csaba Rezső tervezte a Rákospalota ó- és újvárosi, az ősrákosi, a mátyásföldi, a pestszentlőrinci és pestszenterzsébeti, valamint az új székesfehérvári református templomot.
[4] Ld. 1585/5.
[5] Ld. 1688/3. és 5.
[6] A Pénzintézeti Központ tervezői Nyíri István és Lauber László voltak 1937-ben.
[7] Ld. 1429/3.
[8] A Magyar Élet-re utal. Ld. 1652/9.

1693. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Hajmáskér, 1944. VI. 13.

Az Athenaeum viselkedése[1] valóban felháborító különösen ha a Kállai[2] mellveregetésére gondolok, akitől elsősorban függ a dolog. Amikor ugyanis a honoráriumról

tárgyaltunk, és én keveseltem a 8 %-osat, amivel ő illusztrált kiadás esetére kecsegtetett, az ön iránti nagy tiszteletére hivatkozva biztosított affelől, hogy az igazgatóságnál kivérekszi a 10 %-ot, és a dolog szellemi részével kapcsolatosan se győzte hangoztatni ezt a nagy tiszteletet, amiből most az előleg megküldésére se futja... De arra igen, hogy kétszer is becsapassa velem – mert két ízben is erősítgette, hogy a pénz elment. Kíváncsi vagyok, harmadszor milyen választ kapok. Írott választ remélek, miután magam is levélben kényszerültem emlékeztetni Kállait a szerződésben vállalt előlegkötelezettségre. 9-én írtam neki Hajmáskérről, ahol második hete ismerkedem a legkorszerűbb tűzér tudománnyal... 29-re hívtak be, 1-én vezényeltek, s ha igaz, 10 nap múlva leszerelek.

– Behíváskor a kis összefoglaló munka közepénél tartottam, mely némi bepillantást nyújtott a Magyar m.[űvészet] (1916!) utáni művészettörténet-filozófiába. (W.[alter] Passarge, Die Philosophie der K.[unst]gesch.[ichte] in der Gegenwart).[3] Panovsky,[4] Coellen,[5] s Dagobert Frey[6] nevét jegyeztem ki belőle – azokét, akikkel egyszer már össze kell vetnem elméletét. Nem is annyira az eddigi írásaiból ismertet, (ilyen vonatkozásban ez csak Dvořakig[7] érdekel), hanem inkább az utána következőt, amit kinyomatlan Művészetfilozófiája tartogat számomra. Mert, akármekkora vakmerőség is ma, hiszem, hogy megérem annak kiadását is, – és biztos, hogy művészettörténet-filozófia is lesz benne! – Passarge összefoglalója (1900–1930-ig terjed) egyébként felületes. Keveset segített munkámban. De még is valami. Az 1900 előtti műtörténetről annyi sincs. Tudományelméletileg s – történetileg teljesen elhanyagolt. Csak Rothackernál[8] sejtek valamit, de nem sikerült megkaparintanom „Einleitung"ját... Amennyire tehát körülményeim engedik dolgozom. Nagyjából megvagyok az adatgyűjtéssel, s azt is tudom, mit akarok kihozni a rendelkezésemre álló anyagból. Most már igazán csak az Önnel való találkozás hiányzik ahhoz, hogy végleges formájának birtokába jutva, megírjam bosszantóan sokat s feleslegesen emlegetett tanulmányomat. Éppen ezért elhatároztam, hogy leszerelés után kiveszem hivatali szabadságomat, s lerándulok végre Zengővárkonyra.[9] 2–3 napra mennék, július első felében – attól függ, mikor és mennyi ideig láthat vendégül. Aztán majd én is eldicsekedhetem, hogy vendége voltam!

– Az utóbbi mondatot egy közös ismerősünkre emlékezve írtam.[10] Azzal mutatták be, hogy tőle sokat megtudhatok önről – vagy is, hogy segíthet vállalkozásomban. De már az ismeretség első percében beláttam, hogy rossz helyen kopogtatok. Csupa általánossággal traktált, mint Kállai s hozzá hasonló csodálói, akikkel eddig összekerültem. Aztán lehet, hogy bennem volt a hiba. Talán túl sokat vártam tőle. De nem várhattam-e olyasvalakitől, aki végre közvetlen közeléből jött csupa ígérettel? Az illetőt Szigeti Józsefnek (?) hívják, Mátrai[11] hozott össze vele, akinek – úgy hallom – tanítványa.

Kései válasza egy hónap alatt sokszor meggondolkoztatott. Külső akadályokra gondoltam, aztán arra, hogy valami írás köti le, de leginkább magamat okoltam... Meddő tervezgetésekkel bosszantom Önt unos-untalan! Megvizsgáltam egy esztendős levelezésünket és semmit se találtam benne, ami érdemessé tett volna reá. Bizony, hogy ösz-

sze kellene szednem már egyszer magamat. Remélem, az önnel való találkozás talpra állít és helyrehozhatom eddigi mulasztásaimat.

A viszontlátásig tisztelettel üdvözli

Lőrincz Ernő

Hajmáskéri címem (20-ig leszek itt: L.[őrincz] E.[rnő] tart.[alékos] z[ász]l[ós]. – Hajmáskér-tábor Tart.[alékos] tiszti tanf.[olyam] – É. 26. –

MTAK Kézirattár Ms 5691/117.
Az elküldött példány nem maradt fenn, a szöveg Lőrincz Ernő önmaga számára megtartott autogr. fogalmazványáról való.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Az Athenaeum által ígért előlegről van szó.
[2] Kállay Miklós ld. 1627/1.
[3] Az említett könyv Berlin, 1930. jelent meg.
[4] Panofsky, Ervin (1892–1968) német művészettörténész, hamburgi egyetemi tanár. 1933-ban emigrált, Princetonban lett professzor.
[5] Passarge a 3. jegyzetben említett művében Ludwig Coellen (szül. 1875) Der Stil in der bildenden Kunst. Allgemeine Stiltheorie und geschichtliche Studien dazu. Traisa-Darmstadt, 1921. c. könyvére utal.
[6] Frey, Dagobert (1883–1962) osztrák művészettörténész.
[7] Ld. 1533/9.
[8] Rothacker, Erich: Einleitung in die Geisteswissenschaften. Tübingen, 1920.
[9] Ld. 1542/7.
[10] Szigeti Józsefre utal.
[11] Mátrai László ld. 1513/9.

1694. SZIGETI JÓZSEF – FÜLEP LAJOSNAK

Újpest, 1944. VI. 22.

Kedves Bátyám!

Csak néhány napja, hogy hazaérkeztem vidékről s így megkésve vettem megnyugtató levelét.[1] Megnyugtat, mert a „még megvagyok" a legtöbb, amit az ember ebben a minden oldalról megfenyegetett léthelyzetben mondhat.

Építészeti cikkét,[2] mint már említettem elolvastam, mégpedig úgy, ahogyan Kazinczy olvashatta valaha a Gessner Idylliumait, fel-felujjongó örömmel.[3] A revelatio nem az volt benne, hogy milyen élesen látja és láttatja a problematikát, hanem az az elegáns, küzdelem nélküli biztosság, ahogyan ezt teszi; nyoma sincs itt már semmiféle keresésnek, ez a célbaértség, a végső kiteljesedés állapota. Nem rátalál a dolgokra, hanem már rég megtalált dolgokról beszél. S frisseségéből ez mit sem von el, mert a keresés szubjektív izgalmánál még elevenebb élettel élnek a szinte maguktól explicalódó objektív összefüggések. A stílus, a nyelvi kifejezés egyik mozzanatában is remekül

illusztrálódik ez, abban, hogy a kifejezés trouvaillea és ilyen bőven akad, itt valahogyan nem hat trouvailleként, nem véteti észre magát, nem üti ki fejét a mondatból, nem villan fel külön színnel, hanem abban él, amiben született, az egész mondattestben; csak az utólagos reflexio emelheti ki onnan. Azoknak a hangja ez, akik tudnak. S ezért olyan instruktív: az olvasó figyelme sohasem terelődik a probléma fölvetés és megoldás szubjektív nehézségére, az író vagy gondolkodó produkciójára, mutatványára, hanem megragad az „anyagban" mindvégig, nehogy félreértessem: ezek a kvalitások, úgy gondolom, nem ennek az egyszeri, konkrét írásnak a bélyegei, amely mérnökök számára íródott s így kénytelen ismételni, röptét alacsonyabban venni etc. hanem az utóbbiaktól merőben különböző immanens jegyek, amik a legmagasabb, csak kevesek számára hozzáférhető filozófiai nívón éppúgy jegyzik Bátyám írásait mint ebben. Ha szabad ebből a cikkből következtetni, azt kell hinnem, hogy a művészetfilozófia már készen van, akkor is, ha tán nincs is teljes egészében leírva, mert az ezután felmerülhető problémák megoldása már preformálódott benne. (Meg is kérem Bátyámat: ha sikerül lejutnom Várkonyba[4] mutasson meg néhány kidolgozott részt; – én nem tartozom az idézőjel és név nélkül idézgetők fajtájába.) Tartalmilag nincs semmi hozzátennivalóm a cikkhez; egy methodikai probléma ugyan fölmerült bennem, de azt hiszem az én elképzelésem azonos irányban mozog Bátyáméval, néhány mondatból legalább is úgy látom, s így majd alkalomadtán élőszóban megbeszélhetjük.

Bocsánatot kérek, hogy a Szellemet[5] ily sokáig tartottam magamnál, de többen is olvasták. Önbecsülésem elvesztése nélkül nem küldhettem volna vissza, abban az állapotban, amelyben kötés előtt leledzett, s én még hála Istennek aránylag könnyen köttetek.

Angyal Endrének[6] annakidején nyolcadikos és gólya koromban olvastam egy két cikkét, barokkról, gótikáról, „Theatrum mundi"-ról, – akkor igen sok érdekes dolgot találtam bennük.

Bizony nagyon szeretnék már találkozni Bátyámmal. Nem tudom azonban lehetséges lesz-e. Nekem ugyanis csak július 1-től 20-ig van szabadidőm s megeshet, hogy Bátyámnak nem konveniálna, ha ezen időközben utaznék le néhány napra. A katonaság nem enged a markából s mostmár bizonyosnak látszik, hogy július 31-én be kell vonulnom. Apám már be is osztatott Budára, a Citadellába, fényszórósnak. Ez hazai alakulat s állítólag náluk akad legtöbb idő a lógásra. Ugyanide vonul be egy kitűnő klasszika filológ barátom[7] is, aki mellesleg pszichológiával foglalkozik. Legalább nem leszek magam. Azért, alkalmazkodni nem túlságosan szerető természetemmel, nehéz lesz elviselni a katonáskodást. – A legbosszantóbb az, hogy hosszú szaladgálás után sikerült megszereznem a német vízumot s akkor derült ki, hogy most meg a magyarok nem engednek.

Még az említett szabadság-szellem problémáról kellene szólnom, de mivel Bátyám az építészeti cikk második felét írja, nem akarom most ezzel zavarni. Egyszer majd úgy is sor kerül rá, vagy egy hosszabb, csak-erről-szóló levélben, vagy ha lehet élőszóban.

A remélhető találkozásig szeretettel s tisztelettel köszönti

Szigeti József

P.[ost] S.[criptum] A Németh-féle disszertáció[8] árát majd elintézzük, hiszen csak pár fillérről van szó.

MTAK Kézirattár Ms 4589/302.
Gépirat autogr. kiegészítéssel és aláírással, a Bátyám megszólítás és a P. S. piros gépszalaggal. Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1690. sz.
[2] Ld. 1537/3.
[3] Kazinczy a Pályám emlékezetében írja, hogy amikor Báróczy Marmontel: Erkölcsi meséinek fordítását olvasta, „édes szólása csudálgatásaiban fel-felsikoltozám." = Kazinczy: Versek, műfordítások, szépprózai tanulmányok. Bp. 1979. 239. p.
[4] Szigeti nem járt többet Zengővárkonyban.
[5] Ld. 1329/4.
[6] Ld. 1690/10.
[7] A katonatárs Lám Leó (Lázár György) volt. Ld. 1513/6.
[8] Ld. 1647/11.

1695. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. VI. 30.

Óvóhelyen kezdem ezt a levelet. Átutazóban ért a riadó Kolozsvárról, Pesten át Abonyba menet. Kolozsvárt leszerelni voltam, Pesten hivatalos dolgokat intézek, Abonyba – ahová ma egy hete a vállalat kiköltöztetett – haza megyek...

– Ismét az Athenaeummal[1] kezdem. Kállai[2] a levelemre nem reagált, személyesen jártam nála 22-én. A világ legtermészetesebb hangján előadta, hogy az Ath.[henaeum] később kiadandó könyvekkel egyelőre nem foglalkozik és ezért nem folyósítja az előleget – amire én emlékeztettem arra, hogy jövő terveitől függetlenül az Athenaeum eleget tenni tartozik a szerződésben hónapokkal előbb vállalt kötelezettségének, még akkor is ha sohase kerül sor a M.[agyar] m.[űvészet] kiadására, és kértem, hogy ő maga is közölje önnel a vállalatnak ezt a jogilag sem éppen helytálló magatartását... A diskurzusnak az lett a vége, hogy ő két napon belül elintézi az ügyet, viszont én addig hallgassak az Athenaeumról; és két nap múlva úgy értesültem, hogy minden rendben. Örvendenék, ha legközelebb öntől is ezt hallanám!

– Hát én is vidéki lettem – Istennek hála! A kényszerű kiköltözés folytán eléggé mostoha viszonyok közé cseppentem ugyan, de nem bánom: felbecsülhetetlen a nyugalom, a biztonság érzése, amit cserébe kaptam. Pesti lakásomtól legutóbb 2–300 méternyire, körben 5 helyre is bomba hullott; láttam a pestkörnyéki, a szolnoki, a kolozsvári bombázás pusztításait; láttam néhány kilométer távolságból Pest bombázását és a több száz gépet is egyszerre a fejem fölött – elég tapasztalat ahhoz, hogy a háború idejére elmenjen a kedvem a „lakottabb" területektől...

– Végre várkonyi utazásomról[3] is írhatok, most már egészen közelít. Hivatali szabadságom július harmadik hete. Ilyenformán a közbenső három napot (19.–21.) tölteném Várkonyon – ha ez önnek is megfelel. Semmi akadálya ugyanis, hogy egy héttel később távozzam szabadságra, és annak se, hogy a megjelölt szerda–csütörtök–péntek helyett esetleg hétfő–kedd–szerdán látogassam meg. Persze Ön szabja meg látogatásom tartamát is. Én három napot szántam reá, de megelégednék akár eggyel is. Elég volna annyit is önnel töltenem ahhoz, hogy megerősödjem, s visszatérve nekiláthassak szerény munkámnak. –

– Hajmáskéren egy új emberrel növekedett tábora.[4] Fiatal, görög–latin szakos tanár, az egyetemi könyvtár titkára. Könyve sok csalódást okozott neki: Székely B.[ertalan], Munkácsy, a nagybányaiak s főleg Monet – egyáltalán az impresszionizmus! És nehezen értette meg, mi művészetet talál Lechnerben. Általában az volt a benyomása, hogy néhol az igazság feláldozásával is, jobbára saját sorsával rokon sorsokat idéz művészetünk történetéből – ezzel magyarázta Lechner „túlértékelését" is, akiben ő sem lát egyebet faji romanticizmussal keveredett szecessziónál. – Fölösleges mondanom talán, hogy a könyv megtárgyalása közben ezek a nyugtalanító benyomások mind elsímultak emberemben. Könnyű dolgom volt egyébként, mert amúgy a könyv már a legelején hatalmába kerítette. Megemlítem még, hogy az illető komoly esztétikai érdeklődéssel él, amiből feltehető, hogy gyökeret is ver benne valami a könyvből kapottakból.

Találkozásunk reményében tisztelettel üdvözlöm

Lőrincz Ernő

Abony, Pest v[ár]m.[egye] – Kossuth L.[ajos] u.[tca] 3.
„Futura" Nyilvántartó

MTAK Kézirattár Ms 5691/118.
A FL-nak elküldött példány nem maradt fenn, a szöveg a Lőrincz Ernő által önmagának megtartott autogr. példányról.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] A Magyar művészet kiadására utal. Ld. 1533/29.
[2] Ld. 1627/1.
[3] Ld. 1542/7.
[4] Soltész Jánosról van szó (1916–1944), latin–görög szakos tanár, 1939-ben szerzett diplomát, az Egyetemi Könyvtár munkatársa lett. E levél mellett elhelyezett, 1944. VII. 5-én kelt, Lőrincz Ernőnek szóló levelezőlapján a következőket írja: „..talán szombaton találkozunk [Mátraival] s akkor mellesleg számon kérem tőle F. L. körüli mulasztásait. Különben annyit mondhatok röptében, hogy apostoli tevékenységed nem áradt egészen méltatlan lélekre, mert már az egyszeri – és valljuk meg a körülmények miatt nem is túlságosan elmélyedő – olvasása a Könyvnek állandóan birizgál és nem hagy békén s rövidesen újból nekiveselkedem, most már alaposabban."

1696. FÜLEP LAJOS – SZIGETI JÓZSEFNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. VII. 14.

Kedves Szigeti,

dehogy vélem tolakodásnak, hiszen én biztattam a jövetelre[1] nem is egyszer, természetesen azért, mert kívántam Magával lenni. Annál jobban bánt, hogy most mégis – s ezt meg Maga ne vélje nem tudom minek! – halasztatni vagyok kénytelen jövetelét, nem mert nekünk „terhünkre lenne", másért. Mikor levelemben azt írtam, „még megvagyok", amire Maga reflektált is levelében, nem szólam volt, mint ma mindenkié lehet, hanem az itteni situatio levélben nem részletezhető rövid jellemzése. Az én helyzetem itt amilyenné helybeli németek az itt állomásozó német katonák közt rólam terjesztett hírekkel tették, nem alkalmas most arra, hogy bárki is hozzám jöjjön. Ha addig valami baj nem ér, pár hét alatt változhat a helyzet, s én hiszem, akkor is el fog jöhetni. Mert Bécsbe menetelében, különösen „hosszabb külföldi tartózkodásában"[2] nem hiszek. De akárhogy is lesz, kérem, írja meg mindig hollétét, s ha ráér, tájékoztasson állapotáról, munkájáról, tudja, hogy érdekel. A Szellemet[3] megkaptam, levelére részletesen készültem válaszolni, most elmaradt, de nem végkép! Most csak annyit: a levélnek igen örültem.

(De megkapja-e ezt a levelem? Erdőváros?[4] Nem írta, milyen *megye!* Azt hiszi, a posta tudja?)

Szeretettel

Fülep L.[ajos]

MTAK Kézirattár Ms 5889/109.
Kézírás zárt postai levelezőlapon.
Címzés: Nagyságos dr. Szigeti József tanár úrnak Erdőváros Géza utca 5.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] A zengővárkonyi útra nem került sor.
[2] Ld. 1578/2.
[3] Ld. 1329/4.
[4] Ld. 1672/4.

1697. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Abony, 1944. VII. 19.

Utoljára múlt hó 30.-án írtam.[1] Levél volt, amelyben hivatali szabadságom idejére tervezett látogatásomat hoztam szóba. 19.-én, ma érkeztem volna meg, ha választ kapok; de válasz nem jött, s így csak táviratot[2] meneszthettem jelezve, hogy várkonyi utam[3] augusztus elejére marad. Akkorra, hogy egyúttal Pesten egy 2.-ra esedékes ügyet is elintézhessek, amire külön szabadságot nem kaphatnék. – Ámde azóta is változott

a helyzet. Katonai behívót várok, és éppen VIII. 2.-ra! Amint ütegparancsnokom írja, egy 5 hetes tanfolyamra kell menni. Máskülönben elesnék tőle; a vállalat ugyanis csak szeptemberig szabadságol, a katonai szolgálatból visszatértek szabadságát meg éppenséggel szigorúan veszik. Hát emiatt kellett ma másodszor is sürgönyöznöm! Na meg amiatt is, hogy aránylag még mindig ez a leggyorsabb módja a „postának", jobbat csak nemrégiben értem utól, Kolozsvár és Abony között, egy három nappal ezelőtt feladott táviratot.[4] Milyen jó volna a mait is utólérni! Hetek óta annyira beleéltem magam abba, hogy megyek, hogy be se várnám válaszát, ha legutóbbi levele vissza nem tartana. – Úgy érzem, azok a gondok-bajok, amelyekről ír, nem múltak el, s hogy e miatt nem láthat vendégül. De ha már nem fogadhat, írna legalább! Csupa aggodalom vagyok. Közelebbről ugyan nem tudom, mi baja-gondja, de nagy lehet, ha életét annyira feldúlta. Kegyetlen idő, amelyik az ilyen embert nem kíméli! Magam is szenvedek miatta, de legalább tőlem függ, mennyit. Pontosan annyit, amennyit tudomásul veszek belőle, – erőszakosan nem keríthet hatalmába. Menekülhetek előle, „időn" kívül helyezkedhetem; megvan a lehetőségem reá, ha mindig nem is élek vele. Megmeglegyint a szele néha, nem tagadom, de olyankor se magamért szenvedek, hanem feleségemért, anyámért, s másokért, akikért „időben" is élnem kell.

Ebben a 20.-i reggeli órában érkezett „felszabadító" távirat válasza, mely levelemet is fölöslegessé tette... Azért nem is folytatom. Mindössze azzal toldom meg, hogy a távirati „bármikor"ra való tekintettel a legutóbb közölt 26.-a helyett, esetleg 25.-én is megérkezhetem.

Találkozásunkig is sok-sok hálával és üdvözlettel

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 5691/120.
A FL-nak elküldött példány nem maradt fenn, a szöveg a Lőrincz Ernő által önmagának megtartott autogr. ceruzás fogalmazvány.
Mellette 2 db vonatjegy.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1695. sz.
[2] A távirat nincs meg.
[3] Ld. 1693/9.
[4] Mellette FL „Bármikor várom. Fülöp [!]" szövegű, Pécsvárad, 1944. VII. 19. dátummal feladott távirata. MTAK Kézirattár Ms 5691/29.

1698. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. VII. 21.

Kedves Barátom,

nagyon sajnálom, hogy válaszom[1] késlekedésével ennyi táviratozásra,[2] költségre (még válasz fizetve is! ezt nem kellett volna) adtam okot. Válaszom késését az okozta, hogy a késés okát nehéz volt megírnom: most már bele se kezdek, majd elmondom élőszóval, egyébként valamennyire látni is fogja. Addig is, kérem, ne haragudjon érte.

Távirati válaszom[3] azóta megkapta, tehát várom, s csak arra kérem, küldjön *előző nap* táviratot – vagy, ha a soraimat idején megkapja, s lev.[elező] lap is ide érne jókorra, akkor azt –, annak közlésével, hogy hány órás vonattal érkezik Pécsváradra, várhassam, s Z[engő]V[árkony]ba vezethessem.

Fontos: teljesen háziasan jöjjön, olyan ruhában, amiben kint le lehet heverni. Lehetőleg kint leszünk. Tehát semmi feleslegessel ne cipekedjen! S rajtam kívül úgy se lesz együtt senkivel (egyedül vagyok itthon); én pedig – no majd meglátja. Én még inget se szoktam itthon viselni, nem hogy nyakkendőt.

Athenaeum a pénzt levele után hamar megküldte.[4] Hálás köszönet fáradozásáért.

A viszontlátásig szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/28.
Kézírás zárt postai levelezőlapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Abony Nagykőrösi út 4. Ajánlott.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1689. sz.
[2] Lőrincz Ernő távirata nem maradt fenn.
[3] Ld. 1697/4.
[4] Ld. 1695. sz.

1699. EULENBURG, AUGUSTA ZU – FÜLEP LAJOSNAK

Starnberg, 1944. VIII. 18.

Lieber Fülep!

Ihre Karte vom 21. VII.[1] erhielt ich mit vielem Dank. Leider war sie *sehr schlecht* geschrieben, die Adresse dagegen sehr ordentlich u.[nd] gut zum Lesen. Also geht es doch!! Es ist doch schade wenn ich manches nicht entziffern kann. Fiametta[2] ist z.[ur] Z.[eit] in Ungarn, am 24–26 sind sie wieder in Budapest, Hotel Ritz, vorher auf dem Gut, wenn diese Karte rechtzeitig ankommt, und Sie nah von Budapest sind, könnten Sie sie doch sehen. Aber ich weiss ja garnicht *wo* Pécsvárad liegt? vielleicht ist es viel zu weit. Aber ich wollte es Ihnen auf alle Fälle sagen. *Wieder* haben sie *Alles* versucht

damit ich hin kann, aber volkommen ausgeschlossen. Fiametta kann nun auch nicht mehr hin. So hoffe ich auf ein späteres Wiedersehen, so Gott will!

Alles Gute, bleiben Sie gesund u.[nd] die Ihren auch. Ihre alte, treue

Lycki

MTAK Kézirattár Ms 4586/190.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Herrn dr. L. Fülep Pécsvárad Ungarn
Abs.(ender): Gräfin Augusta zu Eulenburg Starnberg a. (m.) See Ober Bayern Otto Str. 4.
A lapon a cenzor piros bélyegzője és a következő bekeretezett, bélyegzővel nyomtatott szöveg: „Der Führer kennt nur Kampf, Arbeit und Sorge. Wir wollen Ihm den Teil abnehmen, den wir ihm abnehmen können."

Kedves Fülep!

VII. 21-i lapját köszönettel megkaptam. Sajnos, *nagyon rossz* az írása, a cím viszont nagyon rendes és olvasható. Tehát mégiscsak megy a dolog. Nagy kár, ha egyet-mást nem tudok kibetűzni. Fiametta jelenleg Magyarországon van, 24–26-án megint Budapesten lesznek, Hotel Ritz, előtte a birtokon, ha ez a lap időben odaér, Maga pedig közel van Budapesthez, meglátogathatná őket. De nem is tudom, *hol* van Pécsvárad? lehet, hogy túl messze. Mindenképpen meg akartam azonban ezt mondani Magának. *Megint mindent* megpróbáltak, hogy odamehessek, de teljesen ki van zárva. Fiametta se mehet oda többet. Így csak későbbi találkozásban reménykedem, ha Isten is úgy akarja! Minden jót, maradjon egészséges hozzátartozóival együtt.

Hűséges öreg

Lyckije

[1] A lap nem ismeretes.
[2] Ld. 1326/3.

1700. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Abony, 1944. VIII. 20.

Úgylátszik, gyöngémmé vált a „korszerűség": már a harmadik levelet írom légiriadó alatt; sőt bombáztak is valahol, egészen közel ide, mert nemcsak hallottuk, hanem a szelét is éreztük. De már utazni se tudok békés viszonyok között. Mintha mindig bombaveszedelmet csomagolnék az útra. Várkonyról jövet[1] is majdnem otthagytam a fogam a lágymányosi réten, Kelenföld és a ferencvárosi összekötőhíd között, ahol kiszállítottak a vonatból. Akkor érte Csepelt az eddigi legnagyobb támadás. Füstben, repesz-, hamu- és koromesőben hasaltam másfél óra hosszát a töltés mellett, – meszszebb már nem juthattunk, olyan hamar ott termettek a gépek. S utána úgy kellett begyalogolnom a Baross utcáig, kormosan-gyűrötten. Szánalmasan néztem ki, a járókelők arcában láttam. De megérdemeltem, ha arra gondolok, milyen ügyefogyottan viselkedtem Várkonyon!

– Ha leveleimből nem is vehető ki, egyszerű közvetlen természet vagyok. Mások is ilyennek ismernek. A várkonyi egyszerűség és közvetlenség közepette azonban valahogy' mégse találtam magamra. Megzavarodtam. Csak pillanataim voltak. Mert ha időnként magamhoz tértem is, nyomban megsemmisített nagysága, mely előtt abban a magateremtette környezetben, váratlanul csődöt mondott mindaz a méricskélés, amit rajta idáig végeztem. Tehetetlen, néma figurává törpültem előtte. Ezért nem lett aztán semmi se abból, amiért tulajdonképpen felkerestem: a M.[agyar] művészettel[2] kapcsolatos megbeszélésből. Egyszerűen nem mertem előhozakodni problémáimmal. S ha fontolóra veszem, mégis milyen jó, hogy így történt! Problémáim ugyan máig is problémák, de viszont ma már magaménak mondhatom a gondolkodónál semmivel sem kisebb ember-Fülepet is, akit talán sohase ismertem volna meg, ha most másként találkozunk. Szívből köszönöm Önnek, hogy feltárta előttem ember-magát! Azokat a problémákat aztán majd csak elővesszük egyszer, ha egymagam nem boldogulnék velük.

Hazaérkezve elolvastam levelét. Rosszalja, hogy válasz-táviratot[3] küldtem: ezt nem kelett volna – írja. Hát nem ok nélkül tettem! Meg akartam végre tudni, hogy egyáltalán megkapta-e levelemet s előző táviratomat, miután hallgatását mással magyaráztam: abban voltam, hogy valami ismeretlen helyre költözött; és mások ajánlották, próbálkozzam meg a v.[álasz]-távirattal, arra számítva, hogy visszafizetéskor, a posta megokolásából megtudhatnám esetleg, mi a baj.

– Levele aláhúzottan fontos részében azt tanácsolja, hogy ilyen és ilyen ruhában menjek. Ezen most is nevetek... Mert, egy házon kívül már alig viselhetőt kivéve, se jobb se rosszabb ruhám annál, amit rajtam látott. Mindössze három esztendeje keresek magamra, de azóta is túl keveset ahoz, hogy ruházkodjam is és ugyanakkor, amikor könyvekről is gondoskodnom kell. 3500 pengőből évente átlag 150 kötetet vásároltam, az utóbbi esztendőben méreg drágán. És okosan tettem. Ma ötödrészét se szerezhetném meg ugyanannyiból. A múlt héten pl. Pesten jártam, s benéztem Pfeiferhez, – mit tetszik gondolni, mennyit kért Cohen esztétikájáért[4] (az 1912-es 2 kötet) s Riehl 3 kötetes kritizismusáért?[5] 100 + 140 pengőt! Hát ma tessék kis fizetésből könyvre is költeni!!

– Erről jut eszembe: kerestem a kérdezett Knapp- vagy miféle könyvkereskedést, az Apponyi téren s a Kossuth Lajos utcában, de nem találtam, pedig magam is járogattam oda. Valakivel majd megkerestetem újra, s legközelebb megírom, valóban olyan könnyen hozatja a német portékát. Hallottam egyébként, hogy újabban 1930 előtt megjelent könyvet tilos kivinni, mint nemzeti vagyont, Németországból. Éppen ezért már most felajánlom szükség esetére, hogy Soltész[6] és Mátrai[7] révén bármit szívesen megszerzek Önnek az egyetemi könyvtárból; azt mondják, igen jól állnak művészetfilozófia s egyáltalán filozófia dolgában.

Végezetül: cigaretta szükségletéről civil létemre se feledkeztem meg. Mintegy 60 darabot gyűjtöttem eddig – Extrát, Symphoniát s Mirjamot. Tessék megírni, melyikből küldjek, ha majd annyi lesz, hogy valami könyv mellé csomagolva postára tehetem.

Tisztelettel

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 4588/221.
Kézírás.
A Lőrincz Ernő birtokában maradt autogr. példány csekély stiláris eltérésekkel MTAK Kézirattár Ms 5691/121.

[1] Ld. 1542/7. ill. 1693/9.
[2] Az Athenaeum-kiadásra utal. Ld. 1533/29.
[3] Ld. 1697/4. ill. 1698/2–3.
[4] Cohen, Hermann: System der Philosophie. 3. T. Asthetik des reinen Gefühls. 1–2. Berlin, 1912.
[5] Riehl, Alois: Der philosophische Kritizismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft. 1–3. Lpz. 1876–1887.
[6] Ld. 1695/4.
[7] Ld. 1513/9.

1701. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. IX. 6.

Kedves Barátom,

igen örültem sorainak,[1] különösen annak, hogy épségben megvan. Mert bizony aggódva gondoltam útjára, – ma egy ilyen utazás fölér a hajdani sark-utazás kalandosságával. A lelkiismeret is bántott, hogy elfogadtam az ide és visszautazás kockázatát-áldozatát, mikor pedig tudhattam, hogy amilyen lelki-kedélyi állapotban vagyok, nem nagyon érdemes hozzám jönni. Ma is ezt érzem. Nem tehetek róla, ennek nem tudok parancsolni; félni nem szoktam, a gyávaságot csak hírből ismerem, – de az embertelenség annyira undorít, hogy egészen kiforgat a magam valójából; a szagát se bírom, – pedig hát volt benne részem bőven. Így aztán én se arról beszéltem Magával, amiről akartam, hanem, ami „jött" gazdátlanul, mint a szélhordta bogáncs. Hát majd máskor, ha még élünk!

Közben meg mentek, s bizonyosan mennek még, névtelen levelek a rendőrségre; legutóbb „egy megfigyelő" aláírású még utóiratban odajegyezte, hogy valamikép ki ne felejtse jellemzésemből: „forradalmár a javából", a levél derék-része pedig adatokkal bizonyította, milyen destruktív vagyok, hogy utálok mindent, ami magyar (és német) stb.

Szóval nagyon útálat-oszlató és szeretet-gerjesztő volt. Hát rettenetesen aggat itt a magamféle ember, csodálom is, hogy még mindig nem ütöttek agyon. No de ami késik, nem múlik, azt tartja a hazai bölcs mondás.

Igen köszönöm a cigarettáról való gondoskodását. Mind nagyon jó lesz, (Mirjamot ugyan nem szoktam szívni, vendégnek azonban jó lesz, én leginkább Leventével, Symphoniával élek, s mostanában Honvéddel, ami a legjobb volna, ha nem volna olyan lelketlenül ösztövér), a küldés nem sürgős, akkor kérem, amikor éppen nagyon ráér a vele bíbelődésre. Ugyanakkor kérem, közöljön velem minden költséget is.

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/30.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Abony Nagykőrösi út 4.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1700. sz.

1702. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. IX. 29.

Kedves Barátom,

ma megkaptam a küldeményt,[1] hálás köszönet érte. Egyidejűleg elküldtem címére 12 p[engő]-t, a kis csomagokon lévő árból (mert különben nem tudom) ennyire kalkuláltam ki a portóval együtt. Ha mégis kevesebbet találtam küldeni a kelleténél, kérem, írja meg, s azonnal pótolom. A, gondolom, inkább camouflageként mellé tett Lassont[2] is hamarosan visszaküldöm, de most már előbb elolvasom, ha ilyen jó társaságban ide látogatott az öreg kollega.

Sajnálattal nélkülöztem benne bár néhány sorát, hogy tudnám, nem kell-e most hamarosan bevonulnia. Tartok tőle.

Szívből üdvözli

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/31.
Kézírás postai levelezőlapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Abony Nagykőrösi út 4.
Feladó (bélyegző): Fülep Lajos Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Cigarettaküldeményről van szó.
[2] Lőrincz Ernő közlése szerint Hegel: Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte. Bp. I. Einleitung. Herausgegeben von A.[dolf] Lasson. Lpz. 1930. c. művét küldte el FL-nak.

1703. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. X. 3.

Az aggodalom Kolozsvárt maradt édesanyámért és testvéreimért, a múlt havi behívóm s a velejáró gyötrelmes erdélyi utazás, az Abonyból való visszahurcolkodás, és a reám is vonatkozó mostani bevonulási hirdetmény – mindezek megingatták valamennyire az én világomat is, amelyből jobbnak láttam egyelőre nem írni. De nem is voltam képes összeszedni magam még egy levél erejéig sem: 25-ke óta – azóta, hogy Abonyban egy kis ajánlott csomagot feladtam – naponta megkíséreltem az írást, de

mindannyiszor abba is hagytam. Ezt a halogatást azonban nem folytathatom. Három nap és bevonulok, és ki tudja, mikor írhatok ismét Önnek!...

– Levele legvégén kezdem: készséggel közölni fogok minden költséget, de csak miután magam is kifizettem a várkonyi kétnapi teljes ellátást! S még akkor is csak egyharmadát számítanám fel a küldeménynek. A cigaretta nagyrészét ugyanis egyik legújabb olvasója küldi szerény ajándékképpen – egy fiatal leány „az ifjúság megrontójának"!

– Igen elkeserít az Ön ellen folytatott akció.[1] Nem bánnám talán, ha nyíltan rágalmaznák, és olyanok, akik, ha már megtévedtek, tudnák legalább, hogy ki ellen mit cselekszenek; mert ha tudnák, eljárásuk ismét csak az ön értékességét, kiválóságát bizonyítaná szememben. – A „természet" mindig csak a nagyját kezdi ki egy embernek; a hitványával vagy nem törődik, vagy barátkozik vele. – De, sajnos, nincs így. Felelőtlen aknamunkának látszik az egész. Közönséges és egészen kicsinyes bosszú műve lehet, amit, akármennyire is leginkább éppen az ilyesmitől undorodik az ember, nem lenne szabad a lelkére venni. Lehet, hogy önzésnek engedek, amikor gyöngéjére hivatkozva kimondom, de jókedélyének, lelkinyugalmának megőrzésével nemcsak maga-magának tartozik, hanem nekünk, „megrontottjainak" is! Mert ugyan kire hagyatkozhatnánk, ha majd a világégés után újra szellemmel akarnánk élni! És napról-napra többen leszünk, akik az ön szellemében újhodnánk meg, ha isten segítségével túlélnénk ezt a vihart...

Mi van a Nietzsche-fordítással,[2] kijön-e másodszor? – Padányitól[3] hallom, hogy a cikk[4] egyre-másra késik, de türelemmel vannak; örülnek, hogy egyáltalán várhatnak ilyesmire. Az „Athenaeumhoz" holnap nézek be.

Odaadom Kállainak[5] a másodjavítású példányt.[6] Sajnálom, hogy nem állíthattam össze a képek jegyzékét, s hogy ismét félre kellett tennem kis munkámat, mert annyi „megúszás" után, most már csoda sem igen válthat meg a hosszas katonáskodástól. Ámbár az sem biztos, hogy kijön a könyv az ígért időben, s talán még helyrehozhatom mulasztásomat.

Minden jót remélve s kívánva tisztelettel üdvözli

Lőrincz Ernő

Írásomon a cenzúra kedvéért változtattam, így talán kiolvasható. –

MTAK Kézirattár Ms 4588/222. A 2. lap megcsonkítva, de a szöveg teljes.
Lőrincz Ernő önmagának megtartott autogr. másodpéldánya csekély stiláris eltéréssel MTAK Kézirattár Ms 5691/122.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1702. sz.
[2] Ld. 1291/4.
[3] Ld. 1530. sz.
[4] A Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmány folytatására utal. Ld. 1537/2.
[5] Ld. 1627/1.
[6] Ld. 1644/2.

1704. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. X. 26.

Annakidején levelet szántam a csomagocska mellé, azért eresztettem útnak egyetlen sor nélkül. De olyan sebtében jöttem el Abonyból, s amúgyis annyi minden összejött, hogy e hó elejéig nem gondolhattam az írásra. – Harmadikán írtam,[1] s akkor is kapkodva, zavarosan. Éppen elég okom volt erre! Megírtam, mi minden nyugtalanított.

– Örvendek, hogy a csomag megérkezett. Lapjából azt is megtudtam, hogy valami pénzt küldött. Azt még nem kaptam meg. De ne is kapjam! A cigaretta nagy részét egyik olvasója küldte – ajándékba; s én is ajándékba küldtem a kisebbik részt. Vagy nem illik ilyen szerényen ajándékozni?...

– Életjelnek ezt a nehány sort előbb is elküldhettem volna, de keveseltem. Vártam a napot, amelyiken többet írhatok. A legutóbbi két bevonulási hirdetmény azonban, s egyebek, nem engedték eljönni, s így ma sem adhatok életjelnél többet. – Élek még, s egyelőre ennek is örvendek. Aztán egyszer majd csak eljön az idő, amikor életemből többre is futni fogja a puszta önmagánál. Nem tudom, természet játéka-e, vagy természetfölötti adomány, de minél kilátástalanabbá válik a jövő, annál jobbat s többet várok tőle. Úgy érzem, mostanáig soh'se reménykedtem igazán.

Minden jót kívánva tisztelettel üdvözli őszinte híve

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 5691/123.
Az elküldött példány nem maradt fenn, a szöveg a Lőrincz Ernő által önmagának megtartott autogr. fogalmazványról való.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1703. sz.

1705. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. X. 31.

Kedves Barátom,

tegnap kaptam 26-i levelét,[1] nagyon vártam már hírét, s így nagyon örültem, hogy végre jött. Megkaptam X. 3.-i levelét[2] is valamikor 10. táján, nem válaszoltam rá mindjárt, mert azt gondoltam, levelem már nem éri ott, később, a változás után éppen hiábavalónak véltem a próbálkozást, bizonyos lévén benne, hogy már nem lehet Abonyban. Én, igaz rosszabbra gondoltam, bevonulásra, örülök, hogy ebben tévedtem. De aggodalmam így se múlt el, – mert mi lesz Magukkal Pesten? a bombázásoktól? s ha Pesten csata lesz? (amint hírlik, hogy készülnek rá.) Igaz, itt se vagyunk jobb

auspiciumok közt. Az orosz 30 k[ilo]m[éter]-re van, az ágyúszó ide hallik. A Duna egyelőre még közbe esik – de ha majd már nem? Én elhatároztam, akármi történik, nem hagyom el a helyem, – de olyanokat is rebesgetnek, hogy kényszerű kiürítés lesz, azaz mindenkinek el kell mennie, mert erre mindenfelé harcok lehetnek. Hát én akkor is csak az erdőig megyek. Lehet, hogy mindenem itt pusztul, magam is, s ami nekem ennél fontosabb, a kéziratim, jegyzeteim. Hát ilyen gondjaim vannak, gyönyörű állapot. Ami nem változtat azon, hogy én is feltétlenül bízom, mint bíztam mindig az első naptól kezdve, a jobb jövőben. Csakhát én talán már nem leszek benne.

Előkerestem az utalvány-szelvényt: IX. 30-án küldtem abonyi címére 12 p[engő]-t. S ha nem kapta meg, nem fogom a postának ajándékozni. Akkor legyen a menekülteké – ha Magának nem kell. Abban azonban, amit 3-i levelében ír, nincs igaza: kérésre vásárolt cikkek árát nem lehet összekeverni az ittlétellel. Hogy' is juthat ilyesmi eszébe? Egyébként is az áldozat a Maga oldalán volt: az az utazás! és a költségei! Semmiért. Csak azzal nyugtatom magam, hogy máskor majd pótoljuk – ha élünk.

Nagyon jól tudom, hogy most Magától sok és gyakori irkálást nem várhatok, mégis nagyon jól esne, mert megnyugtatna, ha időnként *egy sort* írna, s majd én is úgy teszek. Hadd tudjunk egymásról, míg élünk s lehet.

Szívből üdvözli öreg barátja

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/32.
Kézírás.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2. Ajánlott.
Feladó (bélyegző): Ref. Lelkészi Hivatal Zengővárkony u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1704. sz.
[2] Ld. 1703. sz.

1706. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. XI. 4–9.

...Kéziratai, följegyzései![1] Bizony kár, hogy nem gondoskodtunk legalább kész írásainak megmaradásáról! A kisebbeket sokszorosítanunk kellett volna, és szétosztanunk, a terjedelmesebbeket pedig reábízhattuk volna valamelyik semleges külképviseletre, vagy másképpen őriztettük volna meg őket alkalmasabb időre. Megtaláltuk volna a módját! De nekem eszembe se jutott az ilyesmi. Annyira csak *élete*-sorsa érdekelt az utóbbi hónapokban, hogy teljesen megfeledkeztem írásairól, – most meg hiába okoskodom. Legfeljebb azt tanácsolhatnám, hogy a tűzérségi tűztől megóvandó ássa el írásait a pincébe. Mástól úgy sem kell féltenie őket, hacsak lakása feldúlásától nem tart, – ámbár az ellen se tudok jobbat a pince gyomránál...

– Milyen is az ember! Ilyen viszonyok között is örülök elhatározásának, mert én sem menekülök, s így *együtt* maradnánk. De hová is mennék! és miért? Hogy egy-két hónappal tovább éljek? Mert, ha vesznem kell, száz kilométerrel arrébb is ugyanúgy utolér a vég. Mi biztosítékom van arra, hogy nem! Emberi számításban már nem hihetek, Isten tervei pedig kifürkészhetetlenek. – Annyira tenger a bizonytalanság, hogy felelősséggel moccanni se merek. Egyet tudok csak: külső kényszernek mechanikusan engedelmeskedni. Ne tessék félreérteni: nem fizikai értelemben! Isten játékszerének képzelem magam, mint ahogy' ebben a megveszekedett világban is az ő kezét látom – a nagy Haragvó és Bosszúálló kezét. Aztán pusztuljak el a kezétől, ha én is azok közé tartozom, akik szent játékában megzavarták!

– Az Abonyba küldött pénzt nem kaptam meg. Csak azért hozom fel, hogy megírhassam: félreértette előző levelem azon mondatát, amelyben azt a pénzt várkonyi látogatásommal összekevertem. Helyesebben: komolyan vette – komolyan a tréfás hangot. Hát nem baj, vigyázni fogok máskor. – Abony egyébként orosz kézen van. Később érte el az ellenség mint Budapestet – nem érdekes! Bennünket ugyanis majdnem két hete, hogy izgalomban tartanak a közelben dúló csaták. Közben gyakori zavaró bombázásban is részeltettek az oroszok – a mi lakásunk környéke is kapott belőle.

Karay Gyula[2] nem írdogál Önnek? Semmi bizonyosat se tudok felőle. Októberben, Abonyból való visszatérésem után, hivatalából azt a hírt kaptam, hogy bevonult. De már jóval azelőtt elhallgatott. Várkonyi látogatásom környékén megállapodtunk, hogy visszajövet felkeresem, vagy írok neki, ha átutaztomban nem találkoznánk. És nem találkoztunk, de írtam! Igaz, hogy 3 heti késedelemmel, ilyesmiért megharagudni azonban!... Volt úgy, hogy *Önnek* kerek *három hónapig* nem *válaszoltam,* s még se haragudott meg érte... Úgy két héttel ezelőtt elhatároztam, hogy megkeresem, de elhanyagoltam. Holnap lesz a napja, hogy felcsengetem, hátha errefelé van még. Nem másért, csak a magyarázatért, amelyre – akármennyire hidegen hagy ez az egyébként érthetetlen magatartás – mégis csak kíváncsi vagyok. Hadd tudjam, mit vétettem ellene!

– Soltész[3] és Mátrai[4] is katonák. Azokkal a fiatalokkal se tudom, mi van, akikről a nyáron beszéltem – az alakulóban lévő „Fülep" körről.[5] A hadműveleti területté vált Pestsz[en]timréről és Sz[en]tlőrincről valók. – Fogyatkozunk, úgy veszem észre, pedig csak nem rég dicsekedtem a számunkkal! De hát nem is az a fontos, hogy mi megmaradjunk. Csak Önt tartsa meg az Ég, addig legalább, míg írásai napvilágot látnak – aztán majd csak elterjed tanítása nélkülünk is.

Isten oltalmába ajánlva sok-sok szeretettel búcsúzik őszinte híve

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 5691/124.
Az elküldött példány nem maradt fenn, a szöveg Lőrincz Ernő önmagának megtartott autogr. fogalmazványáról való.
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Ld. 1705. sz.
[2] Ld. 1313. sz.
[3] Ld. 1695/4.
[4] Ld. 1513/9.
[5] Ld. 1643. sz.

1707. FÜLEP LAJOS – LŐRINCZ ERNŐNEK

Z[engő]V[árkony,] 1944. XI. 18.

Kedves Barátom,

nagyon-nagyon örültem levelének, tehát él és otthon van! (Mert behívása miatt aggódtam.) Sajnos, most örülni csak rövidet lehet, arra gondolva, hogy mire az a levél ideért, vagy ez odaér, vagy a válasz ideér... Ezért megismétlem kérésem, írjon, ha csak egy sort is, amíg teheti s lehet. Mert a posta, kérdés, meddig járhat. Legalább addig hadd tudjak Magáról.

Hát bizony mindenem feldúlásától s elveszésétől tartok. Minden megtörténhet. Két vonal közé kerülhetünk, porrá lőhetnek, égethetnek. De azt ne éljem túl! Az életemmel már nem törődöm, bár nem tudom, élt-e valaha, aki így tudott gyönyörködni a szépben. De még nagyon sok van, amit el kellene mondanom. Most különösen az az érzésem, hogy, bár mindig, kezdettől, világosan láttam a történeti konstellációt, most kellő élességgel tudnám beleiktatni ezt a jelent a teljes történeti perspektívába. Azt hiszem, látom a végső motívumokat. Talán kár volna ezért a látásért.

Az Abonyba küldött pénz két napja visszajött, – de csak reklamálásra! Hogy mért nem kézbesítették, holott IX. 30-án adtam fel, nem értem. Hisz abban az időben, úgy tudom, még ott volt.

Szeretettel

Fülep Lajos

MTAK Kézirattár Ms 5691/33.
Kézírás zárt postai levelezőlapon.
Címzés: Tekintetes Lőrincz Ernő úrnak Budapest VIII. Baross u. 90. I. 2.
Feladó (bélyegző): Ref. Lelkészi Hivatal Zengővárkony, u. p. Pécsvárad.

[1] Ld. 1706. sz.

1708. LŐRINCZ ERNŐ – FÜLEP LAJOSNAK

Bp. 1944. XI. 28.

Kár volna bizony azért a látásért és mindazért, amit még el nem mondott – akárcsak kiadatlan írásaiért! Ökölbeszorul a kezem, ha arra gondolok, hogy élete – munkája

megsemmisülhet csak azért, mert ilyen és ilyen körülmények eleve lehetetlenné teszik megmenekítését... Annyi mindent összegondoltam legutóbbi levelem óta is! Rögeszmém, hogy kijuthatna Schweizba, ha akarná. Nagyjából semmi akadályát se látom. A kimenetelt, feltevésem szerint, maga a Kultusz mozdítaná elő, ha magánúton nem boldogulnánk az illetékes követséggel, – elvégre művéről, tudományos munkásságáról van szó, ami nem csupán személyes ügy! Valahogy, majd megtalálnám az utat Rajnits miniszterhez.[1] Az anyagiak sem aggasztanak. Úgy emlékszem, összeköttetésben áll Rascher-ral, és ez bőven elegendő volna ahhoz, hogy írásaiból odakint is megéljen. Rascher[2] volna az is, akinek az anyagi jótállása mellett megszerezhetnénk a beutazási engedélyt, aminek az elengedhetetlen és egyetlen feltétele, mint hallom, az, hogy valaki, odavaló, biztosítsa az országba kívánkozó megélhetését. Ez is mindössze egy levélbe kerülne. – A héten egyébként pontosan utánanézek az egésznek. Meg kell tennem, még ha valamilyen okból kifogásolná is, – a magam megnyugtatására. – A nehézségekről sem feledkeztem meg, persze. Ilyen embernek, ebben a korban, ma hazát cserélni! De hát írásai a legfontosabbak, és jövő munkája feltételeinek a biztosítása. A háborút követő, mainál is sötétebb sötétségben lesz csak igazán szükség az ön világosságára!

– Akármilyen zavarosan írok, azt hiszem, kivehető, hogy mit akarok. Semmiképp sem durván beleavatkozni életébe. „Megmentésével" is úgy vagyok, mint a legelején kis könyvével voltam; érzem, hogy okvetlen tennem kellene valamit, és keresek, tapogatózom, tipródom anélkül, hogy világosan látnám, mit is kellene voltaképpen.

Amióta a legrosszabbra felkészültem, s így valamennyire elaltattam aggodalmaimat, újra olvasgatok. Régebbről ismert dolgokat vettem elő: Rieglt,[3] Wölfflint,[4] Worringert,[5] Schmarsowot.[6] De nincs sok köszönet benne. Ön után képtelenség kellő komolysággal forgatni őket.

Karay megkerült.[7] Augusztus óta frontkatona – haditudósító. Mintha reá szabták volna ezt a „fegyvernemet", annyira benne van – a maga módján, persze. Szomorú hírem is van: elesett Soltész Jankó,[8] a legderekabb azok közül, akikkel önt megismertettem...

– Én még itthon vagyok. A mostani bevonulási hirdetmény sem érint: a vállalat, mint hadiüzem, visszatartott. Aztán majd megválik, mire maradtam itthon.

Hamarosan ismét írni fogok, addig is sok szeretettel búcsúzom

Lőrincz Ernő

MTAK Kézirattár Ms 5691/125.
Rajta Lőrincz Ernő feljegyzése: „Levelem akkor már nem juthatott el Várkonyba, – a posta visszahozta. Csak négy évvel később olvashatta Fülep, amikor fogságból való visszatérésem után elvittem neki az Eötvös kollégiumba."
Kézírás.
Zengővárkonyba írt levél.

[1] Rajnits – helyesen: Rajniss Ferenc (1893–1946) szélsőjobboldali újságíró, politikus. 1944. X. 16–1945. III. 28. között a Szálasi-kormány VKM minisztere. Háborús bűnösként kivégezték.
[2] Rascher – zürichi könyvkiadó.
[3] Ld. 1533/5.
[4] Wölfflin, Heinrich (1864–1945) svájci művészettörténész.
[5] Ld. 1533/7.
[6] Schmarsow, August (1853–1936) német művészettörténész, a lipcsei egyetem professzora.
[7] Ld. 1313. sz.
[8] Ld. 1695/4.

A LEVELEZÉSBEN ELŐFORDULÓ SZEMÉLYEK

ELEK ARTÚR (1876–1944) író, művészeti író, kritikus. 1908-tól haláláig Az Újság belső munkatársa volt. A Magyar Géniusz, a Figyelő, a Szerda, a Nyugat és a Magyar Művészet köréhez tartozott. 1921-ben megalapította és 1923-ig szerkesztette a Műbarát c. folyóiratot. FL-sal való ismeretsége és barátsága az 1910-es években kezdődött, az 1920-as években bontakozott ki és 1944-ig, Elek Artúr öngyilkosságáig tartott. Elek Medinán, Baján és Zengővárkonyban többször meglátogatta FL-t. Az Elek emlékére rendezett esten, 1947. IV. 25-én FL előadást tartott, amelynek vázlata kéziratos hagyatékában maradt fenn.

FÜLEP LAJOSNÉ GÁBOR ZSUZSÁNNA (1896–1958) középiskolai tanár, FL második felesége. 1919. VI. 9-én kötöttek házasságot, 1946. II. 14-én elváltak. Dombóvárott és Baján FL lelkészsége idején felesége hitoktatóként működött, az 1940-es években egy ideig egy pécsváradi magán polgári iskolában tanított. Zenével és néprajzzal is foglalkozott, énekesként fellépett egyházi és világi előadásokon. Résztvett a zengővárkonyi ifjúság színielőadásainak rendezésében.

FÜST MILÁN (1888–1967) költő, regény- és drámaíró. 1920-ig tanított, 1947-től előadott a Képzőművészeti Főiskolán, majd a budapesti egyetem esztétikai magántanára lett. Művei a Nyugatban a folyóirat alapításától kezdve megjelentek. Ömaga naplóját tartotta legfontosabb alkotásának. FL-sal Elek Artúr révén 1941-ben került kapcsolatba, elküldte neki 4 dedikált művét s FL köszönőlevelét követően gyakori és rendszeres levélváltás alakult ki közöttük. 1943 májusában FL néhány napot Füstéknél töltött szállóvendégként, ekkor ismerkedtek meg személyesen. Levelezésük 1948-ig tartott, ezután már FL is Budapesten élt, s személyesen is érintkezhettek.

ILLYÉS GYULA (1902–1983) költő, drámaíró, szerkesztő. 1920–1926 között Párizsban élt. 1928-tól a Nyugatban jelentek meg versei, FL itt figyelt fel rá. 1932-ben Pécsett találkoztak először személyesen a Janus Pannonius Társaság alakuló közgyűlésén, Illyés még aznap este Zengővárkonyba ment FL-sal, ahol két napot töltött. 1933 nyarán mintegy két hétig volt Zengővárkonyban első feleségével, Juvancz Irmával. Ekkori együttlétükből született a Pusztulás c. cikke, s a nyomán támadt polémia 1933–1934-ben sűrű levelezést eredményezett. Utóbb a Babits-emlékkönyv szerkesztése, a Magyar Csillag, majd FL egyetemi kinevezése, a Magyar Népi Művelődési Intézet munkájába való tervezett bekapcsolódása idején ismét több levelet váltottak egymással.

KERÉNYI KÁROLY (1897–1973) klasszikus filológus, vallástörténész. A budapesti egyetem magántanára, 1934-től a pécsi egyetem klasszikus filológiai és ókortörténeti tanszékének professzora. 1941–1943 között a szegedi egyetem tanára. 1943-ban Svájcba emigrált. 1946–1949 között az MTA tagja. Megalapította a Sziget c. folyóiratot, az

Officina kiadó Kétnyelvű Klasszikusok c. sorozatát, Pécsett a Műhely c. folyóiratot, és szerkesztette a Pannonia Könyvtár sorozatot. 1936–1937-ben FL-sal és Birkás Gézával együtt helyettesítettek a pécsi egyetem olasz nyelvi és irodalmi tanszékén. Kerényi első FL-nak írt levele 1937-ből származik, az utolsó 1968-ból. 1948-ban egyidőben voltak a római Collegium Hungaricumban, ekkor találkoztak utoljára személyesen.

KNER IMRE (1890–1944) nyomdász, könyvkiadó. FL-sal való kapcsolata 1911-ben kezdődött, amikor a Lukács György–Hevesi Sándor–FL-szerkesztette A Szellem c. folyóirat első számát nyomtató Kner Imre címlaptervére FL ráírta: „Amelyik nyomdász pedig *csak* betűvel nem tud szép könyvet csinálni, úgyse lesz nyomdász soha." Utóbb a 10-es évek második felében a Vasárnapi Kör összejövetelein találkoztak, amelyeken Kner Pesten jártában olykor résztvett. Szoros barátságuk az 1920-as években bontakozott ki s Kner elhurcolásáig, 1944-ig tartott. Gyakori levélváltásukon kívül Kner 1932-ben járt Zengővárkonyban, FL pedig 1943-ban töltött másfél napot Gyomán.

LŐRINCZ ERNŐ (szül. 1914.) eredetileg festőnek készült. 1938-tól filozófiát, 1940-től művészettörténetet is tanult a kolozsvári román ill. magyar egyetemen. 1942-ben belföldi ösztöndíjjal Budapestre került, de mivel ösztöndíját könyvekre költötte, megélhetése kedvéért tisztviselőként helyezkedett el. Megismerkedett a vele egy vállalatnál dolgozó Karay Gyula festővel, aki a kezébe adta FL Magyar művészet c. könyvét, elhatározta, hogy szélesebb körben megismerteti és terjeszti FL gondolatait. 1943 tavaszán előadást tartott róla az Egyesületközi Együttműködés egyik összejövetelén, majd szervezni kezdte FL műveinek újra való kiadását. Ekkor kereste meg levéllel FL-t, hogy beleegyezését kérje a tervhez. A kiadás, ill. kiadások a háborús események miatt nem valósultak meg. 1945 tavaszán Lőrincz doktori disszertációt kezdett írni FL-ről, amely azonban nem készült el. 1948 novemberéig hadifogoly volt a Szovjetunióban. Hazatérése után újból felvette a kapcsolatot FL-sal, amely FL haláláig tartott. 1957-ben megvalósította diákkori tervét, s antikváriumot nyitott. FL egyik könyvbeszerzője volt. Számos nyomtatott és kéziratban maradt FL-ról szóló írása van.

SZIGETI JÓZSEF (szül. 1921.) 1939–1944 között Eötvös kollegistaként magyar–angol szakos egyetemi hallgató. 1944-ben tanári diplomát szerzett, 1945-ben doktorált, 1946-tól a budapesti egyetem esztétikai tanszékén tanított, 1961–1971 között mint professzor. 1971–1990 között a filozófiai tanszék professzora. 1957–1959 között művelődésügyi miniszterhelyettes, 1959–1969 között egyben az MTA Filozófiai Intézetének igazgatója is. 1967-től az MTA tagja.

FL-sal való levelezése 1942 decemberében kezdődött, amikor Szigeti elküldte Zengővárkonyba „Az essayről" c. tanulmányát. Személyesen FL Füst Milánnál tett látogatása idején ismerkedtek meg 1943 májusában. 1943 júliusában pedig Szigeti járt Zengővárkonyban.

TOLNAY KÁROLY (Charles de Tolnay, 1899–1981) művészettörténész. A bécsi és több német egyetemen végzett tanulmányok után az 1930-as években a hamburgi egyetem magántanára, 1933 után a párizsi Sorbonne előadója lett. 1939-ben Princetonba költözött, 1965-től a firenzei Casa Buonarroti igazgatója volt.

FL, akinek Tolnay a középfokú kereskedelmi iskolában volt tanítványa, támogatta abban a tervében, hogy művészettörténetet tanulhasson, amikor Tolnay apja, Tolnai Arnold tanácsot kért tőle fia jövőjét illetően.

Tolnay 1916-ban Ferenc József halála után egyik tanára biztatására őszinte véleményt írt egy iskolai dolgozatban a királyságról és Ferenc József személyéről, s ugyanaz a tanár több társával együtt tanári konferencia elé vitte az ügyet. A kicsapatástól csak az mentette meg Tolnayt, hogy magántanuló lett. FL ekkor „A jövő nemzedéke" címmel cikket írt az esetről, Szabó Ervin azonban nem közölte a Huszadik Században, mivel attól tartott, hogy a következmények nem a cikk szerzőjét, hanem a fiúkat fogják sújtani. Tolnay magánérettségit tett, FL pedig lemondott tanári állásáról.

Tolnay diákkorától FL haláláig levelezésben volt FL-sal, kivéve a háborús éveket, amikor megszakadt a postaforgalom Magyarország és az Egyesült Államok között. Tolnay járt FL-nál Baján, Zengővárkonyban, majd utóbb Budapesten is. 1937-ben megjelent Hieronymus Bosch c. kötete „En hommage à M. Louis de Fülep" nyomtatott dedikációval jelent meg.

RÖVIDÍTÉSEK

autogr.	autográf
BML	Békés Megyei Levéltár
Bp.	Budapest
c.	című
Dunamell. Ref. Ek. lt. A ppi hiv. ir.	A Dunamelléki Református Egyházkerül et levéltára. A püspöki hivatal iratai
ek.	egyházközség
elint.	elintézve
érk.	érkezett
FL	Fülep Lajos
FLné	Fülep Lajosné
FL-lev. II.	Fülep Lajos levelezése II. 1920–1930. Szerk., a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. Csanak Dóra. Bp. 1992. MTAK – MTA Műv. tört. Kutatóintézete, 627 p.
FL-lev. III.	Fülep Lajos levelezése III. 1931–1938. Szerk. a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. Csanak Dóra. A névmutatót Nagy Csaba készítette. Bp. 1955. MTAK – MTA Műv. tört. Kutatóintézete, 710 p.
Fülep I/I–II.	Fülep Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Cikkek, tanulmányok 1904–1919. I–II. köt. Válogatta, szerkesztette, a jegyezteket, a bibliográfiát és a névmutatót összeállította Tímár Árpád. A bevezető tanulmányt írta Tőkei Ferenc. Bp. 1974. Magvető, 660, 765 p.
Fülep II.	Fülep Lajos: Művészet és világnézet. Cikkek, tanulmányok 1920–1970. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket, a bibliográfiát és a névmutatót összeállította Tímár Árpád. Bp. 1976. Magvető, 700 p.
Fülep–Elek lev.	Fülep Lajos levelei Elek Artúrhoz. A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Fülep Katalin. Bp. 1990. OSzK 350 p.
Fülep–Kner lev.	Fülep Lajos és Kner Imre levelezése. Összeáll. bevezette és jegyzetelte Sümegi György. A levelek szövegét gondozta Kőhegyi Mihály. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból. Gyula, 1990. 285 p.
ford.	fordította
ikt.	iktatva
ir.	iratai
Klny.	különnyomat

A könyv mestere	A könyv mestere. Kner Imre levelezése korának költőivel, íróival, művészeivel, tudósaival. A bevezetőt írta Ortutay Gyula. A leveleket összegyűjtötte és a jegyzeteket készítette Elek László. A válogatás és a szerkesztés László Tibor munkája. Bp. 1969. Magyar Helikon, 422 p.
ld.	lásd
Lévayné–Haiman	A Kner nyomda kiadványainak tükrében. 1882–1944. Összeáll. Lévay Botondné–Haiman György. I-II. Bp. 1982. Akadémiai kiadó, 308, 367 p. 2 melléklet.
Megj.	megjelent
MTAK	A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
p.	pagina
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
pl.	például
ref.	református
Rt	részvénytársaság
sz.	számú
t. i.	tudniillik
Tolnai Ref. Em. ir.	A Tolnai Református Egyházmegye iratai
Tolnai Ref. Em. lt.	A Tolnai Református Egyházmegye levéltára
TtREL	A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára
Tüskés I.	Tüskés Tibor: Adatok Fülep Lajos zengővárkonyi éveihez = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1975–76. Pécs, 1977. 267–280. p.
Tüskés II.	Fülep Lajos Zengővárkonyban. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp. 1986. 452–486. p.
Tüskés III.	Fülep Lajos zengővárkonyi évei. = Tüskés Tibor: Kedves Professzor Úr! Írások Fülep Lajosról. Pécs, 1995. Pannonia könyvek. 26–53. p.
u. i.	ugyanis
u. o.	ugyanott
u. p.	utolsó posta
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

FÜLEP LAJOS LEVELEI

(A számok a levelek sorszámára utalnak)

Bíró Sándornak	1528.	1943. III. 20.
a Dunamelléki Ref. Egyházkerület Püspöki Hivatalának	1520.	1943. II. 16.
Elek Artúrnak	1292.	1939. II. 9.
	1294.	1939. II. 14.
	1300.	1939. IV. 29.
	1309.	1939. IX. 11.
	1312.	[1939. X. 2.]
	1314.	1939. X. 24.
	1323.	1940. I. 2.
	1324.	1940. I. 12.
	1347.	1940. VIII. 20.
	1349.	1940. VIII. 29.
	1353.	[1940.] IX. 10.
	1359.	1940. X. 15.
	1362.	1940. X. 22.
	1371.	1941. IV. 15.
	1376.	1941. VIII. 3.
	1381.	[1941.] VIII. 30.
	1384.	[1941.] IX. 4.
	1386.	[1941.] IX. 8.
	1392.	1941. IX. 15.
	1397.	[1941.] IX. 22.
	1403.	1941. IX. 30.
	1405.	1941. X. 09.
	1407.	1941. X. 22.
	1408.	1941. X. 31.
	1412.	1941. XI. 11.
	1421.	1941. XII. 31.
	1425.	1942. I. 6.
	1444.	1942. IV. 21.
	1453.	1942. VI. 2.
	1457.	1942. VI. 29.
	1461.	1942. VIII. 1.
	1463.	1942. VIII. 21.
	1464.	1942. VIII. 31.
	1470.	1942. X. 8.
	1472.	1942. X. 14.
	1480.	1942. X. 30.

	1508.	1943. I. 8.
	1515.	1943. I. 30.
	1521.	1943. II. 16.
	1569.	[1943.] VI. 22.
	1586.	1943. VIII. 9.
	1599.	1943. IX. 10.
Erdei Ferencnek	1302.	1939. VI. 1.
Füst Milánnak	1400.	1941. IX. 27.
	1411.	1941. XI. 6.
	1434.	[1942.] III. 19.
	1436.	1942. III. 26.
	1443.	1942. IV. 20.
	1473.	1942. X. 17.
	1482.	[1942.] XI. 5.
	1490.	1942. XII. 4.
	1501.	1943. I. 2.
	1505.	1943. I. 7.
	1511.	1943. I. 22.
	1519.	1943. II. 15.
	1531.	1943. III. 31.
	1540.	1943. IV. 18.
	1553.	1943. V. 14.
	1560.	1943. V. 26.
	1570.	1943. VI. 22.
	1593.	1943. VIII. 30.
Gerlőtei Jenőnek	1283.	1939. I. 4.
	1370.	1941. IV. 10.
	1372.	1941. IV. 20.
	1373.	1941. V. 20.
	1446.	1942. IV. 28.
	1566.	1943. VI. 4.
	1606.	1943. XI. 6.
	1611.	1943. XI. 21.
Gilicze Sándornak	1306.	1939. VIII. 29.
	1307.	1939. VIII. 29.
	1308.	1939. IX. 7.
	1310.	[1939.] IX. 19.
	1357.	1940. X. 2.
	1379.	[1941.] VIII. 12.
	1382.	1941. IX. 1.
	1387.	1941. IX. 9.
	1395.	1941. IX. 19.
	1417.	1941. XII. 16.

Gulyás Pálnénak	1687.	[1944. V. 18.]
Illyés Gyulának	1399.	1941. IX. 26.
	1431.	1942. II. 18.
	1433.	1942. III. 2.
Jánossy Imrének	1330.	1940. III. 5.
Juhász Gézának	1471.	1942. X. 12.
Kerényi Károlynak	1580.	1943. VII. 24.
	1602.	1943. X. 11.
	1646.	1944. III. 7.
Kner Imrének	1282.	1939. I. 3.
	1298.	1939. IV. 22.
	1318.	1939. XI. 18.
	1320.	1939. XI. 24.
	1327.	1940. II. 21.
	1329.	1940. III. 4.
	1332.	1940. III. 13.
	1350.	1940. IX. 2.
	1355.	1940. IX. 12.
	1368.	1941. III. 8.
	1369.	1941. III. 17.
	1385.	1941. IX. 6.
	1389.	1941. IX. 11.
	1394.	1941. IX. 18.
	1415.	1941. XII. 5.
	1424.	1942. I. 5.
	1447.	1942. V. 5.
	1454.	1942. VI. 3.
	1458.	1942. VII. 6.
	1483.	1942. XI. 5.
	1492.	1942. XII. 5.
	1502.	1943. I. 4.
	1516.	1943. II. 1.
	1541.	1943. IV. 19.
	1558.	1943. V. 17.
	1561.	[1943.] V. 26.
	1571.	1943. VI. 22.
	1581.	1943. VII. 25.
	1583.	[1943. VII. 29.]
	1587.	1943. VIII. 9.
	1591.	1943. VIII. 20.
	1594.	1943. VIII. 30.
	1608.	1943. XI. 7.
	1614.	1943. XII. 11.

	1620.	1944. I. 3.
	1624.	1944. I. 12.
	1628.	1944. I. 20.
	1640.	1944. II. 28.
	1658.	1944. III. 20.
Lovász Pálnak	1450.	1942. V. 20.
Lőrincz Ernőnek	1535.	1943. IV. 8.
	1548.	[1943.] V. 6.
	1555.	1943. V. 16.
	1574.	1943. VI. 26.
	1588.	1943. VIII. 9.
	1618.	1943. XII. 22.
	1623.	[1944. I. 5.]
	1630.	1944. I. 22.
	1641.	1944. II. 28.
	1648.	1944. III. 8.
	1649.	1944. III. 8.
	1656.	1944. III. 18.
	1667.	1944. IV. 14.
	1670.	1944. IV. 17.
	1689.	1944. VI. 3.
	1698.	1944. VII. 21.
	1701.	1944. IX. 6.
	1702.	1944. IX. 29.
	1705.	1944. X. 31.
	1707.	1944. XI. 18.
Molnár Antalnak	1363.	1940. X. 25.
Nagy Sándornak	1296.	1939. II. 28.
	1360.	1940. X. 15.
Németh Lászlónak	1287.	[1939. I. 9. után]
Péter Zoltánnak	1316.	1939. XI. 6.
	1322.	1939. XII. 8.
Ravasz Lászlónak	1358.	1940. X. 2.
	1609.	1943. XI. 9.
Révész Imrének	1343.	1940. VI. 19.
Szigeti Józsefnek	1499.	1943. I. 1.
	1510.	1943. I. 13.
	1514.	1943. I. 29.
	1525.	1943. II. 24.
	1549.	1943. V. 6.
	1556.	1943. V. 16.
	1572.	1943. VI. 22.
	1589.	1943. VIII. 9.

	1603.	1943. X. 11.
	1607.	1943. XI. 6.
	1616.	1943. XII. 21.
	1621.	[1944.] I. 3.
	1647.	1944. III. 7.
	1653.	1944. III. 13.
	1657.	1944. III. 19.
	1662.	1944. III. 27.
	1690.	1944. VI. 3.
	1696.	1944. VII. 14.
Tolnay Károlynak	1297.	1939. IV. 1.
	1335.	[1940.] III. 21.
	1351.	1940. IX. 2.
	1366.	1940. XII. 8.
	1367.	1940. XII. 13.
	1374.	[1941.] VII. 22.
Török Gyulának	1467.	1942. IX. 28.
Vas Istvánnak	1474.	1942. X. 21.
	1487.	1942. XI. 13.
	1522.	1943. II. 16.
	1532.	1943. III. 31.
	1547.	1943. V. 4.
	1557.	1943. V. 16.
	1565.	[1943. VI. 2.]
	1685.	1944. V. 9.

FÜLEP LAJOSNAK ÍRT LEVELEK

(A számok a levelek sorszámára utalnak)

Athenaeum RT	1638.	1944. II. 23.
	1644.	1944. III. 3.
Baránszky Jób László	1579.	1943. VII. 20.
Csaba Rezső	1543.	1943. IV. 23.
	1546.	1943. V. 3.
	1585.	1943. VII. 31.
	1688.	1944. VI. 1.
	1692.	1944. VI. 10.
Csekey István	1396.	1941. IX. 21.
	1691.	1944. VI. 5.
Elek András	1676.	1944. IV. 28.
Elek Artúr	1293.	1939. II. 10.
	1295.	1939. II. 16.
	1336.	[1940. III. 22.]
	1346.	1940. VIII. 18.
	1352.	1940. IX. 8.
	1375.	1941. VII. 29.
	1377.	1941. VIII. 8.
	1380.	1941. VIII. 27.
	1383.	1941. IX. 1.
	1391.	[1941.] IX. 13.
	1402.	1941. IX. 28.
	1409.	[1941. XI. 3. előtt]
	1410.	1941. XI. 3.
	1418.	1941. XII. 23.
	1423.	1942. I. 3.
	1451.	1942. V. 20.
	1465.	1942. IX. 15.
	1469.	1942. X. 3.
	1481.	1942. XI. 3.
	1506.	1943. I. 7.
	1517.	1943. II. 6.
	1539.	1943. IV. 17.
	1564.	1943. V. 31.
	1577.	1943. VII. 13.
	1595.	1943. VIII. 30.
	1663.	1944. III. 27.
	1665.	1944. IV. 6.
	1668.	1944. IV. 15.

Előd Géza	1671.	1944. IV. 18.
Előd Imre	1680.	1944. V. 5.
Építészet szerkesztősége	1679.	1944. V. 1.
Eulenburg, Augusta zu	1326.	1940. II. 18.
	1333.	1940. III. 13.
	1338.	1940. V. 3.
	1340.	1940. V. 24.
	1341.	1940. VI. 5.
	1344.	1940. VII. 5.
	1345.	1940. VII. 27.
	1559.	1943. V. 19.
	1615.	1943. XII. 16.
	1632.	1944. I. 29.
	1659.	1944. III. 20.
	1699.	1944. VIII. 18.
Földes Papp Károly	1477.	1942. X. 26.
	1500.	1943. I. 1.
Füst Milán	1390.	1941. IX. 11.
	1406.	1941. X. 17.
	1414.	1941. XI. 14.
	1419.	1941. XII. 29.
	1426.	1942. I. 8.
	1435.	1942. III. 23.
	1438.	1942. III. 31.
	1440.	1942. IV. 14.
	1441.	1942. IV. 16.
	1445.	1942. IV. 23.
	1449.	1942. V. 11.
	1456.	1942. VI. 10.
	1478.	1942. X. 26.
	1484.	1942. XI. 9.
	1486.	1942. XI. 11.
	1493.	1942. XII. 8.
	1503.	1943. I. 5.
	1504.	1943. I. 6.
	1509.	1943. I. 12.
	1512.	1943. I. 25.
	1523.	1943. II. 18.
	1527.	1943. III. 1.
	1529.	1943. III. 21.
	1534.	1943. IV. 5.
	1536.	1943. IV. 10.
	1550.	1943. V. 7.

	1554.	1943. V. 14.
	1562.	1943. V. 29.
	1573.	1943. VI. 25.
Gál István	1284.	1939. I. 4.
	1289.	1939. I. 14.
Gilicze Sándor	1413.	1941. XI. 12.
	1488.	1942. XI. 25.
Gyenes Károly	1401.	1941. IX. 27.
Gyenes Tamás	1404.	1941. X. 7.
Gyergyai Albert	1422.	1942. I.
	1475.	1942. X. 22.
Hevesi Mária és Sári	1337.	1940. IV. 18.
Illyés Gyula	1378.	1941. VIII. 10.
	1398.	1941. IX. 23.
	1429.	1942. II. 3.
	1430.	1942. II. 9.
	1432.	1942. II. 24.
	1437.	1942. III. 28.
Karay Gyula	1313.	1939. X. 18.
	1459.	1942. VII. 6.
	1635.	1944. II. 16.
	1642.	1944. II. 29.
	1643.	1944. III. 1.
	1650.	1944. III. 8.
	1652.	1944. III. 12.
Kellermann Emil	1524.	[1943.] II. 20.
	1526.	[1943.] II. 26.
Kerényi Károly	1364.	1940. XI. 7.
	1427.	1942. I. 9.
	1452.	1942. V. 27.
	1468.	1942. IX. 30.
	1489.	1942. XI. 26.
	1491.	1942. XII. 4.
	1497.	1942. XII. 19.
	1518.	1943. II. 6.
	1567.	1943. VI. 13.
	1598.	1943. IX. 7.
	1634.	1944. II. 10.
Kner Imre	1285.	1939. I. 5.
	1299.	1939. IV. 25.
	1319.	1939. XI. 21.
	1321.	1939. XI. 28.
	1325.	1940. II. 13.

	1328.	1940. II. 23.
	1331.	1940. III. 10.
	1334.	1940. III. 17.
	1348.	1940. VIII. 28.
	1354.	1940. IX. 11.
	1356.	1940. IX. 15.
	1365.	1940. XII. 5.
	1388.	1941. IX. 9.
	1393.	1941. IX. 16.
	1416.	1941. XII. 8.
	1428.	1942. I. 9.
	1439.	1942. IV. 3.
	1442.	1942. IV. 17.
	1448.	1942. V. 8.
	1455.	1942. VI. 6.
	1460.	1942. VII. 10.
	1462.	1942. VIII. 9.
	1476.	1942. X. 25.
	1485.	1942. XI. 10.
	1494.	1942. XII. 9.
	1507.	1943. I. 7.
	1538.	1943. IV. 11.
	1544.	1943. IV. 23.
	1551.	1943. V. 7.
	1563.	1943. V. 30.
	1568.	1943. VI. 17.
	1576.	1943. VI. 29.
	1584.	1943. VII. 29.
	1590.	1943. VIII. 13.
	1592.	1943. VIII. 23.
	1597.	1943. IX. 1.
	1600.	1943. X. 6.
	1605.	1943. X. 26.
	1610.	1943. XI. 10.
	1617.	1943. XII. 21.
	1622.	1944. I. 3.
	1626.	1944. I. 16.
	1631.	1944. I. 25.
	1637.	1944. II. 20.
	1645.	1944. III. 5.
	1661.	1944. III. 25.
Kner Imréné	1575.	1943. VI. 26.
	1596.	[1943. VIII. 30. után]

	1669.	1944. IV. 15.
	1673.	1944. IV. 22.
	1674.	1944. IV. 26.
	1677.	1944. IV. 30.
	1682.	1944. V. 6.
	1686.	[1944.] V. 14.
Lőrincz Ernő	1533.	1943. IV. 4.
	1542.	1943. IV. 21.
	1552.	1943. V. 10.
	1582.	1943. VII. 27.
	1613.	1943. XII. 7.
	1625.	1944. I. 14.
	1627.	1944. I. 19.
	1639.	1944. II. 24.
	1651.	1944. III. 11.
	1666.	1944. [IV. 7.]
	1683.	1944. V. 7.
	1693.	1944. VI. 13.
	1695.	1944. VI. 30.
	1697.	1944. VII. 19.
	1700.	1944. VIII. 20.
	1703.	1944. X. 3.
	1704.	1944. X. 26.
	1706.	1944. XI. 4–9.
	1708.	1944. XI. 28.
Molnár Antal	1361.	1940. X. 19.
Németh László	1286.	1939. I. 9.
	1290.	[1939. I. 18.]
Padányi-Gulyás Jenő	1530.	1943. III. 29.
	1537.	1943. IV. 10.
	1664.	1944. IV. 3.
	1681.	1944. V. 5.
Páti Ferenc	1420.	1941. XII. 29.
Petrovics Elek	1545.	1943. V. 2.
	1604.	1943. X. 17.
Révész Imre	1342.	1940. VI. 17.
Révészné Alexander Magda	1466.	1942. IX. 24.
Rihmer Pál	1678.	[1944. IV.]
Szabó Lajos	1629.	1944. I. 21.
Szabó László	1654.	[1944. III.]
Szigeti József	1498.	1942. XII. 23.
	1513.	1943. I. 27.
	1578.	1943. VII. 16.

	1612.	1943. XI. 23.
	1619.	1943. XII. 22.
	1636.	1944. II. 16.
	1655.	1944. III. 16.
	1672.	1944. IV. 18.
	1684.	1944. V. 8.
	1694.	1944. VI. 22.
Tolnay Károly	1303.	[1939.] VI. 20.
	1315.	[1939.] X. 29.
	1317.	[1939.] XI. 16.
Vas István	1479.	1942. X. 27.
	1496.	1942. XII. 10.
Vatai László	1311.	1939. IX. 27.
Weöres Sándor	1288.	1939. I. 12.
	1291.	1939. I. 21.
	1301.	1939. V. 20.
	1304.	1939. VII. 18.
	1305.	1939. VIII. 10.
	1339.	1940. V. 5.
	1495.	1942. XII. 9.
	1601.	1943. X. 7.
	1633.	1944. II. 2.
	1660.	1944. III. 22.
	1675.	1944. IV. 26.

FÜLEP LAJOS MEGJELENT, TÖREDÉKBEN FENNMARADT MŰVEI, MŰVEINEK MEGHIÚSULT KIADÁSAI

Ady Endre. (Ady Endre: Új versek. Nagy Sándor címlapjával. Pallas kiadása.)
Az Ország, 1906. I. évf. 58. sz. III. 7. 9. p.
Fülep I/I. 143–146. p.
1642

Ady éjszakái és éjszakája.
Magyar Nemzet, 1969. XXV. évf. 21., 22., 23., 24., 25. sz. I. 26. 9. p. I. 28. 4. p., I. 29. 4. p., I. 30. 4. p., I. 31. 4. p.
Fülep II. 44–77. p.
1337

Ariosto
ld. Humanizmus. – Ariosto. – Machiavelli.

Babits-emlékkönyv
ld. A költő és a műveltség vádja.

Bereczky Albert új könyvei.
Magyar Út, 1943. VI. 10. XII. évf. 22–23. sz. 5–6. p., VI. 24. XII. évf. 24–25. sz. 5–6. p.
1650

Célszerűség és művészet az építészetben.
Építészet, 1944. IV. köt. 1. füzet. Melléklet 1–8. p.
Töredékben maradt 2. részét kiadta Tímár Árpád, Ars Hungarica, 1981. 1. sz. 129–243. p.
Fülep II. 342–365. p.
1537, 1563, 1580, 1586, 1646, 1647, 1648, 1651, 1652, 1656, 1662, 1664, 1666, 1672, 1678, 1679, 1681, 1684, 1688, 1689, 1690, 1691, 1694, 1703.

Dante. Tanulmány a Műveltség Könyvtára világirodalmi kötete számára.
Korrektúra 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/9–11.
Fülep I/I. 211–311. p.
1653, 1657

Dante. (Részletek a tízes években írt Dante-tanulmányból.)
Nyugat, 1921. IX. 16. XIV. évf. 18. sz. 1369–1382. p.
1459, 1542, 1635, 1642, 1650, 1652

Az emlékezés a művészi alkotásban.
A Szellem, 1911. I. évf. 1. sz. 56–90. p.
Fülep I/I. 605–651. p.
1542, 1635, 1636, 1642, 1650

Gellért Oszkár. (Részletek egy nagyobb tanulmány első feléből.)
Nyugat, 1928. IV. 1. XXI. évf. 7. sz. 480–490. p.
Fülep II. 215–229. p.
1381

A gyakorlat és művészet kérdése az építészetben.
ld. Célszerűség és művészet az építészetben.

Humanizmus. – Ariosto. – Machiavelli. Tanulmány a Műveltség Könyvtára világirodalmi kötete számára.
Korrektúra 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/16–17.
Fülep I/I. 331–402. p.
1653, 1657

A költő és a műveltség vádja. A Babits-emlékkönyv részére készült, töredékben maradt tanulmány.
MTAK Kézirattár Ms 4564/1.
1378, 1380, 1381, 1383, 1384, 1385, 1388, 1389, 1393, 1394, 1399, 1400, 1407, 1408, 1410, 1412, 1415, 1416, 1599

A könyv.
Magyar Szemle, 1906. I. 4. XVIII. évf. 1. sz. 12–13. p.
Fülep I/I. 113–115. p.
1628

Lesznai Anna: Édenkert.
Esztendő, 1919. I. II. évf. 1. sz. 138–142. p.
Fülep I/II. 172–175. p.
1334, 1650

Lesznai Anna lírája. (Az eltévedt litániák alkalmából.)
Nyugat, 1923. IX. 12. XVI. évf. 17–18. sz. 282–290. p.
Fülep II. 192–204. p.
1334

Machiavelli
ld. Humanizmus. – Ariosto. – Machiavelli.

Magyar könyv a keresztyénségről.
Huszadik Század, 1909. 1–2. sz. 47–56. p.
Fülep I/II. 680–693. p.
1578

Magyar művészet. Gondolat és Írás II. Bp. 1923. Athenaeum.
A számok a tervezett 1944-es kiadásra való utalásokat is tartalmazzák.
Fülep I/I. 255–378. p.

1452, 1459, 1479, 1498, 1533, 1542, 1546, 1578, 1582, 1588, 1613, 1618, 1625, 1627, 1630, 1638, 1639, 1641, 1644, 1646, 1648, 1649, 1650, 1651, 1652, 1653, 1655, 1656, 1666, 1667, 1668, 1670, 1672, 1683, 1684, 1689, 1690, 1693, 1695, 1698, 1700, 1703

„Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki." Látogatás Fülep Lajosnál, a pusztuló baranyai magyarság pásztoránál.
Pesti Napló, 1929. XI. 10. 80. évf. 256. sz. 13–14. p.
Fülep II. 93–99. p.
1285, 1318

A magyarság pusztulása.
Pesti Napló, 1929. XI. 17. 80. évf. 262. 10. p.
Fülep II. 100–121. p.
1285, 1318

Minden évben egy község népe hal ki a Dunántúlon!
Pesti Napló, 1929. XI. 26. 80. évf. 269. sz. 9. p.
1285, 1318

Mit mond a szemtanú?
Nyugat, 1933. X. 1. XXVI. évf. 19. sz. 281–287. p.
Fülep II. 126–135. p.
1285, 1318

Műkedvelők bővedje. (Dr. Lázár Béla: Egy magyar gyűjtemény. Budapest, 1922. – Hevesy Iván három könyve: Az impresszionizmus művészete. – A posztimpresszszionizmus művészete. – A futurizmus, expresszionizmus és kubizmus művészete. Gyoma, 1922. Kner Izidor kiadásai. – Lehel Ferenc három könyve: Gulácsy Lajos dekadens festő. 1922. – Csontváry Tivadar, a posztimpresszionista festés magyar előfutára. 1922. – Cézanne. 1923. Amicus kiadásai.)
Ars Una, 1923. I. évf. 3. sz. 121–123. p.
Fülep II. 399–404. p.
1635, 1650

Művészet és világnézet.
Ars Una, 1923. I. évf. 1. sz. 1–11. p. – 2. sz. 41–46. p. – 3. sz. 75–91. p.
Fülep II. 260–309. p.
1459, 1533, 1542, 1613, 1629, 1630, 1638, 1644, 1649, 1650, 1652, 1653, 1655, 1656, 1667, 1683

Művészetfilozófia. Kéziratos töredékek.
MTAK Kézirattár Ms 4565–4576.
1284, 1317, 1335, 1400, 1535, 1542, 1570, 1580, 1646, 1656, 1658

Nagy Balogh János élete és művészete. Szerkesztette Elek Artúr. Bp. Amicus kiadása. 1922.
Ars Una, 1924. I. évf. 4. sz. 163. p.

Fülep II. 505–506. p.
1635, 1650

A Nemzeti jelleg a művészetben. Kéziratos töredék, eredetileg a Pannonia c. folyóirat felkérésére.
MTAK Kézirattár Ms 4563/2–3.
1306, 1320, 1321, 1335, 1351, 1535, 1542, 1639

Nemzeti öncélúság.
Válasz, 1934. V. 1. évf. 1. sz. 2–23. p.
Fülep II. 153–184. p.
1451, 1543

Nietzsche, Friedrich: A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus. Ford. és bevezetéssel ellátta Fülep Lajos. Bp. 1910. Franklin. Filozófiai Írók Tára XXIII.
Fülep I/II. 443–600. p. (Csak a bevezető tanulmány.)
1291, 1533, 1635, 1642, 1650, 1652, 1653, 1655, 1656, 1662, 1703

Összes művének sajtó alá rendezése, kiadása
1533, 1535, 1542, 1640, 1652, 1653, 1656, 1668, 1672, 1684, 1690

Papini
ld. A „Storia di Cristo" szerzőjéről.

Pethes Imre.
Nyugat, 1924. XII. 2. XVII. évf. 23. sz. 722–727. p.
Fülep II. 7–14. p.
1337

Petrarca. Tanulmány a Műveltség Könyvtára világirodalmi kötete részére.
Korrektúra 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/12–13.
Fülep I/II. 312–330. p.
1653, 1657

Pusztul-e a magyarság?
ld. Mit mond a szemtanú?

A regény a XIX. században. Tanulmány a Műveltség Könyvtára világirodalmi kötete részére.
Korrektúra 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/18.
1653, 1655, 1657, 1662

Rippl-Rónai József.
A Ház, 1910. III. évf. 10. sz. 223–228. p.
Fülep I/I. 210–214. p.
1630, 1635, 1641, 1642, 1649, 1650, 1651, 1656

A „Storia di Cristo" szerzőjéről. Giovanni Papini: Krisztus története. Fordította Révay József, a bevezetést írta Fülep Lajos. Bp. é. n. [1925.] III–XL.
Fülep II. 15–43. p.
1635, 1641, 1642, 1650, 1652

Szabó Dezső regénye. (Az elsodort falu. Regény két kötetben. Táltos kiadása. 1919.)
Nyugat, 1919. XII. évf. 16–17. sz. 1021–1036. p.
Fülep I/II. 176–198. p.
1657, 1662

Torquato Tasso. Tanulmány a Műveltség Könyvtára világirodalmi kötete részére.
Korrektúra 1916-ból MTAK Kézirattár Ms 4555/14–15.
Fülep I/II. 403–419. p.
1653, 1657

Új Suso-kiadás.
A Szellem, 1911. I. évf. 2. sz. 254–255. p.
Fülep I/II. 655–657. p.
1650

A Vita nuova és a mai olvasó. Dante: Az új élet. (La vita nuova.) Jékely Zoltán fordítása. A bevezetés Fülep Lajos műve. Bp. [1943.] Franklin.
Fülep II. 240–253. p.
1578, 1589, 1616, 1634

FÜLEP LAJOS TERVEZETT VAGY MEGRENDELT MŰVEI

A Helicon. Revue Internationale des problèmes généraux de la littérature. Publiée sous les auspices de la Commission Internationale d'Histoire Littéraire Moderne (Debrecen–Amsterdam–Leipzig) c. folyóirat számára kért cikk
1566, 1606

Kellermann Emil képeiről írandó cikkre felkérés
1524

Az Emlékkönyv Lyka Károly 75. születésnapjára. Szerk. Petrovics Elek. Bp. 1944. részére cikk-kérés ill. terv
1545, 1586, 1599, 1604

A Magyar Csillag tervezett Mai magyarság c. rovatba írás, szerkesztés
1431

A Magyar Csillagban a magyarság lényegét vizsgáló cikksorozatban való részvételre felkérés
1430, 1431, 1451

A Magyar Csillagban Karácsony Sándor tűnődéseiről írandó cikkre felkérés
1429, 1430, 1431

A Magyar Csillagban cikkek, tanulmányok írására felkérés
1398, 1399, 1403, 1429, 1430, 1432, 1433, 1437, 1481

A magyarság építőművészeti küldetéséről szóló tanulmányra felkérés
1543, 1546, 1585, 1688

Van-e, lehet-e szerepe a népi építészetnek az új magyar építőművészet kialakításában című tanulmányra felkérés
1688

abasso tutti (ol.) – le mindenkivel!
abbracci (ol.) – ölelés
abbracci affettuosi (ol.) – szeretetteljes ölelés
abbracciovi (ol.) – ölelem
A bientôt, cher ami (fr.) – a mielőbbi viszontlátásra, kedves barátom
abszorbeál (lat.) – lefoglal
Addio carissimo e siate salutato con affetto de Vostro... (ol.) – Isten vele, kedves barátom, szeretetteljes üdvözlettel az ön...
Addio carissimo tanti abbracci da vostro (ol.) – Isten vele, kedves barátom, sok öleléssel az ön...
Addio, caro amico, gradite i miei abbracci fraterni (ol.) – Isten vele, kedves barátom, fogadja testvéri ölelésemet
ad multos annos (lat.) – sokáig éljen
ad vocem (lat.) – erről jut eszembe
aequivalens (lat.) – egyenértékű
affektív (ném.) – érzelmi
affettuosissimo (ol.) – sok szeretettel
affinitas (lat.) – vonzalom
ad hoc (lat.) – ideiglenes, alkalmi
à fonds perdu (fr.) – itt: elsikkad
Afterdeutung (ang.–ném. keverékszó) – utólagos értelmezés, magyarázat
Ainsi soit-il! (fr.) – így legyen!
à la guerre comme à la guerre (fr.) – ilyen bizony a háború
animae naturaliter christianae (lat.) – természettől fogva keresztény lelkek
animae naturaliter violacae (lat.) – természettől fogva ibolyás lelkek
Ansatzpunkt (ném.) – kezdőpont
ante res (lat.) – előtt
artificialis (lat.) – mesterséges
au courant (fr.) – folyamatosan (tájékozódott)
Augurendovi ogni bene abbracciovi (ol.) – Minden jót kívánva öleli
aura (lat.) – dicsfény
Auslieferungsgeschäft (ném.) – kézbesítő, szállító üzem
Auswahl (ném.) – válogatás
avis important (fr.) – fontos figyelmeztetés
ballon d'essai (fr.) – kísérleti léggömb
basta (ol.) – elég
Bauwut (ném.) – építési düh
Bekanntlich haben die Chinesen keine Backenzähne (ném.) – Ismeretes, hogy a kínaiaknak nincs zápfoguk

brevissimamente (ol.) – nagyon röviden
buen retiro (sp.) – kellemes hely (madridi park neve)
camouflage (fr. – álcázás
canavaccio (ol.) – színművázlat
canonica visita (lat.) – esperesi látogatás
carissimo (ol.) – nagyon kedves
caro (ol.) – kedves
C'est tout (fr.) – ennyi az egész
ceterum censeo (lat.) – továbbra is fenntartom (Cato mondása)
chauvin (fr.) – soviniszta
che bello (ol.) – be szép!
che bel nome si è scelto il Signor Pfisterer (ol.) – milyen szép nevet választott magának Pfisterer úr!
chi sa (ol.) – ki tudja
ci devant (fr.) – itt: kiérdemesült
cilicista (lat.) – vezeklő, durva övet viselő
coagulalódás (lat.) – megoltás, összeoltás
coglioni (ol.) – mamlasz
collected papers (ang.) – egybegyűjtött írások
come nulla fosse (ol.) – mintha misem történt volna
commedia dell'arte (ol.) – rögtönzött színdarab
come esta Usted? Abbracci (sp.–ol.) – Ön hogy van? öleli
completo (ol.) – teljes, egész, megtelt
con abbraccio vostro (ol.) – öleli az ön...
conditio sine qua non (lat.) – elengedhetetlen feltétel
congruens (lat.) – egyenértékű
continuitás (lat.) – folyamatosság
contradictio (lat.) – ellentmondás
contradictio in se (lat.) – önellentmondás
conventiculum (lat.) – összejövetel
cosa è successo (ol.) – mi történt?
così sia (ol.) – úgy legyen
crétin (fr.) – idióta
Da capo molti abbracci (ol.) – ismételten sok öleléssel
dal bel nome (ol.) – a szépnevű
Dankbarkeit (ném.) – hála
Das ist sein Schigan (ném.) – ez a „heppje"
Dauerbrenner (ném.) – örökégő
Denkarbeit (ném.) – a gondolkodás koncentrálása
désinteressement (fr.) – önzetlenség, érdeknélküliség
détail (fr.) – részlet
diametrális (gör.) – ellenkező

Di nuove: tanti ringraziamenti. E un buon stretto di mano cordiale a Voi i miei rispetti alla cara Signora Suo (ol.) – Még egyszer: sok köszönet. Baráti kézszorításom Önnek, tiszteletem a kedves Signorának. Az ön...
dispepsia (lat.) – savhiány
Domeniddio (ol.) – Atyaúristen
Dont be particular (ang.) – ne legyen szőrszálhasogató
duce (ol.) – vezér (Mussolini)
e dopo vedremo (ol.) – azután meglátjuk
engagée (fr.) – elkötelezett
en passant (fr.) – futtában
entelecheia (gör.) – Aristoteles tanítása, mely szerint minden természeti jelenség magában hordja saját belső célját
enunciáció (lat.) – kijelentés
Ergriffenheit (ném.) – meghatódottság
E scusate l'incommodo. pronto ad altrettanto (ol.) – Bocsássa meg a kényelmetlenséget. Viszonzásra készen
established fact (ang.) – megállapított tény
et amicorum (lat.) – és barátainak
et nos mutamur in illo (lat.) – és mi is vele (t. i. az idővel) változunk
Et nunc venio ad fortissimum (lat.) – És most térek a lényegre.
et sic ad infinitum (lat.) – és így tovább a végtelenségig
excursus (lat.) – kirándulás
exorcizál (lat.) – megtisztít, ördögöt űz
expediens (lat.) – ügyintéző
expiálás (lat.) – kiengesztelés
explicalódó (lat.) – kifejeződő
factum Hungaricum (lat.) – magyar gyártmány
faire l'amour (fr.) – szeretkezni
faszád (façade) (fr.) – homlokzat
Fatevi friggere (ol.) – süsse meg!
fornical (lat.) – paráználkodik
fragilis (lat.) – törékeny
furie pure (fr.) – tiszta dühöngés
Führer (ném.) – vezér (Hitler)
Für informatorische und kritische Mitwirkung an den hier publizierten, durchaus vorläufigen Anmerkungen ist der Autor Herrn Mátyás Seiber. Bp. zu Dank verpflichtet (ném.) – Az itt közölt, kifejezetten ideiglenes megjegyzésekhez adott tájékoztató és kritikai együttműködésért a szerző Seiber Mátyás úrnak Bp. tartozik köszönettel.
Galgenfrist (ném.) – rövid haladék
Gemüth (ném.) – kedély, érzelem
genius temporis (lat.) – a kor szelleme
God bless you my friend (ang.) – Isten áldja barátom

gójim (héber) – nép ill. nem-zsidó
granuloma (lat.) – a fogak fertőzött részét az egészséges szövetektől elválasztó sarjszövet-képződmény
graphischer Viertel (ném.) – nyomdász-negyed
Gratia (lat.) – kegyelem
gutgesinnt (ném.) – jóérzésű, lojális
hekatomba (gör.) – az ókori görögség nagyszabású ünnepi áldozata
hipokrizis (gör.) – képmutatás, tettetés
hippocastanea (gör.) – vadgesztenye
historia domus (lat.) – itt: egyházközség-történet
Hochdeutsch (ném.) – felnémet, irodalmi német nyelv
How do you do, tanti abbracci affettuosi (ang.–ol.) – Köszöntöm, sok szeretetteljes öleléssel
il y a fagots et fagots (fr.) – van ilyen is, meg olyan is, különbség van a kettő között
imminens (lat.) – sürgető
imperméable (fr.) – hozzáférhetetlen
inadekvat (lat.) – egyenlőtlen, hozzá nem illő
in attesa di migliori novelle abbracciovi (ol.) – jobb híreket várva ölelem
incompatibilitás (lat.) – összeférhetetlenség
Les inconvénients de la vie d'hermite (fr.) – a remeteség kellemetlenségei
indigéna (lat.) – bennszülött, hazai állampolgár
in details (ang.) – részletesen
indulgencia (lat.) – türelem
indulgencia plenaria (lat.) – teljes bűnbocsánat
inkunabulum (lat.) – ősnyomtatvány
In ogni modo: 1/ Vi aspettiamo, 2/ quei libri non m'imprtano molto, ma può venir tempo che mi possono servire, se dunque non V'incommodono, portateli pure. (ol.) – Mindenesetre: 1/ Várjuk, 2/ azok a könyvek nem nagyon fontosak nekem, de eljöhet az az idő, amikor hasznukat vehetem, ha tehát nem terhes Magának, kérem, hozza el őket.
insinuatio (lat.) – rágalom
Insomma (ol.) – egyszóval
insomma dunque (ol.) – mindent egybevetve tehát
in statu nascendi (lat.) – születőben
intentio (lat.) – szándék
jacket (ang.) – itt: könyv fül- vagy borítólap-szövege
jomkippur (héber) – engesztelés napja, zsidó ünnep
kick (ang.) – itt: érzék
King's English (ang.) – a művelt angolok által beszélt nyelv
konskolaris (lat.) – iskolatárs
ΧΡΙΣΤΟΣ (gör.) – Krisztus
kurrens (lat.) – itt: kisbetű
Landflucht (ném.) – menekülés a vidékről

lange Leitung (ném.) – nehézfejű
Lapidaris (lat.) – tömör
last and least (ang.) – végül és utolsósorban
Last not least (ang.) – végül, de nem utolsósorban
Leistung (ném.) – teljesítmény
Les amis de nos amis sont nos amis (fr.) – Barátaink barátai a mi barátaink is
liquor (lat.) – folyadék
Literary gentleman (ang.) – művelt úriember
logische Schulung (ném.) – logikai iskolázottság
Luce (ol.) – fény
Luftdruck (ném.) – légnyomás
macabre (fr.) – hátborzongató
La macchina guerresca in piena funzione. Nelle vie non cessa il rombo dei carri (ol.) – A hadigépezet teljes működésben. Az utakon szüntelenül dübörögnek a kocsik
Ma lasciamo questo (ol.) – De hagyjuk ezt
malentendu (fr.) – félreértés
malgré tout (fr.) – mindennek ellenére
malum omen (lat.) – rossz jel
mandibula (lat.) – alsó állkapocs
Mann kenn nicht über Kapital nach belieben verfügen, denn Kapital hat bereits eine Verwendung (ném.) – A tőkével nem lehet csak úgy tetszés szerint rendelkezni, mert megvan, hogy hova kell a tőkét fordítani.
Man merkt die Absicht und wird verstimmte (ném.) – Észrevesszük a szándékot és elmegy a kedvünk
mea culpa (lat.) – én vétkem
mediaeval (lat.) – itt: az antikva betűtípus egyik modern változata
Meisterklasse (ném.) – mesteriskola
men, not measures (ang.) – az ember a fontos, nem pedig a rendszabály
minimale Forderung (ném.) – minimális követelmény
minuskula (lat.) – kisbetű
miracle (fr.) – csoda
missing link (ang.) – hiányzó láncszem
moccicosi (ol.) – taknyos
moralis insanias (lat.) – erkölcsi érzéketlenség
morbus hungaricus (lat.) – magyar betegség
natalicium (lat.) – születésnap
necessitas (lat.) – szükség
Noch immer nichts? (ném.) – Még mindig semmi?
nochamol (noch einmal, ném.) – mégegyszer
noli tangere (lat.) – ne nyúlj hozzá, ne zavard meg (Archimedesnek tulajdonított mondás)
non putarem (lat.) – váratlan, nem sejtett
numerus nullus (lat.) – senki, egyetlenegy sem
oculista (lat.) – szemész

ohne weiteres (ném.) – minden további nélkül
once for all (ang.) – egyszersmindenkorra
on énonce clairement ce que l'on conçoit bien (fr.) – Az ember világosan fejti ki, amit jól gondolt el
one of the leading authorities on these subjects (ang.) – e témák egyik vezető szaktekintélye
ordinarius (lat.) – egyetemi nyilvános rendes tanár
palimpsestus (gör.) – újból felhasznált pergamen, amelyről az eredeti írást eltüntették, olvashatatlanná tették itt: nehezen olvasható kézírás
panaricium (lat.) – körömágygyulladás
par obligation (fr.) – kötelességképpen
par revanche (fr.) – viszonzásul
pars pro toto (lat.) – rész az egész helyett
percipiál (lat.) – felfog
pereverál (lat.) – javít
per favore (ol.) – legyen szíves
perisztaltika (gör.) – a belek gyűrűző mozgása
permanencia (lat.) – készenlét
pidgin Hungarian (ang.) – rosszul használt magyar nyelv
Planung, planning (ném.–ang.) – tervezés
plaidoyer (fr.) – védőbeszéd
poeta non fit [sed nacitur] (lat.) – a költő nem költővé válik, hanem annak születik
poignée de main (fr.) – kézszorítás
poi ne parleremo (ol.) – aztán beszélünk róla
polyartritis (gör.) – sokizületi gyulladás
polis (gör.) – város
praematurus (lat.) – kitüntetéssel érett
praetensio (lat.) – hivalkodás
primo (ol.) – először
Privatdruck (ném.) – magánkiadás
Professor Bumke behauptet, ein Verfahren gefunden zu haben, gemäss welches er im Stande ist, aus Milch Butter herzustellen (ném.) – Bumke professzor megállapítja, hogy olyan eljárást talált, amellyel képes tejből vajat előállítani.
Prügelknabe (ném.) – bűnbak
puvoár (fr.) – hatalom, hatáskör
qua (lat.) – mint
qualitas (lat.) – minőség
quanto primo (ol.) – minél előbb
quantum (lat.) – mennyiség
Qu'en dites-vous? (fr.) – mit szól hozzá?
qui tacet coisentire videtur (lat.) – hallgatás – beleegyezés
quod deus avertat (lat.) – amitől Isten óvjon
rabatt – nagykereskedelmi árengedmény

refus (fr.) – visszautasítás
respirium (lat.) – haladék
revanche (fr.) – viszonzás
revelatio (lat.) – megvilágosodás
rosticceria (ol.) – hússütőde
sachlich (ném.) – tárgyilagos
salta nelle occhi (ol.) – szembe fröccsen
salto mortale (ol.) – halálugrás
saluti e abbracci (ol.) – üdvözlet és ölelés
Saluts! (fr.) – üdvözlet!
sans façon (fr.) – kötetlenül, fesztelenül
sapiens (lat.) – itt: bölcsességfog
Schöngeist (ném.) – széplélek
Schuld und Verantwortung (ném.) – bűn és felelősség
sconto (ol.) – engedmény
scribatum (lat.) – iromány
Scusatemi (ol.) – bocsásson meg nekem
selection (ang.) – válogatás
sempre la stessa (ol.) – mindig ugyanaz
Señora (sp.) – hölgy, úrnő
senza fine (ol.) – vég nélkül
Siamo tutto così (ol.) – mindnyájan ilyenek vagyunk
sic ad infinitum (lat.) – és így a végtelenségig
Signora (ol.) – hölgy, úrnő
si non è vero [è ben trovato] (ol.) – ha nem is igaz, találó
slang (ang.) – jassznyelv
soi-disant (fr.) – állítólagos
slipshod language (ang.) – pongyola nyelv
sopportabile (ol.) – elviselhető
lesztenografoz (gör.) – gyorsírással lejegyez
sub specie mortis (lat.) – a halál árnyékában
succeda che succede (ol.) – jöjjön, aminek jönnie kell
suum cuique (lat.) – mindenkinek a magáét
surménage (fr.) – túlterheltség
Tale quale (lat.) – olyan-amilyen
Tanti abbracci a Voi... (ol.) – sok öleléssel
tant mieux (fr.) – annál jobb
Tanti auguri ed abbracci (ol.) – minden jót kívánva öleli
Tanti questioni (ol.) – mennyi kérdés!
tanti saluti affettuosi de vostro... (ol.) – sok szeretetteljes üdvözlettel az Ön...
Tanti saluti alla Señora ed abbracci a voi (ol.–sp.) – Sok üdvözlettel az Úrhölgynek és öleléssel Önnek
Tanti saluti ed abbracci da (ol.) – Sok üdvözlettel és öleléssel

Tatbestandaufnahme (ném.) – helyzetfelmérés
tautologikus (gör.) – szószaporító
tektonikus (gör.) – a földkéreg szerkezeti mozgásával kapcsolatos
telos (gör.) – itt: cél, beteljesülés
timeo Barbaros (lat.) – félek a barbároktól
trouvaille (fr.) – telitalálat, felfedezés
tuttizmus (lat.) – mindenféleség, egyvelegesség
um so schlimmer für die Tatsachen (ném.) – annál rosszabb a tényeknek
Umwertung aller Werte (ném.) – minden érték átértékelése
Un altra volta si farà miglio (ol.) – máskor jobban csináljuk
unio mystica (lat.) – misztikus egyesülés
Unser ganzer Verlag ist durch Feindeseinwirkung total vernichtet (ném.) – Egész kiadóvállalatunk ellenséges beavatkozás miatt teljesen megsemmisült
Übermensch (ném.) – felsőbbrendű ember
vecchiotto (ol.) – öregecske
vederemo (ol.) – meglátjuk
venite (ol.) – jöjjön
Venite dunque, caro, e quanti prima (ol.) – Jöjjön tehát kedves barátom, mégpedig minél előbb.
Verdinglichung (ném.) – tárgyasulás
Vergebung (ném.) – megbocsátás
versalis, verzál (lat.) – nagybetű
Vi abbraccio teneramente (ol.) – melegen ölelem
vieille grue (fr.) – öreg kokott
viribus unitis (lat.) – egyesült erővel
vivere pericolosamente (ol.) – veszélyesen élni (Mussolini által hangoztatott jelszó)
voluminous teutonic (ang.) – hatalmas termetű germán
von der Pike auf (ném.) – legalul kezdeni
vorschriftos (ném.) – előírásos
Das Wahre ist das Ganze (ném.) – Az igaz a teljes.
Werdegang (ném.) – fejlődési folyamat
wohlgesinnt (ném.) – jóindulatú, helyesen gondolkodó

ÉLETRAJZI VÁZLAT

1939. I. Hankiss János, a Helicon c. többnyelvű nemzetközi folyóirat szerkesztője cikket kér a lapnak.
1939. II. Megkezdődik a zengővárkonyi ifjúsági ház építése, amely a háború végére készül el.
1939. VI. 20–24 között Drávafokon, VI. 25–VIII. 4. között Zengővárkonyban táboroznak a debreceni református Kollégium diákjai, akik a tiszántúli telepesek házainak építésében, tatarozásában vesznek részt.
1939. VII. Weöres Sándor, FL egykori pécsi tanítványa készülő műveit küldi és terveiről ír.
1939. VIII. FL írni kezdi a Nemzeti jelleg a művészetben c. töredékben maradt tanulmányát.
1939. IX. Utolsó szemeszterét kezdi meg a pécsi egyetemen.
1939. IX. Vatai László Nietzschéről tartandó budapesti előadásra kéri fel a Soli Deo Gloria református ifjúsági egyesület előadássorozatának keretében.
1939. IX. 13–X. 5. betegségét a debreceni gyógyfürdőben kúrálja. Ekkor ismerkedik meg személyesen egykori Válasz-beli szerkesztőtársával, Gulyás Pállal.
1939. X. 18. Karay Gyula festő felkéri, hogy kapcsolódjék be újra a művészeti életbe.
1939. X–XI. Az Egyesült Államokba emigrált egykori tanítvány, Tolnay Károly első beszámolóit küldi princetoni életéről. Levelezésüket a háború évekre félbe szakítja.
1940. II. Felújul levelezése firenzei évekbeli barátjával, Augusta zu Eulenburggal.
1940. VI. 22. Révész Imre, a Tiszántúli Ref. Egyházkerület püspöke meglátogatja Zengővárkonyban FL-t és a tiszántúli telepes családokat.
1940. X. 15 előtt Elek Artúr Zengővárkonyba látogat.
1941. VIII. 10. Illyés Gyula felkéri részvételre a Babits-emlékkönyvben.
1941. IX. 11. előtt Elek Artúr közvetítése nyomán levelezni kezd Füst Milánnal, aki könyveit küldi el FL-nak. Személyes megismerkedésükre 1943. V.-ban, Budapesten kerül sor.
1942. II. Illyés Gyula felkéri a Magyar Csillagban rovatszerkesztésre ill. cikkek írására.
1942. IX. 31–X. 15 között Elek Artúr Zengővárkonyba látogat.
1942. X. Vas István Elek Artúr biztatására köteteit küldi FL-nak.
1942. X. Weöres Sándor Zengővárkonyba látogat.
1943. IV. – 1944. VIII. 20. Tervek, tárgyalások FL írásainak kiadására. Az Athenaeum a Magyar művészetre és a Művészet és világnézetre köt szerződést, a Turul kiadó egyéb írásainak publikálását tervezi. A háborús események miatt mindkét kiadás meghiúsult.
1943. IV. 23. Csaba Rezső cikket kér a magyarság építőművészeti küldetéséről.
1943. V. 2. Petrovics Elek felkéri a Lyka Károly 75. születésnapjára készülő emlékkönyvben való részvételre.

1943. V. 18–25. Pestre utazik Füst Milánhoz, ahol házigazdáján kívül megismeri több levelezőpartnerét: Karay Gyulát, Lőrincz Ernőt, Padányi-Gulyás Jenőt, Szigeti Józsefet és Vas Istvánt is. Közben, V. 22–23-án Gyomára utazik Kner Imréékhez.
1943. VI. 4. A Helicon cikket kér FL-tól.
1943. VII. 16 előtt Szigeti József Zengővárkonyba látogat.
1943. IX. 21. Pécsett szájműtétet végeznek FL-on.
1944. V. Megjelenik a Célszerűség és művészet az építészetben c. tanulmány első része.
1944. VI. 1. Csaba Rezső cikket kér a Népi építészet szerepe az új magyar építőművészet kialakulásában címmel.
1944. VII. 24–25. Lőrincz Ernő Zengővárkonyba látogat.

NÉVMUTATÓ

(A kurzivált szám azt a helyet jelzi, ahol az illetőről részletesebb adatok találhatók.)

Aba Novák Vilmos 220
Abonyi Géza 174
Ábrányi Emil 52, *54*
Ácsné dr. Császár Piroska 40
Ádám Jenő 189, *190*, 487
Ady Endre 26, 32, 115, 261, 265, 280, 485, 490
Ágai Béla *36*, 38, 44, 133, 137, 193, 194, 396, 409, 410
Ágai Béláné 193
Aldus Manutius 88, *89*
Alexander Bernát 80, 270, 273, *274*, 363, 415, 416, 422, 516
Alfieri, Vittorio 58, *59*
Ambrus Zoltán 274, 275, 286
Amendola, Giovanni 435, *436*
Amiel, Henri Fréderic 529, *530*, 532
Andorka Rudolf *190*
Angyal Endre 559, *560*, 567
Antal Dezső 377, 378
Antal Frigyes 416
Antal István 386
Apáczai Csere János 261
Arany Dénes 265
Arany János 111, 235, 241, 255, 256, 285, 333, 339, 397
Ariosto, Ludovico 517
Arisztotelész 336
Árkay Aladár 562, *564*
Árkay Bertalanné → Sztehlo Lili

Babits Mihály 18, 24–27, 30, 119, 120, 130, 136, 137, 139, 140, 143, 144, 151, 156, 160, 161, 163, 165, 171–177, 179, 180, 185, 280, 292, 313, 314, 371–373, 436, 445
Babits Mihályné → Török Sophie
Bach, Johann Sebastian 97, 305, 432
Bajcsy-Zsilinszky Endre 167, 357, 371, 373, 550
Bajor Gizi 174, 526
Bakay Margit 341, *343*
Baksay Sándor 401, *402*
Balás-Piri László 341, *343*, 396, 397
Balázs Béla 26, 81, 126, 395, 416, 422, *423*
Balázs Ferenc 181
Bálint Aladár 170, *171*
Bálint György 280
Balláné 349
Balogh Ármin 372
Balogh József 244, *245*, 371–373
Balzac, Honoré de 294, 474
Bányai László 171
Baránszky Jób László *412*, 451, 458
Bardoly István 48
Bárdos Lajos 97
Báróczi Sándor 277, 278, 568
Barr, Alfred 258
Bartók Béla 44, 291, 293, 364, 367, 557
Bartók Jenő Miklós 451, *452*
Basch Loránd 371, *373*, 408
Basilides Mária 96, 97
Báthy Anna 97
Bátori Hüttner János *550*
Baumgarten Ferenc 231, 373
Bay Gábor, ludányi 548
Beck András 292, 400
Beck Ö. Fülöp *335*
G. Beke Margit 24
Bendetz doktor 193
Benedek László 540
Bereczky Albert 502, 503
Berény Róbert 219, *220*, 335
Berkeley, George 273
Berki Feriz 522, *523*
Bernáth Aurél 397

Bernáth Gyula 550, 551
Bernáth Mária 526
Bertalan István 285
Berzeviczy Gergely 225, 228
Berzsenyi Dániel 241, 242, 261, 285
Bierbauer Virgil → Borbíró Virgil
Bilkei Pap István 426
Bilkei Pap Lajos 426, 428
Birkás Géza 62
Bíró Lajos 189
Bíró Miklós 309
Bíró Sándor 357
Blaga, Lucian 362, *364*
Boda Gábor 63, 363, *364*
Bodoni, Giambattista 77, 79, 466, 469, 470, 474, 475
Bóka László 152, 278
Boldizsár Iván 299
Borbíró Virgil 419, *420,* 563
Bory Jenő 153, *154*
Böhm Károly 376, 377
Bözödi György 261
Bródy László 251, *255*, 525
Bruegel, Pieter 129, 130
Burckhardt, Jacob 362, *364*, 524–526, 533

Capone, Al 249
Carey, Henry Charles 225, 228
Cassel, Gustav 226, 228, 238, 252, 260, 262, 282, 304, 339
Cervantes, Miguel 483
Cézanne, Paul 275
Chatel Andor *428*
Cochin, Charles-Nicolas 82–84, 86, 466, 469, 473, 474
Coellen, Ludwig 565, 566
Cohen, Hermann 574, 575
Condillac, Étienne Bonnot de 273
Condorcet, Marie Jean Antoine 362, *364*
Craig, Gordon 59
Croce, Benedetto 490
Cuvier, Georges 71, *72*
Czakó Elemér 24, *470*, 475

Csaba Rezső 18, 377, *378*, 381, 382, 395, 418, 419, 557, 558, 562–564
F. Csanak Dóra 381, 515
Csapó Ödön 117, 147
Császár János 18, 39, 40, 55, *56*
Csekey Dezső 157, *158*, 250, 562
Csekey István (1824–1909) *151*, 158
Csekey István (1889–1963) 14, 150, *151*, 157–159, 250, 254, 260, 263, 426, 560–562
Csekey Sándor 509–511
Cserépfalvi Imre 23, *24*, 30
Csók István 512, 529, *530*
Csokonai Vitéz Mihály 439
Csop Gizella 391, 392, 402
Csorba Győző 309, *310*

Dante, Alighieri 260, 261, 375, 410, 411, 445, 480, 490, 502, 507, 517
Danton, Georges *491*
Defoe, Daniel 242
Derkovits Gyula 275, 396
Descartes, René 552, 553
Devecseri Gábor 53, 175, *177*, 201, 207, 331, 337, 344, 479
Dickens, Charles 288, 405
Diderot, Denis 273, 274
Dilthey, Wilhelm 313, *315*, 448, 450, 499, *500*
Dobrovits Aladár 337
Dóczy Lajos 452
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 554, 555
Draskovich Mária 99
Drehr Imre 286, *288*
Drescher → Szentkúty Pál
Dusch, Johann Jakob 278
Dvořak, Max 130, 362, *364*, 504, 565

Eckhardt Sándor 467
Egry József 396
Einstein, Albert 47, *48*
Elek András 543, 544

Elek Andrásné 270
Elek Artúr 17, 19, 34–38, 44, 45, 57, 58, 61–64, 75, 76, 95, 105–108, 110, 112, 113, 119, 120, 122, 129, 130, 132, 134, 136, 137, 139–145, 152–154, 159, 160, 163–168, 170–177, 179, 180, 188, 191–194, 196, 197, 207, 230, 231, 242, 243, 245, 247, 248, 257, 258, 263–267, 269, 272, 275–278, 288–293, 307, 322–324, 326, 328, 329, 333, 334, 338–340, 343, 347, 370–372, 381, 395, 396, 399, 400, 408–410, 420, 430, 436, 437, 481, 524, 528, 533, 534, 544, 561, 562, *585*
Elek Janka *36*, 194
Előd Géza 18, *537*, 548, 560
Előd Imre 548
Endrődi Sándor 52, *54*, 477, 478
Engel borkereskedő 226
Entz Béla 264, *265*
Enyvváry Jenő *472*, 534
Eötvös Károly 226
Epiktétos 300, 301, 303
Erdei Ferenc 46, *47*
Erdélyi Béla 73
Erdélyi János 352
Erdélyi József 487
Esztergár Lajos 99
Eulenburg, Alexandrine zu 80, 104
Eulenburg, Augusta zu 18, 79, 80, 89, 98–101, 103–105, 107, 390, 454, 476, 519, 572, 573
Eulenburg, Karl zu 80
Eulenburg, Philipp zu 80, 104
Eulenburg, Sigwart zu 80
Eulenburg, Victoria zu 80

Fábry Károly 228
Farkas Rozália 556
Faulmann, Karl 474, 475
Féja Géza 377, 558
Fejér Géza 378
Feleky Géza 170, *171*
Felvinczi Takács Zoltán 362, *364*, 452
Fényes István, Nagy-Kállói 457
Fenyő Miksa 25, *26*, 141, 143, 153, 154, 159, 163, 164, 174, 371, 373, 526
Fenyvessy Béla 264, *265*
Ferdinandy Mihály 337
Ferenczy József 163, *165*, 267, 272
Ferenczy Károly 371, 372, 397
Fettich Nándor 451, *452*, 457, 458, 463–465, 473
Feyér Gyula 358, 547
Fielding, Henry 449, 450, 482, 483, 498, 499, 539, 559
Fischer Annie 75
Fischer Béla 159, 165
Fischer Sándor 36
Fitz József 69, *71*, 109
Fiu Ferenc 101
Flaubert, Gustave 233
Fodor József *245*, 472
Fogarasi Béla 416
Forgács Vilmos 322
Földes Papp Károly 60, *61*, 282–284, 315, 318
Földessy Gyula 126, 457, 460
Franchet d'Esperey, Louis Félix *522*
Fray Jenő 222
Frey, Dagobert 565, *566*
Freyer, Hans 383, 384, 410
Friedmann, Hermann 129
Frobenius, Leo 336, *337*
Fülep Katalin 249, 258
Fülep Lajosné → Gábor Zsuzsanna
Füst Milán 18, 42, 145, 146, 151, 152, 161, 162, 169–171, 178, 179, 182, 184, 189, 197, 200, 201, 210–216, 221–223, 228, 230, 232, 234, 235, 239, 241, 242, 246, 255, 257, 278–280, 284, 288, 290, 293–296, 298, 299, 301, 304, 306, 307, 318, 319, 321–324, 329, 330, 332–335, 344, 348, 349, 355–358, 365, 367, 373,

382, 384–391, 392, 400, 401, 404, 405, 429, 525, 526, *585*
Füst Milánné → Helfer Erzsébet
Füsti-Molnár Sándor 378, 558

Gaál Mózes 197, *200*, 321, 330
Gábor Andor 34
Gábor Béla 58, 456, 534
Gábor Zsuzsanna *585*
Gachot, François 184, *185*, 186, 293, 294, 296, 302
Gál István 22–*24*, 26, 27, 29–32
Gál Lajos 30
Gärtner Jenő → Gerlőtei (Gärtner) Jenő
Gelléri Andor Endre 182, *184*, 322, 323
Gellért Endre 174
Gellért Oszkár 136, *137*, 139–142, 163–165, 175–177, 180, 193, 194, 196, 207–210, 231, 243, 244, 248, 277, 280, 288, 291, 292, 371, 373
Gerevich Tibor 341, *343*, 371–373, 395, 396, 400, 508
Gergely Rezső 191, 258, 264, 527, 528
Gergely Tibor 126
Gerlőtei (Gärtner) Jenő 18, 21, *22*, 129–131, 235, 236, 398, 443, 447, 448, 539
Gessner, Salamon 566
Gilicze Sándor *54*, 55–57, 59, 117, 118, 120, 121, 138, 142, 146, 148, 156, 181, 182, 186, 187, 260, 265, 299, 300, 403
Giono, Jean 345
Gobbi Hilda 174
Goethe, Johann Wolfgang 53, 115, 146, 154, 164, 247, 284, 314, 392, 457, 460, 483, 499
Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 233
Gogolák Lajos 164, *165*
Gombos Gyula 376, 502, 507, *508*, 513, 529, 557
Granasztói Pál 419, *420*, 546, 547
Grassi, Ernesto 312
Gratz Gusztáv 68
Grezsa Ferenc 27
Grimm, Gustav 474, 475
Grünewald, Matthias *242*
Grünwald Béla 225, 228
Gulyás Pál 19, 27, 30, *31*, 556
Gulyás Pálné → Farkas Rozália
Gutenberg, Johannes 108, 149

Gyalui Farkas 77, 79, 116, 163, 165
Gyenes Károly 154, 162, 163
Gyenes Tamás 153, *154*, 163, 167, 168, 264, 265, 338
Gyenes Viktor 449, *450*, 455
Gyergyai Albert *192*, 280, 281, 335
Győrffy István 487
Győrffy Sándor 554
György Endre *178*, 193
Győző Andor *191*
Gyulai Pál 291

Haás Pálné → Kner Zsuzsa
Habsburg Albrecht főherceg 157, *158*
Haiman Ferenc *309*
Haiman (Haiman-Kner) György 68, 77, 79, 109, 185, 220, 255, 263, 297, 298, 308, 309, 321, 370
Haiman Hugóné → Kner Ilona
Haiman Hugó 79, 251, *254*, 309
Hajnal Anna 320, 321, 327
Halasy-Nagy József 46, 72, 366
Halász Gábor 164, *165*, 166, 175, 278, 410, 411
Háló Kováts József 438, *439*
Hamann, Johann Georg *429*
Hamvas Béla 337, 471, *472*, 477, 478
Händel, George Friedrich 96, 97
Hankiss János 21, *22*, 398, 449
Haranghy Jenő 227
Hari Péter 438, *439*
Harkai Schiller Pál 337
Harsányi Zsolt 480, *481*
Hartmann, Nicolai 449, *450*, 455, 459, 499, 538

Hatvany Lajos 291, 293
Hausenstein, Wilhelm 231, 232, 243, 248
Hauser Arnold 126, 416
K. Havas Géza 215, *216*
Hazafi Verai János 206, *207*
Hebbel, Friedrich 25, 26, 73
Hegedüs Lóránt *141*, 153, 154, 158, 159, 163, 165, 166, 171, 174
Hegedüs Sándor 163, *165*
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 314, 352, 353, 362, *364*, 376, 449, 499, 539, 576
Heidegger, Martin 302, *303*, 449, 554
Heine, Heinrich 126
Hejus Vica 530
Hekler Antal 309, 310, 384, 508
Helfer Erzsébet 184
Heltai Gáspár 262, *263*
Herbart, Johann Friedrich 166–168
Herczeg Ferenc 480, *481*
Herczegh Kálmán 135, 136
Hérosztrátosz 28
Herz Henrik 116
Hevesi András 23, 24
Hevesi Mária 97, 98
Hevesi Sándor 26, *59*, 85, 97, 98, 202
Hevesi Sári 97, 98
Hevesy Iván 124, 126, *128*, 149, 155
Hitler, Adolf 284, 358
Hofgreff György 263
Holbach, Paul-Henri d' 275
Holló Gyula 232
Hóman Bálint 119, 120
Homérosz 58, 177, 179, 299, 302, 326, 331, 343, 344, 402, 440, 515
Honti János 337
Honti Rezső 211, *212*, 215, 312
Horvát István 40, 138, 166, 167
Horváth Henrik 322, *324*
Horváth János 313, *315*
Hölderlin, Friedrich 344
Huizinga, Johan 23, 24
Husserl, Edmund 303
Huszti József 222
Hutt, William Harold 448, 450

Ilku Pál 56
Illyés Gyula 18, 24, 30, 31, 137–140, 160, 161, 164, 167, 173–175, 177, 201, 205, 206, 208–210, 215, 218, 220, 224, 227, 231, 243–246, 278, 288, 291, 292, 345, 348, 349, 356, 371, 372, 410, 412, 420, 526, 539, *585*
Illyés Mária 526
Imre Kálmán 379
Imrédy Béla 38, 139, *140*, 562
Irsik József 222
Isler, Hans Peter 272
Ittzés Zsigmond 190
Izsó Miklós 153, 512

Jankó Beáta 270
Jankó Mária 276
Jankovich Ferenc 261, 408–410
Szent János 522, 523
Jánosi György 117
Jánossy Imre *85*
Jaroljmek, Alfred 101, 103, 104
Jaroljmek, Edmund 80
Jaroljmek, Fiametta 80
Jaroljmek, Sven 104, 105, 390, 391
Jaulusz Erzsébet 201, 323
Jászai Mari 223, 227
Jékely Zoltán 410, 411, 478, 479
Jenson, Nicolas 87
Jókai Mór 91, 232
Jones, Henry Stuart 384, 411
Joó András *300*
Joó Tibor 128, 412, 451, *452*
Joyce, James 229, 230
Juhász Géza *276*
Juhász Gézáné 276
Jung, Carl Gustav 247, 434, *436*, 440, 441

Kacsándi család 55
Kádár Erzsébet 288
Kájoni János 262, *263*
Káldor György *75*, 96, 126, 257, 258, 525
Kállai Ernő 268, *269*, 273, 292, 341, 347, 350, 351, 353, 354
Kállay Miklós (politikus) 284, 288, 364
Kállay Miklós (író, szerkesztő) *468*, 486, 492, 503, 531, 536, 564, 566, 568, 577
Kallimakhos 478, 479
Kálmán Lehel 401
Kálmán Oszkár 97
Kampis János 341, *343*
Kampisné Dedinszky Izabella 26
Kant, Immanuel 273, 449, 539
Karácsony Sándor *205*, 206, 336, 377, 378, 451, 554, 555, 557, 563
Karay (Kádár) Gyula 18, 62, *63*, 260, 261, 363, 364, 376, 386, 452, 458, 464, 480, 487, 489–491, 500, 502, 506–508, 512–514, 516, 523, 524, 529, 530, 532, 537, 552–554, 559, 580, 582
Kardos László 126
Karinthy Frigyes 286, 322, 323, *324*
Kármán József 241
Károli Gáspár 263
Károlyi Amy 18, 29
Károlyi Mihály *522*
Kárpáti Aurél 292, *293*
Kassák Lajos 280, 472
Katona Jenő 372, *373*, 396
Kazinczy Ferenc 257, 566, 568
Keats, John 438
Keblovszky 157
Kelemen János 278
Kelemen Lajos 262, *263*, 485
Keleti Artúr 231, 245, 246
Kellermann Emil 267, 268, *269*, 273, 275, 292, 338, 340–342, 347, 349–351, 353, 354, 371
Kemenes Illés 222
Kenyeres Imre 310
Kerényi Jenő 63
Kerényi Károly 18, 19, 26, 27, 31, 41, 48, 62, 72, 99, 100, 123, 127, 131, 132, 175, 177, 180, 181, 201, 202, 207, 213–216, 221–223, 229, 230, 246, 247, 271, 272, 275, 276, 300–303, 312, 336, 337, 343, 344, 398, 410, 411, 413, 434–436, 439–441, 471, 472, 478, 479, 497, *585*
Kerényi Kornélia 272, 435
Kerényi Lucia *247*, 435
Kerényi Magda 344, 435, 436
Kerényiné Lukács Magda → Kerényi Magda
Keresztes-Fischer Miklós 157, *158*
Keresztfalvy Irma 270
Keresztury Dezső 164, *165*, 176, 177, 291–293, 336, 539
Kertész Ármin 213, 221, 222
Keszi Imre 215, *216*, 299
Kibédi Varga Sándor 60
Kicsi Sándor 554
Király György 79, 115, 124, *126*
Király Lajos 267, 269, 272, 275
Kisfaludi Strobl Zsigmond 153, *154*
Kisgyörgy Sándor 55
Kiss Áron 494, *496*
Kiss Sándor 60, 61
Klebelsberg Kunó 524
Kner Albert *254*, 255, 437, 438, 493, 496
Kner Endre *44*, 70, 94, 186, 255, 263, 265, 266, 282, 307, 309, 327, 328, 370, 380, 385, 394, 395, 399, 406–408, 415, 417, 418, 422, 424–426, 428, 430, 437, 438, 443, 445, 453, 464, 467, 535
Kner Endréné → Török Ilona
Kner Erzsébet *425*, 437, 438
Kner Ilona 79, 254, 425
Kner Iméréné 556
Kner Imre 17, 19, 21, 25, 26, 41–44, 67–

73, 77–83, 85–88, 90, 94, 108–110, 113–116, 119, 124–126, 128, 138, 144, 145, 148–150, 154–156, 162, 184–186, 195, 203, 204, 216, 220, 223, 227, 228, 236, 237, 239, 249–254, 259, 261–263, 265, 281, 282, 294, 296–298, 303, 304, 307–309, 311, 320, 326–329, 339, 361, 368–370, 374, 378–380, 385, 389, 390, 392–394, 399, 402, 405–408, 413, 416–418, 421, 423–425, 426–428, 429, 431–433, 437, 438, 442–444, 446, 447, 453, 456, 457, 460–463, 466, 467, 469, 470, 473–475, 483, 485, 488, 492–496, 517, 518, 521, 522, 540–542, 544, 545, 549, 551, 556, 560, *586*
Kner Imréné → Kulka Etelka
Kner Izidor *44*, 70, 79, 83, 85, 87, 94, 126, 204, 220, 228, 254, 309, 408, 418, 467, 475, 485, 496
Kner Izidorné → Netter Kornélia
Kner Mihály 42, *44*, 73, 79, 149, 203, 219, 220, 227, 255, 263, 266, 282, 297, 309, 370, 380, 400, 408, 428, 431, 432, 466, 496, 535, 541, 542, 544, 550, 551
Kner Vilmos 475
Kner Zsuzsa 44, 79, 109, 204, 217, 220, 227, 255, 263, 370, 385, 408, 432, 467, 497, 542, 545, 551
Kóbor Tamás *36*, 38, 133
Koczogh Ákos 554, *555*
Kócsi Dániel 278
Kodály Zoltán 77–79, 83, 108, 109, 113, 123, 217, 367, 416, 557
Kodolányi János 166, *167*, 209, 487
Koffán Károly 63
Kollár Kálmán 24, 25, 67, *247*, 519
Koltay-Kastner Jenő 62, 72
Koncz Sándor *60*
Korányi Frigyes 151, *152*
Kornis Gyula 450, 553, *554*
Kósa György 96, *97*
Kossuth Ferenc 225
Koszó János 483, 540
Kosztolányi Dezső 242, 286, 322, 323, *324*, 411
Kovách Aladár 260, *261*
Kovács Imre *432*
Kozma Lajos 25, 44, 70, 87, 94, 115, 125, 186, 220, 227, 239, 251, 254, *255*, 263, 282, 309, 328, 370, 380, 395, 408, 418, 425, 428, 433, 447, 475, 485, 493, 496, 522
Kozmutza Flóra 227
Kőhalmi Béla 24
Kölcsey Ferenc 128, 149
Kőszeghy mérnök 40
Köves-Zulauf Tamás *337*
Kresz Károly *154*
Krúdy Gyula 234
Kulka Etelka *44*, 94, 405, 406, 428, 431, 432, 535, 540–542, 544, 545, 549, 550, 556
Kulka Zoltán *94*, 254
Kultsár István 93, 94
Kunos Ignác 81
Kurucz János 292, *293*, 329
Kuthy István 69, *70*

La Fontaine, Jean de 412
Lackó Miklós 111, 127, 435, 440
Lajtha László 205, 206
Lám Leó → Lázár György
Lanckoronski, Leo 247
Láng Nándor 310
Lányi Viktor 81
Lask, Emil 481, 483
Lasson, Adolf 576
László Sándor 190
Lauber László 564
Lauffer Tivadar 153, *154*, 231, 243, 248, 264
Lavoisier, Antoine Laurent 537, *538*
Lázár Béla 530
Lázár György *337*, 568

Le Corbusier 547
Lechner Ödön 377, *378*, 569
Lehel István 227
Lehotai Árpád 174
Lengyel Géza *170*
Lengyel Menyhért 291, *293*
Lenin, Vlagyimir Iljics 115
Leonardo da Vinci 47, 435, 436
Lessing, Theodor 362, *364*
Lesznai Anna 92, *94*, 124, 126, 254, 259, 260, 502
Lévay Botond 276
Lichtenberg Emil 96, *97*
Lipsius, Justus Hermann 78, 79
Loti, Pierre 119, *120*
Lovass Gyula 500
Lovász Pál *243*
Lőrincz Ernő 18, 19, 63, 358, 361–366, 375–377, 383, 386, 388, 405, 412, 415, 416, 422, 423, 450–452, 457, 458, 462, 464, 465, 468, 472, 473, 485–487, 489, 491, 500, 501, 503–508, 512, 527, 529, 530–532, 536, 537, 551–553, 558, 564–566, 568–582, *586*
Ludányi Bay Gábor → Bay Gábor, ludányi
Ludendorf, Erich 114, 115
Lukács György 59, 85, 126, 202, 255, *257*, 314, 331, 404, 411, 412, 416, 422, 423, 441, 444, 448, 450, 454, 459
Lukáts Kató 493, *496*
Lükő Gábor 451, *452*
Lyka Károly 380, *381*, 420, 436, 437, 442

Macaulay, Thomas Babington 410, 412
Machiavelli, Niccolo 410, 517
Madách Imre 79, 397
Madariaga, Salvador de 23, 24
Magyar János 157, 430
Magyar Samu 212
Majovszky Pál 274, *275*
Makkai János 189, *190*
Máli → Lesznai Anna
Mályusz Elemér 261
Mann, Thomas 47, *48*, 81, 241
Mannheim Károly 126, 259, *260*, 416, 422, 423, 448–450, 455, 458, 459, 526
Marella, Mauro 247
Mariay Ödön 373
Marmontel, Jean-François 568
Martin, von 449, 450
Martyn Ferenc 270, *271*, 310, 347, 350, 351, 353, 354, 371, 372
Masaccio 333, *335*
Matolay 342
Mátrai László 23, 24, 336, *337*, 384, 451, 540, 565, 566, 569, 574, 580
Mayer Ferenc 78
Medgyaszay Vilma 174
Megyeri Barnabás 63
Menkina János 392, 393
Mészöly Dezső 184
Meyer, Conrad Ferdinand 410, 411
Mező Benő 181, 182
Mezzofanti, Giuseppe 332, *333*
Michelangelo Buonarroti 65, 111, 112, 126, 127
Miháltz Pál 63
Mikecs László 261
Mikus Sándor 63
Milotay István 409, 410
Misztótfalusi Kis Miklós 77, 79, 108, 111, 115, 116, 145, 149, 262, *263*, 484, 485, 522
Mitrovics Gyula 412, 451, *452*, 457, 458
Mohácsi Jenő 163, *165*
Molière, Jean Baptist 412
Molnár Antal *121*, 122, 123, 248, 251, 481, 498
Monet, Edouard 569
Montijo de Guzmán, Eugenia Maria de 534, *535*

Móra Ferenc 218, 220
Moravek Endre *346*
Morey, Charles Rufus 47, *48*
Móricz Miklós 41, 42, *44*, 225, 228, 251, 456, *457*
Móricz Virág 188
Móricz Zsigmond 40, 44, 184, 188, 232, 234, 241, 242, 277, 278, 285, 373
Munkácsy Mihály 569
Musset, Alfred de 166, *167*
Mussolini, Benito 107, 395

Nádas Sándor 27
Nagy Balogh János 481
Nagy Barna 60, *61*
Nagy Ernő 118
Nagy Etel *280*, 299, 311, 320
Nagy Frigyes 410, 412
Nagy István 55, 85, 101
Nagy Lajos 227
Nagy Sándor (református lelkész) 39, 120
Nagy Sándor (grafikus) 490
Nagy Zoltán 163, *165*, 396, 397
Nagykálozy Sándor 181, 182
Nagykovácsi Ilona 174, 176, *178*
III. Napóleon 535
Németh Ágnes 27
Németh Gyula 499, 500, 538, 553, 559, 568
Németh László 23, 24, 26, *27*, 28–32, 127, 201, 202, 208, 278, 377, 378, 436, 487, 557, 563
Netter Kornélia 282
Nietzsche, Friedrich 33, 34, 60, 274, 283, 316, 362, 363, 479, 480, 487, 490, 502, 506–509, 511, 514–516, 523, 554, 577
Nievo, Ippolito *58*
Nissen, Rudolf 120
Norris, Frank 226, 228
Norsa, Umberto 396, *397*
Novák László 71

Nyíri István 564
Nyitrai Béla 251

Odry Árpád 80
Ojetti, Ugo 396, *397*
Oláh Gábor 487
Oltványi Imre 371, 372, 395, *396*, 397, 400
Orsós Ferenc 516, *517*
Országh László 482, 483, 499, 500
Ortega y Gasset, José 23, 24
Ortutay Gyula 309, 310
Osvát Ernő 141, 173, 176, 177, 322, 323, 335, 543, 544
Ottlik György 36

Őri család 55, 74
Őri József 101

Padányi-Gulyás Jenő 18, *358*, 364, 367, 368, 395, 419, 501, 506, 514, 527–529, 547, 549, 552, 560, 577
Pálffy Béla 466
Pánczél Lajos 45
Panofsky, Ervin 47, *48*, 565, 566
Pap Béla 502
Papini, Giovanni 480, 489, 490, 502, 507
Papp Géza 174
Passarge, Walter 565, 566
Páti Ferenc 189, 190
Pátzay Pál 154, 251, *255*, 397
Paulus, Friedrich von 333
Pázmány Péter 256
Pécsi Blanka 96, 97, 174
Pécsi Pilch Dezső 153, *154*, 267, 272
Péter Zoltán 55, *66*, 73, 74, 102
Peterdi István 166, *167*
Péterfy Jenő 409, *410*
Pethes Imre *97*
Petőfi Sándor 32, 232, 235, 241, 285, 345, 397
Petranu, Coriolan 362, *364*
Petrányi Ilona 288, 319

Petrarca 35, 517
Petrovics Elek 371, 372, 380, 381, 396, 420, 442, 526
Petrovics Ilona 365, 376, 386, 415, 422, 423, 451, 452
Pewny Denise 395, 397
Pfisterer Miklós → Szentkuthy Miklós
Picasso, Pablo 258, 264
Pilch Dezső → Pécsi Pilch Dezső
Pindaros 53, 438, 439
Pirandello, Luigi 164, *165*, 166
Plantin, Christophe 79
Platon 33
Poeschel, Carl Ernst 309
Pók Lajos 212
Polgár Tibor 174, 178
Pope, Alexander 242
Popovits István 522, 523
Popp, Anny 248, 249, 258, 264
Popp, Hermann 249
Prinz Gyula 72
Proust, Marcel 185, 241
Puskás Lajos 24
Püski Sándor 364

Rab szemész 355
Rácz György 547
Radnóti Miklós 299, 320, 321, 327, 411, 412, 466, 469
Raffaello Santi 414
Rajniss Ferenc 582, 583
Rákosi Jenő 238, *239*, 249, 250
Ranschburg Gusztáv 149, 150
Rapaics Raymund 135, 136
Ratkóczy Nándor 342, *343*
Ravasz László 102, *118*, 120, 346, 445, *446*
Rédey Tivadar 177
Reichard Piroska 325, *326*
Reiner Imre 92, *94*, 437
Reinhardt, Max 455, 456, 499
Réti István 341, 342, *343*, 347, 371, 372, 526
Réti Istvánné 342
Révay József 211, *212*, 213, 215, 216, 221, 480
Révész Béla 264, *265*, 272
Révész Géza 270
Révész Imre 19, 101, *102*, 103
Révészné Alexander Magda *270*
Rickert, Heinrich 362, *364*, 481, 482
Riedl Frigyes 274, 275
Riegl, Alois 362, *364*, 504, 582
Riehl, Alois 574, 575
Rihmer Pál → Granasztói Pál
Rippl-Rónai József 371, 372, 395–397, 472, 473, 480, 489, 490, 501–503, 512
Ritoók Emma 416
Ritoókné Szalay Ágnes 19
Robespierre, Maximilien 491
Román Vilmos *194*, 270, 326, 328, 339, 372
Román Vilmosné → Elek Janka 36
Rónay György 500
Rosca, Dumitru D. 362, *364*
Rosenthal tanár 288
Ross, Harry 448–450
Rostand, Edmond 98
Roszner Károly 410
Róth Ida 36
Rothacker, Erich 565, 566
Rottweiler, Hektor 122, 123
Rousseau, Jean-Jacques 273
Rösler Endre 97
Rubinek Gyula 226, *228*
Rusznyák István *428*

Salusinszky Imre *465*
Sandels, Augusta von 101
Sándor Emma 278
Sándor Róza 278
Sárközi György 24, 175, *177*, 465
Sárosi Gyula 301
Schaefer, Hans 495
Scheler, Max 405, 415, 416, 422, 499, 500

Schiller, Friedrich 499
Schmarsow, August 362, *364*, 582, 583
Schmidt Lajos 120
Schopenhauer, Arthur 33
Schöpflin Aladár 25, *26*, 140, 163–165, 176, 278, 291, 292, 371, 373, 400, 537
Schwarz Hermann 163
Schwarz, Armin 474, 475
Sebestyén Jenő 509, *510*
Sebők József 493
Seiber Mátyás *123*
Sényi Pál 228
Serényi Gusztáv 226, *228*, 373
Shakespeare, William 53, 98, 184, 241, 269, 483, 491, 499, 500
Sidló Ferenc 153, *154*, 162, 163
Simmel, Georg 362, *364*
Simonffy Margot 174
Sinka István 487, 554, 555
Sinkó Ervin 126
Sobri Jóska 58
Soltész János *569*, 574, 580, 582
Soltész Jenő 378, 558
Somlyó Zoltán 322, *324*
Sőtér István 500
Spengler, Oswald 362, *364*
Spinoza, Benedict 273, 462
Staud János 553, *554*
Stendhal 244, 245, 248, 274, 275, 277, 278, 392
Strzygowski, Joseph 362
Sugár László 267, 269
Sümegi György 220, 518, 522
Swarzenski, Georg 47, *48*
Swift, Jonathan 233, 235
Sydow, Eckhart von 231, 245

Szabédi László 261
Szabó Dezső 517, 523
Szabó György 449, *450*
Szabó István 472
Szabó Lajos 18, 471, *472*
Szabó László 509, 510
Cs. Szabó László 163, 164, *165*, 173, 174, 176, 180, 181, 291, 372, 373, 411
Szabó Lőrinc 81, 82, 84, 86, 88, 269, 278
Szabó Miklós 458, *459*
Szabó Pál 487
Szabó Zoltán (1902–1965) 60, *61*
Szabó Zoltán (1912–1984) 176, *177*, 278
Szabolcsi Bence 205, 206
Szalacsi Rácz Mária 22
Szalatnai Rezső 56
Szántó Piroska 556
Szántó Rudolf 67, *68*, 257, 258
Szávai Nándor *192*
Szávainé Demény Magda *192*
Széchenyi István 225, 257
Szegi Pál 525, *526*
Szegő Gyula 77
Székely Bertalan 569
Székely István 222
Székessy Vilmos 496
Szekfű Gyula 77, 79, 83, 208, 371, 373, 396, 466, 467
Széky Endréné 426
Szenczi Molnár Albert 262, *263*
Szendrő József 174
Szendy Károly 177, *178*
Szent-Györgyi Albert 175, *177*, 180
Szentkuthy Miklós 175, *177*, 180, 181, 201, 202, 207, 299
Szentkúty Pál 108, *109*, 119, 484
Szerb Antal 24, 175, *177*, 180, 207
Szigeti József 18, 19, 313–315, 330, 335–338, 352, 365, 383, 384, 389, 403, 404, 410–413, 423, 436, 440, 441, 444, 448–450, 454, 458–461, 481–483, 498, 499, 508, 509, 511, 515, 516, 523, 538–540, 547, 553, 554, 559, 565, 566, *568*, 570, *586*
Szíj Gábor 508
Szíj Rezső 487
Szilágyi János György 337
Szilasi Vilmos 302, *303*, 312, 343, 344, 434

Színi Gyula 274, 275
Szinyei Merse Jenő 364
Szinyei Merse Pál 397
Szombatfalvy György 549
Szomory Dezső 194, 285
Szomory Emil 193, *194*
Szondi Lipót 434, *436*, 440, 441, 444
Szőke Imre 60, *61*
Szőllősi Zsigmond 193, *194*, 325
Szőnyi István 397
Sztehlo Lili 268, *269*
Szterényi József 225, *228*, 236
Szűcs Nándor 133
Szvatkó Pál 30, 31

Tábor Béla 471, *472*
Taine, Hippolyte Adolphe 362, *364*
Talpassy Tibor 167
Tamás Henrik *269*, 273, 292, 340, 351
Tamás, Aquinói szent 314, 336
Tamási Áron 209, 291–293, 368
Tanay József 71
Tápay-Szabó Gabriella 340, *342*
Tápay-Szabó László 340, *342*
Tar István 63
Tasso, Torquato 517
Temesvári Pelbárt 78, 79
Tersánszky Józsi Jenő 234, 235, 408, *410*
Tevan Adolf 297
Tevan Andor 297
Thienemann Tivadar 554, 555
Thurzó Gábor 500
Tietze, Hans 504, *506*
Tímár Árpád 351, 358, 364, 368, 530
Tolnai Gábor 79, *114*
Tolnay Károly 18, 19, 31, 41, 47, 64–68, 94, 95, 111, 112, 126, 127, 130–132, 201, 202, 246, 247, 271, 272, 413, 416, 422, 435, 436, 497, 498, *587*
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 240, 257, 285
Tonelli Sándor 225, *228*
Tóth Aladár *75*
Tóth Árpád 280
Tóth Kálmán 377, 378, 547
Tóth László *31*
Török Gyula 270, *271*
Török Ilona 70, 551
Török Sándor 133, *134*, 473
Török Sophie 136, *137*, 143, 151, 163, 171, 173, 371–373
Trencsényi-Waldapfel Imre 211, *212*, 215, 337
Trócsányi György *549*, 560
Turóczi-Trostler József 21, 149, *150*, 154
Tüskés Tibor 271, 357

Újfalvy Sándor 163, 165
Ujszászy Kálmán 60, *61*
Ullstein, Rudolf 474, 475
Ungvárnémeti Tóth László 438, *439*, 477, 478
Ungváry László 174

Vajda János 52, *54*
Vajda Júlia 471, *472*
Vajda Lajos 472
Valéry, Paul 236
Vámos Ferenc 378, 557
Vargha Damján 366
Vargha László 377, *378*
Várkonyi Nándor 487
Varró István 201, 334, *335*
Vas István 18, 19, 279, *280*, 289, 290, 292, 298, 299, 311, 312, 320, 329, 331, 337, 348, 361, 382, 383, 389, 397, 398, 555, 556
Vasady Béla 60, 61
Vasari, Giorgio 436, 437
Vass József 288
Vatai László 59, *60*, 554, 555
Verebély Tibor 342, *343*
Veres Jenő 60
Veres Péter 224, 225, 227, 278, 377, 378, 487, 557
Villon, François 312

II. Vilmos porosz császár 80
Vinkler László 246, *247*, 300
Vörösmarty Mihály 241

Waal, Henri van de 47, 48
Wagner József 221, 222
Wágner Péter 550, 551
Wanner János 547
Weber, Max 313, *315*
Weiner Leó 335
Weininger, Otto 33, 34
Weis István 494, 496
Weisz Anna 153
Weöres Sándor 18, 19, 29, 32, 34, 45, 46, 48, 53, 54, 99, 100, 279, 280, 289, 309, 310, 438, 477, 478, 520, 543
Winckelmann, Johann Joachim 504, *506*, 552
Windelband, Wilhelm 362, *364*
Winterhalter, Franz Xaver 534, *535*
Woolf, Virginia 23, 24
Worringer, Wilhelm 362, *364*, 582
Wölfflin, Heinrich 135, 136, 362, *364*, 582, *583*

Yolland, Arthur Batishill 449, 450, 539

Zalai Béla 481, 482, 500
Zilahy Irén 539, *540*, 498
Zilahy Károly 537
Zilahy Lajos 268, 270, 328
Zinner főorvos 348
Zola, Émile 474
Zolnai Béla 157, *159*, 466, 467, 470, 475
Zulauf Teofil
→ Köves-Zulauf Tamás

Zsilinszky Gábor 550
Zsolt Béla 133, *134*, 194

KÉPEK

Fülep Lajos a zengővárkonyi templom kapujában

Fülep Lajos a zengővárkonyi templomkapuban kislányokkal

Zengővárkonyi család: Bognár János és felesége, Henckirály Éva,
ifj. Bognár János és Bognár Évika (Fülep Lajosék keresztleánya)

Fülep Lajos Császár János tanítóval és a zengővárkonyi presbitérium tagjaival. 1941.

A zengővárkonyi ifjúsági ház

Elek Artúr

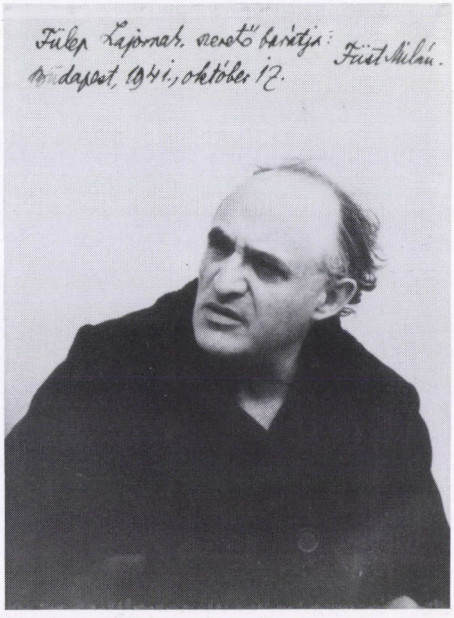

Füst Milán

Illyés Gyula

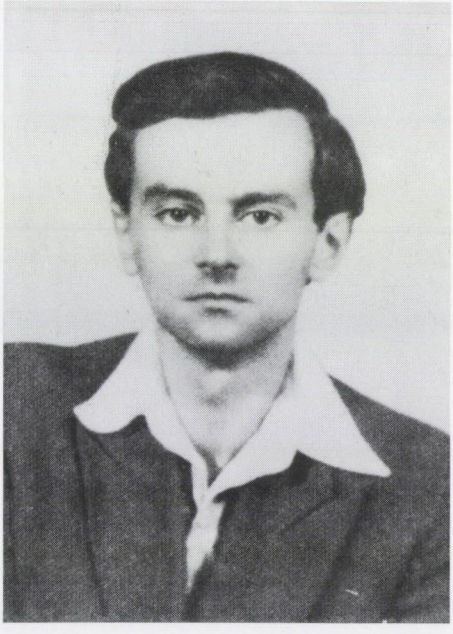

Weöres Sándor

Tolnay Károly

Kerényi Károly (Vinkler László rajza)

Fülep Lajos Gyomán. 1943. (Kner Mihály felvétele)

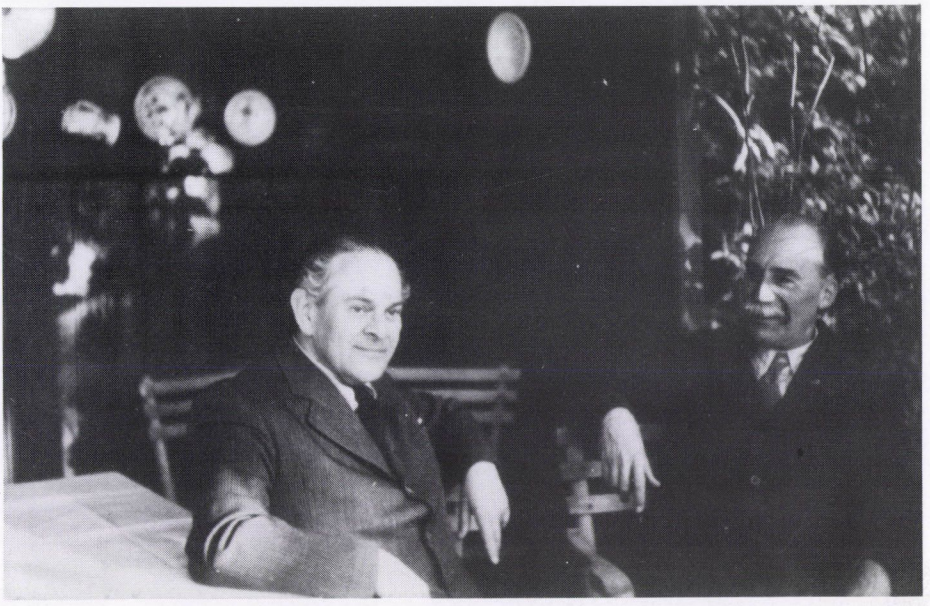

Kner Imre és Fülep Lajos Gyomán

Padányi-Gulyás Jenő (balról a 7.), Karay Gyula (balról a 8.),
Borsos Miklós (balról a 3.), Koffán Károly (balról a 9.)

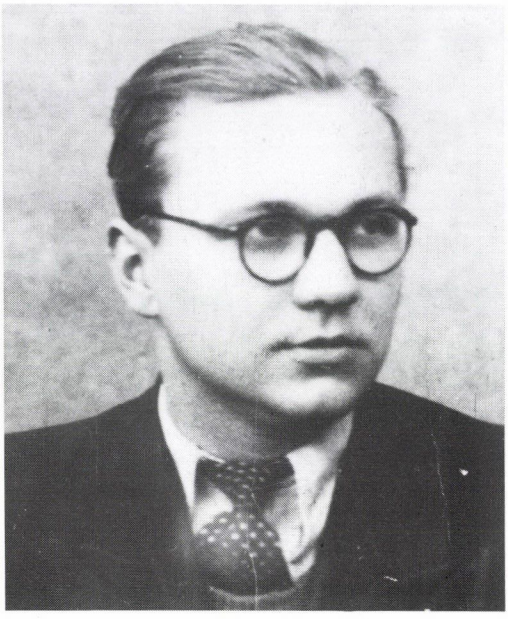

Szigeti József

Lőrincz Ernő

Vas István

Ára 1300 Ft

ISBN 963 7381 64 3